تەفسیری قورئانی بەرز و بەپێز

بەرگی دوازدەیەم

تەفسیری سوورەتەکانی

(الرعد، إبراهيم، الحجر)

عەلی باپیر

تەفسیری قورئانی

بەرزو بەپێز

عەلی باپیر

بەرگی دوازدەیەم

تەفسیری سوورەتەکانی (الرعد ، ابراهیم ، الحجر)

له تۆڕە كۆمەڵایەتییەكان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapirw/عەلی باپیر

AliBapir1

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net

كوردى - عربي - English

ڕاگەیاندنی مەكتەبی ئەمیر

پێناسەی کتێب

ناوی کتێـــب : تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز.

نووســـەر : عەلـی باپـیر.

نەخشەسازیی ناوەوە : عزالدین محمد عمر.

نۆرەو سالّی چاپ : یەکەم ١٤٤١ ك– ٢٠١٩ز .

تــیراژ : ١٠٠٠ دانە .

لە بەڕێوەبەرایەتی گشـتی کتێبـخانەکان ژمارەی سـپاردنی (٧)ی ساڵی (٢٠١٢)ی پێ دراوە

له تۆڕە كۆمەڵایەتییەكان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapirw/عەلی باپیر

AliBapir1

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

GET IT ON Google Play

Download on the App Store

AliBapir / عەلی باپیر

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

ڕاگەیاندنی مەكتەبی ئەمیر

پێشەكی ئەم تەفسیرە بەگشتی

إنَّ الحَمْدَ للهِ نَحْمَدُهُ ونَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، ونَعُوذُ بِاللّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِه اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أن لا إلهَ إلاّ اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ١٠٢﴾ آل عمران، ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ١﴾ النساء، ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ٧١﴾ الأحزاب .

أمَّا بَعْدُ: فإنَّ أَصْدَقَ الحَدِيث كَلامُ اللهِ، وَخَيْرَ الهَدْيِ هدْيُ مُحَمَّد ﷺ وَشرَّ الأُمُورِ مُحْدَثاتُها، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَة، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ، وَكُلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّار[1] .

خوێنەرە بەڕێزو خۆشەویستەكان !

هیچ گومانی تێدانیە - بۆ مرۆڤی بڕوادار - كە ئەو تەمەنەی لە خزمەت دوایین كتێبی خوا (قورئان)دا بەسەردەبرێ، جا بە هەر شێوەیەك لە شێوەكانی لە خزمەتدابووندا بێ؛ خوێندنەوە، تێفكرین و ڕامان، فێركردن، كارپێكردن ... هتد، بە باشترین جێگرتن جێگا دەگرێ و ، خاوەنەكەی لە دنیاو دواڕۆژدا لێی بەهرەمەندە

١) ئەوە پێی دەگوترێ: (خطبة الحاجة) كە پێغەمبەر ﷺ هاوەڵانی بەڕێزی فێردەكرد ، پێش هەر قسەیەكی گرنگ ، بیڵێن، وەك وتاری جومعەو داخوازییكردن (خِطْبة)و... هتدو، ئەم وتارە ، هەركام لە: الترمذي: (١١٠٥)، النسائي: (١١٠٤)، ابن ماجه: (١٨٩٢) أحمد: (٣٧٢٠)، طبراني: (٢٤١٤) هێناویانەو (مسلم)یش بەشێكی هێناوە

منیش کە - وەك باسکردنی چاکەی خوا (التحدّث بنعمة الله) دەیخەمەڕوو- لەوەتی فامم کردۆتەوە، خوای بەبەزەیی‌و بەخشەر چاکەی لەگەڵ کردووم‌و، بە فەرمایشتی بەرزو بێ وێنەی خۆیەوە سەرگەرمی کردووم‌و، بەر لە تەمەنی بیست ساڵییەوە هیدایەتی داوم، کە قورئانی بەرێزو پێز لەبەر بکەم‌و، سەرقاڵی خوێندنەوەی تەفسیرەکانی قورئان‌و تێوەڕامانی ئایەتە پڕ بەرەکەتەکانی‌و، لێوردبوونەوەیان بم.

هەر بۆیەش تێکڕای کتێب‌و نامیلکەو وتارو دەرسەکانم، کەم‌و زۆر لەبەر ڕۆشنایی قورئان دابوون، کە دیارە هەر ئەمەش شتێکی سروشتییە؛ ئاخر ئایا ئیسلام بێجگە لە قورئان پاشان سوننەتی پێغەمبەر ﷺ، کە ئەویش هەر ڕوونکردنەوەی قورئان‌و چۆنیەتی جێبەجێکردن‌و کارپێکردنیەتی، شتێکی دیکەیە؟! بێگومان نەخێر.

ئنجا لەمێژ ساڵیش بوو کە براو خوشکانێکی دڵسۆزی نزیك‌و ئاشنام، داوایان لێدەکردم کە دەست بکەم بە دانانی تەفسیرو لێکدانەوەیەکی قورئان، هەتا لە رەمەزانی ساڵی (١٤٢٨)دا هاتە دڵمەوە، کە ناوی خوای لێبهێنم‌و دەست بەو کارە گەورەو گرنگە بکەم، بەڵکو وردە وردە بەپێی بوارو دەرفەت، هەرساڵە هەندێکی لێ ئەنجام بدەم، لەگەڵ سەرقاڵیی زۆرو جۆراو جۆریشدا، هەتا دەرفەتێکی وام بۆ دەرەخسێ کە بتوانم خێرایی تێدا بکەم‌و خۆمی بۆ یەکلایی (متفرِّغ) بکەمەوەو، خوا پشتیوان بێ تەواوی بکەم، ئەگەر تەمەن بەبەریەوە مابێ.

سەرچاوەی دانانی ئەم تەفسیرو لێکدانەوەیەشم ، وێڕای سەرنجدانی زۆربەی ئەو تەفسیرانەی کە باون‌و ، دەستم پێیان گەیشتوە، بریتیە لە وردبوونەوەو تێوەڕامانی خۆم لە خودی قورئان، چونکە بێگومان قورئان : هەندێکی هەندێکی ڕوون دەکاتەوە: (القرآن یُفسِّر بعضُهُ بَعْضاً)، پاشان سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، چونکە پێغەمبەری خواش ڕوونکەرەوە (مُبَیِّن)ی قورئانە، وەك خوا ﷻ فەرموویەتی:

﴿...وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلذِّكۡرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيۡهِمۡ وَلَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾

النحل، واتە: وە زیکرمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار ، تاکو ئەوەی بۆ خەڵکی نێرراوەتە خوار، بۆیان ڕوون بکەیەوە، وە بەڵکو خۆشیان بیربکەنەوە.

ئومێدیشم وایە - بە یارمەتی خوای بەخشەر ﷻ - شایستەیی ئەوەم هەبێ تەفسیرو لێکدانەوەیەکی وا بۆ قورئان پێشکەش بە مسوڵمانانی کوردستان بکەم،

کە لە قورئان بوەشێتەوەو ، مایەی بەهرەو سوودی خوێنەران بێ، بەتایبەتیش کە زیاتر لە سی (٣٠) ساڵە لەگەڵ قورئانی بەرزو مەزنو تەفسیرەکانیو کتێبەکانی سوننەتدا خەریکمو ، دەیان کتێبو بەرهەمی جۆراوجۆرم لە زۆربەی بوارەگانی زانستەکانی شەریعەتدا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشە کە ئەو بیستو دوو مانگ زیندانیی کرانەم لەلایەن ئەمریکاوە - لە (٢٠٠٣/٧/١٠ تاکو: ٢٠٠٥/٤/٢٨) - دەرفەتێکی گەورەو گرنگ بوو، بۆ زیاتر پێدا قووڵبوونەوەی کتێبی خوا (تبارك و تعالى)، وە بۆ پەیدابوونی تێگەیشتنی تایبەت لەبارەی زۆرێك لە ئایەتەکانی یەوە ، ئەم ڕاستییەش لە مەوسووعەی : (الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تعالى)دا زۆر چاك درەوشاوەتەوە[1]، بەڵام هەڵبەتە ناڵێمو هیچکەسیش بۆی نیە بڵێ: کە ئەم تەفسیرەی من تێروتەواوە، چونکە وێڕای سنووردارbوونی تواناو برستم ، لە بەرانبەر کتێبی لە هەموو ڕوویکەوە ڕەها (مطلق)و بێسنوور (لا محدود)ی خوادا، نەشمویستوە کە زۆر بەمەلاولادا بچمو بچمە نێو هەندێك وردەکارییەوە، کە یان من تێیدا پسپۆڕو شارەزا نیم، یان خوێنەر پێویستی پێی نیە، لە کاتێکدا دەیەوێ لە قورئان تێبگاتو، بزانێ خوا (تبارك وتعالى) ڕاستەوخۆ چی پێ فەرمووە ؟!

ئنجا هەر لێرەشەوە بە پێویستی دەزانم پڕ بە دڵ سوپاسی ئەو برا گەنجە ڕووح سووكو گورجو گۆڵو دڵسۆزە بکەم (حەزی نەکرد ناوی بهێنم)، کە هەڵسا بە نووسینەوەو هێنانە سەر کاغەزو، پاشان تایپکردنو دوایی پێداچوونەوەو هەڵەگیریی، سەرجەم ئەم زنجیرە دەرسە، کە لە ئەسڵدا لە شێوەی وتار (محاضرة)دا پێشکەش کراون، هەروەها هەڵسا بە (تخريج)ی سەرجەم دەقەکانی سوننەت، لە سەرچاوە متمانە پێکراوەکانەوەو، زەحمەتو ماندووبوونێکی زۆری بە سەرجەم بەرگەکانی ئەم تەفسیرە کێشاوە، خوا بە باشترین شێوە پاداشتی بداتەوەو، هەر صاڵحو ساغو سەلامەتو

١) ئەو مەوسووعەیە کە ئێستا چاپ کراوەو ، کەوتۆتە بەردەستی خوێنەرانو، سەرجەم هەشت بەرگو دەوری سێ هەزارو پێنج سەد (٣٥٠٠) لاپەڕەیەو، هەوڵمداوە بەگشتی تێیدا باسی سەرجەم لایەنەکانی ئیسلام بکەمو، تاکە سەرچاوەشم قورئان بووە، وێڕای دەقەکانی سوننەت، کە لە هۆش (ذاكرة)دا بووون.

شایانی باسە ئەو مەوسووعەیە لە چاپی دووەمی دا ، کراوە بە دوازدە (١٢) کتێبی سەربەخۆ ، بە مەبەستی ئاسانتر سوود لێ بینرانی

سـەربەرزبێ[١]، لە خوای بەرزو بێهـاوتاش داواكارم ئەو جۆرە گەنجو لاوانە لە كوڕانو كچان، لەنێو گەلەكـەماندا، زۆر بكات

شایانی باسیشە كە ئێمـە لـەم تەفسیـرەماندا باسـی بـەش (جـزء)ەكـانی قورئـانو دابەشكردنەكانی دیكەی وەك: - (حـزب) - ناكـەین، چونكە هـەر سـووڕەتێك بۆخـۆی شـتێكی سـەربەخۆیـەو، سـەرجەم ئایەتـەكانی وەك ئاڵقـەكانی زنجیرێـك پێكـەوە پەیوەستنو، ئاشكراشە كـە دابەشـكرانی سـەرجەم قورئـان بـۆ سـی (٣٠) بـەش (جـزء) و شەســت (٦٠) (حـزب)، شـتێكە لەلایـەن زانایانـەوە كـراوە، بـۆ ئاسـانكاریی خوێنـدنی قورئـان، دیارە ئێمە لە دابەشكردنی بەرگەكانی ئەم تەفسـیرەشدا، دیسان حیسـاب بـۆ بەشەكان (أجزاء)ی ناكـەینو، بە گوێرەی سـووڕەتەكان، بەرگـەكانی دیـاریی دەكـەین.

دوا قسـەشـم ئەوەیـە كـە:

ئەم تەفسیرە - وەك پێشـتـر گوتمـان - لـە ئەسـڵدا بەشـێوەی دەرسو وتـار پێشكەش كـراوە، بـەڵام دواتـر خـۆم دووجـار بـە وردیـی پێیـدا چوومـەوەو، بـەپێی پێویست دەستكارییم كردوە، دیارە هـەموو دەرسـێكیش بـەناوی خـواو ستایشی خوا ﷻ دەسـتی پێكردوە، بەڵام ئێمە لـە سـەرەتای دەرسـەكانەوە ، ئەوانـەمان لابـردوە، بـۆ زۆر دووبـارە نەبوونەوەو، ئەو (خطبـة الحاجـة)یەی لە سەرەتای ئەم پێشـەكییەوە هاتوە، لـەجیاتی سـەرەتای سـەرجەم دەرسـەكانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ، وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رجب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧ هـەولـێر

---

١) ئەو بـرا دڵسۆزە ئێسـتاش پاش سـووڕەتەكانی (الرعد، إبراهيم، الحجر)، سـەرگەرمی سـووڕەتی (النحل)و سووڕەتەكانی دواییشیەتیو عەزمیشی جـەزم كـردوە ، كـە ئەگـەر تەمەنمـان بـەردەوام بێ ، هەتـا كۆتـایی ئەم تەفسیـرە سـەرگەرمی كارەكـەی بـێ

بەرچاوڕوونییەکی گرنگ لەبارەی ئەم تەفسیرەوە

خوێنەری بەڕێز !

هەرچەندە لە (پێشەکی گشتیی) ئەم تەفسیرەدا باسمان کردوە کە بۆ نووسینی ئەم تەفسیرە لە هەموو ئەو تەفسیرە باوانەی دەستم پێیان گەیشتوە بەهرەمەندبووم، هەروەها لە کۆتایی هەر بەرگێکی ئەم تەفسیرەدا، سەرجەم ئەو تەفسیرانەی کەمو زۆر لێیان سوودمەند بووم ناوەکانیانمان بە ڕیز نووسیوە، بەلام لێرەش وەك جەختکردنەوەی زیاترو بەرچاوڕوونیی باشتر بۆ ئێوەی بەڕێز دەڵێم :

مادام ناوی تەفسیرەکانمان نووسیوە، نە پێویست دەکاتو نەدەشگونجێ، بۆ هەر تێگەیشتنو بیرۆکەیەك، کە زۆربەی تەفسیرەکان لەبارەی ئایەتێکەوە، یان ڕستەو بڕگەیەکی ئایەتێکەوە، دەیهێنین، ئێمە هەموو جارێ ناوی ئەو تەفسیرانە بێنین، بەلام بێگومان هەر کات بیرۆکەو تێگەیشتنێکی تایبەتی یەکێك لە تەفسیرەکان هەبێو بکەوێتە بەرچاوم، ئنجا چ پەسندی بکەم، چ ڕەفزی بکەم، هەر کات بە پێویستی بزانم، بە تایبەت ئاماژەی پێدەکەم، ئەگەرنا بە ئاماژەی گشتییو بە نووسینی ناوی تەفسیرەکان لە کۆتایی هەر بەرگێك دا، ئیکتیفا دەکەمو، زۆریش لە ئەمانەتی زانستیی (الأمانة العلمية) دەخەفتێمو مەبەستمە ڕەچاوی بکەم، چونکە ئەمینییو ئەمانەت پارێزیی، ڕەوشتێکی گەورەو بەرزی مسوڵمانەتییە

شایانی باسیشە جاری وا هەیە بیرۆکەو تێگەیشتنێکی تایبەتیی خۆمم دەربارەی کۆمەڵە ئایەتێك یان ئایەتێك یان ڕستەو بڕگەیەکی ئایەتێك، بۆ دروست دەبێ، وەك تێگەیشتنو بۆچوونی خۆم دەینووسم، کەچی ڕەنگە لە تەفسیرەکانی دیکەش – یەکێکیان یان زیاتر – دا هەبێ، ئەویش بەهۆی ئەوەوەیە کە من ئەو تەفسیرەم نەکەوتۆتە بەر دیدە ، یان دیتوومەو لەیادم نەماوە

له تۆڕه کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

MediaAmeerOffice

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapirw/عەلی باپیر

AliBapir١

archive.org/details/@alibapir

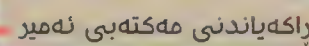
AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

AliBapir / عەلی باپیر

تەفسیری سوورەتی (الرَّعد)

www.alibapir.net

پێشەکی ئەم بەرگە

خوێنەرە بەڕێزو خۆشەویستەکانم !

ئەم بەرگی دوازدەیەمە لە تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز سێ سوورەتان دەگرێتە خۆی : سوورەتی (الرعد)و سوورەتی (إبراهیم)و سوورەتی (الحجر)، شایانی باسە کە وێڕای تەفسیرکردنی ئایەتەکانی ئەو سێ سوورەتە، بە حەوت قۆناغ وەك عادەتی خۆمان – لەم تەفسیرەدا – ئەم بابەتانەش لەم بەرگی (١٢)یەدا هاتوون:

١/ لە تەفسیری سورەتی (الرعد) دا :

١) کورتە باسێك لەبارەی گۆڕانکارییەوە لە ژیانی مرۆڤ دا

٢) کورتە باسێك لەبارەی ئۆخشبوونی دڵانەوە بە یادی خوا

٣) کورتە باسێك لەبارەی (اللّوح المحفوظ) و زانیاریی خوا و سڕینەوەو چەسپاندنی خواوە.

٢/ لە تەفسیری سورەتی (إبراهیم) دا :

١) پێناسەی (شکر) و ئاکامی شوومی سپڵەیی (کفران

٢) دە (١٠) لە چاکەو نیعمەتەکانی خوای بەخشەر، لە ژیانی مرۆڤ دا.

٣) چەند زانیارییەك کە زانستی مرۆڤناسیی تازە پێیان گەیشتوە

٤) کورتەیەك لە بەسەرهاتی ئیبراهیم و هەڵوێستەکانی .

٢/ لە تەفسیری سورەتی (الحِجْر) دا :

١) کورتە باسێك لەبارەی بورجەکانەوە

٢) کورتە باسێك دەربارەی گوێگرتنی شەیتانەکان لە هەواڵی ئاسمانەکانو بەردبارانکردنیان بە بڵێسەی ئەستێرەکان

٣) سەرنجێکی پێویست

٤) هەڵوەستەیەك لە بەرانبەر بەش بەشکردنی قورئان و ئیسلام دا

٥) بەسەرهاتی صالح و گەلەکەی (ثمود)

٦) یازدە ڕێنمایی و ئامۆژگاریی گرنگی خوا بۆ پێغەمبەرەکەی

پێویستە ئەوەش بڵێین :

کە ئەم بەرگە زۆر دواکەوت، بەڵام خوا یاربێ لەمەودوا بەرگەکانی دیکە ، خێراتر لە جاران بە دوای یەك دا چاپ دەکرێن، ستایش و سوپاسی شایستەش بۆ خوا : ئێستا لە تۆمارکردنی دەرسەکانی ئەم تەفسیرەدا ، گەیشتووینە سووڕەتی (غافر) کە لە جوزئی بیستو چوار (٢٤)ەو، خواش پشتیوان بێ ئەو شەش جوزئەی ماویشن لە ماوەی چەند مانگێك دا تەواو دەکەین

هیواداریشم خوێنەرانی بەڕێز، بە وردیی و قووڵیی ئەم تەفسیرە بخوێننەوەو کارلێك (تفاعل)ی باشی لەگەڵدا بکەنو ، هەوڵبدەن بەردەوام حاڵیبوونەکەیان لە خۆیان دابکەنە حاڵ و، زانینەکەیان بگۆڕن بۆ توانین، چونکە بێگومان پێزو بەرهەمی زانیاریی و شارەزایی ، لە کارپێکردنی دایە

سُبْحَانَكَ اللَّهُم وبِحَمدِكَ، أشهَدُ أن لا إله إلاَّ أنتَ ،

أستغفِرُكَ وأتوبُ إلَيك .

١٩ صفر ١٤٤٠ ك

٢٠١٩/١٠/١٨

هەولێر

دەستپێك

بەڕێزان !

خوای پەروەردگار پشتیوان بێ لەمرۆ بە دواوە، کە ئەمرۆ: (٢٠/ ٩/ ٢٠١٦) زایینییە، ڕۆژی سێشەم، بەرانبەر: (١٩/ ذي الحجة/ ١٤٣٧) کۆچیی، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الرعد)

پێناسەی سوورەتی (الرَّعد) و نێوەڕۆکەکەی لە پێنج خاڵدا

یەکەم / ئەم سوورەتە تەنیا یەك ناوی هەیە، ئەوەندەی من ئاگاداربم، ئەویش بریتیە لە (الرعد)، واتە: هەورە تریشقە، وشەی (رعد)یش لە ئایەتی (١٣)دا هاتوە، دەفەرموێ: ﴿ وَيُسَبِّحُ ٱلرَّعۡدُ بِحَمۡدِهِۦ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ مِنۡ خِيفَتِهِۦ ﴿١٣﴾ ﴾.

دووەم / ئەم سوورەتە لە ڕیزبەندیی موصحەفدا، ژمارە (١٣)یەو، لە ڕیزبەندیی دابەزیندا، زانایان خستوویانەتە نێوان سوورەتی (یوسف) و (إبراهیم) واتە: لە دوای (یوسف) سوورەتی (الرَّعد)یان داناوە، لە ڕیزبەندیی هاتنە خواردا پێش (إبراهیم) دایانناوە، بۆیە زۆریان لە ڕیزبەندیی دابەزیندا ژمارە (٨٥)یان بۆ داناوە، هەڵبەتە هەندێکیشیان کە گوتوویانە: ئەم سوورەتە مەدینەییە، لە ڕیزبەندیی دابەزیندا ژمارە (٩٧)یان بۆ داناوە، بەڵام وەك دوایی باسی دەکەین، مەدینەیی بوونی ئەم سوورەتە، هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیە.

سێیەم / ژمارەی ئایەتەکانی: زانا کوفییەکان بە (٤٣) ئایەتیان داناوەو، زانا مەدینەییەکان بە (٤٤)یان داناوەو، زانا شامییەکان بە (٤٥)یان داناوە

دیارە پێشتریش باسم كردوە كە بەرزیی‌و نزمیی ژمارەی ئایەتەكان، دەگەڕێتەوە بۆ چۆنیەتی ڕیزكردنی ڕستەكان، جاری وایە ڕستەیەكیان كردۆتە دوو (٢) ئایەت، بۆیە ژمارەی ئایەتەكانی ئەو سووڕەتە زیادی كردوە، یان دوو ڕستەیان كردوون بە یەك ئایەت، بۆیە ژمارەی ئایەتەكان كەم‌و زیادی كردوەو، بەرزیی‌و نزمیی تێكەوتوە، بەڵام زۆربەیان ڕایان وایەو، بە پێی ئەو موصحەفەی لە ژێر دەستی ئێمە دایە، بە (٤٣) ئایەتیان داناوە.

چوارەم / هەرچەندە ڕاجیایی هەیە لەسەر مەككەیی، یان مەدینەیی بوونی ئە سووڕەتە، بەڵام بە ڕای من مەككەیی بوونی مسۆگەرەو، ئەو ڕیوایەت‌و گێڕدراوانەی باسی مەدینەیی بوونی دەكەن، لە ڕووی سەنەدەوە بێهێزن، وەك (محمد الطاهر بن عاشور)یش لە (التحرير والتنوير)ەكەی خۆیدا[1] گوتوویەتی: (أخبار واهية) هەموویان هەواڵی بێهێزن.

پێنجەم / ئەگەر تەماشای نێوەڕۆكی ئەم سووڕەتە بكەین، هەمان نێوەڕۆكی گشتی سووڕەتە مەككەییەكانە، كە :

١) باسی خوا بە یەكگرتن (توحيد الله)ە : - بەدیهێنەرایەتیی خواو، پەروەردگارێتیی خواو، خاوەندارێتیی خواو، ناوو سیفەتە بەرزو بێ وێنەكانی خواو، پەرستراوێتی خوا، كە دەبێ تەنیا ئەو بپەرسترێ، چونكە تەنیا خۆی بەدیهێنەرەو، تەنیا خۆی پەروەردگارو مشوورخۆرەو، تەنیا خۆی خاوەنی ئەو ناوو سیفەتە بەرزو بێ‌وێنانەیە، كە بۆی بەكاردەهێنرێن، بۆیە دەبێ تەنیا ئەویش بپەرسترێ

٢) پاشان باسی پێغەمبەرایەتیی‌و وەحیی‌و موعجیزەی پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)و، كێشەو مشتومڕی پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، لەگەڵ نەیارەكانیاندا

٣) ئنجا باسی ڕۆژی دوایی‌و، باسی بەهەشت‌و دۆزەخ‌و، سزاو پاداشت

---

١) ج ١٣، ص ٧٦.

لەم سووڕەتەدا باسی بەسەرهاتی هیچ کام لە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) نەکراوە، بە دیارییکراویی، بەڵام بە گشتی ئاماژە کراوە بە بەسەرهاتی پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام)و، هەڵوێستی ناحەزەکانیان لە بەرانبەریاندا

کەواتە: نێوەڕۆکی ئەم سووڕەتەش، هەر هەمان نێوەڕۆکی سووڕەتە مەککەییەکانە بە گشتی، وەك گوتمان هیچ ڕیوایەتێکی جێی متمانەو پشت پێ بەستراویش نیە بۆ ئیسپاتی ئەوە کە ئەم سووڕەتی (الرعد)ە، لە مەدینە دابەزیبێ، هەڵبەتە هەندێ لە زانایان - بۆ نموونە: (السیوطي) - بەوە تەوفیقیان کردوە لە نێوان ئەو ڕیوایەتانەدا کە دەڵێن: ئەم سووڕەتە لە مەدینە هاتۆتە خوار، واتە: لە قۆناغی مەدینەداو، نێوەڕۆکی سووڕەتەکەو، ئەو ڕیوایەتە گێڕدراوانەی دیکە کە دەڵێن: لە مەککە هاتۆتە خوار، کە گوتوویانە: ئە سووڕەتی (الرعد) لە مەککە هاتۆتە خوار، بەڵام لە قۆناغی مەدینەدا، واتە: دوای ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ کۆچی کردوە، لە مەککەوە بۆ مەدینە، لەو جارانەدا کە هاتۆتەوە بۆ مەککە، لەو کاتانەدا ئەم سووڕەتە دابەزیوە، کەواتە: لە مەککە دابەزیوە، بەڵام لە قۆناغی مەدینەدا، ئەوەش وەك پێکەوە گونجاندنێکی ئەو دوو جۆرە ڕیوایەتانە، بەڵام وەك باسمان کرد: بەلای منەوە شتێکی مسۆگەرو جێی دڵنیاییە، کە ئەم سووڕەتە لە قۆناغی مەککەدا هاتۆتەوە خوارو، هیچ پەیوەندیی بە قۆناغی مەدینەوە نیەو، بەسەرنجدانی نێوەڕۆکەکەشی، ئەوەمان زۆر لەلا ڕوونو ئاشکرا دەبێ

دابەشکردنی ئەم سوورەتە بۆ حەوت دەرس

ئێمە ئەو سوورەتەمان بۆ حەوت (٧) دەرس دابەش کردوە، هەرچەندە وەك لە سەرەتای یەکەمین سوورەتی مەککەیدا کە سوورەتی (الأنعام)ە، کە لەم تەفسیرەماندا (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز) بەپێی ڕیزبەندیی موصحەف پێی گەیشتین، باسمان کردوە کە بەڕاستیی دابەشکردنی ئایەتەکانی قورئان، بە تایبەت سوورەتە مەککەییەکان، بۆ چەند دەرسێك، شتێکی ئاسان نیە، چونکە سوورەتە مەککەییەکان، هەر کامیان وەك دەریایەکە کە شەپۆل بەسەر شەپۆلدا دێ، شەپۆل بە دوای شەپۆل دا دێو، بە زەحمەت بۆت لێك جیا دەکرێنەوە، بەڵام پۆلێن کردنی ئایەتەکانی سوورەتە مەدینەییەکان، چونکە بابەتەکانیان جۆراو جۆرن، ئاسانترە، مەگەر سوورەتە مەککەییەکان کە بەسەرهاتی پێغەمبەرانیان تێدایە، سەرەتاو کۆتایی بەسەرهاتەکان، یاخود لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی بەسەرهاتەکان، ئەوە ئاسان بە دەستەوە دێ، کە دابەشیان بکەین بۆ چەند دەرسێك، بەڵام بە هەر حاڵ ئێمە: ئەو: (٤٣) یان (٤٤) یان (٤٥) ئایەتەی کە ئەم سوورەتە پێکدێنن، دابەشمان کردوون بۆ حەوت (٧) دەرس:

دەرسی یەکەم: لە دوای (بسم الله الرحمن الرحيم)ەوە، لە حەوت (٧) ئایەت پێکدێ، دیارە ئایەتی یەکەمیان وەك پێشەکیی وایە، کە دەربارەی قورئان دەدوێ:

﴿الٓمٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِۗ وَٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ ١﴾، ئەوە وەك دیباجەو پێشەکیی وایە بۆ گۆی بابەتەکانی ئە سوورەتەو، ئایەتەکانی: (٢و٣و٤) باسی ناساندنی خوا (عزوجل) لەمیانی نیشانەکانیدا، لەمیانی دیاردەو دیمەنە سروشتییەکاندا دەکەن، کە وەك دوایی باسی دەکەین: پازدە (١٥) لە نیشانەکانی خوا، خراونە ڕوو لەو سێ (٣) ئایەتەدا، ئایەتەکانی: (٥ و ٦)یش باسی ڕۆژی دواییو قیامەت دەکەنو، ئایەتی حەوت (٧)یش باسی داواکردنی کافرەکان دەکات، کە داوایان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کردوە:

موعجیزەیان بۆ بێنێ، واتە: موعجیزەیەك كە ئەوان دەیانەوێ، ئەگەرنا پێغەمبەری خاتەم موعجیزەو بەڵگەی خۆی پێبووە، كە قورئان بووە .

دەرسی دووەم: كە ئەویش هەر حەوت (٧) ئایەتە، لە ئایەتی (٨ - ١٤) دیسان ئەمیش هەر باسی خوای پەروەردگارو، سیفەتەكانی خواو، كارەكانی خواو، نیشانەكانی خوا لە بووندا دەكات، كە ئەمانیش سەرجەم خوا ﷻ تێیاندا باسی (٢٠) لە سیفەتو كردەوە ناوازەكانی خۆی دەكات، ئاوا بە وشەی خوا (الله) دەست پێدەكات: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ۖ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ ﴾

دەرسی سێیەم: كە چوار (٤) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەكانی: (١٥ - ١٨) دیسان لەسەر ناساندنی خوا ﷻ و، بەراوردی لەگەڵ پەرستراوە ساختەكاندا، دەكات، پاشان هێنانەوەی دوو وێنە بۆ خستنەڕووی ماهیەتی هەقو ناهەقو، دواتر باسی سەرەنجامو ئاكامی وەڵامدەرەوانی پەیامی خواو، وەڵام نەدەرەوانی بانگەوازو پەیامی خوای پەروەردگار، كراوە .

دەرسی چوارەم: كە ئەویش دیسان حەوت (٧) ئایەتە، لە ئایەتەكانی: (١٩ – ٢٥)، كە تێیاندا پێناسەی بڕواداران كراوە بە دە (١٠) لە سیفەتە بەرزەكانیانو، باسی سەرەنجامی ئاكامی خێری بڕواداران كراوەو، بە ئاماژەیەكی كورتیش پێناسەی بێبڕوایانو سەرەنجامی شوومیان كراوە .

دەرسی پێنجەم: كە شەش (٦) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەكانی: (٢٦ - ٣١) جارێكی دی دیسانەوە گەڕانەوە بۆ ناساندنی خوا (عزوجل)و، داواكردنی كافران بۆ موعجیزە، موعجیزەیەك كە خۆیان ویستوویانەو، پێناسەی بڕواداران و، پێناسەی پێغەمبەری خاتەم ﷺ و، پێناسەی قورئان، لەم شەش (٦) ئایەتەدا خراونە ڕوو

دەرسی شەشەم: ئەویش شەش (٦) ئایەتە، ئایەتەكانی: (٣٢ - ٣٧) باسی سەرەنجامی گەلانی بێبڕوای پێشووو، بەراوردی نێوان خوا ﷻ و پەرستراوە ساختەكانو، سەرەنجامی هاوبەش دانەرانو، خوا بە یەكگران كراوە، هەروەها هەڵوێستی خاوەن كتێبە بە ویژدانەكان لە بەرانبەر قورئانداو، لە بەرانبەر ڕێنمایی خوادا،

خراوەتەڕوو، پاشان خوا ﷻ ئامۆژگاریی پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەکات، کە چۆن مامەڵە بکات لەگەڵیاندا

دەرسی حەوتەمو کۆتایی : کە ئەویش دیسان شەش (٦) ئایەتە، ئایەتەکانی: (٣٨ - ٤٣)
جارێکی دیکە باسی پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) بە گشتی کراوەو، بەراوردیان پێکراوە لەگەڵ موحەممەد ﷺدا، هەروەها باسی هەمەکارە بوونی خوا لە بووندا‌و، هەموو شت لەبەر دەستدا بوونی‌و، هەڕەشەکردنی لە بێبڕوایەکان، کراوەو، بەرپەرچی بێبڕوایانی نکووڵییکەر لە پێغەمبەر ﷺ دراوەتەوە .

ئەمە کورتەو پوختەی نێوەڕۆکی سوورەتی (الرعد)ە، کە وەك گوتمان: ژمارەی ئایەتەکانی: (٤٣)و، بە پێی هەندێك سەرژمێر: (٤٤) یان (٤٥)ە

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە حەوت (٧) ئایەتی سەرەتای سووڕەتی (الرعد) پێکدێ، کە بریتین لە ئایەتەکانی: (١ - ٧)، سەرەتا لە ئایەتی یەکەمدا کە وەك دیباجەو پێشەکیی‌و ڕێ خۆشکردنێك وایە، بۆ کۆی بابەتەکانی ئەم سووڕەتە، پێناسەیەکی قورئان کراوەو، هەڵوێستی بێبڕوایان لە بەرانبەریدا، خراوەتە ڕوو

پاشان لە ئایەتەکانی: (٢ و ٣ و ٤)دا خوای بەرزو مەزن، لەمیانی کۆمەڵێك لە نیشانەکانیدا، خۆی پێناسە دەکات، کە دەوری (١٥) نیشانە لە نیشانەکانی پەروەردگاریێتیی خۆی لە بووندا، دەخاتە ڕوو، لە درشتەوە بۆ ورد پێدادێ: سەرەتا دیاردەو دیمەنە گەورەو مەزنەکان، پاشان وردە وردە ورد دەبێتەوە، تاکو دەگاتە ئەو دیاردەو دیمەنانەی کە مرۆڤەکان ڕۆژانە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکەن‌و، لە ئایەتی (٥)دا باسی نکووڵیی کردنی بێبڕوایەکان کراوە، لە زیندوو کرانەوەو، پاشان لێپرسرانەوەو سزاو پاداشت، باسکراون

دوایی لە ئایەتی شەش (٦)دا باسی پەلەکردنی کافرەکان کراوە، کە پەلەیان دەکرد: سزایان بۆ بێ، لە جیاتی ئەوەی پەلە بکەن، لەوەدا کە خوا بەزەییان لەگەڵدا بنوێنێ‌و، چاکەیان لەگەڵ بکات‌و، لەسەر ڕەحمەت‌و بەزەیی خۆی بەردەوام بێ لەگەڵیاندا، ئەوان پەلەیان دەکرد کە خوا زوو سزایان بدات !

لە ئایەتی حەوت (٧)یشدا باسی داواکردنی کافرەکان بۆ هاتنی موعجیزە کراوە، واتە: موعجیزەیەك کە ئەوان ویستوویانە، ئەگەر نا وەك پێشتر گوتمان: هەمیشە هیچ کام لە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) نەبووە، کە موعجیزەو بەڵگەیەکیان

پێ نەبێ بۆ ئیقناع کردنی بەرانبەرەکانیان، ئەوانەی کە لە هەق دەگەڕێن، کە ئەو کەسە پێغەمبەری خوایە، بۆ ئیسپاتی دەعوای پێغەمبەرایەتیی، هیچ کام لە پێغەمبەران نەبووە، کە بەڵگەو موعجیزەیەکی پێ نەبێ، بەڵام کافرەکان لە بیانوو گەڕاون، بۆیە گوتوویانە: لە قورئان گەڕێ، موعجیزەیەکی دیکەمان بۆ بێنە! هەڵبەتە خوای پەروەردگاریش وەڵامی داونەوە .

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ الٓمٓر تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ۗ وَٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ۖ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ
وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾
وَهُوَ ٱلَّذِى مَدَّ ٱلْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنْهَٰرًا ۖ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ ۖ
يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِى ٱلْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَٰوِرَٰتٌ
وَجَنَّٰتٌ مِّنْ أَعْنَٰبٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَآءٍ وَٰحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا
عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ
قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ
ٱلْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ
بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ ٱلْمَثُلَٰتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ
عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ
مِّن رَّبِّهِۦٓ ۗ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٌ ۖ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، ئەلیف لام میم ڕا، ئەوانە ئایەتەکانی کتێبی خوانو، ئەوەی لە پەروەردگارتەوە بۆت دابەزێنراوە، هەقە، بەلاّم زۆربەی خەڵك بڕوا ناهێنن ﴿١﴾ ئەو خوایەی کە ئاسمانەکانی – وەك دەیانبینن – بەبێ ستوونان (کۆڵەکان) بەرزکردوونەوە، ئنجا چۆتە سەر بارەگاو، خۆرو مانگی ڕام کردوون، هەر کامیان بۆ کاتێکی ناوبراو دەڕوا، (خوا) کاروبار هەڵدەسووڕێنێ، ئایەتەکانی ڕوون دەکاتەوە، بەڵکو لە دیداری پەروەردگارتان دڵنیابن ﴿٢﴾ (خوا) ئەو کەسەیە کە زەوی لێك کێشاوەتەوەو (چیایە) چەسپاوەکانی تێدا داناونو، ڕووبارەکانیشی تێدا گێڕاون، هەروەها لە درەختی هەموو جۆرە میوەکان دوو جووتی (نێرو مێیەکی) داناون، بەشەوگار ڕۆژگار دادەپۆشێ، بە دڵنیایی لەوەدا (کە باسکرا) نیشانە هەن (لەسەر پەروەردگارێتییو خاوەندارێتیی خوا بۆ بوونەوەر) بۆ کۆمەڵێك کە بیردەکەنەوە ﴿٣﴾ هەروەها لە زەمیندا پارچە زەوی بەتەنیشت یەکەوە هەنو، چەندان ڕەزوباخ لە درەختەکانی ترێو لە کشتوکاڵو، لە درەختەکانی خورمای بنك هاوبەشو بنك جیاواز، بە یەك ئاو ئاودێر دەکرێنو، هەندێکی لە خواردنو تام دا، بەسەر هەندێکی دا هەڵدەبژێرین، بێگومان لەوەدا نیشانە هەن بۆ کۆمەڵێك کە دەفامن ﴿٤﴾ ئەگەر لە (قسەو بیرو ڕایەکیان) سەرت سوڕ دەمینێ، ئەو قسەیان سەیرە کە دەڵێن: ئایا ئەگەر بووینەوە بە خاك، ئایا لە نوێ دروست دەکرێینەوە؟ ئەوانە کەسانێکن بە پەروەردگاریان بێبڕوانو، ئەوانە کۆتو پێوەندیان لە گەردن دایەو، ئەوانە هاوەڵانی ئاگری دۆزەخن تێیدا هەمیشەیین ﴿٥﴾ پەلەی هاتنی (سزای) خراپەت لێدەکەن، پێش (پاداشتی) چاکەو، لە پێش وانیشدا سزادانە تەمبێکارەکان ڕابردوونو، بێگومان پەروەردگارت وێڕای ستەمو خراپەشیان،

خاوەن لێبوردەییە لەگەڵ خەڵکو، بێگومان پەروەردگارت سزاو تۆڵەی سەختە ﴿٦﴾ ئەوانەی بێبڕوان دەڵێن: دەبووایە (موحەممەد) موعجیزەو نیشانەیەك وەك هی پێغەمبەرانی پێشووی لە پەروەردگاریەوە دابەزێنرابایە سەر! بە دڵنیایی تۆ بەس وریاکەرەوەی‌و، هەموو گەل‌و کۆمەڵێك ڕێنمایی کارێکیان هەیە (تۆش ڕێ نیشاندەری وانی بە موعجیزەو بەڵگەیەکەوە، کە خوای کاربەجێ پێیداوی، نەك ئەوەی ئەوان داوای دەکەن‌و دەیکەنە بیانوو) ﴿٧﴾}.

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(عَمَدٍ): (جَمْعُ عَمُود وَعِمَادٍ وَيُجْمَعُ: بِعَمَد و عُمُدْ، والعَمُودُ: خَشَبٌ تَعْتَمِدُ عَلَيْهِ الخَيْمَةُ)، وشەی (عَمُود)، هەروەها (عِماد)، كە بە (عَمَد و عُمُدْ) كۆ دەكرێنەوە، وشەی (عَمُود) بریتیە: لە تەختەیەك كە چادر سەنگی خۆی دەخاتە سەری، خێوەت كە هەڵدەدرێ ئەو ئەستووندەگەی كە دەخرێتە نێوەڕاستیەوە، ئەستوندەگێك، یاخود زیاتر، ئەوە پێی دەگوترێ: (عمود)

(ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ): پێشتریش باسمان كردوە، كە: (اسْتَوَى) یانی: (اسْتَقَرَّ)، یان (عَلا)، یان (ارْتَفَعَ)، هەروەها (اسْتَوَى) بە مانای (اسْتَولَى) و (ظَهَرَ)ش دێ، هەروەها (اسْتَوَى) بە مانای (اسْتِقَام)ش دێ، واتە: ڕێك بوو، (اسْتَوَى الشيءُ: اعْتَدَلَ)، هەروەها (اسْتَوَى) بە مانای (قَصَدَ)ش دێ، ئەگەر بە (إلى) تەعەددا بكات: (إِسْتَوَى إلى السَّمَاء) یانی: (قَصَدَ) ویستی، ڕووی تێكرد

(وَسَخَّرَ): (التَّسْخِيرُ: سِيَاقَةٌ إِلَى الغَرَضِ الـمخْتَصِّ بِهِ قَهْراً)، (تَسخِير) بریتیە: لەوەی شتێك، بە ناچاریی بەرەو ئەو ئامانجەی كە پێیەوە تایبەت كراوە، بئاژوێنرێ و ببرێ

(يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ): واتە: كاروبار هەڵدەسووڕێنێ، مشووری دەخوا، (التدبُّرُ: التفكُّرُ في دُبُرِ الأُمُورِ، وَدَبَّرَ الأَمْرَ: سَاسَهُ، وَنَظَرَ فِي عَاقِبَتِهِ)، (تَدَبُّر) بە مانای بیركردنەوە دێ لە سەرەنجامی كاروبارەكان، دەگوترێ: (دَبَّرَ الأَمْرَ: سَاسَهُ) یانی: هەڵیسووڕاند، سەرپەرشتییكرد، مشووری خواردو، سەرنجی سەرەنجامەكەیدا .

(يُفَصِّلُ ٱلْأَيَٰتِ): واتە: ئایەتەكان ڕوون دەكاتەوە، (الفَصْلُ: إِبَانَةُ أَحَدِ الشَّيْئَيْنِ عَنِ الأَخَرِ، وَالتَّفْصِيلُ التَبْيِينُ)، (فَصْل) بریتیە لە لێك جیاكردنەوەی دوو شتان لە یەكدی، (تَفصِيل)، لێرەدا یانی: (تَبيِين)، واتە: ڕوونكردنەوە، ڕۆشنكردنەوە

(تُوقِنُونَ): واتە: دڵنیابن، بڕوایەکی پتەوتان هەبێ، (الیَقِینُ: العِلْمُ وَزَوَالُ الشَكِّ: یَقِنْتُ الأَمْرَ یَقِناً)، (یَقین) بریتیە: لە زانیاریی‌و، لاچوونی دوو دڵیی، دەگوترێ: (یَقِنْتُ الأَمْرَ)، واتە: لەو کارە دڵنیا بووم

(مَدَّ ٱلْأَرْضَ) : (المَدُّ: البَسطُ والسَّعَةُ، وَمِنْهُ ظِلٌّ مَدِید، وَمِنْهُ مَدُّ البَحْرِ وَجَزْرُهُ

(مَدَّ الأَرْضَ)، (مَدُّ)، بریتیە: لە پان کردن‌و فراوان کردنی شتێك، وەك گوتراوە : (ظِلٌّ مَدِید)، واتە: سێبەرێکی درێژ کە بەردەوام بێ، هەروەها وشەی (مَدُّ البَحرِ وَجَزْرُهُ) هەڵکشان‌و داکشانی دەریا، لەوەوە هاتوە، کەواتە: (مَدَّ الأَرْضَ)، واتە: زەوی پان ڕاخستوە، درێژی کردۆتەوە، پانی کردوەو فراوانی کردوە .

(رَوَٰسِیَ) : (جَمْعُ رَاسي، وَهُوَ الثَّابِتُ المُستَقِرُّ: أَي جِبَالاً رَوَاسِيَ، وَقَدْ حُذِفَ مَوصُوفُهُ لِظُهُورِهِ)، (رَوَاسِيَ) کۆی (رَاسِي)یە، کە بریتیە لە جێگیرو سەقامگیر، کە مەبەست پێی چیاکانە، واتە: چیایە چەسپاوەکان، بەڵام بۆیە وشەی (جبال) فرتێنراوە، کە دەبێتە وەسف کراوی (رَوَاسِي)، (جِبَالاً رَوَاسِيَ)، چونکە ئاشکرایە کە مەبەست لە چەسپێنراوەکان، چیایەکانە

(قِطَعٌ) : (جَمْعُ قِطْعَة، وَهِيَ الجُزْءُ مِنَ الشَّيءِ)، (قِطَع) کۆی (قِطْعَة)یە، (قِطْعَة) بریتیە لە بەشێك لە شتێك، یانی: پارچە زەوییەکان

(صِنْوَانٌ) : (جَمْعُ صِنْو، الصِّنو، والصُّنُو: النَّخْلَةُ المُجْتَمِعَةُ مَعَ نَخْلَةٍ أُخْرَى نَابِتَتَينِ مِنْ أَصْلٍ وَاحِدٍ أَو نَخْلاتٍ)، وشەی (صِنو) بە دارخورمایەك دەگوترێ کە لەگەڵ یەکێکی دیکە، یاخود لەگەڵ هەندێك دارخورمای دیکە، پێکەوە کۆبوونەتەوەو، بنکێکیان یەکێکە، واتە: چەند درەختێکن چەند قەدێکیان هەیە، بەڵام یەك بنکیان هەیە، دیارە (صِنو) بە (صِنْوَان) کۆ دەکرێتەوە .

(ٱلۡأُكُلِ) : (المأكول)، واتە: خواردن، مەبەست پێی میوەکەیەتی، خوا دەفەرموێ: هەندێکی بەسەر هەندێکیدا هەڵدەبژێرین، لە جۆری میوەکەیاندا، کە بەتامترە، جوانترە، ڕێکترە

(فَعَجَبٌ) : (العَجَبُ وَالعُجَابُ: هُوَ الأَمْرُ الَّذِي يُتَعَجَّبُ مِنْهُ، وَكَذَا العُجَّا ُ وَالعُجُبَةُ)، وشەی (عَجَب، وعُجَاب، وعُجَّاب، وَعُجُبَةُ) هەموویان بە شتێك دەگوترێن، کە جێگای سەرسوڕمان بێت، مرۆڤ سەری لە بەرانبەریدا سوڕبمێنێ

(ٱلۡأَغۡلَٰلُ) : (الأَغْلاَلُ: جَمْعُ غلّ: ما يَجعَلُ فِي الرَّقَبَةِ)، (غُلّ) بریتیە لەو کۆتەی کە لە گەردنی مرۆڤ دەکرێ، کە نەتوانێ سەری دابنوێنێ، یاخود سەری بەلای ڕاستو چەپدا بسووڕێنێ

(ٱلۡمَثُلَٰتُ) : (جَمْعُ مَثُلَة، العُقُوبَة)، (مَثُلاتُ) کۆی (مَثُلَة)یە، بە مانای سزا دێ

مانـای گـشـتـی ئایەتەکـان

وەك هەموو سوورەتەکانی قورئان، - جگە لە سوورەتی (التوبة) - ئەم سوورەتەش بە (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) دەست پێدەکات :

خوا دەفەرموێ : (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، یان بە بەزەیی میهرەبان، یان بەخشندەی میهرەبان، زۆرجاری دیکە گوتوومانە: هەر کاتێك دەڵێی: (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) واتە: ئەم کارە دەست پێدەکەم بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، پێویستە چەند مەبەستێك لە دڵ بگیرێن :

١/ ئەم کارە بۆ خوا ئەنجام دەدە

٢/ ئەم کارە بە پشتیوانیی خوا ئەنجام دەدە

٣/ ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا ئەنجام دەدە

٤/ ئەنجامدانی ئەم کارە وەك بەخششێكو چاکەیەك دەیگێڕمەوە بۆ خوا، نەك بە خۆم سەرسام بم

پێویستە ئەو ماناو مەبەستانە بە دڵی مرۆڤدا بێن، کاتێك دەڵێ: (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ)

خوا دەفەرموێ :

﴿الٓمٓرۚ﴾، کە دیارە ئاوا دەخوێنرێتەوە: ئەلیف. لام. میم. ڕا، پێشتر لە سەرەتای سوورەتی (یونس)دا بە تەفصیلێ باسی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەمان کرد، کە

لە پێش (٢٩) سوورەتی قورئانەوە دێن، كە زۆربەیان سوورەتە مەككەیەكانن و، هەندێكیان سوورەتە مەدینەیەكانن، بۆیە لێرەدا هەر ئەوەندە دەڵێین: كە خوا ﷻ لێرەش دەفەرمویٚ: (الٓمٓر) ئاوا دەست پێدەكات، ﴿ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾، ئا ئەوانە ئایەتەكانی كتێبێكن، یان ئایەتەكانی كتێبەكەن، كام كتێبە؟ ئەو (أل)ی سەر ﴿ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾، (أل)ی (عهد)ی پیٚدەڵێن و بۆ ناساندن (تعريف)ە، واتە: كتێبەكە، ئەو كتێبەی كە دەزانین مەبەست پێی قورئانە، ئەم ئایەتانە ئایەتەكانی كتێبەكەن، واتە: ئایەتەكانی ئەو كتێبە ناسراوەن كە بریتیە لە قورئان، ﴿ وَٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ ﴾، ئەوەش كە بۆ لای تۆ نێردراوەتە خوار، لە پەروەردگارتەوە هەقەو ڕاستە، ﴿ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾، بەڵام زۆربەی خەڵكی بڕوا ناهێنن، وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەكاندا باس دەكەین: كە دەفەرمویٚ: ﴿ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾، كە ئەمە بەڵام (إستدراك)ەو، وەڵامی پرسیارێكە كە لە ئەنجامی ڕستەی پێشوودا پەیدا دەبیٚ، كە خوا دەفەرمویٚ: ﴿ وَٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ ﴾، واتە: ئەوەی كە لە پەروەردگارتەوە بۆ تۆ دابەزێنراوە، هەقە، هەر ئەوە هەقەو ڕاستە .

لێرەدا پرسیارێك پەیدا دەبیٚ: ئەدی بۆچی كەسانێك هەن بڕوا ناهێنن، بۆچی بێبڕوایەكان بڕوای پیٚ ناهێنن ؟

خوا دەفەرمویٚ: ﴿ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾، واتە: زۆربەی خەڵكی هەر نایانەویٚ بڕوا بێنن، نەك لەبەر ئەوەی بە ناهەقی دەزانن، بەڵكو نایانەویٚ بڕوا بێنن، یاخود لە بڕوا هێنان ناگەڕێن و، عەوداڵی هەق نین، بۆیە بڕوای پیٚ ناهێنن

﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِي رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَا ﴾، لەم ئایەتی دوو (٢)وە، تاكو كۆتایی ئایەتی چوار (٤)، خوا ﷻ باسی پازدە (١٥) لە كردەوەو سیفەتە بەرزو بیٚ وێنەكانی خۆی دەكات، لەمیانی خستنەڕووی دیاردەو دیمەنە سروشتییەكاندا، كە سیفەتەكانی خوایان – وەك ئاوێنەیەك – تیٚدا دەدرەوشێنەوە :

سەرەتا دەفەرموێ: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ﴾، هەڵبەت لێرەدا ئەمە پێناسەی وشەی (الرب)ە، لەو ڕستەیەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ ﴾، ئەو پەروەردگارەی کە قورئان لەوەوە بۆ تۆ دابەزێندراوە، کە قورئانێکی هەقە، کێیە؟ ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ﴾، ئەو خوایەی کە ئاسمانەکانی بەبێ کۆڵەکەو ستوون، وەك دەیانبینن، بەرز کردوونەوە

واتایەکی دیکەی: ئاسمانەکانی بەرزکردوونەوە بە چەند ستوونێك، بە چەند کۆڵەکەیەك کە ئێوە نایانبینن، واتە: بە چەند کۆڵەکەیەکی نەبینراو، هەردوو واتایەکەی هەن، وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر تیشکی دەخەینە سەر

ئەوە سیفەتی یەکەمی خوا (عزوجل)

سیفەتی دووەمی خوا : ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾، دوایی چووە سەر عەرش، چوونە سەر عەرشی خوا، بەرزبوونەوەی خوا بۆ سەر عەرش، وەك بۆ خوا شایستەیە، کە ئێمە هەم لە سوورەتی (الأعراف)دا، هەم لە سەرەتای سوورەتی (یونس)دا، باسی تایبەتمان لەوبارەوە کردووە، لە سوورەتی (الأنعام)یشدا، هەر باسمان کردوە، بۆیە لێرە ناگەڕێینەوە سەری .

سیفەتی سێیەم و چوارەمی خوا (عزوجل): ﴿ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ﴾، کارێکی دیکەی خوا ﷻ ئەوەیە کە خۆرو مانگی دەستەمۆو ڕام کردوون، ملکەچ کردوون، ﴿ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾، هەر کامێك لە خۆرو مانگ – بەڵکو سەرجەم خڕۆکەو ئەستێرەکانی دیکەش - بۆ کاتێکی ناوبراو، واتە: کاتێکی دیاریکراو لە گەڕدان، لە سووڕاندان .

سیفەتی پێنجەمی خوا : ﴿ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ﴾، کاروبار هەڵدەسووڕێنێ، یانی خوا سەرپەرشتیی کاروبار دەکات، کاروباری بوون بە گشتی

سیفەتی شەشەمی خوا : ﴿ يُفَصِّلُ ٱلْأَيَٰتِ ﴾، ئایەتەکان ڕۆشن دەکاتەوە

﴿ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴾، بەڵكو بەرانبەر بە دیداری پەروەردگارتان دڵنیابن، بۆیە ئایەتەكانیتان بۆ ڕوون دەكاتەوە، لەم ئایەتەدا شەش سیفەتو، كردەوە ناوازەو بێ وێنەكانی خوا، خراونە ڕوو

ئنجا دێتە سەر باسی :

سیفەتو كردەوەی حەوتەم: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى مَدَّ ٱلْأَرْضَ ﴾، هەروەها خوا ئەو كەسەیە كە زەوی لێك كێشاوەتەوە، (مَدَّ)، بە مانای لێك كێشانەوەو پان كردنو فراوان كردن، دێ .

سیفەتو كردەوەی هەشتەمو نۆیەم : ﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنْهَٰرًا ﴾، هەروەها خوا لە زەویدا چیایە چەسپاوەكانی داناونو، ڕووبارەكانیشی داناون

سیفەتی دەیەم: ﴿ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ ﴾، دیسان لە هەر میوەیەك جووتێكی داناوە، واتە: لە درەختانی میوەكان، جووتی داناون، چونكە هەموویان نێرو مێیان هەیە، هەندێكیش لە زانایان وایان لێكداوەتەوە، واتە: لە هەر میوەیەك: میوەی هاوینەو زستانە، یاخود میوەی بەم جۆرەو بەو جۆرە، جووتی داناوە، بەڵام من پێم وایە مانای یەكەمیان ڕاستترە، كە مەبەست پێی نێرو مێیە، وەك لە شوێنی دیكە دەفەرموێ: ﴿ وَمِن كُلِّ شَىْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾ الذاریات، هەروەها لە سووڕەتی (یس)یشدا، وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەكاندا باسی دەكەین .

خاوەنی (تفسیر المیزان) گوتوویەتی: ئەگەر یەكێك بڵێ: چۆن خوا فەرموویەتی: ﴿ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ﴾، خۆ میوەكان نێرومێیان تێدانیەو، لە درەختەكاندا هەیە؟ وەڵامەكەی ئەوەیە كە لێرەدا واتە: (وَمِنَ أَشْجَارِ كُلِّ الثَّمَرَاتِ) ئاوای لێدێتەوە، لە درەختەكانی هەموو میوەكان جووتێك هەیە، كە بە هەر كامێكیان دەگوترێ : (زَوْج).

سیفەتی یازدەیەمی خوا : ﴿ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ ﴾، بە شەوگار ڕۆژگار دادەپۆشێ، واتە: ئەو شوێنەی کە ڕۆژگاری لێ بووە، دوایی شەوگاری بەسەردا دێ کە هەر زەوییە، ﴿ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾، بێگومان لەوەدا (کە باسکرا) نیشانە هەن بۆ کۆمەڵێک کە بیر دەکەنەوە، کەسانێک بیرنەکەنەوە، لە هیچ شتێکدا نیشانەکانی خوا نابینن .

ئنجا دێتە سەر باسی هەندێك لە نیشانەکانی دیکەو، هەندێك لە سیفەتەکانی دیکە :

دوازدەیەم : ﴿ وَفِى ٱلْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَٰوِرَٰتٌ ﴾، هەروەها لە زەمیندا چەندان پارچەی بە تەنیشت یەکەوە، هەن

سێزدەیەم : ﴿ وَجَنَّٰتٌ مِّنْ أَعْنَٰبٍ ﴾، دیسان چەندان باغ لە ترێیەکان، لە دارمێوەکان

چواردەیەم : ﴿ وَزَرْعٌ ﴾، هەروەها کشتوکاڵ، کە جۆرەکانی دانەوێڵەو، سەوزەو تەرەکار هەموویان دەگرێتەوە

پازدەیەم : ﴿ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ ﴾، درەختەکانی خورما کە بنك هاوبەش و بنك جیاجیان، یانی: چەند درەختێکی خورما دووانیان، یاخود سێیان یان زیاتر، یەك بنکیان هەیە، یاخود هەر کامێکیان بنکێکی تایبەتیی هەیە، (صِنْو) ئەوەیە کە درەختێك، ئنجا درەختی خورما بێ، یان هەر درەختێکی دیکە، یەك بنکیان هەبێ، بەڵام ﴿ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ ﴾، ئەوەیە کە هەر کامێکیان بنکی تایبەتی خۆی هەبێ، ﴿ يُسْقَىٰ بِمَآءٍ وَٰحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلْأُكُلِ ﴾، هەموویان بە یەك جۆرە ئاو، ئاو دەدرێن، بەڵام هەندێکی لە خواردن، لە میوەدا، لە تام و لە بۆن و ... هتددا، بەسەر هەندێکی دا هەڵدەبژێرین، ﴿ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾، لەوەدا کە باسکرا، نیشانە هەن بۆ کۆمەڵێك کە بفامن، عەقڵیان بەکاربێنن .

ئنجا خوای زاناو دانا دێتە سەر بابەتێکی دی، دوای خستنەڕووی سیفەتەکانی خۆی، دوای ناساندنی خۆی ﷻ لە میانی دیاردەو دیمەنە سروشتییەکاندا، دەفەرمویٚ : ﴿ وَإِن تَعۡجَبۡ فَعَجَبٌ قَوۡلُهُمۡ ﴾، ئەگەر لە شتێك سەرت سوڕبمێنیٚ، سەیرترین شتیان ئەو قسەیانە کە دەڵێن: ﴿ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِي خَلۡقٖ جَدِيدٍۗ ﴾، ئایا ئەگەر بووینەوە بە خۆڵ، ئایا جارێکی دیکە لە نویٚ دروست دەکرێینەوە؟ ئەو قسەیان کە ئەوان بە سەرسوڕمانەوە دەیڵێن، زۆر جێی سەرسوڕمانە زۆر جێی عاجباتییە! ئاخر خوایەك ﷻ تۆی لە نەبوون هێناوەتە دی، ئێستا تۆ گۆڕانێکت بەسەردا هاتوە، چۆن ناتوانیٚ لە نویٚ دروستت بکاتەوە؟ مرۆڤێکی سادە دەتوانیٚ دوای ئەوەی شتێکی دروست کردوەو لێی شکاوە، لێی تێکچووە، وەك خۆیو چاکتر لە خۆی دروستی بکاتەوە، ئەدی خوا چۆن ناتوانیٚ؟ ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمۡۖ ﴾، ئا ئەوانە کەسانێکن بیٚ بڕوان بە پەروەردگاریان، هەر بۆیەش نکوولی لەوە دەکەن کە خوا دەسەڵاتو توانای ئەوەی هەبیٚ، وەك پێشیٚ دروستیان بکاتەوە لە نویٚ، ﴿ وَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡأَغۡلَٰلُ فِيٓ أَعۡنَاقِهِمۡۖ ﴾، هەروەها ئا ئەوانە کۆتەکان کە لە گەردنیاندا هەن، زۆربەی توێژەروان دەڵێن: مەبەست سزای دواڕۆژە، بەلام دەشگونجیٚ مەبەست پێی دنیا بیٚ، واتە: ئەوانە لە ئەنجامی لاسایی کردنەوەی کوێرانەی پێشینانی خۆیاندا، وەك ئەوەیان لێهاتوە کە کۆتێك خرابێتە گەردنیانەوەو، نەتوانن سەر بەملاولا بسووڕێنن، تاکو نیشانەکانی خوا ببینن، ﴿ وَأُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴾، هەروەها ئا ئەوانە هاوەڵی ئاگرن، یاخود خاوەنی ئاگرن، کە تێیدا هەمیشەیین .

ئنجا دەفەرمویٚ: ﴿ وَيَسۡتَعۡجِلُونَكَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبۡلَ ٱلۡحَسَنَةِ ﴾، پەلەت لیٚ دەکەن کە خراپەیان بۆ بیٚ، پێش چاکە، کە مەبەست لە خراپە، سزایە، داوایان دەکرد سزایان بۆ بیٚ، وەك لە سووڕەتی (الأنفال)دا خوای پەروەردگار لێی گێڕاونەوە[1]:

---

١) ﴿ وَإِذۡ قَالُواْ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلۡحَقَّ مِنۡ عِندِكَ فَأَمۡطِرۡ عَلَيۡنَا حِجَارَةٗ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئۡتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٖ ﴿٣٢﴾ ﴾ الأنفال

﴿ وَقَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهِمُ ٱلۡمَثُلَٰتُۗ ﴾ لە حاڵێك دا كە سزا تەمبێكەرەكان لە پێش ئەواندا ڕابردوون، ئەو سزایانەی كە دەبوو ئەوان پێیان تەمبێ بن‌و پێیان عیبرەت گرتوو بن، پەندییان لێ وەربگرن، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغۡفِرَةٖ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلۡمِهِمۡۖ ﴾، بێگومان پەروەردگارت خاوەن لێبوردنە بەرانبەر بە خەڵك، لەگەڵ ستەم‌و خراپەو تاوانیشیاندا، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴾، هەروەها بێگومان پەروەردگارت سزاو تۆڵەی سەختە .

لە كۆتایی دا دەفەرموێ: ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦٓۗ ﴾، ئەوانەی بێبڕوان دەڵێن: دەبوایە (موحەممەد) لە پەروەردگاریەوە نیشانەیەكی دابەزێنرابایە سەر، كە مەبەستیان ئەو موعجیزە بەرهەستانەن، كە بۆ پێغەمبەرانی پێشوو هاتوون

خوای پەروەردگار لە وەڵامیاندا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٞۖ ﴾، بێگومان تۆ تەنیا وریاكەرەوەو ترسێنەری، واتە: ئەوە عایدی تۆ نیە، چ جۆرە موعجیزەو بەڵگەیەكت پێبێ بۆ ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆت‌و، ئیقناع كردنی ئەوان، بەڵكو ئەوە كاری خوایە، ئەركی تۆ تەنیا ئاگاداركردنەوەو ترساندنە، ﴿ وَلِكُلِّ قَوۡمٍ هَادٍ ﴾، بۆ هەر كۆمەڵێك ڕێنمایی كارێك هەیە، بۆ گەلەكەی تۆش‌و، بۆ هەموو بەشەرییەتیش، خوای پەروەردگار ئەم قورئانەی ناردوە كە ڕێ پێشاندەریان بێ، ئەگەر بیانەوێ ڕێ بدۆزنەوە، قورئان بەسە كە ڕێیان پێشان بدات‌و، بەرچاویان ڕوون بكاتەوە، ئەگەر لە ڕێی ڕاستیش نەگەڕێن، بێگومان هەرچەندە كتێبی دیكەش دابەزن‌و موعجیزەی دیكەشت بۆ بێن، هەر هەمان هەڵوێستیان دەبێ، كە ئێستا هەیانە

چەند مەسەلەیەكی گرنگ

مەسەلەی یەكەم : پێناسەی قورئانو هەڵوێستی زۆربەی خەڵكی لە بەرانبەریدا، كە بریتیە لە بڕوا پێ نەهێنان :

خوا ﷻ پاش ئەوەی دەفەرموێ : ﴿ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، دەفەرموێ: ﴿ الٓمٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِۗ وَٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١﴾ ﴾

شیكردنەوەی توێژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە كە وەك پێشەكیی و دیباجەی كۆی باس و بابەتەكانی ئەم سوورەتە موبارەكە وایە، لە پێنج بڕگەدا :

بڕگەی یەكەم : - كە دەفەرموێ : ﴿ الٓمٓرۚ ﴾، وەك پێشتریش باسمان كردوە، باشترین واتایەك كە بۆ ئەو پیتە پچڕ پچڕانە لێك بدرێتەوە، یان باشترین شتێك كە بگوترێ لەبارەی هاتنی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە، كە لە سەرەتای بیست و نۆ (٢٩) سوورەت لە كۆی سەدو چواردە (١١٤) سوورەتدا، هاتوون، ئەوەیە كە خوا ﷻ دەیەوێ پێمان بفەرموێ: بە مرۆڤایەتیی بە گشتیو بە بێبڕوایان بە تایبەتیی: ئەو پیتانەی كە ئەم قورئانەیان لێ پێكهاتوەو، ئەو دەنگانەی كە ئەو قورئانەیان لێ پێكهاتوە، ئەو پیتو دەنگانە: (ا، ل، م، ر، س، ی، ص، ق، ن، ت ... هتد)، لەبەر دەستی ئێوەشدا هەن وەك كەرەستەیەك، ئنجا كە ئێوە ناتوانن نەك وەك وێنەی قورئان هەمووی، بەڵكو وەك وێنەی دە (١٠) سوورەت، بەڵكو وێنەی سوورەتێكیش بێنن، كەواتە: دڵنیابن كە ئەو زاتەی ئەو فەرمایشتەی لەو پیتو دەنگانەی كە وەك كەرەستەیەك لەبەردەستی ئێوەشدا

هەن، پێکهێناوە، بزانن کە زاتێکی بەرزی بێ وێنەیە، کە خوایە ﷻ، هەر بۆیەش ئێوە ناتوانن لەو پیتو دەنگانە کە لەبەردەستتاندا هەن، شتێك بڵێن، کە شێوەی ئەو فەرمایشتەی خوا بێ ﷻ !.

بڕگەی دووەم : - کە دەفەرموێ: ﴿تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ﴾، ناوی ئاماژەی: (هَٰذِهِ)، بۆ نیزیکە بۆ مێینە،﴿تِلْكَ﴾ش، بۆ دوورە، ﴿تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ﴾، ئەو ئایەتانە ئایەتەکانی کتێبەکەن، ئاماژەیە بۆ دوور، لەبەرچی؟ لەبەر ئەوەی پلەو پایەی ئایەتەکان زۆر بەرزو دوورە، بۆیە بە ناوی ئاماژە (إسمِ الإشارَة)ی دوور، خوای پەروەردگار ئاماژەی بۆ کردوون، دیارە پێشتریش گوتمان: ﴿ٱلْكِتَٰبِ﴾، ئەلیفو لام (ال)ی سەر (الكِتَب)، ﴿تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ﴾، بۆ ناساندن ()ەو مەبەست پێی (عَهْد)ە، بۆ تەعریفو پێناسەیە، واتە: ئەمانە ئایەتەکانی کتێبەکەن، ئەو کتێبە ناوبراوو ناسراوەی کە دەزانن، کە بریتیە لە قورئان .

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ﴾، ئەوەی کە لە پەروەردگارتەوە بۆ تۆ دابەزێنراوە هەقە، یانی : هەر ئەوە هەقە، هەقیش، واتە: چەسپاوو شتێك کە پێکەڵپێك (مطابق) بێ لەگەڵ ئەوەدا کە لە واقیعدا هەیە، پێچەوانەوەو دژی هەق، بریتیە لە باطڵ کە بریتیە لە شتی بۆشو پووچ و نەچەسپاو، شتێك کە گونجاو نەبێ لەگەڵ واقیعدا .

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، بەلام زۆربەی خەڵکی بڕوا ناهێنن، ئەمە وەك خاوەنی (التحرير والتنوير)[١] دەڵێ: (الإستدراكُ راجِعٌ إلى مَا أفادَهُ القَصرُ مِن إبطَالِ مُسَاواة غَيرِهِ لَهُ في الحَقِّيَةِ إبطَالاً يَقتَضِي ارتِفاع النِّزَاعِ فِي أَحقِيَّتِهِ، أَي: ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝١﴾ بمَا دَلّتَ الأَدِلَّة عَلَى الإيمانِ بِهِ)، واتە: ئەم بەلامە، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە کە پێشتر ئەو کورت هەڵێنانە دەیگەیەنێ، لەوەدا کە غەیری قورئان لەگەڵ قورئاندا یەکسان بێ، خوا ئەوەی هەڵوەشاندۆتەوە، بە شێوەیەك هەڵیوەشاندۆتەوە کە نەدەبوو ناکۆکیی و

---

١) ج ١٣، ص ٧٩ .

مشتومڕ هەبێ لەسەر تەنیا بە هەق زانینی قورئـان، واتە: بەڵام زۆربەی خەڵكی بڕوا ناهێنن، بەوەی كە بەڵگەكان دەیگەیەنن، لەسەر بڕوا پێ هێنانی قورئـان، واتە: نایانەوێ بڕوا بێنن، بۆیە كێشەو مشتومڕیان هەیە لەسەر هەقانیەتی قورئانو، بڕوای پێ ناهێننو، غەیری قورئان لەگەڵ قورئاندا یەكسان دەكەن .

مەسەلەی دووەم : پێناسەی خوا ﷻ بەوە كە ئاسمانەكانی بەرز كردوونەوەو، چۆتە سەر عەرشو، خۆرو مانگی ڕامكردوون، دەستەمۆ كردوونو، مشوورخواردنی لە بوونەوەرو، ڕوونكردنەوەی ئایەتەكانی، تاكو مرۆڤەكان بڕوا بە دیداری بێنن :

﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ۖ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ ﴾

ئێمە لە پێنج بڕگەدا، كە لە هەر كامیاندا خوا ﷻ سیفەتێكی خۆیو كردەوەیەكی خۆی دەخاتەڕوو، ئەم ئایەتە دەتوێژینەوە :

بڕگەی یەكەم : - ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ﴾، خوا ئەو كەسەیە كە ئاسمانەكانی بە ستوونانێك كە ئێوە نایانبینن، بەرزكردوونەتەوە، یاخود ئاسمانەكانی بەرزكردوونەتەوە، وەك دەیانبینن بەبێ ئەوەی كە ستوونیان لەبەردابێ، ئەستوندەگو كۆڵەگەو پایەیان لەبەر دابێ، هەردوو واتاكەی هەن

هەڵبەتە لێرەدا ئەمە پەیوەستە بە ئایەتی پێشەوە، كە فەرمووی: ﴿ وَٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ ﴾، ئایا پەروەردگار ئەو (رَبّ)ە، كێیە؟ ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ﴾، ئەو پەروەردگارە، ئەو خوایەیە كە ئاسمانەكانی بەرزكردوونەوە بە كۆڵەكە نەبینراوەكان، یان وەك دەیانبینن بە بێ كۆڵەكە.

وشەی: (رَفَعَهَا: أَي خَلَقَهَا مُرتَفِعَةً، مِثْلُ ضَيِّقَ كُمَّ الجُبَّةِ)، كە دەفەرموێ: ﴿ رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ﴾، ئەوە نیە كە ئاسمانەكان نزم بوونو دوایی بەرزی كردبنەوە،

بەڵكو واتە: بە بەرزیی دروستی كردوون، هەروەك لە زمانی عەرەبییدا دەگوترێ: (ضَيَّقَ الخَيَّاطُ كُمَّ الجُبَّةِ، أَو كُمَّ القَمِيصِ)، بەرگدرووەكە قۆڵی جبەكە یان قۆڵی كراسەكەی تەنگ كرد، واتە: بە تەنگیی دروستی كرد، هەر كە هەر دروستی كردوە، تەسك بووە، نەك پێشێ فراوان بووبێ، دوایی تەسكی كردبێتەوە،

مەبەست لە: ﴿ٱلسَّمَٰوَٰتِ﴾، یانی: دروستكراوەكانی سەرێ، جیهانی سەرەوە هەمووی دەگرێتەوە، وشەی (السَّمَاء)و (السَّمَاوَات)و (سَبْعَ السَّمَاوَات)، وەك لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (یونس)دا باسمان كردوە، مەبەست پێی هەموو ئەو بوونەیە، كە ئێمە گۆشەیەكی لێ دەبینین، ناومان لێناوە: بوونەوەر (كَوْن).

ئنجا ﴿عَمَدٍ﴾و (عُمُد)، كۆی (عَمُود)، یاخود (عِمَادَ)ە، یانی: كۆڵەكەو ئەستوندەگ، ستوون، پایە، كە دەفەرموێ: ﴿تَرَوْنَهَا﴾، مانایەكەی: ئاوای لێدێتەوە: (بِعُمُدٍ أو بِعَمَدٍ غَيرِ مَرْئِيَّةٍ)، بە چەند ستوونێك كە نەبینراون، یاخود یانی: (بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَونَها)، یانی: خوا ئاسمانەكانی بەرزكردوونەوە بەبێ ستوونان، بەبێ كۆڵەكان، وەك بەو شێوەیە دەیانبینن

هەڵبەتە زۆرێك لە زانایان وایان تەفسیر كردوە، یانی: زانایانی هاوچەرخ، چونكە هەردوو تەفسیرەكە هەر دەگونجێن، دەڵێن: مەبەست لە كۆڵەكە نەبینراوەكان، هێزی كێشندەیە، ئەو هێزی كێشندەیە كە كەهكەشانەكان لەگەڵ یەكداو، هەموو ئەستێرەكان لە نێو كەهكەشانێكی دیارییكراوداو، هەموو خڕۆكەكانی بە یەكەوە پەیوەست كردوە، لە ئەنجامی كێش كردنیان بۆ لای یەك، كە هەم هێزی كێشكردنیان هەیە، هەم هێزی پاڵ پێوەنانیان هەیە، (جذب و طرد)یان هەیە، كە هێزی كێشكردن (جذب)ە، كە خۆر ناهێڵێ نۆ خڕۆكەكەی بەملاولادا بچن‌و كێشیان دەكات، بەڵام بە هۆی هێزی دەركردن (طرد)یش كە لە نێوانیاندا هەیە، پێوە نالكێن‌و پێوە نانووسێن، دیارە ئەم ڕاستییە لە سوورەتی (لقمان)یش دا، لە ئایەتی ژمارە(١٠)دا، هاتوە: ﴿خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَا﴾ لێرەدا دەفەرموێ: ﴿رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ﴾، لەوێ دەفەرموێ: ﴿خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَا﴾، ئاسمانەكانی دروست كردوون بەبێ كۆڵەكانێك، كە بیانبینن، یاخود بەبێ

گۆڵەکان وەك دەیانبینن، هەروەها لە سوورەتی (الحج)، ئایەتی (٦٥)دا، هەر ئاماژە بەو ڕاستییە دەکات، دەفەرموێ: ﴿ وَيُمْسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِۦٓ ﴾ واتە: ئاسمان دەگرێ کە بکەوێتە سەر زەوی، مەگەر بە مۆڵەتی خۆی، دیسان لە سوورەتی (الفاطر)یشدا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَاۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ٤١ ﴾، واتە: بێگومان خوا ئاسمانەکان‌و زەوی دەگرێ کە بڕۆن بەملاولادا بچن‌و، ئەگەر لابچن، جگە لە وی، (لە دوای خوا) کەس ناتوانێ بیانگرێ، بێگومان خوا هێدیی لێبوردەیە .

هەڵبەتە گرتنی خوا بۆ ئاسمانەکان‌و زەوی، تێك ناگیرێ لەگەڵ هەبوونی هێزی کێشندەدا، چونکە خوا ﷻ کە کارەکانی خۆی ئەنجام دەدا، لە ڕێی هۆکارەکانەوە ئەنجامیان دەدا، لە ڕێی قانوونەکانی خۆیەوە، کارەکان لە بووندا ئەنجام دەدا، کەواتە: دەگونجێ مەبەست لە : گرتنی خوا بۆ ئاسمانەکان‌و زەوی، ئەو هێزی کێشندەیە بێ کە لە نێوانیاندا، دایناوە، کە بەهۆی ئەوەوە بە دەوری یەك دا، دەخولێنەوەو یەکدییان پەیوەست کردوەو، بەملاولادا ناچن، وەك چۆن دەزووێك دەنکەکانی تەسبیحێك، یاخود ملوانکەیەك، هەموویان پێکەوە ڕیز دەکات‌و پێکەوە گرێ دەدات‌و هەڵناوەرن

بڕگەی دووەم : - ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾، دوایی خوا چووە سەر عەرش، چووە سەر بارەگای خۆی، یاخود بەرز بۆوە بۆ سەر عەرش، یان سەقامگیر بوو لەسەر عەرش، چونکە وشەی ﴿ ٱسْتَوَىٰ ﴾، ئەگەر بە ﴿ عَلَىٰ ﴾، تەعەددا بکات، ﴿ ٱسْتَوَىٰ عَلَىٰ ﴾، هەم بە مانای (اسْتَقَرَّ) دێ، هەم بە مانای (عَلا) دێ، هەم بە مانای (ارتَفَعَ) دێ، زانایان بە هەموو ئەو وشانە، وشەی ﴿ ٱسْتَوَىٰ ﴾یان تەفسیرکردوە، بەڵام هەمووشیان گوتوویانە: (الإستواءُ مَعلُومٌ، وَالكَيفيَةُ مَجهولَةٌ، وَالإيمانُ بِهِ واجِبٌ، وَالسُّؤالُ عَنْهُ بِدْعَةٌ)، ئیمام مالیك بە تایبەتی وایگوتوەو، زۆر لە زانایانی سەلەفیش قسەکەی ئەویان پشتڕاست کردۆتەوە، واتە: ﴿ ٱسْتَوَىٰ ﴾ ماناکەی دیارە کە یانی: چووە سەرێ، یان سەقامگیر بوو، یان بەرزبۆوە، بەڵام چۆنیەتییەکەی،

مادام بۆ خوا بەکاربێ، بۆ ئێمە زانراو نیە، فەرزیشە بڕوای پێ بێنین‌و، شتێکی داهێنراویشە کە پرسیار لە چۆنیەتییەکە بکەین، چونکە زانایانی پێش مالیك واتە: هاوەڵان‌و تابیعین خوا لێیان ڕازی بێ، پرسیاریان لەوبارەوە، نەکردوە .

هەڵبەتە من تێبینییم لە سەر ئەو قسەیەی مالیك هەیەو، پێم وا نیە کە پرسیارکردن لەوبارەوە بیدعەت بێ، بەڵام ئەو وای تەعبیر لێ کردوە، چونکە ئەگەر وابێ: هەموو ئەو زانایانەی کە قسەیان لەوبارەوە، کردوە، ئەهلی بیدعەت بوون! چ ئەوانەی کە تەئویلیان کردوەو، چ ئەوانەش کە نەیانکردوە، کە بەداخەوە وەك هەندێك بەهەڵە: پێیان وایە: ڕێبازی سەلەفی صالح هەر ئەوەیە تەئویل نەکرێ! کە لە ڕاستیی دا پێشینی چاك، تەئویلیشیان هەبووە، تەئویل نەکردنیشیان هەبووە، بەڵام تەئویلەکەشیان لە چوارچێوەی بنچینەکانی زمانی عەرەبییدا بووەو، لە چوارچێوەی دەقەکانی قورئان‌و سوننەت دا بووەو، تەئویل نەکردنەکەشیان دیسان دوور بووە لەوەی کە وێچواندنی تێدا بێ، بەڵام هەڵبەتە ئەوە سەلامەتترە کە بڵێین: ئێمە چۆنیەتییەکەی نازانین، بەڵام دان بەوەدا دێنین کە خوای پەروەردگار سیفەتێکی هەیە بریتیە لە: ﴿ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾، بەڵام چۆنە؟ نازانین، هەروەك هەموو سیفەتەکانی دیکەی خوای پەروەردگاریش، ئێمە چۆنیەتییەکەیان نازانین : زانیاریی خوا، دەستەڵاتی خوا، بەزەیی خوا، حیکمەتی خوا، بەرزبوونەوەی خوا بۆ سەرەوەی ئاسمانەکان، فەرمایشتکردنی خوا، هەروەها هەموو سیفەتەکانی دیکەی، بە تەئکید ئێمە چۆنیەتییەکەیان نازانین، کە ئێمە لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (یونس)و، لە تەفسیرکردنی ئایەتی (٥٤)ی سوورەتی (الأعراف)یشدا، بە تەفصیلْ باسی ئەوەمان کردوە .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾، هەروەها خوا خۆرو مانگی دەستەمۆ کردوون، هەر کامێکیان بۆ کاتێکی دیاریکراو دەڕوات‌و لە گەڕدایە، (الجَرْيُ: السَّيْرُ السَّرِيع)، ڕۆیشتنی خێرا، پێی دەگوترێ: (جَرْي)، ﴿ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾ هەر کامێك لە خۆرو مانگ، بەڵکو ئەوانی دیکەش هەموو خڕۆکەو ئەستێرەکان، دەڕۆن بۆ کاتێکی ناوبراو، کاتێکی دیاریکراو .

بڕگـەی چـوارەم : - ﴿يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ﴾، کاروبارەکان بەڕێوە دەبات، سەرپەرشتییان دەکات، ئیدارەیان دەکات

بڕگـەی پێـنجـەم : - ﴿يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ﴾، ئایەتەکان ڕۆشن دەکاتەوە، مانایان ڕوون دەکاتەوە، بەڵکو بە دیداری پەروەردگارتان بڕوا پتەوبن، لێی دڵنیابن، بۆیە ئایەتەکانیتان بۆ ڕۆشن دەکاتەوە، تاکو سەرەنجام بڕوایەکی پتەوتان هەبێ، بە دیداری خواو بەوە کە کاتێك دێ، دەچنەوە بەردەستی خوای پەروەردگار، کەواتە: بزانن ئەم ژیانە دنیاییەتان چۆن دەگوزەرێنن، تاکو ئەو کاتە کە چوونەوە خزمەتی‌و چوونەوە بەردەستی، سەربەرزو ڕوو سوور بن .

مەسەلەی دووەم : پێناسەی خوا ﷻ بە چەند سیفەتێك کە پەیوەندییان هەیە بە سەرپەرشتییکردنی خوا بۆ جیهانی خواروو (العالَمُ السُّفْلِي)، زەمین‌و، ئەو شتانەی کە لە زەمین دا هەن :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى مَدَّ ٱلْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنْهَٰرًا ۖ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ ۖ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە لە شەش بڕگەدا:

بـڕگـەی یەکـەم : - ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى مَدَّ ٱلْأَرْضَ﴾، خوا ئەو کەسەیە کە زەوی لێك کێشاوەتەوە، (مَدّ)، بە مانای پان ڕاخستن‌و فراوان کردن‌و لێك کێشانەوە دێ، وەك گوتراوە: (ظِلٌّ ممدودٌ) سێبەرێکی دوورو درێژ، کە لێك کێشراوە بێت‌و کورت‌و کەم نەبێ، مەبەست لێرەدا ئەوەیە: خوا کاتێك زەوی دروست کردوە، لێك کێشراوەتەوە، پان‌و فراوانە، هەم بۆ بەسەردا ڕۆیشتن، هەم بۆ کشتوکاڵ‌و بۆ کارو کەسابەت تێدا کردن، لێك کێشراوەیەوەو کەم بەرو بەرتەسك نیە .

بڕگەی دووەم : - ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ﴾، چەسپاوەكانی تێدا داناون، ﴿رَوَاسِيَ﴾، (جَمْعُ رَاسِي، وَهُوَ الثَّابِتُ الْمُسْتَقِرُّ أَي: جِبَالاً رَوَاسِيَ)، واتە: چیایە چەسپاوەكانی تێدا داناون، بۆچی وشەی (جِبَال) قرتێنراوە؟ دەڵێ: (وَقَدْ حُذِفَ الْمَوصُوفُ لِظُهُورِهِ، فَهُوَ كَقَولِهِ ﴿وَلَهُ ٱلْجَوَارِ ٱلْمُنشَـَٔاتُ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَـٰمِ ﴿٢٤﴾﴾، وَلَهُ الجَوَارِي أَي السُّفُن الجَوارِي)، واتە: وەسفكراوەكە لەبەر ئاشكرابوونی قرتێنراوە، چونكە ئاشكرایە كە ﴿رَوَاسِيَ﴾، چەسپاوەكان، واتە: چیایە چەسپاوەكان، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەو (خوا) ڕۆیشتووەكانی نێو دەریای هەن، كە وەك چیا بەرزەكانن، یانی: كەشتییە ڕۆیشتووەكان، لە دەریادا

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَأَنْهَـٰرًا﴾، هەروەها ڕووبارەكانیشی تێدا داناون، هەڵبەتە سەرچاوەی پەیدابوونی ڕووبارەكان، چیاكانن، لە چیاكاندا، ئەو بەفرو بارانو تەرزەیە كە دەبارێ، عەمبار دەكرێو كۆ دەكرێتەوە، خوای پەروەردگار چیاكانی وا دروست كردوون، ئنجا دوایی بە شێوەی كانیو سەرچاوە هەڵدەقوڵێنو دەردەقوڵێن، یاخود بەفرو تەزرە كە كۆدەبێتەوە دەتوێتەوە، ئەوانە دەبنە سەرچاوەی ڕووبارەكان، بۆیە مەگەر چۆن ئەگەرنا خوا ﷻ هەر كە باسی چیاكانی كرد بێ، باسی ڕێو بانەكانیشی كردوە، چونكە ڕێیەكان بە دۆڵو شێوەكانی چیاكان دا دەڕۆن، هەروەها باسی ڕووبارەكانیشی كردوە، چونكە بەهۆی چیایەكانیشەوە، ڕووبارەكان پەیدادەبنو، ئاوی شیرین هەر ئەو ئاوەیە كە لە ئاسمان دێتە خوار، بە شێوەی بەفرو بارانو تەرزە، كە ئەویش بە زۆریی لە چیاكاندا عەمبار دەكرێ .

وشەی (أَنهار)یش، كۆی (نَهر)ە، كە لە ئەصڵدا بە دۆڵو شیو دەگوترێ، دواییش خوازراوەتەوەو بۆ ئەو ئاوەش كە پێی دا دەڕوات

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ﴾، هەروەها لە هەموو میوەكان، جووتێكی دووانی داناوە، (أَي أَشْجَارِ كُلُّ الثَّمَرَات) لە درەختەكانی هەموو میوەكان، چونكە نێرو مێیەكە، جووتەكە، لە درەختەكاندایە، نەك لە خودی میوەكاندا، هەڵبەتە هەندێك لە زانایان ئاوایان لێكداوەتەوە: دوو جۆرە میوە، گوتوویانە: میوەی هاوینەو زستانە، بەڵام پێم وایە میوەكان تەنیا دوو جۆر

نین، بەڵكو جۆریان زۆر زۆرن، بەڵكو وشەی (زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ) مەبەست پێی نێرو مێیە، ئنجا ئەم مەسەلەیە لە سوورەتی (الذاريات)یشدا هاتوە، كە دەفەرموێ: ﴿ وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾، واتە: لە هەر شتێك جووتێكمان دروست كردوە، بەڵكو بیربكەنەوە، واتە: بیر بكەنەوە كە تەنیا خوا تاكە، ئەوی دیكە هەمووی پێویستیی بە یەكدییە، هەمووی جووتە، ئنجا كە دەفەرموێ: ﴿ وَمِن كُلِّ شَيْءٍ ﴾، دەگونجێ مەبەست پێی سالیبو موجیبی نێو گەردیلە بێ، وەك لە سوورەتی (یس)یشدا، دەفەرموێ: ﴿ سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾، واتە: پاكیی بۆ ئەو خوایەی كە هەموو جووتەكانی دروست كردوون، لەوەدا كە زەوی سەوزی دەكات و، لە خۆیانداو لەوەشدا كە نایزانن، لەوەدا كە نایزانن، دەگونجێ مەبەست پێی ماددەی بێ ژیان بێ، كە ئەویش ساردو گەرمی هەیە، ئەویش جووتی هەیە، پرۆتۆن خاوەنی بارگەیەكی ئەرێنییەو، ئەلیكترۆن خاوەنی بارگەیەكی نەرێنییە، موجیبو سالیب، (+ و -)، كە ئەوانیش وەك نێرو مێ وان، پێكەوە، ئنجا هەموو شتەكانی دیكەش هەر جووتن: زەوی و ئاسمان، بە هەشتو دۆزەخ، چاكو خراپ، بەرزو نزم، تاڵو شیرین، ڕاستو چەپ، دنیاو دوارۆژ، هەمووی جووتە، تەنیا خوا ﷻ تاكەو بێ هاوەڵو بێ وێنەیە .

ئنجا لەبەرئەوەی ئەو مەسەلەی هەبوونی نێرو مێ، بە تایبەت لە ڕووەك و درەختەكاندا، لە زۆر شوێنی قورئاندا هاتوە، بە پێویستم زانی كە ئەم عیبارەتە لە (الجواهِر فِي تَفسيرِ القُرآن الكَريم)[1] بخوازمەوە، كە دەڵێ: (جَعَلَ فِيهَا مِن كُلِّ أصنافِ الثَمَراتِ زَوجَينِ اثنَينِ ذَكَراً وأُنثَى فِي أزهارِها عِندَ تَكَوُّنِها، فَقَد أظهَرَ الكَشفُ الحَديثُ أنَ كُلَّ شَجَرٍ وَ زَرعٍ ، لايَتَكَوَّن ثَمَرُهُ وَحَبُّهُ إلاّ مِن بَينِ اثنَينِ ذَكَرٍ وَأُنثَى ، فَعُضوُ الذَّكَرِ قَد يَكونُ مَع عُضوِ الأُنثَى فِي شَجَرَةٍ وَاحِدَة ، كَأَغلَبِ الأَشجارِ، وَقَد يَكونُ عُضو الذَكَرِ فِي شَجَرَةٍ وَالأنثى فِي شَجَرَةٍ أُخرَى، كَالنَخلِ وَما كانَ العُضوانِ فيهِ فِي شَجَرَةٍ واحِدَةٍ، إمّا أن يَكونَا مَعاً فِي زَهرَةٍ

١) ج ٤، ص ٨٩، الطبعة الثانية ، سنة : (١٤٣٧) هـ ، - (٢٠١٦) م .

وَاحِدَة، وَإمّا أن يكونَ كُلٌّ مِنهُما في زَهرَةٍ فالأولُ كشَجَرَةِ القُطنِ، والثاني كالقَرْعِ

دەڵێ: خوا ﷻ لە هەموو جۆرە میوەكان جووتێكی داناوە، نێرو مێ، ئەویش لە گوڵەكانیاندا لە كاتی دروست بوونی چرۆو گوڵەكانیاندا كە گوڵ دەدەن، دەرخستنی تازە، (واتە: زانستی تازە) دەریخستوە كە هیچ درەختێك و ڕووەكێك میوەكەی و بنكەكەی دروست نابێ، مەگەر لە نێوان دووانداو، لە نێوان نێرو مێیەك دا، ئنجا جاری وا هەیە كە نێرەكە لەگەڵ مێیەكە، لە یەك درەختدا دەبن، وەك زۆربەی درەختەكان وان، نێرو مێیەكە پێكەوە لە درەختێك دان، جاری واش هەیە، نێرەكە لە درەختێكدا دەبێ و، مێیەكە لە درەختێكی دیكەدا دەبێ، وەك دارخورما، (دارخورما دەبێ تۆی نێرەكە بخەیە سەر مێیەكە، ئەوجار بەردەگرێ)، ئنجا كە لە درەختێكدا دەبن، جاری وا هەیە لە یەك گوڵدا دەبن، جاری واش هەیە هەر كامێكیان لە گوڵێكدا دەبێ، ئەوە كە هەردووكیان نێرو مێیەكە لە یەك گوڵدا بن، وەك ڕووەكی لۆكە، پەمۆ (قُطن)، هی دووەمیان كە هەر كامێكیان لە گوڵێكدا دەبێ، وەك كوولەكە (قَرْع)، كە نێرەكە لە گوڵێكداو مێیەكە لە گوڵێك دایە .

ڕەنگە یەكێك بپرسێ: باشە بۆچی تەنیا دارخورما پێویستیی بە مرۆڤ دەكات، تۆوی نێرەكەی بەرێ بۆ مێیەكەو تێكەڵیان بكات ؟

وەڵامەكەی ئەوەیە كە :

دارخورما زۆر بەرزەو، كەمتر وایە كە لە ئەنجامی جووڵەی باو، جووڵەی هەنگ و تەیرو تواڵ، تۆوی نێرەكە بچێ بۆ مێیەكە، بۆیە پێویست بەوە دەكات كە مرۆڤ بە دەست تۆوی نێرەكە بەرێ بۆ مێیەكە

ئنجا كە دەفەرموێ: ﴿ زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِ ﴾ لەبەر ئەوەیە كە هەر كام لە نێرو مێ، پێی دەگوترێ: (زَوج) واتە: بە نێریش دەگوترێ (زوج)و بە مێش دەگوترێ و، بە هەردووكیشیان دەگوترێ: (زَوج)، بەڵام ئەگەر مەبەست هەردووكیان بێ، دەگوترێ: (زَوجَيْنِ)، ئنجا كە بە وشەی (اثنَين)، تەئكیدی كردۆتەوەو جەختی لێ كردۆتەوە، بۆ ئەوەیە كە خوای پەروەردگار زیاتر چاكەی خۆی بخاتە بەرچاوی ئێمە

برگەی پێنجەم : - ﴿يُغۡشِى ٱلَّيۡلَ ٱلنَّهَارَ﴾، بە شەوگار، رۆژگار دادەپۆشێ، خوێنراویشەتەوە: (يُغَشّي)، (غشَّى يُغَشّي، أَغْشَى يُغْشِي)، هەردووکیان هاتوون‌و، یانی: دادەپۆشێ، بە شەوگار رۆژگار دادەپۆشێ، کە بە تەئکید مەبەست پێی ئەو شوێنەیە کە رۆژگاری لێیە، کە رووی زەوییە، هەمیشە شەوگارو رۆژگار بەدوای یەکەوەن، هەرکامێکیان شوێنی خۆی بۆ ئەوی دیکە چۆڵ دەکات، بەردەوام‌و هەمیشە نیوەی گۆی زەوی رۆژەو نیوەشی شەوەو، شەوو رۆژ بە دوای یەکدا دێن، وەك لە ئایەتی (٥٤)ی سوورەتی (الأعراف)دا دەفەرموێ: ﴿يُغۡشِى ٱلَّيۡلَ ٱلنَّهَارَ يَطۡلُبُهُۥ حَثِيثًا﴾، واتە: (خوا) بە شەوگار رۆژگار دادەپۆشێ، بە خێرایی شوێنی دەکەوێ، ئەگەر کەسێك لە دەرەوەی گۆی زەوییەوە تەماشای گۆی زەوی بکات، دەبینێ تاریکیی‌و رووناکیی، شەوو رۆژ، زۆر بە خێرایی بە دوای یەکدا دێن، وەك تاریکیی رووناکیی راو بنێ، بۆیەش بە (الفعل المضارع) هێناویەتی: ﴿يُغۡشِى ٱلَّيۡلَ ٱلنَّهَارَ﴾ چونکە: ئەو حاڵەتە هەمیشە تازە دەبێتەوە[١] .

برگەی شەشەم : - ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ﴾، بێگومان لەوەدا، (واتە: لەوەدا کە باسکرا)، نیشانە هەن، بۆ کۆمەڵێك بیر بکەنەوە، ﴿يَتَفَكَّرُونَ﴾ دیسان ئەمیش بە (الفعل المضارع)، هێناویەتی، چونکە دەلالەت لەسەر تازە بوونەوە دەکات، یانی: هەمیشە مرۆڤ دەبێ بیری تازە بکاتەوە، نەك یەکجار بیر لە شتێك بکاتەوەو بڕوا، بەڵکو دەبێ هەمیشە ئینسان عەقڵی خۆی بجووڵێنێ، بە ئەندازەی ئەوە کە دیاردەو دیمەنە جیاوازە بە دوای یەکدا هاتووەکان دەبینێ، دەبێ ئەویش عەقڵی خۆی بە دوایان بخات‌و، بیری تازەیان لێبکاتەوە .

---

١) هەڵبەتە ئەویش لە ئەنجامی خولانەوەی زەوی بە دەوری خۆیدا ، لە بەرانبەر خۆردا، بە خێرایی (٣٠ کم) لە خولەك (دقیقة)ێك دا

مەسەلەی چوارەم : دیسان پێناسەی خوا لە میانی دیاردە سروشتییەکاندا، بەڵام ئەمجارە دیمەنەکان وردتر دەبنەوە :

وەك كە خوا دەفەرمویٚ: ﴿ وَفِي ٱلۡأَرۡضِ قِطَعٞ مُّتَجَٰوِرَٰتٞ وَجَنَّٰتٞ مِّنۡ أَعۡنَٰبٖ وَزَرۡعٞ وَنَخِيلٞ صِنۡوَانٞ وَغَيۡرُ صِنۡوَانٖ يُسۡقَىٰ بِمَآءٖ وَٰحِدٖ وَنُفَضِّلُ بَعۡضَهَا عَلَىٰ بَعۡضٖ فِي ٱلۡأُكُلِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ٤ ﴾

تویٚژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە لە شەش برگەدا:

دیسان خوا ﷻ لەسەر پێناسەی خۆیو، ناساندنی خۆی لە میانی خستنە رووی سیفەتو کردەوەکانیدا، لە ئاوێنەی دروستکراوەکانو دیاردەو دیمەنە سروشتییەکاندا، بەردەوام دەبیٚ، دەفەرمویٚ :

برگەی یەکەم : - ﴿ وَفِي ٱلۡأَرۡضِ قِطَعٞ مُّتَجَٰوِرَٰتٞ ﴾، هەروەها لە زەمینددا پارچە (زەمینە) بە تەنیشت یەکەوەکانەوە هەن، پارچە زەمینە دراوسێیەکانو بە تەنیشت یەکەوە ریز بووەکان، هەن.

﴿ قِطَعٞ ﴾، کۆی (قِطعَة)یە، ﴿ قِطَعٞ ﴾، واتە: پارچەکان، ﴿ مُّتَجَٰوِرَٰتٞ ﴾، کۆی (متَجَاوِرة)ە، واتە: بە تەنیشت یەکەوە ریزبووەکان، ئینسان بە تایبەت کە سواری فرۆکە دەبیٚ، لە سەرەوە تەماشا دەکات، ئەو پارچە زەوییانە زۆر جوان بە تەنیشت یەکەوە ریز بوون، دراوسێی یەکن، هەڵبەتە ئەو پارچە زەوییانە کە بە تەنیشت یەکەوەن، لە خودی خۆیاندا نیشانەن لەسەر پەروەردگاریێتیو مشوورخۆریێتیی خوا، کە ئەو پارچە زەوییانە هەر کامێکیان جۆرە ئامادەییەکی هەیەو، هەر کامێکیان جۆرە تامو چێژێك لە خۆی دا هەڵدەگریٚ، جۆرە خێرو بێریٚك لە خۆیدا هەڵدەگریٚ، هەیە دەبێتە لەوەرگاو پاوانو، هەیە شوێنی دارو درەختو میوەیەو، هەیە شوێنی کشتوکاڵو دانەوێڵەیە، هەیە شوێنی کانی سەرچاوەو رووبارەو.... هتد

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَجَنَّٰتٌ مِّنْ أَعْنَٰبٍ ﴾، هەروەها چەند باخو بێستانێك لە ترێیەكان

(أَعناب)، كۆی (عِنَبْ)ە، یانی: ترێ، كە هەم بە درەختەكەشی دەگوترێو، هە بە میوەكەش دەگوترێ، هەڵبەتە بە عەرەبیی (كَرْم)یش، پێ دەڵێن، (كَرْم)، واتە: مێو، كە بە (كُروم)، كۆ دەكرێتەوە، واتە: دارمێوەكان، ﴿ وَجَنَّٰتٌ مِّنْ أَعْنَٰبٍ ﴾، حەسەنی بەصریی خوێندوویەتەوە: (وَجَنَّاتاً مِن أَعنَاب)، واتە: خوا چەند باخو بێستانێكی لە دارمێو، لە درەختی ترێ، دروست كردوون .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ وَزَرْعٌ ﴾، هەروەها كشتوكاڵ

(زَرع) ئەوەیە كە لە نێوان دارو درەختەكاندا دەچێنرێ، ئنجا دانەوێڵەیە وەك: گەنمو جۆو نیسكو نۆكو برنج (مەرەزە)و هەرزنو هەموو جۆرەكانی دانەوێڵە، یاخود تەرەكارە وەك: كاڵەكو شووتییو خەیارو ترۆزیی ... یاخود جۆرەكانی دیكەی سەوزەیە، وەك هەموو ئەو سەوزانە كە دەخورێن: توورو پیازو سیرو كەوەرو كەرەوزو تەرە تیزەو ... هتد، هەمووی دەگرێتەوە .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ ﴾، (نخیل) كۆی (نَخْل)ە، واتە: درەختانی خورما، ﴿ صِنْوَانٌ ﴾، ئەوەیە كە بنكەكەیان یەك بێ، بەڵام سەرەكەیان جیا بێ، واتە: چەند دارخورمایەك كە یەك بنكیان هەیە، ﴿ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ ﴾، واتە: كە خاوەن یەك بنك نەبن، هەر كامێكیان بنكی تایبەتی خۆی هەبێ، هەڵبەتە (صِنوان)، كۆی (صِنو وصُنو) یە، (وَهِيَ نَخلَةٌ لَها رَأسانِ أو أكثر وَأَصلُهَا وَاحِد)، دارخورما كە دوو سەری هەبن، یاخود زیاتر، بەڵام بنكەكەی یەك بێ، (وَقِيلَ: الصنوانُ: الـمُجتَمِعُ، وَغَيرُ صِنوانٍ: الـمُتَفَرِّق)، هەروەها گوتراویشە: (صِنوان)، واتە: ئەو دارخورمایانەی كە پێكەوە كۆبوونەتەوە، ﴿ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ ﴾، واتە: ئەوانەی كە لێك جیان

شایانی باسە: دووانەی (صنو)، بریتیە لە (صِنوان)، بەلاّم بە بێ تەنووین، بەلاّم ئەگەر بە تەنوینەوە بێ: (صِنوانٌ)، ئەو كاتە (صِنوانٌ)، كۆی (صِنو)ە، بەلاّم (صِنوان)، بە بێ تەنوین، واتە: دوو دانە (صنو)، هەڵبەتە بەهەمان شێوە: (قِنوان)یش، وایە، (قِنُو)، بە (قِنوانٌ)، كۆ دەكرێتەوەو (قِنوانِ)، واتە: دوو هێشوو .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ يُسْقَىٰ بِمَآءٍ وَٰحِدٍ ﴾، هەمووی بە یەك جۆرە ئاو، ئاودەدرێ، ﴿ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلْأُكُلِ ﴾، بەلاّم هەندێكی بەسەر هەندێكی هەڵدەبژێرین لە میوەكەیدا، لە خواردنیدا، (السَّقْيُ: إعطاءُ المَشروب)، (سَقِي)، بریتیە لەوە كە شتێك ئاو بدرێ، هەروەها لە جیاتی (يُسْقَى) خوێنراویشەتەوە: (تُسقَى بِمَاءٍ وَاحِد)، ئاودەدرێ بە یەك جۆرە ئاو، هەروەها وەك چۆن خوێنراوەتەوە: ﴿ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلْأُكُلِ ﴾، خوێنراویشەتەوە : (يُفَضَّلُ)، هەندێكی بەسەر هەندێكی هەڵدەبژێررێ .

وشەی (أُكُل)یش، كە بە (أُكْل)یش، خوێنراوەتەوە، واتە: ئەوەی كە دەخورێ، میوە، یانی: تامەكانیان جیاوازن‌و بەرزیی‌و نزمیی لە بەینیاندا هەیە، لەگەڵ ئەوەشدا كە لە یەك زەمین دان‌و، یەك جۆرە خۆراكیان هەیەو بە یەك جۆرە ئاو ئاو دەدرێن، ئەمە نیشانەی ئەوەیە كە خوا چەند هێزێكی پەنهانی تێدا داناون، بە هۆی ئەو هێزە پەنهانانەوە جیاوازییان دەبێ، لە ڕەنگ‌و تام‌و بۆن‌و جۆرو چۆنیەتییان دا، ئنجا ئەوە كە خوا ﷻ لە ڕێی چەند یاسایەكەوە وایكردوە، كە دانەوێڵە، درەختی میوە، سەوزە، ...هتد، بڕوێن‌و، جیا بن لە ڕەنگ‌و تام‌و بۆنیاندا، لەبەرئەوە كە بە پێی چەند یاسایەك ئەوە ڕوودەدا، مانای وا نیە كە ئەوە پێویستیی بە خوا نیە، چونكە خوا ﷻ عادەتی وایە كارەكانی خۆی لە ڕێی یاساكانەوە جێبەجێ دەكات، لە ڕێی هۆكارەكانەوە ئیرادەی خوا جێبەجێ دەبێ .

بڕگەی شەشەم : - لە كۆتایی دا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأَيَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾، بێگومان لەوەدا (كە باسكرا) نیشانە هەن بۆ كۆمەڵێك بفامن

ئنجا ئایا حیکمەتی چییە کە لە ئایەتی پێشێ دا فەرمووی: ﴿لِّقَوۡمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾﴾، بەڵام لەمەیاندا، فەرمووی: ﴿لِّقَوۡمٍ يَعۡقِلُونَ ﴿٤﴾﴾؟! :

وەڵامەکەی ئەوەیە کە :

١- ئینسان دەبێ پێشێ بیر بکاتەوە، ئنجا دەفامێ

٢- حیکمەتێکی دیکەی ئەوەیە، کە ئەوەی پێشێیان پێویستیی بە بیر لێکردنەوە دەکات، رامانو بیرکردنەوەو هەڵوەستە، بەڵام ئەوەی دواییان، هێندە ئاشکرایە، ئەگەر ئینسان تۆزێ عەقڵی هەبێو سەرنجی بدات، زۆریش تێوەی رانەمێنێو بیر نەکاتەوە، بۆی دەردەکەوێو، نیشانەکانی خوای پەروەردگار لەو دروستکراوانەدا دەبینێ

مەسەلەی پێنجەم : نکوولیی کردنی کافران لە زیندووکرانەوەیان، جێی سەرسوڕمانەو، لەسەر ئەوەش گیرۆدەی سزا دەبن :

خوا دەفەرموێ : ﴿وَإِن تَعۡجَبۡ فَعَجَبٞ قَوۡلُهُمۡ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِي خَلۡقٖ جَدِيدٍۗ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمۡۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡأَغۡلَٰلُ فِيٓ أَعۡنَاقِهِمۡۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٥﴾﴾

توێژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە چوار برگەدا:

برگەی یەکەم : - ﴿وَإِن تَعۡجَبۡ فَعَجَبٞ قَوۡلُهُمۡ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِي خَلۡقٖ جَدِيدٍ﴾، ﴿وَإِن تَعۡجَبۡ﴾، ئەگەر سەرت سوڕدەمێنێ، واتە: ئەگەر سیفەتی سەرسوڕمان لە تۆدا هەیە، ئەوە ئەو قسەیان کە دەڵێن: ﴿أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِي خَلۡقٖ جَدِيدٍ﴾، ئایا ئەگەر ئێمە بووینەوە بە گڵو خاك، ئایا ئێمە جارێکی دیکە سەر لە نوێ دروست دەکرێینەوە؟ ئا ئەو قسەیە زۆر جێی سەرسوڕمانە، واتە: ئەگەر لە شتێك سەرت سوڕدەمێنێ، لەو قسەیان سەرت سوڕبمێنێ

شایانی گوتنە :

﴿أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا﴾، خوێندراویشەتەوە: (إِذَا كُنَّا تُرَاباً)، هەروەها ﴿أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾، خوێنراویشەتەوە: (إِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيد).

واتاكانیشیان هەریەكن، بە مەرجێك ڕستەكان وەك پرسیاركردن (إستفهام بخوێندرێنەوە

برگەی دووەم : - ﴿أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمْ﴾، خوا ﷻ هەر ئەوەندە ڕوون دەكاتەوە دەفەرموێ: ئا ئەوانە كەسانێكن بڕوایان بە پەروەردگاریان نیە، واتە: ئەوە بێبڕواییانە بە پەروەردگاریان وایان لێ دەكات كە بە سەرسوڕمانەوە بڵێن: ئایا دوای ئەوەی بووینەوە بە خاك و خۆڵ، جارێكی دیكە سەر لە نوێ دروست دەكرێینەوە؟ بێبڕواییان تووشی ئەو نەزانیی و نەفامیی و سەرسوڕمانە نەفامانەیەی كردوون

برگەی سێیەم : - ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡأَغۡلَٰلُ فِىٓ أَعۡنَاقِهِمۡ﴾، ئا ئەوانە كۆتەكان لە گەردنیان دا هەن

(أَغلال)، كۆی (غُلّ)ە، (غُل)، شتێكە لە گەردن دەكرێ، وەك چۆن كەلەپچە لە دەست دەكرێ و زنجیر لە پێ دەكرێ، (غُلّ)یش، كە كۆیەكەی (أَغلاَلْ)ە، لە گەردن دەكرێ: (الأَغلالُ: جَمعُ غُلّ وَهُوَ القَيدُ يُوضَعُ فِي العُنُقِ)، (الأغلال)، زۆربەی توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: ئەوە هەڕەشەیەكە بۆ ئەوانە كە خوا ﷻ لە ڕۆژی دواییدا بەرەو شوێنی سزاو لێپرسینەوە، پاڵیان دەدات، لە كاتێكدا كە كۆتیان لە گەردن كراوە بە زەبوونیی و ملكەچیی، چونكە كاتی خۆی عادەتیان وا بووەو ئێستاش هەر وایە، ئەوانەی كە ویسترا بێ وەك دیل بە كەم تەماشایان بكەن و سزایان بدەن، كۆتیان لە گەردن كردوون .

منیش دەڵێم: دەگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ: كە ئەوانەی بەو شێوەیە لە بەرانبەر سەر لە نوێ دروست كرانەوەی خۆیاندا، لەلایەن خوای پەروەردگارەوە، سەریان سوڕدەمێنێ، ئەوانەی كە بێبڕوان بە پەروەردگاریان، لە ئەنجامی ئەوەدا تووشی ئەوە بوون، كە لاسایی كردنەوەی پێشینانیان كردوە بە كۆت و پێوەندێك و دەست و پێی و گەردنی خۆیانیان پێ بەستوە، واتە:

دەگونجێ مەبەست ئەوە بێ، کە ئەوانە ئێستا بەو حاڵەتو بەو جۆرە بیرکردنەوەوە، وەك کەسێك وان، کە کۆتیان لە گەردن دا بێ، چونکە عەقڵی خۆیان کۆتو زنجیر کردوە .

بڕگەی چوارەم : - لە کۆتایی دا دەفەرموێ: ﴿ وَأُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴾، هەموو ئەوانە خاوەنی، (یاخود هاوەڵی) ئاگری دۆزەخن، کە تێیدا بە هەمیشەیی دەمێننەوە .

مەسەلەی شەشەم : پەلەکردنی بێبڕوایان لە هاتنی سزاو بەڵا، لە جیاتی ئەوەی کە داوای ڕەحمەتو نیعمەتی خوا بکەن، وێڕای ئەوەی کە سزاو بەڵا تەمبێ کارەکانی خوا ﷻ لە ژیانی گەلانی پێشوودا، تێپەڕیونو، دەبوو پەندیان لێ وەربگرن .

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَيَسۡتَعۡجِلُونَكَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبۡلَ ٱلۡحَسَنَةِ وَقَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهِمُ ٱلۡمَثُلَٰتُۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغۡفِرَةٖ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلۡمِهِمۡۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ٦ ﴾

توێژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە چوار بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَيَسۡتَعۡجِلُونَكَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبۡلَ ٱلۡحَسَنَةِ ﴾، پەلەت لێ دەکەن بە هاتنی خراپە، پێش چاکە

وشەی (سَيِّئَة)، یانی: خراپە، پێچەوانەی (حَسَنَة)یە، یانی: چاکە، بەڵام بە پێی سیاق مانایەکەی دیاریی دەکرێو، لێرەدا (سَيِّئَة)، بە مانای سزاو، بە مانای بەڵاو، بە مانای ناخۆشیی دێ، وەك زانایان گوتوویانە: (السَّيِّئَةُ: الحَالَةُ السَّيِّئَة، وَهِيَ هُنَا المُصِيبَةُ التي تَسُوْ مَن تَحُلُّ بِهِ، والحَسَنَةُ ضِدّها، أي: أَنَّهُم سَأَلُوا مِنَ الآيَاتِ مَا فِيهِ عَذابٌ يسوء مَن يُصِيبُهُ)، واتە: لێرەدا (سَيِّئَة)،

بریتیە لە حاڵەتێکی خراپ، کە بەسەر کەسێك، بەسەر کۆمەڵێك دێ‌و، پێچەوانەی (حَسَنة)یە، واتە: حاڵەتێکی باش، کەواتە: لێرەدا ئەوانە داوای بەڵایەکیان کردوە کە بۆ ئەوان خراپ بێ، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: پەلەت لێ دەکەن بە هاتنی بەڵایەك کە بۆ ئەوان خراپە، ئەگەرنا مەرج نیە لە خودی خۆیدا، خراپ بێ، چونکە سزادانی خوا بۆ کەسانێك کە شایستەی سزان دادگەرییەو شتێکی باشە، بەڵام بۆ ئەوان خراپە .

برگەی دووەم : - ﴿ وَقَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهِمُ ٱلۡمَثُلَٰتُ ﴾، هەرچەندە لە پێش واندا بەڵا تەمبێ کەرەکان تێپەڕیوون، ﴿ ٱلۡمَثُلَٰتُ ﴾، کۆی (مَثُلَة)یە، وەك (سَمُرَة)[١] (سَمُرَات)، کە بە پێنج جۆر خوێنراوەتەوە :

١- (الـمَثُـلاتُ)

٢- (الـمَثْـلاتُ)

٣- (مُثُـلاتُ)

٤- (مَثَـلاتُ)

٥- (مُثْـلاتُ)

مەبەست لە (مَثُلَة)ش کە کۆیەکەی (الـمَثُلات)ەو، بەو جۆرە خوێندنەوانەی دیکەش، دەخوێنرێتەوە، بەڵایەك‌و گرفتارییەکە کە تووشی کۆمەڵێك ببێ‌و، ببێتە مایەی تەمبێ کردن‌و، پەند وەرگرتنی کەسانی دیکە، یانی: (الـمَصَائِبُ الـمُنَكِّلات)، ئەو بەڵایانەی کە تەمبێ کارن، کە هەر کەسێك تەماشای ئەو کۆمەڵە بکات، کە ئەو بەڵایەیان تووش بووە، پەندیان لێوەردەگرێ‌و، دەبێتە هۆی سڵەماندنەوەو پرینگاندنەوەی، لەوە کە کارو ڕەفتارێك بکات، کە ئەوانەی ئەو بەڵایەیان تووش بووە، کردوویانە

برگەی سێیەم : - ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغۡفِرَةٖ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلۡمِهِمۡ ﴾، بێگومان پەروەردگارت خاوەن لێبوردنە بۆ خەڵك وێڕای ستەمەکەشیان

---

١) سَمُرة، شجرة: درەخت

وشەی ﴿عَلَىٰ﴾، لێرەدا ماناکەی دەبێتە مانای (مَعَ)، یانی: (مَعَ ظُلْمِهِم)، لەگەڵ ستەمیشیاندا، لەسەر ستەمیشیانەوە، پەروەردگارت خاوەن بەزەییە، خاوەن لێبوردنە لەگەڵ خەڵکدا، واتە: هەرچەندە خراپەو تاوانو ستەمیش دەکەن، بەڵام لەبەرئەوەی کە پەروەردگارت خاوەن لێبوردنە، زوو سزایان نادات و دەرفەتیان دەدا بگەڕێنەوە .

بۆچی خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿لَذُو مَغْفِرَةٍ﴾ خاوەن لێبوردنە، نەیفەرمووە: (وَإِنَّ رَبَّكَ لَغَفَّارٌ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ)؟ وەڵام: ئەمە خۆ پاراستنە لەوەی کە پێیان وا نەبێ ئەو لێبوردنەی خوا، لێبوردنێکی هەمیشەییە، ئەگەر فەرمووبای: (لَغَفَّارٌ)، یان (لَغَفُورٌ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ)، مانای وایە ئەو سیفەتی لێبوردنە لە خوادا، بەرانبەر بە خەڵك کە ستەمو خراپەش دەکەن، سیفەتێکی بەردەوامو هەمیشەییە، بەڵام لێرەدا دەفەرموێ: ﴿لَذُو مَغْفِرَةٍ﴾، خاوەن لێبوردنە، ئنجا خاوەنی شتێك دەگونجێ بە کەسێکی ببەخشێ کە شایستەی بێ و، بە کەسێکیشی نەبەخشێ، کە شایستەی نەبێ .

<u>**برگەی چوارەم :**</u> - ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ﴾، بێگومان پەروەردگاری تۆ سزاو تۆڵەی سەختو توندە. یانی: پەروەردگارت وەك چۆن خاوەن لێبوردنە بۆ خەڵکێك کە ستەمو خراپەش دەکەن، وێڕای ئەوەش بێگومان خاوەنی سزاو تۆڵەیەکی سەختیشە بۆ کەسانێك کە خۆیان وا لێ نەکەن، شایستەی ئەو لێبوردنو بەخششەو، ئەو لوتفەی خوا بن، خوا سزاو تۆڵەشی هەیەو، تەنیا خاوەنی لێبوردن نیە، بەڵکو خاوەنی سزاو تۆڵەیەکی سەختیشە، بۆ کەسانێك کە خۆیان بدەنە بەر تووڕەیی و تۆڵەو سزای خوا، کەسانی وا تۆڵەو سزای خوایان بەردەکەوێ، کەواتە: عاقڵ ئەو کەسەیە چ وەك تاك، چ وەك کۆمەڵ، خۆیان وا لێ بکەن شایستەی لێبوردنی خوا بن، شایستەی لوتفو مەرحەمەتی خوا بنو، خۆیان بدەنەبەر بارانی ڕەحمەتی خواو، خۆیان نەدەنە بەر تۆڵەو غەزەبی خوا، ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ مرۆڤەکان خۆیانو، خوای پەروەردگاریش کارزانو زاناو شارەزایەو هەر کەسە، بە پێی خۆی مامەڵەی لەگەڵدا دەکات .

مەسەلەی حەوتەم و کۆتایی : داواکردنی کافرەکان کە موعجیزەیەکی تایبەتی وەك هی پێغەمبەرانی پێشوو بۆ موحەممەد ﷺ بێ، وەڵامدانەوەی خوای کاربەجێ بۆ ئەو قسەیەیان کە ئەو داواکردنەی تێدایە، نەك جێبەجێکردنی داواکارییەکەیان :

ئەمیش لە ئایەتی حەوت و کۆتایی ئەم دەرسەماندا هاتوە : ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦٓۗ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٞۖ وَلِكُلِّ قَوۡمٍ هَادٍ ۝٧ ﴾

تویژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦٓ ﴾، ئەوانەی کە بڕوایان نەهێناوەو بێبڕوان، دەڵێن: دەبووایە (موحەممەد) لە پەروەردگاریەوە نیشانەیەکی دابەزێنرابایە سەر، کە مەبەستیان لە نیشانە، واتە: موعجیزەو بەڵگەیەك کە بەرانبەرەکانی ئیقناع بکات کە : موحەممەد ﷺ پێغەمبەرو ڕەوانەکراوی خوایە، ئنجا گومانی تێدا نیە، کە خوا هیچ کام لە پێغەمبەرانی (عليهم الصلاةُ والسلام) نەناردوون، مەگەر بەڵگەو موعجیزەیەکی پێدا ناردوون، بایی ئەوە بکات کە ئیسپاتی دەعوای پێغەمبەرایەتیی خۆیانی پێ بکەن، وەك چەند جارێك ئەو فەرموودەیەمان هێناوە، کە پێغەمبەری خاتەم ﷺ فەرموویەتی: {مَا مِنَ الأنبيَاءِ نَبِيٌّ إلاَّ أُعْطِي مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيهِ البَشَرُ، وَإنَّمَا كَانَ الَّذي أُوتِيتُ وَحيَاً أوحَاهُ اللّهُ إلَيَّ، فَأرْجُو أنْ أكُونَ أكثَرَهُمْ تابِعاً يَومَ القِيَامَةِ}، {رَوَاهُ البُخَارِيُّ برقم: (٤٩٨١)، وَمُسْلِم برقم: (٣٨٣)، عَن أبي هُرَيرَة رضي الله عنه}، واتە: هیچ کام لە پێغەمبەرانی خوا نەبوون کە بەڵگەیەکی پێ نەدرێ، لەسەر ئەوە خەڵك ئیمانی پێ بێنن (بزانن کە ڕاست دەکات)، ئەوەش کە بە من دراوە لەو بوارەدا، وەحییە بۆم هاتوە {واتە: ئەوەی کە پێم دراوە وەك بەڵگە لەسەر پێغەمبەرایەتییم، وەحیی و پەیام و بەرنامەی خوایە}، بۆیە ئومێدم وایە کە لە ڕۆژی دواییدا لە هەموویان شوێنکەوتووم زیاتر بن

چونکە هی ئەو ماوەتەوە، بەڵام موعجیزەی پێغەمبەرانی دیکە (علیهم الصلاة والسلام) بە وەفاتی خۆیان، کۆتاییان پێهات، بۆچی؟ چونکە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) هەر کامێکیان بۆ قۆناغێكو هەلو مەرجێكو، بۆ گەل و میللەتێکی دیارییکراو هاتوونو، موعجیزەکەیان هەر ئەوەندە پێویست بووە، بەڵام پێغەمبەری کۆتایی بۆ هەموو بەشەر هاتوە، بە پانایی زەمینو بە درێژایی زەمان، بۆیە موعجیزەکەشی هەموو ڕۆژگارو سەر زەمینی گرتۆتەوە .

لێرەدا کە دەڵێن : ﴿لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦ﴾، وشەی: ﴿لَوۡلَآ﴾، بەگشتی بە دوو شێوە دێ :

یەکەم : پێی دەگوترێ: (حرف امتِناعٍ لوجود)، وەك: (لَولاَ زَيدُ لَهَكَ عَمَرٌو) یانی: لەبەرئەوەی زەید هەیە، بۆیە عەمرٍ نافەوتێ، ئەگەر زەید نەبووایە، عەمرٍ دەفەوتا

دووەم : جۆری دووەمی بەکارهێنانی ﴿لَوۡلَآ﴾ بۆ هاندانە (حرفُ تحضيضٍ)، واتە: هاندانو دنەدان، کە لێرەدا ﴿لَوۡلَآ﴾ بە مانای دووەمی بەکارهاتوە، دەڵێن: دەبووایە (موحەممەد) نیشانەیەکی لە پەروەردگاریەوە بۆ دابەزیبایە، ویستوویانە بڵێن: ئێمە زۆر سوورینو زۆر ئارەزوومەندین کە ئیمان بێنین، بەڵام پەکمان لەسەر بەڵگە کەوتوە، کە بێگومان لەوەدا ڕاستیان نەکردوە، چونکە ئەو بەڵگەیەی کە بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دراوە، زۆر ڕوونو ئاشکرایە کە قورئانە، وەك پێشتر باسمان کردوە، بەتایبەت لە سوورەتی (یونس)دا، تەفصیلێکی باشمان لەوبارەوە داوە، کە خوا ﷻ لە قورئاندا بە سێ قۆناغ تەحەددای هەموو بەشەری کردوە بە کافرو نامسوڵمانانەوە، بەڵکو جندو ئینسەوە، کە فەرموون: وێنەی قورئان بێنن، ئەگەر نەتانتوانی، وێنەی دە (١٠) سوورەت بێنن، ئەگەرنا وێنەی سوورەتێك بێنن، ئنجا ئەگەر نەتانهێناو، ناشتوانن بیهێنن، ئەوە بزانن کە ئەو قورئانەی ئێوە ناتوانن: وێنەی سوورەتێکی سێ ئایەتیی لێ بێنن، ئەوە فەرمایشتی خوایەو زاتێك ئەو فەرمایشتەی فەرمووە، کە زانیارییو بەزەییو حیکمەتو دەستەڵاتیی، لە سەرووی توانای بەشەرەوەیە، بۆیە هیچ کەس ناتوانێ وەك

ئـەو فەرمایشـتە بێنـێ، نـەوەك، زۆرەكـەی كـە هەمووی‌ـەتی یـان دە (١٠) سووڕەتیەتی‌و، نەوەك كەمێكیشی كـە سووڕەتێكی سـێ (٣) ئایەتییـە

لـە سـووڕەتی (الإسـراء)، ئایـەتی (٥٩)دا، خـوا ﷻ وەڵامـی ئـەو جـۆرە بەهانـە گرتنـانەی كـافرەكان دەداتـەوە – كە لە زۆر شوێنان لـە قورئـان دا هـاتوە، هـەر لـە سـووڕەتی (الرعـد)دا، لـە شـوێنێكی دیكـەش دا دیسـان ئەمـە بـاس دەكـاتەوە:

﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦٓ ﴾ – ئنجـا لـە سـووڕەتی (الإسـراء)دا، خوای پەروەردگار وەڵامی ئەو بەهانـە گرتنـانە دەداتەوەو دەفـەرموێ:

﴿ وَمَا مَنَعَنَآ أَن نُّرْسِلَ بِٱلْـَٔايَٰتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا ٱلْأَوَّلُونَ ۚ وَءَاتَيْنَا ثَمُودَ ٱلنَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُواْ بِهَا ۚ وَمَا نُرْسِلُ بِٱلْـَٔايَٰتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾ ﴾، {واتـە: هـیچ شـتێك ڕێگـرمان نەبوو كە نیشـانەكان بنێرین، واتە: ئەو نیشـانانەی كە كافرەكان داوایـان دەكەن، ئـەو موعجیزانەی كە كافرەكان دەیانكەنە بیانوو، هیچ شتێك ڕێی لـێ نەگرتیـن}، ئەوە نەبـێ كـە ئـەو جۆرە موعجیـزەو نیشانانەشـمان ناردن، بـەڵام پێشووەكان پێیـان بـێ بـڕوا بـوون، (ئنجـا وێنـەیەك دێنێتـەوە) حوشتـرمان بـە گەلـی سـەموود دا، كە نیشـانەیەكی زۆر بەرچاو ڕوونكـەرەوە بـوو، (موعجـیزەیەك بـوو بەرچاوی خەڵكی زۆر ڕۆشـن دەكـردەوە، كە ئەوە لەلایەن خـواوەیە

وەك لە تەفسیـری سـووڕەتی (الأعراف)، لە بەسـەرهـاتی صالح (علیه السلام)و گەلەكەی سـەموود دا، باسـمان كـرد، كـە دوای ئـەوەی گەلەكـەی داوای لـێ دەكـەن: بەڵگەو موعجیزەیـەكیان بـۆ بێنـێ، لـەو كـاتەدا لـەلای پارچـە چیایەك وەستاون، ئەویش دەفـەرموێ: چیتـان دەوێ؟ دەڵـێن: با لەم چیایە، لەم شاخە حوشتـرێك بێتـە دەرو بەچكەكەشـی لەگەڵی دا بێ! ئەویش داوا لە خـوای پـەروەردگار دەكاو چیـایەكە دەلـەرزێ‌و وەك ئـەوەی ژانـی بێتـێ، یەكسـەر حوشتـرێك كـە بەچكەكەشـی بـە دواوەیـەتی، لێـی دێتـە دەر، حوشتـرێكی زۆر گـەورە، كـە بۆتـە نیعمـەتێكی زۆر گەورەش بۆ گەلـی سەموود، بە هـەموو ئەو گەلی سەموودە، كە عەشـیـرەتێك بوون، دەیدۆشن شیـرەكەی بەشـی هـەمووان دەكـات، بـەڵام ئـەوانیش كـانیی‌و سەرچـاوەیەكیان دەبـێ، یـەك ڕۆژیـش پێویسـتیی بـە خواردنـەوەی ئـاوی كانیی‌و سـەرچاوەكەیـان دەبـێ، بە تەنیـا !

کەچی: ﴿فَظَلَمُواْ بِهَا﴾، ستەمیان لێکرد، نەیفەرمووە: (فَظَلَمُوهَا)، هەرچەندە ستەمیان لە حوشترەکە کرد، بەڵام بۆیە فەرموویەتی: ﴿فَظَلَمُواْ بِهَا﴾، چونکە: گەلی سەموود بەهۆی حوشترەکەوە ستەمیان کرد :

١- ستەمیان لە خۆیان کردو ،

٢- لە پێغەمبەرەکەیان کردو ،

٣- لەو پەیامو بەرنامەی کە خوا ﷻ بۆی نارد بوون، ئنجا لەبەر ئەوەش کە خوا ﷻ بڕیاری داوە، ئۆممەتی موحەممەد ﷺ نەفەوتێنێ، ئێستا ئەگەر یەکێك لەو موعجیزانەی کە داوای دەکەن بۆیان بێنێو، بڕواشی پێ نەهێنن، بە پێی یاسای خوا، دەبێ بفەوتێن، وەك چۆن گەلی (ثمود)و گەلی (عاد)و گەلی (نوح)و گەلی (فیرعەون)، ئەوانە هەموویان فەوتان، دەبێ ئەوانیش بفەوتێن، بەڵام بڕیاری خوا وایە، لەبەر ئەوەی موحەممەد ﷺ کۆتا پێغەمبەری خوایەو، ئۆممەتەکەشی کۆتا ئۆممەتە، نابێ بفەوتێ، بۆیە ئەو موعجیزەیەی بۆ ناردوە کە خوای پەروەردگار حیکمەتی خواستوویەتی، نەك ئەوەی ئەوان دەیکەنە بیانوو، ئنجا وەڵامی ئەو داواکارییەیان دەداتەوە :

بڕگەی دووەم : - ﴿إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٌ﴾، بێگومان تۆ تەنیا ترسێنەری، واتە: تۆ پەیداکەری موعجیزەو نیشانان، نی، تاکو بە کەیفی خۆت بۆیان بێنی، بەڵکو تۆ تەنیا وریاکەرەوەو ترسێنەرێکیو، ئەرکی خۆت جێبەجێ دەکەی، بەڵام ئەوەی کە جۆری موعجیزەو نیشانەکان دیاریی دەکاتو دەیانێرێ، خوایە ﷻ.

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَلِكُلِّ قَوۡمٍ هَادٍ﴾، بۆ هەر کۆمەڵێك ڕێنمایی کارێك هەیە، کە هی ئەو خەڵکەی تۆ بریتیە لەم قورئانە، ئەگەر ئەوانە لە هیدایەتو لە ڕێی ڕاست دۆزینەوە بگەڕێن، قورئان بەسە بۆ ئەوەی کە ڕێیان پێشان بدا، ئەگەر هەر لە بیانووگرتنیش بن، گەلانی پێشوو کاتێك بیانوویان گرتووەو خوا بۆی جێبەجێ کردوون، دوایی تووشی سزا بوون، یانی: پێغەمبەرانی پێشووش وەك تۆ وریاکەرەوەو ئاگادارکەرەوە بوونو، پێغەمبەرانی پێشووش بۆ هەموویان بەرنامەیەك هاتوە کە ڕێی ڕاست پیشانی خەڵکەکەیان بدات، تۆش بەهەمان

شێوە وریاکەرەوەی‌و بەرنامەیەکت بۆ هاتوە ڕێی ڕاست پێشانی خەڵکەکە بدات، کە لە هەمان کاتدا بەرنامەکەت بەڵگەو موعجیزەکەشتە، کە قورئانە، کەواتە: ئەگەر لە هیدایەت بگەڕێن‌و لێی بخەفتێن مەبەستیان بیٚ‌و عەودالی بن، ئەوە لەبەردەستیانە کە قورئانەو، ئەگەر لە بیانووگرتنیش بن، ئەوە بێگومان ئەگەر بیانووی هەندێکیشیان ببڕدرێ، ئەوانی دیکە بیانوویان هەردەمێنێ، بۆ وێنە :

یەکیان دەیگوت: با ئەو چیایەمان بۆ بکرێ بە زێڕ، ئنجا ئەگەر گریمان بیانووی ئەویان بڕابایە، ئەوی دیکەشیان دەیگوت: ئەدی بۆچی بیانووی ئەو بڕدراوە، بۆچی ئەو شتە بۆوی جێبەجێ کراوە، منیش فلان شتەم دەوێ... هتد، ئەوە هەر نەدەبڕایەوەو درێژەی دەکێشاو دەبوو بە حیکایەتی مێشێ، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: تۆ تەنیا وریاکەرەوەی‌و، بەڵگەو موعجیزەکان بە دەست تۆ نین، بە دەست خوای کارزانن، بۆ هەر کۆمەڵێکیش هیدایەت دەرێك‌و ڕێ پێشاندەرێك هەیە، تۆش‌و قورئانەکەشت، ڕێی پێشاندەرو هیدایەتدەری ئەوانی، ئەگەر لە هیدایەت بگەڕێن

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئە دەرسەمان حەوت (٧) ئایەتە، ئایەتەکانی: (٨ – ١٤)، لەم حەوت ئایەتەشدا خوای پاكو تاك، لەسەر ناساندنی خۆیو، خستنە ڕووی سیفەتە ناوازەکانیو کارە بێ وێنەکانی بەردەوام دەبێو، ئەگەر لە سێ (٣) ئایەتی پێشوودا، دەوری پازدە (١٥) سیفەتو کاری خۆیی خستنە ڕوو، وەك پێشتر باسمان کرد، لەم حەوت ئایەتەشدا خوا بیست (٢٠) سیفەتو کردەوەی دیکەی بەرزو بێ وێنەی خۆی، دەخاتە ڕوو کە ئێ ە سەرەتا سەرژمێریان دەکەین :

١/ خوا دەزانێ تۆلی هەر مێینەیەك چی هەڵگرتوە !

٢/ ئەوەی تۆڵەکان (منداڵدانەکان) کەمو زیادی دەکەن، خوا دەیزانێ

٣/ هەموو شتێك لە لای خوا، بە ئەندازەیەو ئەندازەگیریی کراوە .

٤/ خوا زانای پەنهانو ئاشکرایە

٥/ خوا خاوەنی ئەوپەڕی گەورەییو مەزنییە

٦/ خوا ئەوپەڕی بەرزو بالآیە .

٧/ بۆ خوا یەکسانە قسەی پەنهانو کپ بکەن، یاخود ئاشکراو بە دەنگی بەرز .

٨/ هەروەها خەڵکی خۆ پەنهانکەری شەوو، خەڵکی بە دەرەوەو ئاشکرای ڕۆژ، بۆ خوا یەکسانن، هەموویان دەزانێو دەبینێ

٩/ هیچ کەس نیە، فریشتە چاودێرەکان کردەوەکانی نەپارێزن

١٠/ مەگەر خەڵك خۆیان بگۆڕن لە چاكەوە بۆ خراپ، یان لە خراپەوە بۆ چاك، ئەگەرنا خوا واقیعیان ناگۆڕێو، دەبێ ئەوان لە ناخەوە خۆیان بگۆڕن

١١/ هەر كاتێك خوا بەڵایەكی بۆ كۆمەڵێك نارد، بەرپەرچدەرەوەی نیە .

١٢/ مرۆڤەكان جگە لە خوا، هیچ كەس سەرپەرشتیارو مشوورخۆریان نیە .

١٣/ خوا برووسكەی ترسێنەرو ئومێد بەخش، پێشانی خەڵك دەدا .

١٤/ خوا هەوری قورسی ئاو هەڵگر، دروست دەكاتو دەینێرێ .

١٥/ هەورە تریشقە خوا بە پاك دەگرێو ستایشی دەكات .

١٦/ فریشتەكان بە لێترسانو سام لێكردنەوە، خوا بە پاك دەگرنو ستایشی دەكەن

١٧/ خوا بڵێسەو برووسكەی سووتێنەر دەنێرێ .

١٨/ خوا هەر كەسێكی بوێ بەو بڵێسەو برووسكە سووتێنەرە، لە بەینی دەبات .

١٩/ خوا زۆر توانادارو بە تەگبیرە .

٢٠/ خوا داوا لێكراوی هەقەو، خاوەنی پەیامی ڕاستو دروستو بێ گرێو گۆڵە .

﴿ ٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تَحۡمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ ٱلۡأَرۡحَامُ وَمَا تَزۡدَادُۖ وَكُلُّ شَيۡءٍ
عِندَهُۥ بِمِقۡدَارٍ ﴿٨﴾ عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلۡكَبِيرُ ٱلۡمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَآءٞ مِّنكُم مَّنۡ
أَسَرَّ ٱلۡقَوۡلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنۡ هُوَ مُسۡتَخۡفِۭ بِٱلَّيۡلِ وَسَارِبُۢ بِٱلنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٞ
مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ يَحۡفَظُونَهُۥ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا
بِأَنفُسِهِمۡۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ سُوٓءٗا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ﴿١١﴾ هُوَ ٱلَّذِي
يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ ٱلرَّعۡدُ
بِحَمۡدِهِۦ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ مِنۡ خِيفَتِهِۦ وَيُرۡسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَآءُ وَهُمۡ
يُجَٰدِلُونَ فِي ٱللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ ٱلۡمِحَالِ ﴿١٣﴾ لَهُۥ دَعۡوَةُ ٱلۡحَقِّۖ وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا
يَسۡتَجِيبُونَ لَهُم بِشَيۡءٍ إِلَّا كَبَٰسِطِ كَفَّيۡهِ إِلَى ٱلۡمَآءِ لِيَبۡلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَٰلِغِهِۦۚ وَمَا دُعَآءُ
ٱلۡكَٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَٰلٖ ﴿١٤﴾ ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{خوا هەرچی (تۆلی) هەر مێینەیەك هەڵیدەگری، دەیزانێ، هەروەها هەرچی منداڵدانەکان کەمی دەکەن‌و زیادی دەکەن (دەیزانێ)و هەموو شتێك لە لای وی بە ئەندازەیە ﴿٨﴾ (خوا) زانای پەنهان‌و ئاشکرایە، گەورەی خۆ بەرزکەرەوەیە ﴿٩﴾ (بۆ زانیاریی خوا) ئەوەتان کە قسەی پەنهان یان ئاشکرا دەکات‌و، ئەوەتان کە بە شەو خۆی دەشارێتەوە، یان بە ڕۆژ دیار دەبێ، یەکسانن ﴿١٠﴾ (هەموو کەسێك) سۆراخ کەرانێکی فریشتەی لە پێشەوەو لە دواوە هەن، بە فەرمانی خوا دەیپارێزن، بە دڵنیایی خوا حاڵ‌و واقیعی هیچ کۆمەڵێك ناگۆڕێ، تاکو ئەوان ئەوەی لە ناخ‌و دەروونیان دایە نەیگۆڕن‌و، هەر کات خوا ویستی بەڵایەکی خراپ بۆ کۆمەڵێك بنێرێ، هیچ بەرپەرچدەرەوەی نییەو، جگە لە خوا هیچ پشتیوانێکیان نیە ﴿١١﴾ (خوا) ئەو کەسەیە کە برووسکەتان پێشان دەدات، ترسێنەرو ئومێد بەخشەو هەورە گرانەکان پێکدێنێ ﴿١٢﴾ (خوا) هەورە تریشقە بە پاکیی دەگرێ‌و ستایشی دەکات، هەروەها فریشتەکان بە ترس‌و بیمی خواوە (بە پاکیی دەگرن‌و ستایشی دەکەن)و خوا بڵێسەو برووسکان دەنێرێ، هەر کەسێکی بوێ پێیان دەپێکێ‌و، ئەوان (بێبڕوایەکان) لەبارەیەوە (لە بارەی خواوە) شەڕە قسە دەکەن، لە حاڵێکدا کە ئەو بەهێزو پلان پتەوە ﴿١٣﴾ پاڕانەوەی هەق‌و گیرا بوو، بەس هی وییەو، ئەوانەی لە جگە لەو (پەرستراوەکان) داوا دەکەن، بۆ هیچ شتێك بە دەنگیانەوە نایەن، مەگەر وەك کەسێك کە هەردووك لەپە دەستی بەرەو ئاوێ ڕاداشتوون تاکو بگاتە زاری، بەڵام ئاوەکە نایگاتێ‌و، پاڕانەوەی کافران هەر لە سەرنگوومیی‌و زایە بوون دایە ﴿١٤﴾}.

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ)، واتە : تۆڵەكان، (رَحِم) بە (تۆڵ)و بە (منداڵدان)یش لە زمانی كوردیدا لێكدراوەتەوە، ﴿وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ﴾، واتە: منداڵدانەكانیان، یان تۆڵەكان كەم ناكەن، دەگوترێ: (غَاضَ الشَيء وَغَاضَهُ غَيرُهُ، نحو نَقَصَ وَنَقَصَهُ غَيرُهُ، أَي: مَا تُفسِدُه الأَرْحَام)، (غَاضَ الشَيء)، واتە: شتەكە كەم بوو، (وَغَاضَهُ غَيرُهُ)، واتە: كەمیی كرد، وەك (نَقَصَ وَنَقَصَهُ غَيرُهُ)، (نَقَصَ)، واتە: كەم بوو، (وَنَقَصَهُ)، واتە : كەمیی كرد، واتە: وشەی (نَقَص)، (غَاضَ)، هەردووكیان هەم بە (لازم) هاتوون، هەم بە (مُتَعَدِّي)یش، هاتوون، لێرەدا ﴿وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ﴾، واتە: منداڵدانەكان، یاخود تۆڵەكان، كەم ناكەن، تێكی نادەن لەوەی كە تێیان دایە .

(بِمِقْدَارٍ) : (المِقْدَارُ: مَصْدَرٌ مِيمِيٌّ، أَي: بِتَقْدِير وَمَعْنَاهُ: التَّحْدِيدُ وَالضَّبْط)، (مِقْدَار) كە چاوگێكی (میمیی)یە، واتە: بە ئەندازە، مانایەكەی، یانی: بە دیارییكردنو بە سنووردار كردنەوە

(ٱلْكَبِيرُ) : وشەی (كَبير) بە مانای گەورە دێ، بەڵام لێرەدا بە مەجاز بەكارهێنراوە بۆ پایە مەزنیی خوای بەرز

(وَٱلشَّهَٰدَةِ) : (الشَّهَادة)، (مَصْدَرٌ بِمَعْنَى المَفْعُول: أَي الأَشْيَاءُ المَشْهُودة)، واتە: شتە بینراوەكان، كەواتە : ﴿عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ﴾، یانی: زانای شتە پەنهانو ئاشكراو بەرهەستەكان .

(ٱلْمُتَعَالِ) : (المُتَعَالِي: المُتَرَفِّع)، (متعال) لە ڕیشەدا (مُتَعَالِي)یە، بەڵام (ی)یایەکەی دەڕوا، هەروەك خوێنراویشەتەوە: (مُتَعَالِي) ئەگەر لەسەری نەوەستی، (المُتَعَالِ)، واتە: (المُتَرَفِّع)، یانی: خۆ بەرزکەرەوە .

(مُسْتَخْفٍ) : یانی: خۆ پەنهانکەر، خۆ شێرەرەوە

(وَسَارِبٌ) : واتە: کەسێك کە ئاشکرایە، دەڕوا بە ڕێیەکدا بە ئاشکرایی، (السَّرَبُ: المَسلَكُ فِي خُفيَةٍ، حَفيرُ تَحْتَ الأرضِ لا مَنْفَذَ لَهُ، القَناةُ الجَوفاء، يَدخُلُ مِنهَا الماءُ الحائِط)، وشەی (سَرَبٌ)، هەم بە ڕێیەکی پەنهان دەگوترێ، هەم بە چاڵێك کە لە ژێر زەوی دا لێدەدرێ‌و هیچ کونێکی نیە، هەم بەو تیك‌و درزەی کە ئاو لێیەوە دێتە نێو باغ‌و بێستانەوە، بەڵام ﴿ وَسَارِبٌ بِٱلنَّهَارِ ﴾، واتە: کەسێك کە بە ڕۆژگار بە ڕۆژێ بە ڕێدا دەڕوا، وەك لە سووڕەتی (الكهف)دا، هاتوە : ﴿ فَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ ﴾، واتە: ڕێیەکەی خۆی دیتەوە بە ئاشکرا دیار بوو ماسییەکە بە نێو دەریاکەدا ڕۆیی

(مُعَقِّبَٰتٌ) : کۆی (مُعَقِّبَة)یە، (مُعَقِّبَة)ش، واتە: کۆمەڵە فریشتەیەك کە نۆرە لەگەڵ یەکدیدا دەکەن، (أي المَلائِكَةُ يَتَعاقَبون عَلَيهِ حافِظِينَ لَهُ)، فریشتەکان بە دوای یەکدا نۆرە دەکەن، ئەو کەسە دەپارێزن، (والمُعَقِّبات جَمعُ مُعَقِّبَة، إسم فَاعِل، عَقِبَهُ أي: تَبِعَهُ)، (مُعَقِّب)، ئەگەر بۆ تاك بێ، یانی : (المَلَكُ المُتَعَقِّبُ)، فریشتەیەك کە هەڵدەستێ بە شوێن کەوتن (تَعقيب)و چاودێریی کردن‌و پاراستن، دەشگونجێ: (مُعَقِّبَة)، کۆی (مُعَقِّب) بێ، واتە: شوێنکەوتوو، پارێزەر، ئنجا ﴿ مُعَقِّبَٰتٌ ﴾یش، کۆی کۆیەکەیە

(فَلَا مَرَدَّ لَهُۥ) : هیچ بەرپەرچ دەرەوەیەکی بۆ نیە، (رَدَّهُ عَنْ وَجهِهِ يَرُدُّهُ رَدًّا وَرِدَّةً وَمَردُوداً وَ مَرَدًّا)، ﴿ فَلَا مَرَدَّ لَهُۥ ﴾، واتە: هیچ گێڕانەوەیەکی بۆ نیە، بەرپەرچ دانەوەیەکی بۆ نیە .

(ٱلْبَرْقَ) : (البَرْقُ: وَاحِدُ البُرُوقِ لِلسَّحَابِ)، (بَرْق) بە (بُرُوق)، کۆ دەکرێتەوە، برووسکەکان ئەوەی کە بە چاو دەبینرێ‌و، ئەو تیشکەی کە لە هەورەوە دەردەچێ، کە دوایی باس دەکەین لە ئەنجامی چی پەیدا دەبێ ؟.

(ٱلسَّحَابَ): (جَمْعُ سَحَابَة، وَهِيَ الغَيمُ وَجَمعُهَا سُحُب وَسَحاب وَسَحائِب)، (سَحابَ)، بە سین (س)، واتە: هەور (الغَيمُ)، کە بە (سَحاب)، کۆ دەکرێتەوەو بە (سُحُب)، کۆ دەکرێتەوەو، بە (سَحائِب)یش کۆ دەکرێتەوە .

(ٱلرَّعْدُ) : (الرَّعدُ: الصَوتُ الذي يُسْمَعُ مِنَ السَّحابِ)، ئەو دەنگەی کە لە هەور دەبیسترێ

(ٱلصَّوَٰعِقَ) : (جَمعُ صَاعِقَة، نَارٌ تَسقط مِنَ السَّماءِ فِي رَعدٍ شَدِيد)، (صاعقة) بریتیە لەو ئاگرەی کە لە ئەنجامی هەورە تریشقەی توندا، لە سەرەوە دێتە خوار، کە مەبەست پێی برووسکەیە

(شَدِيدُ ٱلْمِحَالِ): واتە: زۆر بەهێز، یاخود زۆر بە نەخشەو خاوەن پلانی سەخت‌و مەحکەم، (المَحْلُ: الكَيدُ والمكرُ: مَحَلَ بِهِ فَهُوَ ماحِلٌ وَ مَحُولٌ)، (مَحْلْ)، بە مانای پلان‌و فێڵ دێ، بە مانای نەخشە دێ، هەڵبەتە بە مانای فێڵ‌و تەڵەکە دێ، ئەگەر بۆ غەیری خوا بەکاربێ، بەڵام بۆ خوای پەروەردگار دەبێ وشەیەك بەکاربهێنرێ شایستەی خوا بێ، بۆیە ئەگەر بۆ خوا بەکاربێ، دەڵێین: ﴿شَدِيدُ ٱلْمِحَالِ﴾، واتە: پلانی خوا زۆر مەحکەمەو سەختە، کەس زەفەری پێ نابات هەڵیوەشێنێتەوە، هەروەها : ﴿شَدِيدُ ٱلْمِحَالِ﴾، یانی: زۆر بەهێز

(المِحَالُ: إِذَا كَانَتِ المِيمُ فِيهِ أَصْلِيَّةً، فَهُوَ فِعَالٌ بِمَعْنَى الكَيدِ، وَ مَحَلَهُ: وتَمَحَّلَ: إِذَا تَحَيَّلَ)، (مِحَالُ) ئەگەر(م) میمەکەی ئەسڵیی بێ، ئەوە لەسەر کێشی (فِعَال)، بە مانای فێڵ‌و پلان دێ، دەگوترێ: (مَحَلَ)، فێڵی کرد پلانی داناو، گوتراوە: (تَمَحَّلَ)، هەر بە هەمان واتا، بەڵام ئەگەر (م) میمەکەی

زیادکراو بێ، ئەو کاتە: (فَهوَ مُفعِلٌ مِنَ الحَولِ بِمَعنى القُوَّةِ)، ئەو کاتە لەسەر کێشی (مُفعِل)ە، (اسم الفاعِلَ)ە، لە (الحَول)ەوە، هاتووە بە مانای هێز دێ .

(كَبَٰسِطِ كَفَّيۡهِ): وەك کەسێکە کە دوو لەپە دەستەکانی بڵاوکردوونەوەو درێژی کردوون، (بَسَطَهُ)، هەم بە مانای پانکردنەوە، دێ، کەسێك دەستی پان بکاتەوە، هەم بە مانای درێژکردنیش دێت، (مَن يَغتَرِفُ الماءَ بِكَفَّينِ مَبسُوطَتينِ، أو مادّاً يَدَيهِ)، یانی: کەسێك کە بیەوێ مست لە ئاوێ داگرێ، نابێ دەست بکاتەوە، کە بە تەئکید ئاوا ئاو نایەتە نێو زاری، یاخود کەسێك کە هەردووك لەپە دەست بەرەو ئاوەکە ڕادەدێرێ، بەبێ ئەوەی کە دەست بگرێتە بەر ئاوەکەوە بۆ دەمی بەرێ، بە تەئکید ئاوەکە لەخۆوە ناچێتە نێو دەمی .

مانای گشتی ئایەتەکان

خوا ﷻ لەسەر خۆناساندنی لە میانی خستنە ڕووی سیفەتەکانیو، لە میانی خستنە ڕووی کارو کردەوە ناوازەکانی دا، بەردەوام دەبێ، چونکە وەك پێشتر گوتمان: ئەم سوورەتە وەك هەموو سوورەتە مەککەییەکان، لە خولگەی ئەو سێ تەوەرەدا دەسووڕێتەوە :

أ) باسی خوا ﷻو ناوو سیفەتەکانیو کردەوەکانیو نیشانەکانی

ب) باسی پێغەمبەرایەتییو، وەحیی

ج) باسیی ڕۆژیی دوایی

پانتاییەکی زۆر لەم سوورەتەدا تەرخان کراوە بۆ باسکردنی خوا ﷻو سیفەتەکانیو بەدیهێنەرایەتیی خواو، پەروەردگاریێتیی خواو، خاوەنداریێتیی خواو پەرستراوێتیی خواو، هەمەکارە بوونی خوا.

سەرەتا خوا دەفەرموێ : ﴿ ٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تَحۡمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ ﴾، خوا دەزانێ ئەوەی هەر مێیەنەیەك هەڵیگرتوە، واتە: لە تۆلی دا لە منداڵدانیدا هەڵیگرتوە، هەڵبەتە ئەگەر بۆ مرۆڤ بێ دەڵێی: منداڵدان، ئەگەر بۆ ئافرەت بێ، بەڵام ئەگەر بۆ ئاژەڵ بێ دەڵێی: لە تۆلی دا، (تۆڵ) ئەوەیە کە بەچکەی تێدایە، چ مرۆڤ بێ کە ئەو کاتە پێی دەگوترێ: منداڵدان، بەڵام وشەی (تۆڵ)یشی، بۆ بەکاردێ، چ ئاژەڵ بێ، واتە: هەر شتێك لە تۆلی هەر مێینەیەك دایە، چ مرۆڤ، چ ئاژەڵ، چ جند، خوا دەیزانێ، ﴿ وَمَا تَغِيضُ ٱلۡأَرۡحَامُ وَمَا تَزۡدَادُ ﴾، هەروەها ئەوەی کە تۆلەکان کەمی دەکەن یاخود زیادی دەکەن، کەمی دەکەن، واتە: کە لە خوێنی نێو منداڵدان، کەم دەبێ، بە هۆی دروست بوونی کۆرپەوە هەندێکیش گوتوویانە: ﴿ وَمَا تَغِيضُ ﴾، واتە: بەچکە دروست بووەو دوایی لەبەرچووەو، ﴿ وَمَا تَزۡدَادُ ﴾، مەبەست ئەو بەچکەیە، ئەو

کۆرپەیە کە وردە وردە گەورە دەبێ، ئنجا چ یەك دانە بێ، چ دوو سێ چوارو زیاتریش. ﴿ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ﴾، هەموو شتێك لەلای خوا بە ئەندازەیە، ئەندازەی هەموو شتێکی گرتووە، ﴿ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْكَبِيرُ ٱلْمُتَعَالِ ﴾، (خوا) زانای پەنهانو ئاشکرایە، گەورەیەو خۆ بەرزگەرەوەیە

ئنجا خوا عزوجل باسی پەنهان بینییو پەنهان زانیی خۆی دەکات، دەفەرموێ: ﴿ سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ ﴾، بۆ خوا ﷻ یەکسانە، ئەوەتان کە قسەی کپو پەنهان دەکات، ﴿ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ ﴾، هەروەها ئەو کەسەی قسە کە بە دەنگی ئاشکرا دەکات، هەردووکیان وەك یەك خوا قسەکانیان دەزانێو دەبیستێ، ﴿ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ ﴾، هەروەها ئەوانەتان کە بە شەوگار خۆ پەنهان دەکەنو خۆ حەشار دەدەن، یاخود بە ڕۆژگار بە ڕێیەدا دەڕۆن بە ئاشکرا، واتە: ئاشکراو پەنهان لەلای خوا وەك یەکنو، دەنگی بەرزو نزم بۆ خوا، وەك یەکن، هەموویان دەزانێو دەبیستێو دەبینێ، ﴿ لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ ﴾، واتە: هەر کام لە ئێوە ئەی مرۆڤەکان! هەروەها جندیش، چەند سۆراخکەرێکی هەن لە پێشیەوەو لە دوایەوە، ئەو فریشتانەی کە سۆراخی مرۆڤەکان دەکەن، جا چ بۆ پاراستنی کردەوەکانیان، چ بۆ پاراستنی خۆیان لەو بەڵاو مەترسییانەی کە خوا ﷻ نایەوێ تووشیان ببێ، ئەو فریشتانە دەیانپارێزن، کە دەفەرموێ: ﴿ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ﴾، دەیانپارێزن، ئەو فریشتە سۆراخکەرانە، ئەو فریشتە پارێزەرانە ئەو مرۆڤە دەپارێزن، لە بەڵای خوا، یاخود بەهۆی فەرمانی خواوە .

ئنجا خوا ﷻ باسی یاسایەکی گەورەو گرنگی خۆی دەکات لە ژیانی مرۆڤدا، دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ ﴾، بێگومان خوا حاڵو باڵو واقیعی هیچ کۆمەڵێك ناگۆڕێ، تاکو ئەوان دەروونو ناخی خۆیان نەگۆڕن، لە چاکەوە بۆ خراپە، چ لە خراپەوە بۆ چاکە، ﴿ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ

لَهُۥ ﴾، هەر کاتێك خوا بیەوێ خراپەیەك تووشی کۆمەڵێك بکات، بەرپەرچدانەوەی بۆ نیە، گێڕانەوەی بۆ نیـە، هەرچی خـوا بیـەوێ، دەبـێ ﴿ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ﴾، ئەوان جگە لە خـوا سەرپەرشـتیارو مشـوورخۆرو دۆسـتو هاوکارێکی دیکەیان نیـە .

ئنجا خـوای کاربەجـێ هەندێك لە کردەوەکانی دیکـەی خۆی باس دەکات دەفـەرموێ: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفًا وَطَمَعًا ﴾، خـوا ئەو کەسەیە کە برووسکەتان پێشـان دەدا، هەم بۆ ترسـاندن، هەم بۆ ئومێدەوار کردن، واتـە: ئـەو برووسـکەیە هـەم مایەی ترسو بیمتانە، کە تیشکێکی زۆر بەهێـزە، هەم مایـەی ئومێـدەوار کردنیشـتانە کـە بـە زۆریـی وایــە: هـەر هــەورێك چـەخماخەی داو، هـەورە تریشقەو برووسـکەی لەگەڵـدا بـوو، دیـارە موتوربـە بـووەو بـارانی پێوەیـە، ﴿ وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ﴾، هەروەها (خــوا) هـەورە قورسـەکان دێنێتـە دی، دروسـت دەکات، هەڵبەتـە لـە ئـەنجامی ئەوەدا کە ساردو گەرمی هەورەکان لێکـدەدا موتوربە دەبـنو، کـە هـەور موتوربـە بـوو، ئنجا بارانی پێوەیـە

﴿ وَيُسَبِّحُ ٱلرَّعۡدُ بِحَمۡدِهِۦ ﴾، هــەورە تریشـــقە، هــەورە گرمــەش خــوا بــە پــاك دەگرێ، بە ستایش کردنیەوە، ﴿ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ ﴾، هەروەها فریشتەکانیش خـوا بـە پـاك دەگرنو، ستایشی دەکـەن، ﴿ مِنۡ خِيفَتِهِۦ ﴾، لە ئەنجامی لـێ ترسـانی دا، لە ئەنجـامی ئەوەدا کە سـامو هەیبەتیـان بەرانبەر بە خـوا هەیــە، بیمیـان هـەیـە لـە سزای خـوا، بۆیـە ستایشـی دەکـەنو، بـە پـاکیی دەگـرن، ﴿ وَيُرۡسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ ﴾، هـەروەها خــوا برووسـکەکان دەنێرێ .

﴿ ٱلصَّوَٰعِقَ ﴾، کۆی (صَاعِقَة)یە، (صَاعِقَة): ئاگرێکە لە ئاسمان دێتە خـوار کە بریتیـە لـە برووسـکە، ﴿ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَآءُ ﴾، خـوا هـەر کەسێکی بیـەوێ، بـەو برووسکانە دەیپێکێ، ﴿ وَهُمۡ يُجَٰدِلُونَ فِى ٱللَّهِ ﴾، ئەوان لە بـارەی خـواوە، مشـتو مڕو

شەڕە قسە دەکەن، ﴿وَهُوَ شَدِيدُ ٱلْمِحَالِ﴾، لە حاڵێکدا کە خوا نەخشەو پلانی زۆر بەهێزە، یاخود خاوەنی هێزو توانایەکی بێ سنوورە.

لە کۆتایی دا خوا دەفەرموێ: ﴿لَهُۥ دَعْوَةُ ٱلْحَقِّ﴾، پاڕانەوەی هەق هەر هی ئەوە، واتە: پاڕانەوەیەك کە هەق بێو جێی خۆی بگرێو گیرابێ، تەنیا ئەو پاڕانەوەیە کە ئاڕاستەی خوا دەکرێ، ﴿وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ﴾، بەلآم ئەوانەی کە لە جگە لەو دەپاڕێنەوە، لە بتو صەنەمەکان، لە پەرستراوە ساختەکان، دەپاڕێنەوە، ﴿لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُم بِشَىْءٍ﴾، ئەو پەرستراوانە هیچ وەڵامێکیان نادەنەوە، هیچ شتێکیان بۆ جێبەجێ ناکەن، هیچ بە دەنگیانەوە نایەن، ﴿إِلَّا كَبَٰسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى ٱلْمَآءِ﴾، (ئەو کەسەی کە لە جگە لە خوا دەپاڕێتەوە)، هەر وەك کەسێك وایە کە هەردوو لەپە دەستی پان ڕاخستوون، یاخود درێژکردوون بەرەو ئاوێك ﴿لِيَبْلُغَ فَاهُ﴾ بۆ ئەوەی ئەو ئاوە بگاتە نێو زاری، ﴿وَمَا هُوَ بِبَٰلِغِهِۦ﴾، ئاوەکەش ناچێتە نێو زاری، چونکە دەستێك کە پان کرابێ، ئاوی تێدا گیر نابێ، ئاوی تێدا ناوەستێ، تاکو بەرزی بکاتەوە بۆ دەمی، یاخود کەسێك کە دەستی بەرەو ئاوەکە ڕاداشتوون، ئاوەکە هەر لە خۆوە نایەتە نێو لەپە دەستانی، بۆیە دەفەرموێ: ﴿وَمَا هُوَ بِبَٰلِغِهِۦ﴾، ناگاتە زاری، ﴿وَمَا دُعَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ﴾، وەك چۆن کەسێك لەپە دەستان بەرەو ئاوێ ڕادەدێرێ، ئاوەکە نایەتە نێو زاری، یاخود کەسێك کە دەست پان دەکاتەوە، ئاوەکە نایەتە نێو دەستیو بە دەستیەوە بەند نابێ، بە هەمان شێوەش پاڕانەوەی بێ بڕوایانیش، هەروەك ئەو جۆرە دەست بەرەو ئاو ڕاکێشانەیە، پاڕانەوەی ئەوانیش کە ئاڕاستەی بتو صەنەمو پەرستراوە ساختەکانی دەکەن، جێ ناگرێو زایە دەبێو بێ ئاکام دەبێ .

چەند مەسەلەیەكی گرنگ

مەسەلەی یەكەم : خوا ﷻ زانایە بە هەرچی تۆڵی هەر مێینەیەك هەڵیگرتووە هەر گۆڕانێك كە بەسەریدا دێ، یاخود ئەو تۆڵە زیادی دەكات، یاخود كەمی دەكات، هەمووی دەزانێ و خوا زانای پەنهان و ئاشكرایە و گەورە و خۆ بەرزكەرەوەیە .

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ ٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَىْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَـٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَـٰدَةِ ٱلْكَبِيرُ ٱلْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ ﴾

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە لە شەش بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : - ﴿ ٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ ﴾، خوا ئەوە دەزانێ كە تۆڵی هەر مێینەیەك هەڵیگرتووە، خوا دەزانێ ئەو تۆڵە، ئەو بەچكە دانە، بۆ مرۆڤ ئەو منداڵدانە، چی هەڵگرتووە! زانایان دەڵێن: (الحَمْلُ لِلإنسانِ والحَيْوَانِ والحَبْلُ لِلإنسانِ فَقَط)، واتە: (حَمل)، بۆ مرۆڤ و بۆ ئاژەڵ و زیانداران، بەكاردێ، بەڵام وشەی (حَبل)، واتە: منداڵدان، تەنیا بۆ مرۆڤ بەكاردێ، واتە: ئەوەی كە بەچكەدان هەڵیگرتووە، جا چ مرۆڤ بێ، چ ئاژەڵ و زیاندارانی دیكە بن .

لێرەدا خوا ﷻ لە درێژەی ئەم ئایەتانەدا، دەیەوێ خۆی زیاتر بناسێنێ كە كێیە؟ چۆنە؟ سیفەتەكانی چۆنن؟ ئنجا ئەو كەسەی عەقڵی هەبێ، ئەو خوا بەرزو مەزنەی خاوەنی ئەو سیفەتانە، خاوەنی ئەو كردەوانە، بەراورد بكات لەگەڵ ئەو پەرستراوە ساختانەدا، كە هیچ نین، هیچ شتێكی خۆشیانیان بەدەست

نیەو خاوەنی هیچ توانایەك نین، هیچ نازانن‌و هیچ ناتوانن، ئەگەر بەراوردیان بكات، ئەو كاتە دەگاتە دڵنیایی تەواو كە تەنیا خوا ﷻ شایستەی بەندایەتیی بۆ كران‌و پەرسترانە

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ﴾، هەروەها خوا دەزانێ ئەوەی كە بەچكەدانەكان زیادی دەكەن، یاخود كەمی دەكەن، پێشتر گوتمان: ﴿ تَغِيضُ ﴾، (أي: تَنقُصُ)، واتە: كەم دەكەن، دەگوترێ: (غَاضَ الدمُ أَي: نَقَصَ)، خوێنەكە كەم بوو، یان دەگوترێ: (هذا غَيضٌ مِن فَيض)، ئەوە كەمێكە لە زۆرێك، هەڵبەتە لێرەدا دەگونجێ مەبەست ئەوە بێ: ئەوەی كە منداڵدان كەمی دەكات لە خوێن، چونكە كاتێ كە بەچكە دەكەوێتە نێو بەچكەدانەوە، خوێنی حەیز بەنسبەت ئافرەتەوە نامێنێ، چونكە ئەو خوێنە، دەچێتە نێو منداڵدانەوە بۆ ئەوەی ئەو منداڵە یان ئەو بەچكەیە تێیدا پێی بگات، دەشگونجێ مەبەست لە كەم كردن، ئەوە بێ، كە ئەوەی پێشتر لەو بەچكەدانەدا لەو منداڵدانەدا، پەیدا بووە، دوایی لەبار دەچێ، بەنسبەت زیادكردنەكەشی ئەوەیە كە ئەو منداڵدانە تاكو ئێستا، یان ئەو بەچكەدانە، هیچی تێدا نەبووە، بەڵام ئەوجار بەچكەی تێدا پەیدا دەبێ، ئنجا ئەگەر مرۆڤە، یاخود بەچكەی ئاژەڵە، دەشگونجێ مەبەست لە زیادكردن، زێدەبوونی ژمارەی بەچكەكان بێ .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ وَكُلُّ شَىْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ﴾، هەموو شتێك لەلای خوا بە ئەندازەیە، پێشتر گوتمان: (مِقدار)، چاوگێكی میمییە، واتە: بە ئەندازە، ئەندازەگیریی، كە مەبەست پێی دیارییكردن‌و سنووردارکردنی شتێكە، هەڵبەتە ئەمە بەرپەرچدانەوەی ژمارەیەكی زۆر لە فەیلەسووفەكانیشە، كە نكووڵییان كردوە لەوەی خوا ﷻ وردەكارییەكان (جزئیات) بزانێ، گوتوویانە: خوا تەنیا شتە گشتییەكان دەزانێ، بەڵام وردەكارییەكان نازانێ، پێیانوابووە خوا لەوە بەرزترە كە شتی بچووك بزانێ، گوتوویانە: خوا خاوەنی ئەوپەڕی بەرزیی‌و مەزنییەو، دەبێ هەر شتە گەورەو گرنگەكان بزانێ، بەڵام خوا وردە شتان نازانێ، هەڵبەتە بۆیەش خوا بە تەئكید دەفەرموێ: ﴿ وَكُلُّ شَىْءٍ

﴿عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾﴾، یان لە سوورەتی (البقرة) دەفەرمویٚ: ﴿أَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾﴾، بەڵكو خوای پەروەردگار باسی زانینی گرانایی گەردێك دەكات، وەك خوا دەفەرمویٚ : ﴿وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٦١﴾﴾ یونس

كەواتە: هەر كەسێك نكوولّیی لەوە بكات كە: خوا شتی بچووك دەزانیٚ، وردە شتەكان دەزانیٚ، ئەوە پێی كافر دەبیٚ، بۆیە (أبو حامد الغَزّالي)، لە كتێبی (تَهافت الفَلاسفَة)دا، فەیلەسووفەكانی (ئەو فەیلەسووفانەی كە وا دەڵێن) بەهۆی سیٚ شتانەوە، بە كافر لە قەڵەم داونو لە بازنەی ئیسلام دەریكردوون :

یەكەم : كە گوتوویانە: بوون (وجود) بیٚ سەرەتایە، واتە: لە مێژینەیەو سەرەتایەكی نەبووەو، هەر بوو (أزلي) یە .

دووەم : كە نكوولّییان كردوە لەوەی زیندووبوونەوەی جەستەیی هەبیٚ، گوتوویانە: تەنیا قیامەتی ڕووحانیی هەیە

سێیەم : كە نكوولّییان كردوە لەوەی خوا ﷻ وردە شتان بزانیٚ، گوتوویانە: خوا تەنیا شتی گەورەو درشتو گرنگو گەورە دەزانیٚ

(أبو حامد الغَزالي)، گوتوویەتی: هەر كەسێك یەكێك لەو سیٚ بۆچوونەی هەبن، ئەوە بۆی بە كوفر لە قەڵەم دەدریٚ، هەڵبەتە مەگەر نەزان بیٚ، یاخود بەلای خۆیەوە تەئویلێكی كرد بیٚ، كە پێی وابیٚ لەگەڵ بیٚ سەرەتاییو هەر بوویی خوای پەروەردگاردا تێك ناگیریٚ، وەك ئێمە لە بەرگی دووەمی مەوسووعەی : (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)داو، لە ڕوونكردنەوەی عەقیدەی : (الطحاوي)دا، بە تەفصیلّ باسی ئەوەمان كردوە[1] كە هەندێك لە زانایانی

١) هەروەها لە مەوسووعەی : (ئیمانو ئیلحاد) و ، لە كتێبی : چوارەمی مەوسووعەی: {بیركردنەوەی ئیسلامیی لەنێوان وەحیی و واقیع دا}دا باسمان كردوە .

ئیسلام ڕایەکی وایان بووە، کە خوا ﷻ، چونکە هەر بوویەو نەبوون (عدم پێش بوونی خوا نەکەوتوە، ئنجا سیفەتی بەدیهێنانیش لە خوادا وەك زاتەکەی، ئەویش و هەموو سیفەتەکانی دیکەشی هەر بووە (أزلي)ن، گوتوویانە: ناگونجێ خوا ﷻ سیفەتەکانی پەکخراو (مُعَطَّلْ) بووبن، ئنجا گوتوویانە: جۆری دروستکراوەکان، سەرەتایەکیان نیە، واتە: هەر لە سەرەتاوە خوا دروستکراوەکانی دروست کردوون، نەك (بالذَّات)، هەر کامێکیان قەدیم بێ! بە هەرحاڵ هەق و ڕاستیی ئەوەیە کە خوا ﷻ لە سووڕەتی (الحديد) ئایەتی (٣)دا فەرموویەتی: ﴿ هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْآخِرُ ﴾، خوا یەکەمین و دوامینە، ئیدی هیچ شتێك پێش بوونی خوا نەکەوتوەو، خوا ﷻ لەو کاتەدا کە ویستوویەتی گەردوونی خوڵقاندوە، چ ئەو بوونەوەرەی کە ئێستاکە دەیبینین، کە زانایان تەمەنی مەزندە دەکەن بە سێزدە (١٣) ملیارو (٧٠٠) ملیۆن ساڵ، چ کە لە پێش ئەو گەردوونەی ئێمەدا خوای پەروەردگار شتی دیکەی خوڵقاند بێ، کە ئێمە نایزانین، بۆ وێنە: خوا باسی عەرش دەکات، بێگومان عەرش هەر دروستکراوی خوایە، هەروەها خوا ﷻ باسی ئەوە دەکات کە عەرشەکەی لەسەر ئاو بووە: ﴿ وَكَانَ عَرْشُهُۥ عَلَى ٱلْمَآءِ ... ۝٧ ﴾هود، ئاویش هەر دروستکراوی خوایە، گرنگ ئەوەیە خوا ﷻ لە پێش دروست کراوەکانیەوەتی، بەڵام ئایا لە کەیەوە خوا دەستی کردوە بە دروستکردنی دروستکراوەکان؟ ئەوە هەر خوا دەزانێ و، ئێمە دڵنیاین لەوە کە هیچ شتێك لە دروستکراوەکانی خوا، خاوەنی سیفەتی لە مێژینەیی و ئەزەلیی بوون و بێ سەرەتایی نیە، ئەدی بێ کۆتایی؟ خوا ﷻ دەفەرموێ: ئیمانداران لە بەهەشت دا بە هەمیشەیی دەمێننەوەو، کافرەکان لە دۆزەخدا بە هەمیشەیی دەمێننەوە، کەواتە: سیفەتی هەرماویی (أبدي) بۆ غەیری خواش هەیە، ئەگەر سیفەتی هەر بوویی (أزلي) نەبێ، بەڵام سیفەتی هەر ماویی (أبدي)یان دەبێ! ئەوەش وەڵامەکەی ئەوەیە کە خوا ﷻ دروستکراوەکان دەهێڵێتەوە، ئەگەر ئیماندارانن، لە بەهەشتدا، ئەگەر بێبڕوایانن لە دۆزەخدا، ئەگەر خودی بەهەشت و دۆزەخن، خوا دەیانهێڵێتەوەو دروستکراوی خوان، کەواتە: هەر خوا دوامین

(آخر)ە: ﴿هُوَ ٱلۡأَوَّلُ وَٱلۡأٓخِرُ﴾، خوا یەکەمینەو دوامینە، چونکە دروستکراوەکان کە دەمێننەوە، بە هێشتنەوەی خوا، دەمێننەوە[1].

بڕگەی چوارەم : - ﴿عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ﴾، (خوا) زانای پەنهانو ئاشکرایە، وشەی (شَهَادَة)، لێرەدا وەك پێشتریش گوتمان: چاوگە بە مانای (مَفعُول)، (الشَّهَادَة)، یانی: (المَشْهُود)، (أَي الأَشْيَاءُ المَشْهُودَة وَهِيَ الظَّاهِرَةُ المَحْسُوسة)، ئەو شتانەی کە دەبینرێن، یان: بەرهەستن، ئەوانەی کە نا بەرهەستن، خوا دەیانزانێو پەنهانن، ئەوانەش کە بەرهەستنو هەست پێکراون، خوا ئەوانیش هەموویان دەزانێ

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ٱلۡكَبِيرُ﴾، یانی: گەورە، وشەی (گەورە) لە تێگەیشتنی ئێمەدا، بۆ قەبارەی ئەو شتانەی کە بەرهەستن، بەکاردێ، بەڵام لێرەدا خوا ﷻ ئەو وشەیەی بەکارهێناوە بە واتایەك کە بۆ خوا شایستەیە

دەشگونجێ بڵێین: وشەی: ﴿ٱلۡكَبِيرُ﴾، بە (مجاز) بەکارهێنراوە بۆ مەزنیی مەعنەویی، هەر چۆن بێ، وشەی: ﴿ٱلۡكَبِيرُ﴾، کاتێك کە بۆ خوا بەکاردێ، هەروەك وشەی (عَلِي)، واتە: بەرز، کە بۆ خوا بەکاردێ، هەروەها وشەی (عَظِيم) مەزن، کە بۆ خوا بەکاردێو، وشەی (حَلِيم)و وشەی (رَحِيم)، هەموو ئەو وشانە کە بۆ خوا بەکاردێن، واتایەکیان هەیە کە بۆ خوا شایستەیەو، بە هیچ شێوەیەك نابێ زەینمان فێڵمان لێ بکات، واتایەك بۆ ئەو ناوو سیفەتانەی خوا بەکاربێنین، کە بۆ خۆمانی بەکاردێنین، بۆیە زانایان لەوبارەوە گوتوویانە: (وَكُلُّ مَا جَرَى بِبَالِك فَاللهُ بِخِلافِ ذَلِك)، هەرچی بە زەینی تۆدا دێ، خوا پێچەوانەی ئەوەیە، خوا وەك ئەوە نییە .

---

١) وەك پێشتر گوتمان لە هەر کام لە : کتێبی چوارەمی مەوسووعەی: (بیرکردنەوەی ئیسلامیی لە نێوان وەحییو واقیعدا)، (پایەکانی بیرکردنەوەی ئیسلامیی)و، مەوسووعەی: (درەوشاوەیی ئیمانو پووچەڵیی ئیلحاد...)دا، بە درێژیی لەوبارەوە دواوین.

بڕگەی شەشەم : - ﴿ ٱلْمُتَعَالِ ﴾، واتە: خۆ بەرزکەرەوە، خوا هەم بەرزەو هە خۆ بەرزکەرەوەیە، خۆی بە بەرز دەگرێ، کە لێرەدا مەبەست لە بەرزیی، یان واتایەکە کە بۆ خوا شایستەیە، یاخود دەشگونجێ بگوترێ: مەبەست زاڵیی‌و باڵا دەستییەکی تەواوە، بە شێوەیەك کە هیچ دروستکراوێك ناتوانێ بەسەر خوادا زاڵ بێ‌و توانای بەسەریدا بشکێ

مەسەلەی دووەم : زانینی قسەی پەنهان‌و ئاشکراو، دیتنی بابای خۆ حەشاردەر بە شەوێ‌و، بە دەرەوە لە ڕۆژێ دا، بۆ خوا، یەکسانن‌و، فریشتەکان بە فەرمانی خوا مرۆڤ دەپارێزن، هەم وەك خودی خۆی دەیپارێزن، لە بەلاّو لە نارەحەتییەکان‌و دەیپارێزن، هەم کردەوەکانی دەپارێزن‌و تۆمار دەکەن :

خوا دەفەرموێ: ﴿ سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ﴿١١﴾ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە لە چوار بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ ﴾، واتە: بۆ خوا یەکسانە ئەوەی کە لە ئێوە قسەی پەنهان‌و کپ دەکات، بە دەنگی کپ قسە دەکات، ﴿ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ ﴾، یاخود بە دەنگی بەرزو، دەنگ هەڵدێنێ، بۆ خوا یەکسانە، خوا هەمووی دەبیستێ وەك یەك .

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ ﴾، هەروەها یەکسانە بۆ خوا ئەوەتان کە شەوگار خۆی پەنهان دەکات، یان خۆی حەشار دەدا، شەوگار هەر بۆخۆی تاریکە، ئنجا لە شەوێشدا مرۆڤ خۆی حەشار بدات!

﴿ وَسَارِبُۢ بِٱلنَّهَارِ ﴾، هەروەها ئەوەی کە لە ڕۆژگاردا دەڕواو بەدەرەوەیەو دیارە، بۆ خوا وەك یەکن، یەکسانن، لەوەدا کە هەموویان دەبینێ .

دەگوترێ: (إستَخْفَى أَي: أَخْفَى نَفْسَهُ)، خۆی پەنهان کرد، خۆی حەشاردا، (سَارِب: إسْمُ فَاعِلٍ مِنْ سَرَبَ إذَا ذَهَبَ فِي السَّرْبِ وَهُوَ الطَّرِيقُ)، (سَارِب)، (إسمُ فَاعِل)ە لە (فِعل)ی (سَرَبَ)ەوە، هاتوە، کە دەگوترێ: (سَرَبَ: إذَا ذَهَبَ فِي سَرْبٍ)، بە (سَرب)دا ڕۆیی، (سَرْب)، یانی: ڕێگا، وەك لە سوورەتی (الكهف)دا دەفەرموێ: ﴿ فَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ ﴾، دەشگونجێ: ﴿ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ ﴾، ئەو کەسەی کە بە شەوگار خۆی پەنهان کردوە، ﴿ وَسَارِبُۢ بِٱلنَّهَارِ ﴾، یاخود لە ڕۆژێدا دەچێتە کونێکەوەو دەچێتە حەشارگەو پەنایەکەوە، ئەو واتایەش هەڵدەگرێ، بەڵام بە بەڵگەی ئەوەی لە ڕستەی پێشوودا، بەراورد لە نێوان دوو کەسدا کراوە: یەکیان کە بە دەنگی کپ قسە دەکات، ئەوەی دیکەشیان بە دەنگی بەرز، ئەم دووانەش وا پێدەچێ مەبەست ئەوە بێ: ئەو کەسەی کە بە شەوگار خۆی حەشار دەدا، یاخود بە ڕۆژێ بەدەرەوەیە، بۆ خوا وەك یەکن

<u>**بڕگەی سێیەم :**</u> - ﴿ لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ ﴾، بۆ هەر کامێك لە ئێوە، لە مرۆڤەکان سۆراخکەرانێك هەن.

ئایا ئەو سۆراخکەرانە، کێن ؟ ئەوانە کە تەعقیب دەکەن و بەدوادادەچن و شوێن دەکەون، بە تەئکید فریشتەکانن، ﴿ لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ ﴾، لە پێش دەستیەوەو لە دوایەوە، کە مەبەست هەر چوار دەورمیە، لە هەر چوار دەورمیەوە فریشتانێك هەن کە دەیپارێزن، خۆی دەپارێزن لە بەڵاو موصیبەت و ناڕەحەتییەکان، کە خوا نەیەوێ تووشی ببن، یاخود دەیپارێزن، واتە: کردەوەکانی دەپارێزن، وشەی (الـمُعقِّبات)، (جَمْعُ مُعَقِّبَة إسمُ فَاعِلٍ مِن عَقَبَهُ أي تَبِعَهُ)، (مُعقِّبات)، پێشتریش گوتمان: کۆی (مُعَقِّبَة)یە، (مُعَقِّبَة)ەش، (إسمُ فَاعِل)ە، فریشتەیەك کە تەعقیب دەکاو سۆراخی مرۆڤ دەکاو شوێن مرۆڤ دەکەوێ و کردەوەکانی دەپارێزێ، یاخود خۆی دەپارێزێ، دەشگونجێ: (مُعقِّبات)،

کۆی (مُعَقِّبَة)، بۆ (مُعَقِّبَة)ش، کۆی (مُعَقِّبْ) بێ، واتە: (مُعَقِّبَات)، دەبێتە کۆی کۆ، هەڵبەتە هەندێکیشیان وایان لێکداوەتەوە: (مُعَقِّبَات)، گوتوویانە یانی: (مُعتَقِبَات)، ئەوانە کە نۆرە لەگەڵ یەکدا دەکەن، ئەو فریشتانە کە فریشتەکانی شەوێ دێن، ئاگایان لە مرۆڤ دەبێ، دوایی فریشتەکانی ڕۆژێ دێن، لە نوێژی بەیانی دا لە کاتی بەرەبەیاندا، یەکدی بەدل دەکەن، بەڵام زۆربەی زانایان هەر وایان لێکداوەتەوە: (مُعَقِّبَات)، یانی: ئەوانەی کە تەعقیبو سۆراخ دەکەن سۆراخی مرۆڤ دەکەن، چ بۆ پاراستنی، چ بۆ تۆمارکردنی کردەوەکانیو قسەکانیو نیەتەکانی نێو دڵیشی .

<u>**بڕگەی چوارەم :**</u> - ﴿ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ﴾، دەیپارێزن لە فەرمانی خواوە، واتە: بە فەرمانی خوا کردەوەکانی دەپارێزن، یاخود بە فەرمانی خوا خۆی دەپارێزن ئەوە واتایەکی

واتایەکی دیکەی: ﴿ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ﴾، دەیپارێزن لە بەڵایەك کە بە فەرمانی خوا، دێ، یان لە دروست کراوانێك کە بە فەرمانی خوا دروست بوون، یان پاراستنەکە لە بەڵایەکە کە بە فەرمانی خوایە، یان پاراستنەکە لە دروستکراوانێکە، کە بە فەرمانی خوا دروست بوون، ئنجا پاراستنەکەش دیسان دەگونجێ مەبەست پێی پاراستنی کردەوەکانیو تۆمارکردنیان بێ، دەشگونجێ مەبەست پاراستنی خودی خۆی بێ، تا ئەو کاتەی کە خوا ﷻ مۆڵەت دەدا کە ئەو بەڵایەی بەسەر بێ، ئەو فریشتانە ئەو مرۆڤە دەپارێزن، بەڵکو هەندێك لە زانایان بۆ وێنە: (محمد متولِّي الشعراوي) ڕەحمەتی خوای لێ بێ، لە تەفسیرەکەی خۆیدا دەڵێ: بە ئەزموون دەرکەوتوە کە کاتێك مرۆڤ لە خەو دایە، دووپشكو مارو ئەو شتانەی کە پێوە دەدەن، زەفەری پێ نابەن، منیش بابم – بە ڕەحمەت بێ[1]– بۆی گێڕامەوە – لە کاتێکدا لە خەودا بووەو لەسەر خەرمان خەوتوە – گوتی: خەبەرم بۆوە کە تەماشام کرد: شتێك دەندوك لە لاقم دەدا، سەرنجم دا مارێکە، هەر دەم بە لاقم دادەدا، بەڵام دەمی ناگرێتەوە، هەڵبەتە

---

١) لە ساڵی (٢٠١٢)ز، دا کۆچیی دوایی کرد

كوردەواریش لەوەوە گوتوویانە: {هەرچی خوای داوە بەلغاوە}، واتە: خوا هەرچییەك دروستیكردوە، لغاوێكیشی لەسەر كردوە، ئنجا هەندێك لە زانایان دەڵێن: لەو كاتانەدا كە مرۆڤ بێدار نیە، ئەوانەی كە پێوە دەدەن: مارە، دووپشكە، هەرچی هەیە، زەفەری پێ نابەن، لەبەرئەوەی فریشتەكان دەیپارێزن، هەتا خۆی بێدار دەبێتەوەو دەتوانێ بەرگریی لە خۆی بكات .

مەسەلەی سێیەم : خوای پەروەردگار باسی یاسایەكی خۆی دەكات، كە بریتیە لەوەی هەتا مرۆڤەكان ناخی خۆیان نەگۆڕن، خوا واقیعی ژیانیان ناگۆڕێ :

خوا دەفەرموێ : ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ سُوٓءٗا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ١١﴾

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : - ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡ﴾، بێگومان خوا ئەوەی كە تووشی كۆمەڵگایەك بووە، ئەو حاڵەتەی كە كۆمەڵگایەك هەیەتی، نایگۆڕێ، تاكو ئەوان ئەو حاڵەتەی كە لە دەروونو ناخیاندا هەیە، نەیگۆڕن، هەڵبەتە لێرەدا خوا بە گشتی فەرموویەتی، واتە: خوا حاڵو واقیعی هیچ كۆمەڵگایەك، ئەگەر لە خێرو خۆشی دابن، نایگۆڕێ بۆ ناخۆشییو بەڵاو گرفتارییو، ئەگەر لە بەڵاو گرفتاریی دابن، نایگۆڕێ، بۆ خێرو خۆشییو نیعمەت، تاكو ئەوان دەست پێشخەریی نەكەنو خۆیان نەگۆڕن .

کورتە باسێک لەبارەی چۆنیەتی گۆڕانکارییەوە لە ژیانی مرۆڤ دا

بەڕێزان !

لە ڕاستییدا واقیعی هەر کەسێك‌و حاڵەتی هەر کەسێك، چ وەك تاك، چ وەك کۆمەڵگاش، ڕەنگدانەوەی :

أ- بیرو بۆ چوونەکانی و، ب- خولیاو ئاوەتەکانی و، ج- کردارو ڕەفتارەکانیەتی

ئنجا لێرەدا خوا ﷻ باسی یاسایەکی زۆر گەورەو گرنگی خۆی دەکات لە ژیانی بەشەردا، کە مرۆڤ نابێ چاوەڕێ بێ حاڵەکەی لە خۆوە بگۆڕێ، لە چاکەوە بۆ خراپ، یان لە خراپەوە بۆ چاك‌و، دەبێ خۆی هیممەت بکات، وەك پەندی پێشینان دەڵێ: لە تۆ حەڕەکەت‌و لە خوا بەرەکەت .

کە دەفەرموێ: ﴿لَا يُغَيِّرُ﴾، (التَغييرُ: التَبديلُ بِالمُغَاير) گۆڕین بە شتێکی جیاواز

کە دەفەرموێ: ﴿مَا بِقَوْمٍ﴾، (مَا المَوصولَة)یە، یانی: (الذي بِقَومٍ)، ئەو حاڵەتەی کە تووشی کۆمەڵگایەك بووە، ئەو حاڵەی کە کۆمەڵگایەك هەیانە، ئنجا وەك گوتم: چ حاڵێکی باش بێ، چ حاڵێکی خراپ بێ، کە مەبەست پێی واقیعی ژیان‌و گوزەرانیانە، لە ڕوویی سیاسیی‌و ئابووریی‌و کۆمەڵایەتیی‌و ئەخلاقیی‌و لە هەموو ڕووەکانەوە،

خوا نایگۆڕێ، تاکو ئەوان خۆیان نەگۆڕن، خۆیان چییە؟ ﴿مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾، یانی: (الذي بِأنفُسِهِم)، دیسان (ما) لێرەدا، (مَوصولَة)یە، ئەوەی کە لە نەفسیاندا هەیە، کە بە گشتی سێ شتە :

١/ یان بیرو ڕاو بۆچوونەکانن (الأفكار)

٢/ یاخود نیەتو نیازو مەبەستو خولیاو ئاواتەکانن (الخواطِرُ والنيات)

٣/ یاخود کردەوەو ڕەفتارەکانن (السلوك)

کەواتە: دەبێ تاکەکان دەستکاریی ئەو سێ شتانە لە خۆیاندا بکەن، بیرو بۆچوونەکانیان بگۆڕنو، نیەتو نیازو مەبەستو خولیاو ئاوەتەکانیان بگۆڕنو، کردەوەو ڕەفتارەکانی خۆیان بگۆڕن، ئنجا واقیعەکەیان دەگۆڕێ، لە ڕاستییدا واقیع ڕەنگدانەوەی ناخی مرۆڤە، کاتێك تەماشای گەلانو کۆمەڵگاکانی ڕۆژئاوا دەکەی، بۆچی لە ڕووی پیشەسازیی‌و تەکنۆلۆژیاو لە ڕووی ژیانی سیاسیی‌و، ئابووریی‌و کۆمەلایەتیی‌و.... هتدەوە لە پێش مسولْمانانەوەن ؟

لە ڕاستییدا لەبەرئەوەی لە ناخیاندا هەندێك سیفەتی باشیان داناون:

أ) بیرو بۆچوونی باشیان داناوە، بۆ وێنە: ئەگەر حوکمڕانەکانی مسولْمانان، ئەوانەی کە خۆیان بەسەر مسولْماناندا فەرز کردوە، ئەو دەوڵەتۆکانە، کە مسولْماننشینن، ئەوانەی کە بەسەریانەوە حاکمن، بیرو بۆچوونیان وایە کە دەبێ هەمەکارەبن‌و، خەڵك ژێر دەستو بن دەستی وان بێ، ئنجا حوکمی بنەماڵەیی‌و میراتییە، دیکتاتۆرییە، خۆ فەرز کردنە، هەرچی هەیە .

بەلاّم لە ئەورووپاو ڕۆژئاوا حوکمڕانەکان، وا بیر ناکەنەوە کە ئەو خەڵکە بۆ خزمەتی ئەوان دروست کراوە! دەڵێن: ئێمە دەبێ خزمەتی ئەو خەڵکە بکەین‌و، بەرپرسیارێتیی سپاردەیەکە خەڵك بە ئێمەی سپاردوەو، لە ماوەی دیارییکراوی خۆیاندا هەوڵدەدەن خزمەتی خەڵك بکەن‌و، دوای بەسەرچوونی ماوەکەیان، بە لە باریی لەسەر کورسییەکەیان دێنە خوارێ، بەلاّم هی لای ئێمە: یان دەبێ کورسییەکەیان لە بن دەربێنی، یان دەبێ لەسەر کورسییەکەیان لایانبەری! وەك یەکێك لە نووسەرەکان نووسیبووی: لە ئەمریکا سەرۆك کۆماری پێشووو پێشووتریان هەیە، بەلاّم لە وڵاتانی مسولْماننشین، هیچ سەرۆکێکی پێشووت نیە، مەگەر بە دەگمەن، یان کودەتای بەسەردا کراوە، یان بە دەردی خوا لەبەین چووە، یان لە پیرییان مردوە! ئنجا لێرەدا ئەو بیرو بۆچوونە، ئەو قەناعەتە

شتێکی هەڵەیە لە نێومان دا هەیە، کە پێچەوانەی ئیسلامەکەی خۆشمانە، چونکە لە قورئان‌و سوونەتداو لە سیرەی پێغەمبەر ﷺو خەلیفە ڕاشیدەکاندا، هەمیشە بەرپرسیارێتیی‌و حوکمڕانیی، ئەمانەتێکە کە خەڵك دەیسپێرێ، ئنجا تەنیا تا ئەو کاتەی کە خەڵك پێت دەسپێرێ، ڕەوایەتییت هەیە .

ئنجا هەر لەوەڕا بگرە تاکو مەسەلەکانی:

١- پابەندیی بە یاساوەو، ٢- پاك‌و خاوێن ڕاگرتنی جادەو شەقام‌و، ٣- خاکیی بوون‌و، ٤- ڕاست‌و دروست مامەڵە لەگەڵ یەکدیدا کردن‌و، ٥- ڕێزی مرۆڤ گرتن‌و، ٦- مامەڵە لەگەڵ خەڵكدا کردن، وەك مرۆڤ و هاووڵاتیی‌و، ٧- هاووڵاتیی بوون کردنە سەنگی مەحەك، نەك ئینتیما بۆ حیزبێکی دیارییکراو، بۆ هۆزێکی دیارییکراو، بۆ بنەماڵەیەکی دیارییکراو، وەك لە نێو ئێمەدا باوەو، هەمووشی پێچەوانەی قورئان‌و سوونەت‌و شەریعەتە، کەواتە: دەبێ ئەو قەناعەتانە بگۆڕدرێن .

ب) پاشان دەبێ خولیاو نیازو مەبەستە خراپەکان بگۆڕدرێن، ئەگەر بمانەوێ واقیعەکەمان لە خراپەوە بۆ چاك بگۆڕێ، بۆ وێنە: کەسێك کە حوکمڕانە، خولیاو ئاواتی ئەوەی هەیە، بۆ کوڕەکەشی خەمێ بخوات، حوسنی موبارەك خۆی کرد بوو بە بەلاگێڕو قوربانی جەمالی کوڕی، قەزافی بوو بە بەلاگێڕی (سیف الإسلام)ی کوڕی، عەلی عەبدوڵلا صالح، بوو بە فیدای ئەحمەدی کوڕی، هەر کامێکیان دەیویست جێ بۆ کوڕەکەی لە دوای خۆی، خۆش بکات، بۆیە خوای زاڵی بالادەست گەسکێکی لێدان‌و، خەڵك خۆشیانی فڕێدان بە کوڕەکانیەوە، بۆیە ئەو خولیاو ئاواتە پووچانە دەبێ وازیان لێبێنین .

ج) ئنجا کردەوەو ڕەفتارە خراپەکان، بۆ وێنە: کەسێك ئیددیعای یاسا سەروەریی دەکات، کە چی پێش هەموو کەس بۆ خۆی یاسا شکێنیی دەکات‌و پابەند نیە بە یاساوە، هەر لە یاسای هاتوچۆوە بگرە هەتا هەر یاسایەکی دیکە، زەوی کشتوکاڵ هی جوتیارانە، هی ئەوەیە کە کشتوکاڵی لێ بکرێ‌و بەروبوومی خۆماڵییمان هەبێ‌و، پێویستییمان بە بێگانە نەبێ، کەچی ئەوان کۆشك‌و ڤێللای لەسەر دروست دەکەن‌و، داگیری دەکەن‌و سیاج‌و پەرژینی دەکەن،

کێ لە دەسەڵاتدارەکە نیزیکترە، ڤێللایەکەی‌و زەوی پەرژین کردنەکەی زیاترە!! ئاخر برادەر! یاسای چی‌و پاراستنی موڵك‌و ماڵی گشتی چی؟! بەڵێ دەبێ ئەو هەموو بیرکردنەوەو، خولیاو، ڕەفتارانە، بگۆڕرێن بە هی پەسندو باش !

کەواتە: لێرە کە خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ﴾، (إِنَّ)، دیارە ئامرازی جەخت کردنەوەو داکۆکیی کردنە، یانی: بێگومان بە مسۆگەریی خوا، حاڵی واقیعی هیچ کۆمەڵگایەك ناگۆڕێ، تاکو ئەوان دەروونی خۆیان نەگۆڕن، ئەمە ئەگەر بەسەر خۆمانیدا جێبەجێ بکەین بەسەر واقیعی هەرێمی کوردستان‌و عێراق‌و وڵاتانی مسوڵماننشین دا: بەو شێوەیە دەبێ کە :

یەکەم : بیرو بۆچوونە چەوتەکان فڕێ بدەین، تەماشای قورئان‌و سوننەت (شەریعەت) بکەین‌و ئەو بیرو بۆچوون‌و فیکرە ڕاستانەی کە لە قورئان‌و سوننەت (شەریعەت)دا هەن‌و، عەقڵی سەلیم‌و فیترەتی سەلیم دەلالەتیان لەسەر دەکەن، ئەوانە لە مێشك‌و عەقڵی خۆماندا بچەسپێنین .

دووەم : خولیاو ئاواتە پووچەکان فڕێ بدەین‌و، نیازو مەبەستە باشەکان دابنێین

سێیەم : کردەوەو ڕەفتارو هەڵوێستە پووچەکان فڕێ بدەین‌و، ئەوانەی کە چاك‌و ڕاستن لە خۆمانیاندا بێنینە دی، ئنجا دەبێ چاوەڕێی ئەوە بین کە واقیعەکەمان بگۆڕێ .

بەڵێ: واقیع گۆڕان، بەرهەمی خۆ گۆڕینە[1]، بێگومان لێرەدا کە ئایەتەکە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ﴾، مەسەلە تەنیا ئەوە نیە کە

١) وەك من لە هەندێك لە کتێبەکانی خۆمدا باسم کردوە، بە تایبەتیی کتێبی: (ڕوانینێکی ئیسلامییانە بۆ واقیعی ئێستامان)، بە تەفصیل باسی ئەوەم کردوە، چۆن دەتوانین گۆڕانکاریی بەسەر خۆماندا بێنین، چۆن دەتوانین پاکسازیی‌و چاکسازیی لە وڵاتی خۆماندا بکەین، دەتوانین ئاوا تەعبیری لێ بکەین: پاکسازیی بە پاکان دەکرێ‌و، چاکسازیی بە چاکان دەکرێ‌و ، ڕاستکردنەوە بە ڕاستان دەکرێ‌و، ئیصلاح بە صالحان دەکرێ .
شایانی باسە لە کتێبی : (قورئان و پاکسازیی و چاکسازیی لە هەرێمی کوردستان دا) بە درێژیی لەوبارەوە دواوین

واقیعەکە بگۆڕین، تەنیا بگۆڕدرێ نا، بەڵکو دەبێ بیگۆڕین لە چاکەوە بۆ چاکترو، لە خراپەوە بۆ چاك، بەلاّم ئەگەر لە چاکەوە بۆ خراپ بیگۆڕین، یاخود لە خراپەوە بۆ خراپتر بیگۆڕین، هەر دەستی لێ نەدەین باشترە، ئنجا بێگومان گۆڕانکارییش هەم پێویستیی بە زانیاریی‌و بەرچاو ڕوونیی دەکات، هە پێویستیی بە ئازایەتیی‌و بوێریی دەکات‌و، هەم پێویستیی بە چاکیی‌و پاکیی دەکات، ئەگەر نا بە بێ بەرچاو ڕوونیی، بۆ کوێ دەچی، خەڵك بەرەو کوێ دەگۆڕی؟ هەروەها بەبێ ئازایەتیی‌و بوێریی گۆڕانکاریی ناکرێ، وەك گوتراوە: (إِذَا كُنْتَ ذا رَأيٍ فَكُن ذَا عَزِيمَةٍ، فَإِنَ فَسادَ الرَأْيَ أن تَتَرَدَّدا)، ئەگەر خاوەن بۆچوونێکی ڕاستی، خاوەن عەزیمەت‌و ئیرادەیەکی پتەویش بە، چونکە تۆ ئەگەر دڵ لە دڵ بدەی‌و ڕاڕا بی، واقیعت بۆ ناگۆڕدرێ، با بیرو بۆچوونی ڕاست‌و چاکیشت هەبێ، پاشان دەبێ لە خودی خۆشتدا هەوڵ بدەی: پاك‌و چاك بی، ئەگەرنا (فَاقِدُ الشَيء لا يُعطيه)، کەسێك شتێکی نەبێ، ناتوانێ لێی ببەخشێ

<u>**بڕگەی دووەم**</u> : - ﴿ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ سُوٓءٗا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ ﴾، هەر کاتێك خوا خراپەی بۆ کۆمەڵێك بوێ، بەرپەرچدانەوەی بۆ نیە، ڕەتکردنەوەی بۆ نیە

یەکێك لێرەدا بۆی هەیە بپرسێ: ئایا خوا دەیەوێ خراپە تووشی خەڵکی بکات! چونکە دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ سُوٓءٗا ﴾، کە خوا خراپەی بۆ کۆمەڵێك ویست، ئایا خوا خراپەی بۆ خەڵك دەیەوێ ؟

دەڵێین: بە تەئکید نەخێر، بەلاّم ئەمە باسی یاسایەکی خوایە لە ژیانی بەشەردا، بە بەڵگەی ڕستەی پێشوو، کۆمەڵگایەك خۆیان بیرو بۆچوونی هەڵە، خولیاو ئاوات‌و هەست‌و نەستی پووچ‌و بێکەڵك، ڕەوشت‌و ڕەفتاری خراپ لە خۆیاندا جێ بکەنەوە، دیارە ئەوانە سەرەنجامەکەیان خراپ دەبێ، واتە: خوا خراپەی بۆ ئەوانە دەوێ، کە بە پێی یاسای خوا، بە ویستی خۆیان بەرەو خراپە دەچن

<u>**بڕگەی سێیەم**</u> : - ﴿ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ﴾، جگە لە خواش سەرپەرشتیارێك، یان دۆستێك، یان نیزیکێك‌و مشوورخۆرێکی دیکەیان نیە، چونکە (وَال)، لە ئەسڵدا (وَالِيَ)یە، یانی: (الذي يَلي أَمرَ أَحَدٍ)، کەسێك کە

سەرپەرشتیاریی کەسێك دەكات، مشووری دەخوات و ئاگای لێ دەبێ، ئەوان جگە لە خوا، کەسێکی دیکە نیە مشووریان لێ بخوات و، ئاگای لێیان بێ و، سەرپەرشتییان بکات، بە شێوەیەك کە بۆ ئەوان باش بێ .

مەسەلەی چوارەم : خوا برووسکەی ترسێنەرو ئومێد بەخش پێشانی مرۆڤان دەدا، هەروەها هەورە گرانەکان دروست دەکات، هەورە ئاو هەڵگرەکان، هەورە تریشقەو فریشتەکانیش خوا بە پاك دەگرن و ستایشی دەکەن و، خوا هەورە تریشقەی ئاگریین دەنێری و هەر کەسێك، بیەوێ دەیپێکێ :

خوا دەفەرموێ : ﴿هُوَ ٱلَّذِي يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ١٢ وَيُسَبِّحُ ٱلرَّعۡدُ بِحَمۡدِهِۦ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ مِنۡ خِيفَتِهِۦ وَيُرۡسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَآءُ وَهُمۡ يُجَٰدِلُونَ فِي ٱللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ ٱلۡمِحَالِ ١٣﴾

تۆێژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە لە حەوت برگەدا:

برگەی یەکەم : - ﴿هُوَ ٱلَّذِي يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا﴾، ئنجا خوا ﷻ میهرەبانیی و زانیاریی و دەسەڵاتی خۆی، پەروەردگارێتیی خۆی، لە چەند دیمەنێکی دیکەدا دەخاتە بەرچاوی ئێمە، دەفەرموێ: خوا ئەو کەسەیە کە برووسکەتان پێشاندەدا: هەم مایەی ترساندنتانە، هەم مایەی ئومێدەوار کردنتانە (خَوۡفٗا وَطَمَعٗا)، یانی: (تَخويفاً وإطماعاً)، ترساندنەو دڵخۆش کردنیشە

(البَرْقُ: الضوء: يَلمَعُ في السَّماء على وَقعِ انفِجَارٍ كَهرَبائي فِي السَّحاب)[1]، (بَرْق)، بریتیە لەو تیشکەی کە لە ئاسماندا بریقە دەدا، لە ئەنجامی تەقینەوەیەکی کارەبایی لە هەوردا .

---

١) المعجم الوسيط، ص ٥١ .

کە لە ئەنجامی ئەوەشدا هەورەکان موتوربە دەبنو، ساردو گەرمیان لێك دەداتو ئەو بڵێسە ئاگرەی لێ پەیدا دەبێ

برگەی دووەم : ﴿ وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ﴾، هەروەها خوا هەورە قورسەکان پێ دەگەیەنێتو دروست دەکات، پێشتریش گوتمان: (ٱلسَّحَابَ)، کۆی (سَحَابَة)یە، یانی: هەور، (ٱلثِّقَالَ)یش، کۆی (ثَقِيلَة)یە، واتە: قورس، هەورە قورسەکان، واتە: ئەو هەورانەی کە ئاویان هەڵگرتووەو، ئەو ئاوەش لە سێ حاڵەتدا بەرجەستە دەبێ: باران، بەفر، تەرزە، (المطر، الثلج، البَرَد) .

بۆیەش دەفەرموێ: ﴿ وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ﴾، هەورە قورسەکان پێدەگەیەنێ، چونکە تیشکی خۆر لە ئاوی دەریاکان دەدا، هەڵم پەیدا دەبێ، با ئەو هەڵمە دێنێ بۆ شوێنە ساردەکانو، کۆ دەبێتەوەو دەبێتە هەورو موتوربە دەبێو، کەڵەکە دەبێ لەسەر یەك، بۆیە خوای پەروەردگار بە: (إِنشَاء)ی هێناوە، چونکە هەور وردە وردەو پلە پلە دروست دەبێ .

برگەی سێیەم : ﴿ وَيُسَبِّحُ ٱلرَّعْدُ بِحَمْدِهِۦ ﴾، هەروەها هەورە تریشقە خوا بە پاك دەگرێ، بە ستایش کردنیەوە، واتە: خوا بە پاك دەگرێ لە کەمو کورییانو، ستایشیشی دەکات، بە هەموو سیفەتە بەرزەکانی، ئنجا ئایا هەورە تریشقە چۆن خوا بە پاك دەگرێو، چۆن ستایشی دەکات؟ وەڵام :

یەکەم : چونکە هەورە تریشقە بە پێی فەرمانی خوا دروست دەبێ

دووەم : هەورە تریشقە، چ تیشکەکەی، چ دەنگەکەی، ئێمە بەوردیی نازانین، چیینو چۆننو چی دەگەیەنن! وەك لە سوورەتی (الإسراء)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِۦ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ﴾، هیچ شتێك نیە کە خوا بە پاك نەگرێو، ستایشی نەکات، بەڵام ئێوە لە بە پاکگرتنەکەیانو ستایش کردنەکەیان تێ ناگەن .

بڕگەی چوارەم : ﴿وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِۦ﴾، فریشتەکانیش خوا بە پاك دەگرن‌و ستایشی دەکەن لە ترسانی، واتە: بیم‌و ترسیان هەیە، سام‌و هەیبەتیان هەیە بەرانبەر بە خوا ﷻ، ئەمەش تانە دانێکەو لە بەر ڕاهاوێشتنێکە بۆ کافرەکان، کە فریشتەکان لەگەڵ ئەو پاکیی‌و چاکییەشیان دا، سام‌و بیم‌و هەیبەتیان بەرانبەر بە خوا هەیە، بە پاکیی دەگرن‌و ستایشی دەکەن، کەچی ئێوە بە ئەرکی بەندایەتیی هەڵناستن، بەرانبەر بە خوا !!

بڕگەی پێنجەم : ﴿وَيُرْسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَآءُ﴾، هەروەها خوا برووسکەکان دەنێرێ: (ٱلصَّوَٰعِقَ)، کۆی (صَاعِقَة)یە، (صَاعِقَة)ش: (نَارٌ تَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ)، ئاگرێکە لە ئاسمان دێتە خوار کە مەبەست پێی برووسکەیە، کە لە ئەنجامی موتوربە (تلقیح) بوونی هەوردا، پەیدا دەبێ، ئنجا خوا هەر کەسێکی بیەوێ، ئەو برووسکەیەی تووش دەکات، واتە: پێی سزا دەدات‌و دەیفەوتێنێ

(الـمُعجَمُ الوَسیط)، ئاوا پێناسەی (ٱلصَّوَٰعِقَ)، دەکات: (الصَّاعقة: نَارٌ تَسْقُطُ مِنَ السَّمَاءِ، وَالعَذَابُ الـمُهْلِك، وَجسم نَارِيٌّ مُشْتَعل يَسْقُطُ مِنَ السَّمَاء فِي رَعْدٍ شَدِيدٍ، وَمَانِعَة الصَّوَاعِقِ: عُمُدٌ مِنَ الحَدِيدِ وَنَحْوِهِ، تُقَامُ فِي أَعْلَى الـمَنَازِل لِتَقِيهَا الصَّوَاعِقَ الكَهْرَبائية)[1]، واتە: (صَوَاعِق) کۆی (صَاعِقَة)یە، کە ئاگرێکە لە ئاسمان دێتە خوار، هەروەها بە سزایەکی فەوتێنەریش دەگوترێ‌و، (صَاعِقَة) بریتییە لە ماددەیەکی ئاگریی داگیرساو کە لە سەرەوە دێ، لە کاتێکدا کە هەورە تریشقەی توند هەیە، لەسەر بینا بەرزەکاندا، لوولە ئاسنێك دادەنێن کە پێی دەگوترێ: (مانِعَةُ الصَّواعِقِ)، بەرپەرچدەرەوەی بروسکەکان، بۆ ئەوەی ئەو تیشکە کە دێ، ئەو ئاگرو تیشکە کە دێت، لە ڕێی ئاسنەکەوە بچێتەوە نێو ناخی زەوی‌و زیان نەگەیەنێ .

بڕگەی شەشەم : - ﴿وَهُمْ يُجَٰدِلُونَ فِى ٱللَّهِ﴾، ئەوان لە بارەی خواوە مشتومڕ دەکەن، شەڕە قسە دەکەن

---

١) ص ٥١٥.

(المُجَادَلَةُ: المُخَاصَمَةُ والمُرَاجَعَة بالقَوْلِ)، (مجادلة) بریتیە لە دەمبەدمەو شەڕە قسە كە مرۆڤ مەبەستی ئەوە نەبێ بگاتە هەقو هەقی بۆ دەربكەوێ، بەڵكو مەبەستی ئەوە بێ بەرانبەرەكەی بێ دەنگو بێ قسە بكات

برگەی حەوتەم : - ﴿ وَهُوَ شَدِيدُ ٱلْمِحَالِ ﴾، خوا تەگبیرو نەخشەو پلانی زۆر سەختە، كەس زەفەری پێ نابات هەڵیوەشێنێتەوە، یاخود بەر بەرەكانێی بكات، چونكە وشەی (ٱلْمِحَالِ)، ئەگەر لە (مَحْل)ەوە هاتبێ، دەگونجێ بە مانای پلانو نەخشە بێو، دەشگونجێ لە (حَوْل)ەوە، هاتبێ، واتە: هێزو توانا، بە تەئكیدیش خوای پەروەردگار خاوەنی ئەوپەڕی هێزو توانایەو، خاوەنی نەخشەو پلانە بەهێزو پێزەكانیشە، هەڵبەتە لێرەدا هەم : (الطَّبَرِي)و، هەم (الوَاحِدِي)و، زانایانی دیكەش، هەندێ بەسەرهات دەگێڕنەوە، دەربارەی: (عامر بن الطفیل وأربد بن ربیعة) یاخود زۆردارێكی دیكە، كە خوا ﷻ برووسكەیەكی بۆ ناردووەو فەوتاندوویەتی، بەلام من ئەو حیكایەتانەم نەهێنان، چونكە ڕەنگە ئەو بەسەرهاتانە دوایی بووبنو، ئەو ئایەتەیان بەسەریان دا جێبەجێ كردبێ، وەك زۆر لە هاتنە خوارەكان زانایان وایان مامەڵە لەگەڵدا كردوون، ئایەتەكە هاتۆتە خوار، دوایش بەسەرهاتێك ڕوویداوەو ئەو ئایەتەیان بەسەر ئەو ڕووداوەدا جێبەجێ كردوە

مەسەلەی پێنجەمو كۆتایی : پاڕانەوەی هەقو ڕاست تایبەتە بە خواوەو ئەوانەی كە جگە لە خوا دەپاڕێنەوە، ڕەنج بە خەسارن، واتە: پاڕانەوەكانیان جێی خۆیان ناگرن :

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ لَهُۥ دَعْوَةُ ٱلْحَقِّ ۖ وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُم بِشَىْءٍ إِلَّا كَبَٰسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى ٱلْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَٰلِغِهِۦ ۚ وَمَا دُعَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ ﴿١٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە لە چوار بڕگەدا:

بڕگەی چوارەم : ﴿لَهُۥ دَعۡوَةُ ٱلۡحَقِّۖ﴾، خوا خاوەنی پاڕانەوەی هەق و ڕاستەو بەجێیە، زانایان بە سێ واتا، ئەم ڕستەیان لێك داوەتەوە :

یەکەم : مەبەست لە (حق)، شتی چەسپاوە، یانی: پاڕانەوەیەك کە بچەسپێ و جێی خۆیی بگرێ و گیرا بێ، تەنیا ئەو پاڕانەوەیە کە ئاڕاستەی خوا دەکرێ، ئەوە پاڕانەوەی هەق و ڕاستەو، جێگای خۆی دەگرێ، پاڕانەوەیەك کە بەرەو لای خوا بەرز دەکرێتەوە

دووەم : یاخود ئەو بانگەوازەی کە لە هەقەوە دەرچووە، تەنیا ئەو بانگەوازەیە کە شایستەی خوایە: ﴿لَهُۥ دَعۡوَةُ ٱلۡحَقِّۖ﴾، کە لێرەدا (دَعۡوَةُ)، بە مانای بانگەوازو خەڵك بانگکردن دێ، نەك پاڕانەوە لە خوا .

سێیەم : ﴿لَهُۥ دَعۡوَةُ ٱلۡحَقِّۖ﴾، یانی: تەنیا خوا شایستەی ئەوەیە کە بپەرسترێ و، دەبێ تەنیا بەندایەتیی بۆ ئەو بکرێ، یانی: لەسەر دروستکراوەکانی خوا پێویستە، کە خوا بە پاك بگرن، بە تاك بگرن و تەنیا ئەو بپەرستن

ڕواڵەتی ڕستەکە هەر سێ واتایەکان هەڵدەگرێ، بەڵام ئەوەی کە مانای یەکەمیان زیاتر زاڵ دەکات، بەسەر مانایەکانی دیکەدا، ڕستەی دواییە کە دەفەرموێ :

بڕگەی چوارەم : ﴿وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسۡتَجِيبُونَ لَهُم بِشَيۡءٍ﴾، ئەوانەش کە لە جگە لەو (خوا) دەپاڕێنەوە، بە هیچ شتێك وەڵامیان نادەنەوە، هیچ وەڵامێکیان نادەنەوەو، هیچ شتێکیان بۆ جێبەجێ ناکەن

چونکە هەمیشە خوا ﷻ لە نێوان دوو شتدا، کە پێچەوانەی یەکدین، بەراورد دەکات: ئەگەر پاڕانەوەیەك کە بۆ لای خوا بەرز دەکرێتەوە: هەق بێ و،

جێی خۆی بگرێو، گیرا ببێ، پێچەوانەکەی: ئەو پاڕانەوانەن کە ئاڕاستەی غەیری خوا دەکرێن، لە پەرستراوە ساختەکانی دیکە، کە بە تەئکید ئەو پاڕانەوانە زایە دەبنو، جێی خۆیان ناگرن، بۆیە وا پێ دەچێ هەر مانای یەکەمیان ڕاست بێ، واتە: تەنیا ئەو پاڕانەوەیەی کە بۆ لای خوا بەرز دەکرێتەوەو، ئەو دوعایەی ئاڕاستەی خوا دەکرێت، تەنیا ئەو جێی خۆی دەگرێو، دەچەسپێو گیرا دەبێ، وەك گوتمان بەرانبەرەکەشی: ﴿وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسۡتَجِيبُونَ لَهُم بِشَيۡءٍ﴾، بەڵام ئەوانەی کە لە جگە لەو دەپاڕێنەوە (ئەو پەرستراوانە) هیچ بە دەنگیانەوە نایەن، هیچ جۆرە وەڵامێکیان نادەنەوە

دوایی خوا ﷻ وێنەیەك دێنێتەوەو دەفەرموێ :

بڕگەی سێیەم : ﴿إِلَّا كَبَٰسِطِ كَفَّيۡهِ إِلَى ٱلۡمَآءِ لِيَبۡلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَٰلِغِهِۦ﴾، (ئەوانەی کە لە جگە لە خوا دەپاڕێنەوەو، ئەوانەی کە لێیان دەپاڕێنەوەو، هیچ وەڵامیان نادەنەوەو بە دەنگیانەوە نایەن)، وێنەیان وەك ئەوە وایە کەسێك کە هەردوو لەپە دەستی خۆی بەرەو ئاوێك پان کردوون، یاخود هەردوو دەستی درێژ کردوون بەرەو ئاوێك، بۆ ئەوەی بگاتە زاری، بەڵام بێگومان لەپە دەستی پان ڕاخراو، لەپە دەستێك کە بەو شێوەیە بێ، پەنجەکانی کرابنەوە، ئاوی تێدا ڕاناوەستێ، تا بیگەێنێتە زاری، ئەوە واتایەکی .

یاخود تەنیا بەوە کە مرۆڤ دەست درێژ دەکات بەرەو ئاوو دەست ڕادەدێرێ بەرەو ئاو، ئاوەکە نایەتە نێو زاری، ئەو کەسانەش کە لە جگە لە خوا دەپاڕێنەوە، وەك ئەو بابایە وان، کە دەست بەرەو ئاو درێژ دەکات، کە بێگومان ئاوەکە نایەتە نێو زاری، یاخود بە دەستێکی کراوەوەو، بە لەپە دەستی کراوەوە، دەیەوێ ئاو هەڵگۆزێو هەڵهێنجێو بیخاتە نێو زاری، کە بێگومان ناگاتە نێو زاری، کەواتە: ئەوانەش هەرچەندە بپاڕێنەوە لەو پەرستراوانەی خۆیان، ئەو پاڕانەوەیان جێی خۆی ناگرێ، چونکە ئەوان شایستەی پەرستران نینو، شایستەی ئەوە نین کە هیچ داواو تەکلیفێکیان ئاڕاستە بکرێ، چونکە ئەوانە یان ماددەی بێ ژیانن، وەك ئەو خرۆکەو ئەستێرەو بتو صەنەمو دارو بەردانە، کە دەیان

پەرستن، یان ژیانداری بێ هۆش و گۆشن، وەك مشك و مارو مانگاو... هتد، یان ژیانداریکی وەك خۆیانن و لە ئاستی خۆیاندان و، زیان و سوودی خۆشیانیان بە دەست نیە، تاکو زیان و سوود بەو کەسانە بگەیەنن کە لێیان دەپاڕێنەوەو، بەندایەتییان بۆ دەکەن بە هەڵە .

برگەی چوارەم : ئنجا خوا عزّوجل لە کۆتایی دا دەفەرموێ: ﴿وَمَا دُعَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ﴾، پاڕانەوەی بێبڕوایانیش تەنیا لە زایە بوون دایە

(الضَّلاَلُ: التَّلَفُ والضِّيَاع أي ضَائِعٌ ضِيَاعاً شَدِيداً)، چونکە کە دەفەرموێ: ﴿إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ﴾، واتە: پاڕانەوەی بێبڕوایەکان لە زایە بوون و لەسەر بەفەتارەت چوون دایە، چونکە ئاڕاستەی شتانێکی دەکەن، کە شایستەی ئەوە نین و، وەڵامی ئەوانیان بۆ نادرێتەوەو، هیچیان لە توانادا نیە، وەك لە زۆر لە ئایەتەکانی قورئاندا، خوای پەروەردگار ئەو ڕاستییەی فەرمووە، بۆ نموونە: ﴿وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَوٰةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾﴾ الفرقان، واتە: تەنانەت بۆ خۆشیان زیانیان بە دەست نیەو، سوودیشیان بەدەست نیە، هەروەها مردن و ژیان و زیندووکردنەوەیان بەدەست نیە، واتە: ئەو پەرستراوانەی کە جگە لە خوا، دەپەرسترێن، هیچ کارەن لە بووندا و، هیچ بە دەستن و، هیچ لە دەست نەهاتوون

ئنجا ئەمە لێرەدا هەمووی مەبەست ئەوەیە، کەواتە: ئێوە ئەی مرۆڤەکان! تەنیا خوا بپەرستن و، تەنیا ڕووی داواو پاڕانەوەکانتان بکەنە خوا ﷻ، هەر ئەو خاوەنی هەموو شتێکەو، هەر ئەو هەموو شتی بە دەستەو، هەمەکارەی دنیاو دوارۆژە

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئە دەرسەمان چوار (٤) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (١٥ - ١٨)، لەو چوار ئایەتەدا خوا دیسان لەسەر ناساندنی خۆی ﷻ بەردەوامە، لە میانی باسکردنی: کڕنووش بۆ بردنی چارو ناچاری، هەموو ئەوانەی کە لە ئاسمانەکانو زەوی دا هەن، هەم خۆیان هەم سێبەرەکانیان، بە تایبەت بەیانیانو ئێواران، هەروەها خوا باسی خاوەندارێتیی خۆی دەکات، بۆ ئاسمانەکانو زەوی کە بێ وێنەیەو، بێ هاوەڵەو، ئەو ڕاستییە لە میانی پێنج پرسیارو وەڵامدا، دەخاتە ڕوو.

پاشان باسی دوو وێنەی ئاویی‌و ئاگریی کراوە، بۆ بەراورد کردنی نێوان هەق‌و ناهەق، واتە: هەم وێنەیەکی ئاویی هێنراوەتەوەو، هەم وێنەیەکی ئاگریی

لە کۆتایی دا خوا باسی سەرەنجامی وەڵامدەرەوانی خوای پەروەردگار دەکات، کە ئەوانەی وەڵامی خوای ﷻ، پەروەردگاریان دەدەنەوەو، بە دەم بانگەوازی پەروەردگاریانەوە دەچن، سەرەنجامیان سەرفرازیی‌و بەختەوەرییەو، ئەوانەش کە وەڵامی بانگەوازی پەروەردگاریان نادەنەوەو بە دەم بانگەوازی خواوە ناچن، سەرەنجامیان شوومەو، دووچاری لێپرسینەوەی خراپ‌و سەرەنجامی دەرد ناك دەبن .

﴿ وَلِلَّهِ يَسۡجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ طَوۡعٗا وَكَرۡهٗا وَظِلَٰلُهُم بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡأٓصَالِ۩ ﴿١٥﴾
قُلۡ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ قُلِ ٱللَّهُۚ قُلۡ أَفَٱتَّخَذۡتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ لَا يَمۡلِكُونَ لِأَنفُسِهِمۡ
نَفۡعٗا وَلَا ضَرّٗاۚ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُ أَمۡ هَلۡ تَسۡتَوِي ٱلظُّلُمَٰتُ وَٱلنُّورُۗ أَمۡ
جَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُواْ كَخَلۡقِهِۦ فَتَشَٰبَهَ ٱلۡخَلۡقُ عَلَيۡهِمۡۚ قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُوَ ٱلۡوَٰحِدُ
ٱلۡقَهَّٰرُ ﴿١٦﴾ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَسَالَتۡ أَوۡدِيَةُۢ بِقَدَرِهَا فَٱحۡتَمَلَ ٱلسَّيۡلُ زَبَدٗا رَّابِيٗاۖ
وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيۡهِ فِي ٱلنَّارِ ٱبۡتِغَآءَ حِلۡيَةٍ أَوۡ مَتَٰعٖ زَبَدٞ مِّثۡلُهُۥۚ كَذَٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡحَقَّ وَٱلۡبَٰطِلَۚ
فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذۡهَبُ جُفَآءٗۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمۡكُثُ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ كَذَٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَالَ
﴿١٧﴾ لِلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمُ ٱلۡحُسۡنَىٰۚ وَٱلَّذِينَ لَمۡ يَسۡتَجِيبُواْ لَهُۥ لَوۡ أَنَّ لَهُم مَّا فِي
ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا وَمِثۡلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفۡتَدَوۡاْ بِهِۦٓۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ سُوٓءُ ٱلۡحِسَابِ وَمَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ
وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ﴿١٨﴾ ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەموو ئەوانەی کە لە ئاسمانو زەوی دا هەن، چارو ناچار کڕنووش بۆ خوا دەبەن، هەروەها سێبەرەکانیشیان (کڕنووشی بۆ دەبەن) لە بەیانیانو ئێوارانـدا ﴿١٥﴾ بڵێ: کێ پەروەردگاری ئاسمانەکانو زەوییە؟ بڵێ: خوا، بڵێ: ئایا جگە لەو دۆستانێکتان گرتوون، کە هیچ سوودو زیانێکی خۆشیانیان بە دەست نیە؟ بڵێ: ئایا کوێرو بینەر یەکسانن؟ یان ئایا تاریکییەکانو ڕووناکیی وەك یەکن؟ یان ئایا هاوبەشانێکیان بۆ خوا داناون، کە دروستکراوی وەك هی خوایان دروستکردوونو، سەرەنجام دروستکراوەکانیان لێ تێکەڵ بوون (داخۆ کامیان هی خوایەو کامیان هی پەرستراوەکانە ؟!) بڵێ: خوا بەدیهێنەری هەموو شتێکەو، هەر ئەو تاکی مل پێ کەچکەرە ﴿١٦﴾ (خوا) لە سەرێوە ئاوی ناردۆتە خوار، چەند دۆڵو شیوێك هەر کامێکیان بە ئەندازەی خۆی ئاوی تێ ڕژاوەو، بۆتە لێزماو و، سەرەنجام لێزماوەکە کەفو خشپو خاڵێکی بەرز بووەوەی هەڵگرت، هەروەها لەو (کانزایـ)ەی ئاگری دەدەنە بەر (و قاڵی دەکەنەوە) بە مەبەستی دروستکردنی خشڵ، یان کەلوپەلیش، خڵتەو کەفی وەك وی هەیە، (وەك هی ئاوەکە کە لە سەرەوە دێتە خوار) بەو شێوەیە خوا وێنەی هەقو ناهەق دێنێتەوە: هەرچی کەفو خڵتەیە، دوور دەخرێتەوەو لادەچێ، بەڵام ئەوەی سوودی بۆ خەڵك هەیە، لە زەمیندا دەمێنێتەوە، بەو جۆرە خوا وێنان دێنێتەوە ﴿١٧﴾ باشترین پاداشت هەیە بۆ ئەوانەی وەڵامی پەروەردگاریان داوەتەوە، بەڵام ئەوانەی وەڵامیان نەداوەتەوەو بە دەنگیەوە نەهاتوون، ئەگەر هەرچی لە زەمیندایەو، وێنەی خۆیشی لەگەڵ بێ، هەیان بێ، دەیکەنە فەرەبووو بەلاگێڕیان (لە ڕۆژی دواییدا) ئەوانە لێپرسینەوەی (بۆ ئەوان) خراپیان هەیەو، جێی حەوانەوەیان دۆزەخەو، ئەویش خراپترین (جێی پشوودانو) جێی تێدا ڕاکشانە ﴿١٨﴾}

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(طَوۡعٗا وَكَرۡهٗا): (الطَّوْعُ: الإنقيادُ ويَضَادُّهُ الكُرْهُ)، (طَوْع)، بريتيه له ملكەچبوونێكی ئارەزوومەندانە، پێچەوانەكەشی، دژەكەشی بریتیە لە (كُرْه)، (كُره)، بریتیە لە پێناخۆش بوونی شتێك، دەڵێ: (الكَرْهُ وَالكُرْهُ وَاحِدٌ، وَقِيلَ: الكَرْهُ : المَشَقَّةُ الَّتِي تَنَالُ الإِنْسَانَ مِنْ خَارِجٍ، وَالكُرْهُ: مَا يَنَالُهُ مِن ذَاتِهِ، وَهُوَ يعَافُهُ

(كَرْه) و (كُرْه)، هەندێكیان گوتوویانە: یەك واتایان هەیە، واتە: پێناخۆش بوون، بەڵام هەندێكیان گوتوویانە: (كَرْه)، بریتیە لە نارەحەتییەك كە تووشی ئینسان دێ، لە دەرەوەی خۆیەوە، بەڵام (كُرْه)، بریتیە لەوە كە ئینسان لە خودی خۆیدا، شتێكی پێناخۆش بێ

(بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡأٓصَالِ): (الغُدُوّ)، دوو واتای هەن:

١/ یان كۆی (غُدوَة)یەو، كۆی (غَداَة)، كە بە بەرەبەیان دەگوترێ .

٢/ یاخود (غُدُوّ)، یانی: دەستپێكو سەرەتای شتێك، واتە: بەرەبەیان، نەك بڵێین: (غُدُوّ) كۆی (غدوَة) یان (غَدَاة) بێ، بەڵكو چاوگ (مصدر)ە .

(الآصَالِ): كۆی (أَصيل)ە، یانی: ئێوارە، كەواتە: (آصال) یانی: ئێوارەكان، بۆیە دەگونجێ: ﴿ بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡأٓصَالِ ﴾، (غُدُوّ)، كۆی (غدوَة)، یان (غَدَاة) بێ، واتە: بەرەبەیانەكان، بۆیە لەگەڵ ئێوارەكاندا بەراورد كراوە، لە قورئاندا وشەی (غُدُوّ)، لەگەڵ (الآصَالِ)، بەراورد دەكرێ، بەڵام وشەی (غَدَاة)، ﴿ بِٱلۡغَدَوٰةِ وَٱلۡعَشِيِّ ﴾، (غُدُوّ)، واتە: بەرەبەیان، (الْعَشِيّ)، واتە: ئێوارە، بەرەبەیان، واتە: لەوكاتەوە كە خۆر هەڵدێ، تاكو لای نیوەڕۆ، (عشي)یش، لە دوای نیوەڕۆ تاكو خۆر ئاوابوون .

(فَسَالَتْ): (سَالَت الشيءُ يَسِيلُ وَأَسَلْتُهُ)، واتە: ڕژا، دەڕژێ، ڕژاندم، (وَأَسَلْنَا لَهُ العَيْنَ القِطْرِ)، واتە: سەرچاوەی (قِطر) مسمان، بۆ هەڵقوڵاند بوو.

(أَوْدِيَةٌ): (جَمعُ وَادي، وهُوَ المَوضِعُ الذي يَسِيلُ فِيهِ المَاءُ)، (وادي)، شیوو دۆڵ، ئەو شوێنەی کە ئاوی پێدا دەڕوات

(ٱلسَّيْلُ): (أَصْلُهُ مَصْدَرٌ وَجُعِلَ اسْماً للمَاءِ الَّذِي يَأتِيكَ، وَلَم يُصِبْكَ مَطَرَهُ)، (سَيَل) لە ئەسڵدا چاوگە، دوایی کراوە بە ناو، بۆ ئەو ئاوەی کە دەتگاتێ، بەبێ ئەوەی کە بارانەکەیت پێ کەوتبێ، تۆ لە شوێنێکیو لە شوێنێکی دیکە باران باریوەو، لێزمەو لافاوەکەی دەگاتە لای تۆ .

(زَبَدًا رَّابِيًا): (الزَّبَدُ: الرَّغْوَةُ)، واتە: کەف، شتێك کە لەسەر ڕووی ئاو قەرار دەگرێ، ئنجا کەفو کوڵە، پووشو پەڵاشە، هەرچی هەیە

(رَّابِيًا): واتە: بەرزبووەوە، دەگوترێ: (رَبَى، يَرْبُو أَي: نَمَا وَزَادَ)، گەشەی کردو زیاد بوو، یاخود بەرزبۆوە، (رَبية) بۆیە پێی دەگوترێ: لەبەر ئەوەی بەرزترە لە ئاستی زەوی

(حِلْيَةٍ): (الحِليَةُ والحَلِيُّ: الزِّيْنَةُ، وَالحُلِيُّ مَا يُتَزَيَّنُ بِهِ)، هەر یەك واتایە: (حِليَة) لەگەڵ (حَلي) بریتین لەوەی کە خۆی پێ دەڕازێنرێتەوە، بەڵام (حُلِيّ) خشڵە

(مَتَٰعٍ): (كُلُّ: مَا يُنْتَفَعُ بِهِ وَيُرْغَبُ فِي اقتنائِهِ)، (مَتَٰعٍ)، هەر شتێکە کە بەهرەی لێوەربگیرێو، خەڵك ئارەزوو بکات، ئەو شتەی هەبێ

(جُفَآءً): (الجُفَاءُ: مَا يَقْذِفُهُ القِدرُ والسَّيْلُ مِنَ الزَّبَدِ والغُثَاءِ، وَجَفَّ الشَيءُ جُفَاءً وجَفواً: نَبَا وَبَعُدَ)، (جُفَاء) ئەو کەفەیە کاتێك کە مەنجەڵ دەکوڵێت هەندێك کەفو کوڵی لێ دێتە دەرێ، هەروەها لافاو کە هەڵدەستێ، ئەوەی لەسەر ڕووی

ئاوەکە قەرار دەگرێ، کە کەفو کوڵو پووشو پەلاشە، (جَفَّ الشَيءُ جُفَاءً وجَفواً: نَبَا وَبَعُدَ)، دوورکەوتەوەو بەو لاوە چوو.

(فَيَمْكُثُ): واتە: دەمێنێتەوە، دەڵێ: (مَكَثَ بالمكانِ مُكْثاً وَمَكْثاً وَحُكُوثاً: تَوَقَّفَ وَانْتَظَرَ) واتە: لە شوێنەکەی مایەوە، ئنجا (مُكثاً وَمَكْثاً وَمُكُوثاً) هەموویان دەبن بە چاوگ، واتە: ڕاوەستاو چاوەڕێی کرد.

(ٱلْأَمْثَالَ): (جَمْعُ المَثَلِ وَالمَثَلُ جُملَةٌ مِنَ القَولِ مقتَطَعَة مِن كلامٍ أو مُرسَلَةٌ بذاته، تُنْقَلُ مِمَّن وَرَدَ فِيهِ إلى مُشَابِهِهِ من دونِ تغيير)[1]، بە کوردیی دەڵێین: پەند، بریتیە لە ڕستەیەکی واتا بەخش، کە لە بەسەرهاتێك وەردەگیرێ، بەڵام بۆ مەبەستێکی دیکە بەکاردێ: بەبێ گۆڕانکاریی .

وەك دەگوترێ: (ڕاوچی خراپ لە ئاوی لێڵدا ڕاو دەکات)، یان (دیزە بە دەرخۆنەی لێکرد)، ئەو قسانە کە لە بەسەرهاتێك وەرگیراونو، پەند (مثل ڕستەیەکی کورتەو مانایەکی زۆر دەبەخشێ.

(لَافْتَدَوْا بِهِۦ): واتە: دەیانکردە فیدیەی خۆیان، دەیانکردە قەرەبووی خۆیان، (إفتَدَى: قَدَّمَ الفِديَةَ عَن نَفسِهِ)، (إفتَدَى)، واتە: قەرەبووی لە جیاتی خۆیدا، کردیە بەلاگێڕی

(ٱلْمِهَادُ): یان بە مانای (فِراش)ە، جێگایەك کە ڕاخراوە بۆ ئەوەی مرۆڤ تێیدا پشوو بدا، یاخود (مِهاد وَ أَمْهِدة وَ مُهُود)، هەر سێکیان کۆی (مَهْد)ن، واتە: بێشکەو لانکە کە منداڵ تێیدا ئیسراحەت دەکات .

١) المعجم الوسيط، ص٨٥٤.

مانای گشتی ئایەتەکان

خوا ﷻ لە ئایەتی یەکەمدا لەم چوار ئایەتە، هەر لەسەر ناساندنی خۆیو، پێناسەکردنی خۆیو، زیاتر ڕوون کردنەوەی سیفەتەکانیو کارو کردەوەکانی، کە ئاوێنەی تێدا درەوشانەوەی بە دیهێنەرایەتییو، خاوەنداریێتییو، پەروەردگاریێتییو، تەنیا پەرستراوێتییو، ئاوێنەی تێدا ناسینو، تێدا دەرکەوتنی خوای پەروەردگارن، ئەگەر نا ئێمە جگە لەوەی شوێنەوارەکانی خوا ببینین، کە لە شوێنەوارەکانی خوادا، ناوو سیفەتەکانی خوامان بۆ دەردەکەون، ڕێیەکی دیکەمان نیە بۆ گەیشتن بە ناسینی خوا ﷻ لەم ژیانی دنیایەدا[1]

خوا لەسەر ناساندنی خۆی بەردەوام دەبێو دەفەرموێ: ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَٰلُهُم بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْآصَالِ ﴾، هەر کەسێك کە لە ئاسمانەکانو زەویدا هەیە، چارو ناچار بە پێخۆش بوونو بە پێناخۆش بوون (بە ویستنو نەویستن)، خۆیانو سێبەرەکانیان، بەیانیانو ئێواران کڕنووش بۆ خوا دەبەن .

هەڵبەتە ئێمە دوایی لە مەسەلە گرنگەکانیشدا باس دەکەین، کە دەفەرموێ: ﴿ طَوْعًا وَكَرْهًا ﴾، زانایان چەند واتایەکیان بۆ لێکداونەوە، کە هەمان مەبەست لە سوورەتی (آل عمران)یش دا، هەر هاتوە: ﴿ أَفَغَيْرَ دِينِ ٱللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ ﴾، هەروەها لە سوورەتی (فصلت)یش دا، هاتوە: ﴿ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴿١١﴾ ﴾، مانا گشتییەکەی ئەوە دوو وشەیە ئەوەیە کە: لە هەموو حاڵاندا پێویستە بۆ خوا ملکەچ بن، لە هەموو حاڵاندا بەو شێوەیە بکەن، بە پێخۆش بوونو پێناخۆش بوونەوە.

---

١) جگە لە ڕێی زگماك (فطرة)و وەحییو پەیامی خوا عزّو جل

بەڵام واتای دیکەشی هەیە، کە دوایی باسی دەکەین، گرنگ ئەوەیە لێرەدا خوا ﷻ ئەوەمان بۆ دەخاتە ڕوو، کە هەرچی خاوەن هۆش‌و هەستە، چونکە ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، (مَن) بۆ خاوەن عەقڵ‌و هۆش‌و ئیرادەیە، کە جندەکان‌و مرۆڤەکان‌و فریشتەکان دەگرێتەوە، هەروەها هەر دروستکراوانێکی دیکەی خوای پەروەردگار دەگرێتەوە، کە بۆ ئێمە باس نەکراون‌و، ئێمە نایانزانین، بەڵام خوا بۆخۆی دەزانێ چی دیکەی دروستکردوە لەم بوونەدا، گرنگ ئەوەیە هەرچی خاوەن هۆش‌و هەست‌و ویست هەیە، هەر کەس کە لە ئاسمانەکان‌و زەویدا هەیە، کڕنووش بۆ خوا دەبات، لە هەموو حاڵانداو بە هەموو شێوەیەك، هەروەها سێبەرەکانیشیان بەیانیان‌و ئێواران، دیارە کە باسی سێبەرەکانیان دەکات، کە کڕنووش بۆ خوا دەبەن: بەیانیان‌و ئێواران، لەبەرئەوەیە کە بەیانیان خۆر لە خۆرهەڵاتەوە هەڵدێ، سێبەرەکەیان بەرەو لای چەپ دەکشێ، دوایی ئێوارانیش کە خۆر دەکەوێتە لای چەپ، ئنجا سێبەرەکەیان بە لای ڕاستدا دەکشێ[١].

دوایی دەفەرموێ: ﴿ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، بڵێ: کێ پەروەردگاری ئاسمانەکان‌و زەوییە؟ خوای بەرزو مەزن بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: لەو خەڵکە بپرسە یاخود لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان بە تایبەت‌و لە خەڵکی بە گشتی، بپرسە، یاخود دەگونجێ تەنیا دوێنراو لێرەدا پێغەمبەری خاتەم ﷺ نەبێ، بەڵکو لە پشت ئەوەوە هەر کەسێکی دیکەشە کە قورئان دەخوێنێ، بپرسە بڵێ: کێ پەروەردگاری ئاسمانەکان‌و زەوییە؟ ﴿ قُلِ ٱللَّهُ ﴾، چاوەڕێی وەڵامی ئەوان مەکەو، بۆخۆت بڵێ: خوا ﷻ خاوەنی ئاسمانەکان‌و زەوییە، چونکە جگە لەو وەڵامە، وەڵامێکی دیکە، کە عەقڵ‌و لۆژیك‌و زگماك قبووڵی بکەن، نیە .

﴿ قُلْ أَفَٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ﴾، بڵێ: ئایا جگە لەو (خوا) دۆستانێکتان، مشوورخۆرانێکتان، سەرپەرشتیارانێکتان بۆ خۆتان پەیدا کردووە‌و کردووتانن بە دۆست‌و نیزیك‌و پشتیوان، ﴿ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ﴾، کە تەنانەت بۆ خودی

---

١) ئەوە بۆ کەسێك کە لە وڵاتی عێراق‌و دەوروبەری، بەرەو کەعبە ڕابوەستێ

خۆشیان، هیچ سوودو زیانێکیان بەدەست نیە، ﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ﴾، بڵێ: ئایا کوێرو بینەر یەکسانن؟ ﴿ أَمْ هَلْ تَسْتَوِى ٱلظُّلُمَٰتُ وَٱلنُّورُ ﴾، یان ئایا تاریکییەکانو ڕووناکیی، وەك یەکن؟ هەڵبەتە مەبەست لە کوێر (أعمى)، کەسێکە خوا ناناسێو خوا ناپەرستێو، هاوبەش بۆ خوا دادەنێ، یان بێبڕوایە بەرانبەر بە خوا، مەبەست لە بینەر (بصیر)یش، کەسێکە کە خواناسەو عەقڵو دڵی ڕۆشنە، بەهۆی خوا بە یەکگرتن (توحید)ەوە، ﴿ أَمْ هَلْ تَسْتَوِى ٱلظُّلُمَٰتُ وَٱلنُّورُ ﴾، بڵێ: یان ئایا تاریکییەکان لەگەڵ ڕووناکیی دا، وەك یەکن، تاریکییەکان: هەموو بیرۆکەکانی کوفرو نیفاقو هاوبەش بۆ خوا دانانن، کە زۆرو جۆراو جۆرن، ڕووناکیی (نور)یش، مەبەست: خوا ناسیی‌و خوا بەیەکگرتنە، کە تەنیا یەکە، هەمیشە ئەو شتەی کە ڕاستە، یەکە، بەڵام ئەوەی کە ناڕاستە، زۆرو جۆراو جۆرە، بۆ نموونە :

دوو کۆ دوو ئەنجامە ڕاستەکەی چوارە (٢ + ٢ = ٤)، بەڵام هەر ژمارەیەکی دیکە بگری، کە زۆرو جۆراو جۆرن، هەڵەن

﴿ أَمْ جَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا۟ كَخَلْقِهِۦ ﴾، یان ئایا هاوبەشانێکیان بۆ خوا گێڕاون، کە دروستکراوی وەك هی خوایان دروستکردوون؟ ﴿ فَتَشَٰبَهَ ٱلْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ﴾، سەرەنجام دروستکراوەکانیان لێ تێکەڵ بوون: کە ئایا کامیان خوا دروستیکردوەو، کامیان هاوبەشەکانو بتو صەنەمەکان پەرستراوەکانی دیکە دروستیان کردوون؟ ئایا وایە؟ هەڵبەتە لێرەدا ئەوە پرسیارێکی بە توانجو تەوسەوەیە، ﴿ قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ ﴾، بڵێ: هەر خوا بەدیهێنەرو پەیداکەری هەموو شتێکە، ﴿ وَهُوَ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّٰرُ ﴾، ئەو (خوا) تاکی مل پێ کەچکەرە .

ئنجا خوا ﷻ دوو وێنان دێنێتەوە، بۆ بەراوردی نێوان هەقو ناهەق: بەراوردی نێوان خوا بە یەکگرتنو، هاوبەش بۆ خوا پەیداکردن، بەراوردی نێوان بڕوا بە خوا هێنانو، بێبڕوایی بەرانبەر بە خوا، دەفەرموێ: ﴿ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ﴾، (خوا) لە سەرێوە ئاوی ناردۆتە خوار، وەك دواتریش باسی دەکەین: (ٱلسَّمَآءِ)، واتە: لای سەرەوە،

هەڵبەتە لە زمانی عەرەبییدا: (ٱلسَّمَآءِ) بە مانای: ئاسمان‌و، جەووو، سەربان‌و، هەوریش هاتوە، بەلاّم لە ئەصڵی زماندا، بە مانای لای سەروو (فوق)ە، ئنجا لای سەرێ، چ لێت نیزیك بێ، وەك سەقفی خانوو، یاخود تۆزێك بەرزتر بێ، وەك هەور، یاخود بەرزتر بێ، وەك جەووی ئاسمان، یاخود زۆر بەرزتر بێ، وەك حەوت ئاسمانەكان، هەمووی پێی دەگوترێ: (ٱلسَّمَآءِ)، یانی: سەرەوە، خوا لە سەرەوە ئاوی ناردۆتە خوار، بۆیەش وشەی (مَآءً) هاتوە، تاكو هەر كام لە: باران‌و تەرزەو بەفر، بگرێتەوە، ﴿ فَسَالَتۡ أَوۡدِيَةُۢ بِقَدَرِهَا ﴾، چەند دۆڵ‌و شیوێك هەڵڕژان، ئاویان پێدا هات، هەر كامێكیان بە ئەندازەی خۆی، ﴿ فَٱحۡتَمَلَ ٱلسَّيۡلُ زَبَدٗا رَّابِيٗاۖ ﴾، ئنجا ئەو ئاوە كە بوو بە لێزماوو لافاو، كەف‌و كوڵ‌و خشپ‌و خاڵێكی بەرزبووەوەی لەسەر پشتی خۆی هەڵگرت

ئەوە وێنەیەك، ئنجا دێتە سەر وێنەی دووەم، بەر لەوەی ئەنجامگیرییان لێ بكات، دەفەرموێ: ﴿ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيۡهِ فِي ٱلنَّارِ ٱبۡتِغَآءَ حِلۡيَةٍ أَوۡ مَتَٰعٖ زَبَدٞ مِّثۡلُهُۥۚ ﴾، هەروەها لەوەی ئاگری دەدەنە بەری‌و لەسەر ئاگر قاڵی دەكەنەوە، بەهۆی ئاگرەوە دەیتوێننەوە، كە بریتییە لە كانزایەكان، ﴿ ٱبۡتِغَآءَ حِلۡيَةٍ أَوۡ مَتَٰعٖ ﴾، بە ئامانجی وەدەستهێنانی خشڵێك، یاخود دروستكردنی كەلوپەلێك، ﴿ زَبَدٞ مِّثۡلُهُۥۚ ﴾، ئەویش دیسان خڵتەو كەف‌و شتێكی زیادەی هەیە، كە ڕەگەڵی كەوتوە، بەلاّم بە كەڵك نایەت، ﴿ كَذَٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡحَقَّ وَٱلۡبَٰطِلَۚ ﴾، ئا بەو شێوەیە خوا وێنە بۆ هەق‌و باطیڵ دەهێنێتەوە، هەق، واتە: شتی چەسپاو، باطیڵ، واتە: شتی نەچەسپاو بێ نێوەرۆك، كە مەبەست لە هەق لێرەدا، خوا ناسیی‌و خوا بەیەكگرتنەو، مەبەست لە باطیڵیش، بێبڕوایی‌و هاوبەش بۆ خوا دانانە، دوایی دەفەرموێ: ﴿ فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذۡهَبُ جُفَآءٗۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمۡكُثُ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ ﴾، ئەمە ئەنجامگیرییەكەیە، دەفەرموێ: ئەوەی كە كەف‌و خڵتەیە، دەڕواو دووردەكەوێتەوە، خڵتەو خاڵی كانزایەكان‌و، پووش‌و پەلاش‌و كەف‌و كوڵی سەر لێزماوەكان، دەڕوا، با ڕای

دەماڵیٚ و فڕیٚ دەدریٚ و دوور دەخرێتەوە، چونکە سوودی نیە، ﴿وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمۡكُثُ فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾، بەڵام ئەوەی کە سوود بە خەڵك دەگەیەنیٚ، لە زەویدا دەمێنێتەوە، هەم ئاوەکە کە بە زەویدا دەچێتە خوار، سوودی بۆ خەڵك هەیە، دوایی بە شێوەی کانیو سەرچاوەو بیرو کارێز دێتەوە دەر، هەم ئەو کانزایە کە سوودی هەیە بۆ خەڵك، زێڕە، زیوە، مسە، ئاسنە، هەرچی هەیە، کە بەکاردەهێنریٚ بۆ دروستکردنی خشڵ و کەل و پەلێك کە خەڵك پێویستیی پێیەتی، ئەوەش دەمێنێتەوە، بەڵام خڵتەکەی فڕیٚ دەدریٚ، ﴿كَذَٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَالَ﴾، ئا بەو شێوەیە خوا وێنەکان دێنێتەوە، چونکە وێنە هێنانەوە دەبێتە هۆی ئەوەی کە تۆ ئەو واتاو مەبەستە، کە شتێکی مەعنەوییە لە قالبێکی بەرهەستو بینراودا، بۆت بەرجەستە بکریٚ و، بۆت وێنا بکریٚ، ئەو کاتە: عەقڵ و چاوو گویٚ و هەستو خەیاڵ و ئەندێشە، هەموویان هاوکاریی یەکدی دەکەن بۆ لیٚ تێگەیشتنی .

ئنجا خوا ﷻ باسی سەرەنجامی ئەوانە دەکات، کە بە دەم پەروەردگاریانەوە دێن و وەڵامی دەدەنەوەو، ئەوانەش کە بە دەنگیەوە نایەن و وەڵامی نادەنەوە، سەرەنجامیان دەخاتە ڕوو دەفەرمویٚ: ﴿لِلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمُ ٱلۡحُسۡنَىٰ﴾، ئەوانەی کە بە دەم بانگەوازی پەروەردگاریانەوە هاتوون، پاداشتی هەرە باشیان هەیە، ﴿ٱلۡحُسۡنَىٰ﴾، یانی: پاداشتی هەرە باش، کە بێگومان مەبەست لە پاداشتی هەرە باش، بەهەشتەو، ڕەزامەندیی خوایەو، ئەوەیە کە لە بەهەشت دایە، ئەوە ئەگەر مەبەست پێی دوارۆژ بیٚ، هەڵبەتە دەشگونجیٚ مەبەست پێی دنیاش بیٚ، واتە: لە دنیاشدا سەرەنجامی هەرە چاکیان هەیە، کە بریتیە لە سەربەرزیی و، پارێزران لە گوناهباریی و عەیبداریی و، سەربەرزیی لای خواو خەڵك، کە ئەوەش بێگومان سەرەنجامی هەرە چاکە .

﴿وَٱلَّذِينَ لَمۡ يَسۡتَجِيبُواْ لَهُۥ﴾، بەڵام ئەوانەی کە وەڵامیان نەداوەتەوە، وەڵامی کیٚ؟ وەڵامی پەروەردگاریان و بە دەنگیەوە نەهاتوون: ﴿لَوۡ أَنَّ لَهُم مَّا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا وَمِثۡلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفۡتَدَوۡاْ بِهِۦٓ﴾، ئەگەر هەرچی لە زەویدا هەیە، هەیانبووایەو،

وێنـەی خۆیشـی، واتـە: هێنـدەی دیكەشـی لەگــەڵ دا بووایـە، دەیانكــردە قـەرەبــووی خۆیان، دەیانكردە بەلاگێڕی خۆیـانو، دەیانبەخشی تاكو لە سزای خوا دەربــاز بن، كە ئــەوەش دیســان دەگونجێ مەبەست پێی دنیا بێ، واتـە: لـە دنیادا، لەسەرە مەرگدا، ئامادەن هـەموو ئـەوەی كـە لـە زەویدا هەیـەو، هێنـدەی دیكەشی لەگەڵدا بێ، بیكەنـە بەلاگێڕی خۆیان، تاكو دەربازیان بێ، دەشگونجێ مەبەست پێی دواڕۆژ بێ، لـە ڕۆژی دواییدا : خۆزگـە دەخوازن هەرچی هەیــان بێ، بیكەنـە بـەلاگێری خۆیـان، هەڵبەتـە زیـاتر مەبەست پێی سەرەنجامی دواڕۆژە، چونكە دنیا بەلای خـوای كارزانـەوە، شتێكی هێنـدە گرنـگ نیـە، كە هێنـدە بە گرنگیی باسـی سـەرەنجامەكەی بكات

لـە كۆتــایی دا خــوا دەفـەرموێ: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ سُوٓءُ ٱلۡحِسَابِ وَمَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ﴾، ئـا ئەوانـە، (ئەوانـەی كـە بـە دەم بـانگی پەروەردگاریانـەوە نەچوون، ئەگـەر هەرچی لـە زەمینــدا هەیــەو، هێنـدەی دیكەشـی لەگــەڵدا بێ، دەیكەنـە بـەلاگێڕەوەی خۆیــان لە ڕۆژی دواییـدا)، لێپرســینەوەی خراپیــان بـۆ هەیــە، لێپرسینەوەی خـراپ: دیارە لێپرسینەوەی خـواو لێپێچانەوەی خـوا بـۆ بەنـدەكانی چاكە، لـە خـودی خۆیـدا، چــونكە دەبێتــە هـۆی چەسـپاندنی دادگـەریی‌و، چاكەكــاران پاداشــت وەردەگـرن‌و، خراپەكاران سـزا دەدرێن، بەڵام كە دەفـەرموێ: ﴿ سُوٓءُ ٱلۡحِسَابِ ﴾، واتـە: بـۆ ئەوانـەی كە خراپەیـان كردوە، لـێپرسـینەوەكە بە نسبەت وانـەوە خراپـە، چونكە لـە ئەنجـامی ئەو لێپرسینەوەیەدا، تووشی سـزا دێـن، واتە: بە نسبەت خۆیـانـەوە خراپـە، ئەگــەرنا لـە ئەسـڵدا لێپرســینەوەی خـوای پەروەردگــار بـۆ بەنـدەكانی بـە چاك‌و خراپیـانەوە، چاكـە، چونكە مایـەی چەسپینی دادگـەریی خـوای كاربەجێیـە، ﴿ وَمَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُ ﴾، جێگـاو ماوایان دۆزەخـە، (مأوى): ئـەو شوێنەیە كـە مرۆڤ ئیسـڕاحەتی تێـدا دەكـات، پشــووی تێـدا دەدات، پەنــای پـێ دەبــا، كــافران جێگــاو ماوایـان، شـوێنی پـەنا پـێ بردنیــان، شــوێنی پشــوودانیان دۆزەخــە، ﴿ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ﴾، دۆزەخــیش خراپتــرین شوێنێكە كە خەڵـك تێیدا پشوو بـدات، ئـەوەش لێرەدا خـوای دادگەر بـە تـەوس‌و بـە توانجـەوە وا دەفـەرموێ، ئەگـەرنا لـە ڕاستییدا لـە نێـو ئـاگری دۆزەخـدا، پشـوودان‌و ئیسڕاحەت‌و حەسانەوە نیـە

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : کڕنووش بۆ خوا بردنی سەرجەم ئەوانەی لە ئاسمانەکانو زەمیندان، خۆیانو سێبەرەکانیان، بەیانیانو ئێواران، چارو ناچار، بە پێخۆش بوونو پێناخۆش بوونەوە :

خوا ﷻ ئەو ڕاستییە گەورەو مەزنە، لەم ئایەتە موبارەکەدا دەخاتە ڕوو:

﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿١٥﴾ ﴾

تویێژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾، هەر کەس کە لە ئاسمانەکانو زەوی دایە، کڕنووش بۆ خوا دەبات

وشەی (مَن) لە زمانی عەرەبییدا بۆ خاوەنی هەستو عەقڵو ئیرادە بەکاردێ، هەم بۆ تاك، هەم بۆ دووان، هەم بۆ کۆمەڵیش بەکاردێ، کەواتە: ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾، دەگونجێ ئاوا مانا بکرێ: هەموو ئەو کەسانەی کە لە ئاسمانەکانو زەویدا هەن، کڕنووش بۆ خوا دەبەن، یاخود هەر کەس کە لە ئاسمانەکانو زەویدا هەیە، کڕنووش بۆ خوا دەبات

ئنجا کڕنووش کە ئێمە لە زمانی کوردییدا بە (سجدة) دەڵێین، دەڵێ: (السجُودُ: هوَ الهَوِيُّ إلى الأرضِ بقصدِ الخُضوعِ)، واتە: کڕنووش، بریتییە لە نزمبوونەوە بۆ زەوی، بە مەبەستی ملکەچیی نواندن، سەر خستنە سەر زەوی .

هەڵبەتە کڕنووش (سجُود) حاڵەتێکی تایبەتی هەیە وەك زاراوەی شەرعیی‌و بریتیە لەوە: کە حەوت ئەندامت : نێوچاوانت‌و، هەردوو لەپە دەستت‌و، هەردوو ئەژنۆت‌و، هەر دوو سینگی پێت، لە زەوی بچەقێنی‌و بیانخەیە سەر زەوی، ئەوە مانای کڕنووش بردنی شەرعییە، کە وەك زاراوەی شەرعیی، کە لە نوێژدا هەیە، یاخود کڕنووش بردنی قورئان خوێندن (سجدة التلاوة)، یان کڕنووش بردنی سوپاسگوزاریی (سجدة الشكر)، بەڵام وەك هەر مانایەکی زاراوەیی‌و عورفیی، ئەگەرنا مەرج نیە هەموو کڕنووش بردنێك، بەو شێوەیە بێ، وەك لە تەفسیری سوورەتی (یوسف)یش دا، بە تەفصیلْ باسمان کرد، لە تەفسیری ئایەتی ژمارە (١٠٠)دا، کە دەفەرموێ: ﴿ وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى ٱلْعَرْشِ وَخَرُّواْ لَهُۥ سُجَّدًا ﴾، لەوێ بە تەفصیلْ باسمان کردو، لێرەدا دووبارەی ناکەینەوە، کە (سَجدَة) تەنیا ئەوە نیە ئینسان نێوچەوانی بخاتە سەر زەوی‌و، تەنیا ئەوە نیە کە ئینسان بچەمێتەوە، بەڵکو بە سڵاو لێکردن‌و، بە مل بۆ کەچکردن‌و، ڕێزلێگرتن‌و، بچووکیی پێشاندان لە بەرانبەر شتێك‌و کەسێکدا، بە ڕەهایی، بەو مانایەش دێ .

برگەی دووەم : - ﴿ طَوۡعٗا وَكَرۡهٗا ﴾، ئەمە سێ واتای هەن :

١) دەگونجێ ماناکەی ئاوا بێ، (طَوْعًا)، یانی: (تَقَرُّبًا وَ زُلْفَى)، بۆ خۆ نیزیك خستنەوە لە خوا، وەك بەندایەتیی کردن بۆ خواو لە ڕووی خۆشەویستییەوە، (كَرْهًا)، یانی: لە کاتی لێقەومان‌و سەغڵەتیی‌و تەنگانەداو بە ناچاریی

٢) واتایەکی دیکەی : بە پێخۆش بوون‌و پێناخۆش بوونەوە

٣) واتایەکی دیکەی: (طَوْعًا)، واتە: ئەوە کە ئینسان لە ژێر ئیختیارو کۆنترۆڵی دایە، ئنجا ئەوەی ئینسان لە ژێر ئیختیارو کۆنترۆڵی دایە، ئەوەیە کە سەر بۆ خوا بخاتە سەر زەوی‌و ملکەچ بێ بۆ خوا، بەڵام (كَرْهًا) واتە: ئەوەی کە لە ژێر کۆنترۆڵ‌و ویستی مرۆڤدا نیە، بۆ وێنە: ئەوە کە ئینسان دەبێ بە چاو ببینێ‌و، بە گوێ ببیستێ‌و، دەبێ بخەوێ‌و بخواو بخواتەوەو... هتد، هەموو ئەو هەڵسوکەوتانەی کە مرۆڤ دەیانکات، ئینسان بە دەست خۆی نین، هەر دەبێ بە چاو ببینێ‌و، هەر دەبێ بە گوێ ببیستێ‌و، هەر دەبێ بە زار قسە بکات‌و،

ئینسان بۆ ئەوەی بمێنێ، هەر دەبێ بخواو بخواتەوە، دەبێ بخەوێ، ئنجا ئەگەر بیەوێ وەچەی بەردەوام بێ، دەبێ هاوسەرگیریی بكات، ئەوانە هەموویان بریتین لە پابەندیی بەو یاسایانەی خواوە كە لە ژیانی مرۆڤدا داینـاون، بێئەوەی مرۆڤ لە بەرانبەریان دا ئازاد بێ، مرۆڤ ناتوانێ كە لەم سەر زەوییەی خوا بچێتە دەرێ، مرۆڤ ناتوانێ كە بیەوێ بژیێو بمێنێ، خواردنو خواردنەوەی نەبێو ... هتد، هەموو ئەو شتانەی كە لە ژێر كۆنترۆڵی ویستو خواستی مرۆڤدا نین، وشەی (كَرْهاً) دەیانگرێتەوە .

برگەی سێیەم : - ﴿ وَظِلَٰلُهُم بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْءَاصَالِ ﴾، هەروەها سێبەرەكانیشیان كڕنووش بۆ خوا دەبەن، بەیانیانو ئێواران، (ظِلال) كۆی (ظِلّ)ە، كاتێك ڕووناكییەك لە جیسمێك دەدا، لە شتێك دەدا، وێنەكەی كە دەردەچێتەوە لەودیو، ئەوە پێی دەگوترێ: سێبەر، كاتێ خۆر لە ڕۆژهەڵاتەوە دێو لە لای ڕاستەوە لە شتەكان دەدات، لای چەپیان دەبێتە سێبەرو، كاتێك خۆر بەرەو ئاوا بوون دەچێو، لەولاوە لە لای چەپەوە لە شتەكان دەدات، لای ڕاستیان دەبێتە سێبەر[1]، بۆیە لە ئایەتی (٤٨)ی سوورەتی (النحل)دا، دەفەرموێ: ﴿ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَٱلشَّمَآئِلِ سُجَّدًا ﴾، لە لای ڕاستو لای چەپەكانیان، بۆیەش بە نسبەت سێبەرەكانیانەوە دەفەرموێ: بەیانیانو ئێواران، چونكە: سێبەر لەو دوو كاتەدا، زیاتر دەردەكەوێ .

مەبەستی ئەم ئایەتە ئەوەیە كە ئەی مرۆڤەكان! مادام هەرچی كە لە ئاسمانەكانو زەویدا هەیە، هەر كەسێك، بەڵكو هەرچییەك وەك لە شوێنی دیكەدا هاتوە، - بۆ وێنە: لە سوورەتی (النحل)و لە گەلێك جێی دیكەدا خوای پەروەردگار باسی دروستكراوەكان بە گشتی دەكات، كە هەموویان بۆ خوا ملكەچن، وەك لە سوورەتی (آل عمران)دا، دەفەرموێ: ﴿ أَفَغَيْرَ دِينِ ٱللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ ﴾،

١) ئەوە بۆ ئێمەو مانانی خەڵكی كوردستانو عێراقو، بەمەرجێ بەرەو كەعبەش بوەستین، وەك پێشتریش گوتمان

واتە: ئایا جگە لە بەرنامەی خوا دەخوازن، لە حالێکدا کە هەرچی لە ئاسمانەکانو زەویدا هەیە، خۆشو ناخۆش، چارو ناچارو، ویستو ناویست، بۆ خوا ملکەچەو، هەر بۆ لای ویش دەگێڕدرێنەوە – کەواتە: ئێوەش هەر ملکەچی خوای بەرزو مەزن بن !

بەڵێ: مەبەستی ئەم ئایەتەو، ئەو ئایەتی (٨٣)ی سووڕەتی (آل عمران)و، ئایەتەکانی دیکە کە لەوبارەوە هاتوون، ئەوەیە کە ئەی مرۆڤەکان! ئێوەش لەو سیستەمەی کە خوا دایناوە لە بووندا، ڕیزپەڕ مەبن، بەڵکو وەك هەموو دروستکراوەکانی دیکە، ئێوەش لەو بەشەی کە دەکەوێتە ژێر کۆنترۆڵو ڕکێفی ویستی ئازادانەی خۆتان، لەو بەشەشدا بۆ خوا ملکەچ بن، وەك چۆن لە بەشە ناچارییەکەو لە بەشە ئیجبارییەکەدا، چار ناچار، بۆ خوا ملکەچن .

پێشتر باسمان کرد کە (الغُدُوّ)، دەگونجێ کۆی (غَدوَة) بێ، یان کۆی (غَدَاة) بێ، واتە: بەرەبەیان، دەشگونجێ (غُدوّ) چاوگ بێ، یانی: (الغُدُوّ: الوَقْتُ الذي يَغدُو فيهِ النَّاسُ)، ئەو کاتەی کە خەڵك بەیانیان تێیدا دەردەچێ.

(الآصَالِ)یش کۆی (أصيلَ)ە، یانی: ئێوارە (عِشاء)، هەڵبەتە لێرەدا خوا ﷻ کە دەفەرموێ: هەرچی، یان هەر کەس کە لە ئاسمانەکانو زەویدا هەیە، خۆیانو سێبەرەکانیان، بەیانیانو ئێواران بۆ خوا کڕنووش دەبەنو ملکەچن، ئەگەر یەکێك بڵێ: ئنجا ئەوە یاسایەکی سروشتییە، کاتێك کە خۆر لە خۆرهەڵاتەوە لە شتەکان دەدا، سێبەرەکانیان دەکەونە لای چەپو، ئەگەر خۆر لەلای خۆرئاواوە لە شتەکان بدات، سێبەرەکانیان دەکەونە لای ڕاست !

ئێمە دەڵێین: ئەوە ڕاستەو، خوای پەروەردگاریش لێرەدا هەر باسی یاساکانی خۆی دەکات، بەلام خوا ﷻ دەیەوێ پێمان بفەرموێ: ئەو یاسایانەی کە خوا دایناون، بۆ هەموو شتەکان، هیچ شتێك نیە لە یاسای خوا لابدات، ئەی مرۆڤ ! تۆش لەو بەشەدا کە دەتوانی لابدەیو، دەشتوانی لانەدەی، لە یاسای خوا لامەدە، بۆ ئەوەی جوولەی تۆش لەگەڵ جوولەی هەموو دروستکراوەکانی دیکەدا، یەك بکەوێتەوەو نەبی بە دەنگێکی بۆڕو نەگونجاو لە کۆڕسی بووندا، کە هەمووی خوا بە پاك دەگرێو، هەمووی بۆ خوا ملکەچەو، هیچی لەو یاسایانەی کە خوا

بۆی داناون، لانادات، تۆش لا مەدە، لەو بەشەی ژیانتدا کە دەتوانی لابدەی، ئەگەر نا لە بەشێکی زۆری ژیانی دا، مرۆڤ ناتوانێ لابدات.

بۆ نموونە : کێ بە دەست خۆی بووە، دروست ببێ؟ بەبێ ئەوەی کە خوا پرست پێ بکات، تۆی دروست کردوە

کێ بە دەست خۆی بووە لە فلان گەلە بێ؟ فلانە قەدو قیافەیەی هەبێ؟ فلانە ڕەنگو زمانی هەبێ؟ فلانە ڕەگەزەی هەبێ؟ بێگومان کەس بە دەست خۆی نەبووە، هەروەها کێ بەدەست خۆیەتی، کە ئەگەر بیەوێ بژی، دەبێ بخواو بخواتەوەو، دەبێ هەناسە بداتو، دەبێ بجوولێو چی بکات ....هتد؟ لە هیچ کام لەو شتانەدا کە زۆر زۆرن، هیان مرۆڤ تێیان دا ئازادو سەربەست نیە، چونکە مرۆڤ یەکێکە لە دروستکراوەکانی خوا، وەك سەرجەم دروستکراوەکان، بەڵام بایی ئەوەندە کە مرۆڤ تاقی بکرێتەوە، خوا لایەك لە ژیانی بۆ هێشتۆتەوە، کە بریتیە لە هەڵسوکەوتە ئیختیارییەکان، کە بە ویستی ئازادانەی خۆی، دەتوانێ ئەنجامیان بدات: چاکە بکات، خراپە بکات، بڕوا بێنێ، بڕوانەهێنێ، دان بە هەقدا بێنێ، دانی پێدا نەهێنێ، بۆ خوا ملکەچ بێ، یان ملکەچ نەبێ، لەگە خەڵکدا چاکەکار بێ، یان خراپەکار بێ .... هتد.

مەسەلەی دووەم : خاوەنداریتیی ڕەهای خوا بۆ بوونو، بەراوردی نێوان خوا ﷻ و پەرستراوە ساختەکانو، وەڵامی ددانشکێن بۆ بتپەرستەکان، کە ئەوان ئەو شتانەی دەیانپەرستن، هیچ کارەنو، هیچ بە دەستنو، شایستەی پەرستران نین :

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ قُلِ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِى ٱلظُّلُمَـٰتُ وَٱلنُّورُ ۗ أَمْ جَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا۟ كَخَلْقِهِۦ فَتَشَـٰبَهَ ٱلْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ ٱللَّهُ خَـٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّـٰرُ ﴿١٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە دە (١٠) بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ قُلۡ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾، بڵێ: کێ پەروەردگاری ئاسمانەکانو زەوییە؟ وشەی ﴿ رَّبُّ ﴾، پێشتریش زۆرجار باسمان کردوە، بە مانای پەروەردگارو مشوورخۆر دێ، بە مانای خاوەن دێ، بە مانای گەورەو سەروەر دێ، هەروەك بە مانای پەرستراویش دێت، بەڵام زیاتر بە مانای خاوەنو ژیێنەرو مرێنەرو سەرپەرشتو مشوورخۆرو کارهەڵسوڕێنەر، دێ، بڵێ کێ هەمەکارەی ئاسمانەکانو زەوییە؟ کێ خاوەنو پەروەردگارو مشوورخۆرە؟ هەڵبەتە خوا عزّوجل چاوەڕێی کەس ناکات، وەڵام بداتەوەو هەر خۆی دەفەرموێ :

بڕگەی دووەم : - ﴿ قُلِ ٱللَّهُ ﴾، بڵێ: خوا ﷻ، چونکە هیچ وەڵامێکی دیکەی ڕاست نیە، کە لەگەڵ واقیعدا بگونجێو، عەقڵو لۆژیکی سەلیمو، فیترەتی ساغی مرۆڤ، قبووڵی بکات، جگە لەم وەڵامە، هیچ وەڵامێکی دیکە نیەو، ئەسڵەن هیچ کەسیش تاکو ئێستا لە سەرەتای مێژووی بەشەرەوە تاکو ئەم لەحزەیە، هیچ کەس نەیتوانیوە، بڵێ: من ئاسمانەکانو زەوییم خولقاندوون، بەڵێ هەندێك لە فیرعەونو طاغووتەکان هەبوون، گوتوویانە: ئێمەش ژیانو مردنمان بە دەستەو، ئێمەش ڕزقو ڕۆزیی خەڵکمان بە دەستە، وەك چەواشەکاریی، بەڵام هیچ کەس نەیتوانیوە بڵێ: من مانگو خۆرم دروستکردوون، من ئاسمانەکانم هێناونە دی، من ئەو شتانەم دروست کردوون، مەگەر کەسێك شێت بووبێ، ئیددیعایەکی وایکردبێ !

بڕگەی سێیەم : - ﴿ قُلۡ أَفَٱتَّخَذۡتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ ﴾، بڵێ: ئایا جگە لەو (کەسە کە پەروەردگارو خاوەنو مشوورخۆری ئاسمانەکانو زەوییە)، دۆستانو نیزیکانێکتان بۆ خۆتان گرتوونو، کەسانێکی دیکەو شتانێکی دیکەتان کردوونە سەرپەرشتیارو نیزیكو دۆستی خۆتان؟!

چونکــە (أَولِيَـاء)، کـۆی (وَلِـيّ)یـە، یـانی: نیـزیك، دۆســت، سـەرپەرشـتیار، سـەرخـەر، پشـتیوان، مشـوورخۆر، هـەموو ئەم مانایانەی هـەن، واتـە: شـتێکی زۆر بێ جێـتـان گـردوە، ئەو پرسـیارەش پرسـیارێکی نکوولّیـلێکەرانەیـە، یـانی: شـتی زۆر بێ جێـتان کردوە، یاخود پرسیارێکی سـەرزەنشت کـارانە (سـؤالُ تَوبِیخي)یـە، یـانی: نەدەبـوو شـتێکی وا بێجێ بکـەن !

بـڕگــــەی چـــوارەم : - ﴿ لَا يَمۡلِكُونَ لِأَنفُسِهِمۡ نَفۡعًا وَلَا ضَرًّا ﴾، کـە بـۆ خۆشـیان هـیچ سـوودێك‌و، هیچ زیانێکیان بەدەست نیە، ئنجا کەسێك یـان شـتێك، سـوودو زیـانی خـۆی بەدەسـت نـەبێ، چۆن هی خەڵکی دیکەی بەدەستە؟ وەك گـوتراوە: (مَـن لَـم یَکُـن لِنَفسِـهِ، فَکَیـفَ یَکُـونُ لِغَیـرِهِ؟)، کەسـێك بۆخـۆی سـوود نەگەیـەنێ‌و بـە کەڵکی خـۆی نـەیـەت، بە کەڵکی خـەڵکی دیکـە چۆن دێ ؟!

بـڕگـەی پـێـنـجـەم : - ﴿ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُ ﴾، بڵێ: ئایا کوێرو بینـەر یەکسـانن؟ کە بە تەئکید مەبەست لە کوێر، کەسێکە کە خـوا ناناسـێ، یان بڕوای بە خـوا نیـە، خـوا دەناسێ، بـەڵام بـڕوای پـێ نیـەو بەندایـەتیی بـۆ ناکـات‌و دڵی کـوێرە، بینـەر (بَصِیر)یش، کەسێکە کە خوانـاس‌و خواپەرستە، بڵــێ: ئایـا کـوێرو بینـەر، وەك یەکن ؟!

بـڕگــــەی شــــەشـــــەم : - ﴿ أَمۡ هَلۡ تَسۡتَوِي ٱلظُّلُمَٰتُ وَٱلنُّورُ ﴾، یـان بڵـێ: ئایـا تاریکـییەکان لەگـەڵ ڕووناکـیی دا یەکسـانن، وەك یەکــن؟! کـە مەبەسـت لـە تاریکییەکــان (الظلمـات)، کــوفرە، چونکـــە کوفــر زۆرو جــۆراو جـۆرە، بــەڵام ڕووناکیی (النُّور)، مەبەست پێی خوانـاسـیی‌و خوا پەرستیی‌و خوا بەیەکگرتنـە، کە تەنیـا یەکە، چونکە وەك پێشـتـریش گـوتمـان: هەمیشـە هـەق یەکـە، بـەڵام ناهـەق زۆرو جۆراو جۆرە، یـانی: چ لە بواری ماتماتیك (ریاضیات)دا، چ لـە بـواری جـەبرو هەندەسـەدا، چ لە بـواری یاسـا فیزیاییەکـان‌و، یاسـا کیمیـاییەکان‌و، چ لـە بـواری یاسـا عـەقڵییەکـاندا – بۆ نموونە :

١) هـەموو (کُلّ) لە بـەش (جُزء) گـەورەترە

٢) دوو شتی پێچەوانەوەو دژ بە یەك (متناقض)، پێکەوە کۆنابنەوە

٣) دوو کۆ دوو دەکاتە چوار (٢ + ٢ = ٤)، ئەنجامە ڕاستەکان، هەمیشە یەکن، بەڵام ئەنجامە هەڵەکان، دەگونجێ زۆرو جۆراو جۆریش بن

بۆیە خوا ﷻ لە هەموو قورئاندا، هەمیشە بۆ کوفرو بێبڕوایی، وشەی : تاریکییەکان ﴿ٱلظُّلُمَٰتُ﴾، بەکاردێنێ، بۆ هەقو خوا بە یەکگرتنو ئیمان، وشەی : ڕووناکیی (النُّور)، بەکاردێنێ، ئنجا ﴿ٱلظُّلُمَٰتُ﴾، هەمیشە بە کۆ دەیهێنێ، کە کۆی (ظُلمَة)ە، یانی: تاریکیی ﴿ٱلظُّلُمَٰتُ﴾، تاریکییەکان، بەڵام هەمیشە (النُّور)، بە تاك دێنێ، لەبەرئەوەی هەق یەکێکە .

برگەی حەوتەم : - ﴿أَمْ جَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا۟ كَخَلْقِهِۦ﴾، خوا پرسیارێکی دیکەی نکوولێلیکەرانەیان ئاراستە دەکات، کە سەرزەنشتیشی تێدایەو، وەڵامەکەی لە نێوخۆی دایە :

یان ئایا چەند هاوبەشێکیان بۆ خوا داناون، کە دروستکراوی وەك هی خوایان دروست کردوە، دروستکراوانێکیان هێناونە دی، وەك دروستکراوی خوا ؟!

برگەی هەشتەم : - ﴿فَتَشَٰبَهَ ٱلْخَلْقُ عَلَيْهِمْ﴾، ئنجا دروستکراوەکانیان لێ تێکەڵ بوون، کامەیان دروستکراوی خوایەو، کامەیان دروستکراوی جگە لە خوایە؟! ئایا وایە! ئەمە وەك لە زمانی عەرەبییدا دەڵێ: (سؤال التَهكّم)، پرسیار کردنێکی گاڵتە پێکەرانەیە، بە تەوسەوەو بە توانجەوەیە

برگەی نۆیەم : - ﴿قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ﴾، بڵێ: خوا بە دیهێنەری هەموو شتێکە، یانی: خوا بەدیهێنەری هەموو شتێکە کە پەکی لەسەر ئەوە کەوتوە، خوا بیهێنێتە دی، وەك پێشتریش باسمان کردوە لە سوورەتی (الأنعام)دا، باسم کرد کە کردەوەکانی مرۆڤ ، بەدیهێنراوو دروستکراو نین، تاکو پەکیان لەسەر ئەوە بکەوێ، خوا بیانهێنێتە دی، وەك جەبرییەکان گوتوویانە: یاخود

مرۆڤ بیانهێنێتە دی، وەك موعتەزیلەکان گوتوویانە(١)، کە لە ڕاستییدا بەدیهێنەریەتیی خوای پەروەردگار بۆ شتەکان، واتە: ئەو شتانەی کە پێویستە بەدیبهێنرێن، بەڵام ئەو شتانەی کە پەکیان لەسەر وەدیهێنان نەکەوتوە، بەڵکو وەدەست هێنان (کسب)و، ئەنجام دان (فعل)و، ئەوانە بەس (کافي)ن بۆ ئەوەی پەیدا ببن، ئەو شتانە، وشەی (خلق) یان بۆ بەکارنەهێنراوە، چونکە بریتین لە شتی (جَعْلي)ی، یانی: گۆڕان لە حاڵێکەوە بۆ حاڵێك، کە خوا ﷻ وشەی (خَلق)ی، لە قورئاندا بەکارهێناوە، بۆ پەیدابوونی شتێك لە نەبوونەوە، بەڵام وشەی (جَعل)و (فِعل)و (كَسب)و (إقتِراف)و (إختِراق)و (عَمَل)و... هتد، ئەوانەی بەکارهێناون، بۆ دەستوەردانی مرۆڤەکان لە شتەکاندا، بەبێ ئەوەی کە بیانهێننە دی، یانی: مرۆڤێك کە نوێژێك دەکات، پێویست ناکات، بڵێین: نوێژەکەی خوڵقاندوە، ڕۆژوو دەگرێ، پێویست ناکات، بڵێین: ڕۆژووی خوڵقاندوە، چونکە بە نوێژکردن و، ڕۆژوو گرتن، شتێك نەهاتووتە دی، کە بوونی نەبووبێ، یان مرۆڤێك شتێك دەبەخشێ، یاخود قەتڵ دەکات، زینا دەکات، چاکە دەکات، خراپە دەکات، شتێکی نەهێناوەتە دی، کە نەبوو (معدوم) بووبێ، بەڵکو بریتیە لەوە کە شتێکی لە حاڵەتێکەوە گۆڕیوە، بۆ حاڵەتێکی دی، هەر ئەوەندە، یانی: شتێك لە نەبوونەوە نەهاتۆتە دی، کە پێی بگوترێ: (خَلْق)و پەکی لەسەر (خَالِق) بکەوێ، تاکو ئەو بەدیهێنەر (خالِقَ)ە، بڵێین: خوای پەروەردگارە، یاخود بڵێین: مرۆڤە، وەك جەبریی و موعتەزیلە، یان جەبریی و قەدەرییە، لەوبارەوە کێشەو مشتومڕی زۆریان بووە .

کەواتە: ﴿قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٍ﴾، بڵێ: خوا بەدیهێنەری هەموو شتێکە، هەموو شتێك کە دروست کرابێ و، بەدیهێنرابێ و لە نەبوونەوە هاتبێ

---

١) خوای پەروەردگار بۆی ئاسان کردووم، ئەو ئیشکالە کە ئیشکالێکی لە مێژیینە بووە، لەو مەسووعەیەی کە لە زیندانی ئەمەریکییەکاندا نوسیوومە، ئەو ئیشکالە چارسەر بکەم، کە لە کتێبی دووەمی مەسووعەکەمدا باسم کردوە .

بڕگەی دەیەم : - ﴿ وَهُوَ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّٰرُ ﴾، خوا تاکی مل پێ کەچکەرە، تاکی زاڵە، (قهَّار)، (صیغة المبالغة)ی (قاهِر)ە، (قاهِر)یش، واتە: مل پێ کەچکەرو زاڵ، کەسێك کە غەیری خۆی دەخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە

مەسەلەی چوارەم : خوا ﷻ بۆ ڕوون کردنەوەی زیاتری بەراوردی نێوان هەق و ناهەق، کە لە تەوحیدو شیرکدا، یاخود لە ئیمان و کوفردا، یاخود لە طاعەت و تاواندا، بەرجەستە دەبێ، یانی : لەو شتانەدا کە باشن و، لەو شتانەدا کە خراپن لە ژیانی مرۆڤدا، بەرجەستە دەبێ، دوو وێنەمان بۆ دێنێتەوە: وێنەیەکی ئاویی و، وێنەیەکی ئاگریی بۆ هەق و ناهەق و، مانەوەی هەقی سوود بەخش و، لە بەین چوونی ناهەقی بێ کەڵك :

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَسَالَتۡ أَوۡدِيَةُۢ بِقَدَرِهَا فَٱحۡتَمَلَ ٱلسَّيۡلُ زَبَدٗا رَّابِيٗاۖ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيۡهِ فِي ٱلنَّارِ ٱبۡتِغَآءَ حِلۡيَةٍ أَوۡ مَتَٰعٖ زَبَدٞ مِّثۡلُهُۥۚ كَذَٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡحَقَّ وَٱلۡبَٰطِلَۚ فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذۡهَبُ جُفَآءٗۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمۡكُثُ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ كَذَٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَالَ ١٧ ﴾

ئێمە لە حەوت بڕگەدا ئەو دوو وێنەیە ، دەخەینە ڕوو:

یەکەم : وێنە ئاوییەکە :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ ﴾، بۆیە نەیفەرمووە: (أَللهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاء)، یان (إلهكم)، یان (رَبُّكم)، چونکە بە پێی سیاقی ئایەتەکان دیارە کە هەمووی قسەیە لەبارەی خواوە ﷻ هەمووی پێناسەی پەروەردگارو ناساندنیەتی، لە میانی سیفەتەکانی و کردەوەکانی دا، دەفەرموێ: لە سەرێوە

ئاوی ناردۆتە خوار، پێشتریش باسمان کرد، کە وشەی: (سَمَاء)، چەند مانایەکی هەن :

١/ مانای ئەسڵیی (سَمَاء)، بریتییە لە: سەرەوە (فَوقْ)، (علُو)، بۆیە گوتراوە: (كُلُّ مَا عَلاَكَ فَهُوَ سَمَاء)، هەرچی لە سەرووتەوەیە ئاسمانە

٢/ سەقفی خانوو لە سوورەتی (الحج)دا، خوای پەروەردگار سەقفی خانووی بە (سماء) ناوهێناوە، وەك دەفەرموێ: ﴿ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُۥ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾ ﴾، واتە: با ئەو مرۆڤە بێنێ، پەتێك هەڵبواسێ، ﴿ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ﴾، یانی: (إلى سَقفِ البَيت)، پەتێك بە سەقفی خانووەكەی هەڵبواسێو ملی خۆی پێدا بكاتو خۆی پێ بخنكێنێ، بزانێ داخۆ: بەو فێڵو تەگبیرەی كە دەیكات، ئەوەی پێی قەڵسە، لادەچێ ؟!.

٣/ هەروەها لێرەو لە شوێنی دیكەش (سَماء) بە مانای هەور هاتوە، ﴿ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ﴾، ﴿ ٱلسَّمَآءِ ﴾، یانی: (سحاب) هەور، لەبەرئەوەی هەور لە سەرێیە .

٤/ جەووی ئاسمان، لە سوورەتی (النحل) ئایەتی (٧٩)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ أَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلطَّيْرِ مُسَخَّرَٰتٍ فِى جَوِّ ٱلسَّمَآءِ ﴾، ئایا تەماشای باڵندەكانیان نەكردوە، ڕامكراون لە جەووی سەرێ دا .

٥/ هەروەها (سَمَاء)، بە حەوت ئاسمانەكانیش گوتراوە، لەبەرئەوەی ئەوانیش لە سەرێن .

حیكمەتی بەكارهێنانی وشەی (مَاء)یش، ئەوەیە كە ئەو ئاوەی لە سەرێ دێتە خوار، بە سێ حاڵەت دێتە خوار :

أ) بە شێوەی بەفر (الثلج)

ب) بە شێوەی تەرزە (البَرَد) .

ج) بە شێوەی باران (المَطر)

بۆیـە لـە قورئـانـدا بـە زۆریـی وشـەی (مَـاء) بەکـارهـاتوە، چونکـە باسـی هـەر کـامێك لەو سێیانە بکات، دووەکانی دیکە ناگرێتـەوە، جار جاریش بـە پێـی حـا و مـەقام، باسـی بـاران و تـەرزە (الـمَطَـر و البَـرَد) دەکـات، بـە پێـی ئـەوە کـە حـاڵ و مەقامەکـە بیخـوازێ، بـەڵام بـە زۆریـی وشـەی (مَـاء) بەکـاردێ، بـۆ ئـەوەی هـەموویـان بگـرێتـەوە .

بـڕگـەی دووەم : - ﴿فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا﴾، چـەند دۆڵ و شـیویێك، هەر کـامێکیان بە ئەنـدازەی خـۆی ئـاوی تێـدا ڕژا، ئـاوی پێـدا هـات

(أودیـة)، کـۆی (وَادِيْ)یـە، کـە بـەو شـوێنە دەگـوترێ ئـاوی پێـدادێ، ئـاوی تێـدا دەڕژێ، لێزمـاوی پێـدا دێ، بـەڵام دوایـی بـۆ ئـاوەکـەش بەکـارهێنراوە : ﴿فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا﴾، لێرەدا بە شوێنەکە دەگـوتـرێ، بـەڵام جـاری وایـە بـە عەینـی ئـەو لـێزماوە کە بە نێو شیو و دۆڵەکـەشدا دێ، بەویش دەگـوتـرێ، هەڵبـەتـە لێـرەدا هەندێك لە زانـایـان گـوتوویـانە: خـوا لـێرە ﷻ دەیـەوێ پێمان بفـەرموێ: کـە خـوا وەك چـۆن ئاوی ناردۆتە خوار لە ئاسمانەوەو، هەر دۆڵ و شـیویێك لە قـەدەر خـۆی، ئـەو ئـاوە لـە خـۆیـدا جـێ دەکاتـەوەو پێیـدا دەڕوا، بـە هەمـان شـێوەش خـوا هیـدایەتی خـۆی ناردۆتـە خـوار لـە ئاسمانـەوەو، هـەر کەسـە لـە قـەدەر خـۆی، ئـەو هیدایـەتـە وەردەگـرێ و، لە عەقـڵ و دڵی خـۆیدا جێی دەکاتەوە، زۆر لە توێژەرەوان وایانـگوتوەو، هەندێکیان لەوبارەوە فەرمـوودەی پێغەمبـەر ﷺیشیان هێناوەتـەوە، فەرموودەکـە لە صەحیحی بوخـاریی و صەحیحی موسـلیم دا هـاتوە[1]، کـە باسـی ئەوە دەکـات: خـوا ﷻ هیدایـەتی خـۆی ناردۆتـە خـوار وەك چـۆن ئـاوی ناردۆتـە خوار، پارچە زەوییەکـان هەر کـامیان لە قـەدەر خۆی، لەو ئاوە بەهرەمەنـد دەبـێ،

١) دەقـی فەرموودەکـەش ئەمەیـە: {عَـنْ أَبِي مُوسَـى ، عَـنِ النبـيِّ صلى الله عليه وسلم قَـالَ: مَثَـلُ مَـابَعَثَنِي الله بِـهِ مِـنَ الْهُدى وَالْعِلْمِ، كَمَثَـلِ الْغَيْـثِ الْكَثِيرِ، أَصَـابَ أَرْضـاً ، فَكَـانَ مِنْهَـا نَقِيَّـةٌ قَبِلَـتِ الْمَـاءَ، فَأَنْبَتَـتِ الْكَـلأَ وَالْعُشْبَ الْكَثِيـرَ، وَكَـانَتْ مِنْهَـا أَجَادِبُ، أَمْسَكَـتِ الْمَـاءَ، فَنَفَـعَ الله بِهَـا النَّـاسَ، فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا، وَأَصَابَتْ مِنْهَا طَائِفَةً أُخْرَى، إِنَّمَا هِيَ قِيعَانٌ، لاتُمْسِـكُ مَاءً، وَلاَ تُنْبِتُ كَلأً، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقِهَ فِي دِينِ الله، وَنَفَعَهُ مَـابَعَثَنِي الله بِهِ، فَعَلِمَ وَعَلَّمَ، وَمَثَـلُ مَـنْ لَـمْ يَرْفَعْ بِذَلِـكَ رَأْسًا، وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى الله الذِي أُرْسِلْتُ بِهِ} .

بە هەمان شێوەش خوای پەروەردگار، هیدایەتی خۆی، وەحیی خۆی ناردۆتە خوارو، هەر کام لە مرۆڤەکان بە ئەندازەی خۆی، بە پێی شایستەی خۆیو ئامادەیی خۆی، لەو هیدایەتەی خوا بەهرەمەند دەبێ، یاخود لێی بەهرەمەند نابێ .

بەڵام من پێم وایە، لێرەدا مەبەست ئەوە نیە، بەڵکو خوا وێنە دێنێتەوە بۆ ڕوونکردنەوەی هەقو ناهەق، کە ئەنجامگیرییەکەی لە دوایی دا دێ

بڕگەی سێیەم : - ﴿فَٱحْتَمَلَ ٱلسَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا﴾، ﴿ٱلسَّيْلُ﴾، واتە: (لێزماو لافاوێك کە هەڵدەڕژێ بە دۆڵو شیوەکاندا)، کەفو خڵتەو پووشو پەڵاشێکی بەرزبووەوەی هەڵگرت، لافاوو لێزماو کە بە نێو دۆڵو شیوەکاندا دێ، خڵتەو پووشو پەڵاشو ئەو شتانە لەسەر ڕووی دەردەکەون، چونکە وشەی ﴿زَبَدًا﴾، بە مانای: (رَغْوَة)، کەفو، بە مانای (غُثَاء)، پووشو پەڵاش دێ، کە هەڵیدەگری، ﴿رَّابِيًا﴾، (مُرتَفِعًا)، بەرزبۆتەوە

ئەوە وێنە ئاوییەکە.

دووەم: وێنە ئاگرییەکە :

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي ٱلنَّارِ ٱبْتِغَآءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَٰعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُۥ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ وَٱلْبَٰطِلَ﴾، هەروەها لەوەی کە ئاگری دەدەنە بەریو قاڵی دەکەنەوە، بە مەبەستی ئەوەی خشڵێکی لێ دروست بکەن، یاخود شمەك (کەلوپەلو قاپو قاجاغ، یاخود چەك، یان ... هتد)ی لێ دروست بکەن، ئەویش بە هەمان شێوە خڵتەو خاڵی هەیە

وشەی (متاع)، (كُلُّ مَا يُنتَفَعُ بِهِ)، هەر شتێکە کە بەهرەی لێ وەربگیرێ، یانی: ئەو شتانەی کە لە کانزایەکان دروست دەکرێن، چونکە: ﴿وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي ٱلنَّارِ﴾، یانی: ئەو کانزایانەی کە دەبێ ئاگریان بدرێتە بەرو قاڵ بکرێنەوە، بۆ ئەوەی نەرم ببنو، بگونجێ شتیان لێ دروست بکرێ، ئنجا خشڵ

بێ، ئامراز بێ، کەلوپەل بێ، هەرچی بێ، لە دروستکراوە کانزاییەکان، ئنجا ئاسن‌و مسە، زێڕو زیوە، هەرچی هەیە، شایانی باسە: ڕستەی: ﴿وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيۡهِ فِي ٱلنَّارِ﴾، خوێنراویشەتەوە: (وَمِمَّا تُوقِدُونَ عَلَيهِ في النَّار)، واتە: بە ڕاناوی دوێنراو (مُخَاطب)، هاتوە .

﴿حِلۡيَةٍ﴾ش، هەر شتێکە کە خۆی پێ بڕازێنرێتەوە، لەو کانزایانەی قاڵ دەکرێتەوە، لە زێڕو زیوو... هتد

(متاع)یش، هەر شتێکە کە بەهرەی لێوەربگیرێ، چ پارەو دراو بێ، کەلوپەل

بڕگەی پێنجەم :- ﴿فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذۡهَبُ جُفَآءٗ﴾، (ٱلزَّبَدُ)، هەم بە مانای کەف دێ، هەم بە مانای خڵتە دێ، ئەو شتەی کە لەسەر ڕووی لێزماوەکە قەراری گرتوە، کە کەف‌و خڵتەو پووش‌و پەڵاشە، یاخود ئەو خڵتەو ژەنگ‌و ژارەی کە لە کانزایەکان دەبێتەوەو، فڕێ دەدرێ، ﴿فَيَذۡهَبُ جُفَآءٗ﴾، دەڕوا دوور دەخرێتەوە، (الجُفَاءُ: الطَريحُ المَرمـيُّ)، شتێك کە فڕێ دەدرێ‌و دوور دەخرێتەوە .

بڕگەی شەشەم :- ﴿وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمۡكُثُ فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾، بەڵام ئەوەی کە سوود بە خەڵك دەگەیەنێ، لە زەویدا دەمێنێتەوە، ئەوەی سوود بە خەڵك دەگەیەنێ، ئاوەکەیە کە لە زەویدا دەمێنێتەوە، بەڵام ئەوەی کە سوودی نیە، پووش‌و پەڵاش‌و کەف‌و خڵتەو خاڵەکەیە، کە دەڕوات، لە وێنەی دووەمیاندا : ئەوەی سوود بە خەڵك دەگەیەنێ زێڕو زیو، یاخود کانزایەکانی دیکەن، وەك : مس‌و ئاسن‌و فافۆن‌و، هەرچی کەلوپەل‌و دراوو خشڵ‌و شتی لێ دروست دەکەن، ئەوەش کە سوودی نیە، خڵتەو ژەنگەکەیە کە لێی دەبێتەوەو فڕێ دەدرێت

برِگـەی حـەوتـــەم : - ﴿كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ﴾، ئاوا خوا وێنان دێنێتەوە، وێنان دێنێتەوە بۆ ئەوەی كە ماناو مەبەستەكان كە شتێكی مەعنەویین‌و، عەقڵ دەركیان دەكات، لە قاڵبی بەرهەست دا، لە قاڵبێكدا كە هەستەوەرەكانیش‌و، خەیاڵیش تەماشایان بكەن، دەیانخاتە ڕوو

گرنگیی وێنە هێنانەوە :

وێنە هێنانەوە لە قورئاندا زۆر گرنگیی پێدراوە، چونكە وەك گوتمان: زیاتر ڕوونبوونەوەی مەبەستەكان بەرجەستە دەكات‌و، مانایەكان لە قاڵبێكی بەرهەستدا دەخاتە ڕوو، بۆیە خوا ﷻ وێنەی زۆری هێناونەوەو، زۆریش مەدحی ئەوانەی كردوە كە لە وێنە هێنانەوەكانی خوا، حاڵی دەبن، وەك دەفەرموێ:

﴿وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾﴾العنكبوت

واتە: ئەو وێنانە بۆ خەڵكی دێنینەوە، بەڵام تەنیا زانایان لێیان تێدەگەن

كەواتە: كاتێ ئینسان لە وێنە هێنانەوەكانی خوا حاڵی دەبێت، دەبێ دڵی خۆش بێ، كە دیارە پشك‌و بەشی لە زانست‌و زانیارییدا هەیە

كۆی مەبەستی ئە ئایەتە موبارەكەش ئەوەیە كە خوا ﷻ دەیەوێ پێمان بفەرموێ :

پەیامێك كە خوا ناردوویەتی بە پێغەمبەراندا (علیهم الصلاة والسلام) كە نێوەڕۆكەكەی بریتیە لە خوا بە یەكگرتن‌و تەنیا بەندایەتیی بۆ خوا كردن، پاشان بریتیە لە تاعەت‌و بەندایەتیی بۆ خواو، بریتیە لە خۆ دوور گرتن لە گوناهو تاوان‌و، خۆ ڕازاندنەوە بە سیفەتی بەرزو جوان‌و، خۆ دوور گرتن لە سیفەتی نزم‌و خراپ، چ لەسەر ئاستی تاكیی، چ لەسەر ئاستی خێزانیی‌و كۆمەڵایەتیی‌و سیاسیی، ئا ئەو هەق‌و پەیام‌و بەرنامەیە، هەقەو ڕاستەو چاكە، دەچەسپێ، وەك چۆن ئاوەكە بە زەویدا دەچێتە خوارو دەچەسپێ، لەبەر ئەوەی خەڵك لێی بەهرەمەند دەبن، هەروەك چۆن ئەو خشڵ‌و كانزایانەش كە شتیان لێ دروست دەكەن، خشڵیان لێ دروست دەكەن، یاخود كەلوپەلیان لێ دروست دەكەن، خەڵك گرنگییان پێ دەدات‌و دەمێننەوە

بەلاَم وەك چۆن كەفو پووشو پەلاشی سەر لێزماوەكە، یاخود خلْتەو ژەنگی كانزایەكان دەڕوات، ئەو شتانەش كە سوودیان نیە بۆ خەلْك، ئەو بیرو بۆچوونو بەرنامە پووچانە، ئەوانەش دەڕۆن

هەلْبەتە لێرەدا مسولْمان دەبێ زۆر لە خۆی وریا بێ، كە ئەگەر بمانەوێ بمێنین، دەبێ هەولْبدەین، سوودبەخش بین بۆ خەلْكو كۆمەلْگا، ئەگەر بێتو سوودبەخش نەبین بۆ خەلْكو كۆمەلْگا، دەڕۆین، چونكە جاری وایە تۆ بەرنامەكەت ڕاستە، بەلاَم تۆ بەرنامەكەت لە خۆتدا بەرجەستە نەكردوەو كارت پێ نەكردوە، مەرج نیە كە بەرنامەكەت باش بوو، خۆشت باش بی، هەروەك مەرج نیە كە كەسێك بەرنامەكەی هەلْە بوو، خۆشی هیچ شتێكی بە كەلْك نەیەت، چونكە خوا عەقلْو فیترەتی داوە بە هەموو مرۆڤەكان، وەك چۆن بەهۆی نەقلْەوە، بەهۆی وەحییەوە ئینسان دەرگی ڕاستییەكان دەكات، بەهۆی عەقلْو فیترەتیشەوە، دەرگی بەشێك لە ڕاستییو، لە قازانجو زیانەكان دەكات، كەواتە: ئێمەش دەبێ وریا بین، ئەگەر لەو جۆرە بین كە سوودمان بۆ خەلْكو كۆمەلْگاو دەوروبەرمان هەبێ، دەمێنین، خۆمانو بەرنامەكانمان، بەلاَم ئەگەر سوود نەگەیەنینو، سوودبەخش نەبین، دەڕۆین، ئەوە بە پێی یاسایی خوای كارزان، كە بێگومان دینەكەمان سوودبەخشەو ڕاستەو هەقە، بەلاَم دەبێ خۆشمان ببەینە ئاستی ئایینو بەرنامەكەمانەوە، لە ڕووی تێگەیشتنو ڕاست تێگەیشتنو، لە ڕووی كارپێكردنو پڕاكتیزە كردنو بەڕێوەبردنیشەوە

مەسەلەی چوارەمو كۆتایی : ئاكامی باشی وەلاَمدەراوانی پەروەردگاریانو، سەرەنجامی شوومی وەلاَمنەدەرەوانو پەشێمانییان لە ڕۆژی دوایی دا:

خوا دەفەرموێ : ﴿لِلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَٱلَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَهُۥ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفْتَدَوْا۟ بِهِۦٓ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْحِسَابِ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿١٨﴾﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە حەوت بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿لِلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمُ ٱلْحُسْنَىٰ﴾، ئەوانەی کە وەڵامی پەروەردگاریان داوەتەوە، بەدەم پەروەردگاریانەوە هاتوون، پاداشتی هەرە باشیان هەیە

(ٱلْحُسْنَىٰ)، سیفەتی مەوصووفێکی قرتێنراو (محذُوف)ە، یانی: (العَاقِبَة الحُسْنَى)، سەرەنجامی هەرە چاك، كە لە ڕەزامەندیی خواو، لە بەهەشتی خوای پەروەردگاردا، بەرجەستە دەبێ، هەڵبەتە وەك پێشتریش باسمان کرد: ئەمە بە پلەی یەکەم مەبەست پێی دواڕۆژە، بەڵام هەر لە دنیاشدا، ئەوانەی کە بەدەم بانگی پەروەردگاریانەوە دەچن، سەرەنجامو ئاکامیان خێر دەبێ، هەر نەبێ لە عەیبداریی لای خەڵك‌و، گوناهباریی لای خوا پارێزراو دەبن‌و، سەربەرزو ڕوو سوور دەبن، بەهۆی پابەندیی بە شەریعەتەوە، مرۆڤ سەربەرز دەبێ، ڕوو سوور دەبێ‌و، هەر کەسێك ئینصاف‌و ویژدانی هەبێ، لە خۆی مەمنوونی دەکات‌و، وا دەکات کە لێی ڕازی بێ‌و، لەگەڵ بێ ئینصافیی‌و بێ ویژدانییشدا هیچ ناکرێ .

بڕگەی دووەم : - ﴿وَٱلَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَهُۥ﴾، بەڵام ئەوانەی کە وەڵامی پەروەردگاریان نەداوەتەوە، بە دەنگ پەیام‌و بەرنامەکەیەوە نەهاتوون، ئنجا کە وەڵامیان نەدایەوە، مانای وایە کوفرو تاوان‌و خراپەیان کۆکردۆتەوە، هەروەك چۆن وەڵامدانەوەی پەروەردگار، واتە: ئیمانیان پێ هێناوەو بۆی ملکەچ بوون‌و پابەندبوون بە شەریعەتەکەیەوەو، خەمی بەڕێوەبردنی شەریعەتەکەییان خواردوە، لە ژیانی تاکیی‌و خێزانیی‌و کۆمەڵایەتیی‌و سیاسییاندا، ئنجا ئەوانەی کە وەڵامی پەروەردگاریان نەداوەتەوەو بە دەنگیەوە نەهاتوون :

بڕگەی سێیەم : - ﴿لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ﴾، ئەگەر هەرچی لە زەویدا هەیە، هەمووی بە تێکڕاو، هێندەی دیکەشی لەگەڵدا بێ،

واتە: نەك هەر هێندەی پڕی دنیا، بەڵكو دوو بەرانبەری ئەوەی كە لە دنیادا هەیە، ئەگەر هەموویان هەبێ :

بڕگەی چوارەم : - ﴿لَافْتَدَوْا بِهِۦٓ﴾، ئەوە دەیكەنە بەلاگێڕەوەی خۆیانو، دەیكەنە فەرەبووی خۆیان، لە ڕۆژیی دواییدا، كاتێ سزای خوا دەبینن، بە خۆزگە دەخوازنو بە ئاوات دەخوازن، كە هەرچی لە دنیادا هەیە، هی ئەوان بووایەو هێندەی دیكەشی لەگەڵ دابووایە، بۆ ئەوەی كردبایانە بەلاگێڕی خۆیانو، خۆیان لە سزای خوا دەرباز كردبایە .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْحِسَابِ﴾، ئا ئەوانە لێپرسینەوەی خراپیان بۆ هەیە

(سُوءُ الحِسَاب: مَا يَحُفّ بِهِ مِن إغلاظٍ وَإهانَةٍ للمُحَاسَبِ، وَأمَّا أصلُ الحِسَابِ فَهُوَ حَسَنٌ لأنَهُ عدلٌ)[1]، ﴿سُوٓءُ ٱلْحِسَابِ﴾، واتە: ئەوەی كە هاوپێچ دەبێ لەگەڵ ئەو لێپرسینەوەیەی خوادا، لە خۆ لێ تووڕەكردنو، بە سووك تەماشاكردنو سزادان، بۆ كەسێك كە لێی دەپرسێتەوە، ئەگەرنا ئەسڵی لێپرسینەوە بۆخۆی شتێكی باشە، چونكە دادگەرییەو مایەی چەسپاندنی دادگەریی خوای پەروەردگارە

بەلام بە نسبەت ئەوانەوە كە لێیان دەپرسرێتەوەو، خراپەیان كردوە، لێپرسینەوەكە خراپە، چونكە لە ئەنجامی ئەو لێپرسینەوەیەدا، تووشی سزا دەبنو، تووشی ئەو ڕۆژە ڕەشە دەبن، كە دوایی مەرگی خۆیانی تێدا بە ئاوات دەخوازن

بڕگەی شەشەم : - ﴿وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ﴾، شوێنی حەوانەوەیان دۆزەخە

(المَأوى كُلُّ مَكان يَأوي إلَيهِ شيء لَيلاً أو نَهَارًا)، (مَأوى)، هەر شوێنێكە كە هەر شتێك پەنای پێ دەبات، بە شەوێ، یان بە ڕۆژێ، بۆ ئەوەی سەلامەت بێو، تێیدا ئیسراحەت بكاتو، تێیدا بحەوێتەوە، ئنجا ئەوانە شوێنی تێدا حەوانەوەو، پەنا پێبردنو، سەر پێ بردنیان، دۆزەخە

---

١) التحرير و التنوير ، ج ١٣، ص ١٢٣.

برگەی حەوتەم : - ﴿وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ﴾، خراپترین شوێنی ئیسراحەت تێدا کردن و پشوودانیش، بریتییە: لە دۆزەخ، چونکە لەوێدا پشوودان و ئیسراحەت نیە، ﴿ٱلۡمِهَادُ﴾، یان بە مانای (فِراش)ە، واتە: شوێنێك کە ڕاخراوە، بۆئەوەی ئینسان پشووی تێدا بدات و تێیدا بخەوێ، کە ئەو کاتە بە (مُهُد)، کۆ دەکرێتەوە، وەك: (كِتَاب، كُتُب)، کتێب، کتێبەکان .

دەشگونجێ: ﴿ٱلۡمِهَادُ﴾، بۆ خۆی کۆ (جمع) بێ، کۆی (مَهد)بێ، یانی: بێشکە، لانکە، کە منداڵ تێیدا ئیسراحەت دەکات، وەك (سَهمْ، سِهَام)، تیر، تیرەکان

کورتەی ماناو مەبەستی ئەم ئایەتە موبارەکەش ئەوەیە کە: خوا ﷻ دوای ئەوەی باسی خۆی کرد ﷻ باسی سیفەتەکانی و کردەوەکانی خۆی کردو، باسی ئەوەی کرد کە هەر ئەو پەروەردگارەو هەمەکارەیەو، باسی ئەو هەموو نیشانەو سیفەتە بەرزو ناوازانەی خۆی کرد، کە هەر کامێکیان بە تەنیا، پاساوو بەڵگەی ئەوەیە کە مرۆڤ دەبێ تەنیا خوا بپەرستێ، چ جای هەموویان وێکڕاو پێکەوە، هەروەها باسی پەرستراوە ساختەکانی کرد، ئەوانەی کە خەڵك بە نەزانیی پەنایان پێ دەبەن، ئەگەر دارو بەردن، ئەگەر مرۆڤن، ئەگەر هەواو ئارەزوون، ئەگەر شەیتانن، ئەگەر مانگ و خرۆکەو ئەستێرەن، هەرچی هەن، جگە لە خوا هەرچی بپەرسترێ، پەرستراوێکی ساختەو پووچ و بێ نێوەڕۆکە

دوای ئەوە، ئنجا خوا لە کۆتایی دا: باسی سەرەنجامی ئەوانە دەکات کە ئەهلی ئیمان و خوا بە یەکگرتن و، بە دەنگ بانگەوازی پەروەردگاریانەوە دەچن و، بەندایەتیی بۆ خوا ئەنجام دەدەن، کە چ سەرەنجامێکی چاکیان هەیەو، باسی سەرەنجامی شوومی ئەوانەش دەکات، کە ئەهلی شیرك و کوفرن و، بەندایەتیی بۆ خوا ناکەن، کە ئەوانیش چ سەرەنجامێکی شووم و خراپیان هەیە !!

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان ئایەتەکانی: (١٩ – ٢٥) واتە: حەوت (٧) ئایەت دەگرێتە خۆی، لەو (٧) ئایەتەدا، خوای زاناو توانا ﷻ بە دە (١٠) لە سیفەتە بنەڕەتییەکانیان، پێناسەی بەندە شایستەکانی خۆی، بەندە بڕوادارو پارێزکارەکانی خۆی دەکاتو، باسی سەرەنجامی پڕ خێریان دەکات، هەم هی خۆیان، هەم هی بابو دایكو هاوسەرو ڕۆڵەکانیان، کە بریتیە لە نیشتەجێ بوونیان لە بەهەشتە ڕازاوەو نەبڕاوەکانی خوادا ﷻ.

پاشان ئاماژەیەکیش بە مرۆڤە ناشایستەو پەیمانشکێنو، سیفەتە بنەڕەتییە خراپەکانیان دەکات، کە سێ (٣) سیفەتنو، سەرەنجامی شوومیشیان دەخاتە ڕوو

﴿أَفَمَن يَعۡلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ كَمَنۡ هُوَ أَعۡمَىٰٓۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ١٩
ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلۡمِيثَٰقَ ٢٠ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ
وَيَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلۡحِسَابِ ٢١ وَٱلَّذِينَ صَبَرُواْ ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ رَبِّهِمۡ وَأَقَامُواْ
ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ سِرّٗا وَعَلَانِيَةٗ وَيَدۡرَءُونَ بِٱلۡحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عُقۡبَى
ٱلدَّارِ ٢٢ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡۖ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ
يَدۡخُلُونَ عَلَيۡهِم مِّن كُلِّ بَابٖ ٢٣ سَلَٰمٌ عَلَيۡكُم بِمَا صَبَرۡتُمۡۚ فَنِعۡمَ عُقۡبَى ٱلدَّارِ ٢٤ وَٱلَّذِينَ
يَنقُضُونَ عَهۡدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقۡطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفۡسِدُونَ فِي
ٱلۡأَرۡضِ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعۡنَةُ وَلَهُمۡ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ٢٥﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{ئایا کەسێك کە دەزانێ (و بڕوای وایە): ئەوەی بۆ لای تۆ نێردراوەتە خوار (قورئان) هەق‌و ڕاستە، وەك کەسێکە کە کوێرە (لە بەرانبەر هەقدا)، بە دڵنیاییی تەنیا خاوەن عەقڵان پەند وەردەگرن ﴿١٩﴾ ئەوانەی پەیمانی خوا بەجێ دێنن‌و بەڵێنی پتەوی خوا هەڵناوەشێننەوە ﴿٢٠﴾ ئەوانەی هەرچی خوا فەرمانی پێکردوە (لە پەیوەندییەکان کە بگەیەنرێ) دەیگەیەنن‌و، سام لە پەروەردگاریان دەکەن‌و، لە لێپرسینەوەی خراپ دەترسن ﴿٢١﴾ ئەوانەی بۆ وەدەستهێنانی (دیداری) ڕووی پەروەردگاریان (لە بەرانبەر نارەحەتییاندا) خۆڕاگرتوون‌و، نوێژیان بەرپا کردوەو، لەوەی پێمانداون بە پەنهانیی‌و بە ئاشکرا بەخشیویانەو، بە چاکە بەرپەرچی خراپە دەدەنەوە، ئا ئەوانە سەرەنجامی (چاکی) مەنزڵگای دوارۆژیان هەیە ﴿٢٢﴾ باغ‌و بێستانە هەمیشەییەکان کە خۆیان‌و ئەوانەی شایستەن، لە باب‌و دایکیان‌و، هاوسەرانیان‌و، ڕۆڵەکانیان دەچنە نێویان، فریشتەکانیش لە هەموو دەرگایانەوە لێیان وەژوور دەکەون ﴿٢٣﴾ (پێیان دەڵێن:) سەلامتان لێبێ، بەهۆی خۆڕاگرییتانەوە (ئەم مەنزڵگاو سەرەنجامەی ئێوە) کە چاکترین سەرەنجام‌و مەنزڵگەیە (بە قسمەتتان بووە) ﴿٢٤﴾ بەڵام ئەوانەی پەیمانی خوا پاش پتەوکردنی، دەشکێنن‌و، ئەوەی کە خوا فەرمانی بە گەیاندنی کردوە، دەیپسێنن‌و، تێکدان لە زەمیندا دەکەن، ئەوانە نەفرینیان لێیەو، خراپترین مەنزڵگایان جێیە ﴿٢٥﴾}

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(يُوفُونَ): (الوَفَاءُ: ضِدُّ الغَدْرِ، وَفَى بِعَهْدِهِ وَفَاءً، وأَوْفَى، وَفَى الشَيءُ: تَمَّ وكَثُر)، (وفاء) پێچەوانەی غەدرە، غەدر یانی: پەیمانو بەڵێن شكێنیی، دەگوترێ: (وَفَى بِعَهْدِهِ وَفَاءً، وأَوْفَى بِعَهْدِهِ وَفَاءً)، واتە: بەڵێنو پەیمانەكەی خۆی بردەسەر، ئنجا دەگوترێ: (وَفَى الشيءُ أَي: تَمَّ وَكَثُر)، واتە: ئەو شتە تەواو بوو، زۆر بوو

(بِعَهْدِ ٱللَّهِ)، بە پەیمانو بەڵێنی خوا، (العَهْدُ: الأَمَانُ وَالیَمِینُ وَالمَوْثِقُ وَالذِّمَّةُ)، (عهد): بە مانای (أمان) دێ، كەسێك كەسێك پەنا بداتو، بە مانای سوێند دێو، بە مانای شتێكی پتەویش دێو، بە مانای ئۆباڵداریێتیی دێ، یەكێك بە یەكێك دەڵێ: ئۆباڵت بە گەردنم .

(وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ)، دەگوترێ: (نَقَضَ البِنَاءَ، والحَبْلَ والعَهْدَ)، بینایەكە، یان دیوارەكە، یاخود پەتەكە، یان پەیمانەكەی هەڵوەشاندەوە، هەموویان وشەی (نقض)یان بۆ بەكاردێت، (الإِنْتِقَاضُ: الإِنْتِكَاثُ)، (إِنْتِقَاض): بریتیە لە شیكردنەوەو شكنرانەوەی شتێك كە رێسترا بێو چنرابێ

(المِیثَاقُ: العَهْدُ والجَمْعُ: مَوَاثِیق، عَقْدٌ مؤكّدٌ بِیَمِینٍ وَعَهْدٍ)، وشەی (میثاق) كە بە (مَوَاثِیق)، كۆدەكرێتەوە، یانی: بەڵێنو بە گرێبەستو بەڵێنێك كە جەختی لەسەر كرابێتەوە، بەهۆی سوێند لەسەر خواردنو، پەیمان لەسەر دانەوە، بۆ ئەوە بەكاردێ .

(عُقْبَى ٱلدَّارِ): (العُقْبُ والعُقْبَى: يَخْتَصّان بالثَّوَابِ وكَذا العَاقِبة)، وشەی (عُقْب) و (عُقْبَى) و (عاقِبة)، هەموویان تایبەتن بە پاداشتەوە، واتە: سەرەنجامی چاك

(سُوٓءَ ٱلۡحِسَابِ)، لێپرسینەوەی خراپ، کە ئاوا پێناسە کراوە: (مايَحُفُّ بالْحِسابِ مِنْ إغْلاظٍ وإهانَةٍ لِلْمُحَاسَبِ).

بێگومان لێپرسینەوەی خوا بۆ بەندەکانی لە ئەسڵدا شتێکی باشە، چونکە بەهۆی ئەوەوە دادگەریی دەچەسپێ، چونکە خراپەکاران سزایان دەدرێ‌و، چاکەکاران پاداشتیان دەدرێتەوە، بەڵام (سُوٓءَ ٱلۡحِسَابِ)، بە نسبەت ئەو کەسەوە کە لێی دەپرسرێتەوە، ئەگەر بە زبریی ڕیسوا بکرێ‌و، ئەزیەت بدرێ، لە کاتی لێپرسینەوەدا، ئەوە پێی دەگوترێ: (سُوٓءَ ٱلۡحِسَابِ)، واتە: لێپرسینەوەیەکی خراپ، کە بۆ بابای لێپرسراوە، خراپە، ئەگەرنا لە ئەسڵدا، لێپرسنەوەی خوا بۆ بەندەکانی شتێکی باشە .

مانای گشتی ئایەتەکان

لەم حەوت ئایەتە موبارەکەدا، خوا ﷻ دە (١٠) لە سیفەتە بنەڕەتییو گەورەو گرنگەکانی ئەو بەندانەی کە هیچ ناوونیشانێکی بۆ دانەناون، بەلاّم بە سەرنجدانی نێوەڕۆکی سیفەتەکانو، ئایەتە موبارەکەکان، کە ئەو دە (١٠) سیفەتانە دەگرنە خۆیان، بۆمان دەردەکەوێ کە مەبەست پێیان ، بەندە بڕوادارەکانو پارێزکارەکانو بۆ خوا صوڵحاوو شایستەکانن .

لە چەند شوێنێکدا خوا ﷻ لە سوورەتە مەککەییەکاندا، پێناسەی بەندەکانی خۆی دەکات

١/ ئەمە یەکێکە لەو شوێنانە، کە بە دە (١٠) سیفەت، پێناسەی ئەو بەندانەی خۆی دەکات، کە لەلای پەسندو شایستەن

٢/ هەروەها لە سوورەتی (المؤمنون)دا، بە نۆ (٩) سیفەت پێناسەیان دەکات

٣/ لە کۆتایی سوورەتی (الفرقان)دا، بە دوازدە (١٢) سیفەت پێناسەیان دەکات

٤/ هەروەها لە سوورەتی (الشوری)دا، دیسان بە دە (١٠) سیفەت پێناسەیان دەکات

هەروەها لە چەند جێیەکی دیکەشدا، خوای کارزان ویستوویەتی هەر لەو سەرەتایەوە، کە لە قۆناغی مەککەدان، پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی بەرێزی پەروەردە بکرێنو، برازێندرێنەوە بەو سیفەتو خەصڵەتە گەورەو گرنگانەی کە کەسایەتیی ئینسانی مسوڵمانیان لێ پێك دێ، چونکە بێگومان سەرەکییترین جیاوازیی نێوان بڕوادارو بێبڕوایەك، مسوڵمانو نامسوڵمانێك، ئەوەیە کە بابای بڕوادار، چ پیاو بێ، چ ئافرەت، چ زانابێ، چ نەزان بێ – بەو واتایە کە شارەزایی و خوێندەواریی نەبێ – بابای بڕوادار ڕازاوەیە بە سیفەتە بەرزو جوانەکان، بە

پێچەوانەی مرۆڤی بێبڕواوە، هەرچەندە زاناو شارەزاش بێ، بەڵام ئەو خەسڵەتو سیفەتە بەرزو جوانانەی کە بڕواداران خۆیانیان پێ دەڕازێننەوە، لەواندا نین، جاری واش هەیە بابای بێبڕوا، ئەو سیفەتانەی کە خوا لە فیتڕەتو سروشتی هەر مرۆڤێکدا داینـاون، لە خۆیدا دەیانپارێزیّو، خۆی بە سیفەتی جوان دەڕازێنێتەوە، بەڵام هەرچۆن بێ، ئەوەی کە دەتوانێت بە شێوەیەکی گشتگیرو فراوان، خۆی بڕازێنێتەوە بە سیفەتە بەرزو جوانەکانو، لە سەریشیان بەردەوام بێو، لە هەموو حاڵاندا پێشیانەوە پابەندبێ، تەنیا بڕوادارە .

ئنجا خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ﴾، واتە: ئایە ئەو کەسەی کە دەزانێت ئەوەی بۆ لای تۆ لە پەروەردگارتەوە نێردراوەتە خوار هەقە، وەك ئەو کەسەوایە کوێرە، کەواتە :

<u>یەکەمین سیفەتی</u> مرۆڤی بڕوادارو بۆ خوا صوڵحاوو شایستە، ئەوەیە کە زانیاریی هەیە، زانیاریی هەیە بەو حەقەی کە لە پەروەردگاریەوە بۆ موحەممەد ﷺ کۆتا پێغەمبەری خوا دابەزێنراوە، دیارە زانیاریی هەبوون بە قورئان، بە پەیامی خواش، تەنیا ئەوە نیە، بڵێ: من دەزانم قورئان هەقە، بەڵکو دەبێ لێی وردبێتەوە لێی تێبگات، پێیدا قووڵبێتەوەو بە بەڵگە دڵنیایی بۆ پەیدا بێ، ئنجا ئەوە پێی دەگوترێ: عیلمی هەیە، بە هەقێتیی کتێبی خوا، ئەگەرنا هەموو بڕوادارێك کە بڕوای بەوە هەیە : کە قورئان لە خواوە بۆ پێغەمبەر (محمد) ﷺ دابەزێندراوە، بە شێوەیەکی گشتیی دەگوترێ : زانیاریی هەیە بە هەق بوونی قورئان، بەڵام بە ڕاستیی زانیاریی تەواو بە حەق بوونی قورئان، کە لەلایەن پەروەردگارەوە بۆ موحەممەد ﷺ نێردراوە، تەنیا بۆ کەسانێك دەستەبەر دەبێ کە باش لە قورئان تێبگەنو، پێیدا قووڵ ببنەوەو لێی شارەزابن .

بێگومان مرۆڤ تاکو زیاتر سەرنجی قورئان بداو لێی تێبگات، زیاتر حەقانیەتی قورئانی بۆ دەردەکەوێو، زیاتر لەو ڕاستییە دڵنیا دەبێ، کە ناگونجێ جگە لە خوا ﷻ هیچ کەسی دیکە ئەو قورئانەی فەرمووبێ .

ئنجـا لێرەدا خـوا ﷻ کەسێك کـە دەزانـێ قورئـان هـەقەو لـە پەروەردگـاریەوە بۆ موحەممەد ﷺ دابـەزێنراوە، بـەراوردی دەکات لەگەڵ بـابـای بـێ بـڕوادا، بـەڵام دەفـەرموێ: ﴿كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ﴾، واتـە: کەسـێك کـە کـوێرە، چـونکە لـە ڕاستییدا زانیـاریی بریتیـە لـە بینـایی ئینسـان، هۆی بینینـی ئینسـان، هـەروەك نـەزانییش بریتیە لە کـوێریـی مرۆڤ، کە ڕاستییەکان نابینـێ .

سـیفەتی دووەم : دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ﴾، بێگومـان تەنیـا خـاوەن عەقڵان بیـردەکەنەوە، بیـریان دێتـەوە، پەند وەردەگـرن

وشـەی (تَذَکّر) وەك لە مەسـەلە گرنگەکانیشـدا بـاسی دەکـەین، لەسـەر کێشی (تَفَعُّـل)، واتـە: وە بیـر خـۆ هێنانـەوە، پەنـد وەرگـرتن، شـتێك کـە مرۆڤ پێشتـر زانیبێتـیو ئێسـتا لـێی بـێ ئـاگـابووبێتو، بیهـێنێتەوە بـەر ئـاوێنـەی خـەیاڵو هۆشی خـۆی .

ئنجا سـیفەتی دووەمـی ئـەو جۆرە کەسـانە، بریتیـە لـەوە کـە خـاوەن عەقڵـن، کەواتـە: ئەوانـە هـەم خاوەن عەقڵـنو، هـەم ئەهلـی عیلمـن

وشـەی: ﴿ٱلْأَلْبَٰبِ﴾، کۆی (لُـبّ)ە، کـاکڵ، بـەڵام ئـەم وشـەیە خـوازراوەتەوە بۆ مانای عـەقڵ، لەبـەر ئـەوەی مـرۆڤ بـە عەقڵـەوە مرۆڤــەو، عـەقڵو هۆش کـاکـڵی مرۆڤە، وەك چۆن گـوێزێك بـە کاکڵەکەیەوە گوێـزە، مـرۆڤیش بـە عەقڵەکـەیەوە مرۆڤـە .

سیفەتـی سـێیـەم : کـە دەفەرمـوێ: ﴿ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ﴾، ئەوانـەی کـە پـەیمانی خـوا بـەجـێ دێنـنو، پـەیمانو بـەڵێنـی پتـەوی خـوا ناشـکێنو، هـەڵی ناوەشـێننـەوە

پەیمانـی خـوا :

أ) دەگونجـێ مەبـەست پێی ئەو پەیمـانە زگماکـە بـێ کـە خـوا ﷻ لـە سروشـتی هـەر مرۆڤێکـدا دایـنـاوە، کـە بریتیـە لـە ناسـینی خـاوەنو پەروەردگـارو بـەدیهێنـەری خـۆیو، تەنیا پەرستنی

ب) دەشگونجێ مەبەست پێی ئەو بەڵێنو پەیمانە بێ، دوای ئەوەی مرۆڤ بڕوا بە خواو بە ئیسلامو بە پێغەمبەری خاتە ﷺ دێنێ دێتە کایە

ج) دەشگونجێ مەبەست پێی هەموو ئەو پەیمانانە بێ، کە مرۆڤ دەیاندا بە ناوی خواوە، لە مامەڵەی لەگەڵ مرۆڤەکاندا، هەموویان دەگرێتەوە، گرنگ ئەوەیە، ئەوانە پەیمانی خوا بەجێ دێننو پێی وەفادار دەبنو، بەڵێنو پەیمانی پتەوی خوا، ناشکێننو هەڵی ناوەشێننەوە

سیفەتی چوارەم: دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ ﴾، هەروەها ئەوانەی کە هەرچی خوا فەرمانی پێکردوە بگەیەنرێ، دەیگەیەنن، خوا فەرمانی کردوە بە گەیاندنی پەیوەندیی خزمایەتیی، پێش هەموو کەس: بابو دایك، ئنجا هاوسەر، ئنجا رۆڵە، ئنجا خزم، ئنجا دراوسێ، ... هتدو هەموو ئەوانەی کە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکەی، واتە: پەیوەندییەکانی نیزیکییو خزمایەتییو کۆمەڵایەتیی

سیفەتی پێنجەم: دەفەرموێ: ﴿ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ﴾، سام لە پەروەردگاریان دەکەن.

وشەی (خَشْيَة) بریتیە لە لێ ترسان لەگەڵ بە گەورە گرتندا، یاخود: سامو بیم هەبوون بەرانبەر بە شتێك، بەهۆی بە گەورە گرتنیو بە مەزن گرتنییەوە، ﴿ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ﴾، سامو بیمیان بەرانبەر بە پەروەردگاریان هەیەو بە گەورەی دەگرن .

سیفەتی شەشەم: دەفەرموێ: ﴿ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴾، لە لێپرسینەوەی خراپ دەترسێن، لێپرسینەوەی خراپ، ئەوەیە کە مرۆڤ خراپەکاریی کردبێو، پشتی لە خوا کردبێ، بێگومان دەبێ چاوەڕێی لێپرسینەوەیەکی خراپ بێ، کە بۆ ئەو خراپە، ئەگەرنا لێپرسینەوە کە سزاو پادشتی بە دوا دادێ، لە خودی خۆیدا، شتێکی باشە

سیفەتی حەوتەم: دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ صَبَرُواْ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ ﴾، ئەوانەی کە بۆ بەدەست هێنانی ڕووی پەروەردگاریان خۆڕاگر بوون، واتە: بۆ بەدەست هێنانی دیداری ڕووی پەروەردگاریان، یاخود (وجْه) لێرەدا بە مانای ڕەزامەندیی دێ، بۆ بەدەست هێنانی ڕەزامەندیی پەروەردگاریان، دیارە خواش ﷻ تەنیا دەرفەت بە کەسانێك دەدات، لە ڕۆژی دوایی دا، تەماشای بکەن‌و، ڕووی بێ وێنەی ببین، کە لێیان ڕازیی بێ، کەواتە: (وَجْه) چ بە مانای دیداری ڕووی خوا، چ بە مانای ڕەزامەندیی خوا، لێك بدرێتەوە، سەرەنجامەکەی هەر یەکە، ئەوانەی کە بۆ بەدەست هێنانی دیداری ڕووی خواو، ڕەزامەندیی خواو، پاداشتی خوا، خۆڕاگر دەبن، نەك بۆ ئەوەی پێیان بگوترێ: ئازان، (ما شاء الله) فلان کەس شانی واو باڵی وا !! نەء، تەنها بۆ ئەوە کە خوا لێیان ڕازی بێ‌و پاداشتی خوا بەدەست بێنن‌و، بە دیداری خوای پەروەردگاریان شادبن، بۆیە خۆڕاگر دەبن، خۆڕاگر دەبن لەسەر چی ؟

١/ لەسەر بەڵاو گرفتارییەکان

٢/ لەسەر طاعەت کە جێبەجێی بکەن

٣/ لەسەر گوناح کە دەستی لێ هەڵگرن

٤/ هەروەها لەسەر هەموو ئەو شتانەی کە پێویستە مرۆڤ خۆڕاگرییان لەبەردەمدا بکات.

سیفەتی هەشتەم: دەفەرموێ: ﴿ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، واتە: نوێژ بەرپا دەکەن، بەڕێزان ! سەرنج بدەن !

نوێژ بەرپاکردن، لە قۆناغی هەشتەمدا باسکراوە، چونکە لە ڕاستییدا نوێژ، بەرهەمی گەلێك سیفەتی دیکەی پێش خۆیەتی، ئنجا ئەو نوێژە نوێژێکی ڕاستەقینە دەبێ، نەك کەسێك نوێژ دەکات، بەڵام سیفەتەکانی دیکە لە خۆیدا نەهێنێتەدی‌و لێیان خاڵیی بێ، ئەو کاتە ئەوە نوێژێکی بێ ڕووحە، نوێژێکی مونافیقانەو دەغەڵانەیە، یاخود نوێژێکی لاساییکەرەوانەو قرپۆکە .

﴿ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، نوێژ بـەرپا دەکەن، واتـە: بـەو شێوەیە کە خـوا فـەرمانی پێکردوە، جێبەجێی دەکەن، چونکـە (إِقَامَةُ الشَّيء)، ئـەوەیە شتێك ڕاست بکەیەوە، بەپێـوە ڕایـبگری، چونکە کاتێك کە شـتێك ڕادەوەستێنری، بـە پێوە ڕادەگیـری، لە تەواوترین‌و باشـترین حاڵەتی خۆیدا دەبێ، بۆیە خـوا ﷻ هـەمیشـە بۆ ئەنجامدانی نوێـژ، وشـەی: (إقامـة)ی بـەکارهێنـاوە، (أَقِـم الصَّـلاة، أَقَـامُوا الصَّلاة، يُقِيمُـونَ الصَّلاةَ)، واتە: بـەو شـێوەیە کە خـوا فـەرموویەتی، نوێژ جێبـەجێ دەکات.

<u>سیفەتـی نۆیـەم</u> : دەفـەرموێ: ﴿ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ سِرّٗا وَعَلَانِيَةٗ ﴾، لـەوی کـە وەك بژێـو پێمانـداون، بـە پەنهـانیی‌و بـە ئـاشکرا دەبـەخشـن‌و خـەرج دەکـەن، نوێـژ هـەقی خـوایەو، بـەخشین هـەقی خـەڵکە

<u>سیفەتی دەیـەم</u>: دەفـەرموێ: ﴿ وَيَدۡرَءُونَ بِٱلۡحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ ﴾، بـە چاکە، خراپـە پـاڵ پێوەدەنێـن، کەسێك خراپەیـان لەگەڵدا بکات، ئەوان ناچن، وەك ئەو خراپە بکەنەوە، بەڵکو بە سیفەتی باش، ئەو خراپەیە پاڵ پێوەدەنێـن، ئنجا جاری وایە، ئەو سیفەتە باشە، بریتیە لە بێدەنگیی‌و، جاری وایە ئەو سیفەتە بـاشـە، بریتیـە لە خۆڕاگریـی‌و قسە پێنەگوتنـەوەو، جـاری وایە ئەو سـیفەتە باشـە، بریتیـە لەوەی چاکەی لەگەڵدا بکەی، کە ئەو قسەی بـە تۆ گوتوە، تۆ دوعای خێـری بۆ بکـەی، یـان ئـامۆژگـاریی خێری بکەی، ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عُقۡبَى ٱلدَّارِ ﴾، ئـا ئەوانە سـەرەنجامی مەنزڵگـایان هـەیە، کە بـە تەئکید لێرەدا مەبەسـت لـە سـەرەنجـام (عُقۡبَى) واتـە: سـەرەنجـامی چـاك، (ٱلدَّارِ)یش (أل) ئەلیـف‌و لامـی پێوەیـە، واتـە: (الـدار الآخرة)، یـانی: سـەرەنجـامی چاکی مەنزڵگای دواڕۆژ، هی ئەو جۆرە کەسـانەو خاوەنـانی ئەو سیفەتـانەیـە .

دوایی ئـەو سـەرەنجامە چاکەی مەنزڵگـای دواڕۆژ، ڕوون دەکـاتەوە، دەفـەرموێ: ﴿ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا ﴾، چـەنـد بـاغ‌و بێستانێکی هـەمیشـەیین، دەچنـە نێویـان‌و، تێیانـدا نیشـتەجێ دەبـن، ﴿ وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡ ﴾، خۆشـیان‌و ئەوانـەش کـە شایسـتـەن، لـە بـاب‌و دایکـیان‌و، لـە هاوسـەرانیان‌و، لـە ڕۆڵـە‌و وەچەکـانیان، لەگەڵـیاندا نیشـتەجێ دەبـن، لـەو بـەهەشـتـە ڕازاوەو نەبڕاوانـەدا،

﴿وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ﴾، فریشتەکانیش لە هەموو دەرگاو لە هەموو دەروازانەوە لێیان وەژوور دەکەون، ﴿سَلَٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ﴾، پێیان دەڵێن: سەلامتان لێ بێ، بەهۆی ئەوەوە کە خۆتان ڕاگرت، بەهۆی پشوو درێژیی و خۆڕاگریی و ڕاوەستاوییتانەوە، لەسەر جادەی شەریعەت، ﴿فَنِعْمَ عُقْبَى ٱلدَّارِ﴾، ئا ئەو سەرەنجامە چاکەی ئێوە، باشترین سەرەنجامی مەنزڵگای دوارۆژە، پیرۆزباییان لێدەکەن و، سلاویان لێدەکەن و، خۆش حاڵیی دەردەبڕن، بەوەی کە بەو ئاکام و سەرەنجامە باشە گەیشتوون

ئنجا خوا ﷻ لە ئایەتی ژمارە (٢٥)دا ئاماژەیەکی کورتیش دەکات، بەوانەی کە خراپەکارن، بەوانەی کە خۆش نەویستراون و لەلایەن خوای پەروەردگارەوە، ناپەسندن، بە سێ لە سیفەتە بنەڕەتییەکانیان پێناسەیان دەکات و، سەرەنجامیشیان دەخاتە ڕوو :

دەفەرموێ :

١) ﴿وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ﴾، بەڵام ئەوانەی کە : پەیمانی خوا، دوای ئەوەی کە پتەو کراوە، دەیشکێنن، دوای ئەوەی کە پەیمانەکە بە پتەویی بەستراوە، بە پتەویی لێیان وەرگیراوە، دەیپسێنن دەیشکێنن و، هەڵیدەوەشێننەوە

٢) ﴿وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ﴾، ئەوەی کە خوا فەرمانی پێکردوە بگەیەندرێ، لە پەیوەندییەکان، ئەوان دەیپچڕێنن، ئەو پەیوەندییانە دەپچڕێنن ﴿وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾، هەروەها لە زەمیندا خراپەکاریی دەکەن

بێگومان هەر کەسێك پەیمانی لەگەڵ خوا هەڵوەشاندەوەو، پەیوەندییەکانی لەگەڵ خەڵکدا دابڕین و پچڕاندنی، سەرەنجامەکەی هەر ئەوەیە کە خراپەکاریی بکات لە زەویدا، ﴿أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ﴾، ئا ئەوانە نەفرینیان بۆ هەیەو، مەنزڵگای خراپیان بۆ هەیە، مەنزڵگای خراپ بێگومان مەبەست پێی دۆزەخەو، بەهۆی ئەوەوە کە لە ڕەحمەت و بەزەیی خوا دوور دەخرێنەوە، تووشی دۆزەخ دەبن .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : سیفەتی یەکەمو دووەمی بەندە شایستەکانی خوا زانایی‌و دانایی، یاخود شارەزایی‌و عاقڵمەندیی‌و ژیرییە :

خوا دەفەرموێ : ﴿أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩﴾﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە لە دوو بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم :- خوا دەفەرموێ: ﴿أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ﴾، ئەو هەمزە (أ)یەی کە چۆتە سەر (فَمَن)و بووە بە: (أَفَمَن) بۆ پرسیارکردنە، بەڵام پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانە (الإِسْتِفْهَامُ الإِنْكَاري پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانەش، پێویستیی بە وەڵام ناکات، چونکە وەڵامەکەی لەنێو خۆیدایە، ئەگەر بڵێم: ئا ئەمە دەفتەر نیە؟ چاوەڕێ ناکەم، بەرانبەرەکەم بڵێ: با ئەمە دەفتەرە، چونکە ئاشکراو ڕوونە، ئەگەر بڵێم: ئایا ئەمە قورئان نیەو موصحەف نیە؟ وەڵامەکەی پێویست ناکات‌و چاوەڕێ ناکەم کەسێك بڵێ: با قورئانە، چونکە دیارە، ئنجا خوا عز وجل لێرەدا دەفەرموێ: ئایا کەسێك کە دەزانێ ئەوەی لە پەروەردگارتەوە بۆ لای تۆ دابەزێنراوە، هەقە، وەك ئەو کەسە وایە کە کوێرە؟! وەڵامەکەی ئاشکرایە: بێگومان نەخێر، یەکسان نین .

هەڵبەت لێرەشەوە بۆمان دەردەكەوێ كە بەڕاستیی سیفەتی یەكەم، بۆ كەسانێك كە بیانەوێ دینداریی ڕاستو دروست بكەن، ئەوەیە كە شارەزابن لە وەحییو پەیامێك كە خوا دایبەزاندوە، بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ، كە بە پلەی یەكەم لە قورئاندا بەرجەستەیەو، وەك زۆر جاری دیكەش گوتوومانە: سوننەتی پێغەمبەریش ﷺ هەر بریتیە لە چۆنیەتی جێبەجێ كردنی قورئان، بەڵێ لە سوننەتدا، هەندێ حوكمو یاسا هەن كە بە ڕوونیی لە قورئاندا نینو، سوننەتیش بەگشتیی وەحیی خوایە بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەوەی كە بە ڕێكو ڕاستیی بە ئێمە گەیشتبێو، لێی دڵنیابین كە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی، یان كردوویەتی، یان دانی پێدا هێناوە

بەڵێ یەكەمین خەسڵەتو سیفەتی كەسێك كە بیەوێ دینداریی ڕاستو دروست بكاتو، بەندەیەكی شایستەی خوا بێ، ئەوەیە كە لە وەدا خوا ناردوویەتە خوار بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ زانابێ، تێیدا شارەزابێ، لێی دڵنیایی كە ئەوە هەقەو لە پەروەردگارەوە بۆ پێغەمبەری خاتەم دابەزێنراوە، پێچەوانەی ئەویش، بریتیە لە كەسێك كە كوێر بێ، واتە: نابینا بێ، نەبینەر بێ، ئەو هەقە نەبینێو نەزانێ .

<u>**بڕگەی دووەم :**</u> - ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ﴾، بێگومان تەنیا خاوەن عەقڵان بیریان دەكەوێتەوە، شارەزایانی زمان دەڵێن: (التَذَكُّرُ جَعْلُ الشَيءِ مَذْكُوراً)، (ذِكر) بریتیە لە باسكردن، یاخود بریتیە لە ئەوە كە ئینسان شتێكی لە زەیندا ئامادەبێ، پێچەوانەی (ذِكْر) بریتیە لە (نسیان) واتە: فەرامۆشكردنو لەبیرچوون، ئنجا (تذكُّر) لەسەر كێشی (تَفَعُّل)ە، واتە: هێنانەوە بیرخۆ، لە زەیندا ئامادەكردنی شتێك، بۆچی خوا ﷻ وشەی (تَذَكُّر)ی زۆر بەكارهێناوە؟ چونكە لە ڕاستییدا هەموو ئەو حەقیقەتانەی كە خوا ﷻ خستوونیە دوو توێی كتێبی كۆتایی خۆیەوە، لە فیطرەتو سروشتی مرۆڤدا داینـاون، وەك ڕەگو ڕیشەو ئەسڵەكەیان، بۆیە هەر كەسێك فیطرەتو سروشتی تێك نەچوو بێ، كاتێك ڕاستییەكانی قورئان دەبیستێ، ڕاستییەكانی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ، شەریعەتی خواو پێغەمبەری خوا دەبیستێ، هەست دەكات: پێیان ئاشنایە،

هەست دەکات کە ئەوەی بیستوویەتی دەیبستیٚو دەیبینیٚ، شتێکە پەیوەندیی بە ناخی ئەویشەوە هەیە، بۆیە خوا ﷻ وشەی (تذكر) بەکاردێنیٚ، مرۆڤ هەر ئەوەندەی دەویٚ ڕاستییەکانی قورئان بخاتەوە بیرخۆیو، سەرنجیان بداتو، تێیانەوە ڕامینیٚ، ئەگەرنا ئەو ڕاستییانە، زگماك و فیطرەتی مرۆڤ، پێیان ئاشنایەو دەیانناسیٚ

کە خوا دەفەرمویٚ : ﴿ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾، دیارە ﴿ إِنَّمَا ﴾ (أَدَاةُ الحَصْرِ والإِثْبات)ە، ئامرازی کورتهەڵێنانو چەسپاندن، واتە: تەنیا خاوەن عەقڵان بیر دەکەنەوە، تەنیا خاوەن عەقڵان وەبیریان دێتەوە، تەنیا خاوەن عەقڵان پەند وەردەگرنو، بەهرەمەند دەبن لەو ڕاستییانەی کە لە قورئان دا هەن، لە فیترەتو ناخی ئەوانیشدا هەن، چونکە ئینسان ئەگەر عەقڵی خۆی بەکارنەهێنیٚو ڕانەمێنیٚو ورد نەبێتەوە، ڕاستییەکانی ناکەونەوە بیر، ئەو ڕاستییانەی کە لە قورئاندا هەن، ﴿ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾یش، ﴿ أُوْلُواْ ﴾، کۆیەو تاکی نیە واتە: (أصحاب)، خاوەنان، ﴿ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾ کۆی (لُبّ)ە و، (لُبّ)یش یانی : عەقڵ، ﴿ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾، یانی: خاوەنانی عەقڵان، خاوەن ئاوەزان، ڕاستییەکانیان بیر دەکەونەوەو، بەهرەمەند دەبنو پەندیان لیٚ وەردەگرن .

مەسەلەی دووەم : سیفەتی سێیەم، بەجێهێنانی پەیمانو نەشکاندنی بەڵێنی پتەوی خوا :

وەك خوا عزّوجل دەفەرمویٚ: ﴿ ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ ﴿٢٠﴾ ﴾، بەندە شایستەکانی خوا، سێیەمین سیفەتی گەورەو گرنگیان، ئەوەیە کە پەیمانی خوا بەجێدێننو، بەڵێنو پەیمانی پتەو ناشکێنن .

(الوَفَاءُ بالْعَهْدِ: أن يُحَقِّقَ الْمَرْءُ مَا عَاهَدَ عَلَى أَنْ يَعْمَلَهُ)، وەفاداریی بە پەیمان، پابەندیی بە پەیمانەوە، ئەوەیە کە مرۆڤ ئەوەی بەڵێنی داوە، جێبەجێی بکات.

کە دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ ﴾، ئەمە دوو واتایان هەڵدەگرێ :

١/ (عهد الله، مَصْدَرٌ مُضَافٌ إلى مَفْعُولِه)، بەمجۆرە: (مَا عَاهَدُوا اللّهَ على فِعْلِهِ)، چاوگەو پاڵدراوەتە لای بەرکار (مَفْعُول) یانی: ئەوەی کە پەیمانیان بە خوا داوە ، ئەنجامی بدەن، ئەنجامی دەدەن

٢/ (عهدِ الله، مَصْدَرٌ مُضَافُ إلى فَاعِلِه)، بەمجۆرە: (ما عَهِدَ اللهُ به إليْهِم)، چاوگێکی پاڵدراوە بۆ لای بکەرەکەی، واتە: ئەوەی کە خوا ﷻ بۆ ئەوانی ڕەوانکردوەو، پەیمانی وەرگرتوە لێیان، کە دەبێ ئەنجامی بدەن، ئەنجامی دەدەن

کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ ﴾، دیارە کەسێك وەفاداربێ بە پەیمان، پەیمان ناشکێنێ، بەڵام ئەمە بۆ زیادە جەختکردنەوەیە، جاری وایە مرۆڤ لە سەرەتاوە وەفادار دەبێ بە پەیمان، بەڵام دوایی دەیشکێنێ، یانی: نایگەیەنێتە سەر، مەرج نیە هەر کەسێك لە سەرەتاوە وەفادار بوو بە بەڵێنو پەیمان، لە کۆتاییشدا هەر وابێ، واتە: ئەمانە لە سەرەتاو سەرەنجامدا هەر وەفادارن، بە بەڵێنو پەیمانی خواوە ﷻ .

پێشتریش باسمان کرد: پەیمانی خوا (عهد الله) :

١) دەگونجێ مەبەست پێی ئەو پەیمانە خواڕسکە بێ کە مرۆڤ لێی وەرگیراوە، کە دەبێ خواو خاوەنی خۆی بناسێو، بەندایەتیی بۆ بکاتو بیپەرستێ

٢) هەروەها دەگونجێ مەبەست پێی حاڵەتی چوونە نێو ئیمانو ئیسلام بێ

٣) دەشگونجێ مەبەست پێی کۆی ئەو بەڵێنو پەیمانانە بێ، کە مرۆڤ لەگەڵ مرۆڤەکانی دیکەدا، دەیاندا، دەبێ پێیانەوە پابەند بێ، واتە: هەموو ئەو گرێبەستانەی لە مامەڵەی لەگەڵ مرۆڤەکاندا، گرێیان دەدات، دەبێ نەیانپسێنێو نەیانشکێنێو پێیانەوە پابەند بێ

مەسەلەی سێیەم : سیفەتەكانی: چوارەمو پێنجەمو شەشەم، كە بریتین لە گەیاندنی ئەو پەیوەندیيانەی خوا فەرمانی پێكردوون بگەیەنرێن‌و، سام‌و بیمیان بەرانبەر بە پەروەردگاریان‌و، مەترسییان لە لێپرسینەوەی خراپ لە ڕۆژی دواییدا :

خوای پەروەردگار دەفەرموێ : ﴿ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾ ﴾

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە ، لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : - ﴿ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ ﴾، ئەمە سیفەتی چوارەمە: كەسانێك كە ئەوەی خوا فەرمانی پێكردوە بگەیەنرێ، دەیگەیەنن، كە مەبەست هەموو ئەو پەیوەندییانەن، كە دەبێ كۆمەڵگایەكی تەندروست‌و ساغ، لە نێو خۆیدا ئەو پەیوەندییانە بگەیەنێ :

۱/ پەیوەندیی نێوان ژن‌و مێردە

۲/ پەیوەندیی نێوان باب‌و دایك‌و ڕۆڵەكانە

۳/ پەیوەندیی نێوان خزمانە بە گشتی

٤/ پەیوەندیی نێوان دراوسێیەكانە

٥/ پەیوەندیی نێوان حوكمڕانان‌و خەڵك‌و كۆمەڵگایە

٦/ پەیوەندیی نێوان پێكهاتەكانی كۆمەڵگایە، بۆ نموونە هەژارو دەوڵەمەندن

۷/ پەیوەندیی نێوان كۆی ئەو توێژانەیە كە كۆمەڵگایان لێ پێكدێ

۸/ پەیوەندیی نێوان مسوڵمانان‌و نامسوڵمانانە لە كۆمەڵگایەكدا، ئەوانە هەموویان دەگرێتەوە، بەندە شایستەكانی خوا ئەوانەن كە هەموو ئەو پەیوەندییانەی خوا فەرمانی پێكردوە بگەیەندرێن، دەیانگەیەنن

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ﴾، ئەمەش سیفەتی پێنجەمە: سامو بیمێکی بە گەورە گرانەو بە مەزن گرانەیان هەیە، بەرانبەر بە پەروەردگاریان واتە: لە پەروەردگاریان دەترسێنو سامو بیمیان بەرانبەری هەیە، بەهۆی بە مەزن گرتنیانەوە بۆی، چونکە دەڵێ: (الخَشْيَة: الخَوْفُ الْمَشُوبُ بِتَعْظِيمٍ)، (خَشْيَة) ترسێکە کە ئاوێتەیە لەگەڵ بە مەزن گرتندا، زۆر کەس لە مانای لە خوا ترساندا، بەهەڵەدا چووە، لە خوا ترسان، ئەوە نیە خوا وەك شتێکی مەترسیلێکراو بێ، بەڵکو لە خوا ترسان ئەوەیە کە تۆ لەبەرئەوەی خوا زۆر مەزنە، زۆر بەرزە، زۆر گەورەیە، زۆر دادگەرە، تۆ لە کردەوەکانی خۆت دەترسێی کە خوا ﷻ بە پێی کردەوەکانی خۆت مامەڵەت لەگەڵدا بکاتو، سزات بداتو، تووشی سزاو ئازارو چەرمەسەریی ببی، ئەگەرنا خوا ﷻ لە زاتی خۆیدا: خۆشویستراوو بە مەزن گیراوو بە گەورە گیراوەو مل بۆ کەچکراوە

بڕگەی سێیەم : - ﴿ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴾، ئەم ڕستەیە سیفەتی شەشە دەگرێتە خۆی :

لە لێپرسینەوەی خراپ دەترسێن، لێپرسینەوەی خراپ وەك پێشتریش باسمان کردوە، لێپرسینەوەی خوا بۆ بەندەکانی لە خودی خۆیدا چاکە، بەڵام لێپرسینەوەی خراپ ئەوەیە، بۆ ئەو کەسە خراپ بێ، ئەو لێپرسینەوەیەی لەگەڵدا بکرێ، کەسێکیش لێپرسینەوەیەکی لەگەڵدا دەکرێ، بۆی خراپ بێ، کە لارێو خراپەکارو تاوانباربێ .

ئنجا کە لێرەدا دەفەرموێ : ﴿ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ ﴾، دەمەوێ تۆزێك شی بکەمەوە :

(الوَصْلُ: ضَمُّ شيءٍ لِشَيءٍ، وَضِدُّهُ ، القَطْعُ، وَيُطْلَقُ مَجَازاً على القُرْبِ وَضِدُّهُ : الهجر واشتهر مجَازاً، أيْضَاً فِي الإحْسَانِ والإكْرَامِ وَمِنْهُ: صِلَةُ الرَّحِمِ

واتە: (وصل) ئەوەیە کە شتێك بە شتێکەوە بنووسێنرێ، کە پێچەوانەکەی بریتیە لە (قطع) واتە: برین، هەروەها بە شێوەی مەجاز بە مانای نیزیکیی بەکاردەهێنرێ، کە پێچەوانەکەشی بریتیە لە دووریی لێکردن، هەروەها بە

مەجاز وشەی (وصل) بەکارهێندراوە بۆ چاکەکاریی‌و ڕێز لێگرتن، وشەی: (صلة الرحم) واتە: گەیاندنی پەیوەندیی خزمایەتیی، لەوەوە هاتوە .

ئنجا کە دەفەرموێ : ﴿مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ﴾، وەك تەفسیرمان کرد، چەمکەکەی گشتییەو هەموو ئەو پەیوەندییانەو ئەو نیزیکییانەی، کە خوا فەرمانی کردوە بگەیەنرێن، دەگرێتەوە .

مەسەلەی چوارەم : سیفەتەکانی: حەوتەم‌و هەشتەم‌و نۆیەم‌و دەیەم : بریتین لە : خۆڕاگریی لەبەر ڕەزامەندیی خواو، بەدەستهێنانی دیداری خواو، پەرپاکردنی نوێژو، بەخشینی ماڵ‌و سامان بە ئاشکراو بە پەنهان‌و، بەرپەرچدانەوەی خراپە بە چاکە :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿وَٱلَّذِينَ صَبَرُواْ ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ رَبِّهِمۡ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ سِرّٗا وَعَلَانِيَةٗ وَيَدۡرَءُونَ بِٱلۡحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ ....﴿٢٢﴾﴾

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە لە چوار بڕگەدا :

بڕگەی یەكەم : - ﴿وَٱلَّذِينَ صَبَرُواْ ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ رَبِّهِمۡ﴾، سیفەتی حەوتەم: بەندە هەڵبژاردەكانی خوا، بەندە شایستەو پەسندەكانی خوا، ئەوانەن كە خۆیان ڕاگرتوە، بەمەبەستی وەدەستهێنانی ڕووی پەروەردگاریان، واتە: دیداری ڕووی پەروەردگاریان، یان مەبەست لە ڕوو (وَجه) ڕەزامەندییە، واتە: بە مەبەستی وەدەستهێنانی ڕەزامەندیی پەروەردگاریان .

وشەی (ٱبۡتِغَآءَ) [1] یانی: (طَلَب) داواكردن، كەواتە: ئەوانە خۆڕاگرن‌و خۆڕادەگرن‌و ئەهلی صەبرن، بەڵام خۆڕاگریی‌و پشوو درێژیی‌و ڕاوەستاوییەكەیان، بە هاندەری وەدەستهێنانی ڕەزامەندیی خواو دیداری خوایەو،

١) الإبتغاء : إفتعالٌ من (بَغى : طَلَب) كەواتە : (إبتغاء) یانی : لێ خەفتان ، هەوڵ بۆدان .

ئەوەیان کردۆتە ئامانج: کە لە ئەنجامی ئەو خۆڕاگرییەدا، خوا لێیان ڕازی بیّ‌و بە دیداری شادبن، واتە: لەبەر ئەوەی خوا ﷻ فەرمانی کردوە بە خۆڕاگریی، خۆڕادەگرن، نەك بۆ مەبەستێکی دیکە، وەك ئەوەی خەڵك بڵێن: ئازان، یان مەدحیان بکریّ‌و، یاخود لەبەر ئەوەی زەمیان نەگریّ، لەبەر بیّ صەبریی، بەڵکو هاندەرو پاڵنەریان بۆ خۆڕاگریی، بریتیە لە وەدەستهێنانی ڕەزامەندیی خوا، هەڵبەتە هەموو کردەوەکانی مرۆڤ ، ئەگەر بەو هاندەرو پاڵنەرە نەبن‌و، ئەگەر بەمەبەستی ئامانجی ڕازیبکردنی خواو، وەدەستهێنانی پاداشتی پەروەردگارو خاوەنەکەیان، نەبن، پاداشتیان لە بەرانبەردا وەرناگریّ‌و دەبێتە سەپانی[1] پووشیّ

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، سیفەتی هەشتەم: ئەوانەی کە نوێژیان بەرپا کردوە، پێشتریش باسمان کرد کە لە قورئاندا تەنیا وشەی (أقام) بۆ نوێژ (صلاة) بەکارهاتوە، واتە: بۆ بەجێهێنانی نوێژ وشەکانی: (أقام، یقیم، أقم، یقیمون، أقاموا) بەکارهاتوون، (أقاموا الصلاة) یانی: نوێژیان بەرپا کردوە، بۆیەش ئەو وشەیە بەکاردیّ، چونکە هەر شتێك کاتێك لە حاڵەتی وەستان‌و ڕاوەستاندا دەبیّ، بۆ وێنە: مرۆڤ، ئەوە تەواوترین حاڵەتیەتی‌و لە باشترین حاڵەت‌و دیمەنی خۆیدا قەرار دەگریّ، کەواتە: (أقاموا الصلاة) واتە: نوێژەکە ئەنجام دەدەن، بەو شێوەیە کە خوا فەرمانی پێکردوە، ئەنجام بدریّ، نەك هەر لە کۆڵ خۆیانی بکەنەوە، بەڵکو مافی تەواو بە ڕواڵەت‌و دەروونی نوێژەکەیان دەدەن :

أ) ڕواڵەتی نوێژەکەیان، وەك قورئان خوێندن‌و زیکرەکانی نێو نوێژو، جموجۆڵەکانی نوێژ بە تەواویی بەجیّ دەگەیەنن، ئارامیان تێدا دەگرن، هەروەها نوێژەکە لە کاتی خۆیدا دەکەن‌و، نوێژەکان بە کۆمەڵ دەکەن‌و، لە شوێنی پاکدا دەیکەن .

---

١) واتە : بیّ بەرهەم دەبیّ، چونکە (سەپان) بابای جوتیار (فَلاّح)ە‌و، جوتیارێك هیچ بەرهەمی نەبیّ جگە لە پووش و پەلاش، ڕەنج بەخەساربووە

ب) مافی نێوەوەی نوێژەکەشیان دەدەن، نێوەڕۆکی نوێژەکەشیان دێننە دی، وەك: ملکەچیی بۆ خوا، بیرکردنەوە لە مانای ئەو ئایەتانەو ئەو وشە موبارەکانە کە لە نوێژەکەدا دەگوترێن، ئنجا دوای نوێژەکەش خۆپاراستن لە هەر شتێك کە پێچەوانەی نوێژ بێت و، لەگەڵ نوێژدا تێك بگیرێ، ئەوە نوێژ بەرپاکردنەو، ئەوە مافی خۆی بە نوێژ دانە .

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَـٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾، سیفەتی نۆیەم : لەوەی کە پێمانبەخشیون، بە پەنهان و بە ئاشکرا، سامان و ماڵی خۆیان بەخشیوە، مەگەر چۆن دەنا لە قورئاندا هەمیشە نوێژو زەکات پێکەوە دێن: ﴿يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ﴾، هەروەها نوێژو ماڵ بەخشین پێکەوە دێن، لەبەر ئەوەی نوێژ، هەقی خوای پەروەردگارەو، ماڵ بەخشین، هەقی خەڵکە، ئیسلامیش لەو دوو وشەیەدا کورت دەبێتەوە : خواپەرستیی و خەڵك دۆستیی

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ﴾، سیفەتی دەیەم : بە چاکە خراپە پاڵپێوە دەنێن ، واتە: کەسێك خراپەیەکیان لەگەڵ دەکات، ئەوان ناچن وەك ئەو کەسە خراپە بکەنەوە، بەڵکو بە چاکە ئەو خراپەیە دەفع دەکەن و پاڵ پێوە دەنێن، لە بەرانبەر خراپەدا چاکە دەکەن، هەڵبەتە دەشگونجێ مەبەست ئەوە بێ: کە ئەگەر خراپەیەکیان لە دەست قەوما، بە چاکە ئەو خراپەیە لە کۆڵ خۆیان دەکەنەوە، کە لە هیچ کام لە تەفسیرەکاندا ئەوەم نەبینیوەو ئێستا هاتە دڵم، کە مەرج نیە لێرەدا تەنیا مەبەست ئەوە بێ: لە مامەڵە لەگەڵ خەڵکدا، لە بەرانبەر خراپەیاندا، چاکە دەکەن، بەڵکو دەشگونجێ لە مامەڵە لەگەڵ خۆیاندا، هەر کاتێك خراپەیەکیان لێ قەوما، وشەیەکی خراپیان بە دەمدا هات، نیازو خولیایەکی خراپیان لە دڵ گەڕا، یان کردەوەیەکی خراپیان ئەنجامدا[1]، بە دوای دا چاکەیەك دەکەن، بۆ ئەوەی بەو چاکەیە، کاریگەریی نەرێنیی خراپی ئەو خراپەیە، دەفع بکەن و پاڵ پێوەبنێن،

١) کە ئەمیش دەگونجێ لە کاتی مامەڵەیان لەگەڵ خەڵکدا، یان لە خودی خۆیان دا بێ

دووری بخەنەوە، وەك لە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺدا هاتوە، فەرموویەتی: {وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا}، (أَخْرَجَهُ أَحْمَد بِرقم: (٢١٣٥٤)، وَالتِّرمِذِيُّ بِرقم: ١٩٧٨)، وَالدَّارِمِيُّ بِرقم: (٢٨٣٣)، وَحَسَّنَهُ الألباني}، واتە: بە دوای خراپەدا چاکە بکە، دەیسڕێتەوە

کەواتە : ئەوانە بوونە دە (١٠) سیفەتو خەسڵەتی بنەڕەتیی و بنچینەیی، کە خوا ﷻ بەندە زاناو دانایەکانی خۆی، بەندە شارەزاو عاقڵمەندەکانی خۆی، پێ پێناسە کردوون .

<u>مەسەلەی پێنجەم</u> : ئەنجامی خاوەنانی ئەو دە (١٠) سیفەتانە، بریتیە لە ئاکام خێریی، ئەویش نیشتەجێبوونە لە بەهەشتەکانی خوادا، لەگەڵ باب و دایکانیان و، هاوسەرانیان و ڕۆڵەکانیاندا :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عُقۡبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَأَزۡوَٰجِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡۖ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يَدۡخُلُونَ عَلَيۡهِم مِّن كُلِّ بَابٖ ﴿٢٣﴾ سَلَٰمٌ عَلَيۡكُم بِمَا صَبَرۡتُمۡۚ فَنِعۡمَ عُقۡبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٤﴾﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە لە حەوت بڕگەدا :

<u>بڕگەی یەکەم</u> : - لە کۆتایی ئایەتی ژمارە (٢٢)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عُقۡبَى ٱلدَّارِ﴾، ئا ئەوانە سەرەنجامی چاکی مەنزڵگای دواڕۆژیان هەیە، (العُقْبَى: العَاقِبة، وَهِيَ الشَّيءُ الَّذِي يَعْقُبُ أي: يَقَعُ عقِبَ شيءٍ آخَر، وَقَدْ اشْتَهَرَ اسْتِعْمَالُهَا فِي آخِرَةِ الْخَيرِ: والْعَاقِبة لِلْمُتَّقِين، والْعَاقِبة لِلتَّقْوى)، وشەی (عُقْبَى) بریتیە لە شتێك کە بەدوای شتێکدا دێ، لە دوای وی دەبێ و، وشەی (عُقْبَى) زیاتر بۆ ئاخیر خێری بەکاردێ، بۆ ئەوە کە لە دواڕۆژدا ئینسان خێرو چاکەی بە قسمەت ببێ، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿وَٱلۡعَٰقِبَةُ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾﴾ الأعراف:

دەفەرموێ: سەرەنجام (کە مەبەست پێی سەرەنجامی چاکە) بۆ پارێزکارانە، هەروەها دەفەرموێ : ﴿وَٱلْعَـٰقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿١٣٢﴾﴾طـه، سەرەنجام (سەرەنجامی خێر) بۆ پارێزکارییە .

کەواتە: ﴿أُوْلَـٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ﴾، یانی: سەرەنجامی چاکی ڕۆژی دوایی‌و مەنزڵگای دوایی، لە گرەوی ئەو جۆرە کەسانەدایە کە خاوەنی ئەو (١٠) سیفەتەن

ئنجا دوایی خوا ﷻ پێناسەی ئەو عاقبەت خێریی‌و ئەو سەرەنجامە چاکە دەکات، دەفەرموێ :

بڕگەی دووەم : - ﴿جَنَّـٰتُ عَدْنٍ﴾، بەهەشتە هەمیشەییەکان، (جَنَّتُ) کۆی (جَنَّة)ە، واتە: باخ‌و بێستان، دارو درەخت‌و سەوزایی‌و میوەجات

(عَدْنٍ) بە مانای (إسْتِقْرَار) دێ، (الْعَدْنُ: الإِسْتِقْرَارُ) واتە: بەهەشتە هەمیشەییەکان، بەهەشتە سەقامگیرو بەردەوامەکان، باخە سەقامگیرو بەردەوامەکان، ئەو سەرەنجامە خێرە پێکدێنن

بڕگەی سێیەم : - ﴿يَدْخُلُونَهَا﴾، دەچنە نێو ئەو باخانە

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّـٰتِهِمْ﴾، هەروەها هەر کەسێك کە شاسیتە بێ‌و چاك بێ، لە باب‌و دایکانیان‌و هاوسەرانیان‌و ڕۆڵە‌و وەچەیان .

وشەی (آباء) بابەکان، (أُمهات) دایکەکانیش، دەگرێتە خۆی، (الآباء: يَشْمُلُ الأُمَّهاتِ على طَرِيقَةِ التَّغْلِيب) وشەی (آباء) (أُمَّهات)یش، دەگرێتە نێو خۆی، چونکە لە زمانی عەرەبییدا بنچینەیەك هەیە: هەر کاتێك نێرومێ پێکەوە باسکران، ڕاناوی نێرینە بەکاردێ‌و، مێینەش دەگرێتەوە، لە زمانی عەرەبییدا دەگوترێ: (الأَبَوَيْن، الأَبَوَان، الوَالِدَيْن، الوَالِدَان)، کە (أَبَوَيْن)، واتە: باب‌و دایك (وَالِدَيْن) واتە: باب‌و دایك، (أَبَوَيْن) دووان، (مُثَنّى)ی، (أَب)ە‌و (والِدَيْن) دووان،

(مُثنّى)ی (والِد)ەو، (أَبُ و والِد) هەردووکیان بە مانای باب دێن، بەڵام بۆ دایکیش بەکاردێن، بە بەڵگەی ئەوە کە لێرەدا کراوە بە دوو، کە مەبەست ئەوە نیە دوو باب بن، بەڵکو مەبەست پێی بابو دایکن

خوا دەفەرموێ : خۆیانو ئەوانەی کە شایستەن لە بابو دایکیانو هاوسەرانیانو وەچەکەیان، دەچنە نێو ئەو بەهەشتانەوە

ئەمە وەك ئایەتەکەی سوورەتی (الطُّور) وایە کە دەفەرموێ : ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتۡهُمۡ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلۡحَقۡنَا بِهِمۡ ذُرِّيَّتَهُمۡ وَمَآ أَلَتۡنَٰهُم مِّنۡ عَمَلِهِم مِّن شَيۡءٖۚ كُلُّ ٱمۡرِيِٕۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٞ ﴿٢١﴾ ﴾، واتە: ئەوانەی بڕوایان هێناوەو وەچەکەشیان بە ئیمانەوە شوێنیان کەوتوون، ئێمە وەچەکانیان دەگەیەنینە، ئەوانو بەوانیان پەیوەست دەکەینو، لە کردەوەی ئەوانیش کەم ناکەینەوە (بیخەینە سەر پاداشتو کردەوەی وەچەکەیان، بۆ ئەوەی پێیان بگەن)، بەڵکو خوا لە بەخششی خۆی، ڕۆڵەکان دەگەیەنێ بە بابو دایکەکان، ﴿كُلُّ ٱمۡرِيِٕۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٞ﴾، هەر کەسە بارمتەی کردەوەکانی خۆیەتی .

هەڵبەتە لێرەدا تەنها باسی وەچە دەکات، بەڵام لە سوورەتی (الرعد)دا، هەروەها لە سوورەتی (غافر)یشدا، باسی بابو دایكو هاوسەرانو وەچەش دەکات

ئە ئایەتانەش ئەوە دەگەیەنن کە لە بەهەشتێدا، مرۆڤ لەگەڵ هاوسەری، لەگەڵ بابو دایکی، لەگەڵ ڕۆڵەکانی، پێکەوە کۆدەبنەوە، ئنجا وشەی (آباء) وەك چۆن بابو دایکی نزیك دەگرێتەوە، بابو دایکی دووریش دەگرێتەوە، واتە: نەنكو باپیرو ... هتد، هەروەها وشەی: (ذُرِيَّة)یش وەك چۆن کوڕو کچ دەگرێتەوە، نەوەو نەوەی نەوەش دەگرنەوە، وشەی: (أَزْوَاج)یش کۆی (زَوْج)ە، کە هەم بۆ نێرو هەم بۆ مێ بەکاردێ، جا بەپێی ئەم ئایەتانە بێ: خوا ﷻ ئەوانەی کە نزیکایەتیی ڕەچەڵەکیان پێکەوە هەیە، لە بەهەشتدا مادام هەموویان ئەهلی ئیمانن، پێکیان دەگەیەنێو، ئەگەر هەندێکیان لە خوارێ بن،

خـوای پەروەردگـار لـە بـەخششـی خـۆی ئەوانـەی خـوارێ دەبـاتە لای ئـەوانی سـەرێو پلـەیان بۆ بـەرز دەکـاتەوە، بـەبێ ئـەوەی لـە پاداشـتو کردەوەی ئەوانـەی شـوێنیان بـەرزە، کـەم بکاتەوە .

بڕگـەی پێـنجـەم : - ﴿وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يَدۡخُلُونَ عَلَيۡهِم مِّن كُلِّ بَابٍ﴾، فریشتەکانیش لـە هـەموو دەرگـایەکەوە لێیـان وەژوور دەکـەون، لێـرەدا مەبەسـت ئەوەیـە کـە فریشتەکـان، زۆر دەچـن بـۆ لایـانو زۆر لێیـان وەژوور دەکـەون، کـە دوایـی دەریدەخات بۆچی زۆر دەچنـە لایـان .

بڕگـەی شـەشـەم : - ﴿سَلَٰمٌ عَلَيۡكُم بِمَا صَبَرۡتُمۡ﴾، پێیـان دەڵێن: سڵاوتان لێبـێ بەهـۆی خۆڕاگرییتانـەوە، یـانی: ئـەم ڕێزلێگیرانـەی ئێـوە، کـە فریشـتە سـەلامتان لێدەکەنو لەو شوێنانەدا نیشتەجێ بوون، بەهـۆی خۆڕاگرییو پشوو درێژییتانە، زۆر جار باسمان کردوە: خۆڕاگریی بـەگشتیی دەبێتـەوە سـێ بـەش، سـێ جۆر :

١/ خۆڕاگریی لەسـەر طاعـەت، ئینسان فەرمانبـەریی خـوا بکـات لـە زاتـی خـۆیو، لە چوار چێوەی ماڵو خێزانیو، لە چوار چێوەی کـۆمەڵگادا، پابـەندی شـەریعەتی خـوا بێو، خۆڕاگربێ لەسـەر طاعـەتو فەرمانبـەریـی خـوا

٢/ خۆڕاگـریی لەسـەر گونـاهـو تـاوانو لادان، خـۆڕاگر بـێ: تووشـی گونـاهو تـاوان هەڵەو پەڵە نەبـێ

٣/ خـۆڕاگریی لەسـەر بـەڵاو موصیبـەتو تاقیکردنـەوەی خـواو، ئـارامگرتن لـە بەرانبـەر پێشهـاتە ناخۆشەکـانو ڕووداوو کارەساتەکـان دا، ئـەو شـتانەی پێـی ناخۆشن، لە بـەرانبـەر بـەڵاو قەدەرە ناخۆشەکان دا خۆڕاگر بـێ، سکاڵانەکـاتو ناشوکریی نەکـات

بڕگـەی حـەوتـەم : - ﴿فَنِعۡمَ عُقۡبَى ٱلدَّارِ﴾، واتە: باشـتـرین سـەرەنجامی مەنزڵگـای دواڕۆژ ئـەم سـەرەنجـامەی ئێوەیـە، یـانی: (فَنِعۡمَ عُقۡبَى ٱلدَّارِ عُقْبَـاكُم) باشـتـرین سـەرەنجـامی مەنزڵگـای دواڕۆژ، ئـەم سـەرەنجـامەی ئێوەیـە، کـە بریتیـە لـە نیشتەجێ بوونتان لەو جێگاو ڕێگـا پڕ ڕێزو حـورمەتو نـازو نیعمـەتـەدا .

مەسەلەی شەشەم و کۆتایی : سێ (٣) سیفەتی بنەڕەتیی بێبڕوایان و سەرەنجامی شووم و بێ خێریان :

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ (٢٥)﴾

توێژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە پێنج بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ﴾، ئەوانەی کە پەیمانی خوا پاش پتەو کردنی و گرێدانی، دەشکێنن، پەیمانەکە هەڵدەوەشێننەوە

بڕگەی دووەم : - ﴿وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ﴾، هەرچی کە خوا فەرمانی پێکردوە بگەیەنرێ، ئەوان دەیبڕن، دەیپچڕن

(النَقْضُ: الإِبْطَالُ وعَدَمُ الوَفَاءِ)، (نَقْض) بریتیە لە هەڵوەشاندنەوەو وەفادار نەبوون، واتە: هەموو پەیوەندییەکان کە خوا فەرمانی کردوە بگەیەنرێن، ئەوان دەیانپچڕێنن، چ پەیوەندیی نێوان ڕۆڵەو باب و دایك، چ پەیوەندیی هاوسەرێتیی، چ پەیوەندیی خزمایەتیی، هی دوورو نیزیك، چ پەیوەندیی دراوسێیەتی، تا کۆتایی .

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ﴾، لە زەمیندا خراپەکاریی دەکەن، لەسەر زەوی خراپەکاریی و تێکدان دەکەن، بەدڵنیاییی هەر کەسێك پەیمانێ کە لەگەڵ خوا بەستوویەتی، هەڵیوەشاندەوەو، پەیوەندییەکانی لەگەڵ خەڵکدا پچڕاندن، بێگومان سەرەنجامەکەی هەر بریتیە لە خراپەکاریی و تێکدان و ئاشووب نانەوەو ئاژاوە لەسەر زەوی

ئنجا کەسانێك بەو شێوەیە بن :

بڕگەی چوارەم : - ﴿أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعۡنَةُ﴾، ئا ئەوانە نەفرینیان بۆ هەیە، (اللَّعْنَةُ: البُعْدُ عَنِ الرَحْمَةِ والخِزْيُ)، (لعنة) بریتیە لە دووریی لە بەزەیی خواو لە سەرشۆڕیی‌و زەبوونیی .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿وَلَهُمۡ سُوٓءُ ٱلدَّارِ﴾، هەروەها ئا ئەوانە مەنزڵگای خراپیان بۆ هەیە، مەنزڵگای خراپیش بە تەئکید مەبەست پێی دۆزەخە، دۆزەخی پڕ ئاگری بڵێسەدار

خوا پەنامان بدات بە لوتفو کەرەمی خۆی، بەهۆی یارمەتییدانمان بۆ خۆ دورگرتن، لەو سیفەتانەی کە خاوەنەکانیان تووشی دۆزەخ دەکەن، کە بریتین لە بێ پەیمانیی‌و بێ بەڵێنیی لەگەڵ خواداو، پچڕاندنی پەیوەندییەکان لەگەڵ خەڵکی خواو، خراپەکاریی کردن لە سەرزەمینی خوادا

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی پێنجەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئە دەرسەمان ئایەتەکانی: (٢٦ – ٣١) دەگرێتە خۆی، لەم شەش (٦) ئایەتەدا :

١/ سەرەتا : خوا ﷻ باسی ئەو ڕاستییە دەکات، کە فراوان کردنو گرتنەوەی بژیو، واتە: زۆرکردنو کەم کردنی ڕۆزییو بژیو، تەنیا بە دەست خوایە

٢/ هەروەها باسی زێدە دڵخۆش بوونی بێبڕوایان دەکات، بە ژیانی زوو تێپەڕو کە بایەخی دنیا

٣/ پاشان باسی داواکاریی کافرەکان دەکات، کە نیشانەو موعجیزەیەکی وەك هی گەلانی پێشوو بۆ پێغەمبەری خاتەم دابەزێ، ئنجا خواش ﷻ لە وەڵامدا ئەو ڕاستییە دەخاتە ڕوو، کە گومڕابوونو ڕێی ڕاستگرتن، تەنیا بە دەست خوایە، واتە: کەسانێك لە ڕێی ڕاست گرتن بگەڕێنو لێی بخەفتن، قورئانو پەیامێك کە خوا بە پێغەمبەری خاتەمدا ناردوویەتی، بەسە بۆیان ببێتە بەڵگەو نیشانە کە هەم بەرنامەیەو، هەم بەڵگەشە، کەسێك لە ڕاستیی بخەفتێ، ئەوە بەسیەتیو، کەسێکیش نەیەوێ ڕێی ڕاست بگرێو، ڕێی گومڕایی سەرگەردانیی بگرێ، بێگومان ئەویش لە جوغزی ویستی ڕەهای خوای پەروەردگار نەچۆتە دەرێ .

٤/ دوایی خوا ئەو ڕاستییە دەخاتە ڕوو، کە بە یادی خوا، دڵان ئارام دەگرنو ئۆخژنیان بۆ دێو، سوکنایان بۆ دێو، دادەمرکێن

٥/ پاشان خوا باسی سەرەنجامی باشی بڕواداران کردار باش دەکات

٦/ دوایـی خـوای زانـاو توانـا ئـەو ڕاسـتییەش دەخـاتە ڕوو، کـە ڕەوانـەکردنی (موحەممەد) ﷺ هـەروەك ڕەوانەکـردنی پێغەمبـەرانی دیکـەیە بۆ گەلانی پێشوو، کە پەیـامی خوایان پێـدا نێـردراوە

٧/ پاشـان خـوا ﷻ پێناسەی قورئـان دەکـات، کە ئەگەر گریمان: قورئان چیایەکانی پێ لـە شـوێنی خۆیـان هەڵقـەندرابانو، زەوی پـێ قـڵـت قـڵـت کـرابـایـەو، بـڕابـایەو، مـردووی پـێ دوێنـدرابانایە، ئەگـەر خـوا نەیویسـتبایە بـڕوابێنن، هـەر ئیمانیـان نەدەهێـنـا .

٨/ لـە کۆتـایی دا : خـوا باسـی سـەرەنجـامی خـراپو شـوومی بێبـڕوایان لـە دنیـادا دەکات، کە بریتـیە لە بـەڵاو گرفتاریـیو لێقـەومـان

﴿ ٱللَّهُ يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُۚ وَفَرِحُواْ بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ
إِلَّا مَتَٰعٞ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦۗ قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ
وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَنۡ أَنَابَ ﴿٢٧﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِۗ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ
تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمۡ وَحُسۡنُ مَـَٔابٖ
﴿٢٩﴾ كَذَٰلِكَ أَرۡسَلۡنَٰكَ فِيٓ أُمَّةٖ قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهَآ أُمَمٞ لِّتَتۡلُوَاْ عَلَيۡهِمُ ٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ
وَهُمۡ يَكۡفُرُونَ بِٱلرَّحۡمَٰنِۚ قُلۡ هُوَ رَبِّي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوۡ
أَنَّ قُرۡءَانٗا سُيِّرَتۡ بِهِ ٱلۡجِبَالُ أَوۡ قُطِّعَتۡ بِهِ ٱلۡأَرۡضُ أَوۡ كُلِّمَ بِهِ ٱلۡمَوۡتَىٰۗ بَل لِّلَّهِ ٱلۡأَمۡرُ جَمِيعًاۗ
أَفَلَمۡ يَاْيۡـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن لَّوۡ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعٗاۗ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ
تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ أَوۡ تَحُلُّ قَرِيبٗا مِّن دَارِهِمۡ حَتَّىٰ يَأۡتِيَ وَعۡدُ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخۡلِفُ
ٱلۡمِيعَادَ ﴿٣١﴾ ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{خوا بۆ هەر کەسێك بیەوێ، بژیو فراوان دەكات، (و بۆ هەر كەسێك بیەوێ لێی دەگرێتەوە)و وە تەنگ دێنێ، (بێبڕوایان)یش بە ژیانی دنیایان زۆر دڵخۆش بوون، لە حاڵێكدا كە ژیانی دنیا لە چاو (ژیانی) دواڕۆژ، تەنیا ڕابواردنێكی كە و كورتە ﴿٢٦﴾ ئەوانەی بێبڕوان دەڵێن: دەبووایە (موحەممەد) لە پەروەردگاریەوە نیشانەو موعجیزەیەكی (وەك هی پێغەمبەرانی پێشووی) دابەزێنارابایە سەر، بڵێ: بە دڵنیایی خوا هەر كەسێكی بوێ، سەرگەردانی دەكاتو، هەركەسێكیش لە ناخەوە بگەڕێتەوە{و دان بە هەقدا بنێ}، بەرەو لای خۆی ڕێنمایی دەكات ﴿٢٧﴾ ئەوانەی بڕوایان هێناوەو، دڵەكانیان بە یادی خوا سوكناییان بۆ دێ، ئاگاداربن! دڵان بە یادی خوا، ئۆخژنیان بۆ دێو ئۆقرە دەگرن ﴿٢٨﴾ ئەوانەی بڕوایان هێناوەو كردەوە باشەكان ئەنجام دەدەن، خێرو خۆشیی تەواوو سەرەنجامی چاكیان هەیە ﴿٢٩﴾ بەو شێوەیە لە كۆمەڵێكدا ڕەوانمان كردووی، كە كۆمەڵانی دیكەی لە پێشدا ڕابردوون، تاكو ئەوەی بۆمان سروش كردووی، بەسەریاندا بیخوێنیەوەو، بەوانەی بە خوای میهرەبان بێبڕوان، بڵێ: ئەو (خوا) پەروەردگارمە، جگە لەو هیچ پەرستراوێك نیە، پشتم هەر بەو بەستووەو، گەڕانەوەشم تەنیا بۆ لای ویە ﴿٣٠﴾ ئەگەر قورئانێك هەبووایە كە چیاكانی پێ ڕۆێنرابان، یان زەوی پێ بڕدرابایە، یان مردووانی پێ دوێنرابان، مەگەر خوا ویستبای، دەنا هەر بڕوایان نە دەهێنا، بەڵكو كاروبار هەمووی هی خوایە، ئایا ئەوانەی بڕوایان هێناوە، لەوبارەوە دڵنیا نەبوون، كە ئەگەر خوا ویستبای (زۆریان لێ بكات) تێكڕای خەڵكی دەخستە سەر ڕاستە ڕێ! ئەوانەی بێبڕوان بەردەوام بەهۆی ئەوەوە كە دەیكەن لە كارو ڕەفتاری خراپ، بەڵای ڕاچڵەكێنەریان بەسەر دێن، یان ئەو بەڵایە دەكەوێتە نیزیكماڵەكەیان، هەتا بەڵێنی خوا دێ (بە هاتنی ڕۆژی دوایی)، بێگومان خوا گفتو بەڵێن دوا ناخات ﴿٣١﴾}.

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ): واتە: بژیو فراوان دەكات، (بَسْطُ الشيء: نَشْرُهُ وَتَوْسِيعُهُ، بَسَطَ الرِّزْقَ: وَسَّعَهُ)، وشەی (بَسْط) یانی: ڕاخستنو فراوان كردن (بَسَطَ الشَّيءَ يَبْسُطُهُ بَسْطاً)، شتەكەی بلاوكردەوەو فراوان كرد

لێرەدا وشەی: ﴿يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ﴾، واتە: بژیوو ڕۆزیی بۆ فراوان دەكات، بۆی زیاد دەكات

(وَيَقۡدِرُ): (يَقْدِر) یانی: (يُضَيِّق) وە تەنگ دێنێ، كەمی دەكاتەوە، (قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ: ضُيِّقَ)، وەك لە سوورەتی (الطلاق)دا هاتوە، بژیوی لێ وەتەنگ هێنراوە، عادەت وایە شتی فراوان، زۆرەو، شتی تەنگو تەسك، كەمە

(وَفَرِحُواْ): واتە: زۆر دڵخۆش بوون، دەڵێ: (الفَرَحُ: إِنْشِرَاحُ الصَّدْرِ بِلَذَّةٍ عَاجِلَة، وأَكْثَرُ ما يَكُونُ فِي اللَّذَّاتِ الْبَدَنِيَّةِ الدُّنيَوِيةِ) .

(فَرَحْ) بریتیە لە سینە گوشاد بوون بەهۆی چێژێكەوە كە زوو دێتە دەستو، بە زۆریی بۆ ئەو لەززەتو چێژانە بەكاردێ، كە پەیوەندییان بە جەستەوە هەیەو لە دنیادا هەن

(أَنَابَ): (الإِنَابَةُ إِلى الله: الرّجُوعُ إِلَيْهِ بالتَّوْبَةِ وإِخْلاصِ العَمَلِ)، (الإِنابَةُ إِلى الله) واتە: گەڕانەوە بۆ لای خوا، بە پەشیمان بوونەوە، كە بە كردەوە بگەڕێیەوەو، كردەوەی خۆت بۆ خوا ساغ بكەیەوە .

(تَطۡمَئِنُّ): (الطُّمَأْنِينَةُ: السُّكونُ بَعْدَ الإنْزِعَاج)، (طمَأْنِينَة) بریتیە لە سوكنایی هاتنو ئۆخژن هاتنو، ئارام گرتنو سەقام گیربوون، پاش جووڵە جووڵ

(طُوبَىٰ): هەندێك گوتوویانە: (طُوبَى: شَجَرَةٌ فِي الجنَّة)، درەختێكە لە بەهەشت، وەك لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ ئاماژەی پێكراوە، كە سوار چوار سەد

(٤٠٠) ساڵ بەژێر سێبەرەکەیدا دەڕوات، بۆ ماوەی سەد (١٠٠) ساڵ نابڕێ، یاخود (طُوبَىٰ): (كلّ مُستَطَابٍ في الجنّة من: بقَاءٍ، بلا فَناءٍ، وَعِزٍ بلا زوالٍ، وَغِنَىً بلا فَقْرٍ)، (طُوبَىٰ) هەر لەززەت لێ وەرگیراوێکە لە بەهەشتدا لە: مانەوەی بەبێ لەبەین چوونو، بالآ دەستیی بەبێ لە دەست چوونو، بێنیازیی و دەوڵەمەندیی بەبێ هەژاریی

(مَتَابِ): دەگونجێ بە مانای گەڕانەوەو تۆبە بێ، دەشگونجێ بە مانای شوێنی گەڕانەوە بێ، کە لێرەدا بە مانای شوێنی بۆ لا گەڕانەوەیە، واتە: شوێنی بۆ لا گەڕانەوەی من، تەنیا خوایە ﷻ

(سُيِّرَتْ): یانی: ڕۆێنران لە شوێنی خۆیان، جووڵێنران، ڕۆیشتێنران، دەگوترێ: (سَيَّرَهُ فِي البَلَدِ: أَخْرَجَهُ مِنْ مَكَانِهِ)، ولآت بەدەری کرد: لە شوێنی خۆی دەریکرد، وەدەرینا

(يَاْيْـَٔسِ): ﴿أَفَلَمْ يَاْيْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ﴾، واتە: ئایا ئەوانەی بڕوایان هێناوە، نائومێد نەبوون، دەگوترێ: (يَئِسَ مِنَ الشَّيء) بە مانای لێی نا ئومێد بووو، بە مانای زانی (عَلِمَ)ش دێ، لەبەرئەوەی ئینسان کە لە شتێك نا ئومێد بوو، واتە: لە بوونی شتێك نا ئومێد بوو، مانای وایە دڵنیا دەبێ لە نەبوونیو، ئەگەر لە نەبوونی نائومێد بوو، دڵنیا دەبێ لە بوونی، بۆیە وشەی: (يَيْئَسُ) دڵنیایی لێیەوە لازم دێ، بۆیە (يَيْئَسُ) بە مانای (يَسْتَيْقِنُ)و (يَعْلَم) هاتوە، واتە: دڵنیا بووو زانی .

(قَارِعَةٌ): (القَارِعَةُ: الشَّدِيدُ مِنَ الشَّدَائِدِ وَهِيَ دَاهِيَة)، بەلآیەك كە زۆر سەخت بێ، زۆر توند بێ، پێی دەگوترێ: (قَارِعَة) كۆیەكەی (قَوَارِع)ە، وەك: (كَارِثَة) كە بە (كَوَارِث) كۆدەكرێتەوە، یانی: بەلآ .

(تَحُلُّ): واتە: دێت، دەكەوێتە ئەو شوێنە، (حَلَّ بِالمكانِ حُلولاً وَمَحَّلاً)، واتە: لەو شوێنە نیشتەجێ بوو، كەوتە ئەو شوێنە، (المَحَلُّ: المكَانُ الَذِي يُحَلُّ بِهِ)، (مَحَلّ) وێڕای ئەوەی كە بە چاوگ (مصدر) دێ، بە مانای ناوی شوێنیش دێ

مانای گشتی ئایەتەکان

بەڕێزان !

پێشتر چەند جارێك باسمان کردوە، کە ئەم سوورەتە بەگشتی باسی سیفەتەکانی خوایە ﷻ، پانتاییەکی زۆر بۆ پێناسەی خوا لەمیانی سیفەت و کردەوەکانیدا، تەرخان کراوە، هەروەها لەم سوورەتەدا باسی پێغەمبەرایەتیی و وەحیی کراوەو، باسی ڕۆژی دوایی و، سزاو پاداشتی خوا کراوە، بەلاّم بە پلەی یەکەم ئەم سوورەتە باسی خواناسیی (معرفة الله)یە .

لێرەش دەفەرموێ : ﴿ ٱللَّهُ يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُ ﴾، خوا بژیو فراوان دەکات بۆ هەر کەسێك کە بیەوێ و، تەنگی دەکات.

پێچەوانەی فراوان کردن : تەنگ کردنە، واتە: بۆ هەندێکان بژیو فراوان دەکات و، بۆ هەندێکان لێیان وەتەنگ دێنێ، یاخود: بۆ هەر کەسێك: لە قۆناغێکدا بژیوی فراوانی پێدەدات و، لە قۆناغێکدا ڕزق و بژیوەکەی لێ وەردەگرێتەوەو لێی وەتەنگ دێنێ .

﴿ وَفَرِحُواْ بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا ﴾، ئێمە بەپێی سیاق دەزانین کە لێرەدا (فاعل)ی (فَرِحُوا) کە (و)ەکەیە، دەبێتە (فاعل)ی (فَرِحَ) کە بۆ کۆی (جمع)ەو دەزانین مەبەست پێی کۆمەڵی بێبڕواو کافرەکانە، واتە: بێبڕوایەکان زۆر دڵخۆش و شادمان بوون بە ژیانی دنیا، وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەکان باس دەکەین: (فَرَح) بریتییە لەوپەڕی دڵ خۆشیی، خوا ﷻ لە مەقامی زەم و سەرزەنشتیاندا دەفەرموێ: زۆر دڵخۆش و شادمان بوون بە ژیانی دنیا، ﴿ وَمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٞ ﴾، ژیانی دنیاش لەچاو دواڕۆژ، لە چاو مەنزڵگای دواڕۆژو بەهەشت، تەنیا شتێکە بەهرەیەکی کەمی لێ وەردەگیرێ، یاخود ڕابواردنێکی کەمە، گوزەرانێکی کەمە، یانی: نیعمەتێکی کەم و خۆشییەکی کەمە .

ئنجا دووباره دێتەوە سەر باسی ئەوە كە پێشتریش خوا ﷻ هەر باسی كرد، لە ئایەتی ژمارە(٧)داو، بە هەمان شێوە دووبارەی دەكاتەوە، لێرەش دەفەرموێ: ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦ ﴾، ئەوانەی بێبڕوان دەڵێن: دەبووایە لە پەروەردگاریەوە نیشانەیەكی دابەزێنرا بووایە سەر، وەك پێشتریش گوتمان: ئەمە لێرەدا ئەوە دەگەیەنێ كە ئەوان قورئانیان هەر نادیدە گرتوە، یانی: قورئانیان بە موعجیزەو بەڵگەو نیشانەی پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ دانەناوەو، نادیدەیان گرتوە، یاخود داوایان كردوە كە موحەممەد ﷺ موعجیزەو نیشانەیەكی وەك هی پێغەمبەرانی پێشوو كە بەڵگەی بەرهەست بوون، بۆ بێ، بۆ وێنە: گۆچانەكەی مووسا ؑ و، حوشترەكەی صالح‌و، مردوو زیندووكردنەوەی عیسا ؑ، بەڵگەو نیشانەیەكی ئاوا، بۆ پێغەمبەری خاتەم بێ، لێرەدا وشەی (لَوۡلَآ) بۆ هاندان (تَحْضِيض)ە، یانی: دەبووایە نیشانەیەكی لە پەروەردگاریەوە بۆ دابەزێنرابایە! لە ئایەتی پێشووتردا، خوا ئاوای وەڵام دایەوە: ﴿ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٞۖ وَلِكُلِّ قَوۡمٍ هَادٍ ﴾، تۆ تەنیا ترسێنەرو وریاكەرەوەی‌و ، بۆ هەر كۆمەڵێك ڕێنماییكارێك بووە

بەڵام لێرەدا بە جۆرێكی دیكە، وەڵام دەداتەوەو، دەفەرموێ: ﴿ قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَنۡ أَنَابَ ﴾، بڵێ: بێگومان خوا هەر كەسێك كە بیەوێ گومڕای دەكات، ڕێی لێ ون دەكات، یان: لە ڕێ ونی دەكات، ﴿ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَنۡ أَنَابَ ﴾، هەروەها هەر كەسێك لە ناخەوە بەرەو لای خوا بگەڕێتەوەو، دان بەو هەقە دابنێ، كە خوا ناردوویەتی، ڕێنمایی دەكات، كەواتە: ئەگەر ئەوانە لە هیدایەت بگەڕێن، ئەوە بەهۆی قورئانەوە ڕێی ڕاست بیتینیان، لەبەردەستە، ئەگەر بیانەوێ بگەڕێنەوە، بەڵام ئەگەر مەبەستیان تەنیا ئەوە بێ: بیانوو بگرن، ئەوە بێگومان ئەوان لەو جۆرە كەسانەن كە خوا گومڕایان دەكات، ئەوانەی لە بیانوو گرتن‌و لە بەهانە بگەڕێن، خوا گومڕایان دەكات، خواش هەر كەسێك كە بیەوێ، گومڕای دەكات، واتە: لەو كەسانەی كە لە هەق ناگەڕێن، ئەگەرنا خوا لە گۆترە كەس گومڕا ناكات، هەروەك لە گۆترەش كەس هیدایەت نادات .

لێرە دەفەرموێ: ﴿ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَنۡ أَنَابَ ﴾، هەر کەسێك کە بۆ لای خوا بگەڕێتەوە، ڕێنمایی دەکاتو دەستی دەگرێ، هەروەها لە سووڕەتی (إبراهیم)دا بۆمان باس دەکاتو دەفەرموێ: ﴿ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٧﴾ ﴾، واتە: خوا ستەمکاران گومڕا دەکات، کەواتە: ئەوانەی کە خوا گومڕایان دەکات، ستەمکارو خراپەکارن، ئەوانەش کە خوا ڕێنماییان دەکات، بۆ خوا صوڵحاونو بەرەو خوا وەردەچەرخێنو، هەنگاو بەرەو خوا دەنێن، بۆیە خواش دەستیان دەگرێ، بەڵام ئەوەی پشت لە خوا بکات، خوا ﷻ بێ باكو بێنیازە، وەك دواییش تیشکی زیاتر دەخەینە سەر چەمكو واتای ئەم ئایەتە

ئنجا خوا ﷻ هەر بە بۆنەی باسی خوا ﷻو، پەیوەندیی لەگەڵ خواو، بەندایەتیی بۆ خواوە، باسی سیفەتێکی زۆر گەورەو گرنگی بڕواداران دەکات، کە بریتیە لەوەی دڵیان بە یادی خوا سوکنایىو ئۆخژنی بۆ دێ، دادەمرکێو ئارام دەگرێ، دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِ ﴾، ئەوانەی بڕوایان هێناوەو دڵەکانیان بە یادی خوا ئارام دەگرن، بە یادی خوا دادەمرکێن، بە یادی خوا سوکناییان بۆ دێ، پڕ دەبن لە ئۆخژنو هێمنیی، ﴿ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ ﴾، ئاگاداربن ! دڵان تەنیا بە یادی خوا سوکنایىو ئۆخژنیان بۆ دێ

ئنجا هەر لەسەر پێناسەکردنی بڕواداران بەردەوام دەبێ، دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمۡ وَحُسۡنُ مَـَٔابٖ ﴾، ئەوانەی کە بڕوایان هێناوەو کردەوە باشەکانیان ئەنجامداون، (طُوبَىٰ) بۆ ئەوانو سەرەنجامی چاك بۆ ئەوان

(طُوبَىٰ)، یان بە مانای درەختێکە لە بەهەشت، وەك پێشتر باسمان کردو دواییش باسی دەکەین، یان: (طُوبَىٰ) (مُؤَنَّثِ)ی (أَطْيَب)ە، کە (صیغة التفضیل)ی (طَيِّب)ە، یانی: زۆر پاكو چاكو، زۆر سوود بەخشو بەتامو چێژ، (أَطْيَب)یش واتە: بە تامو چێژتر پاكو چاکتر، (طُوبَىٰ)ش، حاڵەتی (تأنیث)ی (أَطْيَب)ە، ئنجا ئەگەر واشبێ، چ (طُوبَىٰ) بڵێین، چ (أَطْيَب) دەبێ ئەمە سیفەتی وەسفکراو (مَوْصُوف)ێکی

قرتێنراو (مَحْذُوف) بێ، واتە: شتێك هەبێ بە (طُوبَىٰ) وەسف كرابێ، بەلاّم قرتێنرابێ لەبەرئەوەی وشەكە دەیگەیەنێ، یانی: پاداشتی هەرە باش بۆ ئەوان، هەروەك لە شوێنی دیكە دەفەرموێ: ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ ...﴿٢٦﴾﴾یونس: یانی: (الْمَثُوبَةُ الْحُسْنَى) كە لەوێشدا (حُسْنَى) سیفەتی (مَوْصُوف)ێكی (مَحْذُوف)ە، ﴿وَحُسْنُ مَـَٔابٍ﴾، هەروەها باشترین سەرەنجام بۆ ئەو بڕوادارانەی كە كردەوە باشەكان ئەنجام دەدەن .

ئنجا خوا ﷻ ڕوو دەكاتە پێغەمبەر ﷺ و پێی دەفەرموێ: ﴿كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَٰكَ فِىٓ أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَآ أُمَمٌ﴾، ئاوا بەو شێوەیە تۆمان ڕەوانە كرد لە نێو كۆمەڵێكدا، لەپێش ویدا كۆمەلانێكی دیكە ڕابردوون، واتە: تۆ ڕیزپەڕ (شاذ)نی لە نێو پێغەمبەراندا (علیهم الصلاة والسلام) گەل‌و كۆمەڵگایەكەی تۆش شتێكی ڕیزپەڕ نیەو، لە نێو هەموو گەلان‌و كۆمەڵگا پێشووەكاندا، خوا پێغەمبەرانی ڕەوانە كردوون، كەواتە: ڕەوانەكرانی تۆش لە نێوانیاندا حاڵەتێكی ئاسایی‌و سروشتیی هەیە.

وشەی ﴿كَذَٰلِكَ﴾، یانی: ئاوا بەو شێوە سەر سوڕهێنەرە، بەو شێوە گرنگ‌و گەورەیە، كە تۆمان پێ ڕەوانكردوە، كە ئەوە وێچواندنی شتێكە بە خودی خۆی، یانی: (كَذَلِكَ الإِرْسَالِ العَجِيبِ أَرْسَلْنَاكَ)، ئاوا بەو شێوە ڕەوانەكراوە سەرسوڕهێنەرە، تۆمان ڕەوان كرد، دەشگونجێ ئەوە وێچواندنی ڕەوانكردنی پێغەمبەر (محمد) ﷺ بێ، بە ڕەوانەكردنی پێغەمبەرانی پێشوو، واتە: وەك چۆن ئەوانمان ڕەوانكردوە، تۆشمان ڕەوانكردوە، بۆچی ؟

﴿لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ﴾، تاكو ئەوەی كە بۆ تۆمان سروش كردوە، بۆ لای تۆ وەك پەیام ناردوومانە، كە قورئانە، بەسەریاندا بخوێنیەوە، ﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ﴾، لە حاڵێكدا كە ئەوان بێ بڕوان (بە خوای) میهرەبانی (خاوەن بەزەیی‌و بەخششی بێسنوور) .

﴿ قُلْ هُوَ رَبِّي ﴾، بلّێ: ئەو (خوا) پەروەردگارو خاوەن و هەمەكارەمە، ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ جگە لەو هیچ پەرستراوێكم نیە، ﴿ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴾، پشتم هەر بەو بەستووەو، گەڕانەوەشم هەر بۆ لای ویە، سەرەنجامم هەر بۆ لای ئەوە .

لە كۆتایی دا خوا عزوجل باسی قورئان دەكات و دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ ٱلْجِبَالُ ﴾، ئەگەر قورئانێك هەبووایە كە چیایەكانی پێ ڕۆێندرابان، یانی: لە شوێنی خۆیان هەڵقەندرابان و ڕۆیشتبان، ﴿ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ ﴾، یاخود زەمینی پێ بڕدرابایە، زەمینی پێ قڵت قڵت و بڕ بڕ كرابایە، ﴿ أَوْ كُلِّمَ بِهِ ٱلْمَوْتَىٰ ﴾، یاخود مردووانی پێ دوێنرابان .

ڕستەی : (ئەگەر قورئانێك هەبووایە، ئەو (سێ) سیفەتەی تێدابان: چیایەكانی پێ جووڵێنرابان و پێ ڕۆێندرابان و، زەوی پێ بڕ بڕ كرابایەو، مردووانی پێ دوێندرابان)، وەڵامەكەی قرتێندراوە، یانی: ئەگەر قورئانێكی ئاواش هەبووایە، مەگەر خوا ویستبای، ئەگەرنا هەر بڕوایان نەدەهێنا، ئەوە وەڵامی ئەو قسەیە كە دەیانگوت: ﴿ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ﴾، دەبووایە (موحەممەد) لە پەروەردگاریەوە نیشانەو موعجیزەیەكی وەك هی پێغەمبەرانی پێشووی بۆ بێ، دابەزێتە سەری، خوا دەفەرموێ: ئەگەر ئەم قورئانە ئەو كارانەشی پێكرابان، كە لە هەندێ ڕیوایەتاندا هاتوە، كافرەكانی مەككە بە پێغەمبەریان ﷺ گوتوە: وەرە چیای صەفامان بۆ لێرە لابەرە، ئەو چیایانەی دەوری مەككە لابەرە، یاخود وەرە ئەو چیایەمان بۆ بكە بە زێڕ، یاخود فلان كەس و فلان كەسمان بۆ زیندوو بكەوە، لێیان بپرسین ! ئنجا خوا ﷻ پێیان دەفەرموێ: ئەگەر ئەم قورئانە ئەوانەشی هەمووی پێ بكرابانایە، وەڵامەكەی قرتێندراوە، واتە: ئەگەر ئەوانەشی هەموو پێكرابانایە، هەر بڕوایان نەدەهێنا .

ئنجا دەفەرموێ : ﴿ بَل لِّلَّهِ ٱلْأَمْرُ جَمِيعًا ﴾، بەڵكو كار هەمووی هی خوایە، بەڕێوەبردنی كاروباری بوون، هەمووی تێكڕا هی خوایە ﷻ و ئەو خوایەی كە هەموو شتێكی بەدەستە، ئەوپەڕی لێزانیی و زانایی هەیە، ئنجا حیكمەتی خواو زانیاریی خوا، وای خواستوە كە ئەم قورئانە بەڵگەو موعجیزەی تاك و تەنیای پێغەمبەری خاتەم ﷺ بێ، بۆ ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی

دوایی دەفەرمویٚ : ﴿ أَفَلَمْ يَاْيْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن لَّوْ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ﴾، ئایا ئەوانەی بڕوایان هێناوە، نائومێد نەبوون، لەوە کە ئەگەر خوا ویستبای، تێکڕای خەڵکی ڕێنمایی دەکرد، ئنجا وشەی (أَفَلَمْ يَاْيْـَٔسِ)، مانا ڕواڵەتییەکەی: ئایا نائومێد نەبوون؟ یانی: لەچی نائومێد نەبوون، یانی: لە پێچەوانەی ئەو قەناعەتە نائومێد نەبوون، کە هەرچاوەڕێ دەکەن، خوا ﷻ هەموو کەس ڕێنمایی بکات؟ ئاخر خوا نەیویستوە هەموو کەس بە زۆر ڕێنمایی بکات، واتە: دەبێ نائومێد بن لەوەی کە خوا هەموو کەس بە زۆر ڕێنمایی بکات، ئەوە ئەگەر وشەی (يَاْيْـَٔسِ)، بە مانا ڕواڵەتییەکەی خۆی، لێك بدەینەوە، واتە: ئیمانداران دەبێ نا ئومێدبن لەوەی کە خوا بە زۆر هەموو خەڵکی ڕێنمایی بکات، هەموو خەڵکی بخاتە سەر ڕێی ڕاست .

بەلاّم وشەی (يَاْيْـَٔسِ)، بە مانای (يَعْلَم)یش هاتوە، یان (يَسْتَيْقِن) واتە: ئایا بڕواداران زانیارییان بۆ پەیدا نەبووە، دڵنیا نەبوون، کە ئەگەر خوا ویستبای تێکڕای خەڵکی دەخستە سەر ڕێی ڕاست، بەلاّم نەیویستوە بە زۆر بیانخاتە سەر ڕێی ڕاست، بۆیە ڕێی ڕاست ناگرن، خوا ویستوویەتی: تاقییان بکاتەوە، بۆیە ئازادو سەرپشکی کردوون .

﴿ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ ﴾، بەردەوام ئەوانەی بێبڕوان بەهۆی ئەوەوە کە دەیکەن، بەهۆی کردەوە خراپەکانیانەوە، بەلاّیان بەسەر دێن، بەلاّیەکی داچڵەکێنەر، ڕاچڵەکێنەر، ڕاتەکێنەر، چونکە وشەی (قَارِعَة) لە (قَرْع)ەوە، هاتوە، کە بریتیە لە دەنگێك بزرینگێتەوە، گوێی ئینسان کاس بکات، یاخود ئینسان قولاّغ بکات، واتە: بەلاّیەکی وا کە ڕایان بچڵەکێنێ، بەردەوام کافرەکان بەهۆی کردەوە خراپەکانیانەوە، بەلاّی ڕاچڵەکێنەریان بەسەر دێن، ﴿ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ ﴾، یاخود لە نیزیك ماڵەکانی ئەوان، ئەو بەلاّیانە دەکەون، مەبەست پێ دەرودراوسێیەکانیانە، گەلانی دراوسێیان بەلاّی خوایان بەسەر دێن .

﴿ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ ٱللَّهِ ﴾، هەتاکو بەڵێنی خوا دێ، بەڵێنی خوا بە تەئکید مەبەست پێی ڕۆژی دواییە، ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴾، بێگومان خوا گفت دواناخات، هەرگیز گفتی خوا وا نابێ کە نەیەتە دی، هەمیشە بەڵێن و گفتی خوای پەروەردگار لە کات و شوێنی خۆیدا، دێتە دی .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : زێدەکردنو فراوانکردنی ڕۆزیی، بۆ هەر کەسێکو، لێگرتنەوەو کەمکردنەوەی، تەنیا بەدەست خوایە ﷻ، بێبڕوایانیش ئەوپەڕی دڵخۆشییان بە ژیانی دنیایە، کە ڕابواردنێکی کەمو کورتە، لە چاو ژیانی هەمیشەییو نەبڕاوەی دوارۆژ :

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٌ ﴿٢٦﴾ ﴾

تویژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە سێ بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ﴾، خوا ڕۆزیی فراوان دەکات بۆ هەر کەسێك کە بیەوێو، وە تەنگ دێنێ

(البَسْطُ: مُسْتَعارٌ للكَثْرَةِ وللدَّوَامِ، وَالقَدْرُ: كِنَايَةٌ عَنِ القِلَّةِ)، وشەی (بَسْط): (کە لە زمانی عەرەبییدا، بە مانای پان ڕاخستنو فراوان کردنو درێژکردنەوەی شتێك دێ)، بەڵام لێرە خوازراوەتەوە بۆ زۆرییو بەردەوامیی، ﴿ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ ﴾، واتە: خوا بژیو زۆر دەکاتو دەوامی پێدەدا، ﴿ لِمَن يَشَآءُ ﴾، بۆ هەر کەسێك کە بیەوێ، چ لەسەر ئاستی تاك، چ لەسەر ئاستی کۆمەڵگاکان، ﴿ وَيَقْدِرُ ﴾،

هەروەها کەمو تەنگ دەکاتەوەو، لێ دەگرێتەوە لە بژیو بۆ هەر کەسێكو بۆ هەر کۆمەڵگایەك کە بیەوێ، هەڵبەتە خوا ﷻ لێرەدا بە ڕەهایی وای فەرمووە کە زیادکردنو کەمکردنی بژیوو ڕۆزیی بەدەست خوایە، بەڵام بێگومان ویستی خوا ﷻ، چ بە نسبەت زیادکردنو کەمکردنی بژیووەوە، چ بە نسبەت سەرکەوتنو ژێرکەوتن لە جەنگدا، چ بە نسبەت بەرەو پێشچوونو بەرەو دوا گەڕانەوەوە، لە هەموو بوارەکانو کایەکانی ژیانو گوزەراندا، ئەو ویستەی خوا ﷻ لە میانی هۆکارەکاندا جێبەجێ دەبێ

کەواتە: کە دەفەرموێ: خوا بژیو فراوان دەکات، بۆ هەر کەسێك کە بیەوێ، یانی: ئەوە یاسای خوایەو لە میانی یاساکانیدا بژیو فراوان دەکات، کەسێك تێبکۆشێو هەوڵ بداتو خۆی ماندوو بکاتو ڕەنج بدات، خوا بژیوەکەی بۆ فراوان دەکات، وەك گوتراوە: (لە تۆ حەرەکەت لە خوا بەرەکەت)، هەروەها کە بژیویش تەنگ دەکاتەوەو لێی دەگرێتەوە، ئەوە بۆ کەسێکە کە تەنبەڵ تەنبەڵ دابنیشێو هەوڵو ڕەنج نەدات، بە تەئکیدا وەك گوتراوە: (ئاسمان زێڕو زیو نابارێنێ)، بەڵام خوا ﷻ لەم ڕستە موبارەکەدا، دەیەوێ تێمان بگەیەنێ کە هەمەکارەی گەردوونو کائینات، هەمەکارە لە ژیانی مرۆڤەکاندا، خوای بەرزی مەزنە، خوای کارزانە کە دیارە ئەویش لە میانی ئەو یاسایانەدا کە لە ژیانی بەشەردا داناون، تەصەڕووف لە ژیانی بەشەردا دەکاتو کاروباری ژیانیان هەڵدەسووڕێنێ .

بڕگەی دووەم : - ﴿وَفَرِحُواْ بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا﴾، بە پێی سیاق دەزانرێ کە (فاعل)ی (فَرِحوا)، واتە: ئەو (و)ە کە بۆ کۆیە، مەبەست پێ بێبڕوایەکانە، واتە: بێبڕوایەکان دڵخۆش بوون بە ژیانی دنیا

شایانی باسە : کەمتر بینیومە توێژەرەوان ئاماژەیان بەوە کردبێ، کە (فَرَحْ)، واتە: ئەوپەڕی دڵخۆشیی[1]، چونکە خوا ﷻ هەر کات دڵخۆش بوون، بە ژیانی دنیای بێبڕوایانو کافرانو تاوانبارانی، باسکردبێ، بە وشەی (فَرَحْ)،

١) مفردات ألفاظ القرآن، ص٣٩٢، المطبعة العصرية / ٢٠١٢م .

هێناویەتی، واتە: ئەوپەڕی دڵخۆشیی (أَشَدُّ السُّرور)، ئنجا ئەوپەڕی دڵخۆشیی مرۆڤ، دەبێ بە پاداشتی خواو ڕەزامەندیی خواو ڕەحمەتو بەرەکەتی خوا بێ، وەك لە سووڕەتی (یونس)دا، دەفەرموێ : ﴿ قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ ﴿٥٨﴾ ﴾، واتە: بڵێ: بە بەخششی خواو بە بەزەیی خوا، با تەنیا بەوە زۆر دڵخۆش بن، نەك واتایەكەی ئەوە بێ: با تەنیا بەوە دڵخۆش بن، بەگشتی، چونکە ئەگەر وابووایە، دەبووایە ئینسان بە لەش ساغیی‌و، بە ماڵ‌و منداڵی چاك‌و، بە ڕزق‌و ڕۆزیی فراوان‌و، بە سەرکەوتن‌و، بە خواردنی خۆش، دڵخۆش نەبێ ! کە لە ڕاستییدا ئەوە پێچەوانەی فیطرەتی بەشەرەو، پێچەوانەی عەقڵ‌و مەنتیق‌و واقیعیشە، خواش ﷻ هەرگیز شتێك کە پێچەوانەی فیطرەت‌و سروشت‌و عەقڵ‌و مەنتیق‌و واقیع بێ، لە بەندەکانی داوای ناکات .

ئنجا کە لە سووڕەتی (یونس)دا دەفەرموێ: ﴿ قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ ﴿٥٨﴾ ﴾، وەك لە شوێنی خۆیدا باسمان کردوە، واتە: تەنیا با بەوە زۆر دڵخۆش بن، کەواتە: زۆر دڵخۆش بوون، دەبێ تەنیا بە بەخششی خواو بە بەزەیی خوا بێ، بەڵام دڵخۆش بوون، کەمێك دڵخۆش بوون، مادام نەگاتە ئەوپەڕی، بە شتەکانی دیکەش، ڕەوایەو دروستەو شتێکی سروشتییە، کە مرۆڤ بە سەروەت‌و سامان دڵخۆش دەبێ، بە خانووبەرەی چاك، بە دەوڵەمەندیی، بە لەش ساغیی، بە زانیاریی ... هتد

هەر بۆیەش خوا ﷻ لێرەدا زەمی کافرەکان دەکات، کە دەفەرموێ: ﴿ وَفَرِحُواْ بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا ﴾، هەروەها لە سووڕەتی (القصص)دا ئەوانەی بڕواداربوون لە گەلی قارۆون ـ واتە: بەنو ئیسرائیل، کە بێگومان قارۆون لە گەلی بەنو ئیسرائیل بووە ـ ئنجا بڕوادارەکان پێی دەڵێن: ﴿ لَا تَفۡرَحۡۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ ﴾، واتە: زۆر شادمان‌و دڵخۆش مەبە (بە ژیانی دنیا)، بێگومان خوا زۆر

دڵخۆشانی خۆش ناوێن، واتە: زۆر دڵخۆشان بە ژیانی دنیا، ئەگەرنا دڵخۆشیی‌و شادمانیی لە شەریعەتی خوای پەروەردگاردا، شتێکی زەمکراوو سەرزەنشتکراوو نەویستراو نیە، بەڵام زۆر دڵخۆش بوون بە دنیا، شتێکە لە شەریعەتی خوای پەروەردگاردا زەمکراوو سەرزەنشتکراوە، چونکە ژیانی دنیا هێندە ناهێنێ کە شادمانیی‌و، دڵخۆشییەکەی تێیدا بگاتە ئەوپەڕی .

برگەی سێیەم : - ﴿ وَمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٞ ﴾، ژیانی دنیاش لە چاو دواڕۆژ، تەنیا ڕابواردنێکی کەمە

(الـمَتَاعُ: مَا يُعِدُّهُ الـمَرْءُ إِعْدَاداً لِيُنفِقَهُ فِي سَفَرٍ قصير)، (متاع) شتێکە کە مرۆڤ ئامادەی دەکات، بۆ ئەوەی لە سەفەرێکی کورتدا، خەرجی بکات

یاخود: (الـمَتَاعُ: كُلُّ مَا يُنْتَفَعُ بِهِ)، (متاع) هەر شتێکە کە بەهرەی لێوەربگیرێ

یان (متاع)، واتە: خۆشیی‌و لەززەتێکی زوو تێپەڕ، کە خوا عز وجل دەفەرموێ: ژیانی دنیا لە چاو دواڕۆژ، تەنیا ڕابواردنێک‌و گوزەرانێکی زوو تێپەڕو کە و کورتە، کەواتە: زۆر پێی دڵخۆش مەبن، لەوبارەوەش فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ زۆرن، ئێمە دووانیان لێ بە نموونە دێنینەوە :

١) { عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: نَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى حَصِيرٍ، فَقَامَ وَقَدْ أَثَّرَ فِي جَنْبِهِ، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ اتَّخَذْنَا لَكَ وِطَاءً، فَقَالَ: مَا لِي وَلِلدُّنْيَا؟ مَا أَنَا فِي الدُّنْيَا إِلاَّ كَرَاكِبٍ اسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ، ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا }، {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرقم: (٣٧٠٩)، وَالتِّرمِذِيُّ بِرقم: (٢٣٧٧) وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَابْنُ مَاجَهْ بِرقم: (٤١٠٩)، وَالحَاكِمُ بِرقم: (٧٨٥٩)، وَالبَيْهَقِي فِي (شعب الإيمان) برقم: (١٠٤١٥)}

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود خوا لێی ڕازی بێ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژێك لەسەر حەسیرێك خەوتبوو، کە هەڵسا شوێنکەی لە لاتەنیشتی پێغەمبەر ﷺ کرد بوو، (جا لە لاقی، یان لە کەلەکەی، یان

شانو قۆڵی، دیار بووە شوێنکەی[1] لێکردوە چونکە ڕەق بووە)، ئێمەش گوتمان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! با شوێنێکی نەرمت بۆ پەیدا بکەین (بە پێی سیاق دەزانرێ: مەبەست ئەوە بووە: با جێیەکی نەرمت بۆ ڕابخەین، بۆ خەوتنت)، فەرمووی: منو دنیا لە کوێین؟ (واتە: پێکەوە ناگونجێین، یانی: ڕابواردنی دنیاو خۆشیی دنیا، کە پێغەمبەری خوا ﷺ زیاد لەوەی کە پێویستە، گرنگیی و بایەخی پێبدات: شوێنی نەرمو چیو چی بۆ خۆی پەیدا بکات، ئنجا وێنەی هێنایەوە، فەرمووی): من لە ژیانی دنیادا، تەنیا وەك سوارێکم کە لە ژێر سێبەری درەختێکدا پشوویەك دەدات، دوایی دەڕواو بەجێی دێڵێ

٢) هەروەها لەو بوارەوە ئەو فەرموودەیەش هەیە: {عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: {وَاللَّهِ مَا الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلاَّ كَمَا يَغْمِسُ أَحَدُكُمْ أُصْبُعَهُ فِي الْيَمِّ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا فَيَنْظُرُ بِمَا تَخْرُجُ}، {رَوَاهُ أَحْمَد برقم: (١٨٠٤٣)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٧١٢٦)، وَابْنُ مَاجَهْ برقم: (٤١٠٨)، وَالْحُمَيْدِي برقم: (٨٥٥)، وَابْنُ حِبَّانَ برقم: (٦١٥٩) وَالبزَار برقم: (٣٤٦٠) وَاللَّفْظُ لَهُ}

واتە: موستەورید خوا لێی ڕازی بێ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: بە خوا دنیا لە بەرانبەر دواڕۆژدا، تەنیا وەك ئەوە وایە، یەكێك لە ئێوە پەنجەی خۆی بخاتە نێو دەریایەکەوە، دوایی بەرزی بکاتەوەو تەماشای بکات، بە چی دەگەڕێتەوە بۆ لای؟

واتە: ئەو تەڕیی و ئاوەی بە پەنجەتەوە دێتەوە، کە دەیخەیە نێو دەریا، چەندە، دنیاش لە چاو دواڕۆژدا، ئەوەندەیە، کە دیارە ئەو تەڕاییەی کە بە پەنجەتەوە دەمێنێتەوە، زۆر زۆر کەمە، لە چاو ئاوی دەریاو، زۆر شتێکی بچووکە، پێغەمبەری خواش ﷺ دەفەرموێ: ژیانی دنیا لە چاو دواڕۆژ ئاوایە، کەواتە: پێی هەڵمەخەڵەتێن

---

١) شوێنکە: أثر، شوێنەوارێکی کەم

مەسەلەی دووەم : دووبارە داواكردنی بێبڕوایان كە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ نیشانەو موعجیزەیەكی وەك پێغەمبەرانی پێشووی بۆ بێ، یاخود بیهێنێ، خوای زاناو تواناش بەوە وەڵامیان دەداتەوە، كە خوا بەپێی سیستمێك كە دایناوە: كەسانێكی شایستەی گومڕایی، گومڕا دەكات و، كەسانێكیش شایستەی هیدایەت بن، ڕێنماییان دەكات :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦۗ قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَنۡ أَنَابَ ﴿٢٧﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە لە دوو بڕگەدا :

بڕگەی یەكەم : - ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦٓ ﴾، ئەوانەی بێبڕوان، گوتیان: دەبووایە نیشانەیەكی لە پەروەردگاریەوە دابەزێتە سەر، واتە: موعجیزەیەكی بۆ بێ، لێرەدا وشەی (لَولا) بە مانای (هَلاّ)یەو بۆ هاندان و دنەدان (تحضيض)ە، كە گومانی تێدا نیە: مەبەستیان موعجیزەی جیاواز لە قورئانە، وەك ئەوان دانیان بەوەدا نەهێنا بێ، كە قورئان بەڵگەو نیشانەیە بۆ ئیسپاتی پێغەمبەر ﷺ ! هەرچەندە نەشیانتوانیوە كێبڕكێ لە بەرانبەر قورئاندا بكەن، بەڵام داوایان كردوە كە (موحەممەد) موعجیزەو نیشانەیەكی وەك ئەوەی پێغەمبەرانی پێشووی بۆ بێ، كە بێگومان مەبەستیان ئەو موعجیزەو بەڵگانە بوون، كە بۆ وێنە: داوودو سولەیمان (عليهما السلام) بۆیان هاتوون، كە داوود (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) ئاسنی بۆ نەرم كراوەو، باڵندەو چیا كاتێك موناجاتی لەگەڵ خوای پەروەردگاردا كردوە، لەگەڵیان گوتۆتەوەو، گەلێ شتی دیكەی بۆ ڕام و دەستەبەر كراوە، پێغەمبەر سولەیمان (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)یش بای بۆ دەستەمۆ كراوەو، جندو شەیتانەكانی بۆ دەستەمۆ كراون،

لەگەڵ باڵندان‌و، لەگەڵ زیندەوەراندا قسەی کردوەو... هەتا کۆتایی ئەو موعجیزانەی کە سولەیمان هەیبوون، هەروەها مووسا (عَلَيْهِ الصَّلاةُ وَالسَّلام)، کە دەستی ڕاستی خستۆتە بن قۆڵی‌و دەریهێناوە، وەك گلۆپ داگیرساوە، وەك چرایەك، بەبێ ئەوەی هیچ نەخۆشییەکی هەبێ، هەروەها گۆچانەکەی فڕێداوەو بۆتە ئەژدیهاو مارێکی گەورە، هەروەها حوشترەکەی صالح‌و... هەتا کۆتایی، ئەو موعجیزانەی کە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلام)، هەر کامێکیان لە ڕۆژگاری خۆیدا، چ شتێك زۆر باو بووبێ، خەڵك بە چ شتێك زۆر سەرسام بووبن، لەو جۆرە، خوا بەڵگەو نیشانەی بۆ ئەو پێغەمبەرە ناردوە، تاکو خەڵکەکەی ڕۆژگاری خۆی، قەناعەتی پێ بێنێ، کە ڕاست دەکات: پێغەمبەری خوایەو، دەستەوسانیان بکات، دەبووایە بەڵگەیەك بێ، کە ئەوان لە بەرانبەریدا، دەستە پاچەو دەستەوسان بن، ئەوانیش داوای شتێکی ئاوایان کردوە لە پێغەمبەری خاتەم، کە لەم سووڕەتەدا، ئەمە دووجار دووبارە بۆتەوەو، لە سووڕەتی (العنكبوت)دا خوا ﷻ وەڵامی ئەو قسەیەیان دەداتەوە، لەوێش دەڵێن: ﴿لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَٰتٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۝٥٠﴾، واتە: دەبووایە لە پەروەردگاریەوە موعجیزەی بۆ دابەزێنرابان .

خوا ﷻ وەڵامیان دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۝٥١﴾، ئایا بۆ ئەوان بەس نیە، کە ئێمە کتێبمان دابەزاندۆتە سەر تۆ بەسەریاندا دەخوێنرێتەوە ؟ واتە: ئەگەر لە هەق بگەڕێن، ئەم قورئانەی کە بۆ تۆ دابەزێنراوە کە بەسەریاندا دەخوێنرێتەوە، بەڵگەو نیشانەیەکی تەواوو تێرو تەسەلە، بۆ ئەوانیش‌و بۆ خەڵکەکانی دوای وانیش، تاکو دنیا بە کۆتا دێ، لەسەر ڕاستێتیی پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ، ئەوەی لە هەقیش نەگەڕێ: ئەگەر نیشانەشیان بۆ بێن، بە شێوەیەکی دیکە وێنایان دەکەن، وەك لە ئایەتەکانی دیکەدا دەفەرموێ: ئەوان وەك جادوو وێنای دەکەن، دەفەرموێ: ئەگەر ئەوە بووایە، دەیانگوت: ئەوە جادووگەرە، یان ئەوە جادووی لێکردووین، وەك لە سووڕەتی (الحجر)دا دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ

ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّواْ فِيهِ يَعۡرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوٓاْ إِنَّمَا سُكِّرَتۡ أَبۡصَٰرُنَا بَلۡ نَحۡنُ قَوۡمٞ مَّسۡحُورُونَ ﴿١٥﴾ ﴾،

واتە: ئەگەر ئێمە دەروازەمان بەرەو ئاسمان لێ كردبانەوە، وەك داوایان دەكرد، ئنجا ئەوان پێیدا سەركەوتبان بەو دەروازەرەدا (خوای زاناو توانا وای بۆ هەڵخستبان، كە بتوانن بەرەو سەرێ بچن)، دەیانگوت: ئێمە چاومان داپۆشراوە، ئێمە كۆمەڵێكین جادوومان لێكراوە، چاو بەستمان لێكراوەو هەڵخەڵەتێنراوین !

بڕگەی دووەم : - بۆیە خوا ﷻ لە وەلامی ئەو داوایەیاندا، دەفەرموێ : ﴿ قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَنۡ أَنَابَ ﴾، واتە: بلێ: بێگومان خوا هەر كەسێكی بیەوێ، گومڕای دەكات، سەرگەردانی دەكات، ونی دەكات لە ڕاستە ڕێ‌و، هەر كەسێكیش كە لە ناخەوە بەرەو خوا بگەڕێتەوە، دەستی دەگرێ‌و ڕێنمایی دەكات‌و، دەیخاتە سەر ڕێی ڕاست، ئنجا ئەم ڕستە موبارەكە، كە وەك وەلامێك وایە بۆ داواكردنی كافرەكان بۆ موعجیزەی تایبەت، دوو ڕاستیی مەزنی لێوەردەگیرێن :

یەكەم : بێ باكیی‌و بێ نیازیی خوا ﷻ دەردەخات، واتە: وەنەبێ خوا یەكی لەسەر وان كەوتبێ، چونكە بایی ئەوەندە كە ئەوانی پێ ئیقناع بكرێن، بەلگەی ناردوە، كە قورئانە، لەسەر ڕاستێتیی پێغەمبەر ﷺ، ئنجا ئەگەر بڕوایان هێنا، باشەو، ئەگەر بڕوایان نەهێنا، زیان لە خۆیان دەدەن، وەنەبێ خوا یەكی لەسەر ئەوان كەوتبێ، ئەم تەعبیرە: بێ نیازیی خواو بێ باكیی خوا دەگەیەنێ بەرانبەریان

دووەم : هەروەها ئەوەش دەگەیەنێ كە هەر كەس لە هیدایەت بگەڕێ، ئەوە لەبەردەستیەتی، بەلام كەسێك لە هیدایەت نەگەڕێ‌و لێی نەخەفتێ‌و مەبەستی نەبێ، بێگومان یاسای خوای دادگەری لەسەر دەچەسپێ، كە بریتیە لەوەی: هەر كەسێك پشت لە بەرنامەو هیدایەتی خوا بكات، لە ڕێ ون دەبێ‌و، سەرگەردان دەبێ‌و، سەری لێ دەشێوێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ ﴾، بلێ: خوا هەر كەسێك كە بیەوێ گومڕای دەكات، بەهۆی ئەوەوە كە پشت لە بەرنامەی خواو هیدایەتی خوا دەكات، ﴿ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَنۡ أَنَابَ ﴾، بەلام ئەوەی بەرەو خوا بگەڕێتەوە، بێگومان خوا دەستی دەگرێ‌و ڕێنمایی دەكات .

ئنجا لێرەدا خوا بە ڕەهایی فەرموویەتی: هەر کەسێکی بیەوێ، گومڕای دەکات، بەڵام لە سووڕەتی (إبراهیم)دا بۆمان دەردەخات: کێ گومڕا دەکات؟ کە دەفەرموێ:

﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٧﴾﴾، واتە: خوا ستەمکاران گومڕا دەکات

هەروەها لە سووڕەتی (البقرة)دا بۆمان ڕوون دەکاتەوە: کێ گومڕا دەکات ؟ دەفەرموێ: ﴿وَمَا يُضِلُّ بِهِۦٓ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾﴾، واتە: تەنیا لادەران و لاڕێیان پێی گومڕا دەبن، بەڵام ئەو کەسەی کە بەرەو خوا بگەڕێتەوەو، مەبەستی بێ خوا ڕازیی بکاتو، لە هیدایەت بخەفتێو عەودالی بێ، ئەوە خوا پەروەردگار هیدایەتی خستۆتە بەردەستیو، دەتوانێ پێی بە ئامانج بگاتو، بەر پێی خۆی پێ ببینێو، ڕێی خۆی پێ ببینێ .

<u>مەسەلەی سێیەم :</u> بڕواداران دڵیان بە یادی خوا ئۆقرە دەگرێو، سوکنایی بۆ دێو دادەمرکێ :

خوا ﷻ فەرموویەتی : ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾

واتە : ئەوانەی بڕوایان هێناوە، بە هەموو ئەو شتانەی کە پێویستە بڕوایان پێی بهێنرێ، دڵەکانیان بە یادی خوا ئۆقرە دەگرنو، سوکناییان بۆ دێو، ئۆخژنیان بۆ دێو دادەمرکێنو، فەرەحناییان بۆ دێ

دوایی خوا ﷻ بۆ جەختکردنەوە، دەفەرموێ: ﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾، ئاگادار بن! وریا ببنەوە! دڵان تەنیا بە یادی خوا ئۆقرە دەگرن، (الإطمئنان: السُّكونُ واستُعِيرَ هُنا لليقين وَعَدَمِ الشَّك)، (إطمئنان) بە مانای ئارامگرتنو ئۆقرەگرتنو داسەکنانە، بەڵام لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ دڵنیاییو نەبوونی دوودڵیی

کورتە باسێک لە بارەی ئۆخژن بوونی دڵانەوە بە یادی خوا

بەڕێزان !

خوا پشتیوان بێ، ئێمە لەبەر تیشکی هەردووك ئایەتی : (٢٨و٢٩)ی سووڕەتی: (الرَّعد)دا، لە سێ بڕگەدا، سێ تیشك دەخەینە سەر ئەو بابەتە :

خوا دەفەرموێ : ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِۗ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمۡ وَحُسۡنُ مَـَٔابٖ ﴿٢٩﴾ ﴾

بڕگەی یەکەم : پێناسەی (ذکر الله):

ڕاغیبی ئەصفەهانیی دەڵێ[1] : (الذكر ذِكران: ذِكْرٌ بالقَلْبِ وَذِكْرٌ باللِّسَان وكل واحدٍ منهما ضربان: ذكرٌ عن نسيان، وذكر لا عن نسيان بل عن إدامة حفظ...

یانی: یادکردن دوو یادکردنە: یاد کردن بە دڵو، یاد کردن بە زمان، ئنجا هەر کام لە یاد کردنی بە دڵو یاد کردنی بە زمانیش، دوو جۆرن :

دەگونجێ یاد کردنەوەکە دوای لە بیرچوونەوە بێو، دەشگونجێ بەبێ لەبیرچوونەوە بێ... هەڵبەتە ئەو گوتوویەتی: یاد کردنی بە دڵو یاد کردنی بە زمان، بەڵام لە ڕاستییدا دەبێ جۆرێکی دیکەشیان بۆ زیاد بکەین: یادکردنی بە دڵو زمانیش .

---

١) مفردات ألفاظ القرآن، ص ١٩٦، المطبعة العصرية / ٢٠١٢م .

ئنجا ئایا مەبەست لە یادی خوا لێرەدا چییە ؟

١) هەندێك گوتوویانە: مەبەست لە یادی خوا واتە: لێترسانیو هەبوونی سامو هەیبەت بەرانبەریو هەستکردن بە چاودێریی خوا، ئەویش بەوەی کە مرۆڤ لەو شوێنانەدا بوەستێ کە خوا فەرمانی پێکردوە، جێبەجێی بکاتو، ئەوە کە خوا ڕێی لێ گرتوە، توخنی نەکەوێ .

٢) بەڵام هەندێك گوتوویانە: (ذكرالله)، مەبەست لە یادی خوا، بریتیە لە قورئان، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (الزمر)دا دەفەرموێ: ﴿ فَوَيْلٌ لِّلْقَٰسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ ٱللَّهِ ﴿٢٢﴾ ﴾، واتە: سزای سەخت بۆ ئەوانەی دڵیان ڕەقە لە بەرانبەر یادی خوادا

٣) دەشگونجێ مەبەست لە یاد (ذكر) لێرەدا یادی خوای پەروەردگار بێ، بە دڵو بە زمان، واتە: بەسەر زمان داهێنانو، بە دڵدا هێنانی ناوی خواو سیفەتەکانی خوا

شایانی باسیشە : کە دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ﴾، دوایی دەفەرموێ: ﴿ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴾، هەردووکیانی بە (الفِعْل المضارع) هێناوە، (تَطْمَئِنُّ، تَطمَئِنُّ)، ئەویش لەبەرئەوەیە کە: ئۆقرەگرتنی دڵو سوکنایيو ئۆخژن بۆ هاتنی دڵو دەروون، بەهۆی یادی خواوە، دەبێ هەمیشە تازەبووەوەو بەردەوام بێ، ئەوە بە نسبەت پێناسەی یادی خواوە .

<u>**بڕگەی دووەم :**</u> ئایا ئۆخژن بۆ هاتنو ئۆقرە گرتنی دڵ، بە یادی خوا، چۆنەو، هۆکارەکانی چینو، بەرهەمی چییە ؟

١) جارێ ئینسانی بڕوادار، ئینسانی خواناسو خوا پەرست، سەرنج دەداتە داهاتووی خۆی، ڕۆشنی دەبینێ، بۆچی؟ چونکە ئەوەی پەرێزی پاکە، بێ باکە، یان: ئەوەی پەرێزی پاکە، بەرچاوی ڕووناکە، کەسێك ژیانەکەی بەو شێوەیە بگوزەرێنێ، کە جێی پەسندی خوایە، هەمیشە خێر لە خوای پەروەردگار چاوەڕێ دەکاتو ئومێدەوارو گەشبینەو، دڵخۆشە بە ئایندەی خۆی کە ئایندەکەی بریتیە لەوەی بگاتە ڕەزامەندیی خوا، بەهەشتی خوا، لە دنیادا بە ئیمانەوە بڕوا، وەك چۆن بە ئیسلامەوە ژیاوە، بە ئیمانەوە بڕواو، لە دواڕۆژیشیدا بە دیداری خوا شاد بێتەوە

٢) پاشان ئینسانی بڕوادارو خواناس، ئینسانی هەمیشە لە خزمەت خوا دابوو، دڵ ئۆقرە گرتوە بە یادی خوا، کاتێك تەماشای ڕابردووی خۆیشی دەکات، دیسان ڕابردووی خۆیشی ڕۆشن دەبینێ، دەزانێ لە کوێوە هاتوەو، بۆچی هاتوە؟ نەك تاریكو تەڵەمو لێڵی ببینێو، نەزانێ کێ هێناویەتیو، بۆچی هاتووەو لەکوێوە هاتوە ؟

٣) هەروەها بابای خواناسی پەیوەست بە خواوە، ئێستای خۆیشی ڕۆشن دەبینێو، دەزانێ کە دەبێ چۆن مامەڵە بکات ؟ لە ژیانی تاکییو خێزانییو کۆمەڵایەتیی دا: دۆست کێیە؟ دوژمن کێیە؟ حەلاڵ، حەرام، چاك، خراپ، ڕاست، چەوت، هەموو ئەوانە لێك دەکاتەوە، بە ڕووناکیی هیدایەتو یادی خوای پەروەردگار، بۆیە ئێستای خۆیشی ڕۆشن دەبینێ، نەك هەموو شتێکی لێ تێکەڵو پێکەڵو ئاوێتە بووبێو، سەری خۆی لێ دەرنەکات !

٤) بابای خواناسو خواپەرستو، هەمیشە خوا لە یاد، لە بەرانبەر بەلاو گرفتارییەکاندا، پشت بە خوا بەستوویە، دڵ قایمە، یانی: بە هەر خوڕڕەیەك ناخەجڵێو، بە هەر گرفتێك کە دێتە پێشی بە چۆك دانایەت، بەڵکو ڕاوەستاوە لە بەرانبەر بەلاو گرفتارییەکاندا، چونکە پشتی بە خواوە داوە .

٥) مرۆڤی بڕوادارو خواناس، لەبەرئەوەی لە ژیانیدا ئامانجدارە، بۆیە ژیانی خۆی، پڕ لە حیکمەتو بەها دەبینێ، لەبەرئەوە کە ئامانجو مەبەستێکی بەرزی هەیە، کە بریتییە: وەدەستهێنانی بەخششو ڕەزامەندیی خوا، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا ﴿٢٩﴾ ﴾الفتح، واتە: بەخششی خواو ڕەزامەندیی خوا لە ژیانیاندا بە ئامانج دەگرنو کردوویانە بە لووتکەی هیواو ئاواتیان، مرۆڤێکیش ئاوا بیر بکاتەوە، ژیانی بە بچووكو بێ مانا نابینێ .

٦) مرۆڤی بڕوادار پاداشتی خواو، سوپاسگوزاریی خوا، لەسەر کردەوەکانی چاوەڕێ دەکات، وەك خوای بەخشەر دەفەرموێ: ﴿ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ ﴾النساء، واتە: خوا چی داوە لە سزادانی ئێوە! ئەگەر ئێوە سوپاسگوزارو بڕوداربن، بێگومان خوا سوپاسگوزاری زانایە

خوا ﷻ خاوەنی هەموو شتێکە، بەڵام یەکێك لە سیفەتە بەرزو پەسندەکانی ئەوەیە کە: سوپاسگوزاریی دەکات بۆ بەندەکانی، سوپاسیان دەکات، پاداشتیان دەداتەوە، ئەوەش دیسان دەبێتە هۆی ئۆخژنو ئۆقرەییو ئارامیی، دڵو دەروونی.

٧) مرۆڤی بڕوادار دنیا وەك تاقیگا دەبینێ، نەك وەك تاکە دەرفەتی ژیان، بۆ ڕابواردنو لەوەڕان! بەڵکو وەك دەرفەتێك کە دەبێ هەوڵو ڕەنجی تێدا بدات، نەك تێیدا ڕابوێرێ، بۆیە گوریسی لەبن ڕاناخات[1]، ئەگەر خۆشییەکی دنیای لەدەست چوو، پێی وانیە کە بێمراد بووەو نائومێدیی ڕووی تێناکاتو، ئەگەر ناخۆشییەکیشی بەسەر هات، پێی وانیە گەیشتۆتە بن بەست، دەڵێ: لەسەر ناخۆشییەکان پاداشتم هەیەو، لەسەر خۆشییەکانیش سوپاسی خوا دەکەمو لە هەموو حاڵانیشدا پاداشتم هەیە .

٨) مرۆڤی خوانـاسو خواپەرستی خوا لە یاد، مردن بە پردو دەروازەی ژیانی ئەبەدیی دەزانێ، نەك بە چاڵێکی تاریکی بێ بنو، پێی وا نیە کە ژیان ـ وەك یەکێك لە مولحیدەکان گوتوویەتی: لەو دوو وشەیەدا خولاصە دەبێتەوە، (أرحامُ تدفعُ، و قبورٌ تَبْلَعُ)، منداڵدان دەرداوێنو، گۆڕەکانیش هەڵدەلووشن ـ نا، بەڵکو ئینسانی ئیماندار ژیانی دنیا وا دەبینێ، کە هۆڵی تاقیکردنەوەیەو، دەرفەتێکە بۆ ئەوەی ئینسان پاداشتی خوای تێدا وەدەست بێنێو، خۆی تێدا ڕووسوورو سەربەرزی لای خواو خەڵك بکات

٩) مرۆڤی ئیماندار، بە یادی خواو پەیوەندیی لەگەڵ خوادا، دەزانێ کە: ناڕەحەتییو گرفتارییەکان، هۆکاری پەروەردە بوونو بەرەو خوا چوونن، بەڵێ بابای بڕوادار، ناڕەحەتییو گرفتارییو ئێشو ژانو موعاناتو تاڵییەکان، وا تەماشا دەکات، کە ئەوانە هەموویان بۆ پەروەردە بوونو، کامڵ بوونو، پتەو بوونو بەهێز بوونو، سەرەنجام زیاتر بەرەو خوا چوونو، صاڵح بوونني، بۆیە وەك یەکێك لە زانایان گوتوویەتی: (كَمْ مِنْ مِحنَةٍ تضمَنَّتْ مِنْحَةً)، زۆر بەڵا، نیعمەتییان گرتۆتە نێو خۆیان .

---

١) گوریسی لە بن ڕاناخات: دنیا بە کۆڵ دا نـاداتو نایکاتە ئامانجو ئاواتی گەورەی

١٠) دەیەم و کۆتایی: پەیوەندیی لەگەڵ خوادا ﷻ مایەی سەقامگیریی و نەلەخشاوییە، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿أَلَآ إِنَّ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿٦٢﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾﴾ يونس، بێگومان خوا ﷻ لە یەك حاڵدایەو ناگۆڕێ، بە نسبەت خۆیەوە، نەك بە نسبەت مامەڵەی لەگەڵ دروستکراوەکانیدا، چونکە لە بواری مامەڵە لەگەڵ دروستکراوەکانی دا: ﴿كُلَّ يَوۡمٍ هُوَ فِي شَأۡنٖ ﴿٢٩﴾﴾ الرحمن، خوا بە نسبەت مامەڵەیەوە لەگەڵ دروست کراوەکانیدا: بەرز دەکات و نزم دەکات، هەژار دەکات و دەوڵەمەند دەکات، سەر دەخات و ژێر دەخات، دەمرێنێ و دەژیێنێ... هتد، بەڵام بە نسبەت خۆیەوە، خوا ﷻ کەمیی و زیادیی، بەرزیی و نزمیی، ڕووی تێناکات، ئنجا مرۆڤ بە ئەندازەی ئەوە کە بە خواوە پەیوەست دەبێ، لەگەڵ خوادا پەیوەندیی دەبێ، کە پەیوەندیی ئێمە لەگەڵ خوادا، یەك ڕێی هەیە، ئەویش بەندایەتییە بۆ خواو، یاد کردنی خواش، بە دڵ و، بە زمان و، بە هەردووکیان، بە پەنهان و بە ئاشکراو، لە هەموو حاڵاندا، بریتییە لە هۆکارێکی زۆر گەورەو گرنگی بەندایەتیی لە خۆدا تۆخکردنەوەی مرۆڤ بۆ خوا ﷻ وەك ئەهلی تەصەووف و عیرفان گوتوویانە: (الذِّكْرُ مَنْشُورِ الوِلاَيَةِ)، لە ڕێی یادی خواوە ئینسان دەگاتە دۆستایەتیی خواو یادی خوا: پەیژەی پێدا لە خوا نزیکبوونەوەو، صالح بوون و بەرەو خوا چوونە .

__بڕگەی سێیەم :__ یەکێك بۆی هەیە بڵێ: ئایا لێرەدا کە خوا دەفەرموێ : ﴿أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ﴾، ئاگادار بن ! دڵان بە یادی خوا ئۆقرە دەگرن و، ئۆخژنیان بۆ دێ، بەڵام لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ : ﴿إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتۡ قُلُوبُهُمۡ وَإِذَا تُلِيَتۡ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتۡهُمۡ إِيمَٰنٗا وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾﴾ الأنفال، واتە: هەرکات باسی خوا کرا: دڵیان ڕادەچڵەکێ و، هەر کات ئایەتەکانییان بەسەردا خوێنرانەوە: ئیمانیان زیاد دەکات و، پشتیش بەس بە پەروەردگاریان دەبەستن .

ئایا دڵ ڕاچڵەکین بە یادی خواو، دڵ ئارامگرتن بە یادی خوا، دژی یەکدی نین ؟!

لە وەڵامدا دەڵێین: نەخێر، چونکە ئەوانە بە دوو ئیعتیباری جیان، تۆ لەو ڕووەوە کە خوا ﷻ ئەوپەڕی دادگەریی هەیە، ئەوپەڕی کارزانیی و کاربەجێیی هەیەو، بە پێی کردەوەکان مامەڵە لەگەڵ مرۆڤەکاندا دەکات‌و، سزاو پاداشتیان دەداتەوە، دەبێ مرۆڤ هەمیشە ترسی هەبێ لە دادگەریی خواو، لە کردەوە خراپەکانی خۆی‌و، لەوە کە خوا ئەگەر بە دادگەریی خۆی مامەڵەی لەگەڵدا بکات، بە پێی کردەوە خراپەکانی، تووشی سزا دەبی، لەو ڕووەوە ترس‌و سام‌و هەیبەتی دەبێ بەرانبەر بە خوای دادگەر، بەڵام لەو ڕووەوەو بەو ئیعتیبارانەی کە باسمان کردن، کە خوا ﷻ خاوەنی ئەوپەڕی بەزەیی‌و میهرەبانیی‌و بەخشش‌و کەرەم‌و لوتفە، یادی خواکردن (ذكر الله) دەبێتە هۆی دڵ ئارام بوون‌و دڵ ئۆقرە گرتن

مەسەلەی چوارەم : بڕواداارانی کردەوە باش، باشترین ژیان‌و چاکترین سەرەنجامیان هەیە :

خوا دەفەرموێ : ﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمۡ وَحُسۡنُ مَـَٔابٖ ۝٢٩﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە، لە دوو بڕگەی کورتدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمۡ﴾، ئەوانەی بڕوایان هێناوەو، کردەوە باشەکانیان ئەنجام داون، (طُوبَىٰ)یان هەیە

(طُوبَىٰ)، (طُوبَى: مُؤَنَّثُ الأَطْيَب)، (أَطْيَب)، مانای هەرە باش‌و چاك، (مُؤَنَّث)ەكەی (طُوبَىٰ)یە، کە لە ڕاستییدا (إِسْمِ تَفْضِيل)ە، بۆ (طَابَ)، (طَابَ)، یانی: باش‌و چاك‌و ڕێك بوو، ئنجا (أَطْيَب)، واتە: هەرە باش‌و چاك، ئەوە بە باری نێرینەدا، بە باری مێینەشدا (طُوبَى)یە، ئنجا کۆی (أَطْيَبْ)، بریتییە لە (أَطَايب)و کۆی (طُوبى)ش، بریتییە لە (طُوبيات، وطُوَبْ)، (طَابَ، طَيِباً أَي :

حَسُنَ)، کەواتە : (طُوبَى لَهُ)، یانی : چاکترین شتیان بۆ هەیە، کە لێرەدا : (المَثُوبَةُ الطُّوبَى) واتە: پاداشتی هەرە چاك، یان: (الحَيَاةُ الطُّوبَى)، واتە: ژیانی هەرە چاكو پاكیان بۆ هەیە .

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴾، باشترین شوێنی بۆ لا گەڕانەوە، (آبَ، يَؤُبُ، أَوْبًا، وَمَآبًا)، (آبَ، يؤُبُ)، یانی: (رَجَعَ، يَرْجِعُ)، گەڕایەوە، دەگەڕێتەوە، (مَآب)، یانی: ئەو شوێنەی کە مرۆڤ بۆ لای دەگەڕێتەوە، کەواتە: باشترین سەرەنجامو باشترین کاتو شوێنێك کە مرۆڤ بۆی دەگەڕێتەوە، لە گرەوی ئەوانە دایە، کە بریتیە لە ڕەزامەندیی خواو بەهەشتی خوا .

لەوبارەوەش ئەم دوو فەرموودەیە دێنین :

فەرموودەی یەکەم : {عَنْ عُتْبَةَ بْنَ عَبْدٍ السُّلَمِيِّ يَقُولُ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَسَأَلَهُ عَنْ الْحَوْضِ وَذَكَرَ الْجَنَّةَ، ثُمَّ قَالَ الأَعْرَابِيُّ: فِيهَا فَاكِهَةٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَفِيهَا شَجَرَةٌ تُدْعَى طُوبَى}، {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرقم: (١٧٦٧٩)، وابن حبان برقم: (٧٤١٤)، قال شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح لغيره، والطبراني في (الكبير) برقم: (٣١٣)}

واتە: عوتبەی کوڕی عەبدی سولەمیی خوا لێی ڕازی بێ، دەڵێ: عەرەبێکی دەشتەکیی هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ پرسیاری لێکرد، دەربارەی حەوز (ی کەوسەر)و باسی بەهەشتی کرد، پاشان (پیاوە) خێڵەکییەکە گوتی : ئایا لە بەهەشتدا میوە هەیە؟ فەرمووی : بەڵێ، درەختێکی تێدایە پێی دەگوترێ: طووبا .

فەرموودەی دووەم : {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ سَنَةٍ، وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ}، {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ بِرقم: (٣٢٥٢)، وَمُسْلِمٌ بِرقم: (٢٨٢٨)، وَالتِّرمِذِيُّ بِرقم: (٢٥٢٣)}

ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێ، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: لە بەهەشتدا درەختێك هەیە کە سوارچاکێك سەد (١٠٠)ساڵ بە ژێر سێبەرەکەیدا

دەڕوات، تەواوی ناکات، (فەرمووی:) ئەگەر دەتانەوێ بەڵگەی ئەمە لە قورئاندا ببینن، بخوێننەوە: ﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ ﴾الواقعة، واتە: سێبەرێکی لێك کێشراوەی دوورو درێژ .

مەسەلەی پێنجەم : ڕەوانەکرانی پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ لە نێو کۆمەڵگاکەیدا، وەك ڕەوانەکرانی پێغەمبەرانی پێشوویەو شتێکی ڕیزپەڕ نیە، لەو بوارەدا:

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِيٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە بە کورتیی ، لە حەوت بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَآ أُمَمٌ ﴾، ئاوا بەو شێوەیە تۆمان ڕەوانە کرد لە نێو کۆمەڵێکدا، کە لە پێش ویدا، کۆمەڵگایەکانی دیکەش ڕابردوون، (واتە: پێغەمبەرانیشیان تێدا ڕەوانە کراون) .

کە دەفەرموێ : ﴿ كَذَٰلِكَ ﴾ بەو شێوەیە، دوو واتایان بۆ لێك داوەتەوە :

یەك : وەك ئەو ڕەوانە کردنە ڕۆشنەی کە تۆی لەسەری، ڕەوانمان کردووی، واتە : ﴿ كَذَٰلِكَ ﴾، بە خۆی چوێنراوە (شُبِّهَ بِنَفسِهِ

دوو : پەیامی تۆش هەروەك پەیامی پێغەمبەرانی پێش خۆت (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، وایە، کافرەکان هەمیشە سەرسامییو سەرسوڕمانیان دەربڕیوە: کە چۆن دەبێ خوا پێغەمبەرێکی مرۆڤ بنێرێ؟ دەبووایە فریشتە بنێرێ، چۆن

دەبێ پێغەمبەرێكی وەك موحەممەد ﷺ بنێرێ؟! دەبووایە پەیام بۆ فلان‌و فیسار بنێرێ! وەك لە سوورەتی (الزخرف)دا خوای پەنهانزان دەفەرموێ:

﴿ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ ﴾، واتە: گوتیان: دەبووایە ئەم قورئانە لەسەر یەكێك لەو دوو پیاوەی، كە لە دوو شارە گەورەكاندا هەن، {واتە: (طائف)و (مكة)} دابەزیبایە .

بۆیە خوای بەرزو مەزن لە زۆر شوێنان ئەوەیان بۆ ڕوون دەكاتەوە، كە ناردنی موحەممەد ﷺ وەك پێغەمبەر لەو كۆمەڵگایەی خۆیدا، شتێكی ڕیزپەڕو نا ئاسایی نیە، كە پێشتر نەبووبێ

بڕگەی دووەم : - دوایی دەفەرموێ: ﴿ لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ ﴾، تاكو ئەوەی كە بۆ تۆمان ناردوە، بۆ تۆمان سروش كردوە، بەسەریاندا بخوێنیەوە

واتە: ڕەوانەكرانی تۆ بەو پەیامەی خواوە، بۆ ڕێنمایی كردن‌و ڕێی ڕاست پێشاندانیان‌و، بەرەو خوا بردنیانە، نەك بۆ ئەوەی تۆ بەڵگەو موعجیزەی سەیرو عەجایب، بە پێی دڵخواستی ئەوان، بێنی، ئەوە كاری تۆ نیە، كاری تۆ ئەوەیە: پەیامی خوایان پێ ڕابگەیەنی، ئنجا تۆش پشت ئەستووری بەو بەڵگەو موعجیزەیە، كە هەر لە خودی پەیامەكەتدایە، كە قورئانە، قورئانێك كە خوا بۆ تۆی ناردوە، هەم پەیام‌و بەرنامەی تۆیە، هەم بەڵگەو موعجیزەی ئیسپاتی ڕاستیی تۆشە، هەڵبەتە ئەمە ئاماژەیە كە قورئان تاكە بەڵگەو موعجیزەی ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی موحەممەدە ﷺ، ئەگەرنا بێگومان پێغەمبەری خوا موعجیزەی دیكەشی زۆرن‌و، شتی یاسا دڕ لەسەر دەستی وی، زۆر ڕوویان داوە، وەك لە مەوسووعەی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، لەو كتێبەدا[1] كە تەرخانمان كردوە بۆ ژیانی پێغەمبەر ﷺ، ئاماژەمان بە زۆرێك لەو موعجیزانە كردوە .

---

١) بڕوانە: الكتاب السابع: (خاتم النبيين محمد: موجز سيرته، وبراهين نبوته، ومقامه الرفيع، وواجبنا تجاهه) ، ط ٢ / ٢٠١٧ م .

برگەی سێیەم : - ﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ﴾، واتە: لە حاڵێکدا کە ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانە، بێبڕوان بەرانبەر بە خوای خاوەن بەزەیی، یانی: بەردەوامن لەسەر بێبڕوایی .

لێرەدا وشەی (الرّحمان)، هەڵبژێردراوە لە جیاتی (اللّه)، لە جیاتی ئەوەی بفەرموێ: ﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بالله﴾، فەرموویەتی: ﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ﴾، تاکو دەریبخات کە بێبڕوایی ئەوانە، چەندە ناشیرین‌و ناقۆڵایە، کە بەرانبەر بە خوایە، کە خاوەنی ئەوپەڕی میهرەبانیی‌و بەزەیی‌و لوتف‌و کەڕەمە، کەچی ئەوان بەرانبەری بێبڕوان !!

برگەی چوارەم : - ﴿قُلْ هُوَ رَبِّي﴾، بڵێ: ئەو (خوایە میهرەبان‌و بەخشندەیە پەروەردگارو خاوەن‌و هەمەکارەی منە ﷻ.

برگەی پێنجەم : - ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾، جگە لەو هیچ پەرستراوێك نیە، واتە: هەر ئەو پەرستراوی بە هەقە، کەواتە: ئەو شتانەی کە ئێوە دەیانپەرستن، هیچیان شایستەی پەرستن نین‌و، لە ڕاستییدا ئێوە ڕەنج بە خەسارن، چونکە شتانێك دەپەرستن، کە شایستەی پەرستران نین .

برگەی شەشەم : - ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾، پشتم هەر بەو دەبەستم، پشتم تەنیا بەو بەستوە

برگەی حەوتەم : - ﴿وَإِلَيْهِ مَتَابِ﴾، گەڕانەوەشم تەنیا بۆ لای ئەوە، لە زمانی عەرەبییدا کاتێك (جارّ‌ومجرور)، پێش (فعل و فاعل) دەخرێن، کورت هەڵهێنان دەگەیەنێ، واتە: من تەنیا پشتم بەو قایمە، پشتم بەو بەستوە، گەڕانەوەشم تەنیا بۆ لای ئەوە

(متاب)، یان چاوگ (مصدر)ی (میمي)یە لەسەر کێشی (مَفْعَل)، بە مانای گەڕانەوە بۆ لای خوا، یاخود (متاب)، ناوی شوێن (اسم مکان)ە، بە مانای شوێنی

بۆ لا گەڕانەوە، واتە: ئەو شوێنەی کە من بۆ لای دەگەڕێمەوە، تەنیا لای خوای پەروەردگارە .

هەڵبەتە لە هەردوو حاڵاندا، وشەی (مَتَاب)، لەبەرئەوەی لە کۆتایی ئایەتدایە، ئەگەرنا لە ئەسڵدا (یـ)ی هەیە، (وَإِلَيْهِ مَتَابِي)، تۆبەکردن‌و پەشێمانبوونەوەی من، تەنیا بۆ لای ئەوە

مەسەلەی شەشەم : خستنەڕووی ئەو ڕاستییە کە بێبڕوایان هەر نایەنەوێ بڕوا بێنن‌و، لە بیانوو گرتن دەگەڕێن، بۆیە نابێ بڕواداران گوێ بە بڕو بیانوویەکانیان بدەن‌و، بەهانە گرتنی ئەوان، دووچاری گومان‌و دوو دڵییان بکات :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ ٱلْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ ٱلْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ ٱلْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ أَفَلَمْ يَا۟يْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَن لَّوْ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا۟ قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِىَ وَعْدُ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿٣١﴾﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە دە (١٠) بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ ٱلْجِبَالُ﴾، ئەگەر قورئانێك ببووایە، چیایەکانی پێ ڕۆێندرابان، ﴿سُيِّرَتْ﴾ واتە: (زُيِّلَتْ، أَو أُزِيلَتْ)، (سَارَ)، یانی: ڕۆیشت (سُيِّرَ)، یانی: ڕۆێنرا، ڕۆیشتێنرا، لە شوێنی خۆی لادرا، یانی: ئەگەر قورئانێك ببووایە کە چیایەکانی پێ ڕۆێنرابان‌و جووڵێنرابان‌و، لە شوێنی تێدا سەقامگیربوونی خۆیان، لادرابان .

برگەی دووەم : - ﴿أَوۡ قُطِّعَتۡ بِهِ ٱلۡأَرۡضُ﴾، یاخود زەوی پێ بڕدرابایە، سەرزەمینی پێ دابڕ دابڕ کرابایە، پێ پارچە پارچە کرابایە

برگەی سێیەم : - ﴿أَوۡ كُلِّمَ بِهِ ٱلۡمَوۡتَىٰ﴾، یاخود مردووانی پێ دوێنرابان، یانی: مردووانی پێ زیندووکرابانەوە، دوایی ئاخافتنیان لەگەڵ قورئاندا کردبایە، لێرەدا خوا ﷻ سێ شتی زۆر سەرسوڕهێنەر کە بریتین لە :

١) لە جێی خۆ لابردنی چیایەکانو جووڵێنرانیان

٢) دابڕ دابڕ کردنی زەویو، پارچە پارچە کردنیو، قڵت قڵت کردنی

٣) زیندووکردنەوەی مردووانو، دوێنرانیان

ئەو سێیەی کردوون بە سێ سیفەتی گریمانەیی قورئانێک، دەفەرموێ: ئەگەر قورئانێك ببوایە، ئەو سێ شتەی پێ کرابان، بەڵام وەڵامەکەی دیار نیە، وەڵامەکەی فرتێنراو (محذوف)ە، لەبەر ئەوەی سیاقەکە دەیگەیەنێ

ئنجا هەندێك لە زانایان دەڵێن :

یەکەم : یانی: ئەگەر قورئانێك ببوایە کە چیایەکانی پێ ڕۆێنرابانو، زەوی پێ بڕ بڕ کرابایەو، مردووانی پێ دوێنرابان (لَكَانَ هَذا القُرآنُ)، ئەوە ئە قورئانە دەبوو .

دووەم : هەندێکی دیکە گوتوویانە: نەخێر وەڵامی: ئەگەر (لَوْ)، ئەوەیە: (لَكَفَرُوا بالرَّحْمَان)، ئەوانە ئەگەر قورئانێکی ئاواش ببوایە، هەر بێبڕوا دەبوون بە خوای میهرەبان .

سێیەم : هەندێکی دیکەش گوتوویانە: وەڵامی ئەگەر (لَو) {لە زمانی کوردییدا (لَوْ)، دەبێتە ئەگەر، ئەگەر} قورئانێك ببوایە: چیایەکانی پێ ڕۆێنرابانو، زەوی پێ بڕ بڕ کرابایەو، مردووانی پێ دوێنرابایە (لَمَا آمَنُوا بِهِ)، دیسان موشریكو کافرەکان بڕوایان پێ نەدەهێنا، وەك چۆن بڕوا بەم قورئانە ناهێنن، کە ئەو شتانەی پێ ناکرێن، ئەگەر قورئانێك ببوایە، ئەو سێ کارە سەرسامکەرەشی ئەنجام دابانایە، دیسان بڕوایان پێ نەدەهێنا .

هەڵبەتە من ئەوەی سێیەمم زیاتر بە دڵە، هەرچەندە یەکەمیش ڕێی تێدەچێ‌و، سێیەمیش لە یەکەم نیزیکە، بەلاّم سێیەمم زیاتر بە دڵەو، هەمان مەبەست لە سوورەتی (الأنعام)یشدا هاتوە، کە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ ٱلْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ ﴾، واتە: ئەگەر ئێمە فریشتەمان دابەزاندبانە سەریان‌و، مردووان دواندبایان‌و، هەموو شتێکمان بۆ خڕ کردبانەوەو بە پێشوازییانەوە چووبانایە، یاخود ڕووبەڕوویان چووبانایە، دیسان نەدەگونجا بڕوا بێنن، مەگەر خوا ویستبای، بەلاّم زۆربەیان نافامن .

کە ئێمە لە تەفسیری سوورەتی (الأنعام)دا، کە بەرگی پێنجی ئەم تەفسیرەیە، بە تەفصیلْ ئەو ئایەتەمان تەفسیر کردوە

ئنجا لەوبارەوە بەسەرهاتێکیش گێڕدراوەتەوە، هەرچەندە لە ڕووی سەنەدەوە بێهێزە، بەلاّم زۆربەی تەفسیرەکان هێناویانە، منیش هێنام، بۆ زیاتر بەرچاوڕوونیی، هەر کام لە (الطبري، وابن كثير، الرّازي)و، تەفسیرەکانی دیکەش هێناویانە، بەلاّم من لە (فتح القدير)ی (الشوكاني)یەوە[1]، ئەم ڕیواتەم هێنا :

{عَنْ عِطيّة العُوفِي قَالَ: قَالُوا: لِمُحَمَّد ﷺ: لَوْ سَيَّرْتَ لَنَا جِبَالَ مَكَّةَ، حَتَّى تَتَّسِعَ فَنَحْرِثَ فِيهَا، أَو قَطَّعْتَ لَنَا الأَرْضَ، كَمَا كَانَ سُلَيْمَان يَقْطَعُ لِقَوْمِهِ بِالرِّيحِ، أَوْ أَحْيَيْتَ لَنَا الموْتَى، كَمَا كَانَ يُحيِي عِيسَى الموْتَى لِقَوْمِهِ، فَأَنْزَلَ اللهُ: ﴿ وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ ٱلْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ ٱلْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ ٱلْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ أَفَلَمْ يَا۟يْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ... ﴿٣١﴾ ﴾}، (أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِم وَأَبُو الشيخ وَابْنُ مِرْدَوَيه

---

١) ج ٣، ص ١٠٢.

عەطییەی عووفیی گوتوویەتی: بە موحەممەد ﷺ یان گوت: (بە دڵنیایی هاوبەش بۆ خوا دانەرو کافرەکانی مەککە بوون) گوتیان: ئەگەر چیایەکانی مەککەت بۆ ڕۆێندبایەن، بۆت دوورخستبایەنەوە، تاکو سەرزەمینی مەککە، فراوان بیّو کشتوکاڵی تێدا بکەین، یاخود زەوییت بۆ بڕ بڕ کردبایەن، وەك چۆن سولەیمان بەهۆی باوە، زەوی بۆ گەلەکەی دەبڕی، یاخود مردووانت بۆ زیندوو کردبایەتەوە، وەك چۆن عیسا مردووی زیندوو کردبوونەوە، بۆ گەلەکەی! خواش ﷻ ئەم ئایەتەی نارده خوار .

<u>**بڕگەی چوارەم :**</u> - ﴿ بَل لِّلَّهِ ٱلۡأَمۡرُ جَمِيعًا ﴾، واتایەکەی ئاوایە: بەڵکو کار هەمووی هی خوایە، واتە: ئەم داواکارییانەی پێغەمبەری خوا ﷺ یان دەڵێن، ئەو داواکارییانەی کە ئاڕاستەی پێغەمبەری خوایان دەکەن، لە شوێنی خۆیاندا نین، چونکە کار هەمووی بە دەست خوای بەرزی مەزنە، پێغەمبەری خوا ﷺ ئەرکی ئەوە نیە ئەو کارانە بکات، وەك لە ئایەتەکانی دواتردا خوای زاناو شارەزا دەفەرموێ: تۆ تەنیا گەیاندنت لەسەرەو، ئەو مەبەستە لە چەند شوێنێکی قورئاندا دووبارە کراوەتەوە، بۆ وێنە:

أ/ ﴿ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ ٱلۡبَلَٰغُ ﴿٤٠﴾ ﴾الرعد

ب/ ﴿ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٥٤﴾ ﴾النور.

ج/ ﴿ فَهَلۡ عَلَى ٱلرُّسُلِ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٣٥﴾ ﴾النحل .

لە چەند جێیەکی قورئاندا دووبارە بۆتەوە کە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامِ)و پێغەمبەری خاتەم لە نێویاندا، تەنیا گەیاندنی پەیامی خوایان لەسەرەو، ڕوونکردنەوەی ئەو پەیامەیان لەسەرە، بەڵام: زەوی وا لیّ بکاتو، چیایان لابەریّو، مردووان زیندوو بکاتەوە! ئەوە کاری پێغەمبەر ﷺ نیەو، ئەگەر خوا ﷻ هەندێك لەو جۆرە کارانەی بۆ پێغەمبەرانی پێشووش کردوون، لەبەرئەوە بووە کە ئەو جۆرە موعجیزانە، بۆ ئەو کاتە گونجاو بوو ون، بەڵام بۆ ئێستای بەشەرییەت لە دوای هاتنی پێغەمبەری خاتەم ﷺ، ئەو جۆرە

موعجیزانە گونجاو نین، بەڵكو ئەو جۆرە موعجیزەیەی كە بۆ پێغەمبەری خاتەم هاتوە كە قورئانە، ئا ئەوە لە ئاستی ئێستای بەشەرییەت دایە، وەك دوایی زیاتر لەوبارەوە قسە دەكەین .

بڕگەی پێنجەم :- ﴿أَفَلَمْ يَاْيْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن لَّوْ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعًا﴾، ئایا ئەوانەی بڕوایان هێناوە، نائومێد نەبوون، كە ئەگەر خوا ﷻ ویستبای: تێكڕای خەڵكی دەخستە سەر ڕاستە ڕێ، ڕاستە ڕێی پێ دەگرتن .

لێرەدا زانایان لەبارەی وشەی: (يَاْيْـَٔسِ)، مشتو مڕیان زۆر بووە :

١/ (أفَلَمْ يَيئَسْ)، یانی: ئایا نائومێد نەبوون، بەڵام ئەوان گوتوویانە: یانی: (أفَلَمْ يَتَبَيَّنوا)، ئایا بۆیان ڕوون نەبۆتەوە ؟

٢/ هەندێكیان گوتوویانە: (أَفَلَمْ يَعْلَموا)، ئایا نازانن ؟

٣/ هەندێكیان گوتوویانە: (أَفَلَمْ يَسْتَيْقنوا)، ئایا دڵنیا نەبوون ؟

خاوەنی (إعرَاب القُرآنِ الكريمِ وبيانُهُ)، (محي الدّين الدرويش)، لە تەفسیرەكەیدا[1]، دەڵێ: (قِيلَ استُعْمِلَ اليأسُ بمَعْنَى العِلْمِ، لأَنَّ اليَائس عَنِ الشيءِ، عَالِمٌ بِأَنَّهُ لا يكُونُ، كَما اسْتُعْمِلَ الرّجَاءُ في مَعْنَى الخَوْفِ، والنِّسيَانُ في مَعْنَى التـرْكِ

كە قسەكەیم زۆر پێ جوانە، زۆر جاران گوتوومە: بۆ هەندێك لەو جێگایانەی زانایان تێیان دا كەوتوونە مشتو مڕ، تەماشای زۆر لە تەفسیرەكان دەكەم، كە زیاتر لە (٣٠) تەفسیرم لەبەردەستدا هەیە، بەڵام ئەو تەعبیرەی (محي الدين الدرويش)م لە هەموویان پێ جوانتر بوو، دەڵێ :

گوتراوە: لێرەدا (يأس)، (كە بە مانای نائومێدیی دێ) بە مانای زانیاریی بەكارهاتوە، چونكە بابای نائومێد (لە شتێك) دەزانێ كە ئەو شتە نابێ، واتە: كەسێك كە لە شتێك نائومێد دەبێ، زانیاریی بەڵكو دڵنیایی بۆ پەیدا دەبێ،

١) ج ٥ ، ص ١٢١.

کە ئەو شتە نابێ‌و، زانیاریی بوونی ئەو شتەی بۆ پەیدا دەبێ، هەروەك چۆن وشەی ئومێد (رَجاء)، بە مانای ترس (خَوف)، هاتوەو، وشەی لەبیرچوون (نسیان)، بە مانای پشتگوێ خستن‌و واز لێهێنان هاتوە، (وەك خوا دەفەرموێ: ﴿نَسُواْ ٱللَّهَ فَنَسِيَهُمۡۚ ٦٧﴾ التوبة، واتە: ئەوان خوایان لە بیر چوو، خواش ئەوانی پشتگوێ خست‌و، وازی لێ‌هێنان)

قسەکەی جوانە، یانی: ﴿أَفَلَمۡ يَاْيۡـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ﴾، واتە: ئایا ئەوانەی بڕوادارن، نائومێد نەبوون لە بڕوا هێنانی ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانە، تاکو زانیارییان بۆ پەیدا بێ بەوە کە بڕوا ناهێنن، یانی: دەبێ لە بڕوا هێنانیان نائومێد بن، ئنجا زانیارییان بۆ پەیدا دەبێ‌و، دڵنیاییان بۆ پەیدادەبێ بە بڕوانەهێنانیان، کە دەفەرموێ: ﴿أَفَلَمۡ يَاْيۡـَٔسِ﴾، (الإستفهام الإنكاريُّ، لإنكار عَدَم يأسِ الَّذِينَ آمَنُوا من إيمان الكُفَّار)، پرسیارکردنێکی نکوولیلێکەرانەیەو، نکوولییە لە نائومێد نەبوونی ئەوانەی بڕوایان هێناوە، لە بڕواهێنانی کافران .

واتە: خوا ﷻ نکوولیی دەکات‌و، دەفەرموێ: ئایا هەر نائومێد نەبوون لەوەی کە بێبڕوایان ئیمان بێنن ؟ نائومێد بن، لە بڕوا هێنانیان تاکو زانیاریی‌و دڵنیاییتان بۆ پەیدابێ بەوەی ئەوانە بڕوا ناهێنن

﴿أَن لَّوۡ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعٗاۗ﴾، ئاوای لێ دێتەوە: (لإِنَّهُ لَو يشَاءَ اللهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعَاً)، یانی: دەبوو نائومێد بن، چونکە ئەگەر خوا بیەوێ، تێکڕای خەڵکی دەخاتە سەر ڕاستە ڕێ، لێرەدا، وشەی: (هَدی) بە مانای ڕێ پێشاندان نیە، چونکە خوا ڕێی پێشانی هەموو خەڵك داوە، بەڵکو (هَدَی)، بە مانای خستنە سەر ڕاستە ڕێ، دێ، چونکە وشەی (هدایة)، وەك چۆن بە مانای (ڕێ پێشاندان)، دێ، بە مانای: (خستنە سەر ڕاستە ڕێ)ش دێ، کە لێرەدا مانای دووەم مەبەستە، چونکە خوا ﷻ ویستوویەتی‌و کردووشیەتی، کە بریتیە لەوەی: هیدایەتی خەڵکی داوەو بە گشتیی پێغەمبەرانی بۆ ناردوون‌و، بەرنامەی بۆ ناردوون‌و، بەرچاوی ڕوونکردوونەوەو ڕێی پێشان داون، بەلام بێگومان هەموویانی نەخستۆتە سەر ڕاستە ڕێ، چونکە نەیویستوە: زۆریان لێبکات‌و

ویستوویەتی ئازادیان بکا، بۆیە کاتێك ئازادی کردوون، هەندێکیان بە ویستی ئازادانەی خۆیان، ڕاستە ڕێیان گرتوەو، هەندێکیشیان بە ویستی ئازادانەی خۆیان، لە ڕاستە ڕێ لایاندایەو، پشتیان لە ڕاستە ڕێ کردوە

بڕگەی حەوتەم : - ﴿ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ ﴾، بەردەوام ئەوانەی بێبڕوان، بەهۆی ئەوەوە کە بە وردەکاریی و کارامەیی کردوویانە، لە کوفرو بێ دینیی و دژایەتیی ئیسلام و مسولمانان، بەلای ڕاچڵەکێنەرو داچڵەکێنەریان بەسەر دێن .

(القَارِعَةُ فِي الأَصْلِ وَصْفٌ مِنَ القَرْعِ، وَهُوَ ضَرْبُ جِسْمٍ بِجِسْمٍ آخَر، وَلَمَّا كَانَ القَرْعُ يُحدِثُ صَوْتاً مُبَاغِتاً، يَكُونُ مُزْعِجاً، لأَجْلِ تِلْكَ البَغْتَةِ، صَارَ القَرْ مَجَازاً لِلمُبَاغَتَةِ وَالمُفَاجَأَةِ... وَالمُرَادُ هُنَا الحَادِثَةُ المُفْجِعَةُ بِقَرِينَةِ إِسْنَادِ الإِصَابَةِ إِلَيْهَا [1]

واتە: وشەی (قارعة) لە بنەڕەتدا وەسفە لە (قرع)ەوە، {(قرع) واتە: زرینگە}، دەنگێك کە شتێکی بە شتێکی ڕەق بکەوێ، دەنگێکی لێ بێ، زرینگەیەکی لێ بێ، بەریەککەوتنی جسمێك لەگەڵ جسمێکی دیکەدا، ئنجا لەبەرئەوەی کە (قَرعْ)، دەنگێکی کتوپڕی لێ دێ‌و، دەنگێکی بێزارکەرەو، ڕاچڵەکێنەرە، بۆیە لەبەر ئەو کتوپڕییەی ئەو زرینگەیە، وشەی (قَرع) بەکارهێنراوە بە مەجاز بۆ شتێك کە کتوپڕو لە نەکاو بێت، کە لێرەدا مەبەست لە (قارعة)، ڕووداوێکی دڵتەزێنە، ڕووداوێکی ڕاچڵەکێنەری هەژێنە، بە بەڵگەی ئەوەی کە وشەی (إصابة)ی پاڵدراوەتە لا، ﴿ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ ﴾، مادام وشەی تووشبوون‌و بەسەرهاتنی پاڵدراوەتە لا، کەواتە: مەبەست پێی بەڵاو گرفتارییە

بڕگەی هەشتەم : - ﴿ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ ﴾، یاخود ئەو بەڵا، داچڵەکێنەرو ڕاچڵەکێنەرە، ئەو بەڵاهەژێنە، لە نیزیك ماڵەکەیان بکەوێ، واتە: مەرج نیە بەسەر خۆیان بێ، بەڵام بەسەر دەرو دراوسێ‌و دەوروبەریان دێ، کە دیارە کاتێك

١) التحرير والتنوير ج ١٣، ص ١٤٦.

کە ئینسان بەڵایەکی لە تەنیشتی لە دەوروبەری دەکەوێ، مەرج نیە هەر بە خۆی بکەوێ، ئەگەر هەر لە نیزیکیشی بکەوێ، ڕایدەچڵەکێنێو دایدەچڵەکێنێ، دەڵێ: لەوانەیە دواییش نۆرەی من بێ، کەسێك ئەگەر لە جەنگ دابێو هاوەنێك یان تۆپێك لە تەنیشتیبدات، دایدەچڵەکێنێ با پارچەکانیو ساچمەکانی، پێشی نەگەون، دەترسێ ئەوجار یەکێکی دیکە کە دێ، بەوی بکەوێ .

بڕگەی نۆیەم : - ﴿ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ ٱللَّهِ ﴾، واتە: بەردەوام ئەو بەڵایانە بەسەر ئەوانەی بێبڕوان دێن، ئەو بەڵا داچڵەکێنەرانە، تاکو بەڵێنی خوا دێ ﴿ وَعْدُ ٱللَّهِ ﴾، لێرەدا (وَعْد: مَصْدَرٌ بِمَعْنَى الـمَفْعُولِ أَيْ: مَوعُودُ الله)، واتە: بەڵێن پێدراوی خوا، کە مەبەست لە بەڵێن پێدراوی خوا، یان سزای دنیایە، یاخود هاتنی ئاخیر زەمان (ساعة)ە، یاخود هەڵسانەوەو زیندووبوونەوەو ڕۆژی دوایی (القيامة والبعث واليوم الآخر)ە .

بڕگەی دەیەم : - ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴾، بێگومان خوا کاتی تەرخانکراو بۆ ڕوودانی قیامەت، یان بۆ ڕوودانی هەر شتێك، دوا ناخات

(الـمَوْعِدُ والـمِيعَادُ وَالـمواعَدَةُ: الوَقْتُ وَالـمَوْضِع)، هەر سێ وشەی: (مَوْعِدْ، مِيعاد، مُوَاعَدَة)، بە مانای: (کاتی ڕوودانی شتێك) دێنو، بە مانای شوێنیش دێن، واتە: شوێنێك کە ئەو کارەساتو ڕووداوەی تێدا ڕوو دەدات، کە بە تەئکید لێرەدا مەبەست پێی (ساعة)، یاخود (قيامة)ە

پوختەی مانای ئەم ئایەتە :

کورتەو پوختەی مانای ئەم ئایەتە موبارەکە ئەوەیە کە: ئەی بڕواداراینە! ئەی مسوڵمانینە! ئێوە ئەو ڕاستییە بزانن! کە بێبڕوایەکان لە بیانوو دەگەڕێن، چونکە ئەگەر گریمان لە جیاتی ئەم قورئانە، خوا قورئانێکی ناردبایە، چیایەکانیشی پێ لە شوێنی خۆیان لابرابانو، زەوییشی پێ بڕ بڕ کرابایەو، مردووانیشی پێ زیندوو کرابانایەوەو دواییش دوێنرابانایە، دیسان هەر بڕوایان نەدەهێنا، چونکە یەکیان لەسەر بەڵگە نەکەوتوە، یەکیان لەسەر نیشانەو موعجیزە نەکەوتوە، بۆ زانینی

ڕاستێتیی موحەممەد ﷺ کە پێغەمبەری خوایە، بەڵکو هەر نایەنەوێ بڕوا بێنن، وەك ئایەتی (١١١) سووڕەتی (الأنعام)یش زۆر بە ڕوونیی هەمان مەبەست دێنێ، کە خوا دەفەرموێ : ﴿ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ ٱلْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ ﴾ الأنعام

واته : ئەگەر فریشتەشمان بۆ لا دابەزاندبانو، مردووانیش قسەیان لەگەڵدا کردبانو، هەموو شتێکیشمان ڕووبەڕوو بۆ خڕکردبانەوە، دیسان مەگەر خوا ویستبای (زۆریان لێ بکات)، ئەگەرنا هەر بڕوایان نەدەهێنا، بەڵام زۆربەیان نافامن.

هەروەها لە سووڕەتی (الحجر)یشدا هەر لەوبارەوە دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا۟ فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوٓا۟ إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَٰرُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾ ﴾

واتە: ئەگەر دەرگایەك (دەروازەیەك)مان لە ئاسمان لێ کردبانەوە، تاکو لێی سەرکەوتبان (وەك پەیژەو قاڵدرمەیەك پێیدا ڕۆیشتبان بۆ سەرێ) دەیانگوت: ئەوە ئێمە چاومان پەردەپۆش کراوە، ئەوەی کە دەیبینین ڕاست نیە، بەڵکو جادوومان لێکراوە، (واتە: ئەگەر ئەو شتانەی داوایان دەکەن بۆشمان هێنایانە پێش، هەر بڕوایان نەدەهێنا) .

دوایش کە دەفەرموێ : ﴿ أَفَلَمْ يَا۟يْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ﴾، ئایا هەر نائومێد نەبوون، ئەی بڕوادارینە! لە بڕوا هێنانیان، تاکو زانیارییتان پەیدا بێ، بە بڕوا نەهێنانیان، چونکە ئینسان کاتێك لە بوونی شتێك نائومێد دەبێ، زانیاریی بە نەبوونی پەیدا دەبێ، بۆیە ﴿ أَفَلَمْ يَا۟يْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ﴾، یەکسەر زانایان بە پەیوەست (لازم)ەکەی لێکیان داوەتەوە، ئەگەرنا ﴿ أَفَلَمْ يَا۟يْـَٔسِ ﴾ یانی: ئایا نائومێد نەبوون ! بەڵام وەختێك ئەوانەی کە بڕوادارن، نائومێد دەبن لە بڕواهێنانی کافران، واتە: دڵنیا دەبنو زانیارییان پەیدادەبێ، بە بڕوا نەهێنانیان، بۆیە هەندێکیان وایان لێکداوەتەوە: ئایا ئەوانەی بڕوایان هێناوە، زانیارییان پەیدا نەبووە، کە بێبڕوایەکان، بڕوا ناهێنن ؟

﴿أَن لَّوۡ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعًا﴾، ئەگەر خوا ویستبای تێکڕای خەڵکی هیدایەت دەدا، واتە: ئەگەر ویستبای زۆریان لێ بکات، بەڵام نەیویستوە زۆریان لێ بکات، دواییش خوا ﷻ هەڕەشە دەکات، دوای ئەوەی دڵی بڕواداران دەداتەوە، کە ئەوانەی ئیمان ناهێنن لە سۆنگەی ئەوەوە نیە کە : نوقصانیی‌و ناتەواویی لە موعجیزەی پێغەمبەرەکەتاندا (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، هەبێ ناتەواویی لە بەرنامەو پەیامەکەی دا نیە، بەڵکو ئەوانە هەر نایەنەوێ بڕوا بهێنن، ئەگەرنا دەزانن، هەق لە کوێیە !

دوایی هەڕەشە دەکات لەوانەی بێبڕوان، دەفەرموێ: ئەوانەی هەمیشەو بەردەوام بەڵای داچڵەکێنەریان بەسەر دێن، یاخود لە تەنیشتیان دەکەون، لە تەنیشت مەنزڵگاکانیان، تاکو بەڵێنی خوا، دێ، بەڵێنی خوا یانی: سزای دنیایی، وەك لە جەنگی بەدرو، فەتحی مەککەو، حونەین‌و ئەوانەدا ڕوویدا، {بەنسبەت کافرەکانی مەککەو دەوروبەریەوە}هەروەها هەر بەڵایەکی کتوپڕی دیکە .

یاخود ﴿وَعۡدُ ٱللَّهِ﴾، بەڵێنی خوا، واتە: هاتنی ئاخیر زەمان (ساعة)، یاخود هەڵسان‌و زیندووبوونەوە (قيامة و بعث)، دواییش خوا ﷻ بۆ تەئکیدکردنەوەو جەختکردنەوە دەفەرموێ: بێگومان خوا بەڵێن دوا ناخات، واتە: لەو کاتەی کە دەبێ تێیدا ڕووبداتو، لەو شوێنەی کە دەبێ تێیدا ڕووبدات، دوای ناخاتو دەیهێنێتە دی .

خوا بە بەزەیی‌و لوطفی بێسنووری لە بەڵای کتوپڕ و سزای گورچك بڕ بمانپارێزی

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی شەشەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان (٦) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (٣٢ – ٣٧)، کە تێیاندا باسی چەند بابەتێك کراوەو، ئەو بابەتانەی باسکراون، شەشن :

١/ گاڵتە پێکردنی کافرانی پێشوو، بە پێغەمبەرانی خۆیان (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، وەك هی کافرانی ڕۆژگاری موحەممەدە ﷺ، یان: گاڵتە پێکردنی کافرانی ڕۆژگاری موحەممەد، بە موحەممەد ﷺ و سزا درانیانی لە لایەن خواوە، وەك هی گەلە کافرە پێشووەکانە

٢/ بەراوردێکی نێوان خوا - کە تاکە پەرستراوی هەقە – و ئەو هاوبەشانەی کە بە خەیاڵی هاوبەش بۆ خوا دانەران و بێبڕوایان، هاوتای خوان، کراوە

٣/ سزاو جەزرەبەدانی کافران لە دنیاو دوارۆژدا، وەك ڕاستییەك خراوەتە ڕوو

٤/ وەسفی پاداشتی پارێزکاران کە بەهەشتی هەمیشەیی خوایە، کراوە، کە هەم میوەکەی، هەم سێبەرەکەی، هەمیشەییەو نابڕێتەوە

٥/ هەڵوێستی ئەرێنییانەی بەشێك لە خاوەن کتێبان لە بەرانبەر قورئاندا، کە بریتیە لە ئەوپەڕی دڵخۆشبوونیان بەوەی کە بۆ پێغەمبەری خاتەم هاتووە، هەڵوێستی نەرێنیی پێڕو تاقمەکانی ئەهلی کوفر، کەوا پێدەچێ مەبەست پێی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان بن .

٦/ پێناسە کردنی قورئان بە حیکمەتێك کە بە زمانی عەرەبیی هاتووەو هۆشدارییدانە پێغەمبەر ﷺ کە ئەگەر شوێن ئارەزووی کافرەکان بکەویٚ، پاش زانیاریی خوا بۆ هاتنی، هیچ کەس لە سزای خوا، نایپارێزیٚ، کە بە تەئکید لێرەدا مەبەست پێی تێگەیاندنی کافرەکانە، کە با نائومێد بن، لەوەی پێغەمبەری خاتەم بەدوای ئارەزووی ئەوان بکەویٚو، با دڵنیابن کە هەرگیز پێغەمبەری خوا ﷺ کاری وا ناکات، بە دوای ئارەزوویان بکەویٚ، کەواتە: با دەست لەو هەوڵە نەزۆکانەیان هەڵبگرن، کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕاستە شەقامی خوا لابدەن، بۆ سەر ڕێچکەو کوێرە ڕێیەکانی خۆیان

﴿ وَلَقَدِ ٱسۡتُهۡزِئَ بِرُسُلٖ مِّن قَبۡلِكَ فَأَمۡلَيۡتُ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ ثُمَّ أَخَذۡتُهُمۡۖ فَكَيۡفَ كَانَ
عِقَابِ ﴿٣٢﴾ أَفَمَنۡ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفۡسِۭ بِمَا كَسَبَتۡۗ وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ قُلۡ سَمُّوهُمۡۚ أَمۡ
تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعۡلَمُ فِي ٱلۡأَرۡضِ أَم بِظَٰهِرٖ مِّنَ ٱلۡقَوۡلِۗ بَلۡ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ مَكۡرُهُمۡ
وَصُدُّواْ عَنِ ٱلسَّبِيلِۗ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنۡ هَادٖ ﴿٣٣﴾ لَّهُمۡ عَذَابٞ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَعَذَابُ
ٱلۡأٓخِرَةِ أَشَقُّۖ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٖ ﴿٣٤﴾ مَّثَلُ ٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي وُعِدَ ٱلۡمُتَّقُونَۖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا
ٱلۡأَنۡهَٰرُۖ أُكُلُهَا دَآئِمٞ وَظِلُّهَاۚ تِلۡكَ عُقۡبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَواْۖ وَّعُقۡبَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ٱلنَّارُ ﴿٣٥﴾
وَٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَفۡرَحُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَۖ وَمِنَ ٱلۡأَحۡزَابِ مَن يُنكِرُ بَعۡضَهُۥۚ قُلۡ
إِنَّمَآ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ ٱللَّهَ وَلَآ أُشۡرِكَ بِهِۦٓۚ إِلَيۡهِ أَدۡعُواْ وَإِلَيۡهِ مَـَٔابِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلۡنَٰهُ
حُكۡمًا عَرَبِيّٗاۚ وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا
وَاقٖ ﴿٣٧﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە دڵنیایی پێش تۆش (ئەی موحەممەد ﷺ!) گاڵتە بە پێغەمبەرانێك كرا، منیش ماوەیەك لەوانە گەڕام كە بێبڕوا بوون (وازم لێهێنان)، دواپی گرتمن (و سزام دان)، ئنجا سزای من چۆن بوو؟ ﴿٣٢﴾ ئایا كەسێك كە بەسەر هەموو كەسێكەوە ڕاوەستاوەو، دەزانێ چی دەكات (وەك پەرستراوانێك وایە كە بێئاگان؟)، ئەوان (هاوبەش دانەران)یش هاوبەشانێكیان بۆ خوا دانان، بڵێ: ناویان بێنن، یان ئایا هەواڵی شتێكی پێدەدەن (بە خوا) كە لە زەمیندا نایزانێ؟ یان ئایا هەر قسەیەكی ڕووكەشیی دەكەن، بەڵكو ئەوانەی بێبڕوان (لەلایەن شەیتانەوە) پیلانەكەیانیان بۆ ڕازێنراوەتەوەو، لە ڕاستە ڕێ لادراونو، هەر كەس خوا سەرگەردانی بكات، هیچ ڕێنماییكارێكی نابێ ﴿٣٣﴾ (بێبڕوایان) لە ژیانی دنیادا، سزاو ئازاریان هەیەو، سزاو ئازاری دوا ڕۆژ دژوارتریشەو، هیچ پارێزەرێكیان نیە لە دواڕۆژدا ﴿٣٤﴾ حاڵو وەسفی بەهەشتێك كە بەڵێندراوە بە پارێزكاران (بەمجۆرەیە:) ڕووباری بە ژێردا دەڕۆن، میوەو سێبەرەكەی بەردەوامو هەمیشەییە، ئا ئەوە ئاكامی (خێری) ئەوانەیە كە پارێزیان كردوەو، ئاگری دۆزەخیش ئاكامی شوومی بێبڕوایانە ﴿٣٥﴾ ئەوانەی (پێشتریش) كتێبمان پێ داون، زۆر خەنی دەبنو شادمان دەبن بەوەی بۆ لای تۆ دابەزێنراوەو، لە تاقمە (كافرە)كان هی وا هەیە، نكووڵیی لە هەندێكی دەكات (كە لەگەڵ ناهەقییەكانی ئەواندا تێكدەگیرێ)، بڵێ: تەنیا فەرمانم بەوە پێكراوە كە خوا بپەرستمو هاوبەشی بۆ دانەنێم، (خەڵكی) تەنیا بۆ لای وی بانگ دەكەمو، گەڕانەوەشم هەر بۆ لای ویە ﴿٣٦﴾ بەو شێوەیە حیكمەتێكی عەرەبییمان دابەزاندوە، ئەگەر بێتو شوێن ئارەزووەكانیان بكەوی، دوای ئەوەی زانیارییت لە خواوە بۆ هاتوە، هیچ سەرپەرشتیارو چەپاڵە دەرێكت نیە (لە سزای خوا) ﴿٣٧﴾}

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(ٱسْتُهْزِئَ): (الهُزءُ: مَزْحٌ فِي خِفْيَةٍ، وَالإِسْتِهْزَاءُ: ارتياد الهُزْءِ وتعاطي الهزء)، وشەی (هُزْءٌ)، بریتیە لە گاڵتە پێکردنێکی پەنهان، وشەی (اسْتِهْزَاء)یش، بریتیە لە خەفتان لە گاڵتە پێکردن‌و، بریتیە لە خودی گاڵتە کردنەکەش

(فَأَمْلَيْتُ): واتە، مۆڵەتم دان، ڕستم بۆ درێژکردن، بوارم دان، (الإِمْلاَءُ: الإمدادُ، وَأَمْلَى لَهُمْ: أَمْهَلَ، وَأَصْلُ أَمْلَيْتُ أَمْلَلْتُ)، دەگوترێ: (أَمْلَى لَهُمْ: أَمْهَلَ)، واتە: مۆڵەتی دان، وشەی: (أمليتُ)، لە ڕیشەدا لە (أَمْلَلْتُ) هاتوە

(أُكُلُهَا) : (الأُكُلُ : مَا يُؤكَلُ منه ، يَعْنِي : المأْكُولْ)، ئەوەی لێی دەخورێ، كە بریتیە لە میوەی درەختەكان

(حُكْمًا عَرَبِيًّا) : هەندێك لە زانایان وشەی (حُكْماً)یان بە وشەی حوكم كردن‌و حكومڕانیی، لێك داوەتەوە، بەڵام وا پێدەچێ بە مانای حیكمەت بێ، بۆیە (حُكْماً)، یانی: (حكمة) (الحِكْمَة: إصابة الحق بالعلم والعمل)، (حكمة)، بریتییە لەوەی كە ئینسان هەق دەپێكێ، وەك زانایی پێ هەبوون‌و جێبەجێكردن، (فالحكمة من الله: معرفة الأشياء وإيجادُها على غاية الإحكام، والحكمة من الإنسان: معرفة الموجودات وفِعلُ الخيرات)، حیكمەت لەلایەن خواوە، بریتیە لە زانینی شتەكان‌و پەیداكردنی شتەكان بە ئەوپەڕی ڕێك و پێكیی، بەڵام حیكمەتی مرۆڤ، بریتیە لەوەی كە مرۆڤ بە دروستكراوەكان ئاشنا بێ‌و كردەوە باشەكان ئەنجام بدات، لە شوێنەواردا هاتوە، {الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيل فَاعِلُهُ}، بێدەنگی حیكمەتە، بەڵام ئەنجامدەرانی كەمن، كەواتە: وشەی (حكم)، بە مانای حیكمەت دێ، دواتریش زیاتر تیشك دەخەینە سەر ئەو مەسەلەیە

مانای گشتی ئایەتەکان

بەرێزان !

ئەم دەرسەو دەرسی دوایش بە گشتی لەبارەی پێغەمبەری خاتەم ﷺ و پەیامەکەی و نەیارەکانی و، سەرەنجامی هەردوو لایەنەوەن، لێرەدا خوا ﷻ ڕوو لە پێغەمبەری خاتەم دەکات و دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ ﴾، بە دڵنیایی گاڵتە کراوە بە پێغەمبەرانێکی پێش تۆش، واتە: تۆ تاکە پێغەمبەرێك نی کە نەیارو دوژمنەکانت گاڵتەت پێ دەکەن، کە هەمیشە گاڵتە کردن، نیشانەی عەقڵ سووکییە، نیشانەی ناتێگەشتووییە، بە زۆریی وایە، مەگەر گاڵتە پێکراوەکە زۆر شایستەی گاڵتە پێکردن بێ، خوا دەفەرموێ: لە پێش تۆشدا گاڵتە بە پێغەمبەرانێك کراوە، ﴿ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ﴾، منیش ڕستم درێژ کرد، بۆ ئەوانەی بێبڕوان، مۆڵەتم دان، دەرفەتم دان، واتە: دەرفەتم دان کە بزانرێ: چی دەکەن؟ دەگەڕێنەوە، ناگەڕێنەوە؟ ﴿ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ﴾، ئنجا (کە خوا ﷻ زانیویەتی تاکو کاتێکی دیاریکراو، ناگەڕێنەوە) گرتمن، سزام دان، ﴿ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴾، سزادانی من چۆن بوو؟ لە ئەسڵدا: ﴿ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِي ﴾بووە، بەڵام (ی)یەکە (حذف) کراوە ، هەرچەندە لە هەندێ خوێندنەوەدا هاتوە : ﴿ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِي ﴾، سزادانی من، تۆڵەی من چۆن بوو، یانی: زۆر سەرسوڕهێنەر بوو، ﴿ أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ﴾، ئنجا خوا سبحانه وتعالی بەراوردێکی نێوان خۆی و ئەو پەرستراوە ساختانە دەکات، کە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دەیانپەرستن، دەفەرموێ: ئایا کەسێك کە ڕاوەستاوە بەسەر هەموو کەسێکەوە، کە چی دەکات، چۆن دەکات؟ چاودێریەتی و بەسەری ڕادەگات، ئنجا بەرانبەرەکەی فرتێنراوە، یانی: ئایا زاتێکی ئاوا، یەکسانە لەگەڵ بتانێك دا، پەرستراوانێکدا کە

ئاگایان نەك لە خەڵك نیە، لە خۆشیان نیە؟! ﴿ وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ ﴾، هەروەها (كافرەكان) هاوبەشیان بۆ خوا دانان، بڵێ: ناویان بێنن

ئەمە دوو واتای هەن :

یەكەم: ناویان بێنن، ئەگەر ڕاست دەكەن، كێ و كێن ؟

دووەم: واتە : ئەوانە تەنیا ناون، ناوی بێ نێوەڕۆكن، كەواتە: ناوەكانیان بڵێن، چونكە تەنیا ناون و هیچ نێوەڕۆكیان نیە

﴿ أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، یان ئایا ئێوە هەواڵ بە خوا سبحانه وتعالی دەدەن، بە شتێك كە لە زەمیندا نایزانێ؟ هەر شتێك كە زانیاریی خوا پێوەی پەیوەست نەبوو، واتە: بوونی نیە، واتە: ئەو پەرستراوانەی كە ئێوە دەیانپەرستن، خوا وەك پەرستراو نایانزانێ، دەزانێ ئەوە بت و صەنەم و دارو بەردو مانگ و ئەستێرەو چی و چین، دەیانزانێ، بەڵام بە سیفەتی پەرستراوێتیی نایانزانێ، ئنجا كە خوا شتێكی نەزانی كەواتە: بوونی نیە، چونكە زانیاریی خوا پەیوەست دەبێ، بەو شتانەوە كە هەن، ﴿ أَم بِظَـٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ﴾، یان هەروا قسەیەكی ڕووكەشیی دەكەن، واتە: هەر ناوێكی ڕواڵەتییەو بە ڕووكەشیی ئەوانە بە پەرستراو دەزانن! ﴿ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ مَكْرُهُمْ ﴾، بەڵكو فێڵ و پیلانی بێبڕوایەكان بۆیان ڕازێنرایەوە، (هەڵبەتە لەلایەن شەیطانەوە بۆیان ڕازێندراوەتەوە)، ﴿ وَصُدُّواْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ﴾، هەروەها لە ڕاستە ڕێ لادران، خوێنراویشەتەوە: (وَصَدُّواْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ)، واتە: لە ڕاستە ڕێ خەڵكیان لادا، ﴿ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴾، هەر كەسێك خوا گومڕای بكات، هیچ ڕێنمایی كارێكی چنگ ناكەوێ، بەدڵنیایی خواش لەگۆترە كەس گومڕا ناكات .

﴿ لَّهُمْ عَذَابٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَشَقُّ ﴾، لە ژیانی دنیادا، سزاو ئازاریان بۆ هەیەو، سزاو ئازاری دواڕۆژ، قورسترو زەحمەترو دژوارتریشە

سزای دنیا، هەندێكیان گوتوویانە: ئەوەیە كە بەدیل دەگیرێن و دەكوژرێن لە جەنگەكاندا، بەڵام چونكە ئەم سوورەتە مەككەییە، بۆیە ئەگەر واش بێ، یانی:

لە داهاتوودا ئەو سزایەیان بۆ دێتە پێش، یاخود بەلاّو موصیبەتیان بەسەر دێ، بەلاّم من وای تێدەگەم – وەك دوایی زیاتر تیشكی دەخەمە سەر – كە ژیانی كافران خۆی لە خۆیدا، سزاو ئازارو ئەشكەنجەیەو، هەمووی دلّە ڕاوكێ و نارەحەتییە، ﴿ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴾، لە بەرانبەری خوادا (واتە: لە بەرانبەر سزادانی خواو تۆلّە ستانەوەی خوادا) هیچ پارێزەرێكیان نیە، هیچ كەسێك و هیچ شتێك نیە كە چەپالّەیان بدات .

ئنجا دێتە سەر باسی وەسفی جێگاو ڕێگاو پاداشتی ئەو پارێزكارانە، كە بریتیە لە: بە هەشتەكانی خوا، ﴿ مَّثَلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِي وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ ﴾، وێنەی ئەو بەهەشتەی كە بەلّێن دراوە بە پارێزكاران (مَثَلْ)، بە مانای سیفەت دێ، یانی: سیفەت و وەسفی ئەو بەهەشتە، ئەوەندە سەرسووڕهێنەرە، وەك پەند (مَثَل) وایە، چۆنە؟ ﴿ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ﴾، ڕووباری بە ژێردا دەڕۆن، ﴿ أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا ﴾، خواردنەكەی هەمیشەییەو سێبەرەكەیشی، واتە: هەم میوەكەی، هەم سێبەرەكەی بەردەوامە، نەك وەك درەختی دنیا وەرزێك هەبێ و وەرزێك نەبێ، یاخود وەك درەختەكانی دنیا: گەلاّریزان ڕوویان تێبكات و، سێبەرەكەیان نەمێنێ، ﴿ تِلْكَ عُقْبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ ﴾، ئا ئەوە سەرەنجامی باشی ئەوانەیە كە پارێزیان كردوە، ﴿ وَّعُقْبَى ٱلْكَٰفِرِينَ ٱلنَّارُ ﴾، سەرەنجامی بێ بڕوانیش، بریتیە لە ئاگر، واتە: ئاگری دۆزەخ

پاشان دێتە سەر هەلّوێستی خاوەن كتێبەكان و تاقمە كافرەكانی دیكەش و دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ ﴾، ئەوانەش كە كتێبمان پێداون، زۆر دلّخۆش دەبن، بەوەی كە بۆ تۆ نێردراوەتە خوار، هەلّبەتە مەبەست پێی ئەوانەیە كە لە خاوەن كتێبەكان بڕوایان هێناوە، یاخود مەبەست پێی ئەوەیە كە: بە گشتی خاوەن كتێبەكان دلّخۆش بوون بەوەی كە پێغەمبەرێكی دیكە هاتوە، پێغەمبەری خاتەم ﷺ هاتوە، كە ئەویش پێغەمبەرانی پێش خۆی بە ڕاست زانیوە، بەرلەوەی پێغەمبەری خوا بچێتە مەدینەو، بەرژەوەندیی جوولەكەو نەصرانییەكان لەگەلّ بەرژەوەندیی ئیسلام و

مسوڵمانانداا، تێك بگیریّ، بەرژەوەندییە ناهەقییەکانی ئەوان، لەگەڵ بانگەوازی ئیسلامدا تێك بگیریّ، ﴿وَمِنَ ٱلۡأَحۡزَابِ مَن يُنكِرُ بَعۡضَهُۥ﴾، لە تاقمەکان، لە پێڕو پارتەکان {کە مەبەست پێی ئەهلی کوفرە، کە ئەوانە بەش بەش‌و، تاقم تاقم‌و، جۆر جۆر بوون} لەوان هەیە کە نکووڵیی لە هەندێکی دەکات، نکووڵییان لەو بەشەی کردوە کە لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی ئەواندا تێکگیراوە، لەگەڵ کلتووری ئەوان‌و لەگەڵ بیرو بۆچوونی هەڵەو پووچی ئەواندا، تێکگیراوە، ﴿قُلۡ إِنَّمَآ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ ٱللَّهَ وَلَآ أُشۡرِكَ بِهِۦٓ﴾، بڵێ: من تەنیا بەوە فەرمانم پێکراوە کە خوا بپەرستم‌و، هاوبەشی بۆ دانەنێم، ﴿إِلَيۡهِ أَدۡعُواْ وَإِلَيۡهِ مَـَٔابِ﴾، هەر بۆ لای وی بانگەواز دەکەم‌و، گەڕانەوەشم هەر بۆ لای ویە .

لە کۆتایی دا دەفەرمویّ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلۡنَٰهُ حُكۡمًا عَرَبِيًّا﴾، ئاوا بەو شێوەیە، بەو شێوە دابەزاندنە ئەم قورئانەمان دابەزاندوە، لە حاڵێکدا کە حیکمەتێکەو، بە زمانی عەرەبییشە، ﴿أَنزَلۡنَٰهُ﴾، (فِعل و فاعل و مفعول)ە، یانی: (أَنْزَلْنَا القُرآن)، ﴿حُكۡمًا عَرَبِيًّا﴾، هەردووکیان (حال)ن: ﴿حُكۡمًا﴾، یانی: (حِكْمةً)، ﴿عَرَبِيًّا﴾ یانی: بە عەرەبیی، واتە: ئەم قورئانەمان دابەزاندوە لە حاڵێکدا کە حیکمەتەو، لە حاڵێکیشدا کە بە زمانی عەرەبییە، واتە: زمانێکی ڕۆشن، نەك حیکمەتێکی عەرەبیی بێ، وەك دوایی زیاتر تیشکی دەخەینە سەر، ﴿وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم﴾، ئەگەر بە دوای ئارەزووەکانیان بکەوی، ﴿بَعۡدَمَا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ﴾، دوای ئەوەی زانیارییت بۆ هاتوە، واتە: زانیاریی وەحیی‌و پەیامی خوا، ﴿مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا وَاقٖ﴾، لەلایەن خواوە، واتە: لە بەرانبەر سزای خوادا، هیچ سەرپەرشتیارو هیچ پارێزەرێك‌و چەپاڵەدەرێکت نیە، ئەی موحەممەد ﷺ! ئەمە هەرچەندە ڕووی لە پێغەمبەری خوایە ﷺ ، بەڵام مەبەست پێی کافرەکانە، کە ئێوە ئەی کافرینە! نائومێد بن لەوەی کە پێغەمبەری خوا دوای ئارەزووەکانتان بکەویّ‌و، هیچ تەماعێکتان لەوەدا نەبیّ کە پێغەمبەر ﷺ دەستبەرداری ئەو هەقە بیّ، کە خوا بۆی ناردوە .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە : گاڵتە پێکردنی بێبڕوایان بە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) نەریتێکی لەمێژینەی بێبڕوایانە، لە بواری مامەڵەیان لەگەڵ پێغەمبەران و نێردراوانی خوادا :

خـــوا دەفـــەرموێ : ﴿ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾ ﴾

توێژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە چوار برگەدا :

برگەی یەکەم :- خـوا ﷻ بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ ﴾، بێگومان گاڵتە بە پێغەمبەرانێکی پێش تۆش کراوە، واتە: ئەی موحەممەد! دڵت لە خۆت دانەمێنێ، پێت وابێ: تۆ یەکەمین پێغەمبەری خوای کە گاڵتەت پێکراوە ! بەڵکو ئەوە عادەتی بەردەوامی بێبڕوایان بووە، کە گاڵتەیان بە پێغەمبەرانی خۆیان (علیهم الصلاة والسلام کردوە، گاڵتە پێکردنیش چەند شێوازێکی هەن :

١/ دەگونجێ بە قسە بێ

٢/ دەگونجێ بە لاسایی کردنەوەی کردەیی بێ

٣/ دەگونجێ بە چاوو برۆ جووڵاندن و، بە لێو لێ هەڵقرچاندن بێ .

٤/ لەم ڕۆژگارەی ئێمەش دا، شێوازەکانی گاڵتە پێکردن زۆر زیادیان کردوە، وەك: کاریکاتێر دروستکردن، بە فیلم، یان بە وێنە، وەك لە ساڵانی ڕابردوودا،

بەردەوام لە فەڕەنساو لە هەندێك لە دەوڵەتانی ئەسكەندەنافییو، لە ئەمریكا، بەرانبەر بە پێغەمبەری پایە بەرزی ئیسلام، موحەممەد ﷺ، باشترین مرۆڤ و، سەروەری پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام)، ئاوا بێ ئەدەبانە ڕەفتار كراوە، كە هەرچۆن بێ، گاڵتە پێكردن مادام عادەتی كافرانە بەگشتی، عادەتێكی سووكە، كە وەك پێشتریش باسمان كرد: گاڵتە پێكردن، مەگەر چۆن، ئەگەرنا نیشانەو بەڵگەی عەقڵ سووكییو نەزانییو كەودەنیی بابای گاڵتە پێكەرە، بۆیە هەرگیز پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) ئەوەیان لە خۆیان نەوەشاندۆتەوە، ئەوەش كە لە قورئاندا هاتوە، كە خوا ﷻ لەسەر زاری ئیماندارانەوە دەفەرموێ: ﴿ إِن تَسْخَرُواْ مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ ﴾هود، واتە: ئەگەر ئێوە گاڵتەمان پێ بكەن، ئێمەش گاڵتەتان پێ دەكەین، وەك چۆن گاڵتەمان پێدەكەن، وا پێدەچێ زیاتر مەبەست پێی قیامەت بێ، كە لە قیامەتدا، دوای ئەوەی كە بێبڕوایان ئەو خەونو خەیاڵەی كە بە دوای كەوتوون، خەیاڵ پلاوەكانی كە بە دوایان كەوتوون، بۆیان دەردەكەوێ كە هیچ نین، دەبنە گاڵتەجاڕی بەهەشتیان .

بڕگەی دووەم : - ﴿ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، خوا دەفەرموێ: مۆڵەتم دا بەوانەی كە بێبڕوان، (أَمْلَى لَه)، واتە: ڕستی بۆ درێژ كرد، مۆڵەتیدا، بواری دا، بۆیە (أَمْلَيْتُ)یان، بە: (أَمْهَلْتُ)و بە: (تركت مدةً)، لێكدراوەتەوە، یانی: ڕستم بۆ درێژكرد، بوارمدا، دەرفەتمدا، لێی گەڕام، كە لێرەدا (أمليت)، بە (ل) تەعەددای پێكراوە، ﴿ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، مانای (أَمْدَدْتُ)، دەگەیەنێ، یانی: (أَمْدَدتْ لَهم)، ڕستم بۆ درێژكردن، یانی: (أملى) مانا ئەسڵییەكەی خۆی كە (مۆڵەتم دا)یە، دەیگەیەنێو، بەهۆی بەركار خوایتنیش بە (ل)، مانای (ڕستم بۆ درێژكرد)یشی خراوەتە نێو نێواخن (تضمين)ی كراوە .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ﴾، دوایی گرتمن، گرتن (أخذ)، كینایەیە لە سزادانو ئازارو ئەشكەنجەدانو تۆڵە لێ ستاندنەوە

برگەی چوارەم : - ﴿ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴾، سزادانی من، تۆڵە ستاندنەوەی من، چۆن بوو؟ هەڵبەتە لێرەدا ئەوە بۆ سەرسوڕماندن (تَعْجيب)ە، (الإسْتفهَام للِتَعْجيب)، ئەو پرسیار کردنە بۆ سەرسوڕماندنە، واتە: سەرت سوڕبمێنێ لە سزای من، چۆن بوو؟ زۆر سەخت بوو، زۆر بێڕەزابوو، زۆر چاوەڕوان نەکراو بوو بۆ بێبڕوایەکان .

مەسەلەی دووەم : بەراوردی نێوان: خوا کە تاکە پەرستراوی بە هەقەو، پەرستراوە ساختەکانو، دەرخستنی پووچیو، بێ نێوەڕۆکیی، پەرستراوەکانی هاوبەش بۆ خوا دانەران :

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَمَنْ هُوَ قَآيِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْۗ وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْۚ أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي ٱلْأَرْضِ أَم بِظَٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِۗ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ مَكْرُهُمْ وَصُدُّواْ عَنِ ٱلسَّبِيلِۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٖ ﴿٣٣﴾ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە هەشت برگەدا:

برگەی یەکەم : - سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ أَفَمَنْ هُوَ قَآيِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ﴾، ئایا کەسێك کە ڕاوەستاوە بەسەر هەر کەسێکەوە، کەچی دەکات ! واتە: چاودێرو ئاگاداری کردەوەکانیەتی، ئەوەی کە وەدەستی دێنێ، ئایا کەسێك کە ئاوایە؟ هەڵبەتە وەڵامەکەی قرتێنراوەو دەگونجێ ئاوا بێ: (كَمَنْ لَيْسَ كَذَلِكَ؟)، وەك کەسێك وایە، یان وەك کەسانێك وایە کە وانین؟ هەندێکیش ئاوایان لێکداوەتەوە: (أي: أَفَمَنْ هُوَ قَائِم عَلَى كُلّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ، ومن جعلوهم له شركاء، سواء في استحقاق العبادة؟)،

واتە: ئایا ئەو کەسەی ئاگاداری کردەوەی هەموو کەسێك و، ئەوانەی گێڕاویانن بە هاوبەشی، یەکسانن، لە شایستەیی پەرستران ؟!

بێگومان پەرستراو، خاوەن، پەروەردگار، بەدیهێنەر، دەبێ ئاگادارو شارەزاو مشوورخۆری پەرستەرەکانی بێ، ئەوانەی کە دەیپەرستن‌و بەندایەتیی بۆ دەکەن، ئاگای لێیان بێ‌و بەسەریان ڕابگات

ئنجا خوا دەفەرموێ: ئایا زاتێك کە خوایە ﷻ‌و ڕاوەستاوو چاودێرە بەسەر هەر کەسێکەوە، کە چی دەکات‌و چۆن دەکات! بە سیاق‌و سەلیقە دەزانین مەبەست ئەوەیە: ئایا خوای پەروەردگار کە شایانی پەرستران‌و بەندایەتیی بۆ کرانە، وەك شتانێك وایە کە وا نین، کە کراون بە هاوبەشی خوا ؟ بێگومان نەخێر

خاوەنی (التحریر والتنویر) دەڵێ: {القَائِمُ عَلَى الشيء: الرَّقِيبُ، فَيَشْمِلُ الحِفْظ والإِبْقَاء وَالإِمْدَادُ، وَلِتَضَمُّنِه مَعْنَى الرّقِيب، عُدّي بحَرْفِ: (على)، المُفِيد للاستِعْلاء المجازي}، (القِيَام عَلَى الشيء)

واتە: بەسەر ئەو شتە ڕاگەیشت، ئاگاداری بوو، سەرپەرشتییکرد، چاودێریی کرد، یانی: چاودێر، (ئەو دەڵێ: چاودێر، بەڵام من پێم وایە مانایەکەی زۆر فراوانترە، هەرچەندە ئەویش دەڵێ:) وشەی (الرقیب)، چاودێر، هەم پاراستن، هەم هێشتنەوە، هەم هاوکارییکردن دەگەیەنێ، ئنجا لەبەرئەوەی کە ﴿ أَفَمَنۡ هُوَ قَآئِمٌ ﴾، مانای چاودێری گرتۆتە نێو خۆی، بە پیتی (علی) تەعەددای پێکراوە، ﴿ أَفَمَنۡ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفۡسِۭ ﴾ کە مانای بەسەر ڕاگەیشتن‌و باڵادەستیی مەجازیی دەگەیەنێ .

بە کوردیی واتە: ئایا خوایەك کە ئاگاداری هەموو شتێکە، ئاگاداری وردو درشتە، بەسەر هەموو شتێك ڕادەگات، بەسەر هەموو شتێکەوە چاودێرە، وەك پەرستراوانێك وایە کە وانین‌و، هیچیان لە دەست نایەت؟ بە دڵنیاییەوە نەخێر !

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ﴾، واتە: ئەوانە هاوبەشیان بۆ خوا گێڕان، هاوبەشیان بۆ خوا دانان، ئەمە (و)ی (الحالیة)یە، (أي: والحال أنهم جعلوا لهُ شرکاء)، لە حاڵێکدا کە ئەوان هاوبەشیان بۆ خوا داناون، واتە: لە پەرستن‌و بەندایەتیی بۆ کردندا .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ قُلْ سَمُّوهُمْ ﴾، ئەمە دوو واتای هەن :

أ) بڵێ: ناویان بێنن، واتە: ناویان بێنن، ئەوانە کێن ؟ چین ؟.

ب) یاخود ناویان بێنن، چونکە ئەوانە بەس ناون‌و هیچ نێوەڕۆکیان نیە

ئنجا: ﴿ قُلْ سَمُّوهُمْ ﴾، بڵێ: ناویان بێنن، یان ناویان بنێن، لە کوردییدا هەردووکیان لە بەرانبەر ئەو وشەیەدان :

أ/ ناویان بێنن، ئەگەر هەن، کوان، با بزانین: کێن‌و کێن ؟

ب/ یاخود ناویان بنێن، چونکە هەر ناون‌و هیچ نێوەڕۆکیان نیە، کەواتە: وەك لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿ مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم ﴿٤٠﴾ ﴾، واتە: ئێوە تەنیا ناوانێك دەپەرستن جگە لە خوا، کە خۆتان‌و باب‌و باپیرانتان ئەو ناوانەتان لەو شتانە هەڵداون‌و، هەر ناوی ڕووتن .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، یان ئایا هەواڵ بە خوا دەدەن بە شتێك کە نایزانێ لە زەویدا! ئایا هەواڵی شتێکی پێ دەدەن کە خوا زانیاریی پێی نیە لە زەویدا، جا شتێك کە خوا زانیاریی پێی نەبێ، لە زەویدا، دیارە نیە، چونکە: ﴿ وَأَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ ﴾المائدة، واتە: بێگومان خوا بە هەموو شتێك زانایە، ئنجا شتێك کە خوا نەیزانێ، دیارە نیە، زانیاریی خوا پەیوەست دەبێ بەو شتانەوە کە هەن، یان دەگونجێ هەبن، بەڵام شتێك کە نەبێ، زانیاریی خوا پێیەوە پەیوەست نابێ .

یەكێك بۆی هەیە، بڵێ: ئاشكرایە ئەو بتانە هەبوون، ئنجا ئەگەر ماڵ و خۆرن، ئەگەر دارو بەردن، ئەگەر سادین[1] و سەرپەرشتیاری بتەكانن!! دەڵێین: بەڵێ هەبوون، بەڵام وەك پەستراو نەبوون، واتە: خوای پەروەردگار، وەك پەرستراو نایانزانێ، بەڵام وەك دارو بەردو مانگ و خۆرو ئەستێرە، دەیانزانێ، پسپۆڕانی زمان گوتوویانە : (إستفهام إنكاري توبيخيٌّ، أي: ما كان لكم أن تفتروا على الله فتضعوا لهُ شركاء لم يُنبِئْكم بوجودهم)، ئەو پرسیارلێكردنە، پرسیارلێكردنی نكووڵیلێكردنی سەرزەنشتكارانەیە، واتە: ئێوە بۆتان نەبوو درۆ بە ناوی خواوە هەڵبەستن و، هەندێك هاوبەشانی بۆ دابنێن كە خوا هەواڵی پێنەداون، هەن، شتێكیش خوا نەیفەرمووبێ هەیە، دیارە نیە، وەك هاوبەش بۆ خوا، نیە، نەك وەك دارو بەردو ئەستێرەو خۆرو مانگ و هەواو ئارەزوو، مارو دووپشك و بۆق و، ئەو شتانەی دیكە كە ئێستاش لەگەڵدابێ، خەڵكێكی زۆر ـ لە كاتێكدا كە لە ڕاستە شەقامی خوا بەیەكگرتن لادەداو، تووشی كوێرە ڕێی شیرك و بتپەرستیی دێن ـ دەیانپەرستن .

لە سووڕەتی (یونس)دا ئەم مەسەلەیە بەو شێوەیە هاتوە: ﴿ قُلۡ أَتُنَبِّـُٔونَ ٱللَّهَ بِمَا لَا يَعۡلَمُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ١٨ ﴾ واتە: بڵێ: ئایا هەواڵ بە خوا دەدەن بە شتێك كە نە لە ئاسمانەكان و نە لە زەوی دا، نایزانێ، واتە: بوونی نیە، نە لە سەرێ و، نە لە خوارێ .

<u>بڕگەی پێنجەم :</u> - ﴿ أَم بِظَٰهِرٖ مِّنَ ٱلۡقَوۡلِ ﴾، یان ئایا ئێوە هەواڵ بە خوا دەدەن، هەر بە قسەیەكی ڕواڵەتیی و ڕووكەشیی، بڵێ: ئایا هەواڵ بە خوا دەدەن بە شتێك، كە لە زەویدا نایزانێ، یاخود ئایا هەر هەواڵی پێدەدەن بە شتێك، كە شتێكی ڕواڵەتیی و ڕووكەشییە ؟

هەڵبەتە لێرەدا ﴿ بِظَٰهِرٖ مِّنَ ٱلۡقَوۡلِ ﴾، واتە: شتێكی ڕووكەشیی و ڕواڵەتیی، یانی شتێك كە بوونێكی چەسپاوی نەبێ، ئەگەرنا مەبەست پێی شتێكی

---

١) سادن: كۆیەكەی: (سَدَنة)یە، یانی: بتەوان مەزارگەوان

بینراوو ئاشکرا، نیە، بەڵکو مەبەست پێی شتێکی ڕوکەشیی و ڕووالەتییە کە نێوەڕۆکی نەبێ .

بڕگەی شەشەم : - ﴿بَلۡ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ مَكۡرُهُمۡ﴾، (خوا ﷻ دەفەرموێ:) نەخێر، ئەوانە هیچیان وانین، بەڵکو ئەوانەی بێبڕوان، فێڵو پیلانی خۆیانیان بۆ ڕازێنرایەوە، (مکر)، بریتیە لە شاردنەوەی ئامڕازەکانی زیان گەیاندن، یان مەبەست پێی ئەو شیرکەیە کە ڕەواجی پێدەدەن، کە تەنیا فێڵێکە خەڵکی سادەی پێ هەڵدەخەڵەتێنن .

ئنجا یەکێك بۆی هەیە بڵێ: ئایا: ﴿زُيِّنَ﴾ کە بکەر نەزانراو (مجهول الفاعل) هاتوە: بۆیان ڕازێنراوەتەوە، کافرەکان ئەو فێڵو پیلانەی خۆیانیان بۆ ڕازێنراوەتەوەو بۆ جوانکراوە، ئایا ڕازێنەرەوەکە کێیە؟ بە دڵنیایەوە شەیتانە، وەك خوا ﷻ لە شوێنێکی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ ۝٣٨﴾، واتە: شەیتان کردەوە خراپەکانی بۆ بێبڕوایان ڕازاندۆتەوە

بڕگەی حەوتەم : - ﴿وَصُدُّواْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ﴾، هەروەها لە ڕێ لادران، بە لاڕێ دابران، لە ڕاستە ڕێ لادران، خوێنراویشەتەوە: (وصَدُّوا) واتە: خەڵکیان لە ڕێ لادا، واتە: دوای ئەوەی کە پیلانو فێڵی خۆیانیان بۆ ڕازێنرایەوە، لەلایەن شەیتانەوە، خەڵکیان لە ڕێ لادا، یانی: لە ئاکامی ئەوەدا، لە ڕاستە ڕێ لادران .

بڕگەی هەشتەم : - ﴿وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنۡ هَادٖ﴾، هەر کەسێك خوا گومڕای بکات، هیچ ڕێنماییکارێکی بۆ نیە، هیچ کەسێکی نیە دەستی بگرێو بیخاتەوە سەر ڕاستەڕێ، خواش ﷻ - وەك چەند جارێکی دیکەش گوتوومانە: - لە گۆترە کەس گومڕا ناکات، هەروەك لە گۆترەش کەس هیدایەت نادات، بەڵکو خراپەکاران گومڕا دەکات، وەك دەفەرموێ: ﴿وَمَا يُضِلُّ بِهِۦٓ إِلَّا ٱلۡفَٰسِقِينَ ۝٢٦﴾ البقرة

هەروەها دەفەرموێ : ﴿وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٢٧﴾ إبراهيم

هەروەها خـوا چاکـەکارانیش ڕێنمـایی دەکات، وەك دەفـەرمـویٚ : ﴿ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَن يُنِيبُ ١٣ ﴾ الشـورى .

﴿ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَنۡ أَنَابَ ٢٧ ﴾الرعـد

ئـە ئـایەتە پیـرۆزە شـەش جـۆرە شـێوازی گرتوونـە خـۆی، وەك خـاوەنی (التحرير التنوير)[١]، گوتوویـەتی :

یـەك : سەرزەنشـت کردنیـان لەسـەر ئـەوەی بـتو صـەنەمەکانی خۆیـان، قیـاس دەکـەنە سـەر خـوا، بـە قیـاس کردنێکـی ناتـەواو و نەزانانـە، کـە دەفـەرموێ: ﴿ أَفَمَنۡ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفۡسِۭ بِمَا كَسَبَتۡ ﴾، کـە وەك گوتمـان: بەرانبەرەکـەشـی ئەوەیـە: (كَمَنْ هُوَ لَيْسَ كَذَلِكَ) ؟

دوو : ئەوە کـە خـوا ﷻ بە نەزانو نەفـامیان دادەنـیٚ، کـە هەندێك ناویان دانـاون: نێوەڕۆکیـان نیـە، هەندێك ناویان دانـاون، لەسەر هەندێك شـتو کـردوویـانن بە پەرسـتـراوی خۆیان، کـە دەفەرمـویٚ : ﴿ قُلۡ سَمُّوهُمۡ ﴾، بلّـیٚ: ناویـان بێـنـن، داخۆ کێن ؟ یاخـود ناویـان بنێـن، چونکە تەنیـا نـاون .

سـێ : هەڵوەشانەوەی ئەوەی کـە پەرسـتـراوەکانیان پەرسـتـراو بـن، بـە بەڵگـەی ئەوە کـە خـوا وەك پەرسـتـراو نایانزانـیٚ: ﴿ أَمۡ تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعۡلَمُ فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾، ئـایا هەواڵ بە خـوا دەدەن بە شتێك کـە نایزانـیٚ لەسەر زەویدا، واتە: نایزانـیٚ بە سیفەتی پەرسـتـراو

چـوار : ئەوە کـە لافی ئەوە لێدەدەن: کـە ئەوانـە پەرسـتـراون، تەنیـا قسەیەو، لەگـەڵ واقیعـدا ناگـونجـیٚ، وەك دەفەرمویٚ : ﴿ أَم بِظَـٰهِرٍ مِّنَ ٱلۡقَوۡلِ ﴾، ئـایا هـەواڵ بە خـوا دەدەن بە شتێك کـە هەروا قسـەیەکی ڕووکـەشـییەو، هیـچ حەقیقـەتو نیـوەڕۆکـێکی نیـە .

١) ج ٦، ص ١٥٣.

پێنج : خوای پەروەردگار ئەو ڕەفتارەیان بە فێڵو پیلان پێناسە دەكات، ﴿ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ مَكْرُهُمْ ﴾، بۆ ئەوانەی كە بێبڕوان، پیلانو فێڵەكەیان بۆ ڕازێنرایەوە .

شەش : ئەوە كە ئەوانە خەڵك لە ڕاستە ڕێ لادەدەنو، خۆشیان لاڕێ دەبن، ﴿ وَصُدُّواْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ﴾، یان: (وَصَدُّوا عَنِ السبيل

مەسەلەی سێیەم : بێبڕوایان لە ژیانی دنیایاندا ئازارو سزایان هەیەو، سزای دوا ڕۆژیشیان سەختترو دژوارترەو، هیچ پارێزەرێكیان نیە، كە لە سزای خوا چەپاڵەیانداو بیانپارێزێ :

خوا دەفەرموێ : ﴿ لَّهُمْ عَذَابٌ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾ ﴾

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە ، لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : ﴿ لَّهُمْ عَذَابٌ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾، ئەوانە سزاو ئازاریان بۆ هەیە لە ژیانی دنیادا، ئایا مەبەست لەو سزاو ئازارە چییە ؟

أ) هەندێك لە زانایان گوتوویانە: (بالقتلِ والأَسْرِ)، بەوە كە دەكوژرێنو بە دیل دەگیرێن، بەلام ئەو سوورەتە لە مەككە هاتۆتە خوار، مەگەر بلێین: خوا هەڕەشەیان لێدەكات كە لەمەودوا، ئەگەر لەسەر ئەو كوفرو بێبڕواییەتان بەردەوام بن، لە قۆناغێكی دیكەدا، كە قۆناغی مەدینەیەو، جەنگو جیهاد لەسەر مسوڵمانان پێویست دەكرێ، بۆ بەرگریی لە خۆیان، تووشی سزاو ئازار دەبن

ب) هەندێکی دیکە گوتوویانە: (بالكوارث والمصائب)، بەڵاو گرفتارییتان بەسەر دێن، لە ژیانی دنیادا، کافرەکان ئەوەیان هەیە

ج) بەڵام من دەڵێم: (حياة الكُفرِ عَذابٌ وَشَقاء)، ﴿ لَّهُمْ عَذَابٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾، بێبڕوایان لە ژیانی دنیادا، سزایان بۆ هەیە، چونکە هەموو ئەو بێبڕوایانە نەگوژراون‌و بە دیل نەگیراون، هەمووشیان مەرج نیە بەڵایان بەسەربێ، بۆیە من بەو واتایەم لێکداوەتەوە کە لە ڕاستییدا لە تەفسیرەکاندا نەمبینیوە :

هەموو بابایەکی خوانەناس‌و بێبڕوا لە ڕاستییدا لە ئازارێکی دەروونیی دایە، لەبەر چاولێڵیی دایە، تەماشای ڕابردووی خۆی دەکات، تاریکی دەبینێ، تەماشای داهاتووی خۆی دەکات تاریکیی دەبینێ، تەماشای ئێستای خۆی دەکات، تاریکیی‌و لێڵیی دەبینێ، ئارەزووەکانی بەسەریدا زاڵدەبن، شەیتان بەسەریدا زاڵ دەبێ، لە هەموو شتێك دەترسێ، وەك پێشتر باسمان کرد، لە تەفسیری ئەو ئایەتەدا، کە دەفەرموێ : ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ ﴾الرعد

<u>بڕگەی دووەم :</u> ﴿ وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَشَقُّ ﴾، سزاو ئازاری دواڕۆژ دژوارترەو زەحمەتترە

(شَقَّ عَلَيْهِ الشَّيءُ وَشَقَّهُ فَهُوَ شِقٌّ وشاقٌّ و الجَمْعُ شواقّ)، ئەو شتەی لەسەر قورس‌و دژواربوو، بەزەحمەت بوو، بێگومان سزای دواڕۆژ بە بەراورد لەگەڵ هی دنیادا، بە دڵنیاییەوە قورسترەو زەحمەتترو دژوارترو سەختترە، بۆ بێبڕوایان، کۆی (شِقّ وشاقّ)یش (شواقّ)ە

<u>بڕگەی سێیەم :</u> ﴿ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴾، لەلایەن خوا هیچ پارێزەریان نیە، هەڵبەتە (واق)، لە بنەڕەتدا (واقي)یەو، بەڵام لەبەرئەوەی کە کۆتایی ئایەتە، (ي)ەکە فرتێنراوە، هەندێکیشیان هەر وایان خوێندۆتەوە، (الواق: الحائِلُ دُونَ الضرِّ)، (واق) پەردەیەکە ناهێڵێ زیان تووشی مرۆڤ بێ، کە

دەفەرموێ : ﴿ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴾، یانی: (مالهم منْ عذابِ اللهِ منْ واق)، لە سزای خوا هیچ پارێزەرێکیان نیە، ئەوەش بە بەڵگەی ئەوەی کە پێشێ باسی ئەوە دەکات، یانی: بێبڕوایان لە سزاو ئازاری خوا، لە دواڕۆژدا کە تووشیان دێ، یاخود لە دنیاشدا کە تووشیان دێ، هیچ چەپاڵە دەرێکو، هیچ پارێزەرێکیان نیە، کە لە سزای خواو لە بەڵای خواو، لەو ناڕەحەتییانەی کە خوا بۆی داناون، چ لە دنیادا بە هۆی کوفرو بێ دینییانەوە، چ لە دواڕۆژدا، وەك سزا، بیانپارێزێ .

مەسەلەی چوارەم : پێناسەی ئاکامی باشی پارێزکاران، کە بەهەشتێکی بەردەوامی پڕ جۆگەو ڕووباری، میوە بەردەوامو سێبەر هەمیشەیەو، پێناسەی ئاکامی بێبڕوایانیش کە ئاگری دۆزەخە :

خوا دەفەرموێ : ﴿ مَّثَلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِي وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا وَّعُقْبَى ٱلْكَٰفِرِينَ ٱلنَّارُ ﴿٣٥﴾ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە ، لە پێنج بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ مَّثَلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِي وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ ﴾، وێنەی ئەو بەهەشتەی کە بەڵێن دراوە بە پارێزکاران، (مَثَل) دەگونجێ بە مانای وەسف بێ، (وصف الجنة التي وعد المتقون)، دەشگونجێ بە مانای پەند (مَثَل) بێ، واتە: سیفەتی ئەو بەهەشتە، هێندە سەرسوڕهێنەرە، وەك پەند وایە، ئەو قسە نەستەقانەی کە بەسەر دەمی خەڵکەوەنو، لە بۆنەی جۆراو جۆردا بەکاریان دێنن

ئیبنو قوتەیبە: دەڵێ: (المَثَلُ: الشَّبَهُ فِي أَصْلِ اللُّغَةِ، ثم قد يصير بمَعْنَى صُورَةِ الشيءِ وَصِفَتِهِ، يُقَالُ مَثَّلْتُ لَكَ كَذَا: أي صَوَّرْتُهُ وَوَصَفْتُهُ، فَأَرَادَ هُنَا

بِمَثَلِ الجَنَّةِ: صورتَها وصِفتَها)[١]، واتە: (مثل) بە مانای وێنە (شَبَه)یە، لە زماندا، ئنجا جاری وایە وشەی (مثل) بە مانای وێنەی شتێكو سیفەتی شتێك دێ، دەگوترێ: (مثَّلْتُ لَكَ كذا)، أي (صوَّرت)، واتە: ئەو شتەم بۆ وێناكردی، بۆم پێناسەكردی، كەواتە: لێرەدا كە دەفەرموێ: ﴿ مَّثَلُ ٱلْجَنَّةِ ﴾، یانی: وێنەكەیو وێناكەیو، دیمەنەكەیو وەسفەكەی .

ئنجا بزانین ئەو بەهەشتەی كە بەڵێن دراوە بە پارێزكاران، چۆنە ؟!

برگەی دووەم : - ﴿ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ﴾، یەكەمین سیفەتی ئەوەیە كە ڕووباری بەژێردا دەڕۆن، واتە: ڕووبار بە ژێر كۆشكەكاندا دەڕۆن، كە لە نێو باخو بێستانەكان دان

برگەی سێیەم : - ﴿ أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا ﴾، (أُكُل)، یانی: (مأكول)، ئەوەی كە دەخورێ لەو درەختانە، واتە: میوەكەی، بەروبوومەكەی هەمیشەییە ﴿ وَظِلُّهَا ﴾، سێبەرەكەشی، سێبەری درەختەكانیشی هەمیشەییە، وەك لە سوورەتی (الواقعة) ئایەتی (٣٣)دا دەفەرموێ: ﴿ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴾، ئەوە لەبارەی میوەكەیەوە، ﴿ لَّا مَقْطُوعَةٍ ﴾، واتە: نابڕێو بڕدراو نیە، ﴿ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴾، ڕێ لێگیراویش نیە .

دەربارەی سێبەرەكەشی دەفەرموێ : ﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ٣٠ ﴾، سێبەرێكی دوورو درێژ، كە نابڕێتەوەو بەردەوامە

برگەی چوارەم : - ﴿ تِلْكَ عُقْبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ ﴾، ئا ئەوە سەرەنجامی چاكی ئەوانەیە كە پارێزیان كردوە، سەرەنجامو ئاكامی ئەوانەی كە خۆیان پاراستوە لە گوناهان، ئنجا گوناه دوو جۆرە: یان چواندنی واجبانە، یان شكاندنی قەدەغانە، زۆر كەس وادەزانێ: گوناه، هەر ئەوەیە كە ئەو شتانەی خوا

١) فتح القدير للشوكاني ج ٣، ص ١٠١ -١٠٢.

قەدەغەی کردوون، بیانکەی و ئەنجامیان بدەی!! بەلاّم نەخێر، بەڵکو پێش ئەوە: گوناھ بریتییە لەوە کە ئەوەی خوا فەرزی کردوە، بیچوێنی، بەڵکو لەڕاستییدا ئەگەر مرۆڤ خۆی بپارێزێ لە چواندنی ئەو شتانەی کە خوا لەسەری پێویست کردوون، بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکیی، دەپارێزرێ لەو شتانەی کە خوا لێی قەدەغە کردوون، بە بەڵگەی ئەو ئایەتە کە خوا دەفەرموێ:

﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ﴿٤٥﴾﴾، واتە: بێگومان نوێژ خاوەنەکەی قەدەغە دەکات لە هەر قسەیەکی ناقۆلاّو، هەر کردەوەیەکی خراپ، واتە: نوێژ خاوەنەکەی لە قسەو کردەوەی خراپ دەگێڕێتەوە، واتە: تۆ ئەگەر نوێژکەری باش بیو، فەرزی خوا جێبەجێ بکەی، قەدەغەی خوا ناشکێنی، هەمیشە شەیتان لە کاتێکدا کە مرۆڤ لە خوا بێ ئاگا دەبێ، دڵەکەی بێ ئاگا دەبێ، لەو کاتانەدا زەفەر بە مرۆڤ دەبات .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿وَّعُقْبَى ٱلْكَٰفِرِينَ ٱلنَّارُ﴾، سەرەنجامی بێبڕوایانیش ئاگرە، ئەمە یانی: (لَيْسَ لهم عاقِبة ولا منتهى إلاّ ذَلِك)، هیچ سەرەنجامێك و هیچ کۆتاییەکیان نیە، جگە لە ئاگر، کە بە دڵنیاییەوە مەبەست پێی ئاگری دۆزەخە، خوا لە ئاگری دۆزەخ چەپاڵەمانداو، بە لوتف و کەرەمی خۆی بمانپارێزێ

مەسەلەی پێنجەم : کتێب پێدراوانی پێشوو، زۆر دڵخۆش دەبن بەوەی بۆ لای موحەممەد ﷺ دابەزێنراوەو، هەندێك لە پێڕو تاقمە کافرەکانیش نکووڵیی لە بەشێك لەو پەیامەی پێغەمبەر ﷺ دەکەن، کە بریتییە لەو بەشەی کە لەگەڵ بەرژەوەندییە ناشەرعییەکانیاندا ناگونجێ :

خوا دەفەرموێ : ﴿وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ ٱلْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُۥ ۚ قُلْ إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ وَلَآ أُشْرِكَ بِهِۦٓ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُوا۟ وَإِلَيْهِ مَـَٔابِ ﴿٣٦﴾﴾

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە بەڕێزە ، لە پێنج بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : - ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ ﴾، ئەوانەی كە كتێبمان پێداون، واتە: پێش تۆ كتێبی ئاسمانییو كتێبی خواییان پێدراوە، كە مەبەست پێی جوولەكەو نەصرانییەكانو، هەموو ئەوانی دیكەی وەك وانن، ﴿ يَفْرَحُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ ﴾، دڵخۆش دەبن بەوەی كە بۆ لای تۆ نێردراوەتە خوار، توێژەرەوانی قورئان هەروایان لێكداوەتەوە، گوتوویانە: دڵخۆش دەبن، بەڵام پێشتر باسمانكرد، گوتمان: وشەی (فرح)، یانی: ئەوپەڕی دڵخۆشیی، واتە: زۆر دڵخۆش دەبن، خەنی دەبن، زۆر شادمان دەبن بەوەی كە بۆ لای تۆ نێردراوەتە خوارەوە، ئنجا ئایا مەبەست لەوانە كێن ؟

یەك : مەبەست پێی خاوەن كتێبەكانە بەگشتی، كە زۆر دڵخۆش بوون بەوەی كە موحەممەد ﷺ پێغەمبەرێكی دیكەی خوایەو هاتوەو، ئەوەی كە بە پێغەمبەرانی پێشوویە، بە ڕاستی دەزانێ، بەگشتی پێی دڵخۆش بوون، چونكە ماوەیەك بوو كە هیچ كام لە پێغەمبەران نەهاتبوون، خەڵك ڕەنگە هەر لە ئەصڵی پێغەمبەرانو پەیامەكانیشیان كەوتبنە گومانەوە، بەڵام بەوە كە پێغەمبەرێكی دیكەش هات، كە پێغەمبەرانی پێش خۆیشی بەڕاست دەزانێو، لە كتێبی ئەو پێغەمبەرە كۆتاییەدا كە قورئانە، باسی هەموو ئەو پێغەمبەرانە دەكرێو، مەدحو سەناو ستایشیان دەكرێو، بەسەرهاتەكانیان دەگێڕدرێنەوە، بێگومان ئەوە بۆتە مایەی دڵخۆش بوونیان، چونكە ئەو ڕاستییانەی كە لە قورئاندا هاتوون، لەگەڵ ئەو ڕاستییانەی كە لە كتێبەكانی ئەواندا هەن، لە زۆربەیدا - ئەوانەی كە دەستكاریی نەكراون لە كتێبەكانی ئەواندا - تێك دەگاتەوە

دوو : یان كە دەفەرمووێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ ﴾، مەبەست پێی بڕوادارەكانیانە، ئەوانەی كە بڕوایان هێناوە بە موحەممەد ﷺ كە پێغەمبەری كۆتاییەو، بە قورئان، كە دوایین كتێبی خوایە، دڵخۆش بوون بە پەیامو وەحیی خوا

برگەی دووەم : - ﴿ وَمِنَ ٱلْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُۥ ﴾[1]، لە پارتو کۆمەڵو تاقمەکانی ئەهلی کوفر، هەیانە نکوولّیی لە هەندێکی دەکات، لێرەدا دەگونجێ مەبەست لە (أحزاب) خاوەن کتێبە ئاسمانییە پێشووەکان بێ، دەشگونجێ مەبەست لە (أحزاب) هاوبەش بۆ خوا دانەرانو کافران بێ بەگشتی

من ئەوەی دووەمیانم زیاتر پێ ڕاستە، واتە: لە پێڕو تاقمەکانی ئەهلی کوفر بەگشتی، هەیانە کە بەشێك لە قورئان نکوولّیی لێدەکاتو دانی پێدا نانێ، ئەو بەشەشی ئەوەیە کە لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی ئەواندا تێك دەگیرێ، لەگەڵ عەقیدە پووچەکەیان، لەگەڵ پەرستنە بۆشەکەیان، لەگەڵ ڕەوشتە خراپەکانیان، لەگەڵ هەڵوێستە خراپەکانیان، لەگەڵ کارو کەسابەتی ناشەرعییان، لەگەڵ حوکمڕانیی ستەمکارانەیان، لەگەڵ فۆرخکاریی و گەندەڵییاندا، تێکدەگیرێ، ئەوەی کە لەگەڵ بەرژەوەندییان دا تێکگیراوە، نکوولّییان لێکردووەو دانیان پێدانەهێناوە .

برگەی سێیەم : - ﴿ قُلْ إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ وَلَآ أُشْرِكَ بِهِۦٓ ﴾، بڵێ: من تەنیا بەوە فەرمانم پێکراوە کە خوا بپەرستمو هیچ هاوبەشی بۆ دانەنێم، یانی: پێغەمبەری خوا ﷺ، لێرەدا فەرمانی پێکراوە کە بۆ هەردوو کۆمەڵەکە، هەم ئەوانەی کە زۆر دڵخۆشن بەوەی کە بۆ لای نێردراوەتە خوارو، هەم ئەوانەش کە نکوولّیی لە بەشێك لە پەیامەکەی دەکەن، پێیان ڕابگەیەنێ کە ئەو تەنیا بە خوا بە یەکگرتن ڕەوانەکراوەو، بە دوو شتان فەرمانی پێکراوە :

یەکەم: خوا بپەرستێ

دووەم : هاوبەشی بۆ دانەنێ، یانی: خوا بە یەکگرتن لە خۆیدا بێنێتە دی

ئنجا جێی سەرنج ئەوەیە کە پێشێ فەرموویەتی: ﴿ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ ﴾، دوایی فەرموویەتی: ﴿ وَلَآ أُشْرِكَ بِهِۦٓ ﴾، کە خوا بپەرستمو، هاوبەشی بۆ دانەنێم،

---

١) الحزب: جماعة فیها غِلَظٌ، بڕوانە: مفردات ألفاظ القرآن، ص١٣٠، المطبعة العصرية/ ٢٠١٢م.
واتە: حیزب کۆمەڵێکن پتەویی و زبرییان هەبێ

چونکە: ئەگەر مرۆڤ خوای پەرست، بەڕاستی خوای ناسیو خوای پەرست، هاوبەشیشی بۆ دانانێ، ئەوانە هاوبەش بۆ خوا دادەنێن، کە خوا ناناسنو چاك خوا ناپەرستن، باش لێی حاڵی نەبوون، ئەوانە تووشی شیركو هاوبەش بۆ خوا دانان دەبن، چ لە دەرەوەی بازنەی ئەهلی ئیسلام، چ لەنێو بازنەی ئەهلی ئیسلامدا، وەك لەوبارەوە لە کۆتایی سووڕەتی (یوسف)دا باسێکی خەست خۆڵمان لەبارەی شیركو هاوبەش بۆ خوا دانەرانەوە کردوە

برگەی پێنجەم : - ﴿إِلَيْهِ أَدْعُواْ وَإِلَيْهِ مَـَٔابِ﴾، تەنیا بۆ لای وی بانگەواز دەکەم ، گەڕانەوەشم بەس بۆ لای ویە

وشەی ﴿مَـَٔابِ﴾، (ي)کەی قرتێنراوە، یانی: (وإليه مآبي)، دەگوترێ: (آب، يؤب، أوباً)، گەڕایەوە، دەگەڕێتەوە، گەڕانەوە، ئنجا (مآب)، دوو واتای هەن :

١) شوێنی بۆ لا گەڕانەوەی من، کە دەچمەوە بەردەستی، بەس خوایە

٢) ئەو زاتەی کە من دەگەڕێمەوە بۆ لای، بۆ لایو، پەشێمان دەبمەوە، تۆبە دەکەم، هەر خوای بەرزی مەزنە، واتە: وشەی (مآب) هەم دەگونجێ مەبەست پێی گەڕانەوە بۆ لای خوا بێ، وەك لێپاڕانەوەو پشت پێ بەستنو پەنا پێبردنو، بۆ لا پەشێمان بوونەوە، یاخود، یانی : شوێنی گەڕانەوەی من، سەرەنجامی من، تەنیا لای ئەوە .

مەسەلەی شەشەمو کۆتایی : پێناسەی قورئان بە حیکمەتێك کە بە زمانی عەرەبیی نێردراوەو، هۆشداریی دانە پێغەمبەر ﷺ، کە ئەگەر شوێن ئارەزووەکانیان بکەوێ، هیچ پارێزەری نابن، کە لە سزای خوا چەپاڵەی بدەنو سزای خوای لێ دووربخەنەوە :

خوا دەفەرموێ : ﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَـٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَمَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾﴾

شیکردنەوەی ئـەم ئایـەتە موبارەکـە ، لە سـێ بڕگـەدا:

بـڕگــەی یەکــەم : - ﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا﴾، ئـاوا بەو شێوەیە حیکمەتێکمان ناردۆتـەخــوار، لـە حـاڵێکــدا کـە بـە زمــانی عەرەبییـە، واتـە: ئـەو قورئــانەمان نـاردۆتە خـوار لە حـاڵێکدا کـە حیکمەتـەو لـە حـاڵیکـدا کـە بە زمـانی عەرەبییـە

هەڵبەتـە هەندێك لە زانـایـان، وشــەی (حُكْم)یان بە حـوکمڕانیی‌و بـە بەرنامـەو بـە دادوەری (قضــاء) لێکـداوەتــەوە، بـەڵام زیـاتر وا پێدەچـێ کـە مەبەســت لــە (حکم) لێرەدا حیکمـەت بـێ، حیکمەتیشـمان پێشـتـر چــەند جارێك واتـا کـردوە، کـە کورتـتـرین پێناســەی ئەوەیە: (إصابة الحق علماً وَعَمَلاً)، ئەوەیە کـە مرۆڤ لە ڕووی زانیـاریــی‌و زانینــەوەو، لە ڕووی کارکردن‌و جێبەجێ کردنـەوە، هـەق بپێکـێ، یانی: هـەق بناسـێ‌و کاریشـی پـێ بکـات، لە هــەموو ڕووەکــانەوە، ئـەوە باشــتـرین پێنـاسـەی حیکمــەتــە، یـانی: زانیــاریی ڕاســت‌و دروســت‌و، کرداری ڕێك‌و پێك، بـە پێی ئـەو زانستە .

بۆیەش دەڵێین: (حکم) لێرەدا بە مانای حیکمەتە، چونکە ئەوە لە شوێنی دیکەی قورئـانیشـدا هاتوە، بۆ وێنە: لە سووڕەتی (مریم)، ئـایەتی ژمارە (١٢)دا، دەفەرموێ : ﴿وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحُكْمَ صَبِيًّا﴾، خــوای پەروەردگــار باسـی یەحیـا دەکـات، دەفـەرموێ: جارێ هەر مێرد منداڵ بوو حیکمەتمان پێدا بوو، لێرەش کـە دەفەرموێ : ﴿حُكْمًا عَرَبِيًّا﴾، یانی: ئەم قورئـانە خاوەن حیکمەتەو بە زمانی عەرەبییشـە

خـاوەنـی (التحریر والتنویر) گـوتوویـەتـی : (عربیــاً : حَـالٌ ثَانِيَةٌ وَلَيْسَ صِفَةً لـ (حُكْـمًا) إذ الحكمـة لا توصـف بالنسبة إلـى الأمم، وإنمـا الـمعنى أنه حكمة مُعَبَّـرٌ عنهـا بالعربيـة، فَحَصَلَ لِهَـذَا الكتـاب كَمَـالاَنِ: كَمَـالٌ مِـنْ جِهَـةِ مَعَانِيهِ وَمَقَاصِدِهِ، وَهُـوَ كَونـه حُكْـماً، وَكَمَـال مِـنْ جِهَـةِ أَلْفَاظِهِ، وَهُـوَ الـمكْـنِيُّ عَنْـهُ بكَونـهِ عَرَبِياً)، واتە: (عربيــاً) حــاڵی دووەمـە، نـەك ســیفەت بـێ بۆ ﴿حُكْمًا﴾،

{یانی: خوا نەیویستوە بفەرموێ: حیكمەتێكی عەرەبیی، واتە: حیكمەتێك كە پاڵ دەدرێتە لای گەلی عەرەب، چونكە ئەم حیكمەتە حیكمەتێكی ڕەببانییە، ئەگەرنا عەرەب ئەو كاتە خۆیان لە جەهالەتو نەزانیی دابوونو، لە ڕاستییدا موحەممەد ﷺ، بە سیفەتی عەرەببوونی خۆی، قورئانی نەفەرموە، بەڵكو بە سیفەتی پێغەمبەری خوا بوون، قورئانی وەرگرتوەو لە نێو واقیعی كۆمەڵگای عەرەبییدا قورئان هەڵنەقوڵاوە، بەڵكو لەلایەن خواوە هاتوە، ئەگەرنا واقیعی نەتەوەی عەرەب لەو كاتەدا كە موحەممەد ﷺ لەنێویاندا ڕەوانكرا، پێچەوانەی ئەو حیكمەتە بوو كە خوا ناردیو پێچەوانەی ئەو پەیامە بوو، ئەوە بوو كە سێزدە (١٣) ساڵ لە مەككە هەر دژایەتییان كردو بوونە پەرچو لەمپەر لەڕێیدا، كەواتە: دیارە واقیعەكە پێچەوانەی ئەوە بووە، چونكە هەندێك لەوانەی كە دەمارگیریی عەرەبییان هەیە، دەڵێن: ئەوەتا خوا دەفەرموێ: ﴿ حُكْمًا عَرَبِيًّا ﴾، ئنجا (حكم) چ بە مانای حوكومڕانیی بێت، چ بەمانای حیكمەت بێ، ئەوە هی عەرەبانە! (میشێل عەفلەق)و حیزبەكەی كاتی خۆی، وایان دەگوت! هەروەها هەندێك لەوانەش كە دەمارگیریی نەتەوەیی دیكەیان هەیە، ئنجا كوردن، فارسن، توركن، دژی عەرەب، ئەوانیش دەڵێن: قورئان هی عەرەبانە، ئەوەتا خوا دەفەرموێ : ﴿ حُكْمًا عَرَبِيًّا ﴾، كە وەك گوتم: ئەوە بەهۆی نەزانییەوەیەو، بەهۆی ناشارەزاییەوەیە لە زمانی عەرەبیی، چونكە ﴿ عَرَبِيًّا ﴾، سیفەت نیە بۆ ﴿ حُكْمًا ﴾، بەڵكو حاڵە، حاڵی دووەمە، ﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ﴾، ئاوا ئەو قورئانەمان دابەزاندوە، لە حاڵێكدا كە حیكمەتەو، لە حاڵێكیشدا كە ئەو حیكمەتە بە زمانی عەرەبییە}[1]، چونكە حیكمەت پاڵ نادرێتە لای گەلان، بەڵكو مەبەست ئەوەیە كە ئەو حیكمەتە بە زمانی عەرەبیی تەعبیری لێكراوە، كەواتە: قورئان دوو سیفەتی زۆر تەواوی هەن :

یەكەم : لە ڕووی ماناو مەبەستەكانیەوە، بە حیكمەت پێناسە كراوە

دووەم : لە ڕووی بێژەو وشەكانیەوە، كە بە عەرەبیی پێناسە كراوە

١) نێوان كەوانەكان زیادەی خۆمە، كە كەوانەیەكی فراوانە ! .

خوای پەروەردگار لە سوورەتی (الشعراء)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلۡأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلۡبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيّٖ مُّبِينٖ ﴿١٩٥﴾ ﴾، واتە: ئەم قورئانە نێردراوە خواری پەروەردگاری جیهانییانە، گیانی ئەمیندار (کە جیبریلە) هێناویەتە خوار بۆ سەر دڵی تۆ، تاکو تۆ لە وریاکەرەوەکان بی، بە زمانێکی عەرەبیی ڕۆشن (دابەزیوە)

جێی خۆیەتی ئەوەش بزانرێ: کە هەر وشەی (عربي) یانی: قسەیەکی مانا ڕۆشنو ڕاشکاوو ڕوون، ڕاغیبی ئەصفەهانیی دەڵێ: (العَرَبي: الفَصِيح البيِّن مِنَ الكَلامِ، يُقَالُ: مَا بِالدّار عَرِيب أي: أَحَدٌ يُعْرِب عَنْ نَفْسِه، وَفِي الحَدِيث: {فَإِنَّ الثَّيِّبَ تُعْرِبُ عَنْ نَفْسِهَا بلسانها، وَالبِكْرُ رِضَاهَا صَمْتُهَا}[1]، حُكْماً عَرَبِياً قِيلَ مُفْصِحاً، يُحِقُّ الحَقَّ وَيُبْطِلُ البَاطِلَ

واتە: (عَرَبِي)، یانی: قسەیەکی ڕوونو پاراو، دەگوترێ: (مَا بِالدّار عَرِيب)، واتە: کەس لە ماڵ نیە کە قسە بکاتو تەعبیر بکات لە دەروونی خۆی، لە فەرمایشتی پێغەمبەریش ﷺدا: هاتوە بێوەژن بە زمانی خۆی هەڵوێستی خۆی دەردەخات، بەڵام کچ ڕازیبوونەکەی لە بێدەنگبوونی دایە (لە کاتی مارەکردندا)، کەواتە: ﴿ حُكۡمًا عَرَبِيّٗا ﴾، گوتراوە: حیکمەتێکە کە زۆر ڕوونو ڕاشکاوە، هەق دەچەسپێنێو ناهەق دەپووکێنێتەوە .

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَمَا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ ﴾، ئەگەر شوێن ئارەزووەکانیان بکەوی، دوای ئەوەی زانیارییت بۆ هاتوە

یانی: ئەگەر بە دوای ئارەزووی هاوبەش بۆ خوا پەیداکەران، یان: بەدوای ئارەزووی کافرەکان بکەوی، دوای ئەوەی کە زانیارییت لە خواوە بۆ هاتوە، کە پەیامو وەحیی خوات بۆ هاتوە

وەڵامەکەی لە بڕگەی دوایی دایە :

---

١) أخرجه ابن ماجه برقم: (١٨٧٢)، وَصَحَّحَهُ الألبَانِي.

برگەی سێیەم : - ﴿ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴾، لەلایەن خواوە، یان لە بەرامبەر سزای خوادا، هیچ سەرپەرشتیارو هیچ پارێزەرێكت بۆ نیە

(الولي: النصير)، (والواقي: المدافع)، (ولي) بە مانای: یارمەتییدەرو هاوكارو سەرپەرشتیار، دێ، (واق)یش بە مانای: بەرگرییكار دێ، كەواتە: تۆ لەلایەن خواوە تووشی سزا دەبی

ئنجا ئەمە لە ڕاستییدا بریتیە لە نائومێدكردنی هاوبەش بۆ خوا پەیداكەران لەوەدا كە :

١/ تەماعیان هەبێ لەوەدا كە پێغەمبەر ﷺ، بچێتە سەر قسەی وان

٢/ یان خوا ﷻ، وەڵامی پێشنیارەكانیان بداتەوەو موعجیزەی وەك هی پێغەمبەرانی پێشوو، بێ، ئەمە زیاتر ڕووی لە هاوبەش پەیداكەرانە، هەرچەندە لە ڕواڵەتدا ڕووی لە پێغەمبەرە ﷺ، كە ئەو جۆرە تەعبیرەش لە قورئاندا زۆرە، لە سوورەتی (یونس)دا بە تەفصیلێ باسمان كردوە[١].

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

١) واتە: ئەوە كە بە ڕواڵەت كەسێك بدوێنرێ‌و، لە ڕاستیی دا مەبەست كەسێكی دیكە، یان كەسانێكی دیكە، بێ

دەرسی حەوتەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان شەش (٦) ئایەت دەگرێتە خۆی، کە بریتین لە ئایەتەکانی: (٣٨ – ٤٣)، ئەو شەش ئایەتە بە پێزە کە ئایەتەکانی کۆتایی سوورەتی (الرعد)ن، شەش بابەتی گرنگ دەگرنە خۆیان :

بابەتی یەکەم : جەختکردنەوەی ئەو ڕاستییە کە پێش موحەممەد ﷺ، خوا ﷻ پێغەمبەرانی دیکەی ڕەوانکردوون و، هاوسەرو ڕۆڵەشی پێداون و، بەبێ مۆڵەتی خواش هیچ پێغەمبەرێك هیچ موعجیزەو بەڵگەیەکی نەهێناوە .

بابەتی دووەم : ڕوونکردنەوەی ئەو ڕاستییە، کە هەموو کارەکان، هەموو ڕووداوەکان و پێشهاتەکان، کاتێکی دیارییکراویان هەیەو، خوای باڵادەست، سڕینەوەو چەسپاندنیان، تێدا ئەنجام دەدات .

بابەتی سێیەم : خوا ﷻ چ هەندێك لەوەی هەڕەشەی پێ لە کافرەکان دەکات، پێشانی پێغەمبەری کۆتایی ﷺ بدات، کە مەبەست پێی بەڵاو گرفتاریی بەسەر هێنانیانە، یان سزادرانیانە لە جەنگ و ڕووبەڕووبوونەوەیان لەگەڵ مسوڵمانان، لە داهاتوودا، چ بەرلەوەی خوا موحەممەد ﷺ بمرێنێ، ئەوە بێگومان موحەممەد، وەك هەر کام لە پێغەمبەران، تەنیا گەیاندنی پەیامی خوای لەسەرەو، لێپرسینەوەو پاشان سزاو پاداشت دانەوەش، تەنیا کاری خوایە .

بابەتی چوارەم : خستنەڕووی ئەو ڕاستییە، کە خوای زاڵی کاربەدەست، دەستی کراوەیە بۆ هەڵسوکەوتکردن لە دنیاداو، هیچ کەس ناتوانێ بڕیاری خوا هەڵبوەشێنێتەوەو، لێپرسینەوەو سزاو پاداشتی خوا، زۆر خێراو دەستو بردە.

بابەتی پێنجەم : ڕوونکردنەوەی ئەو ڕاستییە، کە کافرانی پێشووش پلانو نەخشەی زۆریان دارشتبوون لە دژی پێغەمبەرانو پەیامەکانی خوا، بەڵام نەخشەیەك کە ڕەها بێو هەڵنەوەشێنرێ، تەنیا لە لای خوایەو، هەموو نەخشەو پلانەکانی کافرانیش، لە ژێر نەخشەو هەیمەنەی خوادان، دوایش بێبڕوایان دەزانن : ئایا کێ سەرەنجامی مەنزڵگای دوارۆژی لە گرەودایە .

بابەتی شەشەمو کۆتایی : وەڵامدانەوەی بێبڕوایان کە دەڵێن: ئەی موحەممەد! تۆ پێغەمبەر نی، وەڵامدانەوەیان بەوەی کە بڵێ: واتە: (پێغەمبەر ﷺ بفەرموێ): خوا بەسە شایەد بێت لە نێوانماندا، کەسێك کە زانیاریی کتێبی خوای لە لایە، واتە: کتێبە پێشووەکان، ئەویش شایەد بێ .

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ
بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِندَهُ أُمُّ
الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا
الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ
وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ
كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا
قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە دڵنیایی (ئەی موحەممەد!) لە پێش تۆدا پێغەمبەرانێکمان ناردوونو هاوسەرانو وەچەشمان پێدابوونو، هیچ پێغەمبەرێك بۆی نەبووە، نیشانەو موعجیزەیەك بهێنێ (بۆ سەلماندنی پێغەمبەرایەتیی خۆی)، مەگەر بە مۆڵەتو ویستی خوا، بۆ هەر کاتێکی دیارییکراو، تۆمارکردن (نووسراو)ێك هەیە ﴿٣٨﴾ خوا هەرچییەکی بیەوێ، دەیسڕێتەوەو لای دەباتو، هەرچییەکیشی بوێ، دەیچەسپێنێو، تۆمارکردنو نووسینی بنەڕەتیی تەنیا لە لای ویە ﴿٣٩﴾ ئەگەر هەندێك لەوەی گفتیان پێدەدەین، وەك هەڕەشە، پێشانت بدەین (ئەی موحەممەد!)، یان بەرلەوە بتمرێنین، بێگومان تۆ تەنیا گەیاندنی پەیامی خوات لەسەرەو، لێپرسینەوە لەسەر ئێمەیە ﴿٤٠﴾ ئایا بێبڕوایەکان نابینن کە ئێمە دێین لەلایەکانی زەمین کەمدەکەینەوەو، خوا بڕیار دەداتو چی بوێ دەیکاتو، هیچ کەس هەڵوەشێنەرەوەی بڕیارو کاری وی نیەو، لێپرسینەوەی وی خێرایە ﴿٤١﴾ ئەوانەی لە پێش واندا بێبڕوابوون، پیلانیان گێڕاو، نەخشەو پلان هەمووی هی خوایە، هەر کەسێك چی وەدەست بێنێ، دەیزانێو، لەمەودوا بێبڕوایان دەزانن: ئاکامی مەنزڵگای دواڕۆژ هی کێیە؟ ﴿٤٢﴾ ئەوانەی بێبڕوان دەڵێن: تۆ ڕەوانەکراونی، بڵێ: خواو ئەو کەسەی زانیاری کتێبی لەلایە، بەسن بۆ شایەدیی نێوان منو ئێوە ﴿٤٣﴾}.

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(وَذُرِّيَّةً): (الذرية: نَسْلُ الرَّجُلِ ويُسْتَعْمَل للوَاحِد وَالجَمْعِ وَأَصْلُه الجَمْع) وشەی (ذرية) بە وەچەی پیاو لە قەڵەم دەدرێ، واتە: ڕۆڵە، بۆ تاكو بۆ (كۆ)ش بەكاردێ، بەڵام لە ئەسڵدا بۆ كۆیە

(بِإِذۡنِ ٱللَّهِ): (أَي: إِرَادَتِهِ وَأَمْرِهِ وَعِلمِه)، (إِذْن) بە مانای ویستو فەرمان دێو، بە مانای زانیارییش دێ، بەڵام بێگومان (إِذْن) تایبەتترە لە زانیاریی، چونكە (إِذْن مەگەر چۆن دەنا كاتێك بەكاردێ، كە ویستی پەروەردگاری لەگەڵ دایە، واتە: ئەو شتانەی كە دەكەونە چوار چێوەی ویستی خواوە

(أَجَلٍ): (المُدَّةُ المَضْرُوبَة للشيءِ، وَأَصْلُهُ إِسْتِيفَاء الأَجَلِ، أَي: مُدَّةُ الحَيَاةِ) وشەی (أجل) بریتیە لە كاتی دیاریكراو بۆ شتێكو، بنچینەكەشی بریتیە لە تەواوبوونی ماوەی ژیان

(كِتَابٌ): (الكِتَابُ فِي الأَصْلِ اسْمٌ للصَّحِيفَة مَعَ المَكْتُوبِ فِيهِ، وَيُعبَّر عَنِ: الإِثْبَاتِ وَالتَّقْدِيرِ وَالإيجاب والفرض والعزم، بالكتابة، فالإرادة مبدأ والكتابة منتهى)، (كتاب) لە بنەڕەتدا ناوە بۆ ئەو شتەی كە تێیدا دەنووسرێو، خودی نووسینەكەش، بەڵام وشەی نووسین (كتابة) تەعبیری پێ دەكرێ بۆ: چەسپاندنی شتێك، ئەندازەگیریی كردنی شتێك، پێویست كردنی شتێك، فەرزبوون، عەزم كردن لەسەر شتێك، چونكە ویستن سەرەتایەو، نووسینیش كۆتاییە

(يَمۡحُواْ ٱللَّهُ): واتە: خوا دەسڕێتەوەو لادەبات، (المَحْو: إِزَالَة الأَثَر) لابردنی شوێنەوار

(أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ): (أُمّ) واتە: دایك، بە مانای بنەڕەتو بنچینەش دێ، {كُلّ شَيءٍ ضُمَّ إلَيْهِ سَائِرُ مـا يَلِيهِ، يُسَمَّى أُمّاً، (أُمُّ الكِتَاب)، اللَّوْحُ المَحْفُوظ لكون العلوم كُلّها منسوبة إليه (أم القرى) و (أم النجوم) المجرة}

واتە : هەر شتێك كە ئەوەی لە دوای دێ، بۆ لای پاڵ دەدرێ، پێی دەگوترێ (أم)، (أم الكتاب)، {بە سوورەتی فاتیحە دەگوترێ، لەبەر ئەوەی كە سوورەتەكانی دیكە دوای وی دێنو، پوختەی مانای هەموو سوورەتەكان لە نێو ئەو سوورەتەدا، كۆكراوەتەوە، هەروەها (أم الكتاب) بە زانیاریی بێسنووری خواش دەگوترێو، بە (لوح المحفوظ)یش كە بە پێی ناوەكە، دەبێ جیسمێك بێ (لوح) واتە: تەخت، (محفوظ) واتە: پارێزراو، كە زانایان دەڵێن: دروستكراوێكی خوایە كە خوای زاناو توانا هەموو زانیارییەكانی خۆی دەربارەی دروستكراوەكان، تێدا تۆمار كردوون، هەندێكیش دەڵێن: ئەوە هەر ڕەمزە بۆ زانیاریی خوا، چونكە ئێمە كاتێك بمانەوێ شتێكمان لە بیر نەچێ دەینووسین، بەڵام خوا ﷻ لەبەرئەوەی هەمیشە هەموو شتێكی لەبەرچاوەو، هیچ شتێك فەرامۆش ناكات ، بۆ نیزیك خستنەوە لە عەقڵی ئێمە، وای بۆ وێنا كردووین، كە زانیاریی خوا وەك ئەوە وایە هەمووی تۆمار كرابێ}[1]، ئنجا (لوح المحفو) لەبەر ئەوەی هەموو زانیارییەكان پاڵ دەدرێنە لای وی، بۆیە وای پێگوتراوە (أُمُّ القُرَى)ش، مەككەیە، چونكە بنچینەی شارو دێهاتەكانی دەوروبەری بووەو، (أُمُّ النُّجُوم)یش بە مەجەڕڕە دەگوترێ :

(ٱلۡبَلَٰغُ): (البلُوغُ وَالبَلاَغُ: الإنْتِهَاء إلى أَقْصَى المَقْصَدِ وَالمُنْتَهَى، وَالبَلاَغُ التَّبْلِيغ)، وشەی (بلُوغ) و (بَلاَغ) واتە: گەیشتنە ئەوپەڕی شتێكو كۆتاییەكەیو، وشەی (بلاغ) بە مانای گەیاندنیش هاتوە، كە لێرەدا مەبەست ئەوەیە .

(ٱلۡحِسَابُ): (الحساب: إسْتِعْمَال العَدَدِ، حَسَبْتُ أَحْسَبُ حِسَاباً وَحُسْبَاناً: عَدَدْتُهُ (حِسَاب) بریتیە لە بەكارهێنانی ژمارە، دەگوترێ: (حَسَبْتُ، أَحْسَبُ) ژماردم،

١) نێوان دوو كەوانەكان زیادەی خۆمە

دەژمێرم، ژماردن، یانی: (عَدَدْتُهُ) واتە: ژماردم، کە بێگومان لێرەدا مەبەست پێی لێپرسینەوەیە، چونکە کە خوای شارەزا، سەرژمێری کردەوە چاك و خراپەکانی مرۆڤ ، دەکات .

(يَحۡكُمُ) (أَي: يَقْضِي، الحُكْمُ: الفِقْهُ وَالعِلْمُ والقَضَاء)، وشەی (حُكْم) بە مانای زانیاریی و تێگەیشتن دێ و، بە مانای بڕیاردانیش دێ و، بە مانای جێبەجێکردنی بڕیاریش دێ

(لَا مُعَقِّبَ لِحُكۡمِهِۦ): واتە: هیچ بە دواداچوویەك نیە بۆ بڕیارەکەی، دەگوترێ: (عَقَّبَ عَلَيْهِ : كَرَّ وَرَجَعَ) واتە: بە دوای داچوو، گەڕایەوە، (أَي: لاَ أَحَدٌ يَتَعَقَّبُهُ وَيَبْحَثُ عَنْ فِعْلِهِ: عَقَّبَ الحَاكِمُ عَلَى حُكْمٍ مَنْ قَبْلَهُ: تَتَبَّعَهُ)، واتە: هیچ کەسێك نیە بە دوای بڕیارەکانی دابچێ و لێیان بکۆڵێتەوەو، هەڵیان بوەشێنێتەوە، (عَقَّبَ الحَاكِمُ عَلَى حُكْم مِن قَبْلَهُ) واتە: دادوەر بە دوای بڕیارەکە داچوو، هەڵیوەشاندەوە، چاوی پێداخشاندەوە، وەك شاعیرێك دەڵێ: (وَمَا بَعْدَ حُكْمِ اللهِ تَعْقِيب) دوای بڕیاری خوا، هیچ بە دواداچوونێك نیە، چونکە بڕیاری خوا یەکلاییکەرەوەیە .

(مَكۡرَ): (المَكْرُ: صَرْفُ الغَيْرِ عَمَا يقصدهُ بحيلة)، (مَكْر) بریتیە لەوەی کە کەسێك لە ئامانجی خۆی لابدرێ بە فێڵێك، بە شێوەیەکی پەنهان، یان نەخشە دانان و کار هەڵسووڕاندنێکی پەنهان

مانای گشتی ئایەتەکان

دیارە ئەم شەش ئایەتە كراون بە میسكی خیتامی ئەم سوورەتە موبارەكە، واتە: بە ئایەتەكانی : (٣٨ ـ ٤٣)، خوا ﷻ، سوورەتی (الرعد)ی كۆتایی پێهێناوە، سەرەتا دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ ﴾، بێگومان، بە دڵنیاییەوە لە پێش تۆشدا پێغەمبەرانێكمان ڕەوانە كردوون .

وشەی لام (ل)، یان بۆ سوێندە، یان بۆ دڵنیاكردنەوەو تەئكیدە، (قد)یش بەهەمان شێوە كە دەچێتە سەركرداری ڕابردوو، دووبارە مانای ساغكردنەوە (تحقیق) دەگەیەنێ، كەواتە: لێرەدا دوو ئامرازی دڵنیاكردنەوەو جەختكردنەوە هاتوون، ئنجا ئایا حیكمەتەكەی چییە بۆ خوا، ئاوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا ﴾، بێگومان، بەدڵنیاییەوە لە پێش تۆشدا پێغەمبەرانێكمان ڕەوانە كردوون؟!

یەكەم : بەرپەرچدانەوەی كافرەكانە، ـ ئەوانەی كە بێخەبەربوون لە باس و خواسی پێغەمبەرانی پێشوو ـ پێیان وابووە كە موحەممەد ﷺ، تاكە كەسێكە، گوتبێ: من پێغەمبەری خوام و باسی ئەوەی كردبێ كە لەلایەن خواوە، ڕەوانەكراوە! بۆیە خوا ﷻ، دەفەرموێ: زۆر بە دڵنیایی لە پێش تۆدا پێغەمبەرانێكمان ڕەوانەكردوون، لە گەڵ پێشووەكاندا، ﴿ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ﴾، هاوسەران و وەچەشمان پێدابوون

دووەم: حیكمەتێكی دیكەشی ئەوەیە كە هەندێكیان ڕەخنەیان لە پێغەمبەری خوا گرتووە، كە چۆن دەبێ پێغەمبەری خوا هاوسەری هەبێ و ڕۆڵەی هەبێ؟ بەڵكو هەندێكیان ڕەخنەیان لێگرتووە : چۆن دەبێ بە بازاڕدا بڕوات؟ وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَقَالُوا مَالِ هَٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ.. ﴿٧﴾ ﴾

الفرقان، واتە: گوتیان: ئەوە چ پێغەمبەرێکە، خواردن دەخوات و بە بازاڕدا دەڕوا ؟ ئەوان بە خەیاڵی خۆیان پێیان وابووە کە مرۆڤ لەوە کەمترە: ببێتە نوێنەری خواو ڕەوانەکراوی خواو، تەنیا فریشتەکان شایستەی ئەوەن کە ببنە ڕەوانەکراوی خوا، کە خواردنیان نیەو هاوسەریان نیەو، ئەو پێداویستییانەیان نین کە مرۆڤەکان هەیانن .

بەڵام بێگومان مرۆڤ دەگونجێ زۆر بەرزو گەورەو ناوازە بێ، ئەگەر بۆ خوا صولحاو بێ و پەیوەندیی لەگەڵ خوادا هەبێ، بۆیە نوێنەرایەتیی خواشی پێدەکرێ و، دەگاتە پلەیەك کە فریشتەکان کڕنووشی بۆ ببەن، کڕنووشی ڕێزگرتن، هەروەك دەشگونجێ زۆر خۆی خراپ و نزم بکاتەوە، بە شێوەیەك کە هەرچی نەفرینکەرە، نەفرینی لێبکات، ﴿إِنَّ شَرَّ ٱلدَّوَآبِّ عِندَ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ٥٥﴾ الأنفال ، واتە: بێگومان خراپترین ژیاندارو پێڕۆ، ئەوانەن کە بێبڕوان، چونکە بڕوا ناهێنن .

ئنجا خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأۡتِيَ بِـَٔايَةٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِ﴾، هیچ پێغەمبەرێك بۆی نەبووە، نیشانەیەك بهێنێ، مەگەر بە مۆڵەتی خوا، مەبەست موعجیزەو بەڵگەیەکە لەسەر ڕاستێتیی دەعوای پێغەمبەرایەتییەکەی، (آیة) لێرەدا مەبەست پێی ئەوەیە، واتە: بەڵگەو موعجیزەیەك بهێنێ لەسەر ئەوەی: ڕاست دەکات لەوەدا کە دەڵێ: من پێغەمبەری خوام، هیچ پێغەمبەرێك ئەوەی بۆ نیە، ﴿إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِ﴾، مەگەر بە مۆڵەتی خوا، بە ویستی خوا، بە ڕێگا پێدانی خوا، یان بە فەرمانی خوا، (إذن)، هەموو ئەو واتایانە دەگرێتەوە

﴿لِكُلِّ أَجَلٖ كِتَابٞ﴾، بۆ هەر کاتێکی دیاریکراو، تۆمارکردنێك هەیە، نووسینێك هەیە، هەندێکیش وایان لێکداوەتەوە، بۆ هەر کارێك، کاتێکی دیاریکراو هەیە، بەڵام لە ڕاستییدا، وشەی ﴿أَجَلٖ﴾، یانی: (المدّة المضروبة لشيء)، کاتێکە بۆ شتێك دیاریکراوە، ﴿كِتَابٞ﴾، یانی: تۆمارکردن، نووسین، یانی: هەموو کاتێکی دیاریکراو، تۆمارکردنێکی هەیە، کە لەلای خوای پەروەردگار، زانراوەو تۆمارکراوە

﴿ يَمْحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ﴾، خوا ئەوەی بیەوێ، دەیسڕێتەوەو لای دەبات، لە دروستکراوان، لە بڕیاران، لە یاساکانی شەریعەتان، کە دەیانێرێ، لە موعجیزان، کە بۆ پێغەمبەرانیان دەنێرێ، جۆرێك بە کەڵکی ڕۆژگارێك دێ، دوایی ئەو لادەبات، یەکێکی دیکە بۆ ڕۆژگارێکی دی دێنێ، هەروەها هەندێك یاسا کە تایبەتن بە هەندێك هەلومەرجەوە بۆ پێغەمبەرێك، لە شەریعەتی پێغەمبەرێکدا دایاندەنێ، بەڵام دوایی کە ئەو هەلو مەرج و ژینگەیە گۆڕا، ئەوانە لادەبات و هەندێك یاسای دیکە دێنێ، یان خوا ﷻ دەربارەی هەندێ گەل و نەتەوە، هەندێ بڕیار دەدات، دوایی کە گەل و نەتەوەیەکی دیکە دێ، ئەو بڕیارانە دەگۆڕێ، بە بڕیارانێکی دیکە، ﴿ يَمْحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴾، خوا ئەوەی کە بیەوێ، لایدەبات، دەیسڕێتەوە، ئەمە:

١) هەم دروستکراوەکان دەگرێتەوە. ٢) هەم بڕیارەکان، ٣) هەم موعجیزەکان، ٤) هەم یاسا شەرعییەکان، ﴿ وَيُثْبِتُ ﴾، هەروەها ئەوەش کە بیەوێ دەیچەسپێنێ، جێگیری دەکات، ﴿ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾، لەلای خواش بناغەی کتێب، ئەسڵی کتێب هەیە، کە مەبەست پێی زانیاریی بێسنووری خۆیەتی، یان ئەو (لوح المحفوظ)یە، ئەو دروستکراوەی خوا هەموو زانیارییەکانی دەربارەی دروستکراوەکانی خۆی، تێدا تۆمار کردوون .

﴿ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ﴾

بێبڕوایان هەمیشە پێغەمبەری خوایان هەڵدەپێچا، پەلەیان لێدەکرد، تاڵووکەیان لێدەکرد، دەیانگوت: ئەوەی کە هەڕەشەی پێ لە ئێمە دەکەی، بۆچی خوا بۆمان نانێرێ؟ پێغەمبەری خواش ﷺ دڵی سەغڵەت دەبوو، ڕەنگە بە دڵیدا هاتبێ، کە: خوایە! هێندە هەڵمدەپێچن و سەغڵەتم دەکەن، سزایەکیان بۆ بنێرە، شتێکیان پێشان بدە !

بۆیە لێرەدا خوا دەفەرموێ : ﴿ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ ﴾، ئەگەر ئێمە هەندێك لەوەی کە گفتیان پێدەدەین، واتە: هەڕەشەیان پێی لێ دەکەین، پێشانت بدەین، ﴿ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ ﴾، یان بەرلەوە بتمرێنین، لە هەردوو حاڵەندا، چ بەشێك لەو

سزایەی كە هەڕەشەی پێ لەوان دەكەین، پێشانت بدەین، چ بتمرێنینو ئەو سزادانەی خوا كە هەڕەشەی پێ لەوان دەكەین، نەیبینی، لە هەردوو حاڵاندا: ﴿ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ﴾، بێگومان تۆ تەنیا گەیاندنت لەسەرەو لێپرسینەوەش لەسەر ئێمەیە، كەواتە: تۆ لەسەرت نیە ئەو سزایەیان بۆ بێنی، هەروەك بۆشت نیە، بە ئارەزووی ئەوان موعجیزەو بەڵگە بهێنی، بەڵكو خوا ئەو موعجیزەو بەڵگەیەت پێدەدات، بۆ سەلماندنی پێغەمبەرایەتیی خۆت، كە كارزانیی و لێزانیی خوا، دەیخوازێو گونجاوە لەگەڵ ئەو كۆمەڵگایەدا، كە تۆ تێیدا ڕەوانكراوی، كە بریتیە لە ئەوانەی سەرەتا پێغەمبەر ﷺ ، لە نێویاندا بووە : عەرەبەكان، تاكو دنیا كۆتایی دێ، ئەو موعجیزەو بەڵگەو نیشانەیەی خوا بۆی ناردووی، بە كەڵكی هەموو مرۆڤایەتیی دێ، دوای خۆشت، بڕشتی هەیەو هەر كارایە، ئنجا وەك چۆن ئەو موعجیزانە بەدەست تۆ نینو بە دەست خوان، بەهەمان شێوەش: سزادانی ئەوانیش دووبارە هەر بەدەست خوایە، بەڵام تۆ گەیاندنی پەیامی خوات لەسەرەو، لێپرسینەوەش لەسەر ئێمەیە، ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا نَأْتِى ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ﴾، خوا دەفەرموێ: ئایا نەیانبینی كە ئێمە دێین لە ئەملاولای زەوی، لە چوار دەوری زەوی، كەم دەكەینەوە، ﴿ وَٱللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِۦ ﴾، خواش بڕیار دەداتو، هیچ بەدواداچوویەك نیە بۆ بڕیارەكەی، كەسێك نیە بە دوای دابچێو هەڵیبوەشێنێتەوە، یان بڵێ: بۆچی واتكرد؟ ﴿ وَهُوَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴾، لێپرسینەوەی ویش زۆر خێرایە .

ئنجا ئایا مەبەست لەوە چییە كە خوا دەفەرموێ: لە چوار دەوری زەمین كە دەكەینەوە؟ دوایی لە مەسەلە گرنگەكاندا، زیاتر تیشكی دەخەینە سەر، بەڵام واپێدەچێ مەبەست ئەوەبێ، كە خوا دەیەوێ بەو بێبڕوایانە بفەرموێ: ئایا دەستی خوا نابینن لە كۆمەڵگاكاندا، لە ژیانی مرۆڤەكاندا: دەسەڵاتداران لادەبات، هەیە دەوڵەمەندە، هەژار دەكەوێ، هەیە هەژارە، دەوڵەمەند دەبێ، هەیە بێ دەسەڵاتە، دەسەڵاتی دەكەوێتە دەست، ئنجا جیلەكانی مرۆڤ، یەك لە دوای یەك، وەك شەپۆلەكانی دەریا، دەڕۆنو بەدوای یەكدا دێن، ئایا نابینن خوا ﷻ بەردەوام گۆڕانكاریی دەكاتو، بەردەوام تەدەخخولی هەیە لە ژیانی مرۆڤدا، تەصەڕووف

دەکات، کەواتە: ئێوە بۆچی ئاوا بێ باك و بێ منەتن؟ لە حاڵێکدا خوا ﷻ هەیمەنەی هەیە بەسەر ژیانی مرۆڤدا، سەرزەمینو ئەوەی کە لەسەری دەژی !

﴿ وَقَدۡ مَكَرَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ ﴾، دەفەرموێ: بێگومان ئەوانەی پێش وان، فێڵیان کرد، پیلانیان گێڕا، ﴿ فَلِلَّهِ ٱلۡمَكۡرُ جَمِيعٗا ﴾، بەڵام پلانو نەخشە، هەمووی لەبەردەستی خوا دایە، یاخود فێڵو تەڵەکەو پیلانەکانی ئەوان، هەموویان لە ژێر ڕکێفو هەیمەنەی خوای پەروەردگار دان، ﴿ يَعۡلَمُ مَا تَكۡسِبُ كُلُّ نَفۡسٖ ﴾، هەر کەسێك هەر شتێك دەکات، دەیزانێ، ﴿ وَسَيَعۡلَمُ ٱلۡكُفَّٰرُ لِمَنۡ عُقۡبَى ٱلدَّارِ ﴾، لەمەودواش بێبڕوایان، دەزانن سەرەنجامی مەنزڵگا، واتە: مەنزڵگای دوارۆژ، سەرەنجامە چاکەکەی بۆ کێیە؟ بێگومان بۆ ئەهلی ئیمانە .

لە کۆتایی دا دەفەرموێ: ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَسۡتَ مُرۡسَلٗاۚ ﴾، ئەوانەی بێبڕوان دەڵێن: تۆ ڕەوانەکراونی، یانی: خوا تۆی ڕەوانە نەکردووە، ئەو قسانە هەر لە گیرفانی خۆت دەردێنیو، هەر لەخۆوە بانگەشەی پێغەمبەرایەتیی دەکەی، ﴿ قُلۡ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدَۢا بَيۡنِي وَبَيۡنَكُمۡ وَمَنۡ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾، بڵێ: خوا بەسە شایەد بێ لە نێوان منو ئێوەداو، ئەو کەسەش کە زانیاریی کتێبی پێیە، کە مەبەست پێی کتێبە پێشووەکانە، ئەو کتێبانەی کە خوا بۆ پێغەمبەرانی پێشوو، دایبەزاندوون .

شایەدییدانی خواش لە نێوان پێغەمبەری خاتەمو بێبڕوایانێکدا، کە نکووڵییان کردوە، لە پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ، ئەوەیە کە :

١/ موعجیزەیەکی پێداوە، ناتوانن نەك وەك وی، بەڵکو تەنانەت سێ ئایەتی وەك ویش بێنن

٢/ هەروەها ئەوەیە کە خوا ئەو پێغەمبەرە ﷺ، سەر دەخات، پشتی دەگرێ، دەیپارێزێ

٣/ پەیامو بەرنامەکەی بە هەموو دنیا ڕادەگەیەنێ، کە ئەوەش واقیعێکەو ئێستا دەچێتە چاوی هەموو کەسێکەوە

ئنجا دوای چواردە پانزدە سەدەش پاش ئەوەی خوا وایفەرمووە، شایەدییدانی ئەوانەش کە زانیاریی کتێبە پێشووەکانیان لەلایە، وەك ئێمە لە باسێکی سەربەخۆدا، لە تەفسیری ئایەتی ژمارە (١٥٧)ی سوورەتی (الأعراف)دا، بە تەفصیلْ باسمان کردوە، کە چۆن ئێستاشی لەگەڵ دابێ، نیشانەکانی پێغەمبەری خاتەم ﷺ، لە تەوراتیشدا، لە ئینجیلیشدا، واتە: لە (پەیمانی کۆن)و (پەیمانی نوێ)دا، ئێستاش دوای ئەو هەموو دەستکاریی کران و گۆڕانەش، نیشانەکانی پێغەمبەری خاتەم ﷺ هەر هەن، جگە لەوەی کە لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خاتەمدا، کۆمەڵێك لە زانایانی خاوەن کتێبان، لە جوولەکەکان و نەصرانییەکان، ئیمانیان پێهێناوەو، دڵخۆش بوون بەوەی کە پێغەمبەری خاتەم و کۆتایی دێ، بەڵام دوایی جوولەکەکان لەبەر حەسوودیی، بڕوایان پێ نەهێنا، چونکە چاوەڕوانییان کردوە، کە ئەو پێغەمبەرە لە نێو بەنو ئیسرائیلدا بێ، لە حاڵێکدا کە لە نێو گەلی عەرەبدا هات، ئەوانیش حەسوودییان بە خۆیشی و بە گەل و نەتەوەکەشی برد، بۆیە بڕوایان پێ نەهێنا

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : ڕوونکردنەوەی ئەو ڕاستییە کە موحەممەد ﷺ ڕیزپەڕ (شاذ) نیە لە نێو پێغەمبەرانی خوادا، کە پێش وی ڕەوان کراون و، هاوسەرو ڕۆڵەشیان هەبوون و، بەبێ مۆڵەتی خواش هیچ پێغەمبەرێک بەڵگەو موعجیزەیەکی نەهێناوە :

خوا (عز و جل) دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ ﴾

واتە: لەپێش تۆشدا (ئەی موحەممەد ﷺ!) پێغەمبەرانی دیکەمان ڕەوانە کردوون (بۆ لای کۆمەڵگاکانیان)و هاوسەرو ڕۆڵەشمان پێداون، بەبێ مۆڵەتی خواش هیچ کام لە پێغەمبەران هیچ موعجیزەو نیشانەیەکی نەهێناوە (بۆ سەلماندنی ڕاستێتیی خۆی و پێغەمبەرایەتیی خۆی)، هەر ڕووداوێکیش کاتێکی دیاریکراوی هەیە .

مەبەستی سەرەکیی ئەم ئایەتە پیرۆزە، ئەوەیە کە ئەی موحەممەد ! تۆ ڕیزپەڕو دەگمەن نی، شتێکی نا ئاسایی و ڕیزپەڕ نی، بەڵکو تۆش وەك پێغەمبەرانی پێشوو، لە نێو گەل و کۆمەڵگای خۆتدا ڕەوانکراوی، تۆش کە هاوسەرت هەیەو ڕۆڵەت هەن و، کچت هەن و کوڕت هەن، ئەوە وەك زۆربەی هەرە زۆری پێغەمبەرانی، کە هاوسەریان هەبووەو ڕۆڵەشیان هەبووە، تۆش هەروەك ئەوانی، ئنجا بەڵگەو موعجیزەیەکیش کە ئەوان داوای دەکەن، بۆیان ناهێنیێ، لەبەرئەوەیە کە هیچ کام لە پێغەمبەران، بەدەست خۆیان نەبووە، چ بەڵگەو موعجیزەیەك بۆ سەلماندنی پێغەمبەرێتیی خۆیان بێنن، بەڵکو خوای کاربەجێ هەر کام لە پێغەمبەران، بەڵگەو موعجیزەیەکی پێداوە کە گونجاو بووە لەگەڵ حاڵەتی کلتووریی و فیکریی و ئاستی هەمە جۆرەی ئەو کۆمەڵگایەدا، کە ئەو پێغەمبەرەی تێدا ڕەوانکراوە

تـوێـژینـەوەی ئـەم ئایەتە موبارەكـە ، لە چوار بـڕگـەدا :

بڕگـــەی یەكـــەم : - ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ ﴾، بــە دڵنیــایی‌و بــە جەختكردنـەوە : لـە پێش تۆشـدا پێغـەمبەرانێكـمان ڕەوانەكردوون، ناردوومـانن

پێشـتریش ئامــاژەم پێــدا: ئــەو جەختكــردنەوەو تەئكــید كردنەوەیـــە، لـەبەرئەوەیە، هـەندێك لـە كافـرو هـاوبەش بـۆ خـوا دانەرەكـان، كـە شـارەزای پێغەمبەرانی خـواو بەسـەرهاتەكانیـان نەبوون، وایـانـزانیوە كـە موحـەممـەد ﷺ، تاكـە كەسێكە لـە نێو مرۆڤـاندا، بانگەشەی پێغـەمبەرایەتیـی دەكـات! خـواش ﷻ، زۆر بە تەئكیدكردنەوە ـ هـەندێكیـان وای تەفسیـر دەكـەن، كە سـوێند دەخـوات ـ دەفـەرموێ: لـە پێش تۆشـدا ئێمـە پێغـەمبەرانێكـمان ڕەوانەكردوون .

بـەلام پێم وایــە (ل)، هــەرچەندە بـۆ قەســەمیش بەكـاردێ، بـەلام لێـرەدا بـۆ تەئكیدو دڵنیـاكردنەوەیە، (قد)یش هـەر بۆ ساغكردنــەوەو دوو دڵــیی نەهێشـتنی كەسـی بەرانبـەرە .

ئە ڕاستییەش لە زۆر لـە ئایەتەكـانی قورئـاندا، دووبـارە كراوەتـەوە، كـە لـە پێش موحـەممـەد ﷺدا، خـوا پێغـەمبـەرانی زۆری ڕەوانـە كردوون، بۆ وێنـە :

١- لــە سـووڕەتی (غـافر)، ئــایەتی (٧٨)دا، دەفـەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۗ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴾، واتـە: بـە دڵنیـایی لـە پـێش تۆشـدا پێغەمبەرانێكمـان ڕەوانـە كردوون، هـەیـانە بەسـەرهاتەكەیمـان بەسـەر تـۆدا خـوێندۆتەوە، هەشـیـانە كە بەسەرهاتەكەیمــان بـۆ تـۆ نەگـێڕاوەتەوەو، هـیچ پێغــەمبەرێك بـۆی نەبـووە نیشـانەو بەڵـگەیەك بێنــێ، مـەگەر بە مۆڵەتی خـوا (یـان: بە ویستی خـوا، یـان: بە فەرمـانی خـوا)و هـەر كاتێ فەرمـانی خـوا هاتبــێ، بـە هـەق دادوەرییـان لـە

نێوانـدا كـراوە، یـانی: بـە هـەق بڕیاریـان بۆ دراوەو، لـەو كـاتەدا ئەوانـەی كـە لـەسـەر بەتـاڵو ناهەقیی بوون، زیانباربـوون .

٢- هـەروەها لـە سـووڕەتی (الـروم)، ئایەتـی (٤٧)دا، بـە هـەمـان شـێوە دەفـەرموێ:

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَٱنتَقَمْنَا مِنَ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ ۖ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ ﴾، لێـرەدا، وشـەی: ﴿ مِن قَبْلِكَ ﴾ پـێش ﴿ رُسُلًا ﴾، خراوەو، وشـەی: ﴿ إِلَىٰ قَوْمِهِمْ ﴾یش، زیاد كراوە، واتـە: بێگومـان لـە پێش تـۆدا پێغەمبەرانێكمان بۆ لای كۆمـەڵگاكانیـان (كۆمەڵەكانیان)، ڕەوانكرد، ﴿ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ ﴾ بـە بەڵگـە ڕۆشـنو ئاشكرایەكـانەوە هاتنـە لایـان، ئنجا تۆڵەمان لە تاوانباران كردەوەو، سەرخستنی بڕوادارانیشمان لەسەر پێویست بوو.

هیچ پێغەمبەرێك نەبووە بەڵگەیەكی نەدرێتـێ، موعجیزەیەكی نـەدرێتی، كە ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆی پێ بكات، وەك پێغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتێكدا كە بوخـارییو موسـلیم، لـێی دەگێڕنـەوەو، چەند جارێك ئەو فەرموودەیەمان هێنـا، دەفەرموێ: {ما مِنَ الأنبياءِ نَبيٌّ إلاَّ أُعْطِي ما مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيهِ البَشَرُ، وإنَّما كانَ الَّذي أُوتيتُ وَحيا أوحَاهُ اللهُ إليَّ، فَأرْجُو أنْ أكُونَ أكثَرَهُمْ تابِعاً يومَ القِيامة}، {رَواهُ البُخارِيُّ برقم: (٤٩٨١)، ومُسْلِم برقم: (٣٨٣)، عَن أبي هُريرَة رضي الله عنه}

واتە: هیچ كـام لـە پێغەمبـەرانی خـوا نـەبوون (علیهم الصلاة والسلام) كە بەڵگەیەكی پێ نـەدرێ، لـەسـەر ئەوە خـەڵك ئیمانی پـێ بێنو (بزانن كە ڕاست دەكات)و ئەوەی بەمنیش دراوە لـەو بوارەدا، وەحییە بۆم هاتوە، (واتە: ئەوەی كە پێمدراوە، وەك بەڵگە لەسەر پێغەمبەرایەتییم، وەحییو پەیامو بەرنامەی خوایە) بۆیە ئومێدم وایە كە لـە ڕۆژی دواییدا لـە هـەموویـان شوێنكەوتـووم زیاتر بن

پاشـان خـوای كـارزانو میهرەبان یاسـایەكی گـەورەو گرنگـی خـۆی لـە ژیـانی بەشەردا دەخاتەڕوو و دەفـەرموێ : ﴿ فَٱنتَقَمْنَا مِنَ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ ﴾، دوایی تۆڵـەمان لـەوانە سـتاند كـە تـاوانبارییـان دەكـرد، ﴿ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾، پشتگرتنی بـڕواداران و هـاوكارییكردنیـانمـان لـەسـەر پێویسـت بوو .

برگەی دووەم : - ﴿ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ﴾، ئێمە هاوسەرانو وەچەمان پێدابوون

(أزواج)، کۆی (زوج)ە، (زوج)یش هەم بۆ پیاو بەکاردێ، هەم بۆ ئافرەت، واتە: هەم بۆ مێردو هەم بۆ ژن، (ذُرية)ش، واتە: وەچە (نسْل)، یانی: ڕۆڵەمان پێدابوون، کچو کوڕمان پێدابوون، جگە لە ژمارەیەکی زۆر کەم لە پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، کە ئەوەی ئێمە دەیزانین: تەنیا (یەحیا)و (عیسا)ن، (سەلامی خوایان لەسەر بێ)، ڕەنگە هی دیکەش هەبوو بن، خوا باسی نەکردبن، ئەگەرنا ئەوانی دیکە، هەموو پێغەمبەران هاوسەریشیان هەبوون، ـ هەبووە هاوسەرێكو، هەبووە زیاتریش، بۆ وێنە: ئیبراهیمو یەعقووبو داوودو سولەیمان ـ ئنجا وەچەو ڕۆڵەشیان هەبوون، جگە لە هەندێك کە زۆر کەمن، ئەوەی ئێمە دەیزانین تەنیا (عیسا)و (یەحیا)ن، سەلامی خوایان لەسەر بێ

برگەی سێیەم : - ﴿ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ﴾، هیچ پێغەمبەرێك بۆی نەبووە، نیشانەو بەڵگەیەك بێنێ، مەگەر بە مۆڵەتی خوا .

لێرەدا مانای لە (إذن) بریتیە ویستی دروست کردن، دەڵێ: {فاستعير الإتيان للإظهار، واستُعير (الإذن) للخلق والتكوين}، وشەی (إتيان)، خوازراوەتەوە بۆ دەرخستن، یانی : هیچ پێغەمبەرێك بۆی نەبووە، هیچ نیشانەیەك ئاشکرا بکاتو دەربخات

وشەی (إذن)یش، خوازراوەتەوە بۆ: دروستکردنو هێنانەدی (إلاّ بإذن الله)، یانی: (إلاّ بخلق الله)، (إلاّ بتكوين الله)، مەگەر بەوە کە خوا بۆی دروست بکات، یان خوای پەروەردگار ئەو شتەی بۆ بێنێتە دی

برگەی چوارەم : - ﴿ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴾، بۆ هەر کاتێکی دیاریکراو، تۆمارکردنێك هەیە، نووسینێك هەیە، (الأَجَلُ: الوَقْتُ المؤَقَّت بە: عَمَلٌ معزومٌ أو موعودٌ)، (أجل)، بریتیە لە کاتێك کە کردەوەیەکی لەبەرچاوگیراو، یان بەڵێن دراو، تێیدا دیاریکراوە، (الكتاب: المكتوب وهو كناية على الضَّبط

والتحديد)، (كِتاب)یش بە مانای نووسراوە، کە لێرەدا کینایەیە لە دیارییکردن و تۆمارکردنی شتێك

مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە پێغەمبەرانی پێشوو، هەرکامێکیان بە مۆڵەت و ویستی خوا، موعجیزەو بەڵگەیان هێناون و، تۆش بە هەمان شێوەو، بۆ هەر کاتێکی دیارییکراویش، تۆمارگردنێك هەیە، کەواتە: تۆش کە لەو کۆمەڵگایەدا ڕەوانکراوی، لەو حاڵ و کاتەدا ڕەوانکراوی، کە دوا قۆناغی ژیانی مرۆڤە، خوا ﷻ، جۆرە موعجیزەو نیشانەیەکی بە تۆ داوە، کە لەگەڵ ئەو دوا قۆناغەی ژیانی مرۆڤدا بگونجێ .

مەسەلەی دووەم : خوای زاناو توانا هەرچی بیەوێ: دەیسڕێتەوە، یان دەیچەسپێنێ و زانیاریی نەگۆڕاویش تەنیا لەلای خۆیەتی :

خوا دەفەرموێ : ﴿ يَمْحُوا۟ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴿٣٩﴾ ﴾،

واتە: خوا ﷻ هەرچی بیەوێ دەیسڕێتەوەو لای دەبات و، ئەوەش کە بیەوێ دەیچەسپێنێ و، تۆمارگەو نووسینی بنەڕەتیی زانراوەکان، هەر لە لای خۆیەتی

تـوێـژینـەوەی ئـەم ئایـەتـە موبارەکـە ، لە دوو بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ يَمْحُوا۟ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ﴾، خوا ئەوەی کە بیەوێ، هەر شتێك کە بیەوێ، دەیسڕێتەوە، لایدەبات، ﴿ وَيُثْبِتُ ﴾ هەر شتێکیش کە بیەوێ، دەیچەسپێنێ و سەقامگیری دەکات .

وشەی (يُثْبِتُ)، خوێنراویشەتەوە: (يُثَبِّتُ) هەردووك خوێندنەوەکان هەن و هەر یەك ماناشیان هەیە، ئەوەندەیە (ويُثْبتُ)، واتە: دەچەسپێنێ، بەڵام : (يُثَبِّتُ)، ماناکەی بەهێزترە، چونکە زانایان دەڵێن: (زِيادَةُ المَبْنَى تَدلُّ عَلَى زِيادَةِ المَعْنَى)، وشەیەك کە پیتەکانی زیاتر بن، ماناکەشی بەهێزترە .

وشەی ﴿ يَمْحُواْ ﴾، (حقيقة المحو : إزالة الشيء وكَثُرَ في إزالة الخطّ أو الصورة)، (محو) لە ئەسڵدا بریتیە لە لابردنی شتێك، بەڵام زیاتر بۆ سڕینەوەو لابردنی نووسین، یان وێنە، بەکاردێ

کە دەفەرموێ: ﴿ يَمْحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ﴾، خوا هەر شتێکی بیەوێ، دەیسڕێتەوەو لایدەبات، ﴿ وَيُثْبِتُ ﴾، هەر شتێکیشی بیەوێ، بە پێچەوانەی لابردنەوە: دەیچەسپێنێ، دەیهێڵێتەوە .

دوایی ئێمە چەمکی ئەو ڕستەیە زیاتر ڕووندەکەینەوە

برگەی دووەم : - ﴿ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾، ئەسڵی نووسینەکەش لەلای خۆیەتی

وشەی (أُم)، وەك پێشتر باسمان کرد، یانی: ئەصل، شتێك کە شتەکانی دی بۆ لای وی بگەڕێنەوە، (کتاب)یش بە مانای: تۆمارکردنو نووسین دێ، واتە: بنچینەو بناغەی تۆمارکردنو نووسین، لەلای خۆیەتی، واتە: تۆمارگە لای خۆیەتی

کورتە باسێک لەبارەی (اللّوح المحفوظ)و زانیاریی خواو سڕینەوەو چەسپاندنی خواوە

<u>یەکەم</u>: مەبەست لە (اللّوح المحفوظ)و زانیاریی خوا ، چییە ؟!

زۆرێك لە زانایان گوتوویانە: مەبەست لە: ﴿أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ﴾، (اللّوح المحفوظ)ە، ئەو تەختەیە کە پارێزراوەو خوا هەموو زانیارییەکانی خۆی تێدا تۆمار کردوە، دەربارەی دروستکراوەکانی، کە بە (أُم الكتاب)و بە (كتابٍ مبين)و بە : (إمامٍ مُبين)یش تەعبیری لێکراوە، هەندێکیش دەڵێن: ئەو وشانە هەموویان، واتە : (اللّوح المحفوظ)و (أُم الكتاب)و (كتاب مبين)و (إمامٍ مبين)، مەبەست پێیان: زانیاریی ئەزەلیی‌و بێ سەرەتاو کۆتایی خوایە ﷻ، بەڵام ئایا بۆچی ئەو وشانە بەکارهاتوون ؟

لەبەرئەوەی ئێمەی مرۆڤ ، ئەگەر بمانەوێ شتێك بزانین‌و لەبیرمان نەچێ: دەینووسین، وەك گوتراوە: (قَيِّدوا العلم بالكتابة)، زانیاریی بە نووسین ببەستنەوە، لەبەرئەوەی ئێمە عادەتمان وایە، وا تێدەگەین، کە هەر شتێك بتەوێ: لێت تێکنەچێ‌و لێت تێکەڵنەبێ‌و، لە بیرت نەچێتەوە، دەبێ بینووسی، خواش ﷻ، بە پێی عەقڵی ئێمە دەماندوێنێ، دەفەرموێ: زانیارییەکانی من، هێندە چەسپاون، هێندە ڕوونن، وەك چۆن ئێوە شتێك کە دەینووسن، لێتان تێکەڵنابێ‌و، لێتان تێکناچێ‌و، لە بیرتان ناچێ، زانیارییەکانی منیش دەربارەی دروستکراوەکان بەو شێوەیەن، وەك نووسراون‌و تۆمارکراون

بەلام دەشگونجێ كە مانا ڕواڵەتییەكەیان مەبەست بێ‌و خوا ﷻ زانیارییەكانی خۆی هەمووی لەو شتەدا تۆمار كردبن‌و چەسپاندبن كە پێی دەگوترێ :

١) (اللَّوح المحفوظ)، بە ئیعتیباری ئەوەی پارێزراوە

٢) پێی دەگوترێ: (أم الكتاب)، بە ئیعتیباری ئەوەی هەموو دروستكراوەكانی خوا زانیارییەكانیان دەگەڕێنەوە ئەوێ .

٣) پێی دەگوترێ: (إمام مبین) بە ئیعتیباری ئەوەی پێشەوای دروستكراوەكانە، لەپێش هەموویانەو، پێش ئەوەی دروستكراوەكان دروست بن، زانیارییەكان لەوێ دا بوون .

٤) پێی دەگوترێ: (كتابٍ مُبین)، بەو ئیعتیبارەی كە نوسینێكی ڕوون‌و ئاشكرایە، یانی: بە ئیعتیباری جیا جیا، ناوی جیا جیای لێنراون، ئەگەرنا هەر یەك شتە، ئەگەرچی هەندێك لە زانایان گوتوویانە: (اللَّوح المحفوظ)، جیایە لەوو، ئەو جیایە لەوو...هتد، بەلام ئەوەم پێ دوورەو، ئەگەر مەبەست ئەوەش بێ، كە خوا دروستكراوێكی هەیە: زانیارییەكانی خۆی هەموو تێدا نووسیون، دەربارەی دروستكراوەكانی، دەڵێین: ناوەكان بۆیە جیا جیان، بە ئیعتیباری جیا جیا، هەروەك چۆن خوا ﷻ ناوی لە جبریل ناوە جبریل‌و، پێشی دەفەرموێ: (الروح الأمین)و، (الروح القدس)، چەند ناوێكی لێ هەڵداون، بە ئیعتیباری جیا جیا .

<u>دووەم</u> : مەبەست لە : ﴿ يَمۡحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثۡبِتُ ﴾ چییە ؟!

لە ڕاستییدا خوا ﷻ، هەم لە نێو دروستكراوەكانیدا، هەم لە نێو یاساكانی دا، هەم لە نێو بڕیارەكانی دا، هەم لە نێو موعجیزەكاندا، كە بۆ پێغەمبەرانیان دەنێرێ، لە هەموو شتەكاندا بەردەوام، ئەم حاڵەتی سڕینەوەو چەسپاندنە، ئەنجام دەدات، با تەماشا بكەین :

لە سوورەتی (الإسراء)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَمَحَوۡنَآ ءَايَةَ ٱلَّيۡلِ وَجَعَلۡنَآ ءَايَةَ ٱلنَّهَارِ مُبۡصِرَةً لِّتَبۡتَغُواْ فَضۡلًا مِّن رَّبِّكُمۡ وَلِتَعۡلَمُواْ عَدَدَ ٱلسِّنِينَ وَٱلۡحِسَابَۚ وَكُلَّ شَيۡءٍ فَصَّلۡنَٰهُ تَفۡصِيلًا ﴿١٢﴾ ﴾، واتە: ئێمە شەوگارو ڕۆژگارمان كردن بە دوو نیشانە،

نیشانەی شەوگارمان سڕیەوە، (ڕووناکییمان لێ سڕیەوە، تاریکمان داهێنا)و نیشانەی ڕۆژگارمان ڕوون کرد ، تاکو (لە ڕۆژگاردا کاسبیی بکەنو) لە بەخششی پەروەردگارتان بخوازن، هەروەها تاکو ژمارەی سالانو ژماردنو بزاننو، هەموو شتێکیشمان ـ کە پێویست بێ ـ بە باشیی ڕوون کردۆتەوە .

(مُبصِرة)، یانی: بینەر، خەلك تێیدا دەبینێ، یان ئەوە زێدەڕۆییە بۆ ڕووناکیی، دەشگونجێ مەبەست لە (آیة اللَّیل)، مانگ بێ، کە مانگ خوای پەروەردگار خەفەی کردوە، ڕووناکییەکەی لێ ستاندۆتەوەو، مەبەست لە: (آیة النهار)، خۆرە، کە خۆر ڕۆشنو پڕشنگدارە .

خاوەنی (التحریرو التنویر)[1]، لەبارەی (محو)و (إثبات)ەوە گوتوویەتی :

وشەی (محو)، بە مەجاز نەك وەك حەقیقەت، بەکاردەهێنرێ بۆ گۆڕینی حالەکانو، گۆڕینی واتاکان، وەك هەوالەکانو ئەرکە شەرعییەکان، وەك هەڕەشەو، گفتو بەلێن کە خوای کارزان ئاڕاستەی بڕواداران‌و، خراپەکارانو بێبڕوایانیان دەکات، چونکە هەر کامێك لەوانە، چەمكو واتایەکی هەیە، ئەگەر ئەو چەمكو واتایە گونجا لەگەلْ ئەوەی کە لە واقیع دایە، ئەوە گونجانەکە پێی دەگوترێ: ئیسپاتو چەسپاندنو، ئەگەر چەمكو واتایەکەی نەگونجا، لەگەلْ ئەوەی کە لە واقیع دایە، پێی دەگوترێ: (محو)، واتە: سڕانەوە، چونکە بریتیە لە لابردنی چەمكو واتایەکەی

بەلام وەك پێشتر گوتمو ئێستاش دووبارەی دەکەمەوە ، لە ڕاستییدا: ﴿ يَمْحُواْ اللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ﴾، لە هەموو بوارەکاندا هەیە :

١/ لە نێو دروستکراوەکاندا :

أ) هەر لە کەهکەشانەکانەوە بگرە، کە خوا هەندێ لە کەهکەشانەکان لە نێو دەباتو هی دیکە دروست دەکات، هەتا ئەستێرەکانو خڕۆکەکان، هەر کامێك لەوانە تەمەنێکی دیاریکراوی هەیە، وەك زانیاریی فیزیاو گەردووناسیی ئێستا

---

١) ج ١٣، ص ١٦٥.

بۆیان دەرکەوتوە، یانی: ئەو ئەستێرەیەی کە دە ملیۆن (١٠٠٠٠٠٠٠) ساڵی تیشکیی لە ئێمەوە دوورە، ئێستا کە دەیبینین، ئەوە هی دە ملیۆن (١٠٠٠٠٠٠٠) ساڵ لەمەو پێشەو ئێستا ڕەنگە نەمابێ .

ب) ئنجا وەرە خوارتر سەر زەوی، خوای پەروەردگار بەردەوام دروستکراوان دروست دەکاتو، هی تازە پەیدا دەکاتو دەچەسپێنێو هی، دیکە لەبەین دەبات .

ج) هەروەها لە جەستەی مرۆڤدا: لە هەر چرکەیەکدا، دەوری: سەدو بیستو پێنج ملیۆن (١٢٥,٠٠٠,٠٠٠) خانە لە جەستەی مرۆڤ دەمرنو، هی تازە شوێنیان دەگرنەوە .

د) هەروەها جەستەی ژیاندارانو زیندەوەرانو ڕووەکەکانیش بە هەمان شێوە .

٢/ لەنێو ڕووداوو پێشهاتەکان دا :

ئنجا لە جیهانی دروستکراوان بێینەدەر، بەرەو جیهانی ڕووداوو پێشهاتەکان، بەردەوام ڕووداوو پێشهاتەکان ڕوودەدەن، لەسەرئاستی بوونەوەرو، لەسەر ئاستی ژیانی مرۆڤ و جندو، ئاژەڵ و، ڕووەك و ... هتد .

٢/ لەنێو ڕووداوو پێشهاتەکان دا :

ئنجا بێینە سەر بواری موعجیزەکانی خوا ﷻ، کە بۆ پێغەمبەرانی ناردوون، بەردەوام خوا ﷻ موعجیزەی پێغەمبەرانی گۆڕیون، ئەو موعجیزەیەی کە بە نووحی داوە، جیابووە لەو موعجیزەی کە بە شوعەیبی داوە، یان بە صالحی داوە، یان بە ئیبراهیمی داوە، یان بە مووسای داوە، یان بە عیسای داوە، هەر بۆیە موعجیزەی پێغەمبەری خاتەمیش جیابووە لە موعجیزەی هەموویان، موعجیزەی پێغەمبەری خاتەم ﷺ لەوەدا لە هەموویان جیابووە، کە بریتی بووە لە موعجیزەیەکی فیکریيو زانستیيو عەقڵیی، لەبەرئەوەی مرۆڤ، لە کاتێکدا پێغەمبەری خوا (موحەممەد) ﷺ کە کۆتا پێغەمبەری خوایە، بۆی

ڕەوانکراوە، کاتێك گەیشتۆتە قۆناغێك کە لەمەودوا دەبێ مرۆڤ لە ڕێی عەقڵ و شعووریەوە، بدوێنرێ، نەك لە ڕێی هەستەوەرەکانیەوە، موعجیزەی هەموو پێغەمبەرانی پێشوو، موعجیزەی بەرهەست بوون، گۆچانەکەی مووسا، مردوو زیندووکردنەوەی عیسا، حوشترەکەی صالح، موعجیزەکانی سولەیمان، موعجیزەکانی داوود، موعجیزەکانی پێغەمبەرانی دیکە، هەموویان شتی بەرهەست بوون، بۆچی؟ چونکە مرۆڤ لەو قۆناغانەدا لە حالەتێك بووە، کە پێویستیی بەوە بووە: لە ڕێی هەستەکانیەوە، لەڕێی بینین و بیستن و هەستەکانیەوە بدوێندرێ و، ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی پێغەمبەرانی بۆ بکرێ، بەڵام دوایی بەشەرییەت کە زیاتر کامڵ بووە، چونکە دروستکراوەکانی خوا بە گشتی زیاتر بەرەو کامڵ بوون دەچن، مرۆڤ بە تایبەتی، بەردەوام بەرەو گەشەکردن و بەرەو پێش چوون دەچێ، جا کاتێك کە بەشەرییەت گەیشتۆتە قۆناغی کامڵبوون و پێگەیشتنی، خوای بەرز موعجیزەیەکی بۆ پێغەمبەر ناردوە، کە لەگەڵ ئەو قۆناغەی پێگەیشتن و کامڵ بوونی مرۆڤدا، بگونجێ، ئەویش ئەوەیە: ئەو موعجیزەیە عەقڵ و شعوورو هەستی مرۆڤ بدوێنێ، نەك هەستەوەرەکانی، کە مرۆڤ بە عەقڵ و شعوور لە ژیاندارانی دی جیا دەکرێتەوە، ئەگەرنا ژیاندارانی دیکەش لە هەستەکاندا: بینین و بیستن و چێژتن و تامکردن و بۆنکردن و بەرکەوتن و ئەوانە لەگەڵ مرۆڤدا هاوبەشە.

٤/ لە بواری یاساکانی شەریعەت دا :

پاشان لە یاساکانی شەریعەتیشدا، خوا حاڵەتی سڕینەوە (محو)و چەسپاندن (إثبات)ی ئەنجامداوە، هەندێك لە یاساکان، کە لە شەریعەتی هەندێك لە پێغەمبەراندا بوون، لە وردەکارییەکاندا، دوایی خوای زانا ئەوانی لابردوەو بە یاسای دیکە شوێنیانی گرتۆتەوە.

بەڵێ لە ڕاستییدا : حاڵەتی (سڕینەوەو چەسپاندن) ، کە خوا ئەنجامیان دەدات ، چەمك و واتاکەیان زۆر فراوانەو ، هەر لە کەهکەشانەوە ، تا گەردیلە دەگرێتەوە ، شتە ماددییەکان دەگرێتەوەو ، شتە مەعنەوییەکان دەگرێتەوە ، موعجیزەکانی پێغەمبەران دەگرێتەوە ، ڕووداوو پێشهاتەکان دەگرێتەوە ، وردو درشتی بوون ، دەگرێتەوە ، بەڵام بە پێی سیاق وا پێدەچێ مەبەست ئەوەبێ کە : ئەوانەی داوایان دەکرد موحەممەد ﷺ ، موعجیزەیەکی وەك هی پێغەمبەرانی پێشوو بهێنێ ، خوای کاربەجێ دەیەوێ تێیانبگەیەنێ : کە ئەو ڕۆژگارە بەسەرچوو ، لەبەرئەوەی ئەو حوکمەی کە بۆ ئەو ڕۆژگارە هەبوو ، کە موعجیزەی بەرهەست بۆ پێغەمبەرەکە بێ ، تاکو ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆی پێبکات ، لە نێو خەڵك و کۆمەڵگایەکەی خۆی دا ، مادام ئەو ڕۆژگارە بەسەرچوو ، ئەو حوکمەش کە دەبێ ئەو جۆرە موعجیزەیە بێ ، ئەویش بەسەرچوو ، ئەوە سڕایەوەو ، ئێستا ڕۆژگارێکی دیکە هاتۆتە پێش و ، پێویستیی بە حوکمێکی تازەیەو دەبێ موعجیزەیەکی تازە ، لە جۆرێکی دیکە بۆ پێغەمبەری خاتەم بێ ، کە گونجاوە لەگەڵ ئاستی کۆمەڵگایەکەیدا ، کە کۆمەڵگایەکەی پێغەمبەر ﷺ ، سەرەتا عەرەبەکان بوون ، دوایی هەموو مرۆڤایەتیی لە ڕۆژگاری خۆیدا بوون ، دوای ڕۆژگاری خۆیشی ، تا دنیا بە کۆتا دێ .

سێیەم : چەمك و واتای وشەکانی مەبەست (إثبات) و (محو) و (أم الكتاب) :

خوا دەفەرموێ: ﴿ يَمۡحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثۡبِتُ ﴾، (إثبات)، یان (تثبيت)، ئەگەر خوێندنەوەکە (يثبِّتُ)، بێت[1]، حەقیقەتەکەی بریتییە لەوە کە شتێك بچەسپێنرێ لە جێی خۆی، بەڵام بە مەجازیش بەکاردەهێنرێ، بۆ پێچەوانەی سڕینەوەو لابردن .

---

١) چاوگ (مصدر)ی (يُثْبِتُ)، (إثبات)ەو، چاوگی (يُثَبِّت)، (تثبيت)ە .

ئنجا هەندێك لە زانایان زۆر وشەكانی: (محو وإثبات)یان وردكردوونەوە، بۆ وێنە :

١) گوتوویانە: (محو)، ئەوەیە كە خوا ئیلهامی دڵی گوناهباران دەكات، كە واز لە گوناهان بێنن و گوناهان بسڕنەوەو، ئەوە لە دڵیاندا دەچەسپێنێ كە لەمەودوا تاعەت و چاكە ڕەچاو بكەن

٢) هەروەها هەندێكیان گوتوویانە: (محو)، ئەوەیە كە خوای پەروەردگار گوناه لە كۆڵ بڕواداران دەكاتەوەو، تاعەتیان بۆ دەچەسپێنێ، یاخود نەخۆشیی و دەرد لە كۆڵ خەڵك و ژیانداران دەكاتەوەو، شیفایان بۆ دەچەسپێنێ .

٣) هەروەها خوا هەندێك لە زیندەوەران (محو) دەكات و دەیانسڕێتەوەو لایاندەبات و، زیندەوەرانی دی دێنێتە شوێنیان

بەزۆر شێوە مانایان لێكداونەوەو وەك گوتم: چەمك و واتای: (مَحو) و (إِثبات)، زۆر فراوانن

دەربارەی: ﴿أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ (جمال الدین القاسمي) دەڵێ: (قال الرازي: العرب تسمي كل ما يجري مجرى الأصل للشيء أُمّاً له، ومنه أم الرأس: للدماغ، وأم القرى: لمكة، وكلُّ مدينة، فهي أمٌّ لما حولها من القرى، فكذلك أمُّ الكتاب، هو الذي يكون أصلاً لجميع الكتب

واتە: ڕازیی گوتوویەتی: عەرەب هەر شتێك كە بنچینەبێ بۆ شتێك، پێی دەڵێن: (أم)، وەك (أم الرأس)، كە مێشكە، (أم القرى)، ناو بووە بۆ مەككە، لەبەرئەوەی هەموو ئاوەدانییەكانی دی لە دەوری مەككە بوون، هەروەها (أم الكتاب)یش، ئەوەیە كە بنەڕەت بێ بۆ هەموو كتێبەكان، یان بۆ هەموو زانیارییەكان .

وەك گوتمان: لە بارەی: ﴿يَمۡحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثۡبِتُ﴾ەوە، زانایان قسەیان زۆر كردوە، بۆ نموونە :

١) هەندێك گوتوویانە: (مَحو وإِثبات)، تایبەتە بە بڕیارەكانی خواوە، وەك ئەجەل و ڕزق و نەخۆشیی و ساغیی و سەرخستن و ژێرخستن

٢) هەندێك گوتوویانە: مەبەست پێی سڕینەوەی یاسا پێشووەکانو، چەسپاندنی یاساکانی دیکەیە لە شەریعەتدا

٣) هەندێك گوتوویانە: مەبەست پێی سڕینەوەی ئەو موعجیزانەیە کە بۆ پێغەمبەرانی پێشوو هاتوونو، چەسپاندنی جۆرێکی دیکەیە لە موعجیزە، کە بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ هاتوە .

بێگومان، چەمکی: ﴿ يَمْحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ﴾، بۆ هەر کام لەو سێ واتایەو، بۆ زۆر فراوانتریش، دەشێ، بەڵام ئەگەر بۆ یەکەمیان بەکاری بێنین، دەبێ بڵێین: خوا بە پێی یاساکانی خۆی لە ژیانی مرۆڤدا، گۆڕانکاریی دەکات، واتە: ئەگەر ڕزقی کەسێك زیاد دەکات، هی یەکێك کەم دەکات، یەکێك ساغ دەکات، یەکێك نەخۆش دەکات، یەکێك دەمرێنێ، یەکێك دەژیەنێ، ئەوە هەمووی بە پێی یاساکانی خوایەو، هیچی گۆترەکاریی نیە .

بۆ واتای دووەمیان، کە خوای پەروەردگار هەندێك یاسا کە بۆ پێغەمبەرانی دیکەی ناردوون، لایان دەباتو، هەندێکی دیکە دەچەسپێنێ، دەبێ بڵێین: بە پێی گۆڕانکاریی کۆمەڵگایەکان، خوا یاساکانی شەریعەتی گۆڕیون، لە وردەکارییەکانیاندا، ئەگەرنا لە هێڵە گشتییەکاندا، بەرنامەی پێغەمبەران لە هێڵە گشتییەکانیاندا، وەك: بووناسییو، ئیمانو عەقیدەو، عیبادەتو، حەڵاڵو حەرامە سەرەکییەکانو، ڕەوشتو ئاکارە سەرەکییەکان، هەمووی یەك بووە، بەڵام لە هەندێك وردەکارییدا کە بەپێی هەلومەرجو ژینگەکان گۆڕاون، خوای پەروەردگار یاساکانی گۆڕیون .

بۆ واتای سێیەمیشیان دەبێ بڵێین: بە پێی گۆڕانی ئاستی فیکریی خەڵكو پێداویستییان، خوای کاربەجێ موعجیزەکانی گۆڕیون، هەر بۆیەش ئەو موعجیزەیەی کە بۆ پێغەمبەری خاتەمی ناردوە، موعجیزەیەکی: عەقڵیی، فیکریی، زانستیی، ئەدەبیی بووە، چونکە ئەوە لەگەڵ مرۆڤایەتییەکی پێگەیشتوو و لە کۆتا قۆناغی تەمەنی لەسەر زەویدا، دەگونجێ .

مەسەلەی سێیەم : چ خوای کارزان ئەوەی هەڕەشەی پێ لە کافران کردوە، بەشێکی بهێنێتە دی و پێشانی پێغەمبەری بدات، چ پێش ئەوە بیمرێنێ، ئەو تەنیا گەیاندنی لەسەرەو، لێپرسینەوەش تەنیا هی خوایە :

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَـٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ ﴾، واتە: چ هەندێك لە سزای گفت پێدراوی کافرەکان، نیشانی تۆ بدەین، (ئەی پێغەمبەر! ﷺ)، چ پێش ئەوە بتمرێنین، تۆ تەنیا گەیاندنی پەیامی خوات لەسەرەو، لێپرسینەوەش لەسەر خوایە .

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە دوو بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ ﴾، وشەی (وَعَدَ، يَعِدُ)، مانای (أوعَدَ، يُوعِدُ)، دەگرێتە خۆی، (أوعَدَ)، یانی: هەڕەشەی کرد، (يُوعِدُ)، یانی: هەڕەشەی لێدەکات، (وَعِيداً)، هەڕەشە کردن، بەلاَم (وَعَدَ)، یانی: گفتی دا، (يَعِدُ)، گفتی پێدەدا، (وَعْداً)، واتە: گفتدان، بەڵێندان .

ئنجا لە قورئاندا خوای پەروەردگار وشەی (وعْد)ی هەم بۆ گفتو بەڵێنی چاك بەکارهێناوە، کە بە شتێکی باش گفت بە کەسێك بدرێ، پێی دڵخۆش بێ‌و لێی بەهرەمەندبێ، هەم بۆ هەڕەشەو ترساندنیش بەکاریهێناوە، لێرەدا دەفەرموێ: ئەگەر هەندێك لەوەی کە هەڕەشەی پێ لەوان دەکەین، پێشانت بدەین، یان بەرلەوە بتمرێنین، چۆن دەزانین لێرەدا: ﴿ نَعِدُهُمْ ﴾، مانای هەڕەشەیە؟ چونکە دیارە خوای دادگەر گفتی هەڕەشەی بە بێبڕوایەکان داوە، چونکە لەسەر کوفر خوای کارزان، پاداشتی خەڵك لە دنیادا ناداتەوە، تاکو گفتو بەڵێنێکی باشیان پێبدات!! بۆیە بەپێی سیاق ئەوە دەزانین، ئەگەرنا وشەی ﴿ نَعِدُهُمْ ﴾، لە ئەسڵدا هەم بۆ گفتو بەڵێنی باش بەکاردێ، هەم بۆ هەڕەشەو ترساندنیش .

خوا دەفەرموێ: ئەگەر بەشێك لەوەی كە هەڕەشەی پێ لەوان دەكەین و گفتیان پێدەدەین، پێشانی تۆی بدەین، ئەی موحەممەد! ﷺ، ﴿أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ﴾، یان پێشانت نەدەین و تۆ بمرێنین، ئەو سزادانەی كە خوای دادگەر هەڕەشەی پێ لەوان كردوە، تۆ نەیبینی، لە هەردوو حاڵاندا: ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ﴾، بێگومان تۆ تەنیا گەیاندنی پەیامی خوات لەسەرە ﴿وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ﴾، لێپرسینەوەش تەنیا لەسەر ئێمەیە، ئەوە بوو كە خوا ﷻ، سەرەنجام: نەك لە قۆناغی مەككە، بەڵكو لە قۆناغی مەدینەدا، هەندێك لەوەی كە هەڕەشەی پێ لە كافرەكان كرد بوو، لە جەنگی بەدرو، لە فەتحی مەككەو، لە جەنگی حونەین و، لەو ڕووبەڕووبوونەوانەدا، هەندێك لەوەی كە گفتی پێ بە كافرەكاندا بوو، هەڕەشەی پێ لێكردبوون، پێشانی پێغەمبەری ﷺ دا .

كە دەفەرموێ : ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ﴾، یانی: تۆ تەنیا گەیاندنت لەسەرە، تۆ لەسەرت نیە موعجیزەیان بۆ بێنی، یان ئەو سزایەی ئەوان پەلەی لێدەكەن، بۆیان بێنی، وەك لە سووڕەتی (الأنفال)دا هاتوە كە پەلەیان دەكرد، سزایان بۆ بێ ، خوا دەفەرموێ: ﴿وَإِذْ قَالُوا۟ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾﴾

واتە: گوتیان: خوایە! ئەگەر ئەو قورئانە هەقە لەلایەن تۆوە، بەردمان بەسەردا ببارێنە لە سەرێوە، یان سزایەكی بە ئێشمان بۆ بنێرە

تۆ لەسەرت نیە لەبەر ئەو پەلە پەلەی ئەوان، بەپێی داخوازیی ئەوان، سزایان بۆ بێنیە پێش، بەڵكو تۆ تەنیا گەیاندنی پەیامی خوات لەسەرە، ﴿وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ﴾، تەنیا لێپرسینەوەشیان لەسەر ئێمەیە، واتە: ئێمە تەنیا لێپرسینەوەمان لەسەرە، نەك وەڵامدانەوەی پێشنیارەكانیان، ئەوەی كە داوای دەكەن، ئەو داخوازییانەی كە دەیانكەن، خوای كارزان خۆی مولزەم نەكردوە هەر كەسێك شتێكی لێ داواكرد، پێی بدات .

مەسەلەی چوارەم : هۆشداریی دانە کافرەکان کە بەردەوام خوا لە ژیانی مرۆڤدا گۆڕانکاریی دەکات و لە دەوروبەری زەوی کەم دەکاتەوەو، لە دەستەڵاتی حوکمڕانان کەم دەکات و، هیچ کەسێك هەڵوەشێنەرەوەی بڕیاری وی نیە :

خوا دەفەرموێ : ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَٱللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤١﴾ ﴾

تـوێـژینـەوەی ئـەم ئایـەتـە بـەپـێـزە ، لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ﴾، ئایا نەیانبینیوە: ئێمە دێین لە دەوروبەری زەوی، لە چواردەوری زەوی، لە لایەکانی زەوی، کەم دەکەین ؟!

ئایا مەبەست لەوە چییە ؟!

زانایان پێنج واتایان بۆ هێناون :

١) هەندێکیان گوتوویانە: بانگەوازی ئیسلامیی بەردەوام بڵاودەبێتەوەو، پانتاییەکەی فراوان دەبێ و، بەرە لە ژێر پێی بێبڕوایەکان دەردێنێ

٢) هەندێکی دیکە گوتوویانە: مەبەست لێرەدا ئەو گۆڕانکارییانەیە، کە خوا لە ژیانی مرۆڤدا دەیانهێنێتە دی، بەپێی یاساکانی خۆی، حوکمڕانان لەبەین دەچن، یان لە کاردەکەون، دەوڵەمەندان لەبەین دەچن، یان هەژار دەبن، زانایان وەفات دەکەن، یان لادەدەن، یان چاك دەبن، چاکەکاران لێیان تێکدەچێ، خراپەکاران دەگەڕێنەوە، نەخۆش چاکدەبن...هتد، هەموو ئەو گۆڕانکارییانەی کە لە ژیانی مرۆڤدا دەبن

٣) هەندێكیش گوتوویانە: ئەوە هۆشداریی دانە بە بێبڕوایەكانو ترساندنیانە، كە بوونەوەر هەمووی‌و، ئەو زەوییەی ئێوە لەسەری دەژین، لە ژێر هەیمەنەو دەستەڵاتی خوادایە، ئێوەش بەرەو ئەو سەرەنجامە دەچن كە خوای باڵا دەست بۆی دیاریی كردوون، هەڵبەتە ئەم واتایە لە سووڕەتی: (الأنبیاء)یش، لە ئایەتی (٤٤)دا، هاتوە : ﴿ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴾، واتە: ئایا نابینن! ئێمە دێین لە لایەكانی زەوی كەم دەكەینەوە، ئایا ئەوان زاڵ دەبن، واتە: چارەنووسی زەوی هەمووی لە ژێر دەستی ئێمە دایەو، چارەنووسی بوون، هەمووی لە ژێر دەستی ئێمە دایە، ئێوە بە تەمای چین! بە تەمای ئەوەن ئێوە زاڵ بن‌و، سەرئەنجام هی ئێوەبێ؟ ئەگەر وا بیربكەنەوە، خەیاڵ پلاّوتانكردوە

٤) هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان گوتوویانە: مەبەست لەم ئایەتە بەپێزە ئاماژە كردنە بە فتووحاتی ئیسلامیی كە دوایی ئیسلام دەسەڵاتی دەبێت‌و، بەهێز ڕووبەڕوو دەبێتەوە لەگەڵ كافرەكاندا، بەڵام من ئەوە بە دوور دەزانم‌و پێم وانیە ئەو ئایەتە ئەوە بگەیەنێ

٥) هەندێكی دیكە گوتوویانە: مەبەست ئەوەیە: لە وشكانیی كەمدەبێتەوەو پانتایی دەریا زیاد دەكات، چونكە بەستەڵەكەكان دەتوێنەوە

دەڵێین: ئەم واتایەش لەگەڵ ئایەتەكەدا گونجاوە، بەڵام بە پێی سیاقی ئایەتەكە، وادەرناكەوێ مەبەست پێی ئەوەبێ، بەتایبەتیی كە ئەوە تەنیا زانایان‌و پسپۆڕان دەیزانن، ئەوە لە لایەكەوەو، لە لایەكی دیكەشەوە: لەم دوادواییەدا كە مرۆڤ زۆر دەستكاریی سروشتی كردوەو، چینی ئۆزۆن كونی تێبووەو، ئەو تیشكانە دێنە خوار كە لە ئەنجامی كونبوونی بەرگە هەوای زەوی دا، دەبنە هۆی توانەوەی بەستەڵەكەكانی سەرووی دنیا، ئەوە لەم ڕۆژگارەدا پەیدابووە !

بەڵام مانای ڕاست هەر ئەوەیە كە خوای پەروەردگار، دەیەوێ تێمانبگەیەنێ: كە ئەم زەوییە چارەنووسی‌و سەرەنجامی بە دەستی خوای

بالأدەستە، تەصەڕووفی تێدا دەکات، هەم لە زەوی دا، وەك زەوی، هەمیش لە خەڵکی سەر زەوی دا، بە هەموو چین و توێژەکانیەوە .

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَٱللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِۦ ﴾، خواش بڕیار دەدات و حوکم دەدات و، هیچ تێهەڵچووەوەیەك و، هیچ چاو پێداگێڕەوەیەك و، هیچ بەدواداچوویەك، بۆ حوکم و بڕیاری خوا نیە

(الـمُعَقِّب: مَنْ يكِرُّ على الشيءِ فَيُبْطِلُه)، (مُعَقِّبْ) كەسێكە بە دوای شتێك دەکەوێ و هەڵیدەوەشێنێتەوە، (وحقيقته من يَعْقُبُهُ ويُقَفِّيه بالردِّ والإبطال)، (مُعَقِّب) لە (عَقِب)ەوە هاتوە، واتە: پاژنەپێ، کەسێك بە دوای شتێك دادەچێ و، بەدوای دەکەوێ و، هەڵیدەوەشێنێتەوە .

یانی: هیچ هەڵوەشێنەرەوەیەك و بەدواداچوویەك و سۆراغکەرێك نیە بۆ بڕیاری خوا، ئەو بڕیارەی کە خوا دەیدات، ئەو حوکمەی کە خوا دەیدات، یەکجارەکییە و یەکلاییکەرەوەیە

بڕگەی سێیەم : - ﴿ وَهُوَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴾، خوا لێپرسینەوەی زۆر خێرایە، مەبەست ئەوە نیە کە پەلە بکات لە لێپرسینەوەی بەندەکانی، بەڵام لە کاتێکدا وەختی لێپرسینەوە دێ، بە خێرایی تێکی دەپەڕێنێ و دەست و برد، ئەو لێپرسینەوەیە ئەنجام دەدرێ، کە لێپرسینەوەکەش بۆ ئەهلی ئیمان، سەرەنجامەکەی پاداشت دانەوەیە و، بۆ بێبڕوایان و خراپەکارانیش، بریتیە لە سزادان .

مەسەلەی پێنجەم : گەلانی بێبڕوای پێشووش پیلانی زۆریان گێڕاون، بەڵام پیلانەکانیان لە ژێر ڕکێفی ویستی ڕەهای خوادا بوون و، خواش بە کردەوەی هەموو کەس ئاگادارە و، کافرانیش لەمەودوا دەزانن کە سەرەنجامی مەنزڵگای دواڕۆژ، بۆ کێ دەبێ !

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَقَدْ مَكَرَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ ٱلْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ ٱلْكُفَّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٤٢﴾ ﴾

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە لە چوار بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : - ﴿ وَقَدْ مَكَرَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ﴾، بێگومان ئەوانەی پێش وانیش پیلانیان گێڕا، فێڵیان كردو نەخشەی خراپیان دانا، بۆ دژایەتییكردنی پێغەمبەرانی خواو بۆ دژایەتیی كردنی پەیامو بەرنامەكانی خوا، كە لە بەرژەوەندییە ناشەرعییەكانی ئەوانیان دەدا، تەماشا بكەن! دوژمنانی پێغەمبەرانی خوا، كێ بوون؟ هەمیشە خۆ بە گەورەدانەران و خۆشگوزەرانان بوون، تاوانباران و ستەمكاران بوون، ئەوانە بۆچی دژی پێغەمبەرانی خوا ﷺ و ئەو پەیامە خواییە بوون كە هێناویانە؟ لەبەرئەوەی زانیویانە: ئەگەر ئەو پەیامو بەرنامەیەی خوا بچەسپێ، بەرژەوەندییەكانی ئەوان لەبەین دەچن، بۆیە ئەوانە پیلانی زۆریان گێڕاون

بڕگەی دووەم : - ﴿ فَلِلَّهِ ٱلْمَكْرُ جَمِيعًا ﴾، بەڵام مەكرو نەخشەو پیلانی ئەوان هەمووی لەبەردەستی خوادایە، یاخود: هەر خوا خاوەنی هەموو تەگبیرو نەخشەو پیلانێكە .

(المَكْرُ: صَرْفُ الغَيْرِ عَمَا يَقْصِدُه بحيلة، أو التدبيرُ الخَفيُّ)، وەك پێشتریش گوتمان، (مكر) بریتییە لە لادانی بەرانبەرەكەت لەو ئامانجەی كە بۆی دەچێ، بەڵام بە فێڵێك، یان بریتییە لە نەخشەدانانێكی پەنهانكاریی .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ﴾، خوا عز و جل هەر كەسێك هەر شتێك دەكات، دەیزانێ و پێی ئاگادارەو چاودێریەتی

بڕگەی چوارەم : - ﴿ وَسَيَعْلَمُ ٱلْكُفَّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴾، لەمەودوا بە دڵنیاییەوە، كافرەكان دەزانن مەنزڵگای سەرەنجامی دواڕۆژ بۆ كێیە؟ ئەمە خوێنراویشەتەوە: (وَسَيَعلَمُ الكافِرُ)، بابای بێبڕوا دەزانێ سەرەنجامی دواڕۆژ لە گرەوی كێدایە ؟

کەواتە :

یەك : پێش ئەوانیش پیلانکاریی کراوە، بەڵام پیلانەکان، فێڵو فەرەجو نەخشە خراپەکان، سەری خاوەنەکانیان خواردوە .

دوو : خوا باڵادەستی ڕەهایە، هەموو شتێك لە بن دەستی خوادایەو، ئەو پیلانو نەخشەیەش کە دایدەنێن، هەر لەژێر ڕکێفی وی دایە

سێ : خوا بە کردارو ڕەفتاری بەندەکانی زانایە

چوار : سەرەنجامی باشیش لە گرەوی بڕواداران دایەو، کافرانیش بێمرادو بێئاگام دەبن

مەسەلەی شەشەمو کۆتایی : خوا فەرمان بە پێغەمبەرەکەی موحەممەد ﷺ دەکات، کە لە بەرانبەر نکووڵییکاران لە پێغەمبەرایەتییەکەیدا بڵێ: خواو زانای کتێبە ئاسمانییەکان بەسە ، شایەدبن لە نێوانماندا :

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە ، لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : ﴿ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ﴾، ئەوانەی بێبڕوان، (بەچی بێبڕوان؟ بێبڕوان بە خوا، بە فریشتەکانی خوا، بە پێغەمبەرانی خوا، بە کتێبەکانی خوا، بە ڕۆژی دوایی، بێبڕوان بە هەموو ئەو شتانەی کە دەبێ ئیمانیان پێ بهێنرێ)، ئەوانەی بێبڕوان دەڵێن: ﴿ لَسْتَ مُرْسَلًا ﴾، تۆ ڕەوانەکراو نی، واتە: تۆ لەلایەن خواوە ڕەوانە نەکراوی، پەیامت پێدا نەنێردراوە، بەڵام بەبێ ئەوەی کە هیچ بەڵگەیەك بخەنەڕوو

برگەی دووەم : ﴿قُلۡ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدَۢا بَيۡنِي وَبَيۡنَكُمۡ﴾، بڵێ: خوا بەسە شایەد بێ لە نێوان منو ئێوەدا

برگەی سێیەم : ﴿وَمَنۡ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلۡكِتَٰبِ﴾، هەروەها ئەو کەسەی کە زانیاریی کتێبی لەلایە، بەسە شایەد بێ لە نێوانماندا

أ/ شایەدییدانی خوا بۆ پێغەمبەری خاتەم (موحەمەد ﷺ)، لە چەند شتێك دا بەرجەستەیە :

یەکەم : موعجیزەکەی، ئەو قورئانەی پێی داوە، موعجیزەیەو بەڵگەیەکی دەستەوسانکەرە، بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوایە، تەحەدداى مرۆڤ و جندی کردوە کە قورئانێکی وابێنن، نەخێر دە (١٠) سوورەت بێنن، نەخێر سوورەتێك بێنن، بەڵام هەموویان دەستەوسانو دەستە پاچە بوون لە بەرانبەریدا، کەواتە: ئەوە فەرمایشتی خوایە، ئنجا دوایش کەسێك کە لە قورئان تێبگاتو لێی وردبێتەوە، سەیر دەکات ڕووەکانی ئیعجازی قورئان بێ کۆتایین، وەك لە مەوسووعەی : (الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله عز و جل)دا، لەو کتێبەدا[1] کە تەرخانمان کردوە بۆ باسی کتێبەکانی خواو باسی قورئان، باسمان کردوە کە ڕووەکانی ئیعجازی قورئان، واتە: بوارەکانی کە قورئان خەڵکیان تێدا دەستە پاچە دەکات، سنووردار نین، یەك نیەو دوو نینو دە نین، بەڵکو لە هەر ڕۆژگارو زەمانێکدا، لە هەر کۆمەڵگایەکدا، بەپێی پێویستیی ئەو کۆمەڵگایە کە پێویست بێ بزانن: قورئان فەرمایشتی خوایەو، بەڵگەی ڕاستێتیی پێغەمبەری خوایە ﷺ، قورئان ڕووی تازەو بواری تازە، لە ئیعجازو دەستەوسانکردنی خۆی پێشان دەدات .

دووەم : پشتگیرییکردنی خوا بۆ پێغەمبەرەکەی‌و، سەرخستنی

سێیەم : پارێزگاریی لێکردنی خوا عزو جل بۆ قورئانو بۆ پێغەمبەریش ﷺ

---

١) بڕوانە : (الكتاب الخامس: الإيمان بكتب الله تعالى) .

چوارەم : سـەرەنجامی خێری پێغـەمبـەری خـوا (محمـد) ﷺ، كە ئێستا ئێمە دوای (١٤ ـ ١٥) سەدە، ئەوە وەك ڕۆژ لە نێوەڕاستی ئاسماندا دەبینین

ب / شایەدییدانی زانایانی خاوەن كتێبانیش بەوەیە كە نیشانەكانی پێغەمبەری خاتەم ﷺ ، لە كتێبەكانی خۆیاندا دەبینن، وەسفەكانی دەبینن .

وەك لە تەفسیری ئایەتی (١٥٧)ی سوورەتی (الأعراف)دا، باسێكی تێرو تەسەلمان لەوبارەوە كردوە .

هەروەها لەوبارەوە :

١) لە سوورەتی (الشعراء)یش، لە ئایەتی (١٩٧)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُاْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، ئایا بۆ ئەوان ئەوە بەڵگەو نیشانە نیە (كە موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوایە)، كە زانایانی بەنو ئیسرائیل، گەلی ئیسرائیل، بیزانن، یانی: بزانن كە قورئان كتێبی خوایەو، بزانن كە موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوایە، لەبەرئەوەی نیشانەكانی لە كتێبەكانیاندا هەن، ئایا بۆ ئەوان نابێتە بەڵگەو، بۆ ئەوان نیشانە نیە ؟!

٢) شایانی باسە :

ژمارەیەك لە زانا بەرجەستەكانی بەنو ئیسرائیل، كاتی خۆی ئیمانیان بە پێغەمبەری خوا (محمد) ﷺ هێنا، لە پێشەوەی هەموویان (عبدالله بن سلام)، وەك خوا لە سوورەتی (الأحقاف)، لە ئایەتی (١٠)دا، دەفەرموێ: ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرْتُم بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِۦ فَـَٔامَنَ وَٱسْتَكْبَرْتُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، واتە: بڵێ: ئایا دەبینن، {پێم بڵێن} ئەگەر ئەم قورئانە لەلایەن خواوە بوو، ئێوەش پێی بێبڕوا بوون، شایەدێكیش لە بەنو ئیسرائیل شایەدیی دا، لەسەری (كە ئەم موحەممەدە

پێغەمبەری خوایەو، ئەم قورئانە وەحییو پەیامی خوایە)، ئەو ئیمانی پێهێناو، ئێوەش خۆتان بە زل گرت، (واتە: ئێوە هەڵوێستو وەڵامتان چی دەبێ؟)، بێگومان خوا کۆمەڵی ستەمکاران ناخاتە سەر ڕاستە ڕێ

٣) هەروەها لە سووڕەتی (الأعراف)، ئایەتی (١٥٧)دا، دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِىَّ ٱلْأُمِّىَّ ٱلَّذِى يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ ... ﴾

واتە: ئەوانەی کە شوێن ڕەوانەکراوی پێغەمبەری نەخوێندەوار (یان: نەشارەزا بە کتێبە ئاسمانییەکان)، دەکەون، کە ناوونیشانەکانی بە نووسراویی دەبینن لە لای خۆیان، لە تەوراتو ئینجیلدا، ئەوانە کەسانێکن کە خوای پەروەردگار موژدەی چاکی پێداون .

ئەوە سێ نموونەو لە زۆر شوێنی دیکەدا خوای پەروەردگار باسی شایەدیدانی خاوەن کتێبەکانو زانایانی خاوەن کتێبەکان دەکات، لەسەر ڕاستێتیی پێغەمبەری خاتەم ﷺ، کە هەم شایەدییدانی خواو، هەم شایەدییدانی ئەو زانایانە کە ئەهلی ئینصاف بوون، بەسە، کە بەڵگەبێ لەسەر ئەوەی کە موحەممەد ﷺ ڕەوانەکراوە لە لایەن خواوەو، کە دەفەرموێ: من پێغەمبەری خوام، قسەیەك نیە لە گیرفانی خۆی دەریهێنابێو، لە خۆیەوە فەرمووبێتی .

لێرەش دا کۆتایی بە تەفسیرکردنی سووڕەتی (الرّعد) دێنینو دەڵێین :

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

www.alibapir.net

تەفسیری سوورەتی (إبراهيم)

www.alibapir.net

دەستپێك

بەڕێزان !

ئەمڕۆ كە (١١)ی مانگی ڕەمەزانی ساڵی (١٤٣٨)ی كۆچییە، بەرانبەر (٦/ ٦/ ٢٠١٧) زایینیی، خوا پشتیوان بێ، دەست دەكەین بە ڕوونكردنەوەی ماناو مەبەستەكانی ئایەتە بە پێزەكانی سووڕەتی (إبراهیم) عليه السلام، كە ئەم سووڕەتە تەنیا ئەو ناوەی هەیە، سەرەتاش پێناسەی سووڕەتی (إبراهیم) دەكەین، لە چەند خاڵێكدا :

پێناسەی سووڕەتی (إبراهیم) و نێوەڕۆكەكەی

١/ سووڕەتێكی مەككەییە، ناوەكەی هەر سووڕەتی (إبراهیم)ە، بە بڕوای تێكڕای زانایان، ئەویش لەبەر ئەوەی بەسەرهاتی ئیبراهیم عليه السلامی تێدا هاتوە، هەڵبەتە بەسەرهاتی ئیبراهیم (خَلِيلُ الله) لە گەلێك لە سووڕەتەكاندا هاتوە، بەڵام لێرەدا بەسەرهاتێكی تایبەتە، لە پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) تەنیا باسی بەسەرهاتی ئیبراهیم كراوە، وێڕای ئاماژەیەكی كورت بە بەسەرهاتی مووسا عليه السلام و دوو جاران ناوهێنرانی.

٢/ ژمارەی ئایەتەكانی ئەم سووڕەتە، زانایان ڕاجیاییان هەیە لەوبارەوە، هەندێكیان كە پێیان دەگوترێ: (عُلَماءُ البَصْرَة) یان (أَهْلُ البَصْرَة) دەڵێن: ژمارەی ئایەتەكانی: پەنجاویەك (٥١)ە، بەڵام زانایانی ئەهلی كووفە دەڵێن: پەنجاودوو (٥٢)یەو، زانا مەدینەییەكانیش دەڵێن: پەنجاوچوار (٥٤)ەو، زانایانی شامیش گوتوویانە: ژمارەیان پەنجا (٥٠)یە.

هەڵبەتە ئەو موصحەفانەی کە بە پێی خوێندنەوەی (حفص)ن، ژمارە (٥٢)یان تەبەننیی کردوە، ئێمەش هەر لەسەر ئەوە ڕۆیشتووین، جاری دیکەش باسمان کردوە کە ڕاجیایی زانایان دەربارەی ژمارەی ئایەتەکان، ناگەڕێتەوە بۆ ئەوە کە یەکێکیان بڵێ: ئەم ئایەتە هەیەو ئەوی دیکە نکووڵیی لێ بکات! هەموویان لەسەر هەموو ڕستەکانی قورئانو، هەموو وشەو پیتەکانی قورئانیش یەکدەنگن[1]، بەڵام لە کوێ ئایەتێك کۆتایی پێ دێو، لە کوێ ئایەتێکی دی دەست پێدەکات، واتە: لە کورتییو درێژیی ڕستەکاندا، زانایان ڕاجیاییان هەیە ئەگەرنا لە قەبارەی سووڕەتەکەدا بە ڕستەکانیەوە، بە وشەکانیەوە، بەڵکو بە پیتەکانیشیەوە، زانایان هەموویان یەکدەنگن .

٣/ سووڕەتی (إبراهیم)، دوای سووڕەتی (الشورى)و، پێش سووڕەتی (الأنبياء) دابەزیوە، واتە: لە ڕیزبەندیی دابەزین (ترتيب النزول)دا، ژمارە حەفتا (٧٠)ی هەیە، بەڵام لە ڕیزبەندیی (مصحف)دا، ژمارە چواردە (١٤) یە.

٤/ نێوەڕۆكو مەبەستەکانی سووڕەتی (إبراهیم)مان، دابەش کردوون بۆ چواردە (١٤) بابەت :

١) لە ئایەتەکانی: (١و ٢و ٣)دا، باسی ئامانجی دابەزێنرانو نێردرانی قورئان کراوە .

٢) لە ئایەتی ژمارە (٤)دا، باسی ئامانجی نێردرانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) کراوە .

٣) لە ئایەتەکانی: (٥ – ٨)دا، ئاماژە بە بەسەرهاتی مووسا ﵇ و گەلەکەی کراوە، هەڵبەتە ناوی مووساش هاتوە لەم سووڕەتەدا، بەڵام زۆر بە کورتیی ئاماژەیەك بە بەسەرهاتەکەی کراوە .

٤) لە ئایەتەکانی: (٩ – ١٧)دا، وتووێژێکی ناوازەی نێوان سەرجەم پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)و تێکڕای گەلە کافرەکانیان باسکراوە، کە لە قورئاندا تاکەو، تەنیا لەم شوێنەدا بەم شێوە هاتوە.

---

١) ئایەتەکانی قورئان ژمارەیان: (٦٢٣٦)و، ژمارەی وشەکانی قورئان: (٧٧,٤٣٩)و، ژمارەی پیتەکانی: (٣٢١,١٩٠).

٥) لە ئایەتی ژمارە (١٨)دا، خوا ﷻ سەرەنجامی كردەوەو كاری بێبڕوایانمان بۆ وێنا دەكات، لە وێنەیەكی سەرنجڕاكیشدا.

٦) لە ئایەتەكانی: (١٩و ٢٠)دا، ئەو ڕاستییە خراوەتە ڕوو، كە خوا ﷻ ئاسمانەكانو زەوی بە هەق هێناونە دی.

٧) لە ئایەتەكانی: (٢١و ٢٢و ٢٣)دا، گفتوگۆیەكی نێوان شوێنكەوتووانی كوفر، سەرانی ئەهلی كوفر، بە شەیتانیشەوە، خراوەتە ڕوو .

٨) دوو وێنە هێنراونەوە بۆ ڕوونكردنەوەو وێناكردنی بەرنامەی ڕاستی خواو، ڕێچكەی پووچی كوفر، لە ئایەتەكانی: (٢٤ – ٢٧) دا .

٩) خستنەڕووی سەرەنجامی كافرانی ناسوپاسو سپڵەو پێ نەزان، لە ئایەتەكانی : (٢٨ – ٣٠)دا .

١٠) ڕێنمایی كردنی بڕواداران بۆ نوێژكردنو،ماڵو سامان بەخشین، كە لە ئایەتی (٣١)دا خراوەتە ڕوو .

١١) ناساندنی خوا ﷻ لە میانی خستنە ڕووی نیعمەتەكانیدا، كە سەرجەم دە (١٠) نیعمەتن، لە ئایەتەكانی: (٣٢ – ٣٤)دا .

١٢) باسكردنی ڕازو نیازو پاڕانەوەیەكی گەورەی ئیبراهیم (خَلِيلُ الله) عليه السلام لە ئایەتەكانی: (٣٥ - ٤١)دا، خراوەتە ڕوو .

١٣) خستنە ڕووی سەرەنجامی كافرانی ستەمكار لە دواڕۆژدا، لە ئایەتەكانی: (٤٢ – ٥١)دا .

١٤) مەبەستی چواردەیەمو كۆتایی، كۆتایی هێنانی ئەم سوورەتە موبارەكە، بەو ڕاستییە كە ئەم قورئانە ئاگاداریی‌و، هۆشداریی‌و، زانیارییە، لەبارەی یەكتایی خوای بەرزی مەزنەوە، كە لە ئایەتی ژمارە: (٥٢)دا، باسكراوە .

٥/ كۆی ئایەتەكانی ئەم سوورەتە، كە پەنجاودوو (٥٢)ە، دابەشمان كردوون، بۆ شەش دەرس :

دەرسی یەكەم : ئایەتەكانی : (١ - ٨) .

دەرسی دووەم : ئایەتەكانی : (٩ - ١٨) .

دەرسی سێیەم : ئایەتەكانی : (١٩ - ٢٣) .

دەرسی چوارەم : ئایەتەكانی : (٢٤ - ٣٤) .

دەرسی پێنجەم : ئایەتەكانی : (٣٥ - ٤١) .

دەرسی شەشەم : ئایەتەكانی : (٤٢ - ٥٢) .

ئنجا لە كۆتایی تەفسیركردنی ئایەتەكانیشدا، لێكۆڵینەوەیەك لەبارەی ژیانو بەسەرهاتەكانی ئیبراهیم (خَلِيلُ الله)ەوە ﷺ دەكەین، كە هەوڵمانداوە لێكۆڵینەوەیەكی تێرو تەسەل بێ، چونكە ئەم سوورەتە بە ناوی ئیبراهیمەوە ناونراوەو، ئێمەش وەك بنچینەیەك ئەوەمان ڕەچاو كردوە، كە لە هەر سوورەتێك دا بەناوی هەر پێغەمبەرێك (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمِ) ناونرابێ، لێكۆڵینەوەیەكی تێرو تەسەل، لەبارەی ئەو پێغەمبەرەوە بكەین، كە ئەو سوورەتە موبارەكەی بە ناوەوە كراوە .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە هەشت (٨) ئایەت پێك دێ، ئایەتەکانی : (١ - ٨)، کە چوار مەبەستی سەرەکیی تێدا خراونە ڕوو :

<u>یەکەم:</u> ئامانجی نێردرانی قورئانو، هەڵوێستی نەرێنییانەی بێبڕوایان، لە بەرانبەریدا .

<u>دووەم :</u> ئامانجی نێردرانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمَ) بە گشتی.

<u>سێیەم :</u> ئاماژەیەك بە ئامانجی نێردرانی مووسا ﷺ بۆ لای گەلەکەی: بەنو ئیسرائیل .

<u>چوارەم :</u> خستنە ڕووی ئەو ڕاستییە مەزنە، کە ئەوە یاسای خوایە، سوپاسگوزاریی دەبێتە مایەی زیاد بوونی نیعمەتەکانو، سپڵەییش هۆکاری لاچوونیانە .

أَعُوذُ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿الٓر ۚ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ
إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴿١﴾ ٱللَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ
وَوَيْلٌ لِّلْكَٰفِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا عَلَى
ٱلْءَاخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴿٣﴾ وَمَآ
أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى
مَن يَشَآءُ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ أَنْ
أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ
لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ
عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَىٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ
أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾
تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ۖ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِى لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾
وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكْفُرُوٓا۟ أَنتُمْ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، ئەلیف لام ڕا، (ئەم قورئانە) كتێبێكە بۆ لای تۆمان دابەزاندوە (ئەی موحەممەد!) تاكو بە مۆڵەتی پەروەردگاریان، خەڵكی لە تاریكاییان بەرەو ڕۆشنایی بێنیەدەر، بەرەو ڕاستە ڕێی (خوای) زاڵی ستایشكراو (ڕێنماییان بكەی) ﴿١﴾ ئەو خوایەی كە هەرچی لە ئاسمانەكان‌و لە زەمین دایە هی ویە، هاواریش بۆ بێبڕوایان لە ئازارێكی بە ئێش ﴿٢﴾ ئەوانەی ژیانی دنیایان خۆشدەوێ‌و، بەسەر دواڕۆژدا هەڵیدەبژێرن‌و، خەڵكی لە ڕێی خوا لادەدەن‌و، لاریی بۆ دەخوازن، ئەوان لە گومڕاییەكی دوور دان ﴿٣﴾ هیچ پێغەمبەرێكیشمان بە زمانی گەلەكەی نەبێ، نەناردوە، تاكو بۆیان ڕوون بكاتەوە (دەبێ چۆن بكەن‌و چی بكەن؟) ئیدی سەرەنجام : خوا هەر كەسێكی بوێ گومڕاو، هەر كەسێكیشی بوێ ڕاستە ڕێی دەكات‌و، ئەو (خوا) زاڵی كارزانە ﴿٤﴾ بە دڵنیاییەوە مووساشمان بە نیشانەكانمانەوە نارد: كە گەلەكەت لە تاریكاییان بەرەو ڕۆشناییان دەربێنەو، ڕۆژەكانی خوایان بخەوە یاد، بێگومان لەوەدا نیشانە هەن، بۆ هەر زۆر خۆڕاگرێكی سوپاسگوزار ﴿٥﴾ یاد بكەوە! كاتێك مووسا بە گەلەكەی خۆی گوت: چاكەی خوا بەسەرتانەوە یاد بكەنەوە: كاتێك كە لە دارو دەستەی فیرعەون قوتاری كردن، لە حاڵێكدا كە ئازارێكی خراپیان پێ دەچێژتن‌و، كوڕەكانتانیان سەردەبڕی‌و ئافرەتەكانتانیان لە ژیاندا دەهێشتەوەو، لەو حاڵەشتاندا تاقیكردنەوەیەكی مەزن لە پەروەردگارتانەوە هەبوو ﴿٦﴾ یادیش بكەنەوە! كاتێك پەروەردگارتان ڕایگەیاند : ئەگەر سوپاسگوزاریی بكەن (لەسەر چاكەكانم) بە دڵنیاییەوە بۆتان زیاد دەكەم، بەڵام ئەگەر ناسوپاس‌و، سپڵە بن، ئەوە سزاو ئازارم (بۆ سپڵان) توندە ﴿٧﴾ مووساش (بە گەلەكەی خۆی) گوت: ئەگەر ئێوەو هەموو ئەوانەی لەسەر زەویین ناسوپاس بن، بە دڵنیایی، بێگومان، خوا بێنیازی ستایشكراوە ﴿٨﴾}.

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەکان

(بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ): بە مۆڵەتی پەروەردگاریان، یان بە ویستی پەروەردگاریان، (الإِذْنُ فِي الشَّيءِ: إِعْلاَمٌ بِإِجَازَتِهِ وَرخصَةَ فِيهِ، بِإِذْنِهِ، أَيِ: بِإِرَادَتِهِ وَأَمْرِهِ) وشەی (إِذْن): لە شتێکدا، واتە: ڕێپێدانی و مۆڵەت پێدانیو، وشەی (إذن)، بە مانای ویستی خوا دێو، بە مانای فەرمانی خواش دێ .

(وَوَيۡلٌ لِّلۡكَٰفِرِينَ مِنۡ عَذَابٖ شَدِيدٍ): (قَالَ: الأَصْمَعِيّ: وَيلٌ: قُبْحٌ، وقَدْ يُسْتَعْمَلُ للتَحَسُّر)، (وَيل) لە زمانی عەرەبیی دا بە مانای شتی ناشیرینو ناقۆڵا دێو، بە مانای خەفەت خواردنیش دێ، خاوەنی (المعجم الوسیط)یش[1] دەڵێ: (الويلُ: حُلُولُ الشَّرِّ وَكَلِمَةُ العَذَاب)، واتە: (وَيل) ئەوەیە کە شەڕو خراپەیەك ڕوو لە ئینسان بکاتو، وشەی سزاو ئازاریشە هەندێکیش گوتوویانە: (ویل) ناوی چاڵێکە لە دۆزەخدا .

(يَسۡتَحِبُّونَ): هەر (يُحِبُّونَ)یە، بەڵام پیتی (س) و (ت)ی بۆ زیاد کراون، واتە: خۆشیان دەوێ، بەڵام لێرەدا بە (يُؤْثِرون)مان مانا کرد، واتە: بەسەریدا هەڵدەبژێرن، چونکە بە وشەی: (على) تەعەددای پێکراوە، {بەرکار (مفعول بە) خواستوە} بۆیە وێڕای مانای خۆی، مانای وشەیەکی دیکەشی خراوەتە نێو، کە لە زمانی عەرەبیی دا (تضمین)ی پێدەگوترێ، واتە: خرانە نێو، وەك دوایی باسی دەکەین .

(وَيَبۡغُونَهَا عِوَجًا): لارییان بۆی دەوێ، واتە: بۆ ئایینو بەرنامەی خوا، دەیانەوێ لارو وێر، خوارو خێچ، بیخەنە بەرچاو، وشەی (عِوَج) بۆ شتی مەعنەوییی بەکاردێ، بەڵام (عَوَج) بۆ شتی ماددییە، دەگوترێ: (جِدَارٌ عَوَج) واتە: دیوارێکی لار.

---

١) ص ١٠٦١.

(بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِ): وشـــەی (أَيـام) كـۆی (يَـوْم)ەو، (أَيّـامُ الله، أَي: أَيّـام بطشـه لأعـدائِهِمْ، وَتَأْييـدِهِ لَهُـمْ) واتـە: ئـەو ڕۆژانـەی كـە خـوا تۆڵـەی لـە دوژمنانيـان تێدا ستاندۆتـەوەو، پشتگيـريی ئەوانی كـردوە، زۆر جـاران باسمـان كـردوە، وشـەی: (يوم) بـە مـانـای ماوەيـەك لـە كـات دێ، ئيدی مـەرج نيـە (١٢) سـەعـات، يـاخـود (٢٤) سـەعات بێ، بـەڵكو مەبـەست ئـەو كـاتانـەن، ئـەو قۆنـاغانـەن، كـە دەستـی خـوايـان تێدا دەركـەوتوە، بـۆ پشتگيـريی بڕواداران‌و، تووڕەيی‌و تۆڵـەی خـوا بـۆ دوژمنـانی بڕواداران .

(يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ): واتـە: سـزاو ئـازارێكی خـراپيـان پێدەچێژتـن، (السـوم : الذَّهـابُ في ابتغاء الشيءِ) واتـە: وشـەی (سوم) بريتيـە لـەوە كـە ئينسـان بـڕوا بـە دوای شتـێكـدا .

(بَلَآءٌ): (البَـلاَءُ: الإِخْتِبَارُ، وَهُنا المُصِيبـة بالشَّـرِّ) وشـەی (بَلاَء) لـە ئـەسڵ زمـانـدا بـە مـانـای تـاقيكـردنـەوە دێ، بـەڵام لێرەدا بـە مـانـای تاقيكـردنـەوە بـە بـەڵاو نـاڕەحـەتيـی، دێ .

(تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ): واتــە: پەروەردگـارتـان ڕايگـەيـاند، (التـأذُّن: مُبَالَـغَـةٌ فِـي الأَذَانِ، مِثْلُ تَوَعَّدَ مِنْ أَوْعَدَ، وَتَفَضَّـلَ مِنْ أَفْضَـلَ) وشـەی (تـأذُّن) واتــە: ڕاگـەيـانـدنێكـی زۆر بـە تۆخيی، چونكە وشـەی (أذان) واتـە: ڕاگەيـاندن، بـەڵام (تَـأذُّن) واتـە: زۆر بـە تۆخی ڕايگـەيـاند، وەك وشـەی (تَوعَّـد) واتـە: هـەڕەشـەيـەكی تۆخـی لـێكـرد، يـان (أَفْضَـل) واتـە: بـەخشـی، بـەڵام (تَفَضَّـل) واتـە: زۆری بـەخشـی .

مانای گشتی ئایەتەکان

ئەم هەشت (٨) ئایەتە کە دەستپێکی بابەتەکانی ئەم سوورەتەن، وەك لە پێناسەی ئەم سوورەتەداو، لە پێناسەی ئەم دەرسەشدا باسمان کرد، چەند بابەتێکی گرنگ دەگرنە خۆیان.

وەك پێشتریش گوتمان: ئەم سوورەتە سوورەتێکی مەککەییە، سوورەتە مەککەییەکانیش وەك لە سەرەتای سوورەتی (الأنعام)دا باسمان کردوە، کە لە دوای سوورەتی (الفاتحة) سوورەتی (الأنعام) یەکەمین سوورەتی مەککەییە لە ریزبەندیی (مصحف)دا، لەوێدا بە تەفصیلْ باسی سروشتی سوورەتە مەکەییەکانو، سروشتی سوورەتی مەدینەییەکانمان کردوە، واتە: پێویستە خوێنەرانی بەرێز، بگەرێنەوە بۆ ئەوێ، بۆ زانیاریی زیاتر لەبارەی سروشتی سوورەتە مەککییەکانو سوورەتە مەدەنیەییەکانو، خاڵە هاوبەشو، خاڵە جیاوازەکانیانەوە .

بەڵام لێرەدا بەنسبەت سوورەتی (إبراهیم)ەوە دەڵێین: ئەگەر ئەم سوورەتە لە ریز بەندیی دابەزیندا، حەفتایەمین سوورەت بێت، مانای وایە (٦٩) سوورەت لە پێش سوورەتی (إبراهیم)دا دابەزیون، هەر بۆیەش خوا ﷻ لێرەدا هەندێك بابەت بە کورتیی ئاماژە ئاسا باس دەکات، بۆ وێنە: لێرەدا کە باسی مووسا ﷺ دەکات، زۆر بە کورتیی ئاماژەی پێ دەکاتو، کە باسی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دەکات بە گشتی، دیالۆگو گفتوگۆیەك لە نێوان پێغەمبەرانو گەلەکانیاندا دێنێ، چونکە لە (٦٩) سوورەتەکەی پێش ئەم سوورەتەدا، خوا بە درێژیی باسی بەسەرهاتی پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کردوە، هەر کامێکیان لەگەڵ گەلەکەی دا، هەروەها بە درێژیی باسی بەسەرهاتی مووسا ﷺ لەگەڵ گەلەکەی (بەنو ئیسرائیل)دا کراوە، بۆیە لێرەدا خوا ﷻ تەنیا ئاماژە دەکات بەو شتانەی کە پێشتر کە بە درێژیی باسی کردوون .

لێرەدا ئەم سوورەتە ئاوا دەست پێدەکات: ﴿ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، زۆرجار باسمان کردوە کە کاتێک کە ئەم ڕستە موبارەکە دەخوێنرێتەوە، پێویستە ئەوە بە زەینو دڵدا بهێنرێ کە :

١/ من ئەو کارە بە ناوی خواوە دەستپێدەکەم .

٢/ بۆ خوا دەستی پێدەکەم، ئامانج/ ڕازیکردنی ویە .

٣/ لەم کارەدا پشت بە خوا دەبەستم، واتە: سەرسامو موعجەب نیم بە خۆم، بەڵکو بە توانای خواو، بە ڕێپێدرانی خوای پەروەردگار ئەم کارە دەکەم .

٤/ ئەم کارە بە پێی ئایین و بەرنامەی خوا ئەنجام دەدەم .

﴿ الٓر ﴾ ئەم پیتە پچڕ پچڕانە، لە سەرەتای تەفسیری سووڕەتی (یونس)دا، بە تەفصیلێ قسەمان لێ کردوون، کە باشترین مانا لێکدانەوە، یان باشترین لێتێگەیشتن بۆ ئەو پیتە پچڕ پچڕانە، ئەوەیە کە :

خوا ﷻ دەیەوێ بەو خەڵکە بفەرموێ: ئەم قورئانەی کە لەبەردەستتانە هەر لەو پیتانەو لەو دەنگانە، پێکهاتوە کە ئێوە قسەیان پێ دەکەن: (أ، ل، ر، ص، ق، ن ... هتد)، واتە: مادام ئێوە ناتوانن، نەك وێنەی ئەم قورئانەو، وێنەی دە (١٠) سووڕەتو، بەڵکو وێنەی سووڕەتێکیشی بێنن، کەواتە: بزانن: ئەو قورئانەی لەو پیتو دەنگانە پێك هاتوە، کە وەك کەرەستەیەك لەبەردەستی ئێوەشدا هەن، بەڵام ئێوە ناتوانن بەشێکی گچکەی ئەم قورئانەشیان لێ پێکبێتن: سەرچاوەکەی خوای بەرزی بێ وێنەیە، نە پێغەمبەر (موحەممەدە ﷺ)و، نە هیچ کەسێکی دیکەشە .

﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴾، واتە: ئەمە کتێبێکە دامانبەزاندوە بۆ لای تۆ، تاکو خەڵکی بە مۆڵەتی پەروەردگاریان، لە تاریکاییان دەرباز بکەی بەرەو ڕووناکیی، لە تاریکاییان، تاریکایی لە ڕووی بووننـاسییو لە ڕووی فیکرییو، لە ڕووی عەقیدەییو، لە ڕووی پەرستنو، لە ڕووی ڕەوشتو، لە ڕووی حوکمو سیاسەتو، لە

ڕووی ئابووریی‌و، لە ڕووی كۆمەڵایەتییو ... هتدەوە، لە هەموو تاریكاییەكان دەریانبێنی، بەرەو ڕۆشنایی ڕوو لە خوا كردن، ڕۆشنایی ڕاستە شەقامی خوا، كە بەرنامەیەكی گشتگیرە بۆ دەرو دەروونی مرۆڤ، بۆ هەموو بوارو ڕەهەندەكانی ژیان‌و گوزەران، بەڵام ئەوەش: ﴿ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ﴾، بە مۆڵەتی پەروەردگاریان .

ئنجا بەرەو كوێ؟ ئەو ڕووناكییە چییەو كوێیە، كە ئەوانی بۆ دەرباز دەكەی؟ ﴿ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴾، بەرەو ڕاستە شەقامی خوای زاڵی ستایشكراو .

ئنجا پێناسەی خوا دەكات: ﴿ ٱللَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، ئەو خوایەی كە هەرچی لە ئاسمانەكان‌و زەوی دا هەیە، هی ئەوە، وشەی : ﴿ ٱللَّهِ ﴾، خوێنراویشەتەوە : ﴿ اللهُ ٱلَّذِى ﴾، كە هەر یەك واتای هەیە، ئەو خوایەی كە هەرچی لە ئاسمانەكان‌و زەوی دا هەیە، موڵكی ئەوە، ﴿ وَوَيْلٌ لِّلْكَٰفِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴾، هاواریش لە ئازارێكی سەخت بۆ بێبڕوایان، هاوار بۆ ئەوان، یاخود سزا بۆ ئەوان،ماڵ وێرانیی بۆ ئەوانەی كە ئازارێكی سەخت‌و بێ ڕەزا، بەرۆكیان دەگرێ، لەسەر ئەوە كە بێبڕوان‌و، بەرانبەر بە خوا، سپڵەو نا سوپاسن .

ئنجا پێناسەی ئەو بێبڕوایانە دەكات، دەفەرموێ : ﴿ ٱلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا عَلَى ٱلْءَاخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ﴾، ئەوانەی كە ژیانی دنیایان خۆشدەوێ‌و هەڵیدەبژێرن بەسەر ژیانی دوا ڕۆژدا، ئنجا هەر ئەوەندەش نا؟! ﴿ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾، خەڵك لە ڕێی خوا لادەدەن، یان خۆیان لادەدەن لە ڕاستە شەقامی خوا،[1] ﴿ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ﴾، هەروەها خواریی‌و لاریی بۆ ڕێبازی خوا دەخوازن، واتە: دەیانەوێ ئایین‌و بەرنامەی خوا خوارو خێچ، بخەنە بەرچاو، ئەو حاڵەتە ڕێك‌و ڕاست‌و هاوسەنگەی كە شەریعەتی خوا

---

١) چونكە (صَدَّ) هەم مانای (لازم)ی هەیە، یانی: خۆی لایدا، هەم مانای (مُتَعدّي)یش یانی : خەڵكی لادا .

لەسەریەتی، دەیانەوێ ئەو حاڵەتە تێکبدەن، بە پڕوپاگەندەو بانگەشەو بە وێناکردنی ناشیرین، ﴿أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلِۭ بَعِيدٍ﴾، ئا ئەوانە لە گومڕاییەکی دوور دان، واتە: گومڕا بوونو ڕێیان لێ تێکچوەو، زۆریش دوور کەوتوونەوە، بۆیە بە زەحمەت دەتوانن بگەڕێنەوە بۆ ڕاستە شەقامی خوا .

ئنجا خوا ﷻ باسی ئامانجی نێردرانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دەکات، دوای ئەوەی باسی ئامانجی نێردرانو، دابەزێنرانی دوایەمین کتێبی خۆی کرد، کە قورئانە، دەفەرموێ : ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ﴾، هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردوە، مەگەر بە زمانی گەلەکەی خۆی .

وشەی (لسان) بە مانای ئەو زمانە گۆشتینە دێ کە ئینسان قسەی پێ دەکات، بەلام لێرەدا بە تەئکید مەبەست پێی لوغەتە، واتە: ئەو زمانەی کە خەڵك پێی دەئاخفێ، بەلام لێرەدا وشەی (لسان) خوازراوەتەوە بۆ لوغەت، کە ئێمە لە زمانی کوردیی دا، هەردووکیان هەر زمانیان پێ دەڵێین، بەلام ئەوەتا لە عەرەبییدا، بە وشەی زمان کە (زمانە گۆشتینەکەیە) کە خواردنو شتی پێدەخورێ (لسان)ی پێ دەڵێن، بەلام ئەو زمانەی کە قسەی پێ دەکەین، لوغەتی پێ دەڵێن .

(قوم) واتە: کۆمەڵە خەڵکێك، بۆچی؟ ﴿لِيُبَيِّنَ لَهُمۡ﴾، تاکو بۆیان ڕوون بکاتەوە، چییان بۆ ڕوون بکاتەوە؟ ئەو پەیامەی کە خوا پێیدا ناردوە، ﴿فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُ﴾، ئیدی سەرەنجام: خوا هەر کەسێکی بیەوێ گومڕای دەکاو، هەر کەسێکیشی بوێ، دەیخاتە سەر ڕاستە ڕێ، وشەی (یهدي) لێرەدا بە مانای خستنە سەر ڕاستە ڕێ، دێ، ئەگەرنا وەك ڕێ پێشاندان، خوا ویستوویەتیو بڕاوەتەوە، خوا پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوە، کە بە زمانی خەڵکەکە بدوێنو، بۆیان ڕوون بکەنەوە، کەواتە: هیدایەت بە مانای (ڕێ پێشاندان) ئەوە تێپەڕیوەو، خوا ویستوویەتی، بەلام ئەوەی کە بەستوویەتەوە بە ویستی خۆیەوە، مانایەکی دیکەی هیدایەتە، کە بریتیە لە:

خستنە سەر ڕاستە ڕێ، ئنجا ئایا خوا دەیەوێ کێ گومڕا بکات؟ دەیەوێ کێ بخاتە سەر ڕاستە ڕێ؟ ئەوە دواتر هەر لەم سووڕەتەدا زیاتر قسەی لێ دەکەین، بە تەئکید خوا ﷻ نە کەس لە گۆترە لە ڕێ لادەداو، نە کەسیش بە گۆترە، دەخاتە سەر ڕاستە ڕێ، بەڵکو ئەوانەی شایستەی ڕێ لێتێکچوون بن، خوا ئەوانە گومڕا دەکاتو، ئەوانەی شایستەی ڕێ دۆزینەوە بن، خوای پەروەردگار دەستی ئەوانە دەگرێ، ئنجا شایستەییەکەش، مرۆڤ بۆخۆی لە خۆیدا دەیهێنێتە دی، ئەو حاڵەتە کە مرۆڤ لە خۆیدا دەیهێنێتە دی، بە پێی ئەو حاڵەتە، خوا ﷻ لەگەڵ مرۆڤدا مامەڵە دەکات، ﴿وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾، خوا زاڵی کارزانە، باڵادەست و زاڵەو، کار بەجێشە، هەرچی کە دەیکات لە جێی خۆی دایە .

ئنجا ئاماژەیەك دەکات بە بەسەرهاتی مووسا عليه السلام لەگەڵ گەلەکەیدا، دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَـٰتِنَآ أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَـٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِ ﴾، بە دڵنیاییەوە: ئێمە مووسامان بە نیشانەکانی خۆمانەوە نارد، کە گەلەکەت لە تاریکاییان دەربێنەو ڕۆژەکانی خوایان بێنەوە یاد .

کە دەفەرموێ : نیشانەکانی خۆمان، دەگونجێ مەبەست پێی، ئەو ڕستانە بێ کە بەرنامەی خوایان لێ پێکهاتوە، چونکە خوا ناوی لەوان ناوە (آيات)، دەشگونجێ مەبەست پێی ئەو بەڵگەو موعجیزانە بێ، کە خوا بە مووسای داون، کە وەك لە سووڕەتی (النمل)دا خوا باسی کردوە، نۆ (٩) نیشانە بوون: ﴿ فِى تِسْعِ ءَايَـٰتٍ ﴾، هەروەها لە سووڕەتی (الإسراء)یشدا باسیان کراوە: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَـٰتٍۭ بَيِّنَـٰتٍ ﴿١٠١﴾ ﴾، واتە: بەدڵنیایی نۆ نیشانەی ڕۆشنمان دابوونە مووسا .

کە ئێمە لە تەفسیری سووڕەتی (الأعراف)دا، بە تەفصیلێ باسمان کردوون، ئەو نۆیانە کامانەن، هەر نۆیان لە سووڕەتی (الأعراف)دا خراونە ڕوو .

خوا دەفەرمویٚ: ئێمە مووسامان بە نیشانەكانی خۆمانەوە نارد، (یانی: هەم ئەو ئایەتانەی كە بەرنامەی خواو شەریعەتی خوایان لێ پێكدیٚ، هەم ئەو موعجیزانەی كە بەڵگەن بۆ سەلماندنی ڕاستێتیی مووسا ﷺ)، بۆچین مووسامان نارد ؟ ﴿أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ﴾، پێمان گوت: خەڵكو گەلەكەت دەر بێنە لە تاریكاییان بەرەو ڕۆشنایی، ﴿وَذَكِّرْهُم بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِ﴾، ڕۆژەكانی خواشیان بخەوە یاد، واتە: ئەو ڕۆژانەی كە چاكەو نیعمەتی خوا بۆ گەلی بەنو ئیسرائیلیان تێدا درەوشاوەتەوەو، تووڕەیی‌و تۆڵەی خوایان بۆ فیرعەون‌و دارو دەستەكەی، تێدا دەركەوتوە، ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ بێگومان لەوەدا نیشانە هەن، بۆ هەر زۆر خۆڕاگرێكی زۆر سوپاسگوزار .

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾، یاد بكەوە ! كە كاتێك مووسا بە گەلەكەی خۆی گوت: چاكەی خوا بەسەر خۆتانەوە یاد بكەنەوە، هەڵبەتە چاكەی خوا لەسەر گەلی مووسا ﷺ، لەسەر بەنو ئیسرائیل، هەر یەك‌و دووان نەبووە، بەڵام لێرەدا: وشەی: (نِعْمَةَ) یانی: جینسی نیعمەتەكانی خوا، چاكەكانی خوا بە گشتیی، یاد بكەنەوە، كە چەندان موفرەدەی لە ژێردا كۆدەبنەوە ﴿إِذْ أَنجَىٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ﴾، كاتێك كە لە دارو دەستەو شوێنكەوتووانی فیرعەون دەربازی كردن، كە چییان لێ دەكردن؟ ﴿يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ﴾، سزایەكی خراپیان پێتان دەچێژت، سۆغرەو بێگاریان پێدەكردن‌و، ئەشكەنجەیان دەدان، ﴿وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ﴾، نێرینەكانتانیان، كوڕەكانتانیان سەردەبڕین‌و، ئافرەتەكانتانیان دەهێشتنەوە، بۆ خزمەت‌و بۆ ڕابواردن ﴿وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾، لەوەدا تاقیكردنەوەیەكی مەزن هەبوو لە پەروەردگارتانەوە بۆ ئێوە، واتە: لەو سزاو ئەشكەنجەیەدا ، كە لەلایەن فیرعەون‌و دارو دەستەكەیەوە، دەدران، تاقیكردنەوەیەكی سەخت‌و مەزن هەبوو بۆ ئێوە، یاخود لەو دەربازكرانەتاندا، تاقیكردنەوەیەك‌و چاكەیەكی مەزنی پەروەردگارتان هەبوو .

وشەی (بلاء) هەم دەگونجێ بە مانای تاقیکردنەوە بێ، بە باری ناڕەحەتیی دا، هەم دەکرێ بەمانای تاقیکردنەوە بێ بە باری خۆشییدا .

﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾ ئەمە دەگونجێ قسەی مووسا ﷺ بێ بۆ گەلەکەی، دەشگونجێ ڕاستییەك بێ کە خوای پەروەردگار لێرەدا ڕایگەیاندبێ :

یاد بکەوە ! کاتێك پەروەردگارتان ڕایگەیاند: ئەگەر سوپاسگوزاریی بکەن، بۆتان زیاد دەکەم .

سوپاسی خوا کردن، وەك زۆر جاری دیکەش گوتوومانە: هەم بە دڵ دەکرێ، کە مرۆڤ چاکەکە بە هی خوا بزانێ، هەم بە زمان دەکرێ، کە دانی پێدا بێنێ، هەم بە ئەندامەکانیش دەکرێ، کە ئەو چاکەیەو نیعمەتە لە ڕەزامەندیی خوادا بەکاربێنێ، هەر چاکەیەك ئاوا سوپاسگوزاریی لەسەر بکرێ، ﴿لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾، بۆتان زیاد دەکەم ﴿وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴾، بەڵام ئەگەر سپڵەش بوون، نا سوپاس بوون، ئەوە سزای من سەختە .

لێرەدا وشەی: (کفرتم) لەبەرئەوەی لە بەرانبەر (شکرتم)دا هاتوە، یانی: ئەگەر سپڵەو نا سوپاس بن‌و، بێ ئەمەگ بن‌و، بە مانای بێبڕوایی نیە، بە بەڵگەی ئەوەی بەراوردی پێکراوە لەگەڵ (شکر)دا .

﴿ وَقَالَ مُوسَىٰ ﴾، مووسا ﷺ گوتی: (بە گەلەکەی خۆی گوت): ﴿إِن تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾، ئەگەر ئێوەو تێکڕای ئەو خەڵکەی کە لە لەسەر زەمین دەژین، هەمووتان سپڵەو، نا سوپاس بن، (یان دەگونجێ مەبەست پێی بێبڕوابن بێ)، ﴿ فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾، بێگومان خوا بێ نیازی ستایشکراوە، دەوڵەمەندەو بێ نیازە، پەکی لەسەر ئیمانی ئێوە، یاخود لەسەر سوپاسگوزاریی ئێوە، نەکەوتوە، ئەگەر ئێوە سوپاسی بکەن، یان نەکەن‌و، بەرانبەر بە چاکەکانی بە ئەمەگ‌و بە وەفا بن، یاخود بێ ئەمەگ بن، خوا هەر ستایشکراوەو، لە خودی خۆیدا شایستەی هەموو ستایشێك‌و مەدح‌و سەنایەکە .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : پێناسەی قورئان: ئایا لە کێوە هاتوە؟ بۆچی دابەزێنراوە؟ دابەزێنەرەکەی چ زاتێکە؟ ئەوانەی نەیارنی، چۆنن و کێن ؟

خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ : ﴿الٓر كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ لِتُخۡرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ۝١ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَوَيۡلٞ لِّلۡكَٰفِرِينَ مِنۡ عَذَابٖ شَدِيدٍ ۝٢ ٱلَّذِينَ يَسۡتَحِبُّونَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا عَلَى ٱلۡأٓخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلِۭ بَعِيدٖ ۝٣﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە دوازدە (١٢) بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿الٓر﴾، ئەوانە سێ پیتن، دەبێ بە جیاجیا بخوێنرێنەوە، پێیان گوتراوە: (الحروف المقطّعَة) پیتە لێك دابڕاوەکان، یان پیتە پچڕ پچڕەکان، کە وەك پێشتریش ئاماژەمان پێدا: خوا ﷻ دەیەوێ بەو خەڵکە بفەرموێ: ئەو قورئانەی لەبەر دەستتانە، هەر لەو پیتانە پێکدێت کە ئێوە قسەیان پێ دەکەن، بەڵام ئێوە دەستەوسانن لە بەرانبەر قورئاندا، کە وێنەی قورئان، یان وێنەی دە (١٠) سوورەتی قورئان، یان وێنەی سوورەتێکیشی، بێنن، کەواتە: بزانن کە ئەم قورئانە کە دەستەوسانکەرە بۆ ئێوەو بۆ ئینس و جینن، بزانن کە ئەوەی فەرموویەتی: خوای بەرزی بێ وێنەیە .

برگەی دووەم :- ﴿كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ﴾، ئەمە وەك شارەزایانی زمانی عەرەبیی دەڵێن: شتێکی لە پێشەوە ڕەچاو (تقدیر) کراوە، بۆ وێنە: (هَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ)، واتە: ئەمە کتێبێکە بۆ لای تۆمان دابەزاندوە، ئایەتی یەکەمی سوورەتی (الأعراف)یش شێوەی ئەم ئایەتە دەکات، بەڵام لەوێ ئاوایە: ﴿الٓمٓصٓ ۝١ كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيۡكَ فَلَا يَكُن فِي صَدۡرِكَ حَرَجٞ مِّنۡهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ۝٢﴾، وەك لە تەفسیری سوورەتی (الأعراف)دا بە تەفصیلێ قسەمان لەبارەوە کردوە .

برگەی سێیەم :- ﴿لِتُخۡرِجَ ٱلنَّاسَ﴾، تاکو خەڵکی دەرباز بکەی، ئەم قورئانە بۆچی نێردراوە، بۆچی دابەزێنراوە؟ بێگومان ئامانجێك لە پشت دابەزاندنیەوە هەیە، ئەویش ئەوەیە کە خەڵك دەرباز بکەیو بیانهێنیەدەر، لە کوێو بۆ کوێ ؟!

برگەی چوارەم :- ﴿مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ﴾، لە تاریکاییەکان بەرەو ڕووناکیی، لە هەموو قورئاندا، وشەی ﴿ٱلظُّلُمَٰتِ﴾، هەر بە کۆ هاتوە، تاریکاییەکان (ظلمات)، کە کۆی (ظُلْمَة)ە، بەڵام وشەی ﴿ٱلنُّورِ﴾، هەر بە تاك هاتوە (نور) ڕووناکیی .

بێگومان کە خوا ﷻ دەفەرموێ: لە تاریکاییەکان دەریانبێنی بەرەو ڕووناکیی، واتە: لە تاریکاییەکان لە ڕووی بووناسییەوە، لە ڕووی ئیمانو عەقیدەوە، لە ڕووی حوکمو سیاسەتەوە، لە ڕووی حەڵاڵو حەرامەوە، لەڕووی ڕەوشتو ئاکارەوە، لە هەموو ئەو جۆرە تاریکاییانەوە، دەریانبێنی بەرەو ڕۆشنایی، واتە: بەرەو ڕۆشنایی هیدایەتی خواو، بەرەو ڕۆشنایی ئایینو بەرنامەو شەریعەتی خوا .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ ﴾، بە مۆڵەتی پەروەردگاریان، پێشتر باسمان کرد وشەی: (إِذْن)، واتە: مۆڵەتدان، یاخود ویستنی خوای پەروەردگار، یاخود ڕێگا پێدانی .

بڕگەی شەشەم : - ﴿ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ﴾، بەرەو ڕاستە شەقامی خوای زاڵی ستایشکراو، وشەی: (ٱلۡعَزِيزِ)، یانی: (الَّذِي لاَ يُغْلَب)، ئەو کەسەی کە کەس توانای بەسەریدا ناشکێ‌و، کەس پێی ناوێرێ، (ٱلۡحَمِيدِ)یش بە مانای ستایشکراو (المحمود) دێ .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾، ئنجا پێناسەی خوا ﷻ دەکات‌و، دەفەرموێ: ئەو خوایەی کە هەرچی لە ئاسمانەکان‌و زەویدا هەیە، هی ئەوە، هەڵبەتە وشەی: (ٱللَّهِ ٱلَّذِي)، خوێنراویشەتەوە: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِي ﴾، ئنجا ئەگەر بفەرموێ: ﴿ ٱللَّهِ ٱلَّذِي ﴾، ئەوە بادەدرێتەوە (عطف) دەکرێتەوە، سەر ئەوەی پێشێی، کە دەفەرموێ: ﴿ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡحَمِيدِ اللهِ ٱلَّذِي ﴾، ئەو ﴿ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ﴾، ئەو خوایەی کە هەرچی لە ئاسمانەکان‌و زەویدا هەیە، هی ئەوە، بەڵام ئەگەر بە (رَفْع) بخوێنرێتەوە، ئەو کاتە دەبێتە ڕستەیەکی سەربەخۆ ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِي ﴾، ئەو خوایە کە هەرچی لە ئاسمانەکان‌و زەویدا هەیە، موڵکی ویە، واتاکانیان هەر یەکن .

بڕگەی هەشتەم : - ﴿ وَوَيۡلٞ لِّلۡكَٰفِرِينَ مِنۡ عَذَابٖ شَدِيدٍ ﴾، هاواریش بۆ بێبڕوایان لە سزایەکی سەخت .

وشەی (وَيْل : مَصْدَرٌ لاَ يُعْرَفُ لَهُ فِعْلٌ، وَمَعْنَاهُ : الهَلاَكُ، وما يَقْرُبُ مِنْهُ مِنْ سوءِ الحَال)، واتە: (وَيْلٌ) چاوگەو نەزانراوە کردارێکی هەبێ، لێیەوە داتاشرابێ‌و وەرگیرابێ، ماناکەشی بریتیە لە: لەبەین چوون، یاخود هەر واتایەك کە لێیەوە نزیکە، وەك حاڵ خراپیی .

ڕستەی: ﴿ وَوَيْلٌ لِّلْكَٰفِرِينَ ﴾، ئەلیفو لامە(أل)کەی بۆ ناساندن (تعریف)ە، بەلاّم ناساندنی (عهد)ە، نەك تێکڕای کافران، واتە: ئەو کافرانەی کە ئامادەنەبوون لە تاریکاییانەوە، بەهۆی ئەو قورئانەوە، بێنەدەر بەرەو ڕۆشنایی .

بڕگەی نۆیەم : - ﴿ ٱلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا عَلَى ٱلْأَخِرَةِ ﴾، ئەوانەی کە ژیانی دنیایان خۆشتر دەوێ لە دواڕۆژو، بەسەریدا هەڵیدەبژێرن، پێشتر باسمانکرد، کە وشەی ﴿ يَسْتَحِبُّونَ ﴾ چونکە بە (على) تەعەددای پێکراوە، ﴿ يَسْتَحِبُّونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا عَلَى ٱلْأَخِرَةِ ﴾ ئەگەرنا پێویستیی بە پیت (حرف) ناکات بۆ بەرکار (مفعول) خواستن و دەگوترا: (يُحِبُّونَ الحياة الدُّنيا)، بەلاّم کە بە (على) تەعەددای پێکراوە، مانای (يُؤْثِرُونَ)ی خراوەتە نێو، واتە: (يُحِبُّونَ الحَيَاةَ الدُّنيا وَيُؤثِرونَها عَلَى الآخرة) ژیانی دنیایان خۆشدەوێ و هەڵیشیدەبژێرن بەسەر ژیانی دواڕۆژدا .

بڕگەی دەیەم : - ﴿ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾، خەڵکی لە ڕێی خوادا لادەدەن .

وشەی: (صَدَّ، يَصُدُّ) هەم بە (لازم) هاتووە، هەم بە (متعدِّي): (صَدَّ الإِنْسَانُ عَنْ سَبِيلِ الله) واتە: ئەو مرۆڤە خۆی لە ڕێی خوای لادا، یاخود: (صَدَّ الإِنْسَانُ غَيْرَهُ عَنْ سَبِيلِ الله) ئەو مرۆڤە غەیری خۆی لە ڕێی خوادا لادا، هەردووکیشیان لێرەدا دەگونجێن، بەلاّم زیاتر مانای دووەمیان واتە: خەڵك لە ڕێی خوادا لادەدەن، گونجاوترە .

بڕگەی یازدەیەم : - ﴿ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ﴾، هەروەها لاریی بۆ (بەرنامەی خوا) دەخوازن، واتە: دەیانەوێ ڕێی خواو بەرنامەی خوا، لارو خوارو خێچ بخەنە بەرچاو، تاکو خەڵك لێی بسڵەمنەوە، ئەمە عادەتێکی لە مێژینەی ئەهلی کوفرە، لە بەرانبەر شەریعەتو بەرنامەی خوادا، چونکە دەزانن ئەگەر ئایینی

خوا، وەك حاڵەتی سروشتیی و ئاسایی خۆی، بکەوێتە بەرچاوی خەڵك، خەڵك عەودالی دەبێ و بڕوای پێ دێنێ، چونکە لەگەڵ عەقڵی سەلیم و فیترەتی ساغدا دەگونجێ، بۆیە دەیانەوێ خوارو خێچی بکەن و، لار بیخەنە بەرچاوان، تاکو خەڵك لێی بسڵەمێتەوە .

بڕگەی دوازدەیەم : - ﴿أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلِۢ بَعِيدٖ﴾، ئا ئەوانە لە گومڕاییەکی دوور دان، واتە: لە گومڕاییەك دان، هێندە دوور کەوتوونەوە، بە زەحمەت دەگونجێ بگەڕێنەوە سەر ڕاستە شەقامی خوا .

مەسەلەی دووەم : ڕوونکردنەوەی ئەو ڕاستییە کە سەرجەم پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە زمانی گەلەکانیان نێردراون، تاکو بتوانن بەرنامەی خوایان بۆ ڕوون بکەنەوە :

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمۡۖ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ٤ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە سێ بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمۡ ﴾، هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردوە، مەگەر بە زمانی گەلەکەی، تاکو بۆیان ڕوون بکاتەوە .

بە پێی سیاق دیارە کە چییان بۆ ڕوون بکاتەوە! پەیامی خوایان بۆ ڕوون بکاتەوە، ئایین و بەرنامەی خوایان بۆ ڕوون بکاتەوە، وشەی (لِسان)یش ئەو زمانە گۆشتینەیە کە مرۆڤ قسەی پێ دەکات، بەڵام لێرەدا (لِسان) بە مانای (لُغَة) بەکارهاتوە، دەڵێ :

(أُطْلِقَ اللِّسَان عَلَى اللُّغَةِ إِطْلَاق الـمَحَلِّ عَلَى الحَالِّ بِهِ، مِثْلُ : سَال الوَادِي) واتە: وشەی (لِسان) بە مانای زمانی قسە پێکردن (لُغَة) بەکارهاتوە، وەك (مَحَلّ) بەکارهاتوە، بەلاّم مەبەست پێی ئەو شتەیە کە لەوێ دایە، کە بریتیە لە (لُغَة)ەکە، کە (لُغَة) بە زمان (لسان) دەردەکەوێو، دەردەبڕدرێ، وەك دەگوترێ: (سَالَ الوَادِي)، (وادي) بەو دابڕاوایی‌و چالاّییە دەگوترێ، کە لە نێوان دوو گردان دایە، دۆڵ (وادي) ئەوەیە، بەلاّم دوایی بەو ئاوەی کە بە نێو ئەو چالاّیی‌و قوولاّییەدا دێ، گوتراوە: (وادي)، کە دەگوترێ: (سَالَ الوَادِي) واتە: ئاو بە نێو دابڕاوایییەکەو بە نێو دۆڵەکەدا هات .

سێ ئەنجامگیریی گرنگ لەم ڕاستییە :

<u>یەکەم</u> : دەرخستنی یاسایەکی گشتیی خوا ﷻ، کە خوا هەموو پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوون خەڵك حاڵی بکەن‌و، بە زمانی خۆیان تێیان بگەیەنن.

<u>دووەم</u> : بە نسبەت پێغەمبەری خاتەمیشەوە (موحەممەد ﷺ) یەکێك بۆی هەیە، بڵێ: کەواتە: پێغەمبەری خاتەم تەنیا بۆ گەلی عەرەب نێردراوە، چونکە قورئان بە زمانی عەرەبیی نێردراوەو هاتۆتە خوارو، خۆیشی بە زمانی عەرەبیی ئاخاوتوە ؟

دەڵێین: بەڵێ، بەلاّم هەر دەبووایە بە زمانی یەکێك لە نەتەوەکان بێ، خوای کارزانیش زمانی عەرەبیی هەڵبژاردوەو ئەوەش زۆر حیکمەتی تێدان کە لە شوێنی خۆیدا خراونە ڕوو[1].

ئنجا خوا ﷻ لە دەیان ئایەت، لە سوورەتە مەککییەکاندا ڕاگەیاندوە، کە قورئان‌و موحەممەد، بۆ هەموو بەشەر نێرراون، بۆ وێنە:

أ- ﴿ قُلْ يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴿١٥٨﴾ ﴾الأعراف، واتە: بڵێ: ئەی خەڵکینە! من ڕەوانەکراوی خوام بۆ ئێوە بۆ هەمووتان .

---

١) لە کتێبی: (سۆزی نەتەوایەتیی)دا، لەو بارەوە دواوین، بڕوانە : چاپی چوارەم/ ٢٠١٨ز.

ب ـ هەروەها لە سووڕەتی (سبأ)دا دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةٗ لِّلنَّاسِ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٢٨﴾ ﴾، واتە: تۆمان نەناردوە، مەگەر بۆ تێکڕای خەڵکی موژدەدەرو ترسێنەر بی، بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن .

ج ـ لە سووڕەتی (التكوير)دا دەفەرموێ : ﴿ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿٢٧﴾ ﴾، واتە: ئەم قورئانە تەنیا بیرخەرەوەیە بۆ هەموو جیهانییان .

کەواتە: خوا ﷻ زۆر بە ڕوونیی ڕایگەیاندوە، کە: بەڵێ، قورئان بە زمانی عەرەبییەو، پێغەمبەریش ﷺ لە نێو گەلی عەرەب دا بووە، بەڵام هەم قورئانیش‌و، هەم پێغەمبەری خواش (محمد ﷺ) بۆ تێکڕای بەشەر نێردراون، وەك خوا دەربارەی پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠٧﴾ ﴾الأنبياء، واتە: تۆمان تەنیا وەك بەزەیی بۆ جیهانییان ناردوە .

سێیەم: هەروەها لەو ئایەتە وەردەگیرێ کە تەرجەمەکردنی قورئان بۆ هەموو زمانەکانی دنیا، فەرزە، بگرە تەفسیرو ڕوونکردنەوەی مەبەستەکانی قورئانیش، هەر فەرزە، چونکە خوا ﷻ مادام قورئانی بۆ هەموو بەشەر ناردوەو، پێغەمبەریشی ﷺ بۆ هەموو بەشەرو تێکڕای مرۆڤایەتیی ناردوە، بە جیاوازیی ڕەنگ‌و زمانەکان، کەواتە: لەسەر مسوڵمانان فەرزە، قورئان بۆ هەموو زمانەکان تەرجەمە بکەن، بۆ ئەوەی هەموو ئەو خەڵکەی کە پێغەمبەری خاتەم بۆیان نێردراوە، بە زمانی خۆیان هیدایەت‌و بەرنامەی خوایان بکەوێتە بەرچاو، چونکە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ ﴾، ئنجا چونکە ئەو کۆمەڵگاو خەڵکانەش، کە پێغەمبەری خاتەمیان بۆ نێردراوە، هەموو نەتەوەکانن، بە هەموو زمانەکانەوە، کەواتە: فەرزە لەسەر مسوڵمانان، کە قورئان بۆ هەموو

زمانەکان وەرگێڕن، نەك تەنیا ڕاستە مانایەکەی، بەڵکو شیکردنەوەو ڕوونکردنەوەی ماناو مەبەستەکانیشی، واتە: تەفسیرکردنی قورئانیش فەرزە بۆ هەموو زمانەکان، چونکە خوا ﷻ پێغەمبەرانی ناردون بۆ لای خەڵکەکانی خۆیان، تاکو بە زمانی خۆیان بۆیان ڕوون بکەنەوە، ئنجا دیارە ئەگەر گەلی کورد زمانەکەی کوردییەو، گەلی فارس زمانەکەی فارسییەو، گەلی ئینگلیز زمانەکەی ئینگلیزییەو، گەلی فەرەنسیی زمانەکەی فەرەنسییەو ... هتد، کەواتە: لەسەر مسوڵمانان فەرزە بۆ هەموو نەتەوەکان بە زمانەکانی خۆیان قورئانیان بۆ ڕوون بکەنەوە، تاکو ئەوەی کە خوا ﷻ ویستوویەتی، بێتەدی .

برگەی دووەم : - ﴿فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُ﴾، سەرەنجام خوا هەر کەسێکی بوێ، گومڕای دەکاتو، هەر کەسێکیشی بوێ، دەیخاتە سەر ڕاستە ڕێ، ئەمەش بە پێی یاسای خوا لە ژیانی بەشەردا، کە هەر کەسێك خۆی وا لێ بکات شایستەیی ئەوەی هەبێ، خوا گومڕای بکات، خوا گومڕای دەکاتو، یاسای خوای بەسەردا دەچەسپێ، وەك چۆن کەسێك لە شوێنێك بێ، کە میکرۆبی تێدابێ، یان خواردنێك بخوات، یان خۆی بداتە بەر سەرماو گەرما بە پێی قانوونی خواو بە ویستی خوا، نەخۆش دەکەوێ، لە ئەنجامی ئەوەدا کە خۆی وایکردوە، نەخۆش بکەوێ .

هەروەها کەسێکیش کە وەرزش بکاتو، خواردنی چاكو پاك بخواتو، ئاگای لە جەستەی خۆی بێو، بیپارێزێ، ئەویش دیارە ساغ دەبێو، بە پێی ویستی خوا ساغ بووە، بەڵام بە پێی یاسای خوا، چونکە خۆی ئەو هۆکارانەی کە تەندروستییان لەسەر بەندە، هێناونیە دی .

برگەی سێیەم : - ﴿وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ﴾، خوا زاڵی کارزانە، خوا باڵادەستەو زاڵەو، لێزانو کارزانە، کارەکانی لە جێی خۆیان دان .

مەسەلەی سێیەم : ئاماژە بەو ڕاستییە : کە مووساش (عليه السلام) هەر بە مەبەستی دەربازکردنی گەلەکەی لە تاریکاییەکان بەرەو ڕووناکیی، نێردرابووو، بۆ ئەوەش کە چاکەکانی خوایان بخاتەوە یادو، مووساش (عليه السلام) هەر وایکردوە :

خوا فەرموویەتی : ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّامِ اللَّهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە ، لە نۆ بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم :- ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا ﴾، بە دڵنیاییەوە مووسامان بە نیشانەکانی خۆمانەوە نارد.

وشەی (آیات) : هەم ڕستەکانی بەرنامەکانی خوا، بە ئایەت ناونراون، هەم موعجیزەو بەڵگەکانی کە بە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دراون، بەڵکو دیاردە سروشتییەکانیش، بە ئایەت ناوزەندکراون، بەڵام ئەم واتایەی سێیەم لێرەدا لەگەڵ ئەم سیاقەدا ناگونجێ، چونکە مووسا (عليه السلام) دیاردە سروشتییەکانی لەگەڵ خۆی دا نەهێنا بوون .

خوا عز و جل لە سوورەتی (الإسراء)دا دەربارەی ئایەتەکانی مووسا، کە ئایا چەند بوون؟ دەفەرمویٚ : ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ﴿١٠١﴾ ﴾، هەروەها لە سوورەتی (النمل)یشدا دەفەرموێ: ﴿ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ

وَقَوۡمِهِۦٓ ﴿١٢﴾ ﴾، ئنجا ئێمە لە سوورەتی (الأعراف)دا، بە تەفصیلْ باسی ئەو نۆ (٩) نیشانەیەمان کردوە، کە بەمجۆرە بوون :

١و٢ : دووانیان : گۆچانەکەی‌و، دەستی ﴿ وَأَلۡقِ عَصَاكَۚ ...﴿١٠﴾ ﴾ ﴿ وَأَدۡخِلۡ يَدَكَ فِي جَيۡبِكَ ...﴿١٢﴾ ﴾ النمل .

٣و٤ : دووانیشیان : وشکە ساڵیی‌و، بێ دەرامەتیی‌و بێ بەروبوومیی ﴿ وَلَقَدۡ أَخَذۡنَآ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ بِٱلسِّنِينَ وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ ... ﴿١٣٠﴾ ﴾ الأعراف .

٥و٦و٧و٨و٩: پێنجیشیان: لافاوو کوللەو ئەسپێ‌و بۆق‌و خوێن، کە خوای پەروەردگار لە سوورەتی (الأعراف) دا باسی کردوون: ﴿ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلۡجَرَادَ وَٱلۡقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٖ مُّفَصَّلَٰتٖ ﴿١٣٣﴾ ﴾.

<u>برگەی دووەم :</u> - ئنجا ئایا خوا مووسا عليه السلامی بۆچی نارد؟ ﴿ أَنۡ أَخۡرِجۡ قَوۡمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ﴾، پێمان فەرموو: خەڵکەکەت لە تاریکاییان بەرەو ڕووناکیی، دەربێنە .

دیارە بەنو ئیسرائیل لە زۆر جۆرە تاریکیی دیکەش دابوون، کە گەلانی دیکە ڕەنگە لەو تاریکاییانەدا نەبووبن :

أ) لە تاریکایی سۆغرەو بێگار دابوون .

ب) لە تاریکایی ئەوەدا بوون، کە نێرینەکانیان سەر دەبڕدران‌و، مێینەکانیان دەهێڵرانەوە .

ج) لە تاریکایی ئەوە دابوون، کە وەك کۆیلە تەماشا دەکران .

لە هەموو ئەم تاریکاییانە، دەریانبێنە بەرەو ڕووناکیی، ڕووناکیی ئازادیی‌و سەربەستیی بەندایەتیی بۆ خوا .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِ ﴾، ڕۆژەکانی خوایان بخەوە یاد، وەك پێشتر باسمان کرد: (أَيامِ الله) واتە: ئەو ڕۆژانەی کە دەسەڵاتی خوایان تێدا دەرکەوتوە، بۆ سزادانی دوژمنەکانتان، کە فیرعەون و دارو دەستەکەی بوون و، دەسەڵاتی خواو چاکەو بەزەیی خوایان تێدا دەرکەوت، بۆ هاوکاریی و پشتگیریی ئێوەو دەربازکردنتان .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأَيَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾، واتە: بێگومان لەوەدا کە باسکرا، نیشانەی زۆر هەن بۆ هەر خۆڕاگرێکی سوپاسگوزار، ﴿ صَبَّارٍ ﴾، صیغەی موبالەغەی (صابِر)ە، (صابِر)یش یانی: خۆڕاگر، ﴿ صَبَّارٍ ﴾، زۆر خۆڕاگر، ﴿ شَكُورٍ ﴾ صیغەی موبالەغەی (شاكِر)ە، (شاكِر) واتە: سوپاسگوزار، بەڵام ﴿ شَكُورٍ ﴾، واتە: زۆر سوپاسگوزار .

کەواتە: کەسێك لەسەر نارەحەتییەکان زۆر خۆڕاگربێ و، زۆریش سوپاسگوزار بێ، لە بەرانبەر چاکەو نیعمەتەکانی خوادا، ئەوە باشتر پەند وەردەگرێ و، باشتر نیشانەکانی خوا دەرك دەکات و دەیکەونە بەرچاو .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ﴾ یاد بکەوە ! کاتێك کە مووسا بە گەلەکەی خۆی گوت: چاکەی خوا بەسەر خۆتانەوە یاد بکەنەوە، چاکەی خوا ببینن، ئنجا دوایی بەشێك لەو چاکانەی خوایان بۆ ڕوون دەکاتەوە، دەفەرمویٚ :

بڕگەی شەشەم : - ﴿ إِذْ أَنجَىٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ ﴾، کاتێك کە لە دارودەستەی فیرعەون دەربازی کردن، ﴿ آل ﴾ واتە: (أَتْبَاع) (آل فرعون) ئەوانەی شوێنکەتووی فیرعەون بوون، لەگەڵ فیرعەون دا بوون، دارودەستەی بوون .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ﴾، سزای خراپیان پێ دەچێژتن، واتە: هەمیشە لەوە دەخەفتان سزاتان پێ بچێژن، وەك چۆن کەسێك مەڕێك یان ئاژەڵێك دەبات بۆ دەشت و کێو بیلەوەڕێنێ، ئنجا

دەخەفتێ: کوێ لەوەڕی باشتری لێیە، لەوێ بیلەوەڕێنێ، فیرعەونو دارودەستەکەشی، لێتان دەخەفتان: چ سزایەك خراپترە، ئەوەتان بۆ بدۆزنەوەو ئێوەی پێ سزا بدەنو، بە ئێوەی بچێژن .

بڕگەی هەشتەم : - ﴿ وَيُذَبِّحُونَ أَبۡنَآءَكُمۡ وَيَسۡتَحۡيُونَ نِسَآءَكُمۡ ﴾، نێرینەکانتانیان سەردەبڕینو، ئافرەتەکانیشتانیان دەهێشتنەوە (لە ژیاندا دەیانهێلانەوە) .

لە سوورەتی (البقرة)دا دەفەرموێ: ﴿ يُذَبِّحُونَ أَبۡنَآءَكُمۡ ﴿٤٩﴾ ﴾، واتە: (وْ)ی لەگەڵ نەهێناوە، هەروەها لە سوورەتی (الأعراف)یشدا کە دەفەرموێ :

﴿ ... يَسُومُونَكُمۡ سُوٓءَ ٱلۡعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبۡنَآءَكُمۡ وَيَسۡتَحۡيُونَ نِسَآءَكُمۡ ... ﴿١٤١﴾ ﴾

دوایی ئەو سزا خراپە، بەوە تەفسیر دەکات کە: نێرینەکانیان دەکوشتنو مێینەکانیان دەهێشتنەوە .

بەڵام لێرەدا کە (و)ی هێناوە، یانی : خراپە پێ چێژتنەکە بە جیا دادەنێ، دواییش ئەوە کە نێرینەکانیان سەربڕیونو ئافرەتەکانیشیان هێشتوونەوە، ئەوەش بە دوو جۆرە بەڵای دیکەو، بە دوو جۆرە سزای دیکە دادەنێ، کە لەلایەن فیرعەونەوە، ئەو سزایانە ئەنجام دەدران .

بڕگەی نۆیەم : - ﴿ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَآءٞ مِّن رَّبِّكُمۡ عَظِيمٞ ﴾، لەوەدا تاقیکردنەوەیەکی مەزن هەبوو، لە پەروەردگارتانەوە بۆ ئێوە .

پێشتریش باسمان کرد کە: (بَلاء) لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَآءٞ ﴾، دەگونجێ بگوترێ: (وَفِي ذلِكُمُ الإِنجَاء)، ئا لەو دەربازکردنەی ئێوەدا، لەو ڕزگارکردنو قوتارکردنەی ئێوەدا، بەڵایەکی مەزن لە پەروەردگاتانەوە هەبوو، (بَلاء) لە زمانی عەرەبییدا، دەگونجێ مانای نیعمەتو چاکە بێ، یانی: چاکەیەکی مەزنی خوای بەخشەر بۆ ئێوە، هەبوو، واتە: تاقیکردنەوەیەکی مەزنی پەروەردگار بە باری ئیجابییو چاکەدا هەبوو بۆ ئێوە .

یاخود: لەو سزاو ئازارەدا كە فیرعەون و داروودەستەكەی بە ئێوەیان دەچێژت، بەڵاو موصیبەت و ناخۆشییەكی مەزن هەبوو بۆ ئێوە، چونكە وشەی (بَلاء) هەم بە مانای بەڵا دێ، هەم بە مانای نیعمەتیش دێ، لە ئەسڵیشدا بە مانای تاقیكردنەوە هاتوە .

مەسەلەی چوارەم : ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە كە خوای پەروەردگار ﷻ بە سوپاسگوزاریی، چاكان زیاد دەكات و، بە ناسوپاسیی، لایان دەبات :

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝٧ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە ، لە سێ بڕگەدا :

بڕگەی یەكەم : - ﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ ﴾، یاد بكەوە! كاتێك پەروەردگارتان ڕایگەیاند، ئیعلامی كرد، ئاشكرای كرد، دەگوترێ: (أَذَّنَ) واتە: ڕایگەیاند، ﴿ تَأَذَّنَ ﴾، یانی : زۆر بە تۆخیی ڕایگەیاند، وەك پێشتر گوتمان: (أَوْعَدَ) واتە: هەڕەشەی كرد، (تَوَعَّدَ) واتە: هەڕەشەیەكی سەختی كرد، هەروەها (أَفْضَلَ) یانی: بەخشی، (تَفَضَّلَ) واتە: زۆری بەخشی، ﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ ﴾ كاتێك پەروەردگارتان زۆر بە تۆخیی، زۆر بە جەختكردنەوە، ڕایگەیاند، چی ڕاگەیاند ؟

بڕگەی دووەم : - ﴿ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾، ئەگەر سوپاسگوزاریی بكەن، بۆتان زیاد دەكەم، واتە: ئەو چاكانەی كە پێتان دەبەخشم، ئەگەر لە بەرانبەریاندا سوپاسگوزاریی بكەن و شوكرانە بكەن، ئەو چاكانەتان بۆ زیاد دەكەم .

زانایان لەبارەی (ل)ی سەر: ﴿لَئِن شَكَرْتُمْ﴾ەوە، دەڵێن: (اللاّمُ موطِّئَة لِلقَسَمِ وَالقَسَمُ لِلتّأكِيد)، واتە: لام زەمینە خۆشکەرە بۆ سوێند، سوێند نیە بەڵام ڕێی بۆ خۆش دەکاتو، سوێندیش بۆ جەختکردنەوەیە .

هەندێکی دیکە گوتوویانە: (ل) هەر بە مانای سوێندە، واتە: سوێند بە خوا، ئەگەر سوپاسگوزاریی بکەن، بۆتان زیاد دەکەم .

ئایا ئەم قسەیە قسەی مووسایە ﷺ بەرانبەر گەلەکەی؟ واپێدەچێ، چونکە هەر لەو سیاقەدا هاتوە، یانی: ئەگەر لە بەرانبەر چاکەکانی خوادا ، کە لەگەڵی کردوون، سوپاسگوزار بن، خوا لەو چاکانە بۆتان زیاد دەکات، واتە: هەر لە جۆری خۆیان، بۆتان زیاد دەکات، یان لە جۆری دیکە، لە چاکەکانی خۆی، بۆتان زیاد دەکات .

ئەگەریشی هەیە کە ئەوە قسەی خوای پەروەردگار بێت، ناواخنی کرد بێت لەگەڵ قسەکانی مووسا ﷺ کە لەگەڵ گەلەکەیدا کردوونی، هەرچۆنێکی بێ، ئەمە یاسایەکی خوایە، لە ژیانی بەشەردا، ڕاگەیەنراوە .

بۆیە زانایان لێرەدا یاسایەکیان هەڵێنجاوە دەڵێن: (الشُّكْرُ سِياجُ النِّعَم)، واتە: سوپاسگوزاریی پەرژینی چاکەکانە، ئەوان وایانگوتوە .

بەڵام من دەڵێم: (الشُّكرُ زائِدُ النِّعَم)، واتە: سوپاسگوزاریی مایەی زیادکردنی چاکەکانە، بەهۆی سوپاسکردنی خواوە، چاکەکان زیاد دەبن، نەك هەر دەپارێزرێن، وەك پەرژینێك چۆن باخێك دەپارێزرێ، بەڵکو زیادیشیان دەکاو گەشەیان پێدەدا .

پـێـنـاسـەی (شُـکـر) :

(شُکر) هەم بە دڵ دەکرێ، هەم بە زمان دەکرێ، هەم بە ئەندامەکان دەکرێ :

یەك : ئەو سوپاسکردنەی خوا، کە بە دڵ دەکرێ، بریتیە لەوە : کە چاکەکانی خوا، لە خوای بەخشەر بزانی، وەك خوا عزو جل دەفەرموێ: ﴿ وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ﴿٥٣﴾ ﴾النحل، واتە: هەر چاکەیەك لە ئێوەدا هەیە، لە خواوەیە، (أن تُرجِعَ النِّعَمَ إلى المُنْعِم)، واتە: چاکەکان بۆ چاکەکار بگێڕیەوە، کە خوایە ﷻ.

دوو : ئەو سوپاسەی کە بە زمان دەکرێ، بریتیە لەوە: کە تۆ دان بەو چاکانەی خوادا بێنیو بیانسەلمێنی، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾ ﴾الضحى، واتە: ئنجا باسی چاکەکانی پەروەردگارت بکە .

سێ : سوپاسکردنی ئەندامەکانیش، بریتیە لەوە: کە تۆ بە کردەوەو بە ئەندامەکانی جەستە، ئەو چاکانە لە ڕەزامەندیی خوادا بەکاربێنی، وەك خوا دەفەرموێ : ﴿ اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا ﴿١٣﴾ ﴾سبأ، واتە: ئەی ئالی داوود! ئەی بنەماڵەی داوود! ئەی نیزیکانی داوود! سوپاسکردن ئەنجام بدەن، ﴿اعْمَلُوا﴾، کەواتە: (شکر)، دەکرێ، نەك تەنیا بگوترێ .

بەڵێ بەو جۆرە سوپاسگوزاریی کردن، دەبێتە هۆی زیادبوونی چاکەکانی خوا، بۆیەش ئەوەم ڕوون کردەوەو لە زۆر جێی دیکەش ڕوونم کردۆتەوە، تاکو هیچ کەسێك وا نەزانێ، کە هەر بڵێی: سوپاس بۆ خوا (الشُّكرُ لله)، پێت وابێ یەکسەر خوا بەوە چاکەکان زیاد دەکات، نا، چونکە خوا نەیفەرمووە: (لَئِن حَمَدتُم لأَزِيدَنَّكُم)، کە (حمد) بریتیە لە: ستایشکردنی خوا بە دڵو بە زمان، بەڵام (شُکر) وێڕای ستایشکردنی خواو، وێڕای ئەوەی تۆ نیعمەتەکانی خوا

دەگێڕیەوە بۆ خوا، بە دڵو بە زمان، دەبێ بە كردەوەش نیعمەتەكانی خوا، لە ڕەزامەندیی خوادا بەكاربێنێ .

ئنجا ئەوە قانوونی خوایە، كەسێك خوا زانیاریی پێبداتو، زانیارییەكە لە نێو خەڵك بڵاوبكاتەوەو، كاری پێ بكات، زانیارییەكە زیاد دەكات، هەروەها كەسێك خوا ماڵو سامانی پێبدات، ماڵو سامانەكە ببەخشێو ڕەنێوی بێنێو بەكاری بێنێ، زیاد دەكات، دیسان خوا عەقڵو دانایی بە كەسێك بدات، عەقڵەكەی بەكاربێنێ، بێگومان زیاد دەكات، هەروەها هەموو نیعمەتو چاكەكانی خوا، لە ڕەزامەندیی خوادا بەكاریان بێنی، بە پێز دەبن بەرهەمدار دەبنو بەرەكەتیان دەكەوێتێ .

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ﴾، واتە: بەڵام ئەگەر ناسوپاس بن، بێگومان سزای من سەختە، لێرەدا كە دەفەرموێ: ﴿وَلَئِن كَفَرْتُمْ﴾، وشەی (كُفْر) وێڕای ناسوپاسیی، دەشگونجێ بە مانای بێبڕوایيو كوفركردن بێ، بەڵام لێرەدا بە مانای ناسوپاسییو سپڵەیی دێ، چونكە لە بەرانبەر: ﴿لَئِن شَكَرْتُمْ﴾ دایە، پێچەوانەی سوپاسگوزاریی (شُكر)یش بریتییە لە (كُفرَان) ناسوپاسییو سپڵەیی، بەڵام پێچەوانەی بێ بڕوایی (كُفر) بریتییە لە بڕواداریی (إِیمان) .

ئنجا كاتێك خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ﴾، واتە: لە جیاتی ئەوەی خوا ﷻ بفەرموێ: بە سەختیی سزاتان دەدەم، فەرموویەتی: هەمووتان ئاگاداربن ! كە سزای من سەختە، بۆیە وایفەرمووە: ئەگەر فەرمووبای: بە سەختیی سزاتان دەدەم، تەنیا سزادانی دەگەیاند، بەڵام كە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ﴾ ئەمە هەم لابردنی چاكەو نیعمەتەكە دەگرێتەوە، هەم سزادانی ئەو خاوەن نیعمەتەش دەگرێتەوە، كە سوپاسی خوای لەسەر نەكردوە .

لە فەرموودەی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، كە دەفەرمویٚ: {أَحِبُّوا اللَّهَ لِمَا يَغْذُوكُمْ مِنْ نِعَمِهِ} (أخرجه الترمذي برقم: (٣٧٨٩)، وقال: حسن غريب، والطبراني برقم: (١٠٦٦٤)، والحاكم برقم: (٤٧١٦)، وقال هذا حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه، تعليق الذهبي في التلخيص: صحيح)، واتە: خواتان خۆشبویٚ، لەبەرئەوەی لە چاكەكانی خۆی دەرخواردی ئێوەی دەداو، بە ئێوەیان دەچێژێ .

مەسەلەی پێنجەمو كۆتایی : ڕاگەیاندنی مووسا ؈: بۆ بێنیازیی خوا لە هەموو كەس :

خوا ﷻ دەفەرمویٚ : ﴿ وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكۡفُرُوٓاْ أَنتُمۡ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ٨ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە ، لە دوو بڕگەدا :

بڕگەی یەكەم :- ﴿ وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكۡفُرُوٓاْ أَنتُمۡ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا ﴾، مووسا گوتی: ئەگەر ئێوەو هەرچی لە زەمیندا هەیە، تێكڕاتان ناسوپاسگوزاربن (یان بێبڕوا بن)، ﴿ تَكۡفُرُوٓاْ ﴾، دەگونجیٚ بە مانای ناسوپاسگوزاریی بیٚ، دەشگونجیٚ بە مانای بێبڕوایی بیٚ، واشپێدەچیٚ زیاتر مەبەست مانای یەكەم بیٚ، واتە: ئەگەر ئێوەو هەرچی خەڵكی سەر زەوییە، ناسوپاسگوزارو پێنەزانو بیٚ ئەمەگ بنو، كوفرانی چاكەكانی خوا بكەن .

بڕگەی دووەم :- ﴿ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾، بێگومان خوا بێنیازی ستایشكراوە، بێنیازو دەوڵەمەندە، خەڵك ئیمانی پیٚ بێنیٚ، یان پیٚ نەهێنیٚ، یان خەڵك سوپاسی بكات، یان نەیكات، خوا پەكی پیٚ ناكەویٚ، بۆخۆی هەم بێنیازەو هەم ستایشكراوە، ئەگەر ئێوەش ستایشی نەكەنو، چاكەكانی نادیدە بگرنو، بێوەفاو بیٚ ئەمەگ بن، یاخود ئەگەر ئێوەش بێبڕوا بن، ئەوە خوا لە خودی

خۆیدا، شایستەی ئەوەیە كە ئیمانی پێ بهێنرێ‌و، شایستەی ئەوەیە كە ستایش بكرێ‌و، شایستەی ئەوەیە كە مەدح‌و سەنا بكرێ .

حیكمەتی ئەم تەعبیرەش وەك زانایان گوتوویانە: ئەوەیە كە بێبڕوایان پێیان وابووە: ئەگەر بێت‌و ئیمان بە خوا بێنن، یاخود بۆ خوا سوپاسگوزاریی ئەنجام بدەن، ئەوە چاكەیەكە لەگەڵ خوادا دەیكەن، بۆیە خوا ﷻ لەسەر زمانی مووسا عليه السلام ئەو ڕاستییەی پێ ڕاگەیاندوون، كە نەخێر خوا بێنیازەو شایستەی هەموو سوپاسكرانێك‌و، شایستەی هەموو ڕێزو تەقدیر بەرانبەر نواندێكە، ئنجا ئەگەر ئێوە وابن، یان وا نەبن، بەلام كەسێك كە چاكە دەكات‌و، لە بەرانبەر چاكەی خوادا، ئەهلی شوكرو سوپاس دەبێ‌و، لە بەرانبەر خوادا، ئەهلی ئیمان دەبێ، ئەوە بۆخۆی قازانج دەكات، ئەوەی كە بە پێچەوانەشەوەیە: هەر بۆخۆی زەرەر دەكات، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ﴿٤٦﴾ ﴾فصلت، واتە: هەر كەسێك چاكە بكات، سوودەكەی بۆ خۆیەتی‌و هەر كەسێك خراپە بكات، زیانەكەی بۆ خۆیەتی .

كۆتایی ئەم دەرسەمان بەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ دێنین، كە فەرموودەیەكی قودسییە، واتە: خوا ﷻ فەرموویەتی، بەلام پێغەمبەر لە خوای پەروەردگارەوە دەیگێڕێتەوە، یانی: بە شێوازی خۆی دایدەڕێژێ، بەلام مانایەكەی لە خواوەیە، خوا دەفەرموێ :

{یا عِبَادِي! إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسي وَجَعَلْتُهُ بيْنَكم مُحَرَّمًا، فَلاَ تَظَالَمُوا، يا عِبَادِي! كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلاَّ مَنْ هَدَيْتُهُ، فَاستَهدُوني أَهْدِكُمْ .

يا عِبَادِي! كُلُّكُمْ جَائِعٌ إِلاَّ مَنْ أَطْعَمْتُهُ فَاستَطعِمُوني أُطْعِمْكُمْ .

يا عِبَادِي! كُلُّكُمْ عَارٍ إِلاَّ مَنْ كَسوتُهُ، فَاستَكْسوني أَكْسُكُمْ .

يا عِبَادِي! إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ باللَّيلِ وَالنَّهارِ، وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً، فَاسْتَغْفِرُوني أَغْفِرْ لَكُمْ .

يا عِبَادِي! إِنَّكُم لَنْ تَبْلُغوا ضُرِّي فَتَضُرُّوني، وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفعِي فَتَنْفَعُوني .

يا عِبَادِي! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ، كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ، مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا .

يا عِبَادِي! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ، كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ، مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِن مُلْكِي شَيْئًا .

يا عِبَادِي! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ ، قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي، فَأَعْطَيْتُ كُلَّ إِنْسَانٍ مَسْأَلَتَهُ، مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي، إِلاَّ كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ .

يا عِبَادِي! إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا، فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللهَ، وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ، فَلا يَلُومَنَّ إِلاَّ نَفْسَهُ} . {أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ بِرَقم: (٢٥٧٧)، وَابْنِ حِبَّانَ بِرَقم: (٦١٩)، وَالْحَاكِمُ بِرَقم: (٧٦٠٦)، وَقَالَ: صَحِيح عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ} .

واتە: ئەی بەندەكانم ! من ستەمم لەسەر خۆم قەدەغە كردوەو، لە نێو ئێوەشدا قەدەغەم كردوەو، ستەم لە یەكدی مەكەن .

ئەی بەندەكانم ! هەر كامێك لە ئێوە گومڕایە، مەگەر ئەوەی من بیخەمە سەر ڕێی ڕاست، دەجا داوای خستنە سەر ڕێی ڕاستم لێ بكەن، بۆ ئەوەی بتانخەمە سەر ڕێی ڕاست .

ئەی بەندەكانم ! هەر كامێك لە ئێوە برسییە، مەگەر ئەوەی من خواردنی پێ بدەم، ئنجا داوای خواردنم لێ بكەن، بۆ ئەوەی خواردنتان پێ بدەم .

ئەی بەندەكانم ! هەر كامێك لە ئێوە ڕووتو بێ پۆشاك دەبێ، مەگەر ئەوەی من بیپۆشم، ئنجا داوای پۆشاكم لێ بكەن، بۆ ئەوەی پۆشاكتان بكەمە بەر .

ئەی بەندەكانم ! ئێوە بە شەوو ڕۆژ هەڵە دەكەنو گوناهان دەكەن، منیش هەموو گوناهان دەبوورم، ئنجا داوای لێبوردنم لێ بكەن، بۆ ئەوەی لێتان ببوورم .

ئەی بەندەكانم ! ئێوە ناتوانن بگەنە ئاستێك كە زیان لە من بدەنو، ناشتوانن بگەنە ئاستێك كە سوود بە من بگەیەنن.

ئەی بەندەکانم! ئەگەر ئەوانەی پێشێتانو ئەوانەی دواییتان، هەموو مرۆڤەکانو جندەکانتان ، بەپێی دڵی پارێزکارترین پیاو بن لە ئێوە، هیچ لە موڵکی من زیاد ناکات .

ئەی بەندەکانم ! ئەگەر ئەوانەی پێشێتانو ئەوانەی دواییتان مرۆڤەکانتانو جندەکانتان، هەمووتان بە پێی دڵی تاوانبارترین پیاو بن، ئەوە هیچ لە موڵکی من کەم ناکات.

ئەی بەندەکانم ! ئەگەر ئەوانەی پێشێتانو ئەوانەی دواییتان، مرۆڤەکانتانو جندەکانتان ، هەموویان لە شوێنێك ڕابوەستنو هەموویان داوام لێ بکەنو، هەر کامێك لە ئێوە داوایەکەی بۆ جێبەجێ بکەم، ئەوە لەوەی کە لە لامە هیچ کەم ناکات، مەگەر ئەو ئەندازەیە کە دەرزییەك دەخرێتە نێو ئاوی دەریاوە، چەندی لێ کەم دەکات، داواکانی ئێوەش، لەوەی کە لە لای منەو لە موڵکی منە، هەر ئەوەندەی لێ کەم دەکات .

ئەی بەندەکانم ! تەنیا کردەوەکانی خۆتانن، بۆتان دەژمێرمو سەرژمێر دەکەمو، دوایی پاداشتتان دەدەمەوە، یان سزاتان دەدەم بە پێی کردەوەکانتان، ئنجا هەر کەسێك چاکەی بینی، با ستایشی خوا بکاتو، هەر کەسێك جیا لەوەشی بینی، (واتە: سزای بینی، خراپەی بینی) با جگە لە خۆی، لۆمەی کەس نەکات .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان دە (١٠) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەكانی: (٩ – ١٨)، لەم دە (١٠) ئایەتەدا خوای زاناو شارەزا، وتووێژێكی ناوازەو تاكی نێوان سەرجەم پێغەمبەران (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) تێكڕای نەیاران‌و ناحەزان دەگێڕێتەوە، كە لە قورئاندا وێنەیەكی دیكەی نیە، نێوەڕۆكی وتووێژەكەش بریتیە لە: باسی هاتنی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بۆ لای گەلەكانیان، بە بەڵگە ڕوون‌و ئاشكراكانەوە، خستنە ڕووی پەیامی خۆیان كە نێوەڕۆكەكەی بریتیە لە: خوا بە یەكگرتن‌و تەنیا بەندایەتیی بۆ خوا كردن‌و، خۆ پاراستن لە : هاوبەش بۆ خوا دانان‌و، جگە لە خوا پەرستن .

هەروەها خستنە ڕووی :

هەڵوێستی نەرێنییانەی بێبڕوایان‌و، هەڕەشەو گوڕەشەیان لە پێغەمبەران‌و (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و بێ باكیی دەربڕینیان‌و، سەرەنجام تەدەخخولی خوا ﷻو، دەربازكردنی بڕواداران‌و، فەوتاندنی زۆردارانی خۆسەپێن .

﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُاْ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَٱلَّذِينَ مِنۢ
بَعْدِهِمْ ۛ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا ٱللَّهُ ۚ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَرَدُّوٓاْ أَيْدِيَهُمْ فِىٓ أَفْوَٰهِهِمْ
وَقَالُوٓاْ إِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ وَإِنَّا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ
رُسُلُهُمْ أَفِى ٱللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ
وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ قَالُوٓاْ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا
عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا
بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم
بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ
عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ
﴿١٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ
فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ
لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَٱسْتَفْتَحُواْ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن
وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ وَيَأْتِيهِ
ٱلْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مَّثَلُ
ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَٰلُهُمْ كَرَمَادٍ ٱشْتَدَّتْ بِهِ ٱلرِّيحُ فِى يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ
مِمَّا كَسَبُواْ عَلَىٰ شَىْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلْبَعِيدُ ﴿١٨﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{ئایا هەواڵی ئەوانەی پێش خۆتانتان بۆ نەهاتوە: گەلی نووحو عادو سەموودو ئەوانەی دوای وانیش، کە جگە لە خوا نایانزانێ، پێغەمبەرانیان بە موعجیزان (بەڵگە ئاشکرایەکان)ەوە، هاتنە لایان، کەچی ئەوان دەستیان بە زاریانەوە ناون، گوتیان: ئێمە بێبڕواین بەوەی پێی نێردراونو، بە دڵنیایی ئێمە سەبارەت بەوەی ئێمەی بۆ بانگ دەکەن، لە دوو دڵییەکی خەست داین ﴿٩﴾ پێغەمبەرەکانیان گوتیان: ئایا دوو دڵیی لە (بوونو یەکتایی) خوای پەیداکەری ئاسمانەکانو زەویدا هەیە؟! بانگتان دەکات: تاکو لە گوناهەکانتان بتانبووڕێو، بۆ کاتێکی دیارییکراو دواتان بخات (لە ژیاندا بتانهێڵێ)، (بێبڕوایەکان) گوتیان: ئێوەش بەس مرۆڤێکی وەك ئێمەن، دەتانەوێ لەو پەرستراوانەی بابو باپیرانمان دەیانپەرستن، لامان بدەن، دەجا (ئەگەر ڕاست دەکەن) بەڵگەیەکی ڕوونمان بۆ بێنن (لەسەر ڕاستیی ئەوەی دەیڵێن) ﴿١٠﴾ پێغەمبەرەکانیان پێیانگوتن: (ڕاستە) ئێمەش تەنیا بەشەری وەك ئێوەین، بەڵام خوا چاکە لەگەڵ هەر کام لە بەندەکانیدا دەکا، کە بیەوێ (بیکاتە ڕەوانەکراو)، بەبێ مۆڵەتی خواش، ناتوانین هیچ بەڵگەیەکتان بۆ بێنین (جگە لەوەی پێمانەو، خوای کارزان بە کافی زانیوە)، بڕوادارانیش با تەنیا پشت بە خوا ببەستن ﴿١١﴾ ئنجا بۆچی پشت بە خوا نەبەستین ! لە حاڵێکدا کە ڕێبازەکانمانی (بۆ گەیاندنی پەیامەکەی) پێشانداوین، مسۆگەریش هەرچەندە ئازارمان بدەن، خۆڕاگر دەبینو، پشت بەستووانیش با تەنیا پشت بە خوا ببەستن ﴿١٢﴾ ئەوانەی بێبڕواش بوون، بە پێغەمبەرەکانی خۆیانیان گوت: بە دڵنیایی لەسەر زەوی خۆمان وەدەرتاندەنێین، یان دەبێ بگەڕێنەوە نێو ئایینو ڕێبازەکەمان! پەروەردگاریشیان سروشی بۆ کردن (بۆ پێغەمبەران): مسۆگەر ستەمکاران دەفەوتێنین ﴿١٣﴾ هەروەها ئێوەش دوای وان، لەو سەر زەمینەدا (کە تێیدا چەوسێنرانەوە) نیشتەجێ دەکەین، ئەوەش

بۆ كەسێكە كە (تەنیا) لە پایەی من بترسێ‌و، لە هەڕەشەی من بترسێ ﴿١٤﴾ ئیدی سەرەنجام (پێغەمبەران) داوای یارمەتییو سەركەوتنیان (لە خوا) كرد، (خواش بە دەنگیانەوە هات)و، سەرەنجام هەر ملهوڕێكی نەسەلمێن، بێمرادو دەسخەڕۆ بوو ﴿١٥﴾ لە پشتیەوە دۆزەخ هەیەو لە ئاوێكی زووخاوی پێی دەخورێتەوە ﴿١٦﴾ بە زەحمەت دەیخواتەوەو نزیك نیە (بە سێنایی) لە گەرووی بچێتە خوار، لە هەموو شوێنێكیشەوە مردنی بۆ دێ، بەڵام نامرێ‌و، لە پشتیەوەش ئازارێكی زەبەلاح هەیە ﴿١٧﴾ وێنەی كردەوەی ئەوانەی كە بە پەروەردگاریان بێبڕوان، وەك خۆڵەمێشێكە كە بایەكی بەهێز لێی بدات، لە ڕۆژێكی بە ڕەشەبادا، لەوەی كردوویانە (لە كاری باش) دەستیان بە هیچی ناگات، ئا ئەوەیە گومڕایی دوور ﴿١٨﴾} .

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەکان

(فَرَدُّوٓاْ أَيۡدِيَهُمۡ فِيٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ): واتە: دەستیان بە زاریانەوە نان، ئەمە بە سێ جۆریان ئاوایان لێکداوەتەوە: (عَضّوا الأَنامِل غَيْظاً، أو أومأوا إلى السكوتِ، أو ردُّوا أيديهم فِي أَفْوَاهِ الأَنْبياء فَأَسْكَتُوهُمْ)، واتە: پەنجەی خۆیانیان گەزی لە تووڕەییان، یاخود: ئاماژەیان بۆ کردن کە بێدەنگ بن، یاخود: دەستیان بە دەمی پێغەمبەرانەوە ناو بێدەنگیان کردن .

(مُرِيبٍ): یانی: شتێك کە دەتخاتە نێو دوو دڵییەوە، (الـمُوقِعُ فِي الرَّيْبِ)، وشەی: (شَكٌّ مُرِيب) واتە: دوو دڵییەکی زۆر خەست، وەك دەگوترێ: (لَيْلٌ أَلْيَل) شەوێکی شەو، لە کوردەواریی خۆشماندا دەڵێن: (سارده ئەمما سارد)، (شِعْرٌ شَاعِر) واتە: شیعرێك، کە بە ڕاستیی شیعرە .

(فَاطِرِ): (الفَطْرُ: الشَّقُّ طُولاً، وَفَطْرُ اللهِ الخَلْقَ: إِيجَادُهُ إِيَّاهُ) (فَطْر) بەوە دەگوترێ: کە شتێك بە باری درێژییدا لەت بکرێ، کە دەگوترێ: خوا دروستکراوەکانی (فطر) کردوون، واتە: پەیدای کردوون و هێناونیە دی.

(يَمُنُّ): (مِنْ الـمِنَّة: الإِحْسَانُ وَالإِعَانَة)، یانی: (يَمُنُّ) لە (مِنَّة)وەیە کە بریتیە لە چاکەکردن و هاوکاریی کردن، پەندێکی زمانی عەرەبیی هەیە دەڵێ: (الـمِنَّة: تَهْدِمُ الصَّنِيعَةَ ، وَتُوجِبُ القَطِيْعَة) واتە: منەتکردن چاکەیەك کە کراوە دەیڕووخێنێ و لە بەینی دەبات و، دەبێتە هۆی دابڕان لە نێوان چاکەکەرو چاکە لەگەڵکراودا .

(مِلَّتِنَا): (الـمِلَّة: الطَّرِيقَةُ وَالدِّيْنُ وَالشَّرِيْعَة)، وشەی (مِلَّة) بە مانای: ڕێبازو بەرنامەو شەریعەت، دێ .

(مَقَامِى): (المقَامُ: مكانُ القِيامِ أو مُطْلَق الوُجُود: مَقَامٌ)، (خاف مقامي) واتە: لە پایەی من، لە پێگەی من بترسێ، یاخود لە من بترسێ، (مقام) بە مانای بوونی ڕەها دێ .

(وَعِيدِ): (وعيدي) واتە: لە هەڕەشەی من .

(وَٱسْتَفْتَحُواْ): (الإستفتاحُ: طَلَبُ الفتح، وَهُوَ النَّصْر)، (إِسْتِفْتَاح) بریتیە لە داواکردنی فەتح، کە بریتیە لە داواکردنی هاوکاریی‌و یارمەتیی .

(وَخَابَ): (الخَيْبة: فَوْتُ الطَّلَبِ) (خَيْبة) بریتیە لەوە کە کەسێك ئەوەی داوای دەکات، لە دەستی بچێ‌و بێمراد بێ .

(جَبَّارٍ): (المتعاظِمُ الشَّديد التكبُّر)، (جَبّار) کەسێکە خۆی بە مەزن بگرێ‌و زۆر خۆی بە زل بگرێ .

(عَنِيدٍ): (المُعَانِدُ للْحَق) (عنيد) واتە: نەسەلمێن ، کەسێك کە دان بە هەقدا ناهێنێ .

(صَدِيدٍ): (القَيْح) واتە: کێم‌و زووخاو .

(يَتَجَرَّعُهُۥ): واتە: بە زەحمەت بۆی قووت دەچێ، (التَّجَرُّعُ: تَكَلُّفُ الجُرْعِ، وَالجُرْعُ: بَلْعُ الماءِ)، (جُرْع) ئەوەیە کە ئینسان ئاو قووت بدات، (تَجَرُّع) واتە بە زەحمەت قووتدانی ئاو .

(يُسِيغُهُۥ): واتە: لە گەرووی دەچێتە خوار، (السوغُ: إِنْحِدَارُ الشَّرَابِ فِي الحَلْقِ بدُونِ غُصَّةٍ)، (سوغ) بریتیە لەوە کە خواردنەوەیەك لە گەروو بچێتە خوار بەبێ ئەوەی کە لە گەروو بگیرێ، واتە: بە ئاسانیی لە گەروو بچێتە خوار .

(كَرَمَادٍ): (الرَّماد: ما يَبْقَى مِنْ احتِرَاق الحَطَبِ وَالفَحْم)، واتە: خۆڵەمێش، کاتێك دارێك، یان خەڵووزێك، دەسووتێنرێ ئەوەی کە لێی دەهێنێتەوە، پێی دەگوترێ : خۆڵەمێش .

(عَاصِفٍ): واتە: با، بەڵام لێرەدا (يَومٍ عاصِفٍ) (أَي: عَاصِفٍ رِيحُهُ) واتە: ڕۆژێك کە بایەکەی زۆر بەهێزە، وەك دەگوترێ: (يَوْمٌ ماطِرٌ، أَي: سَحَابُهُ) واتە: ڕۆژێك کە هەورەکەی باراناوییە .

مانای گشتی ئایەتەکان

وەك پێشتر باسمان کرد: ئێرە تاکە شوێنێکە، ئەو جۆرە وتوویژەی نێوان سەرجەم پێغەمبەرانی لەگەڵ نەیارەکانیاندا، تێدا هاتبێ، تاکە شوێنێکە لە قورئاندا بە پێی زانیاریی منو پێم وایە وێنەی نیە، بەڵێ، جاری دیکە هەیە، کە خوا ﷻ بەگشتی باسی پێغەمبەرانی کردوە، بەلاّم ئاوا وتوویژو دیالۆگێك لە نێوان هەموو پێغەمبەراندا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و نایارەنەکانیاندا بێ، ئێرە تاکە شوێنێکە .

خوا ﷻ هەر لە درێژەی ئەو باسو خواسانەدا، کە باسی ئامانجی نێردرانی کتێبەکانی خواو، ئامانجی ڕەوانەکرانی پێغەمبەرانی خوا ﷺ دەکات، کە لە نێویاندا باسی مووسا (عَلَيْهِ السَّلَام) کرا، کە بۆ دەرباز کردنی بەنو ئیسرائیل هات لە تاریکاییەکان، بەرەو ڕۆشنایی، لە درێژەی ئەوەدا دەفەرمویْ: ﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا۟ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ ﴾، ئایا هەواڵی ئەوانەی پێش خۆتانتان پێ نەگەیشتوە؟ ئنجا ئەوانەی پێش خۆمان کێن؟! کە دیارە ئەم تەعبیرە ئێمە دەگرێتەوە، کە ئێستا قورئان لەبەردەستی ئێمە دایە، سەردەمی پێغەمبەری ﷺ گرتۆتەوە، دوای ئەویش تاکو ئێستاو دوای ئێمەش، تاکو دنیا بە کۆتا دەگات، ئایا هەواڵی ئەوانەی پێش خۆتانتان پێ نەگەیشتوە ؟

﴿ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ﴾، گەلی نووحو عادو سەموود، ئەم سێ گەلە، واتە : (گەلی نووحو گەلی عادو گەلی سەموود)، گەلی نووح، نووحیان عليه السلام بۆ هاتو، گەلی عاد هوودیان عليه السلام بۆ ڕەوانەکراو، گەلی سەموودیش، صاڵحیان عليه السلام بۆ ڕەوانەکرا، نوحو هوودو صالح، لە قورئاندا لە زۆر جێیان پێکەوە هاتوونو، ئەو گەلانە، هەرسێکیان لە پێش ئیبراهیم دا عليه السلام هاتوون، ﴿ وَٱلَّذِينَ مِنۢ

﴿ بَعۡدِهِمۡ ﴾، ئەوانە دوای وانیش، ئایا هەواڵی دوای ئەوانیشتان پێ نەگەیشتوە؟ ﴿ لَا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا ٱللَّهُ ﴾، بێجگە لە خوا کەس نایانزانێ، کەس نایانزانێ واتە: بەوردیی، بە هەواڵی ڕاستو دروست، کەس نایانزانێ، ئەگەر نا زانیاریی پچڕ پچڕ، کەمو زۆر هەر هەبووە لە نێوان خەڵکدا، دەربارەی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و ئەو گەلانەی کە پێغەمبەرانیان بۆ نێردراونو، سەرەنجام ئەو گەلانە فەوتێنراون، بەهۆی ئەوەوە کە سەرپێچییان کردوە لە فەرمانی خواو پێغەمبەرانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) .

ئنجا خوا بەسەرهاتەکەیان دەگێڕێتەوە: ﴿ جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ ﴾، پێغەمبەرانیان بە بەڵگە ئاشکرایەکانەوە هاتنە لایان، ﴿ فَرَدُّوٓاْ أَيۡدِيَهُمۡ فِيٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ ﴾، کەچی ئەو گەلە کافرانە دەستیان بە زاریانەوە نا :

أ/ دەستیان بە زاری پێغەمبەرانەوە نا، بە کردەوە .

ب/ یاخود ئاماژەیان بۆ کردن: بێدەنگ بن .

ج/ یان دەستیان بە زاری خۆیانەوەنا، وەك گاڵتە پێکردن .

د/ یان وەك ئاماژە پێکردن کە پێغەمبەران بێ دەنگ بن .

ئەو چوار مانایانە هەموویان دەگرێتەوە، ﴿ وَقَالُوٓاْ إِنَّا كَفَرۡنَا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ ﴾، ئەو گەلە کافرانە بە پێغەمبەرەکانی خۆیانیان گوت: ئێمە بێبڕواین بەوەی کە ئێوەی پێ ڕەوانە کراون، ئنجا بە تەئکید ئەوان قەناعەتیان نەبووە بەوەی کە پێغەمبەران، پەیامی خوایان پێدا ڕەوانە کرابێ، کەواتە: ئەوەش جۆرێکە لە گاڵتە پێکردن، وەك لە سوورەتی (الحِجْر)دا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَقَالُواْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِي نُزِّلَ عَلَيۡهِ ٱلذِّكۡرُ إِنَّكَ لَمَجۡنُونٞ ٦ ﴾، واتە: (بێبڕوایەکان) گوتیان: ئەی ئەو کەسەی کە (ذِکْر)ی بۆلا دابەزێنراوە ! تۆ شێتی، هەڵبەتە کەسێك یادخەرەوە (ذِکْر)ی بۆلا دەبەزێنرێ، شێت نیە، واتە: ئەی ئەو کەسەی کە پێت وایە: قورئانت بۆ دابەزێنراوە ! لێرەدا ئەمە جۆرێکە لە گاڵتە پێکردن .

﴿وَإِنَّا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾، بێگومان ئێمە لە دوو دڵیی داین، سەبارەت بەوەی کە ئێمەی بۆ بانگ دەکەن، دوو دڵییەك کە زۆر خەستو خۆڵە

چونکە: ﴿مُرِيبٍ﴾: (المُوقِعُ فِي الرَّيْب) شتێك کە دەتخاتە نێو دوو دڵییەوە، ئنجا ئەمە وەك ئەوە وایە لە کوردەواریی خۆماندا دەڵێ: شەوێکە بەلام شەو (لَيلٌ أَليَل)، یاخود شیعرە بەلام شیعر (شِعرٌ شاعِر) .

ئنجا کە ئەوان هەڵوێستی نەرێنییانەو خراپیان بەرانبەر پێغەمبەران دەردەبڕن، با بزانین پێغەمبەران چی دەفەرموون؟ ﴿قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِى ٱللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾، پێغەمبەرەکانیان گوتیان: ئایا دوو دڵیی هەیە لە خوادا، بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوی؟! ئەم ئاسمانو زەوییە هەموو کەسێك دەزانێ پەیدابوون، کاتێك بووە نەبوونو پەیدا کراون، ئنجا ئایا ئەو کەسەی کە بەدیهێناون، عەقڵ ڕێ دەدا لەبارەی وییەوە دوو دڵ بی، گومانت هەبێو، دڵ لە دڵ بدەی، ئەگەر عەقڵی سەلیم بەکاربێنی؟! مەگەر هەموو پەیدابوویەك پەیداکەرێکی نیەو، هەموو ڕێکخراوێك ڕێکخەرێکی نیە؟ ئایا ئەم کەونو کائیناتە، سیستماتیكو ڕێکوپێكو پڕ یاساو پڕ وردەکارییە، کە هەمووی لە شوێنی خۆی دایە، لە گەردیلەوە تا کەهکەشان، ئایا دەگونجێ بێ خاوەن بێ؟! بێگومان ناگونجێ .

هەڵبەتە ئەوە ئەگەر ئەوانە مولحید بووبن، ئەوە واتاکەیەتی، بەلام ئەگەر مولحید نەبوو بنو، بەس هاوبەشیان بۆ خوا دانابێ، واتە: ئایا دەگونجێ دوو دڵ بن، لە یەکتاییو تەنیا پەرستراوێتیی، خوایەك دا کە بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوییە؟ بێگومان مادام هەر ئەو ئاسمانەکانو زەوی وەدیهێناونو ڕێکی خستوونو پەیدای کردوون، دەبێ هەر ئەویش بپەرسترێ .

﴿يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ﴾، بانگتان دەکات بۆ ئەوەی لە گوناهەکانتان لێتان ببوورێ، ﴿وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، هەروەها دواتان بخات بۆ کاتێکی دیاریکراو، واتە: بە بەلای ناگەهان نەتانفەوتێنێ، بە ڕووداوو کارەساتێك، نەتانفەوتێنێ، بەڵکو بە مردنی ئاسایی خۆتان بمرن .

ئنجا نەیارانی پێغەمبەران (بێبڕواکان) دووبارە وە دەنگ دێن: ﴿قَالُوٓاْ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾ گوتیان: ئێوە تەنیا مرۆڤی وەك ئێمەن، ﴿تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا﴾، دەتانەوێ: ئێمە لەوە لابدەن کە باب و باپیرانمان پەرستوویانە! ﴿فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ﴾، بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرامان بۆ بێنن .

دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا، زیاتر تیشك دەخەینە سەر ئەو سێ بیانوو و پاساوەی بێبڕوایان، لە بەرانبەر پێغەمبەراندا (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) .

ئنجا پێغەمبەران وەڵامیان دەدەنەوە :

﴿قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، پێغەمبەرەکانیان پێیان گوتن: بەڵێ ڕاستە ئێمەش بەشەرین، مرۆڤین وەك ئێوە، ﴿وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ﴾، بەڵام خوا چاکە دەکات لەگەڵ هەر کام لە بەندەکانی دا کە بیەوێ، واتە: بەڵێ ئێمەش مرۆڤین وەك ئێوە، بەڵام مرۆڤ بوونمان، ڕێمان لێناگرێ، کە خوا چاکەمان لەگەڵدا بکات و، بمانکاتە پێغەمبەر (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، واتە: مرۆڤبوونی ئێمە، ڕێگر نیە لەوەی کە خوا چاکەمان لەگەڵدا بکات و، بە شێوەیەکی تایبەت زانیارییمان فێر بکات، کە بریتیە لەوەی وەحییمان بۆ بنێرێ و، بمانخانە سەر ڕاستە شەقامی خۆی، ﴿وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ﴾، ئەوەی کە دەشڵێن: بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرامان بۆ بێنن، ئێمە ناتوانین بەڵگەتان بۆ بێنین، مەگەر بە مۆڵەتی خوا .

واتە: مۆڵەتی خواش هەر لەسەر ئەوەیە کە تا ئێستا پێشانمان داون، خوا ئەوەندە موعجیزەو بەڵگەی بە هەر کامێکمانی داوە، بە بەس (کافي)ی زانیوە، ئنجا ئەگەر بەوە قەناعەت نەکەن، کە هێناومانە، ئەو بیانووەش کە دەیگرن، ئەویشتان بۆ ببڕین و، داواکارییەکەتان جێبەجێ بکەین، بیانوویەکی دیکە

دەگرن ﴿ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ﴾، بڕوادارانیش با تەنیا پشت بە خوا ببەستن، یانی: ئێمەش پێشەوای بڕوادارنین، پشتمان بە خوا بەستووەو، گوێ نادەینە بیانووگرتنی ئێوە .

وەك تێبینی دەکرێ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) وەڵامی ئەو قسەیان نەداوەتەوە کە دەڵێن: ﴿ تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا ﴾، دەتانەوێ: ئێمە لابدەن لەوەی باب و باپیرانمان پەرستوویانە، چونکە لەوەدا ڕاستیان کردووە، پێغەمبەران هاتوون کە خەڵك لابدەن لە بتپەرستیی، باب و باپیرانیش ئەگەر بە ڕێی هەڵەدا ڕۆیشتبن و، جگە لە خوایان پەرست بێ، شتێکی وەك خۆیان، یان لە خوار خۆیان، پەرستبێ، ئەرکی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ئەوە بووە کە خەڵك لەو زەلکاوی بتپەرستیی و جگە لە خوا پەرستیی، دەربێنن، بۆیە ئەو تۆمەتەیان ڕەت نەکردوەتەوە، چونکە ئەو تۆمەتەیان لەجێی خۆیدا بووە، زۆر ڕاستە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هاتوون خەڵك لە تاریکایی دوور لە خوایی و، تاریکایی بتپەرستیی و هاوبەش بۆخوا دانان، دەربێنن، بەرەو ڕۆشنایی خوا بەیەکگرتن (التوحید) و تەنیا خواپەرستیی .

ئنجا پێغەمبەران بەردەوام دەبن دەڵێن: ﴿ وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ ﴾، چیمانە! بۆچی پشت بە خوا نەبەستین؟ ﴿ وَقَدۡ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ﴾، لە حاڵێکدا خوا ڕێبازەکانی خۆمانی پیشانداوین، واتە: ئەو ڕێبازانەی کە پەیامی خوایان لێوە بگەیەنین و، شەریعەتی خوایان لێوە بچەسپێنین، شێوازو ئامرازەکانی پێشانداوین، ﴿ وَلَنَصۡبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيۡتُمُونَا ﴾، بە دڵنیاییەوە ئێمە خۆڕاگر دەبین هەرچەندە ئێوە زۆر ئازارمان بدەن و نارەحەتمان بکەن، ﴿ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُتَوَكِّلُونَ ﴾، پشت بەستووانیش با تەنیا پشت بە خوا ببەستن .

ئنجا دووبارە ئەوانەی بێبڕوابوون، وە دەنگ دێنەوەو قسە دەکەن ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِرُسُلِهِمۡ لَنُخۡرِجَنَّكُم مِّنۡ أَرۡضِنَآ أَوۡ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ﴾، ئەوانەی

بێبڕوابوون بە پێغەمبەرەكانی خۆیانیان گوت: بە دڵنیایی لەسەر زەمینی خۆمان وەدەرتان دەنێین، یاخود دەبێ بگەڕێنەوە نێو ئایینو بەرنامەكەی ئێمە.

تەماشا بكەن! بێبڕواكان دەڵێن: ﴿ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ ﴾، وەك ئەو پێغەمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و شوێنكەوتەكانیان، خەڵكی ئەو وڵاتە نەبن، بەشیان بەو نیشتیمانو بەو خێرو بێرەوە نەبێ، هەموو دیكتاتۆرێك هەروا بیر دەكاتەوە، وا دەزانێ عیبادو بیلاد هی وینو، هەر كەسێك لە ژێر ڕكێفی وان بچێتە دەرێ، بەشی نیە، نە بە نیشتیمانەوە، نە بە خێرو بێریەوە، نە بە هیچ شتێكەوەو دەبێ بڕوا، (یان دەبێ لەگەڵی مەدار بكات، یان دەبێ بار بكات)، یان (دەبێ باری ئەو لەسەر پشتی بار بكات، یاخود لەبەری بار بكات)، ئاوا بیر دەكەنەوە !! .

لە حاڵێكدا كە پێغەمبەران بێ دەسەڵات بوونو، شوێن كەوتووانیان خەڵكە چەوساوەو هەژارو بێدارەكان بوون، خەڵكە بێ دەسەڵاتەكان بوون، توانای ئەو دەسەڵاتدارو خۆشگوزەرانو ستەمكارو ملهوڕانەیان نەبووە، تاكو لەگەڵیاندا ڕووبەڕوو ببنەوە، خواش ﷻ كاربەجێو كارزانە، ئەركێك ناخاتە سەرشانی بەندەكانی خۆی، كە لە توانایاندا نەبێ، جا ئەگەر پێغەمبەرانن (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، یان شوێنكەوتووەكانیان، یان هەر كەسێكی دیكەیە، بۆیە لێرەدا خوا بۆخۆی وە دەنگ دێ: ﴿ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، پەروەردگاریان سروشی بۆ كردنو پەیامی بۆ ناردن بۆ پێغەمبەران: دڵنیا بن ئێمە ستەمكاران دەفەوتێنین .

ئەوانەی كاتێك لە بواری بەڵگەدا تێكدەشكێن، پەنا دەبەنە بەر هێز، دوای ئەوەی كە لە بواری هێزی لۆژیك (قوة المنطق)دا شكست دەخۆن، پەنا دەبەنە بەر لۆژیكی هێز (منطق القوة) .

ئنجا خوا ﷻ لەسەر سروشكردنەكەی خۆی هەر بەردەوام دەبێ، دەفەرموێ: ﴿ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ﴾، بێگومان ئێوە لەو سەرزەمینەی كە ئەوان هەڕەشەتان لێدەكەن، كە دەرتانبكەن لێیو وەدەرتان بنێن، ئێوە نیشتەجێ

دەگەین لە دوای وان، یانی: دوای ئەوەی ئەوان دەفەوتێنین، ئێوە نیشتەجێ دەگەین لەو سەر زەمینەدا .

﴿ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ﴾، ئا ئەوەش بۆ کەسێکە لە پایەی من بترسێ‌و لە هەڕەشەی من بترسێ، نەك لە هەڕەشەی ناحەزان‌و، ستەمکارانێك کە گیانی خۆشیانیان بەدەست نیە، چ جای گیانی خەڵکی دیکەیان بەدەستی بێ !

﴿وَٱسْتَفْتَحُواْ﴾، پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) داوای یارمەتییان کرد، یاخود هەرکامێکیان داوای یارمەتیی کرد، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) داوای یارمەتییان کردبێ، داوای هاوکارییان کردبێ‌و خواش یارمەتیی بۆ ناردن، (إِستِفتاح: طَلَبُ الفَتحِ وَهُو النَّصر) واتە: داواکردنی کرانەوە کە بریتیە لە: سەرکەوتن، ﴿وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾، بێمرادو دەستخەڕۆ بوو، هەموو ملهوڕێکی نەسەلمێنی کەللە ڕەق، ﴿مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ﴾، (لە دنیادا بێمرادو دەستخەڕۆ بوون)، لە پشتیشیەوەش دۆزەخ هەیە .

(مِنْ وَرائِهِ) واتە: لە پشتیەوە، بۆیە فەرموویەتی: لە پیشتیەوە، چونکە: بڕوای پێ نیە، شتێك کە لە پشتت بێ، نایبینی، واتە: ئەو نازانێ، ئەگەرنا دۆزەخ چاوەڕێیەتی، ئەگەرنا لە ڕووی زەمەنییەوە لە پێشیەوەیەتی، بەڵام بۆیە دەفەرموێ: (وَرائِهِ) چونکە شتێك کە لە پشت مرۆڤە، هەستی پێ ناکات، ئەوانیش لەبەرئەوەی بڕوایان پێ نەبووە، نەیانبینیوە، بە چاوی عەقڵ‌و دڵیان نەیانبینییوە ﴿وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ﴾، لە ئاوێکی زووخاویی دەیدرێتێ، واتە: لە جیاتی ئاو، کێم‌و زووخاوی دەدرێتێ، ﴿يَتَجَرَّعُهُۥ﴾، زۆر بە زەحمەت بۆی قوت دەچێ، ﴿وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ﴾، ئەسڵەن هەر نزیکیش نیە کە بە ئاسانیی بۆی قووت بچێ، نەك هەر بە ئاسانیی بۆی قوت ناچێ، بەڵکو هەر نزیکیش نیە، ئەدی چۆن بۆی قووت دەچێ؟ زۆر بە زەحمەت! (تَجَرُّع) بریتیە لەوەی کە ئینسان شتێك قووت بدات، بەڵام زۆر بە زەحمەت، دڵۆپە دڵۆپە،

﴿وَيَأۡتِيهِ ٱلۡمَوۡتُ مِن كُلِّ مَكَانٖ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٖۖ﴾، لە هەموو لایەکەوە مردنی بۆ دێ، کەچی ناشمرێ، وەك یەکێك بە یەکێك دەڵێ: هەموو ئەندامەکانی لەشم ئازاریان هەیە ! ئەویش لە هەموو لایەکەوە مردنی بۆ دێو هەموو هۆکارەکانی مردن دەوریان داوە، بەڵام ناشمرێ، ﴿وَمِن وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٞ﴾، لە پشتیەوە سزایەکی بێ ڕەزاو زەبەلاح هەیە، ﴿غَلِيظٞ﴾ بە شتێك دەگوترێ: زبرو بەهێزو پتەو بێ .

ئنجا خوا ﷻ لە کۆتاییدا: باسی سەرەنجامی کاری بێبڕوایانو سەرەنجامی کردەوەکانیان دەکات، دەفەرموێ: ﴿مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمۡۖ أَعۡمَٰلُهُمۡ كَرَمَادٍ ٱشۡتَدَّتۡ بِهِ ٱلرِّيحُ فِي يَوۡمٍ عَاصِفٖۖ﴾، وێنەی کردەوەی ئەوانەی بێبڕوان بە پەروەردگاریان، ﴿كَرَمَادٍ ٱشۡتَدَّتۡ بِهِ ٱلرِّيحُ فِي يَوۡمٍ عَاصِفٖۖ﴾، وەك خۆڵەمێشێکە لە ڕۆژێکی ڕەشەبا داردا، بایەکی بەهێزی بێو لێی بدات، ئایا بایەکی بەهێز لێیبدات چی لێدێ ؟ ﴿لَّا يَقۡدِرُونَ مِمَّا كَسَبُواْ عَلَىٰ شَيۡءٖۚ﴾، خۆڵەمێشێك لە ڕۆژێکی ڕەشەباداردا بێ، ئنجا بایەکی بەهێزیش بێ لەو خۆڵەمێشە بدات، پرشو بڵاو دەبێتەوە، بۆیە : ﴿لَّا يَقۡدِرُونَ مِمَّا كَسَبُواْ عَلَىٰ شَيۡءٖۚ﴾، کردەوەکانی ئەوانیش لە ڕۆژی دواییدا، توانایان بەسەر هیچی دا نابێو، هەموویان لەدەست دەچێ، ﴿ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلۡبَعِيدُ﴾، ئا ئەوەیە گومڕایی دوور، گومڕاییەك کە خاوەنەکەی زۆر دوور کەوتۆتەوە لە ڕاستە شەقام، کەسێك زۆر دوور کەوتبێتەوە، زۆر بە زەحمەت دەتوانێ بگەڕێتەوە .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : پێغەمبەران هەمیشە بە بەڵگەگەلی ڕوونەوە هاتوون‌و، نەیارەکانیشیان هەردەم بەبێ بەڵگەو، بە پاساوو بیانووی بێ جێیەوە، بەرپەرچیان داونەتەوە :

خوا عزو جل دەفەرموێ : ﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا۟ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۛ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا ٱللَّهُ ۚ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَرَدُّوٓا۟ أَيْدِيَهُمْ فِىٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَقَالُوٓا۟ إِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ وَإِنَّا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە شەش بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم :- ﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا۟ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ﴾، ئایا هەواڵی ئەوانەی پێش خۆتانتان پێ نەگەیشتوە، گەلی نووح‌و گەلی عادو گەلی سەموود .

وەك گوتمان: ئەو سێ گەلە، ئەو سێ کۆمەڵگایە، لە قورئاندا زۆر باسکراون‌و لە گەلە پێشووەکان‌و شوێنەوارەکانیشیان ماون، لە نێو هەموو میللەتانی پێشوودا، باسی تۆفانی نووح کراوە، وەك لە تەفسیری سووڕەتی (هود)دا بە تەفصیلێ باسمان کرد، هەروەها هەر لە تەفسیری سووڕەتی (هود)دا بە تەفصیلێ باسی گەلی (عاد)مان کرد، کە شوێنەوارەکانی لە کوێن؟

خواش پشتیوان بێ لە تەفسیری سوورەتی (الحجر)یشدا، بە تەفصیلێ باسی گەلی سەموود دەکەین، کە صاڵحیان بۆلا ڕەوانە کراوە .

بڕگەی دووەم : - ﴿وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡۛ لَا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا ٱللَّهُۚ﴾، هەروەها ئایا هەواڵی ئەوانەی دوای ئەوانیشتان پێ نەگەیشتوە، کە بێجگە لە خوا کەس نایانزانی، واتە: بێجگە لە خوا، کەس بە وردەکارییەوە، هەواڵی ڕاستەقینەی لەبارەی ئەوانەوە، لەلا نیە، ئەگەرنا کەمو زۆر، پێغەمبەرانو گەلەکانیان لە نێو مرۆڤایەتیی دا، باسو خواسیان لە نێو خەڵكو لە نێو کۆمەڵگاکاندا، هەر بووەو، شوێنەوارەکانیانو، قسەی دەماودەم هەر بوو ون، بەڵام هەواڵێ لە زانیارییەکی بێ خڵتەوە هەڵبقوڵێ، تەنها لەلای خوای پەروەردگارە، بۆیە دەفەرموێ : ﴿لَا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا ٱللَّهُۚ﴾.

بڕگەی سێیەم : - ﴿جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ﴾، پێغەمبەرەکانیان بە بەڵگە ڕوونو ئاشکرایەکانەوە، هاتنە لایان .

(بَيِّنات) کۆی (بَيِّنة)یە، یانی: بەڵگەیەکی ڕوونو ئاشکرا، کە مەبەست بۆ مرۆڤ ڕوون بکاتەوەو بیخاتە بەر ڕۆشنایی، کە بێگومان هیچ کام لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) نەبووە، کە بە بەڵگەی ڕوونو ئاشکراوو نکووڵیلێنەکراوەوە کە ئیقناعکەر بێ بۆ بەرانبەرەکەی، نەهاتبێ، هیچ پێغەمبەرێك نەبووە موعجیزەو بەڵگەی نەبێ، ئنجا هەیانە خوا باسی بەڵگەو موعجیزەکەی کردوە، وەك بەڵگەو موعجیزەکانی مووساو عیساو صالح، هەشیانە خوای پەروەردگار باسی بەڵگەو نیشانەکانی نەکردوە، بە وردیی، بەڵام بە گشتی فەرموویەتی : ﴿لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا بِٱلۡبَيِّنَٰتِ ٢٥﴾الحديد، ﴿فَلَمَّا جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ... ٨٣﴾غافر، ﴿...جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ ...﴾ إبراهيم، واتە: هیچ کام لە پێغەمبەران نەبووە بە بەڵگەو موعجیزەیەکەوە نەهاتبێ، کە ئیسپاتی دەعوای پێغەمبەرایەتیی خۆی پێ بکات، چونکە هەر کەسێك ڕاست بێتەوەو بڵێ: من پێغەمبەرم! ئەوە نابێ، بۆیە جیاوازیی نێوان

ڕاستو درۆ بریتیە لە: بەڵگە، بەڵام دوای ئەوەی کە پێغەمبەران بە بەڵگەی ڕوونو ئاشکراوە هاتوون، ئەوان (بێبڕوایەکان) چییان کردوە ؟

بڕگەی چوارەم : - ﴿ فَرَدُّوٓاْ أَيْدِيَهُمْ فِىٓ أَفْوَٰهِهِمْ ﴾، ئەوان دەستیان بە زاریانەوە نا، ئەم تەعبیرە زۆر واتایان بۆ لێکداونەوە، بەڵام من چواریانم بە دڵن :

أ/ (عَضُّوا الأَنامِل): واتە: ئەو گەلە کافرانە، دەستیان خستە نێو دەمی خۆیان، واتە: پەنجەی خۆیانیان گەزی، لە داخو لە ڕقو خەفەتان، کە ئەو پەیامەو بەرنامەیان بۆ هێناون، کە جیایە لەوەی ئەوانو بابو باپیرانیان لەسەری بوون .

ب/ (أَشَارُوا إِلَيهِم بِالسُّكُوت): ئاماژەیان بۆ کردن کە: بێدەنگ بنو، قسە نەکەن، ئەو پەیامەی پێیانە، نەیگەیەنن .

ج/ (قَامُوا بِالتَّصْفِيرِ وَالإِستِهزَاء): دەستیان بردە دەمیان، واتە: فیکەیان کێشاو گاڵتەیان پێ کردن .

د/ دەستی خۆیانیان بە کردەوە بە زاری پێغەمبەران گرت، تاکو بێدەنگیان بکەن .

هەر کام لەو چوار واتایانە دەگونجێن .

هەندێکیشیان گوتوویانە: دەستی پێغەمبەرانیان بە زاری خۆیانەوە ناوە، کە ئەم واتایەم بە دوور دێتە بەرچاو .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ وَقَالُوٓاْ إِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ ﴾، ئەو گەلە کافرانە بە گەلەکانی خۆیانیان گوت: ئێمە بێبڕواین بەوەی کە ئێوەی پێ ڕەوان کراون .

کە ئەمە بەتەئکید جۆرێکە لە گاڵتە پێکردن، ئەمە وەك ئەوە وایە کە لە سووڕەتی (الحجر) دا دەفەرموێ: ﴿ وَقَالُواْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ٦ ﴾، واتە: (کافرەکان) گوتیان: ئەی ئەو کەسەی کە زیکرت بۆ لا دابەزێنراوە ! بێگومان تۆ شێتی .

کافرەکانی قورەیش وایان بە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ دەگوت، کە مەبەستیان ئەوە نەبووە، زیکری بۆلا دابەزێنراوە، واتە: ئەی ئەو کەسەی کە پێت وایە زیکرت بۆ دابەزێنراوە ! (بە گاڵتە پێ کردنەوە) .

بڕگەی شەشەم : - ﴿ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴾، بێگومان ئێمە لە دوو دڵییەك داین لەوەدا کە ئێمەی بۆ بانگ دەکەن، دوو دڵییەکی زۆر خەست، کە بێزارمان دەکات، دوو دڵییەك کە زۆر ناڕەحەتکەرە .

پێشتر باسمان کردوە (شَك) واتە: دوو دڵیی، (مُرِیب)یش واتە: شتێك کە ئینسان دەخاتە نێو دوو دڵییەوە، (المُوقِعُ في الرَّیب) .

هەندێك گوتوویانە: (رَیب) بریتیە لە: گومانو دوو دڵییەك کە جێی خۆی نەبێ، یان: دوو دڵییەکی بێزارکەرو جارەزکەر .

هەندێکیش گوتوویانە: (شَكٌّ مُرِیب) وەك ئەوە وایە کە بڵێی: (لَیلٌ أَلیَل) شەوێکی شەو، تاریکییەکی تاریك، مەبەست پێی ئەوەیە کە زۆر خەست بووە، لە دوو دڵییدا .

مەسەلەی دووەم : وەڵام دانەوەی پێغەمبەران (عَلَیْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کە لە بوونی خوای تاکدا، جێگای دوو دڵیی نیە، چونکە خوا پەیداکەری بوونەوەرەو، بۆ لێبوردنیشی لێیان، بەندەکان بۆ بەرنامەی خۆی بانگ دەکات، لەسەر زمانی پێغەمبەران :

ئەم مەسەلە گرنگە لە بەشێك لە ئایەتی ژمارە (١٠)دا دەخەینەڕوو، خوا ﷻ فەرموویەتی : ﴿ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي ٱللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾.

شیكردنەوەی ئەم چەند ڕستە موبارەكە ، لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : - ﴿قَالَتۡ رُسُلُهُمۡ أَفِي ٱللَّهِ شَكّٞ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ﴾، پێغەمبەرەكانیان (عَلَیْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) كە بۆلایان نێردرابوون، گوتیان: ئایا لە خوادا دوو دڵیی هەیە، كە بەدیهێنەری ئاسمانەكانو زەوییە؟!

ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەران (عَلَیْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) دەگونجێ دوو واتایان لە خۆ بگرێ :

أ/ ئایا كەسێك عەقڵێكی سەلیمی هەبێ، دەبێ لە بوونی خوادا بكەوێتە گومان دوودڵییەوە، لە حاڵێكدا كە بەدیهێنەری ئاسمانەكانو زەوییە، واتە: بەدیهێنەری ئاسمانەكانو زەوی، دوو دڵیی لە بوونی دا نیە، ئەگەر كەسێك عەقڵی خۆی بە چاكی بەكاربهێنێ .

ب- ئایا لە تەنیا پەرستراوێتیی خوادا، كە بەدیهێنەرو پەیداكەری ئاسمانەكانو زەوییە، جێی دوو دڵیی هەیە، واتە: هەر كەسێك عەقڵی خۆی باش بەكاربێنێو، عەقڵەكەی باش كار بكات، نابێ لەوەدا كە دەبێ تەنیا بەندایەتیی بۆ خوا بكرێ، خوایەك كە پەیداكەری ئاسمانو زەوییە نابێ هیچ دوو دڵییو لەرەلەرو دڵ لە دڵدانی هەبێت .

بڕگەی دووەم : - ﴿يَدۡعُوكُمۡ لِيَغۡفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمۡ﴾، بانگتان دەكات بۆ ئەوەی لە گوناهەكانتان بتانبوورێ، واتە: كە خوا پێغەمبەرانی (عَلَیْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) ناردوون، بۆ بەرژەوەندیی مرۆڤەكان خۆیان، ناردوونیو هیچ كارێكی خۆی بە وان نیە، بەڵكو كاری خۆیانی پێیانە، خوا ﷻ كاری خۆیانی، بە بەندەكانە، نەك كاری خۆی پێیان بێ، كارەكەیشی ئەوەیە كە بانگیان دەكات بۆ شوێنكەوتنی بەرنامەكەی تاكو لێیان ببوورێ، واتە: تاكو بە شێوەیەك ژیان بەرنە سەر، شایستەی ئەوە بن، خوا لە هەڵەو كەمو كوڕییەكانیان

ببووریٚ، چونکە مرۆڤی بێ هەڵەو کەمو کوڕیی هەر نابێ، بە حوکمی ئەوەی کە سروشتەکەی وایە، هەم دەتوانێ چاك بکاتو، هەم دەتوانێ خراپ بکا، دەتوانێ بەرز بێو، دەتوانێ نزم بێ، دەتوانێ ڕاست بڕواو، دەتوانا لار بڕوا، کەواتە: کەمو زۆر مرۆڤ، هەڵەو کەمو کوڕیی هەر دەبێو، پێویستیی بە لێبوردنی خوا هەر هەیە، ئنجا خوا ﷻ کە بانگی مرۆڤەکان دەکات، لەسەر زمانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کاری خۆیانی پێیانە، ئەویش ئەوەیە کە لێیان ببووریٚو چاوپۆشییان لێ بکاتو، سەرەنجام شایستەی ئەوە بن، کە بە پاکیی و چاکیی ژیانی دنیا بگوزەرێننو، دواییش شایستەی ئەوە بن: بیانخاتە ئەو بەهەشتانەوە، کە بۆ بەندە چاكو پاکەکان ئامادەی کردوون .

<u>بڕگەی سێیەم</u> : - ﴿ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾، هەروەها خوا عز و جل دواتان دەخات بۆ کاتێکی دیاریکراو (کاتێکی ناوبراو)، کە بە تەئکید مەبەست ئەوەیە، ژیانی دنیا دەگوزەرێننو بە بەلای ناگەهانو بە کارەساتێکی کتوپڕ، کە گەلانو کۆمەڵگاکانی پێشووی پێ لە بەین بردوون، ئێوە لە بەین نابات، بەڵکو دەتانهێڵێتەوە، تاکو تەمەنی سروشتییو ئاسایی خۆتان دەگوزەرێنن .

<u>مەسەلەی سێیەم</u>: پاساو هێنانەوەی بێبڕوایەکان، بۆ بڕوانەهێنانیان بە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بەوە کە :

١/ پێغەمبەرانیش وەك ئەوان مرۆڤن .

٢/ دەیانەوێ لە ڕێی پێشینانیان لایان بدەن .

٣/ بەڵگەیەکی ڕوونیان نەهێناوە :

خوا دەفەرموێ: ﴿ قَالُوٓاْ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿قَالُوٓاْ إِنۡ أَنتُمۡ بَشَرٞ مِّثۡلُنَا﴾، بێگومان خوا ﷻ لەسەر زمانی بێبڕوایەکان ئەم فەرمایشتەی فەرمووە .

(کافرەکان) گوتیان: ئێوەش هەر مرۆڤێکی وەك ئێمەن .

ئەوە کە پێغەمبەران مرۆڤن، بۆیە نەیارەکانیان بڕوایان پێ نەهێناون، لە زۆر شوێنی قورئاندا دووبارە بۆتەوە، بۆ وێنە، لە سوورەتی (الإسراء)دا دەفەرموێ : ﴿وَمَا مَنَعَ ٱلنَّاسَ أَن يُؤۡمِنُوٓاْ إِذۡ جَآءَهُمُ ٱلۡهُدَىٰٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ أَبَعَثَ ٱللَّهُ بَشَرٗا رَّسُولٗا ﴿٩٤﴾﴾، واتە: هیچ شتێك ڕێی لە خەڵك نەگرت بڕوابێنن، کاتێ کە ڕێنمایی خوایان بۆ هات، مەگەر ئەوە کە گوتیان: ئایا خوا پێغەمبەرێکی مرۆڤ و، ڕەوانەکراوێکی مرۆڤی ناردوە، ئنجا هەر لەوێ، خوا ﷻ وەڵامی داونەوە، کە دەفەرموێ: ﴿قُل لَّوۡ كَانَ فِي ٱلۡأَرۡضِ مَلَٰٓئِكَةٞ يَمۡشُونَ مُطۡمَئِنِّينَ لَنَزَّلۡنَا عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَلَكٗا رَّسُولٗا ﴿٩٥﴾﴾الإسراء، واتە: بڵێ ئەگەر لەسەر زەوی فریشتەی لێبانایە، (گونجاو بایە فریشتەکان لەسەر زەوی ژیابوونایە، وەك ژیانی ئاسایی وەك مرۆڤانیان بگوزەراندباو)، بە ئارامیی ڕۆیشتبان، ئەو کاتە ڕەوانەکراوێکی فریشتەمان لە ئاسمانەوە بۆ دادەبەزاندن .

بەڵێ مرۆڤەکان دەبێ کەسێك بۆیان بنێردرێ، وەك خۆیان مرۆڤ بێ، خاوەنی هەمان سروشتی ئەوان بێ‌و، بەزمانی ئەوان قسە بکات‌و، لە شێوەو دیمەنی ئەواندا بێ .

بڕگەی دووەم : - ﴿تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا﴾، (کافرەکان گوتیان:) دەتانەوێ لەوە لامان بدەن، کە باب‌و باپیرانمان پەرستوویانە، واتە:

دەتانەوێ لەو ڕێبازو ڕچەیە کە ئێمە گرتوومانەتە بەر، کە هی باب و باپیرانمانەو، ئەو پەرستراوانەی کە ئەوان پەرستوویانن، {ئەی پێغەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلاَم)!} دەتانەوێ لەوە لامان بدەن !

<u>برگەی سێیەم :</u> - ﴿فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾، بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرامان بۆ بێنن .

ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە: ئێوە بەڵگەتان نەهێناوە! هەڵبەتە هیچ پێغەمبەرێك بێ بەڵگە قسەی نەکردوە، وەك لە فەرمایشتێکی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە کە لە (صحيحي البخاري ومسلم)دا هاتوەو زۆر جاری دیکە هێناومە لە تەفسیری ئایەتانی دیکەدا، کە دەفەرموێ: {ما مِنْ نَبِيٍّ مِنَ الأَنْبِياءِ إِلاَّ وَقَدْ أُعْطِيَ مِنَ الآياتِ ما آمَنَ عَلَى مِثْلِهِ الْبَشَرُ....}، (أَخرجَهُ أَحْمَد برقم: (٨٤٧٢)، وَالبُخَارِيُّ برقم: (٤٩٨١)، وَمُسْلِم برقم: (٣٨٣)).

واتە: هیچ کام لە پێغەمبەران نەبووە، مەگەر خوا بەڵگەو موعجیزەکی وای داوەتێ، کە لەسەر بناغەی ئەوە مرۆڤەکان بڕوا بێنن، واتە: بۆ ئەوان ئیقناعکەر بێ، بۆ هەر کەسێك کە بە دوای هەقدا، عەوداڵ بێ و وێڵ بێ، ئەمما کەسێك لە بیانووگرتن بێ، وەك گوتراوە: ئەگەر دز دز بێ تاریکە شەو زۆرە، کەسێك لە بیانوو گرتن بێ، بیانوو نابڕێ .

<u>مەسەلەی چوارەم :</u> وەلامدانەوەی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) :

١/ بە سەلماندنی مرۆڤ بوونیان .

٢/ بەلام خوا چاکە لەگەڵ هەندێك لە بەندەکانیدا دەکات .

٣/ بەڵگەو موعجیزە تەنیا بە مۆڵەتی خوا دێ .

٤/ پشتمان بە خوا قایمە، لە سۆنگەی ئەوەوە کە ڕێنمایی کردووین .

٥/ هەرچەندە ئازارمان بدەن، خۆڕاگر دەبین :

ئەو وەڵامانەی پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لە ئایەتی (١١و ١٢)دا هاتوون، خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە بەپێزە ، لە حەوت بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ﴾، پێغەمبەرەکانیان، گوتیان: بێگومان ئێمەش هەر مرۆڤێکی وەك ئێوەین.

واتە: ئەو قسەیەتان لێ دەسەلمێنین کە ئێمەش مرۆڤین وەك ئێوە، ئێمە نکووڵیی لەو ڕاستییە ناکەین، تەماشای قوڕئان بکەن! لە هەموو قوڕئاندا نابینی: پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) نەیارەکانیان شتێکیان گوتبێ، ڕێی تێچوو بێتو، ئەوان نکووڵیی لێ بکەن، هەرگیز! هەر هەقێك هەر کەسێك گوتبێتی، پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دانیان پێدا هێناوە، بەڵکو خوا ﷻ ئیبلیس قسەی کردوە، کە قسەکەی ڕاست بووە، ڕاستییەکەی لێ سەلماندوە، وەك لە سووڕەتی (الحجر)دا، خوا ﷻ لەسەر زمانی ئیبلیس دەفەرموێ: ﴿ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾، واتە: هەموو بەندەکانت گومڕا دەکەم، جگە لە بەندە ساغبووەوەکانت، خواش ﷻ دەفەرموێ : ﴿ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ ﴾، واتە: ئەوە ڕێیەکی ڕاستە، لەسەر من، واتە: ئەوە کە تۆ دەسەڵاتت بەسەر بەندە چاکەکانی مندا نیە، ئەوە یەکێکە لە یاسایەکانی من، کە مامەڵەی پێ لەگەڵ بەندەکانمدا دەکەم، یاخود ئەوە کە دەسەڵاتت بەسەر بەندە ساغەکانی، بەندە هەڵبژاردەکانی مندا، نیە، ئەوە ڕێیەکی ڕاستە لەسەر من، یان لە سووڕەتی

(سبأ)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ فَٱتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ ﴾، واتە: بێگومان ئیبلیس گومانی خۆی لەگەڵ مرۆڤەکاندا ڕاست بردە سەر، گومانەکەی ڕاست دەرچوو، هەموویان شوێنی کەوتن، جگە لە کۆمەڵێك لە بڕواداران .

یانی : کە ئیبلیس گوتی: هەموویان گومڕا دەکەم، جگە لە کۆمەڵێك لە بەندە هەڵبژاردەکانت، یان بەندە دڵسۆزەکانت، خوا ﷻ دەفەرموێ : ئیبلیس گومانەکەی ڕاست دەرچوو .

بۆیە لێرە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) ئەوە کە کافرەکان دەڵێن: ئێوە تەنیا مرۆڤێکی وەك ئێمەن، ئەوەیان لێ دەسەلمێنن و دەڵێن: ﴿ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ﴾، بێگومان ئێمە تەنیا مرۆڤێکین وەك ئێوە .

<u>برگەی دووەم</u> : - ﴿ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ﴾، بەڵام خوا چاکە دەکات لەگەڵ هەر کام لە بەندەکانی دا، کە بیەوێ، واتە: خوا ﷻ هەر کام لە بەندەکانی کە بیەوێ، چاکەی ئەوەی لەگەڵ دەکات، کە بیکاتە پێغەمبەرو، وەحیی بۆ بنێرێ، واتە: مرۆڤ بوونی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) ڕێی ئەوەی لێ نەگرتوون، کە خوا هەڵیانبژێرێ و، بیانکاتە پێغەمبەرو چاکەیان لەگەڵدا بکات، هەمیشە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) تەماشای مرۆڤیان کردوە، بەپێی ئەوە کە لە شەریعەتی خوادایەو، پێگەو پلەیەك کە پێی دراوە، کە: پێغەمبەران مرۆڤن، بەڵام وە نەبێ مرۆڤ هێندە دروستکراوێکی نابووت بێ، شایستەیی ئەوەی نەبێ، کە خوا بیدوێنێ بە شێوەی تایبەت و، فریشتەی بنێرێتە لاو، وەحیی بۆ بنێرێ و پەیامی خۆی بۆ بنێرێ !

<u>برگەی سێیەم</u> : - ﴿ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ﴾، کافرەکان گوتیان: ﴿ فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ ﴾، بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرامان بۆ بێنن، کە وەك گوتمان بەتەئکید لە بیانوو گەڕاون، ئەگەرنا هیچ

پێغەمبەرێك (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بە بێ بەڵگەی ڕوونو، بە بێ موعجیزە، نەچووە ڕووبەڕووی هیچ گەلو کۆمەڵگایەك ببێتەوە، هەر لەخۆوە لەو گۆڕە بڵێ: من پێغەمبەری خوامو وەحییم بۆ دێ! شتی وا نەبووە، هەر پێغەمبەرێك کە خوا ناردوویەتی، موعجیزەو بەڵگەیەکی داوەتێ، وەك لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەردا ﷺ هاتووە، لە زۆر لە ئایەتەکانیشدا هاتوە، بۆ نموونە :

أ/ خوا لە سوورەتی (الحديد)دا دەفەرموێ : ﴿ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ ﴿٢٥﴾ ﴾

ب/ لە سوورەتی (المائدة)دا دەفەرموێ : ﴿ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ﴿٣٢﴾ ﴾.

ج/ لە سوورەتی (غافر)دا دەفەرموێ : ﴿ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ﴿٨٣﴾ ﴾، پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بە بەڵگە ڕوونو ئاشکراکانەوە چوونو، بەڵگەو موعجیزەی هەر کام لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بە پێی ئەو هەلومەرجە بووە، کە ئەو کۆمەڵگاو گەلەی ئەو، تێیدا بووە، بە پێی ئاستی عەقڵی ئەوانو، بە پێی پێداویستیی ئەو ڕۆژگارە بووە .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾، با بڕواداران تەنیا پشت بە خوا ببەستن، یانی: ئێمەش کە پێشەوای بڕوادارانین، پشتمان بە خوا قایمە .

بۆیەش پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) وایان فەرمووە، چونکە بۆیان دەرکەوتوە کە نەیارەکانیان هەر لە شتێك دەخەفتێن، بیکەنە بیانووو پاساوی ئەوە کە بڕوایان پێ نەهێنن، پاشان زانیویشیانە کە ئەنجامی بڕوا پێ نەهێنانیان، سەردەکێشێ بۆ دژایەتییکردنو پەنابردنە بەر لۆژیکی هێز، دوای ئەوەی کە لە بواری هێزی لۆژیکدا تێکدەشکێن، لە بەرانبەر پێغەمبەران دا (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا ﴾، (دەفەرموون) چیمانە، بۆچی، پشت بە خوا نەبەستین، لە حاڵێکدا کە ئێمەی ڕێنمایی کردوە بۆ ڕێبازەکانمان؟ واتە: ڕێبازەکانمان بۆ گەیاندنی

پەیامی خوا، کە ڕێبازەکانی گەیاندنی پەیامی خواش جۆراو جۆر بوون، بە پێی بارودۆخ و ژینگەکان، وشەی (سَبیل)، واتە: ڕێباز، هەمیشە لە قورئاندا ئەگەر پاڵدرابێتە لای خوا، ﴿ سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾، ﴿ سَبِيلِ رَبِّكَ ﴾، دەبینین: بە تاك هاتوە، چونکە ڕێبازی خوا یەکە، بەڵام لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ﴾، هەروەها لە کۆتایی سوورەتی (العنکبوت)یشدا، کە دەفەرموێ : ﴿ وَٱلَّذِينَ جَٰهَدُواْ فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ﴿٦٩﴾ ﴾، بەڵێ: وشەی (سُبُل)، لێرەداو لە کۆتایی سوورەتی (العنکبوت)یشدا، بە مانای ڕێبازی خوا نیە، چونکە ڕێبازی خوا یەکێکەو کۆ (جمع) ناکرێتەوە، بەڵکو مەبەست پێی شێوازەکان و ڕێبازەکانی خزمەتکردنی پەیامی خواو گەیاندنی پەیامی خوایە، کە دیارە ڕێبازی خواو، پەیامی خوا، بە زۆر جۆرو شێوازو ڕێبازو ئامراز دەگەیەنرێ و خزمەت دەکرێ .

بڕگەی شەشەم : - ﴿ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ﴾، (پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) دەفەرموون) بە دڵنیاییەوە خۆڕاگر دەبین، هەرچەندە ئێوە ئازارمان بدەن .

چ ئازاری مەعنەویی: کە لە بەدرۆدانان و گاڵتەپێکردن و تۆمەتبارکردن بە شێتیی و، بە جادووگەرێتیی و، بە فاڵچیەتیی و...هتددا، خۆی دەبینێتەوە، چ ئازاردانی جەستەیی: کە لە دەرکران و، گرتن و، بەردباران کردن و، کوشتن و، ئەشکەنجەدانی جەستەیی دا، خۆی دەبینێتەوە، واتە: بە هەر جۆرێك لە ئازارەکان، ئازارمان بدەن و، هەرچەندە ئازارمان بدەن، هەر خۆڕاگر دەبین، یانی: ئێمە دەستبەرداری پەیامی خوا نابین .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴾، لە کۆتاییدا پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) دەڵێن: با پشت بەستووان تەنیا پشت بە خوا ببەستن، زۆرجاری دیکەش گوتوومانە: کاتێ (جارو مجرور) پێش (فعل و فاعل) کەوتن، مانای کورت هەڵێنان دەگەیەنێ، واتە: ئەوانەی کە پشت بە شتێك دەبەستن، با تەنیا پشت بە خوا ﷻ ببەستن .

سەبارەت بە وشەی (تَوَکُّل)یش: (التَوَکُّلُ الإعتِمادُ وتَفویضُ التدبیرِ إلى الغَیْرِ، ثِقَةً، بِأَنَّهُ أعلَمُ بِما یَصلُحُ)، واتە: (تَوَکُّل) بریتیە لە: پشت بەستن بە غەیرو مشوورخواردن عایدی ئەو کردن، لە ئەنجامی متمانە هەبووندا، بەوە کە ئەو زاناترە : چی چاکەو چۆن بۆ ئەو باشە ؟

ئەوەی تێبینی دەکرێ پێغەمبەران (عَلَیْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بەرپەرچی ئەو قسەیەی نەیارەکانی خۆیانیان نەداوەتەوە، کە گوتوویانە: ﴿ تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ﴾، دەتانەوێ لەوە لامان بدەن کە بابو باپیرانمان پەرستوویانە، وەڵامی ئەوەیان نەداوەتەوە، چونکە: ئەو قسەیان ڕاست بووە، پێغەمبەران (عَلَیْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) هاتوون ئەو خەڵکە لەو ڕێچکەو کوێرە ڕێیانە دەرباز بکەن، کە بابو باپیران و پێشینانیان لەسەریان بوون، ئنجا بۆیە وەڵامیان نەداونەوە، چونکە قسەکەیان، زۆر قسەیەکی بێ جێیەو زۆر نامەنتیقییە: ئایا بابو باپیرانتان ئەگەر لەسەر ڕێیەکی هەڵەبن، دەبێ ڕەخنە لە پێغەمبەران (عَلَیْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بگیرێ، کە ئێوە لە ڕێی هەڵە بگێڕنەوەو بتانخەنە سەر ڕاستە ڕێ؟! قسەکەیان زۆر نامەنتیقییو بێ جێیە، ئنجا تۆمەتەکەش ڕاست بووە: پێغەمبەران ویستوویانە ئەوان لەو ڕێچکەو کوێرە ڕێیانە دەرباز بکەن، کە بابو باپیرانیان لەسەریان بوون، لەلایەکەوە تۆمەتەکە ڕاستەو، لەلایەکی دیکەشەوە قسەکەی هێندە بێ جێیەو هێندە نامەنتیقییە، کە بە پێویستیان نەزانیوەو بگرە هەر شایانی باسیان نەزانیوە، تاکو بەرپەرچی بدەنەوە .

مەسەلەی پێنجەم : هەڕەشەکردنی بێ بڕوایان لە پێغەمبەران (عَلَیْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بە دەرکران لە وڵات، یاخود هەڵگەڕانەوە :

ئەمەش لە بەشێکی ئایەتی ژمارە (١٣)دا هاتوە :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە ، لە دوو بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِرُسُلِهِمْ ﴾، ئەوانەی بێبڕوا بوون، بە پێغەمبەرەکانی خۆیانیان گوت، چییان پێگوتن ؟ لە بڕگەی دووەم دا هاتوە :

بڕگەی دووەم : - ﴿ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ﴾، یان لەسەر زەمینی خۆمان دەرتاندەکەین، یان دەبێ بگەڕێنەوە نێو ڕێبازەکەی ئێمە .

لێرەدا، وەك لە سوورەتی (الكهف)یشدا هاتوە، کە هاوەڵانی ئەشکەوت لە بەینی خۆیاندا ڕاوێژ دەکەن، دوای ئەوەی کە لە خەوی سێ سەدو نۆ (٣٠٩) ساڵە بێداریان دەبێتەوەو، یەکێکیان دەنێرن کە خواردنیان بۆ بێنێ، نازانن کە ماوەی سێ سەدو نۆ (٣٠٩) ساڵە خەوتوون، ئنجا لە نێو خۆیاندا دەڵێن:

﴿ إِنَّهُمْ إِن يَظْهَرُواْ عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ ﴿٢٠﴾ ﴾، واتە: ئەو خەڵکە، ئەو کۆمەڵگایەی خۆتان، ئەگەر بێتو پێتان بزانن، یان بەرد بارانتان دەکەن، یاخود دەتانگێڕنەوە نێو ئایینو ڕێبازەکەی خۆیان، کە ئێوەش لەدەست ئەو ئایینو ڕێبازە چەوتو هەڵەیە، کە بریتیە لە پەرستنی غەیری خوا، ڕاتانکردوەو، پەناتان بۆ ئەشکەوت بردوە !

هەروەها لە سوورەتی (الأعراف)یشدا خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُواْ مِن قَوْمِهِۦ لَنُخْرِجَنَّكَ يَٰشُعَيْبُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ﴿٨٨﴾ ﴾، واتە: دەستڕۆیشتووە خۆ بە زلگرەکانی گەلەکەی، (واتە: گەلی شوعەیب عليه السلام کە خەڵکی مەدیەن بوون)، گوتیان: ئەی شوعەیب! خۆتو ئەوانەی کە بڕوایان بە تۆ هێناوە، لە سەرزەمینی خۆمان دەرتاندەکەین، یاخود دەبێ بگەڕێنەوە نێو ڕێبازەکەی ئێمە .

کەواتە: ئەمە لۆژیکێکی لە مێژینەی ئەهلی کوفر بووە لە بەرانبەر پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)داو، لە بەرانبەر ئەهلی ئیمانیشدا بەگشتی

ئنجا جێی سەرنج ئەوەیە کە هەمیشە ئەهلی کوفر دەڵێن: ﴿لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ﴾، لە سەرزەمینی خۆمانو لە وڵاتی خۆمان دەرتاندەکەین! وەك ئەو پێغەمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و ئەو بڕوادارانە، بەشیان بەو وڵاتو خاکەوە نەبێت! ئەدی هەموویان خەڵکی نیشتیمانێكو هاووڵاتییانی وڵاتێك نین؟ بۆچی دەبێ وێك هەڵنەکەن؟ بۆچی دەبێ یەکدی تەحەممول نەکەن؟ وەك شوعەیب ﷺ – کە پێشتر لە سوورەتی (الأعراف)دا باسمان کرد – فەرموویەتی:

﴿وَإِن كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنكُمْ ءَامَنُواْ بِٱلَّذِىٓ أُرْسِلْتُ بِهِۦ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُواْ فَٱصْبِرُواْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨٧﴾﴾، واتە: ئەگەر کۆمەڵێك لە ئێوە بڕوایان بەوە هێنا کە من هێناومەو، کۆمەڵێکیش بڕوایان پێ نەهێنا، خۆڕاگر بن، واتە: یەکدی تەحەممول بکەن، تاکو خوا دادوەریی دەکات .

واتە: یان ئەوانەی بێبڕوان، بەرچاویان ڕۆشن دەبێتەوەو، قەناعەتیان دێ کە بڕوابێنن، یان گۆڕانکارییەك دەبێ، یانی: دەبێ یەکدی تەحەممول بکەینو، پێکەوە بسازێینو پێکەوە مەدار بکەین، نابێ یەکێکیان ئەوی دیکە ناچار بکات، بار بکات، بەڵکو (دەبێ پێکەوە مەدار بکەن، نەك بە یەکدی بار بکەن).

لێرەدا کە خوا ﷻ لەسەر زمانی کافرەکان دەفەرموێ: ﴿أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا﴾، هەندێك لە زانایانی لێکۆڵەرەوەی قورئان، پرسیارێکیان ورووژاندوە، گوتوویانە: وشەی (عَود) بریتییە لە گەڕانەوەی کەسێك بۆ شتێك دوای ئەوەی لێی جیابۆتەوە، ئنجا دەڵێن: خۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هەرگیز لەسەر ڕێچکەی کافرەکان نەبوون، ئەدی بۆچی دەڵێن: دەبێ بگەڕێنەوە ؟

وەڵامەکەی ئەوەیە کە ئەوانە خۆیان لە هاوبەش دانەرو کافرەکان دوورە پەرێز گرتوە، بەڵام لەگەڵیاندا مەداریان کردوە، ئنجا کافرو هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، وایانزانیوە کە پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هاوڕان لەگەڵیاندا، واتە: ئەوەندە تەباو گونجاو بوون، ئەوەندە بە زەوقو سەلیقە بوون لەگەڵ کۆمەڵگاکەیاندا، گومانیان پێ بردوون، کە ئەوانیش هەمان بیرو

بڕوای وانیان هەبێت، دوایی کە تێکگیراون، گوتوویانە: دەبێ بگەڕێنەوە! وایانزانیوە کە پێشتریش هەر لەسەر ڕێچکەو ڕێبازی ئەوان بوون.

مەسەلەی شەشەم : تەدەخخول کردنی خوا ﷻ و سروشکردنی بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) کە: بە دڵنیایی کافرانی ستەمکار دەفەوتێنێ و، ئەوانیان لە شوێن دادەمەزرێنێ :

کە ئەمەش لە بەشێکی ئایەتی ژمارە (١٣)و ئایەتی ژمارە(١٤)دا هاتوە :

خوا ﷻ دەفەرمووێ : ﴿ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ ﴾.

تویژینەوەی ئەم دوو ئایەتە بەپێزە ، لە چوار بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم :- ﴿ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ ﴾، پەروەردگاریان سروشی بۆ کردن، بۆ کێ ؟ بە دڵنیایی بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) پێشتر لە تەفسیری سوورەتی (یونس)دا، لێکۆڵینەوەیەکی تێرو تەسەلمان کردوە، دەربارەی وەحیی، کە وەحیی لە ئەصڵدا بە قسەیەکی پەنهان دەگوترێ، ﴿ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ ﴾، واتە: بە شێوەیەکی پەنهان پەروەردگاریان پەیامی بۆ ناردن، ئایا پەیامەکەی چی بوو ؟

بڕگەی دووەم :- ﴿ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، ئەو (ل)ە بۆ تەئکیدەو بۆ جەخت کردنەوەیە، واتە: بە جەختکردنەوەو بە دڵنیاییەوە، ئێمە ستەمکاران دەفەوتێنین، واتە: ئەو ستەمکارانەی کە دەیانەوێ ئێوە لە وڵاتو نیشتمان دەربکەن، دەیانەوێ شاربەدەرتان بکەن، دەیانفەوتێنین .

خوا ﷻ بە ئیرادەی قەدەریی‌و تەکوینیی خۆی، ڕێی کوفرو ڕێی ستەم (ظلم)یشی داوە، بەڵام لە شەریعەتەکەی دا تەنیا ڕێی کوفری داوەو، ڕێی ستەم (ظُلم)ی نەداوە، بۆ وێنە: خوا ﷻ لە سوورەتی (الكهف)دا دەفەرموێ : ﴿ فَمَن شَآءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ﴾، واتە: کێ حەز دەکات با ئیمان بێنێ‌و کێ حەز دەکات با کافر بێ، هەڵبەتە خوا حەز بە ئیمان دەکات‌و ڕقی لە کوفرە، بەڵام بۆ تاقیکردنەوە، ڕێ دەدا بە بەندەکان کوفر هەڵبژێرن، بەڵام شەریعەتی خوا ڕێی بە ستەم (ظُلم) نەداوە، چونکە ستەم (ظُلم) وڵات تێکدەدات، بە کوفرو ئیمان خەڵك پێکەوە دەژین، بەڵام بە ستەم، پێکەوە ناژین، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ ﴾، بە تەئکید ئێمە ستەمکاران دەفەوتێنین .

<u>**برگەی سێیەم :**</u> - ﴿ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ﴾، ئێوە لە دوای وان لە زەمیندا نیشتەجێ دەکەین .

ئەم (أل) سەر وشەی (ٱلْأَرْضَ)، (أل)ی (عهد)ی پێ دەڵێن ، کە بۆ ناساندن (تَعريف)ە، واتە: لەو سەرزەمینەدا کە ئەوان هەڕەشەی پێ لە ئێوە دەکەن، کە لەوێدا دەربەدەرتانکەن‌و شار بەدەرتان بکەن، ئا لەو سەرزەمینەدا، دوای فەوتاندنی ئەوان، ئێوە باڵادەست دەکەین‌و ئێوە نیشتەجێ دەکەین .

<u>**برگەی چوارەم :**</u> - ﴿ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴾، ئەوەش بۆ کەسێکە لە پایەو پێگەی من بترسێ‌و، لە هەڕەشەو ترساندنی من، بیمی هەبێت .

وشەی: (مَقَام): (مَكانُ القِيامِ، وَيُرادُ بِهِ مُطلَقُ الوُجُودِ)، کە دەفەرموێ: ﴿ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى ﴾، واتە: لە پێگەی من، لە پلەو پایەی من، یاخود لەمن بترسێ، وشەی (وَعِيدِ)یش، یانی: هەڕەشە، (وَعِيدِ)، خوێندراویشەتەوە : (وَعيدي)، واتە: ئەگەر (ي)ەکەشی نەبێت، بە تەئکید ژێرەکە (كسرة ـِ)، لە جێی (ي) دانیشتووە جێگای گرتۆتەوە، یانی: کەسێك کە لە من بترسێ‌و

لە هەڕەشەی من بترسێ، نەك لە هەڕەشەی دوژمنان و ناحەزانم، ئەوە شایستەی ئەوە دەبێ، من ئاوا لە فریای بێم و، پشتی بگرم و هاوکاری بم .

ئنجا خوا ﷻ کە دەفەرموێ : ﴿ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ ﴾، واتە: ئەوەم بۆیە بۆ ئێوە کرد، ئەی پێغەمبەران ! (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، چونکە ئێوە ئاوا بوون، تەنیا لە پێگەو پایەی من دەترسان و، تەنیا لە هەڕەشەی من دەترسان و، بێ منەت و بێ باك بوون لە هەڕەشەی کافرەکان، کەواتە: لە دوای پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) هەر کەسێك بەو شێوەیە بێ، خوای کارزان و پەروەردگار هەر ئاواى بۆ دەکات .

مەسەلەی حەوتەم : داوای یارمەتی کردنی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) و، بێمرادبوونی ملهوڕان و، گیرۆدەبوونیان بە دۆزەخ و، خواردنەوەی کێم و زووخاو و، پەلاماردرانیان بە مەرگ، لە هەموو لایەکەوە :

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە بەپێزە ، لە حەوت بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَاسْتَفْتَحُوا ﴾، (الإِستِفتاحُ: طَلَبُ الفَتحِ وهُوَ النَّصرُ)، (إِستِفتاحُ) بریتیە لە: داواکردنی (فَتح) کە بریتیە لە: سەرکەوتن و یارمەتیی، کێ داوای یارمەتیی کرد؟ بە پێی سیاق دیارە کە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) داوای یارمەتییان کردوە، ئنجا ئەمە هەرچەندە خوا ﷻ دوایی باسی دەکات، بەلام وابێدەچێ پێش ئەوەی خوا ﷻ وەحییان بۆ بنێرێ، کە ستەمکاران دەفەوتێنین و، ئێوەیان لە شوێندا نیشتەجێ دەکەین، پێغەمبەران

(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ئەو داوایەیان لە خوای میهرەبان كرد بێ، داوای یارمەتیی‌و كۆمەكییان لێ كردبێ .

دەشگونجێ دوای ئەوەی خوا ﷻ وەحیی بۆ ناردوون‌و ئاگاداری كردوونەوە، ئنجا ئەوان دەستیان كرد بێ بە پاڕانەوە، چونكە زانیویانە كە كاتی ئەوە هاتوە خوا ئەو ستەمكارانە لەبەین بەرێ، خواش هەواڵی پێداون كە لە بەینیان دەبات، بەڵام كەنگێ لە بەینیان دەبات، لە چ كاتێكدا؟ ئەوە پەكی لەسەر ئەوە كەوتوە كە پێغەمبەران دەبێ داوا لە خوا بكەن‌و، لە خوا بپاڕێنەوە، بۆئەوەی كە خوا ﷻ كات‌و چۆنیەتییەكەیان پێ بڵێ‌و، ئاگاداریان بكاتەوە لێی .

برگەی دووەم : - ﴿وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ١٥﴾، (الخَيبة: فَوتُ الطَّلَبِ) واتە: (خَيْبة) بریتیە لە: لەدەستچوونی ئامانج، لەدەستچوونی شتێك كە ئینسان بەدوایدا چووە، واتە: بێمرادبوون‌و بێ ئاكام بوون، ﴿وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾، هەر ملهوڕێكی نەسەلمێن، پەشێمان بوو، بێمراد بوو .

پێشتر هەر كام لە وشەی: (جَبَّارٍ)و (عَنِيدٍ)مان شی كردوونەوە، كە (جَبَّارٍ) بە مانای : بابای ملهوڕو خۆسەپێن‌و خۆ فەرزكەر دێ، (عَنِيدٍ)یش بە مانای : بابای كەللەڕەق‌و نەسەلمێن دێ، كە هەرچەندە هەق دەزانێ، بەڵام لە بەرانبەریدا تەسلیم نابێ‌و نایسەلمێنێ‌و بۆی ملكەچ نابێ .

برگەی سێیەم : - ﴿مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ﴾، لە پشت ئەو كەسە ملهوڕە نەسەلمێنەوە، دۆزەخ هەیە، لە پشتیەوە، یانی چی؟! ئینسان ئەگەر شتێك لە پشتیەوە بێ، نایبینێ، ئنجا ئەوانەش چونكە حیساب بۆ دۆزەخ ناكەن‌و بڕوایان پێی نیە، وەك ئەوە وایە لە پشتیانەوە بێ‌و نەیبینن، ئەوە واتایەكی .

واتایەكی دیكەی ئەوەیە، كە لە زمانی عەرەبییدا (وَرَاء) یانی : لای پشتەوەی مرۆڤ، بەڵام بەو ئیعتیبارەی لە پێشیەوەیەو، بەرەو ڕووی دەچێت، وەك لە سووڕەتی (الكهف)دا، هاتوە: ﴿وَكَانَ وَرَآءَهُم مَّلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ٧٩﴾، واتە: لە پشتیانەوە پادشایەك هەبوو، كە هەر كەشتییەكی تازەو نوێی دەست بەسەردا دەگرت.

کە بە تەئکید لەسەر ئەو ڕێیە بووە، کە پێیدا ڕۆیشتوون، کەواتە: دەبێ لە پێشیانەوە بوو بێ، بەڵام بە ئیعتیبارێکی دیکە ئەو وشەیە بەکارهاتوە : (الوَرَاءُ مُستَعمَلٌ فـي مَعنى ما يَنتَظِرُهُ، وَيَحِلُّ بِهِ مِن بَعدُ، فَاستُعيرَ لِذلِكَ بِجَامِعِ الغَفلَة عَن الحُصولِ، كَالشَّيءِ الذي يَكونُ مِن وَراءِ المَرءِ، لا يَشعُرُ بِهِ، لأَنَّهُ لا يَرَاهُ)، واتە: وشەی (وَرَاء)، بەکارهێنراوە لە مانای شتێکدا کە چاوەڕێی دەکات دوایی بەسەری بێ، ئنجا لێرەدا خوازراوەتەوە، لەبەرئەوەی بێئاگایی هەردووکیان کۆدەکاتەوە، وەك شتێك کە لە پشتەوەی مرۆڤە، لێی بێئاگایە (شتێکیش کە دوایی بەرەو ڕووی دێ‌و، چاوەڕێ دەکات بەسەری بێ، لەویش بێئاگایە)، کەسێك هەست بە شتێك نەکات، لێی بێئاگایە، (بۆیە وەك ئەوە وایە: ئەو شتە لە پشتیەوە بێ، چونکە شتێك کە لە پشتیەوە بوو، نایبینی) .

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ﴾، لە ئاوێکی زووخاو پێی دەخورێتەوە، بە گەرووی دادەکرێ، واتە: بە ناچاریی پێی دەخورێتەوەو، بە زۆر بە گەرووی دا دەکرێ، ئەگەرنا وانیە کە بۆخۆی ئارەزووی بۆی بچێ‌و بیخواتەوە !

(صَدِيدٍ)، واتە: کێم‌و زووخاو، ئەوەی کە لە برین پەیدا دەبێ، ئنجا کە دەفەرموێ : ﴿مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ﴾، واتە: شلەمەنییەك کە بریتیە لە : کێم‌و زووخاو، یاخود بە ڕواڵەت ئاوە، بەڵام لەڕاستییدا کێم‌و زووخاوە .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ﴾، زۆر بە زەحمەت قووتی دەداو، نزیك نیە کە بە گەروویدا بچێت بە ئاسانیی .

(التَّجَرُّعُ: بَلْعُ المَرءِ الماءَ بِصُعُوبة)، واتە: (تجرُّع) بریتیە لەوەی ئینسان ئاو بە زەحمەت قووت بدات، ئنجا خوا دەفەرموێ: ئەو کێم‌و زووخاوە کە بە گەروویدا دەکرێ‌و پێی دەخورێتەوە، زۆر بە زەحمەت قووتی دەدا، ﴿وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ﴾، هەر نزیکیش نیە بە ئاسانیی بە گەروویدا بچێ، بەڵکو بە قورسیی‌و بە زەحمەت بۆی قووت دەچێ، چونکە (سَاغَ، يَسِيغُ، فهو

سائِغٌ)، (سائِغ) ئەوەیە کە شتێك بە ئاسانیی بە گەرووی ئینساندا بچێت، بەبێ ئەوەی گرفتی هەبێت و لە قوڕگی بگیرێ .

بڕگەی شەشەم : - ﴿وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ﴾، لە هەموو لایەکەوە مردنی بۆ دێ، بەلام ناشمرێ .

واتە: هۆکارەکانی مەرگ هەموویانی لە دەورن، هەموویان ئابڵووقەیان داوە، وەك کەسێك کە زۆر نەخۆشە، دەڵێن: کوێت دێشێ؟ دەڵێ: هەموو بەدەنم دێشێ، هەموو ئەندامەکانم دێشن، ئەو کەسەش کە ئاوا دووچاری ئەو سزایەی دۆزەخ دەبێ، هەموو هۆکارەکانی مردن ئابڵووقەیان داوەو، لە هەموو لایەکەوە مردنی بۆ دێ، ئەگەر مردن هەبێ، بەلام بە تەئکید لە نێو دۆزەخدا مردن نیە، هەروەك لە بەهەشتیشدا مردن نیە .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿وَمِن وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٌ﴾، لە پشتیەوەش ئازارێکی بێ ڕەزاو قورس و زبر هەیە، وشەی (غَلِيظ)، بۆ هەر شتێکە کە زبرو قورس و بێ ڕەزاو سەخت بێ .

مەسەلەی هەشتەم و کۆتایی : وێناکردنی کردەوەی کافران، بە خۆڵەمێشی بەر بایەکی بەهێز لە ڕۆژێکی ڕەشەباوییدا، (ڕۆژێك کە ڕەشەبای تێدا بێ)، ئنجا بایەکی بەهێز کە لە خۆڵەمێشێك دەدا، چۆن تەفرو تونای دەکاو پرژو بڵاوی دەکات، ئەوانەی بێ بڕواشن، لە ڕۆژی دواییدا، کردەوەکانیان ئاوایان لێدێ ! :

خوا دەفەرموێ : ﴿مَّثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾﴾ .

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە ، لە پێنج بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمْۖ أَعْمَٰلُهُمْ ﴾، وێنەی کردەوەی ئەوانەی بێبڕوا بوون بە پەروەردگاریان .

وشەی (مَثَل) بە واتای سیفەت دێ و، بە واتای وەسف دێ، هەروەها بە واتای حاڵەتێکی سەرسوڕهێنەر، دێ، (المَثَلُ: الحالَة العَجِيبَة)، واتە: حاڵەتی سەرسوڕهێنەری کردەوەی ئەوانەی کە بە پەروەردگاریان بێبڕوان، بەو شێوەیە :

بڕگەی دووەم : - ﴿ كَرَمَادٍ ٱشْتَدَّتْ بِهِ ٱلرِّيحُ ﴾، وەك خۆڵەمێشێکە بایەکی توند لێی بدات .

هەڵبەتە خۆڵەمێش، بای توندیش لێی نەدا، هەر با لێی بدات، ڕایدەماڵێ، چ جای بایەکی توند لێی بدات !

(رَماد)، بە کوردیی دەڵێین: خۆڵەمێش، دارو خەڵووزو هەر شتێك کە دەسووتێنرێ، پاشماوەکەی کە لێی دەمێنێتەوە، پێی دەگوترێ: خۆڵەمێش .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ فِى يَوْمٍ عَاصِفٍ ﴾، (یانی: ئەو بایەی کە لێشی دەدا، بایەکەش) لە ڕۆژێك دایە کە بایەکی ڕامالەری زۆر بەهێزی تێدایە، واتە: ئەوە نیە بایەك بێ و کتوپڕ بێ، بەڵکو هەر ڕۆژەکە بۆخۆی بایەکی بەهێزی تێدایە .

(عَاصِفٍ)، (وَصفُ اليَومِ بِالعاصِفِ مَجازٌ عَقلِيٌّ، أي: عَاصِفٌ رِيحُهُ، مِثلَ يَومٌ ماطِرٌ، أي: سَحابُهُ)، واتە: ﴿ يَوْمٍ عَاصِفٍ ﴾، لێرەدا مەجازێکی عەقلییە، بەو واتایەی ئەو بایەی هەڵیکردوە، ئەگەرنا ڕۆژەکە بۆخۆی هەڵناکات .

کەواتە: ﴿يَوۡمٍ عَاصِفٍ﴾، (يَعني: يومٍ عَاصِفٍ ريحـهُ)، ڕۆژێکە بایەکەی بە توندیی هەڵیکردوە، واتە: ڕۆژەکە بۆخۆی، ڕۆژێك بووە هەر لە سەرەتاوە بای تێدا هەبووە، ئنجا بایەکی بەهێز، لەو ڕەشەبایەی لە سەرتاپای ئەو ڕۆژەدا هەڵیکردوە، لە خۆڵەمێشێك بدا، بە تەئکید وەك کوردەواریی گوتوویانە: (دەبێتە بە تۆزی بەر با)! واتە: تۆز، یان خۆڵەمێش کە دەخرێتە بەر با، بێگومان تەفرو تونا دەبێ و، پرژو بڵاو دەبێ .

بڕگەی چوارەم : - ﴿لَّا يَقۡدِرُونَ مِمَّا كَسَبُواْ عَلَىٰ شَيۡءٖ﴾، لەوەی کە وەدەستیان هێناوە، دەستیان بە هیچی ناگا، بە هیچی ڕاناگەن، هیچی لە ژێر ڕکێفیاندا نامێنێتەوەو هەمووی دەڕوا .

بێبڕوایەکانیش – ئینسان بێبڕوا بێ، یان بڕوادار بێ، کەم و زۆر کردەوەی باشی هەر هەن – ئنجا ئەوانە کردەوە باشەکانیان، وەك خۆڵەمێش و تۆزی بەر بایان لێدێ و، دەستیان بە هیچی ڕا ناگات .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلۡبَعِيدُ﴾، ئا ئەو حاڵەتەی کە بۆ بێبڕوایەکان دێتە پێش، ئا ئەوە گومڕاییەکی دوورە، لە ڕێ دوور کەوتنەوەیەکی زۆر دوورەو، زۆر دوور ڕۆیشتوون و، بە زەحمەت دێنەوە سەر ڕێ.

لێرەدا بە پێویستی دەزانم ئاماژە بکەم، بە دوو فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ، کە ئەگەر بێت و ئینسان کردەوەکانی بۆ خوا نەبن و، لە کردەوەکانی دا نیەتی بۆ خوا بوون و، تەنیا خوا پێ مەبەست بوونی، نەبێ، نابێتە خاوەنیان لە دواڕۆژدا، با ئیمانداریش بێ و با مسوڵمانیش بێ، هەڵبەتە لێرەدا خوا باسی کافرەکان دەکات، بەڵام ئەو سیفەتە کە کردەوەیەك دەکەی و مەبەستت پێی خوا نەبێ، ئەوە سیفەتی کافرانە، بەڵام جاری وایە ئینسان مسوڵمانە، بەڵام سیفەتێك یاخود زیاتر لە سیفەتێکی کافرانی تێدایەو، جاری وایە کەسێك کافرە، بەڵام سیفەتێك یان زیاتر لە سیفەتێکی بڕوادارانی تێدایە .

دوو فەرمایشتەکەش ئەمانەن :

فەرمایشتی یەکەم : پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَيُجَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، وَيَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ، أَدْخَلَهُ اللَّهُ جَهَنَّمَ} (أَخْرَجَهُ ابن ماجَهْ برقم: ٢٦٠، عَن أَبِي هُرَيْرَةَ، حسنه الألباني في (صحيح ابن ماجة) برقم: ٢٠٩).

واتە: هەر کەسێك زانیاریی فێربێت، تاکو خۆی پێ بەسەر زانایاندا هەڵکێشێ، یاخود مشتومڕو دەمبەدەمەی پێ لەگەڵ خەڵکی نەفامدا بکاتو، بۆئەوەی ڕووی خەڵکی بەرەو لای خۆی پێ وەچەرخێنێ، خوا دەیخاتە دۆزەخەوە .

چونکە زانیاریی شتێکی پیرۆزەو دەبێ بۆیە پەیدا بکرێ کە لە خوات نزیك بکاتەوەو، خۆتو خەڵکی پێ چاك بکەی، نەك خۆی پێ بەسەر خەڵکدا هەڵکێشیو، مشتومڕی لەگەڵ نەفاماندا پێ بکەیو، سەرنجی خەڵکی پێ بەلای خۆتدا ڕابکێشی .

فەرمایشتی دووەم: کە ماناکەی بە کورتیی دێنمو لە (صحیح مسلم)دا، هاتوە :

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ يُقْضَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ، رَجُلٌ اسْتُشْهِدَ، فَأُتِيَ بِهِ، فَعَرَّفَهُ نِعْمَتَهُ، فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا؟ قَالَ: قَاتَلْتُ فِيكَ حَتَّى اسْتُشْهِدْتُ، قَالَ: كَذَبْتَ، وَلَكِنَّكَ قَاتَلْتَ لأَنْ يُقَالَ: جَرِيءٌ! فَقَدْ قِيلَ، ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُحِبَ عَلَى وَجْهِهِ حَتَّى أُلْقِيَ فِي النَّارِ، وَرَجُلٌ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ وَعَلَّمَهُ، وَقَرَأَ الْقُرْآنَ، فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَّفَهُ نِعَمَهُ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا؟ قَالَ: تَعَلَّمْتُ الْعِلْمَ وَعَلَّمْتُهُ، وَقَرَأْتُ فِيكَ الْقُرْآنَ، قَالَ: كَذَبْتَ، وَلَكِنَّكَ تَعَلَّمْتَ لِيُقَالَ: عَالِمٌ! وَقَرَأْتَ الْقُرْآنَ لِيُقَالَ: هُوَ قَارِئٌ؛ فَقَدْ قِيلَ، ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُحِبَ عَلَى وَجْهِهِ حَتَّى أُلْقِيَ فِي النَّارِ، وَرَجُلٌ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ، وَأَعْطَاهُ مِنْ أَصْنَافِ الْمَالِ، فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَّفَهُ نِعَمَهُ، فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا؟ قَالَ: مَا تَرَكْتُ مِنْ سَبِيلٍ تُحِبُّ أَنْ يُنْفَقَ فِيهَا إِلاَّ أَنْفَقْتُ فِيهَا لَكَ، قَالَ: كَذَبْتَ، وَلَكِنَّكَ فَعَلْتَ لِيُقَالَ: جَوَادٌ! فَقَدْ قِيلَ، ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُحِبَ عَلَى وَجْهِهِ حَتَّى أُلْقِيَ فِي النَّارِ}، أخرجه مسلم برقم: (٥٠٣٢) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ .

واتە :

١/ یەکەمین کەس کە لە ڕۆژی قیامەتدا سزای بەسەردا دەدرێ، پیاوێکە شەهید کراوە، دەهێنرێ، خوا چاکەی خۆی دەخاتەوە بیری‌و ئەویش دانی پێدادێنێ، ئەویش دەفەرموێ : ئایا چیت پێ کرد ؟

دەڵێ : لە پێناوتدا جەنگم کرد تاکو شەهید بووم .

دەفەرموێ: درۆ دەکەی بۆیە جەنگای تاکو بڵێن: بوێرەو واشگوترا !

دوایی فەرمانکرا لەسەر ڕووی ڕاکێشراو فرێدرایە ئاگرەوە .

٢/ هەروەها پیاوێك کە زانیاریی فێربووەو فێری خەڵکی کردوەو قورئانی خوێندوە دەهێنرێ (خوا) چاکەکانی خۆی دێنێتەوە یادو ئەویش دانیان پێدادێنێ .

خوا دەفەرموێ: چیت پێکردن ؟

دەڵێ: زانیاریی فێربووم‌و فێری خەڵکیم کردو قورئانم خوێند، لە پێناوی تۆدا !

دەفەرموێ : درۆ دەکەی: زانیاریی فێربووی تاکو بڵێن: زانایەو، قورئانت خوێند تاکو بڵێن : قورئانخوێنەو واشگوترا !

ئنجا فەرمانکرا : لەسەر ڕووی ڕاکێشراو فرێدرایە ئاگرەوە .

٣/ هەروەها پیاوێك خوا ماڵ‌و سامانێکی فراوانی جۆراو جۆری پێداوە، دەهێنرێ‌و (خوا) چاکەکانی خۆی دەخاتەوە یادو، ئەویش دانیان پێدا دێنێ .

(خوا) دەفەرموێ : چیت پێکرد ؟

دەڵێ: هیچ ڕێیەك نەبووە کە تۆ حەز بکەی تێیدا ببەخشم لە پێناوتدا، مەگەر بەخشیومە .

(خوا) دەفەرموێ: درۆ دەکەی بەڵکو بۆیە بەخشیت، تاکو بڵێن سەخییەو واشگوترا .

ئنجا فەرمانکرا لەسەر ڕوو ڕاکێشرا هەتا فرێدرایە ئاگرەوە .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان پێنج (٥) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەكانی: (١٩ – ٢٣)، لەو پێنج ئایەتەدا ، پێنج مەبەستی گرنگ خراونە ڕوو:

یەكەم : دروستكردنی ئاسمانەكانو زەوی، بە هەق .

دووەم : ئەگەر خوا بیەوێت مرۆڤەكان لادەباو، هی دیكە دێنێتە شوێنیان .

سێیەم : وتووێژێكی نێوان بێهێزانو خۆبەزلگران، كە لەڕێی كوفرو بێبڕوایی دا، شوێنیان كەوتوون .

چوارەم : حاشاكردنی شەیتان لە شوێنكەوتووانی لە ڕۆژی دواییدا .

پێنجەم : خرانە بەهەشتی بڕوادارانی كردەوە باش .

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ
جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُا۟ لِلَّذِينَ
ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۚ قَالُوا۟ لَوْ
هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيْنَٰكُمْ ۖ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾
وَقَالَ ٱلشَّيْطَٰنُ لَمَّا قُضِىَ ٱلْأَمْرُ إِنَّ ٱللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ ٱلْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ
وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِى ۖ فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُوٓا۟
أَنفُسَكُم ۖ مَّآ أَنَا۠ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِىَّ ۖ إِنِّى كَفَرْتُ بِمَآ
أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأُدْخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۖ تَحِيَّتُهُمْ
فِيهَا سَلَٰمٌ ﴿٢٣﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{ئایا نابینی كە خوا ئاسمانەكانو زەوی بە هەق دروستكردوون، (ئەی خەڵكینە !) ئەگەر (خوا) بیەوێ لاتان دەباتو، دروستكراوێكی تازە دێنێ ﴿١٩﴾ ئەوەش لەسەر خوا قورسو زەحمەت نیە! ﴿٢٠﴾ (لە قیامەتدا) تێكڕایان بۆ خوا هاتنە گۆڕێ، ئنجا بێهێزەكان بەوانەیان گوت كە خۆیان بەزلگرتبوو: ئێمە (لە دنیادا) شوێنكەوتووی ئێوە بووین، ئنجا ئایا هیچ شتێكمان لە سزاو ئازاری خوا لە كۆڵ ناكەنەوە (لێ دوور ناخەنەوە)؟ خۆ بەزلگرەكان گوتیان: ئەگەر خوا خستبایتیە سەر ڕێی ڕاست، ئێمەش ئێوەمان دەخستە سەر ڕێی ڕاست، یەكسانە بۆمان: هەڵپەو نارەحەتیی بكەین، یان خۆڕاگر بین، هیچ قوتاربوونمان نیە! ﴿٢١﴾ ئنجا كاتێك كارەكە كۆتایی هات، شەیتان گوتی: بێگومان خوا بەڵێنی ڕاستی پێدانو، منیش بەڵێنم پێدانو ڕاستم نەكرد، هیچ دەسەڵاتێكیشم بەسەرتاندا نەبوو، جگە لەوەی بانگم كردن، ئێوەش وەڵامتان دامەوە (بەدەنگمەوە هاتن)، بۆیە سەركۆنەی من مەكەنو، سەركۆنەی خۆتان بكەن، نە من بەهاناتانەوە دێم نە ئێوەش لە فریای من دێن، من بێبڕوام بەوەی كە پێشتر كردبووتانم بە هاوبەش (ی خوا)، بە دڵنیایی ستەمكاران ئازارێكی بە ئێشیان هەیە ﴿٢٢﴾ ئەوانەش كە بڕوایان هێنابووو، كردەوە چاكەكانیان دەكردن، خرانە بەهەشتانێكەوە كە ڕووباریان بە ژێردا دەڕۆن بە مۆڵەتی پەروەردگاریان، سڵاویان لەوێ دا بریتیە لە : سەلام ﴿٢٣﴾} .

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(وَبَرَزُواْ لِلَّهِ): واتە: بۆ خوا ئاشكرا بوون، بۆ خوا هاتنە گۆڕێ، (البرُوز: الخروجُ فِي مكانٍ حاجِبٍ مِن بَيتٍ أو قَريةٍ، بَرزَ فلانٌ لِفلانٍ: ظَهَرَ وحَضَرَ)، (بروز)، هاتنەدەرە لە شوێنێك كە پۆشرا بێ لە ماڵێك، لە ئاوەدانییەكدا، بێتە دەرێ، دەگوترێ : (بَرزَ لِفلانٍ)، واتە: بۆی ئاشكرا بوو، بۆی ئامادە بوو.

(إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا): (التَّبَعُ: إسمُ جَمعِ التَّابِع، مِثْلُ: الخَدَم، وَالخول)، وشەی (تَبَع)، ناوی كۆیە، بۆ (تَابِع)، (تَابِع) تاكەكەیەتی، (تَبَع) كۆیەكەیەتی، (تَابِع)، یانی: شوێنكەوتوو، (تَبَع)، یانی: شوێنكەوتووان، وەك (خَدَم) كە كۆی (خادِم)ە، (خَوَلْ) كە كۆی (خائِل)ە .

(مُّغْنُونَ): (أَغنَى عَنْهُ أَي: كَفَاهُ أَو أَبْعَدَهُ عَنْهُ)، ئایا ئێوە هیچ لە ئازاری خوامان لێ دوور دەخەنەوە، هیچمان لە كۆڵ دەكەنەوە ؟

(أَجَزِعْنَآ): (الجزَعُ: حُزْنٌ مَشوبٌ باضطِرابٍ)، (جزَع)، بریتییە لە دڵتەنگییەكی ئاوێتە لەگەڵ هەڵپەو ناڕەحەتیی و لەرزلەرزدا .

(مَّحِيصٍ): (مَصْدَرٌ مِيمِيٌّ كالمَغِيبِ وَالمَشِيبِ، وهوَ النَّجَاةُ، حَاصَ عَنْهُ: نَجَا)، (مَحِيص)، چاوگێكی میمییە، وەك (مَغِيبُ)و (مَشِيب)، كە بە مانای ئاوا بوون و، سپیی بوون دێن، ئنجا (مَّحِيصٍ)، بە مانای دەربازبوونە، دەگوترێ: (حَاصَ عَنْهُ، أَي: نَجَا)، واتە: دەربازی بوو، (مَّحِيصٍ)، بە مانای شوێنی دەربازبوون (مكان النَجَاة)یش، دێ .

(فَأَخۡلَفۡتُكُمۡ): واتە: بەڵێنی خۆم لەگەڵتاندا پێچەوانە بردە سەر، یاخود بەڵێنەکەم، درۆ بوو، (الإِخْلاَفُ: ضِدُّ الوَفَاءِ، أَي: كَذَبْتُ مَوْعِدِي)، (إِخْلاف)، پێچەوانەی (وَفَاء)ە، (وَفاء)، واتە: بەڵێن هێنانە دی، بەڵام (إِخْلاف)، واتە: بەڵێن نەهێنانە دیو، بێ بەڵێنیی، واتە: درۆم کرد لە بەڵێنەکەمدا .

(وَلُومُوٓاْ): واتە: سەرکۆنە بکەن، (اللَّوْمُ: عَذْلُ الإِنْسَانِ، بِنِسْبَتِهِ إِلى مَا فِيهِ لَوْم، يُقَالُ لُمْتُهُ فَهُوَ مَلُومٌ)، (لَوْم)، بریتییە لەوە کە ئینسان سەرزەنشتی کەسێك بکات، بەوە کە پاڵی بداتە لای شتێك، کە نەدەبوو بیکات، (مَلُومٌ)، واتە: سەرزەنشتکراو .

(مَّآ أَنَا۠ بِمُصۡرِخِكُمۡ): واتە: من دەفریاتان نایەم، (الإِصْرَاخُ: الإِغَاثَةُ، تُشْتَقُّ مِنَ الصُّرَاخِ، لِأَنَّ الـمُسْتَغِيْثَ يَصْرَخُ بِأَعلَى صَوْتِهِ، أَصرَخَهُ: إِذَا أَجَابَ صُرَاخَهُ)، (إِصْرَاخ)، بریتییە لە لەفریا هاتن، کە لە وشەی (صُراخ)، وەرگیراوە (صُراخ) یانی: هاوارکردن، چونکە کەسێك کە پەنا بە کەسێك دەبات، بە دەنگی بەرز هاواری تێدا دەبەستێ .

ئنجا (أَصْرَخَهُ)، واتە: وەڵامی دایەوەو دەفریای هات، کە دەڵێ: ﴿ مَّآ أَنَا۠ بِمُصۡرِخِكُمۡ ﴾، واتە: من دەفریاتان نایەم، بە هاوارتانەوە نایەم .

(تَحِيَّتُهُمۡ): واتە: سڵاوکردنیان، سڵاوکردنی ئەهلی بەهەشت، لە بەهەشتدا بریتییە لە سەلام، ئایا (تَحِية) لە چییەوە هاتوە؟ (فالتَحِيَّة: أَنْ يُقَالَ حَيَّاكَ اللّه، أَي جَعَلَ لَكَ حَياةً، وَذَلِكَ إِخْبَارٌ، ثُمَّ يجعل دُعَاءً)، (تَحِية) ئەوەیە کە بگوترێ: خوا بتژێنێ، یان ژیانت بە نسیب بکات، ئنجا ئەمە بریتییە لە هەواڵدان، بەڵام بە مانای دوعا بەکاردێ، کەواتە: (حَيّا فُلانٌ فُلانَا تَحِيّةً، إِذَا قَالَ لَهُ: ذَلِكَ)، (حَيّا فُلانٌ فُلانَا تَحِيّة)، واتە: پێیگوت (حَيّاكَ اللّه) خوا بتژێنێ، ئنجا ئەهلی بەهەشت سڵاوەکەیان لە بەهەشتدا، بریتییە لە سەلام کردن .

مانای گشتی ئایەتەکان

کە خوا ﷻ دەفەرموێ : (أَلَمْ تَرَ...) ئایا نازانی! ئایا نابینی! لێرەدا ڕووی دواندن دەگونجێ لە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺبێ، کە یەکەمین مرۆڤەو یەکەمین دڵو دەروونە، ئەم کتێبەی خوای پەروەردگاری بۆ سەر دابەزێنراوە: ﴿ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ ﴾الشعراء، واتە: (ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ)، (کە جبریلە) دایبەزاندۆتە سەر دڵی تۆ، بۆئەوەی تۆ لە وریاکەرەوانو ئاگادارکەرەوانو ترسێنەران بی .

دەشگونجێ مەبەست هەر کەسێك بێ، کە قورئان دەخوێنێو هەر مرۆڤێك بێ کە خوا دەیدوێنێ، بەڵێ، خوا قورئانی بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ ناردوە، بەڵام ناردوویەتی بۆ ئەوەی بیگەیەنێ بە هەموو بەندەکانی، واتە: ئەم قورئانە فەرمایشتی خوایەو، ڕووی دواندن تێیدا لە هەموو مرۆڤەکانە، هەر کەسێك کە خۆی وا لێ بکات : شایستەی ئەوە بێ: خوا بیدوێنێ، چونکە خوای پەروەردگار بە پەیامی خۆی هەموو مرۆڤەکانی دواندوون .

﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ﴾، ئایا نابینی کە خوا ئاسمانەکانو زەوی بە هەق هێناونە دی ؟!

بێگومان لێرەدا مەبەست لە بینین (رُؤية)، (أَلَمْ تَرَ) بینینی عەقڵییە، (الرُّؤية هنا عَقلِية، ولَيسَتْ بَصَرِية)، (دیتن) لێرەدا دیتنی عەقڵییەو بینینی چاو نیە چونکە ئێمە بە چاوی سەر بۆمان دەرناکەوێ، کە چۆن خوا ﷻ ئاسمانەکانو زەوی بە هەق هێناونەدی، بەڵام بە عەقڵ ئەوە دەرك دەکەین، بە چاوی عەقڵو دڵ ئەوە دەبینین، بە چاوی سەر ڕێك و پێکیی (نظام) لە

دروسـتکراوەکانی خـوادا دەبینین، ئـەو حاڵـەتـە سیستماتیك‌و یاساداریـیـەی کـە خـوا دایناوە لـە گـەردوونی خۆیدا، دەیبـینیـن، بـەشێکی بـە چـاوی سـەر دەبینین، بـە پێنج هـەسـتـەکان، بـەگشتیی هـەسـتی پێدەکـەیـن‌و، زانیـاریی دەربـارەی دروسـتکراوەکـانی خـوا کۆدەکـەینـەوە، بـەڵام ئـەوەی کـە شـی دەکاتـەوەو، دوایـی بینـا لـەسـەر ئـەو زانیارییـە کۆکراوانـە بـە پێنج (٥) هـەسـتـەکان، دەگاتـە ئـەو قەناعەتـە کـە ئـەم گـەردوونـە، ئـەم ئـاسمـان‌و زەوییـە، ئـەم دروسـتکراو (خـلـق)ە، بـە سـەرو خـواریـەوە، بـە هـەق، دروسـتکراوە، نـەك بـە گـاڵتـەو، نـەك بـۆ یـاریـی‌و، نـەك بـێ حیکمـەت‌و، نـەك بـە پـووچ‌و بـەهـەوەنتـە، ئـەوە عـەقڵـە کـە دەگاتـە ئـەو حـەقیقـەتـە .

هـەڵبـەتـە ئێمـە لـە سـوورەتـی (یونس)دا بـە تـەفصیلێ باسمـان کردو، بابـەتێکمـان لـەوبارەوە هێنـا، کـە چۆن خـوا ﷻ لـە پـازدە شـازدە (١٥ - ١٦) شوێن لـە قـورئـانـدا، باسی ئـەو ڕاستیـیـە دەکات، کـە خـوا ئـاسمـانـەکـان‌و زەوی بـە هـەق خـوڵقـانـدوون، هـەقـیش واتـە: شتی چەسپاوو شتی نـەگـۆڕو، شـتێك کـە لـەگـەڵ واقیعـدا پـڕ بـە پێسـت بێت، بـەڵام بـە پێی سیـاقیش، جاری وایـە هـەق بـە مـانـای ڕاستیی دێت‌و، جاری واشـە هـەق، بـە مـانـای حیکمـەت دێت‌و، جاری واش هـەیـە، هـەق، بـە مـانـای شـتـی جیـددیی دێـت‌و، لـە بـەرانبـەری دا: یـاریی (لعـب) هـەیـە، وەك خـوا لـە ئـایـەتـەکـانی: (٣٨ و ٣٩)ی سـوورەتی (الدخـان)دا دەفـەرموێ: ﴿ وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَٰعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَٰهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ﴾، ئـاسمـانـەکان‌و زەوییمـان بـە یـاریی دروست نـەکردوون، تـەنیا بـە هـەق دروسـتمـان کـردوون .

کـەواتـە: هـەق لێرەدا لـە بـەرانبـەر گەمەو یـاریی (لعب) دایـەو، یـانی: جیددیـی، یـانی: حیکمـەت لـە دروستکرانی گـەردوون (کون)دا هـەیـەو، ئـەوە نیـە کارێکـی بـێ حیکمـەت بـێ، وەك گـەمـەی منـداڵان .

یـان وەك لـە سـوورەتی (الـمؤمنـون)دا دەفـەرموێ : ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَٰكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ ﴾، واتـە: ئـایـا پێتـان وایـە بـەهـەوەنتـەو بێ ئـامـانج دروسـتمـان کردوون‌و، نـاگـێڕرێنـەوە بـۆ لامـان ؟!

(عَبَث) ئەوەیە: کە ئینسان شتێك بکا، هیچ ئامانجێکی نەبێ لە کردنی دا، (عَبَث) واتە: شتی پووچو، هەوەنتەو بێ حیکمەتو بێ ئامانج، بەڵام گەردوونێك کە خوا هێناویەتە دی، ئامانجی لە پشتەوەیە، ئامانجەکەش ئەوەی بۆ ئێمە دیارە، دیارترین ئامانج لە دروستکرانی گەردوون دا، بریتییە لە تاقیکردنەوەی خوا بۆ بەندەکانی، وەك لەو بابەتەدا کە لە سوورەتی (یونس)دا، ئاماژەم پێدا، بە تەفصیلێ باسمان کردوە .

ئنجا خوا دەفەرموێ : ﴿إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾، ئەگەر (خوا) بیەوێ لاتان دەبات و دروستکراوی، تازە دێنێ، واتە: خوا پەکی لەسەر ئێوە نەکەوتوە، ئەی مرۆڤەکان! خوا پەکی لەسەر مرۆڤان نەکەوتوە، خوا دەتوانێ چەندان جۆرە دروستکراو دروست بکات، ئەوەتا فریشتەی دروست کردوە، ئەوەتا جینتی دروست کردوە، ئەوەتا مرۆڤی دروست کردوە، ئنجا ڕووەکی دروست کردوە، ماددەی بێ ژیانی دروست کردوە، ئاژەڵی دروست کردوە، لە ئاژەڵانیش دا: دڕندەی دروست کردوون، زیندەوەری دروست کردوون، پەلەوەری دروست کردوون، ژیاندارو زیندەوەری هەوایی دروست کردوون، کە لە هەوادا دەفڕن، هەروەها ژیاندارو ئاژەڵی ئاویی دروست کردوون و، هی بن زەوی، دروستکردوون، خوا ﷻ میکرۆبی دروست کردوە، ڤایرۆسی دروست کردوە، خوا دەتوانێ ئێوە لابات و دروستکراوی دیکە بێنێ بۆ شوێنی ئێوە، یاخود ئێوە ئەی خەڵکینە! ئەگەر بەدەم بانگی خواوە نەیەن، ئێوە لادەباو خەڵکی دیکە دێنێ، خوا ﷻ دەستی کراوەیە، سیفەتەکانی خوا بێ سنوورن، دەسەڵاتی خوا، زانیاریی خوا، ڕەحمەتی خوا، هەموو سیفەتەکانی خوا، ڕەهاو بێ سنوورن .

﴿وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾، ئەوە لەسەر خوا قورس و زەحمەت نیە .

وشەی (عَزِیز)، بە مانای زاڵ دێ و، بە مانای پتەو دێ و، بە مانای (مَنِیعُ الجَانِب) دێ، واتە: کەسێك خەڵك پێی نەوێرێ، دەرۆستی نەیەت و پێی نەوەستێ، دەڵێ: (العَزِیز: الغَالِبُ الَّذي يَغلِبُ، وَلا يُغلَب)، بێگومان خواش باڵادەستەو هیچ شتێك لەسەر خوا قورس و بەزەحمەت نیە .

ئنجا خـوا ﷻ دیمـەنێکـی ڕۆژی دوایـی، دەخاتـە بـەرچـاوی ئێمـەو بـە کـرداری ڕابردووش دەیهێنـێ، وەك پێشـینـان گـوتوویـانە: (ئـەمڕۆ دنیایە، سبەینێ قیامـەتـە)، ئـایـەتـەکە وایـە کـە: ئێسـتا قیامەت هاتۆتـە گـۆڕێو ڕۆژی دوایـی هـاتۆتـە گـۆڕێ، دنیا تێکچووەو ئـاخیر زەمـان (ساعة)و بگرە قیامەتیش هـاتوە، ئـەوە هیچ ئـاخیـر زەمـان (ساعَة) هـاتوە، پێچرانـەوەی تۆمـاری ئـەم ژیانـەی ئێستا، ئـەوە تێپـەڕیوەو قۆنـاغێکی دیکە لـە ژیـان هـاتۆتـە گـۆڕێ، کە بریتـیـە لـە قیامەتو هەڵسانـەوەی مرۆڤەکانو زیندووبونـەوەیانو، دەست پێکردنی سزاو پاداشـتو لێپرسـینـەوە !

بـەڕێـزان !

بۆ ئێمە کات (زَمَـن) دەبێتـە سـێ بـەش:

١/ بـەشـێکی تێپـەڕیـوە .

٢/ بـەشـێکی ئێسـتا تێیـدایـن .

٣/ بـەشێکی نـەهـاتوە، یـانی: سێ کـاتـەکـەی: (الـمـاضي، والـمُضارِع، والـمُستَقبَل) بـۆ ئێمـەیـە، بۆیـە خـوا ﷻ هـەندێـك لـە کارەکـانی، کـە جـارێ ئێسـتا نـەهـاتـوونو، هی داهـاتـوون، بـەڵام وەك ڕابـردوو دەیـانهێنـێ، چونکە خـوا ﷻ لە دەرەوەی سنـووری کـاتو شـوێنـە! بـۆ ئێمـە کـە مەحکـوومی کـاتو شـوێن (زَمـان وَمَکـان)ین، کـات دەکـەین بـە سـێ بـەش: بـەشـێکی تێپـەڕیوەو، بـەشـێکی ئێسـتـایـەو، بـەشێکیشـی نـەهـاتوە، بـەڵام بـۆ خـوا ﷻ: لـە دەرەوەی کـاتو شـوێنـەو بۆ وی ئـەوە نیـە .

لەلایـەکی دیکەشـەوە: ئـەو شـتـانـەی کـە نـەشـهـاتوون، چونکـە خـوا ﷻ خـاوەنـی هـەموو شتێکـەو، بـەدیهێنـەری هـەموو شتێکـەو، باڵادەسـتـە بـەسـەر هـەموو شتێکدا، ئـەوەی نـەشـهاتوە، وەك ئـەومیە کـە هاتبـێ، ﴿ وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا ﴾، هـەموویـان تێکڕا بۆ خـوا هـاتنـە گـۆڕێو ئـاشـکرا بـوون، واتـە: تێکڕای مرۆڤەکـان، ﴿ فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا ﴾، بێهێزەکان بـەوانـەیـان گـوت کـە خۆیـان بـە زل گرتبـوو: ﴿ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا ﴾، ئێمە لـە ڕابردوودا شوێنکەوتووی ئێوە بووین، واتـە: لـە دنیـادا .

بە تەئكید لێرەدا مەبەست لە (ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ)، واتە: ئەو كەسانەی كە بێ دەسەڵات بوون‌و، كەوتوونە شوێن حوكمڕانە ملهوڕو خۆ بەزلگرو كافرەكان، پێیان دەڵێن: ئێمە شوێنكەوتووی ئێوە بووین: ﴿فَهَلۡ أَنتُم مُّغۡنُونَ عَنَّا مِنۡ عَذَابِ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ﴾، ئایا ئێوە هیچ بەشێك لە ئازارو سزای خوا، لە ئێمە دوور دەخەنەوە؟ لە كۆڵ ئێمەی دەكەنەوە؟ ڕەنگە بە جیددییان بێت، هەندێك خەڵك وا هەڵدەخەڵەتێ بەو حوكمڕانە ملهوڕو خۆسەپێنانە، وا سەرسام دەبێ بە دەسەڵاتیان (بە دەسەڵاتی ڕووكەشیان) ڕەنگە ئەو قەناعەتەیان تا قیامەتێش لە مێشكدا بێ‌و، پێیان وابێ كە دەتوانن شتێكیان بۆ بكەن! چونكە لە دنیادا بۆیە شوێنیان كەوتوون بە حیساب تەمایەكیان پێ هەبوون، لە دنیادا هەندێك لە بەرماوی خۆیانیان بۆ فڕێ داون، هەندێك لە ڕۆنیی خۆیانیان، لەسەریان داوەتەوە، لە هەندێك لەو ئیمتیازە ناشەرعییانەی كە لەبەردەستیان دابوون، بەهرەمەندیان كردوون، بۆیە وادەزانن ڕۆژی دواییش، وەك دنیایە، پێیان دەڵێن: ئایا لێرەش : دەتوانن شتێك لە سزای خوامان لێ كەم بكەنەوەو لێ دووربخەنەوە ؟

﴿قَالُواْ لَوۡ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيۡنَٰكُمۡ﴾، حوكمڕانە خۆ بەزلگرو ملهوڕەكان دەڵێن: ئەگەر خوا ئێمەی خستبایە سەر ڕێی ڕاست، ئێمەش ئێوەمان دەخستە سەر ڕێی ڕاست، واتە: ئەم سەرەنجامەی كە تووشی بووین، لەبەرئەوە بووە كە ئێمە ڕێی ڕاستی خوامان نەگرتوە، نە ئێمەش‌و نە ئێوەش، ئنجا ئەگەر ئێمە لەسەر ڕێی ڕاستی خوا باین، ئێوەش كە هەر بە دوای ئێمەوە بوون، وەك قانگەلۆشك‌و پووش‌و پەڵاش، چۆن با ڕای دەماڵێ بە دوای خۆیدا، ئاوا ئێوەش هەر لەگەڵ ئێمە دەبوون بەڵام لە ئەنجامی ئەوەدا كە ئێمە لەسەر ڕێی ڕاست نەبووین، ئێوەش بە دوای ئێمەدا هاتن‌و، لەسەر ڕێی ڕاست نەبوون، ئەوەی لەسەر ڕێی ڕاستیش نەبوو بێ، سەرەنجامەكەی ئەم دۆزەخەیە، كەواتە: هیچمان بۆ ئێوە پێ ناكرێ .

لێرەدا كە دەفەرموێ: ﴿لَوۡ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيۡنَٰكُمۡ﴾، زۆربەی هەرەزۆری تەفسیرەكان ئەگەر نەڵێم : هەموویان بەمجۆرە تەفسیریان كردوە : یانی: ئەگەر خوا ڕێنمایی ئێمەی كردبایە، ئێمەش ڕێنمایی ئێوەمان دەكرد .

بەڵام بێگومان ئەو لێکدانەوەیە ڕاست نیەو ، مەبەست ئەوە نیە، چونکە خوا ڕێنمایی خەڵکی کردوە، خوا پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوە کە ڕێنمایی خەڵك بکەن، ئەوەتا خوا ﷻ لە سووڕەتی (فاطر)دا دەفەرموێ: ﴿ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ ﴾، واتە: هیچ کۆمەڵگایەك نەبووە وریاکەرەوەیەکی تێدا نەنێررابێ، خوا کتێبەکانی خۆی ناردوون و ڕێنمایی خەڵکی کردوە، بەو واتایەی ڕێیان پێشان بدات، بەڵام خوا ﷻ هەموو خەڵك ناخاتە سەر ڕێی ڕاستو، هەموو کەس شایستەی ئەوە نیە، بەڵکو دەبێ مرۆڤ بێنێ ڕێنمایی خوا قبوولْ بکات، ئامۆژگاریی خوا قبوولْ بکات، ئنجا لە بەرەکەتی ئەوەدا، خوا دەستی دەگرێو دڵی وەدەرچەرخێنێ بەرەو تاعەتو ڕێی ڕاست، بەڵام ئەی مرۆڤ ! تۆ هەر لە ڕێوە ڕێنماییەکەی خوا ڕەفز بکەی، خوا چیت لێ بکات ؟! تۆ پشت لە هیدایەتی خوا بکەی، خوا بە زۆر ملت با نادات ؟!

دەشگونجێ لێرەدا کافرە ملهوڕەکانو حوکمڕانە خۆسەپێنەکان، درۆیەك بکەن بۆ شوێنکەوتووانی خۆیانو بڵێن: ئێمە لە دنیاشدا خوا ڕێنمایی نەکردبووینو، ڕێی ڕاستی نەخستبووە پێش چاومان، بۆیە ئێمەش بە ڕێی ڕاستمان نەدەزانیو ئێوەشمان بەهرەمەند نەکرد، بەڵام ئەو واتایە بە دوور دەزانم، کە ئەوان بتوانن لەوێ ئەو درۆیە بکەن، چونکە لەوێ هەموو نهێنییەکان ئاشکرا دەبن، کە خوا ﷻ لە دنیادا بیانووی کەسی نەهێشتۆتەوەو، کەسانێکیش دەچنە دۆزەخ، کە دەستیان لە هیدایەتی خوا گیر بووبێو، بە ڕێی ڕاستیان زانیبێو، شوێنی نەکەوتبن، ئەگەرنا کەسێك کە هەر نەیزانیبێ خوا هیدایەتی ناردوەو، ڕێیان لە هیدایەتی خوا نەکەوتبێو، بە هیدایەتی خوایان نەزانیبێو، لێی ئاگادار نەبوون، پاساویان هەیە، چونکە خوا ﷻ لە سووڕەتی (الإسراء)دا دەفەرموێ: ﴿ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ ﴾، واتە: ئێمە خەڵك سزا نادەین، تاکو پێغەمبەر نەنێرین، واتە: پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کە هاتن، ئنجا بیانووی خەڵك دەبڕێ، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ﴿١٦٥﴾ ﴾النساء، واتە: پێغەمبەرانێکی موژدەدەرو ترسێنەر، تاکو لە دوای (نێررانی) پێغەمبەران، خەڵك بەڵگەی نەبێ لەسەر خوا.

کەواتە: ئەگەر کەسانێك هەبن، پەیامی خوایان پێ نەگەیبێ، ڕێنمایی خوایان پێ نەگەیشتبێ، ئەوانە بەڵگەیان هەیە، چونکە نازانن خوای پەروەردگار چی لێ داواکردوون، بۆیە: ئەگەر بە دەم بانگی خواوە نەچوو بن، بەڵام بە مەرجێك کەمتەرخەم نەبووبن، لەوەدا کە بە هیدایەتی خوا بزانن، کەمتەرخەم نەبووبن لە بە دواداگەڕان، دۆزینەوەی هیدایەتی خوادا، ئەوانە بەپێی ئایەتەکەی سووڕەتی (الإسراء) کە دەفەرموێ: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ۝١٥﴾، واتە: ئێمە خەڵك سزا نادەین، تاکو پێغەمبەر نەنێرین.

نابێ سزا بدرێن.

ئنجا ئەگەر یەکێ هەبێ بڵێ: ئەوە نیە خوا پێغەمبەرانی ناردوون و بڕاوەتەوەو، هیچ پێغەمبەری دیکە نایەن؟ دەڵێین: ڕاستە، بەڵام کەسێك پەیامی پێغەمبەری خاتەم (محمد)ی (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، پێ نەگەیشتبێ، بەنسبەت ئەوەوە، وەك پێغەمبەری خاتەم هەر ڕەوان نەکرا بێت، وایە، کەسێك پەیامی خوای پێ نەگەیبێ و لێی حاڵی نەبوو بێ و، بەرچاوی ڕوون نەبووبێتەوە، بەنسبەت ئەوەوە ڕەوانەکرانی پێغەمبەری خاتەم و، ڕەوانەنەکرانی، وەك یەکن.

ئنجا دوایی خۆبەزلگرەکان دەڵێن: ﴿سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ﴾، یەکسانە لەسەرمان هەڵپە بکەین و ناڕەحەتیی بکەین، یاخود خۆڕاگر بین و ناڕەحەتیی دەرنەبڕین، ﴿مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ﴾، هیچ ڕێی دەربازبوونمان نیە، یاخود دەربازبوون بۆ ئێمە نیە، یاخود شوێنی دەربازبوونمان نیە، ئەوە بەنسبەت ستەمکارانی خۆسەپێن و، حوکمڕانانی خۆسەپێن و، خۆفەرزکەر بەسەر خەڵکی چەوساوەو بێهێزداو، ئەو خەڵکە بێهێزەی کە شوێنیان دەکەون بە ڕێی هەڵەدا، ئەوە سەرەنجامیانە.

ئنجا دێتە سەر باسی شەیتان: ﴿وَقَالَ ٱلشَّيْطَٰنُ لَمَّا قُضِيَ ٱلْأَمْرُ﴾، ئنجا کاتێك کە کار تێپەڕی، واتە: دادوەریی کرا لە نێوان مرۆڤەکانداو خەڵك و جند، دادگایی کران و لێپرسینەوە کراو، هەر کەسە چووە شوێنی خۆی، لەو کاتەدا شەیتان گوتی:

كە ئەمە تاكە شوێنێكە كە بەو شێوە لە قورئاندا هاتبێ، كە شەیتان وتاری خۆی دەدات لە دۆزەخدا، بۆ شوێنكەوتووانی خۆی، بۆ ئەوانەی هەڵیخەڵەتاندوون لە دنیادا، ئنجا با بزانین وتارەكەی شەیتان چۆنە؟ ﴿إِنَّ ٱللَّهَ وَعَدَكُمۡ وَعۡدَ ٱلۡحَقِّ وَوَعَدتُّكُمۡ فَأَخۡلَفۡتُكُمۡۖ﴾، خوا بەڵێنی پێدان بەڵێنی ڕاستو، منیش بەڵێنم پێدان، بەڵام بەڵێنی خۆم لەگەڵ ئێوەدا نەبردەسەر .

ئایا بەڵێنی شەیتان چی بووە ؟

خوا فەرموویەتی: ﴿ٱلشَّيۡطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلۡفَقۡرَ وَيَأۡمُرُكُم بِٱلۡفَحۡشَآءِۖ﴾البقرة واتە: شەیتان بەڵێنی هەژارییتان پێدەدا (یان هەڕەشەی هەژارییتان لێ دەكات)و فەرمانتان پێدەكات بە چرووكیی، بەڵێنەكانی شەیتان هەر وان :

١) ئەی مرۆڤ ئیمان بە ڕۆژی دوایی مەهێنە ! هیچ لە گۆڕێ دانیە ! كێ دەڵێ لێپرسینەوە هەیە !

٢) كێ دەڵێ ئەسڵەن ئەو كەونو كائیناتە خاوەنێكی هەیە !

٣) خوا زۆر بە بەزەییەو ڕەحمەتی خوا سنووری نیە !

٤) خوا چ پێویستیی بە نوێژو ڕۆژووی تۆیە !

ئەوانە هەموویان قسەی شەیتانن، ئەوە هەمووی بەڵێنی شەیتانە، وەك ئایەتەكەی سووڕەتی (البقرة) دەفەرموێ: ﴿ٱلشَّيۡطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلۡفَقۡرَ وَيَأۡمُرُكُم بِٱلۡفَحۡشَآءِ ٢٦٨﴾، شەیتان بەڵێنی هەژارییتان پێدەدا: ئەگەر ببەخشن هەژار دەبن، (وَيَأۡمُرُكُم بِٱلۡفَحۡشَآءِ) هەروەها فەرمانتان پێدەكات بە چرووكیی: مەبەخشە، بۆماڵو منداڵی خۆت باشترە، بۆ خۆت بیهێڵەوە، بە ئارەقەی نیوچەوانت ماڵت پەیداكردوە، بۆ دەیدەیە خەڵك؟ ئەوە هەمووی بەڵێنی شەیتانە بەڵێنەكانی شەیتان لەو جۆرە بوون، بۆیە دەڵێ: ﴿وَوَعَدتُّكُمۡ فَأَخۡلَفۡتُكُمۡۖ﴾، بەڵێنم پێدان، بەڵام بەڵێنەكەم نەبردەسەر، وەعدەكەم درۆ بوو، ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيۡكُم مِّن

﴿سُلْطَٰنٍ﴾، من هیچ دەسەڵاتێکم بەسەر ئێوەدا نەبوو، ﴿إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِى﴾، تەنیا ئەوە کە من بانگم کردن، ئێوەش وەڵامتان دامەوە، واتە: من هیچ دەسەڵاتێکم نەبوو، هەر ئەوەندە دەسەڵاتم هەبوو، کە بانگتان بکەمو، بانگم کردن، یەکسەر وەڵامتان دامەوە، بە دەنگمەوە هاتن، بە قسەتان کردم، ﴿فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُوٓا۟ أَنفُسَكُم﴾، ئێستاش سەر کۆنەی من مەکەنو سەر کۆنەی خۆتان بکەن، خەتای من مەگرنو خەتای خۆتان بگرن، ڕەخنە لە من مەگرنو ڕەخنە لە خۆتان بگرن .

بێگومان ئەوەی هەتا ئێرە شەیتان گوتوویەتی، هەمووی ڕاستە، ئنجا دەڵێ: ﴿مَّآ أَنَا۠ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِىَّ﴾، ئەوەشی هەر ڕاستە :

نە من لە فریای ئێوە دێمو بە هانای ئێوەوە دێمو، هیچم بۆ ئێوە پێ دەکرێ، نە ئێوەش هیچتان بۆ من پێ دەکرێ، ئێوەش دەفریای من نایەن .

قسەکانیشی ڕاستن لێرەدا، شەیتان لە دنیادا هەر درۆی کردوون، بەڵام لە قیامەتێ قسەکانی ڕاستن! ﴿إِنِّى كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ﴾، ئەوەشی هەر ڕاستە، دەڵێ: من بێبڕوام بەوەی کە لەمەو پێش منتان دەکردە هاوبەشی خوا، یانی : شتێکتان دەکرد بۆ خوا، بەشی منیشتان تێدەخست، بەشی هاوبەشەکانتان تێدەخست، بە جوانکردنی شەیتان، بە خوتخوتەو دنەدانی شەیتان، ئەوە هەمووی بەشی شەیتانە، من ئێستا بێبڕوام بەوەی کە منتان دەکردە هاوبەشی خوا، من هاوبەشی خوا نیم، من دروستکراوی خوام! ئەوەشی هەر ڕاستە، شەیتان دروستکراوی خوایەو هاوبەشی خوا نیە، ئنجا کە پێیان بێبڕواش دەبێ، ئەوەشی هەر شتێکی باشە، بەڵام ئەو شتە باشە لە شوێنێك دەكات، کە بە کەڵکی نایەت، ئەگەر لە دنیادا کردبای، حاشای لە شوێنکەوتووانی کردبایە، بە کەڵکی دەهات، ﴿إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، بێگومان ستەمکاران ئازارێکی بە ئێشیان هەیە، ئەمەش قسەیەکی ڕاستەو دەگونجێ هەر قسەی شەیتان بێ، واتە: ئێوە ستەمکار بوونو، منیش هەر ستەمکار بووم، بۆیە ئازارێکی بە ئێش چاوەڕێمان دەکات، دەبێ ملی بۆ ڕاکێشین .

دەشگونجێ ئەمە فەرمایشتی خوای دادگەر بێ، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ﴾، ستەمکاران ئازاری بەئێش و ژانیان هەیە، (واتە: شەیتان کە خەڵکی هەڵخەڵەتاندووە، ئەو خەڵکەش کە بەدوای کەوتووە، بە دوای پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلَام)، پێغەمبەرانی پاك و چاك و پێغەمبەرانی دڵسۆز، هەروەها شوێنکەوتووانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلَام) سەر ڕاستانەو دڵسۆزانەو جوامێرانە، هاتوون دەستیان بگرن و، ئیشی خۆیانیان پێیانە، نەك ئیشی خۆیان، واتە: گەیەنەرانی پەیامی خوا، ئیشی خەڵکیان بە خەڵکە، نەك بیانەوێ مەداری خۆیانیان پێ ساز بکەن، کەچی ئەو خەڵکە لادەرە ، بە دەم شەیتان و، ڕێچکە شەیتانییەکان و، بە دەم دەست و پێوەندەکانی شەیتانەوە دەچن، بەڵام بەدەم پێغەمبەران و شوێنکەوتووانی پێغەمبەرانەوە (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلَام) ناچن !!

لە کۆتایی دا خوا، باسی سەرەنجامی بڕواداران دەکات، دەفەرموێ : ﴿وَأُدۡخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡۖ﴾، ئەوانەش کە بڕوایان هێنابوو، کردەوە باشەکانیان ئەنجام دەدەن، خرانە چەند باخ و بێستانێکەوە، ڕووباریان بە ژێردا دەڕۆن، بە هەمیشەیی تێیان دا دەمێننەوە، بە مۆڵەتی پەروەردگاریان، ﴿تَحِيَّتُهُمۡ فِيهَا سَلَٰمٌ﴾، لەوێدا سڵاوکردنیان بریتیە لە: سەلام، یانی: ئاشتییتان لەسەر بێ، سەلامەتیی لەسەر ئێوە بێ، ئایا ئەو سەلامە لەلایەن کێ وەیە ؟! :

١/ ئەو سڵاوە دەگونجێ ، لەلایەن خواوە لێیان بکرێ، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ:

﴿سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ ۝٥٨﴾ یس .

٢/ دەشگونجێ ، لەلایەن فریشتەکانەوە بێ، فریشتەکان لێیان وە ژوور دەکەون و پێیان دەڵێن : ﴿سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡ طِبۡتُمۡ فَٱدۡخُلُوهَا خَٰلِدِينَ ۝٧٣﴾ الزمر .

٣/ دەشگونجێ لە نێوان خۆیاندا، سڵاو لە یەکدی بکەن: ﴿تَحِيَّتُهُمۡ فِيهَا سَلَٰمٞ ۝٢٣﴾ یونس .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : خوا ئاسمانەکانو زەوی بە هەق دروست کردوونو، هەر کات بیەوێ بە ئاسانیی خەڵکی لادەباتو، خەڵکێکی تازە دێنێتە شوێنیان :

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە ، لە سێ بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾، ئایا نابینی! واتە: بە چاوی عەقڵو دڵ نابینی! تێناگەی! سەرنج نادەی! کە خوا ئاسمانەکانو زەوی بە هەق دروست کردوون! یانی: دەبوو ئەو ڕاستییە ببینی، کە ئەم گەردوونە، ئەم دروستکراوە، بە سەرو خواریەوە، بە ئاسمانەکانو زەوییەوە، بە هەق دروستکراوە، هێندەی نووکی دەرزییەك کەموکوڕیی تێدا نیەو، هیچ شتێك دروست نەکراوە، بە شێوەیەك زانایەك بتوانێ ڕەخنەی لێ بگرێو، بڵێ: ئەو شتە نەدەبوو ئاوا بووایە .

چ ئەو هەلومەرجەی کە بۆ ژیانی مرۆڤ ، لەسەر زەوی ڕەخساوە ؟

١) ئەم زەوییەی ئێمە بە بەرگێکی ئاویی (غلاف مائي) دەورەدراوەو، سێ لەسەر چوار (٤/٣)ی ڕووی زەوی : ئاوە .

٢) هەروەها بە بەرگێکی هەوایی دەورە دراوە، بە بەرزیی (١٠٠٠ – ١٥٠٠کلم) زەمین بە بەرگە هەوا پێچراوەتەوە.

٣) ئەو چیایانە کە تێیدا داکوتراون، وەك گوڵمیخێك[1] لەنگەریان بۆ ڕاگرتوە .

٤) هەرچی پێداویستی ئێمە هەیە، لەم سەر زەوییە دابینکراوە .

٥) تەماشای جۆرەکانی تیشك دەکەی، هەرچی تیشکی زیان بەخشە، چینی ئۆزۆن دەیگرێتەوەو، ناهێڵێ بێتە نێو مەودای زەوییەوە .

٦) ئنجا هەرچی ئێمە پێویستمانە لەم سەرزەوییە هەیە، ئاوی شیرینی ئاسمان، کە لە ئاوی سوێرو تاڵی زەریاکان دەپاڵێورێ، لە ڕێی باران و تەزرەو بەفرەوە دەبارێ‌و، لە زەویدا کۆدەبێتەوەو، هەموو جۆرە ڕووەك سەوزەو میوەو دانەوێڵەو پێداویستییەکی ئێمەی پێ سەوز دەبێ، هەموو جۆرە ئاژەڵ‌و پەڕەورو ژیانداریێکی پێ دروست دەبێ، کە ژیانی ئێمە پێویستیی پێیەتی، چ لە دەریادا، چ لە وشکانییدا، چ لە هەوادا .

٧) ئنجا کە تەماشای ئەم گەردوونە دەکەی : هەمووی سیستماتیکەو هەمووی یاسادارە، هەمووی لە جێی خۆیی دایە:

١ - خوا ﷻ لە ئایەتی (٧)ی سووڕەتی (السجدة) فەرموویەتی: ﴿ٱلَّذِىٓ أَحۡسَنَ كُلَّ شَىۡءٍ خَلَقَهُۥ﴾، واتە: خوا هەرچی دروستییکردوە، چاکی دروستکردوە .

٢ - هەروەها لە ئایەتی (٨٨)ی سووڕەتی (النمل)دا دەفەرموێ : ﴿صُنۡعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتۡقَنَ كُلَّ شَىۡءٍ﴾، واتە: دروستکراوی خوا، کە هەموو شتێکی زۆر بە وردەکاریی دروستکردوە .

٣ – دیسان لە سووڕەتی (الملك)دا، دەفەرموێ : ﴿مَّا تَرَىٰ فِى خَلۡقِ ٱلرَّحۡمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٍ ۝٣﴾، واتە: لە دروستکراوی خوای خاوەنی بەزەییدا، ناڕێکیی

---

١) گوڵمیخ : سینگ (وَتَدْ) ئەوەی خێوەت و ڕەشماڵی پێ ڕادەگیرێ‌و بە چواردەوریەوە دادەکوترێن .

نابینی، بۆ یاسایی نابینی، هیچ شتێك نابینی بڵێی : ئەوە نەدەبوو وا بووایە، بەڵكو دەبوو ئاوا بووایە ، بۆ نموونە :

أ - دووریی مانگو زەوی، سووڕانەوەی مانگ بە دەوری زەوی دا، لە ماوەی مانگێکدا.

ب - سووڕانەوەی زەوی بە دەوری خۆردا لە ماوەی ساڵێکدا .

ج - زەوی بە خێرایی سی کیلۆمەتر (٣٠ کلم) بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوە .

د - بەڵام بە دەوری خۆردا لە هەر چرکەیەك دا بە خێرایی سی (٣٠) کیلۆمەتر، واتە: شەست (٦٠) ئەوەندەی خێرایی دەوری خۆی، بە دەوری خۆردا دەخولێتەوە .

هـ - لەگەڵ خۆردا خێراییەکی زۆر زیاتر: دووسەدو شەش (٢٠٦) هەزار کیلۆمەتر لە چرکەیەکدا دەبڕێ[١]، لەگەڵ ئەوەش تەماشا دەکەی ئەو سووڕانەوانەو ئەو ڕێژانەی باسمان کردن، هەموویان لە جێی خۆیاندان، کەواتە: کۆی دروستکراوەکانی خواو، کۆی ئەو گەردوونەش کە خوا خولقاندوویەتی، بە هەق دروستکراوە، هەقەکەش ئەوەیە کە مرۆڤی تێدا تاقی بکرێتەوە، کەواتە: (الخِطابُ عامٌّ لِكلِّ مَن يَصلُحُ لِلخِطَاب)، واتە: ڕووی دواندن لە هەر کەسێکە کە شایستە بێ بۆ ئەوەی بدوێنرێ .

کە دەفەرموێ : ﴿أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ﴾، جۆرە خوێندنەوەیەکی دیکەشی هەیە: (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ خَالِقُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ)، ئاواش خوێنراوەتەوە، واتە: ئایا نابینی کە خوا بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوییە !

کە دەفەرموێ: ﴿بِٱلۡحَقِّ﴾، واتە: بە حیکمەت کە پێچەوانەی: (عَبَث)ەو (عَبَث)یش، واتە: پووچو بێ حیکمەتو بێ ئامانج، وەك لە سووڕەتی

١) هەروەها لەگەڵ کاکێشان (دربِ التّبّان) دا بە خێرایی (٩٨٠) کم لە چرکەیەك دا دەبڕێ ، بۆ سووڕانەوە بە دەوری چەقی کاکێشان دا ! بڕوانە مەوسووعەی : (ئیمان و ئیلحاد) لاپەڕە (٤٧١) چاپی یەکەم : ٢٠١٩ ز .

(الدخان)دا خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَـٰعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَـٰهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ ﴾ ئێمە ئاسمانەكانو زەویو ئەوەی نێوایانمان بە گاڵتەو یاریی دروست نەكردوون، بە هەق نەبێ دروستمان نەكردوون، بەڵام زۆربەیان نازانن، زۆربەی خەڵكی ئەو حیكمەتە نازانن، كە خوا ﷻ ئامانجو حیكمەتێكی هەبووە لە دروستكرانی ئەم گەردوونەدا .

ئنجا وەك پێشتر باسمان كرد: لە سوورەتی (یونس)دا، باسێكی سەربەخۆمان لەوبارەوە كردوەو، زیاتر لە پازدە (١٥) شوێن لە قورئانمان، هێناوەتەوە لەوبارەوە كە: خوا ﷻ ئەم گەردوونەو ئەم دروستكراوانەی بە هەق دروستكردوونو، لە سوورەتی (الجاثیة)دا، خوا زۆر بە ڕوونیی دەفەرموێ: ﴿ وَخَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ ﴾، واتە: خوا ئاسمانەكانو زەوی بە هەق دروستكردوونو، بۆ ئەوەی هەموو كەسێك بە پێی ئەوە كە كردوویەتی، سزاو پاداشتی بدرێتەوەو، ستەمیان لێ ناكرێ .

كەواتە: هەقەكە بریتیە لەوە: كە مرۆڤەكان تاقی بكرێنەوە، ئەوە دیارترین هەقێكەو دیارترین حیكمەتو ئامانجێكە كە ئێمە دەیزانین، بەڵام مەرج نیە – وەك لەو باسەش دا كە لە تەفسیری سوورەتی (یونس)دا كردوومە، گوتوومە – تەنیا ئەو حیكمەتە هەبێ، هەر خوا دەزانی لەم گەردوونە فراوانەدا، چەند دروستكراوی دیكە هەن، چی دیكە هەیە، چەند حیكمەتی دیكە هەن، بەڵام بە نسبەت ئێمەی مرۆڤی دانیشتووی سەر زەوییەوە، حیكمەتو هەقێك كە خوا لە دروستكرانی ئەم گەردوونەدا ڕەچاوی كردوە، ئەوەیە: كە ئێمە تاقی بكاتەوەو، پاشان سزاو پاداشتی پڕ بە پێستمان بداتەوە .

بڕگەی دووەم : - ﴿ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴾، (خوا) ئەگەر بیەوێ، ئێوە لادەباو دروستكراوێكی تازە دێنێ، خوا پەكی لەسەر كەس نەكەوتوە، بیەوێ ئەو مرۆڤانە لادەباو مرۆڤانی دیكە دێنێ، یان هەر ئەسڵەن مرۆڤان لادەباو، جۆرە دروستكراوی دیكە دێنێ !

بڕگەی سێیەم : - ﴿ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴾، ئەوەش لەسەر خوا، قورس نیەو، بە زەحمەت نیە، خوا لە بەرانبەری دا دەستەوسان‌و بێ توانا نیە.

مەسەلەی دووەم : هاتنە گۆڕی هەموو لایەک‌و، داواکردنی شوێنکەوتووە بێ هێزەکان لە خۆ بەزلگرەکان، کە ئازاری خۆیانیان لێ کەم بکەنەوەو، وەڵامدانەوەی نائومێدکەرانەی خۆ بەزلگرەکان :

هەڵبەتە ئێمە لە مانای گشتییەکەشدا، تیشکێکی باشمان خستە سەر، بۆیە بە خێرایی بەسەری دا دەڕۆین .

خوا فەرموویەتی: ﴿ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمۡ تَبَعًا فَهَلۡ أَنتُم مُّغۡنُونَ عَنَّا مِنۡ عَذَابِ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖۚ قَالُواْ لَوۡ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيۡنَٰكُمۡۖ سَوَآءٌ عَلَيۡنَآ أَجَزِعۡنَآ أَمۡ صَبَرۡنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٖ ﴿٢١﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە ، لە شەش بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴾، (بَرَزُوا أَي: ظَهَرُوا وَحَضَرُوا)، واتە: ئاشکرابوون‌و ئامادەبوون، هەموویان تێکڕا بۆ خوا ئامادەبوون، کە ئەمە مەبەست پێی قۆناغی قیامەتە .

بڕگەی دووەم : - ﴿فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمۡ تَبَعًا ﴾، بێهێزەکان بەوانەی کە خۆیان بە زلگرتبوو، گوتیان: ئێمە شوێنکەوتووی ئێوە بووین، (تَبَعَ) ناوی کۆیە بۆ (تابِع)، (تابِع) واتە: شوێنکەوتوو، (تَبَع) یانی: شوێنکەوتووان .

بڕگەی سێیەم : - ﴿فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ﴾، ئایا ئێوە هیچ شتێك لە سزای خوا لە ئێمە دوور دەخەنەوەو لە كۆڵمان دەكەنەوە؟ پرسیار دەكەنو داوایان لێ دەكەن .

بڕگەی چوارەم : - ﴿قَالُوا۟ لَوْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيْنَـٰكُمْ﴾، خۆ بە زلگرەكان گوتیان: ئەگەر خوا ئێمەی خستبایە سەر ڕێی ڕاست، ئێمەش ئێوەمان دەخستە سەر ڕێی ڕاست، ئەگەر خوا ئێمەی لەسەر ڕێی هەق دانابایە ئێمەش ئێوەمان دەخستە سەر ڕێی هەق، واتە: ئەوەمان بە قسمەت نەبوو، لە ئەنجامی ئەوەدا كە هیدایەتی خوامان ڕەفز كرد، بۆیە نەكەوتینە سەر ئەو ڕاستە شەقامەی كە بە ئێرەمان نەگەیەنێ، كە دۆزەخە، بەڵكو بە بەهەشتمان بگەیەنێ !

مرۆڤ بە ڕاستە شەقامی خوادا دەچێتە بە هەشت، بەلاّم بە كوێرە ڕێیانداو بە ڕێچكەی شەیتانییدا ، دەچێتە ئەو شوێنەی كە بۆ شەیتانو شەیتانییەكان ئامادە كراوە، كە دۆزەخە .

ئەم مانایە زیاتر پێدەچێ، دەنا دەشگونجێ مەبەستیان ئەوە بێ كە: خوا ئێمەی ڕێنمایی نەكرد، بۆیە ئێمەش نەمانتوانی ئێوە ڕێنمایی بكەین، بەلاّم ئەوە درۆیەكی گەورەیە دەیكەن! پێم وانیە لە قیامەتدا بتوانن ئەو درۆیە بكەن، بڵێن: خوا ئێمەی ڕێنمایی نەكرد، كە خوا ئەو هەموو پێغەمبەرانەی (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) ناردوونو، ئەو هەموو كتێبانەی دابەزاندوون، خوا ڕێنمایی خۆی بۆ خەڵك خستۆتە گۆڕێ، بەلاّم ئەگەر ئەوان لە جیاتی ئەوەی پێشوازیی لێ بكەن، پشتی تێبكەن، خوا بە تۆبزیی نایانخاتە سەر ڕێ، وەك دەفەرموێ : ﴿وَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ ۝٩﴾النحل، واتە: ئەگەر خوا ویستبای، هەمووتانی دەخستە سەر ڕێ، (لَهَدَىٰكُمْ) لێرەدا بە مانای ڕێنمایی كردن نیە، چونكە: خوا ڕێی پێشانی هەموویان داوەو ویستوویەتی، بەلاّم لێرەدا دەیبەستێتەوە بە ویستی (مَشِيئَة)ی خۆیەوە: ﴿وَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ

(٩) ﴾، واتە: ئەگەر خوا ویستبای هەمووتانی دەخستە سەر ڕاستە ڕێ، ئەگەر ویستبای زۆرتان لێ بکات، بەلام نەیویستوە زۆرتان لێ بکاتو ویستوویەتی خۆتان ئازادانە ڕێی ڕاست بگرن، یان نەیگرن، بەلام بەداخەوە ئێوە ڕێی ڕاستتان نەگرتو ڕێی چەوتتان گرت، خوای پەروەردگاریش ڕێی لێ نەگرتن بۆچی ڕێی لێ نەگرتن؟ چونکە ئەسلەن ئێوەی بۆ تاقیکردنەوە خولقاندبوو، کەسێك بۆ تاقیکردنەوە، دابنرێ، دەبێ ڕێی بدرێ، ڕێی ڕاست بگرێ، یان ڕێی چەوت، ئنجا ئێوەش کە بە ویستی ئازادانەی خۆتان ڕێی چەوتتان گرت، خوا بە تۆبزیی نەیهێنانەوە سەر ڕێ، دەنا ئەگەر ویستبای دەیتوانی بە تۆبزیی بتانهێنێتەوە سەر ڕێی ڕاست، بەلام ئەو کاتە مانایەك بۆ تاقیکردنەوەی ئێوە نەدەما .

بۆیە کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، واتە: ئەگەر ویستبای زۆرتان لێ بکات، (وَلَو شَاءَ مَشيئَةَ إجبَارٍ ومَشيئَةَ إكراهٍ)، بەلام نەیویستوە زۆرتان لێ بکاتو ناچارتان بکات، بەڵکو ویستوویەتی ئازادتان بکاو، کە ئازادیشی کردوون: هەندێکتان ڕێی ڕاستتان گرتوەو هەندێکیشتان ڕێی چەوت .

برگەی پێنجەم : - ﴿ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ صَبَرْنَا ﴾، خۆ بەزلگرەکانو خۆسەپێنەکانو حوکمڕانەکان، کە ئەو خەلکەیان هەلخەلەتاندوە لە دنیادا، دەلێن: یەکسانە لەسەرمان: هەلپەو ناڕەحەتیی دەربڕین، یاخود خۆڕاگر بین، وا دیارە ئەوانە هەردووك لایان تاقیکردوونەوە، ناڕەحەتییو هاوارو بێزارو دادو فیغانیان زۆر کردوە، سوودی نەبووە، دوایی ماوەیەك دانیان بە خۆیاندا گرتوە، گوتوویانە: با دان بە خۆماندا بگرین، بەلکو لە ئەنجامی ئەوەدا بەهرە وەربگرینو سوودێك بکەین، کەچی تەماشا دەکەن، بێ سوودە، بۆیە دەلێن: ئێمە هەردوو لامان ئەزموون کردوون، هەم ناڕەحەتیی دەربڕین، هەم دان بەخۆداگرتن، بێ سوودە، تازە لە دۆزەخ داین !

برگەی شەشەم : - ﴿ مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴾، (مَّحِيصٍ) دەگونجێ چاوگی میمیی (مصدر میمي) بێ، واتە: دەربازبوون، یانی: دەربازبوونو ڕزگاربوونمان بۆ نیە

(ما لَنا مِن نَّجاة)، دەشگونجێ (مَحِيص) ناوی شوێن (إسم مكان) بێ، واتە: شوێنی ڕاکردن کە بۆی دەرباز بینو، پەنای پێ بەرین، شوێنێکی وامان نیە .

مەسەلەی سێیەم : دان بە هەق داهێنانی شەیتانو حاشاکردنی لە شوێنکەوتووانیو سەرکۆنەکردنی بۆیان :

کە لە ئایەتی (٢٢)دا خراوەتە ڕووو، لە مانای گشتیی ئەم ئایەتەشدا هەڵوەستەی باشمان لەسەر کرد .

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَقَالَ ٱلشَّيْطَٰنُ لَمَّا قُضِيَ ٱلْأَمْرُ إِنَّ ٱللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ ٱلْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوٓا۟ أَنفُسَكُم ۖ مَّآ أَنَا۠ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ ﴾ .

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە یازدە (١١) برگەدا :

برگەی یەکەم : - ﴿ وَقَالَ ٱلشَّيْطَٰنُ لَمَّا قُضِيَ ٱلْأَمْرُ ﴾، شەیتان دوای ئەوەی کە کارەکە تێپەڕی، گوتی :

(قُضِيَ الأَمْرُ: تُمِّمَ الشَّأنُ وَحُسِمَ الأَمْرُ بِتَمييزِ أَهْلِ الضَّلالة وَأَهْلِ الهِدَاية)، (قُضِيَ الأَمْرُ) .

واتە: کارەکە تەواو بووو هەڵبڕاو، دادوەرییکراو، بڕیاردرا بە لێك جیاکردنەوەی ئەوانەی کە گومڕا بوون، لە ئەوانەی کە ڕێی ڕاستیان گرتوە .

شەیتان چی گوت ؟!

بڕگەی دووەم : - ﴿إِنَّ ٱللَّهَ وَعَدَكُمۡ وَعۡدَ ٱلۡحَقِّ﴾، بێگومان خوا بەڵێنی پێدان، بەڵێنی ڕاست .

(الحَقُّ: الصِّدْقُ وَالوَفَاء)، هەق بریتیە لە: ڕاستیی و لە شتی چەسپاو، شتێك كە پڕ بە پێستی واقیع بێ، خوا بەڵێنێكی ڕاستو دروستی پێدانو، بەڵێنی ڕاست دەبرێتە سەر، ئەوەتا بەڵێنەكەشی هاتۆتە دی، كە فەرمووی: ژیانی دنیا شوێنی تاقیكردنەوەیەو، دوایی زیندوو دەكرێنەوەو، لێتان دەپرسمەوەو، سزاو پاداشت هەیە، خوا ئەو بەڵێنەی پێداونو، ئەوەتا بەڵێنەكەشی ڕاستەو هێناویشیەتە دی .

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَوَعَدتُّكُمۡ فَأَخۡلَفۡتُكُمۡ﴾، منیش بەڵێنم پێدان، بەڵام لە بەڵێنەكەم دا، درۆم لەگەڵ كردن، بەڵێنی خۆم لەگەڵ ئێوەدا نەبردە سەر، بێ بەڵێن بووم .

بەڵێنی شەیتانیش بریتیە لە: هەموو ئەو شتانەی كە پێچەوانەی ئایینو بەرنامەی خواو هیدایەتی خوان، وەك لە فەرمایشتێكی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: {شەیتان لە سەرەتاوە دێ، ڕێ بە ئینسان دەگرێ كە ئیمان نەهێنێ، دەڵێ: ئیمان مەهێنەو، هیچ شتێك لە گۆڕێدا نیە، بەڵام كە ئیمانی هێنا، ئنجا ڕێی لێ دەگرێ كە كۆچ بكات، دوایی ڕێی لێ دەگرێ كە جەنگو جیهاد بكاتو فیداكاریی بكات لە پێناوی خوادا}[1]، ئنجا ڕێی لێ دەگرێ كە ببەخشێو، تاعەت بكاتو چاكە بكات، ئەگەر ئەوانەی هیچ پێ نەكرا، ئنجا دێنێت خوتخوتەی خراپو خەیاڵی خراپو دنەدانی خراپ دەخاتە دڵی مرۆڤەوە، ئەوانە بەڵێنەكانی شەیتانن، بەڵێنەكانی شەیتانیش هەموویان درۆن، ئەوەی شەیتان دەیڵێ، هیچی وانیە :

١/ شەیتان چۆتە دڵی ئەهلی كوفرەوەو گوتوویەتی : ئەم دنیایە بێ خاوەنە بەڵام بەڵێنەكەی درۆیەو گەردوون خاوەنی هەیە !

---

١) أخرجه أحمد في المسند: ١٦٠٠٠، والنسائي: ٣١٣٤، وابن حبان: ٤٥٩٣، والطبراني: ٦٥٥٨، والبيهقي في شعب الإيمان: ٤٢٤٦ وصحّحه الألباني.

٢/ هەروەها چۆتە دڵیانەوەو گوتوویەتی: لێپرسینەوە نیە، وەك یەكێك لە مولحیدەكان گوتوویەتی: (أَرْحَامٌ تَدْفَعُ وَقُبُورٌ تَبْلَعُ)، واتە: منداڵدانەكان دەردەهاوێن‌و، قەبرەكان قووت دەدەن، هەڵدەلووشن، هیچی دیكە لە گۆڕێ نیە! كەچی وا نیەو لێپرسینەوەو سزاو پاداشت هەیە .

٣/ دیسان شەیتان بەڵێنی بە خەڵك داوە، كە خوا ڕەحم‌و میهرەبانیی‌و سۆزی زۆر زۆرە، ئەگەر بێت‌و نوێژیش نەكەن‌و ڕۆژووش نەگرن‌و خۆشتان لە حەرام نەپارێزن‌و، گوناهانیش بكەن، ئەوە كێشە نیە، چونكە خوا ڕەحمی زۆرە ! بەڵام بەڵێنەكەی درۆیە! خوا بەڵێ ڕەحمی زۆرە، بەڵام ﴿إِنَّ رَحْمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾﴾ الأعراف، واتە: بەزەیی خوا، لە چاكەكارانەوە نزیكە، ئەدی توورەیی‌و سزاو جەزرەبەكەی بۆ كێیە؟ ئەگەر بۆ ئەوانە نەبێ، كە بێبڕوان‌و، بۆ ئەوانە نەبێ كە لە ڕێی خوا، لا دەدەن، بۆ ئەوانە نەبێ كە ستەم‌و خراپە دەكەن‌و، گوناهـو تاوان دەكەن، كەواتە: بەڵێنەكانی شەیتان هەموویان درۆ دەرچوون .

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ﴾، من هیچ دەسەڵاتێكم بەسەر ئێوەدا نەبوو، (السُّلْطَانُ: إِسْمُ مَصْدَرٍ)، (تسَلَّطَ عَلَيْهِ) واتە: خستیە ژێر ڕكێفی خۆی‌و، توانای بەسەری دا شكا، (سُلْطَان) ناوی چاوگە، (سُلْطَان) واتە: باڵادەستیی، من هیچ باڵادەستییەكم بەسەرتان دا نەبوو، وەك لە سووڕەتی (الحجر)دا خوا دەفەرموێ : ﴿إِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾﴾.

واتە: بێگومان بەندەكانی من تۆ دەستەڵاتت بەسەریاندا ناشكێ، مەگەر ئەوانەی كە لە بێ مرادان‌و لە بێ ئاكامان، شوێنت دەكەون، ئنجا شەیتان ڕاستی كردوە، وەك لە مانا گشتییەكەشدا باسمان كردوە، ئەو قسانەی شەیتان هەموویان ڕاستن، دەڵێ: من هیچ دەستەڵاتێكم بەسەر ئێوەدا نەبوو .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِى ﴾، ئەوە نەبێ کە من بانگم کردن، ئێوەش یەکسەر وەڵامتان دامەوەو، بە دەنگمەوە هاتن، یەکسەر بانگێشتنەکەی منتان قبووڵ کردو، فەرمانەکەی منتان جێبەجێ کرد .

بڕگەی شەشەم و حەوتەم : - ﴿ فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُوٓا۟ أَنفُسَكُم ﴾، سەرکۆنەی من مەکەنو، سەرکۆنەی خۆتان بکەن، واتە: تەنیا سەرکۆنەی خۆتان بکەن، تەنیا ڕووی ڕەخنە لە خۆتان بکەنو ڕەخنە لە خۆتان بگرن، تەنیا سەرزەنشتی خۆتان بکەن، کە خۆتان تووشی ئەو حاڵەتە کردوە، بەو دەردو مەرەدە چوون، کە ئێستا دەیبینن، چونکە: بەڵێ من بانگم کردن، بەڵام هیچ دەستەڵاتێکم بەسەرتاندا نەبوو، بە تۆبزیی ڕاتان بکێشم، خۆتان پێتان خۆش بوو بە قسەی من بکەن! لە حاڵێکدا کە من بانگم کردبوون، خواش بانگی کردبوون، ئەدی بۆچی بە دەم بانگی خوای پەروەردگارتانەوە نەچوون! بۆچی بە دەم بانگی منەوە هاتن، کە خواش ئاگاداری کردبوون: من دوژمنتانم، ﴿ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ ﴾البقرة، واتە: بەڕاستیی (شەیتان) دوژمنێکی ئاشکرایە بۆ ئێوە ؟!

بڕگەی هەشتەم و نۆیەم : - ﴿ مَّآ أَنَا۠ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِىَّ ﴾، نە من لە فریای ئێوە دێم، نە ئێوەش بە هانای من دێن، (الإِصْرَاخُ: الإِغَاثَةُ مُشْتَقٌّ مِنَ الصُّرَاخِ، لِأَنَّ الـمُسْتَغِيْثَ يَصْرُخُ بِأَعَلَى صَوْتِهِ، أَصرَخَهُ، إِذَا أَجَابَ صُرَاخَهُ)، وشەی (إِصرَاخ) واتە: لە فریا هاتنو بە هاناوە هاتن، لە وشەی (صُرَاخ)ەوە وەرگیراوە، چونکە (مُستَغِيث) واتە: کەسێك کە هاوارو هانا بۆ کەسێك دەبا، بە دەنگی بەرز دەڵێ: هۆ فلان کەس! لە فریام وەرە، ئنجا (أَصرَخَهُ) واتە: (أَجَابَ صُراخَهُ) وەڵامی هاوارەکەی دایەوە، وەڵامی هانا پێ بردنەکەی، دایەوە .

ئەمە لێرەدا، وەك چۆن خوێنراوەتەوە: ﴿ مَّآ أَنَا۠ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِىَّ ﴾، خوێنراویشەتەوە: (مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُم بِمُصْرِخِي)،

ئەمە (حمزة) و (خَلَفْ) وایان خوێندۆتەوە، کە دوو لە قورئان خوێنە ناودارەکانن، واتە: هەردوو جۆرە خوێندنەوەکان هەن، ئێمە جارجار ئاماژە دەکەین بە خوێندنەوەکان، چونکە جاری وا هەیە کاریگەریی لەسەر مانا هەیەو مانایەکان جۆراو جۆر دەکات .

بڕگەی دەیەم : - ﴿إِنِّي كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ﴾، (ئیبلیس دەڵێ:) من بێبڕوام بەوەی کە پێشتر منتان کردبووە هاوبەش، واتە: منتان کردبووە هاوبەشی خوا، وەك لە سووڕەتی (یس)دا، خوا دەفەرموێ : ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَـٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا۟ ٱلشَّيْطَـٰنَ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾﴾، واتە: ئەی وەچەی ئادەم! ئایا پێم ڕانەگەیاندن، فەرمانم پێ نەکردن، کە شەیتان مەپەرستن، شەیتان دوژمنێکی ئاشکرایە بۆ ئێوە، واتە: شەیتان لەوێ حاشایان لێ دەکات، یەخەیان لەبەر دادەدڕێ، دەڵێ: ئێوە کە پێشتر لە دنیادا منتان کردبووە هاوبەشی خوا، ئەوە من بێبڕوام بەو هاوبەشی دانانەی منو ڕاستتان نەکردوە .

شەیتان ئەو هەڵوێستەشی هەر ڕاستە، چونکە: هاوبەشی خوا نەبووە، هەر خوا خوایە، هەرچی دیکە کە هەیە هەمووی هەر دروستکراوی خوایەو، هیچیان هاوبەشی خوا نین .

بڕگەی یازدەیەم : - ﴿إِنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، بێگومان ستەمکاران سزایەکی بە ئێشیان هەیە .

ئەمە دەگونجێ قسەی شەیتان بێ، دەشگونجێ قسەی خوای بەرز بێ، هەردوو ماناکەش وەك یەکن، سەرەنجامەکەیان هەر یەکە، چ شەیتان گوتبێتی: ستەمکاران ئازارێکی بە ئێشیان هەیە، هەر وایە، چ خوا فەرمووبێتی: ستەمکاران ئازارێکی بە ئێشیان هەیە، هەر وایە، چونکە شەیتانیش لەوێ چاك دان بەو ڕاستییانەدا دادەنێ، خۆزگە لە دنیادا دانی پێ داهێنابان، خۆشی دەرباز دەکردو، ئەو خەڵکەش ئاوا دەستخەڕۆو ماڵوێران نەدەبوون، بەڵام دیارە خۆی بەو دەردە بردوەو، ئەو خەڵکەش کە بەدوای کەوتوون، بەو مەرەدو دەردەچوون، کە ئەو پێی چووە .

ئەمە وەك ئایەتەكانی: (١٦ و ١٧)یە لە سووڕەتی (الحشر)دا، كە خوا دەفەرمووێ : ﴿ كَمَثَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَٰنِ ٱكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّنكَ إِنِّىٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَٰقِبَتَهُمَآ أَنَّهُمَا فِى ٱلنَّارِ خَٰلِدَيْنِ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٧﴾ ﴾، باسی جوولەكەكان و مونافیقەكان دەكات و دەفەرمووێ: وێنەی وان لەگەڵ یەكدیدا، وەك وێنەی شەیتانە، كە بە ئینسانی گوت: كافر بە، (بە مرۆڤی بێبڕوای گوت: بێبڕوا بە)، كاتێك بێبڕوا بوو (لە دنیادا)، لە قیامەتێ گوتی: من لە تۆ بەرییم و دوورم، من لە خوای پەروەردگاری جیهانییان دەترسێم، سەرەنجامیان، (سەرەنجامی شەیتان و، كەسێك كە بە قسەی شەیتان كافر دەبێ و، بە دوای دەكەوێ)، ئەوەیە كە لە ئاگردان و، هەردووكیان تێیدا بە هەمیشەیی دەمێننەوە، ئا ئەوەش سزای ستەمكارانە .

لێرەدا ئەوەی سەرەنج دەدرێ: ئەگەر قسەی كۆتاییش قسەی شەیتان نەبێ و، قسەی خوای پەروەردگار بێ، دەبینین: شەیتان وتارێكی دە (١٠) بڕگەیی بۆ شوێنكەوتووەكانی خۆی دەدا، لە دۆزەخدا، لە هەندێك كتێباندا هاتوە، كە خەڵكی دۆزەخ لە شەیتان كۆدەبنەوە، دەڵێن: ئەی ئیبلیس! ئێمە هەموومان كۆمەڵی تۆ بووین، وەك خوا دەفەرمووێ : ﴿ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٦﴾ ﴾ فاطر، واتە: شەیتان دوژمنە بۆ ئێوە، ئێوەش بە دوژمنی بگرن، كۆمەڵەكەی خۆی بانگ دەكات، تاكو بیانكاتە هاوەڵی دۆزەخ، یاخود بیانكاتە خاوەنی دۆزەخ .

خەڵكی دۆزەخ هەموویان لە شەیتان كۆدەبنەوەو دەڵێن: تۆ ئێمەت بەو دەردە برد، ئێمە هەموومان شوێنكەوتووی تۆ بووین، ئێستا بزانە داخۆ چ چارەسەرێكمان دەكەی؟ ئیبلیسیش دێت ئەم وتارەیان بۆ دەدات، ئەم وتارە دە (١٠) بڕگەییە، كە لێرە خوا ﷻ دەیخاتە ڕوو، ئنجا لە هەندێك كتێباندا هاتوە كە: شەیتان لە تەختی بنی دۆزەخ دایە، چونكە وەك چۆن بەهەشت پلە پلەیە، بەرەو سەر (دَرَجات)، دۆزەخیش پلە پلەیە بەرەو خوار (دَرَكات)، لە كوردەواریی خۆشمان، یەك لە یەكێ تووڕە دەبێ، پێی دەڵێ: دەبڕۆ بە دەرەك بی، دەرەك (دَرَك) چوونە خوارە بە پەیژەدا، بەرەو خوار، واتە: بە

قادرمان دا بچیە خوار، پێی دەگوترێ: (دَرَكات)، بەڵام (دَرَج) ئەوەیە بەرەو سەر بڕۆی، قادرمەی بەرەو سەر، بۆ بەرزبوونەوەیە .

دەڵێن: شەیتان کورسییەکی بۆ دادەنێن لە تەختی بنی دۆزەخدا، لەسەر کورسییەکەی دادەنیشێ، ئنجا ئەو وتارە دەداتو ئەو قسانەیان بۆ دەکا، کە بێگومان قسەکانی شەیتان کە لە دۆزەخداو لە قیامەت دا دەیانکات، هەموویان ڕاستن :

١ / دەڵێ: خوا بەڵێنی ڕاستی پێدانو ڕاست بوو، قسەکەی وایە، خوا بەڵێنی ڕاستی پێدانو بەڵێنەکەی خوا هاتە دی .

٢ / دەڵێ: من بەڵێنم پێدانو درۆم کرد، ڕاست دەکات .

٣ / دەڵێ: من دەسەڵاتم بەسەرتاندا نەبوو، کە بە زۆر بتانخەمە سەر ڕێی خۆمو بتانکەمە شوێنکەوتووی خۆم، لە ڕێی خوا لاتان بدەم، ڕاستی کردوە .

٤ / دەڵێ: تەنیا ئەوە بوو کە من بانگم کردنو وەڵامتان دامەوە، ئەوەش ڕاست دەکات .

٥ و ٦ / کە دەڵێ: لۆمەی من مەکەنو لۆمەی خۆتان بکەن، فیعلەن دەبێ خەڵك لۆمەو سەرکۆنەی خۆیان بکەن، چونکە شەیتان ئەرکی خۆی ئەنجام داوە، شەیتان ئەرکی شەیتانیی خۆی ئەنجام دەدا، دووپشك ئەگەر پێوە نەدات، دووپشك نیە، سروشتی شەیتان وایە .

٧ و ٨ / کە دەڵێ: نە من لە فریای ئێوە دێم، نە ئێوە لە فریای من دێن، لەوەشدا ڕاست دەکات .

٩ / کە دەڵێ: من بێبڕوام بەوەی کە منتان کردە هاوبەشی خوا، چونکە خوا هاوبەشی نیە، لەوەشدا ڕاست دەکات .

١٠ / ئەگەر ئەوەش قسەی ئەو بێ کە دەڵێ: ستەمکاران سزای بە ئێشیان هەیە، لەوەشدا هەر ڕاست دەکات .

گوتراوە: دوایی شەیتان دەڵێ: کامەشتان لە شوێنی خۆی ناڕازییە، با بێ شوێنەکەمی لەگەڵدا دەگۆڕمەوە! شەیتان لە تەختی بنی دۆزەخ دایە، شوێنی

لە هی هەموو کەس ناخۆشترە، دەڵێ: کێ لە شوێنی خۆی نارازییە، هەر ئەوەندەم پێ دەکرێ، شوێنەکەی خۆمی لەگەڵ بگۆڕمەوە! هەرچەندە ئەمە لە ئایەتەکاندا نەهاتووە، لە فەرمایشتیشدا نەهاتووە، بەلام قسەیەکی زۆر مەعقوولەو ڕەنگە شەیتان ئەوەشیان پێ بڵێ، ئەو هەموو قسانەی پێ گوتوون، دوور نیە ئەوەشیان پێ بڵێ .

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی : خرانە نێو بەهەشتی بڕواداڕانی کردەوە باش بە مۆڵەتی پەروەردگاریان :

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَأُدْخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ ﴿٢٣﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە سێ بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم :- ﴿ وَأُدْخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ﴾، ئەوانەی بڕوایان هێنا بووو، کردەوە باشەکانیان ئەنجام دابوون، خرانە نێو چەند باخ و بێستانێکەوە کە ڕووباریان بە ژێردا دەڕۆن .

هەڵبەتە ئەوە نیە یەکسەر بچنە نێو باخەکەوە، وەك لە شوێنی دیکەدا باس دەکات: کۆشك و تەلارو هەموو هۆکارەکانی خۆشگوزەرانیی، هەن، بەلام دیمەنەکە لە دوورەوە، هەمووی باخ و گوڵ و گوڵزارو کانیو سەرچاوەو ڕووبارە .

بڕگەی دوووەم :- ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ﴾، بە هەمیشەیی تێیاندا دەمێننەوە بە مۆڵەتی پەروەردگاریان، کە دەفەرموێ: بە مۆڵەتی پەروەردگاریان، ئەمە ئاماژەیە بەوەی کە خوا گرنگییان پێ دەداو بایەخیان پێ دەدات و، مشووری لێ خواردوون .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ ﴾، سڵاوکردنیان لەوێدا، بریتیە لە : سەلام، یانی: ئاشتیی، سەلامەتیی و بێ بەڵایی و، بێ گرفتاریی .

ئنجا ئەمە وەك پێشتر باسمان کرد :

١) دەگونجێ مەبەست پێی سەلامی خوا بێ، وەك لە سوورەتی (یس)دا خوا دەفەرموێ : ﴿ سَلَٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴿٥٨﴾ ﴾، واتە: سەلامێکە دەگوترێ، لەلایەن پەروەردگارێکی میهرەبانەوە .

٢) دەگونجێ لە فریشتەکانەوە بێ : ﴿ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَٰمٌ عَلَيْكُم ﴿٢٤﴾ ﴾الرعد، واتە: فریشتەکان لە هەموو دەرگاکانەوە لێیان دەچنە ژوور دەڵێن : سڵاوتان لێ بێ .

٣) دەشگونجێ هەندێکیان بەو شێوەیە سڵاو لە یەکدی بکەن، وەك خوای پەروەردگار دەفەرموێ : ﴿ دَعْوَىٰهُمْ فِيهَا سُبْحَٰنَكَ ٱللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ ۚ وَءَاخِرُ دَعْوَىٰهُمْ أَنِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠﴾ ﴾یونس، واتە: پاڕانەوەیان هەر بریتیە لە (پاکیی بۆ تۆ ئەی خوایە!) و سڵاوکردنیان بریتیە لە : سەلام و دوا قسەشیان بریتیە لە : ستایش بۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکان .

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئێمە لەو کەسانە بگێڕێ، کە دەیانخاتە نێو باخ و بێستانەکانی خۆی و گوڵ و گوڵزارەکانی خۆیەوە، ئەو شوێنەی خوا بۆ دۆستەکانی خۆی ئامادەی کردوە، خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئێمە لە دۆستانی خۆی بگێڕێ، بەهۆی شوێنکەوتنی پێغەمبەری خاتەمەوە ﷺ، کە ئەویش تەواوکەرو شوێنکەوتووی هەموو پێغەمبەرانی خوایە، خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئێمەش لەو کاروانە نوورینەدا حیساب بکات، تاکو بەو سەرەنجامە خێرە بگەین .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان یازدە (١١) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (٢٤ – ٣٤)، لەو (١١) ئایەتەدا، پێنج مەبەستی سەرەکیی خراونەتە ڕوو:

١/ وێنە هێنانەوە بۆ وشەی پاكو چاكو، وشەی پیسو خراپ، بە درەختێكی چاكو پاكو بەردارو، پنجە ڕووەكێكی پیسو زیانبەخش .

٢/ خستنە ڕووی كاریگەریی‌و شوێنەواری وشەی پاكو چاكو، وشەی خراپو زیانبەخش، لە ژیانی مرۆڤەكاندا .

٣/ باسی ئەوانەی كە لە جیاتی سوپاسگوزاریی خوا ﷻ، سپڵەیی دەكەنە پیشەیانو، سەرەنجامی شوومیان لە دنیاو دوارۆژدا .

٤/ ئامۆژگاریی‌و ڕێنمایی خوا ﷻ بۆ پێغەمبەر ﷺ كە بە بڕواداران بفەرموێ: نوێژ بەرپا بكەنو، بە ئاشكراو بە پەنهان لە ماڵو سامانێك كە خوا پێی داون، لە پێناوی خوادا ببەخشن .

٥/ باسو پێناسەی خوای بەرزو مەزن ﷻ، لە میانی خستنە ڕووی دە (١٠) لە چاكەو نیعمەتە زۆرو نەژمێراوەكانیدا .

﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا
فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِىٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍۭ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ
ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى
ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا۟ قَوْمَهُمْ دَارَ ٱلْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ۖ وَبِئْسَ
ٱلْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِهِۦ ۗ قُلْ تَمَتَّعُوا۟ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى
ٱلنَّارِ ﴿٣٠﴾ قُل لِّعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ ﴿٣١﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ
مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِىَ
فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْأَنْهَٰرَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ
وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ۚ وَإِن تَعُدُّوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ
لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{ئایا نابینی (بە چاوی عەقڵو دڵ) چۆن خوا وێنەیەکی هێناوەتەوە: وشەیەکی ڕاستو چاك ، وەك درەختێکی چاكو بەرهەمدارە، کە ڕیشەو بنکەکەی چەسپاوەو، لقو پۆپەکانی بەرزن ﴿٢٤﴾ بە مۆڵەتی پەروەردگاری، هەموو کاتێك میوەکەی دەداتو، خوا وێنان بۆ خەڵکی دێنێتەوە، بەڵکو بیریان بکەوێتەوە ﴿٢٥﴾ وێنەی وشەیەکی پیسو زیان بەخشیش، وەك پنجە ڕووەکێکی زیانبەخشە، کە لە زەوی هەڵکەنرابێو، چەسپاویی نەبێ ﴿٢٦﴾ خوا لە ژیانی دنیاو لە دوارۆژیشدا، بە وشەی ڕاستو چەسپاو، ئەوانەی بڕوایان هێناوە، دەچەسپێنێ (دامەزراو دەکات)، ستەمکارانیش (بەهۆی وشەی ناڕاستو خراپ)ەوە گومڕا دەکاتو، خوا هەرچی بیەوێ دەیکات ﴿٢٧﴾ ئایا سەرنجی ئەوانەت نەداوە، کە لە جێی سوپاسگوزاریی، ناسوپاسییان لە بەرانبەر چاکەی خوادا داناوەو، خەڵکەکەی خۆیان تووشی ماڵ وێرانیی کردوە ! ﴿٢٨﴾ دەچنە دۆزەخەوەو خراپترین نشینگەشە (دۆزەخ) ﴿٢٩﴾ بۆ ئەوەی خەڵك لە ڕێی خوا گومڕا بکەن، هاوتایانی بۆ دادەنێن، بڵێ: ڕابوێرن بێگومان سەرەنجامتان بەرەو ئاگرە ﴿٣٠﴾ بەو بەندانەم کە بڕوایان هێناوە بڵێ: نوێژ بەرپا بکەنو، لەوەی پێمانداون، بە پەنهانییو بە ئاشکرا ببەخشن، بەرلەوەی ڕۆژێك بێ، نە کڕینو فرۆشتنی تێدایەو، نە دۆستایەتیی ﴿٣١﴾ خوا کەسێکە ئاسمانەکانو زەوی دروستکردوونو، لەسەرێوە ئاوی دابەزاندوە، لە بەروبوومو میوە (جۆراو جۆر)ەکانی لە زەوی دەرهێناوە، کە بژیوتان بێو، کەشتییەکانی ڕامکردوون، کە بە فەرمانی وی لە دەریادا دێنو دەچنو، ڕووبارەکانیشی بۆ ڕامکردوون، خۆرو مانگیشی بە بەردەوامی بۆ ڕامکردوونو، شەوگارو ڕۆژگاریشی بۆ ڕامو دەستەمۆ کردوون ﴿٣٢﴾ لە هەرچی داواتان کردوە (بە زمانی حاڵ) پێی داونو، ئەگەر چاکەکانی خوا بژمێرن، بۆتان سەرژمێر ناکرێن، بە دڵنیاییی مرۆڤی بێبڕوا، یەکجار بڵێی ستەمکارو سپڵەیە (بەرانبەر بە خوا) ﴿٣٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەکان

(مَثَلًا): (المَثَلُ: عِبَارَةٌ عَنْ قَولٍ فِي شَيءٍ يُشْبِهُ قَولاً فِي شَيءٍ آخر، بَيْنَهُمـ مُشَابَهة لِيُبَيِّنَ أَحَدُهُمَا الآخرَ ويُصَوِّرَهُ، نَحْوَ قَولِهِم: الصَّيْفَ ضَيَعْتِ اللَّبن، أَيْ: أَهْمَلْتِ وقْتَ الإِمْكَانِ أَمْرَكِ) .

وشەی (مَثَلْ) لە قورئانداو، لە زمانی عەرەبییدا، بە مانای سیفەتو وێنەو حاڵ دێ، بەڵام لێرەدا ئەم (مَثَلْ)ە، (ضَربُ المَثَل): پەندو وێنە هێنانەوە، بریتیە لەوە کە قسەیەك لەبارەی شتێکەوە کرابێ، بە قسەیەك بچێ، کە دەربارەی شتێکی دیکە کراوە، کە لە نێوانیاندا وێکچوون هەیە، تاکو یەکێکیان ئەوی دیکە ڕوون بکاتەوە، بۆ وێنە: ئەو پەندە کە لە عەرەبییدا هەیە: (الصَّيْفَ ضَيَعْتِ اللَّبن) لە هاوینێدا شیرەکەت زایە کردوە، یانی: کاتێك کە گونجاو بوو، کاری خۆتت پشتگوێ خست .

ئەمە قسەی پیاوێکە بە ئافرەتێکی گوتوە، کە دیارە لە هاوینێدا دەبێ داوایەکی لێی بووبێ، شووی پێ بکات، ئەویش وەڵامی نەدابێتەوە، دوایی لە زستاندا، یاخود لە وەرزێکی دیکەی غەیری هاویندا، ئەو ئافرەتە چووبێتە بەر دەرگای ئەو پیاوەو داوایەکی لێ کردبێ، بەو واتایە کە هاوکاریی بکات، ئەویش ئەو قسەیەی پێ گوتوە: (الصَّيْفَ ضَيَعْتِ اللَّبن) لە هاوینێدا شیرەکەت زایە کرد، دیارە داوایەکەی ئەوە بووە، کە شیری پێ بدات، سپیەمەنیی پێ بدات، وا دیارە هەژار بووە، ئەویش پێی دەڵێ: لە هاوینێدا شیرەکەت زایە کرد، واتە: ئەگەر لە هاوینێدا وەڵامی منت دابایەوە، ئێستا شیرت دەبوو، یانی: لە کاتێکدا کە من کارێکم بە تۆ بوو، تۆ کاری منت جێبەجێ نەکرد، منیش ئێستا کاری تۆ جێبەجێ ناکەم .

(كَلِمَةً): وشەی (كَلِمَة) بە کوردیی دەڵێین: وشە، بەڵام لە بەکارهێنانی قورئاندا، وێڕای خودی وشە، مانای بڕیاریش دەگەیەنێ‌و، مانای بەرنامەش

دەگەیـەنـێ‌و، مـانـای ئیرادەو ئیزنی خـوای پەروەردگاریش دەگەیـەنـێ‌و، مـانـای قـورئـانیش دەگەیـەنـێ، وەك لـە ئـایـەتی (١١٥)ی سـوورەتی (الأنعام)دا دەفـەرموێ: ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ﴾، وشـەی (كَلِمَة) لـەوێدا مەبەسـت پێی قـورئـانـە، واتـە: فەرمـایشتی خـوا، تـەواوی كردوە لـە ڕاستیی‌و لـە دادگەرییدا .

(طَيِّبَةً): (الطَّيِّبة: أَصْلُ الطَّيِّبِ ما تَسْتَلِذُّهُ الحَوَاسُّ، وَمَا تَسْتَلِذُّهُ النَّفسُ)، وشـەی (طَيِّب) هـەر شتێك هـەسـتـەوەرەكان چێژی لێوەردەگرن‌و، نـەفس چێژی لـێ دەكـات‌و، پێی شتێكی چاكە، بۆیـە بـە بـۆنی خـۆش دەگـوترێ: (طِيب)و، بـە زەوییـەكی بـە پیت دەگـوترێ: (أرض طَيِّبة)و بـە مرۆڤێكـی بـاش ئـەگـەر پیـاو بێت، دەگـوترێ: (طَيِّب)و ئـەگـەر ئـافرەت بـێ پێی دەگـوترێ: (طَيِّبة) وەك لـە سـوورەتی (النـور)دا، خـوای پەروەردگـار بـەكـاریـهێـنـاوە .

(أَصْلُهَا ثَابِتٌ) : واتـە: بـنكـەكـەی چەسپاوە، (أَصْلُ الشيءِ: قَاعِدَتُهُ) وشـەی (أَصْل) واتـە: ڕیشـەو بـنك، بریتیـە لـەو بـنچینـەیـەی كـە ئـەو شـتـە لـەسـەری دەوەسـتێ .

(وَفَرْعُهَا) : (فَرْعُ الشيءِ: غُصْنُهُ، جَمعُهُ فُرُوع)، (فَرْع) واتـە: لـق‌و پـۆپ، بـە (فروع) كـۆ دەكرێتـەوەو بـە مـانـای (غُصن)ەو (غُصن)یش بـە (أغصان) كـۆ دەكرێتـەوە، واتـە: لـق‌و پۆپەكانی درەخـت .

(ٱلسَّمَآءِ) : (سمـاء) لێـرەدا بـە مـانـای بـەرزیی دێ، (وَفَرْعُهَا فِى ٱلسَّمَآءِ) لـق‌و پۆپەكانی لـە بـەرزییدان، بـەرز بوونـەتـەوە .

(أُكُلَهَا) : (الأُكُلُ وَالأُكْلُ: ما يُؤْكَلُ) (أُكُل) و (أُكْل) هـەردووكیـان بـە مـانـای شتێكن كـە دەخـورێ، ئنجـا بـە تـەئكید لێرەدا مـادام پاڵدراوەتـە لای درەختـەكە، مەبەسـت پێی میوەو بـەری ئـەو درەختـەیـە .

(كُلَّ حِينٍ): (الحِيْن: وَقْتُ بُلُوغُ الشيءِ وَحُصُولِهِ، وَهُوَ مُبْهَمُ المَعْنَى وَيَتَخَصَّصُ بِالمُضَافِ إِلَيْهِ) وشـەی (حِيْن) كـاتی گەیشتنی شتێك‌و پەیدا بوونی شتێكـە، كـە لـە ئـەسڵدا وشـەی (حين) مـانـاكـەی نـادیـارە، بـەڵام بـەهـۆی ئـەو شـتـەوە كـە

دەدرێتە پاڵی، ماناکەی تایبەت دەبێو دیار دەبێ، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (الواقعة)دا دەفەرموێ: ﴿ وَأَنتُمۡ حِينَئِذٖ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ ﴾، ئێوە لەو کاتەدا، واتە: لە کاتی گیانەڵادا، تەماشا دەکەن، تەماشای مردووەکە دەکەن، کە خەریکە گیان بدات، خەریکە ڕووحی لە جەستەی جیابێتەوە، تەماشای دەکەنو هیچیشتان بۆ پێ ناکرێ .

(خَبِيثَةٖ): (الخُبْثُ والخَبِيثُ: ما يُكْرَهُ رَدَاءَةً وَخَسَاسَةً)، وشەی (خُبْث) و (خَبِيث) هەر شتێکە کە نەویسترێ، لەبەر خراپییانو لەبەر بێ بایەخیانی .

(ٱجۡتُثَّتۡ): (جَثَثْتُهُ فَانجَثَّ، وجَثَثْتُهُ فاجْتُثَّ: إِقْتَلَعْتُ جُثَّتَها)، (جَثَثتُ) واتە: لە ڕیشەوە هەڵمکێشا (فانجَثَّ) هەڵقەندرا، (وجَثَثْتُهُ فاجْتُثَّ) واتە: لە ڕیشەوە هات، یانی : (جُثَّة)ەکەیم هەڵکەند، (جُثَّة)ی هەر شتێك ، کەلەشەکەیەتی .

(وَأَحَلُّواْ): (حَلَّ : نَزَلَ، وَأَصْلُهُ مِنْ حَلِّ الأَحْمَالِ عِنْدَ النُّزُولِ)، وشەی (حَلَّ) واتە: دابەزی، لە شوێنێك نیشتەجێ بوو، ڕیشەکەشی لەوە هاتوە کە کاتێك کاروانێك چووە بۆ شوێنێك بارەکانیان کردوونەوە، لە کاتێکدا ویستوویانە لەوێ بارگەو بنە بخەن، (حَلِّ الأَحْمَال) واتە: کردنەوەی بارەکان (أَحْمَال) کۆی (حِمْل)ە، (حِمْل) واتە: بار .

(دَارَ ٱلۡبَوَارِ): (دار) واتە: مەنزڵگا (بَوَار)یش واتە: وێرانە، یاخود زیانمەندیی، دەگوترێ: (البَوَارُ: فَرْطُ الكَسَادِ، وَكَسَدَ: فَسَدَ، وَعُبِّرَ بِالبَوَارِ عَنِ الهَلاَكِ، بَارَ الشيءُ يَبُورُ بَوْرًا وَ بَوَارًا)، (بَوار) بریتییە لەوەی شتێك زۆر بێ ڕەمێن بێ، زۆر بێ ڕەواج بێ، وشەی (كَسَدَ) بە (فَسَدَ) لێك دراوەتەوە، واتە: تێکچوو، خراپ بوو، لێرەدا وشەی (بَوار) تەعبیر کراوە بە لەبەین چوون، دەگوترێ: (بَارَ الشيءُ يَبُورُ بَوْرًا وَبَوَارًا) واتە: ئەو شتە لەبەین چوو، فەوتا، نەما .

(دَآئِبَيۡنِ): واتە: هەردووکیان بەردەوامن (الدَّأْبُ: إِدَامَةُ السَّيْرِ)، (دَأْب) بریتییە لە بەردەوام بوون لەسەر ڕۆیشتنو، وشەی (دَأْب) بە: (العَادَةُ المُستَمِرَّة) نەریتێکی بەردەوامیش هاتوە .

(لَا تُحۡصُوهَآ): واتە: بۆتان سەرژمێر ناکرێ، (الإِحْصَاءُ: التَّحْصِيلُ بالعَدَدِ) ئەوەیە کە ژمارەکەی بزانی، خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿وَإِن تَعُدُّواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحۡصُوهَآ﴾، ئەگەر چاکەکانی خوا بژمێرن، بۆتان سەرژمێر ناکرێن، دەتوانن بڵێن: یەك‌و دوو سێ‌و چوار، بەڵام ناتوانن ئەندازەکەی‌و ژمارەکەی چەندە، سەرژمێریی بکەن‌و دیاریی بکەن، (يُقَالُ أَحْصَيْتُ كَذَا وَذَلِكَ مِنْ لَفْظِ الحَصَى، إِذْ كَانُوا يَعْتَمِدُونَهُ فِي العَدِّ، كَاعتِمَادِنَا فِيهِ عَلَى الأَصَابِعِ) کە دەگوترێ: (أَحْصَيْتُ كَذَا) ئەو شتەم سەرژمێر کرد، لەبەرئەوە وایانگوتوە، کە کاتی خۆی، پشتیان بە دەنکە چەو بەستوە، {(حَصَى) ناوی کۆیە، تاکەکەی (حَصَاة)ە، دەنکە چەوو بەردی بچووك}، وەك چۆن ئێمە بۆ شت ژماردن، پشت بە ئەنگوستەکان (پەنجەو قامکەکان) دەبەستین .

مانای گشتی ئایەتەکان

سەرەتا دەڵێین: خوا ﷻ لە زۆر شوێنی لە قورئاندا وێنەی هێناونەوە، ئنجا لەوبارەوە کە خوا وێنەی هێناوەتەوە بە هێندێ شت، کافرەکان ڕەخنەیان گرتوە، مێش چییە، وێنەی پێ بهێنرێتەوە؟! جاڵجاڵۆکە چییە، وێنەی پێ بهێنرێتەوە؟!

خواش ﷻ لە سوورەتی (البقرة)دا کە سوورەتێکی مەدینەییە، لە ئایەتی ژمارە (٢٦)دا، وەك وەڵامێکی قسەی بێبڕوایان، دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَسۡتَحۡيِۦٓ أَن يَضۡرِبَ مَثَلٗا مَّا بَعُوضَةٗ فَمَا فَوۡقَهَا﴾، واتە: بێگومان خوا شەرم ناکات وێنە بهێنێتەوە بە مێشوولەو بچووکتر لە مێشوولەش .

﴿فَمَا فَوۡقَهَا﴾، (أي: فِي الصِّغَرِ) واتە: لە سەرووی مێشوولەشەوە بێ، لە بچووکییدا، یاخود مێشوولەو لە مێشوولەش گەورەتر .

بۆچی خوا شەرم ناکات وێنە بهێنێتەوە ؟!

چونکە لە ڕاستییدا ئەو ئیعجازو نهێنییەی کە لە مێشوولەدا هەیە، هەر ئەوەش لە فیل و ئاژەڵ و دروستکراوە گەورەکانی دیکەی خوای پەروەردگاردا، هەیەو، گرنگ ئەوەیە مرۆڤ لە بەرانبەر هەموویاندا، هەر دەستە پاچەیەو، ناتوانێ وێنەی وان بهێنێ .

لێرەشدا خوا ﷻ دوو وێنان دێنێتەوە :

١ - وێنەیەکیان بۆ وشەی پاك و چاك، وێنە بە درەختێکی بەرهەمدارو پاك و چاك دێنێتەوە.

٢ - وێنەی وشەی پیس و زیان بەخشیش، بە پنجە ڕووەکێك دێنێتەوە، کە زیانبەخشەو بەرێکی خراپی هەیەو، زۆر بە بێهێزیی لەسەر زەوی ڕاوەوەو بە دوو پەنجان هەڵدەقەنرێ .

خوا دەفەرموێ : ﴿ أَلَمۡ تَرَ كَيۡفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا كَلِمَةٗ طَيِّبَةٗ كَشَجَرَةٖ طَيِّبَةٍ ﴾، ئایا نابینی چۆن خوا وێنەی هێناوەتەوە: وشەیەکی پاكو چاك، وەك درەختێکی پاكو چاكو بەرهەمدارە.

(طَيِّبة) وەك پێشتر گوتمان: (طَيِّب): هەر شتێکە کە هەستەوەرەکان چێژی لێ بکەنو نەفسی ئینسان بۆی تامەزرۆ بێو، چێژی لێ بکات، لە شتە بەرهەستەکان، هەروەها لە شتە مەعنەوییەکانیش، بە هەمان شێوە، (طَيِّب) واتە: پاكو چاك، سوود بەخشو بە کەڵك.

<u>وێنەی یەکەم</u> : خوا وێنەی هێناوەتەوە، بۆ وشەیەکی پاكو چاكو سوود بەخشو بە کەڵك، بە درەختێکی پاكو چاكو بەرهەمدارو سوود بەخش .

ئنجا خوا ﷻ وێنای درەختەکەمان بۆ دەکاتو دەیکات بە سێ بەشەوە: (أَصل)و (فَرع)و (أُكُلْ) دەفەرموێ :

١- ﴿ أَصۡلُهَا ثَابِتٞ ﴾، بنکەکەی چەسپاوە .

٢- ﴿ وَفَرۡعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾، لقو چڵو پۆپەکانی بەرز بوونەوە .

٣- ﴿ تُؤۡتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينِۭ بِإِذۡنِ رَبِّهَا ﴾، بە مۆڵەتی پەروەردگاری، هەمیشە میوە دەر دەکات .

هەمیشە واتە: چوار وەرزەو، هەموو ڕۆژێو، هەموو شەوێ، کە درەختی وا لە دنیادا نیە، بەڵام خوا دەفەرموێ: ئەگەر درەختێك هەبێ لە دنیادا بەو شێوەیە بێ، ئەوە وێنەی: وشەی باشو چاکە، کە بریتیە لە: خوا بە یەکگرتن (توحيد الله)، یاخود بریتیە لە: کۆی بەرنامەو شەریعەتی خوای پەروەردگار.

یاخود وشەی: (كُلَّ حِينِۭ) واتە: هەر کاتێك کە کاتی بەرگرتنی بێ، کاتی میوە دانی بێ، میوەی خۆی دەر دەکاتو دوا ناکەوێ .

﴿ وَيَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ ﴾، خوا وێنان بۆ خەڵکی دێنێتەوە، بەڵکو بیر بکەنەوە، بەڵکو وەبیریان بێتەوە .

وشەی (تَذَكُّر): بریتیە لەوە كە ئینسان شتێكی زانیبێتو لەبیری چووبێتەوە دوایی وەبیری بێتەوە، ئەو ڕاستییانەی كە شەریعەتی خوا دەیانفەرمویْو، ئایینو بەرنامەی خوا هێناونی، سروشتی مرۆڤ و عەقڵی سەلیمو فیطرەتی ساغی، پێیان نا ئاشنا نیە، بەڵكو هۆگریانە، بەلاّم ئەوەی دەویْ، كە بیری بكەونەوە، ئنجا خوا ﷻ لە ڕێی وێنە هێنانەوە، وا دەكات ئەو خەڵكە ئەو ڕاستییانەی بیر بكەوێتەوە، كە عەقڵیو سروشتی پێیان ئاشنایەو، هۆگریانە.

<u>وێنەی دووەم :</u> ئنجا دێتە سەر وێنەی دووەمو دەفەرمویْ : ﴿ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴾، وێنەی وشەیەكی پیسی زیان بەخش، وەك ڕووەكێكی پیسو زیان بەخشە، كە لەسەر پشتی زەوی هەڵكەندراوە، سەقامگیریی و چەسپاویی نیە.

(شَجَرَة) تاكە، (شَجَر) ناوی كۆیەكەیەتی، بە هەر شتێك دەگوترێ: كە لەسەر زەوی بڕویْ، چ بەرز بێتەوە، وەك: دارو درەخت، كە میوە دەردەكەن، چ زۆر لە زەوی بەرز نەبێتەوەو بچووك بیْ، وەك: تەڕەكارو سەوزەو ڕووەك، زۆر لە توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: مەبەست لە (شَجَرَةٍ خَبِيثَة) لێرەدا (حَنظَلَة)ەیە واتە: گوژاڵك، كە بەرێك دەر دەكات، پێی دەڵێن: قەلەفسە، شتێكی تاڵو بە كەڵك نەهاتوویە، ئنجا ئایا ئەو درەختە، ئەو ڕووەكە پیسە زیانبەخشە چۆنە؟ ﴿ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ﴾، لەسەر زەوی هەڵقەنراوە، واتە: هەروا بە ئاستەم بە زەوییەوە نووساوەو زۆر بە ئاسانیی هەڵدەقەنریْ بە دوو پیتكان، ﴿مَا لَهَا مِن قَرَارٍ﴾، هیچ چەسپاویی نیە، بە پێچەوانەی درەختە پاكو چاكەكەوە، كە ڕەگو ڕیشەكەی بە زەویدا چۆتە خوارو، قەدو لقو پۆپەكەی بەرز بۆتەوەو، هەمیشەش میوە دەر دەكات، ئەو ڕووەكە پیسە، نە بنكەكەی چەسپاوەو نە لقو پۆپیشی هەیە، بەرز بێتەوە، نە میوەیەكیشی هەیە بە كەڵك بیْ، واتە: بیرو بڕوای ڕاست كە ئیسلامە، وەك ئەو درەختە پاكەیە: بوونناسییو ئیمانو عەقیدەكەی دەچەسپیْ لە عەقڵو دڵداو، كردەوەكانی كە مسوڵمان پێیان هەڵدەستیْ، وەك لقو پۆپەكانی درەختەكە وان، كە بەرز دەبنەوەو دەبینرێنو

ئاشکران، ڕەوشتو بەها بەرزەکانیش، کە ئینسانی مسولْمانو، ئینسانی پابەند بە ئیسلامەوەو، تێگەیشتوو پێگەیشتوو لە ئیسلامدا، لە خۆی دا دەیانهێنێتە دی، وەك ئەو میوەیە وایە کە ئەو درەختە پاكو چاکە، دەری دەکات.

دوایی خوا ﷻ باسی شوێنەوارو کاریگەریی هەر کام لە: قسەی باش، یاخود بیرو بڕوای ڕاستو، بە پێچەوانەشەوە: بیرو بڕوای چەوتو زیانبەخشو پووچ، لە ژیانی خەڵکدا ڕوون دەکاتەوەو، دەفەرموێ : ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِي ٱلْءَاخِرَةِ ﴾، خوا ﷻ بە هۆی قسەی چەسپاوەوە، کە ئەو وشە پاكو چاکە (كَلِمَة طَيِّبة)ەکەیە، کە {وشە (كلمة)ش جاری وایە لە زمانی عەرەبییدا، تەعبیری پێ دەگرێ لە کۆی ئیسلام، یان لە کۆی قورئان، یان لە کۆی ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی}، خوا بە هۆی وشەی چەسپاوو ڕیشەدارەوە، بڕواداران دەچەسپێنێ لە ژیانی دنیاو، لە دوارۆژیشدا، ڕاگیریان دەکات، چەسپاوو دامەزراویان دەکات، نەلەخشاویان دەکات .

﴿ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، هەروەها خوا ستەمکاران گومڕا دەکات، ستەمکارانیش ئەوانەن کە لە ژێر کاریگەریی وشەی پیسو زیانبەخشو، بیرو بڕوای پووچو زیان بەخشدان، بەرنامەی پووچو ڕێچکەی شەیتانییو کوێرە ڕێ، خوا ستەمکاران گومڕا دەکات، بە هۆی ئەو کوێرە ڕێو ڕێچکەو بەرنامە پووچانەوە، کە لە هەواو ئارەزووی مرۆڤەکانەوە سەرچاوە دەگرن، ﴿ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴾، خوا هەرچی بیەوێ دەیکات، واتە: دەستەڵاتی خواو، ویستی خوا، ڕەهایە هیچ شتێکی لەبەر عاسێ نابێ، بەڵام بە تەئکید خوا ﷻ هەرچی دەیکات، بەجێییە چونکە بەڵێ دەستەڵاتی خوا بێسنوورەو، ویستی خوا بێسنوورە، زانیاریی خوا بێسنوورە، بەڵام حیکمەتی خواش بێسنوورە، خوا هیچ شتێکی بێجێ ناکاتو لێشی ناوەشێتەوە بیکات .

ئنجا خوا ﷻ باسی کەسانێك دەکات، کە لە ئەنجامی شوێنکەوتنی بیرو بڕوای پووچو، ڕێبازی چەوتو کوێرە ڕێو ڕێچکە شەیتانییەکاندا، خۆیانو خەڵكو کۆمەڵگاکەیانو شوێن کەوتووەکانیان، ماڵ وێرانو زیانبار دەکەن، خوا ﷻ باسی ئەوان دەکات، دەفەرموێ : ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ كُفْرًا ﴾، ئایا

سـەرنجی ئـەوانـەت نـەداوە، کـە لـە بـەرانـبـەر چاکـەی خـوادا، سپڵـەیی دەکـەنـە پیشە، لـە جیاتی سوپاسگوزاریـی پێشـکـەش بکـەن بـە خـوا، لـە بـەرانـبـەر چاکـەکـانیدا، بـە پێچەوانـەوە: سپڵـەیی‌و نـا سوپاسیی‌و بـێ ئـەمـەگـیـیـان لـێ دەپـشـکـوێـتـەوە، لـە بـەرانـبـەر چاکـەکـانی خـوادا؟ ﴿ وَأَحَلُّواْ قَوْمَهُمْ دَارَ ٱلْبَوَارِ ﴾، خەڵکەکەی خۆشیان دەبـەنـە مەنزڵگـای وێران، دووچاری زیـانـبارییـان دەکـەن، دووچاری مـاڵ وێرانیـیـان دەکـەن، ﴿ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ﴾، لـە دنیـادا مـاڵ وێرانیـان دەکـەن، بـەدبـەختـیـان دەکـەن، لـە دوا ڕۆژیشدا دەچنـە دۆزەخـەوە، ﴿ وَبِئْسَ ٱلْقَرَارُ ﴾، خـراپـتـرین شوێنی نیشـتـەجێبوونیش، دۆزەخـە، ﴿ وَجَعَلُواْ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّواْ عَن سَبِيلِهِۦ ﴾ هـاوتـایـان بـۆ خـوا دانـان، بـۆ ئـەوەی خـەڵـك لـە ڕێبـازی خـوا لا بـدەن، بـەهـۆی ئـەوەوە کـە خـەڵـك شـتـانێك بپەرسـتن، دەیـانـهێنـنـە ڕیـزی خـواو دەیـانـکـەن بـە هـاوتـای خـوا، وەك خـوا مـامـەڵـەیـان لـەگـەڵدا دەکـەن‌و لـە ڕاستـە شـەقـامی خـوا، کـە بریتیـە لـە: تـەنـیـا بـەنـدایـەتـیی بـۆ خـواو تـەنـیـا پـەرستنی خـوا، گـومـڕایـان دەکـەن، ﴿ قُلْ تَمَتَّعُواْ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ﴾، پێیـان بڵـێ: ڕابوێـرن، واتـە: ژیـانی دنیـاتـان بگـوزەرێـنن، ئـەو ژیـانـە پێـنـج‌و دوو ڕۆژە کـەم‌و کـورتـە بـەسـەر بـەرن، بـەو شـێوەیـە کـە بـۆ خـۆتـان دەتانـەوێ، ﴿ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ﴾، بێگومـان سـەرەنجامتان بـەرەو ئـاگـرە، ئـاگـری دۆزەخ .

ئـنجـا خـوا ﷻ ڕوو لـە پێغـەمبـەری خـاتـەم ﷺ دەکـات، دەفـەرمـوێ : ﴿ قُل لِّعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾، بـەو بـەندانـەم بڵێ: کـە بڕوایـان هێنـاوە، واتـە: شـوێن وشـەی پاك‌و چاك کـەتوون، شـوێن بـەرنـامـەی ڕاستی خـوا کـەوتـوون : ﴿ يُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، با نـوێژ بـەرپا بکـەن، پێشـێ پـەیوەنـدییـان لـەگـەڵ خـوادا، مـەحکـەم‌و گـەرم‌و گوڕ ڕابگرن، ﴿ وَيُنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً ﴾، ئـنجا با پـەیوەندییشیان لـەگـەڵ بـەنـدەکـانی خـوادا، چاك بکـەن، ئـەویش بـەهـۆی ئـەوەوە، کـە لـەوەی پێمـان داون، بـە ئـاشکراو بـە پـەنهانیی، ببـەخشن بـە مرۆڤـەکـان‌و هاوکـاریان بـن، چاکـەیـان

لەگەڵ بکەن‌و سوودیان پێ بگەیەنن، چونکە دینداریی‌و مسوڵمانەتیی، وەك دراوێك وایە، دوو ڕووی هەن: ڕووێکیان خواپەرستیی‌و، ڕووێکی دیکەی، خەڵك دۆستیی، ڕووێکی بەندایەتیی بۆ خواو، ڕووێکیشی چاکە لەگەڵ دروستکراوان‌و بەندەکانی خوا، کەواتە: با نوێژ بەرپا بکەن‌و، لەوەی پێمان داون، بە پەنهانیی‌و ئاشکرا، ببەخشن، ﴿ مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا بَيۡعٞ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ ﴾، بەرلەوەی ڕۆژێك بێ، کە نە کڕین‌و فرۆشتنی تێدایەو، نە دۆستایەتیشی تێدایە، واتە: نە کڕین‌و فرۆشتنی تێدایە، پارەو دراوو سەروەت‌و سامانێکی تێدا هەبێ، بابای گوناهبارو تاوانبار بیکاتە فەرەبوو، بیکاتە بەلاگێڕەوەی خۆی، نە دۆستایەتیی‌و خاتر گرتن‌و واستە کردنیشی تێدا هەیەو، کەس بە فریای کەس نایەت، هەر کەسەو کردەوەی خۆی .

ئنجا خوا ﷻ لەو سێ ئایەتەی کۆتاییدا، سەرنجمان ڕادەکێشێ بۆ دە (١٠) لە چاکە بنەڕەتیی‌و نیعمەتە سەرەکییەکانی خۆی، کە بەبێ ئەوان نە ئێمە دەبووین، نە ژیانمان بەردەوام دەبوو، دەفەرموێ : ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَخۡرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزۡقٗا لَّكُمۡۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلۡفُلۡكَ لِتَجۡرِيَ فِي ٱلۡبَحۡرِ بِأَمۡرِهِۦۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلۡأَنۡهَٰرَ ﴾، دیارە ئەم ئایەتە موبارەکە شەش لە چاکەو نیعمەتەکانی خوا دەگرێتە خۆی، دەفەرموێ :

١ و ٢/ خوا ئەو زاتەیە کە ئاسمانەکان‌و زەوی هێناونە دی‌و، پەیدای کردوون .

٣ / ﴿ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ ﴾، لە سەرێوە ئاوی دابەزاندوە، زۆر جاری دیکە گوتوومانە: مەگەر چۆن، دەنا خوا ﷻ ئەوەی کە لە ئاسمان دایدەبەزێنێ، هەر بە وشەی ئاو ﴿ مَآءٗ ﴾ تەعبیری دەکات، چونکە ئەگەر فەرمووبای : (مَطَر) هەر بارانی دەگرتەوەو، ئەگەر فەرمووبای: (ثَلج) هەر بەفری دەگرتەوەو، ئەگەر فەرمووبای : (بَرَد) هەر تەرزەی دەگرتەوە، بەڵام (ماء) ئەو ئاوە: لە شێوەی باراندایەو، لە شێوەی بەفردایەو، لە شێوەی تەرزەدایە یاخود لە شێوەی ئاونگ دایە، یان لە شێوەی هەڵم دایە .

٤ / ﴿فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ﴾، بەو ئاوە لە بەروبوومو میوە (جۆراو جۆر)ەکانی لە زەوی دەرهێناوە، کە بژیوتان بن، ﴿ٱلثَّمَرَٰتِ﴾ کە بە (ثِمار)یش هەر کۆ کراوەتەوە، کۆی (ثَمَرة)یە، هەندێك لە زانایان دەڵێن: وێڕای بەری درەختەکانو میوەکان، وەك: خۆخو قەیسیو سێوو هەرمێو هەنارو ئەوانە بەروبوومی دانەوێڵەکانیش دەگرێتەوە: ﴿وَكَانَ لَهُۥ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَٰحِبِهِۦ ﴿٣٤﴾﴾ الكهف، بەهەر حاڵ: چ تەنیا بەروبوومی درەختەکان بێ، واتە: میوەکان، چ وێڕای میوەی دارو درختەکان، دانەوێڵەکانیش بگرێتەوە، هەموو ئەوە: ﴿رِزْقًا لَّكُمْ﴾ دەبێتە بژیو بۆ ئێوە.

٥ / ئنجا بۆ نیعمەتی پێنجەم، دەفەرموێ: ﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ﴾، کەشتیشی بۆ ڕامکردوون، ﴿ٱلْفُلْكَ﴾ هەم بە یەك کەشتییش دەگوترێ، واتە: (سَفینة)و هەم بە کۆمەڵێك کەشتییش دەگوترێ، لە یەك کاتدا، واتە: (سُفُن)، کە وا پێدەچێ لێرەدا مەبەست کۆ (جمع) بێ، کەشتییەکانیشی بۆ ڕامو دەستەمۆ کردوون ﴿لِتَجْرِىَ فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ﴾، تاکو بە فەرمانی خوا، واتە: بە پێی یاسای خوا، کە دایناوە، بە پێی یاسا گەردوونییەکانی، ئاوی وا هەڵخستوە، کەشتیی بتوانێ پێیدا بڕوات، ﴿بِأَمْرِهِۦ﴾، لێرەدا مەبەست لە (أَمر) ئەمری تەکوینیی خوایە، نەك ئەمری تەشریعیی .

٦ / نیعمەتی شەشەم ئەوەیە کە دەفەرموێ: ﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْأَنْهَٰرَ﴾ ڕووبارەکانیشی بۆ ئێوە ڕامو دەستەمۆ کردوون، دەتوانن بە ویستی خۆتان تەصەڕووفیان تێدا بکەن، دەتوانن ڕوویان پێ وەربسووڕێنن، دابەشیان بکەنو ئاودێرییان پێ بکەن، کەڵەکو بەلەمیان تێدا کار پێ بکەن، ڕاویان تێدا بکەن، بەنداویان بۆ دروست بکەنو ئاوەکە پەزمەندە بکەن، دوایی بۆ ئاودێریی بەکاری بێننەوە، بۆ وزەی کارەبا، بەکاری بهێننەوە، وەك سەرچاوەیەك بۆ سامانی ئاژەڵی ماسییو جگە لە ماسیی، بەکاری بێننو... هتد.

٧و٨/ ئنجا بۆ نیعمەتی حەوتەمو هەشتەم، دەفەرموێ : ﴿ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ﴾، هەروەها خۆرو مانگی بۆ دەستەمۆ كردوون، بۆ ڕامو ملكەچ كردوون، هەردووكیان بەردەوامن، دوا كەوتنیان نیە، ڕۆژێك خۆر یان شەوێك مانگ، پلّتە پلّتێك ناكات، خەفە نابیّ، شۆقەكەیان كەم نابیّو بەردەوامن .

٩و١٠/ پاشان بۆ نیعمەتی نۆیەمو دەیەم، دەفەرموێ : ﴿ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ﴾، هەروەها شەوگارو ڕۆژگاری بۆ دەستەمۆو ڕام كردوون، ئەوانیش بە دوای یەكدا دێن بە بەردەوامیی .

لە كۆتایی دا دەفەرموێ : ﴿ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ﴾، هەروەها لە هەرچی داواتان كردوە پێی داون، واتە: لە هەرچی داواتان كردوە بە زمانی حاڵ، پێی بەخشیون، ﴿ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ﴾، ئەگەر نیعمەتەكانی خوا بژمێرن، بۆتان سەرژمێر ناكرێن، ﴿ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴾ بێگومان مرۆڤ زۆر ستەمكارەو، زۆریش سپڵەیە، زۆر ستەمكارە، كە ڕێی خوای پەروەردگار ناگرێتە بەر، ستەم لە خۆی دەكات، ﴿ كَفَّارٌ ﴾ لێرەدا صیغەی موبالەغەی (كافِر)ە، یانی: بە مانای : زۆر سپڵەیە، زۆر پێ نەزانە، زۆر بێ ئەمەگە، لە بەرانبەر چاكەو نیعمەتەكانی خوای پەروەردگاردا .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : وشەی ڕاستو چاك، وێنەی درەختی ساغو بەرهەمدارە، لە بەهرەمەندکردنی مرۆڤ و بەختەوەرکردنیدا :

خوا فەرموویەتی : ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِىٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍۭ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە حەوت بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا﴾، ئایا سەرنج نادەی؟ نەتبینیوەو تەماشات نەکردوە ؟ چۆن خوا وێنەیەکی هێناوەتەوە !

بە تەئکید لێرەدا مەبەست لە: ﴿أَلَمْ تَرَ﴾ ئایا نەتبینی؟ بینینی عەقڵو دڵە، نەك بینینی چاوی سەر، ئنجا پێشتر ئێمە پێناسەی وێنە (مثل)مان کرد، کە بریتیە لەوە: شتێك بە شتێك بچوێنرێ، لەبەر ئەوەی خاڵی وێکچوویان هەیە، بۆ ئەوەی بە هۆی ئەو شتەوە، کە بەوی دیکە دەچوێنرێ، مانایەکەی ڕۆشنتر بێتو وێنا بکرێو، چاکتر لێی تێبگەین .

بڕگەی دووەم : - ﴿كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ﴾، وشەیەکی پاکی چاك، وەك درەختێکی پاکی چاکە، لەبارەی (كَلِمَةً طَيِّبَةً) دوە کە مەبەست پێی چییە ؟ چەند ڕایەك هەن :

أ/ زۆرێك لە زانایان گوتوویانە: ﴿كَلِمَةً طَيِّبَةً﴾، مەبەست پێی: وشەی خوا بەیەکگرتن (كَلِمَةُ التَوحِيد)ە: (لاَ إِلهَ إِلاَّ الله) یاخود شایەتمان: (لاَ إِلهِ إِلاَّ الله، مُحَمَّدٌ رَسولُ الله) .

ب/ هەندێکیشیان گوتوویانە : مەبەست لە: ﴿كَلِمَةً طَيِّبَةً﴾، وشەی پاكو چاك : قورئانە .

ج/ هەندێکیشیان گوتوویانە : مەبەست پێی : ئیسلامە .

منیش پێم وایە :

ئەگەر بە قورئان لێك بدرێتەوە، یاخود بە گۆی ئیسلام لێك بدرێتەوە، ماناکەی ڕاستتر دەرچێ، چونکە ئەو دابەشکردنەی خوای زانا دەیکات بۆ درەختەکە، کە وشەکەش دەبێ هەمان ئەو سێ بە شانەی هەبن، لەگەڵ گۆی ئیسلامو قورئاندا، دەگونجێ .

برگەی سێیەم : - ﴿أَصْلُهَا ثَابِتٌ﴾، ئەو درەختە بنکەکەی چەسپاوە، یانی: ڕەگو ڕیشەکەی بلاوبۆتەوە، مەحکەم بە زەویدا چۆتەخوار، ئەوەش نیشانەی ئەوەیە درەختێکی چاکە، درەختێکی بەرهەمدارە، درەختێکی ساغو بەهێزەو، ڕەگو ڕیشەکانی باش لە زەویدا بلاودەبنەوەو دەچەسپن .

برگەی چوارەم : - ﴿وَفَرْعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ﴾، لقو پۆپەکانیشی بەرز بوونەوە بەرەو سەرێ، (فَرع) بە مانای (غُصن) دێ، (غُصن) واتە: لقو پۆپ، (سَماء)یش بە مانای (سەرێ) دێ، گۆی (فَرع)یش (فروع)ە، یانی: ئەو درەختە، وەك چۆن بنكو ڕەگو ڕیشەکەی بە زەویدا چەسپاوە، لقو پۆپو چڵەکانیشی بەرزبوونەتەوە .

برگەی پێنجەم : - ﴿تُؤْتِىٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍۭ بِإِذْنِ رَبِّهَا﴾، هەموو کاتێك میوەی خۆی دەردەکا، بە مۆڵەتی پەروەردگاری .

چونکە (أُكُل)و (أُكْل) هەردووکیان بە مانای ئەوە دێن، کە دەخورێو مەبەست پێی میوەیە، یانی : میوەو بەرەکەی دەر دەکات هەمیشە، لە هەر

کاتێکدا، واتە: لە هەر کاتێکدا کە کاتی بەر دەرکردنی بێ، لە وەرزی خۆیداو لە کاتی خۆیدا ﴿كُلَّ حِينٍ﴾، واتە: هەمیشەو بەردەوام، کە ئەگەر مەبەست پێی هەمیشەو بەردەوام بێ، بە تەئكید خوا ﷻ وێنەی بۆ ئیسلام هێناوەتەوە، بە درەختێك، کە لە دنیادا بوونی نیە، درەختی وا تەنیا لە بەهەشتدا هەیە، کە هەمیشە، چوار وەرزەو بەردەوام، میوە دەربکات، درەختی وامان پێ شك نایەت لە دنیادا .

__بڕگەی شەشەم :__ - ﴿بِإِذْنِ رَبِّهَا﴾، بە مۆڵەتی پەروەردگاری، لێرەدا مەبەست لە (إِذن) (إِذن)ی تەکوینییە، واتە: خوای خاوەن‌و پەروەردگاری ئەو درەختە ، وای دروستکردوە، کە هەمیشە میوە دەربکات .

__بڕگەی حەوتەم :__ - ﴿وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾، خوا وێنان بۆ خەڵكی دێنێتەوە، بەڵكو بیریان بکەوێتەوە .

کەواتە: وێنە هێنانەوە مایەی بیرکەوتنەوەی ڕاستییەکان‌و پەند وەرگرتنە مەبەستم ئەوەیە کە خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾، یانی: بە هۆی ئەو وێنانەوە، مرۆڤەکان ڕاستییەکانیان بیر دەکەونەوە، ئەو ڕاستییانەی کە سروشت‌و فیترەتیان‌و عەقڵیان، پێیان ئاشنایەو هۆگریانە، بەڵام لە ئەنجامی لەبیرچوونەوەو سەرگەرم بوونداو لە ئەنجامی خوتخوتەی شەیتانەکان‌و، لاساییکردنەوەی کوێرانەو کاریگەرییە خراپەکانی خێزان‌و ژینگەو دەوروبەرو کۆمەڵگاو ستەمکاران‌و.... هتددا، ئەو ڕاستییانەیان لە عەقڵ‌و دڵدا نامێنن، یان لەبیریان دەچنەوە، یاخود کاڵ دەبنەوە، بەڵام خوای پەروەردگار لە ڕێی وێنە هێنانەوەکانەوە، ئەو ڕاستییانەیان بیردەخاتەوە .

کەواتە: خوای کاربەجێ، درەختەکە کە پێ چوێنراو (مُشَبَّه بِه)ە، دەکات بە سێ بەش :

١- (أَصل) . ٢- (فَرع) . ٣- (أُکُل) .

ئنجا بەو پێیە بێ، ئەو وشە پاكو چاكەش، كە چوێنراو (مُشَبَّه)ەكەیە ئەویش سێ بەشە :

یەكەم : (أَصل): ئەو بوونناسییو ئیمانو عەقیدەیە، كە لە عەقڵو دڵدا دەچەسپێ، لە جێی ڕەگو ڕیشەو بنكی درەختەكەیە .

دووەم : (فَرْع): لە ئەنجامی ئەو ئیمانو عەقیدەیەدا كە لە دڵدا چەسپاوە: ئەو كردەوە باشانە پەیدا دەبن، تاعەتو فەرمانبەریی پەیدا دەبێ، كە وەك چۆن لقو پۆپەكان بەرز دەبنو دیارنو بەرچاون، كردەوەكانی مرۆڤەكانیش، كە لە بوونناسییو ئیمانو عەقیدە پەنهانەكەیانەوە، كە لە عەقڵو دڵیاندا چەسپاوە، پەیدا دەبن، ئەو كردەوانەو ئەو پابەندییەش دیارە، ئنجا نوێژە، ڕۆژوویە، ماڵ بەخشینە، فیداكارییە لە پێناوی ئایینو بەرنامەی خوادا، گەیاندنی پەیوەندییە كۆمەڵایەتییەكانە، خۆ ڕازاندنەوەیە بە ڕەوشتی بەرزو جوان، هەڵوێستی چاكو پاكە لە ژیانی تاكییو خێزانییو كۆمەڵایەتییو سیاسییو ... هتددا، هەمووی دەگرێتەوە .

سێیەم : (أُكُل): ﴿ تُؤْتِىٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍۭ بِإِذْنِ رَبِّهَا ﴾، ئەوەی كە دەكەوێتە بەرانبەر میوەی ئەو درەختە، بریتییە لەو: ڕەوشتو ئاكارو هەڵوێستو خووخدە جوانو شیرینانەی، كە ئینسانی مسوڵمان خۆی پێیان دەڕازێنێتەوە، كە وەك چۆن درەختەكە هەمیشە میوە دەر دەكات، ئینسانی بڕوادارو هەڵگری ئەو وشە پاكو چاكە، هەڵگری ئەو بوونناسییو ئیمانو عەقیدەو، ئەو بەرنامە ڕاستو چاكەش، هەمیشەو بەردەوام ڕەوشتو ئاكارە جوانەكان لە خۆیدا دەردەخاتو بەرجەستەیان دەكات، ئەوە نیە كاتێك ڕاستگۆ بێتو، كاتێكی دیكە، پەنا بەرێتە بەر درۆ ! كاتێك ئەهلی ئەمانەت بێو، كاتێكی دیكە خیانەت بكات ! كاتێك خۆ بە كەمزان بێو، كاتێكی دیكە خۆبەزلگریی لە خۆیدا پێشان بدات ! بەڵكو هەمیشە لەگەڵ هەموو ڕەوشتو ئاكارو چاكو باشەكاندایە .

مەسەلەی دووەم : وێنەی وشەی پیس و زیانبەخش، وەك ڕووەكێكی بێخێری نەچەسپاوە :

حوا عزو جل دەفەرموێ: ﴿ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ ﴾.

تویژینەوەی ئەم ئایەتە بەپیزە ، لە سێ بڕگەدا :

بڕگەی یەكەم : - ﴿ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ﴾، وێنەی وشەیەكی پیس و زیانبەخش، وەك درەختێكی پیس و زیان بەخشە، وشەی: (شَجَرَة) لە بەكارهێنانی عورف و باوی ئێستای زمانی عەرەبییدا، زیاتر درەخت دەگرێتەوە، ئەوەی كە بەرز دەبێتەوە، بەڵام لە ئەسڵی زمانی عەرەبییدا، وشەی (شَجَر) و لێرەدا: (شَجَرَة): ﴿ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ﴾، زۆربەی زانایان دەڵێن: مەبەست پێی ڕووەكە، چونكە دوایی كە دەفەرموێ :

بڕگەی دووەم : - ﴿ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ ﴾، لەسەر ڕووی زەوی هەڵقەنراوە، واتە: بە دوو سێ ڕەگی بێهێز بە زەوییەوە بەستراوە، ئنجا ئەوە لەگەڵ درەختدا ناگونجێ، بەڵكو لەگەڵ ئەو ڕووەكانە دەگونجێ كە بە دوو پێتكان هەڵدەقەنرێن، وەك ڕووەكی گوژاڵك (حَنظَلَة) كە بەرێك دەگرێ، لە هەندێك ناوچان پێی دەگوترێ: قەلەفسە، بە عەرەبیی: (حَنْظَلَة)ی پێ دەڵێن و، بە كوردیی: گوژاڵكی پێ دەڵێن، ڕووەكێكە لە شێوە ترۆزی و خەیاردا، بەزەوییدا بلاو دەبێتەوە، بەڵام بە تەئكید بە دوو پەنجان هەڵدەقەنرێ .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴾، هیچ چەسپاویی نییە، ﴿ قَرَارٍ ﴾ واتە: (ثَبَات): چەسپاویی و دامەزراویی .

بێگومان بیروبڕوای قڕپۆك و پووچی ڕێچكەو بەرنامە پووچەكان، لە عەقڵ و دڵی خاوەنەكانیاندا، ئاوان، كە بە پشووە بایەك هەڵدەقەنرێ، یەكێك

تەماشا دەکەی: تا دوێنێ لەگەڵ حیزبێك بووە، ئەمڕۆ یەکسەر دەچێتە گەڵ حیزبێکی دیکە، تا دوێنێ ڕووی لە ڕۆژهەڵات بووە: مارکسیزمو کۆمۆنیزمو ماویزمو چیو چی ...، سبەینێ یەکسەر ڕوودەکاتە ڕۆژئاوا: سیکۆلاریزمو کاپیتالیزمو لیبرالیزمو ئەوانە، ڕۆژێکی دیکە ڕوو دەکاتە شتێکی دیکە هیچ هەست بە سەغڵەتییش ناکات! بەڵام کەسێك بووناسیو ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی لە دڵو دەروونیدا چەسپا بێ، کەسێك هۆگری قورئان بێو، هەڵگری قورئان بێو، شوێنکەوتووی ئیسلام بێ، ئەوە نیە هەر ڕۆژە ڕەنگێك بتوێنێو، هەر ڕۆژە ڕوو لە ڕووگەیەك بکاتو، هەر ڕۆژە ڕوو لە شتێك بکات، بەڵکو چەسپاوو دامەزراوە .

مەسەلەی سێیەم : خوا ﷻ بڕواداران لە دنیاو دوا ڕۆژدا ، بەهۆی بەرنامەی چەسپاوی خۆیەوە، ڕاگیرو دامەزراو دەکاتو، ستەمکارانیش بەهۆی ڕێچکە کوێرە ڕێیەکانیانەوە گومڕاو سەرگەردان دەکات :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِي ٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە ، لە چوار بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ ﴾، خوا ﷻ ئەوانەی بڕوایان هێناوە، بە قسەی چەسپاو، دامەزراو دەکات.

ئایا لە کوێو کەی ، دامەزراویان دەکات ؟

بڕگەی دووەم : - ﴿فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِي ٱلْـَٔاخِرَةِ ﴾، لە ژیانی دنیاداو لە دواڕۆژیشدا .

چەسپاویی لە ژیانی دنیادا ئەوەیە: کە مرۆڤی مسولْمان پابەندە بە بەرنامەی خواوە، پابەندە بە حەلاڵو حەرامی خواوە، پابەندە بە ئیمانو عەقیدەی خۆیەوە، پابەندە بە پەرستشەکانیەوە، پابەندە بە ڕەوشتەکانیەوە، پابەندە بە هەلْوێستەکانیەوە، لە دنیادا بە ملاولادا ناچێ، وەك گوڵەبەڕۆژە نیە هەر ڕۆژە ڕوو لە لایەك بکات، بەڵکو نەلەخشاوو بەرچاو ڕوونە.

بەنسبەت دوارۆژیشەوە ، دیارە کە خوا ﷻ بڕواداران پێ چەسپاو دەکات، لە کاتی پەڕینەوەیان بەسەر پردی سەرپشتی دۆزەخداو، لە سەرجەم وێستگەکانی دیکەدا .

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾، خوا ستەمکاران گومڕا دەکات، کەواتە: بەهۆی ستەمەکەیانەوە گومڕاو سەرگەردان دەبن، گومڕایان بەهۆی ستەمەکەیانەوە گومڕا دەبن، ئەو ستەمەیان کە لە ڕێچکەو بەرنامە پووچەکانیانەوە، لە هەواو ئارەزووی خۆیانەوە، یاخود خەڵکی وەك خۆیانەوە، سەرچاوەی گرتووەو پەیدا دەبێ .

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ﴾، خوا هەرچی بیەوێ دەیکات، واتە: ویستی خوا ڕەهایە، بەڵام وەك پێشتریش گوتمان: ویستی ڕەهای خوا: جووتە لەگەڵ زانیاریی‌و کارزانیی خوادا، بەڵێ خوا هەموو شتێك دەتوانێو، هەموو شتێك دەزانێو، هیچ شتێکی لەبەر عاسێ نابێو، ویستی خوا ڕەهایە، بەڵام ویستی خوا، لەگەڵ حیکمەتو شارەزاییەکەی دایە، لەوبارەوە ئاماژە بە چەند فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ دەکەین :

أ) {إِنَّ العَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالكَلِمَةِ مِنْ رِضْوَانِ اللهِ تَعَالَى مَا يُلْقِي لَهَا بَالاً، يَرْفَعُهُ اللهُ بِهَا دَرَجَاتٍ، وَإِنَّ العَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللهِ تَعَالَى، لا يُلْقِي لَهَا بَالاً يَهْوِي بِهَا فِي جَهَنَّمَ} {أَخرجَهُ أَحْمَد برقم: (٨٣٩٢)، وَالبُخَارِيُّ برقم: (٦١١٣)}.

واتە: بەندە وشەیەك دەڵێ لە ڕەزامەندیی خوادا، گرنگییشی پێ نادات، خوا بەهۆی ئەو وشەیەوە، چەندان پلە بەرزی دەکاتەوەو، جاری وایە بەندە قسەیەك دەکات، وشەیەك دەڵێ لە تووڕەیی خوادا (مایەی تووڕەیی

خوایە)و گوێی پێ نادات، بەلآم بە هۆی ئەو وشەیەوە، دەچێتە قوولآیی دۆزەخەوە .

کەواتە: وشە کەم نیە، بە وشەی پاكو ڕاستو چاك، کە جێی ڕەزامەندیی خوایە، مرۆڤ بەرز دەبێتەوەو، بە وشەی پیسو زیان بەخشو خراپ، کە مایەی تووڕەیی خوایە، مرۆڤ نزم دەبێتەوە لە دنیاو دوا ڕۆژدا.

ب) هەروەها لەبارەی ئەو ئایەتە موبارەکەوە، کە خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ ﴾، ئەم فەرموودەیە هاتوە : {الـمُسْلِمُ إِذَا سُئِلَ فِي القَبْرِ، يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ الله، وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسولُ الله، فَذَلِكَ قَولُه سُبْحَانَه : ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ ﴾} {مُتَّفَقٌ عَلَيهِ، البخاري برقم : (١٣٦٩)، ومسلم برقم : (٢٨٧١)}.

واتە: مسوڵمان کاتێك کە لە گۆڕدایە {واتە: دوای مردنی، ئنجا چ گۆڕی بە نسیب بوو بێ، چ نەبوو بێ، بەلآم تەعبیرەکە بۆیە واهاتوە، چونکە بەزۆریی وایە، خەڵك دەنێژرێ، دەخرێتە گۆڕەوە، ئەگەرنا واتە: دوای مردنی} کە لێی دەپرسێتەوە {دەربارەی ئەوە: کێی پەرستووەو چ ڕێبازێکی بووە ؟} شایەدیی دەدا کە بێجگە لە خوا، هیچ پەرستراوێك نیەو، موحەممەد ﷺ ڕەوانەکراوی خوایە، ئەوە مەبەستە لە فەرموودەی خوا ﷻ کە دەفەرموێ: ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ ﴾، خوا ئەوانەی بڕوایان هێناوە، بەهۆی قسەی چەسپاوو ڕیشەدارەوە (کە وشەی هەقە، بەرنامەی هەقو ڕاستی و خۆیەتی)، لە ژیانی دنیاداو لە دواڕۆژدا، چەسپاو دەکات، (کە دەزانن چۆن وەلآمی خۆیان دەدەنەوە) .

ج) هەروەها هەر لەو بارەوە هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ ڕۆژێك بە هاوەڵانی بەڕێزی خۆی فەرموو: {أَخْبِرُونِي بِشَجَرَةٍ شِبْهِ أَوْ كَالرَّجُلِ الْمُسْلِمِ لاَ يَتَحَاتُّ وَرَقُهَا، وَلاَ وَلاَ وَلاَ، تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ} {أخرجه البخاري برقم: (٤٦٩٨)}.

واتە: پێغەمبەر ﷺ لە مەجلیسێکدا فەرمووی: هەواڵم پێ بدەن، دەربارەی درەختێك، وەك پیاوی مسوڵمان وایە، (گۆڕەکە گۆڕی پیاوان بووە، بۆیە وای فەرمووە، ئەگەرنا ئافرەتی مسوڵمانیش هەر وایە) گەڵاکانی ناوەرن، (وَلا وَلا وَلا) واتە: ئەو کەمو کوڕییەی بەسەر دانایەو، ئەوەی بەسەر دانایەو، ئەوەشی بەسەر دانایەت، هەمیشە میوەی خۆی دەردەگات، ئەو درەختە چییە؟! هاوەڵان دەڵێن: چووینە نێو دارو درەختو جەنگەڵستانی بیابانو فلانە فلانە فلانە، فەرمووی: نەخێر! دوایی بۆخۆی فەرمووی: مەبەست لەو درەختە، درەختی خورمایە .

ئاشکراشە درەختی خورما، گەڵاکەی ناوەریو ، لە کاتی خۆشیدا میوەی خۆی دەردەخات .

مەسەلەی چوارەم : پێناسەی بێبڕوایانی ناسوپاسو هاوبەش دانەرو سەرەنجامی شوومیان :

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە موبارەکە ، لە حەوت بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا﴾، ئایا سەرنجی ئەوانەت نەداوە کە چاکەی خوایان بە ناسوپاسیو سپڵەیی گۆڕیوە، واتە: لەجیاتی ئەوەی سوپاسگوزاریی بکەن لە بەرانبەر چاکەکانی خوادا، سپڵەییو ناسوپاسییان کردۆتە پیشە، ئایا سەرنجت نەداون بە چاوی عەقڵو دڵو تێیان نەفکریویو تێیانەوە ڕا نەماوی؟ کە چ هەڵوێستێکی خراپو، چ ڕەفتارێکی خراپو ناشایستیان لە خۆیان وەشاندۆتەوە ؟!

کە دەفەرموێ: ﴿ بَدَّلُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ كُفۡرًا ﴾، (أُستُعِيرَ التَّبديل لِوَضعُ الشَّيءِ في المَوضِعُ الذَّي يَستَحِقُّهُ شَيءٌ آخر) لێرەدا وشەی (تَبدیل) : خوازراوەتەوە بۆ دانانی شتێك لەو شوێنەی کە دەبووایە شتێکی دیکەی لە شوێن دابنرێ، ئەوانە کوفرانیان لە شوێنی سوپاسگوزاریی داناوە، سپڵەییان لە شوێنی سوپاسگوزاریی و بە ئەمەگیی و بە وەفایی داناوە، لە بەرانبەر چاکەکانی خوادا.

ئنجا ئەمە دوو واتای هەن :

یەکەم : لە بەرانبەر چاکەی خوادا، ناسوپاسییان کردوە، سپڵەیی و بێ وەفاییان کردوە.

دووەم : چاکەی خوا کە ئیمانە، بە کوفریان گۆڕیوەتەوە، ئەو نیعمەت و چاکەیەی خوا، کە لە ئایین و بەرنامەکەیدا خۆی دەنوێنێ، لە جیاتی ئەوەی کە بە ئیمان پێشوازیی لەو بەرنامەیەو لە چاکەیەی خوا بکەن، بە بێبڕوایی پێشوازییان لێکردوەو، گۆڕیویانە بە بێبڕوایی و بە سپڵەیی .

برگەی دووەم : - ﴿ وَأَحَلُّواْ قَوۡمَهُمۡ دَارَ ٱلۡبَوَارِ ﴾، خەڵکەکەی خۆیان دابەزاندوە، لە شوێنێك کە وێرانەیە، ئنجا کەسێك پێش کۆمەڵگاو خەڵکی خۆی بکەوێ و، دوایی بیانبات بۆ وێرانەیەك، لە جیاتی ئەوەی بیانبات بۆ ئاوەدانیی و، بۆ سەر کانیی و سەرچاوەیەك، بۆ شوێنێك کە لێی بەهرەمەند بن، بیانبات بۆ شوێنێك کە لێی زەرەرمەند بن، مانای وایە شتێکی زۆر خراپی کردوە، دەڵێ: (الإحْلاَلُ: الإِنْزَالُ والمُرَادُ بهِ: التَسَبُّبُ فِيهِ، والبَوَارُ: الهَلاَكُ وَالخُسْرَان) .

کە دەفەرموێ: ﴿ وَأَحَلُّواْ قَوۡمَهُمۡ دَارَ ٱلۡبَوَارِ ﴾، واتە: خەڵکەکەی خۆیانیان دابەزاندوە، واتە: بوونە هۆکاری ئەوەی کە ماڵ وێرانیان بکەن، (البَوَارُ: الهَلاَكُ وَالخُسْرَان) (بوار) بریتیە لە فەوتان و لە زیانباریی .

کە بێگومان ئەمەش زۆر بە بەرجەستەکراویی و، بە ڕوونیی دیارە، هەموو سەرانی ئەو حیزب و ڕێچکەو کوێرە ڕێیانەی، کە پێش خەڵکەکەی خۆیان کەوتوون، بەو کوێرە ڕێیانەدا، بەو ڕێچکەو بەرنامە پووچانەدا، کە هەر جارە ڕوویان بە خەڵك کردۆتە شوێنێك و ڕووگەیەك، جارێك ڕوو لە مۆسکۆ

بکەن، جارێك ڕوو لە پەککین بکەن، جارێك ڕوو لە واشنتۆن بکەن، جارێك ڕوو لە لەندەن بکەن، جارێك ڕوو لە شوێنێکی دیکە بکەن، هەر جارە ڕوویان بە خەڵك کردۆتە شوێنێك، سەرەنجام خەڵکەکەیان ماڵ وێران کردووەو، تووشی زیانباریی‌و سەربەفەتارەت چوونیان کردوون، ئەوە بە نسبەت دنیاوە.

بڕگەی سێیەم : - ﴿ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ﴾، بە نسبەت دواڕۆژیشەوە: دەخرێنە دۆزەخەوە، دەگوترێ : (صَلَيْتُ الشَّاةَ: شَوَيْتُها، وَهِيَ مَصْلِيَّةٌ)، دەڵێ : ﴿ يَصْلَوْنَهَا ﴾ (صَلي) تەنیا ئەوە نیە بخرێتە نێوی، بەڵکو دەگوترێ : {(صَلَيتُ الشَّاةَ) أي : (شَوَيْتُها)}، واتە: مەڕەکەم برژاند، شتێك لە هەموو لایەکەوە ئاگری لێبدات، پێی دەگوترێ: (مَصْلِيَّة) یانی: لە هەر چوار لاوە ئاگری دراوەتەبەر، واتە: ئەوانەش کە دەچنە دۆزەخەوە، لە هەموو لاوە ئاگر ئابلووقەیان دەدا .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ وَبِئْسَ ٱلْقَرَارُ ﴾، دۆزەخیش خراپترین شوێنی نیشتەجێبوونە، دەڵێ : (قَرَّ فِي مَكانِهِ يَقَرُّ قَراراً: ثَبَتَ وَجَمَدَ، والقَرارُ: المُسْتَقَر)، (قَرَّ فِي مَكانِهِ) واتە: لەو شوێنەدا چەسپا (يَقَرُّ قَراراً)، (قَرار) وەك چۆن بە مانای چەسپان‌و نیشتەجێبوون دێ، بە مانای شوێنی تێدا نیشتەجێبوونیش دێ .

لێرەدا ﴿ وَبِئْسَ ٱلْقَرَارُ ﴾، یانی: خراپترین شوێنی تێدا نیشتەجێبوون، دۆزەخە، یان خراپترین نیشتەجێبوون، بریتیە لە : نیشتەجێبوون‌و سەقامگیربوون لە دۆزەخدا .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِهِۦ ﴾، ئەوانە هاوتایان بۆ خوا دانان، تاکو خەڵك لە ڕێی خوا گومڕاو سەرگەردان بکەن، ونیان بکەن لە ڕێی خوا، (الأَنْدادُ: جَمْعُ نِدّ، وَهُوَ المُماثِلُ والكُفْؤُ)، (أَنْداد) کۆی (نِدّ)ە، واتە: وێنە، هاوتا، واتە: هاوتایان بۆ خوا داناون، تاکو خەڵك گومڕا بکەن .

کەواتە: لە ڕێی هاوبەش بۆ خوا دانانەوە، خەڵك گومڕا دەبێ لە ڕاستە شەقامی خوا، ڕاستە شەقامی خوا بریتیە لە: تەنیا بەندایەتیی بۆ خواو، تەنیا خواپەرستیی، شیرك بریتیە لە: جگە لە خواپەرستیی، هەمیشە ئەو حوکمڕانە خۆ بەزلگرو خۆ فەڕزکەرو خۆ سەپێنانەی، چاویان لەوەیە خەڵك کۆیلایەتییان بۆ بکات، خەڵك بەندایەتییان بۆ بکات، ڕەواج بە بیرۆکەی غەیری یەکتاپەرستیی دەدەن، ڕەواج بە ئەفسانە دەدەن، ڕەواج بەوە دەدەن کە خەڵك لەگەڵ غەیری خواش، وەك خوا مامەڵە بکاتو، بە پیرۆزو بەرزو مەزنی بگرێ، تاکو زەمینە خۆشبێ بۆ ئەوانیش کە بڵێن: ئنجا مادام ئەو دارو بەردە دەپەرستنو ئەو مانگو خۆرە دەپەرستن، ئێمەش بپەرستن، شتێکی زیادەتان نەکردوە !!

هەمیشە شیرك، بازاڕی فیرعەونو تاغووتو خۆ سەپێنەکانی، ڕەواج پێداوە، بەڵام خوا بەیەکگرتنو تەنیا خواپەرستیی، هەمیشە تەنگی بە فیرعەونو بە حوکمڕانە خۆ سەپێنو بە زەبرو زۆرەکان هەڵچنیوە، بۆچی؟ چونکە دەبێ تەنیا خوا بپەرسترێ، (هەر خوا خوایە، ئەوی دیکە هەمووی کاو بایە!)، هەر خوا شایستەی پەرسترانەو ئەوی دیکە، یان وەك خۆتە یان لە خوار خۆتەوەیە .

وشەی : ﴿لِّيُضِلُّواْ﴾ خوێنراویشتەوە: (لِيَضِلُّوا) کە هەر یەك لە (إبن کثیر و أبو عَمرو أُوویس) وایان خوێندۆتەوە، (لِيَضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ) بۆ ئەوەی خۆیان لە ڕێ گومڕا بن، بەڵام ﴿لِّيُضِلُّواْ﴾ واتە: غەیری خۆیان لە ڕێی خوا گومڕا بکەن .

<u>**برگەی شەشەم :**</u> - ﴿قُلۡ تَمَتَّعُواْ﴾، بڵێ: ڕابوێرن، ئەمە هەڕەشەیە، وەك لە سووڕەتی (الحجر)دا دەفەرموێ: ﴿ذَرۡهُمۡ يَأۡكُلُواْ وَيَتَمَتَّعُواْ وَيُلۡهِهِمُ ٱلۡأَمَلُۖ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ٣﴾، واتە: لێیانگەڕێ، با بخۆنو ڕابوێرن، با هیواو ئاوات، بێئاگایان بکات، لەمەودوا دەزانن کە چ ڕێیەکی هەڵەیان گرتوە !

بڕگەی حەوتەم : - ﴿ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ﴾، بێگومان سەرەنجامتان بەرەو ئاگرە، دیارە كەسێك بە ڕێی غەیری خوادا بڕوا، بێگومان سەرەنجامەكەی هەر ئاگرە، كەسێك لە دنیادا شوێن ڕێچكە شەیتانییەكان بكەوێ، لە دواڕۆژدا، هەر قسمەتی دەچێتە لای شەیتان .

لەوبارەوە ئەم فەرموودەیە هاتوە: {عِشْ ما شِئْتَ، فَإِنَّكَ مَيِّتٌ، وَأَحْبِبْ مَنْ أَحْبَبْتَ، فَإِنَّكَ مُفارِقُهُ، واعْمَلْ ما شِئْتَ، فَإِنَّكَ مَجْزِيٌّ بِهِ}، {أَخرجَهُ الحاكم بِرَقَم: (٧٩٢١)، وَقال: صَحيحُ الإِسناد، وَوافَقَهُ الذَّهَبي، والبَيْهَقي فِي "شُعَب الإِيمان" بِرَقَم: (١٠٥٤١)}.

واتە: ئەوەندەی دەژیی بژی، دوایی هەر دەمری، كێت خۆشدەوێ، خۆشتبوێ هەر لێی جیادەبیەوە، چیت پێ چاكەو چیت حەز لێیە بیكە، بەڵام سەرەنجام سزاو پاداشتت لەسەری دەدرێتەوە (ئەگەر چاكە بێ پاداشت، ئەگەر خراپە بێ سزا).

مەسەلەی پێنجەم : فەرمان كردن بە بڕواداران كە: نوێژ بەرپا بكەن و، بە پەنهانیی و ئاشكرا ببەخشن :

خوا ﷻ دەفەرمووێ : ﴿ قُل لِّعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ ﴿٣١﴾ ﴾.

نوێژینەوەی ئەم ئایەتە موبارەكە ، لە چوار بڕگەدا :

بڕگەی یەكەم : - ﴿ قُل لِّعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾، بەو بەندانەم بڵێ: كە بڕوایان هێناوە، بڕوایان بە چی هێناوە؟! بڕوایان بە هەموو ئەو شتانە هێناوە كە پێویستە بڕوایان پێ بهێنرێ، بڕوا بە خواو بە فریشتەكانیو بە كتێبەكانیو بە پێغەمبەرانیو بە ڕۆژی دواییو بە قەدەر .

برگەی دووەم : - ﴿ يُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، نوێژ بەرپا بكەن .

برگەی سێیەم : - ﴿ وَيُنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً ﴾، لەوەی پێمانداون، بە پەنهانو بە ئاشكرا ببەخشن .

برگەی چوارەم : - ﴿ مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ ﴾، بەرلەوەی ڕۆژێك بێ، كە نە كڕینو فرۆشتنی تێدا هەیە، نە دۆستایەتییو ڕەفاقەتو واستەو واستەكاریی تێدا هەیە .

ئەمە وەك ئایەتەكەی سووڕەتی (الإسراء) وایە كە دەفەرموێ: ﴿ وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُواْ ٱلَّتِي هِيَ أَحْسَنُۚ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ﴾، واتە: بە بەندەكانم بڵێ: كام قسەی باشترە، ئەوە بكەن، چونكە شەیتان بەینیان تێكدەدا .

هەروەها ئەمە وەك ئەو ئایەتەی سووڕەتی (البقرة) وایە، كە دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌۗ وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! لەوەی پێمانداون ببەخشن (لە پێناوی خوادا، بۆ هاوكاری خەڵك)، بەرلەوەی ڕۆژێك بێ، نە كڕینو فرۆشتنی تێدایە، نە دۆستایەتیی تێدایە، نە تكاكردنی تێدایەو ، هەر بێبڕوایەكانیش ستەمكارانن .

(الخُلَّة: المَوَدَّةُ ، خَالَلْتُهُ مُخَالَة وَخِلالاً فَهُوَ خَلِيلٌ)، (خُلَّة) بە مانای خۆشەویستیی دێ، دەگوترێ: (خَالَلْتُهُ مُخَالَة وَخِلالاً) هەموویان چاوگن، (فَهوَ خَلِيلٌ) ئەو دۆستو خۆشەویستە، (خِلال: مَصْدَرٌ مِنْ خالَلْتُ) چاوگی (خَالَلْتُ)یە، واتە: دۆستایەتییم كرد، یاخود (خِلال) كۆی (خَلِيل)ە، (خَلِيل) بە (خِلال) كۆدەكرێتەوەو، بە (أَخِلة)ش كۆدەكرێتەوە (أَخِلة وَ خِلال) هەردووكیان كۆی (خَلِيل)ن، واتە: دۆستانو خۆشەویستان .

مەسەلەی شەشەمو کۆتایی : ناساندنی خوا ﷻ لەمیانی پێشاندانی دە (١٠) لە چاکەو نیعمەتەکانیدا :

خوا عزَوجل فەرموویەتی : ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْأَنْهَٰرَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ۚ وَإِن تَعُدُّوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە موبارەکە لە دە (١٠) بڕگەدا :

دە (١٠) لە چاکەو نیعمەتەکانی خوای بەخشەر لە ژیانی مرۆڤ دا

بڕگەی یەکەم : - نیعمەتی یەکەمو دووەم : ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ﴾، خوا ئەو کەسەیە کە ئاسمانەکانو زەوی هێناونە دی .

هەندێك کەس تێبینییان هەبووە، کە لە مانای وشەی (ٱلَّذِى)دا ، نابێ بۆ خوا بڵێی : (ئەو کەسە)، بەڵام وا نیە، چونکە (ئەو کەسە)، یانی: ئەو زاتە واتە: ئەو خاوەن ژیانو ئیرادەیەی کە ئاماژەی پێ دەکرێ .

ئنجا دیاره بەنسبەت مرۆڤانەوە، ئەوە دیاره چۆنن، بەنسبەت جندەوە دیاره چۆنن، بەنسبەت فریشتانەوە دیاره چۆنن، چونکە کە دەگوترێ: فریشتەیەك هات، یان فریشتەیەك، وەحیی بۆ پێغەمبەر ﷺ هێنا، ئەو فریشتەیە کامە بوو ؟ کام کەسەیان بوو ؟ دەگوترێ : جبریل .

هەروەها خوای پەروەردگار وشەی (شَيْءٍ)ی بۆخۆی بەکارهێناوە، لە سووڕەتی (الأنعام) ئایەتی (١٩)دا، دەفەرموێ : ﴿ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَٰدَةً ﴾،

(شَيْءٍ) واتە: شت .

هەروەها لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، فەرموویەتی: {ما شَخصٌ أَغْيَرُ مِنَ اللهِ}[1]، واتە: هیچ کەسێك لە خوا بوێرتر نیە، (شَخصٌ) واتە: (مُشَخَّص) شتێك کە بوونی هەیە .

بە هەر حاڵ بەکارهێنانی وشەی (کەسێك) بۆ خوا، هیچ ئیشکالێکی شەرعیی تێدا نیە .

لێرەدا خوا باسی چاکەی یەکەمو دووەمی خۆی دەکات: کە هێنرانە دی ئاسمانەکانو زەوی‌و، پەیدا کرانیانە لە نەبوون، کە ئەوە هەر بە قسە خۆشە! چونکە هەموو مرۆڤایەتیی کۆبێتەوە، دەنکە لمێکی پێ پەیدا ناکرێ، وەك خوا دەفەرموێ : ﴿ أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ ﴾النحل، واتە : ئایا ئەو کەسەی دەتوانێ شت دروست بکاتو بیهێنێتە دی‌و، لە نەبوون پەیدای بکات، وەك ئەو کەسە وایە کە ناتوانێ ؟ ئایا بۆچی بیرتان ناکەوێتەوە ؟

لە ڕاستییدا هێنرانە دی نەك ئاسمانەکانو زەوی، بەڵکو هێنرانە دی هەر شتێك، تەنیا بە خوا دەکرێ ﷻ، بۆیە لە زۆر شوێنی قورئاندا، خوا ئاماژەی بەوە داوەو خوا بەوە پێناسە دەکات، وەك لە سووڕەتی (الزمر) ئایەتی (٦٢)دا دەفەرموێ: ﴿ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيْءٍ ﴾، واتە: خوا بەدیهێنەرو پەیداکەری

١) أخرجه البخاري برقم (٦٩٨٠) في: ٩٧ كتاب التوحيد: ٢٠ باب قول النبي ﷺ: (لا شخص أغير من الله).

هەموو شتێکە، بەڵێ: پەیداکردنی ئەم بوونە لە نەبوونەوە، تەنیا کاری خوایە، جا ئەوە نیعمەتی یەکەمو دووەم : هێنرانەدی ئاسمانەکانو زەوی .

بڕگەی دووەم : - نیعمەتی سێیەم : ﴿وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً﴾، لە سەرێوە ئاوی دابەزاندوە، وەك پێشتریش گوتمان: وشەی ئاو، هەم بەفرو، هەم تەرزەو، هەم بارانو، هەم هەڵمو، هەم ئاوونگو، شەونم، هەمووی دەگرێتەوە .

بڕگەی سێیەم : - نیعمەتی چوارەم : ﴿فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ﴾، بەو ئاوە کە لە سەرێوە ناردوویەتە خوار، لە جۆری میوەکان پێی وەدەردێنێ‌و، پێی دەڕوێنێ، وەك: بژیو بۆتان .

(الـرِّزقُ: القوتُ) : بژیو، شتێك کە خەڵك پێی دەژی .

وشەی : (ثَمَـرات)یش دەگونجێ تەنیا بە میوە بگوترێ، بە میوەی درەختەکان، دەشگونجێ بە گۆی بەروبوومی ڕووەکەکان بگوترێ، چ ئەو ڕووەکانەی کە بەرزدەبنەوەو دارو درەختنو هەڵگری میوەجاتن، چ ئەو ڕووەکانەی وەك سەوزە، چ ئەوانەی وەك دانەوێڵە: گەنمە، نیسکە، نۆکە هەرزنە، جۆیە، برنجە .... هتد .

بڕگەی چوارەم : - نیعمەتی پێنجەم: ﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ﴾، کەشتییەکانی بۆ دەستەمۆو ملکەچو ڕام کردوون، تاکو بە نێو دەریادا بڕۆن، بە مۆڵەتی خوا .

(التَّسخيرُ: التَّذْلِيلُ وَالتَّطوِيعُ، وَهُوَ مَجَازٌ فِي جَعْلِ الشَّيءِ قَابِلاً لِتَصَرُّفِ غَيرِهِ فِيهِ)، واتە: (تَسخیر) بریتییە لە: مل پێکەچکردنو گوێڕایەڵ کردن، ئەمیش مەجازە لەوەدا کە بە بەکاردێ، بۆ شتێك کە وای لێبکەی غەیری خۆی تەصەڕڕوفی تێدا بکاو، دەستی تێوەرداو بەکاریبێنێ .

بۆ نموونە: کەشتییەکان بە نێو دەریادا دەڕۆن بە فەرمانی تەکوینیی خوا، تۆ تەماشا بکە! ئایا کەشتیی دەتوانێ لەسەر وشکانیی بڕوات!؟ بە تەئکید نەخێر، (إِنَّ السَّفِينَةَ لاَ تَجرِي عَلَى اليَبَسِ) بەڵام خوا ﷻ ئاوی وا لێکردوە کە

وەك گڵ نیە، نەتواندرێ ببڕدرێ، وەك هەواش نیە كە هێندە ڕوون بێ، شت ڕانەگرێ، ئاو لە ڕووی چڕیی (كثافة)یەوە، نێوان گڵ و هەوادایە، كەشتییەكان پێیدا دەڕۆن و دەیبڕن .

بڕگەی پێنجەم : - نیعمەتی شەشەم: ﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلۡأَنۡهَٰرَ ﴾، ڕووبارەكانیشی بۆ ئێوە دەستەمۆ و بەردەست كردوون .

ڕووبارەكانیش كە لە سەرچاوەو كانییەكانەوە پەیدادەبن و، لە ئاوی باران و، تەرزەو بەفر كە دەتوێنەوە، ئەوەش زۆر جێی سەرنجە: كە هەمیشە شوێنی ئاوی شیرین بەرزترە لە شوێنی ئاوی سوێر، چونكە ئەگەر هاتباو، ئاوی سوێر - كە زۆربەی هەرە زۆری ئاو ، سوێرە، ئاوی زەریاو ئۆقیانووسەكان سوێرو تاڵ و تفتەو ناخورێتەوە - بەرزتر بووایەو، بەسەر ئاوی شیریندا هاتبایەوە، ئێمە ئاوی شیرینمان دەست نەدەكەوت، بەڵام خوا ﷻ وایكردوە كە ئەو ئاوە تاڵ و سوێرە، لە ڕێی ئەوەوە كە تیشكی خۆر لە دەریاكان دەداو، بەشێكی ئاوەكەیان دەكاتە هەڵم، هەڵمەكە تاڵیی و تفتیی و سوێرییەكەی بەجێدێڵێ و، دوای چەند پرۆسەیەك دەبێتە هەور، دوایی ئەو هەورە لە شێوەی باران و بەفرو تەزرەدا، وەك ئاوێكی شیرین و زوڵاڵ، دێتەوە سەر زەوی بەڵام بەزۆریی لە شوێنە بەرزەكانە، تاكو ئەو ئاوە شیرینە ، لە شوێنی بەرزەوە، بێتەوە بۆ نزماییەكان و پێ دەشتەكان و، مرۆڤەكان چی پێداویستییان هەیە، بەو ئاوە شیرین و زوڵاڵە جێبەجێی بكەن: ئاودێرییە خواردن و خواردنەوەیە، شۆردنە، كۆكردنەوەیە... هتد، هەموو كاری خۆیانی پێ جێبەجێ بكەن و، ئەوەی لێیان زیاد بوو، بچێتەوە نێو زەریاكان .

بڕگەی شەشەم : - نیعمەتی حەوتەم و هەشتەم: ﴿ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَ دَآئِبَيۡنِ ﴾، خۆرو مانگی بۆ دەستەمۆ و ڕام و ملكەچ كردوون، كە هەردووكیان بەردەوامن، واتە: بەردەوامە لەسەر ئەو حاڵەتەی كە لە سەرینی و ناگۆڕێن، ڕۆژێ لە ڕۆژان خۆر دوا ناكەوێ و پێش ناكەوێ، هەروەها مانگ، وەك لە سووڕەتی (یس)دا دەفەرموێ : ﴿ لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ

ٱلۡقَمَرَ وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِۚ وَكُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ ﴿٤٠﴾﴾، واتە: نە خۆر بۆی هەیە پێش مانگ بکەوێتەوەو، نە شەوگار پێش ڕۆژگار دەکەوێتەوەو، هەرکامێکیان لە سوورگەیەکی تایبەت بە خۆیدا دەخولێتەوە .

بڕگەی حەوتەم : - نیعمەتی نۆیەمو دەیەم: ﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ﴾، شەوگارو ڕۆژگاریشی بۆ ڕامو ملکەچ کردوون .

بڕگەی هەشتەم : - ﴿وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلۡتُمُوهُۚ﴾، لە هەرچی ئێوە داواتان کردوە، خوا پێی داون، ئنجا ئایا خەڵك داوای کردوە: خوایە! فلان شتەمان بدەیەو، فلان شتەمان بدەیە، بەنسبەت خۆیانەوە، ئایا گوتوویانە: خوایە! با دوو دەستمان هەبنو، دوو پێمان هەبنو، دوو چاومان هەبنو، دوو گوێمان هەبنو، زمانێکمان هەبێو... هتد ؟، یان ئایا خەڵك داوای لە خوا کردوە، کە: ئاوی شیرینو زولاڵمان پێ بدەو، ئاوی دەریاکانمان بۆ وا لێبکە، کەشتی پێیدا بڕواو، هەوامان بۆ وا لێبکە، فڕۆکە پێیدا بڕواو، زەوییمان بۆ وا لێبکە، بتوانین تەصەڕڕوفی تێدا بکەین!؟ نەخێر کەس داوای لێ نەکردوە .

کەواتە: مانای وایە: هەرچی کە داواتان کردوە بە زمانی حاڵ، نەك بە زمانی وتار، پێمان بەخشیون .

بڕگەی نۆیەم : - ﴿وَإِن تَعُدُّواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحۡصُوهَآۗ﴾، ئەگەر بتانەوێ چاکەکانی خوا بژمێرن، بۆتان سەرژمێر ناکرێن .

یانی: ژماردنەکە دەگونجێ، بەڵام سەرژمێرییەکە، نا، ئەوە کە بزانی ژمارەکەیان چەندە ؟ ئەوە ناژمێردرێ، واتە: (العَدُّ مُمكِنٌ، ولَكِنَّ الإِحْصَاءَ غَيرُ مُمكِنٍ)، وشەی (إحصاءَ)، یانی: سەرژمێریی: ژماردن گونجاوە، بەڵام سەرژمێریی ناگونجێ .

بڕگەی دەیەم : - ﴿إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَظَلُومٞ كَفَّارٞ﴾، بێگومان مرۆڤ زۆر ستەمکارەو زۆریش سپڵەیەو، ناسوپاسە .

(كَفَّارٌ) دەگونجێ صیغەی موبالەغەی (كافِر) بێ، بە مانای بێبڕواو دەشگونجێ صیغەی موبالەغەی (كافِر)بێ، بە مانای (كُفْرَان): سپڵەیی ناسوپاسیی .

لێرە پێویستە ئاماژە بەوە بکەم ، کە ئێمە لە تەفسیری سووڕەتی (یونس)دا سەبارەت بە بوونەوەر بە گشتییو ، لەبارەی خۆرو زەویو مانگەوە، بە تایبەت، لە دوو بابەتدا بە درێژیی قسەمان کردوە، زۆر وردەکارییمان باسکردوون، بۆیە لێرە هەر بەو باسکردنە گشتییە، بەو ئاماژە گشتییە وازی لێ دێنین، بەڵام بە پێویستیی دەزانم، ئاماژە بکەم بە چەند زانیارییەك کە پەیوەندییان بە مرۆڤەوە هەیە :

چەند زانیارییەك
كە زانستی مرۆڤناسی تازە پێیان گەیشتووە

١/ سەری هەر مرۆڤێك بەگشتی سێ سەد هەزار (٣٠٠.٠٠٠) مووی لێ دەڕوێ ! هەر كام لەو موووانە:

أ) خوێن هێنەرەوە (وَرید)ی هەیە . ب) خوێنبەر (شریان)ی هەیە .

ج) دەماری هەیە . د) ماسوولكەی هەیە .

هـ) ڕژێنی چەوریی هەیە . و) ڕژێنی ڕەنگیشی هەیە .

٢/ زاكیرەی مرۆڤ (ئەو بەشەی مێشك كە زانیاریی و زانراوەكانی تێدا كۆدەكاتەوە)، جێگای (٧٠) ملیار وێنەی تێدا دەبێتەوە، قەبارەكەشی بە ئەندازەی دەنكە نیسكێكە !

٣/ لە خوێندا خڕۆكە سوورەكان هەن و، خڕۆكە سپییەكان هەن و، خڕۆكەی دیكەش هەن كە پێیان دەگوترێ : خەپلەكان (صَفائِح) كۆی (صَفیحَة)یە، لە هەر میللیمەتر سێجا (املم[٣])یەكدا، حەوت سەد هەزار (٧٠٠.٠٠٠) خەپلەی خوێنیی هەیە، كاتێك كە ئینسان شوێنێكی برینداردەبێ، ئەو خەپلە (صَفیحَة)انە، دێن ئەو شوێنە دەگرن، ئەگەرنا هەر كاتێك ئینسان شوێنێكی بریندار دەبوو، ئەگەر ئەوانە نەبوونایە لە نێو خوێندا، ئەو خوێنە هەر دەهات، تاكو مرۆڤ یەك تنۆكە خوێنی تێدا نەدەما !

٤/ لە هەر میللیمەتر دووجا (١ ملم٢)یەکدا لە تۆڕی چاودا، سەد ملیۆن (١٠٠,٠٠٠,٠٠٠) پێشوازییکەری تیشك هەن، بەلام لە پێشکەوتووترین ئامێری وێنەگرتندا، تەنیا دە هەزار (١٠,٠٠٠) هەیە کە بتوانێ وێنەکانو تیشکەکان وەربگرێ [(١)].

ئەو وردەکاریانەی کە لە جەستەی مرۆڤدا هەن، هەروەها لە گەردووندا هەن[(٢)]، زۆر زۆر لەوە زیاترن، کە ئێمە بتوانین لە دەرسێکدا، یاخود لە چەند خولەکێکدا ئاماژەیان پێ بدەین .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

١) تفسير النابلسي، ج٤، ص ٦٣٣، د. محمد راتب النّابلسي .
٢) بەلام لێکۆڵینەوەی تێرو تەسەل لەبارەی گەردوونەوە بەگشتییو، ئاسمانو کەهکەشانو خۆرو زەوییو مانگو، جەستەی مرۆڤ و کۆئەندامەکانیەوە، بەتایبەت ، لە مەوسووعەی: (ئیمانو ئیلحاد)دا، هاتوە {درەوشاوەیی ئیمانو پووچەڵیی ئیلحاد، لەبەر تیشکی زگماكو عەقڵ و زانست و وەحیی دا}، چاپی یەکەم/ ٢٠١٩ ز .

دەرسی پێنجەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ئایەتەکانی : (٣٥ – ٤١) واتە: حەوت (٧) ئایەت پێکدێ، لەو حەوت ئایەتەدا، خوا ﷻ باسی پاڕانەوەیەکی درێژی ئیبراهیم ﷺ دەکات، ئەویش لە کاتێکدا کە (هاجەر)ی هاوسەری‌و، ئیسماعیلی کوڕی، لە شوێنی ئێستای شاری مەککە لە (حیجاز) بە فەرمانی خوا، نیشتەجێ دەکات .

پاڕانەوەکەی بە داواکردنی: هێمن بوونی ئەو سەرزەمینە، ئەو وڵاتە، کە خوا هێمنیی تێدا بەرقەرار بکات، دەست پێ دەکات .

پاشان بۆ پاراستنی وەچەکەی لە بت پەرستیی‌و، دوایی بۆ بەردەوام بوونیان لەسەر نوێژو خواپەرستیی، پاشان دابینکردنی خواردن‌و بژیو بۆیان، بەو شێوەیە پاڕانەوەکانی دەکات .

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ أَن نَّعْبُدَ
ٱلْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِى فَإِنَّهُۥ مِنِّى ۖ وَمَنْ عَصَانِى
فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَآ إِنِّىٓ أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ
ٱلْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجْعَلْ أَفْـِٔدَةً مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهْوِىٓ إِلَيْهِمْ وَٱرْزُقْهُم مِّنَ
ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِى وَمَا نُعْلِنُ ۗ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ
مِن شَىْءٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى وَهَبَ لِى عَلَى ٱلْكِبَرِ
إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبِّى لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ ٱجْعَلْنِى مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن
ذُرِّيَّتِى ۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ
ٱلْحِسَابُ ﴿٤١﴾ ﴾.

مـانـای دەقـاو دەقـی ئـایـەتـەكـان

{یاد بكەوە! كاتێك كە ئیبراهیم گوتی: پەروەردگارم! ئەم وڵاتە (شوێنی ئێستای شاری مەككەو دەوروبەری) هێمن‌و بێ ترس‌و بیم بكەو، خۆم‌و كوڕەكانم (ڕۆڵەكانم) لەوە بە دوور بگرە كە بتان بپەرستین ﴿٣٥﴾ پەروەردگارم! ئەو بتانە زۆرێك لە خەڵكیان گومڕا كردوە، ئنجا هەر كەس شوێنم كەوت، ئەوە لە منەو، هەركەسێكیش سەرپێچیی كردم، بێگومان تۆ لێبوردەی میهرەبانی ﴿٣٦﴾ پەروەردگارمان! من بەشێك لە وەچەی خۆمم، لە شیوێكی بێ ڕووەك كشتوكاڵدا لە لای ماڵی قەدەغەكراوی خۆتدا، نیشتەجێ كردوون، پەروەردگارمان! تاكو نوێژ بەرپا بكەن، ئینجا وا بكە خەڵكێك عەقڵ‌و دڵیان بە لایاندا بچێ‌و، لە بەروبوومەكانیش بژیویان بۆ بڕەخسێنە، بەڵكو سوپاسگوزاریی بكەن ﴿٣٧﴾ پەروەردگارمان! بە دڵنیایی تۆ دەزانی چی پەنهان دەكەین‌و چی ئاشكرا دەكەین‌و، هیچ شتێك نە لە زەمین‌و، نە لە ئاسماندا، لە خوا پەنهان نابێ ﴿٣٨﴾ ستایش بۆ ئەو خوایەی كە لە كاتی گەورەیی (بە تەمەنیی)دا، ئیسماعیل‌و ئیسحاقی پێ بەخشیم، بە دڵنیایی پەروەردگارم بیسەری پاڕانەوەیە ﴿٣٩﴾ پەروەردگارم ! بمگێڕە بە بەرپاكەری نوێژ، هەروەها وەچەكەیشم (با نوێژكەر بن)، پەروەردگارمان ! پاڕانەوەشمان گیرا بكە ﴿٤٠﴾ پەروەردگارمان! لە خۆم‌و باب‌و دایكم‌و لە بڕواداران ببوورە، لە ڕۆژێكدا كە لێپرسینەوە دێتە گۆڕێ ﴿٤١﴾}.

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(ٱلْبَلَدَ): (المكانُ المُحيطُ المَحدودُ المُتأثِّرُ باجتماعِ قُطّانهِ و إقامتِهم فيهِ، الجَمْعُ: بلاد وبُلدان)، (بَلَد) بەو شوێنە دەگوترێ: کە چوارچێوەیەکی هەبێ دیارییکراو بێ و کارتێکراو بێ، بە کۆبوونەوەی دانیشتووانی و نیشتەجێبوونیان تێیدا، بە (بلاد و بُلدان) کۆدەکرێتەوە .

(ءَامِنًا): (أَصْلُ الأَمْنِ: طُمَأْنِينةُ النَّفْسِ، وَ زَوالُ الخوفِ) وشەی (أَمْن) لە ڕیشەدا ئارامگرتنی مرۆڤەو لاچوونی ترس و بیمە .

(وَٱجْنُبْنِى): واتە: بمپارێزە، ﴿ وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ ﴾ خۆم و کوڕەکانم (یان ڕۆڵەکانم) بپارێزە، بە دوورمان بگرە (جَنَبْتُهُ مِن كَذا ، أَبْعَدْتُهُ) (جَنَّبَ وَأَجْنَبَ وَجَنَبَ) هەرسێکیان هاتوون (جَنَبْتُهُ مِن كَذا) واتە: لەو شتە دوورم خستەوە، هەروەها دەگوترێ: (جَنَّبَهُ وَأَجْنَبَهُ) یانی: دووریخستەوە .

(ٱلْأَصْنَامَ): کۆی (صَنَم)ە، (الصَنَمُ: جُثَّةٌ مُتَّخَذَةٌ مِنْ فِضَّةٍ أَو نُحاسٍ أَو خَشَبٍ، وكُلُّ مَعْبُودٍ سوى الله)، (صَنَم) هەر کەلەشێکە کە لە زیو، یاخود لە مس، یاخود لە تەختە، یاخود لە هەر شتێکی دیکە دروست دەکرێ، هەروەها وشەی صەنەم بۆ هەر پەرستراوێکی دیکەی غەیری خواش بەکارهاتوە .

(ٱلْمُحَرَّمِ): (الحَرام والمُحَرَّم : المَمْنوعُ مِنْهُ بتَسْخِيرٍ، أَو مَنْعٍ بَشَرِيٍّ أَو شَرْعِيٍّ)، (حَرام و مُحَرَّم) واتە: پارێزراو قەدەغەکراو ڕێنەدراو، ئەویش چ بەوە کە خوا سبحانه وتعالی وەك یاسایەکی گەردوونیی خۆی، وای لێ کردبێ، یاخود بەشەر ڕێی لێ بگرێ، یاخود لە ڕووی شەرعییەوە، ئەو شتە ڕێی لێ گیرا بێ .

(أَفْئِدَةً): کـۆی (فُـؤَاد)ه، (الفُـؤَادُ: كَـالقَلْبِ إِذَا اعتُـبِرَ فِيـهِ مَعْـنَى التَفَـؤُّدِ أَي: التَوَقُّـد)، (أَفْئِـدَة) بـە (فُـؤَاد) کۆدەکرێتـەوە، لـە جیـاتی دڵ بـەکـاردێ، لـە حاڵێکدا کە مانـای (تَفَوُّد)و (تَوَقُّـد) واتـە: بڵێسـەدار بوون، یاخـود گەرمیـی هـەبوونی تێدا ڕەچاو بکـرێ، بـەڵام وەك زۆر جاری دیکـەش گوتوومـە: وشـەی (فُؤاد) زیـاتر بـە مـانـای عـەقڵ بەکارهـاتووەو، جارجـار بـە مـانـای دڵـیش بـەکاردێ.

(تَهْوِيٓ إِلَيْهِمْ): (تَمِيلُ) یـانی: بـە لایـاندا دادەچـێ، دەگوتـرێ: (هَوِيتُـهُ: أَحْبَبْتُـهُ، أَهْوِيـهِ هَـوَىً)، (هَوِيتُـهُ) یـانی: خۆشمویسـت (أَهْوِيـهِ هَـوَىً)، (تَهْوِيٓ إِلَيْهِمْ) یـانی: (تَمِيلُ إِلَيْهِم) بـەلایاندا بچـێ، کـەمەنـدکێش بکـرێ .

(ٱلثَّمَرَٰتِ): (الثَّـمَرُ: إِسْـمٌ لِكُـلِّ مـا يُـتَطَعَّمُ مِـنْ أَحْمَـالِ الشَّـجَرِ، الوَاحِـدَةُ: ثَمَـرَة، وَجَمْعُهُ ثِمارٌ وَثَمَـرَات) (ثَمَر) نـاوە بـۆ هـەر شتێك کـە لـە بـەری درەختـەکان بخـورێ، کـە تاکـەکـەی (ثَمَرَة)یـەو، بـە (ثِمـارو ثَمَرَات) کۆدەکرێتـەوە، ئـەوە واتایـەکی، بـەڵام وەك پێشتـر گوتمـان: وشـەی (ثَمَر) و (ثَمَرات) هـەندێك لـە زانایـانیش بـە کـۆی بـەروبوومی شینـاورد، چ ڕووەك بـێ، چ سـەوزە بـێ، چ دانـەوێڵـە بـێ، چ دارو درەخـت بـێ، بـەکاری دێنـن .

(ٱلْكِبَرِ): واتـە: لە کاتی تـەمەنی گـەورەیی‌و بـەسـاڵـدا چوونیـدا، (فُـلاَنٌ كَبِيـرٌ أَي: مُسِـنٌّ) (الكِبَـرُ: التَقَـدُّمُ وَالطَّعْـنُ فِـي السِّـن)، (كِـبَر) ئـەوەیـە کـە مرۆڤـ چووبێتـە نێو تـەمەنـەوەو بەسـاڵدا چووبـێ، ئیبـراهیم ﷺ وەك دوایی باسی دەکـەین: تـەمەنی لـە سـەد (١٠٠) سـاڵ نزیك بووە، یاخـود زیـاتریش بووە، کـە خـوا سـبحانـە وتعالـی ئیسمـاعیل‌و ئیسحاقی سـەلامی خوایـان لـێ بـێ، پێبـەخشیون .

مانای گشتی ئایەتەکان

ئەم دوعایەی ئیبراهیم ﵇ کاتێك بووە، کە هاجەری هاوسەری‌و، ئیسماعیلی کوڕی، لەو شوێنەی کە دوایی کەعبەی لێ دروستکردوە، بەجێهێشتن‌و لەوێدا نیشتەجێی کردن، کە دوایی ئێمە لە ژیان‌و بەسەرهاتی ئیبراهیمدا ﵇ باسی دەکەین‌و، لە (صحيح البخاري)دا بە تەفصیلْ هاتوە .

مانای گشتیی ئەم ئایەتانەش بە خێرایی دەکەین، چونکە دوایی ئێمە بە درێژیی باسی بەسەرهاتی ئیبراهیم ﵇ دەکەین‌و، باسی ئەو کات‌و حاڵەتەش دەکەین، کە ئەو پاڕانەوەیەی تێدا کردوە، دەفەرموێ : ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا ﴾، یاد بکەوە! کاتێك ئیبراهیم گوتی: پەروەردگارم ! ئەم شوێنە، ئەم وڵاتە پڕ لە هێمنیی‌و ئاساییش بکە، با ترس‌و بیمی تێدا نەبێ‌و هێمن‌و ئارام بێ، ﴿ وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴾، خۆم‌و کوڕەکانم بە دوور بگرە، لەوەی بتان بپەرستین، لە بت پەرستیی بمانپارێزەو بە دوورمان بگرە، ﴿ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ ﴾، پەروەردگارم! ئەو بتانە خەڵکێکی زۆریان گومڕا کردوە، ئەو بتانەو ئەوانەش کە لە پشت بتەکانیشەوەن، ﴿ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾، ئنجا هەر کەسێك شوێنم بکەوێ، بە ڕێی تەنیا خواپەرستیی‌و خوا بە یەکگرتندا، ئەوە لە منەو، هەر کەسێکیش سەرپێچییم لێ بکات، ئەوە تۆ لێبوردەی میهرەبانی، سەرپێچییم لێ بکات واتە:

١) ئەسڵەن ڕێبازی خوا بەیەکگرتن (توحيد) نەگرێ .

٢) یاخود: بە گشتیی ڕێبازی خوا پەرستیی بگرێ، بەڵام تووشی گوناح‌و لادان ببێ، کە دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر قسەی لێ دەکەین، لەبەر

ئەوەی ئیبراهیم (عليه السلام) دەفەرموێ : ﴿ فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾، ئنجا ئایا: کەسێك بە ڕێی خوا بەیەکگرتندا نەڕواو سەرپێچیی لە ئیبراهیم (عليه السلام) بکات، دەگونجێ داوای لێبووردنو بەزەیی خوای بۆ بکەین ؟ لەوبارەوە ئەو ئیشکالە هەیە، دوایی باسی دەکەین، وەڵامەکەی چۆنە !

﴿ رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ ﴾، پەروەردگارمان! من بەشێك لە وەچەو ڕۆڵەی خۆمم نیشتەجێ کردوە، لە دۆڵێکدا کە ڕووەکو کشتوکاڵی تێدانیە، لە لای ماڵە قەدەغەکراوەکەی تۆ .

واتە: لە لای ئەو شوێنەی کە دوایی بە فەرمانی تۆ ، ئەو ماڵەی تۆی تێدا بنیات دەنێم، کە ئەو ماڵەی تۆ قەدەغە دەکرێ، کە کەس بتوانێ دەستی لێ بدات، کەس ناتوانێ دەستی لێ بدات: چ وەك قەدەغەکردنی خوایی (سبحانه وتعالى) کە خوا بیپارێزێ، چ وەك قەدەغەکردنی شەرعیی، کە نابێ هیچ کەس لەوێدا خراپە بکات، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمَن يُرِدۡ فِيهِ بِإِلۡحَادِۭ بِظُلۡمٖ نُّذِقۡهُ مِنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ﴿٢٥﴾ ﴾الحج، واتە: هەر کەسێك لەوێدا لادان بکاتو، ستەمو خراپە بکات، سزاو ئازارێکی بە ئێشی پێ دەچێژین .

ئنجا ئایا بۆچی ئیبراهیم (عليه السلام) بەشێك لە وەچەکەی خۆی، کە بریتی بوون لە هاجەرو، ئیسماعیلی کوڕی، لەوێدا نیشتەجێی کردوون، لەو شوێنەی کە دوایی ئەو ماڵەی خوای تێدا بنیات دەنێ ؟

﴿ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، پەروەردگارمان! بۆ ئەوە، لەوێدا نیشتەجێم کردوون، کە نوێژ بەرپا بکەن، واتە: بەندایەتیی بۆتۆ بکەنو، ببنە چاوساغی خەڵك، ببنە پێشڕەوو سەرمەشقی خەڵك، بۆ بەندایەتیی کردن بۆ تۆ، ﴿ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ ﴾، ئنجا وا بکە دڵی کەسانێك لە خەڵك بەلایاندا کەمەندکێش بێو، بە لایاندا بچێ، واتە: دڵیان لێ بدات بۆ سەردانو زیارەتی ئەو شوێنە، کە ئەو ماڵەی تۆی تێدا بنیات دەنێم، ﴿ وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ ﴾، هەروەها ئەو وەچەیەم کە لەوێ نیشتەجێی دەکەمو، ئەوانەی کە لێشیان پەیدا دەبنو، لێیان

کۆدەبنەوە، بژیویان بدە لە میوەکانو لە بەروبوومەکان ﴿لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ﴾، بەڵکو سوپاسگوزاریی بکەن .

﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ﴾، پەروەردگارمان ! بێگومان تۆ دەزانی ئێمە چی پەنهان دەکەینو، چی ئاشکرا دەکەین ؟ ﴿وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيْءٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ﴾، هیچ شتێك لە خوا پەنهان نابێ، نە لە زەویداو، نە لە ئاسماندا، نە لە خوارێو، نە لە سەرێ، هیچ شتێك لە خوا پەنهان نابێ، خوا هەموو شتێکی لێ دیارەو لێ عەیانەو، هەموو شتێ بۆ خوا ئاشکرایە .

﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ﴾، ستایش بۆ ئەو خوایەی کە لە کاتێکدا کەوتوومە تەمەنەوەو بەساڵدا چووم، ئیسماعیلو ئیسحاقی پێ بەخشیم .

ستایش بۆ خوا ، ئەوە هەر بە خوا دەکرێ، پیاوێکی تەمەن سەد (١٠٠) ساڵە یاخود زیاتر لە سەد ساڵو، ئافرەتێکی تەمەن نەوەد (٩٠) ساڵ، یان زیاتر، - بەنسبەت سارا خانەوە کە ئیسحاقی بووە - ئەوە بە تەئکید هەر بە خوا دەکرێ، ﴿إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ﴾، بێگومان پەروەردگاری من، زۆر بیسەری پاڕانەوانە .

﴿رَبِّ ٱجْعَلْنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي﴾، پەروەردگارم ! بمگێڕە بە بەرپاکەری نوێژو لە وەچەکەشم (با بەرپاکەری نوێژیان تێدا هەبن) .

دەشگونجێ : ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِي﴾ ئەم (مَنْ)ە بۆ بەیان بێ، (مِن)ی (بَيانِيّة) بێ، نەك (مِن)ی (تَبعيضِيَّة)، واتە: با وەچەکەشم هەموویان وا بن کە بەرپاکەری نوێژ بن .

دوایی لە مەسەلە گرنگەکانیشدا باسی دەکەین: کە ئایا ئیبراهیم عليه السلام بۆ هەموو وەچەکەی پاڕاوەتەوە ؟ یاخود تەنیا ئیکتیفای بەوە کردوە، کە لە وەچەکەی ئەودا نوێژکەرانو خواپەرستان هەبن ؟

﴿ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴾، پەروەردگارمان! پاڕانەوەشمان لێ وەربگرە .

﴿ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴾، پەروەردگارمان! لە من ببوورەو لە بابو دایکمو، لە بڕواداران، ڕۆژێك كە لێپرسینەوەو سزاو پاداشت دێتە گۆڕێ .

لێرەش ئیبراهیم ﷺ كە بۆ بابو دایكی پاڕاوەتەوە، بە تایبەتیی بۆ بابی ئازەر، وەك دوایی باسی دەكەین، كاتێك بووە كە جارێ دڵنیا نەبووە، خوا لە بابی خۆش نابێ، ئەگەرنا دوایی لەو هەڵوێستەی خۆی پەشیمان بۆتەوە، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ وَمَا كَانَ ٱسْتِغْفَارُ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ ﴾التوبة، واتە: داوای لێبوردن كردنی ئیبراهیم بۆ بابی، تەنیا بەهۆی بەڵێنێكەوە بوو، كە پێی دابوو، بەڵام دوای ئەوەی كە بۆی دەركەوت دوژمنی خوایە، دووریی لێ گرت، بێگومان ئیبراهیمیش زۆر بە بەزەییو بە پەرۆشو دڵسووتاو بوو، زۆریش هێدیی مەندو ئارام بووە .

بۆیە ئەو پاڕانەوەیەی بۆ بابی كرد، لە حاڵێكدا كە بابی هەڵوێستێكی زۆر نەرێنییانەی لەگەڵیدا هەبوو .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم: پاڕانەوەی ئیبراهیم ﷺ بۆ گێڕانی مەککە بە وڵاتێکی هێمن‌و، دوورخستنەوەی وەچەکەی لە بت پەرستیی :

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ أَن نَّعْبُدَ ٱلْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِى فَإِنَّهُۥ مِنِّى ۖ وَمَنْ عَصَانِى فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە ، لە چوار بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا ﴾، یاد بکەوە! کاتێك ئیبراهیم ﷺ گوتی: پەروەردگارم! ئەم وڵاتە هێمن‌و ئارام بکە، با ترس‌و بیمی تێدا نەبێ .

لە ئایەتی (١٢٦)ی سووڕەتی (البقرة)دا، هەمان دوعا ئاوا هاتوە: ﴿ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا ﴾، واتە: پەروەردگارم ! ئەم وڵاتە بکە بە وڵاتێکی هێمن‌و ئارام، بەڵام لێرە لە سووڕەتی (إبراهيم)دا دەفەرموێ : ﴿ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا ﴾.

ئنجا کە دەفەرموێ : ﴿ ٱجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا ﴾، واتە: ئەم وڵاتە بکە بە وڵاتێك لە وڵاتە هێمن‌و ئارامەکان .

بەڵام کە دەفەرموێ: ﴿ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا ﴾، بە (ألـ)ی تەعریف، واتە: ئا ئەم وڵاتە بە دیارییکراویی، بکە بە وڵاتێکی هێمن و ئارام .

ئەم دووانەش تێکناگیرێن، چونکە: ئیبراهیم ﷺ بە گشتی دوعای کردوە: وڵاتەکان ئارام بن، بەڵام ئەو شوێنەی کە کەعبەی تێدا بنیات ناوە، دوعای تایبەتی بۆ کردوە .

جێی سەرنجە کە ئیبراهیم ﷺ بەر لە هەر شتێك داوای هێمنیی و ئاسایشی کردوە، چونکە ئەگەر هێمنیی و ئاسایش هەبوو لە شوێنێکدا: پێشکەوتن دەبێ، کارو کەسابەت دەبێ، دەگونجێ ئاژەڵداریی و کشتوکاڵ و پیشەسازیی و ئاوەدانیی هەبێ و، خەڵك بە تەبایی پێکەوە دەژین، بەڵام کە شەڕو شۆڕو ئاژاوەو ناکۆکیی و دووبەرەکیی بوو، لەو شوێنەدا، هیچ شتێك لە جێی خۆیدا نابێ، هەر بۆیەش خوا ﷻ لە سوورەتی قورەیشیشدا ئەو نیعمەتی هێمنیی و ئاسایش و ئاراميیە، وەك چاکەیەکی گەورەی خۆی، لە دوو چاکەکانی، دێنێتەوە بیر هۆزی قورەیش :

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ لِإِيلَٰفِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِۦلَٰفِهِمْ رِحْلَةَ ٱلشِّتَآءِ وَٱلصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا۟ رَبَّ هَٰذَا ٱلْبَيْتِ ﴿٣﴾ ٱلَّذِىٓ أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَءَامَنَهُم مِّنْ خَوْفٍۭ ﴿٤﴾ ﴾القريش.

واتە: بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، بەهۆی هۆگرتنی قورەیشەوە، هۆگرتنیان بە کاروانی زستانەو هاوینە (زستانان بەرەو یەمەن و، هاوینان بەرەو شام یاخود بە پێچەوانەوە)، با خاوەن و پەروەردگاری ئەم ماڵە بپەرستن، کە لە برسیەتیی دا، خواردنی بۆ ڕەخساندوون و، لە ترسیشدا، هێمنیی و ئاسایشی بۆ ڕەخساندوون .

واتە: برسیەتییەکەی بۆ گۆڕیون بە تێریی و، بە خواردن و ڕزق و ڕۆزیی هاتنە دەست، بەهۆی کەعبەوە، بەهۆی بەیتەوە، کە پێش ئیسلامیش خەڵك دەچوو بۆ سەردانی کەعبە، ئەو کەعبەیەی، بۆیە ئیبراهیم بنیاتی ناوە کە: تەنیا خوا بپەرسترێ و، خەڵك لە چوار لای دنیاوە دەچوون، ئنجا بەهۆی

ئەوەشەوە، بازرگانیی لێ دەبووو ڕزق‌و ڕۆزیی بۆ دەچوو، بە پێی دوعاکەی ئیبراهیم، ﴿ وَٱرْزُقْهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ ﴾، پاشان لە ئەنجامی ئەوەدا، ئەو بەیتە لە هەموو لایەکەوە جێی ڕێزو حورمەت بوو: کە ئیبراهیم عليه السلام پێغەمبەرێکی کۆ دەنگیی لەسەرکراوو، ئیتفاق لەسەرکراو بوو، لە نێوان هەموو ئەوانەدا کە خۆیان بە شوێنکەوتووی بەرنامە ئاسمانییەکان دەزانن، بۆیە هێمنیی‌و ئاسایشیشی تێدا هەبوو .

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ أَن نَّعْبُدَ ٱلْأَصْنَامَ ﴾، خۆم‌و کوڕەکانم بە دوور بگرە، لەوەی کە بتان بپەرستین .

(وَٱجْنُبْنِى) یانی: (بَعِّدْنِي) (جَنِّبنِي وَأَجنُبنِي)، (بنيّ) واتە: کوڕەکانم کە تەنیا دوو کوڕی هەبوون: ئیسماعیل‌و ئیسحاق، بەڵام زانایان گوتوویانە: دووان (مُثَنَّى)ش، هەر بە کۆ (جمع) دێ، یاخود مەبەست: ئیسماعیل‌و ئیسحاق‌و ئەو وەچەیەش بووە کە لەوانیش پەیدا دەبێ، بۆیە فەرمووی: (وَبَنِىَّ): نەوەکانم، هەندێکیش دەڵێن: (میدیان)یش هەر کوڕی پێغەمبەر ئیبراهیم عليه السلام بووەو، دوعای بۆ هەموویان کردوە .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ ﴾، پەروەردگارم ! ئا ئەو بت‌و صەنەمانە، خەڵکێکی زۆریان گومڕا کردوە .

(أي: كُنَّ سَبَبَ ذَلِكَ) بوونە هۆکاری ئەوەی کە خەڵکێکی زۆر گومڕا بێ‌و لە ڕێی خوا، دووربکەوێتەوە .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ فَمَن تَبِعَنِى فَإِنَّهُۥ مِنِّى ۖ وَمَنْ عَصَانِى فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾، هەر کەسێ شوێنم بکەوێ، ئەوە لە منەو هەر کەسێ سەرپێچییم لێ بکات، بێگومان تۆ لێبوردەی میهرەبانی .

لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَمَنْ عَصَانِى ﴾، دەبێ مەبەست ئەوە بێ: (فِيما دُونَ الشِّرْكِ وَالكُفْر) واتە: کەسانێك کە سەرپێچییم لێ دەکەن، لە شتانێکدا کە لە خوار شیرك‌و کوفرەوەن، چونکە شیرك‌و کوفر، بواری لێبوردنیان تێدا نیە .

یاخـود واتایەکـەی ئـەوەیـە: ﴿وَمَنْ عَصَانِي﴾، واتـە: هـەرکـەسـێ سـەرپێچییـم لـێ بکـات بـە پەرستنی غـەیری تـۆ، ئـەوە حەواڵـەی خـۆتی دەکەمەوە، بێگومـان تـۆش لـێبـوردەی میهرەبـانی، لـێبوردەیو میهرەبانی، بـەو واتایە نا، کە وێڕای کوفرو شـیرکیشی تـۆ لـێی دەبووریو بـەزەییت پێیـدا دێ، بـەڵکـو بـەو واتایـە کـە پـەروەردگـار لـێبوردەیـەو میهرەبانـەو، دەبینی کـەسانێك هـەن: هـەرچەندە سـەرپێچیی لـە فەرمانی ئیبرڕاهیم دەکەن، بـەڵام لـەبەرئـەوەی باش پەیامی ئیبرڕاهیمیان پێ نـەگەیشتوە، ڕەحمەتی خـوا بیانگرێتـەوە، لێبـوردنی خـوا بیانگرێتـەوە، لـەبـەرئـەوەی کـە پۆزشـدار (مَعذور)ن بـە نـەزانیی (جَهل)، نـەزانینێك کە تێیدا کـەمتـەرخەم نین، یـاخـود بـەهـۆی لاسایی کردنـەوەوە، یان: بـەهۆی لـەبیرچوونـەوە، یـان: بـەهـۆی بـەهـەڵـەداچـوون، یـان: نـاچـارکـرانـەوە، پۆزشـدار (معـذور)ن و، ئـەوانـەش هـەموویـان هـۆکـارن، بـۆ ئـەوەی خـوا ﷻ لـەگەڵیـاندا لـێبوردەو بـە بـەزەیی بێ، بـەڵام کـەسێك بـە ئـەنقەستو بـەبێ بیانـوو، هاوبـەش بـۆ خـوا دادەنـێ، بێگومـان ئـەوە لـێبوردنو بـەزەیی خـوا نـایگرێتـەوە، ئنجا ئـەمە ئـەوە دەگەیـەنـێ کـە: هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەرەکـان، ڕێـزی بابیـان ئیبرڕاهیمیـان عليه السلام نـەگرتو لـەگەڵیدا بـاش نـەبوونو، بـە قسەیـان نـەکردو ڕێبـازی ئـەویـان نـەگـرت .

<u>**مەسـەلـەی دووەم :**</u> داواکـردنی ئـیـبـرڕاهـیـم عليه السلام لـە خـوا، کـە ئـەو بـەشـە لـە وەچـەی خـۆی کـە لـە لای مـاڵی حەرامی خـوادا، نـیـشـتـەجێـی کـردوون بـۆ خـواپەرستیی، دڵـی خەڵـکێـکـی بـەلادا کـەمەنـدکـێش بـکـاو، بـژێـویـشـیـان بـۆ بـرەخـسـێـنـێ، بـۆ ئـەوەی سـوپـاسـگـوزار بـن :

خـوا ﷻ دەفـەرموێ : ﴿رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةً مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَشۡكُرُونَ ٣٧﴾.

تـوێـژینـەوەی ئـەم ئـایـەتـە بـەپـێـزە ، لە شـەش بڕگـەدا

بـڕگـــــەی یەکــــــەم : - ﴿ رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ ﴾، پەروەردگارمان! من بەشێك لە وەچەی خۆمم نیشتەجێ كرد لە شیوێك، لە دۆڵێكدا كە ڕووەك و كشتوكاڵی تێدا نیە .

(الوَادِي: الأَرْضُ بَيْنَ الجِبَال)، (وَادِي) بە زەوییەك دەگوترێ: كە لە نێوان دوو چیایاندا بێ، بە كوردیی: شیو یان دۆڵ .

بـڕگـــەی دووەم : - ﴿ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ ﴾، لە لای ماڵە قەدەغەكەی خۆت، (المُحَرَّم) واتە: (المُمَنَّع) پارێزراو، لە چی؟ لەوە كە دەستەكان بیگەنێ و خراپی بكەن، یاخود زیان بەو خەڵكە بگەیەنن، كە لە لای نیشتەجێن .

دەگونجێ مەبەست لە: (المُحَرَّم) قەدەغەكراو بێ، بە پێی یاسا گەردوونییەكانی خوا، دیارە خوا چی بەسەر سوپایەكەی ئەبرەهە هێنا !

یاخود قەدەغە كراو، بە پێی یاسا شەرعییەكانی خوا، كە بە تەئكید لە دوای هاتنی ئیسلامەوە، هەر ئەو مانایەیان مەبەستە، چونكە وەك بینیمان لە سەردەمی حەججاجی كوڕی یوسفی سەقەفییدا، هەروەها لە سەردەمی قەرامیتەدا، كەعبە ڕووخێنراوەو، بەردە ڕەشەكەش دزراوە .

كەواتە: یانی: لە ڕووی شەرعییەوە قەدەغەیەو گوناهە، نابێ خەڵك دەستكاریی بكاتو، زیانی پێ بگەیەنێ، یان زیان بە خەڵكەكەی بگەیەنێ .

بـڕگـــەی سێیـــــەم : - ﴿ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، پەروەردگارمان بۆیەش نیشتەجێم كردوون، تاكو نوێژ بەرپا بكەن، واتە: ئەمە هۆكاری نیشتەجێبوونیانە لەوێ .

بـڕگـەی چوارەم : - ﴿ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ ﴾، دڵانێك لە خەڵكی والێبكە، كە بە لایاندا بچنو، بە لایاندا كەمەندكێش بن، دڵیان بۆ وێ بچێ .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَشۡكُرُونَ﴾، لە بەروبوومەکانیش بژیویان بدە، بۆ ئەوەی سوپاسگوزار بن، کە دەفەرموێ: ﴿فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ﴾، دڵانی کەسانێکیان بەلادا مەیل بکەو کەمەندکێش بکە، واتە: بۆ ئەوەی بچن لەوێ بازرگانیی بکەن، یان بچن بۆ ئەوێو نیشتەجێ بن، یاخود لەوێ خواپەرستییو پەرستشەکان ئەنجام بدەنو، سەرەنجام ئەوێ هەڵشو وێڵشو مامەڵەو بازرگانیی بکەوێتێو، ئەو خەڵکەی کە لەوێن، کە هیچ کشتوکاڵو بەروبوومێکیان نیە بەهۆی ئەو بازرگانییو بەهۆی ئەو هاموشۆی ئەو خەڵکەوە، لەوێ ژیانیان بسووڕێو، سەرەنجام سوپاسگوزاریی بۆ تۆ بکەن .

مەسەلەی سێیەم : ئیبراهیم عليه السلام لە میانی پاڕانەوەکەیدا، زانیاریی خوا ، بە پەنهانو ئاشکرا دەخاتە ڕوو :

خوا سبحانه وتعالى دەفەرموێ: ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِي وَمَا نُعۡلِنُۗ وَمَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ٣٨﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە دوو بڕگەدا

بڕگەی یەکەم : - ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِي وَمَا نُعۡلِنُ﴾ ئیبراهیم عليه السلام لە درێژەی پاڕانەوەکەیدا دەفەرموێ : پەروەردگارمان! بە دڵنیایی تۆ ئەوەی کە پەنهانی دەکەینو، ئەوەی کە ئاشکرای دەکەین، دەیزانی، واتە: هیچ شتێکت لێ ون نابێت، هەموو شتێك دەزانی، بەڵکو هەموو شتێك دەبینیو هەموو شتێك دەبیستی، چ پەنهان بێ، چ ئاشکراو عەیان بێت .

بڕگـــــەی دووەم : - ﴿وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيْءٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ﴾،

هیچ شتێك نە لە زەمینداو نە لە ئاسماندا، لە خوا پەنهان نابێ، واتە: نە لە خوارەوەی دروستکراوەکانداو، نە لە سەرەوەیاندا، نە لە دروستکراوەکانی خوارێ دا، کە بە نسبەت مرۆڤەکانەوە زەوییەو، نە لە دروستکراوەکانی سەرێ دا، وشەی ﴿ٱلسَّمَآءِ﴾یش جگە لە زەوی، هەموو ئەوەی خوا دروستیکردوە، دەیگرێتەوە .

لێرەدا خوا ﷻ وشەی: ﴿ٱلسَّمَآءِ﴾ی بەکارهێناوە، هەندێك جاریش وشەی: ﴿سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٍ﴾ی بەکارهێناوەو، جاری واشە کە وشەی: ﴿سَمَٰوَٰتٍ﴾ی بەکارهێناوە، کە مەبەست پێیان: ﴿ٱلسَّمَآءِ﴾ و ﴿سَمَٰوَٰتٍ﴾ و ﴿سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٍ﴾ تێکڕای ئەوەیە کە خوا دروستی کردوە، جگە لە عەرشی خواو، لە درەختی کۆتایی (سِدْرَةُ المُنْتَهَى)و واپێدەچێ: جگە لە بەهەشتو دۆزەخیش، چونکە خوا ﷻ - وەك دوایی دەیگەیتێ - باسی ئەوە دەکات: کە لە ڕۆژی دواییدا، هەم زەوی‌و، هەم ئاسمانەکانیش دەگۆڕێن، ئنجا بەهەشتو دۆزەخیش، ڕای بەهێزترو پتەوتر، ئەوەیە کە ئێستا هەن‌و، نابێ ئەوان گۆڕانیان بەسەردابێ، کەواتە: دەبێ لە دەرەوەی سنووری ئاسمانەکان بن، کە دەگوترێ: ئاسمان ﴿ٱلسَّمَآءِ﴾ یان: ئاسمانەکان ﴿سَمَٰوَٰتٍ﴾ یان: حەوت ئاسمانەکان ﴿سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٍ﴾ بێگومان زەوی شتێکی بچووکە لە نێو چەمك‌و واتای وشەی: ئاسمان‌و ئاسمانەکان‌و حەوت ئاسمانەکاندا، چونکە زەوی خۆی یەکێکە لە نۆ خڕۆکە کە بەدەوری خۆردا دەخولێنەوە، خۆریش بۆخۆی یەکێکە لە ئەستێرەکانی کەهکەشانی کاکێشان، کە بە مەزندەی زانایان: دەوری: تریلیۆنێك (1^{12}) ئەستێرەی تێدان، وەك خۆی‌و لە خۆی بچووکترو گەورەتر .

لێرەدا قسەیەك لە زەمەخشەریی خاوەنی تەفسیری (الكَشَّاف) دەخوازینەوە، کە (جمال الدين القاسمي) لە تەفسیری (مَحاسِنُ التَّأويل) لێیەوە نەقڵ

کردوه: (قالَ الزَّمَخشَرِيُّ: المَعنى إنَّكَ أَعلَمُ بِأَحْوَالِنا وَما يُصلِحُنا وَما يُفسِدُنا مِنّا، وَأَنتَ أَرحَمُ بِأَنفُسِنا مِنّا وَلَها، فَلا حاجَةَ إلى الدُّعاءِ وَالطَّلَبِ، وَإنَّما نَدعُوكَ إظهاراً لِلعُبُودِيةِ لَكَ، وَتَخَشُّعاً لِعَظَمَتِكَ، وَتَذَلُّلاً لِعِزَّتِكَ وَافتِقاراً إلى ما عِندَكَ)[1].

واته: تۆ له خۆمان به حاڵو باڵمان زاناتری، بەوەی که چاکمان دەکاو، بەوەی که تێکمان دەدا، له خۆمان به حاڵو باڵمان به کاروبارمان زاناتریو، تۆ له خۆمان بەرانبەر به ئێمه به بەزەییتری، بۆیه پێویست به پاڕانەوەو داواکردن ناکات، بەڵام ئێمه لێت دەپاڕێینەوە، وەك: دەرخستنی بەندایەتیی بۆ تۆو، وەك ملکەچیی بۆ مەزنی تۆو، وەك ژێردەستیی بۆ عیزەتو باڵادەستیی تۆو، وەك دەرخستنی ئاتاجییو پێویستیی بۆ ئەوەی که لەلای تۆیه .

مەسەلەی چوارەم : ستایشکردنی ئیبراهیم ﷺ بۆ خوا که به به ساڵاداچوویی : هەر کام له ئیسحاقو ئیسماعیلی پێ بەخشیون .

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى وَهَبَ لِى عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبِّى لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، له دوو بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى وَهَبَ لِى عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ ﴾، ستاییش بۆ ئەو خوایەی که به پیریی (له کاتی کەوتنه تەمەنەوەدا) ئیسماعیلو ئیسحاقی پێ بەخشیوم .

[1] ج ١٠، ص ٣٤.

چونکە بە پێی ئەوەی کە زانراوەو عادەتە، لە ژیانی بەشەردا، پیاوان‌و ئافرەتان لە کاتێکدا زۆر پیر دەبن‌و دەکەونە تەمەنی زۆرەوەو، تەمەنیان زۆر هەڵدەکشێ، وەچەیان پەیدا نابێ، بەڵام ئیبراهیم ﷺ وەك دوایی باسی دەکەین لە کاتی کەوتنە تەمەنی زۆردا، هەر کام لە ئیسماعیل‌و ئیسحاقی پەیدا بوون .

برگەی دووەم : - ﴿إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ﴾، بێگومان پەروەردگارم زۆر بیسەری پاڕانەوەیە، ئنجا وەك دواتریش باسی دەکەین، لە سەرچاوە مێژووییەکاندا هاتووە، کە ئیبراهیم ﷺ کاتێك لەگەڵ هاجەر، ئیسماعیلیان پەیدابووە، ئیبراهیم تەمەنی (٨٦) ساڵ بووەو، لە ڕیوایەتێکدا دەڵێ: (٩٩) ساڵ بووە، بەڵام بێگومان هاجەر تەمەنی هێندە نەبووەو، کە ئیسحاقیان پەیدا بووە ئیبراهیم: تەمەنی (١٠٠) ساڵ بووە، لە ڕیوایەتێك دا دەڵێ: (١١٢) ساڵ‌و، خاتوون (سارا)ش تەمەنی (٩٠) ساڵ بووە، یاخود نەوەدو شتێك ساڵ بووە .

ئنجا بێگومان لە کاتێکدا کە ئینسان لە شتێك نائومێد دەبێ‌و بە تەمای نیە، دوایی ئەو داواکاریی‌و ئامانجەی بۆ دێتە دی، لە دڵێدا زۆر خۆشەویست‌و شیرینە .

مەسەلەی پێنجەم و کۆتایی : پاڕانەوەی ئیبراهیم ﷺ لە خوا ﷻ بۆخۆی‌و وەچەکەی کە بیانکاتە خواپەرست‌و، لە خۆی‌و باب‌و دایك‌و بڕواداران بەگشتی ببووری :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿رَبِّ ٱجۡعَلۡنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِيۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلۡ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ يَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡحِسَابُ ﴿٤١﴾﴾ .

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە ، لە چوار برگەدا:

برگەی یەکەم : - ﴿رَبِّ ٱجۡعَلۡنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي﴾، پەروەردگارم ! بمکە بە بەرپاکەری نوێژ، هەروەها لە وەچەکەشم .

زانایان لێرەدا ئیشکالێکیان بۆ دروست بووە، گوتوویانە: چۆن ئیبراهیم ﷺ لە خوا دەپاڕێتەوە کە تەنیا بەشێك لە وەچەکەی نوێژکەر بن، بۆچی بۆ هەموو وەچەکەی نەپاڕاوەتەوە ؟

لە وەڵامی ئەو ئیشکالەدا :

١/ هەندێکیان گوتوویانە: وشەی (مِن) لێرەدا (من الإِبتِدائية)یە، واتە: بۆ دەستپێکردنە .

٢/ هەندێکیش گوتوویانە: (من)، (من البيانية)یەو بۆ ڕوونکردنەوەیەو، (من التبعيضية) نیە .

٣/ هەندێکیش گوتوویانە: ئەگەر بۆ بەشێکیش بێ، لەبەرئەوەیە کە ئیبراهیم ﷺ زانیویەتی وەچەکەی هەموویان خواپەرستو ڕوو لە خوا نابن بۆیە داوایەکی نەکردوە کە بزانێ پێچەوانەی واقیع دەبێ، یان پێچەوانەی یاساو سوننەتی خوا دەبێ .

کەواتە: وشەی (مِنْ) یان بۆ ڕوونکردنەوەیە، یان بۆ: دەستپێکردنە، ئەو کاتە هەموو وەچەکەی دەگرێتەوە، یان بۆ بەشێکە بەو تەئویلو واتایەی کە گوتمان، بەڵام مانای یەکەمیانم لە دڵدا بەهێزترە، کە بۆ هەموو وەچەکەی پاڕابێتەوە .

بڕگەی دووەم : - ﴿رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ﴾ پەروەردگارمان! پاڕانەوەمان لێوەربگرە، ئەمە وەك لە تەفسیرەکاندا هاتوە، دەڵێ: (ضَرَاعَةٌ بَعْدَ ضَرَاعَة)، واتە: کڕووزانەوە لە دوای کڕووزانەوەیە، لالانەوە دوای لالانەوەیە .

وشەی (دُعَآءِ)یش لە هەندێك خوێندنەوە (قِرَاءة)دا، بە (دُعَائِي) خوێنراوەتەوە، واتە: بە (ي) خوێنراوەتەوەو لەوانی دیکەشدا بە ژێر (كَسْرة) خوێنراوەتەوە، کە هەر یەك مانایان هەیە .

بڕگەی سێیەم : - ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾ پەروەردگارمان! لێم ببوورەو لە بابو دایکیشمو لە بڕوادارانیش .

وشەی: ﴿ وَلِوَٰلِدَيَّ ﴾ خوێنراویشەتەوە: (وَلِوالِدِيْ) واتە: لە بابم، بەڵام ﴿ وَلِوَٰلِدَيَّ ﴾ واتە: بابو دایکم، پێشتریش باسمان کرد، کە ئیبراهیم ﷺ دەبێ کاتێك ئەو پاڕانەوەی کردوە، بەنسبەت بابیەوە، جارێ بۆی دەرنەکەوتبێ کە بابی دوژمنی خوایەو، بێ بڕوایەو ڕێی خوا، ناگرێتە بەر، دەبێ لە کاتێکدا بوو بێ، ئومێدێکی هەر پێی بووبێو لێی تەماو بڕوا نەبووبێ، وەك خوا ﷻ لە سووڕەتی (التوبة)دا دەفەرموێ: ﴿ وَمَا كَانَ ٱسۡتِغۡفَارُ إِبۡرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوۡعِدَةٖ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوّٞ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنۡهُۚ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٞ ١١٤ ﴾. واتە: داوای لێبوردن (لە خوا) کردنی ئیبراهیم بۆ بابی، تەنیا بەهۆی ئەوەوە بوو کە بەڵێنێکی پێدابوو، بەڵام دوای ئەوەی بۆی دەرکەوت، کە دوژمنی خوایە، دووریی لێ دەربڕی، بێگومان ئیبراهیم زۆر هێدییو مەندو زۆر بە بەزەییو پەرۆش بوو .

<u>**بڕگەی چوارەم :**</u> - ﴿ يَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡحِسَابُ ﴾، واتە: لە ڕۆژێکدا کە لێپرسینەوە دێتە گۆڕێ، وشەی: ﴿ يَقُومُ ﴾ واتە: ڕادەوەستێ، دەڵێ: (يَقومُ: يَثْبُتُ، شُبِّهَ الحِسَابُ بِإنْسَانٍ قَائِمٍ، لأنَّ حَالَةَ القِيَامِ أَقوى أَحْوَالُ الإِنْسَانِ)، واتە: (يقوم) یانی: دەچەسپێ، لێپرسینەوە، چوێنراوە بە مرۆڤێکی وەستاوەوە (کە ڕادەوەستێ)، چونکە حاڵەتی وەستان، بەهێزترین حاڵەتی مرۆڤە .

یانی: لەو ڕۆژەدا، کە لێپرسینەوەو سزاو پاداشت دێتە گۆڕێ، ئەی پەروەردگارمان! لە خۆمو بابو دایکمو لە بڕواداران ببوورە .

ئێمەش دوعاکەی ئیبراهیم ﷺ دووبارە دەکەینەوەو دەڵێین: ﴿ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ يَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡحِسَابُ ﴾، بێگومان کە دەفەرموێ: ﴿ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾ مەبەست ئەوە نەبووە کە ئافرەتانیش نەگرێتەوە، بەڵکو ئەوە، لە پاڵ نێریناندا باسکردنی مێینان (تَغْلِيب الذكور عَلَى الإِناث)ە، کە

لە زمانی عەرەبییدا، وەك زۆرجاران باسمان كردوە: كاتێك پیاوانو ئافرەتان پێكەوە دێن، بنچینە وایە كە وشەكە بۆ نێرینان بەكارهات، مێینەكانیش دەگرێتەوە، وەك: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾، لە هەموو قورئاندا هەروایە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! ﴿ ٱلَّذِينَ ﴾ لە زمانی عەرەبییدا بۆ نێرینانە، بەلام بەتەئكید مێینانیش دەگرێتەوە، بەلام خوا بە پێویستی نەزانیوە، بفەرموێ : (يا أَيُّها الَّذِيْنَ آمَنواْ، وَ يا أَيُّها اللاّتِي آمَنَّ) .

لێرەشدا كۆتایی بەم دەرسەمان دێنین .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی شەشەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان کە کۆتا دەرسی سوورەتی (إبراهیم)ە، پێکهاتوە لە ئایەتەکانی: (٤٢ – ٥٢)، واتە: یازدە (١١) ئایەتی کۆتایی سوورەتی ئیبراهیم ﷺ دەگرێتە خۆی، لەو (١١) ئایەتەدا، خوا باسی یەك بابەتی سەرەکیی کردوە، هەرچەندە ئەو بابەتە سەرەکییە، لق و پۆپی لێبوونەوە، بەڵام یەك بابەتی سەرەکییە، ئەویش ئەوەیە: کە خوا ﷻ لە ستەمکاران بێئاگا نیەو، سزادانیان هەڵدەگرێ بۆ ڕۆژی دوایی .

هەروەها بە پێغەمبەر خاتەم موحەممەد ﷺ دەفەرموێ: کە خەڵك وریا بکاتەوە لە هاتنی ڕۆژی دوایی، کە ستەمکارەکان لەو ڕۆژەدا، داوای دواخرانی ڕۆژی دوایی دەکەن! بەڵام بە تەئیکد بێ سوودە .

پاشان خوا ﷻ دووبارە دەفەرموێ: کەس وا نەزانێ کە خوا بەڵێنی خۆی کە بە پێغەمبەرانی داوە، نایباتە سەر، دوایی باسی چەند دیمەنێکی ڕۆژی دوایی دەکات .

لە کۆتایی دا ڕایدەگەیەنێ کە : ئەوە پەیامی خوایە بۆ تێکڕای خەڵکی، کە بزانن، بێجگە لە خوا ﷻ هیچ پەرستراوێکی دیکەی ڕاست نیە .

﴿ وَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا عَمَّا يَعۡمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمۡ لِيَوۡمٖ
تَشۡخَصُ فِيهِ ٱلۡأَبۡصَٰرُ ﴿٤٢﴾ مُهۡطِعِينَ مُقۡنِعِي رُءُوسِهِمۡ لَا يَرۡتَدُّ إِلَيۡهِمۡ طَرۡفُهُمۡۖ وَأَفۡـِٔدَتُهُمۡ
هَوَآءٞ ﴿٤٣﴾ وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوۡمَ يَأۡتِيهِمُ ٱلۡعَذَابُ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ رَبَّنَآ أَخِّرۡنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٖ
قَرِيبٖ نُّجِبۡ دَعۡوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَۗ أَوَلَمۡ تَكُونُوٓاْ أَقۡسَمۡتُم مِّن قَبۡلُ مَا لَكُم
مِّن زَوَالٖ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمۡ فِي مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَتَبَيَّنَ لَكُمۡ
كَيۡفَ فَعَلۡنَا بِهِمۡ وَضَرَبۡنَا لَكُمُ ٱلۡأَمۡثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدۡ مَكَرُواْ مَكۡرَهُمۡ وَعِندَ ٱللَّهِ
مَكۡرُهُمۡ وَإِن كَانَ مَكۡرُهُمۡ لِتَزُولَ مِنۡهُ ٱلۡجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱللَّهَ مُخۡلِفَ
وَعۡدِهِۦ رُسُلَهُۥٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٖ ﴿٤٧﴾ يَوۡمَ تُبَدَّلُ ٱلۡأَرۡضُ غَيۡرَ ٱلۡأَرۡضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُۖ
وَبَرَزُواْ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى ٱلۡمُجۡرِمِينَ يَوۡمَئِذٖ مُّقَرَّنِينَ فِي ٱلۡأَصۡفَادِ ﴿٤٩﴾
سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٖ وَتَغۡشَىٰ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجۡزِيَ ٱللَّهُ كُلَّ نَفۡسٖ مَّا كَسَبَتۡۚ
إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَٰذَا بَلَٰغٞ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُواْ بِهِۦ وَلِيَعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ
وَلِيَذَّكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٥٢﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{وا مەزانە خوا بێ ئاگایە لەوەی ستەمکاران دەیکەن، بەڵکو (بۆ سزادانیان) دوایان دەخات بۆ ڕۆژێك كە چاوەکانی تێدا ئەبڵەق دەبن ﴿٤٢﴾ (کافرەکان) بە خێرایی دەڕۆن (بەرەو گۆڕەپانی کۆبوونەوە)، سەریان بەرزکردۆتەوە، چاویان ناترووکێنن‌و، عەقڵ‌و دڵیان بۆشە ﴿٤٣﴾ هەروەها (ئەی موحەممەد) خەڵکی بترسێنە لە ڕۆژێك كە تێیدا سزایان بۆ دێ، ئنجا ئەوانەی کە ستەمیان کردوە دەڵێن: پەروەردگارمان! بۆ ماوەیەکی نزیك دوامان بخە، با وەڵامی بانگەوازەکەت بدەینەوەو، شوێن پێغەمبەران بکەوین، (پێیان دەگوترێ:) ئەدی ئەوە نەبوو لەمەو پێش سوێندتان دەخوارد: کە هەرگیز لاناچن (نافەوتێن)؟! ﴿٤٤﴾ (دوایی ئێوە) لە جێگاو ڕێگای ئەوانەدا کە ستەمیان لە خۆیان کردبوو، نیشتەجێ بوون‌و بۆشتان دەرکەوتبوو چیمان پێکردوون‌و، وێنەمان بۆتان هێنانەوە! ﴿٤٥﴾ بە دڵنیایی ئەوان (پێش ئێوە) پیلانیان گێڕاو پیلانەکەشیان لە ژێر ڕکێفی خوادا بوو، هەرچەندە پیلانەکەشیان وابوو بێ، چیایان لابەرێ! ﴿٤٦﴾ ئنجا پێتان وانەبێ: خوا بەڵێنی خۆی لەگەڵ پێغەمبەرانی دا ناباتە سەر، بەدڵنیایی خوا زاڵی تۆڵەستێنە (بۆ دوژمنان‌و ناحەزانی پێغەمبەران) ﴿٤٧﴾ (ڕۆژی دوایی) ڕۆژێکە زەوی‌و ئاسمانەکان بە حاڵەتی جگە لە ئێستایان دەگۆڕێن‌و، (مرۆڤەکانیش) تێکڕا بۆ خوای تاکی مل پێکەچکەر دێنە گۆڕێ ﴿٤٨﴾ لەو ڕۆژەدا : تاوانباران دەبینی: لە کەلەپچاندا پێکەوە جووت کراون (دوو دوو پێکەوە کەلەپچە کراون) ﴿٤٩﴾ پۆشاکیان لە قەترانەو، ئاگر ڕووەکانیان دادەپۆشێ ﴿٥٠﴾ (بۆیە ڕۆژی دوایی هەیە) تاکو خوا هەر کەسە بە پێی ئەوەی کە کردوویەتی، سزاو پاداشت بدات، بێگومان خوا لێپرسینەوەی خێرایە ﴿٥١﴾ ئەمە ڕاگەیاندن (ی پەیامی خوای)ە، بۆ خەڵکی، بۆ ئەوەی پێی وریا بکرێنەوەو، تاکو بزانن کە تەنها یەك پەرستراو هەیەو، بۆ ئەوەی خاوەن عەقڵانیش بیریان بکەوێتەوەو پەند وەربگرن ﴿٥٢﴾} .

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەکان

(تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَٰرُ): (شَخَصَ شخوصاً: إرْتَفَعَ، شَخَصَ الرَّجُلُ بَصَرَهُ، إذَا فَتَحَ عَيْنَيْهِ لايَطْرِف)، کە دەفەرموێ: ﴿ تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴾ بە (چاویان ئەبڵەق بوو) تەرجەمەم کردوە، چونکە: (شَخَصَ شخوصاً) واتە: بەرزبۆوە، (شَخَصَ الرَّجُلُ بَصَرَهُ) ئەگەر چاوی بکاتەوەو چاوی نەترووکێنێ ، دەڵێن: (شَخَصَ بَصَرهُ) بە کوردیی پێی دەڵێن: چاو ئەبڵەق بوون .

(مُهْطِعِينَ): (هَطَعَ الرَّجُلُ ببَصَرِهِ، إذَا صَوَّبَهُ، وَبَعِير مُهْطِعٌ، إذَا صَوَّبَ عُنُقَهُ) دەگوترێ: (هَطَعَ الرَّجُلُ بِبَصَرِهِ) پیاوەکە چاوی ئاراستەی شتێك کردو نەیجوولاند، دەگوترێ: (بَعِيرٌ مُهْطِعٌ) لە حاڵێکدا کە حوشتر ملی خۆی ڕێك ڕاست بگرێ، بەملاولادا، ملی بانەدا، دەگوترێ : (بَعِيرٌ مُهْطِعٌ)، کەواتە: ﴿ مُهْطِعِينَ ﴾ بەو کەسانەش دەگوترێ کە : سەریان ڕێك ڕادەگرن‌و بەلای ڕاست‌و چەپدا ئاوڕ نادەنەوەو، سەر نانووشتێننەوە لە ترسان .

(مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ): واتە: سەریان بەرز دەکەنەوە (أَقْنَعَ رَأْسَهُ: رَفَعَهُ) واتە: سەری ڕاست کرد .

(لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ): (طَرْفُ العَيْنِ: جَفْنُهُ، وَالطَّرْفُ تَحرِيْكُ الجَفْنِ، وَعُبِّرَ بِهِ عَنِ النَّظَرِ)، (طَرْفُ العَيْنِ) واتە: پێڵووی چاو، ئنجا (طَرْف) بریتییە لە جووڵاندنی پێڵووی چاو، کە مەبەست لێرەدا بینینە، ﴿ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ﴾، چاویان ناترووکێنن، واتە: چاویان لەسەر ئەو دیمەنانەیە کە لە ڕۆژی دواییدا دێنە بەرچاویان‌و، لەبەر ترس‌و لە هەژمەتان، نە سەریان دەجووڵێنن، نە چاویان دەترووکێنن .

(وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَآءٌ): (أَفْئِدَة) کۆی (فُؤاد)، (فُؤاد) لێرەدا بە مانای عەقڵو هۆش دێ، دەشگونجێ بە مانای دڵ بێت، واتە: عەقڵو دڵەکانیان بۆشن، (هَوَاء) واتە: بۆش (فَارِغ) وەك چۆن کەسێك بە یەکێکی دیکە بڵێ: لە ترسان ئاگام لەخۆم نەماوە، یاخود هۆشم لەسەرم دانەماوە .

(مُّقَرَّنِينَ): واتە: پێکەوە جووت کراون، دەگوترێ: (قَرَنْتُ البَعِيرَ بالبَعِيرِ: جَمَعْتُ بَيْنَهُما وَقرَّنْت، على التكثير) .

(قَرَنْتُ البَعِيرَ بالبَعِيرِ) یانی: حوشترەکانم پێکەوە جووت کردن، واتە: بە پەتێك پێکەوەم بەستن کە نەتوانن لێك بترازێن، (وَقَرَّنْتُهُ) ئەویش بۆ حاڵەتی زۆرییە، لێرەدا مەبەست ئەوەیە: دوو دوو پێکەوە کەلەپچە دەکرێن .

(فِي ٱلْأَصْفَادِ): (أَصْفَاد) کۆی (صَفَد) یان (صِفَاد)ە، (صَفَدُ)و (صِفَاد) هەردووکیان بە مانای (غُلّ) دێن، (غُلّ) واتە: کەلەپچە، شتێکە دەکرێتە گەردنی مرۆڤەوە، دەشگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ، کە دەخرێتە دەستیانەوە، کە کۆی (غُلْ) (أَغْلاَل)ەو، کۆی (صَفَد)و (صِفَاد)یش، (أَصْفَاد)ە .

(سَرَابِيلُهُم): (سَرَابيل) کۆی (سِرْبَال)ە، (السربال: القَمِيصُ مِنْ أَي جِنْسٍ كَانَ)، (سِرْبَال) بریتیە لە کراس لە هەر جۆرێكو بە هەر شێوەیەك بێ .

(قَطِرَانٍ): (ما يُتَقَطَّرُ مِنَ الهِنَاءِ)، (قطران) جۆرە ماددەیەکی سووتێنەرە، بۆ حاڵەتی (خروو) کە تووشی وشتر دێ، بەکاردەهێنرێ، ماددەیەکی سووتێنەرە کە خرووەکەی پێ لا دەبرێ .

(بَلَٰغٌ): واتە: گەیشتن، (البَلاَغُ: الإِنْتِهاءُ إِلَى أَقْصَى المَقْصَدِ، وَالمُنْتَهَى مَكَاناً، أَوْ زَمَاناً، أَوْ أَمْراً مِنَ الأُمُورِ المُقَدَّرَة)، مانای (بلوغ) و (بلاغْ) بریتیە لە گەیشتن بە کۆتایی ئامانجێك، یاخود مەبەستێك، چ لە ڕووی شوێنەوە، چ لە ڕووی کاتەوە، یاخود کارێك لە کارەکان کە ئەندازەگیریی کراوە .

واتایەکی دیکەی (بَلاَغ) بریتییە لە گەیاندن، وەك گەیاندنی پەیام، هەروەها وشەی: (بَلاَغ) بە مانای شتێك كە تەواو بێو بەس (كافي) بێ، بەو واتایەش هاتوە، ﴿إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَٰغًا لِّقَوۡمٍ عَٰبِدِينَ ١٠٦﴾ الأنبياء، واتە : لەوەدا كە باسكرا، كیفایەت هەیە، بۆ كۆمەڵێك كە بیانەوێ بەندایەتیی بۆ خوا بكەن .

مانای گشتی ئایەتەكان

ئەم یازدە (١١) ئایەتە، هەموویان باسی سەرەنجامی شوومی ستەمكارانن سەرەنجامی شوومیان لە ڕۆژی دوایی دا، خوا دەفەرموێ : ﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَـٰفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ﴾، وا مەزانە خوا بێئاگایە لەوەی ستەمكاران دەیكەن .

وشەی (ظُلم) لە زمانی عەرەبییدا بە مانای گوناح (إثم) دێ، بە (گوناهكردن)و (تاوان كردن) بە ڕەهایی دەگوترێ: (ظُلمْ)، هەروەها بە مانای دەستدرێژیی كردن بۆ سەر مافی ئەوانەی دیكەش، دێ، دیسان بە مانای شیركو كوفریش دێ، ئنجا ئایا لێرەدا مەبەست پێی كامیانە ؟

وا پێدەچێ زیاتر مەبەستی پێ ئەوانە بێ، كە ستەم لە خەڵكی دەكەن، ئنجا كە ستەمیان لێ دەكەن: ڕێی هیدایەتیان لێ دەگرن؟ ئازادییان لێ زەوت دەكەن؟ موڵكو ماڵیان لێ داگیر دەكەن؟ دەیانچەوسێننەوە؟ ئەوانە هەموویان دەگرێتەوە، هەڵبەتە ئەگەر بشڵێین (ظالِمون) لێرەدا مەبەست پێی ئەوانەیە كە كوفرو شیركیان هەڵگرتوە، یان ئەوانەن كە گوناحو تاوان دەكەنو، لە نێو گوناهو تاوانەكاندا: مافی خەڵكی دیكە پێشێل دەكەنو، خەڵك دەچەوسێننەوە، ئەوەش هەر واتایەكی گونجاوە، گرنگ ئەوەیە خوا دەفەرموێ : وا مەزانە كە خوا بێ ئاگایە لەوەی ستەمكاران دەیكەن، ﴿إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَـٰرُ ﴾، بێگومان تەنیا دوایان دەخات بۆ كاتێك كە چاوەكان تێیدا ئەبڵەق دەبن .

كە مەبەست پێی ڕۆژی دوایی یە، بە دڵنیایی .

ئنجا وەسفی حاڵەتی ئەوان دەكات لەو ڕۆژەدا، دەفەرمویٚ : ﴿ مُهْطِعِينَ ﴾ واتە: بە خێرایی دەڕۆن‌و سەریان ڕێك ڕاگرتوە بەرەو پێش، ﴿ مُقْنِعِى رُءُوسِهِمْ ﴾ سەری خۆشیان بەرز كردۆتەوە، ﴿ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ﴾ چاویان ناگەڕێتەوە بۆ لایان، واتە: چاو ناترووكێنن، سەرنجیان بەملاولادا ناچیٚ، ﴿ وَأَفْـِٔدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴾ هۆشیان بەتاڵە، هۆشیان خاڵییە لە عەقڵ، لەو كاتەدا هیچ ئاگایان لە خۆیان نیە، لە كاتی ترس‌و حەژمەت‌و سامی گەورەدا، مرۆڤ ئەو حاڵەتەی بۆ دروست دەبیٚ، كەسێك كە لە شوێنێك لە نەكاو دەنگێك دەبیستیٚ، وەك گوتراوە: هەموو گیانی دەبێتە چاوو گویٚ‌و بەرەو ئەو شوێنە چاوی ئەبڵەق دەكاو، هەست ڕادەگریٚ‌و، مل ڕادەگریٚ، بەملاولادا ئاوڕ ناداتەوەو چاو ناترووكێنیٚ، ئەوانیش لە ڕۆژی دواییدا بەو شێوەیان لیٚ دیٚ، چونكە زۆر دەترسێن .

﴿ وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ ٱلْعَذَابُ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ رَبَّنَآ أَخِّرْنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ ﴾، (ئەی موحەممەد!) خەڵك بترسێنە لە ڕۆژێك كە ئازارو سزای خوایان بۆ دیٚ، ئەوانەی كە ستەمیان كردوە دەڵێن: پەروەردگارمان! دوامان بخە بۆ كاتێكی نزیك، بۆ ماوەیەكی كەم .

ئنجا بۆچی دوایان بخات؟ ﴿ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَ ﴾، تاكو وەڵامی پەیامەكەی تۆ بدەینەوەو شوێن پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بكەوین، واتە: ئێستا تەصفیە حیسابمان لەگەڵ مەكە، ئێستا لێپرسینەوەمان لەگەڵ مەكە، چونكە دەزانن كە بە تەئكید شایستەی سزادانن، بۆیە دەڵێن: دوامان بخەو مۆڵەتمان بدە، با بە دوای پەیامی تۆ بكەوین‌و، پەیڕەویی لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بكەین !

خوا ﷻ بۆخۆی، یاخود لە ڕێی فریشتەكانەوە، وەڵامیان دەداتەوە: ﴿ أَوَلَمْ تَكُونُوٓا۟ أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴾، ئایا ئێوە نەبوون پێشتر سوێندتان دەخوارد: هەرگیز ئێوە نافەوتێن، لە نێو ناچن، لەو سەڵتەنەت‌و

دەسـەڵاتـەی خۆتانـدا هـەر دەمێننـەوە ؟ ﴿ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ ﴾، لـە جێگاو ڕێگاو خانـووبـەرەی ئـەوانـەش دا کـە سـتـەمیـان لـە خۆیـان کـردبوو، نیشـتـەجێ بوون !

لێرەدا مـەرج نیـە مەبـەسـت تـەنیـا ئـەوە بێ کـە لـە خـانـووبـەرەو جێگاو ڕێگای ئـەواندا بوون، بـەڵکو واتـە: وەك ئـەوانتـان کـردو، بوونـە میـراتگری سـتـەمکارەکانی پێش خۆتان لـە هـەموو ڕوویێکەوە، ئـەوان چییـان کـردبوو، ئێـوەش واتانـکـرد، ئـەوان لـە کوێ نیشـتـەجێ بـوون ئێـوەش واتانـکـرد، ڕەفتـاری وان چۆن بـوو، ئێـوەش بـەو شێوەیـە، ﴿ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ ﴾، بـۆشـتـان دەرکـەوتبـوو کـە چیمان پێکردبوون، ﴿ وَضَرَبْنَا لَكُمُ ٱلْأَمْثَالَ ﴾، زۆر وێنـەشـمان بـۆ هێنـابوونـەوە، واتـە: زۆر بـەسـەرهـاتمـان بـۆ گـێڕابوونـەوە، کـە دەبـوو وەك پـەند تـەمـاشـایـان بکـەن و، عیبرەتیـان لـێ وەربگرن، چونکە ئـەوەی کـە پەنـد لـە خـەڵکی وەرنـەگرێ، دوایـی خـەڵك پەنـدی لـێ وەردەگـرێ .

﴿ وَقَدْ مَكَرُواْ مَكْرَهُمْ وَعِندَ ٱللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ ٱلْجِبَالُ ﴾، ئـەوانـەی پـێش ئێـوە پیـلانی خۆیـانیـان گـێـڕا، بـەڵام پیـلان و فێڵـەکـەشیـان هـەر لـە ژێـر ڕکـێف و دەسـتـەڵاتی خـوا دابـوو، ئـەگـەر پیـلان و فێڵـەکانیشیان وابوو بێ، کـە چیاکان بـەهـۆیـەوە لابچن لـە شـوێنی خۆیـان! واتـە: ئـەگەر پیلانـەکـەیـان وابـووبـێ، کـە بـەهـۆیـەوە چیـاش هـەڵتـەقـەنرێ، بـەڵام هـەر چۆنێك بـێ، پیـلانـی دروستکراو (كيد المخلوق) هـەر لـەبـەردەستی بـەدیهێنـەرو خـاوەن و پـەروەردگـاری دایـە .

﴿ فَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِۦ رُسُلَهُۥٓ ﴾، کـەواتـە: پێـت وانـەبـێ کـە خـوا بـەڵێنـی خـۆی لـەگـەڵ پێغـەمبـەرانیدا (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) نـاباتـە سـەر، وامەزانـەو گومـانـت وانـەبـێ: خـوا ﷻ بـێ بـەڵـێن و پەیمـانشـکـێن دەبـێ، لـەو بـەڵێنـەدا کـە بـە پێغـەمبـەرانی خۆی دابـوو، ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴾، بێگومـان

خوا زاڵی تۆڵەستێنەو خاوەن تۆڵەیە، بەڵام دیارە بەرانبەر بە کێ ئەو تۆڵەستێنییەی بەکاردەهێنێ؟ لە بەرانبەر ئەو کەسانەدا کە شایستەی بن، ئەگەر نا بەزەیی و میهرەبانیی و لوتف و کەرەمیشی هەیە، ئەویش دیسان بۆ خەڵکی خۆی، کە شایستەی بن .

﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ ﴾، ئەو ڕۆژەی کە نە زەوی و نە ئاسمانەکان، وەك خۆیان نامێنن، بەڵکو بۆ حاڵەتێکی دیکە دەگۆڕێن، ﴿ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴾، هەروەها بۆ خوای تاکی مل پێکەچکەر، دێنە گۆڕێ، هەموویان دێنە ئاراوە، هەموویان لەو گۆڕەپانە کە خوا دیاریی کردوە، ئامادە دەبن .

﴿ وَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ ﴾، لەو ڕۆژەدا تاوانباران دەبینی: پێکەوە جووت جووت کراون لە کۆت و پێوەندا .

لە کۆت و پێوەندەکاندا دوو دوو پێکەوە جووت کراون، ﴿ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ ﴾، پۆشاکەکانیان لە قەترانن .

(قَطران) کە ماددەیەکی زۆر گەرمەو سووتێنەرە، پۆشاکەکانیان لەوەن : ﴿ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴾، ڕووەکانیان ئاگر دایاندەپۆشێ، بڵێسەی ئاگر لە دەم و چاویان دەدا، وەك لە سووڕەتی (المؤمنون)دا، دەفەرموێ : ﴿ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَٰلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ ﴾، واتە: بڵێسەی ئاگر لە دەم و چاویان دەدات و، لەوێدا دەم و چاویان ڕەش داگەڕاون، کەسێك کە بڵێسەی ئاگر لە دەم و چاوی بدات، دەم و چاوی ڕەش دادەگەڕێ و دەسووتێ، ﴿ لِيَجْزِىَ ٱللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴾، (بۆیە ڕۆژی دوایی هەیە)، تاکو خوا ﷻ سزاو پاداشتی هەر کەسێك بداتەوە بە پێی ئەوەی کە کردوویەتی، ئنجا خراپەکارە، یان چاکەکار، ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴾، بێگومان خوا لێپرسینەوەی زۆر خێرایە .

لە قورئاندا لە ژمارەیەك ئایەتاندا، ئەم ڕستە موبارەكە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ﴾، هاتوە، چونكە خوا ﷻ دەزانێ كە خەڵك بیر دەكاتەوە، بۆ وێنە: ئێستا حەوت ملیارو نیو یانی: حەوت هەزار ملیۆن‌و پێنج سەد ملیۆن (٧,٥٠٠,٠٠٠,٠٠٠) بەشەر لەسەر زەوی هەیە، بەڵكو تێشیپەڕاندوە، ئنجا هەر خوا دەزانێ چەند مرۆڤی دیكە ڕابردوون‌و، هەر خواش دەزانی داخۆ چەندی دیكەیان بەدوا دێ !

ئنجا ئەو هەموو خەڵكە، ئەو هەموو ملیار مرۆڤانە، هەروەها جینتیش لەوێ ڕابوەستن !

ئایا خوا ﷻ چۆن لێپرسینەوەیان لەگەڵدا دەكات ؟

هەر بۆیە خوا دەفەرموێ: بێگومان خوا لێپرسینەوەی خێرایە، وا مەزانە كە وەك لێپرسینەوەی دنیایە، ئەگەرنا دەبێ بە چەندان هەزار ساڵ ئەو هەموو خەڵكە نۆرەی بگاتێ، ئەگەر ئەو خەڵكە یەك یەك لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بكرێ، بەڵام لێپرسینەوەی خوا، بەس خوا بۆخۆی دەزانێ، چۆنە ؟!

﴿هَٰذَا بَلَٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُواْ بِهِۦ﴾، ئا ئەمە پەیام‌و گەیاندنە بۆ خەڵك، بۆ ئەوەی كە پێی بترسێنرێن‌و پێی وریا بكرێنەوە، ﴿وَلِيَعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ﴾، هەروەها بۆ ئەوەی بزانن : كە تەنیا یەك پەرستراو هەیە، ئەویش خوایە ﷻ، بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەنە، ﴿وَلِيَذَّكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾، بۆ ئەوەش كە ئەوانەی خاوەن عەقڵن، وە بیریان بێتەوە .

خوا ﷻ زۆر باسی وەبیر هاتنەوە (تذكُّر) دەكات، لەبەرئەوەی ئەو ڕاستییانەی وەحیی خوا دەیانفەرموێ، خوا ﷻ وەك حاڵەتێكی ڕیشەیی (بالقوة) لە عەقڵ‌و سروشتی ساغی مرۆڤەكاندا، دایناون، بەڵام پێویستییان بەوە هەیە بیریان بكەونەوە، ئنجا پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) هاتوون كە ئەو ڕاستییانەیان، بیر بخەنەوە، لە ڕێی وەحییەوە، ئەگەرنا ئەو فیطرەتەی كە خوا مرۆڤی لەسەر خوڵقاندوە، لەگەڵ ئەو شەریعەتەی كە خوا بە پێغەمبەراندا ناردوویەتی، وەك دوو ڕووی دراوێك وان‌و، دوو ڕووی ڕاستییەكن .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : خوا لە ستەمکارەکان و کردەوەکانیان بێ ئاگا نیەو، بۆ ڕۆژی دوایی دوایان دەخات، کە تیایدا چاویان ئەبڵەق دەبن و، سەریان بەرز ڕادەوەستێ و، چاو ناترووکێنن و، هۆشیان لەلای خۆیان نامینێ :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِى رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْـِٔدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴿٤٣﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە بەپێزە ، لە پێنج بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴾، پێت وانەبێ خوا بێ ئاگایە لەوەی کە ستەمکاران دەکەین .

وەك گوتمان: ستەمکاران، یانی: کەسانێك کە گوناح دەکەن، یاخود کەسانێك کە کافرو موشریکن، یاخود کەسانێکن دەستدرێژیی دەکەنە سەر مافی ئەوانەی دیکە .

وشەی (ظُلْم) وەك زۆرجار گوتوومانە: (الظُّلْمُ: وَضْعُ الشَّيءِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ)، واتە: (ظُلْم): بریتیە لە دانانی شتێك لە شوێنێکدا، کە شوێنی شایستەی خۆی نەبێ، واتە: کاری بێجێ .

برگەی دووەم : - ﴿ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴾، (ئنجا ئەگەر خوا بێ ئاگا نیە، ئەدی کەنگێ لێپرسینەوەیان لەگەڵدا دەکات؟) بێگومان دوایان دەخا بۆ ڕۆژێك، کە چاوەکان تێیدا ئەبڵەق دەبن، چاویان بۆ مۆڵەق ڕادەوەستن، چاویان ناتروکێنن .

برگەی سێیەم : - ﴿ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ ﴾، زۆر بە خێرایی دەڕۆن سەریشیان ڕێك ڕاگرتوە .

(الإِهْطَاعُ: إِسْرَاعُ الْمَشْيِ مَعَ مَدِّ العُنُقِ، وَهِيَ هَيْئَةُ الخَائِفِ)، واتە: (إِهْطَاع): بریتیە لە بە خێرایی ڕۆیشتن، لەگەڵ مل ڕاکێشان و مل درێژ کردن، ئەوەش حاڵەتی بابای ترساوە، کەسێك کە زۆر بترسێ، بە ئەملاولادا ئاوڕ ناداتەوەو مل بەرەو پێشەوە، بەرەو ئەو شتەی کە مەترسیی لێ هەیە، ئاڕاستە دەکات، ﴿ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ ﴾، سەریشیان ڕێك ڕاگرتوەو سەریان نە نزم دەکەن و، نە بەلای ڕاستو چەپدا بای دەدەن و، نە ئاوڕ دەدەنەوە بۆ دواوە .

برگەی چوارەم : - ﴿ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ﴾، وشەی (طَرْف) بە مانای (جَفْن) پێڵووی چاو، دێ، لێرەدا واتە: چاو ناتروکێنن، چونکە کاتێك کە ئینسان مەترسییەکی لە پێشدا هەیە، چاوی تێ دەبڕێ و، چاوی لەسەر هەڵناگرێ، لە ترسی ئەوەی نەوەك ئەو چاو بترووکێنێ و، ئەوەی کە لێی دەترسێ بەسەری بێ .

برگەی پێنجەم : - ﴿ وَأَفْـِٔدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴾، عەقڵەکانیشیان خاڵیین، واتە: هۆشیان لەلا نامێنێ، بەو واتایە کە هەموو بوون و هەستیان چڕ دەبێتەوە لەسەر ئەو مەترسییەی کە لە پێشیانەوە هەیەو، بیر لە هیچی دیکە ناکەنەوە .

کە بە حەقیقەت هیچ کەس بێجگە لە خوای پەروەردگار، ناتوانێ ئەو حاڵەتەی ترس و حەژمەت و بیم و سامەی، کە لە ڕۆژی دواییدا بۆ تاوانباران و ستەمکاران و خراپەکاران دێتە پێشێ، بەم شێوەیە وێنا بکات، لە چەند وشەیەکی کەمدا .

مەسەلەی دووەم : خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: خەڵك بترسێنە لە ڕۆژێك كە سزای خوا دێ‌و، ستەمكاران داوای مۆڵەت دەكەن، بەڵام سەرزەنشت دەكرێن، لەسەر ئەوەی پەندیان لەوانەی پێش خۆیان وەرنەگرتوە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوۡمَ يَأۡتِيهِمُ ٱلۡعَذَابُ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ رَبَّنَآ أَخِّرۡنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٖ قَرِيبٖ نُّجِبۡ دَعۡوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَۗ أَوَلَمۡ تَكُونُوٓاْ أَقۡسَمۡتُم مِّن قَبۡلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٖ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمۡ فِي مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَتَبَيَّنَ لَكُمۡ كَيۡفَ فَعَلۡنَا بِهِمۡ وَضَرَبۡنَا لَكُمُ ٱلۡأَمۡثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدۡ مَكَرُواْ مَكۡرَهُمۡ وَعِندَ ٱللَّهِ مَكۡرُهُمۡ وَإِن كَانَ مَكۡرُهُمۡ لِتَزُولَ مِنۡهُ ٱلۡجِبَالُ ﴿٤٦﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم سێ ئایەتە موبارەكە ، لە دە (١٠) بڕگەدا :

بڕگەی یەكەم : - ﴿ وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوۡمَ يَأۡتِيهِمُ ٱلۡعَذَابُ ﴾، خەڵك بترسێنەو هۆشیار بكەوە، لە ڕۆژێك كە ئازارو سزایان بۆ دێ .

دەگونجێ مەبەست لە: (عَذَاب)، (عَذَابُ الدُّنیا) سزای دنیا بێ، یاخود: (عَذَابُ الآخرة) سزای دواڕۆژ بێ، هەردووكیان گونجاون، بەڵام واپێدەچێ زیاتر مەبەست پێی سزای ڕۆژی دوایی بێ .

بڕگەی دووەم : - ﴿ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ رَبَّنَآ أَخِّرۡنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٖ قَرِيبٖ ﴾، ئەوانەی ستەمیان كردوە، (واتە: ستەمیان لە خۆیان كردوە، ستەمیان لە خەڵك كردوە، ستەمیان لە پێغەمبەران كردوە، ستەمیان لە ئایین‌و لە بەرنامەی خوا كردوە، یاخود هەموو جۆرە ستەمەكانیان كردوە، مادام بە ڕەهایی خوا

هێناویەتی، هەموویان دەگرێتەوە، ئەوانەی ستەمیان کردوە)، دەڵێن: پەروەردگارمان! دوامان بخە بۆ کاتێکی نزیك .

کاتی نزیك (شُبِّهَ بِالْمَسَافَةِ) لە ئەسڵدا شوێن نزیکە، نەك کات، بەڵام لێرەدا ئەو کاتە کەمە چووێنراوە بە شوێن، شوێنێك کە نزیکە، بە کاتێکی کەم دەیگەیە، واتە: بۆ کاتێکی کەم دوامان بخە، مۆڵەتێکی کەممان بدە، بۆچی ؟

برگەی سێیەم : - ﴿ نُّجِبۡ دَعۡوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَ ﴾، وەڵامی بانگەوازەکەتو پەیامەکەت دەدەینەوەو، شوێن پێغەمبەرانیش دەکەوین .

هەردووکیان جێبەجێ دەکەین، هەم وەڵامی پەیامی تۆ دەدەینەوە، هەم شوێن پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) دەکەوین، بەڵام ئایا وەڵامی ئەوەیان دەدرێتەوە؟ بێگومان نەخێر .

برگەی چوارەم : - خوا دەفەرموێ : ﴿ أَوَلَمۡ تَكُونُوٓاْ أَقۡسَمۡتُم مِّن قَبۡلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٖ ﴾، ئایا ئێوە پێشتر سوێندتان نە دەخوارد، کە لاناچن، لەبەین ناچن !

یانی : هەروەك حاڵەتی خۆتان دەمێننەوە، هەر ستەمکارێكو هەر حکومڕانێك، بگرە : پێی وایە لەبەین ناچێو دنیا بەجێ ناهێڵێ، بە تیۆریی (نَظَرِي) دەزانێ دەمرێ، بەڵام بە کردەوە، تەماشای حاڵو هەڵوێستی دەکەی، حاڵو هەڵوێستو کردەوەکانی، هی کەسێکن کە بڕوای بە مردن نەبێ ! چونکە لەسەر خراپە بەردەوامە !

لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ مَا لَكُم مِّن زَوَالٖ ﴾، واتە: ئێوە هیچ جۆرە فەوتانێکتان بۆ نیە، یاخود: ئێوە پێتان وابوو، زیندوو ناگرێنەوە، واتە: لەم ژیانی دنیایە ناگوازرێنەوە بۆ قۆناغێکی دیکەو، بۆ جیهانێکی دیکە، کە جیهانی بەرزەخو پاشان قیامەتە .

برگەی پێنجەم : - ﴿ وَسَكَنتُمۡ فِي مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ ﴾، لە جێگاو ڕێگای ئەوانەدا کە ستەمیان لە خۆیان کردبوو، نیشتەجێ بوون .

واتە: وەك ئەوانتان كرد، ئەگەرنا مەرج نیە لە هەمان خانووبەرەی ئەواندا نیشتەجێ بووبن، هەرچەندە جاری واش هەیە ستەمكاران لە جێگاو خانووبەرەی پێشووانیاندا نیشتەجێ دەبن‌و، بە میراتی دەگرن، بەڵام مەرج نیە تەنیا مەبەست جێگاو ڕێگاكانیان بێ، چونكە حوكمڕانی وا هەیە، بە جێگاو ڕێگای حوكمڕانە ستەمكارەكەی پێش خۆی، ڕازی نیە، بەڵكو هی ئەوان دەكات بە مۆزەخانە یاخود لای دەباو جێگاو ڕێگاو كۆشك‌و تەلاری زۆر چاكتر لەو، دروست دەكات، وەك لە ژیانی ستەمكارانی زۆر لەم ڕۆژگارانەی خۆماندا، ئەوە دەبینین‌و، من لە كتێبی: (ڕوانینێكی ئیسلامییانە بۆ واقیعی ئێستامان) هەروەها لە كتێبی : (قورئان‌و پاكسازیی‌و چاكسازیی لە هەرێمی كوردستان دا) لەبەر ڕۆشنایی ئەم ئایەتە موبارەكەدا، باسی حاڵەتی زۆرێك لە حوكمڕانانی هەرێمی كوردستان‌و عێراقیشیم كردوە، كە ئەم ئایەتەیان بەسەردا دەچەسپێ، چ مانا ڕواڵەتییەكەی: نیشتەجێ بوون لە خانووبەرەو كۆشك‌و تەلاری ستەمكارانی پێش خۆیاندا، چ مانا مەعنەوییەكەی: كە ڕەچاوكردنی ڕەفتاری وەك هی ستەمكارانی پێش خۆیانە .

بڕگەی شەشەم : - ﴿وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ﴾، بۆتان ڕوونبۆوە: چیمان پێكردوون، چونكە ئێوە بەدوای ئەواندا هاتبوون، دەبوو ئەوان بۆ ئێوە ببنە پەندو، پەندیان لێ وەربگرن .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ﴾، لەسەر زمانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بەسەرهاتی وامان بۆ گێڕانەوە، كە وەك پەند وابن وەك پەندو عیبرەت، دەبوایە لێیان بەهرەمەند بن .

بڕگەی هەشتەم : - ﴿وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ﴾، ئەو ستەمكارانەی پێش ئێوە، پیلانی خۆیانیان گێڕا، فێڵیان كردو نەخشەو پلانیان دانا .

(الْمَكر: تَبييتُ فِعْلِ السوءِ بِالغَيرِ وَإِضْمارُهُ)، واتە: (مَكر): بریتییە لەوە كە كردەوەیەكی خراپ بەرانبەر بە غەیر ڕەچاو بكرێ‌و، بە پەنهانیی ئەنجام بدرێ، ﴿وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ﴾، (مَكرهُمْ: مَفعُولٌ مُطلَق)، ئەمە بۆ تۆخكردنەوەی مانای پیلانگێڕیی‌و فێڵكردنە، واتە: پیلانێكیان گێڕاو فێڵێكیان كرد، مەگەر هەر ئەوان كردبیان، پیلانێكی زۆری بێڕەزا !

برگەی نۆیەم : - ﴿وَعِندَ ٱللَّهِ مَكۡرُهُمۡ﴾، بەڵام پیلان و فێڵەکەیان هەرچی بێ، هەر لەلای خوایە، واتە: لەبەردەستی خوادایەو، لە ژێر ڕکێفی خوا دایەو خوا دەیزانێ .

برگەی دەیەم : - ﴿وَإِن كَانَ مَكۡرُهُمۡ لِتَزُولَ مِنۡهُ ٱلۡجِبَالُ﴾، ئەگەر پیلانەکەشیان وابوو بێ، کە چیایەکان لەبەری بڕۆن، چیایەکان بە هۆیەوە لە جێی خۆیان لابچن، ئەمە دوو واتای هەن :

یەکەم : ئەم (إِن)ە دەگونجێ: (إِن الشَّرْطِيـة)بێ، واتە: ئەگەر پیلانەکەشیان وابووبێ کە چیایەکان بەهۆیەوە لە شوێنی خۆیان لابچن، هەر چۆن بێ، ئەو پیلانە هەرچەندە گەورەش بێ‌و، چیایانیش لە شوێنی خۆیان لابەرێ‌و هەڵقەنێ، بەڵام هەر لەبەردەستی خوا دایە .

دووەم : دەشگونجێ ئەو (إِن)ە، بریتی بێ لە: (إِن الْمُخَفَّفَة)، بۆ دڵنیایی‌و تەئکید بێ، واتە: بە دڵنیایی پیلانەکەشیان وابوو، کە چیایەکان بەهۆیەوە، لە شوێنی خۆیان لابچن .

دیارە (الكِسَائِي) خوێندوویەتەوە : (لَتَزُولُ مِنْهُ الجِبَال)، یانی: بێگومان فێڵەکەیان وابوو کە بەهۆیەوە چیایەکان لە شوێنی خۆیان، لابچن .

مەسەلەی سێیەم‌و کۆتایی : خوا ﷻ ڕایدەگەیەنێت : بەڵێنێک کە بە پێغەمبەرانی داوە، دەیباتە سەر‌و، لە ڕۆژی دواییدا تۆڵە لە تاوانباران دەستێنێ‌و، دوو دوو، یاخود بە کۆمەڵ کەلەپچە دەکرێن‌و، پۆشاکی قەترانیان لەبەردەکرێ :

خوا عزّ و جلّ دەفەرموێ : ﴿فَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱللَّهَ مُخۡلِفَ وَعۡدِهِۦ رُسُلَهُۥٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٖ ﴿٤٧﴾ يَوۡمَ تُبَدَّلُ ٱلۡأَرۡضُ غَيۡرَ ٱلۡأَرۡضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُۖ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ

ٱلْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِىَ ٱللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَٰذَا بَلَٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا۟ بِهِۦ وَلِيَعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٥٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم شەش ئایەتە موبارەکە ، لە دوازدە (١٢) بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ فَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِۦ رُسُلَهُۥٓ ﴾، پێت وانەبێ :
خوا بەڵێنێك كە بە پێغەمبەرەكانی خۆی (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) داوە، نایباتە سەر، پێت وانەبێ خوا پەیمان و بەڵێن شكێنە، لە بەڵێن و پەیمانێكدا كە بە پێغەمبەرانی خۆیداوە، بەڵكو بەڵێن و پەیمانەكەی دەباتە سەر، كە بریتیە لە: دادگایی خۆیان و، شوێن كەوتووانیان و، نەیارانیان و ناحەزانیان بە بەسەر كردایەتیی تاغووت و فیرعەونەكان .

بڕگەی دووەم : - ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴾، بێگومان خوا زاڵی تۆڵەستێنە ئنجا مادام زاڵ و تۆڵەستێنە، دەبێ كاتێ هەبێ، كە ئەو باڵادەستییەی خواو، ئەو تۆڵەیەی خوا، لە دوژمنان و ناحەزانی پێغەمبەرانی، تێدا بەرجەستە ببێ .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ ﴾، ئەو ڕۆژە كە نە زەوی وەك خۆی دەمێنێ و، نە ئاسمانەكان وەك خۆیان دەمێنن، هەردووكیان دەگۆڕێن و، وەك حاڵەتی ئێستایان نامێنن، لەو ڕۆژەدا دادگایی و لێپرسینەوەی خواو، سزادان و تۆڵەستاندنەوەی لە ستەمكاران، بەرجەستە دەبێ .

زاناو توێژەرەوان لەوبارەوە زۆر قسەیان کردووەو ئەوەی کە دەتوانین بە دڵنیایی بیڵێین، ئەوەیە کە: بێگومان ئەم بارودۆخەی ئێستا کە بۆ ژیانی دنیا هەڵخراوەو ئینسانی تێدا تاقی دەکرێتەوە، قۆناغی ڕۆژی دوایی‌و قیامەت کە دێتە پێش، شێوەی پێکهاتەی زەوی‌و ئاسمان‌و بوون‌و گەردوون، هەمووی تێیدا دەگۆڕێ‌و، بەو شێوەیە هەڵدەخرێ، کە لەگەڵ ئەو کاتەدا بگونجێ .

لەوبارەوەش پێغەمبەر ﷺ فەرموودەیەکی هەیە، دەفەرموێ :

{يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بَيْضَاءَ عَفْرَاءَ كَقُرْصَةِ نَقِيٍّ، لَيْسَ فِيهَا مَعْلَمٌ لأَحَدٍ}، (رواه البخاري برقم: (٦٥٢١).

واتە: لە ڕۆژی دواییدا خەڵك لەسەر زەوییەکی سپی کۆدەکرێنەوە، کە وەك نانێکی سپیی وایە، (گوناهی لەسەر نەکراون)، هیچ کەسێك هیچ نیشانەیەکی نیە لەوێدا .

(کە بێگومان ئەو زەوییە، ئەم زەوییەی ئێستامان نیە).

برگەی چوارەم :- ﴿ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴾، بۆ خوای تاکی مل پێ کەچکەر، دێنە گۆڕێ‌و، دێنە ئەو مەیدانەوە کە خوا بۆی داناون .

برگەی پێنجەم :- ﴿ وَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ ﴾، تاوانباران لەو ڕۆژەدا دەبینی ، کە لە کەلەپچاندا پێکەوە جووت کراون .

(التَّقْرِينُ: وَضْعُ اثْنَيْنِ فِي قَرْنٍ أَي: حَبْلٍ)، واتە: وشەی (تَقْرِين): ئەوەیە کە دوو کەس پێکەوە، بە پەتێك یان بە کەلەپچەیەك ببەسترێن، (الأَصفاد) کۆی (صَفَد)ە، یان کۆی (صِفاد)َەو، هەردووکیان بە مانای کەلەپچە، دێن‌و، هەندێکیان بە مانای (غُلّ)یان لێکداوەتەوە، واتە: ئەو کۆت‌و پێوەندەی کە دەکرێتە گەردنەوە، (مُقَرَّنِين)یش مەرج نیە تەنیا دوودوو بن، دەگونجێ بە کۆمەڵ بن، وەك چۆن کۆمەڵە گایەك پێکەوەن، کاتی خۆی گا گێرەیان پێ دەکردن هەموویان پێکەوە دەبەسترێن بە جووت، ئەوانیش بەم شێوەیە پێکەوە دەبەسترێن، هەرچەندە توێژەرەوان باسی ئەو شێوەیەیان نەکردوە: بەڵکو تەنیا باسی دوو دوویان کردوە، بەڵام پێم وایە، مەرج نیە تەنیا دوودوو بن .

بڕگەی شەشەم : - ﴿ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ ﴾، پۆشاکەکانیان لە قەترانن (القَطْرَانُ: مادَّةٌ شَدِيدَةُ الحَرارَةِ تُسْتَخْدَمُ لِجَرْبِ الإِبِلِ)، حوشتر کە تووشی نەخۆشیی خروو (حِكَّة) دێ، کە جۆرە نەخۆشییەکە لە پێستیان دەدا، بە ماددەی (قَطران) چارەسەر دەکرێ، کە ماددەیەکی سووتێنەرەو خرووەکەیان دەشکێنێ .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴾، ئاگر دەموچاوەکانیان دادەپۆشێ.

بڕگەی هەشتەم : - ﴿ لِيَجْزِيَ ٱللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ﴾، (خوا ﷻ ڕۆژی دوایی دێنێتە پێشێ)، تاکو سزا، یان پاداشتی هەر کەسێك بداتەوە، بە پێی ئەوەی کە کردوویەتی .

بڕگەی نۆیەم : - ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴾، بێگومان خوا لێپرسینەوەی زۆر خێرایە، وا مەزانن کە زۆری پێ دەوەخرێ، کارەکانی قیامەت، لەگەڵ قیامەتدا دەگونجێن، نابێ قیاسیان بکەیە سەر کاروباری دنیا !

بڕگەی دەیەم : - ﴿ هَٰذَا بَلَٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا۟ بِهِۦ ﴾، ئەمەش گەیاندنی پەیامێکە بۆ خەڵك، بۆ ئەوەی پێی ئاگادار بکرێنەوەو پێی بترسێنرێن .

بڕگەی یازدەیەم : - ﴿ وَلِيَعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ﴾، بۆ ئەوەش کە بزانن: پەرستراوی ڕاستەقینە، تەنیا یەکێکە (کە خوای بێ وێنەیە) .

بڕگەی دوازدەیەم : - ﴿ وَلِيَذَّكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾، هەروەها بۆ ئەوەش کە خاوەن عەقڵان پەند وەربگرن، یاخود بیریان بکەوێتەوەو تێبفکرن .

ئەگەر تێبفکرن و بیریان بکەوێتەوە: دەزانن ئەوەی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) گوتوویانە، ڕاستەو لەوەی کە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) گوتوویانە، بەهرەمەند دەبن و، هەر کەسێك لە پەیام و بانگەوازی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بەهرەمەند ببێ، بێگومان لە دوارۆژدا زەرەرمەند نابێ و، تووشی ئەو چارەنووسە تاڵ و ڕەشە نابێ، کە ئەو ئایەتە موبارەکانە باسی دەکەن .

کورتەیەك لە بەسەرهاتی

ئیبراهیم عليه السلام و هەڵوێستەکانی

بەڕێزان !

ئێمە وەك عادەتی خۆمان، هەر سوورەتێك كە بە ناوی هەر پێغەمبەرێكەوە ناونرابێ، بەسەرهاتەكەی لەوێدا دەتوێژینەوە، هەروەك بۆ سوورەتەكانی: (یونس، هود، یوسف)ەوە وامان كرد، بۆ سوورەتی (إبراهیم)یش وا دەكەین، هەروەها دواتر بۆ سوورەتی (الحجر)یش هەر وا دەكەین، كە باسی گەلی صاڵحە، هەروەها لە سوورەتەكانی دیكەشدا، هەر بە پێی ئەم بنچینەیە مامەڵە دەكەین .

باسی بەسەرهاتی ئیبراهیم ، لە شەش بڕگەدا

بڕگەی یەکەم : ناوو ڕەچەڵەکی، ئیبراهیم عليه السلام و شوێنی لە دایكبوونی .

بڕگەی دووەم : ژمارەی ناوهێنرانی ئیبراهیم لە قورئاندا ؟

بڕگەی سێیەم : كورتەی بەسەرهاتو ژیانی ئیبراهیم .

بڕگەی چوارەم : ناوو ژمارەی هاوسەرو كوڕەكانی ئیبراهیم .

بڕگەی پێنجەم : هەڵوێستەكانی ئیبراهیم عليه السلام .

بڕگەی شەشەمو كۆتایی : پلەو پایەو پێگەی ئیبراهیم عليه السلام .

بڕگەی یەکەم: ناوو ڕەچەڵەکی ئیبراهیم عليه السلام و شوێنی لە دایکبوونی ؟

شایانی باسە: لە (پەیمانی کۆن)دا هاتوە کە نووح عليه السلام لە ڕێی سێ لە کوڕەکانیەوە وەچەی بڵاوبۆتەوە، کە: (سام و حام و یافث)ن، ئنجا باسکراوە کە ئیبراهیم لە وەچەی (سام)ەو، لە پەیمانی کۆندا، بەم شێوەیە باسی ڕەچەڵەکەکەی کراوە :

(سام) کوڕێکی بووە بە ناوی (ئەرەفکشاد)، ئەویش کوڕێکی بووە بە ناوی (شالح)، ئەویش کوڕێکی بووە بە ناوی (عابیر)، ئەویش کوڕێکی بووە بەناوی (فالەج)، ئەویش کوڕێکی بووە بە ناوی (ڕەعو)، ئەویش کوڕێکی بووە بە ناوی (سەرووج)، ئەویش کوڕێکی بووە بە ناوی (ناحوور)، ئەویش کوڕێکی بووە بە ناوی (تارح)، بە حیساب (تارح) ناوی بابی ئیبراهیمە عليه السلام، کە لە قورئاندا ناوی بە (ئازەر) هاتوە .

ئنجا (تارح)یش سێ کوڕی بوون :

١) (ئەبرام) مەبەست ئیبراهیمە .

٢) ناحوور .

٣) هاران .

ئنجا لە (پەیمانی کۆن)دا هاتوە کە ئەبرام سارای (یان سارە)ی کردە هاوسەری خۆی و، هەر لەوێدا هاتوە، کە هاران بابی لووطە عليه السلام، بەڵام (هاران) پێش (تارح)ی بابی، لە (أُور الكلدَانيين) وەفاتی کردوە، (ناحور)یش کە کوڕێکی دیکەی (تارح)ی بابی ئیبراهیمە، بە حیساب دەبێ برای ئیبراهیم بێ، ئەویش ئافرەتێکی هێنا بە ناوی (مِلْكة بنتِ هارَان)[1].

هەڵبەتە ئێمە چ لێرەو چ لە هەر جێیەکی دیکە، کە هەندێ شت لە پەیمانی کۆن، یان لە پەیمانی نوێ دێنین، تەنیا بۆ ئەوەیە بزانرێ : لەوێشدا ئەو

---

١) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر التكوين الإصحاح ١١، ص ٣١، ٣٢.

زانیارییانە بەو شێوەیە هاتوون، ئەگەرنا بێگومان ئەوەی جێی پشت پێبەستن و لێ دڵنیابوونە، تەنیا ئەوەیە کە لە وەحیی پارێزراوی خوادا هاتوە، کە ئەویش قورئانەو سوننەتی صەحیح و ڕاست و دروستی پێغەمبەری خوایە ﷺ، واتە: ئەو بەشەی سوننەت کە بە سەنەدێکی صەحیح دەچێتەوە سەر پێغەمبەر ﷺ، هەر ئەوە پشتی پێ دەبەسترێ .

ئازەر (تارح) کە وەك گوتم : خوا لە قورئاندا ناوی بابی ئیبراهیمی بە ئازەر هێناوە، وەك لە سووڕەتی (الأنعام) هاتوەو دەفەرمویٚ : ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ ﴿٧٤﴾ ﴾، واتە: کاتێك ئیبراهیم بە بابی خۆی ئازەری گوت ...

ئنجا لە (پەیمانی کۆن)یشدا دەڵێ: ناوی بابی ئیبراهیم (تارح) بووە، بەڵام ئایا کامیان ناوی بابی ئیبراهیمە ؟

زانایان مشتومڕی زۆریان بووەو، زۆربەیان وایان چارەسەر کردوە کە یەکێکیان ناو (اِسْم)ەو، ئەوەی دیکەیان نازناو (لَقَب)ە، یاخود هەردووکیان ناوی بابی ئیبراهیمن، بۆ وێنە :

١/ (إبن كثير) لە (قِصَصُ الأَنبِيَاء)دا، دەڵێ: (وَجُمهُورُ أَهْلِ النَّسَبِ، مِنْهُم ابن عَبَّاسٍ، عَلَى أَنَّ اسْمَ أَبِيهِ تَارح)[1]، واتە: زۆریتەی ڕەچەڵەك ناسان لە نێویاندا عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ، لەسەر ئەوەن کە ناوی بابی ئیبراهیم تارح بووە .

هەر لەوێدا (إبن كثير) دەڵێ: (وَقَالَ ابن جَرِيرٍ: وَالصَّوَابُ أَنَّ اسْمَهُ آزَر، وَلَعَلَّ لَهُ اسْمَانِ عَلَمَان، أَوْ أَحَدُهُمَا لَقَبٌ، وَالآخر عَلَمٌ، وَهَذَا الَّذِي قَالَهُ مُحْتَمَلٌ)، واتە: (إبن جرير) گوتوویەتی: ڕاست ئەوەیە کە ناوی بابی ئیبراهیم ئازەر بووە، دەشگونجێ دوو ناوی بووبن پێیان ناسرابێ، یاخود یەکێکیان نازناوی بووە، ئەوی دیکەیان ناوی بووە، (إبن كثير) گوتویەتی: ئەوەی کە (إبن جرير) گوتوویەتی: ئەگەری هەیەو ڕێی تێدەچێ .

١) ص ١٢٠ – ١٢٣.

٢/ (عبدالوهاب النجار) لە (قِصَصُ الأَنبِياء)ی خۆیدا[١]، ئەویش باسی بەسەرهاتی ئیبراهیم دەكاتو، باسی ناوەكەشی دەكات .

٣/ (محمد عيد عبدالله يعقوب الحسيني) لە كتێبی (سيرة النبيين والمرسلين)دا[٢]، ئەویش بەهەمان شێوە .

٤/ (د. شوقي أبو خليل) لە كتێبی (أَطلَسُ القُرآن)دا[٣]، ئەویش بە درێژیی باس دەكات .

وەك گوتم: هەموو ئەوانە زیاتر ڕایان وایە ناوی بابی ئیبراهیم تارح بووە، وەك لە (پەیمانی كۆن)دا هاتوە .

ڕاو هەڵوێستی بەندە :

بەڕاستیی پێم سەیرە! كە لەسەر قسەی كتێبە پێشووەكان، ئنجا (پەیمانی كۆن) بێ، یان (پەیمانی نوێ) بێ، یان هەر كتێبێكی دیكە بێ، ئێمە بكەوینە ئەو مشتومڕەوە، مادام قورئان فەرموویەتی: ناوی بابی ئیبراهیم ئازەرە، ئیدی تەواو! ئایا ئێمە چ سەرچاوەیەكمان لەبەردەست دایە، وەك قورئان دڵنیابین كە فەرمایشتی خوایە؟! بێگومان هیچ شتێكی دیكەمان لە دەستدا نیە، لە دوای قورئانیش سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ .

ئنجا بە نسبەت شوێنی لە دایكبوونی (ئیبراهیم)ەوە، زۆربەی هەرەزۆری سەرچاوەكان دەڵێن: (وُلِدَ بِجُنوبي العِرَاق وَاستَقَرَّ فِي مَدِينة أُورِ الكِلدَانِية)، واتە: ئیبراهیم لە باشووری عێراق لەدایكبووەو لە شاری ئوور كە هی كلدانییەكان بووە، لەوێ نیشتەجێ بووە، زۆربەی هەرەزۆری توێژەرەوان هەر ئەوە دووبارە دەكەنەوە .

---

١) ص ٧٠ -٧٥.

٢) ج ١، ص٢٠٠ .

٣) ص ٤١ -٤٢.

بڕگەی دووەم: ژمارەی ناوهێنرانی ئیبراهیم ﷺ لە قورئاندا :

سەرجەم شەستو هەشت (٦٨) جاران ناوی ئیبراهیم ﷺ لە قورئاندا هاتوە، ئەویش لە بیستو پێنج (٢٥) سوورەتاندا، دیارە لەو بیستو پێنج سوورەتانەدا، جاری وا هەیە ناوەکەی لە چەند ئایەتێکدا هاتوە، جاری واش هەیە لە یەك ئایەتدا، ناوەکەی لە جارێك زیاتر هاتوە، وەك لەم خشتەیەدا دیارە :

ژ	ناوی سوورەت	ژمارەی ڕیزبەندیی سوورەت	ژمارەی ئایەتەکان
١	البقرة	٢	١٢٤، ١٢٥ (دووجار)، ١٢٦، ١٢٧، ١٣٠، ١٣٢، ١٣٣، ١٣٥، ١٣٦، ١٤٠، ٢٥٨ (دووجار) ، ٢٦٠
٢	آل عمران	٣	٣٣، ٦٥، ٦٧، ٦٨، ٨٤، ٩٥، ٩٧
٣	النساء	٤	٥٤، ١٢٥ (دووجار)، ١٦٤
٤	الأنعام	٦	٧٤، ٧٥، ٨٣، ١٦١
٥	التوبة	٩	٧٠، ١١٤ (دووجار)
٦	هود	١١	٦٩، ٧٤، ٧٥، ٧٦
٧	يوسف	١٢	٦، ٣٨
٨	إبراهيم	١٤	٣٥
٩	الحجر	١٥	٥١
١٠	النحل	١٦	١٢٠، ١٢٣
١١	مريم	١٩	٤٦، ٤٩، ٥٨
١٢	الأنبياء	٢١	٥١، ٦٠، ٦٣، ٦٩
١٣	الحج	٢٢	٢٦، ٤٣، ٧٨
١٤	الشعراء	٢٦	٦٩
١٥	العنكبوت	٢٩	١٦، ٣٠
١٦	الأحزاب	٣٣	٧

ژ	ناوی سووڕەت	ژمارەی ڕیزبەندیی سووڕەت	ژمارەی ئایەتەکان
١٧	الصافات	٣٧	٨٣، ١٠٤، ١٠٩
١٨	ص	٣٨	٤٥
١٩	الشورى	٤٢	١٣
٢٠	الزخرف	٤٣	٢٦
٢١	الذاريات	٥١	٢٤
٢٢	النجم	٥٣	٣٧
٢٣	الحديد	٥٧	٢٦
٢٤	الممتحنة	٦٠	٤ (دووجار)
٢٥	الأعلى	٨٧	١٩

لە سووڕەتی (البقرة) کە سووڕەتی ژمارە (٢)یە، لە ئایەتەکانی: {١٢٤ و ١٢٥ (دوو جار)و ١٢٦ و ١٢٧ و ١٣٠ و١٣٢ و ١٣٣ و ١٣٥ و ١٣٦ و ١٤٠ و ٢٥٨ (دوو جار)و ٢٦٠}دا، هاتوە، واتە: (١٤) جاران ناوی ئیبراهیم لە سووڕەتی (البقرة)دا، هاتوە .

لە سووڕەتی ژمارە (٣)دا بەپێی ڕیزبەندیی (المصحف) کە سووڕەتی (آل عمران)ە، لە ئایەتەکانی: (٣٣ و ٦٥ و ٦٧ و ٦٨ و ٨٤ و ٩٥ و ٩٧)دا، ناوی ئیبراهیم هاتوە، واتە: لەو سووڕەتەدا (٧) جاران ناوی ئیبراهیم هاتوە .

لە سووڕەتی (النساء)دا، کە لە ڕیزبەندیی (المصحف)دا، ژمارە چوارە، لە ئایەتەکانی: (٥٤ و ١٢٥ و ١٢٥ و ١٦٣)دا، واتە: چوار (٤) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (الأنعام)دا، کە سووڕەتی ژمارە (٦)ە، لە ئایەتەکانی : (٧٤ و ٧٥ و ٨٣ و ١٦١)دا، واتە: چوار (٤) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (التوبة) کە سووڕەتی ژمارە (٩)یە، لە ڕیزبەندیی (المصحف)دا لە ئایەتەکانی: (٧٠ و ١١٤)دا، (دووجار) واتە: سێ (٣) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (هود)دا، کە سووڕەتی ژمارە (١١)یە، لە ئایەتەکانی : (٦٩ و ٧٤ و ٧٥ و ٧٦)دا، واتە: چوار (٤) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (یوسف)دا كە ژمارە (١٢)یە، لە ئایەتەكانی : (٦ و ٣٨)دا، واتە: دوو (٢) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (إبراهیم)دا كە سووڕەتی ژمارە (١٤)یە، لە ئایەتی (٣٥)دا، واتە: یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (الحجر)دا كە سووڕەتی ژمارە (١٥)یە، لە ئایەتی (٥١)دا، واتە: یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (النحل)دا كە سووڕەتی ژمارە (١٦)یە، لە ئایەتەكانی : (١٢٠ و ١٢٣)دا، واتە: دوو (٢) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (مریم)دا، كە سووڕەتی ژمارە (١٩)یە، لە ئایەتەكانی : (٤٦ و ٤٩ و ٥٨)دا، واتە: سێ (٣) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (الأنبیاء)دا، كە سووڕەتی ژمارە (٢١)ە، لە ئایەتەكانی : (٥١ و ٦٠ و ٦٣ و ٦٤)دا، واتە: چوار (٤) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (الحج)دا، كە سووڕەتی (٢٢)ە، لە ئایەتەكانی: (٢٦و ٤٣ و ٧٨)دا، واتە: سێ (٣) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (الشعراء)دا كە سووڕەتی (٢٦)ە، لە ئایەتی (٦٩)دا، واتە: یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (العنكبوت)دا كە سووڕەتی (٢٩)ە، لە ئایەتەكانی: (١٦ و ٣١)دا، واتە: دوو (٢) جاران ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (الأحزاب)دا، كە سووڕەتی (٣٣)ە، لە ئایەتی (٧)دا، واتە: یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (الصافات)دا كە سووڕەتی (٣٧)ە، لە ئایەتەكانی: (٨٣ و ١٠٤ و ١٠٩)دا، واتە: سێ (٣) جار ناوی هاتوە .

لە سووڕەتی (ص)دا كە سووڕەتی (٣٨)ە، لە ئایەتی (٤٥)دا، واتە: یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سوورەتی (الشوری)دا کە (٤٢)یە، لە ئایەتی (١٣)دا، واتە: یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سوورەتی (الزخرف)دا کە سوورەتی (٤٣) یە، لە ئایەتی (٢٦)دا، واتە: یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سوورەتی (الذاریات)دا کە سوورەتی (٥١)ە، لە ئایەتی (٢٤)دا، واتە: یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سوورەتی (النجم)دا کە سوورەتی (٥٣)یە، لە ئایەتی (٣٧)دا، یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سوورەتی (الحدید)دا کە سوورەتی (٥٧)ە، لە ئایەتی (٢٦)دا، یەك (١) جار ناوی هاتوە .

لە سوورەتی (الممتحنة)دا کە سوورەتی (٦٠)ە، لە ئایەتی (٤)دا، دوو (٢) جاران ناوی هاتوە .

لە سوورەتی (الأعلی) کە سوورەتی (٨٧)ە، لە ئایەتی (١٩)دا، یەك (١) جار ناوی هاتوە .

کۆی ناو هاتنەکانی ئیبراهیم عليه السلام: شەستو هەشت (٦٨) جارە، لە هەموو سوورەتەکانی قورئان دا .

بڕگەی سێیەم : کورتەی بەسەرهاتو ژیانی ئیبراهیم ؈:

ئەمە چاوپێداخشاندنێکی کۆی نەخشەی ژیانو بەسەرهاتی ئیبراهیم ؈ە، کە بە خێرایی لە حەوت کورتە خاڵدا، دەیخەینە ڕوو، چونکە لە بڕگەی پێنجەمدا بە درێژیی باسی هەڵوێستەکانی دەکەین :

١/ ئیبراهیم لە ئووری کلدانییەکان لە دایك بووەو، هەر بە گەنجیی خوا هیدایەتی داوە، بەر لەوەی ببێتە پێغەمبەر ؈، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (الأنبیاء)دا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَآ إِبْرَٰهِيمَ رُشْدَهُۥ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِۦ عَٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ ﴾، واتە: ئێمە پێشتر سەر ڕاستییمان بە ئیبراهیم دابوو، (پێش ئەوەی بیکەین بە پێغەمبەر)و ئێمە پێی زانابووین (کە شایستەیە) .

پاشان ئیبراهیم ؈ لەگەڵ بابیو گەلەکەیدا تێکدەگیریٚو، بە مەنجەنیق فرێی دەدەنە نێو ئاگر، (مەنجەنیق وەك مەدفەعی ئێستا وابووە)، بەڵام خوا دەیپارێزێ، وەك لە سوورەتی (الأنبیاء)دا، دەفەرموێ : ﴿ قَالُوا۟ حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓا۟ ءَالِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَٰنَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾ ﴾، واتە: گوتیان: ئیبراهیم بسووتێننو پەرستراوەکانتان سەربخەن، ئەگەر دەتانەوێ شتێك بکەن، (دوای ئەوەی کە ئیبراهیمیان فڕێدا بە مەنجەنیق بۆ نێو ئاگر) ئێمەش گوتمان: ئەی ئاگر! ساردبەوەو سەلامەتبە لەسەر ئیبراهیم، (کافرەکان) پیلانیان لە دژ گێڕا، بەڵام ئێمە ئەوانمان زیانبارکرد، واتە: فێڵو پیلانەکەیانمان پووچەڵ کردەوە .

٢/ دوایی ئیبراهیم ؈ لەگەڵ لووطی برازایدا ؈، بەرەو شام بۆ ناوچەی حەڕڕان، کۆچ دەکەن، وەك لە سوورەتی (الأنبیاء)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَنَجَّيْنَٰهُ وَلُوطًا إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾ ﴾، واتە: خۆیو لووطمان دەربازکردن، بەرەو ئەو سەرزەمینەی کە پیتو پێزمان تێخستوە بۆ جیهانییان.

کە مەبەست پێی شامە، بەلاّم لە شامیش چوونە ناوچەی حەڕڕان، ئەوە لە کتێبە مێژووییەکاندا هاتوە، بەتایبەت لە پەیمانی کۆندا، گرنگ ئەوەیە لە بازنەی سەرزەمینی شامدا بووە، وەك ئایەتەکە دەفەرموێ .

٣/ پاشان لە حەڕڕانەوە ئیبراهیم ﷷ و لووط ﷷ کە لە قورئاندا نەهاتوە: برازای بێ، ئەوە لە (پەیمانی کۆن)دا هاتوە، بەلاّم زۆر پێدەچێت برازای بوو بێ، لە هەموو هەلّوێستەکاندا لەگەلّیدا بووە، هەردووکیان دەچن بۆ (فلسطین)، دوایی لەبەر گرانیی و وشکە سالّیی، ئیبراهیم ماوەیەك دەچێت بۆ (مصر)، لە پەیمانی کۆندا دەلّێ: لووطیش لەگەلّی چووەو، سارا خانی خێزانیشی لەگەلّدا بووە، وەك دوایی فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ دێنین لەوبارەوە، ئەو چوونەی ئیبراهیم لە سەردەمی (الهکسوس)دا بووە، کە پێیان گوتراوە: (الملوك الرُّعَاة) پادشا شوانەکانو، لەوێ پادشای میسڕ (هاجەر)ی پێدەداتو، پێی خەلاّت دەکات، کە بەسەرهاتێکی هەیە دوایی باسی دەکەین .

٤/ دوایی جارێکی دیکە ئیبراهیم ﷷ و سارا خانو، هاجەر خانیشی لەگەلّدا دەبن، ئەوە بەپێی دەقی فەرموودەیەکی سەروەرمان ﷺ، بەلاّم بە پێی قسەی پەیمانی کۆن: لووطیشیان لەگەلّ دا دەبێ، دەگەڕێنەوە بۆ فەلّەستین، ئەو کاتە ئیبراهیم لە ناوچەی : (بئر السبع)و، لووطیش لە ناوچەی خوارووی : (البحر المیت) دەریای مردوودا، نیشتەجێ دەبن، کە دوایی بووە بە دەریای لووط، یاخود دەریای مردوو .

٥/ ئنجا کە خاتوون (هاجەر) دراوە بە خاتوون (سارا) خوا لێیان ڕازی بێو لەلایەن پاشای میسڕەوە پێی خەلاّت کراوە، دوایی (ساراخان) دەیبەخشێ بە ئیبراهیم، کە بیکات بە هاوسەری خۆی، بەلّکو مندالّی ببێ، چونکە خۆی کەوتۆتە تەمەنەوەو، نائومێد بووە لەوەی کە مندالّی ببێ، ئنجا (هاجەری قیبتیی) کە دەبێتە هاوسەری ئیبراهیم، ئیسماعیلی دەبێ، وەك لە فەرموودەکانو لە پەیمانی کۆنیشدا هاتوە، دوایی (سارا خان) هەستی هەوێداریێتیی زۆر دەجوولّێو، ڕازی نابێ (هاجەر) لەوێ بێ، بۆیە ئیبراهیم ﷷ هاجەرو ئیسماعیلی کوڕی دەباتە شوێنی شاری مەککە – کە دوایی

دەبێتە شاری مەککە، دوایی ماڵی خوا (كَعْبَة) لەوێ بنیات دەنرێ – ئیدی لەوێ نیشتەجێیان دەكات بە فەرمانی خوا، وەك لە سوورەتی (إبراهیم)دا هاتوه : ﴿رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَشۡكُرُونَ ٣٧﴾.

كە پێشتر ئێمە ئەم ئایەتەمان تەفسیر كرد .

٦/ پاشان ئیبراهیم لە ساراخانیش ئیسحاقی دەبێ، وەك لە سوورەتی (الأنبیاء)دا هاتووە : ﴿وَوَهَبۡنَا لَهُۥٓ إِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ نَافِلَةٗۖ وَكُلّٗا جَعَلۡنَا صَٰلِحِينَ ٧٢﴾، واتە: ئێمە ئیسحاقمان پێی بەخشی، دوایی یەعقووبیشمان بە دوای ئەودا بە زیادە پێی بەخشی، هەر كامێك لە ئیسحاق و یەعقووبیشمان لە صالحان گێڕان (مرۆڤی باش بوون).

كە هەردووكیشیان دوایی كراونە پێغەمبەر.

٧/ ئنجا ئیبراهیم عليه السلام لە تەمەنی سەدو نەوەدو پێنج (١٩٥) ساڵیی، یاخود دوو سەد (٢٠٠) ساڵیی و، بە پێی قسەی پەیمانی كۆن بێ: لە تەمەنی: سەدو حەفتاو پێنج (١٧٥) ساڵییدا كۆچی دوایی دەكات و، لە شاری خەلیل لە (حبرون) لە فەلەستین دەنێژرێ، لە پەیمانی كۆن لە (سفر التكوین، الإصحاح: ٢٥، ص ٦٦)دا، دەڵێ: لە (حقل حضرون مغارة المكتفلّة) لەوێدا بە خاك سپێردراوە، كە بێگومان ئەوە بۆ ئێمە جێی پشت پێ بەستن و دڵنیایی نیە بەڵام با هەر بزانین ئەوانیش چیانگوتوە ! .

بڕگەی چوارەم : ژمارەی هاوسەرو کوڕەکانی ئیبراهیم عليه السلام:

ئایا ئیبراهیم چەند هاوسەرو کوڕی هەبوون؟ باسی کچەکانی نەکراوە، ئایا کچی هەبوون، یان نا ؟ باس نەکراوە، لە قورئاندا تەنیا باسی دایکی ئیسماعیل (هاجەر)و دایکی ئیسحاق (سارا) کراوە، ئەوە بەنسبەت هاوسەرەکانیەوە، ئەویش بەبێ ئەوەی ناویان بهێنرێ، بەڵام کە خوا ﷻ لەسەر زمانی ئیبراهیم دەفەرموێ : ﴿رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ ٣٧﴾إبراهيم، دەزانین کە ئەوە کوڕێکی ئیبراهیم لەوێیە، هەڵبەتە باسی هاوسەری ناکات، بەڵام لە (صحيح البخاري)دا، هاتوە کە ئیسماعیل بە تەنها نەبووەو بچووك بووە، بەڵکو لەگەڵ دایکیدا بووە، ئەو کاتە شیرەخۆرە بووە، هەروەها دایکی ئیسحاق دیسان لە قورئاندا ناوی نەهاتوە، بەڵام هەم لە پەیمانی کۆنداو، هەم لە کتێبەکانی ئێمەدا، ناوی هاتوە، کە (سارا) یان (سارة) یان (سارای) بووە .

بەڵام لە پەیمانی کۆندا دەڵێ: ئیبراهیم جگە لە ئیسماعیلو ئیسحاق، کوڕی دیکەشی هەبوون، کە دەبێ ئیسماعیل بە تەمەنی هەشتاو شەشساڵیی ئیبراهیم لە هاجەری بووبێو، ئیسحاقیشی بە سەد ساڵیی پێدرابێ، هەڵبەتە لە هەندێك لە کتێبەکانیشدا جیاوازیی کراوە لەو تەمەنانەدا، بەڵێ لە قورئانو سوننەتدا، جگە لە ئیسماعیلو ئیسحاق، باسی هیچ کوڕی دیکەی ئیبراهیم نەکراوە، بەڵام لە تەوراتدا، چەند کوڕێکی دیکەی ئیبراهیم عليه السلام باسکراون، وەك:

{وَعَادَ إِبْرَاهِيمُ فَاتَّخَذَ لِنَفْسِهِ زَوْجَةً تُدْعَى (قَطورَة) فَأَنجبَت لَهُ زِمْرَان، وَيَقْشَان، وَمَدَان، وَمِدْيان، وَيَشْبَاق، وَشُوحَا)[1]، کەواتە: بەو پێیە بێ، دەبێ ئیبراهیم عليه السلام جگە لە ساراو هاجەر هاوسەرێکی دیکەشی بووبێ، بە ناوی (قَطُورَة)، کە شەش کوڕی بوون، لەو هاوسەرەی بە ناوەکانی: زیمرانو یەقشانو مەدانو میدیانو

---

١) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر التكوين، الإصحاح: ٢٥، ص ٦٦، (سفر التكوين) یەکێکە لە سیفرەکان (أسفار)ی تەورات، کە تەوراتیش یەکێکە لە کتێبەکانی پەیمانی کۆنو سەرجەم: (٣٩) کتێبو بە سەرژمێرێکی دیکە: (٤٩) کتێبن .

یەشباقو شووحا، ئەوە لە پەیمانی کۆندا هاتوە، ئنجا ئایا وایە، یان وانیە؟ هەر خوا دەزانێ .

فەرمایشتێکی پێغەمبەری خوا ﷺ هەیە، کە دەفەرموێ: {حَدِّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلا حَرَجَ}، (أَخرجَهُ أَحْمَد برقم: (٦٤٨٦)، وَالبُخَارِيُّ برقم: (٣٢٧٤)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٢٨٤١)، وَالتِّرمذيُّ برقم: (٢٦٦٩)، وَابن حِبَّانَ برقم: (٦٢٥٦) عَنْ عَبْدَ اللهِ بن عَمْرٍو رضي الله عنه).

واتە: قسان لە بەنی ئیسرائیل بگێڕنەوەو، سەغڵەتییتان لەسەر نیە. بەڵام پێغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتێکیدا فەرموویەتی: {لاَ تُصَدِّقوا أَهْلَ الكِتَابِ وَلاَ تُكَذِّبُوهُم}، {رَوَاهُ البُخَارِيُّ برقم: (٤٤٨٥)، عَنْ أَبي هُرَيرَةَ رضي الله عنه}، واتە: بە خاوەنی کتێبەکان، نە بڵێن ڕاست دەکەنو، نە بڵێن درۆ دەکەن .

هەر بۆیەش هەم ئێمە وامانکردوەو، هەم زۆربەی تەفسیرەکان، هەندێك زانیاریی کە بەرچاوڕوونیی زیاتر دەخەنە سەر هەندێك لەو شتانەی، کە لە ئۆممەتانی پێشوودا بوون، بەهەرەیان لێوەرگرتوون، بەڵام بێگومان جگە لەوەی کە لە قورئاندا هاتوەو فەرمووده ڕاستەکانی پێغەمبەر ﷺ ڕایانگەیاندوە، هیچ شتێکی دیکە بۆ ئێمە جێی پشت بەستنو لێ دڵنیابوون نیە .

برگەی پێنجەم: هەڵوێستەکانی ئیبراهیم ﷺ:

خوا پشتیوان بێ ئێمە دوازدە (١٢) هەڵوێست لە ئیبراهیمەوە دێنین، کە ئەم برگەیە زۆرترین پانتایی لە ژیانی ئیبراهیم ﷺ دادەگرێ‌و، خوای زاناو شارەزا، باسی گەلێك هەڵوێستی ئیبراهیمی کردوە لە قورئاندا .

من بە بۆچوونی خۆم ئاوا ڕیزم کردوون، بە پێی ڕیزبەندیی کاتیی (الترتیب الزمني)، کە لە تەفسیرەکان‌و، لەو کتێبانەدا کە باسی ژیانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە گشتی‌و ئیبراهیم ﷺ بە تایبەتی دەکەن، نەمبینیوە ئاوا بەم شێوەیە ڕیز کرابن، بەڵام بەپێی سەرنجدانی من لە ئایەتەکان‌و، لە کۆی ژیان‌و بەسەرهاتی ئیبراهیم ﷺ، وام دێتە بەرچاو کە هەڵوێستەکانی ئیبراهیم، بەم ڕیزبەندییە بووبن :

هەڵوێستی یەکەم : وتووێژی لەبەر خۆیەوە، لە بارەی خوای پەروەردگارەوە، کە کێیەو چۆنە؟!

ئەمە لە ئایەتەکانی: (٧٥ – ٧٩)ی سوورەتی (الأنعام)دا، خوا ﷻ باسی کردوە، کە ئەمە دەقی ئایەتەکانە:

﴿ وَكَذَٰلِكَ نُرِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلۡمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا
جَنَّ عَلَيۡهِ ٱلَّيۡلُ رَءَا كَوۡكَبٗاۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّيۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلۡأٓفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَءَا
ٱلۡقَمَرَ بَازِغٗا قَالَ هَٰذَا رَبِّيۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمۡ يَهۡدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلضَّآلِّينَ
﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمۡسَ بَازِغَةٗ قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَآ أَكۡبَرُۖ فَلَمَّآ أَفَلَتۡ قَالَ يَٰقَوۡمِ إِنِّي بَرِيٓءٞ
مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهۡتُ وَجۡهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ حَنِيفٗاۖ وَمَآ أَنَا۠
مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿٧٩﴾ ﴾.

واتە: ئاوا بەوجۆرە موڵكی فراوانی ئاسمانەكان و زەوییمان پێشانی ئیبراهیمدان، تاكو لە بڕوا پتەوان بێ ﴿٧٥﴾ ئنجا كاتێك شەوگار دایپۆشیی ئەستێرەیەكی دی گوتی: ئەوە پەروەردگارمە، بەڵام كاتێك ئاوا بوو گوتی: من ئاوابووانم خۆشناوێن ﴿٧٦﴾ ئنجا كاتێك مانگی بە شۆقی (دڕ بە تاریكی شەوی دەری) بینی، گوتی: ئەمە پەروەردگارمە، بەڵام كاتێك ئاوا بوو، گوتی: ئەگەر بێتو پەروەردگارم (كە بە فیطرەتم دەیناسم) ڕێنماییم نەكات، بە دڵنیاییی یەوە لە كۆمەڵی سەرگەردانان دەبم ﴿٧٧﴾ ئنجا كاتێك خۆری پڕشنگداری بینی، گوتی: ئەمە پەروەردگارمە، ئەمە (لە هەموویان) گەورەترە، بەڵام كاتێك (ئەویش) ئاوا بوو، گوتی: ئەی گەلەكەم! من دوورو بەریم لەو شتانەی ئێوە دەیانكەنە هاوبەش (بۆ خوا) ﴿٧٨﴾ بێگومان من بە پاكیی‌و چاكیی، ڕووی (دڵی) خۆمم كردە ئەو كەسەی كە ئاسمانەكان‌و زەوی وەدیهێناون‌و، من لە هاوبەش (بۆ خوا) دانەران نیم ﴿٧٩﴾ .

كە ئێمە ماناو مەبەستی ئەم ئایەتانەمان بە تەفصیلْ لە تەفسیری سووڕەتی (الأنعام)دا، خستۆتە ڕوو، بۆیە لێرە باسی ناكەینەوەو، پێموایە ئەوە یەكەمین هەڵوێستی ئیبراهیمە، ئنجا وەك لە تەفسیری سووڕەتی (الأنعام)یش لە بەرگی پێنجەمی ئەم تەفسیرە كوردییە (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز)دا، باسم كردوە، وا پێدەچێ ئا ئەو قسانە كە خوا ﷻ لە ئیبراهیمەوە دەیانگێڕێتەوە، وتوێژ بووبن لەگەڵ خۆیداو، لەبەرخۆیەوە، لەبارەی خوای پەروەردگارەوە، بەرلەوەی ببێتە پێغەمبەرو، شتێكی زۆر ئاساییە كە ئیبراهیم علیه السلام بەرلەوەی ببێتە پێغەمبەر، خوای بەرزو مەزنی بەو شێوەیە نەناسیبێ، كە دوایی لە ڕێی وەحییەوە دەیناسێ، چونكە خوا ﷻ دەربارەی پێغەمبەری خاتەمیش دەفەرموێ:

﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ ﴿٥٢﴾﴾ الشورى

ئنجا ئەگەر بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ وابێ، كە پێش ئەوەی وەحیی خوای بۆ بێ، نەیزانیبێ: بەرنامە چییەو ئیمان چییە؟ ئەو هەڵوێستەی ئیبراهیمیش علیه السلام شتێكی گونجاوە كە زانیویەتی: گەردوون‌و خۆی‌و دەوروبەری، پەروەردگارو بەدیهێنەرو خاوەنێكی هەیە، بەڵام ئەگەر نەزانێت پەروەردگارو بەدیهێنەرو

خاوەنەکەی چییەو، چۆنەو، سیفەتەکانی چین؟ پێش ئەوەی وەحیی بۆ بێت، شتێکی ئاسایی‌و سروشتیی‌و چاوەڕوانکراوە .

هەڵوێستی دووەم : وتوویژی لەگەڵ بابیدا ، لە بارەی خوای بەرزو مەزنەوە :

کە ئەوە لە سووڕەتی (الأنعام) لە ئایەتی ژمارە (٧٤)دا هاتووە، دەفەرمووێ:

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّىٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾﴾، واتە: کاتێك ئیبراهیم بە ئازەری بابی گوت: ئایا بتان دەکەیە پەرستراو! من خۆت‌و گەلەکەت لە گومڕاییەکی ڕووندا دەبینم .

کە لێرەدا بە کورتیی باسی دەکات، بەڵام لە سووڕەتی (مریم)دا، لە ئایەتەکانی: (٤١ – ٥٠)دا، بە تەفصیلْ ئەو مشتومڕو وتوویژەی نێوان ئیبراهیم‌و بابی، باسکراوە، کە دەفەرمووێ :

﴿وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِبْرَٰهِيمَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِى عَنكَ شَيْـًٔا ﴿٤٢﴾ يَٰٓأَبَتِ إِنِّى قَدْ جَآءَنِى مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَٱتَّبِعْنِىٓ أَهْدِكَ صِرَٰطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَٰٓأَبَتِ لَا تَعْبُدِ ٱلشَّيْطَٰنَ ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَبَتِ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَٰنِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنْ ءَالِهَتِى يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ۖ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ ۖ وَٱهْجُرْنِى مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَٰمٌ عَلَيْكَ ۖ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّىٓ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ بِى حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَأَدْعُوا۟ رَبِّى عَسَىٰٓ أَلَّآ أَكُونَ بِدُعَآءِ رَبِّى شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا ٱعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾﴾.

واتە: (خوا ﷻ دەفەرمووێ:) لە کتێبدا یادی ئیبراهیم بکەوە، بێگومان ئەو هەم صیدیق بوو، هەم پێغەمبەر بوو، {(صِدِّيق)، واتە: زۆر بە ڕاستدانەر،

یاخود زۆر ڕاستگۆ، (نبي) واتە: هەواڵ پێدراوو پێغەمبەر کە وەحیی بۆ دێت} کاتێك بە بابی گوت: ئەی بابە! بۆچی شتێك دەپەرستی کە نە دەبیستیو نە دەبینیو هیچ سوودێکت پێناگەیەنێ ؟ ئەی بابە ! من زانیارییەکم بۆ هاتوە، کە تۆ بۆت نەهاتوە، شوێنم بکەوە، ڕێیەکی ڕێكو ڕاستت پێشاندەدەم، ئەی بابە! شەیتان مەپەرستە، بێگومان شەیتان سەرپێچییکار بوو بۆ خوای خاوەن بەزەیی، ئەی بابە! من مەترسییم هەیە کە لەلایەن خوای خاوەن بەزەییەوە ئازارو سزات تووش ببیو ببیە دۆستی شەیتان، (ئنجا) بابی گوتی: ئەی ئیبراهیم ! ئایا تۆ دەستبەرداری پەرستراوەکانی من دەبی؟ ئەگەر دەست هەڵنەگری، بەرد بارانت دەکەم، بڕۆ زۆر دووربکەوەوە لێم، ئیبراهیم گوتی: سەلامەت لێبێ، داوای لێبوردنت بۆ لە پەروەردگارم دەکەم، بێگومان ئەو بۆ من مشوورخۆرەو، لەگەڵم بەخشندەو خاوەن کەرەمە، من دووریی لە ئێوە دەگرمو لەوەی کە لە جیاتی خوا لێیان دەپاڕێنەوەو، لە پەروەردگاریشم دەپاڕێمەوە، ئومێدم وایە کە بەدبەخت نەبم، لەمەڕ ئەو پاڕانەوەی کە لە خزمەت پەروەردگارمدا دەیکەم، (واتە: ئومێدم وایە وەڵامم بداتەوە)، ئنجا کاتێك ئیبراهیم کەناری لێگرتنو، لێیان دوورکەوتەوە، لەوەی کە دەیانپەرست لە جیاتی خوا، ئێمە ئیسحاقو دواتر یەعقووبیشمان پێدا (دیارە یەعقووب کوڕی ئیسحاق بووە)، هەر کامێکیشیانمان کردە پێغەمبەرو، لە بەزەیی خۆمان پێمان بەخشینو، مەدحو ناوێکی بەرزمان بۆ پەیدا کردن (واتە: لە نێو خەڵکی ڕۆژگاری خۆیانو، هی دوای خۆیاندا) .

<u>هەڵوێستی سێیەم</u> : وتوویژی ئیبراهیم لەگەڵ بابیو گەلەکەیدا ، لە ئووری کلدانییەکاندا :

ئەم وتوویژەی ئیبراهیم ﷺ بە تایبەت لەگەڵ بابیو، بەگشتیی لەگەڵ گەلەکەیدا، لەم سوورەتانەی خوارەوەدا هاتوە :

١/ سوورەتی (الأنبياء) (٥١ – ٧٣) .

٢/ سوورەتی (الشعراء) (٦٩ – ٨٩) .

٣/ سوورەتی (الصافات) (٨٣ – ١١٣) .

٤/ سـوورەتی (الزخـرف) (٢٦ – ٢٨).

٥/ سـوورەتی (العنكبوت) (١٦ – ٢٧).

٦/ سـوورەتی (الأنعام) (٨٠ – ٨٣).

ئنجـا ئێـمـە وەك نـموونـەیـەك، بـە كـورتیـی سـەرنـجێـك لـە ئـایـەتـەكـانـی (٥١ – ٧٣)ی سـوورەتی (الأنبیـاء)، دەدەین كـە خـوا ﷻ دەفـەرموێ :

﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَآ إِبْرَٰهِيمَ رُشْدَهُۥ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِۦ عَٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا
هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِىٓ أَنتُمْ لَهَا عَٰكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا لَهَا عَٰبِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ
كُنتُمْ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا بِٱلْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ ٱللَّٰعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ
بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلَّذِى فَطَرَهُنَّ وَأَنَا۠ عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٦﴾
وَتَٱللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَٰمَكُم بَعْدَ أَن تُوَلُّوا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ جُذَٰذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ
لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا۟ مَن فَعَلَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَآ إِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا۟
سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُۥٓ إِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا۟ فَأْتُوا۟ بِهِۦ عَلَىٰٓ أَعْيُنِ ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ
﴿٦١﴾ قَالُوٓا۟ ءَأَنتَ فَعَلْتَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَا يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا
فَسْـَٔلُوهُمْ إِن كَانُوا۟ يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوٓا۟ إِنَّكُمْ أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ
﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا۟ عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰٓؤُلَآءِ يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ
مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن
دُونِ ٱللَّهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟ حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓا۟ ءَالِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا
يَٰنَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾
وَنَجَّيْنَٰهُ وَلُوطًا إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ

نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَٰلِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِمْ فِعْلَ ٱلْخَيْرَٰتِ وَإِقَامَ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءَ ٱلزَّكَوٰةِ وَكَانُوا۟ لَنَا عَٰبِدِينَ ﴿٧٣﴾ ﴾.

ئەم وتوویژەی نێوان ئیبراهیم ﷺ لەگەڵ بابی دا بە تایبەتیی‌و، لە بەرانبەر گەلەکەی دا بەگشتیی، نموونەیەکە لەو وتوویژانەی کە خوا ﷻ لەو شەش سووڕەتەدا کە ئاماژەم پێدان، هێناویەتی، خوا ﷻ دەفەرمویٚ :

ئێمە پێشتر ئیبراهیممان سەر ڕاست کردبوو، سەر ڕاستییمان پێبەخشیبووو، ئێمە پێی زانابووین، کاتێك کە بە بابی‌و گەلەکەی خۆی گوت: ئەو بتانە چین، ئێوە دەمێننەوە لەسەر پەرستنیان؟ گوتیان: باب‌و باپیرانمان‌و پێشینانمان وا بینیون، کە هەر پەرستەری ئەوان بوون، فەرمووی: خۆتان‌و باو باپیرانتان لە گومڕاییەکی ئاشکرادا بوون، گوتیان: قسەی هەقت بۆ هێناوین (بە جیددیی وا دەڵێی)، یان تۆ لە گاڵتەکەرانی‌و گاڵتەمان لەگەڵ دەکەی؟ فەرمووی: بەڵکو پەروەردگارتان پەروەردگاری ئاسمانەکان‌و زەوییە، کە پەیدای کردوون‌و، من لەسەر ئەو ڕاستییەتان ، لە شایەدانم (شایەدیی دەدەم)، سوێندیش بە خوا، دوای ئەوەی کە ئێوە دەڕۆن، من فێڵێك لە بتەکانتان دەکەم‌و چاریان دەکەم (دەیانشکێنم)، (لە دڵی خۆیدا وایگوتوە)، ئنجا هەموویانی وردو خاش کردن، جگە لە گەورەکەیان، بۆ ئەوەی بۆ لای بگەڕێنەوە، (بە حیسابی خۆیان لێی بپرسن کێ وای لەو پەرستراوانەی دیکە کردوە ؟)، (کە گەڕانەوە) گوتیان: کێ وای لە پەرستراوەکانمان کردوە، بێگومان ئەو لە ستەمکارانە؟ گوتیان: گوێمان لە گەنجێك بوو (گوێبیستی گەنجێك بووین) باسی دەکردن، ئەو گەنجەش پێی دەگوترێ: ئیبراهیم، (دیارە ئەو کاتە ئیبراهیم، ناوی زۆر نەڕۆیشتوە، واش پێدەچێ پێش پێغەمبەرایەتیی بووبێ)، گوتیان: بیهێنن بە بەرچاوی خەڵکەوە، بۆ ئەوەی خەڵکیش ببینن (کە ئێمە سزای دەدەین‌و لێپرسینەوەی لەگەڵ دەکەین)، گوتیان: ئەی ئیبراهیم! تۆ وات لە پەرستراوەکانی ئێمە کردوە ؟ گوتی: بەڵکو گەورەکەیان وایکردوە، لێیان بپرسن، ئەگەر قسە دەکەن ! (لێرەدا ئیبراهیم شتێکی ناڕاستی نەگوتوە، بەڵکو مەبەستی ئەوە بووە: ئەگەر قسە بکەن، دیارە گەورەکەیان کردوویەتی‌و ڕازی نەبووە، ئەوانی دیکە لەگەڵی

بپەرسترێن، ئەدی خوا ﷻ چۆن ڕازی دەبێ پەرستراوەکانی دیکە ببرێنە ئاستیو بکرێنە هاوبەشی؟)، ئەوان گەڕانەوە بۆ لای خۆیان گوتیان: ئێوە ستەمکارن، (بیریان کردەوەو چاویان بە خۆیاندا گێڕایەوەو گوتیان: ئێوە ستەمکارن، ڕاست دەکات: ئەوانە قسە ناکەن!)، دوایی هەڵگەڕانەوە سەر سەریان، (پێشێ خەریك بوو ڕاست ببنەوەو، وەك بەشەر بیربکەنەوە، کە سەرکۆنەی خۆیانیان کرد، بەلاّم دووبارە جارێکی دیکە سەراوبن بوونەوە، چوونەوە سەر سەریانو هەڵگەڕانەوە)و گوتیان: تۆ دەزانی: ئەوانە قسە ناکەن! گوتی: ئەدی چۆن لە جیاتی خوا، شتانێك دەپەرستن کە نە سوودتان پێدەگەیەننو نە زیانیشتان لێ دەدەن (نە قسە دەکەن)؟ ئۆف بۆ ئێوە (حەیف بۆ ئێوە! هاوار بۆ ئێوە!) لەسەر ئەوەی دەیپەرستن لە جیاتی خوا، ئایا نافامن؟ گوتیان: بیسووتێننو پەرستراوەکانتان سەربخەن، ئەگەر دەتانەوێ شتێك بکەن، (دیارە خوا ﷻ ئەوەی هەموو پێچاوەتەوە، کە: خراوەتە نێو مەنجەنیقەوەو، هەڵدراوەتە نێو ئاگرو، ئاگریان بۆ کردۆتەوەو، چەند ڕۆژان بڵێسەی بەرزبۆتەوە، ئەوەی هەموو پێچاوەتەوە)، گوتمان: ئەی ئاگر! سارد بەو سەلامەتبە لەسەر ئیبراهیمو، پیلانێکیان لە دژ گێڕا، بەلاّم ئێمە ئەوانمان وا لێکردن، کە زیانبارو دۆڕاو بنو ئیبراهیم دەرباز بکەین، خۆیو لووطمان بۆ ئەو سەرزەمینەی کە پیتو پێزمان تێخستبوو، بۆ جیهانییان دەرباز کردن (کۆچیان کرد)، ئیسحاقو یەعقووبیش بە دوایدا، پێمان بەخشینو، هەر کامێکیشیانمان لە صالحان گێڕانو کردمانن بە پێشەوا، کە بە فەرمانی ئێمە، خەڵك ڕێنمایی بکەن بەرەو ڕێی خواو، سروشمان بۆ کردن: کە چاکان ئەنجام بدەنو، نوێژ بەرپابکەنو، زەکات بدەنو، ئەوان بەندەی باش بوون بۆ ئێمە (تەنیا بەندایەتییان بۆ خوای بەرز دەکرد) .

هەڵوێستی چوارەم : وتووێژێکی ئیبراهیم لەگەڵ حوکمڕانێکی خۆ بە پەروەردگارزاندا، لە بارەی یەکتایی خواوە :

ئەم بەسەرهاتەی ئیبراهیم ﷺ لە سوورەتی (البقرة) لە ئایەتی (٢٥٨)دا هاتوەو، کتێبە مێژووییەکانیش دەڵێن : ئەو حوکمڕانە خۆ بەزلگرە ناوی (نمرود

بن كنعان) بووە، وەك (إبن كثير) لە (قِصَصُ الأَنبِياءِ)دا، دەڵێ: (قَالَ المُفَسِّرُون وَغَيرَهُم مِنَ عُلَماءِ النَّسَبِ وَالأَخْبَار: وَهَذَا المَلِكُ هُوَ مَلِكُ بَابلِ وَاسْمُهُ: النمرود بن كنعان بن كوش بن سام بن نوح، وَاسْتَمَرَّ فِي مُلْكِهِ أَربَعَ مِئَة سَنَة)[1]، واتە: مانا ڕوونكەرەوەكانی قورئانو جگە لەوان: زانایانی ڕەچەڵەكو هەواڵەكانیش گوتوویانە: ئەو پادشایە، پادشای شاری بابل بووە، ناوی نەمروودی كوڕی كەنعانی كوڕی كووشی كوڕی سامی كوڕی نووح بووەو، چوار سەد (٤٠٠) ساڵ لە حوكمڕانییدا بەردەوام بووە .

ئەو ئایەتەی سووڕەتی (البقرة)ش كە ئاماژەی بەو بەسەرهاتە كردوە، دەفەرموێ: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِـۧمَ فِى رَبِّهِۦٓ أَنْ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّىَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحْىِۦ وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأْتِى بِٱلشَّمْسِ مِنَ ٱلْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ ٱلْمَغْرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِى كَفَرَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ ﴾.

واتە: ئایا سەرنج نادەیە ئەو كەسەی كە دەربارەی پەروەردگاری، لەگەڵ ئیبراهیمدا مشتومڕو موجادەلەی كرد؟ كاتێك كە ئیبراهیم فەرمووی: پەروەردگاری من ئەو كەسەیە كە دەژیەنێو دەمرێنێ، (ژیان بە خەڵك دەداتو مەرگیشیان بەسەردا دێنێ)، ئەو پادشاو حوكمڕانەش كە خوا موڵكو حوكمڕانیی پێدابووو، دەسەڵاتداری كردبوو (بۆ تاقیكردنەوەی) گوتی: منیش دەژیەنمو دەمرێنم ! {لە كتێبەكاندا هاتوە: نەمروود كابرایەكی هێنا كە مەحكووم كرابوو بە لەسێدارەدان، گوتی: ئەمە لە حوكمی مردوو دایە، بڕۆ ئازادم كردو، زیندووم كردەوە، كابرایەكی بێ خەتا (و تاوان)شی هێنا، گوتی: ئەمەش زیندوو نیە؟ ئنجا فەرمانیدا: لە ملیانداو كوشتیان، گوتی: ئەمەش زیندوو بوو، ئەوە مراندم، كەواتە: منیش دەژیەنمو دەمرێنم، كە بێگومان ئەوەی حوكمڕانە خۆ بەزلگرە كردوویەتی، سەفسەتەو چەواشەكاریی بووە، چونكە

١) ص ١٣٥.

ئیبراهیم ﷺ مەبەستی ئەوە بووە کە خوا ژیان بە مرۆڤەکان دەبەخشێ، پاشان مردنیان بەسەردا دێنێت، نەك بە ناهەق خەڵك بکوژێ‌و، کەسێك کە زیندانیی کراوە، ئازادی بکات، ئەوە ژیان پێدان نیە، بە هەرحاڵ، ئیبراهیم دەیگوێزێتەوە بۆ بەڵگەیەکی ڕوونتر، کە نەتوانێ ئەو چەواشەکاریی‌و سەفسەتەیەی تێدا بکات} و، ئیبراهیم گوتی: پەروەردگاری من هەموو ڕۆژێك خۆر لە ڕۆژهەڵاتەوە هەڵدێنێ، تۆ (یەك جار) لە خۆرئاواوە ڕۆژ بێنە (پێچەوانەی ئەوەی کە خوا دایناوە)، یەکسەر ئەوەی کە بێبڕوا بوو سەرسام بوو، دەستەوسان بوو، (زاری بوو بەتەلەی تەقیو)و خوا کۆمەڵی ستەمکاران ناخاتە سەر ڕاستە ڕێ، (لەبەر زوڵم‌و ستەم‌و خراپەکەیان).

<u>هەڵوێستی پێنجەم</u>: کۆچکردنی ئیبراهیم لە عێراقەوە بۆ شام، لەگەڵ لووطدا:

کە لە (پەیمانی کۆن)دا دەڵێ لووط ﷺ برازای (کوڕی برای) ئیبراهیم بووە، ئەم هەڵوێستەش لە چەند شوێنێك دا ئاماژەی پێکراوە، بۆ وێنە:

لە سووڕەتی (العنكبوت)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٌۘ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّيٓۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلْكِتَٰبَ وَءَاتَيْنَٰهُ أَجْرَهُۥ فِي ٱلدُّنْيَاۖ وَإِنَّهُۥ فِي ٱلْـَٔاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾﴾.

واتە: لووط بڕوای پێهێنا (بە ئیبراهیم)و ئیبراهیم گوتی: من بەرەو پەروەردگارم کۆچ دەکەم، بێگومان هەر ئەو زاڵی کارزانە، ئێمەش ئیسحاق‌و یەعقووبمان پێدان (بە ئیبراهیممان بەخشین)و لە وەچەی ئەودا پێغەمبەرایەتیی‌و کتێب‌و شەریعەتمان هێشتەوە (وامانکرد ئەوانەی کە لە وەچەی ئەون، هەم پێغەمبەرایەتییان هەبێ، هەم شارەزایی کتێب‌و شەریعەتی خوایان هەبێ)و پاداشتی دنیامان پێداو، لە دواڕۆژیشدا لە چاکانە.

هەروەها لە سوورەتی (الأنبياء)دا، خوا ﷻ دەفەرمویٚ: ﴿ وَنَجَّيْنَـٰهُ وَلُوطًا إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلَّتِى بَـٰرَكْنَا فِيهَا لِلْعَـٰلَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَـٰلِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنَـٰهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا ... ﴿٧٣﴾ ﴾.

واتە: خۆی‌و لووطمان دەربازکردن بەرەو ئەو سەرزەمینە کە بۆ جیهانییان بەرەکەتدارو بەرهەمدار کردوە، ئیسحاق‌و یەعقووبیشمان بە زیادە پێدان‌و، هەر کامێکیشیانمان لە صالْحان گێڕان‌و، کردمانن بە پێشەوا، کە بە فەرمانی ئێمە خەڵکی ڕێنمایی بکەن ... .

(إبن كَثير) دەڵێ[1]: (سَارَة، سَارَاي، سَارَا: إبنة مَلِكِ حَرَّان وَاسْمُهُ: هارَان، والمَشْهُورُ أَنَّها ابنة عَمِّهِ هارَان الَّتِي تُنْسَبُ إِلَيْهِ حَرَّان، وَمَنْ زَعَمَ أَنَّها ابنة أَخيهِ هارَان أُخْتُ لُوط، فَقَدْ أَبْعَدَ النَّجعَة، وَقَالَ بِلا عِلْمٍ، وَمَنِ ادَّعَى أَنَّ تَزويجَ بِنتِ أَخيهِ كانَ انذاكَ مَشْرُوعاً، فَلَيْسَ لَهُ عَلَى ذَلِكَ دَلِيل).

واتە: سارە، سارای، یان سارا: کچی پادشای حەڕان بووە، ئەو پادشایە ناوی هاران بووەو، ئەوەی کە باوە ئەوەیە کە سارا کچی مامی بووە، کە مامی ناوی هاران بووەو ناوچەی حەڕان بە ناو هارانەوە کراوە، بەڵام هەر کەسێك کە پێی وابێ کە سارا برازای بووە، {کچی برایەکەی بووە، کە ناوی هاران بووەو خوشکی لووط بووە، وەك چۆن لووط برازای بووە، ساراش خوشکی لووط بووەو هەردووکیان کچ‌و کوڕی هاران بوون، کە دەکاتەوە برای ئیبراهیم ؑ، دەڵێ: هەر کەسێك وا بزانێ}، ئەوە لە ڕاستیی دوورکەوتۆتەوەو قسەیەکی کردوە کە هیچ زانیاریی لەبارەیەوە نیەو، هەر کەسێك ئیدیعای ئەوە بکات، کە ئەو کاتە بە هاوسەرگرتنی برازا (کچی برا) لەوکاتەدا ڕەوا بووە، ئەوە هیچ بەڵگەیەکی لەوبارەوە نیە .

شایانی باسە لە (پەیمانی کۆن)دا نەهاتوە، کە سارا کچی کێیە؟ زۆرم تەماشا کرد، هەر دەڵێ: سارای هێنا، بەڵێ ئەوە لە سەرچاوە مێژووییە ئیسلامییەکاندا هاتوە، بەڵام بە تەئکید ئەویش دیسان نەبراوەتەوە، سەر هیچ فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ، لەبەرئەوە جێی لێ دڵنیابوون‌و پشت پێ بەستن نیە .

١) قصص الأنبياء، ص ١٣٥و ١٣٦.

هەڵوێستی شەشەم : کۆچکردنی ئیبراهیم عليه السلام بۆ میسر :

ئەم کۆچکردنە (چوونی بۆ میسر) لە قورئاندا باس نەکراوە، بەڵام لە پەیمانی کۆن (تەورات)دا هاتوە، لە ژێر ناوونیشانی: (أبرام في ديار مصر)[1]، واتە: ئیبراهیم لە وڵاتی میسر، ئنجا لە پەیمانی کۆندا دەڵێ: لەو سەفەرەیدا لووطیشی لەگەڵ چووە بۆ میسر، بەڵام ئەوەی کە ئێمە لەوبارەوە پشتی پێدەبەستین و لێی دڵنیاین، ئەوەیە کە ئەو بەسەرهاتە لە فەرمایشتی پێغەمبەریشدا ﷺ هاتوە، کە ئەمە دەقەکەیەتی :

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی :

{لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، إِلاَّ ثَلاَثَ كَذَبَاتٍ: ثِنْتَيْنِ مِنْهُنَّ فِي ذَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: قَوْلُهُ: ﴿فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ۝٨٩﴾ الصافات، وَقَوْلُهُ: ﴿قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ ... ۝٦٣﴾ الأنبياء، وَقَالَ: بَيْنَا هُوَ ذَاتَ يَوْمٍ وَسَارَةُ، إِذْ أَتَى عَلَى جَبَّارٍ مِنَ الْجَبَابِرَةِ فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ هَهُنَا رَجُلاً مَعَهُ امْرَأَةٌ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ، فَسَأَلَهُ عَنْهَا، فَقَالَ: مَنْ هَذِهِ قَالَ: أُخْتِي، فَأَتَى سَارَةَ، قَالَ: يَا سَارَةُ! لَيْسَ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ مُؤْمِنٌ غَيْرِي وَغَيْرُكِ، وَإِنَّ هَذَا سَأَلَنِي فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّكِ أُخْتِي، فَلاَ تُكَذِّبِينِي فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا، فَلَمَّا دَخَلَتْ عَلَيْهِ، ذَهَبَ يَتَنَاوَلُهَا بِيَدِهِ، فَأُخِذَ فَقَالَ: ادْعِي اللَّهَ لِي، وَلاَ أَضُرُّكِ فَدَعَتِ اللَّهَ، فَأُطْلِقَ ثُمَّ تَنَاوَلَهَا الثَّانِيَةَ، فَأُخِذَ مِثْلَهَا أَوْ أَشَدَّ فَقَالَ: ادْعِي اللَّهَ لِي وَلاَ أَضُرُّكِ فَدَعَتْ، فَأُطْلِقَ فَدَعَا بَعْضَ حَجَبَتِهِ، فَقَالَ: إِنَّكُمْ لَمْ تَأْتُونِي بِإِنْسَانٍ، إِنَّمَا أَتَيْتُمُونِي بِشَيْطَانٍ فَأَخْدَمَهَا هَاجَرَ فَأَتَتْهُ، وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ، مَهْيَا؟! قَالَتْ رَدَّ اللَّهُ كَيْدَ الْكَافِرِ (أَوِ الْفَاجِرِ) فِي نَحْرِهِ، وَأَخْدَمَ هَاجَرَ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: تِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ}[2].

---

١) سفر التكوين، الإصحاح ١٢، ص ٣٤ و ٣٥.

٢) أخرجه البخاري، برقم (٣٣٥٨) واللفظ له، و مسلم برقم (٢٣٧١).

ئێمە دەزانین کە ئەمە لە کاتی چوون‌و سەفەری ئیبراهیمدا عليه السلام بووە بۆ میسر، چونکە ئاشکرایە هاجەر میسرییە، هەروەك لە فەرمایشتی ڕاست‌و بێ پێچ‌و پەنای پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، کە لە صەحیحی بوخاریی دا هاتوە، لێرەدا باسی ئەوەی تێدا نیە کە لووطیشی لەگەڵدا بووبێ، بەڵام باسی ئەوە کراوە کە ساراشی لەگەڵدا بووە، فەرموودەکە ئاوا دەست پێدەکات‌و دەفەرموێ :

ئیبراهیم هەرگیز درۆی نەکردوە، مەگەر سێ درۆ، دوویان لەو سێیانە لەپێناوی خوادا بوون :

١/ کە گوتی: ﴿فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾﴾ الصافات، واتە: (ئیبراهیم) گوتی: من نەخۆشم، کاتێك گەلەکەی دەچوون بۆ دەرێ، (دەبێ ئەو ڕۆژە بۆنەو یادێك بووبێ)، ئیدی بەو بیانووە خۆی هێشتەوەو، دوایی ئەوە بوو کە بتەکانی شکاندن، وەك لە سووڕەتی (الأنبياء)دا باسکراوە .

٢/ ئەو قسەیەی کە گوتی: ﴿قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ إِن كَانُوا۟ يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾﴾ الأنبياء، کە لێیان پرسی ئەی ئیبراهیم! ئایا تۆ ئەو بتانەت شکاندوون؟ ئەویش گوتی: بەڵکو بتە گەورەکەیان وایکردوە (شکاندوونی)، لێیان بپرسن، ئەگەر قسە دەکەن ؟.

٣/ سێیەمیان لە کاتێکدا بوو، ڕۆژێك خۆی‌و سارا بوون، چوو بۆ لای ملهوڕێك لە ملهوڕەکان (مەبەست پێی حوکمڕانێکی بە زەبرو زۆرو خۆسەپێنە)، بەو حوکمڕانە ملهوڕە گوترا: پیاوێك هاتوە ئافرەتێکی لەگەڵدایە لە جوانترین خەڵکە، (لێرەدا نەیگوتوە: کە ئەو حوکمڕانە ملهوڕە خەڵکی کوێ بووە؟ بەڵام لە دوایی دا بۆمان ڕوون دەبێتەوە، کە خەڵکی میسر بووە)، ئەو حوکمڕانە ملهوڕە بە دوای ئیبراهیمیدا ناردو، دەربارەی سارا (ی هاوسەری) لە ئیبراهیمی پرسی: ئەوە کێیە؟ ئەویش گوتی: خوشکمە (درۆیەکەی ئیبراهیم لێرەدایە)، دوایی کە ئیبراهیم چۆوە لای سارا گوتی: ئەی سارا! لەسەر ڕووی زەوی هیچ بڕوادارێك نیە، جگە لە خۆم‌و خۆت، (واتە: با تۆ هاوسەریشم بی، بەڵام لەڕووی ئیمانەوە: من‌و تۆ خوشك‌و برای ئیمانیی یەکدین، ئەگەر مەسەلەی هاوسەرایەتیی لێ بەریە دەرێ)، ئەو

حوكمڕانەش لەبارەی تۆوە پرسیاری لێكردم، منیش هەواڵم پێدا كە تۆ خوشكمی، ئنجا بە درۆم مەخەوە، (درۆم مەدە پاڵو مەڵێ ڕاست نیە)، حوكمڕانەكە لە دوای سارای نارد، كاتێك سارا چووە ژووری ئەو شوێنەی كە حوكمڕانەكە لێی بوو، دەستی بۆ برد (ویستی دەستی بگەیەنێتێ)، بەڵام دەستی گیراو ڕەق بوو، حوكمڕانەكە بە سارای گوت: لە خوا بپاڕێوەو زیانت پێ ناگەیەنم، ئەویش لە خوا پاڕایەوەو دەستی بەربوو (چاك بۆوە)، دووبارە جاری دووەم دەستی بۆ برد، دیسان وەك پێشوو (یاخود توندتریش) دەستی گیرا، دووبارە حوكمڕانەكە بە سارای گوت: داوا بكە لە خوا دەستم بەربێو چاك بێتەوە، زیانت پێ ناگەیەنم، ئەویش لە خوا پاڕایەوەو دەستی بەربوو (چاك بۆوە)، دوایی ئەو حوكمڕانە هەندێك لە پاسەوانەكانی خۆی بانگكردن، گوتی: ئێوە ئینسانێكتان بۆ لای من نەهێناوە، بەڵكو شەیتانێكتان هێناوە! بیبەنە دەرێو هاجەریشی پێدا، كە وەك كارەكەر لەگەڵیدا بێتو خزمەتی بكات، سارا هاتەوە بۆ لای ئیبراهیم، لەو كاتەدا ئیبراهیم نوێژی دەكرد، ئیبراهیم بە دەست ئاماژەی پێدا (گوتی: هەواڵ چییە؟)، گوتی: خوا فێڵی ئەو كافرو تاوانبارەی گێڕایەوە بۆ خۆیو هاجەریشی بە من بەخشی وەك كارەكەر، وەك كەسێك كە خزمەتم بكات .

ئەبو هورەیرە كە ئەوەی گێڕایەوە، گوتی: ئا ئەوە دایكتانە ئەی (بني ماءِ السَّماءِ).

(بنو ماءِ السَّماءِ) ناوێك بووە بۆ عەرەب بە گشتی، واتە: ئەو ئافرەتە هەڵكەوتوە بووە كە ئیسماعیلی لێ بووەو، دواتریش ئیسماعیل گەلی عەرەبی لێ وەپاش كەوتوە، بە تایبەت عەرەبی موستەعرەبە .

لێرەدا هەرچەندە پێغەمبەری خوا ﷺ وشەی درۆی بۆ ئیبراهیم بەكارهێناوە، بەڵام لە ڕاستییدا هەر كامێك لەو سێ قسەیەی ئیبراهیم، تەئویل هەڵدەگرنو، تەنیا ڕواڵەتیان درۆیە، ئەگەرنا درۆ نین :

١) كاتێك كە گەلەكەی بۆنەیەكیان هەبووە، بچنە دەرێ، دەبێ بۆنەیەكی دیندارییانەی بتپەرستانەی خۆیان هەبوو بێ، ئنجا داوایان لە ئیبراهیم

کردوە لەگەڵیان بچێتە دەرێ، کە گوتوویەتی: ﴿إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾﴾، من نەخۆشم، واتە: دڵم نەخۆشەو نارەحەتە، بەهۆی ئەوەوە کە ئێوە بتان دەپەرستن .

٢- کە گوتوویەتی : ﴿بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ إِن كَانُوا۟ يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾﴾الأنبياء، بەڵکو گەورەکەیان کردوویەتی، لێیان بپرسن: ئەگەر قسە دەکەن !

لێرەدا هەندێك لە زانایان دەڵێن: ئیبراهیم گوتوویەتی: ئەگەر قسە بکەن، ڕاستە گەورەکەیان کردوویەتی، ئنجا بە ئاشکرا دیارە مەبەستی ئەوە بووە کە ئەو بتە گەورەیە ڕازیی نەبووە، ئەو بتە گچکانە لەگەڵیدا بپەرسترێن، ئەدی خوای بێ هاوتا چۆن ڕازییە جگە لە خۆی، لەگەڵیدا بپەرسترێ، کەواتە: ئەویش دیسان بە تەئویل ڕێی تێدەچێ کە: بە توانجو بە تەوسەوە وای پێگوتبن .

٣) کاتێك گوتووشیەتی : سارا خوشکمە، وەك بۆخۆشی دەڵێ : لەو کاتەدا لەسەر ڕووی زەوی هەر خۆیو سارای هاوسەری بڕوادار بوون، بۆیە کە گوتوویەتی : خوشکمە، واتە : لە ڕووی ئیمانەوە، بەس منو ئەو ئافرەتە هەین، کە ئەگەر مەسەلەی نیکاحو هاوسەرگیریی لێ بچێتە دەرێ، مانای وایە: خوشكو برای ئیمانیی یەکدین .

کەواتە: لێرەدا پێغەمبەر ﷺ ڕواڵەتی قسەکەی ئیبراهیم باس دەکات، کە لە ڕواڵەتدا قسەکان پێچەوانەی واقیع بوون، بەڵام وەك گوتم: ئەگەر لە نێوەڕۆکەکەیان بفکرین بە تەئویل، قسەکانی قسەی ڕاست بوون .

لێرەدا بە پێویستی دەزانم: ئاماژە بەوە بکەم کە لە (پەیمانی کۆن)دا، (سفر التكوين، الإصحاح ١٢)دا[1]، چەند قسەیەکی ناشایستە لەبارەی ئیبراهیمەوە هاتوون، ئنجا بۆ ئەوەی ئەگەر کەسێك ویستی لەو مەسەلەیەدا لە پەیمانی کۆن بکۆڵێتەوە، ئەوە ئاگاداری دەکەمەوە :

---

١) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، ص٣٤.

لەوێدا هاتوە : گوایە ئیبراهیم ﷺ بۆیە گوتوویەتی: سارا خوشکمە، تاکو سارا بکاتە بەلاگێڕەوەی خۆی و ئەو کافرە تەماعی تێبکاو، بەهۆی ئەوەوە ئیبراهیم سەلامەت بێ و ئازار نەدرێ! کە ئەوە مسوڵمانێکی ئاسایی لە خۆی ناوەشێنێتەوە، بەلام بە داخەوە (پەیمانی کۆن) لەو جۆرە شتانەی تێدا هەن، دەربارەی ئیبراهیم و ﷺ دەربارەی پێغەمبەرانی دیکەش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، واش پێدەچێ ئەو کەسانەی ئەو شتانەیان نووسیونەوەو ڕێکخستوون، لە هەمبانەی خۆیاندا گوێزیان ژماردوون و، هەندێك شتیان پاڵداوەتە لای پێغەمبەران، کە لە خۆیانیان وەشاوەتەوەو، پێیان وابووە لەوانیش دەوەشێتەوە .

<u>هەڵوێستی حەوتەم</u> : نیشتەجێکردنی هاجەرو ئیسماعیلی کوڕی لە شوێنی شاری مەککەی ئێستا :

وەك لە ئایەتی (٣٧)ی سووڕەتی (إبراهيم)دا هاتوە، کە خوا ﷻ دەفەرموێ:

﴿رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَشۡكُرُونَ ٣٧﴾.

ئیبراهیم ﷺ لە خوا دەپاڕێتەوەو دەفەرموێ: من بەشێك لە وەچەی خۆم لە شوێنێکی بێ کشتوکاڵ و دەرامەت، لەلای ماڵی قەدەغەکراوی تۆدا، نیشتەجێ کردوە، (واتە: لەو شوێنەی کە ماڵی قەدەغەکراوی تۆی، بە فەرمانی تۆ لێ بنیات دەنێم) .

ئەم بەسەرهاتە لە (صحيح البخاري)دا، بە درێژیی هاتوە، بوخاریی بە دوو ڕیوایەتیش هێناویەتی، بە ژمارە: (٣٣٦٤)و، بە ژمارە: (٣٣٦٥) هێناویەتی، ئەمەش دەقی ڕیوایەتی یەکەم :

{عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَوَّلَ مَا اتَّخَذَ النِّسَاءُ الْمِنْطَقَ مِنْ قِبَلِ أُمِّ إِسْمَاعِيلَ، اتَّخَذَتْ مِنْطَقًا لَتُعَفِّيَ أَثَرَهَا عَلَى سَارَةَ، ثُمَّ جَاءَ بِهَا إِبْرَاهِيمُ، وَبِابْنِهَا إِسْمَاعِيلَ وَهِيَ تُرْضِعُهُ حَتَّى وَضَعَهُمَا عِنْدَ الْبَيْتِ عِنْدَ دَوْحَةٍ، فَوْقَ زَمْزَمَ فِي أَعْلَى الْمَسْجِدِ، وَلَيْسَ بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ، وَلَيْسَ بِهَا مَاءٌ، فَوَضَعَهُمَا هُنَالِكَ، وَوَضَعَ

عِنْدَهُمَا جِرَابًا فِيهِ تَمْرٌ وَسِقَاءً فِيهِ مَاءٌ، ثُمَّ قَفَّى إِبْرَاهِيمُ مُنْطَلِقًا، فَتَبِعَتْهُ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ فَقَالَتْ: يَا إِبْرَاهِيمُ أَيْنَ تَذْهَبُ وَتَتْرُكُنَا بِهَذَا الْوَادِي الَّذِي لَيْسَ فِيهِ إِنْسٌ وَلاَ شَيْءٌ، فَقَالَتْ لَهُ ذَلِكَ مِرَارًا، وَجَعَلَ لاَ يَلْتَفِتُ إِلَيْهَا، فَقَالَتْ لَهُ: آللَّهُ الَّذِي أَمَرَكَ بِهَذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَتْ: إِذًا لاَ يُضَيِّعُنَا .

ثُمَّ رَجَعَتْ، فَانْطَلَقَ إِبْرَاهِيمُ حَتَّى إِذَا كَانَ عِنْدَ الثَّنِيَةِ، حَيْثُ لاَ يَرَوْنَهُ، اسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الْبَيْتَ، ثُمَّ دَعَا بِهَؤُلاَءِ الْكَلِمَاتِ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: ﴿رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ ...﴿٣٧﴾﴾ حَتَّى بَلَغَ ﴿يَشۡكُرُونَ﴾، وَجَعَلَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ تُرْضِعُ إِسْمَاعِيلَ، وَتَشْرَبُ مِنْ ذَلِكَ الْمَاءِ، حَتَّى إِذَا نَفِدَ مَا فِي السِّقَاءِ عَطِشَتْ وَعَطِشَ ابنها، وَجَعَلَتْ تَنْظُرُ إِلَيْهِ يَتَلَوَّى أَوْ قَالَ يَتَلَبَّطُ، فَانْطَلَقَتْ كَرَاهِيَةَ أَنْ تَنْظُرَ إِلَيْهِ، فَوَجَدَتِ الصَّفَا أَقْرَبَ جَبَلٍ فِي الأَرْضِ يَلِيهَا، فَقَامَتْ عَلَيْهِ، ثُمَّ اسْتَقْبَلَتِ الْوَادِيَ تَنْظُرُ: هَلْ تَرَى أَحَدًا؟ فَلَمْ تَرَ أَحَدًا، فَهَبَطَتْ مِنَ الصَّفَا حَتَّى إِذَا بَلَغَتِ الْوَادِيَ رَفَعَتْ طَرَفَ دِرْعِهَا، ثُمَّ سَعَتْ سَعْيَ الإِنْسَانِ الْمَجْهُودِ، حَتَّى جَاوَزَتِ الْوَادِيَ، ثُمَّ أَتَتِ الْمَرْوَةَ، فَقَامَتْ عَلَيْهَا وَنَظَرَتْ: هَلْ تَرَى أَحَدًا، فَلَمْ تَرَ أَحَدًا، فَفَعَلَتْ ذَلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ، قَالَ ابن عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَذَلِكَ سَعْيُ النَّاسِ بَيْنَهُمَا، فَلَمَّا أَشْرَفَتْ عَلَى الْمَرْوَةِ سَمِعَتْ صَوْتًا، فَقَالَتْ صَهٍ، تُرِيدُ نَفْسَهَا، ثُمَّ تَسَمَّعَتْ، فَسَمِعَتْ أَيْضًا، فَقَالَتْ: قَدْ أَسْمَعْتَ، إِنْ كَانَ عِنْدَكَ غِوَاثٌ، فَإِذَا هِيَ بِالْمَلَكِ، عِنْدَ مَوْضِعِ زَمْزَمَ، فَبَحَثَ بِعَقِبِهِ أَوْ قَالَ بِجَنَاحِهِ، حَتَّى ظَهَرَ الْمَاءُ، فَجَعَلَتْ تُحَوِّضُهُ وَتَقُولُ بِيَدِهَا هَكَذَا، وَجَعَلَتْ تَغْرِفُ مِنَ الْمَاءِ فِي سِقَائِهَا، وَهُوَ يَفُورُ بَعْدَ مَا تَغْرِفُ قَالَ ابن عَبَّاسٍ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَرْحَمُ اللَّهُ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ أَوْ قَالَ لَوْ لَمْ تَغْرِفْ مِنَ الْمَاءِ، لَكَانَتْ زَمْزَمُ عَيْنًا مَعِينًا، قَالَ فَشَرِبَتْ وَأَرْضَعَتْ وَلَدَهَا، فَقَالَ لَهَا الْمَلَكُ، لاَ تَخَافُوا الضَّيْعَةَ، فَإِنَّ هَا هُنَا بَيْتَ اللَّهِ، يَبْنِي هَذَا الْغُلاَمُ، وَأَبُوهُ، وَإِنَّ اللَّهَ لاَ يُضِيعُ أَهْلَهُ، وَكَانَ الْبَيْتُ مُرْتَفِعًا مِنَ الأَرْضِ كَالرَّابِيَةِ، تَأْتِيهِ السُّيُولُ فَتَأْخُذُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ، فَكَانَتْ كَذَلِكَ، حَتَّى مَرَّتْ بِهِمْ رُفْقَةٌ مِنْ جُرْهُمَ، أَوْ أَهْلُ بَيْتٍ مِنْ جُرْهُمَ، مُقْبِلِينَ مِنْ طَرِيقِ كَدَاءٍ فَنَزَلُوا فِي أَسْفَلِ مَكَّةَ، فَرَأَوْا طَائِرًا عَائِفًا، فَقَالُوا: إِنَّ هَذَا الطَّائِرَ لَيَدُورُ عَلَى مَاءٍ، لَعَهْدُنَا بِهَذَا الْوَادِي وَمَا فِيهِ مَاءٌ، فَأَرْسَلُوا جَرِيًّا أَوْ جَرِيَّيْنِ، فَإِذَا هُمْ بِالْمَاءِ، فَرَجَعُوا فَأَخْبَرُوهُمْ بِالْمَاءِ، فَأَقْبَلُوا، قَالَ وَأُمُّ إِسْمَاعِيلَ عِنْدَ الْمَاءِ، فَقَالُوا:

أَتَأْذَنِينَ لَنا أَنْ نَنْزِلَ عِنْدَكِ فَقَالَتْ: نَعَم، وَلَكِنْ لاَ حَقَّ لَكُمْ فِي الْمَاءِ، قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ ابن عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَأَلْفَى ذَلِكَ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ، وَهِيَ تُحِبُّ الإِنْسَ، فَنَزَلُوا وَأَرْسَلُوا إِلَى أَهْلِيهِمْ، فَنَزَلُوا مَعَهُمْ حَتَّى إِذَا كَانَ بِهَا أَهْلُ أَبْيَاتٍ مِنْهُمْ، وَشَبَّ الْغُلاَمُ، وَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ مِنْهُمْ، وَأَنْفَسَهُمْ وَأَعْجَبَهُمْ حِينَ شَبَّ، فَلَمَّا أَدْرَكَ، زَوَّجُوهُ امْرَأَةً مِنْهُمْ، وَمَاتَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ، فَجَاءَ إِبْرَاهِيمُ، بَعْدَ مَا تَزَوَّجَ إِسْمَاعِيلُ يُطَالِعُ تَرِكَتَهُ، فَلَمْ يَجِدْ إِسْمَاعِيلَ، فَسَأَلَ امْرَأَتَهُ عَنْهُ، فَقَالَتْ: خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا، ثُمَّ سَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ وَهَيْئَتِهِمْ، فَقَالَتْ: نَحْنُ بِشَرٍّ، نَحْنُ فِي ضِيقٍ وَشِدَّةٍ. فَشَكَتْ إِلَيْهِ، قَالَ: فَإِذَا جَاءَ زَوْجُكِ فَاقْرَئِي عَلَيْهِ السَّلاَمَ، وَقُولِي لَهُ يُغَيِّرْ عَتَبَةَ بَابِهِ، فَلَمَّا جَاءَ إِسْمَاعِيلُ، كَأَنَّهُ آنَسَ شَيْئًا، فَقَالَ: هَلْ جَاءَكُمْ مِنْ أَحَدٍ قَالَتْ: نَعَمْ، جَاءَنَا شَيْخٌ كَذَا وَكَذَا، فَسَأَلَنَا عَنْكَ فَأَخْبَرْتُهُ، وَسَأَلَنِي كَيْفَ عَيْشُنَا فَأَخْبَرْتُهُ أَنَا فِي جَهْدٍ وَشِدَّةٍ، قَالَ: فَهَلْ أَوْصَاكِ بِشَيْءٍ قَالَتْ: نَعَمْ، أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ السَّلاَمَ، وَيَقُولُ غَيِّرْ عَتَبَةَ بَابِكَ، قَالَ: ذَاكِ أَبِي، وَقَدْ أَمَرَنِي أَنْ أُفَارِقَكِ الْحَقِي بِأَهْلِكِ، فَطَلَّقَهَا، وَتَزَوَّجَ مِنْهُمْ أُخْرَى، فَلَبِثَ عَنْهُمْ إِبْرَاهِيمُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ أَتَاهُمْ بَعْدُ، فَلَمْ يَجِدْهُ، فَدَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ، فَسَأَلَهَا عَنْهُ، فَقَالَتْ: خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا، قَالَ: كَيْفَ أَنْتُمْ وَسَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ، وَهَيْئَتِهِمْ؟ فَقَالَتْ: نَحْنُ بِخَيْرٍ وَسَعَةٍ، وَأَثْنَتْ عَلَى اللَّهِ، فَقَالَ: مَا طَعَامُكُمْ؟ قَالَتِ: اللَّحْمُ، قَالَ: فَمَا شَرَابُكُمْ؟ قَالَتِ: الْمَاءُ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي اللَّحْمِ وَالْمَاءِ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ يَوْمَئِذٍ حَبٌّ، وَلَوْ كَانَ لَهُمْ دَعَا لَهُمْ فِيهِ، قَالَ فَهُمَا لاَ يَخْلُو عَلَيْهِمَا أَحَدٌ بِغَيْرِ مَكَّةَ إِلاَّ لَمْ يُوَافِقَاهُ، قَالَ: فَإِذَا جَاءَ زَوْجُكِ فَاقْرَئِي عَلَيْهِ السَّلاَمَ، وَمُرِيهِ يُثْبِتُ عَتَبَةَ بَابِهِ، فَلَمَّا جَاءَ إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: هَلْ أَتَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ أَتَانَا شَيْخٌ حَسَنُ الْهَيْئَةِ، وَأَثْنَتْ عَلَيْهِ، فَسَأَلَنِي عَنْكَ، فَأَخْبَرْتُهُ، فَسَأَلَنِي كَيْفَ عَيْشُنَا، فَأَخْبَرْتُهُ: أَنَا بِخَيْرٍ، قَالَ: فَأَوْصَاكِ بِشَيْءٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، هُوَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلاَمَ، وَيَأْمُرُكَ أَنْ تُثْبِتَ عَتَبَةَ بَابِكَ، قَالَ: ذَاكِ أَبِي، وَأَنْتِ الْعَتَبَةُ، أَمَرَنِي أَنْ أُمْسِكَكِ، ثُمَّ لَبِثَ عَنْهُمْ مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ جَاءَ بَعْدَ ذَلِكَ، وَإِسْمَاعِيلُ يَبْرِي نَبْلاً لَهُ تَحْتَ دَوْحَةٍ قَرِيبًا مِنْ زَمْزَمَ، فَلَمَّا رَآهُ قَامَ إِلَيْهِ، فَصَنَعَا كَمَا يَصْنَعُ الْوَالِدُ بِالْوَلَدِ، وَالْوَلَدُ بِالْوَالِدِ، ثُمَّ قَالَ: يَا إِسْمَاعِيلُ، إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي بِأَمْرٍ، قَالَ: فَاصْنَعْ مَا أَمَرَكَ رَبُّكَ، قَالَ: وَتُعِينُنِي؟ قَالَ: وَأُعِينُكَ، قَالَ: فَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَبْنِيَ هَا هُنَا بَيْتًا، وَأَشَارَ إِلَى أَكَمَةٍ مُرْتَفِعَةٍ عَلَى مَا حَوْلَهَا، قَالَ: فَعِنْدَ ذَلِكَ رَفَعَا الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ، فَجَعَلَ إِسْمَاعِيلُ يَأْتِي بِالْحِجَارَةِ، وَإِبْرَاهِيمُ يَبْنِي، حَتَّى إِذَا ارْتَفَعَ الْبِنَاءُ، جَاءَ

بِهَذَا الْحَجَرِ فَوَضَعَهُ لَهُ، فَقَامَ عَلَيْهِ وَهُوَ يَبْنِي، وَإِسْمَاعِيلُ يُنَاوِلُهُ الْحِجَارَةَ، وَهُمَا يَقُولَانِ: ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾﴾ البقرة، قَالَ: فَجَعَلَا يَبْنِيَانِ حَتَّى يَدُورَا حَوْلَ الْبَيْتِ، وَهُمَا يَقُولَانِ: ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾﴾ البقرة}.

واتە : لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە هاتوە دەڵێ: عەبدوڵلای کوری عەبباس گوتی: یەکەمین جار کە ئافرەتان دامێنی خۆیان درێژ کرد، (لە کراسی خۆیان درێژ کرد، کە لە دوایان بخشێ)، لەلایەن دایکی ئیسماعیلەوە بوو، ئەویش بۆیە دامێنی کراسەکەی درێژ کرد (بۆ ئەوەی لە دوای بخشێ)، تاکو ئەگەر بە شوێنێکدا ڕۆیی، سارا نەتوانێ بەدوایدا بچێو شوێن پێی هەڵبگرێو، دامێنی کراسەکەی شوێنەکەی ون بکاتو بیسڕێتەوە (دیارە شوێنەکەیان دەشتو سارا بووە)، لە حاڵێکدا کە دیارە پێکەوە هەوێ بوون، خوا لە هەردووکیان ڕازی بێ، دوای ئەوەی کە هاجەر ئیسماعیلی دەبێ، سارا زۆر هەستیاریی بەرانبەری پەیدا دەبێ، دواتر هەر لەسەر داواکاریی سارا دەبێ کە ئیبراهیم، ئیسماعیلو هاجەر دەباتو لە شوێنی ئێستای شاری مەککە، نیشتەجێیان دەکات، {لێرەدا عەبدوڵلای کوڕی عەبباس خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ، بەسەرهاتەکە کورت دەکاتەوەو دەڵێ:} دوایی ئیبراهیم ﷺ هاجەرو ئیسماعیلی کوڕی لە کاتێکدا کە شیرەخۆرە بوو، بردنی هەتاکو لەلای کەعبە دایانان (نیشتەجێی کردن)، لەلای درەختێك لە پشت ئەو شوێنەوە کە دوایی ئاوی زەمزەمی لێ پەیدا دەبێ، لە سەرووی مزگەوتەوە {کە دوایی مزگەوتی لێ پەیدا دەبێ، ئەگەرنا ئەوکاتە نە مزگەوت هەبووە، نە ئاوی زەمزەم هەبووە، نە شاری مەککەش هەبووە، هیچ ئاوەدانییەکی لێ نەبووە}، لەو کاتەدا مەککە هیچ کەسێکی لێ نەبووەو ئاویشی لێ نەبووەو لەوێ دایانان، جەواڵێك (یان توورەکەیەك) خورما لەگەڵ مەشکەیەك ئاویشی لەلا دانان، دوایی ئیبراهیم ﷺ پشتی تێکردنو گەڕایەوە، هاجەری دایکی ئیسماعیل شوێنی کەوتو گوتی: ئەی ئیبراهیم! بۆ کوێ دەچیو ئێمە لەو شیوە بەجێدێڵی، کە نە مرۆڤێکی لێیەو نە هیچی لێیە؟ چەند جارێك ئەوەی دووبارە کردەوە، بەڵام ئیبراهیم ئاوڕی لێ نەدایەوە، دوایی هاجەر گوتی: ئایا

خوا فەرمانی بەمە پێکردووی؟ ئیبراهیم گوتی: بەڵێ، گوتی: کەواتە: خوا ئێمە زایە ناکات، دوایی هاجەر گەڕایەوە، ئیبراهیمیش ڕۆیشت هەتا لای (ثَنِیة)، (کە شوێنێکە لە مەککە)، بە شێوەیەك کە هاجەر نەیدەبینی، لەوێ ڕووی کردە کەعبە، واتە: ئەو شوێنەی کە ئێستا کەعبەی لێ دروستکراوەو ئیبراهیم عليه السلام دەستی بەرز کردەوەو بەو وشانە لە خوا پاڕایەوەو فەرمووی :

﴿رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَشۡكُرُونَ ﴿٣٧﴾﴾.

دایکی ئیسماعیلیش دەستی کرد بە شیر پێدانی ئیسماعیل‌و، بۆ خۆشی لە ئاوەکەی دەخواردەوە (هەڵبەتە لە خورماکەشی خواردوە)، هەتا کاتێك کە ئەو ئاوەی لە مەشکەکەدا بوو بڕا، دایکەکە تینووی بوو، منداڵەکەش تینووی بوو، ئنجا کاتێك کە هاجەر تەماشای ئیسماعیلی دەکرد، لە تینووان‌و لە برسان خۆی تێکباهەڵدەداو، لینگە فرتەی بوو، ئەویش ڕۆیشت بۆ ئەوەی کە بەو شێوەیە ئیسماعیل نەبینێ، (واتە: ڕۆیشت تەماشا بکات، بزانێ کەسێك نابینێ)، سەرنجی دا تەپۆلکەی سەفا نزیکترین چیا بوو، بە نسبەت ئەوەوە، بۆیە چووە سەر تەپۆلکەی سەفاو ڕووی کردە شیوەکە بزانێ هیچ کەس دەبینێ، کەسی نەبینی، دوایی لە تەپۆلکەی سەفا دابەزی، تا گەیشتە نێو شیوەکەو کراس‌و دامێنی خۆی هەڵکرد، تا بتوانێ چاك بڕوات‌و بە نەرمە غار ڕۆیشت، وەك کەسێکی ماندووی بێ تاقەت، تاکو لە شیوەکە تێپەڕی‌و، گەیشتە سەر تەپۆلکەی مەڕوە، لەوێش لەسەر شاخۆلکەی مەڕوە، دووبارە لەوێشەوە سەرنجیدا بە ملاولادا، داخۆ کەسێك دەبینێ ! دووبارە کەسی نەبینی، ئیدی بەم شێوەیە حەوت جاران وایکرد، {واتە: لە سەفاوە چوو بۆ مەڕوەو لە مەڕواوە هاتەوە سەفا}، عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (فَذالِكَ سَعيُ الناسِ بَينَهُما)، هاتن‌و چوونی ئێستای خەڵك لە نێوان سەفاو مەڕوەدا، بەهۆی ئەو هاتن‌و چوونەی هاجەرەوە بووە، لە نێوان ئەو دوو شاخۆلکەیەدا، {کە دیارە ئەو کاتە ئەو دوو شاخۆلکەیە بەرز بوون، بەڵام وردە وردە داڕووخاون‌و نزمبوونەوە}، تاکو پەیسەرێك‌و سۆراغێك بکات، بزانێ کەس

دەبینیێ، یان نا؟ ئنجا کاتێك بۆ دواجار چوو بۆ سەر شاخۆلکەی مەڕوە، دەنگێکی بیست، بەخۆی گوت: بێ دەنگ بە (گوێ هەڵخە، هەناسەی خۆی بڕی، بۆ ئەوەی چاك گوێ بگرێ)، دوایی هاجەر بانگێکی کردو گوتی: ئەوە واتکرد کە من دەنگت ببیستم، ئەگەر هاوکارییەکت بۆ من پێ دەکرێ، با بزانم؟ تەماشای کرد: ئەوە فریشتەکە (مەبەست پێی جبریلە) لەو شوێنەیە کە دوایی سەرچاوەی زەمزەمی لێ پەیدا بووە، بە پاژنە پێی، یاخود بە باڵەکەی لە زەوییەوە دەژەنیو، عەرزی هەڵدەکەند، تاکو ئاوەکە دەرکەوت، کە ئاوەکە دەرکەوت هاجەریش چوو، ئەو ئاوەی کە هەڵقوڵی، لەوێ، بەدەستی ویستی ئاوەکە نەڕوا، حەوزێکی بۆ دروست کرد، پاشان دەستی کرد بەوە کە بە مست لەو ئاوەی کە لە حەوزەکەدا کۆبووەوە لە کاتێکدا کە دەردەقوڵی، مەشکەکەی (یاخود کوندەکەی) لێ پڕ کرد .

عەبدوڵلای کوڕی عەبباس دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوا بەزەیی بە دایکی ئیسماعیلدا بێتەوە، ئەگەر لە زەمزەم گەڕابایە، (ئەگەر بەدەستی مستی تێهەڵ نەدابایەو، لێی گەڕابایە)، ئەوە ئاوی زەمزەم دەبوو بە سەرچاوەیەکی گەورە، (واتە: گەورەتر لەوەی کە ئێستا هەیە)، ئنجا دەڵێ: هاجەر لە ئاوەکەی خواردەوەو شیری دا بە منداڵەکەیو، فریشتەکەش (جبریل کە بۆی چۆتە سەر شێوەی مرۆڤێك) پێی گوت: لە فەوتان مەترسێن، لێرەدا لەم شوێنە ماڵێك بۆ خوا دروست دەکرێ، ئەم کوڕە (ئیسماعیل)و بابی ئەو ماڵە بۆ خوا دروست دەکەن (کەعبە)و هەر کەسێك عایدی خوابێو لە خوا نزیك بێ، خوا زایەی ناکات، دەڵێ: کاتی خۆی کەعبە شوێنەکەی بەرزایی بوو لە زەوی {وەك تەپۆلکەیەك بوو)، بەڵام وردە وردە لافاو هاتن، لەلای ڕاستو لەلای چەپیان برد، (واتە: تا دوایی بەم شێوەیە شوێنەکەی نزم بۆوە}.

ئنجا هاجەرو ئیسماعیلی کوڕی بەو شێوەیە مانەوە، تاکو جارێك کاروانێك لە هۆزی جورهوم، یاخود بنەماڵەیەك لە جورهوم بەلایاندا تێپەڕین، کە لە ڕێی (کداء)ەوە دەگەڕانەوە (ناوی شوێنێکی ئەو ناوچەیەیە)و لە خوار ئەو شوێنەی کە مەککەی لێ دروستکراوە، لەوێ مەنزڵگەیان خست، باڵندەیەکیان بینی بە ئاسمانێوە بوو، گوتیان: ئەو باڵندەیە لە ئاو دەگەڕێو بەپێی

شارەزایی ئێمە، ئەم شیوە هەرگیز ئاوی تێدا نەبووە، دەلیلێکیان، یاخود دوو کەسیان ناردن، کە بگەڕێن‌و بپشکنن: ئایا ئاوی لێ پەیدا بووە؟ تەماشایان کرد، بەڵێ، ئاوی لێ هەیە، دەلیلەکان گەڕانەوەو هەواڵیان پێدان، کە: بەڵێ ئەو شوێنە ئاوی لێیە، ئەوانیش هاتن بۆ سەر ئاوەکە .

دایکی ئیسماعیلیش لەسەر ئاوەکە بوو، پێیان گوت: ئایا مۆڵەتمان دەدەی، ئێمەش لێرە بارگەو بنە بخەین‌و، ئێرە بکەین بە نشینگەی خۆمان؟ (لەبەر ئەوەی کە ئاوەکە هی ئەو بووە)، گوتی: بەڵێ، بەڵام مافتان بە ئاوەکەوە نیە (واتە: ئەو مەرجەی لێ گرتن)، گوتیان: باشە (ڕازیین)، عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: کاتێك ئەوە بوو، کە دایکی ئیسماعیلیش خوای بوو کە هۆگرێك‌و ئاوەدانییەکی لە دەور پەیدا بێ، بۆخۆی بە تاقی تەنیا لەگەڵ ئەو منداڵە بووە، ئیدی لەوێ دابەزین (هۆزی جورهوم)، لەو شوێنە بارگەیان خست، دواتر بە دوای کەسوکاری خۆیاندا نارد، ئەوانیش هاتن‌و، ئەوێیان قەرەباڵغ کرد، هەتا وای لێهات چەند ماڵێك لەوێ کۆبوونەوە .

دواتر ئیسماعیل گەورە بوو (بوو بە گەنج)، زمانی عەرەبییش لەوانەوە فێر بوو، {ئەگەرنا ئیسماعیل دایکی قیبتیی بووە، بە زمانی خەڵکی میسری ئەو کاتە قسەی کردوەو بابیشی ئیبراهیم عەرەب نەبووە، چونکە هەر بەپێی ڕێزمانی زمانی عەرەبیی، وشەی: (ئیبراهیم‌و ئیسماعیل) ناوی ئەعجەمیین‌و عەرەبیی نین}، ئەوانیش پێی سەرسام بوون‌و بە مرۆڤێکی باشیان هاتە بەرچاو، بۆیە کاتێك کە باڵغ بوو (گەورە بوو)، ئافرەتێك لە خۆیانیان پێداو، هەر لەو سەرو حەددەدا، ماوەیەك دواتر دایکی ئیسماعیلیش وەفاتی کرد .

ئنجا دوای ئەوەی کە ئیسماعیل هاوسەرگیریی کرد، ئیبراهیم عليه السلام هات بۆ ئەوەی سۆراغی ماڵ‌و منداڵی بکات‌و، بزانێ داخۆ چییان لێهاتوە؟ کە چوو بۆ ماڵی ئیسماعیلی کوڕی، ئیسماعیلی نەبینی {دیارە لە ماڵەکانی دیکەی پرسیوەو، ماڵی ئیسماعیلی بینیوەتەوە}، لە هاوسەرەکەی پرسی: ئیسماعیل لە کوێیە؟ هاوسەرەکەی گوتی: چۆتە دەرێ بۆ ڕاوو شکار، تاکو نێچیرێك، یاخود خۆراکێك شتێکمان بۆ بهێنێتەوە، ئیبراهیم دەربارەی ژیان‌و گوزەرانیان

لێی پرسی: وەزعتان چۆنەو بارودۆختان چۆنە؟ ئەویش گوتی: گوزەرانو بارودۆخمان زۆر خراپەو، ئێمە لە تەنگ دەستییو سەغڵەتیی داین، (سکالای خۆی لەلا کرد)، ئیبراهیم پێی گوت: ئەگەر هاوسەرەکەت هاتەوە، سەلامی پێ منی بگەیەنەو پێشی بڵێ: با شیپانەی (چوارچێوە)ی دەرگاکەی بگۆڕێ .

کاتێك ئیسماعیل هاتەوە، وەك بڵێی: بۆنێکی کرد، یاخود هەستیکرد کەسێك هاتبێ، گوتی: کەس هاتوە بۆ لاتان؟ خێزانەکەی گوتی: بەڵێ، پیاوێکی بەتەمەن هات، حاڵو حیسابی ئاواو ئاوا بوو، لەبارەی تۆوە پرسیاری لێکردم، منیش هەواڵم پێدا، دەربارەی ژیانو گوزەرانمان پرسیاری کرد، هەواڵم پێدا، کە ئێمە لە تەنگ دەستییو سەغڵەتیی داین، ئیسماعیل پێی گوت: ئایا هیچ ئامۆژگاریی نەکردی؟ هیچ پێشنیاری بۆ نەکردی؟ ئافرەتەکە گوتی: با، فەرمانی پێکردم کە سەلامت پێ بگەیەنم، گوتیشی: با شیپانەو چوارچێوەی دەرگاکەی بگۆڕێ! ئیسماعیل گوتی: ئەوە بابم بووەو فەرمانیشی پێکردووم کە لە تۆ جیاببمەوە، تۆ بچۆرەوە لای کەسوکارتو، ئیسماعیل دەستی لێ هەڵگرت (تەلاقی دا) .

ئنجا ئافرەتێکی دیکەی لێهێنان، ماوەیەك ئیبراهیم ﷺ نەچوو بۆ لایان، (ئەوەندەی کە خوا حەز بکات، ماوەیەکی پێ چوو)، دوایی جارێکی دیکە هاتەوە بۆ سەردانیان، دیسان ئیسماعیلی لەوێ نەبینی، چوو بوو بۆ ڕاوو شکار (ژیانیان لەسەر ڕاوو شکار بووە)، چوو بۆ لای هاوسەرەکەیو دەربارەی ئیسماعیل لێی پرسی، ئەویش {ئافرەتەکە} وەڵامی دایەوەو گوتی: چووە بژیوێکمان بۆ پەیدا بکات، ئیبراهیم ﷺ دەربارەی حاڵو گوزەرانیان پرسیاری لێکردو گوتی: حاڵو بارودۆختان چۆنە؟ ئەویش گوتی: وەزعمان باشە، ژیانو گوزەرانمان لە فراوانییو خۆشییدایەو سوپاسو ستایشی خوای کرد، گوتی: خواردنتان چییە؟ ئەویش گوتی: خواردنمان گۆشتە، ئیبراهیم ﷺ گوتی: ئەی خواردنەوەتان چییە؟ ئەویش گوتی: خواردنەوەشمان ئاوە، ئیبراهیم ﷺ گوتی: (أللَّهُمَّ بَارِك لَهُم فِي اللَّحْمِ وَالْماءِ)، خوایە! پیتو پێزیان بۆ بخە گۆشتو ئاوەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ئەو کاتە دانەوێڵەیان نەبووە، ئەگەر دانەوێڵەیان هەبووایە، ئیبراهیم دوعای بۆ دانەوێڵەش بۆ دەکردن کە پیتو

بەرەکەتی بکەوێتێ، (ئنجا عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس دەڵێ:) تەنیا لە مەککە خەڵك دەتوانێ بە گۆشت و ئاو بژی، بەڵام لە جگە لە مەککە، هیچ کەسێك بە تەنیا بە گۆشتو ئاو مەدار ناکات، {یانی: لەبەر بەرەکەتی دوعاکەی ئیبراهیم ﷺو هەڵبەتە ژینگەکەش بۆ خۆی وایە} .

ئنجا ئیبراهیم بە هاوسەری ئیسماعیلی گوت: هەر کات هاوسەرت هاتەوە، سڵاوی پێ بگەیەنەو پێشی بڵێ: با شیپانەو چوارچێوەی دەرگاکەی بچەسپێنێ .

کاتێك ئیسماعیل هاتەوە گوتی: هیچ کەس هاتوە بۆ لاتان؟ هاوسەرەکەی گوتی: بەڵێ، پیاوێکی بەتەمەنی زۆر شکڵو شێوە جوان هاتو زۆر مەدحی کرد، (کە پیاوێکی ئەوەندە نوورانییو جوانو ئاواو ئاوا بوو)، دەربارەی تۆش پرسیاری لێکردم، منیش هەواڵم پێداو، دەربارەی ژیانو گوزەرانمان پرسیاری لێکردم، منیش هەواڵم پێدا کە ئێمە ژیانمان باشە، بارو گوزەرانمان خۆشە ئیسماعیل پێی گوت: هیچ ئامۆژگاریی نەکردی؟ (هیچ پێشنیاری بۆ نەکردی؟) ئەویش گوتی، بەڵێ، سڵاوی لێکردیو فەرمانیشی پێکردی کە شیپانەو چوارچێوەی دەرگاکەت بچەسپێنی، ئیسماعیل گوتی: ئەوە بابم بووە، تۆ چوارچێوەی دەرگاکەمی (شیپانە تەعبیرێکی ڕەمزییە بۆ ژن)و فەرمانی پێکردووم: تۆ بهێڵمەوە لە لای خۆم، دوای ماوەیەك ئیبراهیم نەچۆوە بۆ لایان، ئەوەندەی کە خوا حەز بکات (هەر بەیێن بەیێن، سەردانی کردوون)، دواتر جارێکی دیکە هاتەوە بۆ لایان، لەو کاتەدا ئیسماعیل تیری چاك دەکرد، {لقی درەختی بڕیوەو چاکی کردوە بۆ تیرو دواتر نووکێکی ئاسنی تێخستوە، تاکو بۆ ڕاوو شکار بەکاری بهێنێ}، ئیسماعیل لە ژێر درەختێك دا کە لە نزیك ئاوی زەمزەمەوە بوو، دانیشتبوو، کاتێك ئیسماعیل ئیبراهیمی بابی بینی، هەڵسا بۆی (بەرەو پێشوازیی چوو)و هەروەك باب لەگەڵ کوڕو کوڕ لەگەڵ باب چی دەکات، ئەوانیش ئاوایان کرد {ئیسماعیل دەستی بابی ماچ کردووەو ئیبراهیمیش ئەوی ماچ کردووەو، لە باوەشی گرتووە}، دواتر ئیبراهیم فەرمووی: ئەی ئیسماعیل! خوا فەرمانێکی پێ کردووم، ئیسماعیل گوتی: پەروەردگارت بەچی فەرمانی پێ کردووی، ئەنجامی بدە، ئیبراهیم فەرمووی: هاوکارییم دەکەی؟

گوتی: بەڵێ، هاوکارییت دەکەم، فەرمووی: خوا فەرمانی پێکردووم کە ئا لێرە ماڵێك دروست بکەم، ئاماژەی بۆ گردێك کرد کە بەرزتر بوو لە دەوروبەری خۆی، {پێشتر باسمان کرد کە ئەو شوێنەی کە کەعبەی لێ دروستکراوە، بەرزتر بووە، بەڵام دواتر لافاوو لێزماو هاتوەو خوراندوویەتی، تاکو لەگەڵ زەوی دەوروبەریدا تەخت بووە} .

لەوێ ئیبراهیم ﷺ دەستی کرد بە دانانی بناغەی کەعبە (ماڵی خوا)، ئیبراهیم بینای دەکردو، ئیسماعیلیش بەردی بۆ دەهێنا، تاکو دیوارەکە بەرزبۆوە، لەو کاتەدا کە دیوار بەرزبۆوە، دەستی نەیدەگەیشتێ، ئیسماعیل بەردێکی بۆ هێنا کە ئیبراهیم لەسەری بوەستێ، {ئەو بەردەی ئێستا پێی دەڵێن: مەقامی ئیبراهیم، بەردێکی گەورەو بەرز بووە، بۆ ئەوە بووە کە ئیبراهیم بچێتە سەری، دەستی بگاتە دیوارە بەرزەکانو، ئیسماعیل بەردەکانی پێبدات}، ئنجا لەو کاتەدا کە ئیبراهیم بەیتی دروست دەکردو ئیسماعیلیش بەردی بۆ دەهێنا، هەردووکیان دەیانگوت :

﴿رَبَّنَا تَقَبَّلۡ مِنَّآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ١٢٧﴾ البقـرة، واتە: پەروەردگارمان! لێمان وەربگرە، بێگومان تۆ بیسەری زانای .

ئەمە باسی بەسەرهاتی نیشتەجێکردنی هاجەرو ئیسماعیلی کوڕی بوو، لە شوێنی ئێستای شاری مەککە .

<u>هەڵوێستی هەشتەم</u> : ئامادەیی دەربڕینی ئیبراهیم بۆ سەربڕینی تاقە کوڕەکەی ئیسماعیل (عَلَيْهِما الصَّلاةُ وَالسَّلاَم) :

کە ئەمە لە سووڕەتی (الصافات) ئایەتەکانی: (٩٩ – ١١١)دا خوا ﷻ بە تەفصیلێ باسی کردوە، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ :

﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهۡدِينِ ٩٩ رَبِّ هَبۡ لِي مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ١٠٠ فَبَشَّرۡنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ١٠١ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعۡيَ قَالَ يَٰبُنَيَّ إِنِّيٓ أَرَىٰ فِي ٱلۡمَنَامِ أَنِّيٓ أَذۡبَحُكَ فَٱنظُرۡ مَاذَا

تَرَىٰۚ قَالَ يَٰٓأَبَتِ ٱفۡعَلۡ مَا تُؤۡمَرُۖ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّآ أَسۡلَمَا وَتَلَّهُۥ
لِلۡجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَٰدَيۡنَٰهُ أَن يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدۡ صَدَّقۡتَ ٱلرُّءۡيَآۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٠٥﴾
إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡبَلَٰٓؤُاْ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيۡنَٰهُ بِذِبۡحٍ عَظِيمٖ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴿١٠٨﴾
سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١١١﴾ ﴾.

ئەم ئایەتە موبارەکانە باسی ئەو بەسەرهاتە دەکەن، کە ئیبراهیم عليه السلام ئیسماعیلی کوڕی هێناوەتە سەر سەربڕین بە فەرمانی خوا، دوای ئەوەی کە خوا سبحانه وتعالى لە خەوندا ئەو فەرمانەی پێکردوە، دەفەرموێ :

(ئیبراهیم) گوتی: من بەرەو پەروەردگارم دەچم، ڕێنماییم دەکات، {واپێدەچێ ئەو کاتە بێ کە لە عێراقەوە کۆچی کردوە بۆ شام}، ئەی پەروەردگارم! لە صالّحانم پێ ببەخشە (منداڵی صالّحم پێ ببەخشە)، ئێمەش موژدەی کوڕێکی هێدیی‌و مەندمان پێدا، کاتێك ئەو کوڕەی لەگەڵیدا گەیشتە حاڵەتی وەرگێرکەیی کە هاوکاری بێ، پێی گوت: ئەی کوڕەکەم! من لە خەونمدا بینیم کە تۆم سەردەبڕی، ئنجا بزانە ڕات چییە؟ گوتی: ئەی بابە! ئەوەی کە فەرمانت پێکراوە ئەنجامی بدە، ئەگەر خوا بیەوێ لەخۆ ڕاگران دەبم، کاتێك کە ملکەچ بوون بۆ خواو لەپەوڕوو {یان لەسەر لاجاینگی} خستی (ڕووی پێ لە زەوی کرد، بۆئەوەی لە پشتە ملیەوە سەری ببڕێ)، لەو کاتەدا بانگمان کرد: ئەی ئیبراهیم! خەونەکەت ڕاست هێنایە دی، (ئەو فەرمانەی کە پێت کرا بوو، هێناتە سەر جێبەجێکردن)، ئێمە بەو شێوەیە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە، ئەوە تاقیکردنەوەیەکی ئاشکرا بووو ، ئێمە قەرەبوومان بۆ ئیسماعیل ڕەخساند لە سەربڕاوێکی مەزن، (مەبەست پێی بەرانێکی گەورە بووە)و، مەدحی ئیبراهیممان لە نێو خەڵکدا بڵاو کردوە : سڵاو لە ئیبراهیم، ئاوا پاداشتی بەندە چاکەکارەکان دەدەینەوە، بێگومان ئەو لە بەندە بڕوادارەکانی ئێمە بوو .

هەڵبەتە لێرەدا کە خوا سبحانه وتعالى بەو شێوەیە مەدحی ئیبراهیم دەکات :

(لە بەندە بڕوادارەکانمان بوو، ئاوا پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە، ئیبراهیم خەونەکەی بە ڕاست دانا... هتد)، ئەو قسەو قاڵانەی هەندێك لە خەڵکی کە

لە ژێر كاریگەریی تەوژمی عەلمانییدانو، بە دوای هەندێ قسەو قاڵی بێجێ دەكەون، كە گوایە ئەوە سیناریۆ بووەو ئیبراهیم بە جیددیی نەبووە! هەر ڕواڵەتی ئایەتەكان تەماشا بكەی، ئەو قسەو قاڵانە بە درۆ دەخاتەوە، چونكە خوا ﷻ لەسەر نواندن سیناریۆ، ئەو مەدحە گەورانەی ئیبراهیم ؈ ناكات !

پاشان ئەو مەدحە گەورەیەی خوای كاربەجێ كە ستایشی ئیسماعیلو ئیبراهیم دەكات، لەبەر ئەوە بووە كە عەزمیان جەزم بووە لەسەر ئەو كارە، بەڵام خوا ﷻ نەیویستوە ئیبراهیم، ئیسماعیلی كوڕی سەر ببڕێ، بەڵكو ویستوویەتی هەردووكیان تاقی بكاتەوە، ئایا ئیبراهیم ئامادەیە تاقە جگەرگۆشەكەی خۆی سەرببڕێ ؟ ئایا ئیسماعیلیش ئامادەیە كە بە قسەی بابی بكات ، ئەگەر سەربڕینیش بێ ؟ كە هەردووكیان لە تاقیكردنەوەكە دەرچوون، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡبَلَٰٓؤُاْ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ ﴾، ئنجا ئایا ئەوە كەی دەبێ بە تاقیكردنەوە، كە ئیبراهیمو ئیسماعیل هەر لە سەرەتاوە بزانن: ئەوە نواندنەو بەڕاستیی نیە؟ ئەو كاتە بە تاقیكردنەوە لە قەڵەم نادرێ .

<u>هەڵوێستی نۆیەم</u> : بەرگرییكردنی ئیبراهیم لە لووط ؈ لە كاتی سزادرانی گەلەكەیدا :

كاتێك خوا ﷻ فریشتەكان دەنێرێ بۆ سزادانی گەلی لووط، ئیبراهیم ؈ بەرگریی لێ دەكاتو، ئەو باسە لە قورئاندا، لە دوو جێگادا هاتوە :

١) لە ئایەتەكانی : (٧٤ – ٧٦)ی سووڕەتی (هود)، كە خوا ﷻ دەفەرموێ :

﴿ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنۡ إِبۡرَٰهِيمَ ٱلرَّوۡعُ وَجَآءَتۡهُ ٱلۡبُشۡرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِي قَوۡمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٞ مُّنِيبٞ ﴿٧٥﴾ يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ أَعۡرِضۡ عَنۡ هَٰذَآۖ إِنَّهُۥ قَدۡ جَآءَ أَمۡرُ رَبِّكَۖ وَإِنَّهُمۡ ءَاتِيهِمۡ عَذَابٌ غَيۡرُ مَرۡدُودٖ ﴿٧٦﴾ ﴾.

واتە: دوای ئەوەی كە ئیبراهیم ترسو دڵە ڕاوكەكەی نەماو موژدەی بۆ هات (موژدەی ئەوە كە خوا ئیسحاقی پێ دەبەخشێ لە سارا خانو

ئیسحاقیش یەعقووبی دەبێ)، دەستیکرد بە مشتومڕ لەگەڵ کردنمان (لەگەڵ فریشتەکانمان) دەربارەی گەلی لووط، بێگومان ئیبراهیم زۆر هێدیی‌و، زۆر بەپەرۆش‌و زۆریش گەڕاوە بوو بۆ لای خوا، بەڵام فریشتەکان پێیان گوت: ئەی ئیبراهیم! واز لەوە بێنە (بەرگرییان لێمەکە)، چونکە فەرمانی پەروەردگارت هاتوەو ئەوانە سزایەکیان بۆ دێ، کە ئەو سزایە ناگونجێ بەرپەرچ بدرێتەوە (ڕەت بکرێتەوە) .

٢)- لە هەردوو ئایەتی: (٣١و ٣٢)ی سووڕەتی (العنكبوت)دا، کە خوا ﷻ دەفەرمووێ : ﴿ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُو أَهْلِ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا ۚ قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا ۖ لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ ﴾

واتە: کاتێك کە فریشتەکانمان هاتنە لای ئیبراهیم بە مـوژدەوە، (مەبەست پێی موژدە پێدرانیەتی بەوە ، کە ئیسحاقی دەبێ‌و پاش ئەویش یەعقووب)، فریشتەکان پێیان گوت : ئێمە خەڵکی ئەم شارە (ئاوەدانییە) لەبەین دەبەین، چونکە خەڵکەکە ستەمکار بوو (خراپەکاریی‌و ستەمکارییان کردوە)، ئیبراهیم گوتی: ئاخر لەم شارەدا (لووط)یش هەیە، گوتیان: ئێمە زاناترین بەوەی کە تێیدا هەیە، خۆی‌و ماڵ‌و خێزانەکەی دەرباز دەکەین، جگە لە ژنەکەی، ئەو دەبێ لە فەوتاوان بێ .

(ژنەکەیشی بڕیاری فەوتانی بۆ دراوە، لەبەر ئەوەی لە هەموو شتێکدا لەگەڵ گەلە خراپەکەی (لووط)دا بووەو ، لەگەڵ (لووط)دا عليه السلام نەبووە) .

<u>هەڵوێستی دەیەم</u> : داواکردنی ئیبراهیم لە خوا کە چۆنیەتی زیندووکردنەوەی مردووانی پیشان بدات :

ئەمیش لە ئایەتی (٢٦٠)ی سووڕەتی (البقرة)دا هاتوە، کە خوا ﷻ دەفەرمووێ :

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ

لِيَطۡمَئِنَّ قَلۡبِيۖ قَالَ فَخُذۡ أَرۡبَعَةٗ مِّنَ ٱلطَّيۡرِ فَصُرۡهُنَّ إِلَيۡكَ ثُمَّ ٱجۡعَلۡ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٖ مِّنۡهُنَّ جُزۡءٗا ثُمَّ ٱدۡعُهُنَّ يَأۡتِينَكَ سَعۡيٗاۚ وَٱعۡلَمۡ أَنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٢٦٠﴾﴾.

واتە: یاد بکەوە! کاتێك ئیبراهیم گوتی: پەروەردگارم! پێشانم بدە چۆن مردووان زیندوو دەکەیەوە! فەرمووی: ئایا بڕوات نیە، گوتی: با، بەلام بۆ ئەوەی دڵم ئارام بگرێ، (واتە: دوای ئەوەی بە (عِلمُ الیَقین) بڕوام هەیە، با بە (عَینُ الیَقین) چاوی دڵنیایش بڕوام هەبێ، بۆ ئەوەی ئیمانەکەم پتەوتر بێت)، (خوا) فەرمووی: چوار باڵندان بگرە، بەلای خۆت دا ڕایانبکێشە (وایان لێ بکە لێت بێنە پێش)، دوایی سەریان ببڕەو هەر پارچەی لەسەر کێوێك دابنێ، دوایی بانگیان بکە، بە ڕاکردن دێن بۆ لاتو، بزانە کە خوا زاڵی کارزانە .

هەڵوێستی یازدەیەم : بنیاتنانی کەعبە لەگەڵ ئیسماعیلی کوڕیدا :

ئەوەش لە سوورەتی (البقرة) لە ئایەتەکانی: (١٢٧ – ١٢٩)دا هاتوە، خوا ﷻ دەفەرمویٚ: ﴿وَإِذۡ يَرۡفَعُ إِبۡرَٰهِـۧمُ ٱلۡقَوَاعِدَ مِنَ ٱلۡبَيۡتِ وَإِسۡمَٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلۡ مِنَّآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَٱجۡعَلۡنَا مُسۡلِمَيۡنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةٗ مُّسۡلِمَةٗ لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبۡ عَلَيۡنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾﴾.

واتە: یاد بکەوە! کاتێك کە ئیبراهیم دیوارەکانی ماڵی خوای بەرز دەکردنەوە لەگەڵ ئیسماعیلدا، لە پەروەردگاریان پاڕانەوە: پەروەردگارمان! لێمان وەربگرە، بێگومان تۆ بیسەری زانای، پەروەردگارمان! وامان لێبکە کە ملکەچ بین بۆ تۆو، لە وەچەی ئێمەش کۆمەڵێك (بەرەخسێنە) ملکەچ بن بۆ تۆو، خواپەرستییەکانی خۆمانمان پێشان بدەو، لێمان ببوورەو توبەکانمان قبووڵ بکە، بێگومان تۆ زۆر تەوبە قبووڵکەری میهرەبانی .

دەربارەی بنیاتنانی كەعبە (المَسْجِدُ الحَرَام)یش، لەگەڵ (المَسْجِدُ الأَقْصَى)دا، ئەم فەرموودەیە هەیە :

{عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قُلْتُ: يا رَسولَ اللهِ! أَيُّ مَسْجِدٍ وُضِعَ فِي الأَرْضِ أَوَّلُ؟ قَالَ: الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: ثُمَّ الْمَسْجِدُ الأَقْصَى، قَالَ: قُلْتُ: كَمْ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ سَنَة ، وَأَيْنَمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلاَةُ فَصَلِّ فَإِنَّهُ مَسْجِدٌ} {أَخرجَهُ عَبْد الرزاق برقم: ١٥٧٨، وَأَحْمَد: ٢١٥٠٦، وَالبُخَارِيُّ: ٣١٨٦، وَمُسْلِمٌ: ٥٢٠، وَالنَّسَائِي فِي الكُبْرَى: ٧٦٩، وَابن ماجَهْ: ٧٥٣}.

واتە: ئەبو زەڕ خوا لێی ڕازی بێ دەڵێ : گوتم : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! چ مزگەوتێك پێشتر لەسەر زەوی بنیات نرا ؟ فەرمووی : مزگەوتی حەڕام، گوتم: ئەدی دوای ئەو كامە بوو؟ فەرمووی : مزگەوتی ئەقصا (ئەو مزگەوتەی كە لە قودسە لە فەلەستین)، گوتم : چەندیان ماوە لە بەیندا هەبوو؟ فەرمووی: چل (٤٠) ساڵ لە هەر جێیەكیش كاتی نوێژت لێ داهات، نوێژ بكە، ئەو شوێنە نوێژگەیە .

كەواتە: مزگەوتی ئەقصا چل (٤٠) ساڵ لە دوای مزگەوتی حەڕامەوە بنیات نراوە، بەڵام لێرە لەم فەرموودەیەدا، ئاماژەی بەوە نەكردوە، كە ئایا مزگەوتی ئەقصاش ئیبراهیم عليه السلام بنیاتی ناوە، یان لەلایەن ئیسحاقی كوڕیەوە دروست كراوە ؟!

<u>هەڵوێستی دوازدەیەم</u> : داوای لێبوردنكردنی ئیبراهیم لە خوا بۆ بابی و، پاشان حاشا لێكردنی ، پاش ئەوەی بۆی دەركەوت ، كە ئازەری بابی دوژمنی خوایە :

ئەمەش لە چەند شوێنێكی قورئان دا ئاماژەی پێكراوە :

١/ لە سوورەتی (الشعراء) ئایەتی (٨٦)دا، كە دەفەرموێ : ﴿ وَٱغْفِرْ لِأَبِىٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٨٦﴾ ﴾، ئیبراهیم دەفەرموێ : (پەروەردگارم!) لە بابم ببوورە، چونكە لە گومڕایانە .

٢/ لە سوورەتی (مريم) لە هەردوو ئایەتی : (٤٦و ٤٧)دا، کە دەفەرمویٚ : ﴿ قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنْ ءَالِهَتِى يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَٱهْجُرْنِى مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَٰمٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّىٓ إِنَّهُۥ كَانَ بِى حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ ﴾، واتە: بابی ئیبراهیم بە ئیبراهیمی گوت: ئەی ئیبراهیم! ئایا تۆ مەیلت بۆ پەرستراوەکانی من نیە، (پشتیان تێ دەکەی)؟ ئەگەر دەست هەڵنەگری لەو ئایینەی کە هێناوتە، بەرد بارانت دەکەمو برۆ زۆر لێم دوور بکەوەوە، ئەویش فەرمووی: سڵاوت لێبێ، داوای لێبوردنت بۆ لە پەروەردگارم دەکەم، بێگومان پەروەردگارم لەگەڵ من زۆر بەمشوورو بە بەزەییو بە لوتفە .

ئیبراهیم ئەو بەڵێنەی پێداو بەڵێنی خۆشی بردە سەرو پاڕانەوەی بۆ کرد، بەڵام هەر تاکو ئەو کاتە ئیبراهیم عليه السلام لەسەر ئەوە بەردەوام بوو، کە بۆی دەرکەوت بابی دوژمنی خوایەو لێی نائومێد بوو .

٣/ هەروەها خوا لە ئایەتی (١١٤)ی سوورەتی (التوبة)دا، دەفەرمویٚ : ﴿ وَمَا كَانَ ٱسْتِغْفَارُ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ ﴾، واتە: داوای لێبوردنکردنی ئیبراهیم بۆ بابی، هەر بەهۆی بەڵێنێکەوە بوو، کە پێشتر پێی دابوو، بەڵام دوای ئەوەی کە بۆی دەرکەوت دوژمنی خوایە، دووریی لێکرد (حاشای لێکرد)، بێگومان ئیبراهیم زۆر بە پەرۆشو بە بەزەییو دڵنەرم بووو، زۆر هێدیو مەند بوو .

بڕگەی شەشەمو كۆتایی: پلەو پایەو پێگەی ئیبراهیم ﷺ:

دەتوانین دەربارەی پلەو پایەی بەرزو ناوازەی ئیبراهیم ﷺ، زۆر شتان باس بكەین، چونكە بەڕاستیی ئیبراهیم ﷺ پێگەیەكی بەرزو پلەو پایەیەكی زۆر ناوازەی هەبووە، زۆر لە زانایان دەڵێن: جگە لە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ ئیبراهیم پلەو پایەی لە هی هەموو پێغەمبەرانی دیكە بەرزترەو، هەرواش دێتە بەرچاو، بە تایبەت كە لە شەوڕۆو بەرزبوونەوە (الإسراء والمعراج)دا كە پێغەمبەر ﷺ سەرەتا سەفەری فەلەستینو (بیت المقدس)و مزگەوتی (أقصى) دەكات، دواتر بەرزدەبێتەوە بە ئاسمانەكاندا، ئیبراهیم ﷺ لە ئاسمانی حەوتەم دەبیـ، كە بەرزترین ئاسمانە .

ئێمە لە یازدە (١١) خاڵدا، باسی پێگەو پلەو پایەی بەرزو ناوازەی ئیبراهیم ﷺ دەكەین :

١) **ئیبراهیم (خَلِيلُ الله) یە :**

وەك خوا ﷻ لە سووڕەتی (النساء) دەفەرموێ: ﴿وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبۡرَٰهِيمَ خَلِيلٗا ١٢٥﴾، واتە: خوا ئیبراهیمی كردە خەلیل، واتە: كردی بە دۆستو خۆشەویستی تایبەتیی خۆی، (خليل): بریتیە لە كەسێك كە ئەوپەڕی خۆشویستنت بۆی هەبیـو، ئەوپەڕی هۆگرییت بۆی هەبیـ .

كەواتە: خوا ﷻ ئیبراهیمی بەو پلەو پایە گەیاندوە، كە ئەوپەڕی خۆشەویستیی بۆی هەبیـو دۆستایەتیی تایبەتیی لەگەڵیدا هەبێت، هەڵبەتە ئیبراهیم بۆ خوا ﷻ وا بووە، خوای پەروەردگاریش هەر كەسێك لە بەندەكانی چەندە خوای خۆشبوێ، چەندە خوای لەلا گەورەو بەرزو بەڕێز بیـ، خواش ﷻ لە بەرانبەردا، هەر بەو شێوەیە، مامەڵە لەگەڵ ئەو بەندەیەی خۆی دا دەكات .

ئنجا لە قورئاندا نەهاتوە: خوا ﷻ جگە لە ئیبراهیم، یەكی دیكە لە پێغەمبەرانی خۆی كردبیـ بە دۆستو زۆر خۆشەویستی تایبەتیی خۆی، بێگومان

خوا هەموو پێغەمبەرانی خۆشویستوون، بەڵام پلەی (خُلَّة) تەنیا بۆ ئیبراهیم باسکراوە، هەروەك چۆن پلەی دواندن (تَكْلِيم) تەنیا بۆ مووسا ﷺ باسکراوە: ﴿وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمًا ﴿١٦٤﴾﴾ النساء، واتە: خوا فەرمایشتی لەگەڵ مووسادا کرد، بە فەرمایشتکردن .

هەروەها هەر کام لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) تایبەتمەندییەکی خۆی هەیە، بەڵام لە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺدا هاتوە، کە پێغەمبەری خاتەمیش (محمد ﷺ) پلەی (خُلَّة)ی هەبووە، ئەویش هەر (خَلِيلُ الله) بووە، وەك ئیبراهیمی باپیرە گەورەی .

لەبارەی ئەوەوە کە پلەو پێگەی (خُلَّة)، وێڕای ئیبراهیم ﷺ، پێغەمبەری خاتەمیش ﷺ ئەو پلەو پایەی هەبووە، لەو بارەوە دوو فەرموودە دەهێنین:

فەرموودەی یەکەم : پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمووێ : {إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَدِ اتَّخَذَنِي خَلِيلاً كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً} {أَخْرجَهُ مُسْلِم: ١٢١٦، وَابن حِبَّان: ٦٤٢٥، قَالَ شُعَيْب الأَرنؤوط: حَدِيثٌ صَحِيحٌ} .

واتە: بێگومان خوای بەرز منی کردوە بە خەلیلی خۆی (واتە: دۆستو نیزیکی خۆی) وەك چۆن ئیبراهیمیشی کردوە بە دۆستو نیزیکی خۆی .

فەرموودەی دووەم: پێغەمبەر دەفەرموێ: {لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ أَهْلِ الأَرْضِ خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُ أَبَا بَكر خَلِيلاً، إِنَّ صَاحِبَكُمْ خَلِيلُ اللهِ} {أَخْرجَهُ مُسْلِم: ٦٣٢٦، وَأَبي يَعْلَى: ٥١٤٩، وغيرهما} .

واتە: ئەگەر لە خەڵکی سەر زەوی خەلیلێکم گرتبایە، (یانی: دۆستو خۆشەویستێکی هەرە نزیك)، ئەبووبەکرم دەکردە خەلیلی خۆم، بەڵام هاوەڵی ئێوە (واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ بۆخۆی) هاوەڵو دۆستو نزیکی هەرە خۆشەویستی خوایە .

٢) هەر کەسێك شوێن ئیبراهیم و ڕێبازەکەی بکەوێت، باشترین دینداریی دەبێ :

وەك لە سووڕەتی (النساء)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ ﴾.

واتە: دینداریی کێ لە هی کەسێك باشترە، کە ڕووی خۆی بە خوا سپاردوەو چاکەکاریشە؟ (واتە: خۆی بۆ خوا ساغ کردۆتەوەو چاکەکاریشە لە خوا پەرستییەکەیدا، یان بۆ خوا ساغ و یەکلایەو، لەگەڵ بەندەکانی خواشدا چاکەکارە)، بە دوای ڕێبازی ئیبراهیمیش کەوتوە بە ساغیی و پاکیی و چاکیی، خواش ئیبراهیمی بە دۆستی خۆی گرتوە .

ئنجا کە خوا ﷻ دەفەرموێ: دینداریی کێ لە هی کەسێك چاکترە، کە ڕووی خۆی بە خوا سپاردوەو، چاکەکارەو، بە دوای ڕێبازی ئیبراهیم کەوتوە بە ساغیی ؟

کەواتە: شوێنکەوتنی ڕێبازی ئیبراهیم ﷺ وا لە مرۆڤ دەکات، باشترین دینداریی و بەندایەتیی بۆ خوا هەبێ، دیارە ئیبراهیمیش باشترین دینداریی و ملکەچیی بۆ خوا هەبووە، هەر بۆیەش خوا ﷻ کردوویەتی بە دۆستی هەرە نزیك و خۆشەویستی خۆی .

٣) ئیبراهیم ﷺ هەر ئەرکێکی پێی سپێردراوە، بە تەواویی ئەنجامی داوە :

وەك لە سووڕەتی (البقرة)دا خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ وَإِذِ ٱبْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِى ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾ ﴾.

واتە: یاد بکەوە کاتێك پەروەردگاری ئیبراهیم، ئیبراهیمی بە چەند وشەیەك تاقیکردەوەو تەواوی کردن، خوا فەرمووی: من دەتگێرم بە پێشەوا بۆ خەڵك،

(ئیبراهیم) گوتی : ئەدی لە وەچەکەم؟ خوا فەرمووی: ستەمکاران پەیمانی من نایانگرێتەوە .

جێی سەرنج ئەوەیە کە هەندێك لە توێژەرەوان، لە بارەی ماناو مەبەستەکانی قورئانەوە، وەك لە تەفسیری سووڕەتی (البقرة)شدا، کە بەرگی یەکەمی ئەم تەفسیرەیە، باسمان کرد، مانەیەکی زۆر ڕواڵەتییو ڕووکەشییان لەم ئایەتە موبارەکە گرتوە، گوتوویانە :

خوا ﷻ چەند وشەیەکی فێری ئیبراهیم کردوون، کە دەبوو دووبارەیان بکاتەوە، ئەویش ئەو وشانەی لەبەرکردوون و، دووبارەی کردوونەوە، وەك زیکرو ویرد، ئەوانیش: (سُبْحَانَ الله، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ الله، وَالله أَكْبَرُ)!! بەلام بەڕاستیی ئەوە مانا لێکدانەوەیەکی زۆر سادەو ڕووکەشییەو، هەموو کەس دەتوانێ ئەو وشانە بکات بە ویردو چەندان جار دووبارەیان بکاتەوە، هەرچەندە نێوەڕۆك بەخشین بەو وشانە لە ژیانداو، بەرجەستەکردنی ماناو چەمکی ئەو وشانە زۆر گەورەیەو بە تەواوترین شێوە، تەنیا بە پێغەمبەران کراوەو دەکرێ، بەلام هەرچۆنێك بێ، لێرەدا مەبەست ئەوە نیە، کە خوا چەند وشەیەکی فێری ئیبراهیم کردبن و، ئەویش تەواوی کردبن، بەڵکو: ﴿وَإِذِ ٱبْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَـٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِى ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾﴾ البقرة، واتە: پەروەردگاری ئیبراهیم، ئیبراهیمی تاقیکردەوە بە چەند فەرمان و ئەرکێك و، ئەویش ئەرکەکانی هەموو تەواوکردن :

١ - ئەرکی سەرەکیی ئەوە بووە کە لە گژ هەموو ئەوانە ڕابچێت و بە گژیاندا بێتەوەو، بەرەنگاریان بێتەوە کە غەیری خوایان دەپەرست، هەر لە مانگ و خۆر پەرستان و دارو بەردو بت پەرستانەوە، تاکو ئەوانەی حوکمڕان و زۆردارانیان پەرستوە، وەك نەمروود، بەگژ هەموو ئەوانەدا چۆتەوە، ئەوەش ئەرکێکی زۆر گەورە بووە، کە خوا بە ئیبراهیمی سپاردوە، کە لە ڕۆژگاری خۆیدا بە گژ هەموو ئەوانەدا چۆتەوە، کە جگە لە خوایان پەرستوەو هاوبەشیان بۆ خوا داناوە .

٢ـ ئیبراهیم ﷺ وەك كوردەواریی خۆمان دەڵێن: لە پێناوی خوادا (باری هەر لەسەر پشتی کەرێ بووە)، لە ئووری کلدانییەکانەوە کۆچ دەکات، دوای ئەوەی لە بابیو لە گەلەکەی تووڕە دەبێو، زویر دەبێ لەسەر خوا، دوای ئەوەی دەیخەنە نێو ئاگری سووڕەوەو ناسووتێو خوا دەفریای دێ، لەوێوە کۆچ دەکات بۆ شام، دەچێ بۆ حەڕڕان، دوایی لەوێ کۆچ دەکات هەر لە چوارچێوەی شامدا، بەڵام بۆ فەڵەستین، بە پێی پەیمانی کۆن دەڵێ، بۆ (بِئْرُ السَّبع)، ئنجا دوای ئەوەی گرانییو قاتو قڕیی، ڕوو لە وڵاتی شام دەکات، وەك لە پەیمانی کۆندا هاتوە، کۆچ دەکات بۆ میسڕ، دوایی دێتەوە بۆ شام .

ئنجا دوای ئەوە بەشێك لەماڵو منداڵەکەی کە هاجەرو ئیسماعیلی کوڕی بوون، دەیانبات لە شیوێکی بێ دەرامەت بێ کشتوکاڵی بێ ئاوەدانیی دا، نیشتەجێیان دەکات بە فەرمانی خوا، بۆ ئەوەی لەو شوێنە کەعبە دروست بکات .

٣ـ یەکێکی دی لە ئەرکەکانی: دوای ئەوەی ئیبراهیم ﷺ دەکەوێتە تەمەنەوەو، یەك تاقە جگەرگۆشەی پەیدا دەبێ، کە ئیسماعیلە لە هاجەری خێزانی، کە قیبتیی بووەو میسریی بووە، خوا فەرمانی پێدەکات: دەبێ سەری ببڕێ، چەند فەرمانو ئەرکێکی قورسو گران بووە ؟ هەم بۆ ئیبراهیم، هەم بۆ ئیسماعیل، هەم بۆ هاجەر، خوا لە هاجەر ڕازی بێتو، صەڵاتو سەلامی خواش لە ئیبراهیمو ئیسماعیل بێ .

هەروەها هەموو ئەو ئەرکانەی خوا بە ئیبراهیمی ﷺ سپاردوون، دوای ئەوەی کە کەعبە دروست دەکات، هەموو ئەرکەکانی بە تەواویی ئەنجامداوە، ئەوە مەبەستی ئەو ئایەتەیە .

ئنجا لە سووڕەتی (النجم)یشدا، خوا ﷻ دەربارەی ئیبراهیم دەفەرموێ:

﴿ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴿٣٧﴾ ﴾، واتە: ئەو ئیبراهیمەی کە بە تەواویی ئەرکەکانی ئەنجامدا، بە تەواویی هەرچی خوا پێی سپاردبوو، جێبەجێی کرد.

کەواتە : لێرەشدا کە دەفەرموێ : پەروەردگار ئیبراهیمی بە چەند وشەیەك تاقیکردەوەو، ئەویش تەواوی کردن، واتە: بە چەند فەرمانێكو بە چەند ئەرکێك، کە بێژەی: (كَلِمَة) بە ئەرك لێکدەدرێتەوە، چونکە ئەو ئەرکەش بە وشەی بەرزو پیرۆزی خوا ﷻ ئاڕاستەی مرۆڤ دەکرێ .

٤) ئیبراهیم بە تەنها بۆخۆی ئۆممەتێك بووە :

وەك لە سوورەتی (النحل) دەفەرموێ : ﴿ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ٱجْتَبَىٰهُ وَهَدَىٰهُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَءَاتَيْنَٰهُ فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ﴾.

واتە: بێگومان ئیبراهیم ئۆممەتێك (كۆمەڵێك) بوو، ملكەچ بوو بۆ خوا، خۆی ساغ كردبۆوە بۆ خواو لە هاوبەشدانەران نەبووە، سوپاسگوزار بوو بۆ چاكەكانی خواو خوا هەڵیبژارد، بەرەو ڕاستە شەقامی خۆی ڕێنمایی كرد (خستیە سەر ڕاستە شەقامی خۆی)، ئێمەش لە دنیادا چاكەمان پێی بەخشیو لە دوارۆژیشدا ئەو لە بەندە چاكەكانە .

كەواتە: ئیبراهیم بۆخۆی بە تەنیا ئۆممەتێك بووە، واتە: هەموو ئەو سیفەتو ئاكارە بەرزو پەسندانەی، كە ئۆممەتێك لەخۆیدا بەرجەستەیان دەكات، ئیبراهیم هەموو ئەوانەی بەتەنها لەخۆیدا بەرجەستە كردبوون .

وشەی (أُمَّة) وێڕای ئەوەی كە بە مانای كۆمەڵێك خەڵكو كۆمەڵگایەك دێو، بە مانای ڕێبازێك دێ، بە مانای كەسێكیش دێ كە سەرمەشقەو، ڕێبازێك لەخۆیدا بەرجەستە دەكات[1].

٥) پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ فەرمانی پێكراوە، كە شوێن ڕێبازی ئیبراهیم عليه السلام بكەوێ :

وەك لە سوورەتی (النحل)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ ثُمَّ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ أَنِ ٱتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ ﴾.

واتە: دوایی سروشمان بۆ تۆ كرد (ئەی موحەممەد! ﷺ) كە بە دوای ڕێبازی ئیبراهیم بكەوە، بە ساغیی‌و، ئیبراهیم لە هاوبەش بۆ خوا دانەران نەبوو، (بەڵكو تەنیا خواپەرست بووو خوا بەیەكگر بوو) .

---

١) مفردات ألفاظ القرآن، ص٣١ -٣٣، المطبعة العصرية/ ٢٠١٢م .

هەروەها لە سوورەتی (الأنعام) خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ ﴾.

خوا بە پێغەمبەری خاتەم دەفەرموێ : تۆ بڵێ: من پەروەردگارم خستوومیە سەر شەقامێك، بەرنامەیەكی ڕێكو ڕاستە، ڕێبازی ئیبراهیمەو، ئەو لە هاوبەش بۆ خوا دانەران نەبوو .

٦) __خوا لە زۆر شوێنی قورئاندا، مەدحی ئیبراهیمی کردوەو سیفەتی بەرزو پەسندو گەورەی لە ئیبراهیمدا خستونە ڕوو :__

بۆ وێنە :

أ/ لە سووڕەتی (هود)دا خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ ﴾.

واتە: بێگومان ئیبراهیم زۆر هێدییو مەند بوو، زۆر بە ڕەحمو بەزەییو بە پەرۆش بوو، زۆریش لە ناخەوە بۆ لای خوا گەڕاوە بوو .

ب/ لە سووڕەتی (النجم)دا، خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ ﴿٣٧﴾ ﴾

واتە: ئیبراهیم ئەو کەسەی کە بە تەواویی ئەرکەکانی سەرشانی خۆیو، بەندایەتیی بۆ خوا ئەنجامداوە .

ج/ لە سووڕەتی (آل عمران)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ ﴾.

واتە: ئیبراهیم نە جوولەکە بوو، نە نەصڕانیی بوو، بەڵکو مسوڵمانێکی ڕاستو ساغ بوو (حَنیف: ئەوەیە کە وازی لە ڕێی چەوتو لە کاری ناڕەوا هێنابێو، هاتبێتەوە بۆ ڕاستە شەقامو، بۆ ئەو ئاکارو سیفەتە بەرزو پەسندانەی کە ڕاستە شەقامی خوا فەرمانیان پێدەکات)، هەروەها ئیبراهیم لە هاوبەش بۆ خوا دانەران نەبوو .

ئنجا خوا ﷻ کە ئەوەندە ئەو ڕاستییە دووبارە دەکاتەوە، لەبەر ئەوەیە کە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺ و، ئێستاش لەگەڵ دابیٚو، جوولەکەو صابیئەو نەصرانییەکانیش ئیددیعای ئەوە دەکەنو، لافی ئەوە لێدەدەن کە شوێنکەوتووی ئیبراهیمن، بۆیە هەمیشە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئیبراهیم مسوڵمانێکی حەنیف بووەو هاوبەش بۆ خوا دانەر نەبووە .

کەواتە: ئەوانەی کە هاوبەش بۆ خوا دادەنێن، چ جوولەکەو صابیئەو نەصرانیی، چ بت پەرستەکان، ناتوانن لافی ئەوە لێبدەن، کە شوێنکەوتووی ئیبراهیمن ﵇، لەبەر ئەوەی ئیبراهیم خواپەرستێکی پاكو چاك بووەو ئیبراهیم تەنها بەندایەتیی بۆ خوا کردوەو، خوا بەیەکگرێکی ڕاستو تەواو بووە .

٧) __پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ مەدحێکی گەورەی ئیبراهیمی کردوە :__

وەك فەرموویەتی : {يُحْشَرُ النَاسُ عُرَاةً حُفَاةً غُرْلاً، فَأَوَّلُ مَنْ يُكْسَى إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ﴿١٠٤﴾﴾ الأنبياء} {أَخرجَهُ أَحْمَد برقم: (٢٠٢٧) تعليق شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين} .

واتە: خەڵك لە ڕۆژی دواییدا کۆدەکرێنەوە بە ڕووتیی‌و، پێخواسییو، بە خەتەنە نەکراویی، (واتە: خوا چۆنی دروستکردوون ئاوا)، یەکەمین کەسێك کە پۆشتە دەکریٚ، ئیبراهیمە، دوایی پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی خوێندەوە : ﴿كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ﴿١٠٤﴾﴾.

واتە: وەك چۆن یەکەمجار دروستکراوەکانمان وەدیهێناون، ئاواش دروستیان دەکەینەوەو دەیانگێڕینەوە .

واتە: خوا مرۆڤی چۆن دروستکردوە، ئاوا بەو شێوەیە دروست دەبێتەوە، هەر بۆیە ڕووتیش‌و پێخواسیش‌و خەتەنە نەکراویش دەبیٚو، یەکەم کەس کە پۆشتە دەکرێت، ئیبراهیمە ﵇، ئەوەش بەڵگەو نیشانەیەکی دیکەیە بۆ پلەو پایەی بەرزی ئیبراهیم ﵇ .

٨) ئیبڕاهیم شێوەی پێغەمبەری خاتەمی هەبووە :

واتە: پێغەمبەری خۆمان ﷺ لەگەڵ ئیبراهیمدا شكڵو شێوەو دیمەنیان وەك یەك بووە، لە فەرمایشتێكدا پێغەمبەر ﷺ باسی ژمارەیەك لە پێغەمبەران دەكات، دەربارەی شكڵو شێوەو دیمەنو جەستەیان، كە چۆن بووە، دوایی دەفەرموێ : {أَما إِبْرَاهِيمُ فَانْظُرُوا إِلَى صَاحِبِكُمْ} {أَخرجَهُ أَحْمَد برقم: (٢٥٠١)، وَالبُخَارِيُّ برقم: (٣١٧٧)، وَمُسْلِمٌ برقم: (١٦٦)} .

واتە: دەربارەی شێوەو شكڵی ئیبڕاهیم دەڵێ : تەماشای هاوەڵەكەتان بكەن، واتە: تەماشای من بكەن، من كە هاوەڵتانمو برادەرتانم، چۆنم! ئیبڕاهیمیش شكڵو دیمەنو شێوەو قەدو قیافەی بەو شێوەیە بووە .

٩) ئیبڕاهیم (صُحُف)ی پێدراوەو، ئەو كتێبەی كە بە ئیبڕاهیم دراوە، ناوی (صُحُف) بووە :

وەك خوای پەروەردگار لە سووڕەتی (الأعلی)دا دەفەرموێ : ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَفِي ٱلصُّحُفِ ٱلْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾ ﴾.

واتە: ئەو {ڕاستییانەی كە لە سووڕەتی (الأعلی)دا باسكراون} ئەمە لە لاپەڕە یەكەمەكانو، لە كتێبە پێشووەكاندایە، لە پەڕاوی ئیبڕاهیمو مووسا.

واش پێدەچێ مەبەست لە (صُحُف)ی مووسا تەوڕاتو، (صُحُف)ی ئیبڕاهیمیش، پەڕاوو كتێبێك بووە، بەرنامەیەك بووە كە ئیبڕاهیم عليه السلام پێیدراوە .

ئایا نێوەرۆكی (صُحُف)ی ئیبراهیم، چۆن بووەو چی تێدابووە؟

لەوبارەوە ئەم دەقە دێنین، كە (إبن حبان) لە صەحیحی خۆیدا هێناویەتیو حاكمیش بە صەحیحی داناوە : {عَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: وَأُنْزِلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عَشْرُ صَحَائِفَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا كَانَتْ صَحِيفَةُ إِبْرَاهِيمَ؟ قَالَ: كَانَتْ أَمْثَالاً كُلُّهَا: أَيُّهَا الْمَلِكُ الْمُسَلَّطُ الْمُبْتَلَى الْمَغْرُورُ، إِنِّي لَمْ أَبْعَثْكَ لِتَجْمَعَ الدُّنْيَا بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ، وَلَكِنِّي بَعَثْتُكَ لِتَرُدَّ عَنِّي دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنِّي لاَ أَرُدُّهَا وَلَوْ كَانَتْ مِنْ كَافِرٍ، وَعَلَى الْعَاقِلِ مَا لَمْ يَكُنْ مَغْلُوبًا عَلَى عَقْلِهِ، أَنْ تَكُونَ لَهُ سَاعَاتٌ: سَاعَةٌ يُنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ، وَسَاعَةٌ يُحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ، وَسَاعَةٌ يَتَفَكَّرُ فِيهَا فِي صُنْعِ اللهِ، وَسَاعَةٌ يَخْلُو فِيهَا لِحَاجَتِهِ مِنَ الْمَطْعَمِ وَالْمَشْرَبِ، وَعَلَى الْعَاقِلِ أَنْ لاَ يَكُونَ ظَاعِنًا إِلاَّ لِثَلاَثٍ: تَزَوُّدٍ لِمَعَادٍ، أَوْ مَرَمَّةٍ لِمَعَاشٍ، أَوْ لَذَّةٍ فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ، وَعَلَى الْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ بَصِيرًا بِزَمَانِهِ، مُقْبِلاً عَلَى شَأْنِهِ، حَافِظًا لِلِسَانِهِ، وَمَنْ حَسَبَ كَلاَمَهُ مِنْ عَمَلِهِ، قَلَّ كَلاَمُهُ إِلاَّ فِيمَا يَعْنِيهِ} {أَخْرَجَهُ إِبنُ حِبَّانَ بِرَقم: (٣٦١)، وَضَعَّفَهُ الألباني في ضعيف الترغيب: برقم (١٣٥٢)}.

ئەمە نموونەیەكە كە پێغەمبەری خاتەم ﷺ لە (صُحُف)ی ئیبراهیم دەیهێنێ .

واتە: پێغەمبەر ﷺ ئەبو زەڕی غیفاری لێی دەگێڕێتەوە خوا لێی ڕازی بێ، فەرمووی: خوا دە (١٠) پەڕاوی دابەزاندنە سەر ئیبراهیم ﷺ، {وشەی (صَحائِف) كۆی (صَحيفَة)یە}، ئەبو زەڕ دەڵێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! ئەو لاپەڕو پەڕاوانەی ئیبراهیم چی بوون؟ چییان تێدابوو؟ فەرمووی: هەموویان پەندو قسەی نەستەق بوون، (ئنجا چەند وێنەیەكی لەو پەندو قسە نەستەقانە بۆ دێنێتەوە)،

یەکێك لەوانە: ئەی پادشای خاوەن دەستەڵات! کە تاقیدەکرێیەوەو لە خۆتبایی، من تۆم نەناردوە کە دنیا هەندێکی بخەیە پاڵ هەندێکی، بەڵکو ناردوومی کە پاڕانەوەی ستەملێکراوان لە من دوور بخەیەوە، (واتە: کەس ستەمی لێ نەگرێتو، لە من بپاڕێتەوە)، چونکە من پاڕانەوەی ستەملێکراو بەرپەرچ نادەمەوە، ئەگەر ئەو کەسە کە ستەملێکراوە کافریش بێ (کافریش داوام لێبکات، مادام مەزلووم بێت، دوعاکەی گیرادەکەم) .

(پەندێکی دیکە دەڵێ:) بابای ژیر مادام عەقڵی لە دەست نەدابێ، دەبێ چەند کاتێکی هەبن، کاتێکی هەبێت کە تێیدا ڕازو نیاز لەگەڵ پەروەردگاری دا بکاتو، کاتێکی هەبێ کە تێیدا لێپرسینەوە لەگەڵ خۆیدا بکاتو، کاتێکی هەبێ کە تێیدا بیر لە دروستکراوەکانی خوا بکاتەوەو، کاتێکیشی هەبێ کە پێداویستیی لە خواردنو خواردنەوە بۆخۆی، تێدا دابین بکات .

(پەندێکی دیکە دەڵێ :) بابای ژیرو عاقڵ نابێ سەرگەرم بێ، مەگەر بە یەکێك لەم سێ شتانەوە (ئەگەر نا نابێ کاتی خۆی بەفیڕۆ بدات): یان بۆ ڕۆژی دوایی توێشوو هەڵبگرێ، (خەریکی عیبادەتو تاعەتو بەندایەتیی بێ بۆ خوا)، یان دابینکردنی پێداویستییەکانی ژیانو گوزەرانی دنیای، یاخود خەریکی چێژ وەرگرتن بێ، بەڵام لە شتێکدا کە حەرام نەبێتو حەڵاڵ بێت .

(پەندێکی دیکە دەڵێ :) بابای ژیرو عاقڵ دەبێ ڕۆژگاری خۆی بزانێ، (بینەری ڕۆژگاری خۆی بێ، واتە: ببینێ چی دەگوزەرێ)و، ئاگای لە خۆی بێو، زمانی خۆی بپارێزێ .

(دوا پەند ئەوەیە دەڵێ :) هەر کەسێك قسەکەشی لە کردەوەکەی بزانێ، (واتە: قسەکەی بە بەشێك لە کردەوەی بزانێ)، ئەوە قسەکانی کەم دەبن مەگەر لە شتێکدا کە پێویست بێ !

١٠- ئیبراهیم ﷺ صەڵاتو سەلام بۆ ناردنی لە نوێژدا، بۆ پێویست کراوە :

واتە: لەسەر مسوڵمانان پێویست کراوە کە لە تەحییاتی نوێژدا، صەڵاتو سەلامی بۆ بنێرن :

{عَنْ كَعْبِ بنِ عُجْرَةَ، قَالَ قُلْنَا: يَا رَسولَ اللهِ! هَذَا السَّلامُ عَلَيْكَ قَدْ عَلِمْنَا، فَكَيْفَ الصَّلاةُ عَلَيْكَ؟ قَالَ: قولُوا: أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، أَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ}، {أخرجَهُ عَبْدُ الرَّزَاق برقم: (٣١٠٦)، وَأَحْمَدُ برقم: (١٨١٥٨)، وَالبُخَارِيُّ برقم: (٤٥١٩)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٤٠٦)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (٩٧٦)، وَالتِّرمِذِيُّ برقم: (٤٨٣)، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (١٢٨٩)، وَابنُ مَاجَهْ برقم: (٩٠٤)}.

واتە: کەعبی کوڕی عوجرە دەڵێ: گوتمان ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! ئەوە سەلامکردن لەسەر تۆمان زانی، بەڵام چۆن صەلاتت لەسەر لێ بدەین (بۆت بنێرین)؟ فەرمووی: بڵێن: ئەی خوایە! صەلات لە موحەممەدو لەسەر شوێنکەوتووانی موحەممەد بدە، وەك چۆن صەلاتت ناردوە بۆ ئیبراهیمو شوێنکەوتوانی ئیبراهیم، هەروەها پیتو پێز بۆ سەر موحەممەدو شوێنکەوتووانی موحەممەد بنێرە، وەك چۆن پیتو پێزت ناردوە بۆ سەر ئیبراهیمو شوێنکەوتووانی ئیبراهیم، بێگومان تۆ ستایشکراوو پایە بەرزی.

لێرەدا دەمەوێ ئەوە ڕوون بکەمەوە کە هەرچەندە زۆر کەس وادەزانێ: (آل) لەگەڵ (أهل) یەکن، بەڵام وانیە، بەڵکو (أهل) لە بەکارهێنانی قورئانداو، لە زمانی عەرەبییشدا، بە مانایماڵو خێزان دێ، بە تایبەتی هاوسەری پیاو (ژنو منداڵ)، بەڵام (آل) واتە: شوێنکەوتووان، بۆ وێنە: خوای پەروەردگار ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدْخِلُوٓاْ ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ ﴾غافر، کاتێك کە ڕۆژی دوایی (ساعة) دێ، شوێنکەوتووانی فیرعەون بخەنە نێو سزایەکی زۆر توندەوە.

کەواتە بەتەئکید (آلِ فِرعَون) واتە: ئەوانەی کە شوێنی کەوتوون، نەك ماڵو خێزانەکەی، چونکە ئێمە دەقی ئایەتمان هەیە، کە خوای پەروەردگار، وێنە بۆ بڕواداران دێنێتەوە، بە هاوسەری فیرعەون، کە دەفەرمووێ: ﴿ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱمْرَأَتَ فِرْعَوْنَ ﴿١١﴾ ﴾التحريم، واتە: خوا وێنەی هێناوەتەوە

بۆ بڕواداران، بە ژنەکەی فیرعەون، کە هەرچەندە خێزانی فیرعەونیش بوو، بەلام لەبەرئەوەی خۆی بڕواداربوو، هاوسەر بوونی فیرعەون ڕێگر نەبوو لەوەی کە خوای بەخشندە وێنەی پێ بێنێتەوە بۆ ئافرەتانی ئیماندار، کە دەبێ سەرمەشقی ئیمانداران بن .

کەواتە: (أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ)، واتە: ئەی خوایە! بەزەیی تایبەتی خۆتو پلەو پایە بەرزکردنەوە بە موحەممەد ببەخشەو، بە شوێنکەوتووانی موحەممەد.

نەك خزمانی موحەممەد ﷺ! ئنجا لە نێو خزمەکانیداو، لە نێو ئەهلو بەیتیدا، ئەوانەی کە شوێنکەوتووی بووبن، ئەوانیش (آل)ن، بەلام (آلِ مُحَمَّد) ﷺ بە پێچەوانەی ئەوەوە کە شیعە بانگەشەی بۆ دەکەن، لە ڕاستییدا بریتی نین لە: عەلیو فاتیمەو حەسەنو حوسێن، بە تەنیا، بەڵکو ئالی موحەممەد، هەموو ئەوانەن کە بە ڕاستیی شوێنی دەکەون، وەك لە شوێنی دیکەشدا بە تەفصیلْ ئەوەمان باس کردووەو، شاعیرێکیش لەوبارەوە زۆر جوانیی گوتووەو دەڵێ :

آلُ النَّبِيِّ هُمُ أَتْبَاعُ مِلَّتِهِ
مِنَ السُّودَانِ والعُجْمِ وَالْعَرَبِ
لَوْ لَمْ يَكُنْ آلُهُ إلاَّ قَرَابَتُهُ
لِصَلَّى الْمُصَلِّي عَلَى الطَّاغِي أَبِي لَهَبِ

واتە :

ئالی پێغەمبەر نیزیکانیو شوێنکەوتووانی ڕێبازەکەیتی
لە عەجەمو ڕەش پێستەکانو لە عەرەب
ئەگەر ئالی ئەو تەنیا خزمە نزیکەکانی بان
کەسی صەڵەواتدەر، صەڵەواتی بۆ ئەبولەهەبی یاخیش دەنارد !

بەڵام نەخێر (آل)ی موحەممەدو ئیبراهیم، یانی: شوێنكەوتووانیان، ئەو كەسانە كە بە ڕاستیی شوێنیان كەوتوون، جاری وا هەیە ئەهلی كەسێك، واتە: هاوسەرەكەیو وەچەكەیو خزمەكانی، دەبن بە ئالی، واتە: دەبن بە شوێنكەوتووی، جاری واش هەیە نەخێر هاوسەرو ڕۆڵەو خزمەكانی، نابن بە ئالی بۆ نموونە : پێغەمبەر ﷺ، (أبو لهب)ی، مامی ئالی نەبووە، هەروەك ئەبو تالیبیش ئالی نەبووە، چونكە بڕوای پێی نەهێناوە .

هەروەها ئیبراهیم ئازەری بابی، ئالی نەبووە، دیسان نووحو لووط، خێزانەكانیان ئالیان نەبوونە، بەڵام ئەهلیان بوونە .

(١١) هەموو خاوەن بەرنامە ئاسمانییەكانو بەرنامە خواییەكان، لەسەر ئیبراهیم یەك دەنگن: جوولەكەو نەصرانییو صابیئە، هەموویان ڕێزیان بۆ ئیبراهیم عليه السلام هەیە :

ئیبراهیم خاڵی هاوبەشی تێكڕای ئەو كەسانەیە كە خۆیان بە شوێنكەوتووی بەرنامەكانی خوا دەزانن، خۆیان بە شوێنكەوتووی كتێبەكانی خوا دەزانن .

هەر بۆیەش خوا ﷻ زۆرترین هەڵوێستی پێغەمبەرێكی كە باسكردبێ، هەڵوێستەكانی ئیبراهیمن، بەڵێ، پانتایی بەسەرهاتی مووسا عليه السلامو گەلەكەیو، لە بەرانبەریاندا فیرعەونو دارو دەستەكەی، زۆرترین پانتایی گرتوە، لە قورئاندا، بەڵام زۆرترین هەڵوێست كە لە پێغەمبەرێكەوە گێڕدرابنەوە، هەڵوێستەكانی ئیبراهیمن عليه السلام، وەك ئێمە ئاماژەمان بە هەڵوێستە سەرەكییەكانی كرد .

لێرەشدا دێینە كۆتایی تەفسیری سوورەتی (ئیبراهیم)، صەڵاتو بەرەكەتو سەلامی خوای لەسەر .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تەفسیری سوورەتی (الحجر)

www.alibapir.net

دەستپێك

بەڕێزان !

ئەمڕۆ کە (١٥)ی ڕەمەزانی ساڵی (١٤٣٨)ی کۆچییە، بەرانبەر (١٠/ ٦/ ٢٠١٧)ی زایینیی، خوا پشتیوان بێ، دەست دەکەین بە توێژینەوەمان لە بارەی سوورەتی (الحجر)، سەرەتاش پێناسەی سوورەتی (الحجر) دەکەین :

پێناسەی سوورەتی (الحجر) و تیشك خستنە سەر بابەتەکانی

١/ ئەم سوورەتە سوورەتێکی مەککەییە، زانایان لە ڕیزبەندیی هاتنە خوارەوەی (تَرتِیب النزول)دا، ژمارە: پەنجاو دوو (٥٢)یان بۆ داناوە، هەندێکیشیان ژمارە: پەنجاو چوار(٥٤)یان بۆ داناوەو، گوتوویانە: لە پێش سوورەتی (الأنعام) هاتۆتە خوارو، لە دوای سوورەتی (یوسف)، لە ڕیزبەندیی ئەو موصحەفەش دا کە لەبەردەستمانە، ژمارە: پازدە (١٥)یە .

٢/ ژمارەی ئایەتەکانی سوورەتی (الحجر) نەوەدو نۆ (٩٩)یەو، ئەم سوورەتە تەنیا یەك ناوی هەیە، ئەویش بریتییە لە: (الحجر)، (حجر)یش بەو دەڤەرو ناوچەیە دەگوترێ: کە گەلی (ثمود)ی لێبووە، تەنیا لەم سوورەتەشدا گەلی (ثمود) بە (أَصْحَابُ الحِجْرِ) ناویان هاتووە، ئەگەرنا لە هەموو شوێنەکانی

دیكەدا، كە باسی گەلی (ثمود) كراوە، هەر بە گەلی (ثمود)، یان بە قەومی صالح ناوهێنراون .

٣/ نێوەرۆكی ئەم سوورەتە، وەك هی سەرجەم سوورەتە مەككەییەكان، لەم چوار سوورگەیەدا دەخولێتەوە :

١) خواناسیی‌و بەندایەتیی بۆ خواكردنی .

٢) وەحیی‌و پێغەمبەرایەتیی .

٣) ڕۆژی دوایی‌و هاتنی كاتی سزاو پاداشت .

٤) بەسەرهاتی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لەم سوورەتەدا، بێجگە لە ئادەم، باسی بەشێك لە بەسەرهاتی ئیبراهیم (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)و، بەسەرهاتی لووط ﷺ، كراوەو، ئاماژەیەك بە گەلی شوعەیبیش ﷺ كراوە، كە گەلی (مەدیەنە)و بە (أَصْحَابُ الأَيْكَة)ش (خاوەنانی باخەكە)، یان (خاوەنانی درەختەكە) ناویان هاتوە، هەروەها باسی صالیحیش (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) كراوە، یان گەلی صالح، كە گەلی (ثمود)ن، كە وەك گوتمان لەم سوورەتەدا بە (أَصْحَابُ الحِجْر)، هاوەڵانی حیجر یان، واتە: ئەو كەسانەی خەڵكی ناوچەیەك بوون بە ناوی حیجر، باسی ئەویش كراوە .

نەخشەیەکی خێرای پانتایی بابەتەکان

یەکەم : سەرەتا ئاماژەیەکی خێرا بە دابەزاندنی قورئان و هەڵوێستی کەللەڕەقانەی کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ کراوە، کە لەسەر ڕچەی کافرانی پێشوو، دەڕۆن، لە ئایەتەکانی: (١ – ١٥)دا، خوا ﷻ ئەو بابەتەی خستۆتە ڕوو .

دووەم : دوایی باسی خستنە ڕووی بالادەستی و زانایی و میهرەبانیی خوا، کراوە، لەمیانی چەند دیاردەیەکی گەردوونییدا، کە ئەمیش لە ئایەتەکانی: (١٦ – ٢٥)ی گرتۆتەوە .

سێیەم : پاشان بەسەرهاتی دروستکرانی ئادەم و، پێشتریش دروستکرانی جانن، دوایی باسی بەسەرهاتی: کڕنووش نەبردنی ئیبلیس بۆ ئادەم، کراوە، ئنجا باسی ئەوە کراوە کە خوا ﷻ دوای ئەوەی جەستەی ئادەمی ڕێکخست و، لەو ڕووحە، کە دروستکراوێکی تایبەتی خۆیەتی، فووی بە بەردا کرد، فەرمانی کرد بە فریشتەکان کە کڕنووشی ڕێزگرتن بۆ ئادەم بەرن، هەموویان کڕنووشیان بردوە، جگە لە ئیبلیس و، لەوبارەوە وتوویژێك لە نێوان خوای بەرزی بێ وێنەو، ئیبلیسی بێخێردا کراوە، کە ئەمە ئایەتەکانی: (٢٦ – ٤٨)ی گرتۆتەوە .

چوارەم : دوایی بەسەرهاتەکانی : ئیبراهیم و نووح و لووط و شوعەیب و صالح (علیهم السلام) و گەلەکانیان خراونەتە ڕوو، کە ئایەتەکانی: (٤٩ – ٨٤)یان گرتۆتەوە .

پێنجەم : چەند ئامۆژگاریی و ڕێنماییەکی خوای کارزان بۆ پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ، لە بواری گەیاندنی پەیامی خواو مامەڵەی لەگەڵ دەوروبەریدا، خراوەتە ڕوو، کە ئەویش ئایەتەکانی : (٨٥ – ٩٩) دەگرێتە خۆی، واتە: پازدە (١٥) ئایەت .

شایانی باسە : ئێمە کۆی ئایەتەکانی سوورەتی (الحجر) لە پێنج (٥) دەرسدا، شی دەکەینەوە:

دەرسی یەکەم : ئایەتەکانی : (١ – ٢٥) دەگرێتەوە، واتە : (٢٥) ئایەت .

دەرسی دووەم : ئایەتەکانی : (٢٦ – ٥٠) دەگرێتەوە، واتە : ئەمیش هەر (٢٥) ئایەت .

دەرسی سێیەم : ئایەتەکانی : (٥١ – ٧٩) دەگرێتەوە، واتە : (٢٩) ئایەت .

دەرسی چوارەم : ئایەتەکانی : (٨٠ – ٨٤) دەگرێتەوە، واتە : (٥) ئایەت، ئنجا ئێمە لە ئایەتەکانی : (٨٠ – ٨٤)دا، بەسەرهاتی (أَصْحَابُ الحِجْر) گەلی (ثمود) باس دەکەین .

دەرسی پێنجەم : ئایەتەکانی : (٨٥ – ٩٩) دەگرێتەوە، واتە : (١٥) ئایەت، کە ئەوە ئەو ڕێنمایی‌و ئامۆژگارییانەی خوای پەروەردگارن، کە بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ ختسوونیە ڕوو، بۆ چۆنیەتی مامەڵەکردنی لەگەڵ کۆمەڵگاو دەوروبەریدا .

شایانی باسە: کە لە میانی دەرسی چوارەمدا، واتە: ئەو پێنج ئایەتەی: (٨٠ – ٨٤)دا، ئێمە لێکۆڵینەوەیەك لە بارەی ژیان‌و بەسەرهاتی صالح پێغەمبەرەوە (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و گەلەکەی (ثمود) دەکەین، چونکە ئەم سوورەتە بە ناوی ناوچەی تێدا نیشتەجێبوونی گەلی (ثمود)ەوە ناونراوە، کە بریتیە لە (الحجر)، ئێمە ئەوەشمان کردوە بە بنچینەیەك لەم تەفسیرەماندا، کە هەر سوورەتێك، بە ناوی هەر یەکێك لە پێغەمبەرانەوە (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، یان گەلەکەیانەوە، یان شوێنەکەیانەوە ناونرابێ، لە کاتی تەفسیرکردنی ئایەتەکاندا، بەسەرهاتی ئەو پێغەمبەرە (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و گەلەکەی دەتوێژینەوە .

شایانی باسیشە : ئەم سوورەتی (الحجر)، کە وەك گوتمان: سوورەتێکی مەککەییە، ئەگەر ژمارەی ڕیزبەندیی دابەزینی (٥٢) بێ، یان (٥٤) بێ، مانای وایە لە پێش سوورەتی (الحجر)دا، (٥١) سوورەتی دیکە، یان (٥٣) سوورەتی دیکە، دابەزێنراون .

كەواتە: هەموو سوورەتە مەككەییەكان، كە بە ڕای زۆربەی زانایان، ژمارەیان: هەشتاو شەش (٨٦)ە، مانای وایە دوو لەسەر سێی قورئانی مەككەیی لە پێش ئەم سوورەتەدا، دابەزێنراوە، بۆیەش خوا بەسەرهاتی پێغەمبەران (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، كە لەم سوورەتی (الحجر)دا هاتوون، چ بەسەرهاتەكەی ئیبراهیم، ئەو بەشەی كە پەیوەندیی هەیە بە بەسەرهاتی (گەلی لووط)ەوە، چ بەسەرهاتەكەی گەلی لووط، چ بەسەرهاتی شوعەیب، كە دیارە بۆ گەلی مەدیەن و هاوەڵانی باخەكە، یاخود درەختەكە (أَصْحَابُ الأَيْكَة)ە، نێرراوە، چ بەسەرهاتی صالِح و گەلەكەی گەلی (ثمود)، هەموو ئەو بەسەرهاتانە، زۆر بە كورتیی لێرەدا هاتوون .

هەڵبەتە بەسەرهاتەكەی ئیبراهیم ﷺ و لووط ﷺ تا ڕاددەیەك درێژترن، بەڵام ئەوانیش بە بەراورد لەگەڵ بەسەرهاتی ئیبراهیم ﷺو بەسەرهاتی لووط ﷺ، بۆ وێنە: كە لە سوورەتی (هود)دا هاتوون، كە پێشتر تەفسیرمان كردوە، دیسان هەر كورتن، لەبەر ئەوەی كاتێك خوا ﷻ شتێكی پێشتر باسكرد بێ، دوایی لە سوورەتەكانی دواتردا، بە كورتیی باسی دەكات، چونكە پێشتر لە سوورەتێكی دیكەدا درێژەكەی هاتوە .

بۆیە تەماشا دەكەین لە سوورەتی (البقرة)دا، خوا ﷻ لە ئایەتی سی و نۆ (٣٩) بە دواوە كە دێت، هەمووی باسی بەنو ئیسرائیلە، باسی گەلی مووسایە (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، كە خوا ﷻ هەمووی بە ئاماژە فەرمووە، هەمووی كورت كورت دەفەرمویٚ :

بۆ وێنە:

١/ ﴿ وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ ﴿٤٩﴾ ﴾ البقرة .

٢/ ﴿ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ ﴿٥٠﴾ ﴾ البقرة .

٣/ ﴿ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ ﴿٦١﴾ ﴾ البقرة .

٤/ ﴿ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ ﴿٨٣﴾ ﴾ البقـــــــــرة، هەموویان بە کورتیی دێنێ، بۆچی ؟

چونکە: لە سوورەتەکانی: (الأعراف)و (طه)و (الشعراء)و (القصص)دا، بە تەفصیلْ ئەو بەسەرهاتانە هاتوون، بۆیە لە سوورەتی (البقرة)دا، کە سوورەتێکی مەدینەییە، خوای کاربەجێ بە پێویستی نەزانیوە کە ئەو بەسەرهاتانەو ئەو هەلْوێستانەی کە لەو سوورەتانەی پێشوودا هاتوون، دووبارەیان بکاتەوە، بەڵکو وەك ئاماژە پێکردن، ئاماژەی پێکردوونە، واتە: بگەڕێنەوە بۆ ئەو سوورەتانەی دیکە، ئەگەر درێژەو تەفصیلی ئەو بەسەرهاتانەتان دەوێ .

شتێکی دیکەش هەبوو ویستم لێرەدا ئاماژەی پێبدەم، ئەویش ئەوەیە کە خوای بەرزو مەزن ، ئەو بەسەرهاتانە کە دەیانهێنێ، تەماشا دەکەین: بەسەرهاتی وا هەیە، لە دە (١٠) سوورەتدا ئاماژەی پێکراوە، هەیە لە شەش سوورەتو، هەیە لە پێنج سوورەت، یان کەمتردا هاتوە، ئنجا بۆ کەسێك کە شارەزا نەبێو ورد نەبێتەوەو، ڕانەمێنێ، لەوانەیە بڵێ: ئەوە بۆچی ئەو بەسەرهاتە لەو چەند شوێنەدا هاتوە؟ بەڵام ئێمە لە ئەنجامی ئەو لێکۆڵینەوەدا کە دەیکەین، دەربارەی بەسەرهاتی هەر کام لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، لە هەر شوێنێك کە بمانەوێ بە تەفصیلْ باسی بکەین، بۆمان دەرکەوتوە، کە لە ڕاستییدا دووبارەکردنەوەی ئەو بەسەرهاتانە، هیچی ئەو دووبارە کردنەوەیە نیە، بە مانا باوەکەی، کە بریتی بێ لەوەی خوا شتێکی لێرە فەرمووبێو، لە شوێنێکی دیکەش، هەمان شت دووبارە بکاتەوە، بەڵکو وەك بۆمان دەرکەوتوە، زۆر بە ڕوونیی بۆ کەسێك کە لێبکۆڵێتەوە، دەزانێ : کە دەکات هەر جارە خوای زاناو شارەزا گۆشەیەكو لایەکی دیکە، لەو بەسەرهاتە، باس دەکاتو بە تەعبیرێکی دیکە دەیهێنێو، هەندێك نهێنی دیکەی تێدا دەردەخات، کە بە کۆی باسکردنەکان، لە هەموو سوورەتەکاندا، ئنجا وێنەیەکی تەواومان دەکەوێتە بەردەست، دەربارەی ئەو بەسەرهاتە کە خوای بەرز گێڕاویەتەوە، وەك لە تەفسیری سوورەتی (یونس) دا، کە تێیدا باسی بەسەرهاتی (یونس) پێغەمبەرمان ﷺ کرد، یەك ئایەت دەربارەی بەسەرهاتی

(یونس) هاتوە، کە دەفەرموێ: ﴿فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّآ ءَامَنُواْ كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾﴾ یونس، تەنیا ئەوەندە هاتوە، بەڵام درێژەی بەسەرهاتی (یونس): لە سوورەتی (الصافات)دا هاتوە، هەروەها لە سوورەتی (الأنبیاء)یشدا، بەڵام لەوێدا کورتتر، هەروەها لە سوورەتی (القلم)یشدا بە شێوەی کورتتر هاتوەو، لە چەند شوێنێکدا خوا ﷻ بەسەرهاتی (یونس) دێنێ، بەڵام لە سوورەتی (یونس)دا، تەنیا یەك ئایەت دێنێ، بەڵام ئێمە چونکە سوورەتەکە بەناوی ئەوەوە ناونراوە، بۆیە هەموو ئایەتەکانی دیکە کە لەبارەی بەسەرهاتی (یونس)ەوە هاتوون، لەوێدا هێناومانن‌و کۆمان کردوونەوە، ئنجا خوای کاربەجێ لە شوێنێك بە یونوس دەفەرموێ: (یونس)و، لە شوێنێك پێی دەفەرموێ: (ذا النون)و، لە شوێنێك پێی دەفەرموێ: (صاحب الحوت)، هەموو ئەو ناوانە بۆ (یونس ﷺ) بەکارهێنراون‌و لە هەر شوێنێك، گۆشەیەك لەو بەسەرهاتە دێنێ، هەروەها بەسەرهاتی هەموو پێغەمبەرانی دیکەش (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمِ) هەر بەو شێوەیە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان ئایەتەکانی: (١ – ٢٥) لە سەرتای سوورەتی (الحجر) دەگرێتەوە، لەم بیستو پێنج (٢٥) ئایەتەی سەرەتای سوورەتی (الحجر)دا، پێناسەی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە کراوە، پاشان سەرەنجامی شوومو پەشێمانیی کێشانی بێبڕوایان، لە ڕۆژی دواییدا، باسکراوە .

هەروەها دڵی پێغەمبەری خوا موحەممەد ﷺ دراوەتەوە، لەسەر هەڵوێستی خراپو نەرێنیی بێبڕوایەکان، بەرانبەر بە خۆیو پەیامەکەی .

پاشان باسی داواکردنی چەندەمین جارەی بێجێی بێبڕوایان، کراوە، کە بریتیە لەوەی فریشتەکان دابەزن، دوایی باسی پارێزراویی قورئان کراوە، لەلایەن خوای پارێزەرەوە .

ئنجا باسی هەڵوێستی کافرانی ئۆممەتانی پێشوو کراوە، کە هەر ئاوا وەك کافرانی ڕۆژگاری پێغەمبەری کۆتایی ﷺ، گاڵتەیان بە پێغەمبەران کردووەو سەرەنجام یاسای سزادانی خوای دادگەریان بەسەردا چەسپیوە .

پاشان باسی ئەوە کراوە کە: ئەگەر گریمان کافرەکان دەروازەیەکیشیان بەرەو ئاسمان لێبکرێتەوەو، پێیدا سەربکەون، دیسان بیانوو دەگرنو، بڕوا ناهێنن، دوایی خوای تواناو زانا باسی ژمارەیەك لە نیشانەکانی خۆی دەکات، لە دەوروبەرو بوونەوەردا، کە میهرەبانییو کەرەمو بەخششی بێ سنووری خوایان، بەرانبەر بە مرۆڤەکان، تێدا دەدرەوشێتەوە .

هەروەها باسی ڕێ لێگرتنی شەیتانەکان لە گوێ هەڵخستن لە قسەی فریشتان کراوە .

لە کۆتاییشدا: خوا ئەو ڕاستییە دەخاتە ڕوو کە خوای پەنهانزان سەرجەم مرۆڤەکان بە پێشینو دواینەوە دەناسێو، هەمووشیان لە ڕۆژی دواییدا کۆ دەکاتەوە، بۆ سزاو پاداشت، وەرگرتنەوە .

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿الٓر تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ كَانُوا۟
مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا۟ وَيَتَمَتَّعُوا۟ وَيُلْهِهِمُ ٱلْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَآ أَهْلَكْنَا
مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴿٥﴾
وَقَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَّوْ مَا تَأْتِينَا بِٱلْمَلَٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ
مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا۟ إِذًا مُّنظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ
نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى شِيَعِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِم
مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُۥ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾
لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا۟ فِيهِ
يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوٓا۟ إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَٰرُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى ٱلسَّمَآءِ
بُرُوجًا وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ
ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ وَٱلْأَرْضَ مَدَدْنَٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن
كُلِّ شَىْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَٰيِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِن مِّن شَىْءٍ إِلَّا
عِندَنَا خَزَآئِنُهُۥ وَمَا نُنَزِّلُهُۥٓ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ
مَآءً فَأَسْقَيْنَٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْىِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾
وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ ۚ إِنَّهُۥ
حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە. ئەلیف لام ڕا، ئەوانە ئایەتەگانی کتێبو قورئانێکی ڕوونن (١) پێدەچێ ئەوانەی بێبڕوان (ڕۆژێك بێ) خۆزگە بخوازن کە ملکەچ بوونایە {بۆ خوا} (٢) لێیانگەڕێ با بخۆنو ڕابوێرنو ئاوات بیانخافڵێنێ، لەمەودوا دەزانن (چەندە بەهەڵەداچوون!) (٣) هیچ ئاوەدانییەکیشمان نەفەوتاندوە، مەگەر کاتێکی زانراوی هەبووە (٤) هیچ کۆمەڵگایەك نە پێش کاتی دیارییکراوی دەکەوێو، نە دواش دەکەوێ (٥) (بێبڕوایەکان) گوتیشیان: ئەی ئەو کەسەی زیکری دابەزێنراوەتە سەر! بە دڵنیایی تۆ شێتی (٦) ئەگەر لە ڕاستانی بۆچی فریشتانمان بۆ ناهێنی (شایەدییت بۆ بدەن) (٧) ئێمە بە هەق نەبێ فریشتان دانابەزێنین، ئنجا لە حاڵێکی واشدا (کە فریشتان بۆ سزادانیان بنێرین) مۆڵەتیان نادرێ (تەوبە بکەن) (٨) بە دڵنیایی ئێمە خۆمان زیکر (قورئان)مان دابەزاندوەو، مسۆگەر هەر خۆشمان پارێزەرینی (٩) بە دڵنیایی لە پێش تۆش دا، لە نێو کۆمەڵگا پێشووەکاندا، ڕەوانەکراوانمان ناردوون (١٠) ئنجا هیچ ڕەوانەکراوێکیشیان بۆ نەدەچوو، مەگەر گاڵتەیان پێدەکرد (١١) هەر بەو شێوەیەش (کە لە ڕابردوودا مامەڵەمان پێ لەگەڵ بێبڕوایاندا کردوە) دەیخەینە دڵی تاوانبارانەوە (١٢) کە بڕوای پێ ناهێننو، بێگومان یاسای (خوا لە مامەڵەی لەگەڵ) گەلە پێشووەکاندا ڕابردوە (١٣) ئەگەر دەروازەیەکیشمان لە ئاسمانێ بەسەردا کردبانەوەو پێیدا هەڵاچووبان (١٤) دەیانگوت: چاومان بەستراون، بەڵکو ئێمە کۆمەڵێکین جادوومان لێکراوە (١٥) بە دڵنیایی ئێمە چەندان بورجمان لە ئاسمانێدا داناونو، بۆ تەماشاکەرانمان ڕازاندۆتەوە (١٦) لە هەر شەیتانێکی

ڕەتێنراویشمان پاراستوە ﴿١٧﴾ مەگەر کەسێکیان بە دزیی گوێ هەڵبخات، ئەویش بڵێسەیەکی ئاشکرای شوێن دەکەوێ ﴿١٨﴾ زەویشمان لێك کێشاوەتەوەو چیایە (لەنگەر ئاسا)کانمان تێفڕێداونو، هەموو شتێکی ئەندازەگیریی کراومان تێدا ڕواندوە ﴿١٩﴾ هەروەها لەوێدا (لە زەمیندا) هۆکارەکانی ژیانو گوزەرانی خۆتانو، ئەوانەی ئێوە بژیودەریان نین، ڕەخساندوومانن ﴿٢٠﴾ هیچ شتێکیش نیە مەگەر عەمبارەکانی لەلای ئێمەنو، تەنیا بە ئەندازەی زانراویش دایدەبەزێنین ﴿٢١﴾ بایەکانیشمان ناردوون، پیتێنەرن (بۆ هەورەکانو شیناورد)و لەسەریێوە ئاومان دابەزاندوەو، پێتانمان نۆش کردوەو، ئێوەش کۆکەرەوەو پارێزەری نین ﴿٢٢﴾ بە دڵنیاییش ئێمە هەر خۆمان دەژیەنینو دەمرێنینو، هەر خۆشمان میراتگرین ﴿٢٣﴾ بێگومانیش پێشووەکانتانمان زانیوەو، بە مسۆگەریش دواخراوەکانیشتمان زانیوە ﴿٢٤﴾ بە مسۆگەریش تەنیا پەروەردگارت کۆیان دەکاتەوە، بێگومان ئەو کاربزانی زانایە ﴿٢٥﴾} .

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(رُّبَمَا): خوێنراویشەتەوە: (رُبَمَا)، بە گیرە (شَدّة)، (رُبَّ: لِإِسْتِقْلَالِ الشَّيءِ)، ئەگەر شتێك بتەوێ بە کەمی دابنێی، دەڵێی: (رُبَّ)، وەك پەندی عەرەبیی دەڵێ: (رُبَّ أَخٍ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ) دەگونجێ برایەکت هەبێ کە دایکت ئەوی نەبوو بێ، واتە: کەسێك هەبێ، کە هەرچەندە لە ڕووی ڕەچەڵەکەوە برات نیە، بەڵام بۆت وەك برا بێ، یان لە براش باشتر بێ، دەڵێ: (رُبَّ: لاستِقلالِ الشّيء وَلِمَا يكُونُ وَقتاً بَعْدَ الوَقْت)، (رُبَّ): بۆ شتێکە کە کەم بێو، بۆ شتێکە کاتێك ببێو دوایی ماوەیەکی پێ بچێ، ئنجا کاتێکی دیکە ببێ .

(ذَرْهُمْ): (دَعْهُم، أُترُكهمْ) لێیانگەڕێ، وازیان لێبێنە .

(وَيُلْهِهِمُ): (أَلْهاهُ كَذا: شَغَلَهُ عَمَّا هُوَ أَهَمُّ إِلَيْهِ)، (أَلْهاهُ)، واتە: سەرقاڵی کرد، بێئاگای کرد لە شتێك کە بۆ ئەو گرنگترە.

(ٱلْأَمَلُ): (الرَّجَاء، وَأَكْثَرُ استِعْمَالِهِ فِيمَا يُسْتَبْعَدُ حُصُولُهُ)، ئێمە وشەی (أَمَل) و (رَجَاء) لە زمانی کوردییدا هەر بە: هیواو ئومێدو ئاوات، لێك دەدەینەوە، بەڵام من وشەی (أَمَل)م بە ئاوات لێکداوەتەوە، چونکە: وشەی (أَمَل) بە زۆریی بەکارهێنرانی لە شتێکدایە، کە بە دوور بزانرێ پەیدا ببێ .

(لَّوْمَا): (كَلِمَةٌ بِمَنْزِلَةِ لَولا، تَدْخُلُ عَلَى الجُملَةِ الفِعلِيةِ فَتُفِيدُ التَّحْضِيضَة)، (لَومَا): وشەیەکە لە جێی (لَولا)، (لَولا) لە زمانی کوردییدا دەبێتەوە بە ئەگەر، ئەگەر وابا، ئنجا دەچێتە سەر ڕستەی کرداریی‌و، مانای: هاندان دەگەیەنێ، وەك خوا دەفەرموێ : ﴿ لَّوْلَا جَآءُو عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ﴿١٣﴾ ﴾النور، واتە: دەبووایە چوار شایەدان، لەسەر ئەو مەسەلەیە بێنن .

(مُّنظَرِينَ): (نَظَرْتُهُ وَانْتَظَرْتُهُ وأَنْظَرْتُهُ: أَخَّرْتُهُ)، هەرسێکیان بە مانای: دواخست، دێن، (مُنْظَرِينَ) یانی: چاوەڕێ کراوان، دواخراوان، مۆڵەت دراوان .

(شِيَعِ): (جَمْعُ شِيْعَة: مَنْ يَتَقَوَّى بِهِمُ الإِنْسَانُ وَيَنْتَشِرُونَ عَنْهُ، جَمْعُهُ أَشْيَاع)، (شِيَع) و (أَشْيَاعْ) کۆی (شِيعَة)ن، (شِيعَة) ئەو کۆمەڵە خەڵکەن، کە مرۆڤ بەهۆی وانەوە، بەهێز دەبێ‌و لەوەوە بڵاودەبنەوە .

(نَسْلُكُهُۥ): (السُّلُوكُ: النَّفَادُ فِي الطَّرِيقِ: سَلَكْتُ الطَّرِيْقَ، وَسَلَكْتُ كَذَا فِي طَرِيقِهِ)، (سلُوك) بە مانای ڕۆیشتنە بە ڕێیەکدا، دەگوترێ: (سَلَكْتُ الطَّرِيق) ڕێیەکەم گرت، پێیدا ڕۆیشتم، دەگوترێ: (سَلَكْتُ كَذَا فِي طَرِيقِهِ) فلان شتەم خستە سەر ڕێیەکەی، یاخود فلان شتەم بەڕێکرد بە ڕێدا، ئنجا نَسلُكه) بە مانای دەیخەینە نێوی، (نُدخِلُهُ) .

(سُنَّةُ): یانی: (طَرِيقَة)، (سُنَّةُ اللهِ: طَرِيقَةُ حِكمَتِهِ)، (سُنَّة) بە مانای یاسا دێ، بە مانای ڕێباز دێ، واتە: ئەو ڕێبازو یاسایەی کە خوا ﷻ مامەڵەی پێ لەگەڵ دروستکراوەکانیدا دەکات .

(فَظَلُّواْ): واتە: بەردەوام بوون، (ظَلْتُ وَظِلْتُ: بِحَذْفِ إِحْدَى اللامَيْنِ يُعَبَّرُ بِهِ عَمَّا يُفْعَلُ فِي النَّهارِ)، وشەی (ظَلْتُ وَظِلْتُ) بە فرتاندنی یەکێك لە دوو (ل)کان، چونکە خۆی (ظَلَّ)یەو، دوو (ل)ن، یەکێك لە دوو(ل)کان، دەفرتێنرێ، تەعبیری پێدەکرێ لەو شتەی بە ڕۆژێ دەکرێ، ئەگەر بگوترێ: (ظَلَّ يُقِيم الصَّلَاةَ)، واتە: لە ڕۆژێدا نوێژی بەرپاکرد، بەڵام ئەگەر بڵێ : (باتَ يُقِيم الصَّلَاةَ)، یانی: لە شەوێدا نوێژی بەرپاکرد .

(يَعْرُجُونَ): (العُرُوجُ: ذَهَابٌ فِي الصُّعُودِ)، (عُرُوج) بریتیە: لەوە کە ئینسان بەرەو سەرێ بڕوات .

(سُكِّرَتْ) : (السَّكر: حَبْسُ المَاءِ، وَالسِّكر: المَوْضِعُ المَسْدُودُ، سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا: مِنَ السَّكر أَوِ السُّكر)، (سُكِرتْ أَبْصَارُنا)، واتە: چاوەکانمان بەستراون، دەڵێ: وشەی (سَکر) بریتیە: لە ڕاگرتنی ئاو، بەڵام (سِکر) ئەو شوێنەیە کە بەسترابێ، شوێنێك کە بەسترابێ، پێی دەگوترێ: (سِکّر)، (سُكِرتْ أَبْصَارُنا)، دەگونجێ لە (سَکر)ەوە بێ، واتە: چاومان بەستراون، یاخود لە (سُکر)ەوە بێ، واتە: بێهۆش و سەرخۆش کراوین .

(مَّسْحُورُونَ) : واتە: جادوومان لێکراوە، (مَنْ فُعِلَ ضِدُّهُ السِّحْرُ)، کەسێك کە جادووی لە دژ کرابێ .

(بُرُوجًا) : (جَمْعُ برج: القُصُورُ، وَ بِهِ سُمِّيَ بروجُ السَّمَاءِ لِمَنَازِلِها المُخْتَصَّةِ بِهَا)، (بروجْ) کۆی (برج)ە، بە مانای (قُصُور) کە کۆی (قَصْر)ە، واتە: کۆشکەکان، بورجەکانی ئاسمان، بەو ناوە ناونراون، ئەو مەنزڵگایانەی خۆر، یاخود مانگ هاموشۆیان پێدا دەکەن، بەپێی ڕواڵەتی بینینی مرۆڤەکان، وەك دوایی باسی دەکەین .

(رَّجِيمٍ) : (الرَّجيم: مَطْرُودٌ مِنَ الخَيْرَاتِ وَعَنْ مَنَازِلِ المَلأ الأَعْلَى)، (رَجيم)، واتە: دەرکراو لە خێرو چاکەو، دوورخراوە، لە پێگەو شوێنی ئەو فریشتانەی کە لە سەرێن .

(ٱسْتَرَقَ): (إِسْتَرَقَ السَّمْعَ: تَسَمَّعَ مُسْتَخْفِياً)، واتە: بە پەنهانیی گوێی هەڵخستو گوێی گرت، قسەیەکی دزی، بە گوێ هەڵخستن .

(شِهَابٌ): (الشِّهَابُ: الشُّعْلَةُ السَّاطِعَةُ مِنَ النارِ، مَوْقُودَةٌ مِنَ العَارِضِ فِي الجَوِّ)، (شِهاب) بەو بڵێسە تیشکدەرە دەگوترێ لە ئاگر، کە لە جەوی سەرێ دەیبینین لە شەودا، دەبینرێ .

(مَدَدۡنَٰهَا): (أَصْلُ المَدِّ: الجَرُّ، وَمِنْهُ المُدَّةُ: الوَقْتُ المُمْتَدُّ)، وشەی (مَدَدۡنَٰهَا)، واتە: درێژمان کردۆتەوە، پانمان ڕاخستوە، مەبەست لە زەوییە، لە ئەسڵدا مَدّ) بە مانای (جَرّ) ڕاکێشان، دێ، هەر بۆیە بە کاتێکی درێژکراوە، دەگوترێ : (مُدَّة) چونکە ئەو کاتە درێژ دەکرێتەوە .

(رَوَٰسِيَ): (رَسَى الشيءُ يَرْسو رَسًّا: ثَبتَ، وَأَرْسَاهُ غَيْرُهُ، الرَّواسي: الجِبالُ الثَّابتَةُ)، (رَوَٰسِيَ) کۆی (رَاسي)یە، دەگوترێ: (رَسَى الشيءُ يَرْسو رَسًّا)، واتە: ئەو شتە چەسپی، دەچەسپێ، چەسپان، (وَأَرْسَاهُ غَيْرُهُ) ئەگەر غەیری خۆی بیچەسپێنێ، کە لێرەدا مەبەست: چیایە چەسپاوەکانن لە زەویدا .

(مَّوۡزُونٖ): واتە: کێشراو، (الوَزْنُ: مَعْرِفَةُ قَدْرِ الشَيءِ)، (وزن) زانینی ئەندازەی شتێکە، (مَّوۡزُونٖ) بە مانای کێشراو، دێ، بە مانای هاوسەنگیش دێ، وەك خوا دەفەرموێ : ﴿إِنَّا كُلَّ شَيۡءٍ خَلَقۡنَٰهُ بِقَدَرٖ ﴿٤٩﴾﴾القمر، واتە: ئێمە هەموو شتێکمان بە ئەندازە دروستکردوە، ئەندازەکەیمان زانیوەو دیاریمان کردوە .

(مَعَٰيِشَ): (جَمْعُ مَعِيشَة: مَا يُتَعَيَّشُ بِهِ، والعَيْشُ أَخَصُّ مِنَ الحَيَاةِ)، (معایش) کۆی (مَعِيشَة)یە، (مَعِيشَة) هەر شتێکە کە ئینسان پێی بژی‌و، (عَيْش) تایبەتترە لە (حیاة)، لە زمانی عەرەبییدا، چونکە (حَيَاة) بۆ خواش بەکاردێ، بۆ فریشتەکانیش بەکاردێ، بەڵام (عَيش) تەنیا بۆ ئەو دروستکراوانە بەکاردێ، کە پێویستییان بە شتێك هەیە پێی بژین .

(خَزَآئِنُهُۥ): (الخَزْنُ: حِفْظُ الشيءِ فِي الخِزَانَة)، (خزائن) کۆی (خِزَانَة)یە، خَزْن)یش، بریتیە: لە پاراستنی شتێك لە (خِزَانَة)دا، واتە: لە عەمباردا، لەو شوێنەدا کە شتی تێدا هەڵدەگیرێ .

(لَوَٰقِحَ): (ذَوَاتُ لَقَاحٍ، أَلْقَحَ فُلانٌ النَّخْلَ وَلَقَّحَهَا، وَأَلْقَحَ فَحْلٌ النَاقَةَ، وَالرِّيح السَّحَابَ)، (لَوَاقِح) واتە: ئەوانەی کە خاوەن پیتاندنن، موتوربە کردنن،

(أَلْقَحَ فُلان النَّخْلَ) فلانکەس دارخورمایەکەی تەلقیح کرد، واتە: پیتاندی، یان موتوربەی کرد، (وَلَقَّحَهَا وَأَلقَحهَا) هەردووکیان بەکاردێن، (وَأَلقَحَ فَحْلُ النَاقَةَ) نێرە حوشترەکە، حوشترە مێیەکەی تەلقیح کرد، واتە: لەگەڵی جووت بووو، تۆوی نێرەو مێیەکە، پێکەوە کۆبۆوە، (وَألقَحَ الرِّيحُ السَّحَابَ) بایەکە هەورەکەی پیتاند، یان موتوربەی کرد .

﴿ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ﴾: (المُتَقَدَّمِين)، ئەوانەی پێشکەوتوون .

﴿ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ﴾: یانی: (المُتَاخِّرِين)، ئەوانەی دواکەوتوون .

مانـای گـشـتـی ئایـەتەکـان

خـوا ﷻ لـەم سـوورەتی (الحجـر)دا، کـە وەك پێشـتـر گـوتمان: لـە ڕیزبـەندیی مصْحَف)دا ژمارە (١٥)یە، بەڵام لە ڕیزبەندیی دابەزیندا، بە ڕای زۆربەی زانایان ژمارە: (٥٢)ە، خوا ﷻ ئاوا دەست پێدەکات :

﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ بە ناوی خـوای بە بـەزەیی بەخشـندە، واتە: ئـەم کارەم دەست پێدەکەم بە ناوی خوای بە بـەزەیی بەخشـندە، بـە نـاوی خـواو، بـۆ ڕازییکـردنی خـواو، بـە یارمەتییـدانو هاوکاریـی خـوا ﷻ و بە پێی بەرنـامەی خـوا .

﴿ الٓر ﴾ ئـەلیـف، لام، ڕا، ئـەم سـێ پیتـە، ئـاوا دەخـوێنرێنەوە، کـە پێشـتـر باسـمان کـردوە، بە تـایبـەت لـە سـەرەتـای سـوورەتی (یونس)دا، لێکـۆڵینەوەیەکـی تێرو تەسـەلمان لەبـارەیانەوە کـردوە، هەروەهـا لـە سـەرەتـای سـوورەتی (البقرة)شدا، ئنجـا ئـەو مانـایەی لـە هەموو مانـایەکـان، تـاکـو ئێستـا بـەلای منـەوە پەسـندترە، ئـەوەیە کە خـوا ﷻ، لە ڕێی ئـەو پیتە پچڕ پچڕانەوە (الحُرُوف المُقطعة)، دەیەوێ بـە بـەندەکـان بـە مرۆڤەکـان بفـەرموێ: ئـەو قـورئـانـەی لەبـەردەستتـان دایـە، فەرمایشـتی خـوایە، هەر لـەو پیتـانـە پێکهاتـوە، کـە ئێوە شـتیـان پـێ دەنووسـنو قسەیـان پـێ دەکەن، ئنجـا ئـەگـەر لـە دوو دڵییـدان، کـە ئـەم قـورئـانە فەرمایشـتی خـوا نەبـێ، یـانی: موحـەممەد ﷺ خـۆی فـەرمووبێتـی، یـان وەك هەندێـك لـە بێبـڕوایەکان ئێستـاشـی لەگـەڵدا بـێ، دەڵێـن: غـەیری خۆی فێری کـردوە، ئـەگـەر شـەیتـانە، ئـەگەر مرۆڤـە، ئـەگـەر هـەرچی هەیـە، فـەرموون مەیـدان مشـك نەیـانـکـێڵاوە، ئـەوە عـەرزو ئـەوە گـەز، ئێوەش ئـەو پیتـانەتـان لـەبـەردەسـتدان، فـەرموون قـورئـانێکی وا بێنـن .

دوایی دەفەرموێ: ﴿تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ﴾ ئا ئەو ئایەتانە، ئایەتەكانی كتێبێك و قورئانێكی ڕوونن، بۆیەش بە ﴿تِلْكَ﴾ ئاماژە دەكات، چونكە: ﴿تِلْكَ﴾ بۆ دوورە، لەبەرئەوەی پێگەو پلەی ئەو ئایەتانە زۆر بەرزە، بۆیە خوا ﷻ بەناوی ئاماژەی دوور ئاماژەی پێ دەكات، وەك لە سەرەتای سوورەتی (البقرة)شدا دەفەرموێ: ﴿ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ﴾، ئەویش دیسان بە ئاماژەی دوورە، نەیفەرمووە: (هَذَا الكِتَابُ)، لێرەش نافەرموێ: (هَذِهِ آياتُ كِتابٍ وَقُرآنٍ مُبِين)، دەفەرموێ ﴿تِلْكَ﴾، كە ئەوە ئاماژەیە بۆ پلەوپایەی بەرزیان.

ئەم ئایەتانە، ئایەتەكانی كتێبێك و قورئانێكی ڕوونن، واتە: هەم كتێبەكە، هەم قورئانەكە ڕوونە، كتێب، واتە: نووسراو، قورئان، واتە: خوێنراو، ئەوەی كە خوا ﷻ بۆ پێغەمبەری خاتەمی ﷺ، ناردوە، هەم بە حاڵەتی نووسراو هەیە، لە دوو تویێ (مصحف)ێكداو، هەم بە حاڵەتی خوێنراویش هەیە، لە عەقڵ و سینەی: كاتی خۆی پێغەمبەر ﷺ دا، دوایی هاوەڵانی بەرێزیدا، ئنجا جیلەكانی دوای وان، تاكو گەیشتۆتە ئێستا.

وشەی: ﴿مُّبِينٍ﴾، بێگومان لە فیعلی (أَبانَ)وەیە، (أَبانَ يُبِينُ، فَهُوَ مُبِين)، ئنجا (أَبانَ) هەم حاڵەتی (لازم)ی هاتوە، واتە: ڕوون، ڕۆشن، ئاشكرا، دەگوترێ: (أَبانَ القَمَرُ) مانگەكە دەركەوت.

هەم حاڵەتی (مُتَعَدِّي)یشی هاتوە، (أَبانَ الـمُدَرِّسُ الدَّرْسَ) مامۆستایەكە دەرسەكەی ڕوون كردەوە.

كەواتە: دەگونجێ بۆ مانای: (مُبِين) هەم بڵێی: ڕوون، هەم بڵێی: ڕوونكەرەوە، بەڵام لێرە زیاتر مانای (ڕوون)ی لەگەڵ دەگونجێ، هەم كتێبەكە ڕوونە، هەم قورئانەكە ڕوونە، واتە: ماناو مەبەستەكانی ئاشكران و، مرۆڤ دەتوانێ لێیان تێبگات.

دەشگونجێ بڵێی: ئەم قورئانە، ئەم كتێبە ڕوونكەرەوەیە بۆ ئەو ماناو مەبەستانەی، كە مرۆڤەكان پێویستییان پێیان هەیە.

دوایی دەفەرمووێ: ﴿ رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْ كَانُواْ مُسْلِمِينَ ﴾، ﴿ رُّبَمَا ﴾ پێشتریش باسمان كرد، بۆ ئەوەیە كە شتێك بە كەمیی ڕوو بدات، واتە: ڕێی تێدەچێ، ڕەنگە ئەوانەی بێبڕوان، خۆزگە بخوازن، حەز بكەن، كە ملكەچ بوونایە، مسوڵمان بوونایە، بۆ خوا گەردنكەچ بوونایە .

ئەمە وەك لە مەسەلە گرنگەكاندا باسی دەكەین، جۆرێكە لە بە توانجو تەوسەوە قسەكردن، لەبارەی كافرەكانەوە، وەك چۆن یەكێك بە یەكێك دەڵێ: ڕەنگە كاتێك بێ پەشیمان بیەوە، دڵنیاشە كە پەشیمان دەبێتەوە، بەلام بە وشەی ڕەنگەو لەوانەیە، دەیدوێنێ .

﴿ ذَرْهُمْ يَأْكُلُواْ وَيَتَمَتَّعُواْ وَيُلْهِهِمُ ٱلْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾ لێیانگەڕێ با بخۆنو ڕابوێرنو، با هیواو ئاواتی بێ نێوەڕۆك بێ ئاگایان بكات، لەمەودوا دەزانن .

واتە: لەمەودوا دەزانن، كە چەندە بە هەڵە داچووبوون !

﴿ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴾ هیچ ئاوەدانییەكمان نەفەوتاندوە، مەگەر كاتێكی زانراوی هەبووە، كاتێكی دیاریكراوی هەبووە، كارەكانی خوا ﷻ، هەموویان بە پێی نەخشەن، بە پێی بەرنامەن، نەخشەو بەرنامەیەك كە هەر لە خۆی دەوەشێتەوە ﷻ، ئنجا چ بۆ مامەڵەی لەگەڵ مرۆڤەكانداو، چ بۆ مامەڵەی لەگەڵ دروستكراوەكانی دیكەدا، وەك خوای پەروەردگار دەفەرمووێ : ﴿ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ ﴾القمر، واتە: ئێمە هەموو شتێكمان بە ئەندازەگیریی دروست كردوە، هەڵبەتە ئەو ئەندازەگیریی و وردەكارییە، كە لە گەردیلەوە تا كەهكەشان، لە هەموو دروستكراوەكاندا هەیە، بە تەئكید لە ژیانی مرۆڤەكانیشداو، لە ژیانی گەلانو میللەتانیشدا هەر هەیە .

﴿ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا ﴾ هیچ كۆمەڵگایەك پێش كاتی دیاریكراوی خۆی ناكەوێ، ﴿ وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴾ لێشی دوا ناكەون، یانی: بە وردیی لەو كاتەدا، كە خوا دیاریی كردوە، لەو كاتەدا سزای خوا، دێ، كە كاتی خۆی هاتوە بۆ

کۆمەڵگاکان، ئێستاش بە پێی ئەو یاسایە کە خوا دایناوە، لە گەردووندا، شتەکان بە وردیی لە کاتی خۆیانداو، لە شوێنی خۆیانداو بەو شێوەیە کە خوا ﷻ لە زانیاریی بێسنووری خۆی دا دیاریی کردووەو هەیە، ڕوودەدەنو یاساکانی خوا جێبەجێ دەبن .

﴿ وَقَالُوا۟ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴾ کافرەکان گوتیان: ئەی ئەو کەسەی کە (ذِکر)ی دابەزێنراوەتە سەر! بێگومان تۆ شێتی .

هەڵبەتە لێرەدا بە توانجەوە پێیان گوتوە: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ ﴾ چونکە، ئەگەر بڕوایان بەوە بێ کە (ذِکر)، واتە: قورئان بۆ سەر پێغەمبەر ﷺ دابەزێنراوە، کەواتە: ئەو کاتە بە بڕوادار لە قەڵەم دەدرێن، بەلام، نا، واتە: ئەی ئەو کەسەی وا باوەو وا بانگەشە دەکەی، کە (ذِکر)ت، بۆ دابەزێنراوە! بێگومان تۆ شێتی، واتە: ڕاست ناکەی، وەحییو (ذِکر)و قورئانت بۆ سەر دانەبەزێنراوە .

﴿ لَّوْ مَا تَأْتِينَا بِٱلْمَلَـٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴾، دەبووایە فریشتانمان بۆ بێنی، ئەگەر تۆ لە ڕاستانی، واتە: ئەگەر تۆ لە ڕاستگۆیانی، لە ڕاستانی، کە خوا وەحیی بۆ تۆ ناردوەو تۆی کردۆتە پێغەمبەر ﷺ، ئەدی بۆچی فریشتانمان بۆ ناهێنی؟ ئنجا یان مەبەستیان ئەوە بووە: فریشتانمان بۆ بێنە، شایەدییت بۆ بدەن، یان مەبەستیان ئەوە بووە: فریشتان بێنە پێشانمان بدە، یا سزای خوامان بۆ بێنن، هەردوو واتاکان هەڵدەگرێ .

خوا وەلامیان دەداتەوە، دەفەرموێ: ﴿ مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ﴾ ئێمە فریشتەکان بە هەق نەبێ دانابەزێنین، واتە: فریشتەکان بۆ ئەنجامدانی ئەرکێك دێن، ئەوانیش ئەگەر فریشتە دابەزێنرێن بۆ لایان، بۆ سزا دانیان دێن، ﴿ وَمَا كَانُوٓا۟ إِذًا مُّنظَرِينَ ﴾ ئەگەر فریشتەکانیش دابەزێنرێن بۆ سزا دانی ئەوان - کە ئەوە ئەو هەقەیە لێرەدا لەبەرچاوگیراوەو ڕەچاوکراوە – ئەو کاتە

ئەوان چاوەڕوان ناكرێن، دواناخرێن، مۆڵەت نادرێن، بگەڕێنەوەو تۆبە بكەنو پەشێمان بنەوە، بەڵكو لەگەڵ فریشتەكان دابەزێنران، یەكسەر سزا دەدرێن.

﴿ إِنَّا نَحۡنُ نَزَّلۡنَا ٱلذِّكۡرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴾ بێگومان ئێمە خۆمان (ذِكـر)مان دابەزاندووەو، هەر ئێمەش بۆی پارێزەرین، واتە: خۆمان دەیپارێزین، هەڵبەتە ئەوەی خوا فەرموویەتی، زۆر بە ڕاستو ڕێكو ڕوونو بەرجەستەكراویی، دیارە كە قوڕئان خوا پاراستوویەتی، نەك ئایەتێك بگرە وشەیەكو پیتێكیشی، لێ زایە نەبووە، وەك چۆن پێغەمبەری خاتەم ﷺ لە جیبریلی وەرگرتووەو، جیبریل لە خواوە هێناویەتی، ئاوا بەو شێوەیە ئێستا ئەم قوڕئانە لەبەردەستی ئێمە دایە، بێ كەمو زیاد، كە تاكە كتێبێكی خوا لەبەردەستی مرۆڤایەتییدا هەبێو، لێی دڵنیا بێ، كە ئەوە فەرموودەی خوایەو پەیامی خوایەو خوا چۆنی فەرمووەو، بە جیبریلدا ناردوویەتیو، ئەویش بە پێغەمبەری خاتەم (موحەممەد ﷺ)ی گەیاندووەو، ئەویش بە هاوەڵەكانی گەیاندووەو، ئەوانیش بە شوێنكەووتووانو، ئەوانیش شوێنكەوتووانی شوێنكەوتووان، تا گەیشتۆتە دەستی ئێمە، تاكە كتێبێك مرۆڤ لەبەردەستیدا هەبێو لێی دڵنیابێ: فەرمایشتی خوایە، ئەم قوڕئانەیەو، ئەوی دیكە هەمووی: لەبیرچوونەوەی تێدا ئەنجام دراوەو، گۆڕدراوەو، دەستكاریی كراوە، وەك خوا فەرموویەتیو واقیعو عەیانو ئاشكراشە :

هەر كەسێك سەرنجی پەیمانی كۆنو نوێی جوولەكەو نەصرانییەكان بدات، هەروەها ئەو كتێبانەی دیكە، كە پاڵ دەدرێنە لای خواو ئاسمان، بۆ وێنە (كنزا ربا)ی صابیئەكانو، كتێبەكانی دیكەی كە بە هی خوای پەروەردگارو بە بەشێك لە وەحیی دادەنرێن، وەك (ئاڤێستا) هەموو ئەو شتانەی دیكە، زۆر بە ڕوونیی دەزانێ، كە ئەوەی شایستە بێ، بە وشەو فەرمایشتی خوا لە قەڵەم بدرێ، تەنیا ئەم قوڕئانەیە، ئەوی دیكە ئەگەر كەمو زۆر وەحییشی تێدا مابێ، بە تایبەتی پەیمانی كۆنو پەیمانی نوێ، بەڵام دڵنیاش دەبێ، كە فیكرو بۆچوونو قسەی بەشەریشی ڕەگەڵ كەوتووە، چونكە كە تەماشای دەكات، دەبینێ: شتی ناڕاستی تێدایە، شتی هەڵەی تێدایە، شتی گۆڕدراوی تێدایەو، شتی ناشایستی تێدایە، بەرانبەر بە خواو، بەرانبەر بە پێغەمبەرانی خوا، وەك لەو مەوسووعەیەدا كە

لە زیندانی ئەمریکییەکاندا نووسیومە: (الإسلام كما يَتَجَلَّى فِي كِتَابِ الله)، لە باسی {بڕواهێنان بە کتێبەکانی خوا}[1]، لەوێدا زۆر بە وردیی باسم کردوەو هەردووك پەیمانی کۆنو پەیمانی نوێم، لەوێ لە تەتەڵەو بێژینگ داونو، نموونەی زۆرم تێدا خستوونە ڕوو، کە ناگونجێ ئەو شتانەی بە نموونەم هێناونەوە، فەرمایشتی خوا بن .

ئنجا خوا دەفەرموێ : ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ بە دڵنیایی لە پێش تۆدا، لە کۆمەڵگا پێشووەکاندا، پێغەمبەرانمان، ڕەوانەکراوانمان، ناردوون، ﴿وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ﴾ هیچ ڕەوانەکراوێکیشیان بۆ نەدەهات، مەگەر گاڵتەیان پێ دەکرد .

﴿كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُۥ فِي قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ﴾ ئاوا دەیخەینە دڵی تاوانبارانەوە، چییان دەخەینە دڵ؟ ﴿لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ﴾ ئەوە کە بڕوای پێ ناهێنن، بە وەحییو پەیامی خوا، لە ئەنجامی تاوانباریی‌و زوڵم‌و خراپەکارییاندا، تاوانباریی بۆتە پەرچ کۆسپێك لە بەردەمیاندا، بۆتە پەردەیەكو حەقی لێ شاردوونەوە، بۆیە بڕوای پێ ناهێنن .

یاخود: ﴿كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُۥ فِي قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ﴾ واتە: ئاوا بەو شێوەیە گاڵتەکردن بە پەیامەکانی خواو، پێ بێبڕوابوونیان، دەخەینە دڵی تاوانبارانەوە، بەهۆی تاوانەکەیانەوە شایستەیی ئەوەیان نابێت، بێتە ڕیزی ئیماندارانەوەو، بڕوا بە پەیامەکانی خوا بێنن .

دوایی دەفەرموێ: ﴿لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ﴾ بڕوای پێ ناهێنن، ﴿وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ ٱلْأَوَّلِينَ﴾ بە دڵنیایی یاسای پێشووان، ڕابردوە، واتە: یاسای خوا لە مامەڵەکردنی لەگەڵ گەلە پێشووەکاندا، تێپەڕیوە، کە بریتی بووە لەوەی: لە ئەنجامی زوڵم‌و تاوانو خراپەدا، بڕوا بە پێغەمبەران ناهێننو سەرەنجام شایستەی سزادان دەبن .

---

١) الكتاب الخامس: الإيمان بكتب الله عزّوجلّ ، ط ٢ / ٢٠١٧ م .

﴿ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا۟ فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴾، ئەگەر دەروازەیەکیان لە سەرێوە، لە ئاسمانەوە بەسەردا کردبانەوەو بەردەوام بان لە پێهەڵاچوون و سەرکەوتن، بەو دەروازەیەدا، بەرەو ئاسمان، ﴿ لَقَالُوٓا۟ إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَـٰرُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴾ ئەو کاتەش دەیانگوت: ئێمە چاومان بەستراون، بەڵکو ئێمە کۆمەڵێکین جادوومان لێکراوە، واتە: دیسان بیانوویان دەگرت و بڕوایان نەدەهێنا، ئەگەر ڕێگاشیان درابایە بەرەو ئاسمان، بەرەو سەرێ بچن .

ئنجا خوا ﷻ، کۆمەڵێك لە چاکەو نیعمەتەکانی خۆی دەخاتە ڕوو، دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا ﴾ بە دڵنیایی ئێمە لە ئاسماندا کۆمەڵێك بورجمان داناون .

بورج دەگونجێ بە مانای ئەستێرە بێ، ئەستێرەو خڕۆکەکان و، دەگونجێ بە مانای قەڵا بێ، واتە: ئەو ئەستێرانە وەك قەڵان، دەشگونجێ مەبەست پێی ئەو شوێن و جێگاو ڕێگایانە بن، کە خۆر لە هەر مانگێکدا پێیاندا تێدەپەڕێ، کە دوازدە بورجن، یاخود مانگ لە هەر شەوێکدا، پێیاندا ڕەت دەبن کە بیست و هەشت بورجن، بیست و هەشت مەوقیع و شوێنن، ﴿ وَزَيَّنَّـٰهَا لِلنَّـٰظِرِينَ ﴾ ئێمە ئاسمانمان بۆ تەماشاکەران ڕازاندۆتەوە، جوانمان کردوە، ﴿ وَحَفِظْنَـٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَـٰنٍ رَّجِيمٍ ﴾ هەروەها ئاسمانمان پاراستوە، لە هەر شەیتانێکی دەرکراوو دورخراوە لە بەزەیی و لە خێرو چاکە .

﴿ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴾ مەگەر کەسێك بە دزیی گوێ لە شەیتانەکان بگرێ، گوێ هەڵبخات، بە پەنامەکیی و، پەنهانیی گوێ بگرێ، تاکو زانیارییەك لە فریشتەکانەوە وەربگرێ، ﴿ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴾ ئەویش بڵێسەیەکی ئاگری ڕوون، دوای دەکەوێ، بۆ ئەوەی نەتوانی ئەو زانیارییە بدزێ و بیگەیەنێ بە جادووگەرەکان و کاهین و فاڵچییەکان، وەك دوایی لە باسێکی سەربەخۆدا باسی ئەو مەسەلەیە دەکەین، ﴿ وَٱلْأَرْضَ مَدَدْنَـٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا

رَوَٰسِيَ ﴾، هەروەها زەویشمان درێژ كردۆتەوە، لێكمان كێشاوەتەوە، ﴿ وَأَلۡقَيۡنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ ﴾ چەندان چیای دامەزراو داكوتراوو مەحكەممان تێ فڕێداون، ﴿ وَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيۡءٖ مَّوۡزُونٖ ﴾ لە هەر شتێكی كێشراو، یان كێش زانراومان، لە زەویدا ڕواندوە، كە مەبەست پێی ئەو ڕووەكانەن، كە بەرهەمەكانیان دەكێشرێن، یاخود خۆشیان، هەموویان ئەندازەگیریی كراون، كەواتە: ﴿ مَّوۡزُونٖ ﴾ بە مانای (مُقَدَّر)، واتە: ئەندازەگیریی كراو، دێ، كە دەبێ چەند بێ‌و چۆن بێ؟ هەروەها بەرهەمەكەیان چەند دەبێ‌و چۆن دەبێ؟ بە پێی پێداویستییەكانی مرۆڤ لەسەر زەوی .

﴿ وَجَعَلۡنَا لَكُمۡ فِيهَا مَعَٰيِشَ ﴾ هەروەها لە زەویدا بۆ ئێوە ئەو شتانەی كە پێیان دەژین، واتە: هۆكارەكانی ژیان‌و گوزەرانی ئێوەمان لە زەویدا، داناون، ﴿ وَمَن لَّسۡتُمۡ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ ﴾، كەسانێكیش كە ئێوە بژیودەریان نین، واتە: هی خۆتان‌و هی ئەوانەش كە ئێوە بژیویان نادەن، ئنجا چ لێرەدا مەبەست پێی ئاژەڵ‌و پەلەوەرو دروستكراوەكانی دیكە بێ، چ مەبەست مرۆڤەكان بن ئەو كەسانەی كە ئێوە بژیویان نادەن، بەڵام خوا دەیانژیەنێ‌و بژیویان دەدا، ﴿ وَإِن مِّن شَيۡءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَآئِنُهُۥ ﴾ هیچ شتێك نیە مەگەر عەمبارەكانی لەلای ئێمەن، ﴿ وَمَا نُنَزِّلُهُۥٓ إِلَّا بِقَدَرٖ مَّعۡلُومٖ ﴾ بە ئەندازەی زانراو نەبێ، نایئێرینە خوار، هەر شتە بە ئەندازەی خۆی دەنێرینە خوار، بە ئەندازەیەك كە بۆ ژیانی مرۆڤ پێویستەو، لەگەڵ بەرژەوەندیی مرۆڤدا دەگونجێ.

﴿ وَأَرۡسَلۡنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ ﴾ بایەكانیشمان ناردوون موتوربەكەرن، ﴿ فَأَنزَلۡنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ ﴾ ئنجا لە سەرێوە ئاومان دابەزاندۆتە خوار، وەك زۆر جار گوتوومانە : ﴿ مَآءٗ ﴾ ئاو: لە شێوەی باران‌و، لە شێوەی بەفرو، لە شێوەی تەرزەدا، خۆی دەبینێتەوە، ﴿ فَأَسۡقَيۡنَٰكُمُوهُ ﴾ ئنجا ئەو ئاوەمان بە ئێوەمان نۆش كردوە،

پێمـان خـواردوونـــەوە، ﴿ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ﴾ بێگـومان ئێـوەش كۆگـەرەوەو پارێـزەرو هەڵگـری ئـەو ئـاوەنیـن، كـە بیپارێـزن و هەڵیگـرن، بـەڵكـو خـوا ﷻ، وایكـردوە كـە ئـەو تـوێخـەی سـەرەوەی زەوی، وەك عـەمبـارێـك، ئـەو ئـاوە لـە خـۆی دا هـەڵبگـرێ، نـەك بـە نـاخـی زەویـدا بچێتە خـوار، بـەڵكـو هـەڵیبگـرێ و، دوایـی لـە شێوەی كـانیـی و سـەرچـاوە، یـاخـود بیـرو كـارێـزدا، دێتـەوە دەر .

﴿ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴾، بێگـومان هـەر ئێمـە دەژێـنیـن و، هـەر ئێمـەش دەمرێـنیـن و، هەر ئێمەش میـراتگریـن، واتـە: دوای ئـەوەی كـە ئـەم تۆمـارەی ژیـانی مرۆڤەكـان و جندەكـان، لـەم سـەرزەوییـە دەپێچرێتـەوە، تەنیـا خـوا وەك میـراتگرێك لـە كـۆتـایی دا دەمێـنێ، وەك دەفەرموێ: ﴿ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ ﴾الرحمن، واتـە: هەرچی لـەو سـەرزەوییەیـە، لەبـەیـن دەچـێ، تەنیـا پەروەردگـارت كـە خاوەنی هـەیبـەت و پـایەی بـەرزو شـكـۆو رێـزگرتنـە، بـەس ئـەو دەمێـنێتـەوە .

دوایـــی دەفـــەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴾ بێگومان ئێمـە پێشووەكانتـانمـان زانیـون و، دوایەكـانیشـتمان زانیـون، واتـە: ئـەوانەی كـە پێشـكەوتـوون، لـە جیلەكـانی مرۆڤـایەتیـی، بـە هـەموو نەتـەوەو زمانەكـانەوە، هـەموویـان دەزانیـن، ﴿ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴾، ئـەوانەش كـە دوایـی دێـن، ئـەوانەش هەموویـان دەزانـین، یـاخـود ئـەوانەتـان دەزانـین كـە پێشـكـەوتـوون لـە چاكـانداو، ئـەوانەشـتـان كـە لـە چـاكـان بـەدوا كـەوتـوون، ئـەوانەش دەزانـین، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴾ بێگـومان بـەس پـەروەردگـارت كـۆیـان دەكـاتەوەو خڕیـان دەكـاتەوەو، بێگـومان ئـەو كـارزانـی زانـایـە .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەكەم : ئایەتەكانی خوا، كتێبو قورئانێكی ڕۆشن پێكدێنن:

خوا دەفەرموێ : ﴿الٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ وَقُرۡءَانٖ مُّبِينٖ ١﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە بە پێزە ، لە سێ بڕگەدا :

بڕگەی یەكەم : - كە دەفەرموێ : ﴿الٓرۚ﴾ ئێمە لە سەرەتای سوورەتی (یونس)دا، بە درێژیی قسەمان كردوە، لەبارەی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە، كە لە سەرەتای (٢٩) لە سوورەتەكانی قورئاندا هاتوون، گوتیشمان: ڕای بەهێزترو پەسەندتر ئەوەیە كە خوا ﷻ، لە ڕێی بەكارهێنانی ئەو پیتانەوە، بە مرۆڤەكان دەفەرموێ: ئەو قورئانەی كە ئێوە دەیخوێننەوەو، لە بەرانبەریدا دەستەوسانو دەستەپاچەن، هەر لەو پیتو دەنگانە پێكدێ، كە خۆتان قسەیان پێدەكەن، ئنجا مادام ئێوە نەتانتوانی قورئانێك، بەڵكو دە (١٠) سوورەت، بەڵكو سوورەتێكی، وەك قورئان بێنن، كەواتە: دڵنیابن كە ئەوە خوای پەروەردگارو بەدیهێنەرو بێ وێنەیە، كە لەو پیتو دەنگانە، قورئانو فەرمایشتێكی وای پێكهێناوەو فەرمووە، كە ئێوە لە بەرانبەر ئەوەدا، كە وێنەی ئەو بێنن، دەستەپاچەو دەستەوسانن، بۆیە: بزانن كە ئەوە فەرمایشتی خوایە .

بڕگەی دووەم : - ﴿تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ وەك پێشتر باسمان كرد، ئەوە ئاماژەیە بۆ دوور، یاخود مەبەست ئەوەیە، كە هەموو ئەو ئایەتانەی لە

ڕابردوودا، دابەزێنراون، نەك تەنیا ئەو ئایەتانەی کە لەم سوورەتی (الحجر)دا هاتوون، بەڵکو هەموو ئەوانەی کە پێشتر دابەزێنراون، تا ئەو کاتەی کە سوورەتی (الحجر) دابەزیوە، ئەوانە هەموویان ئایەتەکانی کتێبێکی ڕۆشتن .

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ﴾، هەروەها ئایەتەکانی قورئانێکی ڕۆشنن .

ئنجا وەك گوتمان: ئەو دوا پەیامەی کە خوا بۆ پێغەمبەری خاتەمی ﷺ ناردوە، کە کۆتا پەیامە، وەك چۆن موحەممەدیش کۆتا پێغەمبەرە ﷺ: هەم بە شێوەی نووسراو هەیە : ﴿ٱلْكِتَٰبِ﴾، {(كِتاب) یانی: نووسراو}، هەم بە شێوەی خوێنراویش هەیە : ﴿وَقُرْءَانٍ﴾، ئنجا ئەو وەحیی‌و پەیامەی خوا، چ بە شێوە نووسراوەکەی، چ بە شێوە خوێنراوەکەی: ﴿مُّبِينٍ﴾ ڕوون‌و ڕۆشنە، هەرچەندە وەك گوتمان وشەی : ﴿مُّبِينٍ﴾، کە لە (أبانَ)ەوە هاتوە :

١- دەگونجێ لە (أَبانَ)ی (لازم)ەوە بێ .

٢- دەشگونجێ لە (أَبانَ)ی (مُتَعَدِّي)یەوە بێ، ئنجا ئەگەر لە (أَبانَ)ی (لازم)ەوە بێ، واتە: ڕوون‌و ڕۆشن‌و ئاشکرا، بەڵام ئەگەر لە (أَبانَ)ی (متَعَدِّي)یەوە هاتبێ، واتە: ڕوونکەرەوەو ڕۆشنکەرەوە، بەڵام لێرە وادیارە زیاتر مەبەست ئەوە بێ کە ئەم قورئانە، ئەم کتێبە کۆتاییەی خوا، زۆر ڕۆشن‌و ئاشکرایە، کە فەرمایشتی خوایەو پەیامی خوایە ﷻ .

مەسەلەی دووەم : بێبڕوایان کاتێك دێ، بۆ مسوڵمانەتیی ژیوان ببنەوە :

خوا دەفەرموێ : ﴿رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْ كَانُواْ مُسْلِمِينَ ۝٢﴾ .

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە سێ بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ رُّبَمَا ﴾ کە بە (رُبَّمَا)ش خوێنراوەتەوە، (رُبَّ: لِلتَّقلیلِ) (رُبَّ) بۆ شتێکە کەم بێ، ئەم تەعبیرەش لێرەدا توانج و بە تەوسەوەیە: وەك تۆ بە یەکێك دەڵێی: (لَعَلَّكَ سَتَنْدَمُ عَلَى فِعْلِكَ) ڕەنگە لەسەر کردەوەکەی خۆت پەشیمان ببیەوە، کە لێرەدا تۆ مەبەستت پێ گاڵتە پێکردنە، یانی: دڵنیای کە پەشیمان دەبێتەوە، بەڵام ئەو شێوازە بەکاردەهێنری، یانی: عەقڵی تۆ، ئەو شتە بە کەم دەزانیی‌و، بە زەحمەت لە عەقڵی تۆوە دەچێ، کە تۆ پەشیمان ببیەوە !!

لێرەدا دەفەرموێ: ﴿ رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡ كَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴾ ڕێی تێدەچێ، ئەوانەی بێبڕوان کاتێك بێ حەز بکەن، ئاوات بخوازن کە: بۆ خوا گەردنکەچ بوونایە .

بێگومان خوا ﷻ زانیاریی تەواوی هەیەو دەزانێ کە ئەوان ئەوە بە ئاوات دەخوازن‌و، کاتێك دێ لە کوفرەکەیان پەشیمان دەبنەوەو بۆ ئیسلام‌و بۆ ئیمان، ژیوان دەبنەوە، بەڵام بۆیە بەو شێوازە دەیفەرموێ، واتە: ئەوانە عەقڵەکەیان هێندە کۆڵە، هێندە دواکەوتوویە، کە مەگەر بە زەحمەت، ئەوەیان لە عەقڵەوە بچێ، ئەگەری ئەوە دابنێن: کاتێك بێ پەشیمان ببنەوە .

بڕگەی دووەم : - ﴿ يَوَدُّ ﴾، یانی: (يَتَمَنَّى)، یانی: حەز بکەن، خۆزگە بخوازن .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ لَوۡ كَانُواْ مُسۡلِمِينَ ﴾، لێرەدا وشەی (لَو) بۆ خۆزگە خواستن (تَمَنِّي) بەکارهێنراوە، یانی: خۆزگە دەخوازن کە ملکەچ بوونایە، لێرەدا ﴿ مُسۡلِمِينَ ﴾ بە مانای: ملکەچ بووان بۆ خوایە، هەڵبەتە مسوڵمانانیش بۆیە ئەو ناوەیان هەیە، چونکە بۆ خوا ملکەچن .

ئـەو خـۆزگـە خـواسـتـنەی کـافـران‌و، پەشێمان بوونەوەیـان بۆ ئیمـان‌و ئیسلام لـە چـەند شـوێـنێکی قـورئـانـدا، هـاتـوە، بۆ وێـنـە :

أ/ ﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِي ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَٰوَيْلَتَىٰ لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ ﴾ الفرقـان، واتـە: ئـەو ڕۆژەی کـە سـتـەمکـار هــەردوو دەسـتی خـۆی دەگـەزێ‌و، دەڵـێ : خۆزگـە لـەگـەڵ پێغـەمبـەردا ڕێگام بگـرتبـایـە بـەر، ئـەی هـاوار! خـۆزگـە فـلانکـەسم بـە دۆسـت نەگرتبـایـە (کـە لـە خـواو پێغـەمبـەری خـواو، لـە ڕێی خـوا دووری خـسـتمەوە) .

ب/ هەروەهـا لـە سـوورەتی (الأنعـام)دا، دەفـەرموێ : ﴿ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُواْ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُواْ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ ﴾، واتـە: ئـەگـەر تۆ بیـانـبـینـی (بێبـڕوایەکـان) کـاتێـك کـە لـەسـەر قـەراغـی دۆزەخ ڕادەگـیـرێن، دەڵێن : خۆزگـە بگـێڕدرێینەوەو ئـایـەتـەکـانی پەروەردگـارمان بـە درۆ دانـەنێین‌و لـە بـڕواداران بـین (خۆزگـە ئـەوەمان بۆ بکـرێ) .

ج/ هـەروەهـا دەفەرموێ : ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّيٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ﴿١٠٠﴾ ﴾ المؤمنون، واتـە: هـەتـا کـاتێـك یـەکێکـیـان مردنـی دەگـاتـە سـەر، دەڵـێ: پەروەردگـارم بمگـێڕنـەوە، بـەڵکـو کـردەوەی بـاش بکـەم لـەو ژیـانی دنیـایـەدا کـە بـەجێمهێشـتـوە .

خـوای پەروەردگـاریش وەڵام دەداتـەوەو دەفـەرموێ : ﴿ كَلَّآ ۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ۖ وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾، واتـە: نـەخێر بـەڵکـو ئـەوە قسەیەکـە هـەر خۆی دەیکـا (واتە: کـەس گـوێی پێنـادا، قسـەیەکی بـێ سـوودە، چـونکـە لـە کـاتێکـدا دەیکـاو لـە شـوێـنێکـدا دەیکـا، کـە نـە کـاتیـەتی‌و نـە شـوێنیـەتی)و، لـە پشـتـیـانەوەش پەردەیەك هەیە، هەتـا ئەو ڕۆژەی تێیدا زیندوو دەکرێنەوە، {کـە قۆنـاغـی بـەرزەخـەو قۆنـاغێکی ڕاگوزەر(مرحلـة آنتقـالیـة)ە، لـە نێوان ژیـانی دنیـاو ڕۆژی دوایـیـدا} .

مەسەلەی سێیەم : ئەوانەی لە ژیانیاندا ئامانجیان خواردنو خواردنەوەو چێژوەرگرتنی جەستەیە، ئومێدی گەڕانەوەیان کەم لێ دەکرێ :

خوا دەفەرموێ : ﴿ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە موبارەکە ، لە چوار بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : - ﴿ ذَرْهُمْ ﴾ واتە: لێیانگەڕێ، وازیان لێبێنە، (ذَر: بِمَعْنَى: أُتْرُكْ، لَيْسَ لَهُ ماضٍ، وَالمَقْصُودُ لازِمُهُ، أَي: قِلَّة الجَدْوَى)، (ذَرْ) بە مانای: لێیگەڕێ، وشەی (ذَر) کرداری فەرمانەو ڕابردووی نیە، بەلآم (مضارع)ی هەیە، (يَذَرُهُمْ) لێیاندەگەڕێ، لێرەدا مەبەست لە: ﴿ ذَرْهُمْ ﴾ وازیان لێبێنە، واتە: گرنگییان پێ مەدە، سوودی نیە، لەگەڵ خەریك بوونیانو لەگەڵ هەوڵدانیان، سوودی نیە، ئەگەرنا مەبەست ئەوە نیە: کە هەر لێیانگەڕێ، چونکە پێغەمبەرﷺ، بۆ ئەوە نێردراوە کە ئەو خەڵکە ئاگادار بکاتەوەو، تێیانبگەیەنێ و بەرچاو ڕوونیان بکاتەوەو، بیانوویان نەهێڵێ .

بڕگەی دووەم : - ﴿ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا ﴾ بخۆنو ڕابوێرن، واتە: لێیانگەڕێ با هەر خەریکی خواردنو خواردنەوەو، خەریکی ڕابواردنو خزمەتی جەستەیان بن، چونکە عەقڵیان هەر ئەوەندە بڕ دەکاتو، هەروا لە ژیان تێگەیشتوون .

ئەمە وەك لە شیعری عەرەبییدا هاتووە، یەکێك لە شاعیرەکان سەرزەنشتی ئەوی دیکە دەکات، دەڵێ :

دَعِ المَكارِمَ لا تَنهضِ لِبُغْيَتِها

واقعُدْ فإنَّكَ أنتَ الطّاعِمُ الكاسِي

واتــە :

لـە ئاکارە بـەرزەکان گـەڕێو، هەڵمەسـتە بۆ داواکردنیـان

دانیشە بێگومان تۆ شایستەی ئەوەی هـەر بخۆیو بەرگی جوان بپۆشی

هـەروەها ئافرەتێـك کـە سـەرزەنشتی برایەکـەی دەکات، لـە ئـەنجـامی ئـەوەدا کـە هـەڵنەسـتـاوە بـە تۆڵـەسـتـاندنەوە، بۆ کـەسێکیـان، کـە بـە حیسـاب بـە نـاهـەق کـوژراوە، دەڵــێ :

وَدَعْ عَنْكَ عَمْرَاً إنَّ عَمْراً مُسَالِمٌ

وَهَل بَطنُ عَمرٍ غَيرُ شِبرٍ لِمَطعَم

واتــە :

لـە عـەمرٍ بگـەڕێن عـەمر پیاوێکی ئاشـتیخـوازە،

ئایـا گـەدەی عـەمرٍ، جگـە لـە بستێك کـە خـواردنی تێبکات، چیدیکەیە؟!

یـانی ئـەوە عـادەتێکی لـەمێژینەی گەلان بـووە، کـە ئەگـەر کەسـانێك، بـەس خەریکی خـواردنو خـواردنەوەو عـەیشو نـۆش بـووبن، زەمو سـەرزەنشـت کـراون، خـواش دەفـەرموێ: لـەوانـە بگـەڕێ بـا هـەر بـخـۆنو بـخـۆنـەوەو ڕابـوێـرن .

<u>بـڕگـەی سـێیـەم :</u> - ﴿وَيُلْهِهِمُ ٱلْأَمَلُ﴾ با ئاواتو خۆزگەی بۆش بیانخافڵێنێ .

الأَمَـلُ: مَصْـدَرٌ، وَهُـوَ ظَـنُّ حصـولِ أَمرٍ مَرغـوبٍ فيـهِ مَـعَ اسـتِبعادِ حصولِهِ) (أَمَـلْ) چـاوگـە، بـریتـیە لـە گومـانی پـەیـدا بـوونی شتێك، کـە ئـارەزووی بـۆ دەکـرێ، بـەڵام لـە واقیعـدا بـە دوور بزانـرێ، ئـەو شـتە پەیـدا ببـێ، دەگـوترێ : (آمـل) : ئـەمەلـم هەیــە، ئـەوە لـە کـاتێکـدایە ئـەو شـتە لـە واقعـدا دوور بـێ پـەیـدابـێ، هەرچـەندە شـتەکە خـۆی لـە خـۆیدا شـتێکی ئـارەزوو بۆکـراو بـێ، بـەڵام ئومێـد (رَجَاء) بـە پێچـەوانەوە، ئـەومیە کـە ئـەگـەری پەیـدا بـوونی ئـەو شـتە زیـاتر بـێ، ئـەو کـەسـەش کـردەوەو هەڵوێسـتی وا لـە خـۆی پێشـان بـدات، کـە زەمینـە خۆشـکـەر بـێ بۆ هـاتنـەدی ئـەو ئومێـدە .

هەڵبەتە لە زمانی كوردیی دا هەم بۆ (رَجاء)، هەم بۆ (أمَل) هەر ئومێدو هیواو ئاوات بەكاردەهێنرێن، بەڵام من بۆ وشەی (أمَل) (ئاوات)م بەكارهێناوە، چونكە دەگوترێ: ئەو شتە بە ئاوات دەخوازم، بەڵام بۆ (رَجاء) دەگونجێ لە زمانی كوردیی دا (هیوا) و (ئومێد) بەكاربێن .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾ واتە: لەمەودوا دەزانن، چی دەزانن؟ دەزانن كە چەندە بەهەڵەداچوون! چونكە مرۆڤ تەنیا بۆ ئەوە دروست نەكراوە: بخواو بخواتەوەو ڕابوێرێ، مرۆڤ تەنیا جەستە نیە، تاكو تەنیا سەرگەرمی تێركردنی جەستەو غەریزەكانی بێت، بەڵكو لە ڕاستیی دا مرۆڤ بە ڕووحەوە مرۆڤە، ئەگەرنا وەك تێركردنی جەستەو غەریزەكانی، خاڵی هاوبەشی نێوان مرۆڤو سەرجەم دروستكراوەكانی دیكەی خوایە، لەسەر زەوی، بە پەڕندەو ئاژەڵو دڕندەو زیندەوەرو هەموویانەوە، بەڵام ئەوەی كە مرۆڤ لە دروستكراوەكانی دیكە جیا دەكاتەوە، ئەو ڕووحەیە كە خوا ﷻ بەتایبەت دروستی كردوەو، بە بەرجەستەی مرۆڤی داكردوەو، بەو ڕووحە، مرۆڤ بۆتە مرۆڤ .

كەواتە: تەنیا بە تێركردنی ئەو ڕووحەو، شادكردنی ئەو ڕووحەو، خزمەتكردنی ئەو ڕووحەش، مرۆڤ ، مرۆڤ دەمێنێ، هەر بۆیەش خوا ﷻ، ئەوانەی بێبڕوان و ژیانی دنیا تەنیا لە ڕابواردنو خواردنو خواردنەوەو تێركردنی غەریزەكانیاندا دەبینن، وەك ئاژەڵ وێنای كردوون، بۆ وێنە :

أ) خوا دەفەرموێ : ﴿ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ ٱلْأَنْعَـٰمُ وَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴿١٢﴾ ﴾ محمد، واتە: ئەوانەی بێبڕوان: ڕادەبوێرنو دەگوزەرێننو چێژ وەردەگرنو دەخۆن، وەك چۆن ئاژەڵ دەخواتو، ئاگریش جێگاو ڕێگایانە .

ب) هەروەها خوا عز و جل لە سوورەتی (الأنعام)دا دەفەرموێ: ﴿ وَذَرِ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ﴿٧٠﴾ ﴾، واتە: واز لەوانە بێنە كە ئایینەكەی خۆیان، كردوە بە مایەی گەمەو خافڵانو، ژیانی دنیایان بێئاگای كردوون .

هەڵبەتە لێرەدا كە دەفەرمویٚ : لێیانگەڕیٚ، وەك پێشتر باسمان كرد، مەبەست لە لێگەڕان ئەوە نیە كە یەكجاریی وازیان لێبێنیٚ، ئەدی خوای پەروەردگار پێغەمبەری ﷺ، بۆچی ناردوە؟ بێگومان بۆ ئەوەی خەڵك ئاگادار بكاتەوەو بترسێنیٚو هۆشیاریان بكاتەوە، تاكو خەڵك بۆ لای خوا بانگ بكات، بەڵام لێرەدا مەبەست ئەوەیە، كە ئەوانە وا بە ڕابواردنو گوزەرانی مادديی دا چوونە خوار، وا بە خزمەتكردنی جەستەو غەریزەكانیانەوە سەرقاڵ بوون، كە هەوڵدانی تۆ لەگەڵیاندا بێسوودە، واتە: ئەو تەعبیرە لێرەدا: بۆ وێناكردنی حاڵەتی ئومێد لێنەكراوو، خێر تێدا ڕەچاونەكراوی ئەوانە، نەك مەبەست ئەوە بیٚ كە پێغەمبەر ﷺ، لێیانگەڕیٚو پشتیان تێبكاتو وازیان لێبێنیٚ ! مەگەر كەسێك یان كۆمەڵێك كە پێغەمبەر ﷺ، تێیاندا گەیشتبێتە دڵنیایی، كە بێسوودە لەگەڵیان خەریك بیٚ، ئەو كاتە نابیٚ كاتی خۆییان لەگەڵ بەفیڕۆ بدات، وەك لە سووڕەتی (النجم)دا خوا دەفەرمویٚ :

﴿ فَأَعۡرِضۡ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكۡرِنَا وَلَمۡ يُرِدۡ إِلَّا ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا ﴿٢٩﴾ ﴾، واتە: واز لەو كەسە بێنە كە پشتی لە بەرنامەی ئێمە كردوەو، تەنیا ژیانی دنیای دەویٚ .

یانی: كاتی خۆت لەگەڵ ئەواندا بەفیڕۆ مەدەو، لەگەڵ كەسانێكی دیكەدا خەریك بە، كە ئومێدێك هەبیٚ لەوەدا كە بەهرە وەربگرن، سوود ببینن، بەڵام كەسێك كە بزانی تازە بێسوودە، وەك پێشینان گوتوویانە: (تۆز لە قوڕیٚ هەڵناستیٚ)، (ئاگر لە ئاویٚ پەیدا نابیٚ)، كەسێك تێیدا گەیشتیە دڵنیایی، وا باشە چیدیكە كاتی خۆتی لەگەڵ بەفیڕۆ نەدەی‌و، بگوازیەوە بۆ كەسانێكی دیكە، كە چاوەڕوانیی ئەوەیان لیٚ دەكریٚ، بەهرە وەربگرن .

مەسەلەی چوارەم : سزادانی خوا، بۆ هەر ئاوەدانییەكی یاخی، كاتێكی دیاریكراوی هەیەو پێشو پاش ناكات :

خوا دەفەرمویٚ : ﴿ وَمَآ أَهۡلَكۡنَا مِن قَرۡيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٞ مَّعۡلُومٞ ﴿٤﴾ مَّا تَسۡبِقُ مِنۡ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسۡتَـٔۡخِرُونَ ﴿٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە بەپێزە ، لە سێ بڕگەدا :

بڕگەی یەکەم : ﴿ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴾، هیچ ئاوەدانییو شارێکی قەڵەبالّغمان نەفەوتاندوە، لە ڕابردوودا، مەگەر بە پێی (نەخشەو) نووسراوێکی زانراو بووە.

واتە: خوا ﷻ، لە بەرنامەو نەخشەی خۆیدا لەبارەی دروستکراوەکانیو نەتەوەکانەوە، بۆ فەوتاندنی هەر ئاوەدانییەکی یاخی، کاتێکی دیارییکراوی داناوە، بەڵام بێگومان مەرج نیە، مەبەست ئەوە بێ، کتێبێك هەبێو خوای پەروەردگار ئەو شتانەی تێدا نوسیبن، بەڵام لەبەرئەوەی ئێمە وا حاڵی دەبین، کە شتێك ئەگەر لە کتێبدا نووسیمانو تۆمارمان کرد، دەپارێزرێ لەوەی لەبیرمان بچێو بفەوتێ، بۆیە خوای کاربەجێ بەپێی عەقڵی ئێمە، ئێمە دەدوێنێ، ئەگەرنا خوا ﷻ، نە پێویستیی بە لیستێکەو، نە پێویستی بە شتێکە زانیارییەکانی خۆی تێدا تۆمار بکات، هەر بۆیە وشەکانی: (اللّوح المَحفوظ)و (كِتابُ مُبِين)و (إِمَام مُبِين)، بە ڕای زۆرێك لە زانایان زانیاریی بێ سنووری خوایە منیش هەر ئەوەم پێ ڕاستە، مەگەر دەقێك هەبێت، یەکێك لەو شتانە تەحدید بکات کە دروستکراوێکی خوایەو هەیە، ئەگەرنا زیاتر مەبەست لەو تەعبیرانە زانیاریی بێسنووری خوایە، کە گۆڕانی بەسەردا نایەت، وەك چۆن شتێك کە لە کتێبێکدا بنووسرێ، ئەو زانیارییە گۆڕانی بەسەردا نایەتو ڕەش نابێتەوەو لەبیر ناچێ، بۆیە خوا ﷻ، دەیچوێنێ بە (كِتاب)ەوە، کتێبێکەوە کە زانراوەو زانیارییەکانی تێدا تۆمارکراون .

بڕگەی دووەم : ﴿ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا ﴾ هیچ کۆمەڵگایەك پێش کاتی خۆی ناکەوێ، ئەو کاتەی کە بۆی دیارییکراوە بۆ فەوتاندنی، لە پێش ئەو کاتەدا نافەوتێ، هیچ کۆمەڵگایەك پێش کاتی لەبەین چوون (أجل)ی ناکەوێ .

بڕگەی سێیەم : ﴿ وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴾ هەروەها ئەو خەڵکە دواش ناکەون، لەو کاتەی کە بۆیان دیارییکراوە، یانی: ڕێك لەو کاتەدا کە خوا بۆی دیارییکردوون، لەبەین دەچن، نە لێی پێش دەکەونو نە لێی دوا دەکەون .

لێرەدا جێی سەرنج ئەوەیە کە خوا پێشێ دەفەرموێ : ﴿ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا ﴾، دوای ویش دەفەرموێ: ﴿ وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴾، زانایان گوتوویانە: (أُنِّثَ مُفْرَدًا ضَمِيرُ الأُمَّةِ مَرَّةً، مُرَاعَاةً لِلَّفْظِ ، وَجُعِلَ جَمْعَ مُذَكَّرٍ سَالِمٍ مُرَاعَاةً لِلْمَعْنَى)، واتە: جارێك ڕاناوی تاکی مێینە بۆ ئوممەت بەکارهاتوە {﴿ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ ﴾ ڕاناوەکەش کە لە نێو ﴿ تَسْبِقُ ﴾دا هاتوە، یانی: هیچ کۆمەڵگایەك پێش ناکەوێ لە ئەجەلی خۆی}، چونکە ڕەچاوی بێژەی ئوممەت کراوە، ئوممەت لە ڕووی بێژەییەوە (المُؤَنَّث المجَازِي)یە، بەلام دوایی کە ڕاناوی: (جَمْع مُذَكَّرٍ سالم) بەکارهاتوە: ﴿ وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴾ لێرەدا ڕەچاوی واتاکەی کراوە، چونکە ئوممەت کۆمەڵە خەڵکێکە، کە ڕاناوی کۆیان بۆ بەکاردێ، ﴿ وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴾، یانی: (وَمَا يَسْتَئخِرُون عَنْ أَجَلِهِم) لە کاتەکەیان دوا ناکەون، لە کاتی فەوتێنرانیان .

مەسەلەی پێنجەم : بێبڕوایان موحەممەد ﷺ یان، تۆمەتبار کردوە بە شێتییو، داوای دابەزینی فریشتانیان کردوە، خۆاش هەڕەشەی لێکردوون، کە فریشتان تەنیا بۆ سزادان دەنێریو، ئەو کاتەش مۆڵەتیان نادات تۆبە بکەنو بگەڕێنەوە :

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَقَالُوا۟ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ۝٦ لَّوْ مَا تَأْتِينَا بِٱلْمَلَـٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ۝٧ مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا۟ إِذًا مُّنظَرِينَ ۝٨ ﴾.

تـوێـژینـەوەی ئـەم سـێ ئایـەتـە بـەپـێـزە ، لە شەش بڕگـەدا:

بڕگەی یەکەم : ﴿ وَقَالُواْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيۡهِ ٱلذِّكۡرُ ﴾، واتە: گوتیان ئەی ئەو کەسەی (ذِکر)ی دابەزێنراوەتە سەر!

وەك پێشتر گوتمان: ئەمە جۆرێکە لە گاڵتە پێکردن، چونکە ئەگەر قەناعەتیان وا بووبێ کە موحەممەد ﷺ، قورئانی بۆ دابەزێنراوە، ئەو کاتە دەبوونە بڕوادار، بەڵام لێرەدا واتە: ئەی ئەو کەسەی کە وا خەیاڵ دەکات، وا لە خۆی حاڵییە کە (ذِکر)و فەرمایشتو بەرنامەی خوای بۆ دابەزێنراوە !

بڕگەی دووەم : ﴿إِنَّكَ لَمَجۡنُونٞ ﴾، بە دڵنیایی تۆ شێتی، هەڵبەتە تۆمەتبارکردنی پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ، بە شێتیی، شێتییە، شێتیی ئەوەیە کە موحەممەد ﷺ، بە شێتیی تۆمەتبار بکرێ .

وشەی (جُنُون)یش لە زمانی عەرەبییدا هەر لە (جُنَّ)ەوە دێ، واتە: هەرگیز بە بکەرزانراو (مَعلُوم الفاعل) نەهاتووەو هەر بە (مَجهُول الفاعل) هاتوە، چونکە ئەوان قەناعەتیان وابووە کەسێك کە شێت دەبێو عەقڵی تێکدەچێ، لەلایەن جندە شەیتانەکانەوە، دەستی لێ دەوەشێنرێو تێکدەچێ .

بڕگەی سێیەم : ﴿ لَّوۡ مَا تَأۡتِينَا بِٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ ﴾، {﴿ لَّوۡ مَا ﴾ بە مانای (لولا)یە، یانی: دەبووایەو بۆ هاندان (تحضیض)ە}، واتە: دەبووایە فریشتانمان بۆ بێنی، هەڵبەتە ئەمە بیانوویەکی لەمێژینەی کافرەکانەو لە سەردەمی هەموو پێغەمبەراندا، بێبڕوایەکان ئەو بیانوومیان هێناوەتەوە، بۆ وێنە : ﴿ وَقَالُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ مَلَكٞۖ وَلَوۡ أَنزَلۡنَا مَلَكٗا لَّقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوۡ جَعَلۡنَٰهُ مَلَكٗا لَّجَعَلۡنَٰهُ رَجُلٗا وَلَلَبَسۡنَا عَلَيۡهِم مَّا يَلۡبِسُونَ ﴿٩﴾﴾الأنعام ، وەك لە

بەرگی پێنجەمی ئەم تەفسیرە (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز)دا، لە ڕوونکردنەوەو شیکردنەوەی ماناو مەبەستەکانی ئایەتەکانی سووڕەتی (الأنعام)دا، بە تەفصیلْ باسمان کردوە .

واتە: کافرەکان گوتیان : دەبووایە فریشتە دابەزێتە سەری، (خوا دەفەرموێ :) ئەگەر ئێمە فریشتەمان دابەزاندبایە، کارەکە تەواو دەبوو، (واتە: سزادەدران)، دوایی مۆڵەتیش نەدەدران، ئنجا ئەگەر ئەو پێغەمبەرەمان ﷺ، کردبایە فریشتەش، دەبوو کردبامان بە پیاو، {واتە: دەبوو خستبامانە سەر شێوەی پیاوێك، چونکە هەمیشە فریشتەکان هەن، بەلاّم لەسەر شێوەی ڕاستەقینەی خۆیان نابینرێن، مەگەر خوا بیانباتە سەر شێوەی پیاوێك ، یاخود شێوەی دروستکراوێکی دیکە، کە لەگەڵ ئاستی پاكو بەرزی فریشتاندا بگونجێ} ئەو کاتەش ئەوەی ئێستا ئەوان لە خۆیانی تێکەڵ دەکەن، دیسان لێیان تێکەڵ دەبوو .

واتە: ئەو کاتە ئەگەر ئەو فریشتەیەی دەچێتە سەر شێوەی پیاوێك، گوتبای: من فریشتەم، دەیانگوت: بۆچی قسەی وا دەکەی، بۆچی درۆ دەکەی؟ تۆش وەك ئێمە مرۆڤێکی پیاوی، ئەو کاتە هەر لێیان تێکەڵ دەبۆوە، واتە: هەتا نەچووبایە سەر شێوەی مرۆڤێك یان پیاوێك، نەیاندەتوانی بیبینن‌و، کە چووبایە سەر شێوەی مرۆڤیش، دیسان لێیان تێکەڵ دەبوو، نەیاندەتوانی بزانن کە ئەوە فریشتەیەو بۆتە مرۆڤ .

برگەی چوارەم : ﴿إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴾، واتە: ئەگەر تۆ لە ڕاستانی، فریشتەمان بۆ بێنە، یانی: ئەگەر فریشتان نەهێنی شایەدییت بۆ بدەن، یان فریشتان نەهێنی سزامان بدەن، تۆ ڕاست نی‌و، لە ڕاستان نی، ئەوە، وەك لە کوردەواریی دا گوتراوە: (کەری دێزە حەز بە مەرگی خۆی‌و زەرەری خاوەنی دەکات)، گوتوویانە: با فریشتە بێن سزامان بدەن، ئەو کاتە بۆمان دەردەکەوێ، کە تۆ ڕاستی! ئاخر ئەگەر فریشتە نێردران، ئەو کاتە ئێوە لەبەین دەچن، وەك دەفەرموێ :

بڕگەی پێنجەم : ﴿ مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ﴾، فریشتان دانابەزێنین، مەگەر بە هەق، واتە: بۆ ئەنجامدانی ئەرکێکی هەق و ڕاست، کە ئەویش بریتییە لە لەبەینبردنی تاوانباران .

﴿ مَا نُنَزِّلُ ﴾، بە چوار شێوە خوێندراوەتەوە :

١/ خوێنراوەتەوە : ﴿ مَا نُنَزِّلُ ﴾.

٢/ هەروەها خوێنراوەتەوە: ﴿ مَا تَنَزَّلُ المَلائِكة ﴾، کە ئەو کاتە ﴿ المَلائِكة ﴾، دەبێتە (فاعل): ﴿ مَا تَنَزَّلُ المَلائِكة ﴾، فریشتەکان دانابەزن .

٣/ هەروەها خوێنراویشەتەوە : ﴿ مَا تُنْزَلُ ﴾، یانی: فریشتە دانابەزێنرێن .

٤/ هەروەها خوێنراویشەتەوە : ﴿ مَا نُنْزِلُ ﴾ یانی: فریشتان دانابەزێنین .

کە دەفەرموێ : ﴿ مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ﴾، (وَالمُرَادُ بـ الحَقّ هُنا الشيءُ الحَاقّ ، أي المَقْضِيُّ، مثل إطْلاقِ القَضاءِ بمَعْنَى المقضِيِّ، وَهُوَ هُنا صِفَةٌ لِمَحْذُوفٍ يُعْلَمُ مِنَ المَقَامِ ، أي العَذَابِ الحَاقّ)، ﴿ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ﴾ واتە: شتێك کە بچەسپێ، ئەویش بریتییە لە بڕیار لەسەردراو، ئەمە لێرەدا وەك بەکارهێنانی وشەی (قَضاء)ە، بۆ (مَقْضِي)، (قَضَاء) واتە: بڕیار، (مَقْضِي) واتە: بڕیار لەسەردراو، وشەی (حَق)یش لێرەدا سیفەتە بۆ شتێك، کە فرتێنراوە، بەڵام بەپێی مەقام و سیاق دەزانرێ، واتە: (عَذَاب)، (أي: العَذَابِ الحَاقّ)، یانی: سزایەکی چەسپاو، وەك خوا ﷻ، لە شوێنی دیکە، دەفەرموێ: ﴿ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ ٱلْعَذَابُ ﴿١٨﴾ ﴾الحج، واتە: زۆریش (لە کافران) سزایان لەسەر چەسپاوە، واتە: بڕیاری سزادانیان لەسەر چەسپاوە .

برگەی شەشەم : ﴿ وَمَا كَانُوٓاْ إِذًا مُّنظَرِينَ ﴾، ئەو کاتەش ئەوان دوا نەدەخران، (الإِنْظَارُ: التاخیرُ)، (إِنْظَار) بە مانای دواخستن دێ، واتە: مۆڵەت دران، بۆچی دوایخرێن ؟ بۆ ئەوەی: بگەڕێنەوەو پەشێمان بنەوە .

مەسەلەی شەشەم : خوا خۆی قورئانی بیرخەرەوەی دابەزاندووەو، هەر خۆشی پارێزەریەتی :

خوا عزّ وجلّ فەرموویەتی : ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ ۝٩ ﴾:

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە بەپێزە ، لە سێ برگەدا:

برگەی یەکەم : - ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ ﴾ ئێمە خۆمان یادخەرەوە، (ذکر)مان دابەزاندوە .

ئەمە بەرپەرچدانەوەی گاڵتە پێکردنو تۆمەتبارکردنی کافرەکانە، گاڵتە پێکردنو تۆمەتبارکردنیان، بۆ پێغەمبەر ﷺ.

واتە: نەخێر، موحەممەد ﷺ، نە وایە کە لەخۆوە قورئانی فەرمووبێو هی خوا نەبێو، نە واشە کە شێت بێ، واتە: هەم گاڵتە پێکردنەکەتانو، هەم تۆمەتبار کردنەکەتان، هەردووکیان بێجێن، بەڵکو ئێمە خۆمان (ذکر)مان دابەزاندوە .

برگەی دووەم : - ﴿ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ ﴾، هەروەها تەنیا خۆشمان پارێزەرینی .

ئەگەر بگوترێ: بۆچی خوا ﷻ، بەرپەرچی ئەوەی نەداوەتەوە، کە گوتوویانە: با فریشتان دابەزن، فریشتان بێنە ؟

وەلام: لەبەرئەوەی لە زۆر شوێنی دیکەدا خوا ﷻ، بەرپەرچی داوەتەوە، وەك پێشتر ئایەتەکانی سوورەتی (الأنعام)مان بە نموونە هێنانەوە .

هەروەها لە سوورەتی (الإسراء)یشدا، خوا دەفەرموێ : ﴿ قُل لَّوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَّسُولًا ﴿٩٥﴾ ﴾، واتە: بڵێ: ئەگەر لەسەر زەوی فریشتە ببوونایە، بە ئارامیی ڕۆیشتبان، ئەوە پێغەمبەرێکی فریشتەمان لە ئاسمانەوە بۆ دەناردن .

واتە: بەڵام فریشتە ژیانیان لەسەر زەوی نیە، مەگەر ئەوەندەی کە پەیوەندیی بە مرۆڤەکانەوە هەبێ، ئەگەرنا فریشتەکان لە ئاسمانن و بە کەڵکی ژیانی سەر زەوی نایەن، بۆیە ئێمە پێغەمبەران لە مرۆڤەکان دەنێرین، نەك لە فریشتان .

ئنجا بێگومان حیکمەتی ئەوەش کە پێغەمبەران لە مرۆڤەکانن، ئەوەیە کە: هەست و نەستیان وەك وان بێ، هەست بە ئازار بکەن، هەست بە خۆشیی بکەن، هەست بە ناخۆشیی بکەن، پێداویستییەکانیان وەك هی ئەوان بن، وەك ئەوان خاوەنی جەستەو غەریزەکان بن، خاوەنی ڕووح (نەفس) بن، ئەگەرنا ئەگەر خوا ﷻ، پێغەمبەرانی لە جۆری دیکەی دروستکراوەکانی ناردبانایە، بۆیان هەبوو بیانوو بگرن، بڵێن: ئێمە مرۆڤین و هەست بە ئازار دەکەین و، برسییمان دەبێ و تێنوومان دەبێ، تووڕە دەبین، خەومان دێ ....هتد، بەڵام ئێوە وا نین، بۆیان هەبوو ئەوکات ئەو بیانووانە بێننەوە .

لێرەدا بەسەرهاتێك دێنم کە (القرطبي) لە تەفسیرەکەی خۆیدا، بە سەنەدی خۆی هێناویەتی و زنجیرەی گێڕانەوەی ئەو بەسەرهاتە، دەباتەوە سەر ئافرەتێك کە بە: (الشيخة العالِمة: فَخرُ النِساء شَهْدَةُ بِنْتِ أَبي نَصر أَحمَد بن أَبي الفَرَج الدينَوَري)[1]، لە ماڵی ئەو ئافرەتە، لە (دار السلام)، واتە: لە بەغدا، لە ساڵی (٥٦٤)ی کۆچیی دا، ئەوەی گێڕاوەتەوەو سەنەدەکەی دەباتەوە سەر (المأمون)، یەکێك لە حوکمڕانانی عەبباسییەکان، دەڵێ:

١) الجامع لأحكام القرآن ، ج ١٠، ص ٦.

مەئموون کابرایەکی جوولەکە دەبینێ، کە بەرگو پۆشاکێکی جوانو بۆنخۆشو شێوەیەکی ڕێكو پێكو عاقڵانەی هەبووەو، لە مەجلیسەکەیدا دادەنیشت، ڕۆژێك مەئموون پێی دەڵێ: فلانکەس بۆچی مسوڵمان نابی؟

ئەویش دەڵێ: ئێمەش هەر بە دوای کتێبی خوا کەوتووینو، بە دوای کتێبی ئاسمانیی کەوتووین، بە هەرحاڵ مسوڵمان نابێ..، دوایی ماوەیەکی پێدەچێ، ئەو کابرایە کە یەکێك بووە لە زانایانی جوولەکە، دێتە مەجلیسی مەئموونو تەماشا دەکات، مسوڵمان بووە، مەئموون لێی دەپرسێ :

هۆی مسوڵمان بوونی تۆ چییە؟ کاتی خۆی پێم گوتی، گوتت: ئێمەش لەسەر کتێبی ئاسمانیین !

دەڵێ: هەڵسام سێ نوسخەم نووسین، نوسخەیەك لە قورئان، نوسخەیەك لە تەورات (لە پەیمانی کۆن)، نوسخەیەکیش لە ئینجیلەکان (لە پەیمانی نوێ) .

ئنجا قورئانەکەم بردە نێو مسوڵمانانو، پەیمانی کۆن بۆ نێو جوولەکەکانو، پەیمانی نوێش بۆ نێو نەصرانییەکان، لە حاڵێکدا هەرسێکیان: هەم قورئان (مصحف)ەکەو، هەم تەوراتەکەو، هەم ئینجیلەکان، لە هەندێ جێیان دەستکارییم کردبوون .

ئنجا ئەوەی بردم بۆ نێو مسوڵمانان، یەکسەر دوای ماوەیەکی کەم، گوتیان: ئەو موصحەفە هەڵەی تێدایە، فلان شوێنو، فلان شوێنو، فلان شوێن، بەڵام ئەوانەی بردبوومن بۆ نێو جوولەکەکانو نەصرانییەکان، کەس باسی نەکرد، کە هەڵەیان تێدایە! لەوەوە بۆم دەرکەوت کە تەنیا قورئان پارێزراوە لە هەڵەو، تەنیا قورئان هەڵەی تێدا نیەو تێدا پەیدا نەبووە، بەڵام کتێبەکانی دیکە هەڵەیان تێدایەو، ئەگەر ئێستاش دەستکاریی بکرێن، خەڵك پێی نازانێ، لەبەرئەوەی کاتی خۆیشی زۆر دەستکاریی کراون .

کە بێگومان زۆر ڕاست دەکات: منیش لە (پەیمانی کۆن) سێ نوسخەم لەلان، ناڵێم: هەمووی، بەڵام لە چەند شوێنێکدا هەر نوسخەیەی بە شێوەیەکە، یەکێکیان نیزیکەی سەد (١٠٠)ساڵ دەبێ چاپکراوەو، ئەوەی دیکە دواترو، ئەوەی دیکە دواتر، هەر سێکیشیان هەر پەیمانی کۆنن !!

بۆیە ئەو زانایەی جوولەکەش، دەڵێ: ئەوە هۆکاری مسوڵمان بوونی منە .

ئنجا ئێمە پێویستە حیکمەتی ئەوە بزانین کە بۆچی قورئان دەستکاریی نەکراوە، بەڵام تەوراتو ئینجیلو زەبوورو صوحوفو ... هتد، گۆڕدراونو دەستکاریی کراون، خۆ ئەوانیش هەر فەرمایشتی خوان ؟!

حیکمەتەکەی ئەوەیە کە خوا ﷻ، قورئانی ناردوە بۆ موحەممەد ﷺ، کە دوا کتێبو دوا پەیامی خوا بێ، وەك چۆن موحەممەد ﷺ، دوا پێغەمبەری خوایە، بۆ هەموو مرۆڤایەتیی، تاکو مرۆڤێك لەسەر ئەم سەر زەوییە مابێ، پێویستیی بە قورئان هەیە، پێویستیی بەو کتێبو بەرنامەیەی خوا، هەیە، بەڵام کتێبەکانی دیکە، خوای پەروەردگار بۆ کۆمەڵگایەکی دیارییکراو، بۆ هۆزێك، بۆ عەشیرەتێكو، بۆ قۆناغێکی دیارییکراوی ناردوون، بۆیە بە پێویستیی نەزانیوە بیانپارێزێ، ئەوە حیکمەتەکەیە .

ئنجا خوا ﷻ، پارێزگاریی لێکردنی قورئانی، عایدی خۆی کردوە، فەرموویەتی: ﴿ إِنَّا نَحۡنُ نَزَّلۡنَا ٱلذِّكۡرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴾، ئێمە خۆمان (ذکر)مان دابەزاندوەو، خۆشمان پارێزەرینی، بەڵام هی کتێبەکانی دیکە، پاراستنیان عایدی مرۆڤەکان کردوە، عایدی زانایانی کردوە، وەك لە سوورەی (المائدة)دا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّآ أَنزَلۡنَا ٱلتَّوۡرَىٰةَ فِيهَا هُدٗى وَنُورٞۚ يَحۡكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسۡلَمُواْ لِلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلۡأَحۡبَارُ بِمَا ٱسۡتُحۡفِظُواْ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُواْ عَلَيۡهِ شُهَدَآءَ ﴿٤٤﴾ ﴾ واتە: ئێمە تەوراتمان ناردوە، ڕێنمایی‌و ڕووناکیی تێدایە، پێغەمبەرانێك ؈ کە ملکەچ بوون بۆ خوا، حوکمی پێدەکەن بۆ جوولەکەکان، هەروەها زانا ڕەببانییەکان، هەروەها ئەحبارەکان {﴿ ٱلرَّبَّٰنِيُّونَ ﴾، واتە: حوکمڕانانێك کە زانان، ﴿ وَٱلۡأَحۡبَارُ ﴾یش، واتە: زانایان} ئەوانەش حوکمی پێدەکەن بۆ جوولەکەکان، ﴿ بِمَا ٱسۡتُحۡفِظُواْ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ ﴾، بەهۆی ئەوەوە کە پاراستنی کتێبی خوایان پێ سپێردرا بوو، ﴿ ٱسۡتُحۡفِظُواْ ﴾، واتە: پاراستنییان پێ سپێردرا بوو، ﴿ وَكَانُواْ عَلَيۡهِ شُهَدَآءَ ﴾، شایەدیش بوونو

چاودێر بوون بەسەر کتێبی خواوە، هەڵبەتە شتێك خوا بیپارێزێو پاراستنەکەی عایدی خوا بێ، دەپارێزرێو سەلامەت دەبێ، بەڵام شتێك پاراستنەکەی عایدی عەبدان کرابێ، بەو دەردە دەچێ کە بینیومانە، کە (پەیمانی کۆن)و (پەیمانی نوێ) پێی چوون، وەك دەبینین زۆر شوێنیان دەستکاریی کراون، ئنجا وەك پێشتر ئاماژەم پێدا: لەو مەوسووعەیەدا کە لە زیندانی ئەمریکییەکاندا نووسیومە، باسی پەیمانی کۆنو نوێم کردووەو کۆمەڵێك نموونەم لێ هێناونەوە کە ناگونجێ – ئەو شوێنانەی بە نموونەم هێناونەوە – ئەوانە فەرمایشتی خوای پەروەردگار بن .

مەسەلەی حەوتەم : عادەتی گەلە پێشووەکانیش بە زۆریی هەر وابووە، گاڵتەیان بە پێغەمبەرانیان کردووەو پێیان بێبڕوا بوون، ئەمانەش، واتە: کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ، لەسەر ڕچەی وان دەڕۆنو، ئەگەر دەروازەی ئاسمانیشیان لێ بکرێتەوەو پێیدا سەربکەون، دیسان بیانوویەك دەدۆزنەوە بۆ بڕوا نەهێنانیان :

خوا فەرموویەتی : ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِم
مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾
لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ
يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم شەش ئایەتە بەپێزە ، لە هەشت بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴾، (ئەی موحەممەد!) بە دڵنیایی لە پێش تۆدا، پێغەمبەرانمان لە کۆمەڵە پێشووەکاندا، ناردوون .

(شِيَع: جَمْعُ شِيْعَة)، (شِيَع) كۆی (شیعة)یە، (الفِرْقَةُ الَّتِي أَمْرُها وَاحِدٌ) ئەو كۆمەڵەی لەسەر شتێك كۆدەبێتەوە، هەم (شِيَع)، هەم (أَشْيَاع) تاكەكەیان بریتیە لە (شِيْعَة)، واتە: كۆمەڵە خەڵكێك كە لەسەر مەبەستێكو ئامانجێك كۆبوونەتەوە، واتە: لەو كۆمەڵگا پێشووانەدا، پێشتر پێغەمبەرانمان ڕەوان كردوونو تۆ شتێكی بێ پێشینەو دەگمەن و ڕیزپەڕ (شاذ)نی .

برگەی دووەم : ﴿ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴾، بەڵام هیچ پێغەمبەرێكیان بۆ نەچووە، مەگەر گاڵتەیان پێ دەكردن .

سبحان الله! ئەوەی كە عەقڵەكەی بچووك بێ، عەقڵەكەی كرچو كاڵ بێ، زۆرجار گاڵتە دەكات، بە شتێك كە كەسانێكی عاقڵ، كەسانێكی بلیمەت، كەسانێكی شارەزا، دەیڵێن، بەڵكو جاری وا هەیە، نەزانو سادەكان، عاقڵو بلیمەتەكان بە شێت دەزانن، یان بە جادووگەریان دەزانن، یان بە حاڵ تێكچوویان دەزانن ! ئەوە نەك هەر لە نێو مسوڵمانانـدا، بەڵكو لە نێو هەموو گەلو كۆمەڵگاكانداو، ئێستاش هەر وایەو، بە زۆریی وایە گاڵتەكردن عادەتی ئینسانی نەفامە، عادەتی ئینسانی نەزانە، هیچ پێغەمبەرێك نابینی، گاڵتەی بە خەڵك كردبێ، كە خوا دەفەرموێ : ﴿ ٱللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ ﴿١٥﴾ ﴾ البقرة، واتە: خوا بە جۆرێك مامەڵەیان لەگەڵدا دەكات، وەك مامەڵەی گاڵتە پێكردن، چونكە: خوا دەشزانێ بێبڕوایەكان بەهۆی ئەو كوفرەوە دەچنە دۆزەخو لێشیان دەگەڕێ بژینو، بەردەوام بن لەسەر كوفرەكەشیان، ئنجا ئا ئەوە دەچێتە شێوەی مامەڵەی كەسێكەوە، كە گاڵتە بە كەسێك دەكات .

یاخود: یانی: سزای گاڵتە پێكردنەكەیان دەداتەوە .

بەڵێ خوای كارزان كە ﴿ يَسْتَهْزِئُ ﴾ بۆخۆی بەكاری هێناوە، بە یەكێك لەو دوو واتایەیە، بەڵام هیچ كات پێغەمبەران نابینی، گاڵتەیان بە غەیری خۆیان كردبێ، هەرچەندە بە تەئكید ئەوانەی نەیارو ناحەزیشیان بوون، زۆر بێ عەقڵو كەودەنو نەفام بوون، زۆر دواكەوتوو بوون: دارو بەردیان پەرستوە، گوتوویانە: بە دوای ڕچەی بابو باپیرانمان دەكەوین، پێغەمبەران گوتوویانە:

ئایا ئەگەر ئەوان لەسەر هەڵەش بوون، دەبێ لەسەر هەڵەکەشیان هەر بەدوایان بکەون؟ کەچی هەر لاسایی ئەوانیان کردۆتەوە، کوێر کوێرانە، واتە: لە زۆر ڕووەوە شایستەی ئەوە بوون گاڵتەیان پێ بکرێ، بەڵام پێغەمبەران، لە خۆیان نەوەشاندۆتەوە گاڵتە بە خەڵك بکەن، با ئەو خەڵکە گاڵتەجاڕیش بووبن و، شایستەی گاڵتە پێکردنیش بووبن، ئێستاش شوێنکەوتووانی پێغەمبەران، هەر دەبێ وا بن، هەیە شایستەی ئەوەیە قسەی خراپ و ناشیرینی پێ بگوترێ، قسەی بێجێ دەکات، شایستەی ئەوەیە قسەی بێجێی پێ بگوترێ، بەڵام نابێ خۆت بە شایستەی ئەوە بزانی قسەی بێجێ بکەی، وەك خوا ﷻ، لە سووڕەتی (الفرقان)دا، دەفەرموێ : ﴿ وَعِبَادُ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلَّذِينَ يَمۡشُونَ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ هَوۡنٗا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ ٱلۡجَٰهِلُونَ قَالُواْ سَلَٰمٗا ﴿٦٣﴾ ﴾، واتە: بەندەکانی خوای خاوەن بەزەیی ئەوانەن، بە هێمنیی و ئارامیی بە ڕێ دادەڕۆن و، کاتێك نەفامەکان دەیاندوێنن، دەڵێن : سەلام .

أ - ﴿ قَالُواْ سَلَٰمٗا ﴾ یانی: قسەیەکی سەلامەت دەکەن .

ب - یاخود: ﴿ قَالُواْ سَلَٰمٗا ﴾ دەڵێن: سەلامتان لێبێ، یانی: بڕۆن، لەگەڵتان ناچینە تەرازووەوە، بە ڕێی خۆتان دابڕۆن، ئێمە وەك ئێوە ناکەین .

__بڕگەی سێیەم :__ ﴿ كَذَٰلِكَ نَسۡلُكُهُۥ فِي قُلُوبِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴾ بەو شێوەیە دەیخەینە دڵی تاوانبارانەوە (کە بێبڕوابن) .

(سَلَكه يَسلُكه، وَأَسْلَكه يُسْلِكه: أَدْخَلَهُ)، وشەی (سَلَکه) واتە: خستیە نێوی، (يَسلُكه) دەیخاتە نێو، ئنجا ئەم (فعل)ە، وەك (ثُلاثِي)یەکەی هاتووە، (سَلَكَ، يَسلُكُ)، (رباعي)یەکەشی هاتووە: (أَسلَكَ، يُسْلِكُ)، خستیە نێوی، دەیخاتە نێوی .

لێرەدا مەبەست ئەوەیە: ئاوا دەیخەینە دڵی تاوانبارانەوە، (بەهۆی ئەوەوە کە تاوانبارن)، بێبڕوایی دەخەینە نێو دڵیانەوە .

ئەمە لێی وەردەگیرێ کە ئینسان لە ئەنجامی تاوان و لادان و خراپەدا، بێبڕوایی دەچێتە نێو دڵی، هەروەك لە ئەنجامی طاعەت و چاکەدا، ئیمان زیاتر لە دڵیدا دەچەسپێ .

بڕگەی چوارەم : چییان دەخەینە نێو دڵ ؟

١/ ﴿ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ﴾ ئەوەیان دەخەینە نێو دڵ، کە بڕوای پێ ناهێنن، بڕواناهێنن بە پێغەمبەران (عليهم السلام)، بە پەیامی خوا .

٢/ یاخود : ﴿ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُۥ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴾ ئەوەی دەخرێتە دڵیانەوە بەپێی سیاق دەزانرێ، واتە: بێبڕوایی، کەللە ڕەقیی، خۆبەزلگریی، عینادیی، دەخەینە دڵی تاوانبارانەوە، دواییش بۆ جەختکردنەوە، دەفەرموێ :

﴿ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ﴾ بڕوای پێ ناهێنن، واتە: بە قورئان، بە پەیامی خوا .

﴿ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾ یاسای پێشووانیش تێپەڕیوە، یاسای پێشووان، واتە: یاسای خوا لە مامەڵەکردنی لەگەڵ گەلە پێشووەکاندا، تێپەڕیوە، کە بریتی بووە لەوەی: ئەوانەی لە ئەنجامی تاوان و خراپەدا، بەربەستیان لەبەردەم خۆیاندا دروست کردوە، ئیمان بێنن، لە ئەنجامی ئەوەدا خوا سزای داون .

زانایان بۆ وشەی : ﴿ نَسْلُكُهُۥ ﴾ جگە لەو دوو واتایەی کە من هێنامن، واتایەکی دیکەشیان هێناوە : (أي: نَسلُكُ القُرآنَ فِي قُلُوبِهِم وَنُفهِمُهُم إِياهُ)، قورئانیان دەخەینە نێو دڵ، تێیان دەگەیەنین، بەو واتایەش هێناویانە، هەروەك چۆن بەو واتایە هێناویانە: (أي نَسلُكُ في قلوبِهِم عَدَمَ الإِيمانِ بِسَبَبِ إِجرامِهِم)، بێبڕوایی دەخەینە نێو دڵیان، بەهۆی تاوانباریانەوە .

بەڵام پێم وایە: مانای ڕاست، یەکێك لەو مانایەیە کە ئێمە هەڵمانبژاردن، واتە:

١) بێبڕوایی دەخەینە دڵیانەوە .

٢) یان : عینادیی و کەللەڕەقیی و خۆبەزلگریی ، چونکە ئەگەر خوا بڕواهێنان بە قورئان بخاتە نێو دڵیان و تێیان بگەیەنێ، ئەو کاتە ئیمانی پێ دەهێنن و، ئەوەش پێچەوانەی سیاق و ڕواڵەتی مانای ئایەتەکانە .

بڕگەی پێنجەم : ﴿ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ﴾ ئەگەر دەروازەیەکمان بەرەو سەرێ، بەرەو ئاسمان، بەسەردا کردبانەوە .

بڕگەی شەشەم : ﴿ فَظَلُّواْ فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴾، ئنجا بەردەوام بەڕۆژێ لێیەوە پێهەڵاچووبان، بۆ سەرێ چووبان .

(ظَلَّ تَدلُّ على الكَونِ فِي النَّهارِ)، (ظَلَّ) بۆ بەردەوام بوون لەسەر کارێك بەکاردێ، کە لە ڕۆژێدا ئەنجام دەدرێ .

(يَعرُجُون: العرُوجُ: الصعود) یانی: سەرکەوتن، پێهەڵاچوون، ئەگەر دەروازەیەکمان بەسەرداکردبانەوە لە ئاسمانێ و، بە ڕۆژێ تێیدا پێ هەڵاچووبان، سەرکەوتبان .

بڕگەی حەوتەم : ﴿ لَقَالُوٓاْ إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَٰرُنَا ﴾ ئەو کاتەش دەیانگوت: ئێمە چاوەکانمان بەستراون، ﴿ سُكِّرَتْ ﴾ خوێندراویشەتەوە: ﴿ سُكِرَتْ ﴾، یانی : (سُدَّت) بەستراون، دەگوترێ: (سَكَّر البابَ، وَسَكَر البابَ) هەردووکیان بە مانای: دەرگاکەی پێوەدا، دایخست، گاڵەی دا، دێن، ئەوانەش دەڵێن: ئێمە چاومان داخراون، چاومان بەستراون .

بڕگەی هەشتەم : ﴿ بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴾، بەڵکو ئێمە کۆمەڵێکین جادوومان لێکراوە، واتە: ئەوەی کە دەیبینین تەنیا خەیاڵێکە، ڕەشکەو پێشکەیەکە، دێتە بەرچاوی کەسێك کە جادووی لێکراوە، واتە: یان چاومان نابینێ، یان ئەوەی دەیبینین کاریگەریی ئەو جادووەیە کە لێمان کراوە .

ئاشکرایە دەگونجا بفەرموێ: (بَلْ نَحْنُ مَسْحُورُون) ئێمە جادوومان لێکراوە، بەڵام کە دەفەرموێ: ﴿ بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴾، واتە: ئێمە کۆمەڵێکین،

جادووگـران، لـە ئێمـەدا چەسـپاوەو، هـەمووومان گۆمەڵێكـین، خەڵكێكـین، جادوولێكرانمان‌و چاوبەسترانمان، بۆتە سیفەتێكی ڕیشەیی تێماندا، كە پێی دەناسرێینەوە .

مەسەلەی هەشتەم : خوا ئاسمانی پڕ كردوە لە بورجی ئەستێرەی جوان‌و لە شەیتانەكانی پاراستوون، مەگەر یەكێك بە دزیی گوێ هەڵبخات، ئەویش بڵێسەیەكی تێدەگیرێ بۆ دەركرانی :

خوا ﷻ فەرموویەتی : ﴿ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّـٰهَا لِلنَّـٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَـٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَـٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ ﴾ .

شیكردنەوەی ئەم سێ ئایەتە موبارەكە ، لە پێنج برگەدا:

برگەی یەكەم : - ﴿ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا ﴾، بێگومان ئێمە بورجەكانمان لە ئاسماندا داناون .

(البـروجُ: جَمْعُ بـرجْ: البِنـاءُ الكَبيرُ المُتَّخَـذُ للتحصُّـنِ، وَيُـرادِفُ القَصْرَ)، (بروج) كۆی (برجْ)ە، بورجیش بە بیناو خانوویەكی گەورە دەگوترێ، كە بۆ خۆ تێدا پاراستن دروست دەكرێ، هاوواتای وشەی (قَصَر)ە، واتە: كۆشك، ئێمە دوایی وردەكاریی زیاتر دەربارەی (بروج) باس دەكەین .

برگەی دووەم : - ﴿ وَزَيَّنَّـٰهَا لِلنَّـٰظِرِينَ ﴾، بۆ تەماشاكەران ڕازاندوومانەتەوە، كە دەگونجێ ڕاناوەكە بچێتەوە بۆ ئاسمان، ئاسمانمان ڕازاندۆتەوە، دەشگونجێ بگەڕێتەوە بۆ بورجەكان، بورجەكانمان ڕازاندوونەوە، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ بۆ ئاسمان بچێتەوە .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ وَحَفِظْنَٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴾، پاراستووشمانە لە هەر شەیتانێکی دەرکراو، دوورخراوە لە بەزەیی خوا .

بێگومان لێرەدا وشەی : ﴿ وَحَفِظْنَٰهَا ﴾ ڕاناوەکەی دەچێتەوە بۆ ئاسمان، خوا ئاسمانی پاراستوە، نەك ئەستێرەکانی پاراستبن، یانی: ئاسمانی پاراستوە، لەوەی کە شەیتانەکان سنوورەکەی ببڕن و بەرەو سەرێ بچن و گوێ لە قسەی فریشتان بگرن .

ئایا (رَجیم) لە چییەوە هاتوە؟ (الرُّجَامُ: الحِجَارَة، وَالرَّجِيمُ المَحَقَّرُ الَّذِي يُرْمَى بالحَصْبَاء)، (رُجام): بەرد، (رَجِيم): بە کەم تەماشاکراوێکە کە وردە بەردی تێدەگیرێن .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ ﴾ مەگەر کەسێك بە دزیی گوێ هەڵبخات، کەسێك لە شەیتانەکان، بە دزیی گوێ هەڵبخات، بۆ قسەی فریشتان .

(إِسْتَرَقَ : سَرَقَ، وَهُو الإِستماعُ بخُفيَةٍ)، (إستراق) بریتیە لە گوێ هەڵخستنی بە پەنهانیی .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴾ واتە: بڵێسەیەکی ئاگری ڕوونی شوێن دەکەوێ .

وشەی : (أَتبَعَهُ) بە زۆریی بۆ حاڵەتێکە شتێك شوێنی شتێك و بیگاتێ و بیگرێ، بەڵام (تَبِعَهُ) مەرج نیە پێی بگات .

كورتە باسێك لەبارەی بورجەكانەوە

خاوەنی (التحرير والتنوير)[1]، هەندێك وردەكاریی دەربارەی مانای (بروج)و بورجەكان دەخاتە ڕوو، دەڵێ: {والبروج : جمع برج: النَّجم، الكوكب، وأُطلِقَ البرج على بقعة معينة من سمت طائفة من النجوم غير السيارة (وتسمَّى النجوم الثوابت) متجمع بعضها بقرب بعض ، على أبعاد بينها لا تتغَّير، فيما يُشاهدُ من الجو ، فتلك الطائفة تكون بشكل واحد يشابه نقطاً ، لو خططت بينها خطوطٌ لخرج منها شِبه صورة حَيوان، أو آلة، سَمّوا باسمها : تلك النجوم المشابهة لهيئتها، وهي واقعة في خط سير الشمس .

وقد سمَّاها الأقدمون من علماء التوقيت بما يرادف معنى الدار أو المكان، وسمّاها العرب بروجاً ودارات على سبيل الإستعارة المجعولة سببا لوضع الإِسم ؛ تخيّلوا أنها منازل للشمس، لأنهم وقّتوا بجهتها سمت موقع الشمس من قُبة الجو نهاراً، فيما يُخَيَّل للناظر أن الشمس تسير في شبه قوس الدائرة، وجعلوها اثني عشر مكاناً ، بعدد شهور السنة الشمسية، وأول من رسم هذه الرسوم الكلدانيون، ثم انتقل علمهم إلى بقية الأمم، ومنهم العرب} .

واتە: (بروجُ) كە كۆی (برجَ)ە، بە سێ واتایان دێ، یان بە مانای ئەستێرەیە، یان بە مانای خڕۆكەیە، هەروەها (برج) بە شوێنێكی دیارییكراویش دەگوترێ، لە ئاست كۆمەڵێك لە ئەستێرەكان دا ، كە چەسپاون، (النجوم غَيرِ السَیارَة)، واتە: ئەو ئەستێرانەی كە لەبەرچاوی مرۆڤ ناجووڵێن، پێیان دەگوترێ: (النجومُ الثَّوَابت) ئەو ئەستێرانەی كە چەسپاون، واتە: ئەو ئەستێرانەی كە ناجووڵێن، ئەوانیش هەندێكیان لە نزیك هەندێكیان كۆدەبنەوە (كە ئێستان

---

١) ج ١٤، ص ٢٨.

تەماشای ئاسمان دەكات)، بەپێی مەسافەیەكی دیاریكراو، ئەو مەسافەیەش بۆ كەسێك كە تەماشای دەكات، لەبەرچاوی ئەو مەسافانە گۆڕانیان بەسەردا نایەت .

ئنجا ئەو كۆمەڵە ئەستێرەیە، ئەگەر بێتو ، هەر كامێكیان وەك خاڵێك دابنرێو، بە چەند هێڵێك پێك بگەیەنرێن، هەر كۆمەڵە ئەستێرەیەك شێوەیەك پەیدا دەكات ، هەیە شێوەی حەیوانێك، یان شێوەی ئامرازێك پەیدا دەكات، ئنجا ئەو شێوە وەهمییە ، كە لە ئەنجامی پێكگەیاندنی ئەو كۆمەڵە ئەستێرانەدا بە چەند هێڵێك پەیدا دەبێ، ئەو ئەستێرانەیان پێ ناوناون، كە هەمووشیان دەكەونە سەر هێڵی هاووشۆی خۆر، پێشووان لە زانایان، كە لە دیارییكردنی (كات)یان كۆڵیوەتەوە، جۆرە ناوێكیان بۆ داناون كە مانای خانوو ، یان مانای شوێن دەگەیەنێ، بەڵام عەرەب وشەی بورجیان بۆ بەكارهێناون، بورج، یانی: قەلاّ، ئنجا هەموویان دابەش كردوون بۆ دوازدە (١٢) بورج، یان شوێن، بە ئەندازەی مانگەكانی ساڵی خۆریی، یەكەمین گەلێكیش كە ئەو وێنانەی كێشاون، كلدانییەكان بوون، دوایی لەوانەوە ئەو زانیارییە بۆ باقی نەتەوەو گەلەكانی دیكە چووە، لە نێویشیاندا عەرەب .

ناوی ئەو دوازدە بورجانەش، لە زۆر شوێناندا هاتوە، بەلاّم من لە (تَفسيرُ الباليساني)[1] ڕەحمەتی خوای لێبێ: مامۆستا شیخ محمد طه بالیسانیی، وەرمگرتوون، كە ئەمانەن :

١ - الحَمَلُ : بەرخ .

٢ - الثَّور : گا .

٣ - الجوزاء : گوێز .

٤ - السرطان : قرژاڵ .

٥ - الأسَد : شێر .

٦ - السُنبُلة: گوڵە گەنم، یان گوڵە جۆ .

---

١) ج ٣، ص ١٣٧٩.

٧ - المیزان : تەرازوو .

٨ - العقرَبُ : دووپشك .

٩ - القَوس : كەوان .

١٠- الجَدي : كاریلە .

١١- الدلو : دۆڵچە .

١٢- الحوت: ماسیی، یان نەهەنگ .

هەروەها مانگیش بیستو هەشت (٢٨) مەنزڵی هەیە، كە لە ماوەی مانگێكدا ئەو (٢٨) مەنزڵە دەبڕێ ، هەر شەوەی یەكێكیانو، لە هەمان كاتدا ئەو دوازدە (١٢) بورجەش دەبڕێ ، كەواتە : خۆر ئەو بورجانە لە ماوەی ساڵێكدا دەبڕێ ، لە ماوەی ساڵێكدا جارێك بەو دوازدە (١٢) شوێنەدا تێدەپەڕێ ، لەبەرچاوی ئێمە، بەڵام مانگ لە ماوەی هەر مانگێكدا، ئەو (١٢) بورجە دەبڕێ ، وێڕای ئەوەی كە خۆشی دوازدە (١٢) شوێنی هەنو، هەر شەوە، یەكێك لەو دوازدە شوێنە، شوێنی مانگە .

کورتە باسێک دەربارەی: گوێگرتنی شەیتانەکان لە هەواڵی ئاسمانەکان و بەردبارانکردنیان، بە بڵێسەی ئەستێران

ئەم بابەتە بە لای کەمەوە لە حەوت (٧) سوورەت، لە سوورەتە موبارەکەکانی قورئاندا ، باسکراوە، کە ئێمە هەموو ئەو ئایەتانە دێنین، هەروەها لە چەند فەرمایشتێکی پێغەمبەریشدا ﷺ، باسکراوەو، ئەم بابەتە بابەتێکی موشتومڕ هەڵگرە، بۆیە بە پێویستم زانی کە لێرەدا بەتایبەت لە چوار (٤) بڕگەدا بیتوێژمەوە .

١/ لە بڕگەی یەکەمدا ، ئەو ئایەتانەی کە لەوبارەوە هاتوون، دەیانهێنین .

٢/ لە بڕگەی دووەمدا ، فەرمایشتەکان ، دێنین ، ئەوانەی بە پێویستیان بزانین ، لەوبارەوە .

٣/ لە بڕگەی سێیەمیشدا ، پێناسەی (شهاب)و (نیزك) دەکەین .

٤/ لە بڕگەی چوارەمیش دا ، دێینە سەر ئەنجامگیریی .

بڕگەی یەکەم : چەند ئایەتێك كە لەوبارەوە هاتوون :

١) لە سووڕەتی (الصافات)دا، خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿ إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِزِينَةٍ ٱلْكَوَاكِبِ ۝٦ وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَٰنٍ مَّارِدٍ ۝٧ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ۝٨ دُحُورًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ۝٩ إِلَّا مَنْ خَطِفَ ٱلْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ۝١٠ ﴾الصافات .

واتە: ئێمە ئاسمانی نزیكمان، (كە مەبەستی پێی ئاسمانی یەكەمە)، بە جوانیی ئەستێرەكان ڕازاندۆتەوەو[١]. بۆ پاراستنی ئاسمانیشن، لە هەر شەیتانێكی هەڵگەڕاوە، گوێ بۆ دانیشتووانی سەرێ ناگرن، {كە مەبەست فریشتەكانن، (المَلأ) بە كۆمەڵە خەڵكێك دەگوترێت، (الأَعْلَى) واتە: بەرزتر، كە ئەوان لە ئاسمانن}، لە هەموو لایەكەوە تیرباران دەكرێن، پێیاندا دەدرێ، {مەبەست پێیان ئەو پارچانەن كە لە ئەستێرەكانن‌و، دوایی زیاتر ڕوونی دەكەینەوە}، ئەوە دەبێتە مایەی دەركرانیان‌و سزایەكی بەردەوامیشیان بۆ هەیە، {واتە: لە دواڕۆژدا، لەسەر ئەو كردەوەیەی پێی هەڵدەستن}، مەگەر یەكێكیان كە زانیارییەك بڕفێنێ، بە ڕفاندن، (واتە: بیدزێ)، ئەویش بڵێسەیەكی كونكەری سووتێنەری شوێن دەكەوێ .

٢) لە سووڕەتی (الجن)دا، خوا ﷻ لەسەر زمانی جندەكان دەفەرموێ : ﴿ وَأَنَّا لَمَسْنَا ٱلسَّمَآءَ فَوَجَدْنَٰهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ۝٨ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَٰعِدَ لِلسَّمْعِ ۖ فَمَن يَسْتَمِعِ ٱلْـَٔانَ يَجِدْ لَهُۥ شِهَابًا رَّصَدًا ۝٩ ﴾.

---

١) لە بەكارهێنانی قورئاندا وشەی (نَجْم)و (كَوْكَب)، هەردووكیان بەو تەنانە دەگوترێن، كە ئێمە دەیانبینین، تیشك دەدەنەوە، ئێمە بە كوردیی بۆ (نجم) دەڵێین: ئەستێرە، بۆ (كوكب)یش دەڵێین: خڕۆكە، كە یەكەمیان تیشكدەرو دووەمیان بێ تیشكە.

واتە: ئێمە ئاسمانمان پشكنی، تەماشامان كرد: پڕكراوە لە پاسەوانی بەهێزو لە بڵێسە، ئێمە پێشتر بۆ گوێگرتن لێی دا دەنیشتین، بەڵام هەر كەسێك ئێستا گوێی لێبگرێ، ئەوە بڵێسەیەكی ئاگر بۆی لە بۆسەدایە .

٣) لە سوورەتی (المُلك)دا دەفەرمووێ: ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ ٱلسَّعِيرِ ﴿٥﴾ ﴾.

واتە: بە دڵنیاییی ئێمە ئاسمانی نیزیكمان، (ئاسمانی خوارەوەمان)، ڕازاندۆتەوە بە چرایان، (مەبەست پێیان ئەستێرەكانن)، ئەو چرایانەشمان، ئەو ئەستێرانەشمان كردوون بە مایەی بەردبارانكردنی شەیتانەكانو، سزای بڵێسەداری دۆزەخیشمان بۆیان ئامادە كردوە .

٤) لە سوورەتی (فُصِّلَت)دا : دەفەرمووێ : ﴿ فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ فِى يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِى كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا ۚ وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿١٢﴾ ﴾

واتە: (خوا) حەوت ئاسمانەكانی لە دوو ڕۆژدا، (واتە: لە دوو قۆناغاندا تەواو كردن)، هەر ئاسمانێك كاروباری خۆی پێڕاگەیاند، (مەبەست پێی ئەوەیە كاروباری ڕێكخست)و ئاسمانی نیزیكمان بە چرایانو بۆ پاراستنی، ڕازاندۆتەوە، {واتە: بە چرایان ڕازاندوومانەتەوەو ئەو چرایانەش كە ئەستێرەكانن، بۆ پاراستنی ئاسمانیشن، واتە: پاراستنی ئاسمان لەوە كە شەیتانەكان پێیهەڵبچنو لەوێ گوێ لە قسەی فریشتان بگرن}، ئا ئەوەش ئەندازەگیریی كردنی (خوای) زاڵی زانایە .

٥) لە سوورەتی (الحجر) ئایەتەكانی: (١٦و ١٧و ١٨)دا، كە ئێمە خەریكی توێژینەوەینی، خوا دەفەرمووێ : ﴿ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ ﴾.

واتە: ئێمە لە ئاسماندا بورجەکانمان داناون‌و، بۆ تەماشاکەران (ئەو ئاسمانەمان) لە هەر شەیتانێکی دەرکراو پاراستوومانە، مەگەر کەسێکیان بە دزیی گوێ هەڵبخات، ئەویش بڵێسەیەکی ڕوون‌و ئاشکرا شوێنی دەکەوێ .

٦) لە سووڕەتی (الرحمن)دا، دەفەرموێ : ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ إِنِ ٱسۡتَطَعۡتُمۡ أَن تَنفُذُواْ مِنۡ أَقۡطَارِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ فَٱنفُذُواْۚ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلۡطَٰنٖ ﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرۡسَلُ عَلَيۡكُمَا شُوَاظٞ مِّن نَّارٖ وَنُحَاسٞ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ ﴾.

واتە: ئەی کۆمەڵەی جند و مرۆڤ ! ئەگەر توانیتان لە سنوورەکانی ئاسمان‌و زەوی دەربچن، دەربچن، ناتوانن دەربچن، مەگەر دەسەڵاتێکتان هەبێ، ئنجا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ ! بە کام لە چاکەکانی خوا بێبڕوان؟ (ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ ئەگەر بتانەوێ دەربچن لە سنووری ئاسمانەکان‌و زەوی)، ئاگرێك، کە دووکەڵی تێدانیە، بەسەرتاندا دەبارێنرێ، هەروەها مسی تواوەش‌و، هەرگیز سەرکەوتوونابن .

٧) کۆتا سووڕەت، کە ئێستا لە زەینمدا ئامادەیە، کە ئاماژە بەو مەسەلەیە کراوە، سووڕەتی (الشُّعَرَاء)یە، وەك خوای بەرز دەفەرموێ : ﴿ وَمَا تَنَزَّلَتۡ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمۡ وَمَا يَسۡتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّمۡعِ لَمَعۡزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ ﴾

واتە: شەیتانەکان ئەم قورئانەیان دانەبەزاندوە، بۆیان نیەو، ناشتوانن، چونکە ئەوان لە گوێگرتن کەنارگیر کراون .

واتە: دەرفەتیان نادرێ، گوێبگرن تاکو ئەم قورئانە کاتێك خوا دەیفەرموێ‌و جبریل دەیهێنێ بۆ پێغەمبەر ﷺ، بتوانن گوێی لێبگرن‌و، دەستی تێوەربدەن .

بڕگەی دووەم : چەند فەرموودەیەك كە لەوبارەوە هاتوون:

١){عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: مَا قَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى الْجِنِّ وَلاَ رَآهُمْ، انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي طَائِفَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ عَامِدِينَ إِلَى سُوقِ عُكَاظٍ، وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الشَّيَاطِينِ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَأُرْسِلَتْ عَلَيْهِمُ الشُّهُبُ، فَرَجَعَتِ الشَّيَاطِينُ إِلَى قَوْمِهِمْ ، فَقَالُوا: مَا لَكُمْ؟ قَالُوا: حِيلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَأُرْسِلَتْ عَلَيْنَا الشُّهُبُ. قَالُوا: مَا حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ إِلاَّ شَيْءٌ حَدَثَ ، فَاضْرِبُوا مَشَارِقَ الأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا ، وَانْظُرُوا مَا هَذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ. فَانْصَرَفَ أُولَئِكَ الَّذِينَ تَوَجَّهُوا نَحْوَ تِهَامَةَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ بِنَخْلَةَ عَامِدِينَ إِلَى سُوقِ عُكَاظٍ ، وَهْوَ يُصَلِّي بِأَصْحَابِهِ صَلاَةَ الْفَجْرِ ، فَلَمَّا سَمِعُوا الْقُرْآنَ اسْتَمَعُوا لَهُ وَقَالُوا: وَاللهِ هَذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ. فَهُنَالِكَ حِينَ رَجَعُوا إِلَى قَوْمِهِمْ قَالُوا: يَا قَوْمَنَا ﴿إِنَّا سَمِعْنَا قُرْءَانًا عَجَبًا يَهْدِىٓ إِلَى ٱلرُّشْدِ فَـَٔامَنَّا بِهِۦ ۖ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَآ أَحَدًا ۝٢﴾ الجن ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ: ﴿قُلْ أُوحِىَ إِلَىَّ ۝١﴾ الجن، وَإِنَّمَا أُوحِيَ إِلَيْهِ قَوْلُ الْجِنِّ} {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقم: (٤٩٢١)} .

واتە: عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ، دەڵێ : پێغەمبەری خوا نە قوڕئانی بەسەر جندا خوێندۆتەوەو نەبینیونی، پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ كۆمەڵێك لە هاوەڵانی دەرچوو، بەرەو بازاڕی (عُكاظ)، ئەویش لە حاڵێك دابوو، كە شەیتانەكان ڕێیان لێگیرابوو: گوێ لە هەواڵی ئاسمان بگرنو بڵێسە ئاگرەكانیان بۆ نێردرابوون، شەیتانەكان گەڕانەوە، پێیان گوتن : چیتانە ؟ (واتە: ئەوانەی كە چووبوون، گوێ لە هەواڵان بگرن، گەڕانەوەی لای ئەوانەی كە ناردبوویانن، گوتیان: چیتانە؟) گوتیان: ڕێمان لێگیراوە، پەردەیەك خراوەتە بەینی ئێمەو ئاسمانو بڵێسەی ئاگرمان بۆ دەنێردرێ، ئەگەر توختی ئاسمان بكەوین .

گوتیان: هیچ شتێك هەواڵی ئاسمانی لێنەگرتوونەتەوەو، نەبۆتە پەردە لە بەینی ئێوەو ئاسماندا، مەگەر شتێك ڕوویدابێ، بۆیە بە ڕۆژهەڵاتی زەویی و ڕۆژئاوایەكانیدا بگەڕێنو سەرنج بدەن، بزانن داخۆ چ شتێك ڕوویداوە ؟

ڕۆیشتن، بە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوایەكانی زەویدا، {واتە: گۆشەو كەناری زەوییان ڕاو كرد، تاكو سەرنج بدەن، چ شتێك ڕوویداوە، كە بۆتە هۆی ئەوەی هەواڵی ئاسمان ڕێی لێ بگیرێ، بە نسبەت شەیتانەكانەوە}، ئەوانەیان كە بەرەو تیهامە چووبوون، چوون بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ، كە لە (نَخْلَة) بوو، {ناوی شوێنێكە}بەرەو بازاڕی (عوكاظ) چوون، لەو كاتەدا نوێژی بەیانی بە هاوەڵانی دەكرد، كاتێك شەیتانەكان گوێیان لە قورئان بووو، گوێیان بۆ هەڵخست، گوتیان: ئا ئەوەیە كە ڕێی هەواڵی ئاسمانی لە ئێوە گرتوە، لەوێوە گەڕانەوە بۆ لای خەڵكەكەیان، (واتە: شەیتانەكان) گوتیان: ئەی خەڵكەكەمان ! ﴿إِنَّا سَمِعْنَا قُرْءَانًا عَجَبًا يَهْدِىٓ إِلَى ٱلرُّشْدِ فَـَٔامَنَّا بِهِۦ ۖ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَآ أَحَدًا ﴿٢﴾﴾ الجن، واتە: ئێمە گوێمان لە قورئانێكی سەرسوڕهێنەر بووە، كە بەرەو سەر ڕاستیی ڕێنمایی دەكات، ئێمەش بڕوامان پێهێناو، هیچ شتێك ناكەینە هاوبەش بۆ پەروەردگارمان .

ئنجا ئەوەی خوا فەرموویەتی، لەسەر زمانی ئەو جندانە بووە، {كە پێشتر شەیتان بوون، بەڵام دوایی كە گوێیان لە قورئان بووە، بوونە بڕوادار}، خوای زاڵی مەزنیش، ئەم سووڕەتەی بۆ پێغەمبەری خۆی ﷺ نارد : ﴿قُلْ أُوحِىَ إِلَىَّ أَنَّهُ ٱسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ ﴿١﴾﴾الجن، واتە: بڵێ: سروشم بۆ كراوە، كە كۆمەڵێك لە جند گوێیان هەڵخستوە .

كە بێگومان ئەوەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ سروش كرابوو، قسەی جندان بوو .

٢) {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِذَا قَضَى اللهُ الأَمْرَ فِي السَّمَاءِ، ضَرَبَتْ الْمَلائِكَة بِاجْنِحَتِهَا خُضْعَاناً لِقَوْلِهِ، كَالسِّلْسِلَة عَلَى صَفْوَانٍ، قَالَ عَلِيٌّ وَقَالَ غَيْرُهُ: صَفْوَانٍ يَنْفُذُهُمْ ذَلِكَ، فَإِذَا: { فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا} لِلَّذِي قَالَ : {الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ} فَيَسْمَعُهَا مُسْتَرِقُو السَّمْعِ، وَمُسْتَرِقُو السَّمْعِ هكَذَا، وَاحِدٌ فَوْقَ آخَرَ ، وَوَصَفَ سُفْيَانُ بِيَدِهِ، وَفَرَّجَ بَيْنَ أَصَابِعِ يَدِهِ الْيُمْنَى نَصَبَهَا بَعْضَهَا فَوْقَ بَعْضٍ، فَرُبَّمَا أَدْرَكَ الشِّهَابُ الْمُسْتَمِعَ قَبْلَ أَنْ

يَرْمِيَ بِها إِلَى صَاحِبِهِ، فَيُحْرِقَهُ، وَرُبَّمَا لَمْ يُدْرِكْه حَتَّى يَرْمِيَ بِها إِلَى الَّذِي يَلِيهِ إِلَى الَّذِي هُوَ أَسْفَلَ مِنْهُ، حَتَّى يُلْقُوهَا إِلَى الأَرْضِ، وَ رُبَّمَا قَالَ سُفْيَانُ: حَتَّى تَنْتَهِيَ إِلَى الأَرْضِ، فَتُلْقَى عَلَى فَمِ السَّاحِرِ، فَيَكْذِبُ مَعَهَا مِائَةَ كَذْبَةٍ، فَيُصَدَّقُ فَيَقُولُونَ: أَلَمْ يُخْبِرنا يَوْمَ كَذَا وَكَذَا، فَوَجَدْنَاهُ حَقّاً لِلْكَلِمَةِ الَّتِي سُمِعَتْ مِنَ السَّمَاءِ} {أَخْرَجَهُ البُخَارِيُّ بِرقم: (٤٧٠١)}.

واتە: ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێ، لە پێغەمبەری خوا ﷺ دەگێڕێتەوە، کە فەرموویەتی: هەر کاتێك خوا بڕیارێکی دا لە ئاسمان، (واتە: خوا کە بڕیارێك دەردەکات بۆ فریشتەکان، بە شێوەیەك لە شێوەکان، کە ئێمە نازانین چۆن فریشتەکان دەیبیستن!) فریشتەکان باڵیان لێك دەدەن، وەك ملکەچیی دەربڕین بۆ ئەو فەرمایشتەی خوا، وەك چۆن زنجیرێکی ئاسن فڕێ دەدرێتە سەر بەردێکی تەخت، (عەلیو جگە لەویش گوتوویانە: ئەو زنجیرە کە فڕێ دەدرێتە سەر ئەو بەردە تەختە، دەنگەکە بە هەموویان دەگاتو لە هەموویان تێدەپەڕێ)، ئنجا کاتێك کە فەرمایشتەکەی خوا تەواو دەبێ، فریشتەکان ترسەکەیان دەڕەوێتەوە، دەڵێن: پەروەردگارتان چی فەرموو؟ ئەوانیش ئەو فەرمایشتەی کە خوا فەرموویەتی، دەڵێن: خوا هەقی فەرمووەو خوا بەرزی گەورەیە، لەو کاتەدا، ئەوانەی کە گوێ هەڵدەخەن، لە شەیتانەکان، ئەوە دەبیستن، ئەوانەش کە گوێ هەڵدەخەن، بەو شێوەیەنو، هەندێکیان لە سەرووی هەندێکیانەوەن، سوفیان کە یەکێکە لە گێڕەرەوانی ئەم فەرمایشتە، پەنجەکانی دەستی ڕاستی لێك کردنەوەو هەندێکیانی لەسەر هەندێکیان ڕاگرت)، ئەوەیان دەیبیستێ، دەیدا بەوەی دیکەیانو... هەتا خوارێ.

ئنجا جاری وایە ئەو بڵێسە ئاگرە، ئەوەی کە یەکەمجار گوێی لێبووە، بەر لەوەی فریا بکەوێ قسەکە بگەیەنێ بە هاوەڵەکەی خوار خۆی، ئەو بڵێسە ئاگرە، ئەو دەسووتێنێ، {واتە: ناتوانێ هەواڵەکە بگەیەنێ بە خوار خۆیو ئەوەی دیکەش بە خوار خۆی، هەتا کۆتایی}، جاری واش هەیە بڵێسە ئاگرەکە نایگرێ، بەر لەوەی هەواڵەکە بگەیەنێ بە هی خوار خۆیو بڵێسە ئاگرەکەی پێناکەوێو دەیگەیەنێ، ئەوەی دیکەش دەیگەیەنێ بە ئەوەی خوار خۆی، بەو شێوەیە هەتا دەگاتە سەر زەوی، وا پێدەچێ: سوفیان گوتبێتی:

تاکو کۆتاییەکەی دێ بۆ زەوی، {واتە: ئەو شەیتانەی لە خوارەوەیە}، ئنجا لەوێ دەخرێتە سەر دەمی جادووگەرەکە، {واتە: ئەو جادووگەرەی، یاخود ئەو فاڵچییەی کە بە حیساب هەواڵ دەدا بە نادیار}، ئەویش سەد درۆی لەگەڵ تێکەڵ دەکاتو لە یەکێکیاندا ڕاست دەکا، ئنجا خەڵك دەڵێن: فلان ڕۆژەو فلان ڕۆژە، فلان هەواڵەی پێنەداین، تەماشامان کرد قسەکەی ڕاستە! مەبەست ئەو وشەیە، کە لە ئاسمان بیستراوە .

یانی : بەهۆی ئەو قسە ڕاستەوە، کە یەك لەسەر سەد (١/١٠٠)ە، خەڵك بروا بە نەوەدو نۆ (٩٩)یەکەش دەکات !!.

٣) {قَالَتْ عَائِشَةُ : سَأَلَ أُنَاسٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الكُهّانِ؟ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسُوا بِشَيْءٍ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنَّهُمْ يُحَدِّثُونَ أَحْيَانًا بِالشَّيْءِ يَكُونُ حَقًّا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : تِلْكَ الْكَلِمَةُ مِنَ الْحَقِّ يَخْطَفُهَا الْجِنِّيُّ فَيَقُرُّهَا فِي أُذُنِ وَلِيِّهِ قَرَّ الدَّجَاجَةِ فَيَخْلِطُونَ فِيهَا أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ كَذْبَةٍ} {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقم: (٦٢١٣)}.

واتە: دایکی بڕواداران عائیشە خوا لێی ڕازی بێ، دەڵێ: خەڵکێك لە پێغەمبەری خوا ﷺ یان پرسی دەربارەی کاهینەکان، {کاهین ئەوانە بوون، کە دەربارەی نادیار قسەیان کردوە واتە: فاڵچیی}، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : هیچ نین، {واتە: قسەکانیان ڕاست نین}، پێی گوترا: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! جاری وا هەیە قسەیەك دەکەنو ڕاستیش دەردەچێ ؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوە ئەو وشەیە لە هەق، کە جینێ ئەو قسەیە لە ئاسمان لە فریشتەکان دەدزێو، ئەو قسەیە دەخاتە گوێی دۆستەکەی خۆیەوە، {واتە: مرۆڤ کە بە تەئکید جادووگەرو کاهینەکانن}، وەك چۆن مریشك کورکە کورك دەکا، بە دەنگی، ئاوا دەیخاتە گوێی ئەو جادووگەرەوە، ئەوانیش سەد (١٠٠) درۆی لەگەڵ تێکەڵ دەکەن .

فەرموودەی دیکەش لەوبارەوە هەن، بەڵام ئێمە ئیکتیفا بەو سێ فەرموودەیە دەکەین .

بڕگەی سێیەم : پێناسەی (شِهاب)و (نیزك) :

پێناسەی (شِهاب) و (نیزك) :

وشەی (شِهاب) كۆیەكەی (شُهُب)ە، خاوەنی (المعجم الوسیط) دەڵێ :

(الشهاب: الشعلة الساطعة من النار، وفِي التنزيل العزيز: ﴿أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾﴾ النمل، والشهاب: النجم المضيء اللامع، والشهاب جرم سماويٌّ يَسْبَحُ في الفَضَاء ، فإذا دخل فِي جَوِّ الأرضِ ، اشتعل وصار رماداً، وفِي التنزيل العزيز: ﴿فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾﴾ الصافات)[١].

واتە: (شِهاب) بریتییە: لە بڵێسەیەك كە دەبریقێتەوە لە ئاگر، لەو وەحییەش دا كە خوای زاڵ ناردوویەتە خوار، {ئەو قسەیەی مووسا، كە بە ماڵو خێزانی دەفەرموێ :) ﴿أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾﴾ النمل، {واتە: دەچم بەڵكو هەواڵێك بزانم، یاخود بزووتێكتان بۆ بێنم، (واتە: دارێك كە سەرێكی ئاگر بێ}، بەڵكو خۆتانی پێ گەرم بكەنەوە، یانی : ئاگری پێبكەنەوەو، خۆتانی پێ گەرم بكەنەوە .

هەروەها (شهاب) بە ئەستێرەیەكی تیشكدەری خاوەن ڕووناكیی دەگوترێ .

هەروەها (شهاب) بەو تەنە ئاسمانییە دەگوترێ، كە لە جەو (فضاء)دا مەلە دەكاتو، هەر كاتێك هاتە نێو مەودای هەوای زەوییەوە، گڕ دەگرێو دوایی دەبێتە خۆڵەمێش، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾﴾ الصافات، واتە: بڵێسەیەكی كونكەر، بڵێسەیەكی سووتێنەر شوێنی كەوت.

(. محمد راتب نابلسي) لە تەفسیرەكەی خۆی، تەفسیری (نابلسي)دا[٢]، پێناسەیەكی جوانی (شهاب) دەكات، دەڵێ :

---

١) ص ٤٩٧

٢) ج ٥، ص ١٦ و١٧.

وَالشُّهُبُ لَهَـا تَفْسِيرٌ عِلْمِـيٌّ، لاَ يَتَنَـاقَضُ مَـعَ التَّفْسِيرِ القُرْآنِـي: فَالشِّهَـابُ كَوْكَـبٌ هَـشٌّ انْتَهَـت حَيَاتُـهُ، وَخَـرَجَ عَـنْ مَـدَارِهِ وَوَصَـلَ إِلَـى جَـوِّ الأَرْضِ، فَاحْتِكَاكُـه بِطَبَقَـةِ الهَـوَاءِ جَعَلَـهُ يَتَشَـهَّبُ، ثُـمَّ يَتَلاشَـى، وَثَمَّـةَ فـرق بـين الشـهب والنيـازك، فَإِن النيـزك تصل كتلتهُ إلـى الأرض، أمـا الشهـاب فيتشهب ويتلاشـى فـي جـوِّ السَّمَاء) .

واتە: (شهُب) کە کۆی (شِهـاب)ە، لێکدانەوەیەکـی زانستیی هەیـە، کـە لـەگەڵ لێکدانەوەکەی قورئـاندا تێکنـاگیرێ، ئـەویش بـەو شێوەیە: (شِهـاب) {واتـە: ئـەو بڵێسـە ئاگـرە کـە خـوا شەیتانەکـانی پـێ تیربـاران دەکـات}، بـریتیـە: لـە پارچـەی ئـەسـتێرەیەك، یـاخـود خڕۆکـەیەك، کـە کۆتـایی بـە ژیـانی هـاتـوە، {خڕۆکەکان، ئـەوانەن کـە تیشکیـان نیـە، وەك مـانگو زەوی‌و، ئـەستێرەکـانیش ئەوانەن کە تیشکیـان هـەیـە، هـەموویـان کـاتێکـی دیارییکراویـان هەیە لـەبـەیـن دەچـن، دەتەقـنـەوەو، کـۆتـاییـان دێ}، لـە سـوورگـەی خۆی دەردەچێ، (واتـە: ئـەو پارچەیە)و دەگـاتە نێو مەودای هەوای زەوی، ئنجا کـاتێك بـە هەوای زەوی دەکـەوێ، {زۆر بـە خێـرایـی دێ‌و زەویـش ڕایـدەکێشـێ}، پـارچـە پارچـە دەبـێ‌و گـڕ دەگـرێ‌و، لـەبـەیـن دەچـێ .

جیاوازییش لـە نێوان (شهب)و (نیـزك) هـەر ئـەوەیە کـە نەیـزەك کوتلـەکـەی دەگـاتە زەوی، بـەڵام (شهـاب) گـڕ دەگرێ‌و، لـەبـەیـن دەچـێ‌و، دەبێتـە خۆڵـەمێش لـە نێو هـەوای زەویـدا .

کەواتە: (شهب)و (نیزك) هـەریەکـن بـەڵام هـەندێك جـاران ئـەو بڵێسـەیە کـە دێ، ئـەو پارچـە ئـەسـتێرەیە، یـان ئـەو پارچە خڕۆکـەیە، قـەبـارەکـەی گـەورەیەو فریـا نـاکـەوێ هـەمووی بسـووتـێ، لـە نێو هـەوای زەویداو، بـەشـێکی دەگـاتە زەوی، کـە جـاری وا هەیـە، بە قەبـارەی زۆر گـەورەش، کەوتۆتـە نێو دەریـا، یـان کـەوتۆتـە سـەر زەوی‌و شوێنەکـەی زۆر قووڵ‌و گەورە کـردوە، جیـاوازییەکـەیـان ئـەوەیە، هـەر ئەوەیە نەیـزەك قەبـارەکـەی گـەورەترەو ئـەوەی دیکـەیـان بچووکـتـرە، ئنجـا ئەوەی کـە قەبـارەکەی بچووکـە، یەکسـەر کـە هـاتە نێـو مـەجـالی هەوای زەوی، دەسـووتێ‌و، لەبەین دەچێ، بەڵام ئەوەی دیکە ئەندازەیەکی لـێ دەمێنێتەوەو دەگاتە سەر زەوی .

پرسیارێکی گرنگ :

ئایا ئەو پارچە ئەستێرەو، خڕۆکانەی کە شەیتانەکانیان پێ بەردباران دەکرێن، هەر ئەوانەن کە لە خڕۆکەو ئەستێرەکان دەبنەوە، یاخود شتێکی دیکەش هەیەو، ئێمە نایزانین ؟

لە وەڵامدا دەڵێم: بە پێی ڕواڵەتی ئایەتەکان، بەڵێ هەر ئەو پارچە خڕۆکەو، ئەستێرانەن کە خوا ﷻ کە باسی ئەستێرەکان دەکاو، دەفەرموێ: کردوومانن بە جوانیی بۆ ئاسمانی نزیك، هەروەها دەفەرموێ: (وحِفظاً)، واتە: ئەوان وەك چۆن جوانیین بۆ ئاسمانی نزیك، پارێزەریشن بۆ ئەو ئاسمانە لە شەیتانەکان، کە گوێ لە فریشتەکان بگرن، واتە: خوا ﷻ بۆ ئەو ئەستێرانە دوو ئامانج دیاریی دەکات :

١) جوانیین بۆ ئاسمان .

٢) پارێزەرن بۆ ئاسمان، وەك بڵێسەیەك، کە تیربارانی شەیتانەکانیان پێدەکرێ .

بەڵام لە سوورەتی (الجن)دا، کە دەفەرموێ: ﴿ وَأَنَّا لَمَسۡنَا ٱلسَّمَآءَ فَوَجَدۡنَٰهَا مُلِئَتۡ حَرَسٗا شَدِيدٗا وَشُهُبٗا ﴿٨﴾ ﴾، واتە: ئێمە لە ئاسمان خەفتاین، تەماشامان کرد، پڕکراوە لە پاسەوانی سەختو، بەهێزو، پڕکراوە لە بڵێسان .

ئەمە ئەوە دەگەیەنێ، کە وێڕای ئەو پارچە خڕۆکەو، ئەستێرانە، فریشتەکانیش ئەو شەیتانانە تیرباران دەکەن .

کەواتە: دەگونجێ جۆری دیکەی دەرکرانیش هەبێ، بۆ شەیتانەکان، جگە لەوەی کە بە ڕواڵەت دەبینرێ، کە ئەو پارچانەن لە خڕۆکەو ئەستێرەکان، جیادەبنەوە .

برگەی چوارەم : ئەنجامگیریی :

بەڕێزان ! ئێمە لەم ئەنجامگیرییەشدا هەندێك بابەتی دیكە، ڕوون دەكەینەوە، كە پێویست بە ڕوونكردنەوە دەكەن :

لە كۆی ئەو ئایەت و فەرموودانە، ئەم یازدە ڕاستییە وەردەگیرێن :

یەكەم : ئەوەی بە چرایان {(مَصَابیح)، كۆی (مِصْبَاحَ)ە، واتە: چرا، كە مەبەست پێیان ئەستێرەكانن}، ڕازێنراوەتەوەو شەیتانەكانیش دەرفەتی گوێ تێدا هەڵخستنیان هەیە، ئاسمانی یەكەمە، وەك لە سووڕەتی (الصَّافّات)، ئایەتی (٦)و، سووڕەتی (الملك) ئایەتی (٥)و، سووڕەتی (فُصِّلت)، ئایەتی (١٢)دا، هاتوە، چونكە (السماء الدنیا)، (دُنیا): (مُؤنَّثِ)ی (أَدْنَی)یە، یانی: نزیكتر، ئەو ئاسمانەی كە لێتانەوە نزیكترە، ئنجا ئەو ئاسمانەی كە لە ئێمەوە نزیكترە، ئاسمانی یەكەمە، لە سەرووی ئەوەوە: ئاسمانەكانی دووەم و سێیەم و چوارەم و پێنجەم و شەشەم و حەوتەم، هەن، تاكو دەگاتە سەری و دەگاتە درەختی كۆتایی (سِدْرَةُ المُنتهی)و، دەگاتە عەرشی خوای پەروەردگار .

دووەم : مەبەست لە پاراستنی ئاسمان، ئاسمانی یەكەم، پاراستنیەتی لەوەی كە شەیتانەكان گوێی تێدا هەڵبخەن، لە قسەی فریشتەكان، بە بەڵگەی ئەوە كە خوا دەفەرموێ : ﴿ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ ﴾ الصافات، واتە: ناتوانن گوێ بگرن بۆ كۆمەڵی سەری، (كۆڕی باڵا)، {كە مەبەست پێیان فریشتەكانن}و لە هەموو لایەكەوە تیر باران دەكرێن .

سێیەم : لە نێوان فەرمایشتی خوا، كە دەفەرموێ: ﴿ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ ﴾، ئەوەدا كە دەفەرموێ: ﴿ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ ﴿١٨﴾ ﴾ الحجر، (مەگەر كەسێك گوێ هەڵبخاو، قسەیەك بە پەنهانیی وەرگری) .

هیچ تێکگیرانێك نیـە، چونکـە ئـەوەی پێشـێ دەفـەرموێ: گـوێ نـاگـرن، واتە: بـە کـەیفی خۆیـان‌و، بـە شـێوەیەکی ئـاسـاییو، بـە ئـاسـانیی گـوێ نـاگـرن، ئـەوەی دیکـەش دەفـەرموێ: گـوێ هـەڵدەخـەن‌و بـە پەنهـانیی وشـەیەك دەدزن، مانـای وایـە حـاڵـەتێکی نـائـاسـاییـە .

چـوارەم: پاش هاتنـی پێغـەمبـەری خاتـەم موحەممەد ﷺ، ئـەو ڕێ لـێگرتنـەی شـەیتـانـان، قـورسـتـر بـووە، بـە بـەڵگـەی، ﴿وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَٰعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَن يَسْتَمِعِ ٱلْـَٔانَ يَجِدْ لَهُۥ شِهَابًا رَّصَدًا ۝٩﴾ الجن، جندەکـان دەڵێن: ئێمـە پێشـتـر لـە ئـاسـمان دادەنیشتین، گوێمـان هـەڵدەخست، بـەڵام هـەر کـەس ئێسـتـا گـوێ هـەڵبخـات، بڵێسـەیەکی ئـاگر بـۆی لـە بۆسـە دایـە .

ئنجا مەرج نیە تەنیا بـە هـاتنی پێغەمبـەری خاتـەم (محمـد) ﷺ ئـەو ڕێیـە بەسـترابێ، بـەڵکو دەگونجێ بـە نسـبـەت هـەموو پێغـەمبـەرانـەوە هەروا بووبێ، بـەڵام لـە نێوان هـاتنی پێغـەمبـەر عیسـادا، تـاکو هـاتنـی پێغەمبـەری خـاتـەم ﷺ، لـەو ماوەیـەدا، ئـەو ڕێیـە کـراوەتـەوە، چونکـە وەحیی نەهـاتـوە، بـۆ پێغـەمبـەران (علیهم السلام) بۆیـە ئـەو پاسـەوانیی کـردن‌و ئێشکگرتنـەی فریشـتـەکـان‌و بڵێسـە ئـاگرەکـان، لـە ئـاسـمان، کـە شـەیتـانـەکـان نەچن، گـوێ نەگـرن، ئـەو پـارێزگـارییکـردنە، بـەو شـێوەیە نەماوە، چونکـە کـە وەحیی نیـەت، مەترسـیی ئـەوە نیە، شـەیتـانـەکان بیدزن‌و، دوایی بیگـەیەنن بـە کـاهین‌و جادووگـەرەکـان .

هـەرچـەندە دەشـگونجێ تـایبـەت بووبێ، بـە پێغـەمبـەری خـاتـەم (محمـد)ەوە ﷺ، بـەڵام من وای تێدەگـەم بـۆ هـەموو پێغەمبـەران وا بـووە، بـەڵام ئـەم مـاوەی پێنج سەدو ئـەوەندە سـاڵـە[1]، لـە نێوان پێغەمبـەری خـاتـەم‌و عیسـادا (علیهما الصلاة والسلام)، کـە ئـەو ڕێیـە تـا ڕادەیـەك ئـاسـایی کـراوەتەوە، جندەکـان وایانزانیوە هـەروا بـووە، چونکـە مـاوەیـەکی زۆر بـووەو، چـەنـد سـەدەی پێچـوون .

---

١) ئـەگـەر عیسـا (علیه السـلام) لە ساڵی یەکەمی (١)ی زایینـی لـەدایك بووبێ‌و، پێغەمبـەری کۆتـایی (محمـد) ﷺ ئاشکرایە لـە سـاڵی (٥٧٠)دا لـەدایك بـووەو، لـە سـاڵی (٦١٠)ی زایینـی دا وەحیی بـۆ هـاتـوە، کەواتـە: (٥٧٠) سـاڵ کـەوتۆتـە نێوان لـەدایك بـوونی عیسـا و موحەممـەدەوە ، علیهما الصلاة والسـلام .

ئەمە بۆچوونی خۆمەو لە هیچ کتێبێکدا نەمبینیوە، بەڵام وای تێدەگەم .

پێنجەم: بە پێی مانای زانراوو ڕواڵەتیی ئایەتەکان: مەبەست لە بەردباران، یان: تیربارانکردن – کە چەند وشەیەك لەوبارەوە هاتوون، وەك:

١/ (قَذْف) . ٢/ (رُجُوم) . ٣/ ﴿شُوَاظٌ مِّن نَّارٍ وَنُحَاسٌ ﴿٣٥﴾﴾الرحمن .

٤/ (حِفْظًا) . ٥/ (شِهَابا رصَدا) . ٦/ (شِهَابٌ ثَاقِب) .

مەبەست لەو حاڵەتە کە ئەو وشانەی بۆ بەکارهاتوون: هاویشترانی پارچە وردە جیابووەوەکانن لە ئەستێرەو خڕۆکەکان، دوای ئەوەی ئەو ئەستێرەو خڕۆکانە لەبەین دەچن، وەك پێشتریش لە ڕووی زانستییەوە باسمان کرد .

شەشەم: بە پێی فەرموودەی ژمارە: (٤٩٢١) لە (صحيح البخاري)، ڕێی ئاسمان لە شەیتانەکان گیراوە، بەڵام بە پێی ئایەتەکان تەنیا ڕێیان لێ تەنگو زەحمەت کراوە، نەك یەکجاریی بەسترابێ، چونکە ئایەتەکان کە دەفەرموون : ﴿إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ ﴿١٨﴾﴾الحجر، یان دەفەرمویٚ : ﴿إِلَّا مَنْ خَطِفَ ٱلْخَطْفَةَ ﴿١٠﴾﴾الصافات، مانای وایە: بواری ڕفاندنی وشەیەك، گوێ هەڵخستنێکی بە پەنهانیی، ماوە، بەڵام لەگەڵ مەترسیی فەوتانی ئەو شەیتانەدا .

حەوتەم: بە پێی فەرموودەی ژمارە: (٤٧٠١) لە (صحيح البخاري)، شەیتانەکان پێکەوە هاوکاریی دەکەن لە گەیاندنی ئەو هەواڵەدا کە لە فریشتانی دەدزن، چونکە (سوفیان) وای وێنا کردوە، کە ئەویش گوێی لە هی پێش خۆیو، ئەویش لە هی پێش خۆی بووەو، دیارە کە پێغەمبەر ﷺ ئەوەی بۆ وێنا کردوون، کە پەنجەکانی دەستی ڕاستی بەو شێوەیە لێکردوونو لەسەریەك ڕایگرتوون، کە یەکەمیان دەیگەیەنێ بە دووەمو دووەم بە سێیەم... هەتا دەگاتە خواری خوارەوە .

هەشتەم: بە پێی فەرموودەی ژمارە: (٤٧٠١) لە (صحيح البخاري)، ئەوە جادووگەرەکانن، کە شەیتانەکان ئەو جۆرە هەواڵانەیان بۆ دەبەن، جادووگەرانو ئەوانەی لەگەڵ شەیتانەکاندا سەروکاریان هەیە، ئنجا ئەگەر جادووگەریان

پێ بگوترێ، ئەگەر فاڵچییان پێ بگوترێ، ئەگەر کاهینیان پێ بگوترێ، عەڕڕافیان پێ بگوترێ ... هتد .

نۆیەم: هەروەها هەر بە پێی فەرمودەکانی ژمارە: (٤٧٠١)و (٦٢١٣)، جادووگەرەکان درۆی زۆر دەخەنەگەڵ هەواڵە دزراوە ڕاستەکانو، زۆر پەنهانکارانە هەواڵەکە دەگەیەنن، بە جادووگەرەکانو، ئەوانەی سەروکاریان لەگەڵ شەیتانەکاندا هەیە .

دەیەم : بە پێی ئایەتەکانو بە پێی فەرمووودەکانیش، ئەو شەیتانانەی ئەو هەوڵانە دەدەن ، کە هەواڵی ئاسمان بدزن، بەردباران دەگرێنو دەسووتێنرێنو دەردەکرێن، چونکە خوا ئەو وشانەی بۆ بەکارهێناوە :

أ/ ﴿فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾﴾ الصافات، واتە: بلێسەیەکی کونکەر، یان سووتێنەر، شوێنی کەوتو پێی کەوت .

ب/ ﴿فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾﴾ الحجر، بلێسەیەکی ڕوون، شوێنی کەوتو پێی کەوت .

ج/ ﴿وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾﴾ الصافات، لە هەموو لایەکەوە تیرباران دەکرێن.

یازدەیەم: ئەو هەواڵانەی شەیتانەکان دزیویانو دەیاندزن، هیچ پەیوەندییان بە وەحییەوە نیە، بە بەڵگەی ئەوە کە خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿إِنَّهُمْ عَنِ ٱلسَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾﴾ الشعراء، واتە: شەیتانەکان کەنارگیر کراون، لەوە کە گوێ بگرن بۆ وەحیی .

کەواتە: شەیتانەکان دەرفەتی ئەوەیان نەبووە، گوێ بۆ ئەو وەحییە بگرن، کە خوا بە جیبریل دا ناردوویەتی بۆ پێغەمبەران، بەڵکو گوێ لە فەرمایشتو ڕێنمایی دیکەی خوا ﷻ دەگرن، کە بۆ فریشتەکانی دەنێرێو، ئەوە ئێستاش هەر هەیە، چونکە خوا بەردەوام خوا ﷻ فەرمانکردنو ڕێنماییکردنی هەیە بۆ فریشتەکان، بۆیە ئێستاش شەیتانەکان ئەو هەوڵانە هەر دەدەن .

مەسەلەی نۆیەم : هەر كام لە زەمین‌و، چیایەكان‌و ڕووەكەكان‌و، بابە موتوربەكەرەكان‌و، هۆكارەكانی دیكەی ژیان‌و گوزەران، چاكەو نیعمەتی خوان‌و، بەزەیی‌و میهرەبانیی خوایان تێدا دەدرەوشێتەوە :

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱلۡأَرۡضَ مَدَدۡنَٰهَا وَأَلۡقَيۡنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ وَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيۡءٖ مَّوۡزُونٖ ١٩ وَجَعَلۡنَا لَكُمۡ فِيهَا مَعَٰيِشَ وَمَن لَّسۡتُمۡ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ ٢٠ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم دوو ئایەتە موبارەكە ، لە یازدە (١١) بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : ﴿ وَٱلۡأَرۡضَ مَدَدۡنَٰهَا ﴾، ئێمە زەمینمان لێك كێشاوەتەوە .

(الـمَدُّ : هو الجَرُّ)، یانی: ڕاكێشانی شتێك‌و لێك كێشانەوەی، كە لێرەدا مەبەست لە (لێك كێشانەوە)، واتە: مەودای زەویمان فراوان كردووەو زەویمان پان ڕاخستووە، ئەمەش بە ڕوونیی ئەوە دەگەیەنێ : كە زەوی خڕو هێلكەییە، چونكە ئەگەر چوارگۆشە، یان لاكێشە، یان سێگۆشە، یان شەش گۆشە، یان هەر شێوەیەكی دیكە بووایە، جگە لە حاڵەتی خڕیی‌و، هێلكەیی نەدەگونجا ئەم تەعبیرەی بۆ بەكاربێ، كە خوای زاناو توانا فەرموویەتی، ئنجا لە سۆنگەی ئەوەوە كە زەوی (خڕ) هەڵكەوتووە، لە هەر لایەكی زەوی بڕۆی، ناگەیە قەراغ‌و سووچ‌و گۆشەیەك، كەواتە كە دەفەرموێ: زەویمان لێك كێشاوەتەوە، ئەوە تەنیا لەگەڵ حاڵەتی بازنەیی‌و، هێلكەیی زەویدا، دەگونجێ‌و ئەگەر گریمان چوارگۆشە، لاكێشە، یان هەر شێوەیەكی دیكە بووایە، دەگەیشتیە كەنارەكەی، بەلام ئێستا ناگەیە كەناری، چونكە هەمووی وەك یەكەو، سێ لەسەر چواری ڕووبەرەكەیشی بە ئاو داپۆشراوە .

برگەی دووەم : - ﴿وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ﴾، چیایەکانیشمان تێفرێداون، خوا ﷻ لە چەند شوێنێکی قورئاندا، بۆ چیایەکان هەر وشەی (ألقی) بەکاردێنێ، واتە: تێفرێدان، فرێماندانە نێوی، تێمان هاویشتوون، ئنجا ناشفەرموێ: (وألقينا عليها)، چیاکانمان فرێداونە سەری، بەڵکو دەفەرموێ: تێفرێداون، فرێداونە نێوی، ئەمەش لەبەرئەوەیە کە ئەو چیایانە ، لە ئەنجامی ئاگر پژێنەکاندا پەیدابوونو، ئەو ئاگر پژێنانەی کە بریتین : لە دەردانی گەرمایی نێو ناخی زەوی، کە – وەك پێشتر لە سوورەتی (یونس)دا باسمان کرد – نێو ناخی زەوی هەمووی ئاگرو، ئاسنی تواوەیە، ئنجا جار جار کە لە شوێنێکەوە توێکڵی زەوی دەتەقیٚو، ئەو ئاگرو، ئاسنە، دەردەقوڵێ، زۆر بەرز دەبێتەوە، دوایی دێتەوە سەری، پێشێ بەرز دەبێتەوە، ئنجا دوایی بەرەوخوار دێتەوە، کەواتە: فرێدراوەتە نێوی، دوایی هاتۆتەوە، ئەوە بە نسبەت ئەوە کە لە بارەی چیایەکانەوە دەفەرموێ: هەڵمانداونە نێو زەوی .

بەڵام ئایا بۆچی دەفەرموێ: ﴿وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ﴾؟ واتە: چیایە چەسپاوەکانمان خستوونە نێوی ؟لەبەرئەوەی وەك زانایانی جیۆلۆجیا دەڵێن: هەر چیایەك کە تۆ دەیبینی، چەندەی بە دەرەوەیە، دە پازدە (١٠ - ١٥) هێندەی بە ناخی زەویدا چۆتە خوار، یانی: چیایەك ئەگەر پێنج (٥) کیلۆمەتر بەرز بێ، دەبێ (٥) جارانی (١٠ – ١٥) بکەی، واتە: (٥٠ – ٧٥) کیلۆمەتری بە ناخی زەوییدا چۆتە خوارێ، بۆیە خوا دەفەرموێ: چیاکانمان خستوونە نێوی، نەك هەر لەسەری بن !

برگەی سێیەم : - ﴿وَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ﴾، هەروەها لە زەویدا، هەموو شتێکی کێشراومان ڕواندوە، هەموو شتێکی کێشراو (كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ)، واتە: هەموو ڕووەکێك: کێشەکەیو ئەندازەکەی دیارە، هەم لە ڕووی چۆنیەتییەوە، هەم لە ڕووی چەندیەتیەوە، ئەو ڕووەکانەی دەڕوێن، هەرکامیان : هەمووی لەلایەن خوای کاربەجێ وە ئەندازەگیریی کراوە، بۆ وێنە: زانایانی کشتوکاڵناس دەڵێن: سێزدە هەزار (١٣) جۆر گەنم هەیە،

چەند هەزار جۆری دار خورما هەیە، سێ سەد (٣٠٠) جۆرە ترێ هەیە، هەروەها، هەموو ئەو میوەو دانەوێڵانە، چەندان جۆریان هەن، ئنجا هەر کامێکیان: قەبارەکەی، (هی دانەکەی، یاخود میوەکەی)، ڕەنگەکەی، تامەکەی، شێوەکەی، ئەندازەگیریی کراوەو، جیایە لەوی دیکە.

ئنجا مرۆڤ ئەگەر تەماشا بکات ! زۆر وردەکاریی سەرسوڕهێنەر دەبینێ، بۆ وێنە: دانەوێڵەو، میوە، وەك یەك پێناگەن، بەڵکو دانەوێڵە هەمووی پێکەوە پێدەگات، ئنجا جۆیە، برنجە، گەنمە، هەموو جۆرەکانی گەنم، هەرزنە، گەنمەشامییە، زوڕاتە، نیسکە، نۆکە، ماشە...هتد، ئەوانە هەموویان پێکەوە پێدەگەن، بەڵام میوە، وەجبە وەجبە پێدەگات! ئنجا تۆ هەر تەماشا ئەوە بکە! ئەگەر هاتباو دانەوێڵەش، وەك میوە پێگەیشتبایە، یانی: ئەمڕۆ هەندێکی پێبگات، سبەینێ هەندێکی پێبگات، دوو سبەی هەندێکیو، مانگێکی دیکە هەندێك، بۆ وێنە: هەنجیری وا هەیە، چەندان جار بەردەدا، هەروەها ترێ، ئەو کاتە خەڵك چۆن دانەوێڵەی بۆ هەڵدەگیرا، چۆن درەوی بۆ دەکرا؟ ئەمڕۆ هەندێکی پێبگات، سبەینێ هەندێکیو، دووسبەی هەندێکیو، مانگێکی دیکە، هەندێك! نەخێر بەڵکو دانەوێڵە هەمووی پێکەوە پێدەگات، تاکو هەمووی پێکەوە بدروێتەوەو ڕەنێو بهێنرێ .

بەڵام میوە هەمووی پێکەوە پێناگات، ئەگەر هەمووی پێکەوە پێگەیبایە، تەنیا لە چەند ڕۆژێکی دیاریکراودا، مرۆڤەکان لێی بەهرەمەند دەبوون، ئنجا فریاش نەدەکەوتن بیخۆنو بەکاریبێنن، هەروەها هەمووی لە یەك کاتدا: ترێ، هەنجیر، هەرمێ، خورما، خۆخ، هەنار... هەمووی لە یەك کاتدا دەهاتە بازاڕو ، ئەندازەیەکی زۆری خەڵك لێی زیاد دەبوو، یان دەبوو هەڵگیریو کاتی خۆی هەڵگرتن نەبووە، چونکە شوێنیان نەبووە تێیدا هەڵبگرن، بۆیە هەمووی خەسار دەبوو .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ﴾، هەروەها لە زەوییدا، هۆکارەکانی ژیانو گوزەرانمان بۆ ئێوە ڕەخساندوون .

مَعِيشَة) کە بە (مَعَايش) کۆدەکرێتەوە، واتە: ئەو شتەی کە ئینسان پێیان دەژی، هۆکارەکانی ژیانو گوزەران .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ﴾، هەروەها هۆکارەکانی ژیانو گوزەرانی کەسانێکیش کە ئێوە بژیودەرو، ژیێنەریان نین، هی ئەوانیشمان ڕەخساندوە، هی خۆشتانو، هی ئەوانەش کە بژیوو ڕۆزییان لەسەر ئێوە نیە.

بڕگەی شەشەم : - ﴿وَإِن مِّن شَىْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَآئِنُهُۥ﴾، هیچ شتێك نیە، مەگەر عەمبارەکانی لە لای ئێمەن، هەمووی لای خوایە ﷻو بە پێی ئەو یاسایانەی داینـاون، ئەو شتانە بەرهەم دێن .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿وَمَا نُنَزِّلُهُۥٓ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ﴾، بە ئەندازەی زانراوو دیارییکراویش نەبێ، نایـنێرینە خوار .

ئەمە ئاماژەیە بە هاوسەنگیی لە گەردووندا، ئەم گەردوونە، ئەوپەڕی هاوسەنگیی تێدایە، هیچ شتێك لە ئەندازەی پێویست، زیاد ناکا، ئێستا (با)، جار جار کە لە ئەندازەی خۆی تێدەپەڕێنێ، تەماشا دەکەی دەبێتە هۆی کاولکاریی، ئەو بەیتەی پێشوو لە (مۆسکۆ)، بایەك هەڵیکردبوو، چوار هەزار (٤٠٠٠) درەختی هەڵقەندبوو، هەروەها لە ئەمریکا، لە وڵاتانی دیکە (با) کە هەڵدەکا، دەبێتە هۆی تسوونامیی، واتە: دەبێتە هۆی ئەوەی دەریاش هەڵدەستێ، ئەوە تەنیا جار جارێك ئەوە ڕوودەداو، ئەگەر بەردەوام وابووایە، ژیانی سەر زەوی تێکدەچوو، خوای پەروەردگار جارجارێك ئەوە پێشانی خەڵك دەدا، تاکو بزانن ئەم زەوییەی کە بەم شێوەیە ژیانێکی ئارامی تێدا دەگوزەرێننو، هیچ کام لە دروستکراوەکان: با، ئاو، باران، هەورە تریشقە، بوومە لەرزە، ئاگرپژێن، ڤایرۆسو میکرۆبەکان، لە سنووری خۆیان دەرناچنو، لە سنووری خۆیان ڕادەگیرێن، ئەوە پەروەردگارو، خاوەنێکیان هەیە، ڕایگرتوون، ئەگەرنا، کاتێك جار جارێك ڕێشمەیان بۆ درێژ دەکات، جار جارێك مۆڵەتیان دەدا، دەبینین چۆن کاولکارییان لێدەکەوێتەوە ؟

بڕگەی هەشتەم : - ﴿ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ ﴾، بایەكانیشمان ناردوون، پیتێنەرن، موتوربەكەرن .

بەهۆی بایەكانەوە، هەم هەورەكان موتوربە دەبن، كە لێرەدا بە پێی سیاقەكە دیارە ، زیاتر مەبەستی پێ هەورەكانە، چونكە دوایی دەفەرموێ: ﴿ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ﴾، دوای ئەوەی كە بایەكان دەنێرین‌و موتوربە دەكەن، دەپیتێنن، (واتە: هەورەكان دەپیتێنن)، لەسەرێوە ئاوتان بۆ دەنێرینە خوار .

هەروەها بایەكان دارو دەرختیش‌و، گوڵ‌و گوڵزاریش، دەپیتێنن، موتوربە دەكەن، تۆوی نێرەكە دەبەن بۆ مێیەكە، هەروەك لە ڕێی هەنگ‌و پەپوولەو زیندەوەرەكانی دیكەو، باڵندەكانیشەوە، پرۆسەی پیتاندن‌و موتوربەی دارو درەخت هەر دەبێ، بەڵام لە ڕێگای بایەكانیشەوە دەبێ، با لێیان دەداو تۆوی نێرەكە دەبات بۆ مێیەكە .

وشەی (لواقح) كۆی (لا قح)ە، كە بە مانای پیتێنەر، جاری واش هەیە (لاقح) بە مانای حوشترێكی ئاوس دێ، كە لێرە خوازراوەتەوە بۆ بایەك كە شێی تێدایە، هەڵمی ئاوی تێدایە، واتە: بایەكان دەنێرین، وەك ئاوس بن، چونكە شێدارن، خوا بەهۆی بایەكانەوە : هەڵمی ئاویان هەڵگرتوە، چونكە دوایی ئەو بایانەن ، كە هەوران پەیدا دەكەن: هەڵمی ئاوی سەر دەریاكان كۆ دەكاتەوەو، دەیكاتە هەورو، دەبێتە ئاوو لە ئاسمانەوە دێتە خوار .

دەشگونجێ (لواقح) كۆی (مُلْقِحة) بێ، یانی: ئەوەی كە غەیری خۆی دەپیتێنێ‌و، موتوربەی دەكات .

بڕگەی نۆیەم : - ﴿ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ﴾، لە سەرێوە ئاومان دابەزاندۆتە خوارێ .

لە قورئاندا بە زۆریی باسی ئاو (ماء) دەكات، چونكە ئەگەر فەرمووبای: مَطَر)، هەر بارانی دەگرتەوەو، فەرمووبای: (ثلج) تەنیا بەفری دەگرتەوەو فەرمووبای (بَرَدْ) بەس تەرزەی دەگرتەوە، بەڵام خوا ﷻ وشەیەكی بەكارهێناوە،

کە هەر سێکیان بگرێتەوە : ئاومان ناردۆتە خوارێ، بە شێوەی بەفرو، تەرزەو، باران !

بڕگەی دەیەم : - ﴿ فَأَسْقَيْنَٰكُمُوهُ ﴾، بە ئێوەمان نۆش کردوە، واتە: وامان کردوە ئێوە بینۆشن، بیخۆنەوە .

بڕگەی یازدەیەم : - ﴿ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ﴾، بێگومان ئێوەش کۆکەرەوەو هەڵگری ئەو ئاوە نین، خوا دەیپارێزێ‌و، هەڵیدەگرێ، یانی : ئەگەر خوا ﷻ ئاوی شیرینی ناردبایە خوارێ، بەڵام مرۆڤەکان بۆ خۆیان ئاویان پاشەکەوت کردباو هەڵگرتبایە، چۆنیان بۆ هەڵدەگیرا؟ ئەو هەموو ئاوە زۆرە، بەڵام خوا ﷻ لە ناخی زەویدا، هەڵیدەگرێ، زەویی دەمار دەمار دروست کردوە، وای دروست کردوە ئەو ئاوە هێندە ناچێتە خوار بە ناخی زەویدا، کە مرۆڤەکان دەستیان نەیگاتێ، بەڵکو وایکردوە کە لە ڕووبەری نزیکی زەوی، سەرەوەی زەویدا، هەڵبگیرێ، بە شێوەی عەمباراو، دوایی بە شێوەی کانیی‌و سەرچاوە، یاخود بیرو کارێز، مرۆڤەکان ئاوی لێ بهێننە دەرێ‌و، لێی بەهرەمەند ببن .

مەسەلەی دەیەم‌و کۆتایی : بەس خوا ژیێنەرو مرێنەرو میراتگرەوەو هەر بۆخۆی زانایە بە ڕابردووان‌و بە دواکەوتووان‌و، هەر ئەویش کۆکەرەوەی هەموو لایەکە، لە ڕۆژی دوایدا :

خوا ﷻ دەفەرمووێ : ﴿ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْىِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە موبارەکە ، لە چوار بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ ﴾، هەروەها تەنیا هەر ئێمەین بە دڵنیایی کە دەژیەنین و دەمرێنین .

واتە: هیچ کەسی دیکە ئەوەی لە دەست نایەت، نە ژیاندنی لە دەست دێ، نە مراندنیشی لە دەست دێ، بەو شێوەیە کە خوا ﷻ مەبەستیەتی، هۆکارەکانی مردن، تەنیا بە دەست خوان، تەنانەت ئەگەر مرۆڤەکانیش هەندێك لەو هۆکارانە بڕەخسێنن، بەڵام گرنگ ئەوەیە بە ویستی خوان، ئەگەرنا خوا ﷻ وایکردوە کە لە ڕۆژیی دوایدا، هیچکەس نەمرێ، نە خەڵکی بەهەشت، نە خەڵکی دۆزەخ، بە تایبەت خەڵکی دۆزەخ، کە خوا لە سووڕەتی (إبراهیم) ئایەتی (١٧) دەربارەیان دەفەرموێ : ﴿وَيَأْتِيهِ ٱلْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ﴾، واتە: مردنی لە هەموو لایەکەوە بۆ دێ، کەچی ناشمرێ، یان وەك لە سووڕەتی (الأعلى)دا دەفەرموێ : ﴿ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾ ﴾، واتە: دوایی نە تێیدا دەمرێ، (ئەو مردنە کە دەیزانین)و، نە تێشیدا دەژیەن (ژیانێك کە پێی بگوترێ : ژیان)، کەواتە: ژیاندن و مراندن تەنیا بە دەست خوان .

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴾، هەر ئێمەش میراتگرین .

واتە: هەموو شتێك هی ئێمەیەو ، سەرەنجام مرۆڤەکان هەموو ئەم سەر زەوییە بەجێدێڵن، ئەم سەر زەوییە خاڵی دەبێ لە دانیشتووانی و هەموو شتێك بەس بۆ خوا دەمێنێتەوە، وەك چۆن لە ئەسڵدا هەر هی خوا بووەو بۆ تاقیکردنەوە خستوویەتە بەردەستی مرۆڤەکان، دواییش هەموو شتەکان تەنیا بۆ خوا دەمێننەوەو، خوا دەبێتە میراتگری ئەو مرۆڤانەی کە لەسەر زەوی بوون و، هەموو شتەکان بەجێدەمێنن .

بڕگـــەی ســێیـــەم : - ﴿ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴾، بێگومان ئێمە ئەوانەی پێش ئێوەمان زانیوە، پێشکەوتووەکانتان، ئەوانەی کە ڕابردوون ﴿ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەشمان زانیوە کە لە ئێوە دواکەوتوون، واتە: ئەوانەی کە جاریَ نەهاتوون .

ئەوانەی لە پێشەوە ڕۆیشتوونو، ئەوانەش کە دوایی دێن .

یاخود ئەوانەتان کە پێشکەوتوون، لە بڕواهێنانو لە هاتنە نێو ئیسلامداو، ئەوانەتان کە دواکەوتوون، لە ئیمان هێنانو لە مسوڵمانەتییو تاعەت، ئنجا دواکەوتوون، واتە: هەر نایەنە نێو ئیسلامەوە، یاخود دوایی دێن، هەردوو واتاکە دەگرێتەوە .

بڕگـــەی چـــوارەم : - ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴾، بێگومان هەر پەروەردگارت کۆیان دەکاتەوە، بە دڵنیایی ئەو کاربەجێو زانایە .

بەڵێ لە ڕۆژیی دوایی دا، ئەو خەڵکە، بەس بە خوا کۆدەکرێتەوە، بۆ نموونە: ئێستا کە دەوری هەشت ملیار (٨,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) مرۆڤ لەسەر زەوی دەژینو بەردەوام ڕوو لە هەڵکشینیشن، جگە لە خوای خاوەنیان ، بەکێ کۆدەکرێنەوە ؟!

لێرەدا هەندێك لە زانایان وشەی (ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ)یان بە مردووان لێکداوەتەوە، واتە: ئەوانەی کە تێپەڕیون، واتە: مردووەکانو، (ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ) واتە: زیندووەکان .

یاخود (ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ) واتە: گەلانی پێشووو، (ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ) واتە: گەلانی داهاتوو .

یاخود وەك گوتم : (ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ) واتە: ئەوانەی کە لە چاکەدا پێشکەوتوون، (ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ) واتە: ئەوانەی لە چاکەدا دواکەوتوون .

هەندێك لە تەفسیرەکان هەندێك شتیان هێناوە، کە بەڕاستی لەگەڵ تەفسیری ئایەتەکانداو، لەگەڵ ماناو مەبەستی ئایەتە موبارەکەکاندا ناگونجێ، بۆ وێنە:

أ/ هەندێکیان گوتوویانە: مەبەست لە (ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ) ئەوانەن کە لە ڕیزەکانی جەنگو جیهاددا لە پێشەوەن، لە سەنگەرەکانی پێشەوەن، (ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ) ئەوانەن کە خۆ وەدوادەدەن !

بەڵام ئەم سووڕەتە سووڕەتێکی مەککەییە! جارێ قورئانی مەدینەیی هەر دانەبەزیوە، جارێ جەنگو جیهاد نەهاتۆتە پێشێ، جەنگو جیهاد لە قۆناغی مەدینەدا هاتوە، لە سووڕەتی مەدینەیەکاندا باسکراوە .

ب/ هەروەها هەندێکی دیکە گوتوویانە : مەبەست لە (ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ) ئەوانەی کە لە ڕیزەکانی نوێژێ دەچنە پێشێ، (ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ) ئەوانەی کە خۆ وەدوادەدەن ، بە مەبەستی سەرنجدانی ئافرەتێکی جوان، کە ئەو کاتە هەبووە ! کە پارێزەکارەکان تاکو نەیبینن ، چوونە پێشەوەو، ئەوانی دیکەش بە مەبەستی دیتنی ، چوونە ڕیزەکانی دواوە، کە لە ڕیزەکانی ئافرەتانەوە نیزیك بوون !! [(١)] .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

١) وادیارە بیریان لەوە نەکردۆتەوە، کە ئەم سووڕەتە مەککەییەو، نوێژی بە کۆمەڵ (جماعة)یش لە مەدینە دانراوە .

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەشمان بیستو پێنج (٢٥) ئایەت دەگرێتە خۆی، وەك دەرسی پێشوو، ئایەتەکانی : (٢٦ - ٥٠)، نێوەرۆکی ئەم (٢٥) ئایەتەش هەمووی باسی یەك بابەتە، کە بریتیە لە دروستکردنی مرۆڤ ، کە مەبەست ئادەمە، بابی مرۆڤان .

پاشان فەرمانکردن بە ئیبلیس کە بابی جیننە، کە لەگەڵ فریشتاندا، کڕنووشی ڕێزگرتن بۆ ئادەم بەرێ، بەڵام ئیبلیس سەرپێچیی لە فەرمانی خوا دەکاتو، خواش نەفرینی لێ دەکات، پاشان سەرەنجامی شوومی شوێنکەوتووانی ئیبلیسو، سەرەنجامی سەرفرازانەی شوێنکەوتووانی هیدایەتی خوا، ڕوون کراوەتەوە .

﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ (٢٦) وَٱلْجَآنَّ خَلَقْنَٰهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ
ٱلسَّمُومِ (٢٧) وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ
(٢٨) فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ (٢٩) فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ
كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (٣٠) إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ (٣١) قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا
لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ (٣٢) قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ
حَمَإٍ مَّسْنُونٍ (٣٣) قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (٣٤) وَإِنَّ عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ
(٣٥) قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ (٣٦) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ (٣٧) إِلَىٰ يَوْمِ
ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ (٣٨) قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِى لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ
(٣٩) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ ٱلْمُخْلَصِينَ (٤٠) قَالَ هَٰذَا صِرَٰطٌ عَلَىَّ مُسْتَقِيمٌ (٤١) إِنَّ
عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ (٤٢) وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ
أَجْمَعِينَ (٤٣) لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ (٤٤) إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى
جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ (٤٥) ٱدْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ (٤٦) وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَٰنًا
عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ (٤٧) لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ (٤٨) نَبِّئْ
عِبَادِىٓ أَنِّىٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ (٤٩) وَأَنَّ عَذَابِى هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ (٥٠) ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە دڵنیایی مرۆڤ (ئادەم)مان لە قوڕێکی ڕەشی گۆڕاوی ڕەقهەڵاتوو دروستکردوە (٢٦) جند (ئیبلیس)یشمان پێشتر لە گڕە ئاگر دروستکرد بوو (٢٧) یادیش بکەوە! کاتێك پەروەردگارت بە فریشتانی فەرموو: من بەدیهێنەری بەشەرێکم لە قوڕێکی ڕەشی گۆڕاوی ڕەقهەڵاتوو (٢٨) ئنجا هەر کات ڕێکمخستو، لە ڕووحی خۆم فووم بەبەردا کرد، بۆی بە کڕنووش دا بکەون (٢٩) یەکسەر فریشتەکان هەموویان وێکڕا کرنووشیان برد (٣٠) جگە لە ئیبلیس، ئامادە نەبوو کە لەگەڵ کڕنووش بردووان بێ (٣١) (خوا) فەرمووی: ئەی ئیبلیس! ئەوە چیتە کە لەگەڵ کڕنووش بردووان دا نی؟ (٣٢) (ئیبلیس) گوتی: ناگونجێ کڕنووش بۆ بەشەرێك ببەم، کە لە قوڕێکی ڕەشی گۆڕاوی ڕەقهەڵاتوو دروستت کردوە! (٣٣) (خوا) فەرمووی: کەواتە: لێی بچۆ دەرێ، بێگومان تۆ دەرکراوی (٣٤) بە دڵنیاییش هەتا ڕۆژیی سزاو پاداشت نەفرینت لێ بێ (٣٥) (ئیبلیس) گوتی: پەروەردگارم! هەتا ئەو ڕۆژەی (مرۆڤەکان) زیندوو دەکرێنەوە بمهێڵەوە (٣٦) (خوا) فەرمووی: مسۆگەر تۆ لە هێڵراوانی (٣٧) هەتا ڕۆژی کاتی زانراو، (٣٨) (ئیبلیس) گوتی: پەروەردگارم! بەهۆی ئەوەوە کە بێمرادت کردم، بە دڵنیایی (بۆ مرۆڤەکان) خراپەکارییان لە زەویدا بۆ دەڕازێنمەوەو، تێکڕایان گومڕا دەکەم (٣٩) جگە لە بەندە هەڵبژاردەو ساغەکانت (٤٠) (خوا) فەرمووی: ئەوە ڕێیەکی ڕاستە لەسەر من (٤١) کە بەندەکانم جگە لەو بێمرادانەی شوێنت دەکەون، تۆ دەسەڵاتت

بەسەریاندا ناشکێ ﴿٤٢﴾ بێگومان دۆزەخیش ژوانگەی تێکڕایانە ﴿٤٣﴾ حەوت دەروازەی هەن، بۆ هەر دەروازەیەکیان بەشێکی لەوان بۆ دیارییکراوە (کە پێیدا بچنە ژووریٚ) ﴿٤٤﴾ بە دڵنیایی پارێزکاران لە نێو باخو سەرچاوان دان ﴿٤٥﴾ پێیان دەگوترێ: بە سەلامەتییو دڵنیایی بچنە نێوی ﴿٤٦﴾ هەرچی کینەی لە سینەکانیان دابوو، لێمان دارنین (وپاکمان کردنەوە) برایانە لەسەر تەختو کورسییان، ڕوو بە ڕووی یەکدی دانیشتوون ﴿٤٧﴾ لەوێدا ماندوویێتییان تووش نابێو، لێشی ناچنە دەرێ ﴿٤٨﴾ هەواڵ بدە بە بەندەکانم کە: بێگومان من لێبووردەی بەبەزەییم ﴿٤٩﴾ تەنیا سزای منیش سزای بە ئێشو ژانە ﴿٥٠﴾}.

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەكان

﴿صَلْصَلٍ﴾ : (أَصْلُ الصَّلصَالِ : تَرَدّدُ الصَّوتِ مِنَ الشيءِ اليابِسِ، وَسُمِّيَ الطِّيْن الجَافُّ صَلْصَالاً)، ڕیشەی وشەی (صَلْصَلٍ) بریتیە لە شتێك كە وشك بێ، دەنگ بداتەوە، قوڕی وشكهەڵاتوو، یان ڕەقهەڵاتووش پێی دەگوترێ: (صَلْصَلٍ)، چونكە ئەگەر سەری پەنجە (پت)ی لێ بدەی، یان شتێكی لێ بدەی، دەزرینگێتەوەو دەنگی دێ .

﴿حَمَإٍ﴾: (الحَمَأُ وَالحَمْأَةُ: طِينٌ أَسودُ منتنٌ)، وشەی (حَمَأ) و (حَمْأَة) بە قوڕێكی ڕەشی بۆنكردوو، دەگوترێ .

﴿مَّسْنُونٍ﴾: (أَي: مُتَغَيِّر) واتە: گۆڕاو، هەندێكیش گوتوویانە: واتە: بۆنكردو، (مُنْتِن) .

﴿سَوَّيْتُهُۥ﴾: واتە: ڕێكمخست، (تَسويَةُ الشيءِ : جَعْلُه سواءً، إِسْتَوى الطَّعَامُ: نَضَجَ، وَاسْتَوى المَكانُ : اعتَدَلَ)، كە دەگوترێ : ئەو شتە تەسویە كرا، (تَسويَةُ الشيءِ) شتێك كە تەسویە دەكرێ، واتە : وەك یەكی لێ بكەی و ڕێكی بخەی، دەگوترێ : (إِسْتَوى الطَّعَامُ)، واتە : چێشتەكە پێ گەیشت، كوڵی، هەروەها دەگوترێ : (اسْتَوى المَكانُ)، واتە: شوێنەكە ڕێك بوو، یانی: بەرزیی و نزمیی تێدا نەما .

﴿وَنَفَخْتُ﴾: واتە: فووم پێدا كرد، (النَّفخُ: نفخُ الريحِ في الشيءِ، وَمِنهُ نَفخُ الرُّوحِ)، واتە: فوو بریتیە لە فووكردن لە شتێك، ڕووح بە بەرداكردنیش، تەشبیه كراوە بە (فوو) كاتێك كە فوو لە شتێك دەكرێ، ئەو ڕووحە لەبەر ئەوەی كە ئێمە نازانین چۆنە، ئاوا دەخرێتە نێو ئەو جەستەیەوە .

(فَقَعُواْ لَهُۥ سَٰجِدِينَ): بـۆی بـە کـڕنـووش دابکـەون، (عِبـارةٌ عـن مُبـادَرَتِهِم إلـى السّجُود) مەبەسـت پێـی ئـەوەیە کـە دەست پێشخەریی بکـەن لـە کـڕنوش بـردنـدا، دەگـوتـرێ: (وَقَعَ أي سَقَطَ)، کەوت، بۆیە من وام لـێکداوەتەوە: ﴿ فَقَعُواْ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴾، بۆی بە کڕنووش دا بکەون .

(رَجِيمٞ): (الرَّجْـمُ: الرَّمْـي بـالحِجـارَةِ، وَيُستَعارُ الـرَّجْمُ لِلرمـي بـالظَّـنِّ والتـوهُّمِ، والشَّتْمِ والطَّرْدِ)، وشـەی (رَجْم) بـریتیـە لـەوە کـە بـەرد بهاویشـترێتـە شتێك، بـەڵام دوایـی خـوازراوەتــەوە بـۆ گـومــان پێبــردنو، خەیــاڵ کـــردنو، قسـە پێگـوتـنو، جنێـو پێگـوتـنو، دەرکردن .

(ٱللَّعۡنَةَ): (اللّعْـن: الطَّـرْدُ والإبْعَـادُ عَلـى سَبيلِ السَّخَطِ)، (لَعْـن) بـریتیـە لـە دەرکردنو دوورخستنەوە، لە ئەنجامی لـێ تووڕە بووندا .

(أَغۡوَيۡتَنِي): واتــە : منـت بێمـراد کـرد، دەگـوتـرێ : (غَوِيَ الفَصِـيلُ غَوَىً : فَسَدَ جَـوْفُـهُ مِـنْ شُـرْبِ اللَّبَـنِ، غَـوَى غَيّـاً : خِلافُ الرُّشْـدِ، والإسْمُ الغَوايَـة: أي خـابَ)، هەندێك لـە زانـایان تـاکـو ئێستــاش مانـای وشـەی (غَـيٌّ) و (ضَـلال) یـان، لـێ تێکەڵ بـووە، کە لـە ڕاسـتیی دا لـێك جیـان، چونکـە خـوا ﷻ کـە دەفـەرموێ :

﴿ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمۡ وَمَا غَوَىٰ ۝٢ ﴾النجم، واتە: هـاوەڵـەکـەتـان {کـە پێغەمبـەرە} نە (ضَـلال)ی هـەیـەو، نە (غَـوایـة)، (ضَـلال) واتـە: گـومڕایـی، بـەڵام (غَوایـة)، واتە : بێمـرادیی، (غَـوَاية) لـە ئـەنجـامی گـومڕایـی دا پەیدا دەبـێ، هـەروەهـا : (ضَلال)و (غَـوَايـة)، پێچـەوانـەی (هُدى)و (رُشـد)ن، (هـدى) بـەڕێ زانینەو، (رشـد) بـە ئـامـانـج گـەیشـتنو سـەرڕاسـتییـە .

(رشـد) لـە ئـەنجـامی (هـدى)دا، پەیـدا دەبـێ، هـەروەك (غَـيّ) لـە ئـەنجـامی (ضَـلال)دا پەیـدا دەبـێ، ئـنجـا کـە دەفەرمـوێ : ﴿ أَغۡوَيۡتَنِي ﴾، واتە: منت بێمراد کـرد، منـت بـەدبـەخـت کـرد، چـارە ڕەشـت کـردم، وات لـێکـردم بـێ ئـاکـام بـم .

دەگوترێ : (غَوِيَ الفَصِيلُ غَوىً)، (فَصِيل) واتە: بەچكە حوشتر، ئەگەر ئەو وشەیەی بۆ بەكاربێ، واتە: نێو هەناوی تێكچوو، لە ئەنجامی ئەوەدا كە شیری خواردۆتەوە، ئەگەر شیرەكەی پێ نەكەوتبێ .

دەگوترێ : (غَوَى غَيّاً)، ئەوە پێچەوانەی (رَشَدَ رُشْداً)ە، (رُشْد) سەر ڕاستیی‌و بە ئامانج گەیشتنەو، (غَيّ) بێ ئاگامی‌و بێمرادیی .

﴿ٱلْمُخْلَصِينَ﴾: (خلَصَ الشيءِ مِنَ التَّلَفِ خلُوصاً: سَلِمَ وَنَجا، وَخَلَصَ الماءُ مِنَ الكَدَرِ: صَفَا)، دەگوترێ : (خَلَصَ الشيءِ مِنَ التَّلَفِ خلُوصاً)، واتە: ئەو شتە دەرباز بوو لە لەبەین چوون، یانی : قوتار بوو، رزگاری بوو، دەگوترێ : (خَلَصَ الماءُ مِنَ الكَدَرِ)، ئاوەكە لە لێڵییەكە پاك بۆوە، یانی : ساف بۆوەو لێڵیی پێوە نەما .

﴿غِلٍّ﴾ : یانی : كینە (حِقْد)، كینەش ڕقێكی پەنگ خواردووەوەیە كە لە دڵدایەو، بریتیە لە تووڕەبوونێك‌و بوغزێك كە خاوەنەكەی نەتوانێ جێبەجێی بكات، لە دڵدا دەپەچنەرێ‌و هەڵدەگیرێ .

﴿نَصَبٌ﴾: (نَصِبَ نَصَبا: تَعِبَ، أَعْيا)، (نَصِبَ، نَصَبا)، واتە: ماندوو بوو، بێ تاقەت بوو، بێ وزە بوو .

مانای گشتی ئایەتەکان

سەرەتا دەبێ ئەوە بڵێم: کە ئێمە لە سەرەتای سوورەتی (الأعراف)دا، بە درێژیی باسی بەسەرهاتی ئادەمو حەووا (سەلامی خوایان لێ بێت)و ئیبلیسمان کردوەو، هەموو ئایەتەکانی کە لە هەموو سوورەتەکاندا هاتوون لەوبارەوە، هەموویانمان بە یەکەوە هێناونو، سەرنجێکی وردمان لێ داون، بۆیە لێرەدا هەڵوەستەی زۆر لەبەردەم ئەو ئایەتانەدا ناکەین، چونکە لە سوورەتی (الأعراف)دا، ئەم ئایەتانەو سەرجەم ئەو ئایەتانەی دیکە، کە لە بارەی بەسەرهاتی ئادەمو ئیبلیسەوە هاتوو ون، پێکەوە قسەمان لێکردوون، بۆیە لێرە بە خێرایی بەسەر مانای گشتی ئەم ئایەتانەدا دەڕۆین .

خوا ﷻ بەسەرهاتی ئادەم ؈: چۆن دروست بووەو، بەسەرهاتی ئیبلیس: چۆن یاخیی بوو لە فەرمانی خواو، ئامادە نەبوو کڕنووشی ڕێزگرتن بۆ ئادەم بەرێ؟ لە چەند شوێنێك لە قورئاندا، ئەو بەسەرهاتەی بۆ ئێمە گێڕاوەتەوە، تاکو مرۆڤ هەم بزانێ لە کوێوە هاتوەو، چۆن هاتوە؟ هەم بشزانین کە ئیبلیسو ئەوانەی شوێنکەوتووی ئیبلیسن لە وەچەی خۆی، لە شەیتانەکان، هەڵوێستیان بەرانبەر بە ئێمە چۆنەو، بۆچیش ئەو دوژمنایەتییەیان لەگەڵ مرۆڤاندا بەرپاکردوە ؟

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە مرۆڤمان لە قوڕێکی وشکهەڵاتوو، کە ئەویش لە قوڕێکی ڕەشی بۆنکردووی گۆڕاو، بوو، دروست کردوە .

وشەی (ٱلْإِنسَٰنَ) لێرەدا مەبەست پێی ئادەمە، کە ئەویش بابی هەموو مرۆڤانە، بەڵێ لێرەدا مەبەست دروستبوونی جەستەی یەکەمین مرۆڤە، جەستەی ئادەم، کە لە قوڕێك کە کۆن دەبێو ماوەیەکی بەسەردا دەچێ، ڕەش هەڵدەگەڕێو بۆن دەکات،

دوایی کە ماوەیەکی دیکەی بەسەردا چوو، وشکهەڵدەگەڕێو ڕەقهەڵدەگەڕێ، جەستەی مرۆڤ بەو قۆناغانەدا تێپەڕیوە، کاتی خۆیشی گوتمان: خوای زاناو شارەزا بە چەند شێوەیەك تەعبیر دەكات لە چۆنیەتی دروستبوونی جەستەی ئادەم :

أ/ لە شوێنێ دەفەرموێ : قوڕ (طين) .

ب/ لە شوێنێ دەفەرموێ : گڵ (التراب).

ج / لە جێیەك : قوڕی وشك هەڵاتوو (صَلْصَٰلٍ).

د/ لە جێیەك : قوڕی ڕەشی بۆنكردوو (حَمَإٍ مَّسْنُونٍ).

هـ / لە جێیەك : قوڕی وشكی خەزەف ئاسا (صَلْصَٰلٍ كَٱلْفَخَّارِ).

كە ئەوانە هەموویان قۆناغەكانی دروست بوونی جەستەی مرۆڤن، كە خوا پەروەردگار بە پێی یاسایەكی تایبەتی خۆی، جەستەی یەكەمین مرۆڤی دروست كردوە ، كە ئادەمە عليه السلام .

﴿ وَٱلْجَآنَّ خَلَقْنَٰهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ ﴾، جند (جَانّ)یشمان پێشتر لە بڵێسەی ئاگرێكی سووتێنەر، كە دەچێتە نێو شتانەوە، جەستەی جند (جان)یشمان لەوە دروست كرد .

زانایان دەڵێن : لێرەدا (جَانّ) مەبەست پێی ئیبلیسە، وەك چۆن (ٱلْإِنسَٰنَ) مەبەست پێی ئادەمە، (جَانّ)یش، مەبەست پێی ئیبلیسە، ئنجا وەك چۆن ئادەم بابی مرۆڤە، ئیبلیسیش بابی جندە .

﴿ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴾، یاد بكەوە! كاتێك پەروەردگارت بە فریشتەكانی فەرموو: من بە دیهێنەری مرۆڤێكم لە قوڕێكی وشكهەڵاتوو، (كە پێشتریش) قوڕێكی ڕەشهەڵگەڕاوی بۆنكردووی گۆڕاو بووە .

﴿ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُواْ لَهُۥ سَـٰجِدِينَ ﴾، ئنجا هـەر کاتێـك ڕێکمخستو، لـە ڕووحـی خـۆم فـووم بـە بـەرداکـرد، بـۆی بـە کـڕنووش دا بکەون .

ڕێکمخست، واتە: جەستەکەی کەوتە قـۆناغو حـاڵەتێك، کە بگونجـێ ڕووحی بـە بـەردا بکرێ، ئـەو کـاتە دوای ئـەوەی لـە ڕووحێك کـە بـە تـایبـەتیی دروستم کردوە، فووم بـە بـەردا کـرد، کـڕنووشی – ڕێـزگرتنی بۆ بـەرن – هـەڵبـەتە ڕووحیش هـەر دروسـتکراوی خـوایە، بـەڵام یـانـی : ئـەو ڕووحە کـە بـە تـایبـەتیی دروستم کـردوە، بۆیـە پاڵـی دەداتـە لای خـۆی، وەك چـۆن خـوا ﷻ حوشـتـر (نـاقـة)ەکـەی صاڵحی پاڵداوەتە لای خۆی، وەك لـە سـوورەتی (الأعراف) ئـایـەتی : (٧٣)دا دەفەرموێ :

﴿ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً ﴾، هـەرچەندە حوشـترەکان هـەموویان حوشـتری خـوان، بـەڵام خـوا حوشـتری صـاڵحی بـە شێوەیەکی تـایبـەت دروست کـرد بـوو، هـەروەها هـەموو ئـەو شـتانەی دیکـە کـە خـوا ﷻ بـە تـایبـەت دروسـتیـان دەکـات، پـاڵیـان دەداتـە لای خـۆی .

﴿ فَسَجَدَ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴾، فریشـتـەکـان تێکـڕا وێکـڕا کـڕنووشیـان بـرد، پێشـێ دەفـەرموێ : (كُلُّهُمْ) واتـە: هـەموویـان تێکـڕا، دوایـی دەفـەرموێ: (أَجْمَعُونَ) وێکـڕا، یـانی: تێکـڕاو وێکـڕا، نـەك هـەموویـان کـڕنووش بـبەن، بـەڵام هـەندێکیـان ئێسـتـاو، هەندێکیـان دوایی، بـەڵکو هەموویـان تێکـڕاو وێکـڕا، پێکـەوە کـڕنووشیـان بۆ بـرد، ﴿ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّـٰجِدِينَ ﴾، جگە لـە ئیبلیس ئـامادە نەبوو کە لـەگەڵ کـڕنووش بـردووان بـێ، (أَبَىٰ) یـانی: (إِمْتَنَعَ) ئـامادە نـەبووو سەرپێچیی کـرد، لا ملیی کـرد!

﴿ قَالَ يَـٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّـٰجِدِينَ ﴾، (خـوا) فـەرمووی: ئـەی ئیبلـیس! ئەوە چیتـە بۆچـی لـەگـەڵ کـڕنووش بـردووان نـابی، بۆچـی لـەگەڵیـان نـەبووی و لـەگـەڵ وان کـڕنووشـت نـەبرد؟ کـە بـە تـەئکید مەبـەست پـێی کـڕنووش بـردنی ڕێز لێگـرتنـە، خـوا دروسـتکراوێکی نـاوازەی دروست کـردوە، کـە ئـادەمـە، بـابی مرۆڤان،

کە پێشتر فریشتەکان بوونو، جندیش بوون، هەم بە فریشتەکان دەفەرمویٚو، هەم بە بابی جندیش دەفەرمویٚ: کڕنووشی ڕێزگرتن بۆ ئەو دروستکراوەی سێیەم ببەن، کە ئەویش دروستکراوێکی دیکەیە، دێتە پاڵ ئەو دوو جۆرە دروستکراوەی دیکە : فریشتەکانو جند، ئەوە هاوەڵێکی دیکەتان بۆ پەیدا بوو، بەڵام ئەو دروستکراوە جیایە لە ئێوە :

فریشتە لە ڕووناکیی دروستکراونو، جند لە ئاگر دروست کراوە، بەڵام ئەمە دروستکراوێکی دیکەیە لە قوڕ دروست کراوە، (واتە: لە ئاو + گڵ)، دوای چەند قۆناغێك، لە گۆڕانکاریی بەسەرداهێنان، کڕنووشی ڕێزگرتنی بۆ بەرن، ئەویش دروستکراوی خوایەو خوا فەرمانتان پێدەکات ڕێزی لیٚ بگرن .

﴿ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴾، ئیبلیس گوتی : {نەك هەر کڕنووش نابەم}، هەر ناگونجیٚ من کڕنووش بەرم بۆ مرۆڤێك کە لە قوڕێکی وشکهەڵاتوو، کە ئەویش لە قوڕێکی ڕەش هەڵگەڕاوی بۆنکردووی گۆڕاو، هاتۆتە دی، من ناگونجیٚ کڕنووش بۆ دروستکراوێکی وا بەرم !

﴿ قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴾، خوا فەرمووی : لێی بچۆ دەریٚ، ڕاناوی مێینە، هەم بۆ ئاسمان بەکاردیٚو، هەم بۆ بەهەشتیش بەکاردیٚ، هەردووکیان دەگرێتەوە، واتە: لە بەهەشت بچۆ دەریٚ، یان: لە ئاسمان بچۆ دەریٚ، بێگومان تۆ نەفرین لێکراوو دوورخراوەی لە بەزەیی خوا .

﴿ وَإِنَّ عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴾، هەتا ڕۆژی سزاو پاداشت نەفرینی خوات لیٚ بێت، تۆ لە بەزەیی خوا دوورخراویەوەو دەرکراوی، ﴿ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾، (ئیبلیس) گوتی : پەروەردگارم ! چاوەڕێم بکە، بمهێڵەوە، تاکو ئەو ڕۆژەی ئەو مرۆڤانەی تێدا زیندوو دەبنەوە .

﴿ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ ﴾، (خوا) فەرمووی : بێگومان تۆ لە هێڵدراوانیو لە مۆڵەت دراوانی، تاکو ڕۆژی کاتی دیارییکراو، یانی: تاکو ئەو کاتە نا، کە تۆ دەڵێی: (کاتی زیندووبوونەوە)، بەڵکو تاکو ئەو کاتەی

کە دیاریکراوەو لە نەخشەی خوادا هەبووە کە دەبێ ئیبلیس بمێنێتەوە، تاکو ئەو کاتەی کە ئاخیر زەمان دێ، یانی : تاکو مرۆڤ لەسەر زەویی هەبن، تۆش ببە، چونکە ئیبلیس بەڵێنی داوەو هەڕەشەی کردوە لە مرۆڤەکان، کە گومڕایان بکات، واتە: مانەوەی تۆ تاکو ئەو کاتە کە مرۆڤ لەسەر زەویین، پێویست دەکات .

﴿ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، (ئیبلیس) گوتی: پەروەردگارم! بەهۆی ئەوەوە کە بێمرادت کردم، لە زەویدا بۆیان دەڕازێنمەوە، چییان بۆ دەڕازێنێتەوە؟ بە سیاق دیارە یانی: هەرچی کە تۆ پێت ناخۆشەو، بۆ ئەوان خراپە لە دنیاو دواڕۆژدا، بۆیان دەڕازێنمەوە، کوفرو گوناهو شیرك‌و نیفاق‌و خراپە، هەموویان بۆ دەڕازێنمەوە، ﴿ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، تێکڕایان بێمراد دەکەم، تێکڕایان بێئاگام‌و دەستخەڕۆ دەکەم .

﴿ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴾، جگە لەو بەندانەت کە لە نێویاندا هەڵبژاردوون، واتە: ئەو بەندانەی کە گوڵبژێرت کردوون لە نێویاندا، یاخود دەربازت کردوون، ئەمە خوێندراویشەتەوە: (مُخلِصين) واتە: ئەوانەی کە خۆیان دەرباز کردوەو، کردەوەکانی خۆیان ساغ کردۆتەوە بۆ تۆ، بەندایەتیی خۆیان بۆ تۆ ساغکردۆتەوە، ئەوانە من دەستەڵاتم بەسەریاندا ناشکێ .

بەڕێزان : سەرنج بدەن! درۆ هێندە شتێکی ناشیرینە، ئیبلیسیش ویستوویەتی درۆ نەکات، ویستوویەتی هەڕەشەیەك نەکات، بۆی نەچێتە سەر، کەچی مرۆڤی وا هەیە لەو ڕووەوە لە ئیبلیس خراپترە، قسەیەك دەشزانێ درۆیەو، دەشیکات! گفتێکە بە خەڵکی دەدات، دەشزانێ درۆیەو بۆی جێبەجێ ناکرێ، بۆ وێنە: کاتی هەڵبژاردنە، یان کاتی پێش هەڵبژاردنە، یان دوای هەڵبژاردنە، دەچێ سەردانی ناوچەیەك دەکات، فەرسیڵیان[1] تاکو پشتێنێ بۆ دێنێ، کەچی دەغڵیش نەڕواوەو، هیچ دەربەستیش نیە!! درۆ هێندە ناشیرینە، ئیبلیسیش حەزی نەکروە درۆ بکات، دەڵێ: هەموویان گومڕا دەکەم بێجگە لە بەندە هەڵبژاردەکانت، یاخود بەندە خۆ ساغکەرەوەکانت .

---

١) فەرسیل : دەغڵ و دانەوێڵەی تازەڕواو تازە چەکەرە کردوو .

﴿ قَالَ هَـٰذَا صِرَٰطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴾، (خوا) فەرمووی: ئەوە ڕێیەكی ڕاستە لەسەر من، واتە: ئەوە ڕێیەكی ڕاستە لەسەر من، كە تۆ دەسەڵاتت بەسەر بەندە چاكەكانمدا نەشكێ، ﴿ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَـٰنٌ ﴾، بێگومان بەندەكانی من تۆ دەستەڵاتت بەسەریاندا ناشكێ، ﴿إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴾، مەگەر ئەوانەی كە لە بێمرادانو لە بێ ئاكامان شوێن تۆ دەكەونو پەیڕەویی لە تۆ دەكەن، ئەوانە موبارەكی خۆت بن !

﴿ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، دۆزەخیش ژوانگەی هەموویانە، لەوێدا هەموو كۆدەبنەوە، ﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴾، حەوت دەروازەو دەرگای هەن، بۆ هەر دەرگاو دەروازەیەك، لەو شوێنكەوتووانەی تۆ، بەشێكی دابەشكراوو دیاریكراو هەیە، كە لەو دەروازەیەوە دەچنە نێو دۆزەخەوە .

وا دیارە :

ئەو حەوت دەروازانە بۆ حەوت جۆرە گوناهو تاوانن، هەر كەسێ زیاتر فلان گوناهی كردوە، لەو دەروازەوەو، ئەوی دیكە لەو دەروازەوەو، ئەوی دیكە لەو دەروازەوە، هەر وەك چۆن بەهەشتیش هەر وایە، وەك لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: كە بەهەشت دەرگایەكی هەیە، دەروازەیەكی هەیە بە ناوی (ریّان) تەنیا ئەوانەی كە زیاتر عیبادەتی ڕۆژوویان ئەنجام داوە، لەو دەروازەوە دەچنە ژوورێ، {في الجنّة ثمانية أبواب، منها بابٌ يُسمّى (الرَّيان) لايدخلُهُ الاّ الصّائمون} {صحيح البخاري: ٣٢٥٧، صحيح مسلم: ١١٥٢ عن سهل بن سعد}، هەروەها لە (صحيح البخاري)و (صحيح مسلم)دا هاتوە كە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: بەهەشت هەشت دەروازەی هەن، هی وا هەیە لە هەر هەشت دەروازانەوە بانگ دەكرێ، ئەبووبەكری صیددیق خوا لێی ڕازی بێ گوتی: كەس هەیە لە هەر هەشت دەروازەكەوە بانگ بكرێ؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : بەڵێ ؟ ئومێدم وایە تۆ یەكێكیان بی[1] !

---

١) {فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رضي الله عنه: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، يَا رَسُولَ اللهِ مَا عَلَى مَنْ دُعِيَ مِنْ تِلْكَ الأَبْوَابِ مِنْ ضَرُورَةٍ، فَهَلْ يُدْعَى أَحَدٌ مِنْ تِلْكَ الأَبْوَابِ كُلِّهَا ؛ قَالَ: نَعَمْ وَأَرْجُو أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ} أخرجه البخاري برقم: ١٧٩٨، ومسلم برقم : ١٠٢٧.

ئنجا دێتە سەر باسی سەرەنجامی پارێزکاران‌و دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّـٰتٍ وَعُيُونٍ ﴾، بێگومان پارێزکاران لە نێو باخ‌و بێستان‌و گوڵ‌و گوڵزارو، کانیی‌و سەرچاوەکاندان، ﴿ ٱدْخُلُوهَا بِسَلَـٰمٍ ءَامِنِينَ ﴾، پێیان دەگوترێ: بە سەلامەتیی‌و، بە دڵنیایی هێمنیی بچنە نێو باغەکانەوە، ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ ﴾، هەرچی کینەو بوغزی بە سینەکانیانەوە هەبوو، لە دڵەکانیاندا هەبوو، لێمان دارنین، سینەیانمان پاك کردوە.

﴿إِخْوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَـٰبِلِينَ ﴾، برایانە لەسەر کورسیی‌و قەنەفان بەرانبەر یەکدی دانیشتوون (لە بەهەشتدا)، ﴿ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴾، نە ماندوویەتییان دەگاتێ‌و، نە لێشی دەکرێنە دەرێ، ﴿نَبِّئْ عِبَادِىٓ أَنِّىٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، هەواڵبدە بە بەندەکانم، کە هەر من لێبوردەی میهرەبان‌و بە بەزەییم، ﴿ وَأَنَّ عَذَابِى هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ ﴾، ئاگاداریشیان بکەوە: کە تەنیا سزای من، سزای بە ئێشە.

خوا بە لوتف‌و کەرەمی خۆی لە لێبوردن‌و بەزەیی‌و میهرەبانیی خۆی بەهرەمەندمان بکات‌و، لە ئازارو سزای بە ئێشی خۆی، چەپاڵەمان بدات‌و بمانپارێزێ .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : مرۆڤ (ئادەم) لە قوڕێکی ڕەشهەڵگەڕاوی بۆنکردووی ڕەق بووو، جند (ئیبلیس)یش لە بڵێسەی ئاگر، دروست کراون :

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ مِن صَلْصَـٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَٱلْجَآنَّ خَلَقْنَـٰهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە ، لە چوار بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە مرۆڤمان دروستکردوە .

ئایا جەختکردنەوەکە بۆ چییە؟ بۆ ئەوەیە کە مرۆڤ بزانێ، جەستەی بابی مرۆڤان، کە ئادەمە، لە چی دروست بووە؟ لە گڵ‌و ئاوی تێکەڵ کە دەبێ بە قوڕ، قوڕەکەش کە کاتی بەسەردا دەچێ، بۆن دەکات‌و ڕەش هەڵدەگەڕێ‌و، دوایی ماوەیەکی بەسەردا دەچێ، تەڕاییەکەی پێوە نامێنێ‌و وشك دەبێ‌و ڕەق هەڵدەگەڕێ، جەستەی بابی مرۆڤان لەوە دروست بووە! کەواتە: ئەی مرۆڤەکان! بزانن لە کوێوە هاتوون؟ ئێوە لە خاکەوە هاتوون، کەواتە: خاکیی بن، یاخیی مەبن، بۆیە ئەهلی تەصەووف دەڵێن: (مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَرَفَ رَبَّهُ)، واتە: هەر کەسێك خۆی بناسێ، پەروەردگاریشی دەناسێ، ئەوەی خۆی بناسێ لە کوێوە هاتووەو چۆن دروستکراوە؟ لە خوای پەروەردگاریشی یاخی نابێ‌و دەیناسێ‌و، وەك تاکە پەرستراوی، مامەڵەی لەگەڵدا دەکات .

بڕگەی دووەم : - مرۆڤ لە چی دروستکراوە؟ ﴿مِن صَلۡصَٰلٖ﴾، (صلصال: طِينٌ جافٌّ يُصَوِّت)، واتە: قوڕێکی وشك بوو، کە دەنگ دەداتەوە، لە سووڕەتی (الرحمن)دا، خوا دەفەرمویّ: ﴿مِن صَلۡصَٰلٖ كَٱلۡفَخَّارِ ١٤﴾، لە قوڕێکی وشکبووی وەك : قوڕی سوورکراوە.

(الفَخَّار: مَا يَبُسَ بالطَّبْخِ بالنّار)، (فَخَّار) بریتیە لە قوڕێك کە ئاگری دەدرێتە بەریّو لەسەر ئاگر ڕەق دەبیّ، وەك: دیزەو گۆزەو کووپەو شەربە، یاخود خشتی سوور، ئەوە (فَخَّار)ی پیّ دەگوتریّ، قوڕێك کە بە ئاگر سووتێنراوەو وەك خەڵووزی لیّهاتوە، بە شێوەیەك لە شێوەکان وشك بووە، نەك بسووتێنریّ ببێتە خۆڵەمێش، ئەویش شێوازێکی تایبەتیی خۆی هەیە، کە ئاوای لیّدیّ .

بڕگەی سێیەم : - ﴿مِّنۡ حَمَإٖ مَّسۡنُونٖ ٢٦﴾، (حَمَأ) کۆی (حَمْأة)یە، ئەویش: (طِينٌ أسودٌ مُنْتِنٌ) قوڕێکی ڕەشی بۆنکردوو (بۆگەن)ە.

(مَّسۡنُونٖ)یش بە مانای (متغَيِّر) گۆڕاو، دیّ، هەروەها بە مانای (مُنتِن) بۆگەن دیّ، (لم يتسَنَّه) یانی : (لم يتغيَّرْ)، نەگۆڕاوە، یاخود (لم يَتَعفَّنْ)، واتە: بۆنی نەکردوە .

ئەوە باسی قۆناغەکانی دروستبوونی جەستەی مرۆڤە، خوا ﷻ لێرەدا دەیانخاتە ڕوو، واتە : یەکەمین مرۆڤ (ئادەم ﷺ) .

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَٱلۡجَآنَّ خَلَقۡنَٰهُ مِن قَبۡلُ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ﴾، (جَانّ)یشمان پێشتر دروست کرد بوو لە ئاگری (سمُوم) .

(السَّمُوم: الحَرُّ الشَّدِيدُ النافِذُ في المَسَامّ، والجمعُ: سَمَائِم)، (سَمُوم) واتە: گەرماییەکی زۆر کە دەچێتە نێو کونەکانی پێستەوە، کۆی (سَمُوم) بریتیە لە (سَمَائِم)، (جَانّ)یش مەبەست پێی ئیبلیسە، بابی جینن .

كەواتە: پێش ئەوەی ئادەم دروست بێ، ئیبلیس لە بڵێسەی ئاگر دروست بووە، ئنجا وەك چۆن جەستەی مرۆڤان لە قوڕێ دروست بووە، بەڵام ئێستا تۆ دەست بكەیە مرۆڤێك، دەستت بە قوڕ نابێ، بە هەمان شێوەش جینییش لە ئاگر دروست بوون، بەڵام مەرج نیە ئێستا كە دەستت كردە جندێك، یان جینێك كە دەچێتە نێو جەستەی مرۆڤێكەوە، یەكسەر بسووتێ ! لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: كە یەكێك لە هاوەڵانی بینی تووڕە بوو بوو، دەماری ملی هەڵسا بوو، ڕەنگی سوور بوو بۆوە، زانی كە شەیتان بە جۆرێك لە جۆرەكان دەستی گەیاندۆتێ، یاخود چۆتە نێو جەستەیەوە، فەرمووی: وشەیەك دەزانم ئەگەر بیڵێت: ئەو حاڵەتەی نامێنێ، گوتیان: چییە؟ فەرمووی: بڵێ: (أَعوذُ باللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجيم)، پەنا بە خوا دەگرم لە شەیتانی ڕەجمكراو، بەڵام كاتێك پێیان گوت: ئەوەندەی دیكە، تووڕە بوو، گوتی: خۆ شێت نەبووم[1]!! لە حەقیقەتیش دا كەسێك شەیتان زەفەری پێ برد بێ، ئەگەر شێتیش نەبوو بێ، وەك شێتان مامەڵەو ڕەفتار دەكات، هەر بۆیە ئەویش ڕێنماییو ئامۆژگارییەكەی پێغەمبەری ﷺ قبووڵ نەكردوە !

ئنجا ئایا وەك چۆن مرۆڤ : لە جەستەیەك كە لە خاكو قوڕ دروست بووەو، لە ڕووحێكی خوایی دروست بووە، جینییش كە جەستەكەیان لە ئاگر دروست بووە، شتێكی دیكەشیان هەیە، غەیری ئەو جەستەیە وەك ڕووح ؟! دەڵێم: لەوبارەوە هیچم نەدیوە، بەڵام بەڕای من وا پێدەچێ شتێكی دیكەشیان هەبێ، چونكە جەستەی مرۆڤ دوای ئەوەی كە ڕووحە خواییەكەی چووە بەری، بوو بە خاوەنی ژیانو زیندوو بوو، بوو بە مرۆڤ، ئنجا ئاگریش كە جەستەی جینی لێ دروستكراوە، دوای ئەوەی خوا ﷻ ویستوویەتی ژیانی پێ ببەخشێ، بە شێوەیەك لە شێوەكان، ئنجا بۆتە خاوەنی ژیانو ئەو كەسایەتییە، كە دوایی پێی گوتراوە: ئیبلیسو وەچەكەیشی پێیان دەگوترێ:

---

١) عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ، قَالَ: اسْتَبَّ رَجُلاَنِ عِنْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَجَعَلَ أَحَدُهُمَا تَحْمَرُّ عَيْنَاهُ وَتَنْتَفِخُ أَوْدَاجُهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: إِنِّي لأَعْرِفُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا هَذَا لَذَهَبَ عَنْهُ الَّذِي يَجِدُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ فَقَالَ: الرَّجُلُ: وَهَلْ تَرَى بِي مِنْ جُنُونٍ}
أخرجه أبو داود برقم: ٤٧٨٣، وصححه الألباني.

جینن‌و، ئەوانەیان كە شوێنی ئیبلیس دەكەون، پێیان دەگوترێ: شەیتانەكان (شیاطین)و، وەك ئەصڵی خۆشیان، پێیان دەگوترێ: جند (جن)، كە دیارە ئەوانیش بڕوادارو بێبڕوایان هەیە .

مەسەلەی دووەم : هەواڵدانی خوا بە فریشتان كە : مرۆڤێك لە قوڕێ دروست دەكات‌و دەبێ پاش ڕێكخستن‌و ڕووح بە بەرداكردنی، كڕنووشی بۆ بەرن، ئەوانیش فەرمانی خوایان ئەنجام دا، جگە لە ئیبلیس :

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقُۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣١﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم چوار ئایەتە موبارەكە ، لە حەوت بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : - ﴿ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ﴾، یاد بكەوە! كاتێ پەروەردگارت بە فریشتەكانی فەرموو .

لێرەدا دەپرسین : ئایا ئەو فریشتانە كامانە بوون، هەموویان بوون، یاخود كۆمەڵێك لە فریشتەكان بوون؟ بۆ ئێمە دیارە نیەو دەگونجێ هەموو فریشتەكان بوو بن‌و، دەشگونجێ كۆمەڵێكی دیارییكراویان بووبن، ئەوە زانیارییەكەی هەر لە لای خوای پەروەردگارە، چونكە دواییش كە دەفەرموێ : ﴿ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴾، فریشتەكان تێكڕاو وێكڕا، كڕنووشیان برد، دیسان نابێتە بەڵگە لەسەر ئەوەی كە هەرچی فریشتەیەو خوا دروستی كردوە، كڕنووشیان بردوە، بەڵكو یانی: ئەو فریشتانەی كە پەروەردگار لەو كاتەدا ئاگاداری كردن‌و دواندنی، ئەوانە هەموویان كڕنووشیان برد .

بڕگەی دووەم : - ﴿إِنِّي خَٰلِقُۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾، وشەی (بشر): بەشەرو ئینسانو ئادەمیزاد (آدمي) هەموویان واتایان دەبێتەوە بە یەك، بەڵام :

أ/ بەشەر بەو ئیعتیبارەی کە پێستی دەمو چاو (بَشْرَة)ی دەبینرێ .

ب/ ئادەم بەو ئیعتیبارەی کە لە خاکی زەوی دروستکراوە .

ج/ ئینسان بەو ئیعتیبارەی کە مرۆڤەکان پێکەوە بوونو هۆگرییو ئولفەتیان دەبێ، لە زمانی عەرەبییدا ئەم وشانە بۆیە بەکارهاتوون .

من بەدیهێنەری بەشەرێکم لە قوڕێکی ڕەقهەڵاتوو، ئەویش لە قوڕێکی ڕەشی بۆنکردووی گۆڕاوەوە، هاتوە.

بڕگەی سێیەم : - ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ﴾، ئنجا هەر کاتێك ڕێکمخست، واتە: هەر کاتێك جەستەکەی ئامادەیی ئەوەی تێدا پەیدا بوو، کە ڕووحی بە بەردابکرێ .

بڕگەی چوارەم : - ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى﴾، لەو ڕووحە تایبەتییەی خۆم (کە دروستکراوێکی تایبەتی خۆمە)، فووم بە بەرداکرد .

وَاسْتُعِيرَ النَّفخ هُنا، لِوَضْعِ قُوَّةٍ لَطِيفَةِ السَّرَيانِ قَوِيَّةُ التأثِيرِ دَفْعَةً وَاحِدَةً، وَلَيْسَ ثَمةً نفخٌ وَلاَ مَنْفُوخٌ)[1]، واتە : وشەی (نفخ) خوازراوەتەوە بۆ دانانی هێزێکی پەنهان، کە هێزەکەی زۆر کاریگەرە، بە یەکجار لە نێو جەستەی مرۆڤ (ئادەم)دا، ئەگەر نا، نە فوو هەبووەو، نە فوو تێکراو هەبووە .

واتە: ئەو وشەیە خوازراوەتەوە بۆ ئەوە کە خوا ئەو ڕووحە، ئەو دروستکراوە پەنهانە، کە زۆر کاریگەرە، بە یەکجار دروستی کردووەو خستوویەتە نێو جەستەی ئادەمەوە .

---

١) التحرير والتنوير، ج١٤، ص٤٤.

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ فَقَعُواْ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴾، هەمووتان بۆی بە كڕنووش دا بكەون ، یانی: سڵاوی لێ بكەن و ڕێزی بگرن .

بڕگەی شەشەم : - ﴿ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴾، یەكسەرو بێ دواكەوتن : تێكڕای فریشتەكان، وێكڕا كڕنووشیان برد .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴾، جگە لە ئیبلیس ئامادە نەبوو كە لەگەڵ كڕنووش بردووانـدا بێ .

ئنجا ئایا كە ئیبلیس لەگەڵ فریشتاندا، فەرمانی پێكراوە: كڕنووش بۆ ئادەم بەرێ، ئەویش لە فریشتان بووە ؟

لە ئایەتی (٥١)ی سوورەتی (الكهف)دا، خوا ﷻ بە ڕوونیی بۆی دەرخستووین، كە لە فریشتان نەبووە، دەفەرمویّ: ﴿ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُواْ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِۦٓ ﴾، واتە: كاتێك بە فریشتەكانمان فەرموو: كڕنووش بۆ ئادەم بەرن (كڕنووشی ڕێزگرتن)، ئەوانیش یەكسەر تێكڕا كڕنووشیان برد، جگە لە ئیبلیس ئەو لە جینن بوو .

واتە : لە جۆرە دروستكراوێكی دیكە بوو كە جینن .

هەڵبەتە ئیبلیس خۆی دوایی دەبێتە بابی جینن، هەندێكیش گوتوویانە: لە پێش ئیبلیسیش دا جینن بوو ونو ئیبلیس یەكێك لەوان بووە، دەشگونجێ بڵێین : (كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ)، یانی : ئیبلیس فریشتە نەبوو، جند بوو، بەڵام بابی جندان بوو[١] .

كەواتە : ئایەتەكە زۆر بە ڕوونیی ئەوە دەگەیەنێ، كە ئیبلیس نەخێر لە فریشتان نەبووە، هەڵبەتە هەندێك لە زانایانیش گوتوویانە: (كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ)، واتە: لەو كاتەدا خۆی پەنهان كردبوو، چونكە (جَنَّ، يَجِنُّ)، یانی: (آستتر،

---

١) من وشەی (جند)و (جینن) لە زمانی كوردیی دا بۆ (جِنّ) بەكاردێنم .

یستتر)، (جُنُون، جَنِیْن، جَنَّة) [١]ش، هەموویان توخم (عنصر)ی پەنهانیی‌و شێردراوەیی‌و نەبینرانیان تێدایە، ئنجا خوا ﷻ کە لە سوورەتی (الحجر)دا دەفەرمویٚ : ﴿ وَٱلْجَآنَّ خَلَقْنَٰهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ ﴾، (جَانّ)یش مەشهوورە کە بابی جندانە، کەواتە: مەبەست پێی ئیبلیسەو لە ئاگر دروستکراوە، بەلاّم فریشتەکان وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : {خُلِقَتِ الْمَلائِكَةُ مِنْ نُورٍ، وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ، وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ} [٢]. واتە: فریشتە لە ڕووناکیی دروستکراون‌و، بابی جندانیش لە ئاگر دروست کراوەو، ئادەمیش لەوە دروست بووە کە بۆتان باسکراوە .

کە بریتیە لە قوڕو قوڕیش بریتیە لە : (ئاو + خۆڵ).

<u>**مەسەلەی سێیەم**</u> **:** کاتێك خوای کارزان ﷻ بە ئیبلیسی فەرموو: بۆچی کڕنووشت بۆ ئادەم نەبرد؟ (کڕنووشی ڕێز گرتن)، ئیبلیس گوتی: کڕنووش بۆ مرۆڤێکی لە قوڕیٚ دروستکراو نابەم ! خواش دەریکردو نەفرینی لێکردو، ئەویش داوای هێڵرانەوەی کرد، خواش ﷻ داوایەکەی گرتەوە :

خوا دەفەرمویٚ : ﴿ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ ﴾.

---

١) جنون : شێتیی ، جنین : کۆرپە، جنّة : بەهەشت و باغ .
٢) صحيح: أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ برقم : (٢٩٩٦) عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها .

شیکردنەوەی ئەم حەوت ئایەتە موبارەکە ، لە حەوت بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ قَالَ يَـٰٓإِبۡلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّـٰجِدِينَ ﴾، خوا فەرمووی : ئەی ئیبلیس! ئەوە چیتە کە لەگەڵ کڕنووش بردووان نەبووی ؟

چ شتێك وای لێکردی، چ کۆسپو پەرچێکت هاتە بەر، کە تۆش لەگەڵ فریشتەکاندا، کڕنووشی ڕێزو حورمەت گرتن بۆ ئادەم نەبەی ؟

ئەم پرسیارە کە دەفەرموێ : ﴿ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّـٰجِدِينَ ﴾، لە جۆری : (الإِسْتِفهامُ التوبيخي)، پرسیارکردنێکی سەرزەنشتکارانەیە، سەرکۆنەکارانەیە، بەڵام ئەوەی جێی سەرنجە، لە هەموو قورئاندا ئەوەیە کە خوا ﷻ ناوی ئیبلیس هەر وەك خۆی دێنێت: ﴿ يَـٰٓإِبۡلِيسُ ﴾، واتە: ناوەکەی خۆی چۆنە، ئاوا، هەڵبەتە ناوی (إبليس) ئێستا وەك زەمم (ذَم) تەماشا دەکرێ، بەڵام لە ئەصڵدا وانەبووەو ناوێکی ئاسایی بووە، وەك چۆن ناوی فیرعەونو نەمروود ئەوانە، ناوی شەخص بوونو ناوی ئاسایین، بەڵام دوایی کە مێژوو نووسیویەتەوە: ئەو فیرعەونە ستەمی کردوە، ئەو نەمرووده ئاوا بووە، دوایی ئەو ناوانە بوونە مایەی زەمو سەرزەنشت، ئێستا ئەگەر بە کەسێك بڵێی: دەڵێی فیرعەونە، مانای وانیە کە لە ئەسڵدا وشەی فیرعەون بۆ زەمو سەرزەنشت بووە، چونکە وشەی فیرعەون ناوی پادشاکانی میسڕ بووە، وەك چۆن (هیرەقڵ) ناوی پاشاکانی ڕۆم بووەو (کیسرا) ناوی پاشاکانی فارس بووەو (نەجاشیی) ناوی پادشاکانی حەبەشە بووەو... هتد .

بڕگەی دووەم : - ﴿ قَالَ لَمۡ أَكُن لِّأَسۡجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقۡتَهُۥ مِن صَلۡصَـٰلٍ مِّنۡ حَمَإٍ مَّسۡنُونٍ ﴾، ئیبلیس گوتی: ناگونجێ کڕنووش ببەم بۆ بەشەرێك کە لە قوڕێکی وشك بووەوە، ئەویش لە قوڕێکی گەنیوی گۆڕاو، یان ڕەشهەڵگەڕاوی بۆنکردوو، دروستکراوە، ناگونجێ کڕنووش بۆ بەشەرێکی وا ببەم .

ئەوەی لێرەدا جێی سەرنجە، ئەوەیە کە ئیبلیس لێرەدا نەیگوتوە: (لا أَسجُدُ)، دەڵێ : ﴿لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ﴾، یانی: ئەصڵەن کڕنووش بردنی من شتێکی گونجاو نیەو، هەر ئەگەری نیەو، من کڕنووش ببەمو لێم ناوەشێتەوە .

ئنجا ئەمە بێئەدەبییەکەی ئیبلیس بەرانبەر بە خوا ﷻ، تۆختر دەکاتەوە، واتە: ئەی خوایە! تۆ فەرمانێکت کردوە، زۆر بێجێیە، چونکە دەڵێ: ﴿لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ﴾، یانی: هەر ئەسڵەن ئەگەری نیەو شتێکی زۆر بێجێیە، کە من کڕنووش بەرم بۆ مرۆڤێك کە لە قوڕ، ئەویش قوڕێکی ڕەشهەڵگەڕاوی بۆنکردوو، دروستت کردوە، کە دوایی وشکبۆتەوەو ڕەقهەڵاتوە .

لێرەدا بێگومان ئیبلیس بە خەیاڵ وەهم کاری کردوەو، تەنیا سەرنجی ڕواڵەتی شتەکانی داوە، لەبەرئەوەی لە ئەسڵدا ئەو قوڕە، ئاوو گڵە، تێکەڵ دەکرێو دەبێتە قوڕ، دوایی کە کاتی پێدەچێ، قوڕەکە ڕەشهەڵدەگەڕێو بۆن دەکات، دوایی کە ماوەیەکی پێدەچێ، قوڕەکە ڕەق هەڵدەگەڕێ، یاخود وشك دەبێتەوە، ئنجا ئیبلیس کە تەماشای ڕواڵەتی ئەو کەرەستەیەی کردوە، کە ئادەمی لێ دروست بووە، تووشی ئەو هەڵەیە بووە، هەر بۆیەش هەموو ئەوانەی کە تەنیا سەرنجی ڕواڵەت دەدەنو، چاویان تەنیا لەسەر ڕواڵەتی شتەکانە، وەهمو خەیاڵ بەهەڵەیان دادەبات! دەبێ نێوەڕۆکی شتەکان ببینین .

ئنجا ئەگەر هەر لە ڕووە جەستەکەشیەوە، ئیبلیس تەماشای نێوەڕۆکی کردبایە، تەماشای ئەوەی نەکردبایە کە جەستەی ئادەم لە قوڕێکی قێزەون دروست بووە، بەڵکو سەرنجی ئەوەی دابایە کە ئێستا چۆنە؟ نەك جەستەکەیو کەرەستەکەی چۆنە؟ ئەدی بۆچی تەماشای ئێستای ناکەی؟ پاشان ئیبلیس تەنیا تەماشای جەستەی ئادەمی کردوەو، تەماشای ئەو نهێنییە خواییەی نەکردوە، ئەو دروستکراوە تایبەتییەی خوا، کە بەوە ئادەم بۆتە ئادەم، بەوە مرۆڤ بۆتە مرۆڤ، کە (ڕووح)ە! ئیبلیس تەنیا تەماشای یەك لایەنی مرۆڤی کردوە، کە جەستەکەیەتیو، بۆ جەستەکەیشی بە شێوەیەکی ڕووکەشانەو ڕواڵەتییانە تەماشای کردوە، بۆیە تووشی ئەو هەڵەیە بووە .

كەواتە: دەبێ خۆمان بپارێزین لەوە كە تەنیا سەرنجی ڕواڵەتی شتەكان بدەین، شتێكیش كە لە چەند پێكهاتەیەك پێكهاتوە، تەنیا سەرنجی یەك پێكهاتەی بدەین، ئەوە زۆر ئینسان بە هەڵەدا دەبات .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ قَالَ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴾، خوا فەرمووی : لێی بچۆ دەرێ، بێگومان تۆ دەرگراوی، بە كەم تەماشاكراوو دەرگراوی .

بێگومان مەخلووقێك لە فەرمانی بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەنی خۆی دەربچێ، لەو شوێنەی كە جێگای سەرپێچیی نیە، كە ئاسمانەكانن، یان بەهەشت، دەردەكرێ .

چونكە ﴿ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا ﴾، ئەم ڕاناوە ڕاناوی مێینە (منها)، دەگونجێ بۆ ئاسمان بچێتەوەو، دەشگونجێ بۆ بەهەشت بچێتەوە، كە بێگومان ئیبلیس دوای ئەوەی فەرمانی خوای پەروەردگاری شكاندو كڕنووشی ڕێزگرتنی بۆ ئادەم نەبرد، هەم لە ئاسمانیش دەركراو، هەم لە بەهەشتیش دەركرا، وەك لە سوورەتی (الأعراف)دا، دەفەرموێ : ﴿ فَٱهۡبِطۡ مِنۡهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا ﴿١٣﴾ ﴾، واتە: لێی شۆڕ بەوە، (بچۆ دەرێو لێی داپەڕە خوارێ)، واتە: لە ئاسمان، یاخود لە بەهەشت، چونكە ئاسمانیش بەرزەو، بەهەشتیش كە لە ئاسمانە شوێنەكەی هەر بەرزە ، هەروەها بە پێی ئەو ڕایەش كە مەبەست لە (جنَّة) باخو بێستانێكی بەرزاییەكی زەمین بووە، دیسان دابەزێنراوە .

ئنجا ﴿ فَٱهۡبِطۡ مِنۡهَا ﴾، ئەو (هُبُوط)ە، (هبُوط)، واتە: شۆڕ بوونەوەو دابەزین، ئەویش: چ لە ڕووە بەرهەستەكەیەوە تەماشای بكەی: ئیبلیس لە سەرێوە هاتۆتە خوارێ، داپەڕێنراوەتە خوار، چ لە ڕووە مەعنەوییەكەیەوە : لە پلەو مەقامێكی بەرزەوە، شۆڕ كراوەتەوە بۆ پلەو مەقامێكی نزم، بە هەردوو واتای بەرهەستو نا بەرهەستی، ماددییو مەعنەویی، ئیبلیس دوای ئەو فەرمان شكاندنەی خوای پەروەردگار، شۆڕبۆوەو نزم بۆوەو داپەڕێنرایە خوار.

بڕگەی چوارەم : - ﴿ وَإِنَّ عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴾، بێگومان تۆ تاکو ڕۆژی سزاو پاداشت، نەفرینت لێبێ .

(اللَّعْنُ: السَبُّ بالطَّرْدِ، أي: الإبْعَادُ)، لەعنەت هەم بە مانای قسە پێگوتران و دەرکران بە سووکیی دێ، هەم بە مانای دوورخستنەوەش دێ .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِيٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾، گوتی: ئەی پەروەردگارم ! بمهێڵەوە، تاکو ڕۆژێ کە تێیدا زیندوو دەکرێنەوە، (واتە: مرۆڤەکان، وەچەی ئەو ئادەمە، کە تۆ لەسەر ئەوەی ڕێزم لەو نەگرت و سلاوی ڕێز گرتنم لێ نەکرد، منت بەو دەردە برد)، واتە: تاکو ڕۆژی قیامەت .

(الإنْظَارُ: الإمْهالُ وَالتأخِير)، (إنْظَار): بریتیە لە مۆڵەت پێدان و دواخستن .

بڕگەی شەشەم : - ﴿ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ﴾، خوا فەرمووی: بێگومان تۆ لە هێڵراوانی .

واتە: خوا ئەو داوایەی گرتەوە، بەڵام تاکو ڕۆژی قیامەت نا .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴾، تاکو ڕۆژی کاتی زانراو، واتە: تاکو ئەو ڕۆژەی کە کاتەکەی زانراوە بۆ خوا ﷻ، یان بۆ خەڵکی عاقڵمەند: ئەو ڕۆژە زانراوە، کە دەبێ هەر بێت، کە ڕۆژی تێدا کۆتایی هاتنی ئەم ژیانەو ئاخیر زەمانە، کەواتە: ئیبلیس داوای کردوە، تاکو قیامەت بهێڵرێتەوە، بەڵام خوا ﷻ تاکو ئاخیر زەمان (السَّاعَة)، تاکو ئەو کاتەی کە بازاڕی ئەم ژیانە دنیاییەی تێدا دەپێچرێتەوە، دەیهێڵێتەوە، چونکە ئیبلیس کاری هەر ئەوەیە کە مرۆڤەکان گومڕا بکات و، هەر تاکو ئاخیر زەمانیش، مرۆڤ لەسەر زەوی دەمێنن، ئەویش ئیشەکەی هەر لەگەڵ مرۆڤانە کە گومڕایان بکات و سەریان لێ تێکبدات، ئنجا کە مرۆڤ لەسەر زەوی نەمان، ئەویش پاساوی بوون و مانەوەی نامێنێ .

مەسەلەی چوارەم : هەڕەشەكردنی ئیبلیس، بە گومڕاكردنو بێمرادكردنی مرۆڤان، جگە لە بەندە ساغەكانی خواو هەڕەشەكردنی خوا كە خۆیو شوێنكەوتووانی بێمرادی، بێ ئاكامی، جێگایان دۆزەخە :

خوا دەفەرموێ : ﴿ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَٰذَا صِرَٰطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم شەش ئایەتە موبارەكە ، لە یازدە (١١) بڕگەدا:

بڕگەی یەكەم : - ﴿ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِي ﴾، ئیبلیس گوتی: پەروەردگارم! بەهۆی ئەوەوە كە منت بێمراد كرد، بێ ئاكام كرد، منت دەستخەڕۆو ڕەنجەڕۆ كرد .

زۆرجار گوتوومانە: (غَوایَة) بەرهەمی (ضَلال)ە، یانی: گومڕابوونو بەڕێ نەزانین، بەڵام (غَوایَة) ئەو دەرەنجامەیە كە لە گومڕایی پەیدا دەبێو، یانی: بێمرادبوونو بێئاكامبوون، هەرچەندە زۆر لە توێژەرەوانی قورئان (ضَلال)و (غَوایَة) بە یەك مانا بەكاردێنن، واتە: بە هاوواتایان دەزانن، بەڵام پێموایە لە قورئاندا دوو وشەی پێكەوە هاوواتا (مترادف) هەر نین، كتومت دوو وشە، یەك واتایان هەبێ، چونكە ئەوە مانای وایە وشەیەك لە قورئاندا بەكارهاتوە، كە مانایەكی زیادی نیە! ئەوەش لەگەڵ فەرمایشتی بێ هەڵەو پەڵەی خوای بەرزی مەزندا ناگونجێ، بەڵكو وەك پێشتریش باسمان كردوە : (هُدی)و (ضَلال) بەرانبەری یەكنو، (رُشد)و (غَوایَة)ش، بەرانبەری یەكن: لە ئەنجامی (هُدی) بەڕێ زانیندا، ئینسان سەر ڕاست (رشید)دەبێ، بە

ئـامانج و ئـاکـام دەگـــات و، لــە ئـەنجــامی (ضـلال) بــەڕێ نەزانیـــنــدا، ئینسان بێمـرادو بـێئـاکام (غاوي) دەبــێ .

بـڕگـەی دووەم : - سـەرنجێکی دیکـە لـەسـەر ئـەم ڕستە موبـاڕەکـە، ئـەوەیە کـە ئیبلیس هۆی بێمـرادبوون و بێئاکام بوون و دەستخـەڕۆبوونەکەی خۆی، دەگێڕێتەوە بۆ خـوا ﷻ، دەڵێ: ﴿ رَبِّ بِمَآ أَغۡوَيۡتَنِي ﴾، کـە بێگـومان ئـەوەش بـێ ئـەدەبییـەکـی دیکـەیـەو، ستەمێکی دیکـەیـە، ئیـبلـیس دەیکات، چونکـە ئـەو بـە ویســتـی خـۆی کـڕنووشی بۆ ئادەم نەبـرد، خـوا ﷻ فـەرمانی پێکـردبوو، بـەڵام ئـەو بۆخـۆی نەیویسـت و، دوایی پاسـاویشـی هێنـایـەوە بۆ بێ فـەرمانییـەکـەی خــۆی !

کـەواتە: بۆچی دەبێ بپێچرێتــە ئـەسـتۆی قـەدەرو ویستی خـوای کـارزانــی دادگـەری بــێ هەڵـەو پـەڵـە؟ بێگـومان شـتێکی بێجێیـە، بۆیە هەموو ئـەوانـەی کـە بۆ گـونـاهو تـاوانـان، پـەنــا دەبــەنە بــەر قــەدەری خــواو، دەیپێچنە ملی قـەدەرو قەزاو ویستی خـوای پــەروەردگـار، گـشـتـیـان لـەسـەر ڕچـەو مەزهــەبی ئیـبـلـیسن.

بـڕگـــــەی سـێـیــــــەم : - ﴿ لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾، واتــە: بێگـومــــان، بــە جـەختکـردنـەوە: من لـەسـەر زەوی بۆیـان دەڕازێـنـمـەوە، چییـان بۆ دەڕازێـنـێـتـەوە؟ بیگومان: کوفرو شـیـرك و نیفـاق و ئیلـحـادو گـونـاهــو تـاوان و لادان، ئـەوانەیـان بۆ دەڕازێـنێتەوە، بەڵام خـوا ﷻ شتێك کە بە پێی سیاق و سەلیقە بزانرێ، فەرمایشتە بێ هەڵـەو پەڵـەکەی خۆی، پێ قەڵـەباڵـغ نەکـردوە، ﴿ لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمۡ ﴾، هەر دیـارە شــەیـتـان چی دەڕازێـنـێـتــەوە .

ئنجـا ئـەگـەر خـواش ﷻ شـتێکی فـەرمووبـایە، وەك : (لأُزَيِّنَــنَّ لَـهُمُ الكُـفْـرَ) یـــان (لأُزَيِّنَنَّ لَهُمُ الشِّرْك)، یـــان (لأُزَيِّـنَـنَّ لَهُـمُ الـمَعَاصِي)، یـــان (لأُزَيِّـنَـنَّ لَهُم الإِنْحِرَافَات)، ئەو کاتە ماناکەی سنووردار دەبوو، بەڵام ئێستا ﴿ لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمۡ ﴾، زەیـن بـۆ هـەر وشـەیەك دەگـونجـێ بچـێ، کــە لـەگــەڵ جوانکـردن و ڕازاندنـەوەی شـەیتـانـدا، بگـونجـێ، بۆ فریودانی مرۆڤـەکـان، واتــە: مانـاکـەی زۆر فـراوان دەبـێ، بـەهــۆی ئــەوەوە کــە: ﴿ لَأُزَيِّنَنَّ ﴾، بۆیـــان دەڕازێـــنمەوە، مەفعوولـەکـــەی فـرتێـنراوە، بـەڵام بـە پێـی سـیـاقی ڕسـتـەکـە، دەزانــرێ چییـە !

بڕگەی چوارەم : - ﴿ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، تێکڕایان بێمرادو بێئاکام دەکەم، واتە: گومڕایان دەکەم بۆ ئەوەی سەرەنجام بێئاکامو بێمراد بن، وەك چۆن بۆخۆی گومڕا بوو، دواییش بێئاکامو بێمراد بوو .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴾، جگە لەو بەندانەت، لەوان کە ساغبووەوەن .

مخْلَص) واتە: ساغبووەوە، خوا ساغی کردوونەوە، هەروەها خوێنراویشەتەوە: (مخلِصِين) واتە: ئەوانەی خۆیان ساغکردۆتەوە، واتە: کردەوەکانی خۆیانو، خۆیان بۆ خوا ساغکردۆتەوەو بەشی شەیتانیان بە خۆیانەوە نەهێشتوە، جێی سەرنج ئەوەیە، کە ئیبلیس دوای ئەوەی دەڵێ: تێکڕایان بێمرادو سەرگەردانو بێئاکام دەکەم، دەزانێ کە هەموویان هەر بۆ سەرگەردانو بێئاکام ناگرێن، بۆیە دوایی هەڵاواردنی تێدەخات، دەڵێ: ﴿ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴾، جگە لەو بەندانەت لەوان کە ساغ بووەوەن، واتە: ئیبلیسیش، ویستوویەتی قسەکەی درۆ دەرنەچێ، درۆ هێندە شتێکی خراپە، تەنانەت ئیبلیسیش ویستوویەتی درۆی لەسەر تۆمار نەکرێ !

بڕگەی شەشەم : - ﴿ قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴾، خوا فەرمووی : ئەوە ڕێیەکی ڕاستە لەسەر من .

واتە: ئەو ڕێیە ڕاستە لەسەر من پێویستە، کە ڕێ ڕاستەکە چییە؟ (إِشَارَةٌ إِلَى عَدَمِ تَسَلُّطِ إِبْلِيسَ عَلَى عِبَادِهِ الْمُخْلَصِينَ)، ئاماژەیە بۆ بالادەست نەبوونی ئیبلیس، بەسەر بەندە ساغەکانیەوە، واتە: ئەو ڕێیە ڕاستە من لەسەر خۆمم پێویست کردوە، کە بەو شێوەیە بێت: تۆ دەسەڵاتت بەسەر بەندە ساغەکانی مندا نەبێو بە بەندە خۆساغکەرەوەکانم نەوێری !.

واتایەکی دیکەشیان بۆ لێکداوەتەوە: (طَرِيقُكَ عَلَيَّ لاَ تَفُوتُنِي: هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ)، واتە: ڕێی تۆ بەلای مندا دێ، واتە: دێیەوە بەردەستی من، ڕێیەکەت هەر بەلای من دایەو، تۆ لەمن دەرباز نابی .

بـەڵام مانـای یەکـەم بـەهێزتـرە، واتـە: ئـەوە ڕێیـەکی ڕاسـتە لـەسـەر مـن، یاسایەکە خـوا ﷻ بـەو شـێوەیە مامەڵـە دەکـات، کـە ئـەوانەی بـەنـدەی ساغی خـوا بن، ئیبلیس نـاتـوانـێ بیانخـاتە ژێر ڕکـێفی خـۆیـەوەو، بـەسـەریاندا زاڵ نـابێـت، دوایی خـوا ﷻ زیـاتـر ڕوونـی دەکـاتـەوە .

بـڕگـــەی حـەوتـــەم : - ﴿ إِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَـٰنٌ ﴾، بێگـومان بـەندەکـانـی مـن ، تـۆ دەسـەڵاتـت بـەسـەریـانـدا نـاشـکـێو پێیـان نـاوێـری .

بـڕگـەی هـەشتـەم : - ﴿ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴾، جگە لـەوانەی کـە لـە بێمرادان شوێنت دەکەون، واتە: ئـەوانـەی کـە لـە ئـەنجامی شـوێنکەوتنیـان دا بۆ تـۆ، لـە ئـەنجامی شـوێن پێ هەڵگرتنی تۆ دا، بێئـاگـامو بێمراد دەبن، بێبـەش و چارەڕەش دەبن، جگە لـەوانە، تۆ زەفەر بـە هیچ کـام لـە بـەنـدەکـان نـابـەی .

بـڕگـــەی نـۆیـــەم : - ﴿ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، بێگـومان دۆزەخیـش ژوانگـەی هـەموویـانـە .

(الـمَوعِـدُ: مَکـانُ الوَعـدِ)، بـە کـوردیـی پێی دەڵـێـن: ژوانگـە، یـان بـەڵـێنگـە، واتە: ئـەو شـوێنەی کـە هـەمـوویـان لـێـی کـۆدەبـنـەوە، دۆزەخـە .

بـڕگـەی دەیـەم : - ﴿ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ لِّكُلِّ بَابٍ ﴾، حـەوت دەرگـای هـەن، حـەوت دەروازەی هـەن .

هەندێك لـە زانـایـان گـوتـوویـانـە: وشـەی: ﴿ سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ ﴾، (مُستَعمَلَة فِي الکَثرَة)، بۆ زۆریـی بـەکـارهـاتـوە، واتـە: دەرگـای زۆری هـەن، دەڵێن: لـە عـورف و بـاوی عـەرەبـانـدا وابـووە، ئـەگەر شـتێك ویـسـتـبـایـان، بڵێن: ژمـارەی زۆر بـوو، حـەوتیـان بۆ بـەکـارهێنـاوە .

واتـایـەکـی دیـکـەی: ئـەم حـەوت (٧)ە، نـاوە بۆ چینـەکـانی دۆزەخ، بـەپێی جۆری تـاوان و گـونـاهـەکـان، واتـە: هـەر کـەسـێك کـە ئـەو جـۆرە گـونـاهەی زیـاتـر کردبێ، لـەو دەروازەیـەوە دەچێتـە ژوورو، یـەکـی دیـکـە لـە دەروازەیـەکـی دیـکـەوەو هـەروەها بـەو شـێوەیە ...

بەڵام من مانای دووەمیانم پێ ڕاستە، چونکە ئەگەر مانای یەکەم مەبەست بووایە، خوا دەیتوانی - بۆ وێنە: - بفەرموێ: (لَها سَبعُونَ باباً) حەفتا دەروازەی هەن .

وەك لە شوێنی دیکەدا – بۆ وێنە :– لە سووڕەتی (التوبة)دا، خوای پەروەردگار دەفەرموێ : ﴿إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً ﴿٨٠﴾﴾التوبة، کە ئەمەیان دەگونجێ بڵێین: بۆ زۆرییە، واتە: هەرچەندە زۆریشیان داوای لێبوردن بۆ لە خوا بکەی حەفتا (٧٠) جاریش، هەر لێیان نابووری، لە دەغەڵو مونافیقەکان .

ئنجا ئەگەر وابێ، دەبێ بڵێین: ئاسمانەکانیش کە خوا دەفەرموێ: حەوتن، ئەویش هەر بۆ زۆرییە! ئەوەش ڕاست نیە، کەواتە: ژمارە حەوت، مەبەست پێی پلەو چینەکانی دۆزەخە، یان جۆرەکانی .

برگەی یازدەیەم : - دوایی دەفەرموێ : ﴿لِكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴾، بۆ هەر دەروازەیەك لە دەروازەکانی دۆزەخ، لەو مرۆڤانەی کە تۆ دەسخەڕۆو ڕەنجەڕۆو بێئاگامیان دەکەی، ئەندازەیەکی دیارییکراو هەیە.

هەندێك لە زانایان ئەو حەوت چینەی دۆزەخیان، بەو شێوەیە هێناون، گوتوویانە: (جهنم، لَظَى، الحُطَمَة، السَّعِير، سَقَر، الجَحِيم، الهَاوِيَة)، کە بە حیساب لەسەرێوە بۆ خوارێ، پلەی هەرە خوارێی، یاخود چینی هەرە خوارێی دۆزەخ (الهاوِيَة)یە، ئنجا (الجَحِيم) لەسەر ئەوەوە، ئنجا (سَقَر)ە، ئنجا (السَّعِير)، ئنجا (الحُطَمَة) ئنجا (لظى)و، چینی سەرەوەی دۆزەخ، بریتیە لە جەهەنەم، ئنجا گوتوویانە: بڕوادارانێك کە گوناهباربنو، پاك نەبووبنەوەو، تۆبەیان نەکردبێو، نەکەوتبنە بەر لێبوردنی گشتی خوای پەروەردگار، تەنیا لە دۆزەخدا سزا دەدرێن، واتە: لە چینی سەرەوەی دۆزەخ، بەڵام چینەکانی دیکەی دۆزەخ، بۆ نامسوڵمانانن، ئەوانیش هەرکەسە بەپێی تاوانو خراپەی خۆیان .

هەڵبەتە ئەوە شتێکی ئیجتیهادییە، واتە: شتێکی تەوقیفییەو تەوقیفی نیە، یانی دەگونجێ وابێو، دەگونجێ وانەبێ .

ئنجا ئەگەر سەرنج بدریٚ، دەگونجیٚ ناوی زیاتریش لەو حەوتانەی کە تاوانباران و خراپەکارانیان تێدا سزا دەدرێن، بەکارهاتبن .

مەسەلەی پێنجەم : باسی جێگاو رێگاو پاداشتی پارێزکاران، کە باغ و سەرچاوەو سەلامەتیی و هێمنیی و، پاککرانەوەو ئیسراحەتی هەمیشەییە :

خوا عزّو جلّ دەفەرمویٚ : ﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ٱدْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم چوار ئایەتە موبارەکە ، لە شەش برگەدا:

برگەی یەکەم : - ﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴾، بێگومان پارێزکاران لە نێو باغ و، گوڵ و گوڵزارو کانیی و سەرچاوەکاندان .

(عُيُون) کۆی (عَين)ە، (العَين: ثقب أرضِيّ يَخرُجُ منهُ الماءُ)، کونێکە لە زەوی دا ئاوی لیٚ دێتە دەر، بە کوردیی دەڵێن: کانیی، چاوگ، سەرچاوە .

برگەی دووەم : - ﴿ ٱدْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ ﴾، بە سەلامەتیی و بە ئاشتیی و، بە هێمنیی و ئارامیی، بچنە نێو ئەو باغ و گوڵ و گوڵزارو کانیی و سەرچاوانەوە .

(سَلام)، (السَّلامُ: التَحِيّة)، بریتییە : لە سڵاوکردن، (الأَمْنُ: النَّجَاةُ مِنَ الخوفِ)، واتە: هەم سڵاوتان لێبیٚ، هەم دەربازیش ببن لە مەترسیی و ناڕەحەتیی .

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ﴾، هەرچی کینە بوو لە دڵو سینەیاندا، دەرمانهێنا .

(الغِلُّ: البُغْضُ وَالحِقْدُ)، (غِلّ) بریتیە : لە ڕقو بوغزێك کە لە دڵدا ماوەتەوە، هەروەها پێی دەگوترێ: (حِقْد)، کەسێك لە کەسێك تووڕە بووەو نەیتوانیوە ڕقو تووڕەییەکەی خۆی پێ بڕێژێو، لە دڵی خۆی پەچنیوە، ئەوە پێی دەگوترێ: (غِلّ)و (حِقْد)یشی پێ دەڵێ، خوا دەفەرموێ: سینەیان لەو کینەو بوغزو غەرەزە پاك دەکەینەوە .

بڕگەی چوارەم : - ﴿إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ﴾، ئەوانە برایانە لەسەر کورسیی‌و تەختان بەرانبەری یەکدی دادەنیشن .

السُّرُرُ: جَمعُ سَرِيرٍ كَالكرسِيّ لكنه مُتَّسَعٌ يُمكِنُ الإِضْطَجَاعُ عَلَيْهِ)، (سُرُرْ): کۆی (سریر)ە، کە وەك کورسیی وایە، بەڵام فراوانەو دەگونجێ ئینسان لەسەری ڕاکشێ، لەسەری پاڵداتەوە، ئنجا قەنەفەیە، یان هەر جۆرە تەختێکە بۆ ئیسڕاحەت .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ﴾، لەوێدا، لەو بەهەشتەدا، هیچ ماندوویەتییان تووش نابێ .

(النَّصَبُ: التَّعْبُ الناشِيء عَنِ اسْتِعمَالِ الجُهْدِ)، (نَّصَبْ) ماندووبوونێکی پەیدابوویە ، لەوەدا کە ئینسان تواناو وزەی سەرف کردوە .

بڕگەی شەشەم : - ﴿وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ﴾، لەو بەهەشتەش ناچنە دەرێ، نە ماندوویەتییان تووش دەبێو بێزارو ناڕەحەت دەبن، نە لێشی دەچنە دەرێ .

مەسەلەی شەشەم : خوا ﷻ بە پێغەمبەر دەفەرموێ ﷺ : کە هەواڵ بداتە بەندەکانی: کە تەنیا خۆی لێبوردەی میهرەبانەو، تەنیا سزای ویش بە ئێش و ژانە :

خوا ﷻ دەفەرموێ : ﴿نَبِّئْ عِبَادِيَ أَنِّيَ أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە ، لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿نَبِّئْ عِبَادِيَ﴾، واتە: هەواڵبدە بە بەندەکانم، بەگشتیی، یان: مادام پاڵیان دەداتە لای خۆی، واتە: ئەو بەندانەم کە لە لای من پەسندن و بەندەی باشن .

بڕگەی دووەم : - ﴿أَنِّيَ أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾، کە بە دڵنیایی هەر من لێبوردەی میهرەبانم، ئەمە خوێنراویشەتەوە: (أَنِّيَ أَنَا) واتە: لە جیاتی ئەوەی کە لەسەری بوەستین و (ي)ی (أَنِي) درێژبکەینەوە، (يَ)یەکە ، سەر (فتحة)ی هەبێ.

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ﴾، هەواڵیشیان پێبدە کە هەر سزای من سزایەکی بە ئێش و ژانە .

ئەمە ئاگادارکردنەوەی خوای کاربەجێیە ﷻ لەسەر زمانی پێغەمبەر ﷺ بۆ بەندەکانی، کە وەك گوتم: (عِبَادِيَ) دەگونجێ مەبەست پێی بەندە بۆ خوا صوڵحاوو پەسند کراوەکان بن و، دەشگونجێ مەبەست پێی کۆی بەندەکان بن، بە چاك و خراپەوە، کە ئەو دوو ڕاستییەیان پێ ڕابگەیەنێ :

یەکەم : بەس خوا ﷻ لێبوردەی میهرەبانو بە بەزەییە .

دووەم : هەروەها تەنیا سزای ئەویش، سزایەکی توندو سەختو بە ئێشو ژانە .

ئنجا بە دڵنیایی لێبوردنو میهرەبانییەکەی خوا، بۆ کەسانێکە کە شایستەی بنو، سزاو جەزرەبەکەشی بۆ کەسانێکە لێیان بوەشێتەوە .

لەوبارەوە ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ دەکەینە (مِسكُ الخِتام)ی ئەم دەرسی دووەممان، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ :

{إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ الرَّحمَةَ يَوْمَ خَلَقَهَا مِئَةَ رَحمَةٍ، فَأَمسَكَ عِنْدَهُ تِسعَةً وَ تِسعِينَ، وَأَرسَلَ فِي خَلقِهِ كُلِّهِم رَحمَةً وَاحِدَةً، فَلَو يَعلَمُ الكافِرُ كُلَّ الَّذي عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ رَحمَتِهِ، لَمْ يَيْأَسْ مِنَ الرَّحمَةِ، وَلَو يَعلَمُ المُؤمِنُ بِكُلِّ الَّذِي عِنْدَ اللّٰهِ مِنَ العَذَابِ، لَم يَأْمَنْ مِنَ النارِ}، {أَخْرَجَهُ البُخَارِيُّ برقم: ٦٤٦٩، وَمُسْلِمٌ برقم: ٢١٠٨، وَغَيْرهُمَا} .

واتە: بێگومان خوا ئەو ڕۆژە کە بەزەیی هێنایە دی، کردی بە سەد (١٠٠) بەش، (سەد بەزەیی هێنایە دی)، لە لای خۆی نەوەدو نۆ (٩٩) بەشی هێشتەوەو، بۆ هەموو دروستکراوەکانیشی، یەکێك لەو سەد ڕەحمەتو بەزەییەی خۆی، (واتە: بەشێك لەو سەد بەشەی) بۆ هەمووان نارد، ئنجا ئەگەر بابای کافر ئەو هەموو بەزەییە بزانێ کە لەلای خوایە، بێگومان هەرگیز لە بەزەیی خوا نائومێدو تەما بڕاو نابێ‌و، ئەگەر بڕواداریش بەو هەموو سزاو ئازارەی کە لەلای خوایە، بزانێ، ئەویش هیچ کاتێك دڵنیا نابێ لە ئاگر، (بێ ترسو بیم نابێ‌و، پشتێندی لێناکاتەوە) .

هەڵبەتە لێرەدا مەبەستی پێغەمبەری خاتەم ﷺ وێنا کردنی فراوانی ڕەحمەتو بەزەیی خوایە، کە لە خوا سەد بەش ، بەشێك (١٠٠/١)ی بۆ هەموو دروستکراوەکانی ، تەرخان کردوە، کەچی بەشی هەموانیشی کردوە، وەك دەفەرموێ : ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ﴿١٥٦﴾﴾الأعراف، واتە: بەزەیی من هەموو شتێکی گرتۆتەوە (لە دنیادا)، دیسان ئاگادارکردنەوەی مرۆڤەکانیشە،

لە فراوانی سزاو جەزرەبەی خوا، کە خوا سزاو جەزرەبەشی زۆر زۆرە، بەشی هەموو کافران‌و هەموو ملهوڕان‌و تاوانباران دەکات‌و، نابێ هیچ کەس پشتێندی لێبکاتەوە ، بەتەمای ڕەحمەت‌و بەزەیی خوا، بەڵێ خوا ڕەحمەت‌و بەزەیی زۆری هەیە، بەڵام بۆ کەسانێك کە شایستەی بن‌و، لە بەرانبەر ئەوەدا کە بەزەیی هەیە، خوا سزاو جەزرەبەشی هەیە، بەڵام بێگومان وەك لە فەرمایشتی قودسیی دا هاتوە، بەزەییەکەی زیاترە : {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ سَبَقَتْ رَحْمَتِي غضبي}، {أَخْرَجَهُ مُسْلِم برقم: ٧١٤٦}.

واتە: ئەبو هوڕەیرە خوا لێی ڕازی بێ، دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: خوای زاڵی پایەدار فەرموویەتی: بەزەیی من پێش تووڕەییەکەم کەوتۆتەوە .

بەڵێ خوا ﷻ میهرەبانیی‌و بەخشش‌و بەزەیی زیاترە، لە تووڕەبوون‌و سزاو جەزرەبەدانی .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان بیستو نۆ (٢٩) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (٥١ – ٧٩)، لەم (٢٩) ئایەتەدا، بە شێوەی تێکهەڵکێش بەشێك لە بەسەرهاتی ئیبراهیم عليه السلام پەیوەست بە بەسەرهاتی لووطو گەلەکەیو، بەسەرهاتی (لووط)یان تێدا خراونە ڕوو، واتە: هەم بەسەرهاتی ئیبراهیم ، کە پەیوەستە بە لووط و گەلەکەیەوە، هەم بەسەرهاتی لووط، هەردووکیان لەم بیستو نۆ ئایەتەدا ، بە تێکهەڵکێشی خراونە ڕوو .

هەروەها ئاماژەیەکی کورتیش بە خاوەنانی باغەکە (أَصْحَابُ الأَيكَة) کراوە، کە مەبەست پێیان گەلی مەدیەنە، ئەو گەلەی کە پێغەمبەر (شعیب) عليه السلام یان بۆ ڕەوانە کرا .

شایانی باسیشە کە هەمان بەسەرهات: بەسەرهاتی ئیبراهیم عليه السلام، کە فریشتەکان میوانی دەبن، پەیوەست بە بەسەرهاتی لووطو گەلەکەیەوە، لە هەر کام لە سوورەتەکانی: (الذَارِيات) ئایەتەکانی: (٢٤ – ٣٧)و، سوورەتی (هُود) ئایەتەکانی: (٦٩ – ٨٣)و، سوورەتی (العَنْكَبُوت) ئایەتەکانی: (٢٨ – ٣٢)شدا، هاتووەو، ئێمە لە تەفسیری سوورەتی (هُود)دا بە درێژیی قسەمان لەبارەیەوە کرد، بۆیە هەم لێرە لەم پێناسەیەدا (پێناسەی ئەم دەرسە)، هەم لە کۆی تەفسیرکردنی ئەو ئایەتە موبارەکانەدا، بە خێرایی بەسەریدا دەڕۆین .

﴿ وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَـٰمًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ
وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَـٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِى عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِىَ
ٱلْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا۟ بَشَّرْنَـٰكَ بِٱلْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَـٰنِطِينَ ﴿٥٥﴾
قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ
﴿٥٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ
﴿٥٩﴾ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَآ ۙ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾
قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا۟ بَلْ جِئْنَـٰكَ بِمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾
وَأَتَيْنَـٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَـٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَـٰرَهُمْ
وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَٱمْضُوا۟ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ
دَابِرَ هَـٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ
ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَـٰلَمِينَ
﴿٧٠﴾ قَالَ هَـٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ إِن كُنتُمْ فَـٰعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِى سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾
فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَـٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن
سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ
لَـَٔايَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ وَإِن كَانَ أَصْحَـٰبُ ٱلْأَيْكَةِ لَظَـٰلِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا
لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٩﴾ ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{هەواڵیان بدەیە لە بارەی میوانەكانی ئیبراهیمەوە ﴿٥١﴾ كاتێك لێی وەژوور كەوتن، گوتیان: سەلامەت لێبێ، گوتی: ئێمە ترسو بیممان لێتان هەیە! ﴿٥٢﴾ گوتیان: ترسو بیمتان نەبێ، ئێمە موژدەی كوڕێكی زانات پێ دەدەین ﴿٥٣﴾ گوتی: ئایا كاتێ كە كەوتوومە تەمەنەوە ، موژدەتان پێدام ! چۆن موژدەم پێدەدەن؟ ﴿٥٤﴾ گوتیان: موژدەی ڕاستمان پێدای ! لە بێ هیوایان مەبە ! ﴿٥٥﴾ گوتی: ئنجا جگە لە گومڕایان، كێ لە بەزەیی پەروەردگاری نا ئومێد دەبێ ! ﴿٥٦﴾ گوتی: ئەی نێردراوانی خوا ! چ ئەركێكتان هەیەو، چ كارێكتان پێ سپێردراوە؟ ﴿٥٧﴾ گوتیان: ئێمە بۆ (فەوتاندنی) كۆمەڵێكی تاوانبار نێردراوین ﴿٥٨﴾ جگە لە بنەماڵەی لووط، بێگومان ئێمە ئەوان تێكڕایان دەرباز دەكەین ﴿٥٩﴾ بێجگە لە ژنەكەی، دامانناوە كە لە فەوتاوان بێ ﴿٦٠﴾ ئنجا كاتێك نێردراوەكان هاتنە لای بنەماڵەی لووط ﴿٦١﴾ (لووط) گوتی: ئێوە كۆمەڵێكی نامۆن (ناناسراوم) ﴿٦٢﴾ گوتیان: ئێمە (نەك هەر نەیارو جێگای مەترسییتان نین)، بەڵكو ئەوەمان بۆ هێناوی كە ئەوان (گەلەكەت)، تێیدا لە دوو دڵییدان ﴿٦٣﴾ بڕیاری ڕاستمان (لەبارەیانەوە) بۆ هێناویو، ئێمە لە ڕاستانین ﴿٦٤﴾ هەر بۆیەش خێزانەكەت لە بەشێكی شەوگاردا ببەو بڕۆنو، خۆت لە پشتیانەوە بڕۆو، هیچ كامتان ئاوڕ نەدەنەوەو، چۆنتان فەرمان پێكراوە (ئاوا) بڕۆن ﴿٦٥﴾ ئەو بڕیارەی دابوومان، پێمانڕاگەیاند كە ئەوانە (گەلەكەی)، لە بەرەبەیاندا، دوابڕاو دەبن ﴿٦٦﴾ خەڵكی شارەكەش بە شادمانییەوە هاتن (بە خەیاڵی نێربازیی كردن لەگەڵ

میوانەكانی لووط دا، كە لە شێوەی گەنجی جوان دا بوون) ﴿٦٧﴾ لووط گوتی: ئەوانە میوانمن، عەیبدارم مەكەن ! ﴿٦٨﴾ هەروەها پارێز لە خوا بكەن و ، شەرمەزارم مەكەن ﴿٦٩﴾ گوتیان: ئەدی لێمان قەدەغە نەكردبووی بەرگریی لە خەڵكی بكەی؟ ﴿٧٠﴾ گوتی: چی دەتانەوێ بیكەن، ئەوە كچەكانمن، (یانی: ئەگەر كچەكانم تەسلیم كردوون، میوانەكانتان تەسلیم ناكەم) ﴿٧١﴾ بە تەمەنت (سوێند)، ئەوانە لە بێهۆشییاندا سەرگەردان بوون ﴿٧٢﴾ ئیدی لە خۆرهەڵاتدا چریكە گرتنی ﴿٧٣﴾ سەرەنجام (شارەكەیانمان) سەرەو بن (ژێرو ژوور) كردو، بەردی قوڕی سووركراوەمان بەسەردا باراندن ﴿٧٤﴾ بێگومان لەوەدا نیشانە هەن بۆ عاقڵمەندانی سەر ناس ﴿٧٥﴾ شوێنەواری ئەو (شارو ئاوەدانیی)ە، لەسەر شەقامە رێیە ﴿٧٦﴾ بێگومان لەو (شوێنەوار)ەدا، نیشانە هەیە، بۆ بڕواداران ﴿٧٧﴾ بە دڵنیایی خاوەنانی باغەكەش ستەمكار بوون ﴿٧٨﴾ بۆیە تۆڵەمان لێكردنەوەو (شوێنەوارەكانی) هەردووكیشیان (گەلی لووط و گەلی شوعەیب)، دەكەونە سەر ڕاستە شەقامێكی ئاشكراو ڕوون ﴿٧٩﴾ } .

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەكان

﴿ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴾: واتە: ئێمە لە ئێوە ترساوین، بیمدارین، (الْوَجَلُ: إِسْتِشعَارُ الخوفِ، وَجِلَ، يَوْجَلُ، فَهْوَ وَجِلٌ)، (وَجَلْ): بریتیە: لە هەست كردن بە ترس، دەگوترێ: (وَجِلَ ، يَوْجَلُ)، ترسا، دەترسێ، (فَهْوَ وَجِلٌ)، ئەو ترساوە، بیمدارە .

﴿ ٱلْقَـٰنِطِينَ ﴾: واتە: بێ هیوایان، نائومێد بووان، (القُنُوطُ: اليأسُ مِنَ الخَيْرِ، قَنِطَ، يَقْنَطُ، قُنُوطاً، وَقَنَطَ، يَقنِطُ)، (قُنُوط): واتە: نائومێد بوون لە چاكە، دەگوترێ: (قَنِطَ، يَقْنَطُ)و (قَنَطَ، يَقنِطُ): واتە: (عين الفعل)ەكەی (مفتوح) بێ، یاخود (مكسور) با، سەری هەبێ، یاخود ژێری هەبێ، بە هەردووكیان، هاتوە .

﴿ خَطْبُكُمْ ﴾: (الخَطْبُ: الأَمْرُ العظِيمُ الَّذي يَكْثُرُ فِيهِ التَّخَاطُبُ)، (خَطْب): كارێكی مەزنە كە قسەو باسی زۆر لەبارەوە بكرێ، ﴿خَطْبُكُمْ﴾: واتە: ئەو ئەركە گرنگەی، ئەو كارە گرنگەی پێتان سپێردراوە .

﴿ ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴾: (الغَابِر: الماكِثُ بَعدَ مُضيِّ مَا هُوَ مَعَهُ، وَالغُبرةُ، البَقِيَةُ فِي الضَّرْعِ مِنَ اللَّبَنِ)، (غابر): بریتیە: لە كەسێك بمێنێتەوە، دوای ڕۆیشتنی ئەوانەی كە لەگەڵی بوونە، یان ئەو شتەی كە لەگەڵی بووە، (غُبرة): بەو شیرە دەگوترێ: كە لە بنی گوانی ئاژەڵدایە، ئنجا: حوشترە، مانگایە ، مەڕو بزنە هەروەها (غابر) بە مانای (ماضي : ڕۆیشتوو)ش دێ، یانی : ڕابردووو فەوتاو .

﴿ يَمْتَرُونَ ﴾: (الإِمْتِرَاءُ وَالْمُمَارَاةُ: المُحَاجَّةُ فِيمَا فِيهِ مِرْيَةٌ)، (إِمتِراء)و (مُمَارَاة)، هەردووكیان بە مانای مشتومڕ كردنن، لەبارەی شتێكەوە، كە جێی دوو دڵییە، دوو دڵیی تێدایە، یان گومانی تێدایە .

(فَأَسْرِ): واتە: بەشەو بیانبە، (السُّرَى: سَيْرُ اللَّيْلِ، سَرَى، وَأَسْرَى)، (سُرَى): واتە: ڕۆیشتنی شەو، هەم بە (سَرَى) هاتووە، هەم بە (أَسْرَى) هاتووە، واتە: هەردووکیان: (سَرَى بِاللَّيْلِ، وَأَسْرَى بِاللَّيْلِ)، یانی: بە شەوێ ڕۆیشت .

(بِقِطْعٍ): واتە: بە بەشێك، (قِطْعُ اللَّيْلِ)، یانی: (قِطْعَةٌ مِنْهُ)، بەشێك لە شەوگار، کە زۆر لە شارەزایانی تەفسیر گوتوویانە: مەبەست پێی کۆتایی شەوە، یاخود سێیەکی کۆتایی شەو .

(أَهْلَكَ): (أَهْلُ الرَّجُلِ: مَنْ يَجْمَعُهُ وَإِيَاهُم نَسَبٌ، أَوْ دِينٌ ، أَوْ مَا يَجْرِي مَجْرَاهُمَا)، ئەهلی پیاو، ئەوانەن کە ڕەچەڵەك، یاخود دین، یاخود شتێك کە وەك ئەوانە، ئەو کەسانە لەگەڵ پیاودا کۆ دەکاتەوە، کەواتە: ژن دەگرێتەوە، کوڕەکانی دەگرێتەوە، کچەکانی دەگرێتەوە، نەوەکانی دەگرێتەوە، دایكو بابی دەگرێتەوە ... هتد .

(دَابِرَ): (الدَابِرُ: الْمُتَأَخِّرُ، التَّابِعُ مَكَاناً، أَوْ زَمَاناً، أَوْ مَرْتَبَةً)، (دَابِرَ): واتە: شتێك کە لە دواوە دێ، یاخود شوێنکەوتوو، یان لە ڕووی شوێنەوە، یان لە ڕووی کاتەوە، یان لە ڕووی پلەوە، کەواتە: کە دەفەرموێ: (دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ): واتە: کۆتا نەفەری ئەوانە، کۆتا کەسی ئەوانە دەبڕدرێ، ئنجا ئەگەر قەومێك کۆتا کەسیان ببردرێ، مانای وایە ئەوانی دیکە، لەپێشدا بڕدراونو فەوتاون .

(فَلَا تَفْضَحُونِ): (الفَضِيحَةُ: الشُّهْرَةُ بِمَا يُعَابُ ، وَالْعَيْبُ)، (فَضِيحَة): بریتییە لە ناوزڕان بە شتێك کە جێی ڕەخنە بێ، هەروەها بریتییە لە خودی شوورەیی، بە کوردیی دەڵێن: شوورەیی، عەیب، نەنگیی، (فَضَحَهُ: عَابَهُ): واتە: عەیبداریی کرد، شوورەیی هێنایە سەر، ڕیسوای کرد .

(وَلَا تُخْزُونِ): (أَخْزَاهُ: أَهَانَهُ وَفَضَحَهُ وَأَخْجَلَهُ)، (وَلَا تُخْزُونِ): واتە: شەرمەزارم مەکەن، (فَضْحْ): بریتییە: لە عەیبەیەك کە بزانرێو، (خِزْي): بریتییە: لە تەریقبوونەوە، بریتییە لە شتێك کە ئینسان شەرمی لێ بکات، بریتییە لە

سـەرشـۆڕییـەك لـە خـودی خـۆیـدا، بـا خـەڵـكیـش پـێـی نەزانـێ، واتـە: وام لـێ مەکـەن کـە لـە خـۆم تـەریـق ببـمـەوەو، هەسـت بـە شـەرمەزاریـی بکـەم .

(لَعَمْرُكَ): (العَمْـرُ: جَـمْعُ أَعْـمَار، مُـدَّةُ الحَيَـاة)، (عَـمْر): کـە بـە (أَعْـمَـار) کـۆدەبێتـەوە، هەروەهـا بـە (عُمْـر)و بـە (عُمُـر)یش، هـەر هاتـوە، (الْعَمْـر، الْعُمُرُ، الْعُمْر)، کـە هەرسێکیـان بـە (أَعْمَـار)، کۆدەبنـەوە، واتـە: تەمـەن، ئـەو ماوەیـەی کـە ئینسـان دەیگوزەرێنـێ .

(سَكْرَتِهِمْ): (السُّكـر: حَالَـة تَعْـرِضُ بَـيْنَ الْـمَرءِ وَعَـقْلِهِ بِالشَّـرَابِ أَو الغَضَـبِ أَوِ العِشْقِ)، (سُکر): حـاڵـەتێکە کـە بـەسـەر مرۆڤ دێ، تـووشـی مرۆڤ دێ، عەقڵـی کار نـاکات، عـەقڵی لـە کار دەکـەوێ، واتە: سـەرخـۆش یان بێهـۆش دەبـێ، یـان بـەهـۆی خـواردنەوەی مەیـەوە، (مـاددەی سـەرخـۆشـکـەر)، یـان بـەهـۆی تـووڕەیـی، یـان بـەهـۆی عیشـق و خۆشـەویسـتیـیەکی زۆرەوە .

(يَعْمَهُونَ): (الْعَمَـهُ: التَـرَدُّدُ فِي الأَمـرِ مِنَ التَّحَيُّـرِ، عَمِـهَ: فَـهوَ عَمِـهٌ وَعَامِـهٌ وَالجَمْعُ عُمَّـه)، (عَمَـهْ): ئـەوەیـە کـە ئینسان لـە شـتێکـدا دڵ لـە دڵ بـدا، دڵـی خۆی سـاغ نەکـاتەوە، لـە ئـەنجامی سـەراسیمـەیی و سـەرسـامییدا لەوبـارەوە، واتە: سـەرگـەردان بێت و بچێت، (عَمِـهَ: فَهوَ عَمِـهٌ، عَمِهَ، يَعمَهُ): ئـەوە کـرداری ڕابـردووو ئێسـتایـەتـی، (فَهـوَ عَمِـهٌ): ئـەوەش (إِسم الفاعِل)ەکـەیـەتـی، واتـە: سـەرگـەردانـە، (عَـامِهٌ): دیسان ئـەوەشـی بـۆ بـەکـاردێ، کـۆیـەکـەشـی (عُمَّـه): واتـە: سـەرگـەردانـان .

(سِجِّيلٍ): لـە ئـەسـڵـدا (سَنج جـل)ە، وەك پێشـتـریش گـوتـوومانەو لـە تەفسیـری سـوورەتـی (هود)دا، بـە تەفصیلْ باسـمان کـردوە، کـە ئـەم وشـەیە لـە ئـەسـڵـدا وشـەیەکی فـارسـییە، یـان کـوردییـە، یـاخـود زمـانێکـە کـە دوایـی فارسـیی و کـوردیـی لـێوە هاتـوون، (سَنجِ جل)، لـە ئـەسـڵـدا (سـەنگی گڵ) بـووە، (سـەنگ): واتە: بـەرد، (گـڵ): واتە: قـوڕ، بـە فارسیی، ئنجا چونکـە لـە زمـانی عەرەبییدا پیتی گاف (گ) نیـە، بۆیە: (سـەنگی گـڵ) بۆتـە (سَنجِ جل)، دوایـی تێکیـان دا

دەغم کردوون، بۆتە (سِجِّيل)، بۆیەش لە تەفسیرەکاندا گوتوویانە: (حَجَرٌ طِينِي)، بەردێکی قوڕیین، هەروەها هەندێکیان گوتوویانە: (حَجَرٌ وَطِينٌ مخْتَلط)، بەردو قوڕی تێکەڵ، بەڵام مانا ڕاستەکەی ئەوەیە کە گوتمان، ئنجا ئەو زانایانەی کە شارەزای زمانی فارسیی بوون، وێڕای عەرەبیی، وەك (تەبەریی‌و فەخرەدینی ڕازیی)و، هەموو ئەو ڕوونکەرەوانەی دیکەی ماناکانی قورئان، ڕەحمەتی خوایان لێبێ، زانیویانە ئەم وشەیە لە کوێوە هاتووە، بەڵام ئەو زانا عەرەبانەی کە شارەزای زمانی فارسیی نەبوون، زانیویانە کە بە مانای قوڕو بەرد دێت، بەڵام نەیانتوانیوە بیبەنەوە سەر ڕیشە زمانییەکەی کە (سجل)، (سَنجِ جل)ەو، (سَنجِ جل)یش، لە (سەنگی گڵ)ەوە هاتووەو، دوایی تێکدا دەغم کراون .

﴿لِّلْمُتَوَسِّمِينَ﴾: واتە: بۆ سەرناسان، (الوَسْمُ: التأثِيرُ وَالسِّمَةُ: الأَثَرُ، المُتوسِّمِين: المُعتَبرين العَارِفِينَ المُتَّعِظين)، (وَسْم): بە مانای شوێن دانان دێ، کاریگەریی لەسەر شتێك دابنێی، شوێنکەی لێ بکەی، (وَالسِّمَةُ: الأَثَرُ)، واتە: شوێن، شوێنەوار، (المُتوسِّمِين)، واتە: پەندوەرگران، شارەزایانو، ئەوانە کە ئامۆژگاریی وەردەگرن .

مانای گشتی ئایەتەکان

خوا ﷻ لە درێژەی ئایەتەکانی سوورەتی (الحجر)دا، کە وەك هەموو سوورەتە مەککەییەکان لە چوارچێوەی فراوانی: بووناسییو، ئیمانو عەقیدەو، بەسەرهاتی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَ السَّلام)و، ناساندنی خوا ﷻو، دەرخستنی سیفەتە بەرزو بێ وێنەکانیو، چۆنیەتی مامەڵەی لەگەڵ بەندەکانیدا، پاشان ئەو پاداشتەی کە بۆ دۆستانی دایناوەو، ئەو سزایەی کە بۆ نەیارەکانی دایناوە، لەو چوارچێوە فراوانەدا ، سوورەتە مەککەییەکان دەسوورێن، لە درێژەی ئەوەدا خوا ﷻ لەم ئایەتانەدا گۆشەیەك لە بەسەرهاتو سەرگوزشتەی ئیبراهیم ﷺ بۆ ئێمە دەگێڕێتەوە، کە پەیوەستە بە بەسەرهاتی لووط ﷺو، گەلەکەیەوەو دەفەرموێ :

﴿ وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴾، لەبارەی میوانە (بەڕێزە)کانی ئیبراهیمەوە هەواڵیان پێبدە .

پێشتر دەزانین هەواڵ بە کێ بدات! چونکە خوا فەرمووی : ﴿ نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾ ﴾، هەواڵبدە بە بەندەکانم، کە تەنیا من لێبوردەی میهرەبانمو ، بەس سزای من سزایەکی سەختو بە ئێشە، ئنجا دەفەرموێ : ﴿ وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴾، هەواڵیان پێ بدە ، دەربارەی میوانەکانی ئیبراهیم، کە دیارە کۆمەڵە فریشتەیەك بوون، وەك بۆمان دەردەکەوێ، لە سیاقی ئایەتەکانداو، لە شوێنەکانی دیکەشدا، کە خوا ﷻ باسی ئەو بەسەرهاتەی کردوە، ﴿ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا ﴾، کاتێك لێی وەژوورکەوتن، گوتیان: سەلام، یانی: سەلامەتییو ئاشتیی لەسەر تۆ بێ .

﴿ قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴾، (ئیبـڕاهیم) گوتـی: ئێمـە بـەهـۆی ئێـوەوە ترساوین، (ترس‌و بیمان هەیە بـەهـۆی هاتنتـانەوە)، هـەڵبـەتە ئیبڕاهیم ﵇ نەیناسـیون‌و ، کەسێکیش یەکسـەر بچێـت بـۆ لای کەسـێك‌و لـێی وەژوور بکـەوێ، بێـئـەوەی کـە پێشـتـر نـاسـیبێتی‌و پێی ئاشـنـا بـێ، ناهـەقی نیە ئـەگـەر ترسـی ڕێ بنیشێ‌و بیمێکـی پەیـدا بـێ، دڵەڕاوکـەو دڵـناڕەحـەتییەکـی بۆ پەیدابـێ: دەبێ ئـەوانـە کـاریـان چـی بـێ، چ کارە بـن‌و، بۆچـی هـاتبـن ؟

لـێـرەدا خـوا ﷻ بـاسی وەڵامدانەوەی سـڵاوی (ئیبـڕاهیم)ی نەکـردوە بۆ سـڵاوەکـەی وان، بـەڵام لـە سـووڕەتی (هـود)دا، دەفـەرمـوێ : ﴿ قَالُواْ سَلَٰمًاۖ قَالَ سَلَٰمٌۚ ﴾ هـود، واتـە: ئـەوان گوتیـان: سڵاوت لـێبـێ، ئـەویش گـوتی: سڵاوتـان لێبـێ، دیـارە کـە دەفـەرموێ: ﴿ قَالُواْ سَلَٰمًا ﴾ هـود، یـانی: (نُسـلّمُ عَلَیـكَ سَلاَمَاً)، بـەڵام ئـەو فـەرمووی : (سَلَٰمٌ)، واتە: (سَلامٌ عَلَیکُـم)، لـە زمـانی عـەرەبیی دا ڕسـتەی کـرداریـی، شـتێك کـە بـە ڕسـتەیەکی کـرداریـی بـێ، مانایەکـەی بـەهێـز نیـە ، بـە ئـەنـدازەی شـتێك کـە بـە ڕستەیەکـی ناویـی بـێ، چونکـە ڕسـتەی نـاویـی ، چەسـپاویی‌و بـەردەوامیی دەگـەیـەنێ، بـەڵام ڕستەی کـرداریی ، تـازەبوونـەوە دەگـەیـەنێ .

بۆیـەش خـوا ﷻ لـێـرەدا بـە کـورتیـی گـێڕاویـەتەوە، چونکـە لـە شـوێنەکـانی دیکـەدا ، وردەکـاریـی زیـاتر هـاتـوە، کـە وەك دوایـی لـە مەسـەلـە گرنگـەکانیشـدا ئـامـاژەی پـێ دەدەیـن‌و ، پێشـتـریش هـەر ئاماژەیەکـمان پێدا: لـە هـەموو ئـەو شوێنـانەدا کـە خـوا ﷻ بـەسـەرهـاتێك دەگێڕێتـەوە، بـە وردەکاریەکانیـەوە، دوایـی کـە ئـەو بـەسـەرهـاتە دووبـارە دەکـاتـەوە، بـە کـورتیـی دەیهێنـێ، یـاخـود هەندێك ڕووی دیکـەی ئـەو بـەسـەرهـاتە بـاس دەکـات، کـە لـە گـێڕانـەوەی پێشـێدا نەهاتـوون .

﴿ قَالُواْ لَا تَوۡجَلۡ ﴾، (میوانەکانی کـە فریشتـەکان بـوون)، پێیان گـوت: مـەترسـە! (هـەڵبـەتە لـە شـێوەی چـەند پیاوێکـدا چوون بـۆ لای ئیبـڕاهیم ﵇، ئـەگـەرنـا فریشـتـە لـە شـێوەی خۆیـانـدا نـابینـرێن، مەگـەر خـوا ﷻ بـە شـێوەیەکی موعجیـزەو بـە شـێوەیەکی تـایبـەت پێشـانی کـەسێکیـان بـدات، ﴿ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٖ ﴾،

بێگومان ئێمە موژدەی ئەوەت پێ دەدەین ، کە کوڕێکی زانات پەیدادەبێ، ﴿ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِيَ ٱلْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴾، (ئیبراهیم) گوتی: ئایا موژدەم پێدەدەن ، دوای ئەوەی کە تەمەنداریيم پێگەیشتوە، دوای ئەوەی بەساڵدا چووم؟ موژدەی چییم پێ دەدەن؟ بەچی موژدەم پی دەدەن؟ لێرەدا بە تەئكيد مەبەست لە (غلام عليم) ئیسحاقە، چونکە پێشتر ئیبراهیم ﷺ ئیسماعیلی پەیدابووە لە هاجەر، بەڵام ئەمەیان ئیسحاقە، کە لە سارا خانی خێزانی پەیدادەبێ، کە هەم (ئیبراهیم) لەو کاتەدا کەوتۆتە تەمەنەوە، هەم (سارا)ی خێزانیشی، وەك لە شوێنەکانی دیکەدا هاتوە، کە سارا خان دەڵێ: ﴿ وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ ﴾الذاريات، واتە: گوتی: من پیرە ژنێکی نەزۆکم، واتە: پێشتر منداڵم نەبووەو کەوتوومە تەمەنیشەوە، هەروەها (ئیبراهیم)یش، دەفەرموێ: ﴿ عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِيَ ٱلْكِبَرُ ﴾، کەواتە: ئەویش تەمەنی هەبووەو، کە وەك لە بەسەرهاتی (ئیبراهیم)دا ﷺ کە لە تەفسیری سووڕەتی (ئیبراهیم)دا هێنامان، ئەوکاتە دەبێ تەمەنی شتێك لە سەد (١٠٠) ساڵ کەمتر، یاخود لە سەد (١٠٠) ساڵیش زیاتر بووبێ، هەروەها سارا خانیش تەمەنی لە سەرووی نەوەد (٩٠) ساڵەوە، یاخود نزیکی سەد بووبێ، هەر چۆن بێ، تەمەنیان زۆر بووە .

﴿ قَالُوا۟ بَشَّرْنَـٰكَ بِٱلْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَـٰنِطِينَ ﴾، گوتیان : بە هەق و بەڕاستیی موژدەت پێ دەدەین، لە نائومێدان مەبە، لە بێ هیوایان مەبە، ﴿ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴾، گوتی: کێ لە بەزەیی پەروەردگاری نائومێد دەبێ، جگە لە گومڕایان و سەرگەردانان؟ ئەوانەی کە خوا ناناسن و لە ڕێ هەتلە بوون، ئەوانەی ون بوون لە ڕاستە شەقامی خوا، تەنیا ئەوانە نائومێد دەبن، ئەگەرنا هەمیشە ئینسانی بڕوادار، ئومێدەوارو، دڵخۆشە، لە پەروەردگاری خۆی زۆر ڕادەبینێ و، زۆری پێ ڕادەپەڕموێ .

ئنجا کە دڵنیا بوو ئەو موژدەیەی پێیان داوە، هەقەو ڕاستە، لێی پرسین: ﴿ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴾، گوتی : ئەدی ئەو کارە گرنگو ئەو ئەرکەی کە بۆی هاتوون ، چییەو بۆچی هاتوون، ئەی نێرراوینە؟! زانی کە ئەرکێکیان پێ سپێردراوە، جگە لەو موژدەیەی پێیاندا: پەیدابوونی (ئیسحاق)، بەڵکو لە سووڕەتی (هود)دا، دەفەرموێ : ﴿ وَمِن وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ ﴾هود، هاو کات موژدەی (یەعقووب)یشیان هەر پێدان، بە سارا خانو بە ئیبراهیم ؑ، واتە: موژدەتان لێبێ کوڕێکتان دەبێ، کوڕێکی زانا کە ئیسحاقە، دوایی موژدەشتان لێبێ، (ئەوە جووت موژدە بووە)، کە ئیسحاقیش، کوڕێکی پەیدا دەبێ ، بە ناوی یەعقووب .

ئنجا کە لێیان دەپرسێ: ئەی نێردراوان! ئێوە بۆچی هاتوون؟ ئەو ئەرکە چییە پێتان سپێردراوە ؟

ئاوا وەڵام دەدەنەوە :

﴿ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴾، گوتیان: ئێمە ڕەوانەکراوین بۆ لای کۆمەڵێکی تاوانبار، خراپەکار، کە مەبەست پێیان گەلی تاوانباری لووط پێغەمبەرە ؑ، ﴿ إِلَّا آلَ لُوطٍ ﴾، جگە لە بنەماڵەی لووط، ﴿ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، ئێمە دەربازکەری تێکڕایانین، بە تەئکید تێکڕایان دەرباز دەکەین، ﴿ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا ۙ إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴾، جگە لە ژنەکەی مەزەندەو ئەندازەگیرییمان کردوە، کە ئەو دەبێ لە فەوتاوان بێ ، یان بەجێماوان لە سزادا[1] .

ئەمە وەك شارەزایانی زمانی عەرەبیی دەڵێن: (إِستِثناءٌ مِنْ استِثناء)، پێشێ دەفەرموێ: هاتووین ئەو گەلە تاوانبارە لەبەین بەرین، کە گەلی (لووط)ە، دوایی دەفەرموێ: جگە لە خێزانو بنەماڵەی لووط، ئێمە ئەوان تێکڕا دەرباز

---

١) {غَبَر: مَكث ، غبر : قضى}کەواتە: (غَبَر) دوو واتای دژو پێچەوانەی یەکدی هەنو، بە پێی سیاق دیاریی دەکرێ کامیان مەبەستە ! ژنەکەی لووطیش هەردووك واتایەکەی لەگەڵ گونجاون، ژنەکەی لە بەجێماوان بوو لە سزادا، ژنەکەی لە ڕابردووانو فەوتاوان بوو، لەگەڵ گەلی فەوتاوەکەی .

دەکەین، دوایی لەوەش هەڵداوێرێ (إستِثناء) دەکات، دەڵێ: لە بنەماڵەو خێزانی (لووط)یش، هەموویان قوتار دەکەین، جگە لە ژنەکەی، ئاوا بڕیارمان داوە، دیارە فریشتەکان بە ناوی خوای پەروەردگارەوە قسە دەکەن، واتە: خوا بۆی بڕیار داون، ئێمەش بڕیارەکە ڕادەگەیەنین، کە ئەو دەبێ لە فەوتاوان بێ .

(ٱلۡغَٰبِرِينَ) کۆی (غابر)ە، (غابر): وەك لە شیکردنەوەی وشەکاندا باسمان کرد، (غابر): کەسێکە کە هاوەڵەکانی ڕۆیشتبن و ئەو بەجێمابێ .

﴿ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴾، ئنجا کاتێ کە نێردراوەکان، واتە: فریشتە نێردراوەکان، هاتنە لای بنەماڵەی لووط، هاتنە لای ماڵی لووط و ئەوانەی پێیەوە پەیوەستن، ﴿ قَالَ إِنَّكُمۡ قَوۡمٞ مُّنكَرُونَ ﴾، دیارە سڵاویان لێکردوە، ئەویش وەڵامی سڵاوی داوەتەوە، بەڵام لێرەدا کورتی کردۆتەوە، لووط فەرمووی: ئێوە کۆمەڵێکی نەناسراون، (نامۆن ، ناتاناسین)، ﴿ قَالُواْ بَلۡ جِئۡنَٰكَ بِمَا كَانُواْ فِيهِ يَمۡتَرُونَ ﴾، گوتیان: بەڵکو ئێمە هاتووین بۆ جێبەجێکردنی ئەوەی ئەوان تێیدا لە دوودڵیی دان، واتە: گەلەکەت تێیدا لە دوودڵیی دان، یانی: بەڵێ ئێمە ناناسیو نائاشناین، بەڵام نەك هیچ شتێکی خراپمان لە بەرنامەدا نیە بۆ تۆو ، جێگای مەترسیی نین، بەڵکو هاتووین: ئەوەی کە گەلەکەت تێیدا لە دوو دڵیی دان، ئەو سزایە بەسەر واندا بچەسپێنین، ﴿ وَأَتَيۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴾، ئێمە هەقمان بۆ تۆ هێناوەو ئێمە لە ڕاستانین، هەواڵێکی ڕاستمان بۆ هێناوی، کە دەبێ ئەو سزایە بدرێن .

﴿ فَأَسۡرِ بِأَهۡلِكَ بِقِطۡعٖ مِّنَ ٱلَّيۡلِ وَٱتَّبِعۡ أَدۡبَٰرَهُمۡ ﴾، ئنجا بە شەو خێزانەکەت بەرەو، برۆ ، شەورۆ بکەن، ﴿بِقِطۡعٖ مِّنَ ٱلَّيۡلِ ﴾، بە بەشێك لە شەوگار، وا پێدەچێ بەشی کۆتایی شەوگار بووبێ، ﴿وَٱتَّبِعۡ أَدۡبَٰرَهُمۡ ﴾، خۆشت بە شوێنیان دا بڕۆ، واتە: بۆئەوەی کەسیان لێ بەجێ نەمێنێ، ﴿وَلَا يَلۡتَفِتۡ مِنكُمۡ أَحَدٞ ﴾، با هیچ کامێك لە ئێوە ئاوڕ نەداتەوە، (ئاوڕ نەداتەوە بەلای ئەو گەلە ستەمکارو خراپەکارەدا)، چونکە دەبێ بفەوتێن، ﴿وَٱمۡضُواْ حَيۡثُ تُؤۡمَرُونَ ﴾، بۆ کوێتان فەرمان پێ دەکرێ، بڕۆن .

﴿ وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴾، ئەو بڕیارەشمان پێ ڕاگەیاند، (ئەو بڕیارەی خوا ﷻ) کە ئەوانە لە بەرەبەیاندا دوابڕاو دەبن، واتە: کەسی کۆتاییان دەفەوتێ، ئنجا کۆمەڵێك کەسی کۆتاییان بفەوتێ‌و دوا بڕاو ببن، دیارە کەسیان لێ نەماوە، یانی: کۆمەڵێك دوایان ببڕێ، مانای وایە ئەوەی کە لە پێشەوە بووە، زووتر فەوتاوە .

﴿ وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾، خەڵکی شارەکەش زۆر دڵخۆشانەو شادمانانە، هاتن، بۆچی؟ لەبەر ئەوەی ئەوانە ئەو پیشەو عادەتە خراپەیان هەبووە ، کە لەگەڵ پیاواندا جووت بوون، ئەو فریشتانەش لەسەر شێوەی گەنجی جوان هاتوون، ئیدی گوتویانە: ئەوە نێچیرێکی باشمان بۆ هەڵکەوتوە، بۆیە بە دڵخۆشییەوە هاتوون .

﴿ قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴾، (لووط عليه السلام)، گوتی: ئا ئەوانە میوانی منن، شەرمەزارم مەکەن ! ﴿ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴾، پارێز لە خوا بکەن‌و ڕیسوام مەکەن، یان خەجاڵەتم مەکەن‌و، عەیبەم مەهێننە سەر ! ﴿ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ گوتیان: ئەدی ئێمە لێمان قەدەغە نەکردبووی کە بەرگریی بکەی لە خەڵکی، یاخود میوانداریی خەڵکی بکەی؟ هەردوو واتایەکەی هەن، ﴿ قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴾، لووط عليه السلام، گوتی: ها ئەوانە کچەکانمن، ئەگەر دەتانەوێ کارێك بکەن، واتە: ئەگەر کچەکانی خۆمم تەسلیم کردوون، میوانەکانتان تەسلیم ناکەم .

ئەوە واتاکەیەتی، وەك لە تەفسیری سووڕەتی (هود)یشدا، ئەو واتایەمان هەڵبژارد، چونکە هەندێکیان گوتوویانە: ﴿ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ ﴾، واتە: کچەکانی ئەو کۆمەڵگایە، یان ئافرەتەکانی ئەو کۆمەڵگایە ، کچی منن، فەرموون لەگەڵ ئەواندا هاوسەرگیریی بکەن‌و، غەریزەی جینسیی خۆتان تێر بکەن !

هەندێکیش ئاوایان لێکداوەتەوە: هاوسەرەکانی خۆتان، ئەوانیش کچی منن لەگەڵ ئەواندا ئەوەی کە دەتانەوێ بیکەن‌و، غەریزەی جینسیی خۆتان تێر بکەن.

ئەمما ئەوە کە مەبەستی ئەوە بووبێ: ها کچەکانی خۆمتان بدەمێ ! ئەوە شتێکی بێجێیە، چونکە :

١/ لە جوامێریی‌و غیرەتی لووط ﷺ دوورە، کچەکانی خۆی بداتە ئەو ڕەوشت نزمانە! کچەکانی لووط ﷺ، ئەگەر دووان بوون، ئەگەر سێ بوون، ئەگەر چوار بوون .

٢/ بەڵام ئەوانە خەڵکێکی زۆر بوون، ئنجا دوو، سێ، کچ، کوا بەشی هەموویان دەکەن؟ بە تەئکید مەبەست ئەوە نەبووە، بەڵام : ﴿ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ ﴾ ئەوە تەعبیرێکە، وەك کەسێك لە کوڕەکەی تووڕە دەبێ، لە کەسێك تووڕە دەبێ، دەیەوێ لێی بدات، یەکی دیکەش وەك بەرگریی کردن لە کوڕەکەی، دەڵێ: قبووڵ ناکەم لێی بدەی، وەرە لە من بدە! دڵنیاشەو دەزانێ کە لەو نادات، واتە: ئەگەر لە منت داوە، نایهێڵم لەو بدەی !

ئەوە مەبەستی (لووط)ە ﷺ، کە دەفەرموێ : ها ئەوە کچەکانمن، واتە: ئەگەر کچەکانی خۆمم تەسلیم کردوون، میوانەکانتان تەسلیم ناکەم، ئەوەش ئەوپەڕی جوامێرییە بۆ لووط ﷺ، نەك مەبەستی ئەوە بووبێ، وەرن کچەکانی خۆمتان بدەمێ ! چونکە ئەو قەومە داوێن پیس‌و نزم‌و خراپە، لووط ﷺ بە تەئکید کچەکانی خۆی تەسلیمی ئەوان ناکات، ئنجا ئەوە جیاوازیی چییە لەگەڵ ئەوەدا، کە لێیانگەڕێ تەعدا لە میوانەکانی بکەن ؟.

﴿ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾، بە تەمەنت سوێند، (لێرەدا ڕووی دواندن لە پێغەمبەری خاتەمە ﷺ)، سوێند بە تەمەنی تۆ، ئەوانە لە بێ هۆشییاندا سەراسیمەو سەرگەردان بوون، واتە: وەك چۆن کەسێك سەرخۆش‌و بێهۆش دەبێ، سەرگەردان دەبێ‌و، جموجۆڵی نا هاوسەنگی دەبێ، ئەوانیش ئاوایان لێ هاتبوو، ﴿ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴾، دەمەو خۆرهەڵات هاتوون‌و چریکە گرتنی.

(ٱلصَّيْحَةُ): هاڕژن، دەنگێکی گەورەیە، چریکە، نەعرەتە، یانی: دەنگ‌و سەدایەکی زۆر بێڕەزاو زەبەلاح گرتنی، بەڵام چ وەختێ؟ دەمەو خۆرهەڵات، ﴿ فَجَعَلْنَا

عَـٰلِيَهَا سَافِلَهَا ﴾، ئەو شارە، یاخود ئەو شارانە، یان ئەو دەڤەرە، سەرەوەیمان کردە خوارێ، واتە: ژێرەو ژوورمان کرد، سەرەو بنمان کرد، ﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴾، بەردێك كە لە قوڕی وشکبووەوە، بوو ، یان: قوڕێك كە بوو بە بەرد، بەسەرماندا باراندن، بەرد بارانمان کردن.

واتە: ناوچەکەیان هەڵگێڕدرایەوە، وەك لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ : (الْمُؤْتَفِكَات)، وەك چۆن ئەوانە سروشتێك كە خوا ئەوانەی لەسەر خوڵقاندوە، پیاو بۆ ئافرەتو، ئافرەت بۆ پیاو، ئەوان وایانکردبوو: پیاو لەگەڵ پیاو ڕابوێریٚو، ئافرەت لەگەڵ ئافرەت! ئنجا وەك چۆن ئەوانە فیترەتی خوا، زگماکی خوایان هەڵگێڕاوەتەوە، خواش دەڤەری ئەوانی هەڵگێڕایەوە، چونكە سزا بەپێی جۆری تاوانە، دوایی بەردیشی بەسەردا باراندن، كە پێشتریش ئاماژەمان پێیدا: (حِجَارَةً)، یانی: بەرد، (سِجِّيلٍ)، یانی: بەردێك كە لە ئەسڵدا قوڕ بووە، وشك بۆتەوەو ڕەقهەڵاتووەو، وەك بەردی لێهاتوە، كە وەك پێشتر باسمان کرد لە تەفسیری سووڕەتی (هود)دا، ئێستاش لە شوێنەواری گەلی (لووط)دا، دۆزراوەتەوە كە ئەو بەردانە ، وەك قوڕی سوورەوە کراون، چۆن خشتێك سوور دەکرێتەوە، بەو شێوەیەن، ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأَيَـٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴾، لەوەدا (واتە: لەو بەسەرهاتەدا)، نیشانە زۆرن بۆ کەسانێکی سەرناس، کەسانێك كە ورد ببینن، کەسانێك كە پەند وەربگرن، ﴿ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴾، ئەو شارو ئاوەدانییەش لەسەر ڕێیەکی بەردەوامە، (واتە: ڕێیەك كە بەردەوام خەڵكی بەسەردا دەڕوات)، كە دەریاچەی مردوو، (بَحرُ المَيِّت)، شوێنەواری گەلی بەهیلاکچووی (لوط)ە.

﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأَيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴾، لەوەدا (لە شوێنەوارەکەیاندا)، نیشانە هەیە بۆ بڕواداران، یانی: لە کۆی بەسەرهاتەکەیاندا، نیشانە زۆرن، بۆ سەر ناسان، بۆ کەسانێك كە ورد تەماشا بکەن، بەڵام لە شوێنەوارەکەیاندا بە تایبەت، نیشانەیەکی گەورە هەیە بۆ بڕواداران، نیشانە لەسەر باڵادەستیی خوا، لەسەر دادگەریی خوا، لەسەر ئەوە كە ئەم دنیایە، شاری بیٚ خاوەن نیە .

﴿ وَإِن كَانَ أَصْحَٰبُ ٱلْأَيْكَةِ لَظَٰلِمِينَ ﴾، بێگومان هاوەڵانی درەختەکە، یاخود باغەکەش، ستەمکار بوون، ﴿ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾، ئێمەش تۆڵەمان لێستاندنو هەردووکیان، واتە: هەم شوێنەواری گەلی لووط عليه السلامو هەم شوێنەواری هاوەڵانی درەختەکە، کە گەلی مەدیەننو شوعەیبیان بۆ لا ڕەوانە کراوە، صەڵاتو سەلامی خوای لەسەر بێ، هەردووکیان لەسەر ڕاستە ڕێیەکن، لەسەر شەقامە ڕێیەکی ڕوونو ئاشکران، کە خەڵك بەوێدا دەچێ، ئێستاش شوێنەواری گەلی مەدیەن، لە ئوردونەو، شوێنەواری گەلی (لووط)یش، بۆتە دەریاچەی مردوو (البَحْرُ المَيِّت) .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : هەواڵ دانی خوای پەنهانزان لەبارەی ئەو فریشتانەی کە وەك میوان چوونە لای ئیبراهیم عليه السلام و، موژدەی کوڕێکی زانایان پێدا، پاشان ئامانجی سەرەکیی هاتنی خۆیانیان پێڕاگەیاند، کە فەوتاندنی گەلی ڕەوشت نزمی (لووط)ە عليه السلام :

خوا دەفەرمویّ : ﴿ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا
قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي
عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ
الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا
خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا
لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دە (١٠) ئایەتە موبارەکە ، لە پازدە (١٠) بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴾، هەواڵیان پێبدە دەربارەی میوانەکانی ئیبراهیم، بێگومان مەبەست لە میوانەکانی، فریشتەکان بوون و هەر ئەو فریشتانەی چوون بۆ لای ئیبراهیم، دوایی چوون بۆ لای (لووط)یش،

ئنجا وەك چۆن ئیبراهیم ترسی ڕێ نیشت بەرانبەریان، لەبەر ئەوەی نەیدەناسینو، لە شێوەی پیاوی نەناسراودا بوون، (لووط)یش، دیسان گوتی: ناتانناسین، پێتان نائاشناینو، ئێوە بۆ ئێمە نامۆن، چونکە فریشتە لەسەر شێوەی خۆیان نابینرێن، مەگەر بچنە سەر شێوەی بەشەر .

لە زمانی عەرەبییدا دەڵێ: (نَبَّأَ، يُنَبِّىءُ) لەگەڵ (أَنبا، يُنْبِيءُ)، هەردووکیان یەك واتایان هەیە، واتە: هەواڵی پێدا، هەواڵی پێدەدا .

﴿ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ﴾، وشەی (ضَيْف)، هەم بە مانای تاك بەکاردێ، هەم بە مانای کۆ ، (أَصْلُ الضَّيْفِ: المَيْلُ، ضِفْتُ إِلى كَذَا، وَأَضَفْتُ كَذَا إِلى كَذَا، وَضَافَتِ الشَّمْسُ لِلغُرُوبِ، وَأَصْلُ الضَّيْفِ مَصدَرٌ، لِذَا اسْتَوى فِيهِ الوَاحِدُ وَالجَمْعُ، وَقَدْ يُجْمَعُ عَلَى: ضِيُوف، وَأَضْياف، وَضِيفَان).

واتە: وشەی (ضَيْف)، ئەسڵەکەی بریتییە: لە مەیل، مەیل کردن، لادان، نزیکبوونەوەی شتێك لە شتێك، دەگوترێ: (ضِفْتُ إِلى كَذَا)، واتە: ئەو شتەم خستە پاڵ ئەوە، (وَأَضَفْتُ كَذَا إِلى كَذَا)، ئەو شتەم خستە پاڵ ئەو شتە، لێم نزیك خستەوە، (وَضَافَتِ الشَّمسُ لِلغُرُوب)، خۆر مەیلی کرد بەرەو ئاوا بوون، وشەی (ضَيْف)، چاوگە، هەر بۆیەش تاك (مفرد)و کۆ (جمع)ی تێدا یەکسانن، جاری واش هەیە وشەی (ضَيْف) بە (ضِيُوف)و (أَضياف)و (ضِيفَان)، هەموویان بە مانای (میوانەکان)ن، کۆ دەکرێتەوە .

ئەگەرنا وشەی (ضَيْف)یش، بە مانای: کۆ (جمع)ش هەر دێ، بۆ وێنە: ﴿ وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ﴾، مەبەست پێی میوانەکانن .

بڕگەی دووەم : - ﴿ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَـٰمًا ﴾، یاد بکەوە! کاتێ لێی وەژوور کەوتن، چوونە ئەو شوێنەی کە (ئیبراهیم)ی لێبوو، چوونە ماڵەکەی، چوونە ئەو ژوورەی کە تێیدا دانیشتبوو، گوتیان: سەلامت لێبێ، لێرەدا – وەك پێشتر باسمان کرد – ئاماژە نەکراوە بە وەڵامدانەوەی ئیبراهیم عليه السلام، بەڵام لە سووڕەتی (الذّاريات)دا، دەفەرمووێ : ﴿ فَقَالُوا۟ سَلَـٰمًا ۖ قَالَ سَلَـٰمٌ قَوْمٌ

مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾ ﴾، واتە: گوتیان: سەلامت لێبێ، گوتی: سەلامێکی چەسپاوتان لێبێ، ئێوە کۆمەڵێکن ناتانناسم ، کە دەبێ ئەم وشەیەی لەبەرخۆیەوە فەرمووبێ : ﴿ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴾، چونکە خۆش نیە بە کۆمەڵێك بڵێی: ئێوە نامۆن، پێتان نائاشنایین، واپێدەچێ لەبەرخۆیەوە ئەوەی گوتبێ، یاخود هەر ئەوەندەی مەبەست بووە: من ناتانناسم .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴾، ئیبراهیم گوتی: ئێمە ترسمان ڕێنیشت بەهۆی ئێوەوە، ترس و بیممان ڕێنیشت، ئێمە حاڵەتی ترس و بیممان هەیە لێتان .

لە سوورەتی (الذّاريات)دا، دەفەرمویٚ : ﴿ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ﴿٢٨﴾ ﴾، بەهۆی وانەوە ترسی ڕێنیشت، ترسی هاتێ، بیمی هاتێ، کە دەبێ کێبن؟ چۆن بن؟ چونکە نایانناسیێو لە نەخافڵ هاتوون، (وَجِلُون: خائِفُون)، واتە: ترساو، ترساوان، (الوَجَلُ: إستِشعَارُ الخوفِ)، (وَجَل): بریتیە: لە هەستکردن بە ترس .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ قَالُواْ لَا تَوْجَلْ ﴾، (فریشتەکان) گوتیان: مەترسێ، ترست ڕێتەنیشێ .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴾، بێگومان ئێمە موژدە بە تۆ دەدەین بە کوڕێکی زانا، بێگومان مەبەست لە کوڕە زانایەکە (ئیسحاق)ە، چونکە تەنیا ئیبراهیم ﷺ و سارا خانی خێزانی بوون، کە فریشتەکان موژدەیان پێداون، ئنجا لە سوورەتی (الذّاريات)دا، (سارا) خوا لێی ڕازی بێ، دەڵێ: ﴿ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ ﴾، واتە: پیرەژنێکی نەزۆکم، بەڵام هاجەر نە پیرەژن بووەو نە نەزۆکیش بووە، بەڵکو هاجەر کەنیزەکێك بووەو ، وا پێدەچێ کچێك بووبێ، تەمەنی کەم بووبێ کە (ئیسماعیل)ی بووە .

(نُبَشِّرُكَ): حەمزە خوێندوویەتەوە: (نَبْشُرُكَ)، واتە: موژدەت پێ دەدەین، دڵخۆشت دەکەین، کە هەر یەك واتایان هەیە .

لە سوورەتی (هود)دا، ئەمە بەو شێوەیە هاتوە : ﴿ وَٱمۡرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٞ فَضَحِكَتۡ فَبَشَّرۡنَٰهَا بِإِسۡحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسۡحَٰقَ يَعۡقُوبَ ٧١ ﴾هود، واتە: ژنەکەی ئیبراهیم وەستا بوو ، کە ئەو موژدەیەمان پێدا (کە کوڕێکی زاناتان دەبێ) پێکەنی، ئێمەش موژدەمان پێدا بە ئیسحاقو لە دوای ئیسحاق بە یەعقووب، (واتە: ئیسحاقیش کوڕێکی دەبێ بە ناوی یەعقووب) .

کەواتە: ئەوەی کە ئیبراهیم ویستوویەتی سەری ببڕێ (ذَبیح)، ناگونجێ ئیسحاق بووبێ، چونکە هەم ئیبراهیمو هەم سارا خانی هاوسەری، زانیویانە کە (ئیسحاق)یش (یەعقووب)ی، لێ وەپاش دەکەوێ، کەواتە: کاتێ خوا ﷻ پێشتر موژدەی بە ئیبراهیم دابێ ، کە (ئیسحاق)یش کوڕێکی دەبێ بە ناوی یەعقووب، ناگونجێ خوا ﷻ بە ئیبراهیم بفەرموێ : وەرە ئیسحاق سەربڕە ! چونکە لە پەیمانی کۆندا، دەڵێ: (ذَبیح) (ئیسحاق) بووەو هەندێك لە زانایانی ئیسلامیش وایانگوتوە، بەڵام لە ڕاستییدا تێینەگەیشتوون، بە تایبەتی ئەم ئایەتە وەك (إبن كثیر)یش دەڵێ: بەڵگەیەکی یەکلاییکەرەوەیە لەوبارەوە کە (ذَبیح)، (واتە: ئەوەی هێنراوەتە سەر سەربڕان)، ئیسماعیل ؈ بووە، نەك ئیسحاق، چونکە ئیسحاق کاتێ خوا موژدەی بە ئیبراهیمو بە سارا داوە: (ئیسحاق)تان دەبێ، هاوکات پێشێ موژدەشی پێداون ، کە (ئیسحاق)یش (یەعقووب)ی دەبێ .

کەواتە: ئەگەر ئیسحاق بووایە کە دەهاتە سەر سەربڕان، ئیبراهیم دەیزانی کە ناگونجێ سەر ببڕدرێ، چونکە ئەدی موژدەکەی خوا چی لێهات ؟ کە فەرمووی: (ئیسحاق)یش (یەعقووب)ی دەبێ[1] ؟!

بڕگەی شەشەم : - ﴿ قَالَ أَبَشَّرۡتُمُونِي عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِيَ ٱلۡكِبَرُ ﴾، (ئیبراهیم) گوتی: ئایا موژدەتان پێدام، دوای ئەوەی کە گەورەیی تەمەنم گەیشتۆتێ؟ (واتە: پیریم گەیشتۆتێ)، کەوتوومە تەمەنەوە، پیر بووم، بەساڵ داچووم ؟!

---

١) لە تەفسیری سوورەتی (الصافات)دا کە بەسەرهاتی هێنانە سەر سەربڕانی ئیسماعیلی تێداهاتوە، کورتە باسێکمان لەوبارەوە کردوە، چەندان بەڵگەی بوونمان لەوبارەوە هێناونەوە.

بـڕگـەی حـەوتـەم : - ﴿ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴾، (بـەسـەر سـوڕمانەوە)، موژدەی چییم پـێ دەدەن؟ هـەڵـبـەتـە ئـەمە خـوێنراوەتەوە: (فَبِـمَ تُبَشِّرُونِ)و خـوێنراویشـەتەوە: (فَبِـمَ تَبْشُـرُونْ)، کـە یەك واتـایان هـەیەو، قسەکـەی بـریتیـە لـە سـەرسـوڕمان، نــەك نکووڵــیی لـێکــردن، واتــە: پرسـیـارکردنەکــەی پرسـیـارکــردنێکی سـەرسوڕمان بووە، نـەك نکووڵـییلـێکردن، کـە بـڕوا نـاکـات !

بـڕگـەی هـەشـتـەم : - ﴿ قَالُواْ بَشَّرْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ ﴾، گـوتیـان: بـەڕاسـتیی مـوژدەت پـێ دەدەیـن .

وشـەی (حَقّ)، لـێرەدا بـە مانـای (صِـدْق)ە، چونکـە وشـەی (حَـق)، بـە پـێی ئـەو سـیـاقانەی کـە تێیـان دا دێ، مانـاکـەی دەگـۆڕێ، جـاری وایـە (حَـق) بـە مانـای حیکمەتە، جـاری وایـە (حَـق)، بـە مانـای شـتێکی چەسپاوە، لێرەشدا بـە مانـای ڕاسـتییە، واتە: بـەڕاسـتیی موژدەمـان پـێـدای .

بـڕگـەی نـۆیـەم : - ﴿ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَٰنِطِينَ ﴾، لـە نـائومێدان مەبـە، (القُنُوط: اليأسُ مِنَ الخَيْرِ)، (قُـنُوط): بـریتیـە لـە بێهیوایی لـە چـاکـەو، لـە خێـرو لـە سـوودێـك کـە پـێـت دەگـات .

بـڕگـەی دەیـەم : - ﴿ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴾، گـوتـی: ئـنجا ئـایـا کـێ لـە بـەزەیی پەروەردگـاری نـائومێـد دەبـێ، جگـە لـە گـومڕایـان ؟ وەك پێشـتـریش بـاسـمان کـرد، وشـەی (قُـنُوط) کـە چـاوگـە، دەگـونجـێ لـە: (قَنِطَ، يَقْنَطُ)ەوەوە هـاتبـێ، دەشـگـونجـێ لـە : (قَنَـطَ، يَقْـنِطُ) .

ئـنجا جێـی سـەرنج ئـەوەیـە کـە لـە قورئـاندا، خـوای زانـاو شـارەزا، کـرداری ڕابـردووی (قَنَـطَ) یـان (قَنِـطَ)ی نەهێنـاوە، بـەڵکو تـەنیـا حـاڵـەتی (مضارع)ەکـەی هـاتــوەو بــە هــەردوو شـێوەکـانیش دەخـوێنرێتــەوە، دەگـونجـێ بڵـێـی: (وَمَن يَقنِطُ مِنْ رَحْمَـةِ رَبِّـهِ) یـان (وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ).

بڕگەی یازدەیەم : - ﴿ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴾، گوتی: ئایا ئەی نێردراوان! ئێوە چ ئەرکێکتان هەیە، چ کارێکتان پێ سپێردراوە ؟

(الخَطْبُ: الأَمْرُ الشَّدِيد ، يَكْثُرُ فِيهِ التخاطُبُ)، کارێکی گرنگو سەخت، کە قسەی زۆری تێدا دەکرێ .

بڕگەی دوازدەیەم : - ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴾، گوتیان: ئێمە ڕەوانکراوین بۆ لای کۆمەڵێکی تاوانبار، کە مەبەست پێی گەلی (لووط)ە.

بڕگەی سێزدەیەم : - ﴿ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، جگە لە بنەماڵەو خێزانی لووط، ئێمە تێکڕایان دەرباز دەکەین .

﴿ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ ﴾، خوێنراویشەتەوە: (إِنا لَمُنجُوهُم)، هەردووکیان یەك واتایان هەیەو، لێرەدا ئەمە پێی دەگوترێ: هەڵاواردنێکی دابڕاو، (إستِثناءٌ منْقَطِع)، چونکە هەڵاوێردراو (مستثنى)و لێ هەڵاوێردراو (مستثنى منه) لێك جیان، یانی: گەلەکە جیایە لە بنەماڵەی لووط، گەلەکە دەفەوتێن، بەڵام بنەماڵەی لووط دەرباز دەبن، ئنجا گەلەکە کافرن، بەڵام بنەماڵەی لووط جگە لە ژنەکەی، بڕوادارن، هەر کات (مُستَثنَى) جیا بوو لە (مُستَثنَى مِنهُ)، ئەوە پێی دەگوترێ: (إستِثناء مُنقَطِع)، واتە: هەڵاواردنێکی دابڕاو .

بڕگەی چواردەیەم : - ﴿ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ ﴾، جگە لە ژنەکەی، واتە: هەموو بنەماڵەکەی دەرباز دەکەین، جگە لە ژنەکەی .

ئەمە لێرەدا ئەم (إستِثناء)ە، (إستِثناء)ێکی پەیوەست (مُتَّصِل)ە، هەڵاواردنێکی پەیوەستە، چونکە ژنەکەش بەشێك بووە لە بنەماڵەی لووط، لە ڕووی ڕەچەڵەکەوە، بەڵام لەو ڕووەوە کە بڕیاری فەوتانی بۆ دراوە لەگەڵ گەلەکەی دا، لە لووط ﷺ و خێزانەکەی جیابۆتەوە، کە تاکو ئەو کاتەی سزای خوا، بڕیار دەدرێو، فریشتەکان دێنو، خوا ئەو موعجیزەیە پیشانی (لووط)و پیشانی خێزانەکەشی دەدا، خێزانەکەی هەر بڕوا ناهێنێو، لەسەر

كوفری خۆی بەردەوام دەبێ، بۆیە بڕیاری فەوتانی بۆ دەدرێ لەگەڵ گەلە بێبڕوایەكەیدا .

ئنجا ئەمە شارەزایانی زمانی عەرەبیی دەڵێن: (إِستِثناءٌ مِنْ إِستِثناء)، هەڵاواردنە لە هەڵاواردن، پێشێ خوا بنەماڵەی (لووط)ی هەڵاوارد لە گەلەكەی، دوایی ژنەكەشی هەڵاوارد لە بنەماڵەی لووط، ئەوەش هەڵاواردنە لە هەڵاواردن .

<u>**بڕگەی پازدەیەم :**</u> - فریشتەكان دەڵێن : ﴿ قَدَّرْنَآ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴾، ئەمیش بە دوو جۆر خوێنراوەتەوە :

أ/ (قَدَرنا) .

ب/ (قَدَّرنا)، كە ئەمەش لێرەدا وەك حاڵەتێكی مەجاز بەكارهاتوە، چونكە ئەوەی بڕیارەكەی داوەو ئەندازە گیرییەكەی كردوە، خوایە ﷻ، یان ئەمە فەرمایشتی خوایە ڕاستەوخۆ، نەك قسەی فریشتەكان بێ، واتە: ئێمە بڕیارماندا كە دەبێ ئەو (ئەو ژنە) لە ڕابردووان و فەوتاوان ، یان لە بەجێماوان ، بێ .

<u>**مەسەلەی دووەم :**</u> **چوونی فریشتەكان بۆ ماڵی لووط و ﵇، ئاگاداركردنەوەی لە ئامانجی هاتنیان، پاش مشتومڕی لەگەڵ گەلەكەیدا لەسەر میوانەكانیو ، سەرەنجام فەوتێنرانی گەلی لووط و ، هاوسەرەكەیشی لەگەڵیاندا:**

خوا دەفەرموێ : ﴿ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ
مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا۟ بَلْ جِئْنَـٰكَ بِمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَـٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا
لَصَـٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَـٰرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَٱمْضُوا۟
حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَـٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

وَجَآءَ أَهۡلُ ٱلۡمَدِينَةِ يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيۡفِي فَلَا تَفۡضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ
وَلَا تُخۡزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓاْ أَوَلَمۡ نَنۡهَكَ عَنِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ
﴿٧١﴾ لَعَمۡرُكَ إِنَّهُمۡ لَفِي سَكۡرَتِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُشۡرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا
سَافِلَهَا وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهِمۡ حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّلۡمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا
لَبِسَبِيلٖ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٧٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم حەڤدە (١٧) ئایەتە موبارەکە ،

لە بیست و شەش (٢٦) بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴾، کاتێك نێردراوەکان چوون بۆ لای بنەماڵەی (لووط)، چوون بۆ لای ماڵی لووط، بۆ لای خێزانی لووط، خێزان بە واتای (أُسرَة)، واتە: ئەوانەی کە شوێنی کەوتبوون لە خێزانەکەی، کە دیارە ئەوان مەبەست بوون، لە سەردانەکەیاندا.

بڕگەی دووەم : - ﴿ قَالَ إِنَّكُمۡ قَوۡمٞ مُّنكَرُونَ ﴾، (لووط) گوتی: بێگومان ئێوە کۆمەڵێکن نەناسراون، واتە: ئێمە ناتانناسین، نامۆن بۆ ئێمەو پێتان نائاشناین .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ قَالُواْ بَلۡ جِئۡنَٰكَ بِمَا كَانُواْ فِيهِ يَمۡتَرُونَ ﴾، بێگومان کە (لووط عليه السلام) گوتوویەتی: ئێوە نامۆن، ناتانناسین، نەناسراون، یانی: گومانی خراپتان لێ دەکەین، وەك چۆن (ئیبراهیم عليه السلام)، ترسی ڕێتیشت بەرانبەریان، (لووط)یش هەروا مەترسیی لێیان هەبووە، بۆیەش ئەوان، ئاوا وەڵامیان داوەتەوە : ﴿ قَالُواْ بَلۡ جِئۡنَٰكَ بِمَا كَانُواْ فِيهِ يَمۡتَرُونَ ﴾، گوتیان :

(بەڵێ نەناسراوین، بەڵام نەك جێگای مەترسیی نین‌و، جێی گومانی خراپ پێبران نین)، بەڵكو هاتووین ئەوەمان بۆ هێناوی ، كە گەلەكەت تێیدا لە دوو دڵیی دان، گومانیان تێیدا هەیە، كە بریتییە لەوەی خوا سزایان بدات !

بڕگەی چوارەم : - ﴿ وَأَتَيْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴾، مسۆگەر هەقمان بۆ تۆ هێناوەو، ئێمە لە ڕاستانین، واتە: هەواڵێكمان بۆ هێناوی كە جێی دڵنیاییە، ئەویش ئەوەیە ، خوا سزای ئەو گەلە خراپەی تۆ دەداو، ئێمەش لەوەدا كە هەواڵی پێ بە تۆ دەدەین، ڕاستگۆین‌و، چیت پێ دەڵێین، بەو شێوەیە .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ ﴾، ئنجا تۆ خێزانەكەت بە شەوێ بەرە .

كەواتە: بۆیە بەو جۆرەش دڵنیایان كردۆتەوە: ﴿ وَأَتَيْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴾، چونكە كاریان هەبووە ، بەو هەواڵ پێدان‌و بەو جەختكردنەوەیە، چونكە پێی دەڵێن: تۆ بڕۆ، دەبێ ماڵ‌و حاڵەكەت بەجێبهێڵی، شوێنەكەت‌و شارەكەت بەجێبهێڵی، پەلی ماڵ‌و منداڵەكەت بگری‌و بڕۆی! ئنجا بڕیارێكی ئاوا، پێویستیی بەوەیە كە لووط ﷺ، دەبێ تەواو دڵنیا بێت، ئەگەرنا ئێستا پەلی ماڵ‌و منداڵی بگرێ‌و بڕوات، لەسەر بناغەیەكی پتەوو جێی دڵنیایی نەبێ، هەڵوێستی وا نانوێنرێ و بڕیاری وا نادرێ .

﴿ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ ﴾، یانی: (سِرْ بِهِم لَيلاً)، شەوێ بیانبە، (سَرَى وَأَسرَى: أي سَارَ لَيلاً)، هەردووكیان یانی: بەشەوێ ڕۆیشت .

بڕگەی شەشەم : - ﴿ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ ﴾، بە بەشێك (بە پارچەیەك) لە شەو كە وەك گوتمان: زۆر لە زانایان دەڵێن: سێیەكی كۆتایی شەو بووە .

بڕگەی حەوتەم : - ﴿ وَٱتَّبِعْ أَدْبَٰرَهُمْ ﴾، تۆش بەدوایاندا بڕۆ، واتە: تۆ بیانخە پێشخۆتەوەو لە دوایانەوە بڕۆ، بۆ ئەوەی كەسیان لێ بەجێنەمێنێ .

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ كە لووط ﷺ، ئەگەر هەر كچیشی بووبن، وا پێدەچێ كچەكانی دەبێ شوویان كردبێ‌و منداڵیان بووبن‌و، واپێناچێ كە وەك پەیمانی كۆن دەڵێ: تەنیا دوو كچی بووبن، وا پێدەچێت زیاتری بووبن، یاخود دەبێ كچەكانی شوویان كردبێ‌و نەوەیان بووبن، بەڵام باسی كوڕان نەكراوە، نە لە قورئاندا باسكراوەو، نە لە پەیمانی كۆنیشدا باسكراوە، بەڵام بە تەئكید كە گوتوویەتی: ﴿ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ ﴾، ئەوە كچەكانمن، وا پێدەچێ: سێ كچ، یان زیاتر بووبن، چونكە ئەگەر دووان بوونایە، دەیفەرموو: (هاتانِ آبنَتايَ)، ئەوانە دوو كچەكەمن، بەڵام كە فەرموویەتی: ﴿ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ ﴾، بە كۆ هێناونی، دەبێ كچەكانی: سێ، یان زیاتر، بوو بن .

برگەی هەشتەم : - ﴿ وَلَا يَلۡتَفِتۡ مِنكُمۡ أَحَدٞ ﴾، با هیچ كام لە ئێوە ئاوڕ نەداتەوە بەرەو دوا، (بەرەو دوا) واتە: كە ئێوە دەڕۆن‌و، گەلەكەتان لە پشتەوە دەفەوتێ، ئاوڕیان لێ مەدەنەوە .

هەندێ لە زانایان دەڵێن: بۆیە ئەو ئامۆژگارییەی لووطو بنەماڵەكەی كراوە، چونكە كاتێك ئەو هاڕژن‌و چریكەو دەنگە گەورەیە، لێیداون، دوایی بۆتە بۆمەلەرزەو ئاگر پرژێنێك‌و ، بڵێسەیەكی گەورەو جۆرە تیشكێكی لێ پەیدابووە، ئاگرو بڵێسەو تیشكێك، كە هەر كەسێك ئەو تیشكەی بینیبایە، یان كوێر بووە، یاخود زیانی لێكەوتوە .

ئنجا هەندێك لە زانایان دەڵێن: (وەك لە پەیمانی كۆنیشدا هاتووەو واپێدەچێ پشتیان بەوێ بەستبێ)، ژنەكەی ئاوڕی دایەوە بۆیە فەوتا، واپێدەچێ لەو حاڵەتەدا، ئەو هاڕژن‌و چریكەو ئاگرپرژێنە، تیشكێكی لێ پەیدابووبێ، تیشكێكی زۆر زیانبەخش بووبێ‌و، بووبێتە هۆی فەوتانی مرۆڤ، بۆیە خوا فەرموویەتی: با هیچ كامتان ئاوڕ نەداتەوە، چونكە كاتێك ئینسان دەڕواو زرمەو گرمەیەكی گەورە لە پشتەوەی بێت، ئەگەر زۆر لە خۆی وریا نەبێت، ئاوڕ دەداتەوەو بزانێ: داخۆ چ قەوما؟ بەڵام خوا فەرموویەتی: ئاوڕ مەدەنەوە .

دەشگونجێ مەبەست ئەوە بێ، کە ئاوڕ مەدەنەوە لەو نیشتیمانەو، لەو خەڵکە خراپەو، لەو خاكو ئاوە ، کە خەڵکێکی هێندە خراپی لەسەر دەژی، واتە: دڵتان لە دوای نەبێت، دەگونجێ ئەوەش مانایەکی بێت، هەرچەندە، لە تەفسیرەکاندا نەمبینیوە .

بڕگەی نۆیەم : - ﴿ وَٱمۡضُواْ حَيۡثُ تُؤۡمَرُونَ ﴾، وەك چۆن فەرمانتان پێکراوە، بڕۆن، بڕۆن خۆتان دەرباز بکەن، پەلی ماڵو منداڵت بگرەو بڕۆ .

بڕگەی دەیەم : - ﴿ وَقَضَيۡنَآ إِلَيۡهِ ذَٰلِكَ ٱلۡأَمۡرَ ﴾، ئەو کارەمان پێ ڕاگەیاند .

لێرەدا : {قَضَينا: أي قَدَّرنا، وَضُمِّنَ مَعنَى أَوحَينا فَعُدِّيَ بِ (إلى)، أي وَقضَينا ذَلِكَ الأَمْرَ، فَأَوحَينا إِلَيهِ بِمَا قَضَيناهُ}.

(قَضَينا إِلَيهِ): وشەی (قَضَينا) بە (إِلى)، تەعەددا ناکات، چونکە: (قَضَينا)، واتە: بڕیارمان دا، ئیدی پێویستیی بە حەرفێك ناکات بەرکار (مَفعُول بِهِ)، بخوازێ بەڵام لێرەدا: (قَضَينا)، (ضُمِّنَ مَعنَى أَوحَينا)ی، مانای (أَوحَينا) خراوەتە نێو کە لە زمانی عەرەبییدا بنچینەیەك هەیە : (فعل)ێك ئەگەر بە پیتێك بگوازێتەوە بۆ بەرکار (مَفعُول بِهِ)، کە عادەت نەبێ بەوە بیخوازێ و پێویستیی پێی نەبێ، لەو حاڵەدا : وێڕای مانا ئەسڵییەکەی خۆی، مانایەکی دیکەشی دەخرێتە نێو و پێی دەگوترێ: (تَضمِين)، واتە: خرانە نێو، ئنجا لێرەدا: (قَضَينا)، مانای (أَوحَينا)شی خراوەتە نێو، بەهۆی ئەوەوە کە بە پیتی (إِلى) (مَفعُول بِهِ)ی خواستوە، واتە: ئەو بڕیارەمان بۆداو، پێمانڕاگەیاند : کە بڕیارمان بۆ داوە .

بڕگەی یازدەیەم : - ﴿ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقۡطُوعٞ مُّصۡبِحِينَ ﴾، ئەو بڕیارەمان پێ ڕاگەیاند کە ئا ئەوانە : لە بەرەبەیاندا دوابڕاو دەبن .

الدابر: الآخِر، وَالقَطعُ كِنايَةٌ عَنِ الإِستِئصَال)، (مُصبِحِين: دَاخِلِين فِي الصَّبَاح، وَقت شُرُوقِ الشَّمس)، (دَابِرَ): بە مەعنای کۆتا دێت، (قَطع)یش

﴿مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ﴾، کینایەیە لە بنەبڕ کران، واتە: ئەوانە هی کۆتاییان لەبەین دەچێت، کەواتە: ئەوانی دیکە زووتر لە بەین چوون، (مُّصْبِحِينَ): واتە : لە حاڵێك دا کە دەچنە نێو بەرەبەیانەوە، ئنجا کە لە دوایی دا دەفەرموێ : ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ﴾، واتە: لە کاتی خۆرهەڵاتندا، بێگومان : بەیان (صَباح) درێژە دەکێشێ لە کاتێکەوە کە سپێدە (فَجر) شەبەقی بەرەبەیان دەردەکەوێ، تاکو خۆرهەڵاتن، خۆرکەوتن، هەمووی پێی دەگوترێ : (صَباح) .

بڕگەی دوازدەیەم : - ﴿وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ﴾، خەڵکی شارەکە هاتن زۆر بە دڵخۆشیی‌و شادمانییەوە: کە ئەوە ماڵی لووط ﷺ، کۆمەڵێك گەنجی جوانیان میوانن، بابچین تاوانی نێربازییان لەگەڵدا ئەنجام بدەین!

(یستبشرون: مُطاوِعُ: بَشَّرَهُ، فَاستَبشَر، وَالمُضَارِعُ یُفِیدُ التَجَدُّد)، (يَسْتَبْشِرُونَ): (بَشَّرَهُ، فَاستَبشَرَ)، موژدەی پێدا ئەویش دڵخۆش بوو، کە دەفەرموێ: (يَسْتَبْشِرُونَ): (الفعل المضارع) مانای تازەبوونەوە دەگەیەنێ، یانی: دڵخۆشییان بۆ تازە دەبۆوە، خەیاڵ پلاویان دەکرد .

بڕگەی سێزدەیەم : - ﴿قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ﴾، لووط گوتی: ئەوانە میوانی منن، ئنجا ئایا سێ بوون، چوار بوون، پێنج بوون؟ دیاریی نەکراوە، گوتی: ئەوانە میوانی منن، عەیبدارم مەکەن .

(الفَضحُ وَالفَضِیحَةُ: شُهرَةٌ وحَالَة شَنِیعَةٌ)، (فَضح)و (فَضِیحَة): بریتیە: لە حاڵەتێکی ناشیرین کە ئینسان ئابڕووی پێ بچێ، ئاشکرابێ‌و پێی عەیبدار بێ .

بڕگەی چواردەیەم : - ﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ﴾، پارێز لە خوا بکەن‌و سەر شۆڕم مەکەن، شەرمەزارم مەکەن، وا مەکەن کە لە خۆم تەریق ببمەوەو، شەرمەزاریی بکێشم .

بڕگەی پازدەیەم : - ﴿ قَالُوٓاْ أَوَلَمۡ نَنۡهَكَ عَنِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، گەلەکەی پێیان گوت: (ئەوانەی کە هاتن دەورەی ماڵیاندابوون)، ئەدی ئێمە لێمان قەدەغە نەکردبووی کە خەڵکی میوان بکەی، یاخود بەرگرییان لێ بکەی ؟!

بڕگەی شازدەیەم : - ﴿ قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ ﴾، گوتی: ئا ئەوە کچەکانمن، ئەگەر دەتانەوێ شتێك بکەن، یانی: ئەگەر کچەکانی خۆمم تەسلیم کردوون‌و، تەعەدداتان لێکردوون، ڕێگاتان نادەم دەستدرێژیی بکەنە سەر میوانەکانم .

چونکە جارێ لووط ﷺ، نازانێ کە ئەوانە فریشتەن، تاکو تاقیکرانەوەکەی بگاتە لووتکەو کۆتایی خۆی !

بڕگەی حەڤدەیەم : - ﴿ لَعَمۡرُكَ إِنَّهُمۡ لَفِي سَكۡرَتِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ﴾، خوا سوێند بە تەمەنی پێغەمبەر ﷺ دەخوات، دەفەرموێ: سوێند بە تەمەنی تۆ، ئەوانە لە بێ هۆشییاندا سەراسیمەو سەرگەردان بوون، (لَعَمۡرُكَ : أَي لَعَمرُكَ قَسَمِي)، بە تەمەنی تۆ سوێندی من بێ .

(السَّكرةُ: ذَهابُ العَقْلِ)، (سَكرة): واتە: لاچوونی عەقڵ، بێهۆشیی، سەرخۆشیی .

(العَمَهُ: التَرَدُّدُ وَالتَّحَيُّرُ)، (عَمَه): بریتیە: لە سەراسیمە بوون‌و سەرگەردان بوون .

بڕگەی هەژدەیەم : - ﴿ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُشۡرِقِينَ ﴾، دەمەو خۆرکەوتن : هاڕژن و چریکەکە گرتنی، (ٱلصَّيۡحَةُ : صَعْقَةٌ فِي الهَوَاءِ): دەنگێکی گەورە کە لە هەوا بێ، چریکە، هاڕژن، نەعرەتە، دەنگێکی بێڕەزا، (مُشۡرِقِينَ : دَاخِلِينَ فِي وَقْتِ الشُّرُوق)، واتە: کە دەکەونە کاتی خۆرکەوتن، خۆرهەڵاتن .

بڕگەی نۆزدەیەم : - ﴿ فَجَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا ﴾، لە ئەنجامی ئەو هاڕژن‌و چریکەیەدا، ئێمە شوێنەکەیانمان، ژێرو ژوورکرد .

﴿ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا ﴾، ڕاناوەکەی، (ها) بۆ شارەکە دەچێتەوە، هەرچەندە باسی شارەکە نەکراوە، بەڵام بە سیاق دەزانرێ، واتە: ئەو شوێنەو ئەو شارەی گەلەکەی لووط تێیدا بوون، سەرێیمان کردە خوارێ‌و، سەرەو بنمان کرد، بنیمان هێنا سەرێ، سەرێمان بردە خوارێ، واتە: ژێرەو ژوورمانکردو، هەڵمانگێڕانەوە.

بڕگەی بیستەم : - ﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴾، لە بەردێ کە لە قوڕە، قوڕەو کراوە بە بەرد، سوورکراوەتەوە، بەسەرماندا باراندن .

بڕگەی بیست و یەکەم : - ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴾، بێگومان لەوەدا نیشانە هەن بۆ کەسانێك پەند وەربگرن، یاخود بۆ کەسانێك کە سەرناس بن .

وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : {إِنَّ لله تعالى عِباداً يَعْرِفُونَ النَاسَ بالتوسُّمِ} {أخْرَجَهُ الطَّبراني فِي (الأوسط) رقم: ٢٩٣٥، قَالَ الهَيْثَمِي: إِسْنَادُهُ حَسَنٌ، وَحَسَّنَهُ الألباني فِي (صَحِيحِ الجَامِعِ) رقم: ٢١٦٨}.

واتە: خوا چەند بەندەیەکی هەن، خەڵك بە تەماشاکردن‌و تێفکرین دەناسن، واتە: دیوی پەنهانیان دەبینن .

بڕگەی بیست و دووەم : - ﴿ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴾، ئەو شارە هەڵگێڕدراوەیە، سەرەوبن کراوە، ژێرەوژوور کراوەش، لەسەر شەقامە ڕێیەکە، لەسەر ڕێیەکە کە بەردەوام خەڵك پێیدا دەڕوا .

أَي: المَدِينَةُ المَقْلُوبَةُ المَنكوسَةُ، بِطَرِيقٍ باقٍ ، يُشاهِدُ كَثِيرٌ منكُم آثَارَهَا فِي بِلادِ فِلسطِين ، فِي طَرِيقِ تِجَارَتِكُم إِلى الشام)، واتە: ئەو شارە هەڵگێڕدراوەو سەرەوبن کراوە، لەسەر ڕێیەکە، کە ڕێیەکە ئێستا هەیەو زۆرێکتان شوێنەوارەکەی دەبینن لە وڵاتی فەلەستین، لە کاتێکدا کە بۆ بازرگانیی دەچن بۆ شام، (بەنسبەت خەڵکی حیجازەوە)، بەنسبەت خەڵکی دنیاشەوە: ئێستاکە شوێنەکەی بووە بە دەریاچەی مردوو، {بَحرُ المَيِّت}، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ ﴾

الصافات، واتە: ئێوە دەمەو بەیانیان‌و بە شەوگار بەلایاندا، (بەلای شوێنەواری ئەو گەلە فەوتێنراوەی (لووط)دا}، ڕەت دەبن، ئایا نافامن؟

کە دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴾، (مقیم) لە ئەسڵدا بریتیە لە کەسێ: کە لە شوێنێك نیشتەجێیەو، لێی لاناچێ، بەڵام لێرە خوازراوەتەوە بۆ ئەو ڕێیەی کە شوێنەوارە ماوەکان لەو جێیەدان، چوێنراوە بە کەسێکی نیشتەجێوە .

سیفەتە بۆ (سبیل) یانی: شوێنەوارەکان دەکەونە سەر ڕێیەك کە بەردەوامە، وەك چۆن کەسێك لە شوێنێك نیشتەجێیەو لێی لاناچێ، ئەو ڕێیەش ئاوا بەردەوامەو قەڵەباڵغە، شەقامە ڕێیە .

<u>**بڕگەی بیست و سێیەم :**</u> - ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴾، بێگومان لەوەدا، واتە: لە کۆی بەسەرهاتی گەلی لووط و خراپەکارییان و، ئاگادارکرانەوەیان لە لایەن (لووط)ەوە عليه السلام و گوێ پێنەدانیان‌و، بەردەوامبوونیان لەسەر خراپەکارییان، پاشان سزا بەسەردا سەپێنرانیان، بەو شێوەیە کە باسمانکرد، کە بریتی بوو لە هەڵگێڕانەوەو سەرەوبنکردنی شارەکەیان، لە ئا ئەوەدا، نیشانە هەیە بۆ بڕواداران، واتە: کۆی بەسەرهاتەکە بە شوێنەوارەکانی گەلی (لووط)یشەوە، نیشانەیەو بەڵگەیەکی گەورەیە بۆ بڕواداران .

(الخَطِيبُ الإسكافِي) لە کتێبەکەی خۆی (دُرَّةُ التَّنزِيلِ وَغُرَّةُ التأوِيل)[1]دا، دەڵێ: پێشێ خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴾، دوایی دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴾، هۆکارەکەی ئەوەیە کە لە کۆی بەسەرهاتی گەلی (لووط)دا، ئەو هەموو ڕووداوانە کە هاتوونە پێش، چەندان نیشانە هەن، بۆ کەسانێك کە تێبفکرن‌و وردبنەوەو، دیوی پەنهانی شتەکان ببینن‌و، خاوەنی فیڕاسەت بن، بەڵام لە شوێنەواری گەلی (لووط)دا، لەو شارە هەڵگێڕراوەیەدا، نیشانەیەکی گەورە هەیە بۆ بڕواداران، ئەوەی پێشێ لەبەرئەوەی

---

١) ص ١٨٠.

کۆمەڵێ شتن ، هەرکامێکیان نیشانەیەکە، بۆ کەسانی بڕواداری خاوەن فیراسەتو وردبینیی، بەڵام ئەمەیان شوێنەوارەکە خۆی، یەك نیشانەیە بۆ بڕواداران .

بڕگەی بیست و چوارەم : - ﴿ وَإِن كَانَ أَصْحَٰبُ ٱلْأَيْكَةِ لَظَٰلِمِينَ ﴾، بێگومان هاوەڵانی درەختەکەش لە ستەمکاران بوون .

وشەی: (أَيكة: الغَيضَةُ مِنَ الأَشجَارِ المُلتَفِّ بَعضُها بِبَعضٍ وَاسمُ الجمعِ أَيْكٌ) .

(أَيْكة)، بە باغێك، بە کۆمەڵە دارودرەختێك دەگوترێ: کە هەندێکی لە هەندێکی هاڵاوە، ناوی کۆی بریتیە: لە (أَيك)، بە یەکێکیان دەگوترێ: (أَيكة)، بێگومان مەبەست لە هاوەڵانی درەختەکە، گەلی مەدیەنن، کە شوعەیب ، وەك پێغەمبەر بۆیان ڕەوانە کرا، خوا دەفەرموێ: ئەوانیش بێگومان لە ستەمکاران بوون .

بڕگەی بیست و پێنجەم : - ﴿ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ ﴾، ئێمەش تۆڵەمان لێستاندن .

(الإِنتِقَام: العُقُوبة لِأَجلِ ذَنبٍ)، (إِنتِقَام) بریتیە: لە سزادانێك بەهۆی گوناهو تاوانێکەوە .

ئێمە لە تەفسیری سووڕەتی (هود)دا، بە درێژیی باسی گەلی (شوعەیب)مان کرد، بۆیە لێرەش خوای پەروەردگار هەر بە ئاماژە فەرموویەتیەوە، چونکە لەوێ بە تەفصیلێ هێناویەتی، ئێمەش لەوێ بە تەفصیلێ باسمان کرد، لێرەش لە قەدەر ئاماژەکەی خوای کارزان، هەروا چەند وشەیەکی لەبارەوە دەڵێین .

بڕگەی بیست و شەشەم : - ﴿ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾، هەردووکیان لەسەر ڕێیەکی ڕوونن .

(الإِمَامُ: الطَّرِيقُ الوَاضِح لِأَنَّهُ يأْتَمُّ بِهِ السَّائِرُ، أَي: يَعْرِفُ أَنَّهُ يُوصِلُ)، واتە: (إِمام) ڕێیەکی ڕوونە، چونکە بابای پێڕۆ کە بەسەری دادەڕوا، بەدوای دەکەوێو دەزانێ کە دەیگەیەنێتە ئامانج .

کە دەفەرموێ: (وَإِنَّهُمَا)، ئایا ئەو ڕاناوی دووانە، بۆ چیو چی دەچێتەوە؟ دەڵێین: بۆ شوێنەواری گەلی لووط، کە پێشتر باسکراو، بۆ شوینەواری گەلی مەدیەن، خاوەنانی باخەکە، یان خاوەنانی درەختەکە، دەفەرموێ: هەردووکیان لەسەر ڕێیەکی ڕوونو ئاشکران، کە ئەو ڕێیە هەم ڕێگای بازرگانیی‌و هاتوچۆی گەلی عەرەب بووە، کە لە حیجازەوە هاتوون بۆ شام، یان بۆ عێراق، هەم بۆ خەڵکی دیکەش بەگشتی .

ئێستاش گەلی لووط، شوێنەکەیان بۆتە دەریاچەو، گەلی مەدیەنیش لە ئوردونن، هەر بەسەر یەکەوەن، ئێستاش هەر ڕێو بانی خەڵکێکی زۆریان بەسەرەوەیە .

کەواتە: (وَإِنَّهُمَا)، واتە: ئاوەدانییەکانی گەلی لووط و، ئاوەدانیی‌و شاری گەلی مەدیەن، هەڵبەتە دەشگونجێ کە دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾، مەبەست پێی: هاوەڵانی باخەکەو ، گەلی مەدیەن بێ، لەسەر ئەو تەفسیرەی کە شوعەیب ﷺ، تاکە پێغەمبەرێکە ، بۆ دوو گەلان نێردراوە، هەم بۆ گەلی مەدیەنو هەم بۆ ﴿أَصْحَٰبُ ٱلْأَيْكَةِ ﴾، بەڵام ئێمە لە تەفسیرماندا بۆ سوورەتی (هود)، ئەو ڕایەمان پەسند کرد، کە مەبەست لە مەدیەنو ﴿أَصْحَٰبُ ٱلْأَيْكَةِ ﴾، هەر یەك گەلە، کە (شوعەیب)یان بۆ نێردراوە صەڵاتو سەلامی خوای لەسەر بێت، واش پێدەچێ ئەوانە هەم شوێنی نیشتەجێبوونیان هەبووبێ، (شوێنی زستانە) کە شارەکەیان بووە، هەم شوێنی هاوینەو هاوینە هەواریشیان هەبووبێ، کە باخەکەیان بووە، یاخود لە یەك کاتدا ، هەم ئەو شارەشیان هەبووەو ، هەم لە دەوری شارەکەش، باخو بێستانو گوڵو گوڵزارێکیشیان هەبووە، بۆیە خوای پەروەردگار جارێك بە گەلی مەدیەنو، جارێکیش بە : ﴿أَصْحَٰبُ ٱلْأَيْكَةِ ﴾، خاوەنانی درەختەکە، ناوی بردوون .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە پێنج (٥) ئایەت پێکدێت، ئایەتەکانی: (٨٠ – ٨٤)، لەو پێنج ئایەتەدا خوا ﷻ بەسەرهاتی گەلی سەموود کە صالح ﷺ پێغەمبەریان بووە، دەگێڕێتەوە ، کە لێرە لەم سوورەتی (الحِجر)دا، بە: ﴿أَصۡحَٰبُ ٱلۡحِجۡرِ﴾، ناویان هاتووە ، ئەم سوورەتە تەنیا شوێنێکە کە گەلی سەموود بە ناوی : ﴿أَصۡحَٰبُ ٱلۡحِجۡرِ﴾، ناوزەد کراون، هەر بۆیەش ئێمە ئەوەمان هەڵبژارد کە لێرە، لە تەفسیری ئەم سوورەتەدا، بەسەرهاتی گەلی سەموود: ﴿أَصۡحَٰبُ ٱلۡحِجۡرِ﴾، خاوەنانی (الحجر)، بتوێژینەوەو ، لێکۆڵینەوەی تێرو تەسەلی لەبارەوە بکەین، دوای لێکدانەوەی مانای ئایەتەکان .

﴿ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَءَاتَيْنَٰهُمْ ءَايَٰتِنَا فَكَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ
﴿٨١﴾ وَكَانُوا۟ يَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾
فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بێگومان خاوەنانی حیجریش پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانان ﴿٨٠﴾ نیشانەکانی خۆمانمان پێیاندا، کەچی پشتیان تێیانکرد، (پشتگوێیان خستن) ﴿٨١﴾ (عادەتیشیان وابوو) خانوویان لە چیایاندا دەتاشین، لە حاڵێکدا کە هێمنو بێ ترسو بیم بوون ﴿٨٢﴾ (بەڵام بەهۆی لادانو تاوانەکانیانەوە)، لە بەرەبەیاندا هاڕژنو چریکەیەکی گەورە گرتنی ﴿٨٣﴾ ئیدی ئەوەی کردبوویان لە خانوو کۆشکی مەحکەم، هیچ دادی نەدانو نەیپاراستن (لە بەڵای خوای دادگەر) ﴿٨٤﴾ } .

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ) : (أَصْحَاب)، كۆی (صَاحِب)ە، كە بە مانای هاوەڵ دێو، بە مانای خاوەنیش دێ، (ٱلْحِجْرِ): لە زماندا: (المكانُ المَحجُورُ أَي: المَمْنُوعُ)، (حِجْر): ئەو شوێنەی كە قەدەغە كراوە، شوێنێك كە پاوانكراوە، بەڵام وەك زاراوەیەكی باو دەڵێ: (الحِجْر: مكان بَينَ المَدِينَةِ وَالشام)، شوێنێكە دەكەوێتە نێوان شامو مەدینەوە، كە كاتی خۆی گەلی سەموود لەوێ نیشتەجێ بوون .

(يَنْحِتُونَ): واتە: دادەتاشن، (النَّحْتُ: بَرِيُ الحَجَرِ، أَوِ العُودِ فِي وَسَطِهِ، أَوِ مِنْ جَوَانِبِهِ)، (نحت) ئەوەیە كە بەرد، یاخود تەختەدارێك، دابتاشرێ، لە نێوەڕاستیەوە، یاخود لەملاولایەوە، بە تەشوێ دەتاشرێ، یاخود ئەگەر بەرد بێ، پێی دەگوترێ : نەقاری .

(ءَامِنِينَ): (الأَمْنُ: طُمَأنِيْنَةُ النَّفسِ، وَزَوَالُ الخوفِ)، (أَمْن): بریتیە لەوە كە نەفس ئارامگرتوو بێو، ترس و بیمی نەبێ، واتە: زۆر بە هێمنییو ئارامیی لەو شوێنەی خۆیاندا نیشتەجێ بوون .

(ٱلصَّيْحَةُ): (رَفْعُ الصَّوتِ)، (صيحة) بریتیە: لە چریكە، نەعرەتە، دەنگێكی زۆر بەرز، هارەیەكی گەورە ، هاڕژن .

(مُصْبِحِينَ): (دَاخِلِينَ فِي الصَّبَاحِ)، لە كاتێكدا كە دەكەوتنە نێو بەرەبەیانەوە، واتە: لە بەرەو بەیاندا، ئەو هاڕژن و چریكەیە گرتنی .

(فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ): (يَعنِي: مَا دَفَعَ عَنْهُمْ كَسْبُهُم)، واتە: ئەوەی كە كردبوویان لە خانوو بەرەو كۆشك، یاخود لە سەروەت و سامان كە وەسەریەكیان نابوو، هیچ سوودی پێنەگەیاندن، هیچ بەڵای خوای لێ دوور نەخستنەوە .

مـانـای گـشـتـی ئـایـەتـەکـان

ئێمـه بـه خێرایی بـەسـەر مانـای گشـتی ئـەم پێنج (٥) ئـایـەتـە موبـارەکـەدا ڕەت دەبیـن، چونکـه وەك پێشـتـر گـوتمـان: دواتـر لێکۆڵینـەوەیـەك لـه بـارەی صالحو گەلەکەی (سـەموود)ەوە، دەکـەیـن، بۆیـه ئێسـتـا بـه خێرایی بەسـەریدا ڕەت دەبیـن، خـوا ﷻ وەك بـادانەوە سـەر ئـەو بـەسـەرهاتـانەی کـه پێشتـر باسـکران، ئـەمیش بـادەداتـەوە سـەر ئـەوان، دەیگـێـڕێتـەوە بۆ سـەر ئـەوان، دەفـەرمـوێ :

﴿ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، بـه دڵنیـایـی هـاوەڵانـی حیجـر، یـان خاوەنانی حیجریش پێغـەمبـەرانیان بە درۆ دانـان، هـەڵبـەتـه ئەوان یـەك پێغـەمبـەریان بـه درۆ دانـاوە، کـه صالح بووە، صـەڵاتو سـەلامی خـوای لـەسـەر بێت، بـەڵام بۆیـه خـوا هـەم لێره، هـەم لـه چەند شوێنی دیکـەدا، دەفەرمـوێ: فلان گـەلـه پێغـەمبـەرانیان بـه درۆ دانـان، چونکـه پێغـەمبـەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلام)، پەیامـەکـەیان یـەکـه، لـه هێڵـه گشـتییـەکانیدا ، یـەکـه، لـه نێوەڕۆکی دا یـەکـه، بۆیـه هـەر کـەسێك یـەك لـه پێغـەمبـەرانی خـوا بـه درۆ دابنـێ، وەك هـەموویـانی بـه درۆ دانـابـێ، وایـە، چونکـه پێغـەمبـەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلام)، هەموویان پشتگـیریی یـەکدییان کـردووەو، هـەر کـامێکیان ئەوەی پێشی خۆی بە ڕاست زانیوەو، ئـەوەی دوای خۆیشی موژدە پێداوە .

﴿ وَءَاتَيْنَٰهُمْ ءَايَٰتِنَا فَكَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴾، نیشانەکـــانی خۆمانمـــان پێدابـــوون، بـەڵام پشـتیـان تێکـردن .

نیشانەکانی خۆمان : (آیاتـنا) دەگونجێ مەبەست ئەو وشە موبارەکانـە بن کـە خـوا لە ڕێی وەحییەوە بۆ پێغەمبەر دەیـانـنێرێ، واتە: بـەرنـامەی خۆمانمان پێدابـوون .

دەشگونجێ مەبـەسـت ئـەو موعجیـزەو بـەڵگـانەبن، کـه صالح صـەڵاتو سـەلامی خـوای لـەسـەر بێت، بۆ گـەلـەکـەی بـردوونـی بۆ ئیسپاتی پێغەمبـەرایـەتیی خـۆی، کـه حوشـتـرەکەی بـووە بـه پلـەی یەکـەم و، شـێوەو هەڵسوکەوتی خـۆی بووەو، ئـەو پەیامە

هەقە بووە ، کە عەقڵو دڵی دواندوونو ، ڕاستییەکانی بوونیان دەخاتە بەرچاوو، ڕێنماییان دەکات بۆ حەلاڵو حەرام، بۆ چاکەو خراپە، هەروەها بۆ ڕەوشتو بەها بەرزەکان کە خۆیانیان پێ برازێننەوەو، خووخدە خراپەکان ، کە خۆیانیان لێ بژار بکەن، ئەوانە هەموویان نیشانەو بەڵگەن لەسەر ڕاستیی هەر کام لە پێغەمبەران صەلاتو سەلامی خوایان لەسەر بێت، کە هەموویان بەو شێوەیە بوون .

﴿ وَكَانُواْ يَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴾، عادەتیان وابوو کە زۆر بێ ترسو بیمانە ، لە شاخو چیایان خانوویان دادەتاشین .

کە شوێنەوارەکانیان ئێستاش ماون .

﴿ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴾، هاڕژن و چریکەیەکی گەورە، هاڕەو دەنگێکی گەورە گرتنی لە بەرەو بەیاندا، واتە: لە بەرەو بەیاندا ، ئەو بەڵایەیان بەسەر هات، دوای ئەوەی کە صالح ﷺ، زۆر خۆی لەگەڵ ماندووکردنو ئاگاداری کردنەوە، وەك لە بەسەرهاتەکەیدا باس دەکەین، بەڵام لاملییان کردو بە گوێیان نەکرد، بۆیە سەرەنجام شایستەی ئەوە بوون کە خوا سزایان بدات: گەسکێکیان لێبدرێو سەر زەوییان لێ پاك بکرێتەوە .

﴿ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَكْسِبُونَ ﴾، ئەوەی کە وەدەستیان دەهێنا، هیچ سوودی پێ نەگەیاندن، ئەمە ئەگەر (ما) لابەر (نافیة) بێ: ﴿ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم ﴾، سوودی پێنەگەیاندن ئەوەی کە بەدەستیان دەهێنا، لە خانووبەرەو سەروەتو سامان، لە کارو کەسابەت .

دەشگونجێ (ما)، پرسیارکەر (إستفهامیة) بێت، یانی : ﴿ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَكْسِبُونَ ﴾، ئایا ئەوەی وەدەستیان دەهێنا ، چ سوودێکی پێگەیاندن؟! بێگومان هیچ سوودی پێنەگەیاندن، بەڵای خوایان بۆ هاتو لەگەڵ زەویدا تەخت بوونو، شوێنەوارەکانیشیان بۆ دەرسو پەند لێ وەرگرتنی خەڵکی ماونەوە، لەو شوێنەی کە پێی دەگوترێ : (الحجر) .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : گەلی حیجر سەرجەم پێغەمبەرانیان بە درۆ دانان :

خوا فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، بە دڵنیاییەوە هاوەڵانی حیجر، یان خاوەنانی حیجر پێغەمبەرانیان بە درۆ دانان و پێیان بێبڕوا بوون .

وشەی : ﴿ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ﴾، ئێرە تاکە شوێنە کە لە قورئاندا کە گەلی سەموود بە ﴿ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ﴾، ناویان هاتبێ، (حیجر)یش وەك شارەزایانی جوگرافیاو مێژوو دەڵێن، بۆ وێنە: خاوەنی (التَّحرير وَالتَّنوير)، دەڵێ :

الحِجرُ: هَوَ الـمَعْرُوفُ بِوَادِي القُرَى، وَهُوَ بَيْنَ الـمَدِينَةِ وَالشام ، وَهُوَ الـمَعرُو اليَومَ بِاسمِ مَدَائِنِ صالِح عَلَى الطَّرِيقِ مِن خَيبر إِلى تَبُوك)[1]، واتە: (حیجر): ئەو شوێنەیە کە بە (وَادِي القُرَى)، ناسراوە، کە شوێنێکە لە نێوان مەدینەی پێغەمبەری خوا ﷺ و دەڤەری شام داو، ئێستا لەم ڕۆژگارەدا بە (مَدائِن صالِح)، ناسراوە، لەسەر ڕێی خەیبەرە بەرەو تەبووك، تەبووك لە ئوردونەو، خەیبەریش یەکێکە لە شارەکانی نیوە دوورگەی عەرەبیی .

لێرەدا پرسیارێك دەکرێ: گەلی سەموود ﴿ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ﴾، تەنیا (صالح)یان بە درۆ داناوە، ئایا بۆچی خوا ﷻ دەفەرموێ: پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانا ؟!

وەك پێشتریش ئاماژەمان پێدا، ئەوە لە سوورەتی (الشعراء)یشدا، چەند جارێك دووبارە بۆتەوە، بۆ وێنە: ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ ﴾.

١) ج ١٤، ص ٧٣.

﴿ كَذَّبَتْ عَادٌ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ ﴾الشعراء .

﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ ﴾ الشعراء.

﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ ﴾الشعراء.

﴿ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ لْـَٔيْكَةِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ ﴾الشعراء.

هۆیەکەشی ئەوەیە کە پەیامی پێغەمبەران یەکێکەو، پێغەمبەران هەموویان یەکدییان بەڕاست زانیوەو، هەموویان پشتگیری یەکدی بوون، پەیامەکەیان لە نێوەڕۆکداو لە هێڵە گشتییەکانیدا یەك بووە، کەواتە: هەر کەسێك یەکێ لە پێغەمبەران بە درۆ دابنێ، مانای وایە هەموویانی بە درۆ داناوەو، بەرانبەر بە هەموویان بێبڕوا بووە .

مەسەلەی دووەم : گەلی سەموود نیشانەکانی خوایان پشتگوێ خستن :

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَءَاتَيْنَٰهُمْ ءَايَٰتِنَا فَكَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴾، نیشانەکانی خۆمانمان پێدان، بەڵام ئەوان پشتیان تێکردن .

لێرەش دیسان پرسیارێك دەکرێ: ئەگەر صالح ﷺ موعجیزەکەی بریتی بووبێ لە حوشترەکە، ئەو حوشترەی کە خوا بە تایبەت خوڵقاندی، حوشترەکە یەك ئایەت بوو، یەك نیشانە بوو، بۆچی خوا دەفەرموێ :

﴿ وَءَاتَيْنَٰهُمْ ءَايَٰتِنَا ﴾؟! نیشانەکانی خۆمانمان پێدان ؟

ئەمە چوار وەڵامی هەن :

وەڵامی یەکەم : حوشترەکە بۆخۆی چەندان نیشانەی گرتوونە خۆی :

١ـ حوشترێك لە چیایەك بێتە دەرێ .

٢ـ ئنجا بەچکەیەکی لەگەڵدابێ .

٣ـ ئنجا ئەو حوشترە هێندە گەورە بێ، خەڵکی شارەکە هەموویان بتوانن شیرەکەی لێ بدۆشن .

٤ـ پاشان ئاوی کانییەکە ، ڕۆژێك بە تایبەت بۆوی تەرخان بێو، لێی بخواتەوە !

مانای وایە چەندان نیشانەی گرتوونە خۆی، ئەوە وەڵامێك .

<u>وەڵامی دووەم :</u> ئەوەیە کە صالح عليه السلام جگە لە حوشترەکە، کە موعجیزەی تایبەتیی‌و گەورەی بووە، موعجیزەی دیکەشی هەبوون، بەڵام خوا باسی نەکردوون.

<u>وەڵامی سێیەم :</u> دەگونجێ مەبەست لە (آیات) لێرەدا وشەکانی خوای پەروەردگاربن‌و، مەبەست بەرنامەی خوا بێت، کە لە ڕستەکان پێکدێن، واتە: (آیات) لێرەدا مەبەست موعجیزەکان نەبێ، بەڵکو مەبەست ئەو وشە موبارەکانە بن، کە خوا دەیاننێرێ بۆ پێغەمبەران، وەك وەحیی، کە بەرنامەی خوای پەروەردگاریان تێدا بەرجەستەیە، ئەوانیش زیاتر لە ئایەتێك بوون .

<u>وەڵامی چوارەم :</u> دەگونجێ وەڵامێکی دیکەش بدرێتەوە، ئەویش ئەوەیە کە بێگومان صالح عليه السلام :

١ـ حوشترەکەی نیشانەیەك بووە .

٢ـ بۆ خۆی نیشانەیەك بووە .

٣ـ بەرنامەکەی نیشانەیەك بووە .

٤ـ ئەوە کە صالح عليه السلام خوا پاراستوویەتی، چونکە کافرە زلە زلەکانی گەلەکەی زۆر دژی بوون، ئەوەش نیشانەیەك بووە، هەروەها چەندان شتی دیکەش لە (صالح)و لە پەیامەکەی‌و لە شێوەی ژیان‌و هەڵسوکەتی دا هەبوون، هەموویان بەڵگە بوون لەسەر ئەوەی کە صالح پێغەمبەری خوایە عليه السلام‌و، نیشانەو بەڵگە بوون لەسەر ڕاستیێتیی صالح، بۆیە خوا دەفەرموێ : ﴿ وَءَاتَيْنَـٰهُمْ ءَايَـٰتِنَا ﴾ .

مەسەلەی سێیەم : گەلی سەموود لە چیایان، خانووبەرەیان دادەتاشین، تاکو تێیاندا بێ ترس و هێمن بن :

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَكَانُواْ يَنۡحِتُونَ مِنَ ٱلۡجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴾، (گەلی ثموو) عادەتیان وابوو لە چیایان خانووبەرەیان دادەتاشین، زۆر دڵنیایانە، یاخود بۆ ئەوەی تیایاندا هێمن و بێ ترس و بیم بن لە دوژمنانو، زەفەریان پێ نەبەن .

دەگوترێ : (نَحَتَ شَيئاً: قَشَرَهُ وَبراهُ، نَحَتَهُ السَّفَرُ أنضاهُ وَأرَقَّهُ، وَنُحِتَ فُلانٌ عَلَى الكَرمِ: طُبِعَ عَلَيهِ، وَنَحَتَ الجَبَلَ: قَطَعَ مِنهُ، وَالمِنحاةُ: مَا يُنحَتُ بِهِ، كَالقَدُومِ، وَالجَمعُ مَناحِت) .

ئەمە لە فەرهەنگەکانی زماندا هاتوە .

(نَحَتَ شَيئاً): واتە: سپی کردو تویکڵی لێکردەوە، یاخود دایتاشی، دەگوترێ: نَحَتَهُ السَّفَرُ) واتە: کەسێ کە دەچێتە سەفەرێ، زۆر لە سەفەر دەبێو، دوایی باریك دەبێتەوەو لاواز دەبێ، هەروەها دەگوترێ: (نُحِتَ فُلانٌ عَلَى الكَرمِ، أي: طُبِعَ عَلَيهِ)، واتە: فلان کەس لەسەر سەخاوەت داتاشراوە، واتە: پەیکەری سەخاوەت و کەرەمە، (وَنَحَتَ الجَبَلَ)، واتە: لە چیایەکەی بڕی، (مِنحَاة)یش، ئەوەیە کە وەك تەشوێ، چۆن داری پێ دەتاشرێ (مِنحَاة)یش، شتێکە شتی پێ دەتاشرێ، کە بە (مَناحِيت) کۆدەبێتەوە .

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی : لە دەمەوبەیاندا هاڕژن چریکەیەکی گەورە گەلی حیجری گرت و، فەوتان و خانووبەردینەکانیان چەپاڵەیان نەدان :

خوا دەفەرموێ :

١/ ﴿ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُصۡبِحِينَ ﴾: هاڕژن و چریکەو دەنگێکی گەورە بەرەو بەیان گرتنی .

٢/ ﴿ فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴾، ئەوەی کە وەدەستیان دەهێنا، هیچ سوودی پێ نەگەیاندن، یاخود: ئایا چ سوودێکی پێ گەیاندن، ئەوەی کە بەدەستیان دەهێنا؟ بێگومان هیچ، چونکە کە بەڵای خوا هات ﷻ بێگومان شوێنی خۆ تێگرتنو خۆ تێدا پەنادان، لە بەڵای خوا نیە .

بەسەرهاتی صالح (علیه السلام) وگەلەکەی

بەڕێزان !

ئێمە لە شەش بڕگەدا بەسەرهاتی گەلی سەموود، کە صالح ﷺ پێغەمبەریان بووو، بە (أصحاب الحجر)یش ناسراون، دەتوێژینەوە .

بڕگەی یەکەم : ژمارەی ناوهێنرانی صالح لە قورئانێدا .

بڕگەی دووەم : پانتایی تەرخانکراو بۆ بەسەرهاتی صالح و گەلەکەی (سەموود) لە قورئاندا .

بڕگەی سێیەم : ڕەچەڵەکی صالح و گەلەکەی (سەموود) .

بڕگەی چوارەم : کورتەی ژیانی صالح لەگەڵ گەلەکەیدا .

بڕگەی پێنجەم : موعجیزەی صالح بۆ گەلەکەی .

بڕگەی شەشەم : هۆکارو چۆنیەتی فەوتانی گەلی سەموود .

بڕگەی حەوتەم : دوو فەرموودەی پێغەمبەری خوا لە بارەی شوێنەواری گەلی ثەموودەوە .

بڕگەی یەکەم : ژمارەی ناوهێنرانی صالح لە قورئاندا :

پێغەمبەر صالح ﷺ سەرجەم نۆ (٩) جاران ناوی لە قورئاندا هاتوە :

١/ لە سووڕەتی (الأعراف)دا لە ئایەتەكانی: (٧٣و ٧٥و ٧٧)دا، سێ جار .

٢/ لە سووڕەتی (هود)دا لە ئایەتەكانی: (٦١و ٦٢و ٦٦و ٨٩)دا، چوار جار .

٣/ لە سووڕەتی (الشعراء)دا، لە ئایەتی (١٤٢)دا، یەك جار .

٤/ لە سووڕەتی (النَّمْل)دا، لە ئایەتی (٤٥)دا، یەك جار .

كۆی گشتیو هەمووی دەكاتە نۆ (٩) جار .

بڕگەی دووەم: پانتایی تەرخانكراو بۆ بەسەرهاتی (صالیح)و گەلەكەی ثەموود، لە قورئاندا :

١/ لە سووڕەتی (الأعراف)دا، ئایەتەكانی: (٧٣ – ٧٩)ی گرتۆتەوە، كە حەوت (٧) ئایەتن .

٢/ لە سووڕەتی (هود)دا، ئایەتەكانی: (٦١ – ٦٨) بۆ بەسەرهاتی صالحو گەلەكەی تەرخانكراون، واتە: هەشت (٨) ئایەت.

٣/ لە سووڕەتی (الحِجر)دا، ئایەتەكانی: (٨٠ – ٨٤)، واتە: پێنج (٥) ئایەت .

٤/ لە سووڕەتی (الشُعَراء)دا، ئایەتەكانی: (١٤١ – ١٥٩) واتە: نۆزدە (١٩) ئایەتی بۆ تەرخانكراون .

٥ / لە سووڕەتی (النمل)دا، ئایەتەكانی: (٤٥ – ٥٣) واتە: نۆ (٩) ئایەتی بۆ تەرخانكراون .

٦/ لە سووڕەتی (فُصِّلَت)دا، ئایەتەكانی: (١٧ و ١٨) واتە: دوو ئایەتی بۆ تەرخانكراون .

٧/ لە سوورِەتی (الذَّاريات)دا، ئایەتەكانی: (٤٣ و ٤٤ و ٤٥) واتە: سێ ئایەتی بۆ تەرخانكراون .

٨/ لە سوورِەتی (النَّجم)دا، هەردوو ئایەتی: (٥٠ و ٥١) واتە: دوو ئایەتی بۆ تەرخانكراون .

٩/ لە سوورِەتی (القَمَر)دا، ئایەتەكانی: (٢٣ – ٣٢) واتە: دە (١٠) ئایەتی بۆ تەرخانكراون .

١٠/ لە سوورِەتی (الحاقَّة)دا، ئایەتەكانی : (٤ و٥) واتە: دوو ئایەتی بۆ تەرخانكراون .

١١/ سوورِەتی (الشَّمس)دا، ئایەتەكانی: (١١ – ١٥)، واتە: پێنج (٥) ئایەتی بۆ تەرخانكراون .

كۆی ئایەتەكانی كە لە قورئانی بەرزو بەپێزدا، بۆ گێڕانەوەی بەسەرهاتی صالح ﷺ و گەلەكەی سەموود تەرخانكراون: حەفتاو سێ (٧٣) ئایەتن .

برگەی سێیەم : ڕەچەڵەكی صاڵح و گەلەكەی ثەموود :

(إبنُ كثير) لە (قِصَصُ الأنْبياء)ی خۆیدا[1]، هەروەها لە تەفسیرەكەی خۆشیدا، كورتەكەی: (المِصباحُ المُنير في تَهذيب تفسيرِ إبن كَثير)[2]، بەم شێوەیە ڕەچەڵەكی گەلی سەموودو صاڵحی پێغەمبەریشیان دەخاتە ڕوو، دەڵێ :

ثَمُود: وَهُم قَبِيلَة مَشهُورَةٌ، يُقَالُ لَهُم: ثَمُود باسمِ جَدِّهِم: ثَمُودُ أَخِ جَدِيس وَهُمَا ابْنا حَاثِر بنِ إِرَم بن سَام بنِ نُوح، وَكَانُو عَرَباً مِنَ العَارِبة، قَبلَ إِبراهيمِ الخَلِيل عَلَيهِ السَّلام، يَسكُنُونَ الحِجرَ الَّذِي بَينَ الحِجَازِ وَ تَبُوك، وَصالِحُ بنُ عُبَيد بنُ مَاسِح بنُ عُبَيد بنِ حَادِر بنِ ثَمُود بنِ حَاثِر بنِ إِرَم بنِ نُوح).

١) ص١٠٧.

٢) ص٤٨٥.

واتە: سەموود هۆزێکی ناسراون، پێیان گوتراوە سەموود، بە ناوی باپیرەیان، سەموود کە برای جەدیس بووە، ئەوانیش (واتە: سەموودو جەدیس)، هەردووکیان کوڕی حاثیر بوون، ئەویش کوڕی ئیرەم، ئەویش کوڕی سام، ئەویش کوڕی نووح بووە، (صەلاتو سەلامی خوا لەسەر نووح)، ئەوانە هۆزێکی عەرەب بوون لە عەرەبی عاریبە، واتە: (لەو عەرەبانەی کە لە ئەسڵدا عەرەب بوون)، پێش ئیبراهیمی خەلیل ﷺ لە حیجردا نیشتەجێ بوون، ئەو شوێنەی دەکەوێتە نێوان حیجازو تەبووکەوە .

ئەوە بە نسبەت گەلی سەموودو ڕەچەڵەکیانەوە .

بە نسبەت (صالح)ەوە، دیسان (إبنُ كثير) دەڵێ: صالح کوڕی عوبەیدە، ئەویش کوڕی ماسیحە، ئەویش کوڕی عوبەیدە، ئەویش کوڕی حادیرە، ئەویش کوڕی سەموودە، ئەویش کوڕی حاثیرە، ئەویش کوڕی ئیرەمە، ئەویش کوڕی (نووح)ە .

منیش دەڵێم: بێگومان هیچ شتێکی جێی دڵنیایی لەوبارەوە نیە، بەڵام دیارە مێژوونووسان کە هێناویانە، یان لە شوێنەوارە مێژووییەکان کە ماونەوە، یاخود لە قسەی دەماودەم کە گێڕدراونەوە، یاخود لە کتێبەکانی خاوەن کتێبان، بە تایبەتی جوولەکەو نەصرانییەکان، سوودیان بینیوە، بۆیە جێی لێ دڵنیا بوونو پشت پێبەستن نیە، بەڵام وەك بەرچاوڕوونییەك دەگونجێ سوودیان لێ ببینین، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: {وَحَدِّثُوا عَن بَنِي إِسرَائِيلَ وَلا حَرَج}، {أَخْرَجَهُ أَحْمَد برقم: ٦٤٨٦، وَالبُخَارِي : ٣٢٧٤}، واتە: لە بەنی ئیسرائیلەوە شت بگێڕنەوەو سەغڵەتییتان لەسەر نیە، واتە: ئەو شتانەی کە لەگەڵ قورئاندا تێکناگیرێنو، لەگەڵ عەقڵو واقیع دا تێکناگیرێن، وەك بەرچاوڕوونیی، دەگونجێ، وەك سەرچاوەیەکی مێژوویی سوود لە کتێبەکانیان، وەربگیرێ .

بەڵام بێگومان لە ڕووی کاتی مێژووی ژیانیانەوە، مادام خوا ﷻ بە زۆریی لەگەڵ گەلی عاددا کە هوود پێغەمبەریان بووە، باسی کردوون، وا دیارە پاش گەلی عاد بوون، ئەوەش لە قورئاندا بە ڕوونیی هاتووە، وەك لە سووڕەتی (الأعراف)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ﴿٧٣﴾ ﴾الأعراف، واتە: بۆ لای گەلی سەموود صالحی برایانمان ڕەوانەکرد، دوایی لە ئایەتی (٧٤)ی سووڕەتی

(الأعـراف)دا، دەفـەرموێ: ﴿ وَٱذۡكُرُوٓاْ إِذۡ جَعَلَكُمۡ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعۡدِ عَادٖ ...﴿٧٤﴾ ﴾ الأعراف، واتە: یاد بکەنەوە! کە خوا ئێوەی کردۆتە جێنشین لە دوای گەلی عاد .

کەواتە: بە دڵنیایی گەلی سەموود لە دوای گەلی عادەوە هاتوون‌و، واپێدەچێ ماوەیەکی کاتیی درێژیان لە بەیندا نەبووبێ .

بڕگەی چوارەم: کورتەی ژیانی صالح لەگەڵ گەلەکەی (ثەموود)دا.

ئێمە لە حەوت (٧) خاڵ دا بەسەرهاتی صالح لەگەڵ گەلەکەیدا، دەخەینە ڕوو :

١) گەلی سەموود لە پێدەشتەکان کۆشك‌و، لە چیایەکان خانووبەرەی لە بەرد داتاشراویان هەبوون‌و، خاوەنی باغ‌و بێستان‌و کشتوکاڵ‌و ژیان‌و گوزەرانێکی زۆر خۆش بوون، ئەمە لە کوێ دەزانین؟ خوا ﷻ لە سووڕەتی (الأعراف)داو، لە سووڕەتی (الشُعَراء)داو، لە شوێنەکانی دیکەشدا، ئاماژەی پێ دەدا، بۆ وێنە :

أ - لە سووڕەتی (الأعراف)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱذۡكُرُوٓاْ إِذۡ جَعَلَكُمۡ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعۡدِ عَادٖ وَبَوَّأَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورٗا وَتَنۡحِتُونَ ٱلۡجِبَالَ بُيُوتٗاۖ فَٱذۡكُرُوٓاْ ءَالَآءَ ٱللَّهِ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ﴿٧٤﴾ ﴾، صالح ﷺ ئاوا گەلەکەی خۆی (ثەموود) دەدوێنێ، دەڵێ: یاد بکەنەوە! کە خوا ئێوەی لە دوای گەلی عاد کردۆتە جێنشین، لە پێدەشتەکان دا کۆشکان بنیات دەنێن‌و، لە چیایەکانیش دا خانووبەرە دادەتاشن، چاکەکانی خوا بەسەر خۆتانەوە یادبکەنەوەو، لە زەویدا خراپەکاریی مەکەن .

ب - لە سووڕەتی (الشُعَراء)دا، ئاوا صالح ﷺ گەلەکەی خۆی سەموود دەدوێنێ: ﴿ أَتُتۡرَكُونَ فِي مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَّٰتٖ وَعُيُونٖ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٖ وَنَخۡلٖ طَلۡعُهَا هَضِيمٞ ﴿١٤٨﴾ وَتَنۡحِتُونَ مِنَ ٱلۡجِبَالِ بُيُوتًا فَٰرِهِينَ ﴿١٤٩﴾ ﴾، پێیان دەفەرموێ : ئایا ئێوە وازتان لێ دەهێنرێ، لێرەدا ئاوا بە هێمنیی‌و ئارامیی بژین، (بەبێ ئەوەی کە حیساب بۆ خواو بۆ دواڕۆژ بکەن؟) لەنێو چەندان باغ‌و کانی‌و سەرچاوەدا،

هەروەها لە نێو كشتوكاڵو درەختی خورمادا، كە بەرەكەی زۆر گەیو و خۆشەو، (بە لێوان دەخورێ)، لە چیایان خانووبەران دادەتاشن زۆر بە خۆشگوزەرانانە ؟

ئەگەر پێتان وابووبێ، وازتان لێ دەهێنرێو دنیا شاری بێ خاوەنە، ئەوە خەیاڵ پلاوتان كردوە ؟

٢) صالحیش عليه السلام وەك سەرجەم پێغەمبەرانی خوا، لە خوا بەیەكگرتن (توحید)ەوە، دەستی بە دواندنی گەلەكەی كردوە، وەك لە سوورەتی (الأَعراف)دا، دەفەرموێ :

﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًاۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ﴿٧٣﴾ ﴾،

واتە: هەروەها بۆ لای گەلی سەموود صالحی برایانمان ڕەوانە كرد، گوتی: ئەی گەلەكەم! خوا بپەرستن جگە لەو پەرستراوێكی دیكەتان نیە .

لە سوورەتی (هود)یش دا، هەر هەمان شت دووبارە بۆتەوە، دەفەرموێ:

﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًاۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ﴿٦١﴾ ﴾هود، بە هەمان دەق دووبارە بۆتەوە .

ئنجا صالح عليه السلام كە خۆی بە گەلەكەی دەناسێنێو، بەرنامەو ئامانجی خۆییان بۆ ڕوون دەكاتەوە، وەك لە سوورەتی (الشُعَراء) ئایەتەكانی: (١٤١ – ١٤٥) لەو (پێنج) ئایەتەدا، هاتوە، دەفەرموێ : ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٥﴾ ﴾الشعراء.

واتە: گەلی سەموود پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانا (پێشتر باسمانكردوە كە ئەوان یەك پێغەمبەر بە درۆ داناوە، بەڵام خوا ﷻ دەفەرموێ: پێغەمبەرانیان بە درۆ دانان، لەبەرئەوەی پێغەمبەران هەموویان یەك پەیامو بەرنامەیان پێبووە لە نێوەڕۆكیداو، لە هێڵە گشتییەكانیدا)، كاتێك كە صالحی برایان پێی گوتن: ئایا پارێز ناكەن؟ من بۆ ئێوە ڕەوانەكراوێكی ئەمیندارم، پارێز لە خوا بكەنو فەرمانبەریی من بكەنو، من هیچ پاداشتتان لێ داوا ناكەم، پاداشتی من تەنها لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە .

٣) گەلی سەموود بتپەرست بوون، هەر بۆیەش دوای ئەوەی کە صالح بانگی کردن بۆ خوا پەرستییو، دەست هەڵگرتن لە بتپەرستیی، تووڕە بوونو دەماریان گیراوەو، زۆر لە صالح قەڵسو لالووت بوونو، بەینیان لەگەڵیدا تێکچوە، ئەوەش لە سووڕەتی (هود)دا ، زۆر بە ڕوونیی دیارە، خوا دەفەرموێ:

﴿ قَالُواْ يَٰصَٰلِحُ قَدۡ كُنتَ فِينَا مَرۡجُوّٗا قَبۡلَ هَٰذَآۖ أَتَنۡهَىٰنَآ أَن نَّعۡبُدَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِي شَكّٖ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ مُرِيبٖ ﴿٦٢﴾ ﴾، واتە: گوتیان: ئەی صالح! ئایا لێمان قەدەغەدەکەی: ئەوە بپەرستین، کە بابو باپیرانمان پەرستوویانە؟ بێگومان ئێمە لە دوو دڵیی‌دایـن، بەرانبەر بەوەی کە تۆ ئێمەی بۆ بانگ دەکەی .

٤) سەرەنجام کۆمەڵگای صالح دەبن بە دوو بەش :

أ/ بەشی یەکەمیان : خۆ بەزلگرە خۆشگوزەرانە زێدەڕۆییکارەکان، کە پێی بێبڕوا دەبن .

ب/ بەشی دووەمیان: ڕەشو ڕووتو چەوسێنراوەکان، کە زۆربەیان بڕوای پێدێنن .

ئەمەش لە سووڕەتی (النّمل) لە ئایەتی (٤٥)دا، زۆر بە ڕوونو ڕاشکاویی خراوەتە ڕوو، وەك خوا دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمۡ صَٰلِحًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ فَإِذَا هُمۡ فَرِيقَانِ يَخۡتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ ﴾النمل، واتە: بە دڵنیاییی بۆ لای گەلی سەموود، صالحی برایانمان ڕەوانە کرد، پێی گوتن: خوا بپەرستن، کەچی ئەوان بوونە دوو کۆمەڵی پێکەوە ناکۆك، واتە: بوونە دوو دەستە :

یەکەم : دەستەیەکیان (لایەکیان) بێبڕوا بوون، کە زلەزلەکانو قسە ڕۆیشتووەکانو بڕیار بەدەستەکانو خۆشگوزەرانەکان بوون، ئەوان پێی بێبڕوا بوون، چونکە ئەگەر بە دوای صالح بکەون، ئەو بەزمو بازاڕەی کە لەسەر حیسابی خەڵکی ڕەشو ڕووتو بە زوڵمو ستەمو بە گەندەڵیی پێکیان وەناوە، لێیان تێکدەچێ .

دووەم : بەشی دووەمیش خەڵكە ڕەش و ڕووت و چەوسێنراوەكان بوون، ئەوانەی ئازادیی خۆیان و مافەكانی خۆیان، لە بەرنامەكەی صالحدا بینیوەتەوە، چونكە هەمیشە بەرنامەكانی خوا ، لە قازانجی خەڵكی چەوساوەو بێدەسەڵاتن، مافەكانیان بۆ دەستێننەوەو بۆ دابین دەكەن، ئەوەش بە زیانی زۆرداران و ملهوڕان تەواو دەبێ، ئەمەش لە سووڕەتی (الأعراف) هەردوو ئایەتی: (٧٥ و ٧٦)یش دا، هاتوە، وەك خوا دەفەرموێ : ﴿ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَٰلِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا بِٱلَّذِىٓ ءَامَنتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٧٦﴾ ﴾، واتە: بڕیار بەدەستە خۆ بەزلگرەكانی گەلەكەی، بەوانەی كە چەوسێنرابوونەوەو بڕوایان هێنابوو (لە خەڵكەكە، لە جەماوەرەكە)، پێیان گوتن: ئایا دەزانن كە صالح لەلایەن پەروەردگاریەوە ڕەوانكراوە؟ (واتە: قەناعەتتان وایە، بڕواتان وایە؟) بڕوادارەكان گوتیان: ئێمە ئەوەی كە صالح پێی ڕەوانكراوە، پێی بڕواداریـن، خۆ بەزلگرەكان (ئەوانەی خۆیان لە بەرانبەر خواو خەڵكدا بەزلگرتبوو) گوتیان: ئەوەی ئێوە بڕواتان پێی هێناوە، ئێمە پێی بێبڕواین .

٥) هەروەها خۆ بەزلگرە خۆشگوزەرانەكانی گەلەكەی، ئەوە دەكەنە بیانووی بڕوا نەهێنانیان: كە صالح كە بەشەرێكە وەك وان، ئەدی چۆن لە نێویاندا وەحیی بۆ نێردراوەو كراوەتە پێغەمبەر ﷺ؟! كە وەك زۆرجار باسمان كردوە، ئەوە بیانووی سەرەكیی زۆربەی گەلانی كافر بووە، ئەوان هەمیشە لە هەمبانەی خۆیاندا گوێزیان ژماردوە، خۆیان پێ لەوە نەوەشاتەوە: خوا بیانكاتە نوێنەر، خوا بیاندوێنێ، پێشیان وابووە كە پێغەمبەرانیش هەر وەك ئەوانن، بە زۆریی ئینسان خۆی چۆن بێ، خەڵكیش هەروا دەبینێ، خۆی خراپ بێ، پێی وایە خەڵك خراپە، ئەگەر خۆیشی چاك بێ، خەڵكی بە چاك دەبینێ، زۆرجار وایە: مرۆڤ خەڵك قیاس دەكاتە سەر نەفسی خۆی !

ئەمەش لە سووڕەتی (القَمَر)دا خراوەتە ڕوو، وەك خوا دەفەرموێ : ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَأُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ ﴾، واتە: گەلی سەموود بە ئاگادارکەرەوەکان، بە ترسێنەرەکان، بێبڕوابوون، بە درۆیان دانان {هەڵبەتە ئەوان یەك ترسێنەر (نَذِیر)یان بۆ هاتوە کە صالحە، بەلام کە (صالح)یان بە درۆ داناوە، کە هاتوە بۆ وریاکردنەوەو ترساندنیان، وەك هەموو پێغەمبەرانیان بە درۆ دانابێ}، گوتیان: ئایا بە دوای یەك مرۆڤ لە خۆمان بکەوین؟ کەواتە: ئێمە لە گومڕایی داین‌و لە شێتیی داین، ئایا لە نێو ئێمەدا بیرخەرەوە (ذِکر) بۆ وی نێردراوە؟ (واتە: وەحیی‌و پەیامی خواو کتێبی خوا، کە بیرخەرەوەیە، بۆ وی نێردراوە، لە نێو هەمووماندا؟) بەڵکو ئەو زۆر درۆزنەو زۆریش خۆ بەزلگرە، (دەیەوێ خۆیمان بەسەردا فەرز بکات‌و هەڵکێشێ بۆیە، دەڵێ: خوا پەیامی بۆ ناردووم)، بەیانی دەزانن کێ : زۆر بە درۆدانەری خۆ پێ زۆری لەخۆباییە ؟

٦) هەروەها زلەزلانی گەلەکەی، صالح تۆمەتبار دەکەن بەوەی کە مایەی نەگبەتیی‌و بێخێرییانەو، تۆمەتباریشی دەکەن بە شێتیی‌و، بە جادوولێکراویی، وەك خوا لە سووڕەتی (النمل)دا ، لەسەر زمانی گەلە کافرەکەی، دەفەرموێ : ﴿ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِندَ اللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾ ﴾، واتە: گوتیان: ئێمە بەهۆی تۆو ئەوانەوە کە لەگەڵتن، نەگبەتیی‌و بێخێریمان تووش بوو، (صالحیش ﷺ) گوتی: نەگبەتییەکەتان لەلای خوایە، (واتە: ئەگەر بێخێریی‌و نەگبەتییتان بۆ هاتبێ، ئەوە بە بڕیاری خوایە)، بەڵکو ئێوە کۆمەڵێکن ، کە هەڵدەخەڵەتێنرێن‌و ، سزا دەدرێن .

یانی : هەڵدەخەڵەتێنرێن لە لایەن شەیتانەوەو، سزا دەدرێن لە ئەنجامی بێبڕواییتاندا .

لە سووڕەتی (الشعراء)یشدا گەلی سەموود دەڵێن: ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا ﴿١٥٤﴾ ﴾، واتە: گوتیان: بێگومان تۆ لە جادوولێکراوانی، تۆش تەنیا مرۆڤێکی وەك ئێمەی .

(مسَحَّر) واتە: جادوولێکراو، بەزۆرییش وایە کە کەسێك جادووی لێبکرێ، تێکدەچێو شێت دەبێ، بۆیە دەگونجێ بڵێین: جادووت لێکراوەو تێکچووی، واتە: شێت بووی .

٧) (صالح)یش ﷺ ئامۆژگارییان دەکات: کە داوای لێبوردن لە خوا بکەن، هەروەها هۆشدارییان دەداتێ، کە نەکەونە شوێن فەرمانی خۆشگوزەرانە زێدەڕۆییکارە تێکدەرەکان .

وەك لە سووڕەتی (النمل)دا دەفەرموێ : ﴿ قَالَ يَٰقَوۡمِ لِمَ تَسۡتَعۡجِلُونَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبۡلَ ٱلۡحَسَنَةِۖ لَوۡلَا تَسۡتَغۡفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿٤٦﴾ ﴾، واتە: صالح ﷺ گوتی: ئەی گەلەکەم! بۆچی پەلە دەکەن خراپەتان بۆ بێ، پێش چاکە؟ واتە: لە جیاتی ئەوەی بڕوابێننو بەهۆی بڕواوە، خوا بەرەکەتو پێزتان بەسەردا بڕێژێ، بەرەکەتو پێزی ماددییو مەعنەویی، بۆچی پەلە دەکەن بەوەی کە بەلای خراپتان بەسەر بێ، بەهۆی کوفرو بێ بڕواییتانەوە؟ ﴿ لَوۡلَا تَسۡتَغۡفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿٤٦﴾ ﴾النمل، دەبوایە داوای لێبوردن لە خوا بکەن ، بەڵکو بەزەییتان لەگەڵدا بنوێندرێ .

هەروەها لە سووڕەتی (الشُعَراء)دا، دەفەرموێ: ﴿ وَلَا تُطِيعُوٓاْ أَمۡرَ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿١٥١﴾ ٱلَّذِينَ يُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا يُصۡلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ ﴾، (صالح پێی فەرموون:) فەرمانبەریی زێدەڕۆییکاران مەکەن، ئەوانەی تێکدان لە زەوییدا دەکەنو، چاکسازیی ناکەن .

بە دوای ئەوانە مەکەون، کە هەمیشە خەریکی تێکدانن، خەریکی خراپەکارییین، چونکە کەسێك ئامانجی خراپی هەبێت ، بە ئامڕازی خراپیش

بۆی تەحقیق دەبێ، هەروەك كەسێك ئامانجی باشی هەبێت، خەفتانی ئامرازو ڕێبازی باشی بۆ دەكات، هەمیشە ئامانجە باشو شەرعییەكان ، پەكیان لەسەر ئامرازو هۆكارە شەرعییو باشەكان كەوتووە، بە پێچەوانەشەوە هەر ڕاستە: كەسێك ئامانجێكی ناشەرعییو خراپی هەبێت، بۆی لە ئامرازو شێوازو ڕێبازی ناشەرعییو خراپیش دەخەفتێ .

بڕگەی پێنجەم : موعجیزەی صالح ﷺ بۆ گەلەكەی :

دوای ئەوەی صالح ﷺ، بەو شێوەیەی گوتمان: لەگەڵ گەلەكەیدا ڕووبەڕوو دەبێتەوە، زۆر دڵسۆزانە، زۆر بە بەزەییانە، زۆر ئەمیندارانە: پەیامی خوایان پێ ڕادەگەیەنێو ئامۆژگارییان دەكاتو، هۆشدارییان دەداتێو، دڵخۆشیان دەكات بە پاداشتی خواو، دەیانترسێنێ لە سزای خواو، بۆیان ڕووندەكاتەوە كە ئێوە خوا بەهرەمەندی كردوون لە زۆر نازو نیعمەت، بەڵام بێگومان ئێوە وەك هەموو مرۆڤەكانی دیكە ، بۆ تاقیكردنەوە دروستكراون، دەبێ بزانن كە ئەم ژیانە دنیاییە شوێنی تێدا تاقیكرانەوەیە، نەك شوێنی تێدا حەسانەوە، ئاگادارییان دەكاتەوە، بەڵام ئەوان نایەنە ژێربارو ، سەرەنجام گەلی سەموود داوا لە صالح دەكەن كە بەڵگەیەكیان بۆ بێنێ، وەك خوا لە سوورەتی (الشعراء)دا، باس دەكات، گوتوویانە: ﴿ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾ ﴾ واتە: تۆش هەر مرۆڤێكی وەك ئێمەی ، نیشانەیەكمان بۆ بێنە، موعجیزەیەكمان بۆ بێنە، ئەگەر لە ڕاستانی !

بێگومان پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلام)، ئەگەر موعجیزەو بەڵگەشیان بۆ خەڵك نەهێنابایە، هەر ڕواڵەتی حاڵی خۆیانو، پەیامو بەرنامە بەرەكەتدارو بەختەوەركەرەكەیان بۆ دنیاو دواڕۆژو، ڕەوشتو ئاكاری بەرزو پەسندیانو، مەعدەنی چاكیانو، عەقڵو دڵی پاكو بێگەردیان، هەمووی بەڵگە بووە لەسەر ئەوە، كە ئەوەی دەیڵێن ڕاستەو، لە بەرژەوەندیی خەڵكە .

بەڵام خوا ﷻ هیچ پێغەمبەرێكیشی بەبێ موعجیزەو بەڵگە ڕەوان نەكردوە، بۆیە ئەوان كە دەڵێن: ئەگەر تۆ لە ڕاستانی نیشانەیەكمان بۆ بێنە، موعجیزەیەكمان بۆ بێنە، خوای میهرەبانو كاربەجێ ﷻ حوشترێكی تایبەت بە

صالح دەدات، وەك بەڵگەو موعجیزەیەكی ڕاستی پێغەمبەراتییەكەی‌و، هەر لە سەرەتاوەش خوا ﷻ لەسەر زمانی صالح، گەلی سەموود ئاگادار دەكاتەوە، كە ئەگەر زیان بەو حوشترە بگەیەنن، تووشی سزاو جەزرەبەی خوا دەبن، وەك لە سووڕەتی (الشعراء)دا دەفەرمووێ : ﴿ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ ﴾، واتە: (صالح ﷺ)، گوتی: ئەمە حوشترێكە ئەو نۆرە ئاوێكی هەیەو، ئێوەش نۆرە ئاوێكتان هەیە، {دیارە كانیی‌و سەرچاوەیەكیان هەبووە، یانی: با ڕۆژێك حوشترەكە لێی بخواتەوەو خۆشتان ڕۆژێك، لە كانیی‌و سەرچاوەیە ئاو هەڵبهێنجن} و بە خراپە دەستی بۆ مەبەن، ئەگەرنا ئازاری ڕۆژێكی مەزن دەتانگرێ .

هەڵبەتە ئەم وردەكارییە نەهاتوە، بەڵام زانایان دەڵێن: كە صالح گوتوویەتی: ڕۆژێك نۆرەی ئێوە بێت‌و ڕۆژێكیش نۆرەی ئەو بێت، ئاو بخواتەوە، ئەو ڕۆژە كە نۆرەی حوشترەكە بووە، ئەوانیش شیریان لێ دۆشیوەو، ئەو ڕۆژەش كە نۆرەی خۆیان بووە، ئاویان لە بیرەكە یان كانییەكە هەڵهێنجاوە، یانی: ئەوان ڕۆژێك ئاویان هەبووەو، ڕۆژێكیش شیری حوشترەكەیان هەبووە، دەبێ حوشترێكی زۆر گەورە بوو بێ‌و، بەشی هەموو خەڵكی ئەو ئاوەدانییە ، شیری تێدابووە .

لە سووڕەتی (هود)دا دەفەرمووێ : ﴿ وَيَٰقَوْمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ ﴾، واتە: {(صالح ﷺ) گوتی:} ئەی گەلەكەم! ئەمە حوشتری خوایە، بۆ ئێوە نیشانەیە، لێیگەڕێن با لەسەر زەمینی خوا بلەوەڕێ‌و، بە خراپە دەستی بۆ مەبەن، ئەگەرنا سزایەكی نزیكتان تووش دێ‌و دەتانگرێ .

لە سووڕەتی (الأعراف)دا، هەر لەوبارەوە خوا دەفەرمووێ : ﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ ﴾، واتە: بۆ لای گەلی سەموود صالحی برایانمان نارد،

(کە دەفەرموێ: صالحی برایان، واتە: لە ڕووی ڕەچەڵەكو نەسەبەوە برایان بووە، با لە ئیمانو عەقیدەشدا لێیان جیا بووبێ)، گوتی: ئەی گەلەکەم! خوا بپەرستن ، جگە لەو پەرستراوێکی دیکەی بە هەقتان نیە، لە پەروەردگارتانەوە بەڵگەیەکی ڕوونو ئاشکراتان بۆ هاتوە، ئەمە حوشتری خوایە بۆ ئێوە نیشانەو موعجیزەیە، (بەڵگەو نیشانەیە کە : من ڕاست دەکەم پێغەمبەری خوام)، لێیگەڕێن با لەسەر زەوی خوا بخواو بلەوەڕێو، بە خراپە دەستی بۆ مەبەن .

بۆیە دەفەرموێ : ﴿وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ﴾، چونکە کە شیریان لێدۆشیوە، دەبووایە دەست بگەیەننە گوانی، ئەگەرنا لەوەڕی لەسەر وان نەبووە، هیچی لەسەر وان نەبووە، لە ئاوی وانیشی نەخواردۆتەوە ، ئاوی کانییەکەش کە خوا خوڵقاندوویەتی، هەر خۆشیان شیری لێدەدۆشن ، واتە: ئەگەر بە چاکەو لە ڕووی بەهرە لێوەرگرتنەوە، دەستی بگەیەننێ، کە بریتیە لە دۆشینی، قەیناکا، بەڵام بە خراپە دەستی لێمەدەن، ئەگەر نا ، ئازارێکی بە ئێش دەتانگرێ .

لەبارەی ئەو ئازارەشەوە :

أ/ لە جێیەك دەفەرموێ : ﴿عَذَابُ يَوۡمٍ عَظِيمٍ ١٥٦﴾الشعراء، ئازاری ڕۆژێکی مەزن .

ب- لە شوێنێکی دیکە دەفەرموێ : ﴿عَذَابٌ قَرِيبٌ ٦٤﴾ هود، سزایەکی نزیك .

ج- لێرەش دەفەرموێ : ﴿عَذَابٌ أَلِيمٌ ٧٣﴾الأعراف، ئازارێکی بە ئێش .

کە بێگومان ئەوانە هیچیان تێکگیرانیان تێدانیە، چونکە :

یەکەم : ئازارەکە هەم ڕۆژێکی مەزن بووە بۆ گەلی سەموود، کە هاڕژنو چریکەیەکی گەورە گرتوونیو هەموویان لەبەین چوون، یاخود بڵێسەیەکی ئاگر لە ئاسمانەوە هاتووەو هەموویان فەوتاون، یان بۆتە بومەلەرزەو بۆتە حاڵەتێك کە کەسیان نەماوە .

دووەم : هەم ئازارەکە سزایەکی نزیك بووە .

سێیەم : هەم بە ئێشیش بووە .

بەڵام با سەرنجی ئەو قسەیەی (إبنُ كَثِير) بدەین، کە لە تەفسیرەکەیدا هاتوە، لە پوختەکەیدا بە ناوی: (المِصباح المُنِير فِي تَهذِيب التَّفسِير إبن كَثِير)[1]: {سَأَلُوا صَالِحاً أَنْ يـأْتِيهُمْ بآيـةٍ، وَاقْتَرحُوا عَلَيْـهِ بـأَنْ تَخْرُجَ لَهُمْ مِنْ صَخْرَةٍ صَمَّاء عَيَّنوها بأنفسهم، وهي صخرة منفردة في ناحية الحِجْر، يقال لها: الكاتبة، فطلبوا منه، أن يخرج لهم منها ناقة عُشَراء تَمْخَضُ، فأخذ عليهم صالح العهود والمواثيق، لَئِنْ أَجَابَهُم الله إِلى سُؤَالِهِم ، وَأَجابَهُم إِلى طُلْبَتِهِم ، لَيُؤمِنُنَّ به وليَتَّبِعُنَّه؟ فَلَمَّا أَعْطوهُ عَلَى ذَلِكَ عُهودهُم وَمَوَاثِيقَهُمْ، قَامَ صَالِح، عَلَيْهِ السَّلام، إِلى صَلاتِهِ وَدَعَا الله، فَتَحَرَّكَت تِلْكَ الصَّخْرَة، ثُمَّ انْصدَعَت عَنْ نَاقَة جَوْفَاء وَبراء، يَتَحَرَّكُ جَنِينُها بَيْنَ جَنبيها، كما سألوا، فَعِنْدَ ذَلِكَ آمَنَ رَئِيس القَوْمِ وَهُو: (جُنْدع بْنُ عَمْرٍو) وَمَنْ كَانَ مَعَهُ عَلَى أَمْرِهِ ، وَأَرَادَ بَقِيـة أَشْرَافِ ثَمود أَنْ يُؤْمِنُوا فَصَدَّهُم (ذُؤَاب بْنُ عَمْرٍو بن لبيد)، والحباب صاحب أوثانهم}.

واتە: داوایان لە صاڵح کرد کە نیشانەیەکیان بۆ بێنێ، بۆشیان پێشنیار کرد کە تاتە بەردێکی گەورە، (لەتکە چیایەك لەوێ بوو، کە خۆیان دیاریانکرد)، ئەو لەتکە چیایەش لە پەرگەیەکی ناوچەی حیجر بوو، کە ئەو بەردە زلە، یاخود ئەو لەتکە چیایە پێی دەگوترا: (الكاتِبة) داوایان لێکرد کە لەو بەردە، حوشترێك بێتە دەرێ، ئاوسبێ، لە کاتی ژان لێهاتن دابێ‌و بەچکەی ببێ، بەو شێوەیە، صاڵح ﷺ، پەیمان‌و بەڵێنی پتەوی لێوەرگرتن، ئەگەر خوا ئەو داواکارییەی بۆ جێبەجێ کردن‌و، ئەوەی کە داوایان کردوە، هێنایە دی، دەبێ بڕوای پێبێنن‌و شوێنی بکەون، ئەوانیش بەڵێن‌و پەیمانی پتەویان پێدا .

ئنجا صاڵح ﷺ، هەڵسا بۆ نوێژکردن‌و لە خوا پاڕایەوە، ئیدی هەر ئەوەندەی زانی : ئەو لەتکە چیایە جووڵاو دوایی شەقی بردو، حوشترێکی ساغ‌و سەلیم کە بەچکەکەی لە نێو دوو تەنیشتەکانی دا دەهات‌و دەچوو، (واتە: خەریکی ئەوە بوو : بزێ)، بەو شێوەیە کە داوایان کردبوو، حوشترێکی ئاوا لەو لەتکە چیایە هاتەدەر، لەو کاتەدا سەرۆکی خەڵکی سەموود کە ناوی (جُندَع بن عمرو) بووو، هەموو ئەوانەی شوێنی دەکەوتن، بڕوایان پێهێناو، زۆربەی ڕیش سپییەکانی

---

١) ص ٤٨٦ .

سەموودیش ویستیان بڕوابێنن، بەڵام (ذُؤاب بن عمرو بن لبید)و (الحباب) کە خاوەنی بتەکانیان بوو، ئەو دووانە ڕێیان لێگرتن .

(بۆیەش خوا ﷻ دەفەرمووێ : ﴿ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ ﴾النمل، سەرەنجام لە نێو خۆشیاندا بوونە دوو گۆمەڵی پێکەوە ناکۆك) .

هەڵبەتە ئەوەی (إِبنُ كَثِير) هێناویەتی لە ڕێیەکی دڵنیاکەرەوەوە پێمان نەگەیشتووەو، لە تەفسیری سووڕەتی (الأعراف)یشدا، لەوبارەوە شتێکمان باسکردووەو، هەندێك لە زانایان گوتویانە: ئەو حوشترە تەنیا حوشترێکی ئاسایی بووە، بۆ وێنە: (عبدالوهاب النجار) لە (قِصَصُ الأنبِياء)[1]دا، ئەو ڕایە دێنێ، بەڵام دوایی لیژنەیەك لە ئەزهەر کە قسەی ئەوانیش هەر دێنێ، بەرپەرچی دەدەنەوە .

منیش پێموایە: بە شێوەیەکی نائاسایی پەیدابوونی حوشترەکە، لە ئایەتەکاندا، زۆر بە ڕوونیی دەفامرێتەوەو ناگونجێ بڵێین: حوشترێك بووە وەك ئەو حوشترانەی دیکە، چونکە هەموو جارێ خوا دەفەرمووێ: ئەو حوشترە نیشانەو بەڵگە بووە، بۆ وێنە: لە سووڕەتی (الإِسراء)دا، دەفەرمووێ : ﴿ وَمَا مَنَعَنَآ أَن نُّرْسِلَ بِٱلْـَٔايَـٰتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا ٱلْأَوَّلُونَ ۚ وَءَاتَيْنَا ثَمُودَ ٱلنَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۚ وَمَا نُرْسِلُ بِٱلْـَٔايَـٰتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾ ﴾، واتە: هیچ شتێك ڕێگرمان نەبووە کە موعجیزان ، نیشانان بنێرین، مەگەر ئەوە کە پێشووەکان ئەو جۆرە موعجیزەو نیشانانەمان پێدان، بەڵام پێیان بێبڕوا بوون، ئنجا ئێمە حوشترێکمان دا بە گەلی سەموود، کە موعجیزەیەکی زۆر ڕوون بوو، (دەیانتوانی هەقی پێ ببینن)، بەڵام ستەمیان لێکردو، ئێمە بۆ ترساندن نەبێ ئەو موعجیزانە نانێرین .

واتە: بۆیان دەنێرین‌و هەر کات ئەو گەلەی ئەو موعجیزەو نیشانەیەی بۆ دەنێردرێ، بڕوای پێنەهێنا، بە دڵنیایی خوا سزای دەدات .

---

١) ص ٥٨ –٦٥.

ئەوانەی کە لە سەردەمی پێغەمبەری خاتەمدا ﷺ داوای موعجیزەی وەك هی گەلی پێشووەکانیان کردوە، خوا دەفەرموێ: بۆیە بۆیان نانێرین، چونکە پێشووەکان پێیان بێبڕوابوون و سەرەنجام سزادران، چونکە یاسای خوا وایە: موعجیزەو نیشانەیەکی بەرهەست بە هەر گەلێك بدات، بۆ ترساندنیانە، واتە: بۆ ئەوەیە کە ئەگەر بێت و بڕوا نەهێنن، لە بەینیان دەبات، ئنجا لە دوای ئوممەتی پێغەمبەریش ﷺ هیچ ئوممەتی دیکە نایەن، بۆیە خوا ﷻ موعجیزەو بەڵگەو نیشانەیەکی وای پێنەداون، کە ئەگەر بڕوای پێنەهێنن، لەبەینیان بەرێ، موعجیزەیەکی بەرهەستی پێ نەداون، بەڵکو موعجیزەیەکی عیلمیی، فیکریی، عەقڵیی پێداون، دەبێ عەقڵی خۆیان بۆ دەرککردنی بەکاربێنن، چونکە: موعجیزەکە (کە قورئانە) عەقڵیان دەدوێنێ، نەك هەستەکانیان چونکە بەشەرییەت لە دوای هاتنی پێغەمبەری خاتەم (محمد ﷺ) گەیشتۆتە قۆناغی کامڵ بوون و، نابێ مامەڵەی ئەو گەل و کۆمەڵگا پێشووانەی لەگەڵدا بکرێ، کە لە قۆناغی ساوایی دابوون، موعجیزەو بەڵگەکانی ئوممەتانی پێغەمبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلام)، موعجیزەو بەڵگەی بەرهەست بوون، لەبەرئەوەی ئەوان خۆیان لە قۆناغێکی ساوایی دا بوون و کرچ و کاڵ بوون، بەڵام دوای ئەوەی کە مرۆڤایەتیی گەیشتۆتە قۆناغی کامڵ بوون و پێگەییشتن، دەبێ موعجیزەو بەڵگەیەکیش کە بە پێغەمبەری خاتەم دەدرێ، لەگەڵ ئاستی ئەو مرۆڤایەتییەدا بگونجێ .

بڕگەی شەشەم: هۆکارو چۆنیەتی فەوتانی گەلی سەموود :

هەوڵدەدەین لە چوار خاڵدا، ئەم بڕگەیە باس بکەین :

یەکەم : صالح ﷺ، ئاگاداری کردوونەوە کە دەبێ ئەو سەرچاوە ئاوەی هەیانە، ڕۆژێك تایبەت بێ بە حوشترەکەو، ڕۆژێکیش بۆخۆیان لێی بخۆنەوە، ئەمە وەك هەنگاوی یەکەم بووە، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (الشعراء)دا دەفەرموێ:

﴿قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾﴾، واتە: ئەو موعجیزەو نیشانەیەی کە داوای دەکەن، فەرموون : ئەوە ئەو حوشترەیە کە بەو شێوەیە پەیدابووە .

ئنجا ئەگەر ئەوەی (إِبنُ كَثِير)یش، گێڕاویەتەوە واش نەبێت، بە تەئکید هەر شێوەیەکی تایبەتیی هەبووەو، پەیدابوونەکەی پەیدابوونێکی سروشتیی‌و ئاسایی نەبووە، وەك حوشترەکانی دیکە، ئەگەرنا نەدەبوو بە موعجیزەو بەڵگە، ئنجا هەرچۆنبێ، ئەو حوشترە حاڵەت‌و شێوەیەکی تایبەتیی هەبووە، کە بۆ خەڵکەکە ئیقناعکەربێ: ئەوە حوشترێکی ئاسایی نیە، چونکە ئەگەر حوشترێکی ئاسایی بووایە، دەیانگوت: ئەوە چییە؟ سەدان حوشتری دیکە هەیە، یانی: ئەگەر شێوەی پەیدابوونەکەشی بەو شێوەیە نەبووبێ، کە (إبن كثير)، باسی کردوە، بەلام بە تەئکید شێوەی پەیدابوونی حوشترەکەو چۆنیەتییەکەی، هەر حاڵەتێکی تایبەتیی‌و ڕیزپەڕو دەگمەنی هەبووە .

صالح پێیان دەڵێ : ئەوە حوشترێکە ئەو نۆرە ئاوێکی هەیەو، ئێوەش نۆرە ئاوتان هەیە لە ڕۆژێکی دیارییکراودا، واتە: نۆرەبڕیی لێمەکەن .

لە سووڕەتی (القمر)دا دەفەرمویٚ : ﴿ إِنَّا مُرۡسِلُواْ ٱلنَّاقَةِ فِتۡنَةٗ لَّهُمۡ فَٱرۡتَقِبۡهُمۡ وَٱصۡطَبِرۡ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئۡهُمۡ أَنَّ ٱلۡمَآءَ قِسۡمَةُۢ بَيۡنَهُمۡۖ كُلُّ شِرۡبٖ مُّحۡتَضَرٞ ﴿٢٨﴾ ﴾، واتە: (خوا دەفەرمویٚ:) ئێمە حوشترێکیان بۆ دەنێرین بۆ تاقیکردنەوەیان، تۆ چاوەڕێیان بەو، لەسەریان ئارامگرو خۆڕاگر بەو، هەواڵیان پیٚ بدە کە ئاوەکە لە بەینیاندا بەشدەکریٚ، ﴿ كُلُّ شِرۡبٖ مُّحۡتَضَرٞ ﴾، هەر نۆرە ئاوێك خەڵکی خۆی لەلا ئامادە دەبیٚ، واتە: لە نۆرەی خۆیاندا، ئاوەکە هەڵدەهێنجن، لەو بیرە لەو سەرچاوەیەو، لە نۆرەی حوشترەکەشدا، دەبیٚ عایدی حوشترەکە بیٚ، بێگومان حوشترەکە زۆر گەورە بووەو، ئاوی ڕۆژێکی پێویست بووە بیخواتەوە .

ئنجا وەك گوتمان : لە بەسەرهاتەکاندا واهاتوە، کە خەڵکی سەموود هەموویان شیریان لەو حوشترە دۆشیوە، لە بەرانبەر ئاو خواردنەوەی لە کانییەکەیاندا، کە هەڵبەتە قازانجیان بووە، چونکە کانییەکەیان هەر لە جێی خۆی بووەو، ئەو ڕۆژەش کە حوشترەکە ئاوی لە کانییەکە خواردۆتەوە، ئەوان شیریان لیٚ دۆشیوە، ئنجا بە تەئکید شیرەکەش بۆ ئەوان خۆراك بووەو بژیوێکی زۆر باش بووە .

دووەم : سەرەنجام نۆ (٩) کەسی ئاژاوەگێڕ لە گەلی سەموود، دەیانەوێت پیلانێك لە دژی صالح بگێڕن‌و بیفەوتێنن، بەلام خوا هەولەکەیان پووچ دەکاتەوەو، صالح دەپارێزێ، وەك لە سوورەتی (النمل)دا هاتووە : ﴿ وَكَانَ فِي ٱلْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا۟ تَقَاسَمُوا۟ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا۟ مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ ﴾، واتە: لە شارەکەدا نۆ (٩) کەس هەبوون خراپەکاریی‌و تێکدانیان لە زەویدا دەکردو، چاکەیان نەدەکرد، (هەتا خراپە لەوێبایە چاکەیان نەدەکرد)، ئەو نۆ (٩) کەسە لە بەینی خۆیاندا، بەلێنیان بە یەکدیداو سوێندیان بە خوا خوارد، کە دەبێ صالح خۆی‌و خێزانەکەی لە بەین بەرن، دوایی بە سەرپەرشتیارەکەی، بلێین: (ئەوەی کە سەرپەرشتیاری بووە، ئنجا ئەگەر سەرۆکی هۆزەکە بووە، خزمێکی پشتێی بووبێ کە سەرپەرشتیاری بووە، ڕیش سپییێکی عەشیرەتەکە بووبێ، کە بەرگریی لە صالح کردبێ)، ﴿ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِۦ ﴾، ئێمە ئاگاداری فەوتانی ماڵ‌و خێزانەکەی نەبووین، ﴿ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴾، ئێمەش لە ڕاستانین، ﴿ وَمَكَرُوا۟ مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ ﴾، ئەوان پیلانیان گێڕاو، ئێمەش (بۆ پووچەلکردنەوەی نەخشەی وان)، نەخشەمان دانا، لە حالێکدا کە ئەوان هەستیات نەدەکرد بە نەخشەدانانی ئێمە .

هەندێك لە تەفسیرەکان باسی ئەوەیان کردوە، کە گوتوویانە: دەبێ پێکەوە سوێند بە خوا بخۆین کە خۆی‌و خێزانەکەی لە بەین بەرین، دوایی بە سەرپەریشتیارەکەی بلێین‌و سوێندی بە خوا بۆ بخۆین: کە ئێمە ئاگاداری فەوتانی ماڵ‌و خێزانەکەی نین، ئنجا لە سۆنگەی ئەوەوە کە مەبەستمان لەبەینبردنی ماڵ‌و خێزانەکەی نەبووەو تەنیا خۆی بووە، ئێستا کە خۆیشی لەگەڵ ماڵ‌و خێزانەکەی دا فەوتاوە، ئەوکاتە ئەگەر ئێمە سوێندمان خوارد : کە ئاگامان لە فەوتانی خێزانەکەی نەبووە، سوێندمان

لێناکەوێ، چونکە ئێمە نیەتی لەبەینبردنی خێزانەکەیمان نەبووە، بەلاّم خێزانەکەی لە پەنای صالّحدا فەوتاون !

ڕەنگە بەتەما بووبن: خانووەکەیان بەسەردا بڕووخێنن، ئاگریان بدەن، بە شێوەیەك لە شێوەکان، بە خۆی‌و ماڵ‌و خێزانیەوە مەفعیان بکەنەوەو لەبەینیان بەرن، بەلاّم خوا ﷻ وەك ڕوونی کردۆتەوەو فەرموویەتی: ئێمەش نەخشەمان دانا، بێ ئەوەی هەست بکەن ! ئنجا ئێمە نازانین ئەو نەخشەیەی خوای زاڵ‌و زانا چۆن بووە، تەفصیل‌و وردەکارییەکەی باس نەکردوە، بەلاّم گرنگ ئەوەیە خوای بالاّدەست صالّحی چەپاڵەداوەو پاراستوویەتی، لەو پیلان‌و فێڵە گلاّوەی ئەوان .

سێیەم : لە کۆتاییدا کە زەفەر بە صالّح نابەن، بڕیاری سەربڕین‌و پەیکردنی حوشترەکە دەدەن‌و، پیاوێك کە خراپترینیان دەبێ، ئەو بڕیارەیان جێبەجێ دەکات .

ئەمە لە چەند شوێنێکدا هاتوە، بۆ وێنە:

أ ـ سوورەتی (الشعراء)، کە دەفەرموێ : ﴿ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُواْ نَـٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ ﴾، واتە: حوشترەکەیان سەربڕی‌و لە پەشێمانان بوون .

وشەی : (ذَبح) بۆ جگە لە حوشترە، وەك: گا، مانگا، مەڕو بزن، پەلەوەر، بەلاّم بەتایبەت بۆ حوشتر سەربڕین، دەگوترێ: (عَقْر) .

هەندێکیش دەڵێن: (عَقَرُوها)، (عَقر) ئەوەیە کە پێشێ چوار پەلی ببڕی ، ئنجا دوایی سەری ببڕی، لەبەرئەوەی حوشتر تاکو چوار پەلی نەبردرێ ، کە بە کوردیی پێی دەگوترێ : (پەیکردن) هەتاکو چوار پەلی، بە تایبەت : پاشووەکانی هەردوو لاقی پاشەوەی، نەبڕدرێن ناکەوێت‌و ناگونجێ کە سەر ببڕدرێ .

ب ـ لە سوورەتی (القمر)دا دەفەرموێ : ﴿ فَنَادَوْاْ صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ ﴾،

واتە: بانگی هاوەڵەکەی خۆیانیان کرد، (فَتَعَاطَىٰ) ئەویش بە قسەی کردن،

واتە: بەدەمیانەوە هات، (فَعَقَرَ)، ئنجا حوشترەکەی پەیکرد، یاخود حوشترەکەی سەربڕی .

ج ـ لە سووڕەتی (الشمس)یش، لەم چوار ئایەتەدا، دەفەرموێ : ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَىٰهَآ ﴿١١﴾ إِذِ ٱنۢبَعَثَ أَشْقَىٰهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ ٱللَّهِ نَاقَةَ ٱللَّهِ وَسُقْيَٰهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمْ فَسَوَّىٰهَا ﴿١٤﴾ ﴾، واتە: گەلی سەموود بێبڕوا بوو بەو بەلا گەورەیەی کە بەسەری دێ، (ئەگەر بێتو سەرپێچیی لە فەرمانی پێغەمبەرەکەی صالح بکات)، کاتێك کە خراپترینیان ڕۆیشت بۆ ئەوەی حوشترەکە سەرببڕێ، پێغەمبەری خوا پێی گوتن: ئاگاداری حوشتری خواو ئاو خواردنەوەکەی بن! بەلام ئەوان بە درۆیان داناو، حوشترەکەیان پەیکرد، یاخود حوشترەکەیان سەربڕی .

د ـ لە سووڕەتی (هود)دا، خوای بەرز، ئاوا دەفەرموێ : ﴿ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا۟ فِى دَارِكُمْ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ ۖ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ ﴾، واتە: حوشترەکەیان سەربڕی، یاخود پەییانکرد، ئەویش فەرمووی: سێ ڕۆژان مۆڵەتە ڕابوێرن بۆخۆتان، ئەوە بەڵێنێکە درۆی تێدانیە، (بەڵێنێکی ڕێكو ڕاستە، دوای سێ ڕۆژان بەلاتان بۆ دێ) .

چـــوارەم : ئیدی سەرەنجام پاش تێپەڕبوونی ئەو سێ ڕۆژە مۆڵەتەی کە پێغەمبەر صالح عليه السلام بۆی دانابوون، بە هاڕژنو چریکەو دەنگێکی زۆر بێزەزا، کە دەبێتە مایەی بوومەلەرزەیەكو گڕکانێکی گەورەش، گەلی سەموود قڕەبر بوونو، صالحو بڕوادارانیش دەرباز بوون .

خوا سبحانه وتعالى لە چەند شوێنێك لە قورئاندا، چۆنیەتی فەوتاندنی گەلی یاخیو سەرکەشی سەموودی کردووە، بێگومان چۆنیەتی فەوتاندنی گەلی سەموود کارەساتێکی زۆر گەورە بووەو، خوا سبحانه وتعالى پانتاییەکی باشی لە ئایەتەکانی قورئان، بۆ تەرخان کردوە :

١) لە سووڕەتی (النمل)دا، خوا دەفەرموێ : ﴿ وَمَكَرُوا۟ مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوٓا۟ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾ ﴾.

واتە : ئەوان پیلانیان گێڕا چ پیلانێك، ئێمەش نەخشەمان دانا، نەخشەو پلانێكی باش، لە حاڵێكدا كە ئەوان هەستیان پێ نەدەكرد، سەرنج بدە! سەرەنجامی پیلانەكەیان چۆن بوو، ئێمە خۆیان و گەلەكەیان، (پیلانگێڕەكان و ئەو خەڵكەش كە لەگەڵیاندا هاوهەڵوێست بوو، هاودەنگ بوو، یاخود بێدەنگ بوو)، هەموویانمان تێكڕا وێران كرد، ئا ئەوانە خانوو بەرەكانیانن بە چۆڵیی ، یاخود بە ڕووخاویی ماونەوە ! بەهۆی ئەوەوە كە ستەمیانكرد، بێگومان لەوەدا نیشانە هەیە بۆ كەسانێك بزانن، ئەوانەش كە بڕوایان هێنابووو پارێزیان دەكرد، دەربازمان كردن .

٢) لە سووڕەتی (هود)دا، ئاوا باسی چۆنیەتیی لەبەینبرانی گەلی سەموود، كراوە : ﴿ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا۟ فِى دَارِكُمْ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ ۖ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَٰلِحًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْىِ يَوْمِئِذٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَآ ۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَا۟ كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾ ﴾.

واتە: حوشترەكەیان سەربڕی، (یاخود پەییانكرد، پاشووەكانیان بڕین، یاخود چوار پەلەكانیان بڕین، دوایی سەریان بڕی)، صالح گوتی: سێ ڕۆژان مۆڵەتە لە ماڵو خانووەكانی خۆتاندا بمێننەوە، ژیان بەسەر بەرن، ئەوە بەڵێنێكە درۆی تێدانیە، ئنجا كاتێك فەرمانی ئێمە هات، صالح و ئەوانەی كە لەگەڵی بڕوایان هێنابوو، دەربازمانكردن بە بەزەییەكی تایبەت لە لایەن

خۆمانەوە، لە سەرشۆڕیی ئەو ڕۆژە دەربازمان کردن، بێگومان پەروەردگارت بەهێزی زاڵە، ئەوانەش کە ستەمیان کردبوو، هاڕژن و چریکەیەکی گەورە گرتنیو، لە ماڵەکانی خۆیاندا لەپەوڕوو کەوتن، (وەك چۆن باڵندە هەڵدەنیشێ ئاوا)، وەك ڕۆژێ لە ڕۆژان لەو شوێنانەدا نەبووبن، (چۆڵەکەکوژی تێدا نەما)، ئاگاداربن! سەموود سپڵە بوون بەرانبەر بە پەروەردگاریان، ئاگادار بن! دووریی بۆ گەلی سەموود لە ڕەحمەتو بەزەیی خوا .

٣) لە سوورەتی (الأعراف)یشدا، ئاوا باسکراوە : ﴿ فَعَقَرُواْ ٱلنَّاقَةَ وَعَتَوْاْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُواْ يَٰصَٰلِحُ ٱئْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُواْ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٧٩﴾ ﴾.

واتە: حوشترەکەیان سەربڕی، (یاخود پەییانکرد) و گوتیان: ئەی صالح! ئەوەی کە بەڵێنت پێ دەداین (هەڕەشەت پێ لێدەکردین)، ئەگەر تۆ لە ڕەوانەکراوانی، بۆمان بێنە، ئیدی یەکسەر لەرزینەوەیەکی گەورە گرتنیو، لە ماڵەکانی خۆیاندا لەپەوڕوو کەوتن، بە زەوییەوە نووسان (پێوەی تەخت بوون، وەك چۆن باڵندە هەڵدەنیشێ)، ئەویش پشتی تێکردن و، گوتی: ئەی گەلەکەم! پەیامی پەروەردگارم پێ ڕاگەیاندن و دڵسۆزییم بۆ نواندن، بەڵام ئێوە دڵسۆزانتان خۆشناوێن .

٤) لە سوورەتی (القمر)یشدا، خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَكَانُواْ كَهَشِيمِ ٱلْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ ﴾.

واتە: سزای من و ترساندنی من ئاگادارکردنەوەیەکی چۆن بوو؟ ئێمە یەك هاڕژن و چریکەمان ناردە سەریان، ئیدی سەرەنجام وەك پووش و پەڵاشی بابای خەرمانداریان لێهات، (وەك ئەو پووش و پەڵاشەی کە بابای جوتیار لەسەر خەرمان کۆی دەکاتەوە، دوای ئەوەی گێرە دەکرێ، ئەو پووش و پەڵاشە، ئەو چەوەلە چۆنە؟ بەو شێوەیە ئەوانەش ئاوا بوونە پووش و پەڵاش و تێکشکێنران و لەبەین بران) .

هَشِيم) واتە: پووش و پەلاشی تێکشکاو، (مُحْتَظِر) واتە: کەسێك کە (حَظِيرة)ە، دروست دەکات، (حَظِيرة)ش، یانی: خەرمان، یاخود (کادێن) ئەوەی کە پووش و پەلاش و گیاو گۆڵی تێدا کۆدەکرێتەوە، وەك لەوەڕ بۆ ئاژەڵان .

محْتَظِر) واتە: بابای کا کۆکەرەوە، بابای پووش و پەلاش و ئالف کۆکەرەوە .

٥) لە سوورەتی (فصلت) ئایەتەکانی: (١٧و١٨)دا، ئاوا باسی چۆنیەتی فەوتانی گەلی سەموود دەکات، دەفەرموێ : ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ ﴾.

واتە: هەرچی گەلی سەمووده، ڕێنماییمان کردن، بەڵام کوێرییان بەسەر ڕێبینییدا هەڵبژارد، بۆیە بڵێسەی (یاخود: دەنگێك کە ببێتە هۆی پەیدابوونی بڵێسە) سزایەکی ڕیسواکەر، گرتنی، بەهۆی ئەوەوە کە دەیانکرد، (بەهۆی کردەوەکانیانەوە)، ئەوانەش کە بڕوایان هێنابووو پارێزیان دەکرد، دەربازمان کردن .

٦) لە سوورەتی (الحاقة)دا، دەفەرموێ : ﴿ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ ﴾.

واتە: بەڵام گەلی سەموود بە بەڵای بێڕەزا (طَاغِيَة)، (واتە: بە کارەساتێك، کە لە سنوور دەرچوو بوو) لەبەینمان بردن .

٧) کۆتا شوێن کە دەمەوێ ئاماژەی پێ بدەم، دەربارەی چۆنیەتی لەبەینچوونی گەلی سەموود، سوورەتی (الشمس)ە، کە دەفەرموێ : ﴿ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ﴿١٥﴾ ﴾.

واتە: ئەوان (صالح)یان بە درۆدانا و، حوشترەکەیان سەربڕی، پەروەردگاریان بەهۆی گوناهەکەیانەوە، زەوییەکەی لەرزاندنەوە، تەختی کرد، {خانوبەرەکەیانی لەگەڵ خاکدا یەکسانکرد}، خواش لە سەرەنجامی ئەو کارەساتە (ئەو بەڵایە کە بۆ ئەو گەلەی ناردوە) ناترسێ .

کێ تۆڵەی لێ بکاتەوە ؟

جارێ خوا ﷻ دادگەرەو کاربەجێیەو، شتی بێجێ ناکاتو، کەسیش نیە لە بەرانبەر خوای بالاًدەستو زاڵدا بوەستێ.

وەك دەبینین خوا ﷻ چەند وشەیەکی بەکارهێناون، بۆ ئەو بەلاًیەی کە بۆ گەلی سەموودی ناردوە: (صَيۡحَةٌ، ٱلرَّجۡفَةُ، صَٰعِقَةُ، طَاغِيَةِ، فَدَمۡدَمَ عَلَيۡهِمۡ)، ئەمانە بۆ کەسێ کە ڕواڵەت بین بێ، بۆ کەسێکی کرچو کاڵ، لە شت تێبگات، دەڵێ : چۆن خوا ﷻ یەك گەلو کە گەلی سەموودە، بەلاًم هەرجارەو بە وشەیەك تەعبیری کردوە لە سزایەکەیان :

١ - جارێك دەفەرموێ : چریکەو هاڕژن .

٢ - جارێك دەفەرموێ : لەرزینەوە .

٣ - جارێك دەفەرموێ : بڵێسەیەکی ئاگر .

٤ - جارێك دەفەرموێ : بەلاًیەکی لە سنوور دەرچوو .

٥ - جارێك دەفەرموێ : بوومەلەرزە .

بەلاًم لە ڕاستییدا ئەمە ئەوپەڕی حیکمەتی خوای زاناو کارزانی تێدایە، چونکە: خوا ﷻ بەو وشانە هەرجارە تەعبیر دەکات لە لایەکی ئەو سزایە، لە ئەسڵدا چریکەو دەنگێکی گەورە بووە، ئەو هاڕژنو دەنگە گەورەیە بۆتە هۆی لەرزینەوە، بۆتە هۆی هاژەو هاڕەو لەرزینەوە، سەرەنجام ئەوەش بۆتە هۆی ئەوە کە بوومەلەرزە دروستبێ، ئەوەش بۆتە هۆی ئەوە کە شوێنەکە گڕکانێکیشی لێبێو، بڵێسەی ئاگر پەیدابێ، کە ئەوەش کارەساتێك بووە لە سنوور دەرچووە، چونکە خەڵك کارەساتی وای نەبینیوە لە حاڵەتی ئاسایی داو، ئەو بەلاًیە بەلاًیەکی نائاسایی بووە .

برگەی حەوتەم و کۆتایی : دوو فەرمووودەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەی شوێنەواری سەموودەوە :

کۆتایی بە بەسەرهاتی صالح (عليه السلام) و گەلەکەی سەموود، بەم دوو فەرمووودەیە دێنین، کە لەبارەی ئەو دەڤەرەوە هاتوون، کە گەلی سەموودی تێدا ژیاوە، کە حیجرە :

فەرموودەی یەکەم : {عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: لَمَّا نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالنَّاسِ عَامَ تَبُوكَ نَزَلَ بِهِمْ الْحِجْرَ عِنْدَ بُيُوتِ ثَمُودَ، فَاسْتَسْقَى النَّاسُ مِنَ الآبَارِ الَّتِي كَانَ يَشْرَبُ مِنْهَا ثَمُودُ، فَعَجَنُوا مِنْهَا وَنَصَبُوا الْقُدُورَ بِاللَّحْمِ، فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَهَرَاقُوا الْقُدُورَ وَعَلَفُوا الْعَجِينَ الإِبِلَ، ثُمَّ ارْتَحَلَ بِهِمْ حَتَّى نَزَلَ بِهِمْ عَلَى الْبِئْرِ الَّتِي كَانَتْ تَشْرَبُ مِنْهَا النَّاقَةُ، وَنَهَاهُمْ أَنْ يَدْخُلُوا عَلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ عُذِّبُوا، قَالَ: إِنِّي أَخْشَى أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ، فَلا تَدْخُلُوا عَلَيْهِمْ} {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ٥٩٨٤، قَالَ شعيب الأرنؤوط: إِسْنَادُهُ صَحِيح عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ} .

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ، دەڵێ: کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ خەڵکی بردە ناوچەی تەبووك، لەوێ لە دەڤەری حیجر لە لای ماڵەکانی سەموود دایبەزاندن، خەڵك لەوێ لەو بیرانە کە گەلی سەموود ئاویان لێخواردبوونەوە، ئاویان هەڵێنجابووو هەویریان پێ شێلابووو چێشتیان پێ لێنابوو، لە مەنجەڵاندا خستبوویانە سەر ئاگر، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردن: مەنجەڵەکان بڕێژنو هەویرەکەش بکەنە ئاڵف بۆ حوشترەکانیان، (دوایی لەوێ گواستنیەوە، {خەڵکەکە چووبوون لەوێ دابەزیبوون، لە ناوچەی حیجر، چونکە سوپایەکی گەورە بوو، سی هەزار (٣٠,٠٠٠) کەس، کەسانێکیان چوون بۆ ئەوێ}، تاکو بردنی بۆ سەر ئەو بیرەی کە حوشترەکە ئاوی لێ دەخواردەوە، (فەرمووی: لێرە ئاو هەڵهێنجنو بخۆنەوەو بۆ چێشتو ئەوانە بەکاری بێنن)، لێی قەدەغەکردن کە بە

شوێنی ئەو کۆمەڵە خەڵکەدا کە سزا دراون بڕۆن، فەرمووی: توختی ئەو شوێنانە مەکەون، فەرمووی: دەترسێم کە ئەوەی بەسەر ئەوان هاتوە، بەسەر ئێوەش بێ، (بۆیە مەچنە شوێنی ئەو گەلە سزادراوانەوە) .

فەرموودەی دووەم: {عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ تَدْخُلُوا عَلَى هَؤُلاَءِ الْمُعَذَّبِينَ، إِلاَّ أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ، فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا بَاكِينَ، فَلاَ تَدْخُلُوا عَلَيْهِمْ ، لاَ يُصِيبُكُمْ مَا أَصَابَهُمْ} {أَخْرَجَهُ أَحْمَد: ٥٦٤٥، وَالبُخَارِيُّ: ٤٢٣، وَمُسْلِمٌ: ٢٩٨٠}.

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ، دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لە حیجر فەرمووی: مەچنە شوێنی ئەو گەلە سزادراوانەوە، مەگەر بە چاوی بە فرمێسكو بە گریانەوە، ئەگەر نەگریەن، مەچوون بۆ شوێنەکەیان، نەوەك ئەوەی بەسەر وان هاتوە (ئەو بەڵایە)، بەسەر ئێوەش بێ .

هەڵبەتە لێرەدا مەبەستی پێغەمبەری خاتەم ﷺ ئەوە نەبووە کە ئێمە بە شوێنەواری گەلە پێشووەکاندا نەگەڕێینو چاونەگێڕینو، دەرسو پەندیان لێوەرنەگرین، چونکە خوا ﷻ لە چەندان ئایەتدا، ئەوەی پێ فەرمووین: بۆ وێنە :

أ - ﴿قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ ٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ۝١١﴾ الأنعام .

ب - ﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۝٩﴾ الروم

ئایا بە زەویدا نەڕۆیشتوون؟ بە پرسیارکردنی نکوولێیلێکەرانەوە، واتە: خوای زاناو توانا فەرمانی پێکردووین کە بە زەویدا بڕۆینو شوێنەوارەکان ببینین، بەڵام مەبەستی پێغەمبەری خاتەم ﷺ ئەوەیە کە بێباکانە ئینسان بەو شوێنانەدا نەڕواو، کاتێك کە دەچێتە ئەو شوێنانە، سەرەنجامی خراپی ئەو خەڵکە کە ئەو بەڵایەیان بەسەرهاتوە، بێنێتە بەرچاوی خۆیو گوناهو تاوانەکانیش کە هۆکاری ئەو بەڵایە بوون، ئەوەش بێنێتە بەرچاوی خۆی، بۆ ئەوەی پەندو دەرس وەربگرێ لەو شوێنەوارانە .

من ئاوا لەو دوو فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ تێدەگەم .

هەڵبەتە ئەگەر وابێت کە ئینسان گریانیشی بێت، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی، ئەوە باشتر، بەڵام بە بۆچوونی من پێغەمبەری خوا ﷺ مەبەستی ئەوە نەبووە کە بەو شوێنانەدا نەڕۆین، چونکە ئایەتەکان زۆر بە ڕوونیی ئەوە دەگەیەنن، کە دەبێ بە شوێنەواری پێشووەکاندا بڕۆین، دەرس و پەندیان لێوەربگری، بەڵام مەبەستی پێغەمبەر ﷺ هەر ئەوەیە کە بێباکانە بەوێ دانەڕۆین، غافڵانەو بێئاگایانە نەچین، بەس تەماشای لایەنە شارستانییەکەی و لایەنە بیناسازییەکەیان بکەین، بەڵام تەماشا نەکەین: ئەو خەڵکە چۆن فەوتاون و، بۆچی ئەو بەڵایانەیان بەسەرهاتوە ؟

ئنجا چ بە نسبەت هەڕەمەکان (أهرام)ەوە، کە لە میسرن، هی فیرعەونەکان، چ بە نسبەت شوێنەوارەکانی گەلی عاد، گەلی سەموودەوە، چ کاتێ کە تۆفانی نووح ﷺ یاد دەکرێ، کەشتییەکەی نووح لەسەر چیای جوودیی، یان دەریاچەی مردوو، شوێنەواری گەلی لووط ﷺ، هەروەها شوێنەواری گەلی پێغەمبەر شوعەیب ﷺو گەلانی دیکە، پێویستە ئینسان بە چاوی عەقڵ و دڵ تەماشای شوێنەوارەکانیان بکات و، دەرس و پەند لەوە وەربگرێ کە بەسەریان هاتوە .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی پێنجەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان دەرسی کۆتاییە لە سوورەتی (الحجر)و، ئایەتەکانی: (٨٥ – ٩٩) واتە: پازدە (١٥) ئایەت دەگرێتە خۆی، تەوەری سەرەکیی ئەم پازدە ئایەتە، بریتیە لە: ئامۆژگاریی‌و ڕێنمایی خوا ﷻ بۆ پێغەمبەری خۆی موحەممەد ﷺ لە بواری هەڵسوکەوت کردنی لەگەڵ ناحەزانیدا، بە تایبەتی‌و خەڵکی دا بە گشتی، کە سەرجەمیان یازدە (١١) ئامۆژگاریی‌و ڕێنمایی گەورەو گرنگن .

﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۗ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَءَاتِيَةٌ ۖ
فَٱصْفَحِ ٱلصَّفْحَ ٱلْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى
وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ
عَلَيْهِمْ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ إِنِّىٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى
ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾
عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَٰكَ
ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴿٩٥﴾ ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ
أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَٱعْبُدْ
رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ ٱلْيَقِينُ ﴿٩٩﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{ئاسمانەکان‌و زەوی‌و ئەوەی نێوانیانمان بە هەق نەبێ دروست نەکردوون‌و، ڕۆژی دواییش دێ، بۆیە بە چاوپۆشییەکی جوان چاوپۆشیی بکە (لە هەڵسوکەوتی بێنەزاکەتانەی بێبڕوایەکان) ﴿٨٥﴾ بە دڵنیایی هەر پەروەردگارت بەدیهێنەری زانایە ﴿٨٦﴾ بێگومان حەوت لە ئایەتە دووبارەبووەوەکان‌و قورئانی مەزنمان پێ بەخشیوی ﴿٨٧﴾ کەواتە چاو مەبڕە ئەو نازو نیعمەتەی چەند کۆمەڵێك لەوان، (کافران)و، خەمیان بۆ مەخۆ، {کە گوێت پێنادەن‌و بڕوات پێناهێنن}و، باڵت بۆ بڕواداران شۆڕبکە{و، لەگەڵیان میهرەبان بە} ﴿٨٨﴾ بشڵێ: هەر منم ترسێنەری ئاشکرا (لە سزاو تۆڵەی خوا) ﴿٨٩﴾ وەك ئەو (سزاو تۆڵە)ەی دامانبەزاندە سەر دابەشکەران {یان سوێند خۆران، کە سوێندیان بۆ یەکدی خوارد، لە دژی (صالح)} ﴿٩٠﴾ ئەوانەی قورئانیان بەش بەشکرد {بە ئارەزووی خۆیان، پۆلێنیان کرد بۆ شیعرو جادوو ئەفسانە} ﴿٩١﴾ دەجا سوێند بە پەروەردگارت، بەدڵنیایی لە هەموانیان دەپرسینەوە ﴿٩٢﴾ لەبارەی ئەوەوە کە دەیانکرد ﴿٩٣﴾ (بۆیە بە دەنگی بەرزو زوڵاڵ) ئەوەی فەرمانت پێکراوە ڕایبگەیەنەو، هاوبەشدانەرەکان پشتگوێ بخە، (لەوە کە لەبەروان، بەشێك لە پەیامی خوا نەگەیەنی) ﴿٩٤﴾ ئێمە گاڵتە پێکەرەکانت بۆ چارە دەکەین ﴿٩٥﴾ ئەوانەی لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە دادەنێن‌و، لەمەودوا دەزانن چۆن سزایان دەدەین ﴿٩٦﴾ دەشزانین تۆ بەهۆی ئەوەوە کە دەیڵێن: سینەت تەنگ دەبێ ﴿٩٧﴾ دەجا بە ستایشکردنەوە پەروەردگارت بە پاك بگرەو، لە کڕنووشبەران بە ﴿٩٨﴾ هەتا مردنێك کە لێی دڵنیای بۆت دێت، هەر لەسەر پەرستنی پەروەردگارت بەردەوام بە ﴿٩٩﴾} .

شیکردنەوەی هەندێك لە وشەكان

ٱلسَّاعَةَ): واتە: ئەو كاتەی كە دنیای تێدا كۆتایی پێدێ، بۆیە من بە (ئاخیر زەمان) مانام كردوە، بەلاّم لێرە وا پێدەچێ مەبەست لە (السَّاعَة): (وَقْتُ قِيامَ القِيامَة)، كاتی هاتنی قیامەت، بێ .

ٱلصَّفْحَ): صَفَحَ، صَفْحاً: والصَّفحُ: تركُ التثريب، وهو أبلغ من العفو)، (صَفْح)، پشتی تێكرد، (صَفْح)، بریتیە لە لۆمەو سەركۆنە نەكردن، (صَفْح) لە (عَفُو) بەهێزترە، (عَفو) ئەوەیە لێی ببووری، بەلاّم (صَفح) ئەوەیە هەر وەسەرخۆت نەهێنی، وەك ئەو كەسە، ئەو خراپەو هەلّەیەی هەر نەكردبێ، بەرانبەر بە تۆ .

ٱلْمَثَانِي): (الآيَاتُ الَّتِي تُتْلَى وَتُكَرَّر، جَمْعُ مَثنَى، أَو مَثْنَاة، أَو مِنَ الثَّنَاءِ)، مَثَانِي): ئەو ئایەتانەی كە دەخوێنرێن و، دووبارە دەبنەوە، كە كۆی مَثنى)یە، یان كۆی (مَثْنَاة)ە، یاخود دەشگونجێ كۆی (ثَنَاء)بێ، واتە: ئەو ئایەتانەی كە سوپاس و ستایشی خوایان پێ دەكرێ، كە مەبەست پێی حەوت ئایەتەكانی سوورەتی: (الفاتحة)ن .

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ): واتە: چاوی تێ مەبڕە، هەردوو چاوتی تێ مەبڕە، (أَصْلُ المَدِّ: الجَرُّ ، مَدَدْتُ عَيْنِي إِلَى كَذَا: طَمَعْتُ فِيهِ)، وشەی (مَدّ) لە ڕیشەدا بە مانای درێژكردنەوەو لێك كێشانەوە دێ، بەلاّم (مَدَدْتُ عَينِي إِلَى كَذا)، واتە: تەماعم تێكرد، چاوم تێبڕی، چاوم لەسەر چڕ داگرت .

أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ): (أَزوَاج: أَي أَقْرَانٌ وَ أَشْبَاه)، واتە: ئەوانەی كە وەك یەكن، وێك دەچن پێكەوەن، یاخود (أَزوَاج) یانی: (أَنوَاع وَأَصنَاف وَ مَجمُوعَات)، واتە:

چەند جۆرێكو چەند پۆلێك لەو خەڵكە، چەند كۆمەڵێك لەو خەڵكە كە خۆشگوزەرانمان كردوون، چاو لەو نازو نیعمەتە مەبڕە كە لە دەستی ئەوان دایە، شتێكی زوو تێپەڕو كەم بایەخە، بە نسبەت ژیانی دواڕۆژەوە، یاخود (أَزوَاج)، یانی : نێرو مێیەكان پێكەوە، چەند جووتێك .

﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾: بە هۆیانەوە دڵتەنگ مەبە، خەفەتیان بۆ مەخۆ، دەڵێ: الحَـزَنُ وَالحُزُونَـةُ: خُشُـونَةُ الأَرْضِ وَخُشُـونَةٌ فِي الـنَّفسِ لِمَا يَحصُلُ فِيـهِ مِنَ الغَـمِّ)، (حَـزَن) و (حُزُونَـة) بـە زبـریی زەوی دەگوتـرێو، بـە زبرییـەك دەگوترێ، كـە لـە نەفسـدا پەیدادەبـێ ، بەهـۆی خـەمو خەفەتێكـەوە كـە دەچێتـە نێـوی .

﴿وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ﴾: باڵـت شۆڕبكـە، (الخَفْـضُ: ضِـدُّ الرَّفـعِ، لِـينُ الجَانِـبِ وَالإِنقِيَاد)، واتە: لەگەڵیان میهرەبانو نەرمو نیان بـە، چونكـە (خفض) دژی بەرزكردنەوەیـە .

﴿ٱلْمُقْتَسِمِينَ﴾: واتـە: سوێند خـۆران، یاخـود دابەشكـەران، بۆیـە گـوتراوە: (الَّذِينَ تَحَالَفُوا)، ئەوانەی كە سوێندییان بۆ یەكدی خوارد، یاخود پەیمانیان پێكدا، یاخود (الَّذِينَ تَقَاسَمُوا شُعَبَ مَكَّةَ، لِيَصُدُّوا عَن سَبِيلِه)، ئـەوانەی كـە كۆڵانەكانی شاری مەككەیان لەبەینی خۆیاندا بەشكردن، بۆ ڕێگریی كـردن لە ڕێی خـوا. (تۆ لـەوێ بـە، ئـەو لـەوێ بـێ، هەر كەسێك هـات، بـا ئاگـادار بكرێتـەوە، لـەوە كـە موحەممەد ﷺ جادووگـەرە، یاخـود موحەممـەد ڕاست ناكاتو، پەیامەكەی ڕاست نیـە) .

﴿عِضِينَ﴾: (عِضُون: جَمعُ عِضَـة، مِثلُ ثُبُون جَمعُ ثُبَة، وَالتَّعضِيَةُ : تَجزِيَةُ الأَعضَاءِ وَعَضَّيتُهُ أَي جَزَّئتُهُ)، (عِضُون): كۆی (عِضَة)یە، وەك (ثبون) كۆی (ثُبَة)یە، (تَعضِيَة)ش، بریتییـە: لـەوە كـە ئەندامەكـانی شتێك بـەش بـەش بكـرێن، (عَضَّيتُهُ) واتە: بـەش بەشـم كـرد .

كَفَيْنَٰكَ): واتە: بۆت چارە دەكەین، لە كۆڵت دەكەینەوە، (الكِفَايَةُ: مَا فِيهِ سَدُّ الخُلَّة وَ بُلُوغُ المُرَادِ فِي الأمرِ)، (كِفَايَة): بریتیە: لەوە كە كەلێن بگیرێو ئاوات بێتە دی لە شتێكداو، ئەو شتە تەواو بكرێ .

(فَٱصْدَعْ): واتە: بە دەنگی بەرز بیڵێ، (الصَّدْعُ: الشَقُّ فِي الأجسَامِ الصُّلْبَة كَالزُّجَاجِ وَالحَدِيدِ)، (صَدْع)، بریتیە: لە لەت بوون، شەق بوون لەو تەنانەدا كە ڕەقن، وەك شووشەو ئاسن، {یان تەختە كە شەق دەبێو دەنگی دێ، پێی دەگوترێ : (صَدْع)}.

ٱلْيَقِينُ): یانی: دڵنیایی، (اليَقِينُ: مِنَ صِفَةِ العِلْمِ فَوْقَ المَعرِفَةِ وَالدِّرايةِ، يُقَالُ عِلْمٌ يَقِين، وَلاَ يُقَالُ مَعرِفَةٌ يَقِين، وَهُوَ سُكُونُ الفَهْمِ مُعَ ثَبَاتِ الحُكْمِ) (يَقِين): لە سیفەتی زانیارییە، كە لە سەرووی (مَعرِفة)و (دِراية)وەیە، ((مَعرِفَة) بە زانستو (دراية) بە زانین، واتا دەكرێن لە زمانی كوردییدا)، دەگوترێ: (عِلمٌ يَقِين)، زانیارییەكی جێی دڵنیایی، بەڵام ناگوترێ: (مَعرِفَةٌ يَقِين)، زانستێكی جێی دڵنیایی، یەقینیش بریتیە لەوە كە ئینسان بڕیار لەسەر شتێك بداتو دڵی لەسەر بچەسپێو، دڵ لە دڵدانو دوودڵیی لەبارەیەوە نەمێنێ، ئەوە ئەسڵی مانای یەقینە لە زماندا .

بەڵام لێرە مەبەست پێی مردنە، بە ڕای زۆربەی هەرە زۆری مانا لێكدەرەوانی قورئان، (اليقين: أي المَوتِ الَّذِي مَجِيئُهُ شَيءٌ يَقِينِيٌّ لاَ شَكَّ فِيهِ)، (يقين) یانی : ئەو مردنەی كە هاتنی شتێكی جێی دڵنیاییەو، هیچ دوو دڵیی تێدانیە، لێرەدا بەپێی سیاق دەزانین كە مەبەست لە (یەقین) مردنە، چونكە مردن ڕاستییەكە هیچ دوو دڵیی تێدانیە، هەموو كەس دڵنیایە كە مردنی بۆ دێ، ڕۆژێ لە ڕۆژان دەبێ تامی مردن بچێژێ، وەك خوا دەفەرموێ : ﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ﴿١٨٥﴾ ﴾آل عمران، واتە: هەموو نەفسێك دەبێ مردن بچێژێ .

مانای گشتی ئایەتەکان

خوای پەروەردگار لە کۆتایی سووڕەتی (الحِجر) دا، کۆمەڵێك ئامۆژگاریی‌و ڕێنمایی گەورەو گرنگ بۆ پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ دەخاتە ڕوو، کە سەرجەم یازدە (١١) ڕێنماییـن‌و، لە کۆتایی ئەم دەرسەدا بە ڕیز دەیانهێنین .

سەرەتا خوای بێ هاوتا، دەفەرموێ : ﴿ وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۗ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَـَٔاتِيَةٌ ۖ فَٱصْفَحِ ٱلصَّفْحَ ٱلْجَمِيلَ ﴾، واتە: ئێمە ئاسمانەکان‌و زەوی‌و ئەوەی دەکەوێتە نێوانیان، تەنها بە هەق دروستمان کردوون، بە دڵنیاییەوە (سَاعَة) هەر دێ، بۆیە چاوپۆشییەکی جوان ئەنجام بدە ، لەگەڵ خەڵك دا بە گشتی، یان لەگەڵ ئەوانەی بانگیان دەکەی بۆ لای خوا، بە تایبەت لەگەڵ هاوبەش بۆ خوا دانەران، کە ئەوان پێغەمبەری خاتەم ﷺ پێویستیی بەوە هەیە، چاوپۆشییەکی جوانیان لێ بکات، چونکە بە شێوەیەکی ناشایست لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ ڕووبەڕووبوونەوە .

لێرەدا خوای زاناو شارەزا ئەو ڕاستییە گەورەیە ڕادەگەیەنێ، کە لە گەلێك جێگای دیکەی قورئاندا ڕایگەیاندوە: ئەم گەردوونە، بەسەرو خواریەوە، ئاسمانەکان، کە حەوت (٧)ن‌و، زەوی کە نشینگەی ئێمەیە‌و ئەوەی دەکەوێتە نێوانیانەوە، خوا دەفەرموێ: بە هەق نەبێت، دروستم نەکردوون، تەنها بە هەق دروستم کردوون، ئەو هەقەش لەوەدا بەرجەستە دەبێت، کە ئەم گەردوونە حیکمەتێك‌و ئامانجێکی لە پشتەوەیە‌و، ژیانی مرۆڤ، ژیانێکی پووچ‌و بێ حیکمەت نیەو، ئەم گەردوونە کراوە بە شوێنێك کە مرۆڤ و جندی تێدا تاقی دەکرێنەوە .

(سَاعَة)ش وا پێدەچێت لێرەدا زیاتر مەبەستی پێی قیامەت بێت، چونکە لە قیامەتدا لێپرسینەوەو سزاو پاداشت ئەنجام دەدرێت، ئەگەرنا (سَاعَة) واتە:

كاتێكی دیارییكراو بۆ شتێكو، (سَاعَة) لە بەكارهێنانی قورئاندا، زیاتر بۆ ئاخیر زەمان، بۆ كۆتایی پێهێنانی ئەم ژیانی دنیایە بەكارهاتووەو (قِیامَة)ش، واتە: هەڵسانەوە، بۆ ڕۆژی دوایی بەكارهاتووە، بەڵام لێرە وا پێدەچێت : مەبەست لە (سَاعَة) ئەو كاتە بێ ، كە ڕۆژی دوایی تێدا دێ، كە بێگومان هەر دێ، بۆیەش دەڵێین: (ساعة) لێرەدا بە مانای قیامەتە، چونكە: گونجاو نیە بگوترێ: چاوپۆشیی جوان بكە، چونكە ئاخیر زەمان دێ، بەڵكو ئەوە گونجاوە بگوترێ: بێگومان كاتی سزاو پاداشتو لێپرسینەوە هەر دێ، بۆیە تۆ چاوپۆشییەكی جوان ئەنجام بدە، لەگەڵ نەیارەكانتدا، چونكە كاتێكی دیكە هەیە، ئەوانە سزاو پاداشتی تێدا وەردەگرنەوە .

﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴾، واتە: بێگومان تەنیا پەروەردگارت، زۆر بەدیهێنەری زانایە .

﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴾، واتە: بە دڵنیاییەوە ئێمە حەوت لە دووبارە بووەوەكانو، قورئانی مەزنمان بە تۆ داوە .

مەبەست لە حەوت دووبارە بووەوەكان، بە ڕای زۆربەی زانایان، حەوت ئایەتەكانی سوورەتی (الفاتحة)ن، كە دووبارە دەبنەوە، یاخود لەبەرئەوەی كە ستایشی خوایان تێدا دەكرێ، هەندێكیش گوتوویانە: مەبەست حەوت سوورەتە درێژەكانە، بەڵام وەك دواییی لە مەسەلە گرنگەكاندا باسی دەكەین، ئەو ڕایە بێهێزە، لەبەر چەند هۆیەك، یەكیان ئەوەیە كە پێغەمبەری خاتەم ﷺ بۆخۆی فەرموویەتی: مەبەست لە ﴿ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى ﴾، سوورەتی مەزنی (الفاتحة)یە .

ئنجا كە خوا دەفەرموێ: بێگومان، بە دڵنیایی ئێمە حەوت ئایەتە دووبارە بووەوەكانو قورئانی مەزنمان بە تۆ داوە، ئەمە وەك ڕێ خۆشكردن وایە، بۆ ئایەتی دواتر كە دەفەرموێ :

﴿ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ ﴾، واتە: چاومەبڕە ئەوەی كە كۆمەڵانێك، كەسانێك لە بێبڕوایەكانمان پێ بەهرەمەند كردوە، واتە: چاو مەبڕە ئەو سەروەتو سامانوماڵو ئیمكانییەتەی بە وانمان داوەو، ئەوانمان تێدا بەهرەمەند كردوە، چونكە خوای پاكو بێگەرد شتێكی بە تۆ داوە، كە لەگەڵ

ئەو سەروەتو سامانو، جوانیی و ڕازاوەیی ژیانی دنیا، کە بەشێك لە بێبڕوایەکانی پێ بەهرەمەند کردوە، ناچێتە تەرازووەوە !

﴿ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ ﴾، واتە: خەمیشیان لێ مەخۆ، واتە: ئەو خەمەیان لێ مەخۆ : شتێك بخەیە سەرشانی خۆت ، کە ئەرکی تۆ نیە، کە بریتیە لە: ڕێی ڕاست پێگرتنی ئەوان، یاخود خەم لە قسەکانیانو پڕوپاگەندەکانیان مەخۆو بەهۆی ئەوەوە پەژارەدار مەبە، ﴿ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾، واتە: باڵیشت شۆڕ بکە بۆ بڕواداران، واتە: لەگەڵیان میهرەبانو بە بەزەیی بەو ئاگات لێیان بێت .

﴿ وَقُلْ إِنِّىٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴾، واتە: بشڵێ: تەنیا من ترسێنەری ڕوونو ئاشکرام، وریاکەرەوەی ڕوونو ئاشکرام، بۆ ئێوە ئەی خەڵکینە !

﴿ كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴾، ئەوە دەگونجێ پەیوەست بێتەوە بە ئایەتی پێشیی، کە فەرمووی : ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ ﴾، بێگومان بە تۆمان بەخشیوە : حەوت ئایەتە دووبارە بووەوەکان، یان: حەوت ئایەتە ستایش پێکراوەکانو قورئانی مەزنیش، ئێمە قورئانمان دابەزاندە سەر تۆ، وەك چۆن کتێبەکانی دیکەو پەیامەکانی دیکەشمان دابەزاندن، بۆ سەر ئەوانەی کە پێکەوە سوێندیان خوارد بوو، پەیمانیان دابوو، لە دژی پێغەمبەران .

چونکە وشەی : (مُقْتَسِمِينَ) :

أ / دەگونجێ مەبەست پێی: سوێند خۆران، بەڵێن پێکدەران، بێ، ئەوانەی دژایەتیی پێغەمبەرانیان کردوە، بۆیە پەیمانیان پێکەوە بەستوەو سوێندیان پێکەوە خواردوە، کە دژایەتییان بکەن .

یاخود مەبەست پێی نۆ (٩) کەسە خراپو تێکدەرەکەی گەلی (ثَمُود)ن، کە خوای پاكو بێگەرد لە ئایەتەکانی پێشیدا، باسی کردن .

ب / دەشگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێت کە پێغەمبەر ﷺ بفەرموێ: من بۆ ئێوە ترسێنەرێکی ڕوونو ئاشکرام، بە سزایەك وەك ئەو سزایەی کە کاتی خۆی دامانبەزاندۆتە سەر، سوێند خۆرانی دژی پێغەمبەرانو، بەڵێن

بەیەکدەران، چ لە گەلی (ثَمُود)، چ لە غەیری گەلی (ثَمُود)، یاخود من ترسێنەرێکی ئاشکرام بۆ ئێوە، بە سزایەك، وەك ئەو سزایەی کە دامانبەزاندە سەر ئەوانەی قورئانیان بەش بەش و پۆلین کرد بوو، لە کافرانی مەککە، کە هەندێکیان دەیانگوت: قورئان جادوویەو، هەندێکیان دەیانگوت: شیعرەو، هەندێك دەیانگوت: قسەی فاڵچییانەو، هەندێك دەیانگوت: ئەفسانەی پێشینانە، یاخود وەك ئەو سزایەی دامانبەزاند بۆ سەر ئەوانەی کە کۆڵانەکانی مەککەیان بەسەر خۆیان دابەشکرد بوو: تۆ لەوێ بەو، تۆ لەوێ بە، ئەگەر کەسێکی بێگانەو نامۆ هات، کە موحەممەد ﷺ نەناسێت، ئاگاداری بکەنەوە : کە موحەممەد شاعیرە، یان جادووگەرە، یاخود کاهینە، بۆ ئەوەی بە قسەکانی هەڵنەخەڵەتێ ، ئەم ئایەتە چەند واتایەکی جۆراو جۆری هەن، کە دوایی زیاتر ڕوونیان دەکەینەوە .

﴿ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴾، واتە: ئەوانەی کە قورئانیان بەش بەش کرد، (عِضِينَ)، کۆی (عِضَة)یە، واتە: (جُزْء)، پارچە، ئەوانە قورئانیان پارچە پارچە کرد، بەش بەش کرد، بە گومانی خۆیان .

هەندێکیان بە شیعر دادەنا، هەندێکیان بە جادوو دادەنا، هەندێکیان بە ئەفسانەی پێشینان دادەنا، یاخود هەر کامێکیان ناوو ناتۆرەیەکی تایبەتیی بە دوای قورئان دەخست .

﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، واتە: سوێند بە پەروەردگارت بە دڵنیاییەوە لە تێکڕایان دەپرسینەوە، واتە: لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەکەین و وەك بەرزەکی بانان بۆی دەرناچن .

﴿ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴾، واتە: لێیان دەپرسینەوە، لەبارەی ئەوەوە کە دەیانکرد، لە دژایەتیی کردنی قورئان و پێغەمبەری خاتەم ﷺ.

﴿ فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ ﴾، کەواتە: تۆ ئەوەی فەرمانت پێکراوە، بە دەنگی بەرزی زوڵاڵ ڕایبگەیەنە .

(صَـدْعْ)، بـە دەنگی شتێکی ڕەق دەگـوترێ، کـە بشکـێو زرینگـەی لـێ بێت، یـان شـەقـەی بـێ، ئـەوەی فەرمـانت پێکـراوە بـە دەنگی بـەرزی زولاڵ بیگـەیەنە، بـا هـەموویـان گوێیان لـێ بـێو بیبیسـتن .

﴿ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴾، پشـت لـە هـاوبـەش بۆ خـوا دانەرەکان بکە، واتـە: پشـت گوێیـان بخە، ئیهمـالیـان بکـە، هـەڵـبـەتە بـەو واتـایە نـا، کـە پەیـامی خوایـان پـێ نەگـەیەنـێ، چونکـە پێشـتـر خـوا فـەرمووی: پێیـان بگـەینـە، بـەڵکـو واتـە: ئـازارەکـانیـانو قسەو قاڵەکـانیـانو، پیلانەکـانیـان پشـت گـوێ بخـەو، دڵـی خۆتیـان پێوە خـەفەتـخان مەکەو، پشت بـە خـوا ببـەسـتە .

﴿ إِنَّا كَفَيْنَاكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴾، ئێمـە چـارەی گـاڵـتە پێکـەرانـت بـۆ دەکـەین، ئـەوان بۆ ئێمـە لـێـگـەڕێ .

هەندێك لـە زانـایـان گوتـوویانە: پێنج لـە زلـەزلـەکانی مەککە، خـوا ﷻ بـە دوای یەکـدا، هـەر یەکـێکـیانی بـە دەردێکی کوشـندە لـە بـەین بـردوون، مەبـەسـت پێی ئـەوەیە، بـەڵام پێم وایە چەمكو واتـایەکـەی فراوانتـرە، دەگونجـێ ئـەوەش بـوو بـێ، بـەڵام واتـایەکـەی فراوانتـرە .

بـەڵـێ قورئـان سـەرەتـا زۆربـەی لـە مەککـە دابەزیـوەو، دوایـی ئـەوی دیکـەی لـە مەدینە دابـەزیـوەو، بێگـومان جـاری وا هەیـە، هەنـدێك ئـایـەت پەیوەستن بـە کـاتو شـوێنو ڕووداوێکی دیـاریکراوەوە لـە مەککـە، یـان لـە مەدینـە، یـان لـەو شـوێنـەی کـە قورئـانی لـێ دابەزیـوە، بـەڵام وەك زانـایـان گوتـوویـانـە: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لا يَمْنَعَ شُمُولَ المَعْنى)، واتە: تـایبـەتمەندبوونی هۆی هـاتنە خـوار، ڕێ لـە گشتگیـربوونی واتـا نـاگرێ .

ئنجا ئـەو گـاڵتە پێکـەرانە کـێن کـە خـوا دەفـەرموێ: مـن چارەیـان دەکـەم، بۆ منیـان لـێگـەڕێ، من ئـەوانـەت لـە کـۆڵ دەکـەمـەوە ؟!

﴿ ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَـٰهًا ءَاخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾، ئـەوانـەی لـەگـەڵ خـوادا پەرسـتـراوی دیکـە دادەنێن، ئیعتیـراف بـە بـەدیهێنەرایەتیـیو پەروەردگـارێتیـیو پەرسـتـراوێتـیی خـوا، دەکـەن، بـەڵام وێـڕای خـوا، پەرسـتـراوی دیکـە دەپەرستن،

﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾، لەمەودوا دەزانن، واتە: لەمەودوا دەزانن چییان بەسەر دێ! یان لەمەودوا دەزانن چەند بەهەڵەداچوون! کە دەگونجێ مەبەست لە: (لەمەودوا) دنیا بێ، هەر لە ژیانی دنیادا بۆیان دەردەکەوێت، یاخود مەبەست پێی ڕۆژی دوایی بێت، هەردووکیان دەگرێتەوە .

﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ﴾، بە دڵنیاییەوە ئێمە دەزانین، کە تۆ سینەت تەنگ دەبێ بەوەی دەیڵێن .

پێغەمبەر خاتەم موحەممەد ﷺ وەك هەر مرۆڤێکی دیکە، مرۆڤ بووە، قسەی خۆشی پێ خۆش بووەو، قسەی ناخۆشی پێ ناخۆش بووە، بەڵکو ئینسانی بەڕێزو بە حورمەت، قسەی ناخۆشی لە خەڵکی دیکە، پێناخۆشترە، چونکە نە قسەی ناخۆش بە خەڵکی دەڵێو، نە چاوەڕێی قسەی ناخۆشیش دەکات، لەبەر ئەوە: قسەی ناخۆش، توانجو پلار، پڕوپاگەندەی خراپ، تانەوتەشەر، قسەی ناشیرن پێگوتران، تۆمەتبارکردنی بە ناهەق، زۆر لەسەر دڵی قورس دەبێ، خوا دەفەرموێ : ئێمە دەزانین، تۆ سینەت تەنگ دەبێت، بەهۆی ئەوەوە کە دەیڵێن .

﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ ٱلسَّـٰجِدِينَ﴾ بۆ ئەوەی کە بتوانی بەرهەڵستیی ئەو قسە ناخۆشانە بکەیو، سینەت فراوانتر بێ: بە ستایشکردنەوە پەروەردگارت بە پاك بگرە، واتە: بە پاکی بگرەو دووری بخەوە لە کەموکوڕییو هەڵەو پەڵە، کە بۆخۆی هەر دوورو پاکە، بەڵام تۆ ئەو حاڵەتە لە خۆتدا پێشان بدە، ئەگەرنا، خوای پاكو بێگەرد، ئەگەر کەسیش بە پاکی نەگرێ، هەر پاكو بێگەردەو، ئەگەر کەسیش ستایشی نەکات، هەر شایستەی ستایشە، بەڵام ئەوە مرۆڤەکانن ، کە دەبێ لە دڵو دەروونی خۆیاندا ، پاکێتییو دووریی خوا ، لە کەموکوڕییو هەڵەو پەڵەکان، بچەسپێنن، هەروەها ستایشکردنو مەدحو پێهەڵگوتنی خوا لە دڵو دەروونیاندا، جێ دەکەنەوە، ئەگەرنا، ئەگەر ئەوانیش تەسبیحو تەحمیدی خوا نەکەن، خوا هەر پاكو بێگەردەو، هەر ستایشکراو شکۆدار (حَمِيد)و (مَجِيد)ە .

﴿وَكُن مِّنَ ٱلسَّـٰجِدِينَ﴾، تۆ لە کڕنووش بەران بە، واتە: بە ستایشکردنی خواوە، بە پاکی بگرەو، زۆریش کڕنووش (سجدة) بۆ خوا بەرە، کە بێگومان لێرەدا مەبەست لە : (کڕنووش بەران بە)، واتە: زۆر نوێژکەری باشبە، بە شێوەیەك

سیفەتی نوێژكردن، تۆ بباتە نێو جەرگەی نوێژكەرانەوە، كە ئەوە بەهێزترە لەوەی فەرمووبای: (وَكُنْ سَاجِدًا)، یان (وَاسْجُدْ)، كە لە شوێنی دیكەشدا ئەوانە هاتوون، بەلاّم ئەم حالّو مەقامەی ئێرە، ئەوە دەخوازێ، كە خوای پاكو بێگەرد بەم شێوەیە بیدوێنێ، واتە: تۆ بەهۆی بە پاكگرتنی خوای پەروەردگارو بەهۆی ستایشكردنیەوەو، بەهۆی زۆر كڕنووش بردنو نوێژو تاعەت ئەنجامدانەوە، بۆ خوای پاكو بێگەرد، سینەت فراوانتر دەبێو، دلّ گەورەتر دەبێو، زیاتر دەتوانی بەرهەلّستیی ئەو شێوە ناشایستە مامەلّەكردنەی كافرەكان لەگەلّت دا، تەحەممول بكەیو، لە بەرانبەریدا خۆڕاگربی .

لە كۆتاییدا دەفەرموێ : ﴿ وَٱعۡبُدۡ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأۡتِيَكَ ٱلۡيَقِينُ ﴾، واتە: پەروەردگاری خۆشت بپەرستە، تاكو یەقینت بۆ دێ .

هیچ گومانی تێدانیە كە (یقین) لێرەدا مەبەست مردنە، چونكە ئەگەر بەپێی مانا زمانەوانییەكەی بووایە، واتە: زانیارییەكی تەواو، كە دلّ لەسەری بوەستێ، عەقلّ لەسەری بوەستێو بەملاولادا نەچێ، دەگوترێ: (یَقِنَ الماءُ، أي: ثَبَتَ وَ رَكَدَ)، واتە: ئاوەكە وەستا، ئەگەر مەبەست ئەوە بووایە، بە دلّنیایی هەر لە هەنگاوی یەكەمەوە، پێغەمبەری خاتەم ﷺ یەقینی هەبووەو دلّنیا بووە ، كە پێغەمبەری خوایە، دلّنیا بووە كە ئەو فریشتەیەی وەحیی بۆ دێنێ (جیبریل): نوێنەری خوایە، هەروەها دلّنیا بووە لە هەموو ئەو ڕاستییانەی كە بوونناسیی ئیسلامییو، ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی، گرتوویانەتە خۆیان، كەواتە: لێرەدا مەبەست دلّنیایی نیە، چونكە دلّنیایی هەر هەبووەو، پێویستیی بەوە نەكردوە، كە زیاتر بەندایەتیی بۆ خوا بكات، خواپەرستیی زیاتر بكات، تاكو دلّنیایی بۆ بێت! بەلّكو دلّنیاییەكەی هەر هەبووە، بۆیە (یقین) لێرەدا، واتە: مردنێك كە لێی دلّنیای هەر دێ، هەلّبەتە لە سووڕەتی (المُدَّثِّر)یشدا، خوای پەروەردگار هەر وشەی یەقینی بە مانای مردن بەكارهێناوە، وەك لەسەر زمانی كافران دەفەرموێ:

﴿ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوۡمِ ٱلدِّينِ ٤٦ حَتَّىٰٓ أَتَىٰنَا ٱلۡيَقِينُ ٤٧ ﴾المدثر، واتە: ئێمە بڕوامان بە ڕۆژی سزاو پاداشت نەبوو، بە درۆمان دەزانی، تاكو یەقینمان بۆ هات، واتە: مردنمان بۆ هات، چونكە هیچ كەس گومانی نیە لە مردندا، كە دێ .

چەند مەسەلەیەکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم : ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە، کە خوای کاربەجێو پاكو بێگەرد، ئاسمانەکانو زەویو ئەوەی نێوانیانی، بە هەق هێناونە دیو، ڕۆژی دواییش هەر دێ، بۆیە پێویستە پێغەمبەر ﷺ بە سینگ فراوانیو لێبوردەییەکی جوانەوە ، مامەڵە لەگەڵ خەڵکدا بکات بە گشتییو ، نەیارو نەحەزەکانی بە تایبەت :

خوا تبارك و تعالی فەرموویەتی : ﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۗ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَـَٔاتِيَةٌ ۖ فَٱصْفَحِ ٱلصَّفْحَ ٱلْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە ، لە چوار برگەدا:

برگەی یەکەم : - ﴿وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ﴾، واتە: ئێمە ئاسمانەکانو زەویو، ئەوەی دەکەوێتە نێوانیانەوە، بە هەق نەبێت نەمانهێناونە دی، یاخود: ئێمە ئاسمانەکانو زەوی، ئەوەی نێوانیان، تەنیا بە هەق دروستمان کردوونو، بە قەدەر نووکی دەرزیی ناهەقییو پووچییو بێ حیکمەتیی لە دروستکراوی خوادا نیە .

وەك خوای پاكو بێگەرد لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ :

١/ ﴿ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ﴿٨٨﴾ ﴾النمل، واتە: دروستکراوی خوا، کە هەمووی شتێکی زۆر بە وردەکاریی هێناوەتە دی .

٢/ هەروەها دەفەرموێ : ﴿ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿٧﴾ ﴾السجدة، واتە: (خوا) کەسێکە هەر شتێکی دروستیکردوە، زۆر بە چاکیی دروستیکردوەو بە باشترین شێوە دروستی کردوە .

٣/ هەروەها دەفەرموێ : ﴿ مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِن تَفَاوُتٍ ﴿٣﴾ ﴾الملك، واتە: لە دروستکراوی (خوای) بە بەزەییدا، ناڕێکیی نابینی، کەموکوڕیی نابینی .

لێرەدا دەڵێم ستایش بۆ خوا :

ئێمە لە تەفسیری سووڕەتی (یُونس)دا، باسێکی فراوانمان لەوبارەوە کردوە، کە خوای پاكو بێگەرد، ئەم گەردوونەی بە سەروو خوارەوە، بە ئاسمانو زەوییەوە، بە حیکمەتو هەق هێناوەتە دی، پوختەی مەبەستیش لە وشەی (حق) ئەوەیە کە گەردوون بۆ تێدا تاقیکرانەوەی جندو مرۆڤان هێنراوەتە دی، کە ئەمە لە سووڕەتی (الجاثِیَة)دا، خوا زۆر بە ڕوونیی ڕایگەیاندوە، وەك دەفەرموێ : ﴿ وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ ﴾، واتە: خوا ئاسمانەکانو زەوی بە هەق هێناونە دیو، بۆ ئەوەی هەر کەسە، بە پێی ئەوەی کە کردوویەتی، سزاو پاداشت بدرێتەوە، لە حاڵێکدا کە هیچ جۆرە ستەمێکیان لێناکرێت .

ئنجا ئێمە لەو باسەدا کە لە سووڕەتی (یونس)دا کردوومانە، زیاتر لە پازدە (١٥) ئایەتمان هێناون، لە پازدە (١٥) شوێندا، کە خوا ﷻ ئەم ڕاستییە دووبارە دەکاتەوە، هەڵبەتە هەر ڕاستییەك، لە یەك ئایەتو لە یەك شوێن لە قورئاندا، لە یەك ڕستەی فەرمایشتی خوادا، بێ، بەسە بۆئەوەی بزانین: ئەوە ڕاستییەکە ، خوا ڕایگەیاندوە، ئەدی ئەگەر ڕاستییەك، بە پازدە (١٥) شێوازی دەربڕین، لە پازدە (١٥) شوێندا، لە پازدە (١٥) ئایەتدا، بێ ! بێگومان بە ئەندازەی دووبارەبوونەوەی : ئەو ڕاستییە گرنگو بایەخی هەیە .

بڕگـــەی دووەم : - ﴿ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَأٓتِيَةٌۖ ﴾، واتــە: بێگــومان (سَـاعَة) هــەر دێ، وشــەی (سَاعَة) وەك پێشـتـریش ئامـاژەمان پێدا، لـە بـەكارهێنـانی قورئـاندا، زیـاتر بۆ ئـەو كاتەی كە دنیـا تێیـدا كۆتـایی دێ، بـەكارهاتـوە، بۆیـە ئێمـە بـە (ئـاخیـر زەمـان) مانـامان كـردوە، لـە زۆربـەی شـوێنەكـاندا، وشــەی (سَاعَة) بـۆ ئـەو كـاتە دیارییكراوە بـەكاردێ، كـە دنیـای تێدا كـۆتـا دێ، واتـە: ئـاخیـر زەمـان، كـۆتـایی هـاتنـی ژیـانی دنیـا، بـەڵام لێرە، لـەم سیـاقەدا ئـەوە گونجـاوترە كـە بگـوترێ: (سَاعَة) مەبـەسـت پێی ئـەو كـاتەیە كـە ڕۆژی دوایی تێدا دێ، واتـە: هـەڵسانەوەو زیندووكرانەوە (قیامة و بعث)و سـزاو پاداشـتی تێـدا دێ، چونكـە كـە خـوا دەفـەرموێ : ﴿ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَأٓتِيَةٌۖ ﴾، ئـەمە زەمینـە خۆشكـەرە بـۆ ڕسـتەی دوایـی كـە دەفـەرموێ : ﴿ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ﴾، ئنجـا لـێبوردن‌و چاوپۆشـییەكی جـوان ئـەنجـام بـدە، لـەگـەڵ ئـەو بێبـڕوایـانـەدا، كـە دڵـت دەئێشێـنـن، لاملـیی‌و سـەرپێچـیی دەكــەن، یـاخـود گاڵـتـەت پێدەكـەن‌و نـاوونـاتـۆرەی خراپـت بـەدوا دەخـەن، مـادام قیـامەت دێ، ڕۆژی دوایـی دێ، كـە ڕۆژی سـزاو پاداشـت‌و حیسـابـە، تۆ لێرەدا بـەو شێوەیەی كـە بۆ تۆ شایسـتـەیەو، بۆ بـەرنـامەكـەت شایسـتـەیەو، لـە نوێنـەری خـوای پەروەردگـار دەوەشـێتــەوە، ئـاوا مامەڵـە بكـە، حیسـابو كـتـاب‌و لـێپرسـینەوەو سـزاو پاداشـتی مرۆڤـەكـان، عـایدی خـوایەو، لـە كـاتـێكی دیكـەدا دێ، نەك لـەم ژیـانە دنیـاییـە كـاتییـەدا .

بڕگـــەی ســێیـــەم : - كــە دەفــەرموێ : ﴿ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ ﴾، بـە شـێوەیەكی جـوان چـاوپۆشـی بكـە .

وشەی (صَفْح) مانـایـەكەی ئـەوەیە : كـەسێك كـە هەڵـەیەكی بـەرانبـەر كـراوە، لامـل لـەو كـەسـە بكـات، ئنجـا كـە لاملی تێكـرد، وەك هــەر نـەیدیبـێ، وایـە .

لـە زمـانی كوردیـی دا: ئێمـە وشەی (عَفُو) بـە لێبـوردن مانـا دەكـەین‌و، وشـەی (صَفح) بـە چاوپۆشیی، واتـە: نـەك هـەر لێیـان ببـوورە، بـەڵـكو هـەر نـادیدەیـان بگـرە، ئـەو قسـەیەی بـەرانبــەر بـە تـۆی دەكـەن، ئـەو شـێوازە نـاشـایسـتـەیەی بـەرانبـەر تۆ پێشـانی دەدەن، ئـەو ڕەفـتـارە، ئـەو تـەعبیرە نـاڕێكـانە، وابزانـە هـەر

نەیانکردوە، هەر خۆتی بە سەرەوە مەبە، چونکە ئەگەر کەسێك لاملی لە کەسێك کرد، نایبینێ .

تۆش وابزانە ئەو قسەیان هەر نەکردوە، هەر لە بیر خۆتی بەرەوە، ئنجا لێرە سیفەتی جوان (جَمِیل)یشی دەخاتە پاڵ ﴿ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ﴾! لە شوێنێکی دیکە دەفەرموێ : ﴿ فَٱصۡفَحۡ عَنۡهُمۡ وَقُلۡ سَلَٰمٞۚ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ﴿٨٩﴾ ﴾ الزخرف ، واتە: چاوپۆشییان لێبکەو بڵێ : سەلام، لەمەودوا دەزانن، بەڵام لێرەدا دەفەرموێ : ﴿ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ ﴾، واتە: چاوپۆشییان لێبکە، بەڵام چاوپۆشییەکی جوان، ئەمە ماناکەی زۆر تۆختررو بە قوەتترە، واتە: بە شێوەیەك مامەڵەیان لەگەڵ بکە، وەك ئەو قسە ناشیرینانەت هەر نەبیستبن لێیانەوەو، ئەو ڕەفتارو کردارە ناشیرینانەت هەر لێیان نەبینیبن، ئەویش لەبەر چەند حیکمەتێك :

<u>یەکەم:</u> بۆ ئەوەی بیانوویان ببڕی، چونکە جاری وایە، ئەگەر قسەیەکی زبرو توند بەرانبەر کەسێك بکەی، ئەو قسەی زبرو توندەت دەکاتە بیانوویەك، کە هەقەکەت لێ وەرنەگرێ، بۆیە پێویستە بیانوویان ببڕی .

<u>دووەم:</u> ئەرکی خۆت بە باشترین شێوە ئەنجام بدەی، بێگومان پێغەمبەری خاتەم ﷺ هەر ئەوەی لێوەشاوەتەوە، کە خۆی بە باشترین سیفەتو خەسڵەت برازێنێتەوەو، باشترین هەڵوێستو ئاکار لە خۆیدا بەرجەستە بکات .

<u>سێیەم:</u> ئاوێنەیەکی جوانی ئایینەکەشت بی، ئایینەکەی تۆ هەر ڕێزو حورمەتو نەزاکەتو باشیی و پەسندیی لێ چاوەڕێ دەکرێ .

<u>چوارەم:</u> نوێنەرێکی باشی پەروەردگاریشت بی، خوای پەروەردگار هەر ئەوە شایستەیەتی ، کە نوێنەرەکەی بە باشترین شێوە نوێنەرایەتیی بکات، ئنجا خوای بەرزو مەزن ، خاوەنی هەموو سیفەتێکی بەرزو پەسندو جوانە، نوێنەرەکەشی دەبێت لە قەدەر خوا بێ و، لە قەدەر ئایینە ڕاستو تێرو تەواوەکەی بێ .

برگەی چوارەم : - ﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴾، واتە: بێگومان هەر پەروەردگارت زۆر بەدیهێنەرەو، زۆریش زانایە .

(خَلاَّق) صیغە موبالەغەی (خَالِق)ە، وشەی (خَالِق)، واتە: بەدیهێنەر، (خَلاَّق)، واتە: زۆر بەدیهێنەر، واتە: زۆر شتان بەدی دێنێو، پەیدا دەکات، ئنجا پەروەردگارێك وا بێ، واتە: بتوانێ هەموو شتێك بەدی بێنێ، دروستی بکات، لە نەبوونەوە بیهێنێتە بوونەوەو زۆریش زانا بێ، کەواتە: سزاو پاداشتی مرۆڤەکان هەر عایدی ئەوە، خۆی دەزانێ چۆنیان سزا دەدا، لەسەر خراپەکانیانو، پاداشتیان دەداتەوە، لەسەر چاکەکانیان.

مەسەلەی دووەم : مادام خوا حەوت (٧) ئایەتە دووبارەبووەوەکانو قورئانی مەزنی پێداوی، چاو مەبڕە زرقو برقو نازو نیعمەتی دەستی هەندێك لە بێبڕوایانو، خەمیان لێ مەخۆو، ئاگاداری بڕوادارانی ڕەشو ڕووت بەو، لەگەڵیان میهرەبان بە :

وەك خوا دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ ﴾ .

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە ، لە پێنج بڕگەدا:

برگەی یەکەم : - ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴾، بە دڵنیاییەوە ئێمە حەوت لە دووبارەبووەکان و، قورئانی مەزنمان بە تۆ داوە .

وشـەی (مَثَـانِـي):

١/ یـان کـۆی (مَثْـنی)یـە، کـە (اسْمُ مَفْعُولٍ مُشْتَقٌّ مِنْ ثَنَـى، إِذَا كـررَ)، نـاوی مفعول)ە، وەرگیـراوە لـە (ثَـنَـى)، واتـە: نوشـتـاندیەوە، یـان دووبـارەی کـردەوە .

٢/ یـان کـۆی (مَثْـنـاة) کـە ئـەویش لـە نـاوی (إِثْـنَـين) وەرگیـراوە، (إِثْـنَين) واتـە: ووان، ئـەویش یەکـێکـەو دووبـارە دەبـێتـەوەو دەبـێتـە دوو .

٣/ یـان کـۆی (مُثـنَّـى) یە یـانی : دووان .

٤/ دەشگونجێ (مَثَـانِي) کـۆی (مَثْنَـى) بـێ، ئـەویش لـە (ثَـنـاء)ەوە هـاتبـێ، واتـە: مـەدح و سـتـایش، کـەواتە: حـەوت دووبـارەبووەوەکـان واتـە: ئـەو حـەوت ئـایەتـانەی کـە دووبـارە دەبنـەوە، یـاخـود ئـەو حەوت ئـایەتـانەی کـە ستـایشی خـوایـان تێـدا دەکـرێ و، بێگـومـان مەبـەسـت پێـیـان: حـەوت ئـایەتەکـانی سـوورەتی (الفَاتِحَـة)ن، لـەبـەرچی ؟

لـەبـەرئـەوەی کـە (مَثَانِي) دەبـێ کـۆمـەڵـە شتـێك بن، مێیـنـەی مـەجـازیی (مؤنث مجازي) بن، چونکـە ڕانـاوی مێینـەیـان بۆ بـەکـارهـاتـوە، واتـە: دەبـێ کـۆمـەڵـە شتـێك بن ، کـە بگـونجـێ ڕانـاوی مێینـەیـان بۆ بـەکـاربـێ، گـوتـراوە: (وهِيَ أَشْيَاءُ تَجْرِي تَسْمِيَتُهـا عَلَـى التـأنِيث)، وەك (ثَـوَانِي) کـە کـۆی (ثَانِيـة)یـە، (خَبَـايـا) کـۆی (خَبِيّـة)یە، (خَفَايا) کـۆی (خَفِيْـة)یە، (مَثَـانِي)یش کـۆی (مَثْنِيَّـة)یە .

ئـەوانیش حـەوت ئـایەتەکـانن: (سَبْعاً مِنَ الـمَثَانِي)، پاشـان کـە دەفـەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِي وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ ﴾، دیـارە قـورئـانی مـەزن، کـە بـادەدرێتـەوە سـەر (مَثَـانِي)، کـەواتە: دەبـێ ئـەو حـەوت دووبـارەبووەوانەش لـە جینسی قـورئـان بن، کـەواتە: حـەوتـەکـان دەبێت حـەوت ئـایـەتی قـورئـان بن، کـە بێگومان مەبـەست پێـیـان حـەوت ئـایەتەکانی (فَاتِحَة)یـە، دەتـوانین بڵێین: بـەم سێ بـەڵـگـەیـە، ئـەم مەسـەلـەیـە یەکلادەبێتـەوە :

<u>یەکـەم</u> : سـوورەتی (الفَاتِحـة) حـەوت ئـایـەتـن و دووبـارەش دەبنـەوە .

دووەم : ئایەتەکانی سوورەتی (الفَاتِحة)، حەوت ئایەتن خوای پەروەردگاریان پێ مەدح و ستایش دەکرێ .

سێیەم : فەرموودەی پێغەمبەری خواش ﷺ ئەوەی دیاریی کردووەو، ئەو مەسەلەی هەڵبڕیوەو یەکلای کردۆتەوە .

هەر بۆیەش شتێك کە پێغەمبەر ﷺ نوقتەی تێدا خستۆتە سەر پیت، پێم سەیرە هەندێ لە زانایان بەملاولای دیکەدا دەڕۆن! مادام پێغەمبەر ﷺ دیاریی کردوە، پێویست ناکات بەملاولادا بڕۆین، با تەماشای ئەو چەند فەرموودەیە بکەین :

١/ {عَنْ أَبِي سَعِيدِ بْنِ الْمُعَلَّى الأَنْصَارِيّ، عَن النبيّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: أَلاَ أُعَلِّمُكَ أَعْظَمَ سورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ أَخْرُجَ مِنْ الْمَسْجِدِ، فَذَهَبَ النَّبِيُّ ﷺ لِيَخْرُجَ مِنْ الْمَسْجِدِ فَذَكَّرْتُهُ، فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيتُهُ } {أَخْرَجَهُ البُخَارِيُّ، رقم: ٤٤٢٦}.

واتە: ئەبی سەعیدی کوڕی موعەللا دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووە: ئایا پێش ئەوەی لە مزگەوت بچمە دەرێ، گەورەترین سوورەتت فێر بکەم؟ دەڵێ: دوایی پێغەمبەر ﷺ ڕۆیشت، کە لە دەرگای مزگەوت بچێتە دەرێ، منیش بیرم خستەوە، (پێی وابووە کە پێغەمبەر ﷺ لە بیری چۆتەوە)، ئەویش فەرمووی: باشترین سوورەت لە قورئاندا، سوورەتی (الحَمْدُ للهِ رَبِّ العَالَمِينَ)ە، (ستایش بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان)، (واتە: ئەو سوورەتەی کە بەوە دەست پێدەکات)، ئەوە ئەو حەوت دووبارەبووەوەو قورئانە مەزنەن، کە پێمدراوە .

٢/ {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : أُمُّ القُرْآنِ هي السَّبْعُ المَثَانِي وَالقُرْآنُ العَظِيم} {أَخْرَجَهُ البُخَارِيُّ رقم: ٤٤٢٧}.

واتە: ئەبو هوڕەیرە دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (أُمُّ القُرْآن)، {کە یەکێکە لە نازناوەکانی سوورەتی (الفَاتحة)}، دایکی قورئان، ئەسڵی قورئان، ئەو بریتیە لە حەوت دووبارەبووەوەکان و قورئانی مەزن .

كە بە پێی ئەم دوو فەرموودەیە بێ: هەر كام لە (السَّبْعُ المَثَاني)و والقرآن العظيم) هەردووكیان سیفەتی سوورەتی (الفاتحة)ن .

٣/ {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسولُ اللَّهِ ﷺ: (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ: أُمُّ الْقُرْآنِ، وَأُمُّ الْكِتَابِ، وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي)}.

واتە: سوورەتی (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) ئەسڵی قورئانو، ئەسڵی كتێبو حەوت ئایەتە دووبارەوەكانن .

پێشتریش گوتمان : هەندێك لە زانایان گوتوویانە : مەبەست لە (السَّبْ المَثَاني) حەوت سوورەتە درێژەكانن، واتە : لە (البَقَرة)وە، پێداوەرە : (آلِ عِمْرَان)و (النِّسَاءُ)و (المَائِدَة)و (الأَنْعَامُ)و (الأَعْرَاف)، ئنجا (الأَنْفَال)و (التوبة)یان پێكەوە باسكردوون .

بەڵام ئێمە دەڵێین: ناگونجێ مەبەست لێرەدا ئەوە بێت، چونكە :

أ) هەموو ئەو فەرمایشتانەی پێغەمبەر ﷺ دیارییان كردوە (السبع المثاني) حەوت ئایەتەكەی (الفاتحة)ن .

ب) ئەو كاتەی سوورەتی (الحِجر) هاتۆتە خوار، كە سوورەتێكی مەككەییە، جارێ ئەو حەوت سوورەتانە بۆ پێغەمبەرﷺ دانەبەزێنراون، تاكو خوا بفەرموێ: ئەو حەوت سوورەتەم پێداوی، بەڵكو ئەو كاتە تەنها (الأَنْعَام)و (الأَعْرَاف) دابەزیبوون، لەو حەوتانە .

ج) سیفەتی (مَثَاني)، ئەگەر بە مانای (ثَناء)بن، ئەوە خاڵی هاوبەشی نێوان سەرجەم سوورەتەكانی قورئانە، بەڵام ئەگەر لە : (مَثْنَى)، یان (مُثَنَّى) یان (مَثْناة)ەوە، وەرگیرابێ ، ئەوانەی كە دووبارە دەبنەوە، ئەوە بێگومان ئەو سیفەتە لەو حەوت سوورەتانە دا نیە، كە رۆژانە مسوڵمانان دووبارەیان بكەنەوەو، تەنها لە سوورەتی (الفاتحة)دا ئەو سیفەتە هەیە .

بڕگەی دووەم : - ﴿لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ ﴿٨٨﴾﴾، واتە: چاو مەبڕە ئەوەی کۆمەڵانێك لەوانمان لێ بەهرەمەند کردوە، ئەو زرق و برق و سەروەت و سامانەی، کە هەندێك لە کافرانمان لێ بەهرەمەند کردوە، چاوی تێمەبڕە، پێی سەرسام مەبە، پێت شتێکی گەورەو گرنگ نەبێ .

وشەی (أَزْوَاجاً مِنْهُم)، دەگونجێ مەبەست لە (أَزْوَاج)، (أصْناف) بێ، یانی : چەند کۆمەڵێکیان، چەند کەسانێکیان، دەشگونجێ مەبەست چەند جووتێك بێ، یانی: چەند ژن و مێردێك، چەند ماڵێك لەوانمان لێ بەهرەمەند کردوە .

بڕگەی سێیەم : - ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾، واتە: خەفەتیان لێ مەخۆ، بەهۆی بڕوا نەهێنانیانەوە پەژارەدار مەبە، هەڵبەتە پێغەمبەر ﷺ زۆر خەمی لێخواردوون و پەرۆشی بوون، بۆیە خوای پاك و بێگەرد هەم لێرە، هەم لە زۆر جێی قورئاندا، بە پێویستی زانیوە ئەوەندە جەخت بکاتەوە، لە پێغەمبەر ﷺ کە زۆر خەمیان لێ نەخوات و پەرۆشی نەبن، ئنجا ئەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ فەزیلەتێکەو سیفەتێکی بەرزو گەورەی پێغەمبەری خوا ﷺ بووە، کە زۆر خەمی لێخواردوون، زۆر پەرۆشی ئەو خەڵکەی بووە، بە ڕاددەیەك کە پێویستی کردوە خوای پاك و بێگەرد بفەرموێ: لێیانگەڕێ ئەوەندە خەمیان لێ مەخۆ، وەك لە سوورەتی (الشُّعَرَاء)داو، لە سوورەتی (الكهف) یشدا هاتوە .

لە سوورەتی (الشُّعَرَاء)دا دەفەرموێ : ﴿لَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾﴾ الشعراء، واتە : ڕەنگە خۆت بفەوتێنی، لە سۆنگەی ئەوەوە کە نابنە بڕوادار لە سوورەتی (الكهف)یشدا دەفەرموێ : ﴿فَلَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفْسَكَ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا۟ بِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾﴾الكهف، واتە: ڕەنگە تۆ خۆت بفەوتێنی، لە خەفەتان، کە ئیمان ناهێنن .

واتایەکی دیکەی ئەوەیە: بەهۆی ئەوەوە کە دەیڵێن و، بەو جۆرەی مامەڵەی پێ دەکەن لەگەڵ تۆدا، بە شێوازی ناشایست و بێنەزاکەت، دڵ

تەنگ مەبەو خۆت نارەحەت مەکە، بەڵام کە دەفەرموێ : ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾، زیاتر مانای یەکەم دەگەیەنێ، واتە: خەمیان بۆ دامەگرە، ئەوەندە پەرۆشت نەبن، ئەوەندە بۆیان نارەحەت مەبە، بەهۆی بڕوا نەهێنانیانەوە .

برگەی چوارەم : - ﴿وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾، باڵت شۆڕکە بۆ بڕواداران .

خَفض) پێچەوانەی (رَفع)ە، واتە: بەرزکردنەوە، (خَفض)، واتە: شۆڕکردنەوە، (جَناح)یش واتە: باڵ، ئاشکرایە مرۆڤ باڵی نیە، بەڵام ئەم تەعبیرە بۆ ئەوە بەکاردەهێنرێ، کە وەك چۆن باڵندەیەك باڵەکانی خۆی شۆڕ دەکاتەوەو بڵاویان دەکات، نەك بەخۆییانەوە بتووسێنێ، تاکو بتوانێ بەچکەکانی لە بن باڵی بگرێ، تۆش ئاوا لەگەڵ بڕوادارانـدا، کە شوێنکەوتووتن، بە ڕەحم و سۆزو پەرۆش بە، لە بن باڵی خۆتیان بگرە! ئەو تەعبیرەش لە کوردییدا زۆر بەکاردێ، دەڵێن: فلانکەس فلانە کەسی لەبن باڵی خۆی گرت، خستیە ژێر باڵی خۆی، یان باڵی بەسەردا شۆڕکردەوە، واتە: وەك باڵندە بۆ بەچکەکانی : باڵە شۆڕەیان بۆ بکەو ئاگات لێیان بێت .

مەسەلەی سێیەم : خوا فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەکات، کە بڵێ: من ترسێنەرێکی ئاشکرام، لە سزایەك لە لایەن خوداوە، وەك ئەوەی دایبەزاندە سەر (مُقْتَسِمِين)، واتە: سوێندخۆرەکان، پەیمان پێکەوەدەرەکان، دابەشکەرەکانی قورئان، دابەشکەرەکانی کۆڵانەکانی مەککە :

خوا فەرموویەتی : ﴿وَقُلْ إِنِّىٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾﴾.

شایانی باسە: شیکردنەوەی واتای ئەم دوو ئایەتە موبارەکە، پێویستیی بە نەفەسێکی درێژ دەکات :

ئایەتی یەکەم : ﴿ وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ ﴾، بڵێ: من ترسێنەرێکی ئاشکرام، ترسێنەرێکی ڕوونم، یانی: من ترساندنو ئاگادارکردنەوە ئەرکمەو ئەوەی ئەرکی منە، بریتیە لە ترساندنو وریا کردنەوەو هۆشیار کردنەوەیەکی ڕوونو ڕاشکاو .

ئەمە مەبەست پێی ئەوەیە، کە ئەی بێبڕواینە !

ئەگەر ئێوە بڕواتان نەهێناو لەسەر لاملیو پشت تێکردنی خۆتانو، لەسەر سەرپێچییکردنی خۆتان، لە پەیامو هیدایەتی خوا، بەردەوام بوون، ئەوە ئەرکی من نیە، ئێوە هیدایەت بدەمو، بتانخەمە سەر ڕاستە ڕێ، ئەرکی من تەنیا ئەوەیە، کە هۆشیارتان بکەمەوەو، ئاگادارتان بکەمەوەو، بتانترسێنم، من ترسێنەرێكو وریاکەرەوەیەکی ڕوونو ڕاشکاومو، ئەوەش ئەرکی منە .

ئایەتی دووەم : ﴿ كَمَا أَنزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ ﴾، وەك چۆن دامانبەزاندە سەر دابەشکەران (مُقْتَسِمِين) .

ئەم (مـا)یە، کە دەفەرموێ: (كَمَا) یانی: (مِثْلَ مَا)، (مَا) دەگونجێ مَوْصُولَة) بێ، یانی: (كَالَّذِي أَنْزَلْنَاهُ عَلَى الْمُقْتَسِمِين)، وەك ئەوەی کە دامانبەزاندە سەر (مُقْتَسِمِين) .

دەشگونجێ (مَا)، (مَصْدَرِيَة)بێ، یانی: (كَالإِنْزَالِ الذِي فَعَلْنَاهُ مَعَ الْمُقْتَسِمِين)، وەك ئەو دابەزاندنەی کە دامانبەزاندە سەر (مُقْتَسِمِين)، هەر چۆنێکی بێ، ئەم (مَا)یە، دەبێتە (مُشَبَّهٌ بِهِ)، وێچوێنراو، شتێك تەشبیه کراوە بە دابەزاندن، ئنجا مانای ئەم ئایەتە چەند ئەگەرێکی هەن :

١) دەگونجێ مەبەست لە (مُقْتَسِمِين) خەڵکی شاری مەککە بێ :

یانی : (أُنذِرُكُم كَإِنْذَارِ الَّذِينَ قَسَّمُوا القُرْآنَ)، دەتانترسێنم وەك ئەو ترساندنو وریاکردنەوەیە، کە ئاڕاستەی دابەشکەرانی قورئان کرا، ئنجا ئایا ئەوانە چۆنیان قورئانیان دابەش کردبوو ؟

أ ـ هەندێکیان دەیانگوت : جادووە .

ب ـ هەندێکیان دەیانگوت : قسەی کاهینانە .

ج ـ هەندێکیان دەیانگوت : شیعرە .

د ـ هەندێکیان دەیانگوت : ئەفسانەی پێشینان (أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ)ە .

ئەوە ئەگەر مەبەست پێی خەڵکی شاری مەککە بێ .

٢) دەگونجێ مەبەست جوولەکەو نەصرانییەکان، یان بەگشتی خاوەن کتێبەکان، بن، کە ئەوانیش بەشێك لە قورئانیان بڕوا پێدەهێنا، ئەوەی لەگەڵ بەرژەوەندییەکانیاندا دەگونجا، یان لەگەڵ کتێبە تێکدراوەکەی خۆیاندا دەگونجاو، بەشێکیشی بڕوایان پێ نەدەهێنا .

بەڵام مانای یەکەمیان بەهێزترە .

٣) یاخود وشەی (مُقتَسِمِين) دەگونجێ مەبەست پێی ئەو کافرانە بێ، کە لە بەینی خۆیاندا ڕێککەوتبوون کە کۆڵانەکانی مەککە، گەڕەکەکانی مەککە، دابەش بکەن: فلانکەس تۆ لە فلانە گەڕەکە بە، با ئەویش لە فلانە گەڕەکە بێ‌و، ئەوی دیکە لە فلانە گەڕەکە ... هتد، بۆ دژایەتیی پێغەمبەر ﷺ .

٤) یاخود (مُقْتَسِمِين)، واتە: ئەوانەی سوێندیان پێکەوە خواردوە، یان پەیمانیان پێکەوەداوە، کە ئەوەش دوو ئەگەری هەن :

یەك : دەگونجێ مەبەست پێی زلەزلەکانی شاری مەککە بێ، کە پەیمانیان پێکەوە دابووو، سوێندیان بۆ یەکدی خواردبوو، لەسەر دژایەتیی پێغەمبەر ﷺ و پەیامەکەی .

دوو : دەگونجێ مەبەست پێی ئەو نۆ (٩) کەسە تێکدەرەی گەلی (ثَمُود) بن، کە چەند ئایەتێك لەمەوپێش، خوا بەسەرهاتی گەلی (ثمُود)، (أَصحاب الحِجر)ی بەیان کردو فەرمووی : ﴿ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَءَاتَيْنَٰهُمْ ءَايَٰتِنَا فَكَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾ ﴾، کە پێشتر تەفسیرمان کردن، چونکە :

خوای پاك‌و بێگەرد لە سووڕەتی (النمل)دا، باسی ئەوە دەكات كە لە نێو گەلی (ثَمُود)دا، نۆ (٩) كەسی تێكدەر هەبوون، دەفەرمویٚ : ﴿ وَكَانَ فِى ٱلْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا۟ تَقَاسَمُوا۟ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِۦ وَإِنَّا لَصَـٰدِقُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾.

واتە: لە شارەكەدا نۆ (٩) كەسی خراپەكار هەبوو، كە هەر تێكدانیان لە زەویدا دەكردو چاكسازییان نەدەكرد، گوتیان: وەرن لە بەینی خۆتاندا سوێند بخۆن، پەیمان پێكەوە بدەن، كە صالِح‌و خێزانەكەی بە شێوەیەك لە بەین بەرین، دواتر بە سەرپەرشتیارەكەی بڵێین: ئاگامان لە لەبەین چوونی خێزانەكەی نەبووە، ئێمە لە ڕاستانین .

{واتە: مەبەستمان ئەوە نەبووە ماڵ‌و خێزانەكەی بفەوتێنین، ئنجا ئەگەر سوێندیشی لەسەر بخۆین، سوێندمان لێناكەوێ، چونكە ئێمە مەبەستمان كوشتنی صالِحە، بەڵام با ماڵ‌و خێزانەكەشی بەویەوە بفەوتێن! وەك پێشتر باسمان كرد، واتە: ئەی كافرەكانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ ئێوە دەترسێنم‌و وریا دەكەمەوە، لە سزایەك وەك ئەو سزایەی كە دامانبەزاندە سەر ئەوانەی كە سوێندیان خوارد بوو، سوێند خۆری یەكدی بوون، پەیمانیان پێكەوە دابوو، لە دژایەتییكردنی صالِح‌و پەیامەكەی دا .

٥) واتایەكی دیكەی ئەوەیە كە: (الـمُقْتَسِمِین) مەرج نیە مەبەست پێی ئەوانە بیٚ، كە قورئانیان بەش بەش كردبوو، بەڵكو دەگونجیٚ مەبەست پێی ئەوانە بیٚ، لە گەلانی پێشوو كە وەحیی پەروەردگاریان بەش بەش كردوە، واتە: وەك چۆن سزامان دابەزاندە سەر گەلە پێشووەكان، كە پەیامی خوا، كتێبی خوێنراوەی خوایان دابەزیبووە سەر، كەچی بەش بەشیان كرد، بڕوایان بە هەندێكی هێناو ، بڕوایان بە هەندێكی نەبوو، یاخود ئەوانیش ئەو وەحییەی بۆ پێغەمبەرانی خۆیان دەهات، بە جادوویان لە قەڵەم دەدا، بە شیعریان لە قەڵەم دەدا، بە ئەفسانەیان لە قەڵەم دەدا، وەك چۆن ئەوانەمان سزادا، ئێوەش دەترسێنم بە سزایەكی شێوەی، ئەوە كە ئەو گەلە پێشووانەمان پیٚ سزا داون .

چونكە وشەی قورئـان، وێڕای مانـا بـاوو عـورفییەكەی : كـە قورئـانـی ئیسلامـە، خـوێنراوە دێو، بـە مانـای خـوێندنەوەش دێ، چونكـە ئـایەتی دواییـش كـە دەفەرمـوێ : ﴿ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾﴾، ئـەوانەی قورئـانیـان بـەش بـەش كـرد، ئنجا قورئـان وەك چۆن دەگونجێ مەبەست پێی ئەو كتێبە خوێنراوە بێ، كە بۆ پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ هاتوە، دەشگونجێ مەبەست پێی ئـەو كـتێبـانە بـێ، ئـەو وەحیـیـو پەیـامانە بـێ، كـە پێغـەمبـەرانی پێشـوو خـوێندوویانەتەوە، چونكە وشەی قورئـان دوایی بە شێوەی عـورفو بـاو، بـووە بـە نـاوی عەلـەم، بۆ ئـەو وەحییە موبارەكەی كە بۆ پێغەمبـەری خاتەم هاتوە، وەك چۆن وشەی (كـتـاب)یش بـە هـەمان شـێوە بـووە، (كـتـاب) واتـە: كـتێب، كـتێـبێك كە نووسراوەتەوە، قورئـانیش واتە: دەقێكە خـوێنـدراوەتەوە، دەخـوێنرێتەوە، ئنجا بێگومان تەنیا قورئـان نەنووسراوەتەوەو، تەنیـا قورئـانیش نەخـوێنراوەتەوە، بەڵكو دوایی وەك مانـای عورفیـی، وشەی (قرآن)و (كـتـاب) تـایبـەت كراون بـە پەیـامەكەی پێغەمبـەر (محمـد)ەوە ﷺ، هـەروەك وشـەی: (مُسْلِمِين)، (مُسْلِمون)، بـە مانـای ملكەچان دێ، ئنجا خۆ تـەنیـا مسوڵمانـانێك كە بڕوایـان بـە پێغـەمبـەری خاتەم ﷺ هێنـاوە، بۆ خـوا ملكەچ نەبوون، شوێنكەوتـووانی پێغەمبـەرانی دیكەش هەموویـان بۆ خـوا ملكـەچ بوون، بەڵام دوایی وەك بـەكـارهێنـانێكی عورفو بـاو، وشەی (مُسلِمِين) كـراوە بـە نـازنـاو بۆ شـوێنكەوتـووانی پێغەمبـەری خـاتەم موحەممەد ﷺ .

ئێستاش بۆ ئـەوەی مانـاكە ڕوونتـر بـێ، دەڵێین :

دەگونجێ وشـەی : (مُقْتَسِمِين) سێ واتـای هـەبـن :

یەكـەم : دابـەشـكـەران :

ئـەویش سێ واتـای هـەن :

١ - دابـەشـكـەران بۆ قورئـان ، كـە قورئـانیـان پۆلـێنو بـەش بـەش كـردوە بۆ چـەند جـۆرێـك .

٢ - دابـەشـكـەران بۆ كـۆڵانو گەڕەكـەكـانی شـاری مەككە، كـە كـافرەكـان لـە بـەینـی خۆیـانـدا بـەش بـەشـیـان كـرد بـوو، كـە هـەر كـامێكـیـان عـایدی كـۆڵانێـكو

گەڕەکێك بێ، تاکو ئەگەر خەڵك هات، ئاگاداری بکەنەوە لە پێغەمبەر ﷺ، یاخود هەر کەسێك گەڕەکی خۆی عاید بێ، بۆ ئەوەی ئاگای لە خەڵکەکە بێ، بە دوای پێغەمبەری خاتەم نەکەوێ ﷺ .

٣ - دابەشکەران بۆ کتێبی خوا بە گشتی، ئەو وەحییەی خوا بۆ پێغەمبەرانی ناردوە، دابەشیان کردوە، پۆلێنیان کردوە .

دووەم : دەگونجێ مەبەست لە (الـمُقتسمین) سوێند خۆران و پەیمان پێکەوەدران بێ :

أ) ئەوانەی سوێندیان بۆ یەکدی خواردوەو پەیمانیان پێکەوە داوە، کە دژایەتیی قورئان بکەن و دژایەتیی موحەممەد بکەن ﷺ، لە خەڵکی شاری مەککەو دەوروبەری .

ب) یاخود ئەوانەی پێکەوە پەیمانیان دابوو، سوێندیان بۆ یەکدی خواردبوو، کە دژایەتیی پێغەمبەران بکەن، هەر کام لە کۆمەڵگاکان بۆ پێغەمبەری خۆیان .

سێیەم : یاخود ئەوانە پەیمانیان پێکەوە دابوو، سوێندیان بۆ یەکدی خواردبوو، کە دژایەتیی صالح و پەیامەکەی بکەن، لە گەلی (ثَمود) .

هەروەها وشەی (أَنْزَلْنا)ش، دیسان دەگونجێ مەبەست پێی :

أ- ناردنی کتێب و وەحیی بێ .

ب - دەشگونجێ مەبەست پێی ناردنی سزا بێ .

ئنجا ئەگەر مەبەست پێی ناردنی کتێب و وەحیی بێ، ئەوە باسمان کرد، واتە: ئەو سوێندخۆرانەی، یاخود ئەو دابەشکەرانەی کە ئێمە کتێب و وەحییمان بۆ ناردوون، لە پێغەمبەرانی پێشوو، چۆنمان وەحیی بۆ وان دابەزاندوە، ئاواش پەیامان بۆ تۆ ناردوە، حەوت ئایەتە دووبارەبووەوەکان و قورئانی مەزنیشمان بۆ تۆ ناردوە .

ئەگەر مەبەستیش لە (أَنْزَلْنا) ناردنی سزا بێ، واتە:

أ/ تۆ بڵێ ئەی خەڵکینە، من ئێوە دەترسێنم، هۆشیارتان دەکەمەوە، لە هاتنی سزایەك وەك ئەو سزایەی کە دابەزی و نێردرا، ڕەوانە کرا، بۆ ئەوانەی

بەگشتی کتێبی خوایان بەش بەش دەکرد، یاخود لە دژی پێغەمبەران سوێندیان بۆ یەکدی دەخواردو پێکەوە پەیمانیان دەدا .

ب/ ئەی خەڵکینە ! دەتانترسێنم لە سزایەك، وەك سزای دابەزێنراو بۆ سەر گەلی ثەموود .

ئنجا زانایانو ڕوونکەرەوانی ماناو مەبەستەکانی قورئان دەڵێن: ئەو کەسانەی لە بەینی خۆیاندا، پەیمانیان پێکەوە دابوو، یان سوێندیان بۆ یەکدی خواردبوو، یاخود گەڕەكو کۆڵانەکانی شاری مەککەیان لە بەینی خۆیان دابەش کردبوون، بۆ دژایەتیی پێغەمبەر ﷺ، شازدە (١٦) کەس بوو، کە ئەمانە ناوەکانیانن :

{ ١ – حَنْظَلة بن أَبِي سُفيان، ٢ – عُتْبة بن رَبيعة، ٣ – شَيْبة بن ربيعة، ٤ – الوَلِيدُ بن المُغِيرة، ٥ – أبُو جَهْل بن هِشام ، ٦ – العَاصُ بن هِشام، ٧ – أبُو قَيْسُ بن الوَلِيد، ٨ – قَيْس بنُ الفَاكه، ٩ – زُهَيْرُ بن أُمية، ١٠ – هِلالُ بن عَبْد الأَسود، ١١ – السَّائِبُ بن سَفِيه، ١٢ – النَضرُ بن الحَارِث، ١٣ – أبُو البُخْتُري بن هِشام، ١٤ – زَمعَةُ بن الحِجَاج، ١٥ – أُمَيَّةُ بن الخَلَف، ١٦ – أَوسُ بن المُغيرة} .

هەڵبەتە ئەگەر مەبەست لە (مُقْتَسِمِين) دابەشکەرانی قورئان بێ: ئایەتی دوایی کە دەفەرموێ : ﴿ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ ﴾، ئەوانەی قورئانیان بەش بەش کردوە، تەواوکەرو زیاتر ڕوونکەرەوەی ماناو مەبەستی (مُقْتَسِمِين)ە، کە لە ئایەتی پێش خۆیدا هاتوە .

مەسەلەی چوارەم : خوا سوێند بە پەروەردگارێتیی خۆی دەخوات : لەوانە دەپرسێتەوە، کە قورئانیان بەش بەش کردوە :

خوا دەفەرموێ : ﴿ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە بەپێزە ، لە سێ بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ ٱلَّذِينَ جَعَلُواْ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴾، ئەوانەی قورئانیان بەش بەش کرد، (عِضِينَ جَمْعُ عِضَةٍ: الجُزْءُ والقِطْعَةُ مِنَ الشَيْءِ)، (عِضِين) کۆی (عِضَة)یە، کە بریتیە لە بەشێك و پارچەیەك لە شتێك، (وَأَصْلُهَا عُضْوٌ فَحُذِفَتِ الوَاو، وَعُوِّضَ عَنهَا الهَاءُ) وشەی (عِضَة) لە ڕیشەدا (عُضو)ە، بەلاّم واوەکەی قرتێنراوەو لە جیاتی واوەکە، هاء (هـ)، دانراوەو، (عُضو) کراوە بە (عِضة) .

بڕگەی دووەم : - ﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، سوێند بە پەروەردگارت، لە تێکڕایان دەپرسینەوە، لێپرسینەوەیان لەگەڵدا دەکەین .

هەڵبەتە لێیان دەپرسینەوە، جیایە لە لێیان دەپرسین، خوا لێیان ناپرسێ: چیتان کردوە ؟ لێپرسینەوە، ئەوەیە کە سزاو پاداشتی لە دوا دێ .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ عَمَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴾، لە تێکڕایان دەپرسینەوە، لە بارەی ئەوەوە دەیانکرد، لە بارەی کردەوەکەیانەوە، کردەوەکەیان کە بریتی بوو لە بەش بەشکردنی قورئان .

مەسەلەی پێنجەم : خوا فەرمان بە پێغەمبەرەکەی ﷺ دەکات، کە بە دەنگی بەرزو زوڵاڵ پەیامی خوا بگەیەنێ‌و، ئازارو پیلان‌و هەڕەشەی هاوبەشدانەرەکان پشتگوێ بخات‌و، بەڵێنی پێدەدات: چارەی ئەو گاڵتە پێکەرانەی بۆ بکات، کە جگە لە خوا دەپەرستن :

خوا دەفەرموێ : ﴿ فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَٰكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴿٩٥﴾ ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ ﴾ .

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە موبارەکە ، لە پێنج بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ فَٱصۡدَعۡ بِمَا تُؤۡمَرُ ﴾، بە دەنگی بەرزو زوڵاڵ ، ئەوە بگەیەنە کە فەرمانت پێکراوە .

الصَّدْعُ: الجَهْرُ وَالإِعْلاَنُ، وَأَصْلُهُ الإنْشِقَاقُ، وَمِنْهُ: انصِدَاعُ الإِنَاءِ)، (صَدْع) بریتیە لە ئاشکرا کردنو دەربڕینو ڕاگەیاندن، ڕیشەکەشی بریتیە: لە لەتبوونی شتێك، بۆ وێنە قاپ، کە کاتی خۆی ، یان قاپی شووشە بووە، یان قاپی خەزەف بووە، کە لە قوڕ دروست دەکرێو، سوور دەکرێتەوە، وەك دیزەو گۆزە، کە وەختێك کە دەشکێ دەنگی لێوە دێ، واتە: دەنگ هەڵێنە، بە پەیامەکەی خۆت، بە دەنگی بەرزو زوڵاڵ ڕایبگەیەنە، لە ژێر لێوەوە مەیڵێ، کە دیارە پێغەمبەری خوا ﷺ بە دەنگی بەرزو زوڵاڵ ، ئەوەی خوا فەرمانی پێکردوە، گەیاندوویەتی .

هەندێك لە زانایان گوتوویانە: ئەم فەرمایشتەی خوا، جیاکەرەوەی قۆناغی بانگەوازی نهێنیی و بانگەوازی ئاشکرایە، کە پێغەمبەر ﷺ سەرەتا فەرمانی پێکراوەو بە پەنهانیی خزمە نیزیکەکانی، ئەوانەی کە تێیڕادیتوون، ئاگاداری کردوون، بەڵام دوایی خوا فەرمانی پێکردوە کە دەنگ هەڵێنێو، بەگشتی خەڵکی لێ ئاگادار بکاتەوە :

منیش دەڵێم : دەگونجێ ئەوە بووبێو ، دەشگونجێ هەر مەبەست ئەوە بێ : ئەی موحەممەد ئەو پەیامەی خوا کە دەیگەیەنی، بە دەنگی بەرزو زوڵاڵ، بەبێ شەرمکردنو بەبێ منەتییو زۆر بە ڕوونیی بیگەیەنەو، بەرانبەرەکانت حاڵی بکە .

بڕگەی دووەم : - ﴿ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾، پشت لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان بکە .

ئەهلی تەفسیر گوتوویانە: (الإِعْرَاضُ عَنْ بعْضِ أَحْوَالِهِم، وَلَيْسَ عَنْ ذَوَاتِهِم)، كە دەفەرموێ: پشت لە هاوبەشدانەرەكان بكە! مەبەست ئەوە نیە: هەر لێیان گەڕێ، چونكە ئەگەر لەوان گەڕێ، ئەدی كێ ئاگادار بكاتەوە؟ كۆمەڵگایەكەی هەمووی كۆمەڵگایەكی بێبڕاو و هاوبەشدانەر بووە! بەڵكو مەبەست ئەوەیە هەندێ حاڵو كارو ڕەفتاریان هەیە، پشگوێی بخە، بە تایبەت ئەوە كە قسەی ناشایستەت پێ دەڵێن، گاڵتەت پێدەكەن، ناڕەحەتت دەكەن، لەو ڕووەوە ئیهمالیان بكەو پشتگوێیان بخە .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ إِنَّا كَفَيْنَاكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴾، ئێمە گاڵتە پێكەرانمان لە كۆڵ كردیەوە، ئێمە گاڵتە پێكەرانمان بۆ چارەسەر كردی .

خوا ﷻ لێرەدا بە كرداری ڕابردوو دەیهێنێ : ﴿ إِنَّا كَفَيْنَاكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴾ لە كۆڵمان كردیەوە، دەگونجێ ئەمە لەبەرئەوەبێ كە خوای بالادەست، شتێ بیەوێ، دەیكات، ئنجا ئەگەر لە داهاتووشدا بیكات، بە شێوەی ڕابردوو دەیهێنێ، چونكە وەك كرا بێ وایە، خوا هیچ شتێكی لێ عاسێ نابێ، یاخود: مەبەست ئەوەیە كە خوا هەندێك لە كافرەكان كە گاڵتەیان بە پێغەمبەر ﷺ كردوە، كە وەك دوایی باسی دەكەین: پێنج (٥) كەسیانی بە جۆرێكی تایبەت سزا داونو، لە كۆڵ پێغەمبەری خوای كردوونەوەو، لە بەینی بردوون .

وشەی (كَفَيْنَاكَ)، (الكِفَايَةُ تَوَلِّي الكَافِي مُهِمَّ المَكْفِيِّ)، (كِفَايَة) ئەوەیە كە بابای (كَافِي) ئەوەی كە (مَكْفِيِّ) بەلایەوە گرنگە، لە جیاتی ئەو بیكات .

(كِفَايَة) واتە: ئەنجامدانی كارێك لە جیاتی كەسێك، (كَافِي) كەسێكە، كارێك لە كۆڵ كەسێكی دیكە دەكاتەوە، ئیشێكی لەجیاتی دەكات، چارەسەری گرفتو كێشەیەكی دەكات، دوژمنێكی لێ دووردەخاتەوە، لێرە خوا ﷻ دەفەرموێ : ئێمە گاڵتەكەرانمان لە كۆڵ كردیەوە، بۆمان چارە كردی .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَـٰهًا ءَاخَرَ ﴾، ئەوانەی كە لەگەڵ خوادا، پەرستراوی دیكە دادەنێن، پەرستراوی دیكە دەپەرستن .

برگەی پێنجەم : - ﴿ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾، لەمەودوا دەزانن .

لەمەودا، دوو واتای هەن :

أ / واتە : هەر لە دنیادا، لەو کاتەدا کە دێ، بۆیان دەردەکەوێ چەندە بە هەڵەداچوو بوون، بۆیان دەردەکەوێ ئەو ئیمانو ئیسلامەی تۆ بانگەشەی بۆ دەکەی، ئەو قورئانە مەزنە، کە ئەوان بە جادووی تێدەگەن، بە شیعری تێدەگەن، بە ئەفسانەی پێشینانی تێدەگەن، چەندە ڕاستە! چەندە هەقە! چۆن دەچەسپێ! چۆن بەشەرییەت بەهرەمەند دەکاتو بەرەو پێشی دەباتو، بەختەوەری دەکاو، گەشەی پێدەدات! لەمەودوا لە دنیادا ئەوەیان بۆ دەردەکەوێ .

ب / ﴿ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾، واتە: لە دواڕۆژدا، لە ڕۆژی دوایی دا بۆیان دەردەکەوێ، خۆیان چەندە بەهەڵەداچوو بوونو، موحەممەد ﷺ چ ڕێیەکی ڕاستی هەبوو! موحەممەد چەندە پیاوێکی بەرزو مەزن بوو! پەیامەکەی چەندە ڕاست بوو! ئایینو ڕێبازەکەی چەندە تێرو تەواو بوو! ڕێچکەو کوێرە ڕێیەکانی ئەوانیش چەندە خراپ بوون! نەك هەر کافرەکانی مەککە، کافرەکانی هەموو ڕۆژگارەکان، بێبڕواکانی هەموو ڕۆژگارەکان، بۆیان دەردەکەوێ .

چونکە ئێمە بەڵێ، هەندێ جار، ئایەتەکان تەفسیر دەکەین، بە پێی ئەو کەش و باروودۆخەی کە قورئان یەکەم جار تێیدا دابەزیوە، بەڵام بە تەئکید وەك زۆر جار گوتوومانە: قورئان تەنیا بۆ خەڵکی مەککەو، بۆ خەڵکی نیوە دورگەی عەرەبیی، دانەبەزیوەو، بگرە تەنیا بۆ تێکرای خەڵکی ئەو ڕۆژگارەش دانەبەزیوە! بەڵکو بۆ خەڵکی هەموو دنیا بە درێژایی زەمان، بە پانایی زەمین، تاکو دنیا کۆتایی دێ، هاتووە، قورئان دوا کتێبی خوایە بۆ بەندەکانی خواو، موحەممەد ﷺ دوا ڕەوانەکرای خوایە، بۆ سەرجەم مرۆڤەکان، بەڵکو بۆ تێکڕای (جینن)یش .

پێشتر باسمان کرد کە ئەوانەی گاڵتەیان بە پێغەمبەر کردوە ﷺ، هەندێك لە زانایانی شارەزای مێژووو سیرەی پێغەمبەر ﷺ گوتوویانە: پێنج (٥) کەسیان بە گاڵتەپێکەرە سەرەکییەکان، کە لە هەموویان گەورەتر بوون، دانراون :

١) (الوَلِيدُ بن المُغِيرة) .

٢) (الأسودُ بن عَبْدُ اليَغُوث) .

٣) (الأسودُ بن المُطَّلِب) .

٤) (الحارثُ بن عَيْطَلة) أو (الحارثُ بن الطّلاطِلة) .

٥) (العَاصِ بنُ وَائِل) .

ئنجا ئەم پێنجە، هەر پێنجیان لە شاری مەککە، یەك بە دوای یەکدا، بە شێوەیەکی سەرسوورهێنەر، فەوتاون، (القُرطُبي) لە (الجَامع لإحْكَامِ القُرْآن)دا[1]، بەسەرهاتی چۆنیەتی فەوتانی ئەو پێنج کەسە دێنێ، بە تەفصیل دەیهێنێ و لە کۆتاییەکەیدا دەڵێ :

(أَهلَكهمُ الله جَميعا قَبْل بَدْرٍ فِي يَوم وَاحِدٍ ، لاسْتهْزائِهِم برسول الله)، واتە: خوا هەموویانی پێش جەنگی بەدر لە یەك ڕۆژدا فەوتاندن، بەهۆی گاڵتەکردنیانەوە بە پێغەمبەر ﷺ، ئەو بە درێژیی باس دەکات، کە یەکێکیان تووشی فلان نەخۆشییە بووەو، یەکێکیان بەو دەردە مردووەو، یەکێکیان بەو بەسەرهاتە کۆتایی پێهاتوە، بەڵام بێگومان هەرچەندە هۆی هاتنە خوارەوەکەش ئەوەبێ، یان مەبەستی یەکەمیش ئەو جۆرە کەسانە بووبن، بەڵام چەمکەکەی فراوان و گشتگیرە، بۆ تێکڕای دۆستانی خواو ناحەزو دوژمنە گاڵتەکەرو بێ نەزاکەتەکانیان، لە هەموو کات و شوێنێکدا .

دەشگونجێ کە خوا دەفەرموێ : ﴿ إِنَّا كَفَيْنَٰكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴾، مەبەست ئەوە نەبێ: خوا ئەو گاڵتە پێکەرانە بفەوتێنێ، بەڵکو مەبەستی ئەوەبێ، کە

---

١) ج ١٠، ص ٥١ ،٥٢.

مسوڵمانان بەهێز دەبن‌و، دوایی کەسانی دیکە لە کافرەکان، لەسەرانیان، لە ناودارانیان مسوڵمان دەبن، وەك (عمر بن الخطاب)و (حمزة بن عبدالمطلب)و ئەوانی دیکە خوا لێیان ڕازی بێ‌و، دوایی مسوڵمانان لە شاری (یثریب) پەیدا دەبن‌و، ئەوێ دەبێتە نشینگەی پێغەمبەر ﷺ و، دەبێتە چەقی حوکمڕانیی ئیسلام، دەگونجێ مەبەست ئەوە بێ، یانی: ئێمە ئەو گاڵتە پێکەرانەت لە کۆڵ دەکەینەوەو بۆت چارە دەکەین، بەهۆی بەهێزکردنی ئیسلام‌و مسوڵمانانەوە .

مەسەلەی شەشەم‌و کۆتایی : خوا بە پێغەمبەرەکەی ﷺ ڕادەگەیەنێ :

ئاگاداری ئەوەیە کە بە قسەکانی کافران سینەی تەنگ دەبێ، بەڵام فەرمانی پێدەکات، کە لە بەرانبەر ئەوەدا ، خوا بە پاك بگرێ‌و ستایشی بکات‌و کڕنووشی بۆ ببات‌و، هەروەها هەتاکو دەمرێ، بیپەرستێ :

خوا دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾ ﴾ .

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە موبارەکە ، لە شەش بڕگەدا:

بڕگەی یەکەم : - ﴿ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە دەزانین کە سینەت تەنگ دەبێ ، بەهۆی ئەوەوە کە دەیڵێن .

وەك پێشتریش باسمان کرد: هەموو کەسێك بە قسەی خۆش، دڵخۆش دەبێ‌و، بە قسەی ناخۆش، دڵناڕەحەت دەبێ، بە تایبەتی کەسێك سروشت‌و مەعدەنەکەی هێندە پاك‌و چاك بێ، وەك پێغەمبەری خاتەم ﷺ، کە

هەرگیز قسەیەكی ناشایستو، وشەیەكی ناڕێكو، هەڵویستێكی دزێوو خراپی بەرانبەر بە كەس دەرنەبڕیبێ، ئینسانی ئاوا، چ پێغەمبەری خاتەم ﷺ، چ هەر كەسێكی دیكە، كە كەمو زۆر وەك پێغەمبەر دەچێ‌و، بە ڕێی پێغەمبەر ﷺ دادەچێ، بە تەئكید بە قسەی ناخۆش، زیاتر دڵی ناخۆش دەبێ .

بۆیە خوا دەفەرموێ : ئێمە دەزانین كە تۆ سینەت تەنگ دەبێ، بەهۆی ئەوەوە كە دەیڵێن .

ئنجا ئایا ئەوەی كە دەیانگوت، چی بوو ؟

١) دەیانگوت : جادووگەرە .

٢) دەیانگوت : شێتە .

٣) دەیانگوت : شاعیرە .

٤) دەیانگوت : ئەفسانەی پێشیناتمان بۆ دەگێڕێتەوە .

٥) دەیانگوت : فاڵچی (كاهن)ە .

٦) دەیانگوت : ئەم قسانە كە دەكات، خەڵكی دیكە فێری كردوون‌و، هی خۆی نین .

وەك خوا دەفەرموێ : ﴿لِّسَانُ ٱلَّذِى يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِىٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِىٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾﴾ النحل، واتە: زمانی ئەوەی كە ئاماژەی پێدەكەن، (كە گوایە قورئانت لەو وەرگرتوە) عەجەمییەو، ئەمەش زمانێكی عەرەبیی ڕۆشنە لە تەفسیرەكاندا هاتوە[1]، دوو غولامی نەصرانیی بوون، خەڵكی (عين التمر) بەناوی : (يَسارو جَبْر) هاوبەشدارەكان، گوتوویانە : گوایە ئەوان قورئانیان فێری موحەممەد كردوە! خوا دەفەرموێ: ئەوەی كە ئاماژەی

١) وەك لە تەفسیری سوورەتی (النحل)دا هێناومانە، هەروەها بڕوانە :
الإستيعاب في بيان الأسباب، ج ٢ ، ص ٤٢٢، أخرجه الطبري في جامع البيان (١٤/١٢٠) والواحدي في أسباب النزول ص ١٩٠ ،والبيهقي في (شعب الإيمان): ١٣٨ ، قلنا : وسنده صحيح و صحّحه الحافظ في (الإصابة) .

پێدەکەن، زمانەکەی زمانی غەیری عەرەبییە، بەلاّم ئەم قورئانە زمانێکی عەرەبیی زۆر ڕوونە، کە ڕوانبێژەکانی عەرەب و، ئەوانە کە زۆر خۆیان بە بلیمەت دەزانن، لە بواری ڕوانبێژیی و قسە زانییدا، لە بەرانبەریدا بە چۆك داهاتوون و دەستە پاچەن! ئنجا چۆن دەگونجێ کەسێك خۆی چاك عەرەبیی نەزانێ، کەچی قورئانێك بفەرموێ، کە ڕەوانبێژو تاربێژەکان و، بلیمەتەکانی بواری قسەو تاری عەرەبیی، لە بەرانبەریدا دەستەو ئەژنۆ بن و، لە بەرانبەریدا بە چۆك دابێن ؟!

بڕگەی دووەم : - ﴿ يَضِيقُ صَدْرُكَ ﴾، سینەت تەنگ دەبێ.

(ضِيقُ الصَّدْرِ: مَجَازٌ عَنْ كَدَرِ النَّفْسِ)، واتە: سینگ تەنگ بوون، مەجازە بۆ دەروون لێڵ بوون، مەبەست ئەوەیە کاتێك دڵی ئینسان لێڵ دەبێ و، دڵی نارەحەت دەبێ و خەفەت دەخوات، مەبەست ئەوەیە، ئەگەرنا، سینە بەرهەستەکە، ئەو سینەیەی کە دیارە، بۆ خۆی تەنگ نابێتەوە، بەڵکو مەبەست دڵناڕەحەت بوون و، خەمبار بوونە .

بڕگەی سێیەم : - ﴿ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ ﴾، واتە: پەروەردگارت بە ستایش کردنیەوە، بە پاك بگرە، (أي قُل: سُبْحَانَ اللهِ،والحَمْدُ لله)، بڵێ: خوا بە پاك دەگرم و ستایشی خوا دەکەم ، پاکیی بۆ خواو ستایش بۆ خوا، چونکە وشەی (سُبحانَ) ئەسڵی خۆی ئاوایە : (أُسَبِّحُ اللهَ تَسْبِيحاً)، یانی: من بە پاکگرتن، خوا بە پاك دەگرم .

بڕگەی چوارەم : - ﴿ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴾، لە کڕنووشبەران بە، واتە: بەردەوامبە، لەسەر نوێژ، کە ئەمە ماناکەی بەهێزترە، لەوەی فەرمووبای: (وَكُنْ سَاجِدًا)، یان (وَاسْجُدْ) واتە: کڕنووشبەربە، یان کڕنووش بەرە ،

چونکە : ﴿ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴾، لەگەڵ کڕنووشبەران بە، واتە: ئەوەندە سیفەتی کڕنووش بردن لە خۆتدا بێنە دی، کە بچیە نێو جەرگەو قووڵایی ئەوانەوە کە بۆ خوا کڕنووش دەبەن، کە بە تەئکید مەبەست لە (سَاجِدِين)

لێرەدا نوێژکەرانن، بەڵام لەبەر ئەوەی کڕنووش (سجدة) بردن لە نێو نوێژدا، گرنگترین بەشی نوێژەو، ئەوپەڕی ملکەچیی مرۆڤ بۆ خوا، لە کاتی کڕنووش بردندا، دەردەکەوێ، بۆیە خوای پاكو بێگەرد، لێرەو لە چەند شوێنێکی دیکەدا، بە تایبەت باسی کڕنووش بردن (سجود) دەکات .

بڕگەی پێنجەم : - ﴿ وَٱعۡبُدۡ رَبَّكَ ﴾، پەروەردگاری خۆت بپەرستە .

یانی: بە هەموو شێوەکانی پەرستن، چ نوێژ، چ سەجدە بردن، چ ڕکووع، چ غەیری نوێژ، بە هەموو شێوەکانی پەرستن، پەروەردگارت بپەرستە .

بڕگەی شەشەم : - ﴿ حَتَّىٰ يَأۡتِيَكَ ٱلۡيَقِينُ ﴾، هەتا یەقینت بۆ دێ .

وەك دەبینین: خوای پاكو بێگەرد لە بەرانبەر قسەو قاڵی کافرەکانداو، بۆ چارەسەری ئەو دڵ تەنگبوونەی، کە بەهۆی قسەی کافرەکانەوە بەسەری دێ، ئەو خەفەت خواردنە، ڕێنمایی پێغەمبەرەکەی ﷺ دەکات: پێشێ کە خوا بە پاك بگرێو ستایشی بکات، دوایی نوێژی چاك بکات، لە نێو نوێژیشدا کڕنووش بردن، پاشان بە گشتی پەروەردگاری خۆی بپەرستێو بەندایەتیی بۆ بکات .

کە دەفەرموێ : ﴿ حَتَّىٰ يَأۡتِيَكَ ٱلۡيَقِينُ ﴾، (اليَقِينُ: الإِعْتِقَادُ الجازِمُ الثَّابِتُ، فَكَأَنَّ المَوْتَ نَفْسَهُ يَقِينٌ)، وشەی (یقین) واتە: بڕوا بوون بە شتێك، بە شێوەیەك خۆی لەسەر ساغ بکاتەوە، بچەسپێنێ، وەك مردن، خودی یەقین بێ .

دەشگونجێ مەبەست لە یەقین، قیامەت بێ، واتە: تاکو قیامەت دێ، کە ئەویش – بۆ باباى بڕوادار – گومانی تێدا نیە کە دێ، یان مەبەست پێی (سَاعة)یە، کە ئەگەر قیامەت، کافرەکان دوو دڵیی و گومانیان تێیدا بووبێ، بەڵام ئاخیر زەمان (سَاعة) چ بە مانای تایبەتیی، کە بریتیە: لە کۆتایی پێهاتنی ژیانی هەر کەسێك، کە ئەوە شتێکی جێی دڵنیاییە، چ بە مانای کۆتایی هاتنی ئەم ژیانە دنیاییە، ئەویش ئێستا شتێکی مسۆگەرو جێی دڵنیاییە، چونکە: ئەگەر کاتی خۆی کە زانست هێندە بەرەو پێشەوە نەچوو بوو، دوودڵیی و گومانێکیان لەوەدا بووبێ، کە ئەم ژیانە دنیاییە کۆتایی

پێ دێ، ئێستا دوای ئەوەی زانست بەرەو پێش چووە، زانستی گەردووناسیی و فیزیا، دەڵێ : کۆتایی هاتنی ئەم ژیانە دنیاییە، کۆتایی هاتنی ئەم گەردوونە، بۆتە شتێکی بەڵگە نەویستو ڕوونو ئاشکرا، بە تایبەت بە پێی یاسای دووەمی (دینامیکای گەرمیی)، کە بەردەوام لە تەنە گەرمەکانەوە گەرمیی دەچێ بۆ ساردەکانو، دوایی یەکسان دەبن لە گەرمییداو ، ئەو کاتەش جووڵە نامێنێو ئەم بوونەوەرە کۆتایی پێدێ، واتە: ئەگەر خوای پاكو بێگەردیش لە کاتێکی دیارییکراودا، کۆتایی پێنەهێنێ، گەردوون هەر بۆخۆی کۆتایی پێدێ، بۆخۆی سروشتەکەی وایە، ناتوانێ بەردەوام بێ[1].

ئنجا ئەوە کە مەبەست لە (یقین) لێرەدا: مردنە، ئێمە لەوبارەوە سێ (٣) بەڵگە دێنینەوە :

بەڵگەی یەکەم : لە سوورەتی (المُدثِّر)دا، خوا لەسەر زمانی کافرەکان دەفەرمووێ: ﴿ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾ ﴾، واتە: ئێمە لە ڕابردوودا، لە دنیادا بە ڕۆژی سزاو پاداشت بێبڕوا بووین، بە درۆمان دادەنا، تاکو یەقینمان بۆ هات، واتە: تاکو مردین، هەر کات مردی، ئەو کاتە دەزانی کە ڕۆژی دوایی و هەموو ئەو شتانەی کە پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) هەواڵیان پێداوە، ڕاستە .

بەڵگەی دووەم : پێغەمبەر ﷺ کاتێك (عثمان بن مظعون) وەفاتی کردوە، فەرموویەتی: {أَمَّا عُثْمَانُ فَقَدْ جَاءَهُ الْيَقِينُ وَإِنِّي لأَرْجُو لَهُ الْخَيْرَ ، وَوَاللهِ مَا أَدْرِي وَأَنَا رَسُولُ اللهِ ، مَا يُفْعَلُ بِي}، (أخرجه البخاري: ١٢٤٣) .

واتە : (پێغەمبەر ﷺ فەرمووی :) هەرچی عوسمانە، یەقینی بۆ هات، (واتە: مردنی بۆ هات) و من خێری بۆ چاوەڕێ دەکەمو بە ئومێد دەخوازم، بەڵام سوێند بە خوا ، من کە پێغەمبەری خوام، نازانم چیم پێدەکرێ !

[1]) لە موسووعەی (ئیمانو ئیلحاد)دا، زۆر بە درێژیی لەوبارەوە دواوین، واتە: مەوسووعەی : {درەوشاوەیی ئیمانو پووچەڵیی ئیلحاد، لەبەر تیشکی: زگماك و عەقڵو زانستو وەحیی دا}.

ئەوەش لە وەڵامی کەسێك دابوو، کە گوتی: (عثمان بن مظعون) بۆخۆی جێگای بەهەشتە، ئەویش بەرپەرچی ئەوی دایەوە، کە ئەوە مەڵێ، من خێری بۆ چاوەڕێ دەکەم، بەڵام کەس بۆی نیە، بە جەزمیی بڵێ: فلانکەس لە بەهەشتە، یان فلانکەس لە دۆزەخ دایە، مەگەر کەسێك کە بە ئاشکرا دیار بێ، کە لەسەر کوفر مردوە، واتە: لەوبارەوە خوا هەواڵی دابێ، یاخود ڕواڵەتیو ئاشکرای حاڵەکەی وای پێشان بدا .

بەڵگەی سێیەم : لەسەر ئەوە کە یەقین بە مانای مردنە، نەك بە مانای دڵنیایی، ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ هەتا گیانی سپاردوە، لەسەر نوێژ بەردوام بووە، تەنانەت نوێژەکانی کۆتایی تەمەنی، یاخود کۆتا نوێژی دوو کەس چوونە بن باڵی : عەبباسو عەلی کوڕی ئەبی تالب خوا لێیان ڕازی بێ، وەك لە (صحيح البخاري)دا هاتوە[1]، چوونە بن باڵی، (نەیتوانیوە بۆخۆی بچێ)، تاکو چووە ڕاوەستاوە، لە ڕیزی نوێژدا، کە ئەبوو بەکر خوا لێی ڕازی بێ نوێژی بە مسوڵمانان دەکرد .

زانایانیش بۆیە ئەو بەڵگانەیان هێناون، چونکە هەندێك لەوانەی کە لە بن باڵی تەصەووفدا جموجوڵی تێکدەرانەو لادەرانەیان بووە، هەندێك جار وشەی یەقینیان بەوە لێکداوەتەوە کە یانی : دڵنیایی، وەك ئەو بیرۆکە لادەرانەیە کاتی خۆی لە ناوچەی (بارزان) بووەو لە ناوچەی (شەدەڵەش) بووەو، لە مێژووی ئیسلامیشدا لە چەند شوێنێك دا بووە، کە ئەوانەی خۆیان بە شێخی خەڵکەکە زانیوە، وازیان لە نوێژو ڕۆژوو هێناوە، بگرە هەیانبووە سزای خەڵکیشیان داوە، کە نوێژو ڕۆژویان کردوە! هەشیان بووە بە خەڵکیان گوتوە: بۆ خۆم نوێژ ناکەمو ڕۆژوو ناگرم، ئێوەش کەیفی خۆتانە! شایانی باسیشە بە زۆریی ئەو گرووپە تێکدەرو سەر لێشێوێنەرو لادەرانە، لە بن باڵی تەریقەتو تەصەووفدا بوون، هەڵبەتە پێشەوایانی تەصەووف لە ڕۆژگاری خۆیاندا ، هەوڵیان داوە لە هەموو کەس بەدینتر بن، چاکتر بن، پابەندتربن بە شەریعەتەوە، ئازاترین بۆ نوێژ، بۆ ڕۆژوو، بۆ هەموو کردەوەیەکی چاك،

---

١) صحيح البخاري : ٧١٢ .

بەڵام کەسانێك هەبوون، لە بن باڵی تەریقەتو تەصەووفدا، ویستوویانە سەر لە خەڵك بشێوێنن .

ئنجا ئەوانە ئەم ڕستەیان کردۆتە بەڵگەو بیانوو، گوتوویانە خوا فەرموویەتی : ﴿وَٱعۡبُدۡ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأۡتِيَكَ ٱلۡيَقِينُ ۝٩٩﴾، واتە: پەروەردگارت بپەرستە، تاکو یەقینت بۆ دێ، گوتوویانە: ئێمەش یەقینمان بۆ هاتووەو گەیشتووینە پلەی یەقین، واتە: دڵنیایی، ئێمە دڵنیاین لە هەموو ڕاستییەکانی ئایین، خواش فەرموویەتی: هەتا یەقینتان بۆ دێ، پەروەردگارت بپەرستەو، ئێمەش یەقینمان بۆ هاتوە، بۆیە ئێمە خواپەرستییمان لەسەر نەماوە! چ فێڵێك بووە، شەیتان لێیکردوون، یاخود بۆخۆیان ئەو فێڵەیان لە خۆیان کردوەو لە خەڵکیشیان کردوە، بەڵام بە تەئکید – وەك باسمان کردوە – یەقین لێرەدا بە مانای مردنە، چونکە هیچ کەس گومانی لەوەدا نیە کە دەمرێ، بۆیە خوای کارزان ، ئەو وشەیەی وەك ناو (إِسم) بۆ (مردن) بەکارهێناوە .

سەرنجێكی پێویست

خوای پاكو بێگەرد كە لەم ئایەتەدا دەفەرموێ: ﴿لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ﴾، دەبێ بزانین كە مەبەست ئەوە نیە، چ بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ، چ بۆ شوێنكەوتووانی، كە گرنگیی بە ژیانی دنیا نەدەن، هەروەها دەبێ بزانرێ: كەسێك جوانییەكی ژیانی دنیای پێ جوان بێت، یان خواردنێكی خۆشی پێخۆش بێ، یان بەرگو پۆشاكێكی جوانی حەز لێ بێ، یان كەسێك هاوسەرگیریی بكات، یان بۆنی خۆشی پێخۆش بێو شتی چاكی پێ چاكبێو... هتد، ئەوە هیچی تێك ناگیرێ، لەگەڵ ئەو فەرموودەیەی خوادا، چونكە دەفەرموێ: ﴿لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ ﴿٨٨﴾﴾ واتە: ئەوەی كۆمەڵێك لەوانمان پێ بەهرەمەند كردوە، چاوی تێ مەبڕەو، بەوە سەرسام مەبە، ئەگەرنا، ئەگەر مسوڵمان ماڵی حەڵاڵ بەدەست بێنێ، كارو كەسابەت بكات، خاوو خێزانی هەبێ، خانووبەرەی باشی هەبێ، بەرگو پۆشاكی چاك بێ، بۆنی خۆی خۆشبكات، پێڵاوی جوان بێ، پۆشاكی جوان بێ، ئەوە ناكۆك نیە لەگەڵ ئەو ئایەتەدا، نەك هەر ئەوەندە، بەڵكو لە چەندان ئایەتداو، لە چەندان فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، كە خوا هەرچی نازو نیعمەتە لەم سەرزەوییە، بۆ بەندەكانی بەدیهێناوەو، دەبێ لێیان بەهرەمەند بن، گرنگ ئەوەیە زێدەڕۆیی نەكەنو، لەسەر حیسابی خەڵك نەبێو، بە حەرامیی نەبێت، بۆ وێنە:

١ - پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {إِنَّمَا حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ: النِّسَاءُ وَالطِّيبُ، وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ}، {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ١٢٣١٥، وَالنَّسَائِيُّ: ٣٩٣٩، وَأَبُو يَعْلَى: ٣٥٣٠، وَالحَاكِمُ: ٢٦٧٦، وَقَالَ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَالبَيْهَقِي: ١٣٢٣٢، وَاللَّفْظُ لِلنسائي}.

واتە: بێگومان لە ژیانی دنیاتاندا : ئافرەتانم لەلا خۆشەویست کراون‌و بۆنی خۆش‌و، تروسکایی چاوم، (یان ئەوەی دڵم ئارامی پێدەگرێ) لە نوێژدایە، واتە: دڵ ئارامیی من‌و ئەوەی کە لە هەموو شت زیاتر چێژی لێوەردەگرم، نوێژو خواپەرستییە .

ئەوەتا پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ئافرەتیشم خۆشدەوێن، بۆ هاوسەرگیریی بە حەڵاڵیی‌و، بۆنی خۆشیش .

هەروەها پێغەمبەر ﷺ بەرگی جوانیشی لەبەرکردوەو، خواردنی خۆشیشی ئەگەر لێ هەڵکەوتبێ، خواردوویەتی، بەڵام زێدەڕۆیی تێدا نەکردوەو، نەیکردوە بە ئامانج، مسوڵمانانیش دەبێ وابن .

٢ ـ هەروەها پێغەمبەر ﷺ مەدحی سەروەت‌و سامانی ئەبووبەکر (رضي الله عنه)ی کردوەو، فەرموویەتی: هیچ ماڵ‌و سامانێك هێندە بە کەڵکم نەهاتوە، وەك ماڵ‌و سامانی ئەبووبەکر بە کەڵکم هاتوە: {إِنَّ أَمَنَّ الناس عليَّ في صحبته بماله و نفسه: أبوبكر}، رواه البخاري (٣٦٥٤):

٣ ـ کاتێك عوسمان خوای لێ ڕازی بێ لە جەنگی تەبووکدا ماڵ‌و سامانێکی زۆری بەخشی‌و هاوکاریی زۆری سوپایەکەی پێغەمبەری ﷺ کرد، سەد (١٠٠) حوشتری بە بارەوە بەخشی، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : {مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ}، {أخرجه الترمذي: ٣٧٠١، وحسَّنَه الألباني}.

واتە: لەمەودوا عوسمان هەر شتێك بکات، زیانی لێنادات، واتە: چاکەیەکی هێندە گەورەی کردوە لەگەڵ ئیسلام‌و مسوڵماناندا، دەبێتە قەرەبووکەرەوەو سڕەرەوەی ئەوەی کە لە دواییدا دەبێ، ئەگەر کەم وکوڕییەکی لەدەست بقەومێ، کە ئەوە ئاماژە بوو بۆ ئەوە، کە عوسمان خوا لێی ڕازی بێ، لە کۆتایی تەمەنیدا، هەندێك تێبینی‌و سەرنجی لەسەر پەیدا بوون، کە وەك (إبن تيمية) ڕەحمەتی خوای لێ بێ دەڵێ: عوسمان ئەو توندو تۆڵیی (حَزْم)ەی ئەبووبەکرو عومەر خوا لێیان ڕازی بێ، هەیانبوو، ئەو نەیبوو، بە لای نەرمیی‌و لێبوردن‌و چاوپۆشیی دا تێییەڕاند بوو، بە تایبەت بە نسبەت خزمەکانیەوە، زیاتر لای نەرمیی دەگرت، ئەوانیش هەندێك لە خزمە

خراپەکانی، میهرەبانیی و چاکیی عوسمانیان، ئیستیغلال کردو، سەرەنجام ئەوە قەوما کە قەوما، کە بە تەئکید ئەوەی لە دژی عوسمان کرا، ناهەق و ستەم بوو، کەم‌وکوڕییەکەی بایی ئەوە نەبوو، کە بەو شێوەیە بێ، بەڵام گرنگ ئەوەیە: ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ ئاماژە بووە بۆ عوسمان خوا لێی ڕازی بێ، کە پێشتر لە کاتی سەغڵەتیی و ڕۆژە نارەحەتەکاندا، هەڵوێستی وای نواندوەو کاری وایکردوە، کە لە داهاتوودا، ئەگەر کەم‌وکوڕیی و هەڵەو پەڵەیەکی ببێ، ببێتە هۆی سڕینەوەی و ببێتە قەرەبووی .

٤- ئنجا با ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەری خوا ﷺ بێنین، کە لەگەڵ واتای ئەو ئایەتەدا گونجاوە، کە خوا بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: لە سۆنگەی ئەوەوە، کە ئێمە حەوت ئایەتە دووبارەبووەوەکان و قورئانی مەزنمان بە تۆ داوە، چاو مەبڕە ئەوەی کە هەندێك لەو خەڵکە بێبڕوایانەمان لێ بەهرەمەند کردوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {لَيْسَ مِنا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ}، {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٧٠٨٩، وَأَبُو دَاوُدَ: ١٤٧٠، وَابْنُ حِبانَ: ١٢٠}.

واتە: هەر کەسێك بەهۆی قورئانەوە بێنیاز نەبێ، لە ئێمە نیە .

واتە : تۆ مادام ئەهلی قورئانی، دەبێ خۆت بە بێنیازو دەوڵەمەند بزانی‌و، چاوت لە دەستی کەس نەبێ، چاو نەبڕیە هیچ شتێکی دیکە، واتە: تۆ مادام ئەهلی قورئانی، دەبێ خۆت زۆر پێ دەوڵەمەندو بەهرەمەندو بێنیاز بێ .

ئەم واتایەش بۆ وشەی (يَتَغَنَّ) چاکترەو گونجاوترە، لەوەی کە هەندێکیان گوتوویانە: مەبەست لە (يَتَغَنَّ) واتە: ئەوەی کە دەنگی بە قورئان نەلارێنێتەوەو دەنگی خۆی پێخۆش نەکات، بەڵکو ئەم فەرموودەیە، واتە: {لَيْسَ مِنّا مَنْ لَمْ يَسْتَغْنِ بِالْقُرْآنِ}، یانی: هەر کەس بەهۆی قورئانەوە بێنیاز نەبێ، خۆی بە دەوڵەمەند نەزانێ، ئەوە لە ئێمە نیە، چونکە مادام خوا نیعمەتی قورئانت پێ ببەخشێ‌و هیدایەتت بدات، بەدوای فەرمایشتی خوا بکەوی، دەبێ خۆت زۆر پێ دەوڵەمەندو بێنیازو بەهرەمەند بێ، بە شێوەیەك کە وات لێبکات: بێ ئیحتیاج‌و بێنیازت بکات، لەوەی کە چاو ببڕیە زرق‌و برقێکی ژیانی دنیا، کە بە دەست ئەهلی کوفرو نیفاقەوە هەیە، کە ئەویش بە

زۆریی وایە، بەهۆی ستەمو لە ڕێی حەڕامەوە دەستگیریان بووە، ئنجا چ بە دەستی ئەهلی کوفرەوە بێ، چ بە دەستی کەسانێکەوە کە خۆشیان بە مسوڵمان دەزانن، یان مسوڵمانیشن، بەڵام مادام لە ڕێی حەڕامو لە ڕێی خراپەو ناشەرعییەوە، سەروەتو سامانێکیان وەسەرێك ناوە[1]، پێت گرنگ نەبێو بایەخی پێ مەدە، مادام ئەهلی قورئانی، ئەو قورئانە نیعمەتێکە، کە کەلێنی هەموو نیعمەتان پڕ دەکاتەوە، بەڵام بێگومان هیچ نیعمەتێك، کەلێنی نیعمەتی قورئانو ئیمانو ئیسلام پڕناکاتەوە .

١) وەسەرێك ناوە: پەزمەندە کردوە، کۆکردۆتەوە .

هەڵوەستەیەك لە بەرانبەر بەش بەشكردنی قورئان و ئیسلام دا

لێرەدا دەبێ ئەوە بزانین: قورئان كە كتێبی كۆتایی خوایەو دوا پەیامی خوایەو، بە كۆتا پێغەمبەری خۆی موحەممەددا ﷺ ڕەوانی كردوە، ئەم قورئانە دەبێ هەمووی پێكەوە وەربگیرێ‌و، نابێ بەش بەش بكرێ، مەبەستم ئەوەیە كە بەڵێ: كافرەكانی مەككە قورئانیان بەش بەش‌و پۆلێن دەكرد: ئەوە جادوویە، ئەوە شیعرە، ئەوە ئەفسانەی پێشینانە، ئەوە قسەی كاهینانە .

هەروەها خاوەن كتێبەكان : دەیانگوت : ئەوەندەی لەگەڵ كتێبی ئێمەدا دەگونجێ، وەریدەگرین، ئەوەی لەگەڵ پەیمانی كۆندا دەگونجێ، ئەوەی لەگەڵ چوار ئینجیلەكاندا دەگونجێ، بەڵام ئەوەی ناگونجێ، وەریناگرین! بەڵام دەبێ ئاگاداری ئەوە بین، كە ئەو دابەشكردنی قورئانە، هەرچەندە خوای پاك‌و بێگەرد لێرەدا مەبەستی پێ ئەهلی كوفرە، بەڵام زۆرجار مسوڵمانانیش ئەگەر لە خۆ وریا نەبن، سیفەتەكانی ئەهلی كوفر، چ خاوەن كتێبەكان‌و، چ غەیری ئەوانیش، وەك هاوبەشدانەرو بتپەرستەكانیش، سیفەتی ئەوان هەڵدەگرنەوەو، ئاكارەكانی ئەوان لە خۆیاندا دووبارە دەكەنەوە .

ئێستاش ئەگەر كەسانێك لە مامەڵەیان لەگەڵ قورئاندا: یەكێكیان تەنیا بۆ ئەو ئایەتانە بگەڕێ كە بۆ نموونە: باسی لایەنی فیكریی دەكەن‌و، ئەوەی دیكە تەنیا ئەو ئایەتانە بێنێ ، كە باسی لایەنی حوكم‌و سیاسەت دەكەن، ئەوەی دیكە تەنیا ئەو ئایەتانە بێنێ ، كە باسی لایەنی ڕووحیی، دەكەن: پەروەردەو تەزكیەی نەفس‌و...هتد‌و، یەكێكی دیكە تەنیا ئەو ئایەتانە بێنێ كە باسی جەنگ‌و جیهاد

دەكـەن‌و، یەكێكـی دیكـە تەنیـا ئـەو ئایەتـانە بێنـێ، كـە بـاسـی لایـەنی بـانگـەواز دەكـەن‌و، ... هتـد، بێگومـان ئـەوەش جۆرێكـە لـە دابـەشكـردنی قـورئـان، بـە پێـی ئـارەزووا بـەڵـێ مسـوڵمـانـان :

یـەك : دەگونجـێ لـە نێـوان خـۆیـاندا بـە پێی پسپۆڕیـی، بـە پێـی ئـەوە هـەر كـەسـێك چـی لـە تـوانـادا هـەیـە، چـی بـاشـتـر دەزانـێ، ئـەركـەكـانی ئیسـلام لـە بـەینـی خـۆیـانـدا دابـەشكـەن، بـەڵام نـابـێ هـیـچ كـامیـان تەنیـا ئـەوەی خـۆی بـە ئیسـلام بزانـێ‌و، ئـەوەی لـە دەرەوەی ئـەو بازنـەیـە، بـە جیـا لـە ئیسـلامی بـزانـێ .

دوو : نـابـێ هـیـچ كـامیـان دەمـارگـیـریـی بـۆ شتـەكـەی خـۆی هەبـێ‌و، هەسـتیـاریی بـەرانبـەر كـاری ئـەوانی دیكـەو بـازنـەكـانی چالاكـی ئـەوانـی دیكـە، هەبـێ، كـە بـەداخـەوە ئێسـتـا لـە نێو مسـوڵمانـانـدا، ئـەوە هـەیـە، بۆ وێنـە :

١/ هـەنـدێكیـان تەنیـا بـە دوای ئـەو ئـایـەت‌و فەرمایشـتـانـەدا دەگـەڕێن كـە بـاسـی ئیمـان‌و عەقیـدە دەكـەن، ئـەویش ئیمان‌و عەقیـدەكـە بـە تێگـەیشـتنی خـۆی، یـان بـە تێگـەیشـتـنـی هەندێك كـتێب‌و نـامیلكـە كـە زانـایـەكـی دیـارییكـراو نووسیونی، لـە كـاتێكـی دیـارییكـراوو لـە ژینگـەیەكـی دیـارییكـراودا، كـە ڕەنگـە بـۆ ئـەو ژینگـەیەی وی پێویسـت بووبـێ، كـە لـەو ڕووەوە بـاسـی ئیمـان‌و عەقـیـدە بكـات، بۆ نـموونـە: بـاسـی سیفەتـە خەبـەرییەكـان‌و بـاسـی شـیـركـی گـۆڕەكـان (شرك القبُور) زەق بكـاتەوە، چونكـە ژینگـەكـەی وابـووەو، ئـەوەی بـە پێویسـت زانیوە، بـەڵام مەرج نیە ئـەوە بۆ هـەموو كـات‌و شـوێـنێك گونجـاو بـێ .

٢/ هـەروەهـا هەندێكـی دیكـە لە مسوڵمانان، تەنیـا شـوێن یەكێكـی دیكـە لـە زانـایـانی ئیسلام دەكـەون، كـە لـە واقیع‌و قۆنـاغی خۆیدا، گرنگیی پێدان‌و جەختـكـردنـەوەی لـەسـەر لایـەنی ڕووحیی بووە، لایـەنی عیرفـانیی‌و تـەزكـیـەی نـەفس .

٣/ هـەورەهـا هەندێكـی دیكـەیـان تەنیـا زانـایـەكـی دیكـە دەكـەنە سـەرمەشقیـان كـە زیـاتـر تـەركـیـزی لـەسـەر لایـەنی جـەنـگ‌و جیـهـاد بووە.

٤/ هـەورەها بەشێكی دیكـەیـان تەنیـا یەكێكی دیكـە لـە زانـایـان كـە داكـۆكـیی لـەسـەر لایـەنـی پـەروەردەیـی كـردوە، دەكـەنە چـاوسـاغ و پێشـەوایـان كـە بێگومـان هـیـچ

كەس بۆی نیە، تەنیا ئەو بەشەی خۆی بە ئیسلام بزانێ‌و، ئەوەی دەرەوەی چالاكییەكانی خۆی، بە شتێكی نامۆ لە ئیسلام بزانێ، یان ئەوەی خۆی بە چاكتر بزانێ لەوەی دیكە! لە ڕاستییدا قورئان هەمووی چاكەو، ئەركەكانی ئیسلام، هەموویان باشن، بەڵام هەر كەسە شتێكی لێدێ، هەر كەسە شتێك چاكتر دەزانێ، هەر كەسە لە ڕوویكەوە باشتر خوای پەروەردگار توانای پێداوە، بەڵام دەبێ هەموویان دان بە یەكدی دابێنن، بۆ ئەوەی وەبەر حوكمی ئەو دوو ئایەتە نەكەون، كە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾﴾ الروم، واتە: لە هاوبەش بۆ خوا دانەران مەبن، ئەوانەی ئایینەكەی خۆیان بەش بەش كردو، پەرتەوازەو كۆمەڵ كۆمەڵ بوون و، هەر كامێكیان بەوەی كە خۆی لەسەریەتی، پێی دڵ خۆشە .

نا، تۆ دەبێ بەوەی خۆشت دڵ خۆش بی، كە بەشێك، كارێك لە كارەكانی ئیسلام، ئەنجام دەدەی‌و، دەبێ بەوەی براو خوشكەكانی دیكەشت دڵ خۆش بی، كە ئەوانیش لە قۆڵێكی دیكەوە، لە ڕوویكی دیكەوە، بە شێوەیەكی دیكە، دڵسۆزیی بۆ ئیسلام‌و مسوڵمانان دەخەنە ڕوو .

یازدە (١١) ڕێنمایی و ئامۆژگاری گرنگی

خوا بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ

ڕێنمایی (١) : خوا بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ : ﴿ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ۝٨٥ ﴾
بە چاوپۆشییەکی جوان چاوپۆشییان لێبکە، واتە: لەگەڵیاندا بە، ڕووحێکی پاكو، بە دڵێکی فراوانەوەو، ڕەوشتو ئاکارێکی پەسندەوە، مامەڵە بکە .

ڕێنمایی (٢) : کە دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَٰكَ سَبۡعٗا مِّنَ ٱلۡمَثَانِي وَٱلۡقُرۡءَانَ ٱلۡعَظِيمَ ۝٨٧ ﴾
بە دڵنیایی ئێمە حەوت لە دووبارەبووەوەکانو قورئانی مەزنمان بە تۆ داوە .

واتە: شتێکی مەزنمان بە تۆ داوە، ئەی موحەممەد ! ﷺ و ئەی هەر کەسێك کە بە دوای پێغەمبەر (محمد) ﷺ دەکەوێ، مادام تۆ ئەهلی قورئانی، مادام ئەهلی ئیسلامی، خوا خەڵاتو دیارییەکی زۆر گەورەی بە تۆ داوەو شانازیی پێوە بکەو قەدری بزانە !

ڕێنمایی (٣) : ﴿ لَا تَمُدَّنَّ عَيۡنَيۡكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعۡنَا بِهِۦٓ أَزۡوَٰجٗا مِّنۡهُمۡ ۝٨٨ ﴾ الحجر،
چاومەبڕە ئەوەی کە بەشێکیانمان لێ بەهرەمەند کردوە، لە سەروەتو سامانو ماڵو جوانیی دنیا، چاوی تێ مەبڕەو، پێی سەرسام مەبەو ، بە شتێکی گرنگ و گەورەی مەزانە .

ڕێنمایی (٤) : ﴿ وَلَا تَحۡزَنۡ عَلَيۡهِمۡ ۝٨٨ ﴾، خەمیان بۆ دامەگرە، خەمیان لێ مەخۆ، بەهۆیانەوە دڵ تەنگ مەبە، کە بە قسەت ناکەن، کە نایەنە سەر ڕێ،

چونکە تۆ گەیاندنی پەیامی خوات لەسەرەو، هەر کات ئەرکی خۆت جێبەجێ کرد، بەرپرسیارێتیی لەسەر خۆیانە، بەرپرسیارێتیی لەسەر تۆ نیەو، بەهۆیانەوە خەمبارو پەژارەدار مەبە .

ڕێنمایی (٥) : ﴿ وَٱخۡفِضۡ جَنَاحَكَ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٨﴾ ﴾، باڵت شۆڕبکە بۆ بڕواداران، واتە: لەگەڵیان میهرەبان بە، لەگەڵیان بە پەرۆش و بە سۆزو بە بەزەیی بە، ئاگات لێیان بێ، مشووریان لێ بخۆ، وەك چۆن باڵندەیەك بێچووەکانی خۆی دەخاتە ژێر باڵی خۆیەوەو، باڵیان بۆ شۆڕ دەکاتو، لە بن باڵیان دەگرێ ، تۆش ئاوا ئاگات لە بڕواداران بێ .

ڕێنمایی (٦) : ﴿ وَقُلۡ إِنِّيٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٨٩﴾ ﴾، بڵێ: منم هۆشیارکەرەوەو ترسێنەری ئاشکرا، واتە: ئەوە ئەرکی منەو ، دوای ئەوە خۆتان بەرپرسیارن .

ڕێنمایی (٧) : ﴿ فَٱصۡدَعۡ بِمَا تُؤۡمَرُ ﴿٩٤﴾ ﴾، ئەوەی کە فەرمانت پێکراوە، بە دەنگی بەرزی زوڵاڵ ڕایبگەیەنە، لە ژێر لێوەوە مەیڵێ، بە دەنگی بەرز بیڵێ .

ئەمەش ئامۆژگارییەکی گەورەیە، کە پێشێ ئاراستەی پێغەمبەری خوا کراوە ﷺ، ئنجا هی شوێنکەوتوانیشی، لێرەدا مەبەستم ئەوەیە بڵێم: پێویستە ئەهلی ئیسلام شانازیی بە ئایینەکەی خۆیانو، بە پەیامەکەی خواوە بکەن، بە دەنگی بەرزی زوڵاڵ، پێیان شەرم نەبێ، بە بێ منەت بیڵێن، لە ژێر لێوەوە نەیڵێن، چونکە چ شتێك هەیە لە پەیامی خوا، لە کتێبی خوا، لە ڕێبازی خوا: گەورەتر، چاکتر، ڕێکتر، بەڵکو چ شتێك، تۆزی ڕێگای بەرنامەی خوا بشکێنێ، تۆزی ڕێی کتێبی خوا بشکێنێ !!

کەواتە: ئەی مسوڵمان ! دەبێ شانازیی بکەی بە ئیسلامو ئیمانی خۆتەوە، بە قورئانی خۆتەوە، بە پێغەمبەری خۆتەوە ﷺ، پێت شەرم نەبن .

ڕێنمایی (٨) : ﴿ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿٩٤﴾ ﴾، پشت بکە، هاوبەش بۆ خوا دانەران، ئەمە وەك پێشتر باسمان کرد: مەبەست ئەوە نیە کە لێیانگەڕێو وازیان لێبێنە، بەڵکو واتە: پشت بکە ئازارەکەیان، پشت بکە پڕوپاگەندەکانیان، پشت

بکە ئەو قسەو قـاڵو تۆمەت بـەخشـینەوەیـان، کـە ئـاڕاسـتەی تـۆی دەکـەن، ئـەوە نـادیدە بگرە، وابـزانە هـەر لـەگەڵ تۆشیـان نیـە، دڵـی خـۆتـی پێوە سـەغڵەت مەکـە، چـونکە تفـی بـەرەو سـەر، بۆ خاوەنی دەگەڕێتەوە، چونکە کەسێك قسـەیەکی پـێ بگـوتـرێ، شـایسـتەی نەبـێ، قسەکەرەکە خۆی لـێی زەرەرمـەنـدە .

ڕێـنمـایـــی (٩) : ﴿ فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ ﴿٩٨﴾ ﴾، بـە بـە پاکگرتنـەوە ستایشـی پەروەردگـارت بکە، یـانی: هەم بـە پاکـی بگـرە، هـەم سـتـایشـی بکـە، بـە پـاکـی بگرە لـە کەموکوڕییەکانو، ستـایشـی بکـە، بـە نـاوە هـەرە بـەرزەکـانیو، سیفەتە هەرە پەسـندەکـانی، کـە هـەر شـایسـتەی خـوای بـەرزی بـێ وێـنـەن .

ڕێـنمـایـی (١٠) : ﴿ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٩٨﴾ ﴾، لـە کڕنووشبـەران بـە، ئـەوانـەی کـە زۆر کـڕنووش بۆ خـوا دەبـەن، واتـە: زۆر نویـێـژ دەکـەن، چونکــە (سَجْدَة) بـریتیـە: لـە پایـەی هـەرە گـەورەی نوێـژو بـەندایـەتیی کـردن بـۆ خـوا .

ڕێـنمـایـی (١١) : ﴿ وَٱعۡبُدۡ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأۡتِيَكَ ٱلۡيَقِينُ ﴿٩٩﴾ ﴾، پەروەردگـاری خۆشـت بپەرسـتە، تـاکو مردنێکـت دەگـاتـێ، کـە دوودڵیی تێـدانیـە، مردنێکت دەگاتـێ، کـە لێی دڵنیـایی، تـاکو گیـان دەسپێری، بـەندایـەتیی بـۆ پەروەردگـاری خـۆت بکـە .

خــوا ئێمــە لـەو کـەســانە بگێـڕێ، کـە بـە پێـی ئـەم یـازدە (١١) ئـامۆژگـاریـیو ڕێنمـاییـەی، خـوای پـاكو بێگـەرد، بـەڕێوە دەچـن، خـوا بمانگێـڕێ لـە کـەسـانێك کـە هـەتـا ڕووحـە ئـەمانـەتەکـەمـان تەسلـیمی خـوای پەروەردگـار دەکـەینەوە، بـەندەی ڕاسـتو سـاغو پاكو چاکی خـوای پـەروەردگـار بیـن .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

کۆتـا پێداچوونـەوەی ئەم بـەرگـە :

٢٢ ی صفر ١٤٤١ ك – ٢٠١٩/١٠/٢١ ز

هـەولـێـر

سەرچاوەکان

١) تفسير الطَّبَرِي الْمُسمى جامع البيان في تأويل القُرآن ، لأَبي جَعفَر محمد بن جرير الطَّبَرِي، تحقيق: هاني الحاج، عماد زكي البارودي، خَيْرِي سعيد، المكتبة التوفيقية، ٢٠٠٤ القاهرة .

٢) المِصبَاحُ الْمُنِير في تَهْذِيب تفسير ابن كثير للإمام الجليل عِماد الدِّين أَبي الفِداءِ إِسْماعيل بن عُمَر بن كَثير القرشي الدمشقي ، إِعداد جماعَة مِنَ العُلَمَاء ، بإِشراف الشيخ صَفي الرحمن المباركفوري ، دار السلام ، الطبعة الثانية (١٤٢١هـ - ٢٠٠٠ م) .

٣) التفسير الكبير أَو مَفَاتيحُ الغَيْب للإمام فَخْرالدِّين محمد بن عُمَر بن الحسين بن الحسن ابن علي التميمي البكري الرازي الشافعي ، حَقَّقَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ وَخَرَّجَ أَحاديثهُ عِماد زكي البارودي المكتبة التوفيقية .

٤) الجامع لأحكام القُرآن، تفسير القُرطُبي لأبي عبدالله محمد بن أحمد الأنصاري القُرطُبي، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحاديثهُ عِماد زكي البارودي، خَيْري سعيد، المكتبة التوفيقية.

٥) أَحْكَام القُرآن ، لأَبي بَكر محمد بن عبدالله المعروف بابن العربي، راجع أصولهُ وَخَرَّجَ أَحاديثهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ محمد عبدالقادر عطا، الطبعة الأولى (١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م) .

٦) فتح القدير، الجامع بين فني الرواية و الدراية من عِلم التفسير (تفسير الشوكاني) تأليف : الإمام العلامة محمد بن علي بن محمد الشوكاني ، تحقيق : عبدالرزاق المَهْدي ، دار الكتاب العربي ، الطبعة الأولى (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م) .

٧) زاد المسير في علم التفسير : لابن الجوزي .

٨) روح المعاني : للآلوسي .

٩) تفسير القاسمي الْمُسمى محاسن التأويل ، تأليف : علامة الشام محمد جمال الدين القاسمي ، دار الفكر الطبعة الأولى (١٣٩٨هـ - ١٩٧٨م) .

١٠) تفسير المراغي ، تأليف أحمد مصطفى المراغي ، دار الفكر ، بيروت .

١١) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام الْمَنان ، تأليف : العلامة الشيخ عبدالرحمن بن ناصر السعدي ، تحقيق : عبدالرحمن بن معلا اللويحق مؤسسة الرسالة ، الطبعة الأولى (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م) .

١٢) تفسير الجواهر للطنطاوي، (دار الكتب العلمية – بيروت ، ١٤٣٧ هـ - ٢٠١٦م) .

١٣) صفوة البيان لِمَعَاني القُرآن ، تأليف : الشيخ حسين محمد مخلوف الطبعة الثالثة.

١٤) صفوة التفاسير ، تأليف : العلامة محمد بن علي الصابوني ، مكتبة الهداية ، أربيل/ العراق ، الطبعة الطبعة الأولى (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م) .

١٥) البحر المديد في تفسير كتاب المجيد ، ابن عجيبة .

١٦) الأساس في التفسير ، تأليف : سعيد حوى ، دار السلام ، الطبعة الثانية (١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩م) .

١٧) في ظِلال القُرآن، تأليف: سيد قطب دار الشروق، الطبعة الشرعية الخامسة والعشرون (١٤١٧ هـ - ١٩٩٦م) .

١٨) التفسير الْمُنير في العَقِيدة والشَّرِيعَة والْمَنْهَج ، تأليف : الأستاذ الدكتور وهبة الزحيلي ، دار الفكر الطبعة الثالثة (١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥م).

١٩) التحرير والتنوير ، محمد الطاهر بن عاشور .

٢٠) تفسير النابلسي، د . مجد راتب النابلسي .

٢١) الميزان ، محمد حسين الطباطبائي .

٢٢) تفسير الشعراوي ، محمد متولِّي الشعراوي .

٢٣) تفسير نمونه ، ناصر مكارم شيرازي .

٢٤) تفسير الكاشف ، محمد جواد مغنية .

٢٥) التفسير التوحيدي ، د. حسن الترابي .

٢٦) مُفرَدات ألفاظ القُرآن ، تأليف : العلامة الراغب الأصفهاني ، تحقيق : صفوان عدنان داوودي ، دار القلم ، الطبعة الثالثة (١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢م) .

٢٧) الإستيعاب في بيان الأسباب .

٢٨) أسباب النزول ، للنيسابوري .

٢٩) لُباب النقول في أسباب النزول، للإمام الحافظ جلال الدين عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي خَرَّجَ أَحاديثهُ وَعَلّقَ عَلَيْهِ عبدالرزاق الْمَهْدِي ، دار الكتاب العربي (١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٦م) ، (أسباب النزول) للنيسابوري .

٣٠) مختار الصِّحاح ، للرازي .

٣١) المعجم الوسيط ، دار الدعوة ، الطبعة الثانية

٣٢) الْموطأ للإمام مالك بن أنس برواية يحيى بن يحيى الليثي ، تحقيق : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار المعرفة ، الطبعة الثانية (١٤٢٩هـ - ٢٠٠٨ م)، (أسباب النزول) للواحدي .

٣٣) الْمُسنَد للإمام أحمد بن محمد بن حنبل ، الناشر مؤسسة قرطبة ، القاهرة ، الأحاديث مذيلة بأحكام شعيب الأنؤوط عليها .

٣٤) صَحِيح البُخَارِي للإمام أبي عبدالله محمد بن إسماعيل البُخَارِي ، تحقيق : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار الْمعرفة ، الطبعة الأولى (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤ م) .

٣٥) صَحِيح مسلم للإمام الحافظ مسلم بن الحجاج النَّيسابوري ، حقوق أصولُهُ و خَرَّجَ أَحاديثهُ على الكتب الستة : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار المعرفة ، الطبعة الثانية (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧ م) .

٣٦) سُنَن أبي داود للإمام أبي داود سُليمان بن الأشعث السجستاني ، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة الْمعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧ م) .

٣٧) سُنَن التِّرمِذِي للإمام الحافظ محمد بن عيسى بن سورة التِّرمِذِي، تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، مكتبة الْمعارف، الطبعة الثانية (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧ م) .

٣٨) سُنَن النَّسَائي للإمام أبي عبدالرحمن أحمد بن شعيب بن علي الشهير بـ(النَّسَائي)، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة الْمعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٩هـ – ٢٠٠٨م) .

٣٩) سُنَن ابْنُ مَاجَهْ، للإمام أبي عبدالله محمد بن يزيد القزويني الشهير بـ (ابْنُ مَاجَهْ)، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة الْمعارف، الطبعة الثانية (١٤٢٩هـ – ٢٠٠٨ م) .

٤٠) سُنَن الدار قُطني، للإمام الحافظ علي بن عُمر الدار قُطني ، تحقيق : مجدي بن مَنصور بن سي الشورى ، دار الكتب العلمية ، الطبعة الثانية (١٤٢٤هـ - ٢٠٠٣ م) .

٤١) الْمُسْتَدرَك على الصحيحين للإمام الحافظ أبي عبدالله الحاكم النَّيسابوري ، تحقيق : صالح اللحَّام ، دار ابن حزم ، الطبعة الأولى (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧ م) .

٤٢) صَحِيح ابْنُ حِبَّان للإمام أبي حَاتِم محمد بن حبَّان الخُراساني ، تحقيق : حقوق أصولهُ وخَرَّجَ أَحاديثه : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار الْمعرفة ، الطبعة الأولى (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤ م) .

٤٣) الْمُعجم الكبير للحافظ أبي القاسم سُليمان بن أحمد الطَّبَراني ، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحاديثهُ حمدي عبدالمجيد السلفي ، مكتبة الأصالة والتُّراث ، الطبعة الأولى (١٤٣١هـ - ٢٠١٠ م) .

٤٤) سُنَن الدَّارمي للإمام أبو محمد بن عبدالرحمن بن الفضل بن بهرام الدَّارمي ، حَقَّقَهُ وَشَرَحَ ألفَاظُهُ وَجُمَلَهُ وَعَلّقَ عَلَيهِ وَوَضَعَ فَهارسَهُ : الأستاذ الدكتور مصطفي ديب البغا ، دار المصطفى ، الطبعة الأولى (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧ م) .

٤٥) مشكاة المصابيح، تأليف : محمد بن عبدالله الخطيب التبريزي ، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، المكتب الإسلامي ، الطبعة الثانية (١٤٠٥هـ - ١٩٨٥ م) .

٤٦) إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل ، تأليف : محمد ناصر الدين الألباني، المكتب الإسلامي، الطبعة الثانية (١٤٠٥هـ - ١٩٨٥ م) .

٤٧) السراج الْمُنير في ترتيب أحاديث صحيح الجامع الصغير ، للحافظ جلال الدين السيوطي، العلامة محمد ناصر الدين الألباني، رتبهُ وَعَلّقَ عَلَيْهِ : عصام موسى هادي، ار الصديق، الطبعة الثانية (١٤٣٠هـ - ٢٠٠٩م) .

٤٨) السنن الكبرى تصنيف : الامام أبي عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي، تحقيق : دكتور عبدالغفار سليمان البنداري، وسيد كسروي حسن، دار الكتب العلمية بيروت – لبنان، الطبعة الاولى (١٤١١ هـ - ١٩٩١ م) .

٤٩) سلسلة الأحاديث الصحيحة، تأليف: مُحَمَّد ناصر الدّين الألباني، رحمه الله، مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، الرياض، الطبعة الأولى .

نێوەڕۆك